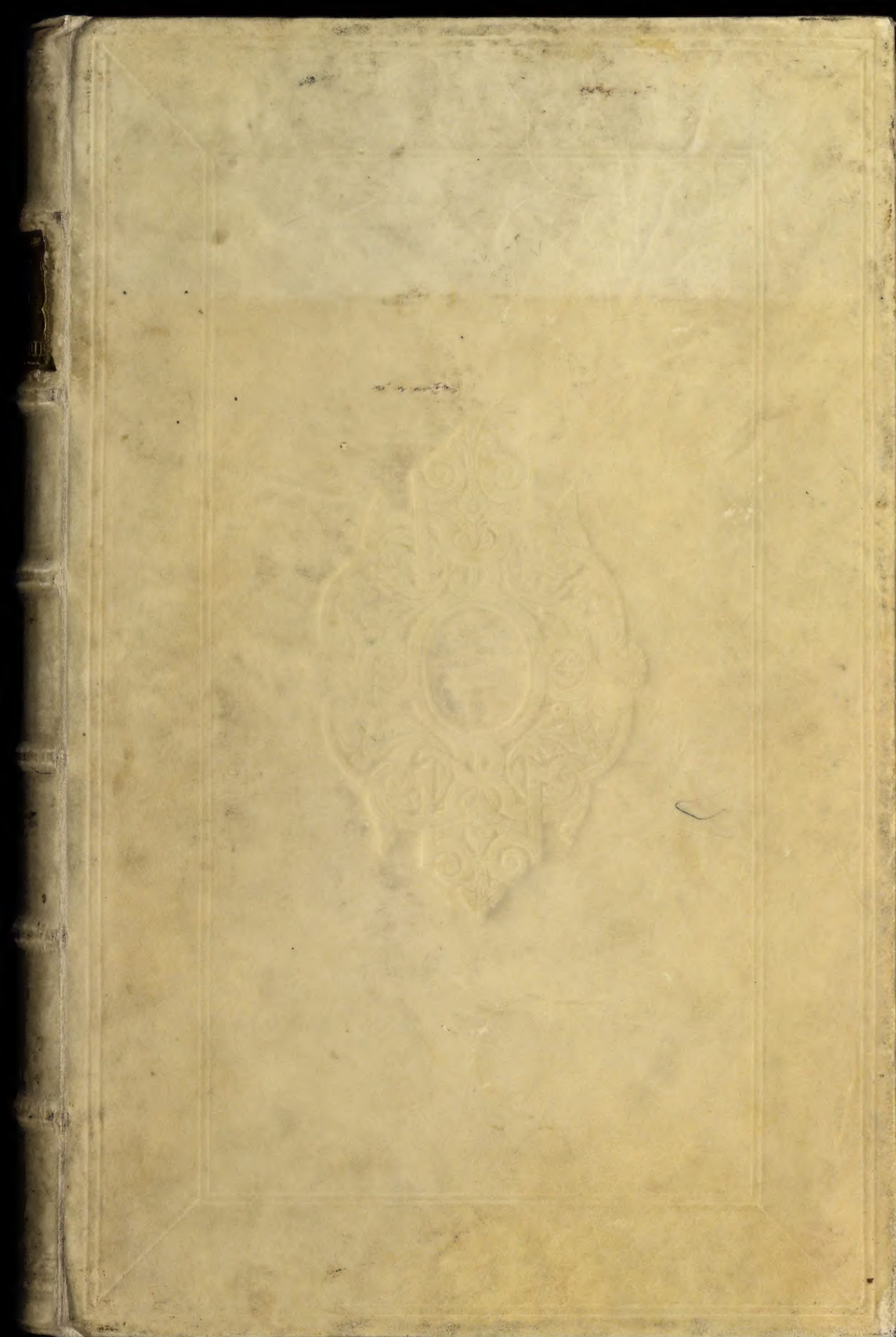

T AMSTERDAM
By de Weduwe *van* Iacob van Meurs 1682

JOHAN NIEUHOFS
Gedenkweerdige
BRASILIAENSE ZEE- en LANT-REIZE.

Behelzende

Al het geen op dezelve is voorgevallen.

Beneffens

Een bondige beſchrijving van gantſch

NEERLANTS BRASIL,

Zoo van lantſchappen, ſteden, dieren, gewaſſen, als draghten, zeden en godsdienſt der inwoonders:

En inzonderheit

Een wijtloopig verhael der merkwaardigſte voorvallen en geſchiedeniſſen, die zich, geduurende zijn negenjarigh verblijf in Braſil, in d'oorlogen en opſtant der Portugeſen tegen d'onzen, zich ſedert het jaer 1640. tot 1649. hebben toegedragen.

Doorgaens verçiert met verſcheide afbeeldingen, na't leven aldaer getekent.

t'AMSTERDAM,

Voor de Weduwe van JACOB van MEURS, op de Keizers-gracht. 1682.

DURATE

Aen den Edelen, Groot-Achtbaren Heer,

de HEER

NIKOLAES WITSEN,

Burgermeester en Raedt der stad AMSTERDAM.

Dele Groot-Achtbare Heer.

Eindelijk komt dit laatste Werk van mijnen Broeder, na lang vertoeven, zich aen Uw. Edele Groot-achtb. vertoonen : want zoo veel tijts wert'er toe vereischt, eer het kon voltooit worden, inzonderheit om de groote menigte van schetsen en tekeningen, die door kunst-platen in prent af te beelden waren.

Wonder wel besloeg hier toe, dat het d'eere heeft mogen hebben, van juist op eenen zelven tijt in het licht te komen, op den welken Amstels-burgery Uw Ed. Groot-achtbaarheit, met een algemein benoegen en toejuigen, op 's Vaders voetstappen, den hoogen trap van Burgermeesterschap ziet beklimmen: aangezien het daer door, ter goeder uure, de gelegenheit quam aan te treffen, om door my, onder Uw Edelen Groot-achtbaren naam, aan den dagh gebracht te worden, en deze geringe papieren, met dien tijtel voor aen, tot meerder glans en luister, te doen blinken.

Doch voornamentlijk heeft my ook dit doen bestaan Uw Ed. Groot-achtb kundigheid, in de stoffe van des Schrijvers Werk : desgelijx het naaukeurig en bezadigt oordeel, dat Ed. Uw Groot-achtb., in het bezichtigen van het zelve, zoo als het by den Schrijver ontworpen was, zich gewaardight heeft daar over, tot lof, te vellen: waar door dit Werk ongetwijfelt by eenen ieder des t'aengenamer zal opgenomen worden. Grotelix vond ik ook my daer toe verplicht, door d'eere en vriendschap: waar mede Uw Ed. Groot-achtb. den Schrijver en de zijnen al over lang heeft believen te begunstigen: welker werking in welgeboorne zielen ook met de dood niet sterffelijk is.

Ik heb dan de vrymoedigheit genomen, om met onderdanige ootmoet aan Uw Ed. Groot-achtbaarheit deze laatste schriften van mijnen Broeder, aan te bieden en op te dragen: zijnde het verhaalwaardigste van het geen hem op zijne langduurige zee- en lant-reizen in de wijtstrekkende en verre gelegene gewesten van Oost- en West-Indien is voorgekomen, zoo van de voornaamste geschiedenissen en oorlogen, die by zijnen tijt, en meerendeels in zijn bywezen, voorgevallen zijn, als van verscheide en veelvoudige vreemdigheden en wonderen der natuur.

De geleertheit is ongeacht, wanneer de bestierders van den lande daar gene voorstaanders en beschutsheeren van zijn. Ook verflaeuwt d'yver der schrijvers, en de lust van de werelt met wat nieuws te voorsien wort hen ontnomen, indien d'opperhoofden des volks gene kenders en medeliefhebbers van zoo vele nooit gehoorde zaken zijn, die noch dagelix bekent worden, en zich in de natuur vertonen.

En alhoewel Uw Ed. Groot-achtb. met een kloekmoedigen en onvermoeiden yver, zaken van grooter gewichte, ten dienste der Stad, (gelijk voor hene van dezen Staat) waarneemt, tot welker beste de tijt te kostelijk valt, om met dingen van klein belang versleten te worden, zoo twijffel ik evenwel niet, of Uw Ed. Groot-achtb. zal niet nalaten, tot voldoening van een geleerde en deurgearbeide nieuwsgierigheit, dit boek te doorbladeren, en, onder zoo vele zeltsame en niet min waarachtige zaken, altemets iets vinden, dat Uw Ed Groot-achtb. behagen zal: naerdien de kennis zoo wel van dezen staet, als van vreemde landen en voorvallen, niet onder de minste van uw Ed. hoedanigheden zijn.

Ondertussen wil d'Almachtige God uw Ed. Groot-achtb. een lange reex van jaren, in gezontheit en voorspoet, tot welstant van deze Stad en 't Lant, laten regeren: en neme uw Ed Groot-achtb dit papieren werk met zoodanige genegentheit aan, als het aan uw Ed. Groot-achtb. met schuldige eerbiedigheit wort opgedragen van Uw Ed. Groot-achtb.

Den 4. van Sprokkelmaent, 1682.

Ootmoedigen en onderdanigen dienaer

HENDRIK NIEUHOF.

INLEIDING
tot het Werk
aen den
LESER.

Et is nu ontrent negentien jaren geleden dat mijn broeder, *Ioan Nieuhof*, voor zijnen tweeden tocht, na Indiën gereist was, als wanneer hy my zijne beschrijvinge, en teikeningen van Sina en d'Ambassade aen den Sinesen Keiser, in handen liet: dewelke, door het verzoek en aenhouden van vele liefhebbers, ook gedrukt, en vervolgens, in zesderhande talen, meermalen herdrukt is. Daer en boven was mijn broeder te voore niet alleenlijk in Brasil, op't eilant St. Thomé en andere plaetsen geweest: maer heeft zedert ook noch verscheide gewesten van Asie bezocht, tot het jaer 1671. wanneer hy wederom in Hollant is aengekomen, mede brengende alle zijne schriften, teikeningen, en andere rariteiten, (van welke zommige de groote Zee al zesmael met hem over gezworven hadden) die van vele kenders en liefhebbers geoordeelt wierden, waerdigh te zijn om in't licht te komen: daer mijn broeder nochtans, om reden, niet geerne aen wilde, om daer door het oordeel van zommige nooit vernoeghde lezers t'ontgaen. Ik heb nochtans niet kunnen lijden, dat zoo vele fraeie, en met zoo vele moeite by malkander gebrachte dingen, zouden versmoort blijven: daerom hebbe ik, als zijn naeste bloet, het mijne plicht gerekent te zijn, deze levenlooze schepselen aen den dagh te brengen, en daer aen zoo veel arbeits te besteden, als tot een eerlijke geboorte van noode was.

Aen de waerheit van het geen, nopende den oorlogh en opstant der Portugesen tegen d'onzen, wijtloopigh verhaelt wort, behoeft niemant te twijfelen: alzoo alles van woort tot woort uit de daghelixe en secrete notulen, die op het Reçiff by d'Ed. Heeren Hooge Raden, *Hendrik Hamel*, *Pieter Bas*, *Adriaen Bullestrate*, *&c.* geduurende mijn broeders negenjarigh verblijf in Brasil, gehouden zijn, als ook uit de originele brieven en andere bescheiden, getrokken is.

Het gene vorders by hem verhaelt wort, is na de naekte waerheit, en niet met fabelen of verçierde vreemdigheden gestoffeert: hoewel zommige hun niet vernoegen met de waere

ge-

geschapenheit der zaken, zoo alsse zijn of geschieden kunnen: als of de natuur en de kunst niet genoegh was om zulke herssens te voldoen. Zoodanigen, zegge ik, en zullen hier haer genoegen niet vinden: maer eerder in eenige Romans, als Amadus of diergelijke. En alhoewel mijn broeder, als gezeit is, in Brasil, St. Thomé, en daerna in Persie, Gamaron, Malabaer, Madura, Koromandel, Zeylon, Malakka, Sumatra, Java, Amboyna, Tayowan en het machtige China, als ook in vele voorname eilanden en andere plaetsen geweest is, zoo heeft hy nochtans zulke ongelooflijke zaken, en die tegen de redenen zijn, zelf niet gezien, als zommige wel verhalen: want, als hy, onder andere, in China eenige googhelaars zagh zoo verhaalden zy noch van eenen, die een kluuwen gaeren in de lucht wierp, en het einde van den draat in de hant vast hield, en hem daar by, uit het gezicht, in de lucht wist op te palmen: waar op dan een gerucht van oorlog gehoort wiert. Armen, beenen, en stukken van 't lichaam quamen uit de lucht-neervallen; dewelke al bloedende in een mande gesmeten wierden: en dezelve omgestulpt, zoo quam daar dezelve perzoon weder onder van daen, en levendigh voor den dagh. Ik laet van zulke tegen de natuur strijdende stoffe en diergelijke vreemdigheden, en van deze Schriften de bescheiden lezer oordeelen.

Ik heb ook zijn laeste tocht, tot hy aen 't eiland Madagaskar aen landt gegaen is, uit zijn eigen brieven, en uit het journael door zijn schipper Reinier Klaesz. mede te rugge gebracht, hier achter aen laten volgen, om alzoo het begin en het einde van al zijn tochten te hebben. Zijn eerste werk was de beschrijvinge van de Sinese ambassade, en dit zijn tweede, en laeste werk, is deze Brasiliaanse en Oostindische zee en lant-reize, en met een al het geen, dat wy van hem te verwachten hebben.

De Lezer en zal niet qualijk nemen, indien ik, tot gedachtenis van een eenigen en zoo waerden broeder, van zijn perzoon een woort kome te spreken. Hy is geboren in het graefschap Benthem, tot Ulsen, (alwaar zijn vader, broeder en zwager borgermeesters zijn geweest) van eerlijke en deughtzame ouders, en genoegh van aanzienlijke maeghschap, in 't jaar 1618. den 22. July. Hy was begaaft met een goet verstant en andere deftige hoedanigheden; lustigh en vrolijk van aart, en aangenaam in ommegang; een liefhebber van de poësy, teikenkunst en musijk. Hy sprak verscheide talen, en had groote lust in verre en vreemde landen te bezien en t'onderzoeken. Wat ampten en bedieningen hy buiten Europa, in Brasil, en Oostindien bekleet heeft, zullen op haar plaatse verhaalt worden.

Hendrik Nieuhof.

Nau-

Aen

JOAN NIEUHOF,

op sijn West- en Oost-Indische Reis-Beschryvinge.

Ier geeft de Teyken-konst welsprekentheid de Handt.
Hier is in een gepropt, het geene Grieken landt
Gestadig had verdeelt : daer sich nooit sach vertoonen
De Wet van Pallas, en Apelles, met soo schoonen
Glans van uitsteekende Kunst, als in dees' Geest.
Die d'Oost en Wester Werelt, de nieu en d'oude, leest.
Met NIEUHOF heeft Natuur yets wonders willen geeven,
En sijn vergulge Pen met Lauwerier door-weeven.
Doet by de Teyken-kunst sijn Schrift en Poësy,
Soo ist te saemen een volmaekte Schildery.

I. D. L.

PRIVILEGIE.

E Staten van Hollandt ende West-vrieslandt: Doen te weeten. Alzoo Ons vertoont is by Jacob van Meurs Burger ende inwoonder tot Amsterdam; hoe dat hy suppliant zeer groote devoiren en kosten aenwende, om te doen drucken zeker Boeck in folio, geintituleert, Joan Nieuhofs beschrijvinge van zijn dertighjarige Zee- en lant-reizen, in de voornaemste gewesten van Oost en Westindien, &c. als oock een Boek in octavo, geintituleert, den arbeit van Mars ofte nieuwe Vestingbouw, &c. hebbende oock veele kosten aengewent om de zelve wercken te verrijcken, met een groot antal konstige koopere plaeten, willende nu het zelve geerne voortdrukken, om in 't licht te brengen, alzoo oock alrede een deel daer van gedrukt was; maer alzoo hy vreesde dat by andere dezelve Boeken in korten mochten werden nagedrukt, waar door hy niet alleen zoude verliezen de zwaere kosten by hem gedaen, maer oorzaak konnen wezen van zijn totale ruine. Zoo verzoghte hy Suppliant gansch ootmoedelijk, dat het onse goede beliefte moghte sijn hem te verleenen Octroy voor den tijt van vijftien jaren, om de gemelde Boeken met hare plaeten, alleene te mogen drucken, in verscheyden talen, met interdictie aen allen anderen, op zekere groote pœne van 't zelve nae te doen. Zoo is 't, dat Wy de zake en t' verzoek voorsz. over gemerkt hebbende, ende genegen wezende ter bede van den Suppliant, uit onze reghte wetenschap, souveraine maght ende authoriteit, den Suppliant geauthorizeert ende geoctroyeert hebben, authorizeren ende octroyeren denzelven mits dezen, ten einde hy de voorgemelde twee Boeken, met hare plaeten, gedurende den tijdt van vijftien eerstkomende jaeren, binnen Onzen Lande van Hollandt ende West-vrieslant, alleen zal mogen drucken, doen drucken, uitgeven ende verkopen. Verbiedende alle ende eenen yegelijcken dezelve Boeken met hare plaeten in den voorsz. Onzen Lande naer te drucken, te doen naedrucken, ofte elders naegedrukt in den zelven Onzen Lande te brengen, te verhandelen ofte verkoopen, op verbeurte van de naegedrukte, ingebraghte, verhandelde of verkoghte Exemplaren, ende een boete daer en boven van drie hondert gulden, te appliceren een derde part van dien aen den armen van de plaetse daar de zake zal voorvallen, een derde voor den Officier die de calange doen zal, ende een derde voor den Suppliant. Alles in dien verstande Wy den Suppliant met dezen Onzen Octroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van zijne schade, voor het naedrucken van de voorsz. Boeken ende platen, daar door in eenigen deelen verstaen, den inhouden van dien te authorizeren ofte te advoueren: ende veel min de zelve onder Onze protectie ende beschermінge, eenigh meerder credit aensien ofte reputatie te geven, nemaer den Suppliant, in ons cas daer in yets onbehoorlijx soude mogen influeren, alle het zelve tot zijnen laste zal gehouden wezen te verantwoorden, Tot dien einde wel expressselijck begerende, dat by aldien hy dezen Onzen Octroye voor de zelve Boeken zal willen stellen, daer om geene geapprobeerde ofte gecontraheerde mentie zal mogen maken, nemaer gehouden zal wezen het zelve Octroy in 't geheel, ende zonder eenige omissie, daer voor te drukken of te doen drukken, op pœne van het effect van dien te verliezen. Ende ten einde den Suppliant dezen Onzen consente ende Octroye moge genieten als naer behooren. Lasten Wy allen ende eenen yegelijcken die 't aengaen magh dat zy den Suppliant van den inhoude van dezen doch laten ende gedogen, rustelijk vredelijk ende volkomentlijk genieten ende gebruiken, cesserende alle belet ter contrarie. Gedaen in den Hage onder Onzen grooten Zegele hier aen doen hangen, op den xiiij. Decemb. in 't jaer Ons Heeren ende Zalighmakers duizent zes hondert een ende seventigh.

Johan de Wit.

1671.

Saizoen-dight,

Op de twalef maenden des jaers. Gepast op de lantstreke der stad Batavia, op het eilant groot Java.

Door den Schrijver *Joan Nieuhof.*

Lou-maent. Anneer de vlugge tijdt is eenmael weggetogen,
Zoo keerdze nimmer weer, hoe zeer men daer na tracht.
De Mensch is wel terecht gezegend, uit den Hoogen,
Die 's tijdts gelegenheit met lijdtzaemheit verwacht.

Sprokkel-maent. Nu thoond de Weste-wind zijn ongestuime vlaagen.
De wegen worden week, de landen water-rijk:
Het weerlicht is verzelt met harde donderslaagen.
Een vruchtbre regentijdt brengt zooden aen den dijk.

Lente-maent. Het smakelijkste fruit, dat elders word gevonden,
Vereerd ons deze maendt. Ik nood u altegaer.
Eet Mangestanges, en Durioens, met graage monden.
d'Anas, en bolle druiff, vermaakt uw 't gansche jaer.

Gras-maent. De storm-tijdt heeft gedaen: wy zien den klaren Hemel.
De kloeke ackerman is wakker in de weer.
Hy zaeit zijn vruchtbaer zaat, en woelt in 't Aerdsch gewemel.
Een neerstig bouwer wert gezegent van den Heer.

Bloei-maent. Bemind gy 't zoet vermaek, het wand'len aen der Heyden,
Verzorgt uw kelder, en de koude keuken maer,
En ziet, hoe Amaril haer schaepjes weet te weyden;
't Is nu in deze maend, de zoetste tijdt van 't jaer.

Zomer-maent. Verveelt het uw in 't lant te rijden met een waegen,
Zoo maek uw Speeljaght ree, en vaert na † Onrust toe.
Het Ooste windje koelt, noch na uw welbehagen.
Al wat aenminlijk is, dat wordmen langzaem moê.

† Een eilant in zee by Batavia.

Hooi-maent. Waer zijt gy ackerman, die met den rooden morgen,
Eer dat de blonde zon haer stralen schijnen liet,
Uw eerlijk ackerwerk, met vreugde, gingt verzorgen?
Komt nu, en ziet met lust, uw ryz en zuyker-riet.

Oogst-maent. Het flonckerrijke light, de fackel van de Wereldt,
Mend haer vergulde koetz nu na den hooghsten graet.
Jongvrouwen zoet van aert, met schoonheits glans bepeerelt,
Vergeet uw zon-dek niet, als gy naer buiten gaet.

Herfst-maent. Nu toond de zon haer kracht, en Lijs haer lichte kleeren,
Gevoerd met lichte stof. Zy denkt het staet haer fraey:
Maar hoord eens, lieve Lijs, bent gy een vrouw met eeren?
Zoo is de voering goedt, al draagt gy een * kabay.

* Een dun rokje of schorte kleed.

Wijn-maent. Wilt gy een lustig wout vol gulden Ooft aenschouwen,
En sterken uwen geest met zoete morgen-lucht,
Zoo wandelt boswaard in d'omleggende Lantsdouwen.
De takken hangen neer en buygen van de vrucht.

Slacht-maent. Die 't longelooze vee in 't zoute Meyr vervolgen,
Bereyden nu haer net en vistuig welgemoedt.
De baeren van der zee zijn alle zeer verbolgen;
Het varsche water geeft ons visch in overvloedt.

Winter-maent. De zee begint ons nu den zeebouw op te zeggen:
d'Onguire Westewind neemt dagelijx dapper an.
Die nu geen storm op storm in zee weet by te leggen,
Die zoek een stille Ree zoo haestig als hy kan.

J. Nieuhof.

Hier ziet gy Νιευχοφ na het Leeven afgemaald;
Een Held, die zelf de Faam vermoeit heeft door zyn daaden;
Een die bekent is, daar het daglicht ryst, en daald,
Voor Opperhoofd, Gezand, met Luister overlaaden;
Zyn reyslust, kloek verstand, en onvermoeide geest;
Blinkt uyt aan ieder een die zyne Schriften Leest.

D. Singelbach.

Johan Nieuhofs Gedenkwaerdige BRASILIAENSE ZEE- en LANT-REIZE.

Nieuhofs vertrek na Brasil.

Es jaers 'zestien hondert en veertigh begaf ik my in dienst van de West-Indische Maetschappy voor koopman, om na Brasil te varen. Ik ging dan den vier en twintighsten van Wijnmaent, desselven jaers, met het schip het Roo Hert, gestoffeert met achtien stukken, en bemant met hondert en dertigh koppen, zoo bootsgezellen als zoldaten, uit het Tessel t'zeil. De schipper was Klaes Jelles van Durkerdam. Met ons liepen verscheide schepen na Vrankrijk, Spanje en de Straet.

Den zeven en twintighsten, tegen den avont, scheiden de Franse schepen van ons af, en wy vervolghden onze reize met goeden voorspoet.

Den acht en twintigsten passeerden wy het kanael, tusschen Vrankrijk en Engelant, lang hondert en twintigh mylen.

Storm.

Den negen en twintighsten overviel ons een schrikkelijke storm. Men most de marszeils, als ook de beide bonetten, innemen. Het schip wierdt door de felheit en gewelt der wint zoo geweldigh geslingert, als of het een bootje was: zoo dat men gaen noch staen kon. Het kraekte al wat'er aen was. De baren verhieven haer zoo ijzelijk hoogh, dat het den genen, die zulks noit gezien hadden, een schrik aenjoegh, en schenen met haer schuim tot aen de wolken te stuiven.

Wy raekten door dezen storm, die den gantschen dagh duurde, en tegen den avondt eerst wat bedaerde, een groot eind voort, zonder wy, God zy gelooft, zonderlinge schade geleden hadden. Doch de zee ging evenwel noch geweldigh hol en ongestuimigh.

Des anderen daeghs vingen de maets een houtsnip, en wilde duif, en verscheide lijsters, die door storm van de wal afgeraekt, en zoo door de wint in zee gedreven waren; waer door zy het spoor byster raekten, en zogten hun leven boven op 't schip te bergen, daer zy het verloren. Zy waren, door het lang vliegen, zeer moe en mat geworden, en daerom licht te vangen.

Den een en dertighsten hadden wy de hooghte van vijf en veertigh graden, Noorder breete. Toen wiert aen ieder man van het bootsvolk een kaes van zeven of acht pont voor de gantsche reize uitgedeilt: daer ieder die na snijden moght.

Des morgens, den eersten van Slaghtmaent, vingen de maets een tonijn of zee-verken, met een harpoen in 't lijf te schieten. Hy was zoo groot, dat naulix vier mannen hem konden overhijzen. De visch smaekt niet zeer aengenaem: maer tranigh: waerom niemant, als die ter zee gewent is, en niet veel vet versching heeft, de zelve eeten kan.

Deze visschen quamen daer na met meenighte om het schip: maer wy hadden zoo veel aen d'eene, dat niemant lust hadde om meer te vangen.

Met het dalen van de zon, zetten wy onze koers, dewijl de wint begon te ruimen, zuidwestwaerts, en scheiden toen van eenige Straets- en Spaensvaerders af, die door den geleden storm niet van ons geraekt waren.

Den tweeden en derden waeide het geweldigh hart, met blixem en donder: waerom men de marszeils most innemen. Ook was het schip door den vorigen storm zoo lek geworden, dat

wy in een etmael negen duizent steken pompen mosten.

Storm.

Den vierden waren wy op de hoogte van veertigh graden en dertigh minuiten. Ontrent den middernacht begon de sterke wint zich zoodanigh te verheffen, dat het ijzelijk om te zien was. Den eenen tijt stonden wy op zoo hooge waterbergen, als of wy scheenen in de wolken te zullen rijzen, en dan daelden wy weder als in den afgront neder: dat schrikkelijk in den naeren en duisteren nacht was: daer men niet als by blixem zien kon. Het scheen niet anders, als of de lucht en het water zich in een versmolt: en de zee speelde met de groote schepen als of het mosselschulpen waren.

Wy zagen boven op de steng van het schip eenige lichjes flikkeren, die de varent luiden vrede-vuurtjes noemen, en den genen, die dezelve noit gezien hebben, vreemt voorkomen.

Men oordeelt deze vrede-vuurtjes eenige vetachtige dampen te zijn, die door den storm van lant, en door de krachtige beweging in brant raken en aengesteken worden, en zich dan elders aenzetten, en zoo lang, als de damp duurt, of verteert is, branden, en dan, zonder eenige brant te maken, uitgaen. De zeeluiden houden deze vuurtjes voor een goet teken, en de storm, op hun verschijning, op zijn hooghste te zijn: gelijk ook gebeurde: want van dien tijt af begon de storm te minderen.

Wy vonden, na het weer afgenomen en bedaert was, twee lekken voor in de boegh, die wy, tot onze groote blijtschap, datelijk stopten, en anders ons veilicht in groote verlegenis zouden gebraght hebben.

Komen voorby de Barrels

Den vijfden passeerden wy de Barles, op de hooghte van negen en dertigh graden: alwaer een ieder, van wat gelegentheit en staet hy ook zy, door het scheepsvolk in zee gedoopt wort, 't en waer hy te vore daer gepasseert, of het doopen, voor het een of ander te geven, afgemaekt hadde.

Men bindt den genen, die gedoopt zal worden, met een touw wel vast om den middel, en hijst hem tot aen de nok van de ree op, en laet hem dan over hals over kop, zoo in de zee, tot drie malen toe dompelen. Zommige gingen'er met eenige ontsteltheit na toe, als of zy zouden gewipt worden: zoo dat die noch langh daer na gene deegh hadden. Eenigen, die niet veel daerom gaven, lieten zich de vierde mael noch eens voor de schipper en koopman doopen. Wy gaven aen ieder bak een flapkan met Spaensche wijn voor het doopen: waer mee de maets zich lieten gezeggen, en wy vry waren.

Maer dewijl uit dit doopen dikwils groot krakeel en geschil ontstaet, zoo hebben de Heeren Bewinthebbers sedert die tijdt wel uitdrukkelijk dit doopen verboden: 't en zy door ordre van het gerecht. Ook zou het geen, dat de maets den genen, die niet gedoopt wilden worden, quamen t'eischen, minnelijk moeten afgevordert worden.

Sien twee Turksche schepen.

Den zesten was de koers Zuidzuid-west, met een stijve koelte. Wy zagen te loefwaert van ons twee scheepen, die met volle zeilen op ons afquamen, en Turksche scheepen waren, gelijk wy te recht vermoet hadden: naerdien die ontrent deze streke zich veel onthouden. Na wy scheepsraet gehouden, en vast gestelt hadden, ons tot den lesten man te verweeren, dewijl'er anders gene kans was, om onze slavernye t'ontgaen, zoo maekten wy datelijk den overloop klaer, en het grof geschut vaerdigh. Musketten, pieken, zabels en wat tot zulken hanteering van noode is, wiert voor den dagh gehaelt. Voorts wiert de bloetvlagge ontvouwen, op alles goede ordegestelt, en de trompet, om elk ten strijde aen te moedigen, opgesteken. De schipper most in zijne koy blijven leggen, dewijl zijne oude quetsure in zee weder opgebroken was, en daer door niet gaen kon: want hy was voor hene in zijne knie geschooten: maer qualijk genezen.

Daer de onzen zich toe slaen tegen vervaerdigē.

De Kommissaris, *François Zweers*, vertrok zich, om zijnen hoogen ouderdom, na beneden, en zeide: *Ik ga met mijne vrouw en kinderen na beneden, om met mijne gebeden tot God voor ons te vechten.*

Dus quam dan ondertusschen al't gebiet en last op my alleen aen, die ook al het volk tot dapperheit, en voor ons leven en vryheit, tot den lesten man toe te

te vechten, vermaende. Voorts beval ik, niet te ſchieten, voor zy by ons waren, en dan wat paſſen te raken; dewijl wy zwak van volk waren, ten aenzien van de Turken, die groote, en wel bemande en gewapende oorlogsſchepen hadden.

Ondertuſſchen quamen de Turken, ontrent den middagh, als twee leeuwen, recht op ons aen. Eerſt hadden zy een prinſſe vlagh gevoert; maer lieten, dicht by ons komende, de bloetvlagh waeien.

Geveght tegen 2. Turkſche ſchepen. D'Admirael gaf uit de twee voorſte ſtukken datelijk vuur: doch raekte ons voor d'eerſte mael niet, door het ſlingeren van het ſchip: naerdien het ſchieten dan zoo wis niet gaet: maer trof ons evenwel de tweede male zoodanigh, dat de bazaens-ree byna aen twee einden was. Ondertuſſchen raekten wy malkanderen op zy. Toen docht het ons ook onze tijt te zijn, en wy blieſen hem met de heele laeg in de zy: daer mede wy ongetwijffelt onder al den hoop wat raekten: want dewijl de Turk lichter geballaſt was als ons ſchip, zoo was hy ook beter te treffen. Maer de Turken bleven ons ook niet ſchuldigh: want de kogels van't kanon en musketten lagen als hagels op ons ſchip. En dewijl d'Admirael, gelijk wy bemerkten, een ſcheut onder water, t'onzer geluk, gekregen had, zoo had hy daer zoo veel mee te doen, dat hy ons niet aen boort dorſt klampen: maer wat afdeiſde.

Hier en tuſſchen vermaenden wy elkanderen nochmaels, tot den leſten man te vechten, en dronken, om des te beter gemoet te zijn, daer op eens den wijn luſtig rontom: daer zommigen een deel boſſekruit in ſtorten, om des te ſtouter en onvertzaeghder te zijn. Ik volghde de reſt al mee.

Daerna quamen zy beide weer op ons af, met den Vice-Admirael voor aen, en ſchoten zeer ſchrikkelijk met kanon-kogels, ſchroot en uit musketten, en ſcheen de lucht in vuur, vlam en rook te ſtaen. Onze kajuit raekte van boven heel wegh: zoo dat wy onder den blaeuwen hemel ſtonden. Verſcheide touwen en zeilen wierden ſchadeloos geſchooten. Ook ging het ſchip niet vry.

Ik had eerſt een zabel in de vuiſt, om orde te ſtellen: maer ziende, dat de Turken, zoo lang zy op ons ſchip niet waren, gene ſchade konden doen, zoo nam ik een musket in de hant.

Wy vulden de musketten met koegels, en loſten die geduurigh op de Turken; zoo dat ik eenige weken daer na de ſchouders, door het hert ſtooten van het musket, noch wel voelde.

Terwijl wy dus doende waren, komt een kanonkogel met een ſchampſcheut tegen 't musket van eenen, die by my ſtont, dat zijn musket met zulken kracht my voor mijn borſt ſtiet, dat ik ruggeling ter neder viel, en van my zelven raekte. In het vallen hoorde ik noch zeggen: *Daer leidt de koopman al.* Doch alzoo ik niet gequetſt was, bequam ik, na weinigh tijts, wederom by my zelven, en haelde mijne gelede ſchade weer te deegh in.

De Turkſche Admirael ſtont heel breet achter op het ſchip, met een tulbant op het hooft, om orde te geven. Ik belaſte aen ons volk, om den zelven, indien het mogelijk was, van daer te lichten: dewijl zy dan voort in 't wilt, en zonder orde, zouden vechten. Dit ſcheen ons ook te gelukken: naerdien men hem, niet lang daer na, niet meer zagh pronken.

Ondertuſſchen ſchooten de Turken, in verſcheide gangen, geweldigh op ons, dat onder het ſchreeuwen der Turken en gekerm onzer gequetſten, een ſchrikkelijk en naer geluit gaf. Doch door ons ſterk tegenweer bieden, vreeſden zy ons aen boort te klampen: ook wiſten zy niet, hoe ſterk wy waren, of hoe wy gezint waren, 't zy het ſchip te laten ſpringen, of het aen hen over te geven: want als zy het t'elkens zochten te doen, en wy met de lont in de hant riepen, dat'er de roode haen na kraeien zou, indien zy ons aen boort leiden, zoo riepen zy ons in goet Duitſch wederom toe: dat zy ons noch zoo niet verlaten zouden.

Men vernam ondertuſſchen hunnen Admirael niet meer: maer wy zagen de Turken zoet en zachjes achter uit deizen, met verſcheide ſchoten door hunne ſchepen. Wy zetten ook met de ſtijve koelte alles by, om van hen af te raken.

Inmiddels quam d'avondt en duiſternis op handen: want wy hadden,

tot aen den laten avondt gevochten. In het duifter namen wy een heel anderen koers, om van de Turken af te raken, en uit het gezicht te komen: gelijk ook gefchiede: alzoo wy des morgens niemant meer vernamen noch zagen.

Wy dankten Gode, die ons zoo genadelijk en wonderlijk voor deze flavernye van zulke Barbarifche menfchen bewaert, en ons zulken hart gegeven had, dat wy den vyanden, die ons zoo veel te maghtigh waren, hadden kunnen wederftaen, en zoo ontkomen waren. Want daer was, menfchelijker wijze gefproken, voor ons geen doorkomen aen: naerdien d'Admirael vier en twintigh, en de Vice-Admirael twee ftukken gefchuts voerde. Daer en boven krielden beide de fchepen van volk. Wy daer en tegen hadden zoo weinigh volks, en voerden niet meer als achtien ftukken gefchuts.

Wy bezagen ons fchip, of het noch zoodanigh geftelt was, om onze reize daer mee te kunnen vervolgen. Wy bevonden het onder water noch dicht en wel, en vermaekten het boven, zoo als wy in zee, onder het zeilen, beft koften, en vervolghden onze reize.

Na wy naulix de Turken ontkomen, en met het vertimmeren van ons ontramponeerde fchip doende waren, zoo wierden wy den zevenden van zulken herden ftorm beloopen, dat wy gene zeilen konden gebruiken. Wy hadden veel moeite met ons fchip, dewijl het noch niet volkomen hermaekt was: doch de ftorm duurde niet lang, en het weer bedaerde wederom. Aen ieder man wierdt toen drie en een half pont hert broot voor ieder weke uitgedeilt: overmits het week broot fchimmeligh geworden was.

Den tienden waren wy op de hoogte van negen en dertig graden en dertig minuiten, ontrent twintigh mijlen bewefte de Kanarifche eilanden: alwaer zich de Piek, op het eilant Teneriffa, heel klaer vertoonde. Men hout deze bergh een der grootfte van de geheele werelt te zijn: naerdien hy wel derde halve mylen opklimmens hoogh is, en kan wel zeftigh mijlen verre in zee gezien worden. *Zien de piek van Kanarie.*

Wy vervorderden dus onze reize, tot den veertienden, zonder eenige merkwaerdige zaken te bejegenen, als wanneer wy de Kreefts zonne-keerkring, of Tropicus Cancri, pafseerden.

Met den middagh begon het geweldigh hart te waeien, met donder en blixem: waerom wy onze marszeilen verminderden, uit vreeze van een grooter ftorm; doch het weer bedaerde in 't kort, en de wint ging leggen.

Deze ftreke, en wat verder, noemen zommige van d'onzen de Kroos-zee, en de Portugefen, in een zelven zin, *Mar del Aragaço* (of *Largaço*, of *Sarguaço*) dat is, zee van kroos: dewijl aldaer, van d'achtiende tot de dertighfte graet, Noorder-breete, of, zoo andere willen, van de twintighfte tot de twee en drie en twintighfte graet, zeker zee-gewas, als kroos, op het water met den ftorm heen en weder drijft. Daer ontrent zijn gene eilanden, ook is'er geen gront te peilen, en het is wel vier hondert mylen van de kufte van Afrika. Het gewas heeft bleeke of papegaygroene bladen, die fmal, dun, en rontom zaeghswijze ingekerft zijn. Het krijght, ter plaetfe daer de bladen uitfchieten, ronde bleekgroene beziën, zoo groot als aelbeffen of peper-koorens: maer zijn van binnen ledigh of hol, zonder fmaek, en hebben geen zaet in. *Kroos-zee.* *Kroos-gewas.*

Dit gewas leit zoo dicht in een gegroeit en gevlochten, dat het te mets de fchepen kan tegen houden, en ftil doen ftaen: 't welk iemant, die daer niet op verdacht is, des nachts vreemt voor komt.

Als men daer in komt, heeft men moeite om daer weer uit te komen, of men moet het deurkappe: en dan raekt men bywijle van het een in het ander: doch wy hadden daer gene zwarigheit van: alzoo het op alle plaetfen, daer wy door voeren, niet even dik lagh.

Men kan dit gewas met peper en zout, in plaetfe van kappers, eeten. Het drijft het graveel en water af.

Men ziet byna gene wortelen aen dit gewas: maer alleenlijk vertoonen zich kentekenen van fcheuten. Het is evenwel geloofelijk, dat het in den diepen en zandigen boefem der zee groene en dunne wortelen fchiet: hoe-

hoewel eenigen willen, dat dit gewas, door den snellen stroom der wateren, die uit vele eilanden in den oceaen vloeien, van het lant uitgerukt, en t'zamen voortgesleept wort. Daer men nochtans uit het diep der zee in eengevlochte bosschen van dit kruit ziet opschieten.

Den achtienden, op de hooghte van veertien graden, stierf een van onze reisgenooten, die des anderen daeghs buiten boort gezet wierdt. Men zeit de dooden altijt in zee met het hooft na het Oosten drijven: het welk ik toen ter tijt ook zoo bevond.

Travado of onweer. Den twee en twintighsten hadden wy een geweldige travado of onweer, met donder en blixem vermengt, en een schielijke regen, als of het met emmers neergegoten wiert. Een travado komt gewonelijk zoo haestigh op, dat men genen tijt heeft om de zeilen in te nemen, en onstaet wel driemael in een uur: waer over men geweldigh oppassen moet.

Vangen veel vis. Wy vongen aldaer vele visschen, als Bonyten van twee voeten lang, Koretten, en veel andere vissen, en een groote hay, die wy met alle man ophijsden, en met hantspaken doot sloegen. Men haelden de herssens uit de kop, die men goet houdt voor den steen in de blaze te zijn: maer de visch wort, om zijne lelijke, tranige en sterke smaek, van niemant gegeten.

Den vier en twintighsten hadden wy schoon weer, vingen eenen vogel als een reiger: doch wat kleinder, die op het schip quam rusten. Men zagh verscheide kleine vogeltjes, die heen en weder over het schip vlogen.

Den zes en twintighsten hadden wy de hooghte van vijf graden en zeven en veertigh minuiten, en zulke stille zee, dat men ook de minste beweging daer niet op zagh.

Wy vingen, dewijl het schip langzaem voortging, wederom een groote hay, en zoo veel visch, dat het volk die uit den goeden niet eeten kon, en gene als de beste behield, en onder andere konings-visch.

Dewijl aldaer geen gront is, die de zee onklaer maekt, zoo is die by stil weer zoo helder, dat men een been of iet anders, in het water gesmeten, wel veertigh, vijftigh, ja hondert voeten diep in zee zien kan: desgelijx ziet men alle visschen, die aldaer veel zijn, zoo klein als groot, onder en boven door malkanderen, door het zilte water zwieren: dat vreemt om te zien is.

Als men slechts een scherpe en kromme spijker, met een veer of iet anders daer aen gebonden, in zee laet hangen, dan heeftmen datelijk visch. Wy vongen onder andere ook een konings visch, en zoo veel half wassen Dorades, als men ophalen kan.

Eindelijk eindighde dit weer, met een stort-regen. De gantsche lucht was met dikke en zwarte wolken overtrokken.

Den dertighsten waren wy op de hooghte van vier graden en een en veertigh minuiten, en zagen wonderlijk veel vliegende visschen.

Den derden van Wintermaent hadden wy de hooghte van een graedt en dertigh minuiten, zagen duizenden van allerhande visschen om ons schip, en vingen zoo veel als wy wilden. Zommige wierden de buik opgesneden en ingezouten: en andere met peper en zout gewreven, en by de steert in het want opgehangen, om in de hitte der zonne te droogen.

Den vierden zagen wy met schoon en klaer weder, in den dageraet, het eilant *os Penados*, of *S. Paulo* by de Portugesen genoemt, dat zich van na by als een zeil vertoont: maer doet zich, dicht daer by gekomen, met vijf hooge klippen op. Zien het eilant Os Penados of S. Paulo.

Des middaghs hadden wy de hooghte van drie en vijftigh minuiten, Noorder breete, en liepen het ontrent 5 mylen bewesten om. Aldaer quamen verscheide malle meeuwen op ons schip zitten, die alzoo by d'onzen genoemt worden, om dat zy haer met de handen laten grijpen. Zy maken mijnen en gelaet, als of zy iemant bijten willen: maer blijven evenwel zitten, en laten haer vatten en dootslaen.

Den vijfden, ontrent ten elf uuren, passeerden wy de liny equinoctiael, alwaer wy des namiddaghs vijf minuiten bezuiden waren, en niet van koude behoefde te klagen. Het is aldaer veeltijts zoo stil, dat zommige schepen leggen en drijven, eer zy daer henen komen.

Men heeft'er groote hitte en weinigh

nigh goet en zoet water: want het water, dat aldaer regent, en bywijle eerst opgetrokken is, en door kraght van de heete zon neergedreven wort, is niet al te goet. Dies men aldaer zomtijts groote armoede uitstaet, en vele van de scheurbuik weghgerukt worden.

Ontrent drie jaren na mijne aenkomste op Brasil, wierdt een Portugees schip onder de liny gevonden drijven, daer niet een levendigh mensch op was: maer waren alle overleden. Het had'er al zes weken gedreven, als uit de daghelixe aentekening kon gezien worden. Doch wy quamen gelukkigh door dezen oort, en vingen geduurigh veel visch van verscheiden slagh: onder andere blazers, een soort van dikke visschen, die haren dikken buik vol waters zuipen, en dan weer met opgespalkten bek uitblazen. Zy houden dikwils de schepen lang gezelschap.

Den achtsten voeren wy met schoon weer voorby *Ilha Ferdinando* of *Neronha*. In't voorbyzeilen van dit eilant zagen wy geweldigh veel gevogelt door malkanderen zwieren, en zich met schoon weer vermaken. De vliegende visschen stoven met heele wolken en schoolen uit der zee, dewijl de Bonijt, Koret en andere visschen daer achter her zaten.

Eilant *Ilha Ferdinando* of *Neronha*.

OP vier graden bezuiden de middellijn, en ontrent vijftigh mijlen van de vaste kust van Brasil, leidt het eilant *Ilha Ferdinando* of *Neronha*.

Het wierdt voorhene, ontrent des jaers zestien hondert en dertigh, by de onzen bewoont; maer eenige jaren daerna heeft het niemant daer gehouden: uit oorzake de ratten daer op in zulken oneindelijken getale vermenighvuldight waren, dat die alles, wat geplant en gezaeit wiert, vernielden. Anderzints is het een zeer vruchtbaer eilant, zeer goet om farinha, millie, en alle andere vruchten voort te brengen. Daer en boven is de zee daer ontrent zeer vischrijk. Waer over d'onzen daer zomwijlen eenige berken van het Reçif derwaerts op de visscherye gezonden hebben, die rijk met visch geladen te rugh quamen. Naderhant vonden de Hooge Raden van Brasil goet, een parthye Negros derwaerts te zenden, onder het bestier van eenen Gillis Venant, ten einde die aldaer de kost zouden vinden: en de onzen midlertijt hunne magazijnen van hen te voeden, moghten verschoonen. Zy bleven aldaer een geruimen tijt, en bezaeiden het eilandt, om het leven te behouden.

Na verloop van een jaer of anderhalve, wierden door den Raet van den gerechte, op dit eilant eenige misdadige gebannen, die door hongers-noot gedwongen wierden, het zelve te bebouwen: waer toe hen eenigh gereetschap meegegeven wiert.

Den elfden des nachts waren wy, op de hooghte van zeven graden, tegen het landtschap van Goyana over, ontrent twintigh mylen beneden de stad Olinda. Niet lang daer na zagen wy tegen den morgen het vaste landt van Brasil: doch hielden wederom in zee tot den lichten dagh.

Den twalefden was het donker en mistigh weer en weinigh koelte. Wy zeilden langs de wal voor wint en stroom, en quamen noch voor den middagh voor het Reçiff, en lieten het anker op zeven vademen water vallen: na wy zeven weken en een dagh onder weeghs geweest waren. Komen voor het Reçiff.

Wy dankten God, die ons zoo gelukkigh van zoo veel gevaers der woeste baren, en slavernye der Turken en woeste menschen verlost had.

Ik voer met de boot, neffens den kommijs en schipper, noch dien zelven avont aen lant, om onze aenkomste bekent te maken, en met een de brieven aen Graef Maurits en de Heeren Hooge Raden te behandigen.

Ik bleef dien nacht aen lant, en voer des anderen daeghs wederom aen boort.

Den vijftienden quam de Loots en braght ons in de haven van het Reçiff, daer wy acht en twintigh schepen en twee jaghten achter het water-kasteel vonden leggen.

In het laest van Ooghstmaent, des jaers zestien hondert drie en veertigh, ontfing ik orde van de Hooge Raden, Nieuho[f] vertrek[t] na het lant Si[nt] Thom[as]

om

om met het jaght de Bruinvisch, na het eilant St. Thomee te varen, dat met potaerde geballast was, om daer mee zwarte zuiker aldaer wit te maken.

Ik had last zwarte zuiker wederom te brengen, daer de geheele of meeste handel van dit eilant in bestaet.

Ik ging dan tzeil, en quam, zonder eenige byzondere voorvallen onderweegs gehad te hebben, als zeer hart weer, met schrikkelijke donder, blixem en ongemeene plasregen, den negenden van Herfstmaent, onder dit eilant ten anker: hoewel ik niet voor des anderen daeghs na den middagh aen lant voer.

Wat belangt de potaerde, 't zy die hare kraght verloren had, of dat daer de zuiker zoo niet wilde gehandelt zijn, zy was daer niet waerdigh.

Na een verblijf van veertien dagen op dit eilant, vertrok ik wederom met het jaght, dat tot lading zwarte zuiker in had, na Brasil, en quam weder, na eene uitreize byna van drie maenden, den derden van Wijnmaent op het Reçiff.

Eilant S. Thomé.

HEt eilant van St. Thomé is rondt, leidt recht onder de middellijn, en is ontrent zes en dertigh mijlen in den omtrek groot. Het heeft in't midden zeer hooge bergen, die altijt met sneeu bedekt zijn: niet tegenstaende het beneden op het eilant, van wegen desselfs gelegenheit onder den middellijn, zeer heet is.

Het is byzonder vruchtbaer, inzonderheit in het voortbrengen van zwarte zuiker en genber: ter oorzake de sneeu, door de hitte der zon, onder aen den bergh smelt, en geduurigh afzijpert, en de zuiker-velden bevoghtight.

Daer stonden toen over de zestigh zuikermolens op dit eilant.

De lucht daer en tegen is'er zeer heet, en zoo ongezont, als op eenige plaetse van de werelt.

De meesten der onzen, die aldaer komen, en des nachts aen lant blijven, sterven'er, door de ongewoonheit van de lucht: maer die het deurstaen kunnen, worden heel oudt.

Des morgens trekt, door de hitte der zonne, een damp uit het laege aertrijk, die zoo vergiftigh is, dat geen vreemdelingh die verdragen kan. De mist duurt tot ontrent tien uuren, als wanneer dezelve, door de kraght der zonne, verdwijnt. Dan is'er de lucht gezont. Dies ik dan altijt zoo lang op het schip bleef, alzoo men in zee de mist niet heeft, en voer, als de mist over was, aen lant.

Men heeft'er, het gantsch jaer door, een heete en vochtige lucht: behalve in Zomer- en Hooi-maent: dan waeien-'er Zuid-ooste en Zuid-weste winden, die koelder zijn: hoewel de zon den inwoonders altijt des middaghs boven het hooft is.

De vochtige dampen, die door de hitte der zon opgehaelt worden, veroorzaken quaetaerdige koortsen, met koude en hitte door alle de leden: zoo dat den genen, die daer mee bevangen worden, met groote hooftpijn en krimpen in den buik, binnen weinige dagen sterven.

Zommigen leggen d'oorzake van deze quale op het veel gebruik der vrouwen, en andere op het drinken van het zap van kokos-noten en het slapen op d'aerde. Maer de meeste oorzake schijnt de vergiftige lucht te zijn: daer misschien d'andere misbruiken wel wat mochten toe helpen.

Onder hondert vreemdelingen, die daer komen, blijven naulix tien over en in 't leven: en d'overgeblevenen worden qualijk vijftigh jaren out. Men vint'er evenwel inwoonders, die over de hondert jaren oudt zijn. Desgelijx worden'er de negers oudt, die doorgaens vol luizen zijn.

D'eerste inwoonders waren Joden, die uit Portugrel gebannen wierden, om dat zy de Roomsche leere niet omhelzen wilden. Zy zien'er zeer misverft uit, en hebben'er al over de hondert jaren gewoont.

Vele negers, na men zeidt, onthouden zich in het geberghte, die van tijt tot tijt den Portugesen ontloopen, en aldaer zoo vermenighvuldight zijn, dat zy den Portugesen tot onder de stad *Pavaosa* derven beroven.

Iemant zou met recht zich mogen verwonderen, hoe noch volk, van wege d'ongezonde lucht, na dit eilant toe

toe wil of daer woonen. Maer het groot gewin doet velen de doot niet vrezen.

Op dit eilant leidt, aen eene beke, een ſtad *Pavaoſa* genoemt, die toen ontrent acht hondert of meer huizen had, en twee of drie kerken.

D'Admirael Kornelis Jol, en anders Houtebeen, had de ſtad *Pavaoſa* en voorts het gantſch eilant, des jaers zeſtien hondert een en veertigh, den zeſtienden van Wijnmaent, na een belegh van veertigh dagen, ingenomen, met verlies van weinigh volks, en bekomen van veel buits.

Hy zelf quam aen landt, met veel van zijn volk, zoo bevelhebbers, ſoldaten als matroſen, te ſterven. Desgelijx overleed de tweede perzoon, die na hem in 't gebiet zou volgen. Onder drie hondert Braſilianen, die hy mee nam, bleven geen zeſtigh in 't leven.

Toen d'Admirael merkte dat hy ſterven zoude, beval hy, datmen hem na zijnen doot op dat vervloekt menſch vernielend eilandt niet begraven zou: maer zijn doot lichaem in de zee werpen, gelijk ook geſchiede.

Eer ik vorders het geen in Braſil merkwaerdigh, zoo binnen als buiten het Reçiff, tuſſchen d'onzen en Portugeſen, ſedert de revolte en opſtant, en geduurende mijn achtjarigh verblijf aldaer, is voorgevallen, zal verhalen en ten toon ſtellen, dient voor al een korte beſchrijving van gantſch Braſil voor af te gaen, om des te beter en grondiger, het geen gezeit zal worden, te verſtaen.

Beſchrijvinge van gantſch

BRASIL.

BRaſil is een geweſt van Zuid-Amerika: want Amerika of Weſt-Indien wordt in twee deelen verdeelt: te weten, in Noord- en Zuid-Amerika.

Noord-Amerika heeft ten Noorde het onbekende lant, of liever de Straet van Hudſon: paelt ten Zuide en Weſte aen de Zuidzee, en ten Ooſte aen de Straet van *Panama*, den zeeboeſem van *Mexiko* of Nieu Spanje, en de Noord-zee.

Het begrijpt de landen van *Eſtotiland* en *Labrador*, *Nieu-Vrankrijk*, *Kanada*, *Bakalaos*, *Nieu-Engeland* of *Virginia*, *Florida*, *Nieu-Spanje*, de landen van *Mexiko*, *Nieu Mexiko*, *Tlaskalla*, *Guaxaka*, *Mechoakana*, *Zakatula*, *Kolim*, *Yukatan*, *Tabasko*, *Nieu Gallicie*, *Nieu Biskaye*, *Chiametla*, *Kuliaka*, *Cinalon*, *Nieu Granada*, *Kalifornia*, *Anian*, *Quivira* of *Nieu Albion*, *Konibas*, *Guatemala*, *Sokonusko*, *Chiapa*, *Ve a Paz*, *Honduras*, *Nikaragua*, *Koſtarika* en *Veragua*.

Zuid-Amerika is byna een hangend eilant, en verbeelt of vertoont eenigſins eene piramide van geſtalte: waer van de baſis of voet na 't Noorde ziet, en de punt na de Straet van Magellan, die ontrent op drie en vijftigh graden Zuider breete leit.

Het paelt ten Ooſte aen d'Atlantiſche oceaen, de Noordzee gemenelijk genoemt: en ten Weſte aen de Zuidzee.

D'omtrek van dit gantſch geweſt wort op zeſtien duizent Italiaenſe, of vier duizent Duitſe mylen gerekent.

Het begrijpt de landen van *Kaſtilla d'Or*, anders *Tierra firma*, dat is, Vaſt Lant, op Portugeeſch genoemt, het lant van *Paria*, *Kumana*, *Karibana*, *Braſil*, *Chika*, ten Ooſte, en ten Weſte *Popayan*, *Peru*, *Chili*, en in het midden meer andere.

Het geweſt van Braſil is allereerſt, kort voor *Amerikus Veſputius*, by de Portugeſen, door zekeren *Pedro Alvaro Kapralis*, gevonden, die het des jaers 1500., op Kruisdagh, ontdekte. Eerſt wierd het by hem *Santa Cruz*, dat is, Heilige Kruis, genoemt: maer namaels hebben de Portugeſen het van name verandert, en *Terra do Braſil*, dat is, Lant van Braſil, genoemt, van wegen de menighte en overvloet des verfhouts, Braſil geheten, dat aldaer gehouwen, en na Europe vervoert wort: dies het heden doorgaens en gemeenelijk Braſil of ook wel Brazijl en Brezil genoemt wort.

Braſil is gelegen in of onder de zuider verzengde luchtſtreke, of *Zona Torrida*, en in deſſelfs midden, en ſtrekt voorby de Kreefts-zonne-keerkring, of *Tropicus Cancri*, tot in de getemperde lucht-ſtreeke, of *Zona Temperata*. Gelegentheit van Braſil.

In

Grootte. In het bepalen der groote of breete van Brasil, te weten, tusschen het Noorde en Zuide, vindmen onder de Schrijvers een groot verschil: maer gevoeghlijk kan het begin van desselfs breete of groote, van anderhalve graet, Noorder breete, af, of van de riviere *Para* af, en desselfs einde op de Zuider breete van vier en twintigh graden en een halve, of tot aen de riviere *Kapibary*, twee mylen boven de stad St. Vincent, gestelt worden: dies de groote of breete van Brasil, tusschen het Noorde en Zuide, vijf en twintigh graden beslaen zal, eene streke van drie hondert en vijf en zeventigh mylen. Eenigen stellen Brasil tusschen de riviere *Maranhaon* en *Rio de la Plata*.

Hoe verre Brasil van 't Ooste, (daer het aen de Groote Zee of Noorder Oceaen, of Atlantische Zee paelt,) na 't Weste strekt, is tot noch toe onbepaelt gebleven: dewijl weinigen tot in het binnenste van dit lant getrokken zijn.

De grootte evenwel, tusschen het Ooste en Weste, kan op ontrent zeven hondert en twee en veertigh mylen gebraght worden: hoewel de meeste lantbeschrijvers het byna hondert en acht en taghentigh mylen grooter maken: want zy breiden Brasil veel grooter na 't Ooste uit, als het in der daet is, en eenigen ten Weste tot aen Peru of Gujana.

Men vind'er, die tot grenspalen van Brasil stellen: ten Noorde de riviere der Amazonen: ten Zuide *Rio de la Plata*: ten Ooste de Noorder of Atlantische Zee, en ten Weste de bergen van Peru of Gujana.

Brasil in 14 lantschappen of kapitanias verdeilt. Brasil, tusschen deze lantpalen begrepen, wordt by de Portugesen in veertien lantschappen of landtvooghdyen verdeilt, die zy *Kapitanias* of *Kapitanien* noemen. Het eerste, na 't Noorde, is *Paria*: daerna volgen *Maranhaon*, *Siara*, *Potiyi* of *Rio Grande*, *Paraiba*, *Parnambuko*, *Tamarika* of *Itamarika*, *Seregippo del Rey*, *Quirimure* of *Bahia dos todos los Santos*, *Nhoe-Kombe* of *os Ilhos*, *Pakata*, of *Porto Securo*, *Rio de Janeiro* of *Nheteroya*, *St Vincent* en *Espiritu St.*

Toen Brasil ten deele door d'onzen, en ten deele door de Portugesen bezeten wiert, kon het gevoeghelijk in Nederlansch en Portugeesch Brasil verdeilt worden.

In zoo vele Kapitanien of landtschappen Brasil verdeilt is, met ontrent zoo veele voorname vischrijke rivieren wordt het ook bewatert, die geen modderigen; maer een stenigen gront of bodem hebben: behalve vele andere kleine.

De meeste rivieren vloeien snel in de regen-maenden, en wassen dan zeer hoogh op, en strijken, met het aenwassen des waters, over d'oevers, en storten met groot gewelt over de landeryen hene.

De rivier St. Françisko, d'edelste, grootste en vermaerste riviere in dit gewest, strekt tot grenspael tusschen de kapitanien van *Pernambuko* en van de *Bahia de todos los Sanctos*, dat is, Zeeboesem aller Heiligen. Riviere S. Francisko.

Zy heeft op sommige plaetsen de breete van eene scheute van een zesponder: en is acht, twalef en vijftien ellen diep. Doch kan met gene grote schepen bevaren worden, van wegen het zant, daer de monden mee bezet en verstopt leggen.

Men houdt deze riviere uit het binnenste des landts komt afzakken, uit zeker vermaert meir, dat het water van alle de beken, die uit de hooghste bergen van Peru na 't Ooste neerwaerts loopen, ontfangt, en door de grootste rivieren, als inzonderheit *Rio de la Plata*, *Marahaon*, en deze riviere Sint Françisko, in zee zend.

D'onzen zijn deze riviere met een sloep, tot eene streke byna van veertigh mylen, opgevaren; daer zy dezelve noch zeer breet en diep bevonden. Maer zoo men den inwoonders en Portugesen gelooven magh, zou deze riviere, ontrent vijftigh mylen van zee, van zeer hooge watervallen, die zy *Kakoeras* noemen, storten: waer over de genen, die uit zee dezelve riviere opvaren, niet hooger komen kunnen. Boven de watervallen zou zy eenige mylen na 't Noorde schieten, en daerna in een meir uitkomen, daer in hier en daer vele lustige eilanden leggen, die door de Barbaren bewoont worden: gelijk ook de gantsche oever van het meir.

In het meir zelf wort goutzant geraept.

raept. Ook hebben d'inwoonders overvloet van gout: maer het is niet veel waert. Dit gout wort uit de goutrijke rotsen, die na de zyde van Peru leggen, door ontallijke beken afgeschuurt, en in het meir gesleept. Daer valt ook groote overvloet van zeer treffelijke zalpeter.

Des zomers, of in de wintermaenden, wanneer het zelden of weinigh regent, is deze riviere waterrijker en veel hooger, als in den regentijt. Maer des winters valt zy alleen tamelijk waterrijk in zee.

Men zeit d'oorzake van deze verscheidentheit te zijn, d'onmetelijke afstant van haren oorsprong of hooftbron: als ook de regen, die van de hooghte neerwaerts valt: want alle d'andere rivieren, naby 't Reçiff, kunnen des Zomers niet bevaren worden, dewijl zy waterloos zijn, en uitdrogen, eveneens als of zy in d'aerde ingeslorpt wierden. Daer nochtans gene andere rivieren van Amerika gevonden worden, die zulke stort-regens in hunne killen ontfangen, als deze.

Want de zeer wijtstrekkende ruggen der bergen, die niet verre van strant leggen (gelijk ook in het koninkrijk van Peru) geven die zeer grooten overvloet van regen van achteren, en ontlasten zich na het Weste. Aenstonts loopen deze wateren, met eenen arm, na 't Noorde, na de zeer groote en snelle rivieren, *Maranhoan* en der *Amazonen*: en met een anderen arm schieten zy na de riviere *S. Françisko*, *de la Plata* en *Janeyro*.

Deze worden, door 't ontfangen van eenige kleine beken, noch waterrijker, en vallen eenige mylen, met zulken gewelt, in zee, dat het versch water verre van den mont der zelve, in de zee door de zeeluiden geschept wort.

Het oploopen van deze riviere des zomers, kan ook door de menighte van sneeu en ijs, dat te landewaerts in op het geberghte leit, en door de hitte des zomers smelt, en de kil en boesem des waters grooter maekt en doet opzwellen, veroorzaekt worden.

Dies deze riviere van een geheel anderen aert en natuur is, als andere rivieren. Want des winters, wanneer het water van andere rivieren ten bedde uitrijst, d nstrijkt deze noit over hare oevers henen: Daer en tegen zet zy des zomers, wanneer d'andere rivieren uitdrogen, al het nabygelegen landt onder water.

De Westindische Kompagnie bezat, voor den opstant der Portugesen, zes van de gemelde veertien Kapitanien of lantschappen, die d'onzen den Portugesen door de wapenen ontweldigt en afgenomen hadden: als de Kapitanien (te beginnen van 't Zuide) van *Seregippe del Rey*, *Pernambuko*, *Itamarika*, waer onder *Gojana* behoort, *Paraiba*, *Potiyi*, of *Rio Grande*, en *Siara* of *Ciara*. De Kompagnie bezat ook de Kapitanie van *Maranhaon*: maer die wierdt des jaers zestien hondert vier en veertigh, om zekere redenen, verlaten. Neerlants Brasil.

Het gewest dezer zes lantschappen wierdt van ouds her Noord-Brasil by de Portugesen genoemt: gelijk het gewest der overige lantschappen, die zy bezaten, Zuid Brasil.

Deze zes landtschappen strekten zich, in de lenghte van 't Noorde tot het Zuide, langs de zee-kust, tot eene streke van hondert en zestigh of tagghentigh mylen verre uit: want de zeekuste van *Rio Grande* tot aen d'*Alagoas*, op de Noorder grenspael van de Kapitanie *Seregippe del Rey* gelegen, begrijpt de lengte van hondert mylen. De twee andere Kapitanien, als *Siara* ten Noorde, en *Seregippe del Rey* ten Zuiden, maekten d'overige mylen uit.

Ieder van deze Kapitanien begrijpt gemeenelijk een of meer kleine landtstreken of jurisdictien, die de Portugesen *Freyguesias* of *Fregesias*, en de onzen gebroken *Fregesien* noemen: als daer zijn in de Kapitanie van *Seregippe del Rey*, *Pojuka*, *Kamaragibi*, *Porto Kalvo*, *Serinhaim*, en diergelijke meer andere.

Door den naem van *Fregesie* is te verstaen een oort, die geheele dalen, velden en heuvelen, nessens de dalen, en dorpen daer in gelegen, alle gebouwen en daer en boven rivieren, die de dalen bevochtigen, begrijpt. Van d'eene Fregesie tot d'andere gaetmen over onbebouwde heuvelen, zomtijts drie, vier en meer mylen verre.

Alle deze lantschappen van Neerlants Brasil zijn zeer weinigh bebouwt: want

de Portugesen hebben die van de zee-kuste, te landewaerts in, niet verder bebouwt, dan op zommige plaetsen tot drie en vier mylen, en op zommige tot vijf, en zelden tot zes, en ten hooghsten tot zeven mylen.

Kapitanie van *Seregippe del Rey* of *Ciriji*.

DE Kapitanie van *Seregippe del Rey* wort anders ook na een vliet van een zelven naem, die het lant bevochtight, en *Ciriji* heet, de Kapitanie van *Ciriji* genoemt.

Deze Kapitanie leit in 't Zuider gedeelte van Brasil, strekt haer langhs de zee-kuste tot twee en dertigh mylen verre uit, en wort ten Noorde door de riviere St. Françisko van de Kapitanie van *Parnambuko*, en ten Zuide door *Rio Reael* van de kapitanie van de *Bahia dos todos los Sanctos* gescheiden.

In de Kapitanie van *Seregippe del Rey* leit een Fregesie, district of landtstreke, *Porto Kalvo* by de Portugesen genoemt, op de hooghte tusschen de negen en tien graden, Zuider breete.

Het is Noordwestwaerts met de Fregesie van Serinhaim, benoorde het riviertje *Pirasenunga*, belent: alwaer een merksteen, tot grensscheiding van beide, staet, en strekt Zuidwaerts tot aen de riviere *Parepuera*, daer door het van de Fregesie van de *Alagoas* gescheiden wort, eene streke van twalef mylen langs strant.

Het heeft te lande gene bepaling: dewijl zijn gebiet zoo verre boschwaert in strekt, als het by de Portugesen bewoont wort.

Deze Fregesie heeft een dorp, by de Portugesen *Villa de bon Successo de Porto Calvo* genoemt: maer wierdt eertijts *Povoaçano dos quatros Rios*, dat is, bewooning of bevolking der vier rivieren geheten: dewijl daer vier rivieren in een komen: want de rivieren *Molaita*, *Tapamunde* en *Comendatuba*, loopen alle drie in de riviere *Monguaba*.

Dit dorp leit van strant te landewaerts in vier groote mylen, ontrent in het midden van de Fregesie, op eenige groene heuvelen.

Het was by d'onzen met twee forten of sterkten bezet: waer van het een, het sterkste en grootste, *Bon Successo* genoemt was. Het was omringht met een fraei contrescharp, en binnen met een waterput, uit den gront met steenen opgehaelt, voorzien.

Wel eer stont binnen op het plein een kapel, by de Portugesen *Nossa Senhora da Presentaçao* genoemt: doch het fort was nu geheel verwoest.

D'andere sterkte wierdt by d'onzen het fort van de Nieuwe Kerke genoemt: alzoo die sterkte van een vervalle kerke gemaekt was.

Ontrent een musket-scheut weeghs tusschen beide forten, was mede, door orde van Graef Maurits, een derde vesting besteet te maken: te weten, beneden de heuvelen aen de riviere, op een eilantje, in de riviere gelegen. Dan alzoo dezelve met musketten van het geberghte kon beschoten worden, bleef dit werk steken.

Het dorp heeft twee straten, d'eene en voornaemste loopt van het eene fort tot het ander, na de riviere, en is genoemt St. Josefs straet.

Het had slechs drie *Casas Soubrades* of huizen met zolderingen, en vijf of zes en dertigh huizen met pannen gedekt, by der aerde, zonder zoldering.

En alzoo door de fortificatien den Portugesen hunne kerken in het dorp onttogen waren, zoo hebben zy, buiten het dorp over de riviere, ontrent een quartier uur gaens, een kerkje opgerecht, daer zy zomtijts Misse hooren.

Dit dorp leidt op een luchtigen en lustigen oort, die zeer gezont is, door de gestadige zeelucht, die daghelix daer wait, alzoo door geen gebergh te belet wort: dewijle zy langs de valeye, daer de riviere doorloopt, tusschen 't geberghte tegen het dorp aenwaeit. Des nachts heeft men'er gemeenelijk de wint uit het lant, die, nevens de dampen, die uit de rivieren optrekken, en de nevelkoude nachten een zeer getemperde lucht maken, en dienvolgens gezont.

Wel eer lag een stedeken, *Seregippo del Rey*, een stuk weeghs de riviere op, ontrent vijf mylen van de riviere *Vasabaris*, op een kalen en lagen bergh: alwaer, op een mijl byna in 't ronde, niet veel voor den ment te bekomen was.

Het was redelijk groot, met verſcheide ſchoone huizen, en drie treffelijke kerken verrijkt: welker eene neffens het Françiskaner klooſter gebouwt ſtont.

Dit ſtedeken was met gene veſtingen geſterkt, maer lagh open.

Boven dit ſtedeken ſtaet een kapel, S. Kriſtoffel genaemt: daer de Portugeſe Roomsgezinden gaen bidden, en beevaert voor S. Kriſtoffel doen. Men ziet'er vele krukken en mirakelen.

Deze Kapitanie of dit geweſt wiert allereerſt, door *Chriſtovan de Barros*, onder het gebiet der Portugeſen of Spanjerts gebraght: dien de koning, tot loon van zijne trouwe verdienſten, deze landeryen, tuſſchen den vliet *Seregippe* en *St. Francisko*, vereerde. Ook vermoght hy de landeryen te verkoopen en, na zijn welgevallen, aen kolonieren uitdeilen: mits hy aldaer binnen zekeren tijt, door den koning beraemt, kolonyen zou moeten planten. Hier door wierden vele inwoonders uit de *Bahia dos todos los Sanctos* dat is, *Allerheiligen Zeeboeſem*, derwaerts gelokt, die, na verloop van eenige jaren, op den oever der riviere, vier ſlechte zuikermolens ſtichten, en vier hondert koralen of veeſtallen oprechten, en een dorp van ontrent hondert huizen bouwden. Maer dit ſtedeken, met alle de huizen daer ontrent, ja de gantſche oort, wiert des jaers zestienhondert zeven en dertig, den vier en twintighſten van Wintermaent, door d'onzen verwoeſt en vernielt. Dies niet als de puinhoopen daer van overgebleven zijn. Voorts verliepen d'inwoonders, uit dwang, na de Bahia. Want wanneer des jaers zeſtien hondert zeven en dertig de Spaenſe Graef en veldtoverſte *Banjola*, met ontrent twee duizent krijghsknechten, zich aldaer onthield, deed hy, door eenige afgezondene troepen, met branden, verdelgen en plonderen, onze zuikermolens en landeryen in rep en roer ſtellen. Hier over beſloot Graef Maurits den Spaenſen Graef *Banjola* uit dien oort te doen ruimen, en gaf den laſt, van dat werk uit te voeren, aen den kolonel Schoppe over: want een hevige driemaendige koortſe belette hem zelven dien veltocht t'aenvaerden. Hy deed dan de krijghsbenden, die aen den oever van de riviere *S. Francisko*, *Alagoas*, Kaep van St. Auguſtijn en op het Reçiff zelve en Moribeka lagen, op ontbieden, om tegen den vyant op te trekken, en voeghde hem tot ſtrijtgenoot en raetsman, Joannes van Giſelen, Raetsheer van den geheimen en Hoogen Raet, toe. De krijghsknechten beliepen ten getale van twee duizent en drie hondert.

De Braſilianen, die Graef Maurits uit de dorpen op ontboden had, ten getale van vier hondert (waer by twee hondert en vijftigh bootsgezellen gevoeght waren) wierden, door van Giſelen, met alle krijghsbehoeften verzien.

D'Admirael Lichthart was belaſt, met de vloot ontrent den Zeeboeſem Allerheiligen te kruiſſen, om den vyant uit het lant na de zee-kuſte te lokken. Wanneer deez vermoede, dat d'onzen hem den wegh en hertret tot de zijnen zochten van achteren af te ſnijden, brak hy op, zoo dra hy vernam, dat ons volk over den ſtroom getrokken waren, en naderde gezwint en vlugh met zijn heir weer na *Torre Garcie d'Avila*, welke plaetſe veertien mylen van de ſtad *St. Salvador*, na 't Noorde, gelegen was. Schoppe vernemende, dat *Banjola* uit zijne oude legerplaetſe opgebroken was, deed de ſtad *Seregippa*, 's vyants zuikermolens en vruchtboomen, ten gronde verwoeſten, en braght toen zijn volk, met een ongelooſelijke gezwintheit, na den oever van de rivier St. Francisko. Aldaer ſloegh hy zich, aen de zuitzyde, neer, en bleef'er eene wijle leggen, om den vyant, met het weghdrijven en opeeten der beeſten, in hongers-noot te brengen: het welk door d'onzen ook met grooten yver in 't werk geſtelt wiert.

Midlerwijle *Banjola* aldaer met zijn krijghsheir lagh, wierden'er vijf duizent hoornbeeſten geſlaght en acht duizent tot voorraet wegh gevoert. Door d'onzen wierden drie duizent geſlaght: behalve de genen, die aen den oever overgebraght wierden. Waer uit af te nemen is, hoe veerijk dit lantſchap te dien tijde was.

Aldus wierdt al het vee, door de vorige oorlogen, ten deele door de geweke Portugeſen, mee na de Bahia genomen, en ten deele door d'onzen opge-

gevangen, en voorts door het krijghsvolk vermindert en vernielt. Voor dezen hebben de Hooge Raden getraght, deze Kapitanie wederom te bevolken, en handelden ten dien einde met *Nunno Olferdi*, in zijn leven Raet van Justitie op het Reçiff: die ook eenige huisgezinnen had bewogen, om derwaerts te gaen: doch alzoo de Vergadering der XIX. het niet voor goet keurde, zoo bleef het achter.

Des jaers zestien hondert een en veertigh, braght Graef Maurits dit gewest, door de wapenen, onder het gebiet der West-Indische Kompagnie. Hy deed aldaer eene vesting bouwen, en wapenhuis oprechten, en het stedeken *Seregippo del Rey* met eene gracht omringen.

Dit stedeken leidt tusschen de rivieren *S. Francisko* en *Reael*, te landewaerts in, aen eene kleine beke, die met hoogh gety veertien voeten waters heeft.

In het gebiet van deze Kapitanie leidt het geberghte van *Tabayna*: daer men voor dezen vertrouwde eenigh mineraal van waerdye te zijn: het welk aen de Vergadering der XIX. toegezonden wierdt. Maer alzoo men, na genomen proeve, ondervond, dat het niets van belang konde geven, zoo wiert het daer by gelaten.

Kapitanie van *Pernambuko.*

DE Kapitanie of het lantschap van *Pernambuko*, is een van d'aldergrootste en voornaemste van alle de Brasiliaensche kapitanien van Nederlants Brasil.

Het strekt tot zestigh mylen langhs de kust, en leit tusschen de riviere St. *Francisko* en de kapitania van *Itamarica* of *Tamarika* besloten.

Pernambuko wort eigentlijk het Inkomen van de haven genoemt: het welk een gebroken Portugees koppelwoort schijnt te zijn, van *Inferno* en *bokko*, dat eigentlijk *helle-mont* gezeit is. Te weten, de Portugesen schijnen het alzoo genoemt te hebben, dewijl zy voor in het inkomen vele blinde klippen heeft leggen, en het water daer hol aenschiet: want het is'er vol brandingen, en schijnt als of men tegen de mont van de helle aenkomt.

De stoelen, zetels, kamers of dorpen van de kapitanie van Pernambuko, die by de Portugesen bewoont zijn, worden ten getale van elf gerekent: als de stad *Olinda*, *Garazu*, *Reçif*, *Moribeka*, *St. Antony*, *Poyuka*, *Serinhaim*, *Gonsalvi d'Una*, *Porto Kalvo*, *Noorder Alagoa*, *Zuider Alagoa*. Maer onder hen waren de voornaemste steden en plaetsen van die Kapitanie *Olinda* en *Garasu*. Elf stoelen of kamers van Pernambuko.

Het vlek *Garasu* is veel meer een dorp als stedeken, en leidt verder van strant, tegen over het eilant *Itamarika*, vijf mylen van *Olinda*, en aen eene kleine riviere *Garasu*.

Het wiert by ouds door Portugesen van weinigh middelen bewoont, die zich met hantwerken erneerden. Maer na d'onzen Olinda verovert hadden, trokken ook rijke luiden na *Garasu*.

D'onzen veroverden deze plaetse des jaers zestien hondert drie en dertig in Bloeimaent.

Moribeka leit meer midden in het lant en Zuidelijker, en vijf mylen van het Reçiff.

S. Antony leit zeven of acht mylen van het Reçiff, na 't Zuide, neffens de Kaep van St. Augustijn.

De stad van *St. Michael de Poyuka*, leit tien mylen Zuidwaerts van het Reçiff, aen eene riviere van dien zelven name, die aen de Zuit-zyde van de Kaep van St. Augustijn in zee stort.

Deze plaetse was eertijts volkrijk, en had dertien zuikermolens.

Het dorp *Serinhaim*, byna even verre van daer gelegen, is zeer groot en vermakelijk. Het had twaelef zuikermolens, die ieder zes of zeven duizent *Aroben* zuikers konden geven: een *Aroba* gerekent op zeven of acht en twintigh ponden.

Het achtste dorp is *Gonsalvi d'Una*, leit twintigh mylen van het Reçiff, en heeft vijf zuikermolens.

Het negende dorp is *Porto Kalvo*, vijf en twintigh mylen van het Reçiff gelegen, en heeft zeven of acht zuikermolens. Aldaer is het kasteel *Povoaçano*, onder de regeering van Graef Maurits, door d'onzen allereerst verovert.

Het tiende vlek is de Noorder *Alagoa*, veertigh mylen van het Reçiff gelegen,

legen, en het elfde is de Zuider *Alagoa*.

Grote en kleine Palmeiras.

In de Kapitanie van Parnambok zijn twee landtstreken, die de Portugesen *Palmeiras*, dat is, Palm- of Dadel-bosschen, noemen, na de menigten der dadel-boomen, die aldaer groeien.

D'eene wort de kleine, en d'andere de groote *Palmeiras* of Dadel-bosch genoemt.

Kleine Palmeiras.

De kleine *Palmeiras*, daer in zich vele weggelope Negers begeven hadden, en gezeit worden ontrent 6000. Negers te woonen, leit twintigh mylen boven d'*Alagoas*, tusschen bosschen, neffens den vliet *Gungohubi*, die zich in de groote vliet *Paraiba* ontlast, zes mylen van denzelven vliet, na 't Noorde, en vier van den vliet *Mondai*, der Noorder *Alagoa*, na 't Zuide: zulx zy niet verre van de hoek lants leidt, die doorgaens *Jaragoa* genoemt wort.

Hun dorp bestaet uit drie straten, ieder van een halve uure lang. De huizen, of liever hutten, zijn van gevlogte takken en stroo gemaekt, en staen alle nevens elkandren, en de planteryen achter.

Zy onderhouden eenighzins den godsdienst der Portugesen: maer hebben hunne eige priesters en rechters.

Veeltijts trekken eenigen uit hen na de nabygelege plaetsen, die de slaven der Portugesen wegh stelen: die dan zoo lang slaven blijven, tot zy andere geroofte hebben.

De slaven, die hen van zelfs en vrywilligh toe komen loopen, genieten de zelfde vryheit neffens hen.

Zy leven by dadelen, batatasen, bonen, meel, Mandioka, gerst, zuikerriet, hoenders, (die aldaer in groote overvloet zijn) en by visch, die de nabygelege vliet verschaft. Zy krijgen tweemael 's jaers den ooghst van gerst, en brassen en smullen, na de ooghst is ingehaelt, een gantsche week vrolijk en verheught. Eer zy zaeien, ontsteken zy, den tijt van veertien dagen, zeer groote vuuren, die van verre kunnen gezien worden, daer in zy kruiden en andere dingen verbranden.

De kortste weg van 't Reçif na deze *Palmeiras* houdt men te zijn langs den vliet van de Noorder *Alagoa*, gemenelijk by de Portugesen *Alagoa del Norte* genoemt.

Groote Palmeiras.

De groote *Palmeiras* leit twintigh of dertigh mylen achter het vlek *S. Amar*, neffens den bergh *Behe* genoemt, en was omringt met een dobbele heining. Men zeit daer in ontrent vijf duizent Negers woonen, die in de dalen, neffens de bergen, leven; behalve vele andere, die by vijftigen en honderden hier en daer zich onthouden.

Hunne huizen staen niet neffens elkanderen: want twee hondert beslaen byna een vierendeel mijls.

Zy zaeyen en maeyen in de bosschen: waer in zy ook een afgehouwen en gebroken wegh hebben, die tot vluchten gemaekt is.

Des daeghs bereiden zy spijze, en tellen eerst des avonts hun volk, om te zien, of zy eenigen missen. Daerna danzen zy, onder het slaen op trommelen, die van verre kunnen gehoort worden, tot middernacht. Daerna gaen zy slapen, en slapen tot aen negen en tien uuren des voormiddaghs.

Eenigen hunner worden door de anderen in de drooge maenden uitgezonden, om de Negers van de Portugesen te stelen.

De kortste wegh tot de woonplaetse van deze Negers is van *Alagoas* door *St. Amaro*: en daerna door de vlakke velden van *Nhumahu* en *Kororipe*, tot dat de rugh van de bergh *Warrakako* begint te verschijnen: alwaer men aen de vliet *Paraiba* komt: daer men langs moet gaen, tot dat men na by den berg *Behe* komt: aldaer moet men den weg omslaen na de dalen.

Ten tijde van Graef Maurits deden de Negers uit de *Palmeiras* grooten overlast, inzonderheit aen de landtbouwers in d'*Alagoas*; waer op, om deze roofvogels te verdelgen, Maurits orde stelde, en driehondert vuurroers, hondert Mammelukken en zeven hondert Brasilianen uitzond.

Reçiff, Maurits-stad en Antony Vaez.

HEt Reçiff is, door zijne gelegentheit en voordeeligen oort, de sterkste plaetse van gantsch Brasil: en wort daer en boven door verscheide andere om en naby gelege vastigheden, forten, vestingen en schanssen be-

beschermt en gesterkt. Doch om desselfs gelegentheit, en die van Maurits-stad, des te beter te verstaen en voor oogen te stellen, dient aengemerkt, hoe Brasil van het een tot het ander eind gantsch met een dikke, lange en platte steenrotse of steenklippe van tien tot twintigh, en op zommige plaetsen, dertigh treden doorgaens breet, langhs den zee-kant bezet is. Het zou niet als een geduurige of doorgaende klip zijn, langhs de kusten van Brasil, by aldien in deze klippen op verscheide plaetsen gene openingen waren, tot in- en uitgang voor de schepen, om aen het vaste lant te komen: hoewel men ook op zommige plaetsen deze steenklip gantsch niet heeft.

...enee ...t voor ...rasil.

Een mijle voor *Rio dolce*, en twee mijlen benoorde de stad Olinda, leit diergelijk Rif niet: doch aen *Poumarelle* of *Poxamardo* begint weer een steene rif, en strekt tot aen het eilandt *Itamarika*. Daer binnen, te weten tusschen dit rif en 't vast lant, kan men met berken by hoog water doorvaren, als of men over watten voer: want met laeg water leggen alle reeven droogh, en worden meest gezien.

Over deze steen-klip of steen-riff vloeit het water met alle tijden heen, en slaet den storm altemets af.

Deze steenklip is tegen over het Reçiff of *Parnambuko*, ontrent vijf en twintigh of dertigh, en op zommige plaetsen meer treden breet: daer met een springvloet, ja met alle getijden, de zeebaren al schuimende over heen spoelen.

Zy is aldaer geheel slecht en zonder heuvelen, en strekt Zuiden en Noorden, en is ontrent een myle lang,

Aen het Noord-eind is een gat om in te komen, dat vijf hondert treden noordelijker als het Reçiff leit. Het is niet wijt, en heeft by springty niet meer als twee en twintigh voeten water.

Tusschen dit steenen rif of klip, en tusschen het vast lant, strekt zuidwaerts van de stad Olinda, langhs de zee-kust, een zandige streke lants of eilant, of dijk, of rif, van ontrent een myle lang, en twee hondert stappen breet.

...Zandigh ...Reciff.

Dit riff wordt by d'onzen gemenelijk het zandigh Reciff genoemt, tot onderscheit van het ander steenigh Reçiff.

Op het Zuid-eind van dit rif of eilant, en een myle van de stad Olinda, aen de vlakke zee, lag eertijts een vlek, by de Portugesen *Povoaçano*, dat is, bevolking, en anders Reciffo genoemt, en was een lange wijle volkrijk bewoont, tot aen de stichting van Maurits-stad, op het eilandt Antoni Vaez. Want na de stad Olinda verlaten, en door d'onzen verwoest was, begaven zich desselfs meeste inwoonders en koopluiden na dit Reciffo of vlek *Povoaçano*, en deden het met treffelijke gebouwen vercieren.

Vlek Povoaçano of Reciff.

In het aenkomen van d'onzen, stonden aldaer slechts twee hondert, en meest slechte huizen, die naderhant in meer als twee duizent vermeerdert zijn: daer onder veele schoone gebouwen waren.

Na de zyde van de riviere *Biberibi* wiert dit vlek door d'onzen met pallissaden, tot desselfs versterking, bezet: dewijl men die riviere met d'eb der zee te voet overlopen kan.

Het was gesterkt met drie bolwerken, daer drie beukeryen oplaegen, ieder met drie groote stukken gestoffeert. Het een lagh na de stad Olinda; het ander na de haven, en derde na de zoute riviere toe.

Dit Reçiff is gelegen op acht graden en twintigh minuiten, bezuiden de middellijn.

Eenigen houden het woort Reciffo voor een gebroken Latijnsch woort, en leggen het Ontfangen uit: want *recipere*, van waer *receptus* en het gebroken woort *Reciffo* zou komen, bediet *ontfangen*. Te weten, het zou hierom Reçiffo genoemt zijn; dewijl de schepen tusschen het steenigh en zandigh Reçiff ontfangen worden, om de lasten en koopmanschappen t'ontfangen en laden.

Op het Reçiff hielden d'onzen hun kantoor, en was, voor d'opbouwing van Maurits-stad, de zetel en stoel der overheden en koopluiden, en dien volgens de voornaemste stoel des oorlogs, krijghstuigh en lijftoght.

Ten tijden der Portugesen ontladende schepen, die uit zee quamen, aen het dorp *Povoaçano*, of aen het Reçiff, de koopwaren en goederen: die

die dan in barken en lichters binnen 's lants, de riviere *Biberibi* opwaerts, tot voor de ſtad, of liever de voorſtad van Olinda gebraght wierden.

Op het Reciff wiert, voor d'opbouwing van Mauritsſtad, de meeſte handel gedaen; want aldaer woonden de meeſte koopluiden: en van daer wierdt de zuiker na 't Vaderlant afgeſcheept. Het was rontom, tegen de ſluikeryen, met paliſſaden bezet.

Op het Reciff was ook een gaſthuis: daer over, door de Hooge Raden, tot Regenten, vier buiten-vaders geſtelt waren, welker huisvrouwen buitenmoeders waren, die de zieken en gequetſten van alle nootzakelijkheden voorzagen, en de weezen, die beide vader en moederloos waren, door een binnen gaſthuis-vader en moeder, in goede manieren optrekken, en lezen en ſchrijven deden leeren.

Een groot en treffelijk kaſteel of veſtingh ſtaet op d'uitterſte punt van het ſteenigh Reciff, ter linke zyde, als men uit zee de haven komt invaren. Het is gantſch van grooten graeuwen ſteen geſtigt, en met zeer hooge muuren omringt, met grof geſchut geſtoffeert, en met allerlei krijgsbehoeften voorzien. Toen de onzen het veroverden, lagen daer negen metalen en twee en twintigh yzere ſtukken op. Dies dit kaſteel, door de natuur der plaetſe en ſterke veſtingen, byna onwinbaer was: want men kon'er te voet, met hoogh water, niet aenkomen.

Ontrent vijf mylen opwaerts leidt, aen eene tak van de groote riviere, een klein ſtedeken en van weinigh belang, dat by d'onzen de Nieuwe ſtad genoemt wort.

Aen een anderen arm van dezelve riviere, daer tegen over, leit het vlek *Atapuepe*.

Eilant van *Antony Vaes* en *Maurits-ſtad.*

Zuidwaerts tegen over het Reciff leit een eilant, *Antony Vaez* by de onzen, na deſſelfs ouden bezitter, genoemt, dat ontrent een halve uure gaens

gaens in 't ronde groot is: met de zoute riviere *Biberibi* tusschen beide.

Op dit eilant, aen d'Oostzyde, deed Graef Maurits eene stad stichten, en die, na zijnen naem, Maurits-stad noemen.

Tot den opbouw van deze stad wierden d'afbraken en puinhoopen van kerken, kloosters en huizen der stad Olinda, na het Reçiff, en van daer derwaerts overgebraght.

Aen de West- of binnen-kant leidt een groot moerasch, en aen d'andere of Oost-zyde, spoelt de zee, tusschen het steenen rif over, voorby. Zy leidt daer en boven, aen de lant-zyde, met een aerde wal en vier bolwerken bewaert, en met eenen gracht omringt.

Aen de zijde van het kasteel Ernestus lagh de stad open. De huizen waren'er wat ruimer, als op 't Reçif; dewijl'er wat meerder plaetse was. Maer ten tijde van den opstant der Portugesen wierdt de stad vry kleinder gemaekt en afgesneden: en ook de meeste huizen gesloopt, om het Reçiff des te beter te verdedigen.

De stad was volkrijk bewoont, zoo van koopluiden, als allerlei slagh van hantwerksluiden.

Maurits-stad was op ieder van twee hoeken met een schans of fort gesterkt: want even buiten de stad, aen de Zuit-zyde, lagh het een fort of schans Fredrik Hendrik, en anders, na zijne vijfhoekige gestalte van vijf bolwerken, de Vijf-hoek genoemt.

[Schans Fredrik Hendrik of Vijf-hoek.]

Dit fort was met eene brede graght, borstweeringh en daer en boven met palissaden omringht. Tot meerder versterking lagh aen d'eene zyde een dobbeld Hoornwerk, een groot, en een klein.

Het beschermde met acht metaelen stukken geschuts de gantsche vlakte, die, met hoogh gety en volle zee, met water bedekt is: als ook de hoornwerken voornoemt, tegen het naderen en bespringen des vyants.

[Fort Ernestus]

Het ander fort was Ernestus, na Johannes Ernestus, broeder van Graef Maurits, genoemt. Het was vierkant, en bestont uit vier bolwerken, en had eene breede gracht. Het kon met zijn geschut de riviere, vlakke landt, en Maurits-stad beschermen.

Buiten het fort Ernestus lagh de tuin van Graef Maurits, die met allerlei slagh van boomen, zoo Europische als Oost- en West-Indische, beplant was.

Aen d'eene zyde van de haven, op het Noorder-eind van de klip of steenigh Reciff, en tegen over het zandigh Reciff, staet een steenen kasteel van ontrent hondert treden in 't ronde, dat gewoonelijk met twintigh grove stukken geschuts en een deel krijghsvolk bezet was. [Steenen kasteel.]

Het is een wonderlijk gebouw; want by storm en onweer vlieght'er het zeewater met groote kraght over heen.

Het bevrijt met zijn geschut de haven, en kan des vyants schepen buiten houden. Het kan ook met zijn geschut het lant-kasteel, de schans de Bruin en Reçiff bestrijken.

Gelijk het eilant van Anthony Vaez met eene brugh aen het vast landt, tot overgang, gehecht was; alzoo wiert ook het Reçiff met een brugh aen het eilant van Anthony Vaez gehecht, om des te bequamer de zuiker-kisten na het eilant te kunnen overvoeren: dewijl die anders niet als by laegh water en afgeloope zee konden overgebragt worden: en het overvaren met schuiten was niet zonder gevaer: naerdien die dikwils door de zwaerte der lasten, of door storm of onweer, zonken en vergingen. [Brug van Reçiff en eilant Antoni Faez.]

De Hooge Raden besteden, met goetvinden van Graef Maurits, het maken van de brugh, met steene voeten, voor twee hondert en vijftigh duizent gulden. Doch wanneer de bouwmeester, die het werk aengenomen had, vele stene pilasters had doen ophalen, en tot aen de kil van de riviere, daer met het laeghste water noch elf voeten waters stont, gekomen was, zoo staekte hy het werk; naerdien hy oordeelde onmoghelijk te zijn, van wegen den geduurigen loop en sterken stroom der riviere en zee, het te kunnen voltoien. Hier mee was een tonne gouts vruchtelooos in het water verspilt: en bleef het werk ten halve steken. Doch Graef Maurits en de Hooge Raden deden namaels het werk hervatten, en het overige der brugh niet van hout; maer van steen opmaken: Balken van veertigh en vijftigh voeten

 lang

lang wierden twalef voeten diep in de gront gehait: zommige recht en andere ſchuins, om den ſtroom des waters des te beter te kunnen tegenſtaen. In twee maenden ſtont de brugh vaerdigh, en verleende aen menſchen, wagens en peerden overgang; hoewel niet zonder tol te betalen. Een burger gaf twee ſtuivers, een ſoldaet en Neger een ſtuiver, een peert vier ſtuivers, en een wagen met oſſen zeven ſtuivers.

Haven. Het water, tuſſchen het zandigh en ſteenigh Reciff, is eigentlijk de haven, die met daghelix gety en hoogh water niet minder als dertien voeten waters heeft: in dewelke door het beſchut en voorleggen van het ſteenigh rif, de ſchepen, als achter een dijk leggen.

Maer het water, tuſſchen het vaſte lant en zandigh Reciff, wort by d'onzen de Zoute riviere genoemt, tot onderſcheit van de zoete riviere *Kapivaribi*.

Riviere Kapivaribi. De riviere *Kapivaribi* wordt a'zoo genoemt na zekere rivier- of waterverkens, die zich in dezelve wel eer onthielden, en op Braſiliaens *Kapivaribi* genoemt worden.

Eenige mijlen ten Weſte komt de riviere *Kapivaribi* uit het lant, en vloeit voorby de *Matta* of 't boſch van Braſil, *Maſyapi*, *St Lorenzo* en *Real*, en vereenight haer by de riviere *Affogados* met een andere kleine riviere, ook de riviere *Affogados* genoemt, en ſtort neffens het Reciff in zee.

Of de riviere *Kapivaribi* verdeilt haer in twee armen, rivieren of takken: D'een loopt zuidwaerts en voorby het fort Willem, en wordt de riviere *Affogados* genoemt: de andere loopt Noordwaerts, en behoudt den naem van *Kapivaribi*, en loopt tuſſchen het vaſt landt en Mauritsſtad, of eilant van Antoni Vaez door, daer zy met eene brugh overgeſlagen is, en voorts voorby het fort Waerdenburgh, en vereenight haer met de riviere *Biberibi*, en by d'onzen de Zoute riviere genoemt: die beide haer met de groote zee vermengen.

De riviere *Kapivaribi* met d'*Affogados* t'zamen vereenight, omringht ten Weſte de riviere *Biberibi*, en ten Ooſte het eilant Antoni Vaez, en maken het tot een eilant.

Aen de riviere *Affogados* ſtaen vele zuikermolens, waer van de zuikerkiſten, ten tijde der Portugeſen, met berken langs de riviere, en ook eenige op karren, na de *Baretta*, en van daer met platte berken na het Reciff, en voorts na de ſtad Olinda gevoert wierden.

Een mijle zuidwaerts van Mauritsſtad lagh, aen de riviere d'*Affogados*, een vierkant fort *Affogados*, en anders Prins Willem genoemt: derwaerts men, langs een dijk, van het fort Fredrik Hendrik, of Mauritsſtad, na toe ging. Fort Prins Willem.

Het was zeer fraei en ſterk gebouwt, en met hooge wallen geſterkt, en daer en boven met paliſſaden en een gracht, tot meerder veiligheit, omringt. Het beſchermde en beveilighde, met zes metale ſtukken, den toegangh na de Versjes of vlakke velden, en de wegen, die landwaerts in liepen.

Een halve mijle van daer, en een halve myle van het vaſt lant, leidt, op den oever der zee, een ander fort, *Baretta* genoemt. Dit bevrijde d'aenkomſten ter zee en lande, na de zyde van de Kaep van S. Auguſtijn, tot beſcherming van't Reciff. Fort Baretta.

Op het gedeelte des eilants, tuſſchen de rivieren *Kapivaribi* en *Biberivi*, begrepen, en tuſſchen het kaſteel Erneſtus en het fort de Driehoek of Waerdenburgh, lagh de tuin van Graef Maurits, die met allerlei ſlagh van boomen, kruiden, bloemen en aerdgewaſſen, zoo Europiſche, Afrikaenſche als Ooſt- en Weſt-Indiſche, beplant was. Tuin van Graef Maurits.

Men zagh'er ontrent de zeven hondert kokos-boomen, zoo groote als kleine, die met hunne ſtammen, tot dertigh, veertigh en vijftigh voeten oprezen. Deze boomen waren drie en vier mylen uit het landt gebraght, en in deze tuin verplant, en gaven al het eerſte jaer overvloedelijk veel vruchten.

Daer ſtonden over de vijftigh limoen- en meer als achtien citroen-boomen, tachentigh granaet, en zes en zeſtigh vyge-boomen.

In het midden van de tuin, een weinigh ter zyde af, ſtont het huis of paleis van Graef Maurits, Vryburgh genaemt, dat een ſchoon gebouw was, en, naer men zeidt, over de zes hondert Paleis Vryburg.

dert duizent gulden gekoſt heeft. Het was zeer treffelijk en luſtig getimmert, en had zeer ſchoone uitſichten, niet alleenlijk in zee: maer ook te landewaerts in. Het pronkte met twee hooge toorens, die vijf of zes mylen verre uit zee konden gezien worden, en den zeeman een baek verſtrekten. Voor het paleis lagh een batery, die als uit de rivier oprees. Zy was gantſch van marmer, en geſtoffeert met tien ſtukken geſchuts, tot bevrijding van de riviere.

Twee of drie roeden van de riviere waren, in de tuin putten, die zoet verſch water gaven: niet tegenſtaende rontom zout water was.

In dezelve tuin waren ook zeer groote vyvers, vol van allerley viſſchen.

ſuſthuis Boavifta. Dicht aen de brugh, die over de riviere *Kapivaribi*, van Mauritsſtad tot aen het vaſt lant, tot overgang, geſlagen was, had Graef Maurits een luſthuis doen maken, dat op Portugees *Boaviſta*, dat *ſchoon gezicht* gezeit is, genoemt wiert.

Het had luſtige tuinen en vyvers, en ſtrekte niet alleenlijk tot zijn vermaek en welluſt; maer het diende ook tot beſcherming van het eilant Antony Vaez en Mauritsſtad.

ant-kaſteel. Op het zandigh Reçiff, tegen over het zee- of water-kaſteel, ſtond een ſterk ſteene kaſteel, St. Joris van de ſtichters, de Portugeſen, genoemt; maer wiert by d'onzen het Lantkaſteel genoemt, tot onderſcheit van het water-kaſteel voornoemt. Het bevrijde, met dertien yzere ſtukken, den toegang van de haven.

chans de Bruin. Een musketſcheut Noortwaerts van het lant-kaſteel lagh, op dit zandigh Reçiff, een ſchans met vier bolwerken, de *Schans de Bruin* genoemt: en een musket-ſcheut Noordelijker een reduit, *Juffrou de Bruin* geheten. Beide deze ſterkten waren door d'onzen gemaekt.

Kaſteel Waerdenburgh of Driehoek. By of aen het vaſt landt, en naby de zoutpannen, tuſſchen het zandigh Reciff en eilant Anthony Vaez, lagh een fort of kaſteel, Waerdenburgh of Driehoek genoemt. Het was in 't begin vierkant: maer wiert daerna met drie bolwerken of punten door d'onzen gemaekt: want tot het vierde was de gront onbequaem. Naderhandt wierden de drie bolwerken tot drie reduiten gemaekt, en hooger als de wallen opgehaelt, en met metaele ſtukken geſtoffeert. Het leit met hoog water rontom in het water.

Stad *Olinda*.

NOordtwaerts, niet verre van het Reçiff of Maurits-ſtad, leidt de vervalle en verwoeſte ſtad Olinda, dewelke eertijts, onder de Portugeſen, zeer vermaert was: want al het geen in het gantſch lant viel, wierdt derwaerts gebraght, en van daer weer te ſcheep na Europe verzonden.

Het voornaemſte gedeelte der ſtad Olinda lagh op verſcheide heuvelen of bergen geſtight.

Aen de zee en zuit-zyde der ſtad zijn de bergen effen, tot aen de zee toe, met een witte zantſtrant, die langs de kuſt hene ſtrekt.

Aen de Noort- en lant-zyde rijzen de heuvelen ſteil, en zijn met kreupel-boſch bewaſſen, daer hier en daer oranje-boomen in ſtaen.

Deze ſteile heuvelen ſtrekken tot verſterking en vaſtigheit der ſtad: die aen de landtzyde met verſcheide bolwerken geſterkt was.

Van wege deze heuvelen, die de ſtad in haren omtrek begreep, was zy zoo oneffen en ongelijk, dat zy naulix door kunſt en menſchen handen kon verſterkt worden.

Men kan van de hooghte der ſtad zeer verre zuidwaerts in zee, en ten Noorde landewaerts in zien, dat zeer vermakelijk en luſtigh, van wegen de geduurige groente der boomen, t'aenſchouwen is. Men ziet van daer ook op het eilandt Antoni Faez en Maurits-ſtad.

D'uithoek van Olinda wort *Tipo* by d'inwoonders des lants genoemt.

Op het hooghſte der ſtad ſtont een klooſter der Jeſuiten, en anders *Bentus* genoemt, dat zeer prachtigh, door Sebaſtiaen, koning van Portugal, geſtight, en met rijke inkomſten begiftight was. Het had een zeer luſtige uitzight, en kon van verre uit zee gezien worden.

Neffens dit klooſter ſtont een klooſter der kapuçijnen: en aen ſtrant een der Dominicaner Monnikken. Men

OLINDA.

had'er twee kerken, d'een van St. Salvador, en d'andere na St. Pieter genoemt.

De ſtedelingen of burgers beliepen ontrent ten getale van twee duizent: behalve de geeſtelijken en ſlaven. Ontrent twee hondert burgers munten in middelen en rijkdom boven d'andere uit.

Aen de voet van den bergh, daer op de ſtad Olinda leidt, lagh ook een reduit, die des jaers zeſtien hondert vijf en veertigh den Portugeſen door een Serjant voor gelt verraderlijk over gegeven wiert.

Een myle lager, aen het water, lagh een voorſtad, die treffelijk met woonen pakhuizen doorbouwt was. In deze voorſtad was geen verſch water: maer moſt over de riviere, aen het vaſt lant, gehaelt worden.

Het geweſt van Pernambuko is boven mate rijk van allerleie gewaſſen en dieren.

In de valeyen zijn ſchoone weylanden, en ontrent de rivieren weelige *Vergeas* of rietvelden, die overal met groote naerſtigheit bebouwt wierden. Het is rijker van geberghte, als wel de andere Kapitanien.

De hitte is'er verdraghelijker by daegh, als wel de koude by nacht, in de regentijden.

Chameleon, of *Indiſche Salamander*, of *Hagedis*, anders *Gekko*.

HEt dier, dat in Braſil en ook op het eilandt Java, in Ooſt-Indien, zich houdt, en d'onzen na het geluit en ſtemme van zijn geduurigh roepen *Gekko*, noemen, (gelijk men de koekkoek, na het geluit van zijn geroep, koekkoek noemt) is een zeer vergiftigh ſlagh van hagediſſen, en eigentlijk een Indiaenſche Salamander.

Het is gemeenelijk een voet lang, en heeft een huit, die bleek of zeegroen van kleur, en met roode plekken geſpikkelt is.

De kop is als die van een padde: en de

de bek ſpits. D'oogen zijn groot en geel, en puilen leelijk uit, en hebben kleine en langwerpige appeltjes. De ſteert is met witte kringen bezet.

Het heeft zulke ſcherpe tanden, dat het die ook op ſtael kan indrukken.

Ieder der vier voeten is in vijf vingers of pooten verdeilt, die met ſcherpe en kromme klaeuwen of nagels gewapent zijn.

Het is langzaem van gang, en kan, daer het de voeten of poten vaſt zet, naulix van daer met kracht gerukt worden: niet anders als of het op lijm vaſt zat.

Het leeft en houdt op oude vermolmende boomen, en op vochtige en verhole plaetſen van oude huizen en kerken.

Het neſtelt ook dikwils ontrent de bedſteden, tot groote ſchrik en vreeze zoo van d'onze als Mooren: waerom de Mooren dikwils hunne gantſche huizen of hutten ſlopen en afbreken, om dit ongedierte van daer te doen verhuizen.

Het roept geduurigh niet anders als *Gekko:* maer maekt voor dit roepen eerſt eenigh gekrijs.

Dit dier brengt met de bete van zijne ſcherpe tanden een vergiftige en doodelijke wonde toe, 't en zy het gequetſte deel of met een gloeiend yzer gebrandt, of met een mes afgeſneden of afgehouwen wort.

Het bloet van dit dier is bleek root, en ſchijnt het vergif zelf te zijn.

De Javanen, (op 't eilant Java in Ooſt-Indien) doopen hunne pijlen in het bloedt en etter van dit ongedierte.

Eenige vervloekte vergiftigers (dier men onder de Javanen van beide ſexen veel heeft) hangen dit dier by de ſteert, met een tou, aen den zolder, dat dan geduurigh, uit woede van gramſchap, een taeie en gele vocht uit de keel laet druipen, die zy in een pot, daer onder geſtelt, vergaderen, en daer na in de Zon, tot een lichaem laten droogen. In dezer wijze houden zy dit dier, met daghelix voetſel te geven, eenige maenden in 't leven. Het is zeker, dat

geen ſterker vergif gevonden wort, als dit is.

De pis is zoo ſcherp, dat die niet alleenlijk bleynen en blaren veroorzaekt, daer zy op iemants lichaem valt; maer ook het vleeſch zwart maekt, en het koudt vuur daer in brengt.

D'Ooſt-Indianen houden, dat de wortel *Kurkuma* de vergiftige bete van dit ongedierte heelt en geneeſt.

Op het Reçif zat zulk een dier *Gekko* in een ſcheur van de kerkmuur, en riep geduurigh *Gekko*: waerom men een groot gat in de muur moſt breken, om dit dier, wegen het geroep, uit de kerk te krijgen.

Slangen.

Daer zijn in Braſil veelerlei en verſcheiden ſlagh van ſlangen; als vergiftige ratel-ſlangen, ſlangen met twee hoofden, en andere, die de Braſilianen ten getale van drie en twintigh ſtellen, en ieder met verſcheide namen noemen: als daer zijn, *Boiguacu* of *Liboya*, *Arabo*, *Bioby*, *Boicininga*, *Boitrapô*, *Boykupekanga*, *Bapeba*, *Kucurucu*, *Kaninana*, *Kurukakutinga*, *Guinipaiiaguara*, *Ibyara*, *Jakapekoaja*, *Ibiboboca*, *Jararaka*, *Manima*, *Vona*, *Tareiboya*, *Kakaboya*, *Amorepinima*: welker drie laeſte waterſlangen zijn.

Wy zullen eenige, die in de huizen en boſſchen van Parnambok houden, in 't kort beſchrijven: en d'andere, als onbekent, overſlaen.

Eenige van deze Amerikaenſe of Braſiliaenſe ſlangen zijn minder vergiftiger, als d'Europiſche: alhoewel zy grooter en kloeker als die zijn.

Ratel-ſlang. De ſlang, *Boicininga* of *Boicininninga*, en ook *Boiquira* by de Braſilianen, en by de Tapoyers *Ayug* genoemt, wort by de Portugeſen *Kaskavela* en *Tangedor*, dat is, een ratel: desgelijx by d'onzen een Ratelſlangh geheten, om dat hy met zijne ſteert een geluit en geraes als dat van een ratel maekt.

Hy wordt zoo wel op gemeene wegen, als op afgelege plaetſen gevonden, en kruipt zoo ſnel voort, als ofhy ſchijnt te vliegen, en is zeer vergiftigh.

In het midden, daer hy op zijn dikſte valt, is hy ontrent zoo dik als een mans arm by d'elleboogh. Hy is in 't midden dikker van lijf, en valt op beide einden, aen 't hooft en ſteert, dunachtigh. De buik is plat, en het hooft ingedrukt, en anderhalve vinger lang en breet. D'oogen zijn klein. Onder andere tanden heeft hy vier langer als d'overige, die ſeisvormigh, wit, en ſcherp als een doorn zijn, die hy achter verſteken, en met het tantvleeſch bedekken kan. Op de huit zitten, op een ry, dikke ſchubben: waer van die op de rugh zitten, eenige verheventheden hebben. Langs de gantſche rugh loopt een bleek geele keten, welker ſchakeltjes als een teirling van geſtalte, en zwart van kant zijn. De zyden des lichaems zijn geelachtigh, met zwarte teirlingen op een ry geſchakeert: te weten, een dobbele ry zwarte teerlingen, is op ieder zyde. De buik heeft groote, en langwerpigh vierkante en geelachtige ſchobben.

Hy is drie, vier en zomtijts vijf voeten langh: heeft een ronde gekloofde of geſplete tong, en lange en ſcherpe tanden.

De ſteert beſtaet uit loſſe leetjes of beentjes, die, in het bewegen, een geluit als een ratel maken, dat verre kan gehoort worden. Of eigentlijk zit aen het eind der ſteert een langwerpigh vierkant ſtuk, dat een weinigh ingedrukt is, en uit verſcheide leetjes of ſchakels, even als die van een keten, beſtaet, die op eene byzondere wijze in malkanderen gehecht zijn. Alle jaers groeit een ſchakel of leetje aen de ſteert: want zoo vele jaren de ſlangh oudt is, zoo veele leetjes heeft deze ſteert of ratel.

Het ſchijnt de weldadige natuur deze leetjes dien vergiftigen ſlangh, als tot waerſchouwing voor den menſchen gegeven heeft, ten einde een ieder, door deszelfs geluit gewaerſchuuwt, zich tijdelijk van dien vyant zou kunnen wachten en vertrekken.

Een leetje, in het aersgat van een menſch geſteken, brengt aenſtonts de doot aen: maer 't vergif, dat deze ſlang hy met de mont of tanden toebrengt, beneemt veel langzamer het leven.

Uit de wonde druipt aenſtonts een bloedigh etter. Het vleeſch wort blaeu, en het gezweer kruipt allengs voort.

Het zekerste geneesmiddel, boven alle andere, dat de Brasilianen tegen de bete van deze, of diergelijke andere slangen gebruiken, is de kop van denzelven slang, die gebeten of gesteken heeft: dewelke zy kneuzen, en gekneust, in vorm van een plaester, warm op de wonde leggen. By dit geneesmiddel doen zy ook, byna in alle steken of beeten van slangen, spogh of speeksel van een nuchteren mensch, daer zy het beschadighde deel geduurigh mee bestrijken. Wanneer nu de quaetaerdigheit van het vergif na het hert toe trekt, zoo moet het, met het ingeven van den drank *Tiproka*, te vore gesterkt, en voorts zweet afdrijvende genees-middelen ingegeven worden.

Men verwijdert ook de wonde, scherft ze en zetter koppen op, om het vergif uit te halen.

Indien de gequetste parthye kan onderschept worden, zoo moet men aenstonts tot banden komen, en dat met zekere bieze doen, die de Brasilianen *Jakape* noemen: op welk geneesmiddel zy allermeest betrouwen. Anders wort de wonde met een gloeiend yzer gebrant.

Slang Kukuruku. De slang *Kukuruku* is dik, aschverwigh, van binnen geel, en van buiten met zwarte plekken gespikkelt, en met diergelijke schubben, als de ratelslang, bedekt.

Slang Guaku. De slang *Guaku* of *Liboya*, is ongetwijffelt de grootste van alle slangen: want eenigen zijn achtien, ja vier en twintigh en dertigh voeten langh, en zoo dik als een man om den middel.

Hy wordt by de Portugesen *Kobre de Veado*, dat is, slang des reeboks, genoemt: dewijl hy een heelen levendigen reebok, of eenigh ander wilt, dat hy kan achterhalen, weet in te slokken: het welk meer met in te zuigen als kaeuwen geschiet, door een nauwen hals; hoewel zy een dikken buik hebben.

Wanneer zy een reebok, of het een of ander dier ingeslokt hebben, dan leggen zy of zy doot zijn, en slapen, en worden dan zoo te mets gevangen.

By *Paraiba* wierdt by mijnen tijt zulk een slang gevangen, die meer als dertigh voeten lang was, en zoo dik als een ton. De Negers hadden hem, op de groene velden, het reedier zien inslokken: waer op dertien moskettieren uittrokken, en den slang door de kop schooten, en het reedier uit den buik sneden. De slang was graeu van kleur. Andere zijn donker bruin.

Hy is zoo vergiftigh niet als andere slangen. Niet alleen eeten de Tapoyers en Negers zijn vleesch: maer ook de Portugesen en d'onzen: hoewel het voor d'onzen wat afkeerigh is.

De steke of bete, die hy toebrenght, wort naulix vergiftigh geoordeelt, en geneest bywijle van zelfs, zonder eenigh het minste geneesmiddel te gebruiken. Waerom hy onder de vergiftige slangen niet gerekent wordt: waer onder ook de slangen *Kaninana*, *Mavina* en *Vocia* moeten getelt worden.

Deze slangh, die geweldigh hongerigh is, springt uit heggen en doornen, en recht zich yzelijk, steunende op zijn steert, overeind, en worstelt en vecht dapper, met wilde beesten en menschen, en zijfert, wanneer hy getergt en aengeranst wordt. Hy leidt ook bywijle op de boomen te loeren, en springt den reizer onverziens op 't lijf, en omwint die met zeer vaste slagen: zoo dat hy dien, met om 't lijf alleenlijk te slaen, wurght en doot.

De slang *Jararaka* is kort, en zelden langer als een elleboogh. Op de kop staen eenige gezwolle aederen, als die van d'adders, en krijst en knerst ook niet anders als d'adders. De huit is met roode en zwarte plekken gespikkelt: maer de rest is aertachtigh van verruwe. Zijne vergiftige bete of steke brenght gene minder toevallen aen, als die van d'andere slangen. Slang Jararaka.

De romp zelf van dien slang, na hy de beete heeft toegebraght, van huit, steert, hooft en ingewant gereinight, en in het water van den wortel *Jurepeba*, met zout, prei, dil en diergelijke gekookt, wort van den gewonden met groot voordeel gegeten.

De slang, by de Brasilianen *Boitiapo*, en by de Portugesen *Cobre de Cipo* genoemt, is naulix een arm dik, en zeven voeten lang, olijfverwigh van kleur, en leeft by kikvorschen. Slang Boitiapo.

Hy is zeer vergiftigh, en veroorzaekt met zijne bete of steke dezelve

toe-

toevallen en rampen, als de ſlangh *Kukuruku*. De ſteke is ook byna niet te genezen, 't en zy met vuur of een gloeiend yzer, indien ſlechts het gequeſte deel zoo een geweldigh ſterk geneesmiddel toelaet.

Adder Ibiaram. D'adder *Ibyaram* wort by de Portugeſen *Cobra Vega*, of *Cobra de dos Cabeças*, dat is ſlangh van twee hoofden, genoemt: om dat hy twee hoofden ſchijnt te hebben; hoewel het valſch is.

Hy is zeer gemeen en overloedigh, en leidt in de puinhoopen onder d'aerde verborgen.

Hy eet mieren, is een vinger dik en anderhalve voet langh, en zilverwit. Niets is vergiftiger als zijne bete: hoewel niet buiten hoope van genezing, indien de geneesmiddelen, te vore genoemt, tijdelijk gebruikt worden.

Slang Ibiboboka. De ſlang, by de Braſilianen *Ibiboboka*, wordt by de Portugeſen *Cobra de Corais* genoemt. Hy is ſchoon van gedaente, twee voeten lang, en een duim dik, zoo wit als ſneeuw, en met zwarte en roode plekken geſpikkelt. Zijne bete is wonder vergiftigh, doch beneemt niet aenſtonts het leven, maer langzaem.

Slang Boiobi. De ſlang, *Boiobi* by de Braſilianen, en by de Portugeſen *Cobra Verde*, dat dat is, groene Slang, genoemt, is een elle lang, en een duim dik, groen van kleur, als prey, en fraei blinkende. Hy houd zich in gebouwen, en ſchaet niemant, als die hem terght. De ſteke is evenwel vergiftigh, en wil naulix door eenigh geneesmiddel genezen. Zeker ſoldaet, door den zelven in het boſch, daer hy verborgen lagh, in zijne dye geſteken, ſtierf na weinige uuren, by gebrek van geneesmiddelen. Het lighchaem zwol op, en wiert bleek blaeu.

Slang Kaninana. De ſlang *Kaninana* is geel van buik, groen van rugh, en ontrent acht palmen lang, en wort onder de minſt vergiftige gerekent. Hy leeft by eyeren en vogelen, en wordt van de Negers en Braſilianen gegeten, maer het hooft en ſteert afgeſneden.

Slang Ibirakoa. De ſlangh, by de Braſilianen *Ibirakoa* genoemt, is bont of van verſcheiden kleure, en met witte, zwarte en rode plekken geſpikkelt. Zijn bete is zeer vergiftigh, en brenght de zelve toevallen aen, die de ſlangh *Kukuruku* doet. Waer op aenſtonts de gewonde ſterft, indien hy niet aenſtonts geholpen wort. Indien het vergif noch niet aen het hert gekomen is, zoo wort het vleeſch van den zelven ſlang, met zekere wortels gekookt, en met wijn den gequeſten ingegeven.

De ſlangen *Tareiboya* en *Kakaboya* leven, als halfſlaghtige, of water- en lant dieren, nu in de meiren, en dan op het droogh. Zy zijn zwart van verruwe, en zeer groot, en brengen, wanneer zy geterght worden, een licht genezelijke wonde toe.

De ſlang *Kakaboya* is geel van kleur, zes palmen lang, en eet de hennen op.

Senembi of *Leguaen*.

Niet alleenlijk in de Kapitanie van Pernambuko: maer ook in gantſch Braſil en Amerika, als mee op het eilant Java, in Ooſt-Indien, hout zeker ſlagh van een hagedis, of liever landtkrokodil: dewijl het meer te lande als in het water leeft.

Het wort by de Braſilianen *Senembi*, en by d'onzen *Leguaen* genoemt. Men heeft'er van verſcheide groote. Eenige zijn drie, andere vier en vijf voeten groot, en zelden grooter.

De huit beſtaet uit ſchubben, die op den rugh, aen de beenen, en begin der ſteert, een weinigh grooter zijn, als daer d'overige deelen des lichaems mee bedekt zijn.

De hals is anderhalve vinger lang en vijf dik. Het heeft heldere en zwartachtige oogen.

Onder, en byna in het achterſte gedeelte des hoofts, ſtaen twee ope neusgaten.

In ieder kakebeen zitten kleine, zwarte en korte tanden. De tongh is dik.

Langs de geheele rugh-graet, van den hals tot aen het einde der ſteert, zitten platte, maer ſpitſe doornen of tanden, als die van een zaegh, die ook groen van kleure zijn. Deze tanden zijn aen den hals grooter, en worden geduurigh kleinder en kleinder, en zijn op het einde der ſteert het allerkleinſte. Diergelijke doornen of tanden zitten ook onder de keel.

De geheele huit is ſchoon groen, maer met zwarte en witte plekken gevlakt.

Het

Het heeft vier beenen en vier voeten, die ieder uit vijf vingers of klaeuwen bestaen, en met scherpe nagels gewapent zijn.

Dit dier kan lang honger lijden, en twee en drie maenden zonder spijze leven.

Het vleesch is zeer wit, als dat van een konijn, en goet en lekker van smaek, als jonge hoenderen of konijnen vleesch, indien het gekookt en lang in de boter gebraden is.

In het hooft van dit dier worden steentjes gevonden, die onfeilbaer de steenen der nieren verbrijzelen en afdrijven, indienze tot de zwaerte van een vierendeel loots ingenomen, of slechts aen het lichaem gehangen worden.

Hagedissen.

Men heeft door gantsch Brasil veel ongedierte, zoo van groote als kleine hagedissen van verscheiden soort. Eenige zijn grasgroen: andere grijs gespikkelt: en andere wel vier voeten lang, met glinsterende oogen.

De Negers eeten eenige hagedissen, die zy met bogen en stompe pijlen schieten. Zy rijgen eenige, die zy gevangen hebben, aen een klein tientje, en komen daer mee aendragen, als met een rist gevange vinken, of een sootje visch. Zy braden die op een rooster, en eetenze, doch het vel daer eerst afgestreken, met smaek op, zonder die hen qualijk bekomen.

Onder zoo vele hagedissen, die over al in de bosschen en puinhoopen der huizen houden, is alleen een eenige, zoo veel men weet, vergiftigh, die *Bibora* genoemt wort.

Hy is den anderen hagedissen niet zeer ongelijk, maer kleinder, en naulix grooter als een duim.

Hy is uit den witten aschverwigh.

Het lichaem en alle de leden zijn dikker, en zwellen van vergif. Maer de steert is veel korter en breeder.

De wonde geeft een dunne stinkende etter, met een blaeuw gezwel, pijn voor het hert, en pijn in den buik.

Duizent-beenen.

Duizent-beenen zijn'er groote en kleine, als ook ruige hondert-beenen, *Ambua* genoemt, die bochtigh voort kruipen, en voor zeer vergiftigh gehouden worden.

D'eerste houden in de huizen, en de laeste in de bosschen, en bederven niet alleenlijk de gewassen van de tuin- en moes-kruiden: maer plagen ook de menschen.

Scorpioenen.

Scorpioenen, by de Brasilianen *Jaaciaiira* genoemt, zijn'er in groote menighte, en van gestalte als d'Europische; hoewel zoo schadelijk niet: en dienvolgens ook de steken zoo zwaer niet te genezen.

Zy houden met groote menighte in de huizen, achter stoelen, banken en kassen.

Zy zijn van ongemeene groote, en worden naulix elders grooter gevangen. Eenigen zijn vijf en zes voeten lang en zeer dik.

Mieren.

Mieren zijn'er in zulke groote menighte, datze hierom van de Portugesen *Rey do Brasil*, dat is, koning van Brasil, genoemt worden: want in de velden en bosschen zijn, door de mieren, zoo vele voetpaden gemaekt en worden noch daghelix gemaekt, als in Europa de vee-kudden maken. Ja zy werpen zulke groote dijken en heuvelen van aerde op, als hooi-oppers, die by de Brasilianen *Inhaube* genoemt worden.

Zy eeten al wat hen voorkomt, fruit, vruchten, vleesch, visch, en verscheiden ongedierte, als scorpioenen, duizentbeenen, zonder schade, 't zy dezelve vergiftigh zijn of niet.

Men vint'er een vliegende mier, van een vinger lang, met een driehoekigh hooft. Het lijf is in twee deelen gekloft, zittende beide de deelen, met een dunne bandt, aen malkanderen vast.

Aen het hooft zitten twee dunne lange hoorentjes, met kleine oogen.

Aen het eerste deel van 't lijf zitten zes beenen, die uit drie leden bestaen, en vier dunne en doorschijnende vleugels, te weten, twee buiten en twee

 bin-

nen, die donker geel zijn. Het achterste deel des lichaems is gantsch ront, en blinkend bruin : dat de Negers eeten.

Zy schieten, met graven, haestigh in d'aerde als de mollen, en verslinden al het gezaei gezwint.

Daer wort ook een groote mier gevonden, als een groote vliegh, wiens lijf byna een halve vinger langh en in drie stukken of deelen geklooft is. Het laeste deel heeft de gestalte en groote van een gerstekoorn: het middenste is langwerpigh en bultigh, en heeft zes beenen, die een halve vinger lang zijn, en uit vier leden bestaen.

Het voorste deel of hooft is onder de overige zeer dik, heeft de gedaente van een hert, en voor twee hoornen en zwarte tanden, die krom en als een schaer uitsteken.

Het wit der oogen is een weinigh zwart: en voorts het gantsch hooft gelijk een oogh: dat onder alle de deelen des lichaems het meeste blinkt: het welk niet anders als twee oogen is, die tegen malkanderen over, in vorm van een hert, staen.

Het voorste en achterste deel des lichaems is blinkend hoogh root.

Daer is ook een mier gantsch blinkend zwart; desgelijx de beenen, die ook hairigh of ruigh zijn; hoewel voor aen goutgeel. Zy is ontrent een vinger langh, heeft een groot en vierkant hooft, uitpuilende en zwarte oogen, twee uitstekende scharen, in plaetse van tanden, en geschaert als een seisse. en twee hoorens van een halve vinger lang.

Het lichaem is in drie deelen gescheiden. Het voorste deel is langhachtigh en niet dik, en heeft zes beenen, van meer als een halve vinger lang. Het middenste deel is zeer klein, en niet grooter, als een luis, en byna vierkant. Het laetste is het grootste van allen, eyerront en spits.

Deze drie deelen zijn, als met een dunne draet, aen malkanderen gehecht.

Deze mier wordt by de Brasilianen *Tapiiai* genoemt.

Mier Kupia. Noch is'er een andere mier, *Kupia* by de Brasilianen genoemt, die een kastanje bruine kleur, en een hooft, zoo groot als een mier heeft: met kleine en zwarte oogen, en twee hoorens, en twee uitstekende scharen, in plaetse van tanden. Het gantsche lijf is ruigh en met kleine hairtjes bezet. Het lichaem is in twee deelen gescheiden: het voorste deel heeft de groote van een erret, is byna ront, en donker kastanje bruin, en heeft zes bruine voeten. Het achterste deel is wat grooter, als het voorste.

Deze mier krijght op zekere tijden vier vleugelen: welker achterste kleinder als de voorste zijn, en verliest die weer op zijn tijt.

Yzer-verken.

Het Brasiliaensch yzerverken, dat de Brasilianen *Kuandu*, en de Portugesen *Ourico Kachiero* noemen, is van de groote, als een groote aep.

Het gantsch lichaem is met stekelige pennen, van drie of vier vingeren lang bezet, zonder eenigh hair te hebben. Deze pennen zijn, op het eind aen het lijf, ten halve wegen geelachtigh: het overigh gedeelte is zwart, en het spits of scherp witachtigh en voor zoo scherp als een els. Sy kunnen die pennen, wanneer zy boos zijn, met de huit t'zamen te trekken, uit het lichaem of huit smijten en schieten, en daer mee iemant, 't zy mensch of beest, quetsen, en zomtijts ter doot toe.

Het lichaem is, van het achterhooft tot het begin der steert, een voet lang: en de steert een voet en vijf duimen, die ook van het begin tot half wegen scherpe pennen heeft. D'overige helft is zonder pennen, en heeft yle borstelen, als die van een verken.

D'oogen zijn rondt, uitpuilende, blinkende, als een karbonkel. Rondtom de neus en mont zitten vele hairen van vier vingers lang, byna als aen de mont van een kat of haes.

Het heeft voeten als die van eenen aep; maer bestaen alleenlijk uit vier vingeren, en heeft genen duim: alhoewel men daer eene plaetse toe ziet als afgesneden.

De voorste beenen zijn kleinder als d'achterste, en ook met pennen gewapent; maer niet de voeten.

Dit dier slaept veeltijts des daeghs, en zwerft en loopt des nachts. Het

aessemt

aessemt door de neus. Het eet gaerne hoenderen, en klimt op de boomen; hoewel met een langzamen gang.

Zijn vleesch is aengenaem en goet van smaek, wanneer het gebraden is, en wort daer van by d'inwoonders veel gehouden.

Het geeft byna een geluit van *Iii*: als dat van den luyaert.

Luyaert.

Het viervoetigh dier, by de Brasilianen *Ai* geheten, wort by de Portugesen *Priguiza*, en by d'onzen Luyaert, van wegen zijnen loomen en tragen gang, genoemt: want het gaet in vijftien dagen, eensgangs, naulix een steenwerp verre voort.

Het is van de groote als een middelmatige vos, en van het hooft of van den hals tot aen de steert, een voet of weinigh meer groot.

De hals is kort, twee of drie vingeren ten hooghsten langh. De voorste beenen, tot aen de voeten, zijn zeven, en d'achterste zes vingeren lang.

Het hooft is kort, ontrent drie vingeren lang, en rontachtigh.

De mont, die altijt vol quijl zit, is ront en niet groot.

De tanden zijn niet groot noch scherp.

De neus is glat, verheven en zwart.

D'oogen zijn klein, zwart en slaperigh. Het heeft geene ooren. Het gantsche lichaem is met aschverwige en zachte hairen van ontrent twee vingeren langh bedekt. Op de rugh zijn de hairen wit'er: en langs de rugh loopt een aschverwige streep.

Van het hooft, langhs de lengte des hals, hangen op zyde hairen als maenen, en zijn een weinigh langer, als die op het lijf.

Het is een zeer loom en traegh dier, en tot eenigh werk gantsch onbequaem, uit oorzake hem uit de natuur de schenkels of beenen, in't midden, als aen twee gebroken zijn.

Het houdt op de boomen, en gaet daer op zeer langzaem, en al kruipende voort.

Het leeft by de bladen der boomen, drinkt noit, en is ook voor de minste regen zeer vervaert: want dan ver-

schuilt het zich. Het uit zeer zelden een geluit van *Iiii*: byna als een jonge kat. Al wat het met de klaeuwen grijpt, vat het zeer vast.

Mieren-eeter.

De mieren-eeter wordt alzoo by de onzen genoemt, dewijl zijne spijze en voetsel niet anders als mieren is.

Hy is tweederlei: want d'een wort by d'onzen de groote, en d'andere de kleine Mieren-eeter genoemt. De Brasilianen noemen de kleine mieren-eeter *Tamanduai*, en de groote *Tamanduai-Guacu*.

Het is een viervoetigh dier, van de groote als een hont: heeft een ronde kop en een zeer lange snuit, en scherpe bek, zonder tanden. De kop met de snuit is ontrent een voet langh of langer.

De tongh is rontachtigh en zomtijts meer als vijf en twintigh duimen, ja derdehalve voet lang. Wanneer hy mieren wil eeten, steekt hy die uit, en leitze zoo langh op den mieren-hoop, tot dat die vol mieren is, en slokt dezelve dan op.

D'ooren zijn rontachtigh. De steert is ruigh, als een stoffer.

Het is geen rad dier: maer zeer langzaem van gang: waerom men het met de handen op het velt vangen kan.

De kleine mieren-eeter is een diertje van groote als een Brasiliaense vos of grooter, en een voet lang.

Aen de voorste pooten zijn vier kromme klauwen: twee groote dikke in het midden, en twee kleine ter zijde.

Het hooft is spitsrondt, en loopt voor spits toe, en is onder een weinigh omgekromt.

De mont is zwart, zeer smal, en zonder tanden. D'oogen zijn klein en zwart. D'ooren staen opwaerts en zijn ontrent een vinger lang.

Twee dikke zwarte streepen loopen ter zijden van den hals tot over de schouderen, en aen den rugh, en eindigen op desselfs eind.

Aen de steert zitten langer hairen, als op den rugh: doch het einde van de steert is kael of hairloos. Het kan zich daer mee by de takken der boomen ophangen.

Het hair des gantschen lijfs is uit den geelen witachtigh, hart en blinkend.

De tong is langwerpig ront, en acht vingeren lang.

Het is een wilt en woest dier: maer het geen, dat het niet kan bijten, vat het met de voorste klaeuwen zeer vast. Met een stok aengeraekt of geslagen, gaet het op d'achterste pooten zitten, als een beer, en ronkt mee uit de neus, en vat de stok met de bek.

Het slaept den gantschen dagh, met het hooft onder den hals en voorste beenen verborgen, en loopt des nachts uit.

Wanneer het drinkt, springht het water door de neusgaten weer uit.

Men heeft'er een geslaght van slangen, van twee vademen langh, zonder beenen, met een geschilderde of gespikkelde huit en vier tanden.

De tong is gespleten, in vorm van twee pijltjes. Hy geeft met de steert een doodelijke wonde, en heeft daer op een blaesje, daer in als gedrooghde erreten zitten, die men, in het verroeren der steert, hooren kan.

Schiltverken.

Het viervoetigh gedierte, *Tatu* en *Tatupera* by de Brasilianen geheten, wort by de Spanjerts *Armadillo*, by de Portugesen *Encuberto*, en by de Neerlanders Schilt-verken genoemt, uit oorzake het met schubben, als schilden, op het lijf gewapent is.

Het is van verscheide groote of slag. Het heeft de gedaente en byna de grote van een klein verken. Het gantsch boven-lijf, als ook het hooft en de steert, is met beenige schilden bedekt, die uit zeer fraeie schubben bestaen.

Op de rugh zijn zeven scheidingen of verdeilingen, met een donkerbruine huit tusschen beide.

Het heeft een hooft als een verken: een spitse smuil, daer het gezwint mee in d'aerde vroet, kleine oogen, die diep in de kop staen, een spits en smalle tong, en donker bruine en korte ooren, zonder hair of schilden.

De gantsche kleur des lichaems is uit den geelen rosachtigh. De steert is aen het het begin vier vingeren dik, en wordt allengs dunder, en is op het eind

heel spits en rondt, als die van een verken. Maer het gantsch onderlijf, kin, hals, buik en beenen zijn niet met schilden bezet; maer met een huit, als die van een gans, bedekt, daer aen yle en witte hairen, van een vinger langh, zitten: en met noch ylder hairen is het gantsch onderlijf bezet.

Dit dier is gemenelijk vet van lijf, en leeft by Batatasen, meloenen en verscheide wortelen, en doet groote schade aen de gewassen van de planteryen.

Het graeft en wroet gaerne in d'aerde. Het vreet konijnen, doode vogels en andere krengen, en drinkt veel. Zijn vleesch is eetbaer.

Het leeft meestendeel op het landt: hoewel het ook in 't water en op waterige plaetsen hout.

Het kan met een hontje lichtelijk gevangen worden, gelijk in Hollant de konijnen. Want indien men een hont uitstuurt, die verwittight den jager, met zijn geblaf, waer dit dier zich in d'aerde onthoudt: en wort dan, met het uitgraven van beide zijden, gevonden.

Vleermuizen.

Daer zijn vleermuizen, by de Brasilianen *Andirika* genoemt, zoo groot als kraeien, die geweldigh boos zijn, en bijten heel vinnigh met scherpe tanden. Zy maken groote nesten in holle boomen, en andere gaten.

Vogel Ipekati Apoa.

De vogel, *Ipekati Apoa* by de Brasilianen genoemt, wort by de Portugesen *Pata*, dat is, gans, en by d'onzen een wilde gans geheten.

Hy is van de groote als een gans van acht of negen maenden, en geheellijk van gestalte onze ganzen gelijk.

De buik en onderste gedeelte der steert, als ook de gantsche hals en hooft, is met witte veeren bedekt: maer de rugh tot aen den hals, de vleugels en kruin des hoofts, met zwarte, doch met groen doormengt: gelijk de hals van onze gansen,

Aen den hals en buik zitten zwarte veeren, met witte doormengt.

Hier in verschilt deze vogel van onze ganzen: voor eerst, dat hy grooter is: ten tweeden, is zijn bek wel als die van een eend; maer zwart, en op het eind krom. Ten derden, zit boven op de bek een kuif, die vleizigh, dik, breet, byna ront, zwart en met witte plekken bezet is.

Deze vogel houdt overal aen de rivieren, is vleizigh en goet van smaek.

Vogel Toukan of Grootbek.

De vogel, *Toukan* by de Brasilianen genoemt, is van de groote als een exter of hout-duive. Hy heeft onder den borst eene krop van drie of vier vingeren in de breete groot, safraen geel van kleur, en met hoogh roode veeren rontom de kanten geschakeert. De borst is geel, en het overige lijf byna zwart. Hy heeft een groote bek, en zomtijts een palm van een handt lang, van buiten geel en van binnen vrolijk root.

Het schijnt een wonder te zijn, hoe zulk een kleine vogel zulken groote bek kan dragen; doch de bek is zeer licht en geweldigh dun.

Vogel Kokoi.

De vogel, *Kokoi* by de Brasilianen genoemt, is een slagh van een reiger, fraei van gestalte, en van de groote als een oyevaer.

De bek is recht en scherp, ontrent zes vingeren langh, en onder aen uit den geelen groenachtigh.

De hals is vijftien vingeren lang, het lichaem tien, en de steert vijf, met de welke de vleugelen eindigen.

De beenen zijn boven ten halve met witte veeren bedekt, tot acht vingeren lang. Het overigh onderste is zes en een halve.

De keel en gantsche hals zijn wit: de kruin van de kop en de zijden zwart, met een aschverwige kleure doormengt.

Aen het voorste en onderste deel des hals zijn zeer schoone, lange, witte en dunne neerhangende veeren, die men veel op de hoeden plagh te dragen.

De gantsche vleugels en steert zijn aschverwigh, met weinigh wit doormengt.

Langs de rugh hene loopen schoone en dunne aschverwige veeren, van gedaente als die aen den hals.

Het vleesch van dezen vogel is goet en smakelijk om t'eeten.

Men vindt'er een ander slagh van reigers, van de groote als een tamme eendt, of wat grooter.

De bek is recht, voor scherp of spits, met het halve voorste gedeelte, zoo boven als onder, dobbeld zaeghswijze getant, en vier en een halve vinger lang.

Het hooft en hals is als die van eenen reiger. D'oogen zijn zwart, met een goutgeele kring. De hals is een voet langh: het lijf vijf en een halve, en de steert vier vingers, die met de vleugelen gelijk komt.

De bek is boven aschverwigh; maer aen het begin uit den geelen groenachtigh.

Het gantsch hooft en bovenste hals heeft langachtige veeren, die bleek geel, en met zwart doormengt zijn.

De gantsche rugh en vleugels zijn met geelachtige aschverwige veren bedekt.

De voeten en pooten zijn donkergraeu van kleur.

Zijn vleesch wordt gegeeten, en smaekt als reigers-vleesch.

Schuurvogel.

De vogel, by d'onzen Schuurvogel genoemt, wordt *Jabiru Guaku* en *Nhandu Apra* by de Brasiliaensche volken, en by de Tupinambas *Petiguaras* genoemt.

Hy heeft gene tong; maer een groote bek, van zeven en een halve voet lang, op het eind langwerpigh rondt, onder gekromt, en graeu of grijs van kleur.

Op den kruin des hoofts zit een benige kuif, wit van kleur en met groen doormengt.

D'oogen zijn zwart, en achter die staen groote oorgaten.

De hals is tien vingeren lang: wiens halve gedeelte, als ook het hooft, niet met veeren, maer met een aschverwige en witachtige schubbige huit of vel bedekt is.

Hy is van de groote als een oyevaer, heeft een korte en zwarte steert, die gelijk

BRASILIA.

Quirandies

Paraquaria

Concepion

Pubelo nueuo de S.t Farel

GVARANIES

Carios

Rio de la plata

I. de Maldonado

C. de S. Maria

Os Castilleos

R. de Martin

TERRA DOS PATOS

Pernacapaba

Puerto de los Reyes

CAP DE S. VINCENT

CAP DE RIO DE JANEIRO

Tououpi

nambauti

CAP DE SPIRITV SANTO

CAPITANI PORTO SE

Aymures

I. de S. Catarina

Abrolhos

TROPICVS CAPRICORNI

Acencam

B

Epuremei
Parime
Lago
Muchikeri
C Droge C Nassou
Esekebe
Arowaccas pop
Tisnada
Chirmos
Caribes Iaios
Aravaca
Harrytiahans
R. de los Toyajos
R. delas Amazones
R. de Para
C d' Orange
C Noord
Maragnan.
I. Maranhon
S Tiago
A S I L
Linea Æquinoctialis
Cap d' Sirra
o. Ciara
Puya
Bazos de S.t Roque
Rota
Vigia
Fornand d. Noronho
Duytsche mylen 15 op een graet
Spaensche leguas 17½ op een graet
Engelse en Franse mylen 20 op een graet

gelijk met de vleugelen komt.

Het gantſche lijf en hals is met witte veeren gedekt, en van den hals hangen rontom lange veeren af.

De vleugels zijn wit, en met root doormengt.

Men trekt dezen vogel het vel af, en het vleeſch wert gekookt gegeten. Het is wit en droog, en goet van ſmaek, in zonderheit indien het, gekookt, met boter gegeten wort.

Braſil heeft ongeloofelijk veel ander wilt gevogelte, van allerlei ſlagh, zoo klein als groot, die ten deele in de boſſchen, ten deele in het water houden, en ſmakelijk vleeſch hebben.

De beſte en gezontſte zijn lyſters, *Jamdi* genoemt, feſanten van verſcheiden ſlagh, by de Barbaren *Maknagu*, *Jaku* en *Arakua* genoemt.

Mouton is een vogel van de groote als een paeuw; maer heeft zwarte veeren, en zeer goet en tenger vleeſch.

Uit oorzake het landt vol hooge fruitboomen en kreupelboſch is, zoo heeft men daer veel havikken en ſperwers, die de Portugeſen *Guavilon*, en de Braſilianen *Teguata* en *Inage* noemen, die op de hoenders en duiven loeren.

Onder de halfſlachtige of landt- en water-dieren, zijn de voornaemſte wilde eenden; welker zommige kleinder als d'Europiſche, en eenige grooter, en zoo groot als een gans zijn.

Ook zijn'er poelhoenderen, *Jakana Miri*, en *Jakana Guaku* genoemt, die gebraden op tafel gezet worden.

Men heeft'er ook, kranen, quakkels, ſtruis-vogels en meer andere, die ook eetbaer vleeſch, hoewel zoo heel ſmakelijk niet, verſchaffen.

Alle deze vogels ſlingeren inzonderheit het ambre grijs, dat op de ſtranden, door onweer, opgeworpen wort, gretigh in, eer de ſtrantluiden derwaerts kunnen komen.

Daer zijn perkietjes, niet grooter van lijf als een moſch; maer die ſpreken niet.

Daer zijn ongemeen zeer ſchoone gekleurde papegayen: waer onder eenige leeren ſpreecken byna als een menſch.

Men vint'er papegaeyen, die alles, wat men by de ſtraet roept, duidelijk leeren ſpreken: onder andere heb ik'er een gezien, die, als men hem in een korf op de vloer zette, eenen hont, die in huis was, dwang voor de korf te komen opzitten, en riep, *zit op*, *zit op*, *jou ſtraetverken*. Ook hield zy niet op, voor de hont voor haer ging opzitten. Deze papegay wiert naderhant voor de koningin van Zweden gekocht.

Onder andere is'er een klein vogeltje, zoo groot als een lit van een vinger, dat evenwel een ſterk geluit maekt. Men vangt deze vogeltjes tuſſchen de handen, op de bloemen, daer zy hun voetſel uit trekken.

Zoo dikwils als men zulken vogeltje in de hant omdraeit of omkeert, vertoont het een andere kleur.

De Braſiliſche juffers hangen deze vogeltjes, tot çieraet, aen een goude ſtift, in plaetſe van diamanten, aen de ooren, dat çierlijk ſtaet.

Het gevogelt weet altijt hun voetſel op de boomen te vinden, die altijt met groen bloeiſel en rijpe vruchten beladen zijn: dewijl die door den winter niet omkomen.

De rivieren, meiren en nabygelege viſchrijke zee, verſchaffen overvloedelijk allerhande ſlagh van geſchobde en ongeſchobde viſſchen: die in deze geweſten zoo heilzaem gehouden worden, dat zy ook den genen, die de koortſe hebben, gezeidt worden niet ſchadelijk te zijn. Viſſchen.

De poelen inzonderheit, die by de ebder zee bywijlen uitdroogen, hebben de volheit van kreeften, ſchildpadden, garnelen, krabben, ſlekhorens, oeſters en andere ſchelp- en korſt-viſſchen, en verſchaffen den inwoonders een aengenaem voetſel.

Vele viſſchen zijn in Braſil aen de zee en rivieren gemein, en allermeeſt in de regenmaenden: want dan valt het rivier-water in zee, en trekt, door zijne zoetheit, de viſſchen na zich: die dan hoger opzwemmen, en aldaer hun vermaek zoeken; dewijl zy hun dan als in de groene kruiden vinden, daer de gronden der rivieren meeſt mee bewaſſen zijn.

Onder de rivier-viſſchen worden getelt: de *Duja*, *Prajuba*, *Akara-Puku*, die de gedaente van een Europiſche zeer treffelijke en ſchoone baers heeft.

Men

Men heeft'er verscheide slagh van wurmen, en eenige van vier vingeren lang en een duim dik.

Daer zijn ook zywurmen, die de Brasilianen *Isokuku*, en de zyde *Isokurenimbo* noemen.

Ook is'er veelerlei slagh van witjes: als ook vuurvliegen, vliegende hagedissen: welker eenige ook in Oost-Indien vallen, en aldaer zullen beschreven worden. Daer zijn velerlei vliegen, horselen, hommelen en byen, die honig en geen honig geven.

Spinnekoppen.

Onder andere spinnekoppen is'er zeker slagh van een ongemeene en yzelijke groote, die in puinhoopen en holligheden van oude boomen nestelt, en *Nhanduguaka* genoemt wort.

Hy spint gene webben, gelijk d'andere kleine Zijn huit is ruigh zwart, en met scherpe en langachtige tanden gewapent, die, om de fraeiheit en het gebruik, in waerde gehouden worden. Wanneer hy geterght wordt, zet hy zijne vergiftige angel, die zoo dun is, dat hy naulix kan gezien worden, in 's menschen huit. Daer na rijst een blaeuwe buil, met smerte en groote pijne. Bywijle ontsteekt het quaet zoodanigh, door de toevallen, dat het ongenezelijk, en door gene middelen te genezen is.

Ballar of *Kabitto.*

Aen Rio St. Françisko houdt, met groote menighte, zeker wonderlijk klein gedierte, als een wevel of kriekje.

Ik heb dit dier, op verscheide tijden en plaetsen, scherp nagespeurt, om te zien en weten, wat het voor een gedaente mochte hebben: nademael het zijn geluit wonder helder laet hooren: maer noit kunnen te zien krijgen: overmits zijn geluit zoodanigh in d'ooren slaet, als dat van een kriekje, en den nazoeker verbijstert: dies men het niet te zien kan krijgen. Want als men daer dicht by komt, zoo hout het zijn geluit op, en dan weet men niet, waer men het zoeken zal. Zijn stemme komt niet van de vlerken, als de krekelen,

kelen, noch zy maken geen geluit met de beenen, als de ſprinkhanen; maer zingen als de hommeltjes en groote vliegen.

Zijn geluit duurt bywijle meer als een vierendeel uurs, zonder ophouden.

Het laet zich op het eilant Java in in Ooſt-Indien Lente- en Grasmaent meeſt hooren.

Dit dier raekte in de ſtad Batavia, door eene Sineeſe vrouw, in mijne handen, na ik het zelve, op het geluit, buiten de ſtad menighmael had vervolght, en noit kunnen machtigh worden, noch door my zelven, noch door eenen ander.

De Javanen hebben met dezen wevel een groot ſpul, om zijne ſtrijtbaerheit. Zy laten dezelve tegen malkanderen vechten, en verwedden veel gelt, wie dat wint of verlieſt: even als in een hanen-gevecht.

Men vind in Pernambuko en door gantſch Braſil veel verſcheurend en ander wilt gedierte, als tygers, luiparts, &c.

Tygers.

De tygers zijn van de ſtoutſte verſcheurende dieren, die in Braſil gevonden worden. Zy vernielen veele beeſten, en ontzien zich niet menſchen aen te grijpen en te verſcheuren: gelijk by mijnen tijt verſcheide male geſchiede. Onder andere had zeker Portugees een zuikermolen, die zeer luſtigh aen 't boſch ſtont, daer wy, in tijt van vrede, ons altemets gingen vermaken Op zekeren tijt zat de Portugees, met noch vier andere perzonen, in huis, en had de venſters, voor de hitte, en om de koele landtwint t'ontfangen, open gezet. Hier op komt een groote en vervarelijke tyger, om zijn hont, die buiten 's huis, en miſſchien wat te verre in 't boſch geloopen was, te vatten. De hondt, om zijn leven te bergen, vlieght verbaeſt in het openſtaende venſter by zijnen meeſter, en de tyger hem na, by de Portugeſen in de kamer, die over hoop raekten: doch eer men de deure kon open krijgen, waren al twee om 't leven. De drie andere quamen'er behouden af. Ook ontquam het de tyger.

Jan over zee.

Lantwaerts in is een wildt gedierte, by zommige van ons *Jan over zee* genoemt. Het is geweldigh boosaerdigh en weet, met zijn ſnellen loop, alles t'achterhalen: en vernielt en verſcheurt alles, wat hem ontmoet.

Hoornbeeſten.

Daer zijn groote en ſchoone hoornbeeſten en kalveren: maer het vleeſch moet verſch gegeten worden: want als het wel gekookt en toegemaekt is, kan het naulix een dagh en nacht duuren.

D'onzen nemen het vleeſch, zonder vet, ſnijden het aen platte ſtukken, en laten het in de zon droogen, als ſtokviſch, om te bewaren.

Boter kan men daer niet maken: dewijl de melk, door de hitte, voortſtremt. De Hollantſche boter taptmen als olye.

Verkens.

Men vint'er kleine zwarte verkens, die evenwel goet van ſmaek, en gezont gegeten zijn, en voor de beſte ſpijze gehouden worden.

Daer zijn ook verkens, die in 't water en te lande leven, *Kapiverres* by de Portugeſen genoemt, die in zwaerte niet veel voor d'andere bezwijken, en gehele leger van krijghsknechten aengenaem voetſel verſchaffen.

Taperete of *Antes.*

Zeker viervoetigh gedierte, by de Braſilianen *Taperete*, en by de Portugeſen *Antes* genoemt, heeft vleeſch, van ſmaek als dat van een os: hoewel wat aengenamer.

Het is een dier van groote als een kalf en van geſtalte eenighzins als een zwijn. Het ſlaept des daeghs, en hout zich in dichte boſſchen verborgen: maer gaet des nachts op voer uit.

Het eet gras, zuikerriet, kool en andere groente.

Men heeft in Braſil ook vele geiten, *Pakas* en *Kotias* genoemt, als mede hazen en konijnen, die zoo goet als de Europiſche zijn.

Men heeft'er ook uitstekende hagedissen, *Vuana* en *Teju* genoemt, die zeer aengenaem van smaek, en een lekker dischgericht zijn.

Visch.

De visch en het vee strekte inzonderheit tot vervulling van den lijftoght voor d'onzen. De visch valt op de kust van Pernambuko en gantsch Brasil in zoodanige overvloet, dat men zomwijle in een net, met een trek, twee en drie duizent schoone visschen gevangen heeft. Doch dit geschiede alleen in de vier of vijf maenden van het zomersaizoen: want in den regen-tijt wierdt niet of zeer weinigh gevangen.

Langhs de kust zijn eenige visscheryen, daer de visch inzonderheit na toe schiet: waer van eenigen door d'eigenaers bevischt, en andere van wege de Kompagnie verhuurt wierden.

In de zeeboesems en middellantsche meiren, die de Portugesen *Alagoas* noemen, is een ontallijke menighte van visch: waer onder de beste zijn de *Sindia*, *Queba* en *Noja*, die gene schubben hebben.

En alhoewel dese meirvisschen slechter als de riviervisschen gehouden worden, zoo wijken zy evenwel niet veel voor die: dewijl die meiren eigentlijk geene rechte stilstaende wateren zijn: maer daer schieten beken en rivieren uit.

Eenige visschen worden in de zon gedrooght of ingezouten: waer onder de voornaemste zijn, die by de Brasilianen *Kurima Parati*, en by d'onzen herders genoemt worden.

Die versch van de visschers gevangen en uit zee gebraght worden, zijn ook veelerlei: als inzonderheit de visch *Karapantangele* by de Brasilianen genoemt, die van gedaente een baers gelijk is.

Ook wordt in meest alle de rivieren veel visch gevangen, die gemenelijk smakelijker valt, en beter gevoet is, als de visch van strant.

In de visscheryen voornoemt worden, onder andere, vele groote visschen gevangen, die gezouten en alzoo te landewaerts, aen de zuikermolens, gevoert worden, dat groote vervullingh onder het volk maekt.

Krabben.

Behalve de visch, dienen ook, tot onderhoudt, de krabben, die zoo in het lant, als in de slijken en moerassen, aen en om de rivieren in grooten overvloet gevangen worden.

De Brasilianen en Negers houden daer veel van, en eeten die geerne. Ja zy dienen eenige tot hun voornaem onderhoudt, en worden ook by velen van ons volk niet quaet bevonden.

By zekere vrye luiden wierd by verdrag, (by hen met de hoge Raden, van wegen de Kompagnie, aengegaen,) over de riviere S. Françisko veel vee, dat door den oorlogh verwildert was, opgevangen, en het zelve na het Reçiff of andere plaetsen afgezonden, en aldaer geslaght, tot onderhoudt der inwoonders.

Na het uitgaen van het verdragh, hebben de Hooge Raden, (volgens bekomen orde van de Vergadering der XIX.) onderstaen, of men, van wegen de Kompagnie, het opvangen van de verwilderde beesten in 't voorschreven quartier, wederom zoude ter handt trekken: doch alzoo ooghschijnelijk bevonden wierdt, daer noch zoo weinigh vee overigh was, datmen de koste niet zoude kunnen goet maken, zoo wiert goet gevonden, zulx achterwege te laten, en de Vergadering der XIX. des te verwittigen.

Dies naderhant de beesten uit de kuralen of veeperken van *Rio S. Françisko* en *Rio Grande* quamen: alwaer d'inwoonders zich inzonderheit op d'aenqueking der beesten hielden: het welk wel het voordeelighste en zekerste schijnt te zijn, van 't geen men in Brasil kan ter hant trekken, als zijnde buiten gevaer en kosten: invoegen alleen d'inwoonders van die gewesten buiten beslommeringh van schulden bleven: daer die van *Pernambuko* en *Parayba*, door de zuikermolens, in reddelooze zaken geraekten.

Wijders de Kuralen voornoemt waren in zoodanigen staet gekomen, dat zy jaerlix niet alleen de zuikermolens van ossen en beesten; maer ook de inwoonders van vleesch te slachten, konden verzorgen, en dat zoo overvloedelijk, dat men te landewaerts een pont vleesch tot drie en vier stui-

vers

vers kon koopen: behalve dat noch meest alle de garnisoenen met vleesch en farinha, byna jaer en dagh, onderhouden wierden, na de magazijnen op het Reçif uitgeput waren.

Dies, wanneer Neerlants Brasil in ruste gebleven was, men jaerlix, voor een groot gedeelte, de garnisoenen met versch vleesch zoude hebben kunnen onderhouden: en niettemin de kuralen of veestallen in wezen gebleven zijn, om jaerlix aen te telen.

Gelijk dan de visch, alzoo was ook het punt van 't vee van groot belang in den staet van Brasil.

Doch alhoewel'er de lijftocht, in maniere voornoemt, te bekomen was, zoo kon echter Neerlants Brasil, of de inwoonders van dien, niet bestaen, 't en zy jaerlix merkelijke toevoeren, zoo van eetbare, als andere waren, uit Europa derwaerts gedaen wierden: het welk by ervarentheit, tot groote interessen en schade van de Kompagnie, als wanneer de Magazijnen, door de tochten na *Angola*, *Maranhaon* en andere gewesten, ledigh geworden waren, genoeghzaem bevonden is.

Krokodillen.

In de rivieren en stilstaende wateren houden krokodillen, die by de Brasilianen *Jakare*, en by d'Oost-Indianen en d'onzen Kaymans genoemt worden.

Zy zijn den Afrikaensen krokodillen gelijk; maer evenwel kleinder, en zelden langer als vijf voeten.

Zy leggen meer als twintigh of dertigh eyeren, die grooter als ganse eyeren zijn, en niet alleen van de Brasilianen; maer ook van de Portugesen en d'onzen gegeten worden: desgelijx wort hun vleesch gegeten.

In zee, onder Brasil, houden ook hayen.

Eer de groote brugh van het Reçiff af tot aen Anthony Faez of Mauritsstad, gemaekt was, voer men met een schuit, van d'eene na d'andere zyde, over.

Daer ontrent onthield zich een geweldige groote hay, die, al wat hy in het water achterhalen kon, 't zy menschen, die zwommen, of honden, die de schuit te water achter na volghden, voort wegnam. Wanneer op eenen tijt het water haestigh viel en af liep, quam deze hay met zijn voorlijf aen den gront vast te raken. Men had zeer groote moeite, eer men dezelve, wegen zijne groote, aen het lant kon krijgen.

Het gewest van Pernambuko heeft ook veelerleie aert van vruchten en boomgewassen met gantsch Brasil gemein. Doch daer van breeder in het vervolgh.

Kapitanie van *Tamarika* of *Itamarika*.

Dicht aen de kapitanie van *Pernambuko* paelt, ten Noorde, de kapitanie van *Tamarika* of *Itamarika*, alzoo na het eilant *Tamarika* of *Itamarika*, het voornaemste gedeelte van deze kapitanie, genoemt: hoewel deze kapitanie ook met haer gebiet tot vijf en dertigh mylen langhs de vaste kust strekt.

Het eilandt *Tamarika* of *Itamarika* leidt twee mylen benoorden *Pomerello* in zee, wordt door de riviere *Itamarika* van het vaste landt afgescheiden, en leidt, met zijn Zuid-eind, op de hooghte van zeven graden en acht en vijftigh minuiten, Zuider brete.

Het is van het Zuid- tot het Noord-eind ontrent twee mylen lang, en heeft zeven mylen in den omtrek.

Onder het gebiet of jurisdictie van dit eilant behoorde ook het vast landt van *Goyana*, *Kapivaribi*, *Terukupa* en *Abray*.

Op dit eilandt waren eertijts weinige inwoonders, en naulix eenige huizen.

Het is een schoon en tamelijk vrugtbaer eilandt, en geeft Brasilien-hout, kokos-boomen, katoen, zuiker-riet, meloenen, en diergelijke vruchten: als ook branthout en versch water voor het Reçiff.

Het is boschrijk, en verschaft treffelijk hout tot den huis- en scheepsbouw.

Daer hielden ook veele wilde beesten, die groote schade aen het zuikerriet deden. Hier over verzocht Peter Pas, Directeur van de kapitanie van *Itamarika*, des jaers zestien hondert en veertigh, ter vergadering van Graef

Maurits en de Hooge Raden, schriftelijke uitsprake, hoe men met deze verwilderde beesten van de Kompagnie, die op dit eilandt groote schade aen het zuiker-riet deden, zoude handelen: of men de zelve, by contract, zou verkoopen, of doen opvangen, om voortgequeekt te worden: dan of men die voor de krijghsbezetting wilden doen slaghten, en tot rantzoen uitgeven: alzoo zy doch, by ontijden, onder de voet geschoten wierden, zonder de Kompagnie eenigh genot daer van had. Maer Maurits en de hooge Raden vonden raetzaem, dat d'inwoonders de beesten op het eilant hunne vrye weide zouden laten hebben, op pene van daer over gestraft te worden. Maer zoo die beesten op iemants rietvelden inbraken, zoo wiert hen de vryheit toegestaen, dezelve aldaer te schieten. Want het was voor de Kompagnie zeer dienstigh, veel bestiael op dit eilandt in voorraet te houden. Daer en tegen kon de schade, die de beesten aen het zuikerriet deden, met staketsels voorgekomen worden.

Eilant Tamarika was den onzen zeer dienstig.

Dit eilant wiert by d'onzen van groot belangh geschat, en hoogh geacht: ja eenigen sloegen voor, den stoel van het Nederlantsch Brasiliaensch gebiet van het Reçiff op dit eilandt te verplaetsen en over te brengen. Maer de bewinthebbers oordeelden deze verplaetsing onbequaem en ondienstigh te zullen zijn: naerdien alles op het eilant *Tamarika* te dier tijde woest en onbebouwt was: want daer waren weinigh inwoonders, en naulix eenige huizen.

Daer en tegen waren op het Reçiff koren-huizen, magazijnen, wapenhuizen en pakhuizen, om koopmanschappen in te bergen, die op het eilant Tamarika, met groote onkosten, eerst mosten gestight worden. Ook was de oort van het Reçiff lustiger, vruchtbaerder en vaster. Het Reçiff had ook een zeer bequame haven, en brave ree, daer de groote schepen konden inkomen. Daer en tegen kon de riviere van Tamarika niet als met kleine schepen bevaren worden: want de haven was ondiep, en berucht door vele schipbreuken.

Wel is op het eilandt Tamarika overvloet van versch water te bekomen: maer dat kan ook door de Negers uit de riviere *Biberibi*, een halve uure van het Reçiff, gebraght worden. Daer en boven waren op het Reçiff putten met versch water, die, in tijt van belegh, drink-water verschaffen konden.

Uit inzicht van alle deze redenen, vonden de Hooge Raden goet, zich op d'oude plaetse te houden.

Men bevond in den oorlogh tegen de Portugesen, dat dit eilandt den onzen niet alleenlijk dienstigh was, ten aenzien van de zuikermolens, die daer op stonden: maer inzonderheit ten aenzien van zijne sterkte en gelegentheit, die het niet alleenlijk door konst en forten, by d'onzen daer op gemaekt, had: maer inzonderheit door zijne natuurlijke gelegentheit: zulx men zich, in tijde van verval, op en van het zelve eilandt zoude kunnen verdedight en beschermt hebben: behalve dat het noodigh voor het Reçiff was, om branthout, ververssching en andere levensbehoeften, van dit eilandt te halen.

Aen d'oever der riviere, in het inkomen, of aen den Zuidermont van de haven, stont een regulier vierkant fort, eertijts by d'onzen, na het veroveren dezes eilants, door den vestingbouwer van Buuren, gesticht, en Oranje genoemt. Het had een zwaren wal, en een borstweringh, rontom met stormpalen ingeheit. De gracht was niet veel byzonders, ondiep en meest waterloos, uit oorzake het op een welgront lagh: waerom het, tot meerder verzekeringh, met een ry van palissaden omringt was. Fort Oranje

Buiten, aen de Noortzyde, lagh een hoornwerk; maer was al ten dele geslegt.

Het was van binnen met een kruithuis, en redelijker wijze met quartieren voorzien, en had een gemetselde Sortye.

De bateryen waren ook bequaem, en met zes metale en yzere stukken gestoffeert.

Op dit eilant, voor aen in de riviere, en het hangen van eenen bergh, neffens een moerasch, dicht met kreupelbosch bewassen, lagh ook een stedeken van klein belang, dat meest by onze

ze krijghs-bezettelingen bewoont wiert, zonder daer veel neering of handel gedreven wiert.

Het wiert by de Portugesen *Nostra Senhora de la Conceptiano* genoemt.

Op den zelven bergh lagh een oude baterye, reduit of sterkte, door de Portugesen gestight, en mede *Nostra Senhora de la Conceptiano* genoemt, die, beneffens het gantsch eilant, door d'onzen, onder beleidt van den veldtoverste Schop, ingenomen, en sedert na hem, Schopstad genoemt wiert.

Namaels wiert deze sterkte door de onzen, aen de kerk, van achteren, toegesloten: dies deze sterkte de stad Schop tot een kasteel verstrekte, en de haven verdedighde: gelijk den wachttoren, aen de Noortzyde der stad, de poorte beschermde. Op deze baterye lagen elf stukken geschuts, twee kopere en een yzere.

Aen den Noorder mont, gat of ingang der haven, stont een vierkante toren of reduit, die den toegangh met drie yzere stukken bewaerde.

Dortmont, opperhooft van Itamarika, vond des jaers zestien hondert vijf en veertigh, in het hangen van den bergh, door het graven van eene put, versch water: waer over het fort op den bergh toen van geen water door den vyant kon afgesneden worden.

Hooger de rivier Tamarika opwaerts, leit een eilant *Magioppe*, daer op veel Mandihoka wortel groeit.

Men kan dit eilant met berken rontom varen, en aen het Noord-eind weer uitkomen.

Dit eilant heeft aen weder zyde, te weten, aen de Zuid- en Noord-zyde, een gat om in te loopen: maer het beste is aen de Zuidzyde.

Want het Noorder-gat is zoo goet niet om in en uit te komen, als het Zuider: dewijl van de Noorder wal van 't vast lant een zant-steert loopt, tot bykans aen het eilant toe. Op den drempel is ook niet meer, als tien of twaelf voeten waters.

De haven, die aldaer gebruikt kan worden, is het Zuider-gat van de riviere, die *Itamarika* tot een eilandt maekt: alwaer men met veertien of vijftien voet diepgaende schepen kan inkomen; hoewel het buiten gene bequame ankergront heeft.

Daer de riviere weer in zee komt, wort by d'onzen het Noorder-gat, en by de Brasilianen *Katuamma* genoemt.

Tusschen *Pommerel* en de riviere *Tamarika* is aen't vast landt eene riviere, *Marafarinha* genoemt, en bequaem voor berken. Riviere Marafarinha.

Een halve myle binnen de riviere van *Tamarika* vloeit een riviere uit het vast lant in zee, *Garassou* genoemt, die van klein belang is. Riviere Garassou.

Aen het Noord-eind van de vaste kust leggen ook eenige rivieren, daer men met berken kan aenkomen, om zuiker te laden: want in het lant staen eenige zuikermolens.

Anderhalve mijle benoorde het Noorder-gat van *Tamarika*, leidt een groote uithoek, *Punto Pedra* by de by de Portugesen genoemt: daer een Reçiff voor strekt: binnen het welke men met jaghten en berken goede reede kan maken. Punto Pedra.

Een myle benoorden deze hoek, en drie mylen Noorde ten Weste van *Tamarika*, vloeit de riviere *Goyana*, op de hooghte van zeven graden en zes en veertigh minuiten, die heel in eene boght leidt, en klein is, en met twee armen in eenen zeeboesem valt. In de mont leit een groote rotse, daer gemeenelijk veel zee-gevogelt op hout. Riviere Goyana.

Voor de riviere leidt een groot gebroken Reciff. Daer binnen leidt het vol reven, die de schipvaert gevarelijk maken.

Ontrent derdehalve myle benoorde de riviere *Goyana* leit een groote riviere, *Auyay* genoemt: maer is voor haren mont heel droogh: waer door men met berken qualijk daer in kan komen. Zy verdeilt haer landewaerts in verscheide takken. Aen een van de Noorder takken leit een *Aldea* of vlek, Mauritio genoemt: en aen d'andere zyde, na't Zuyde, een vlek *Auyay*. Riviere Auyay.

Onder andere leit drie groote mylen Noordwaerts van de riviere *Auyay*, in een inham, *Porto Françisko*. Porto Françisko

Vijf mylen Noorde ten Weste van de rivier *Auyay*, leit een onbevaerbare riviere, *Grammama* genoemt. Tusschen beide zijn noch eenige kleine riviertjes van klein belang.

Anderhalve myle Noorde ten Ooste

ſte van de riviere *Grammama* leit *Cabo Blanco*, of witte uithoek of kaep.

Drie mylen Noord ten Weſte is de hoek van *Parayba*, die zeer lang, met een grooten inbocht, ſtrekt.

De geheele kuſt van *Pommerel*, tot aen de hoek van *Parayba* toe, is met Reçiffen of klippen bezet, die doorgaens een groote halve myle van den wal afleggen: daer men binnen door kan loopen. Ook is het daer binnen, met laegh gety, heel ſlecht water: daer in den quaden tijt de berken gemakkelijk door kunnen komen: daer het anders ſchier onmoghelijk is, buiten in zee op te komen, van wegen den harden ſtroom, die om de Noort valt, en de Zuidelijke winden, die aldaer geduurighlijk waeien.

Stad Goyana.

Drie mylen de riviere *Goyana*, opwaerts, leidt een vlek of ſtedeken van een zelven name, daer de gerichtsbank van deze Kapitanie is.

Het heeft vijf of zes zuiker-molens onder zijn gebiet, op de riviere, ſtaen, en geeft goede zuiker, die met berken daer van daen na Pernambok gehaelt wort.

Daer valt ook Braſilien-hout, genber, katoen en Indiaenſche noten. De *Petiguaren* volken woonen daer omtrent.

Voorts is het gantſch lant, tot *Kako Blanko* toe, weinigh bewoont: als hier en daer leggen eenige *Aldeas* of vlekken, die by Braſilianen bewoont worden.

Het eilandt *Tamarika* heeft verſcheide paſſen of toegangen, waer langs men op het zelve, van de rivierkant, kan aenlanden. De voornaemſte zijn de volgende.

Os Markos en de *Pedreiros*, al waer de riviere op haer engſte is, *Tapaſima* en de *Kamboa* van *Domingos Rebeyro*: de groote *Makqueira* en de *Kamboa* van *Koenraet Paulii*: langhs welke paſſen de vyandt meeſt op het eilandt quam: de pas aen het Noorder-gat van de *Tapowa* en het eilandt *Tapoſoka*: alwaer met een ſchip of jacht, zoo wel het inkomen van de riviere *Tujukapape* en *Maſſerandaku*, als het inkomen uit der zee, lichtelijk te belettē is.

De reſt van de rivier-kant is vol mangasboomen, en vol moeraſch, dat, van wegen deſſelfs diepte, niet te paſſeren is.

Voorts heeft het eilant, langhs den zee-kant, een vlakke ſtrant: en diep in zee leggen reven: dies van daer zoo wel niet aen te komen is: te meer, dewijl het zelve aldaer vol boſch is.

Op dit eilant plagh wel eer de gerichts-bank der Schepenen gehouden te worden, die naderhant, gelijk gezeit is, in het vlek van *Goyana*, op het vaſt lant en te *Kabivaribi* verplaeſt en gehouden is: dewijl aldaer de meeſte zuikermolens ſtonden: en dienvolgens de meeſte bevolkingh was, ten aenzien van de goede landeryen, die daer vallen.

Onder onze regeering waren vijf ſchepenen, die de gerichts-bank van deze kapitanie maekten: te weten, drie woonden in *Goyana*, en twee op het eilandt van *Itamarika*. Doch by Graef Maurits en de Hooge Raden wiert namaels, op den lantdagh, beſloten, dat de gerichtsbank van Schepenen in *Goyana* zou verplaeſt zijn.

Des jaers zeſtien hondert een en veertigh was Pieter Bas, wegen de Kompagnie, directeur van de kapitanie van *Itamarika*, en kapitein Sluiter kommandeur over 't krijghsvolk en de krijghsbezetting.

Kapitanie van PARAYBA.

De Kapitanie van *Parayba* is alzoo na zijne hoofſtad genoemt, gelijk die na de riviere van *Parayba*, daer zy op en neffens leit.

Het is een van de Noordelijkſte kapitanien, en leidt vijf mylen van de zee. Het paelt naeſt aen de kapitanie van *Itamarika*, en aen de kapitanie van *Rio Grande*, en aen zeker wilt en woeſt Braſiliaenſch volk, *Petiguaren* genoemt.

De Françoiſen hebben wel eer deze Kapitanie bezeten, die den Portugeſen, op het jaer vijftien hondert vijf en tachentigh, door hunnen overſten Martijn Leytan, daer van beroofden, en uit alle havenen dreven.

Vijf mylen de riviere *Parayba* opwaerts, leidt op den oever van een brede bay, eene ſtad, door de Portugeſen geſticht, en na Filippus, koning van Spanje, *Filippea* en *Noſſa Senhora*

de

de Nives, en anders ook *Parayba*, na de riviere *Parayba*, genoemt: maer wiert namaels door d'onſen (wanneer ſy die, beneffens de gantſche Kapitanie, des jaers zeſtien hondert vier en dertigh, in het uitgaen van Slachtmaent, verovert hadden) ter eere van Fredrik Hendrik, Prince van Oranje, Fredrikſtad genoemt.

De ſtad was niet zeer oudt, en hadden de Portugeſen daer eerſt beginnen te bouwen.

De ſtad pronkt met eenige ſteene gebouwen, welker poſten en ſtijlen uit witten marmer beſtaen: maer de muuren en al het overigh is van rouwen ſteen opgehaelt.

In deze ſtad werdt het gerecht gehouden.

Zy wiert, voor de revolte en opſtant der Portugeſen, zoo door Nederlanders als Portugeſen bewoont: alwaer de genen, die te landewaerts in woonden, hunne goederen quamen koopen, en weder hunne zuikeren, aen de verradiore, in het pakhuis leverden: van waer die beneden, aen de ſchepen, wierden gevoert en geladen.

In den mont der riviere *Parayba* lagen drie groote forten of kaſteelen of veſtingen: te weten, op ieder uitterſte hoek een. De veſtingh op de Zuiderhoek was by de Portugeſen St. Katharina; maer wiert namaels door Graef Maurits, na den naem van zijne zuſter, Margareta geheten. [K Ka-]ana of [M]argare-

Zy was van buiten met een ſterk hoornwerk, en van binnen met vijf bolwerken geſterkt: dies deze veſting zeer weerbaer was.

De veſtingh op de Noorder-hoek van de riviere wiert by de Portugeſen St. Antonio genoemt, en was in 't vierkant geſticht, en beſloegh een ront eilandtje, dat door eene kreke van het vaſt lant afgeſcheiden was. [S]t. [Ant]onio.

Het is een bolwerk van het oud vierkant fort, door de Portugeſen gemaekt, het welk d'onzen, na de reſt door de riviere weghgedreven en afgeſpoelt was, in de kelen geſloten hebben. Het is daer en boven met een ry paliſſaden aen d'eene zyde van de riviere, en aen de lantzyde met een ſtuk van d'oude gracht en kreek, omgeven. De wal was vaſt en ſtijf, en van binnen met een baterye en zes yzere ſtukken voorzien.

Deze veſting kon uit de ſtad *Parayba* en uit de veſting Margareta, aen de Zuider-oever, altijt beſchermt worden: waerom de Portugeſen die doorgaens ten dele open lieten leggen, en met weinigh volk bezet hielden.

Niet verre de rivier opwaerts, leit een driehoekigh eilandt, *Reſtinga* genoemt, daer op, aen de zee-zyde, een aerde fortje of veſting, met een halve bolwerk, gebouwt was. Eilant Reſtinga.

Het was met rijsbarm en paliſſaden wel voorzien, en had goede bateryen, die met vijf metale en vijf yzere ſtukken geſtoffeert waren.

Het lantſchap van Parayba wort door 2. voorname rivieren doorſneden en bevochtigt: als de *Parayba* en *Mongoapa*, anders *S. Domingo* genaemt. Rivieren van Parayba.

De groote riviere *Parayba* leidt op de hooghte van zes graden vier en twintigh minuten, vier mylen benoorde de *Cabo Blanko*, en looſt haer water door twee gaten in zee, die door eene zant-plaet van malkanderen geſcheiden worden. Riviere Parayba.

Het eene wort het Zuider, en het ander het Noorder-gat by d'onzen genoemt.

Van het Zuider-gat ſtrekt een groot rif in zee tot dicht by *Cabo Blanko*.

Binnen de riviere, en dwers voorby het fort Margareta, leidt een bank, dwers daer over.

De riviere *Parayba* heeft in de zomermaenden weinigh waters: maer vloeit des winters hoogh boven d'oevers hene, en zet de landen, door deze overſtrooming, wijd en zijd onder water; waer door bywijle menſchen en beeſten komen te verdrenken.

Twee mylen benoorde deze riviere is een ſchoone rede voor groote ſchepen, by de Portugeſen *Porto Lucena*, en by d'onzen het Roo Lant genoemt, dewijl het landt daer geheel root is. Daer is op deze rede, op vijf of zes vadem, goede ſteekgrondt, en te landewaerts in goet verſch water te bekomen. In deze bay, achter het Roo Lant, plachten gewonelijk onze gelade ſchepen, die van het Reçiff quamen, elkanderen te wachten, wanneer zy na het Vaderlant zouden vertrekken, en namen daer verſch water in. Porto Lucena of Roo Lant.

Een halve myle noordelijker, en op de hooghte van zes graden en vier en dertigh

dertigh minuiten, vloeit de riviere *Mongoapa*, of anders *Mongoanwapy* genoemt, in zee. Zy is binnen 's lants, en verder opwaerts, geheel groot; maer aen haren mont en inkomen gantsch naeu.

D'oever is ter wederzyde met kreupel-bosch en Mangas-boomen bezet.

Voor den mont leit een Reçiff: en aen den mondt leggen twee hooge en bezorgelijke zantpunten.

De mont, of het gat van de riviere, heeft, met laegh gety, wel drie vadem waters.

Anderhalve, of twee kleine mylen Noortwaerts van de riviere *Mangoapa* leit, een zeeboezem, by de Portugesen *Bahia da Treyçano* of *Trayson* genoemt, daer voor het in zee, een myle van 't lant, elf of twalef vadem diep is.

Vijf mylen van de bay *Treyçano* leit de riviere *Barra Konguon* of *Konayo*, daer zeer qualijk met jaghten binnen te komen is.

Anderhalve myle van de riviere *Konguon* leit een groote bay of zeeboesem, *Parnambuko* genoemt, de welke over de twee mylen lang is.

Vijf mylen benoorden deze bay leit de riviere *Jan de Sta* of *Estau*.

D'inboorlingen van *Parayba* bewoonen zeven Aldeas of dorpen: welker voornaemste *Pinda Una* heet, dat des jaers zestien hondert vier en derdertigh ontrent vijftien hondert inwoonders had: daer in ieder van d'overige naulix drie hondert waren.

Ieder dorp bestaet uit vijf of zes langachtige huizen, die met vele kleine deuren in en uitgaen.

De voornaemste koopwaren, die in deze Kapitanie vallen, zijn inzonderheit zuiker, Brasilienhout, tabak, ossen-huiden, katoen en andere.

Het zuikerriet, dat'er wies, gaf veel zuikers, uit oorzake het nieuwe landen waren.

Wanneer *Parayba* aen onze zyde was, stonden langs hene, aen den Zuider en Noorder oever der riviere, ontrent 21. zuiker-molens: waer van achtien jaerlix ontrent vier duizent kisten zuikers gaven.

Het landt, neffens de riviere, is vlak: maer verder van daer rijst en daelt het met lustige bergen en dalen.

Het platte lant van *Parayba*, dat zeer vruchtbaer, en ook niet zeer bergachtigh is, is verdeelt in verscheide quartieren of gewesten: daer van eenige gebuurten of gehuchten zijn, die na de riviertjes genoemt worden, die daer doorloopen: als *Gramamma*, *Tapoa*, *Tibery*, *Ingeby*, *Monguappe*, *Inerery*, *Kamaratuba*, en andere meer.

Het lant is vruchtbaer, dat inzonderheit door het overstroomen der riviere *Parayba* veroorzaekt wort. Het geeft zuiker, gerst, Turksche tarruwe, patatasen, Ananassen, kokos-noten, meloenen, pompoenen, oranje-appelen, citroenen, Bananas, pakovas, Markomas, konkommers, en andere vruchten, zoo tot voetsel der menschen, als beesten.

In 't wilt groeien peren, Kajous genoemt, die vol zap, onschadelijk, en met groote smaek by d'inwoonders gegeten worden. In het binnenste van de peer zit zekere boon, die zeer bitter van schil, en een zoetachtige pit heeft, indien zy gebraden wort.

De peer heeft een verkoelende kracht: en de boon verwarmt.

Op het eind van Slachtmaent, des jaers zestienhondert vier en dertigh, trokken d'onzen, met een vloot van tweeen dertigh schepen, na *Parayba*, onder 't beleit van Schoppe, Artisjoski, Hinderson, Stachouwer en Karpentier. Paray door d'onz verov

De gantsche vloot wierdt in twee esquaders of slachtordens verdeilt: de een bestont uit een en twintigh schepen, bemant met negentien hondert en vijf en veertigh zielen: de tweede voerde, op elf jachten, vier hondert en negen man.

Schoppe was d'eerste, die in der yl zes hondert soldaten te lande braght, en daer mee op den vyandt aentrok, die aenstonts de vlucht nam, met achterlaten van geweer, hoeden, en kleeren. Zelf de veldoverste Antonis Albukerk ontquam het ter nauwer noot, of zou in handen van d'onzen gevallen zijn.

Midlerwijle stapte het overigh van het gros des heirs te lande. Kaspar Ley trok, met drie rotten soldaten, na de vesting Margareta toe, en Schoppe, met

met zijne onderhoorige benden langs de ſtrant, en begroef zich op de linke zyde van de veſting.

Artisjoski ſloegh zich, ter rechter zyde, tegen de zee, in het gezicht van de krijghsbezetting ter neer.

Voorts wierdt door Lichthart het kaſteel *Reſtinga*, op een klein eilant, in het midden van de riviere gelegen (waer van de veſtingh Margareta met toevoer uit het vaſtlandt kon geſtijft worden) verovert, en al wat men in de wapenen vond, ter neder gehakt.

Uit zeker ſtormkat, door Schoppe opgeworpen, wierdt geduurigh uit grof geſchut gebeukt, en met granaden geworpen. Waer op ten leſten het opperhooft, Simon d'Albukerk, de veſting overgaf.

Aenſtonts wiert daer op het kaſteel Antonio, voorzien met 5. metale kartouwen, en negentien yzere ſtukken, en daer over te dier tijde zeker Portugees, genoemt *Maglianes*, gebood, opgeeiſcht. Dan als d'onzen hem zijn verzoek, van drie dagen tot zijn uitſtel te nemen, afſloegen, trok hy, in ſtilte, met al zijn volk uit de veſtingh. Hier op trok Lichthart daer binnen.

Voorts trokken d'onzen den zelven nacht, ſterk zeſtien hondert man, de rivier opwaerts, na de ſtad *Parayba* toe. Zy ſtapten by eene kreke, *Tambra Grande* genoemt, te lande, en kregen de ſtad, zonder ſlagh of ſtoot, in: want de Portugeſen waren'er uitgevlucht, en hadden al het geſchut vernagelt of in de haven doen zinken.

Te dier tijde gebood Graef *Banjola* binnen de ſtad *Parayba*, die met twee hondert en vijftigh man na Goyana gevlucht was: alzoo hy geen middel zagh, om *Parayba* te verdedigen.

De vyant had, voor zijn vertrek, drie ſchepen en twee pakhuizen aen kolen geleidt, daer in over de drie duizent zuiker-kiſten, door den vlam, verſlonden wierden.

Het vervallen kaſteel, S. Katharina by de Portugeſen genoemt, wierdt, door bevel van Graef Maurits, herſtelt, de gracht verdiept en breeder gemaekt, en daer en boven met eene borſtweering voorzien. Hy deed het ook van name veranderen, en na zijne zuſter Margareta noemen.

Het ander fort, St. Antonio genoemt, dat aen de Noortzyde van de rivier ſtont, wierdt, om de groote onkoſten, tot een doenniet gelaten. Alleenlijk bleef een waght-tooren, tot beſcherming dier plaetſe, ſtaen.

De veſting *Reſtinga* wierdt met paliſſaden en ſtaketſels rontom geſterkt en omcingelt: desgelijx het klooſter der ſtad *Parayba* met een wal of ſchans, tegen 's vyants ſchielijke aenvallen.

De zorge van dit fort wierdt Elias Harkman aenbevolen, die ook opperhooft van *Parayba* door Graef Maurits gemaekt wiert.

De Kapitanie van *Potiyi*, anders *Rio Grande*.

DE kapitanie of lantvooghdyſchap van *Potiyi* of *Potingi* of *Poteingi*, wort anders *Rio Grande* by de Portugeſen, na de riviere *Rio Grande*, dat is, Groote Riviere, genoemt, en by d'onzen eigentlijk Noordt-Brazil, ten aenzien van d'andere Zuider-Kapitanien of lantvooghdyſchappen van Braſil.

Het paelt ten Zuide aen de kapitanie van *Parayba*, en ten Noorde aen *Siara*: alwaer, door een merkſteen, beide de kapitanien van malkanderen geſcheiden worden. Maer het wordt by de Portugeſe ſchrijvers ten Noorde tot aen het eilant *Maranhaon* of *Maragnan* uitgebreit.

De Françoiſen hebben wel eer deze Kapitanie bezeten: maer is, ſedert den jare vijftien hondert zeven en tnegentigh, door de Portugeſen opgerecht, na zy de Françoiſen, door bevel des konings van Spanje, onder beleit van den lantvooght *Feliciano Creça de Karvalasho*, daer uit gedreven hadden.

Deze Kapitanie wordt verdeilt in vier quartieren of wijken, die na de rivieren, die daer doorloopen, genoemt worden, als *Kunhao*, *Goyana*, *Mumpobu* en *Poregy*.

En alhoewel deze Kapitanie noit door de Portugeſen zeer bevolkt geworden is, zoo is'er nochtans altijt overvloet van lijftocht gevallen, zoo

van wilt, dat daer overvloedigh is, als van visch, die in zeker *Lagoa*, of binnenlantsch meir, genoemt de *Gorayres*, oneindelijk plagh gevangen te worden.

Deze visch is zoo vet en gevoedt, datmen die zonder olie, met limoenzap of azijn, gewoon is t'eeten.

Ook is'er overvloedelijk veel farinha, die daer geplant, wast, en gemaeckt wordt. Waer over d'onzen, geduurende den opstant der Portugesen, toen het landt t'eenemael voor ons gesloten was, en wy niets daer uit bekomen konden, uit de kapitanie van *Rio Grande* niet alleen de forten van *Parayba*, maer ook d'andere garnisoenen, ten deele met vleesch en visch onderhouden hebben.

Boven de riviere van *Rio Grande* leidt een klein stedeken, en van klein belang, Amsterdam genoemt.

D'inwoonders erneren zich meest met het planten van tabak, farinha en Mays, en het vangen van visch.

Te landewaerts in woonen eenige Moradores of boeren, die zich met den lanrbouw erneren: maer benoorde *Rio Grande* wort het landt weinigh bewoont.

RioGrande of Groote riviere. De riviere *Rio Grande*, dat is, groote riviere, is alzoo van wegen zijne groote, by de Portugesen genoemt; maer wort by d'inwoonders, in de tale des landts, *Poteingi* of *Potiyi*, gelijk andere spellen, geheten.

Zy leit met haren mont op de hoogte van vijf graden en twee en veertigh minuiten, Zuider breete, drie mylen van *Punto Negro*, en schiet zes mylen reizens te landewaerts in na't Weste. Zy eindight met haren loop vier mylen boven het kasteel Keulen, anders te vore by de Portugesen *Tres Reyos* genoemt.

Deze riviere is bequaem voor groote schepen, om in te komen.

In deze Kapitanie is noch een riviere, *Kunhao* genoemt, daer jaghten en berken in kunnen loopen.

De bayen zijn *Bahia Formoso*, *Ponto Negro*, *Ponto de Pipas* en Marten Tijssens bay.

Noordtwaarts voorby *Rio Grande* leit een bay, *Ginapabo* genoemt.

Daer na volght een riviere, *Guasiavi* geheten, op welker eind een vlek leit, *Atape Wappa* genoemt. Daerna volght Noortwaerts de riviere *Siria Mixui* geheten.

Neffens het dorp *Natal*, en kasteel *tres Reyos*, loopt een riviere, de Kruisriviere genoemt, die uit een kleinen poel in *Rio Grande*, valt.

Desgelijx valt tegen over dit kasteel een versche vliet, tusschen twee drooghten, in de groote riviere: en een weinigh van daer stort een andere zoute rivier in de zelve.

Het fort of kasteel Keulen, dat d'onzen in dese kapitanie hadden, was vierkant, in het inkomen van *Rio Grande* op een klip, of op het eind van een steenen reciff, en een weinigh van strant afgelegen: dies met alle getyden het water daer rontom vloeide, en men met hoogh water niet aen ken komen. Kasteel Keulen

Binnen op het plein staet zeker kapelletje, in het welk men, ontrent het jaer 1645. of 1646. een put in de rotse gehouwen vond. Zy was ontrent anderhalve voet wijt, en beneden drie voeten in't ronde. Deze put brenght met alle getyen goet en zoet drinkwater voort: te weten, met een doode gety 225. : en met een springh 350. kannen: het welk dobbeld genoegh is, om daer mede, in geval van belegering, een garnisoen t'onderhouden.

Het kasteel is met graeuwen hartsteen opgemetselt. Aen de strant lagen twee halve bolwerken, hoornwerks wijze, met twee kasematten.

Het was des jaers zestien hondert zes en veertigh met 29. zoo metale als yzere stukken gestoffeert.

Het was ook met goede quartieren en een schoon kruithuis voorzien.

Des jaers zestien hondert drie en dertig wierdt door d'onzen, onder het beleit van den bewinthebber Matthias van Keulen, de vesting of kasteel *Tres Reyos* verovert, en voorts de gantsche Kapitanie onder gehoorzaemheit gebraght. By dezen krijgstoght hadden zich verscheide Nederlandtsche krijghs-oversten vervoeght, als Byma, Kloppenburgh, Lichthart, Garstman en Mansfelt. Van Keulen trok derwaerts met vier schepen en zeven jaghten, die met acht hondert en acht zielen bemant waren. Kasteel Keulen by d'onzen verovert.

Sedert wiert deze sterkte van name ver-

verandert, en, na den bewinthebber van Keulen, het fort Keulen genoemt.

In deze Kapitanie waren de Tapoyers altijt gewoon, een of tweemael des jaers, af te komen: inzonderheit wanneer hen het water boven in hun geberghten, door de drooghte des zomers, quam t'ontbreeken.

En vermits de Portugesen met hen noit goede vrientschap noch verbondt hadden gehouden, en hen altijt met de wapenen wilden te rugh drijven, zoo gebeurde het in Zomermaent, des jaers zestien hondert vijf en veertigh, dat deze Tapoyers (na zy door hunne waerzeggers of tooveraers kennisse van den opstant der Portugesen bekomen hadden, en dat die den onzen Brasil zogten te doen ruimen, gelijk sy ook alreeds in Pernambuko hadden aengevangen) met Jakob Rabbi, hun opperhooft, uit hun eige beweging en daer toe genoeghzaem van de Portugesen getergt zijnde, in *Kunhao* vielen, en aldaer op de zuikermolen van eenen *Gonsalvo d'Olivera*, zes en dertigh Portugesen van dat quartier doot sloegen. Zy gingen vorders hunnen gang, en bemachtighden zekere cirkel, (daer de Portugesen zich hadden in vertrokken, en sterk gemaekt,) en hieuwen ook eenige Portugesen ter neer. Dit geschiede, zoo de Brasilianen zeiden, in weerwrake van't geen *André Vidal* in Serinhaim, tegen gegeven quartier, aen hun volk gedaen had: gelijk daerna breder sal verhaelt worden.

Waer over sedert deze Kapitanie van de Portugesen t'eenemael ontvolkt wiert.

D'onzen waren genegen dat landt weer te bebouwen, het vee weder aen te queken, en alles te doen, dat den Portugesen hadden gedaen: maer by mangel van volk bleef het werk voor eenen tijt steken.

Kapitanie van SIARA.

De kapitanie van *Siara* is een van de Noordelijkste kapitanien van Brasil, paelt dicht aen *Maranhaon*, en wort ten Noorde met de riviere *Siara* bepaelt. Deze kapitanie is niet zeer groot, en heeft in den omtrek niet meer als tien of twaelf mylen.

De riviere *Siara* komt uit het vaste lant, leit 7½ mylen Noortwaerts van de bay *Mangorypa*, op de hoogte van drie graden en 40. minuiten, Zuider breete.

De Brasilianen of d'inwoonders van *Siara* zijn, volgens berigt van eenigen, die veelmalen deze plaetsen bezichtigt hebben, zeer groot van lichaem, lelijk van aengezicht, langh van hair, en zwart van huit, behalve van d'oogen tot den mont. D'ooren zijn doorboort, en hangen byna tot op de schouderen neer. Eenigen hebben ook d'onderste lippen doorboort, en andere de neuze, daer zy, tot çieraet, steentjes en beentjes indragen.

Het geen, daer zy hun lichaem mee onderhouden, is farinha, wilt, visch, fruiten. Zy drinken meest water; doch maken ook eenigen drank van farinha. Zy hadden toen reeds mede geleert, wijn en brandewijn in overvloet te drinken, die d'onzen hen verboden in d'Aldeas te brengen, om hen niet te seer aen den sterken drank te gewennẽ.

Het landt geeft zuikerriet, kristal, katoen, peirlen, zout, en veelerleie andere koopwaren. Op de stranden wort Ambregrijs gevonden.

Het binnen-lant van Siara stont ontrent des jaers zestien hondert en dertigh, onder bestier van een byzonderen inlantsen koningh, *Algodoi* genoemt. Doch de Portugesen hadden al voorhene het lant aen den zeekant, en den koningh, onder hunne gehoorzaemheit gebraght, en eene vestingh aen de riviere Siara opgeworpen; hoewel d'inwoonders met hun in gedurigen twist en krakeel leefden. Ontrent des jaers zestien hondert acht en dertigh wierdt dit landt en het kasteel den Portugesen door d'onzen afgenomen. Het welk zich aldus toedroeg.

De Brasilianen, die Siara bewoonden, verzochten van Graef Maurits vrede, en boden den onzen hunne bystant tegen den Portugesen aen: met versoek, dat Graef Maurits het kasteel, dat de Portugesen aldaer bezaten, onder zijn gehoorzaemheit zou brengen, om hun volk van den overlast en dwingelandye der Portugesen te verlossen. Tot verzekering van hunne trouwheit gaven zy twee zoonen, uit de voornaemsten van hun volk, den onzen op het Reciff, tot gyzelaers, over. Siara den Portugesen door d'onzen afgenomen.

(e) 2 Hier

Hier op wiert de veltoght vervaerdight: en schepen, lijfrocht en krijghsvolk uitgerust, onder beleidt van den oversten Joris Garstman, een man van kloek beleit in krijghszaken, en in alle onverzienze schielijke krijghsvoorvallen onverzetbaer. Licht was deze aenslagh uit te voeren.

Eensdeels, dewijl d'inwoonders op de Portugesen een langduurige wrok gehad hadden, en ten andere, dewijl de Brasilianen bereit waren, den onzen in alles ten dienste te staen. Ook waren hen alle des vyants plaetsen en sterkten grondigh bekent.

Garstman dan trok met de schepen na Siara, en, gekomen voor de riviere, verwittighde *Algodoi*, koning van Siara, van zijne komste, en deed zijn volk landen, en langs de strande trekken. Hier op quamen d'inwoonders hem tegen trekken, en boden, met het voeren van witte vaendels, de vrede aen, en braghten hem twee hondert mannen, uit hun volk, tot bystant, na hy met den koning in gesprek getreden was.

Met dit en zijn eigen volk trok hy ten storm op het kasteel aen, en kreegh het in: na de Portugesen met het schieten uit grof geschut en musketten hem tamelijk tegenweer geboden hadden. Weinige Portugesen quamen te sneuvelen; maer vele wierden gevangen: waer onder eenige voorname krijghsbevelhebbers waren. Drie stukken geschuts en eenigh oorloghstuig vielen den overwinnaer tot buit.

Fort Siara. D'onzen hebben sedert aen de plaetse Siara een klein fortje, ook *Siara* genoemt, gestight, dat zy met dertigh of veertigh mannen bezet hielden. En alhoewel het niet van zonderling belang was, zoo was het evenwel dienstigh en noodigh, om de vrientschap en verbont met de Brasilianen en naturellen van dat gewest t'onderhouden, die zich daer sterk onthielden, en den onzen, in tijt van oorlogh, zouden hebben kunnen bystant doen.

En alhoewel de Hooge Raden t'allen tijden met alle zorghvuldigheit de officieren, die derwaerts gezonden waren, ten hooghsten belasten en aenbevolen d'onderhouding van d'oude vriendtschap met de Brasilianen van *Siara*, ten welken einde zy ook eenige kleinigheden, om aen hen te vereeren, zonden: zoo schijnt echter zulx niet heeft willen wezen: want des jaers zestien hondert vier en veertigh sloegen zy eerst eenigh volk aen *Komesy*, (eene plaetse twintigh of dertigh mylen van daer gelegen,) doot: gelijk aenstonts zal gezeit worden.

Wanneer des jaers zestien hondert en veertigh ontallijke meenighte van Brasilianen, tot groot ongemak van elkanderen, zich in Siara bevonden, en in verscheide Aldeas verdeilt waren, en daer en tegen in *Rio Grande* weinigh waren, en die by gevolgh aen de invallen des vyants kleinen tegenstant konden doen, zoo gaf ten zelven tijde zeker *André Vlijfs*, den Hoogen Raden te kennen, hoe hy gaerne eenen * Aldea voor de Brasilianen van Siara in *Rio Grande* zouden willen oprechten, die aldaer vele verwoest en verloopen waren: en verzocht voorts kapitein over die Aldea te zijn. De Brasilianen zelfs van d'Aldea, genaemt *Kousaba*, dat is, klein *Aldea*, gelegen in *Siara*, hadden grote lust in *Rio Grande* te woonen, alwaer voor dezen hunne oude woonplaetse geweest was. Daer beneffens wilden vele van de Brasilianen, die aldaer woonden, vrywilligh zich derwaerts begeven. *of D

En dewijl dit alles tot welvaren en gerijf van de Kompagnie zou strekken, aengezien de Brasilianen, in tijde van noot en oorloge, by der hant zouden zijn, daer zy in *Siara* wijd en met groote kosten te zoeken waren, zoo wierdt by Graef Maurits en de Hooge Raden Vlyfs zijn verzoek toegestaen, om van Siara zoo veel Brasilianen te halen, als hy geraden vond, om een Aldea op te richten, daer over hy als kapitein gestelt wiert.

Zy hadden, volgens het goetvinden der onzen, onder hen, in ieder quartier of wijk, uit d'oudste familien, een hooft, dien zy een resident of residoor op Portugees noemden, en schepenen gekooren: als, in *Goyana*, *Domingoi*, *Fernandes*, *Karapeva*: in *Parayba*, *Pieter Potty*, en in *Rio Grande*, *Antonio Perapeva*, die over hen in den oorlogh, die d'onzen toen voerden, gebood.

Des jaers 1644. sloegen de Brasilianen in Siara tegen d'onzen aen het

het muiten, overvielen de bezettelingen behendelijk, en namen het kaſteel of fortje in, dat d'onzen bezaten, en ſloopten het te gronde. Het opperhooft Gideon Morritz, en alle de bezettelingen, en ook alle de arbeitsluiden, die zich by de zoutpannen van de riviere *Upanemma* onthielden, wierden ter neer gehouwen.

Ook wierden de ſchipper, kapitein, luitenant en eenige ſlechte krijghsknechten, die een jaght aldaer, tot ververſching van lijftoght, gebraght hadden, en in eene boot, zonder eenigh quaet vermoeden, aen lant gevaren waren, onder ſchijn van vriendtſchap, ter neer gematſt.

Drie bootsgezellen namen het vluchten in het boſch, tot hunne behoudenis, te baet.

Eenigen hielden de Portugeſen en Braſilianen van *Maranhaon*, die dicht daer by woonden, voor de aenrechters en belhamels van deze opſtant. Maer veel meer zou men d'oorzake daer van op d'onzen zelfs mogen leggen: als die d'inwoonders, door hunne wrede en herde regeering, daer toe als gedwongen hadden.

Dus verre zy van de zes Kapitanien of Landtſchappen van Nederlantſch Braſil geſproken. Vervolgens zal ik verhalen, al het geen in Braſil, geduurende mijn verblijf, tuſſchen d'onzen en Portugeſen is voorgevallen, na ik eerſt de welgelegentheit en voortreffelijkheit van Braſil, en onzen kerkelijken ſtaet van Neerlants Braſil zal ten toone geſtelt hebben.

...rlijk- ...n ...lele- ...eit ...raſil

Braſil is zeer bequaem om allerlei vruchten en gewaſſen te geven en voort te brengen, die zich in andere landen van Amerika, op dezelve, of ontrent die hooghte gelegen, bevinden. Maer tot noch toe heeft men aldaer gene mynen of mineralen van gout of zilver, die van eenigh belang zijn, ontdekt.

Doch naeſt het gout en zilver behoort voor een der voornaemſte koopmanſchappen, de zuiker gehouden te worden.

Geen geweſt van gantſch Amerika, dat bequamer gelegentheit tot den zuiker-teelt en zuikerhandel heeft, als Braſil: want het heeft langs zijne wijtſtrekkende zee-kuſt menighte van kleine riviertjes, die door ſchoone en luſtige valeyen vlietende, in zee uitwateren: welke valeyen alle met zuikermolens bezet zijn: niet alleen, om dat die weelderigh het zuikerriet dragen: maer dewijl d'afloopende wateren der rivieren de zuikermolens doen omgaen: waer mede men vele arbeits van menſchen en beeſten ontbeeren kan. Ook kan door middel van deze rivieren d'afvoer van de zuiker, en de toevoer van vereiſchte behoeften en nootwendigheden, lichtelijk geſchieden: het welk in het ſtuk van de zuikermolens van groot belang en gewicht is: van welke gelegentheden en meer andere, daer toe vereiſcht, de meeſte landen van Amerika ontbloot zijn: en heeftmen derhalven het werk van de zuikermolens aldaer met profijt niet kunnen by der hant nemen.

Daer en boven kan d'afſcheepingh van de zuiker na Europa en Afrika uit Braſil ongelijk lichter en gelegender, als uit eenigen anderen oort van Amerika geſchieden: want de ſtant en gelegentheit van Braſil, als leggende 't ooſtelijkſte van gantſch Amerika, is zoodanig, dat die met gedagten niet voordeeliger kan begrepen worden: ja zoodanigh, dat die van de nature zelve daer ſchijnt geleght te zijn, om zoo een aengenamen vrucht, als de zuiker, aen d'andere deelen van den aerdbodem, by wegen van koophandel, mede te mogen deelen.

Door deze zoo treffelijke en heerlijke gelegentheit zou Braſil, als het na zijne groote bevolkt wierd, over beide de zeen, te weten de groote Noort- en Ethiopiſche zee, kunnen domineren en heerſchen, en frequentatie met ſchepen over de gantſche werelt hebben: en door dat middel Ooſt- en Weſtwaerts, daer het gelegen is, vordere dienſtige conqueſten doen of profijtelijke handeling ſtabileren en veſten.

Tot bewijs hier van kan het volgende dienen.

D'Ooſtindiſche ſchepen moeten beide in het gaen en keeren, de kuſten van Braſil voorby. En gelijk die ſchepen in d'uitreize, door verlegentheit, Braſil menighmael aenzoeken, zoo

zou ook voor haer, in de wederom-reize, geen beter rendevous noch ververſch-plaetſe kunnen zijn.

Van Braſil heeftmen, in den tijt van veertien dagen, de Karibiſche eilanden bezeilt.

In gelijken tijt, of een weinigh meerder dagen, kan men van Braſil *Sierra Leona*, of het begin van den boght van Guinea, bezeilen.

Men kan, zonder in Braſil ververſchingh, water en branthout in te nemen, de groote Zuidtzee, daer noch een derde deel van den aerdtkloot te ontdekken is, niet bevaren: naerdien men anders, om de langduurige reize, in de grootſte ongemakken zoude vervallen: als de journalen van Olivier van Noordt, Spilbergen, Le Maire, Jaques L'Heremite, genoeghzaem uitwijzen. Daer namaels de ervarentheit met de ſchepen onder Brouwer, na Chili gezonden, geleert heeft, hoe gemakkelijk men van Braſil in de Zuidt-zee komen, en van daer weer te rugge keeren kan: want van zijne vier ſchepen bleef niet een achter: en ſtierf geen of zeer weinigh volk op de reize.

Gezonde temper des lugts van Braſil

Braſil heeft ook een ongemene gezonde klimaet of luchtſtreke: want alhoewel het tuſſchen de Linie Equinoctiael en des Steenboks Zonnekeerkring of *Tropicus Capricorni* gelegen is, en daer door groote hitte zou onderwaerdigh zijn, zoo heeft het de verkoeling en verfriſſching van de groote Zee in't Ooſten: en geen belet van eilanden verhindert den vryen gang van winden; waer door de hitte meeſt het gantſch jaer getempert wort.

Hier over is Braſil dier lantziekten niet onderworpen, die in Angola, Guinea, St. Thomee en meer andere landen woeden, die d'Ooſte winden, tot verkoeling van hunne heete klimaet, niet genieten. Ook woedt'er noit eenige peſte.

Aldus overtreft Braſil in gezontheit andere landen.

Evenwel heeft men'er verrotte en heete geduurige koortſen, die uit de heete en vochtige temper des luchts en door het eeten van vele raeuwe vruchten ontſtaen.

Die de kuſten van Braſil bevaren willen, moeten wel toezien, om op de tijden van het jaer, als de wint en ſtroom hen dienen, te varen, en dan boven de havenen, daer zy wezen willen, aenkomen. Want raektmen daer beneden, dan is men van de reize verſteken, ter tijt toe de windt en ſtroom weer dient. Want de ſtroomen gaen daer langs de kuſten, van Lente- tot Zomermaent, geheel Noortwaerts. Dan kan men de kuſt van Braſil, van 't Noorde na 't Zuide, niet bezeilen. Maer zoo dra de maenden van Lentemaent tot aen Ooghſtmaent voorby zijn, dan is de Noorder-ſtroom van Zomer- tot Ooghſtmaent heel gedaen. Daerna gaet de ſtroom, met den eerſten of aenvang van Herfſtmaent tot den laeſten van Slachtmaent even zoo ſnel na de Zuid: dies men dan daer even zoo quaet van 't Zuide na 't Noorde, als van het Noorde na 't Zuide kan komen.

Winden en ſtroom op de kuſt van Braſil.

De winden voegen zich altijt na den ſtroom, en waeien, op d'aenkomſte van Maert, Zuid-zuid-ooſt en Zuid-ooſt. En gelijk de ſtroomen van Zomer- tot Herfſtmaent, zoo vertrekken de winden dan na het Ooſte, en waeien tot in Herfſtmaent Ooſt-zuid-ooſt. Te weten, twee winden, de Zuid-ooſte en Noord-Ooſte windt, heerſchen by beurte langs deze gantſche kuſt, en maken en ſtellen het onderſcheit in de regel van de ſchipvaert.

Kerkelke ſtaet van Neerlants Braſil.

De kerkelijke ſtant van Neerlants Braſil bevand zich by mijnen tijt aldus.

Voor d'ontſtane muiterye en opſtant waren, bezuiden het Reçiff, vijf Gereformeerde kerken, te weten, in Rio St. Françisko, Porto Kalvo, Serinhaim, de Kaep S. Auguſtijn en Sint Antonio: hoewel die niet altijt met Predikanten voorzien waren, om dat'er, van tijt tot tijt, verſcheide na het Vaderlant vertrokken, die hun verbonden tijt uit was.

Op het eilant Itamarika, in het fort Oranje, ſtont de leeraer Johannes Offringo: die voor dezen zijne woonplaetſe op den bergh of ſtad Schop plagh te hebben: en wiert alstoen de kerke van *Igaraſſu*, ontrent twee uuren van daer gelegen, te gelijk by hem waergenomen. Maer naderhant wiert de bergh by d'onzen verlaten, en *Igaraſſu* by den vyant bezet.

In

In Rio Grande ſtont Johannes Theodorus Polhemius.

In Parayba plaghten voor dezen, toen de ſtad Frederika noch onder de onzen ſtont, twee Predikanten te zijn, die by beurten het fort Margareta mede waernamen: maer na d'ontſtane Portugeſe muiterye vertrokken, de borgers en ingezetenen zich na beneden. Sedert wiert de plaetſe by Henrikus Harmannius alleen bedient.

Op het Reçiff, Mauritsſtad, en de omleggende forten daer onder begrepen, daer ontrent vier hondert ledematen van Nederlanders, Franſen en Engelſen te dier tijde moghten zijn, ſtonden drie ordinaris Predikanten in de Nederlantſe tale, te weten: Nikolaus Vogelius, Petrus Ongena en Petrus Gribius. Noch bevond zich op het Reçiff, Jodokus Aſtetten, die voor dezen op de Kaep St. Auguſtijn geſtaen had, en nu gebruikt wierd op de tochten te water, of als ons leger te velde ging.

Na het vertrek van den Franſen predikant Joachim Solaer, bleef de Franſe kerk ledigh ſtaen, en wierdt ſedert alleenlijk gedient met het voorlezen van eenige kapittelen uit de Heilige Schrift, en het houden der gebeden op Zondaghs morgens.

D'Engelſe gemeente wiert door Samuel Batchelaer bedient, die ook des jaers 1646. van daer na huis vertrok.

Dies zich op het jaer zeſtien hondert zes en veertigh in gantſch Nederlants Braſil zeven Nederlantſe Predikanten bevonden.

De Godsdienſt wiert'er na d'orde, by de Nationale Synode tot Dordrecht beraemt, en met de praktijk, aldaer te lande gebruikelijk, gepleeght: zonder in 't minſte daer van te verſchillen.

Byzonderlijk wiert'er zorge gedragen, dat de jonge jeught wel gekatechiſeert wierde, ten welken einde des Zondaghs na den middagh, zoo wel op het Reçiff als Maurits-ſtad, de katechiſmus van jaer tot jaer verklaert wierde.

Het Sakrament des H. Avontmaels wiert'er viermael des jaers bedient. Die zich daer toe begeven wilden, deden eerſt hunne belijdenis voor den kerkenraet: of ten huize van de predikanten: welker namen, als mede der gener, die met getuigheniſſen van buiten quamen, de gemeente, na de voorbereiding, opentlijk bekent gemaekt wierden.

De bezoeking der ledematen en kerkelijke tught wiert, zoo veel doenelijk was, onderhouden.

De kerken-raet beſtont, behalve de predikanten, in zes ouderlingen: die alle weken, zonder verzuim, by een quamen. Wanneerze gewightige zaken te verhandelen hadden, als verkiezing en beroeping van predikanten, zoo wierden de diakonen, die mee zes in getale waren, daer by geroepen. *Kerken-raet.*

Uit de diakonen wierden, boven de bediening van hun ordinaris ampt, twee van hen maendelijk uitgemaekt, om alle weken de zieken en gequeſten te bezoeken, en die, na eiſch van zaken, te verzorgen. Zy onderhielden ook d'arme weezen, die vader of moederloos waren, onder opzicht van vroome huishoudende luiden: welke weezen ter ſchoole beſtelt wierden, om te leeren lezen en ſchrijven, en in alle goede zeden onderwezen te worden.

Na deze wijze wierden de buiten-kerken, hoewel met minder getal van ouderlingen en opzienders der armen en wezen, ieder na zijne grote en getal van de ledematen, mede geregeert.

Dus verre van den kerkelijken ſtaet.

Behalve de dieren voornoemt, die in deze geweſten houden, en reeds te vore beſchreven zijn, heeft men daer verſcheide ſlagh van honigh-byen, *Eiruka* genoemt, die op de boomen, op een wonderlijke en verſcheide wijze, neſtelen. Zy zijn den Europiſche byen niet geheel ongelijk: maer vallen eenighzins kleinder: en zweven overal, in de boſſchen, by zwermen. *Honigh-byen.*

Daer zijn ten minſte twaelfderlei ſlagh van honigh-byen, die de Braſilianen ieder met een byzonderen naem noemen: als *Amanakay-Miri*, *Amanakay-Veu*, *Aibu*, *Mumbuka*, *Pixuna*, *Urutuetra*, *Tubuna*, *Tuiuba*, *Eiruku*, *Eixu*, *Kubiara* en *Kurupireira*: waer van het laeſte ſlagh by de Braſilianen niet geacht wort.

De byen *Eiruku* zijn grooter, en niet ſtekende, en maken goede honig; hoewel die niet daghelix in gebruik is.

Zy

Zy neſtelen in de holligheden van de boomen: waer uit, als uit bykorven, de Braſilianen met konſt en liſt, door middel van eenige pypen, de honigh trekken, en buiten doen men.

De byen *Eixu* en *Kopy* zijn kleinder, zwartachtigh, en maken van buiten, in den ſchors der boomen, zeer aertigh een neſt, als een bykorf. De honighraten zijn ook kunſtigh en wel geleit, en met wit waſch bedekt: waer uit de beſte honigh verzamelt wordt: maer zoo overvloedigh niet. De byen ſteken zeer fel met den angel, den genen, die hen naderen: waerom de honigh minder begeert wort.

De byen *Maubuka* zijn geel en zeer klein, en neſtelen op de hooge boomen, en geven de beſte en heilzaemſte honigh, die met groote menighte na Europa gevoert wordt, en goet koop is. Zy is ook zoo goet als d'Europiſche honigh, zeer vloeiende en dun van lichaem, klaer en liefelijk van reuk: maer wat wiltachtigh.

Zy beſchermt het gedarmte en inzonderheit de nieren, van alle rouwigheden, en zet de pis af, 't zy van onderen of bovenen gebruikt.

Daer wort van deze honigh ook gemeenelijk een treffelijke wijn gemaekt, die zeer ſterk is en lang duuren kan. Men kan ook van deze honigh een mee met bronwater maken, zonder te kooken; maer wort ſlechts des nachts, met het water gemengt, in den dauw gezet.

De honigh van deze driederlei byen wort niet alleenlijk in de geneesmiddelen; maer ook in de daghelixe ſpijze en drank gebruikt.

Het waſch is zwartachtigh en zoo goet niet als het Europiſch waſch: maer wort zeer dienſtigh in week makende pleiſters gehouden, die op koude gebreken gebruikt worden.

Balſem-boomen. Deze geweſten brengen ook veelerlei balſem voort: waer onder wel de voornaemſte is, die by de Braſilianen *Kopaiba*, na den boom daer hy uit druipt, genoemt wort.

Kopaiba is een wilde en hoge boom met een aſchverwige ſchors, die zich boven in takken verſpreit. De bladen zijn een halve voet langh, en ook grooter en kleinder, die in het midden der takken tegen malkanderen over ſtaen; maer op het eind neffens elkanderen.

Op het eind van de groote takken zitten veele kleine loofrijke takjes by malkanderen, daer uit de bloemen voortkomen: waer na beziën, van groote en geſtalte als laurier-beziën, waſſen. Zy zijn in het begin groen, en worden, na het rijpen, zwart en zoetachtigh van ſmaek. Van binnen zit een ronde en herde ſteen, die een witte kern, van een melige ſmaek, in zich bevangt: maer zy is niet eetbaer.

De vruchten of beziën worden in Grasmaent rijp, en by de Braſilianen gegeeten, die het zap uitzuigen, en de ſchel uitſpouwen.

D'apen hebben groote ſmaek in deze vruchten.

De vette en welriekende balſem, daer deze boom van overvloeit, druipt by volle maen, uit de ſchors, tot het mergh toe opgeſneden, met zulken menighte, dat'er in den tijt van drie uuren, twalef mingelen olye uitdruipt. Maer by aldien daer niet uitvloeit, zoo wordt aenſtont de ſnede met waſch of potaerde toegeſtopt, ten einde daer niet kan uitvloeien.

Na verloop van twee weken druipt 'er de balſem met groote overvloet uit.

Deze boom waſt zoo heel overvloedigh niet in de kapitanie van *Parnambok*, als wel op het eilant van *Maranhaon*: daer hy wonder weeldrig groeit, en van waer ook de balſem overvloedigh na Europe gevoert wort.

De balſem is warm in de tweede graet, dik, zeer vet en hersachtigh. Hy is, op den borſt geſmeert, dienſtigh voor eene ſlappe mage, en geneeſt, op den buik geſmeert, alle puikpijne die uit koude ontſtaen. Eenige droppelen ingenomen, verſterken d'ingewanden, en ſtillen den vloet der vrouwen, buikloopen en zaetvloet der mannen. Hy wort ook tegen dezelve gebreken met groot voordeel, door een kliſteer in den aers, of door een Syringa in de ſchaft, met zuiker en weegbree-bladen gemengt, geſpuit.

Dus verre van alle de plaetſen en dieren van gantſch Neerlants Braſil geſproken, vervolgens zal ik verhalen het geen, geduurende mijn verblijf in Braſil, is voorgevallen.

Den

[lan-g der uwe geRa- op Reciff.] Op 't jaer 1640. den 8. Augusti. quamen de heeren Hendrik Hamel, bewinthebber der West-indische Compagnie, ter Kamer van Amsterdam, en Dirk Kodde van der Burgh, (beide mannen, zoo wel in het stuk van koophandel, als in staats-zaken der Kompagnie van Nederlants Brasil, van langer hant grondigh afgerecht en ervaren) op ernstigh verzoek, en uit last van de Vergadering der XIX. op het Reciff, om d'oude Hooge Raden, Matthias van Keulen, en Johan Gijsseling, met den selven tijtel en ampt te verlossen en vervangen. Voorts wert dezen nieuwen Hoogen Raden, door hunne voorzaten, de bestiering van Nederlantsch Brasil, onder het Governement van zijne Exell. Jan Maurits, Grave van Nassou, opgedragen en by hen angevangen.

[ese- sch il,] Wanneer deze Heeren in Brasil quamen, stonden en waren onder het gebiet van dezen Staet gebraght, de Kapitanien van *Parnambuko*, *Itamarika*, (waer onder ook *Goiana* behoorde) *Paraiba*, *Rio Grande*, met de landen van *Siara*: als ook de Kapitanie ven *Seregippe del Rey*. Dies het Noorder gewest van Brasil te dier tijt onder dezen Staet stont. Maer het Zuider Brasil, waer onder de Kapitanien van de *Bahia*, *Ileos*, *Porto Securo*, *Spirito Santo*, *Rio Janeiro*, en *S. Vincent* begrepen waren, stonden onder de gehoorzaemheit van Portugael, door wien die landen, tot aen *Rio de Plata*, bewoont en bezeten wierden.

[ran- nin- omen.] Weinigh maenden daer na wierden aen deze gewonne Nederlantsche landen van Brasil voornoemt, het land of eilant van *Maranhaon* gevoeght. Doch alzoo daer weinigh voordeel voor de Kompagnie te halen was, en d'onzen aldaer in een geduurigen en kostelijken oorlog niet alleen met de Portugesen; maer ook met die van Grand *Para*, en de Wilden zouden geraekt zijn, zoo wiert by de genen, die aldaer het gezagh hadden, om redenen, by hen bygebraght, goet gevonden, in Loumaent, des jaers 1644. *Maranhaon* te verlaten; of liever wierden d'onzen door de verraderse aenslagen der Portugesen, met bystant der Wilden, van de Portugesen van Grand *Para* van daer verdreven.

Voor d'aenkomste van deze nieuwe Hoge Raden, had de vorige Regeering een vlote van eenige schepen na de Bahia afgezonden, om aldaer volk te landen, en met branden en blaken alles te verwoesten. Na dan de gantsche maght van schepen en jaghten van het branden, blaken, en verdelgen der zuiker-molens in de Kapitanie of het lantschap van de Bahia, weder aen het Reciff gekeert was, wiert dezelve, onder beleit van de Admiraels Jol, (anders Houtebeen) en Jan Kornelisz. Lichthart, by de vorige Regeering, (volgens gegeven orde van de Vergadering der Negentienen uit het vaderlant,) na West-Indien afgezonden, om op de Spaensche zilver vlote van *Tierra Firma*, en Nieu Spanje, te passen, en een aenslagh te doen: maer de vlote quam des jaers 1640. op den laetsten dagh van Wintermaent, onverrichter zake, en met verlies van vier of vijf schepen, wederom aen het Reciff. [Admirael Jol en Lichthart passen op de Spaensche Westindische vloot.]

De Kolonel Koin onthield zich te dien tijde, met een goede aental van krijghsvolk, in de Kapitanie van *Rio Real*, om aldaer den vyant op hun eigen bodem in ontzagh te houden, ten einde hy het platte landt van Nederlandts Brasil, door afgezondene parthyen en boschloopers, te minder moghte quellen en plagen. Dan naerdien de troepen van ons volk slecht gerijf, en veel ongemaks, geduurende den regen-tijt, in Rio Reael gehad hadden, zoo waren die daer door zoo afgemat en zwak geworden, dat de Hoge Regering genootzaekt was, dezelve van daer te lichten, en, om die te mogen verfrisschen, wederom op het Reciff te brengen, en onder de garnisoenen te verdelen. Daer en boven was ook de Majoor van den Brande, in het uitgaen met een parthye volks om beesten, door den vyandt geslagen en gevangen genomen. [Kolonel Koin na Rio Real afgezonden.]

Naerdien dan onze gantsche scheepsmagt, (gelijk gezegt is,) na de Westindien gezonden, en daer belemmert was, waer door by de nieuwe Hoge Regering gene voordere aenslagen te water konden aengevangen worden, zoo was dezelve bedugt, dat de vyant zijne gelede schade, in het branden van zijne zuikermolens, by alle mid- [Vreze by d'onzen voor het af-branden der zuiker-molens.]

delen zoude zoeken te wreeken, en derhalve niet onderlaten, by afgezondene partheyen, de zuikermolens van Neerlants Brasil van gelijken te doen.

Dies wenden zy allen vlijt en yver aen, om daer tegen te verzien, en den staet van Neerlants Brasil in wezen te houden, ten einde de Kompagnie van hare inkomsten, d'ingezetenen van hunnen arbeit niet zouden ontzet noch versteken worden. En aengezien het weeren van zoodanige verwoesting, en onheil meest ten deele in der Portugezen ingezetenen moedigheit, en genegentheit tot onzen staet bestont, zonder welk niet te verrichten was, zoo deedmen, om die met gemoede daer toe te brengen, een algemeine by een komste, of lantdagh, uit de drie Kapitanien van *Pernambuko*, *Itamarika* en *Paraiba* van eenige der voornaemste Portugeze ingezetenen, in het laeste van Ooghst-maent, uitschrijven. Op den zelven lantdagh wiert voornamentlijk gehandelt en gestaen op de bevrijding van de zuikermolens en rietvelden, tegen het branden, tegen de boschlopers.

Lantdagh.

Tot weering van rietbranden ingestelt.

Eindelijk konmen, tot weering van alle boschlooperye, niet beter uitvinden, als de bezetting van alle passen, en de zuikermolens met krijgsvolk: en voort zoodanige beraming van orde voor d'inwoonders, als daer toe te dier tijde dienstigh geaght wierdt. En hoewel de bezetting der zuikermolens vaerdigh daer op volghde, en d'officieren derzelven wel scherpelijk gelast waren, hunne schriftelijken orde na te koomen, waer door voor eerst de boschloopers dapper in toom gehouden wierden, zoo heeft zulx niet kunnen gecontinueert noch vervolght worden: eerstelijk, dewijl de Portugessen, die verre van de hant zaten, en door de boschloopers niet bevrijt waeren, door dreigementen van te zullen dootgeslagen of uitgeplondert worden, hen niet dorsten melden: en ten anderen, dewijl zy hunnen eigen natie en landaert begunstighden, en tegen d'onzen met haet ingenomen, en zelfs deelgenoten van den roof waren. Ja zy lieten zich voor gitsen en leitsmannen dienen, en gaven hunne zoons, of eenen uit hun huis, daer toe mede. Waer over d'onzen, niet tegenstaende de goede voorzorge, om het gevaers halve altijt met konvoy hebben moeten opreizen, en leefden gestadigh in zorge, van op hunne goederen zittende, dootgeslagen, gevangen of uit geplondert te worden.

Maer dit brak vooornamentlijk uit, na de Viceroy de Marquijs van *Montelvano*, kort daer aen twee berken met soldaten, in onze Kapitanien afzond: waer door geschiede, dat zy, in Slachtmaent daer aen, het zuiker-riet in de Vergeas, of vlakke velden, en voorts op meer plaetsen, in den brant staken: maer deden evenwel zoo groote schade niet, als wel anders zou geschiet zijn: naerdien zy zich niet, om onze veelvoudige bezetting, gantsch bloot wilden geven: hoewel het branden anders niet wel te beletten was, en het by nacht en ontijden door eenen perzoon kon te wege gebraght worden.

Dit branden van het zuiker-riet quam meest op de Nederlanders aen, die zich met zuiker-molens en partidos bemoeiden; dewijl de boschloopers die van hunnen landaert meest verschoonden: het welk by d'onzen, en meer anderen, die zich tot het zuikermaken dachten in te laten, een groote discouragie en moedeloosheit veroorzaekte; ziende dat zy in een uur tijts van hun gantsch welvaren konden berooft worden. Waer by dan ook de Kompagnie hare inkomsten moste missen en derven: en was genootzaekt een groot getal van krijghsvolk, boven de garnisoenen der forten, ten platten lande in de zuiker-molens te houden: want op ieder zuiker-molen, en voorname Fazenda, mosten twintigh of dertigh soldaten leggen, zonder d'onzen, om vordere progressen te doen, eenige suffisante en bestandige maght by een konden brengen.

Dar qu[...] lijk kan[...] voorge[...] komen worde[...]

Aldus bevond zich de staet van Nederlantsch Brasil, op het einde van het jaer zestien hondert en veertigh.

Den 22. van Winter-maent, des zelven jaers, quam in Brasil op het Recif, als Hoge Raet, de Heer Adriaen van Bullestrate, van Middelborgh, met wiens komste het Collegie van de Hooge Regeering zich als toen compleet en voltalligh bevand.

Bullestr[...] te komt op het Recif.

Ten einde nu d'onzen zich uit deze zwa-

zwarigheit zouden helpen, daer mede de Kompagnie anders van alle hare vordere desseinen en toelegh gefrustreert en versteken zou blijven, zoo vonden zy, na rijpen overlegh, niet dienstiger noch raetzamer voor de Kompagnie te zijn, dan voor eerst alle hunne scheepsmacht gelijkelijk voor de rede van de Bahia te zenden, om vertooning aen den vyant te doen, dat den onzen gene middelen ontbraken, om hen te krenken, en daer door den handel, op het ophouden en staken van brandinge, te faciliteren, en des te beter te doen voortgaen.

ronzen lden pepen or de aia.

Men besloot ook ten zelven tijde, de voornaemste schepen van de Bahia na *Rio Janeiro* af te vaerdigen, om aldaer op de vlote, die na Spanje ging, te kruissen: naerdien die in Gras- en Bloei-maent gewoonelijk van daer vertrokken. Ten hooghsten was de Kompagnie aen het bemachtigen van zoo rijke schepen gelegen: gelijk ook de vergadering van de XIX. het kruissen met schepen voor *Rio Janeiro* ten hooghsten had aenbevolen: en voorts de Bahia met de de minste schepen bezet te houden.

voor l Ja- o.

Midlerwijle onze afgezondenen by den onder-koning van de Bahia, over het staken van branden en stroperyen, handelden, wiert van de zyde der Portugesen, door eenen *Paulo da Kunha*, in onze landen, met moorden, branden en blaken ten platten lande, noch al voort gevaren. Waer op Graef *Maurits* aen den onderkoning eenen brief van volgenden inhout schreef.

f daer r van ief urits l den der- ning l de aia.

De handel van Paulo da Kunha in deze gewesten, met moorden, branden, en blaken ten platten lande nu onlangs geschiet, geeft my bedencken, dat uwe Exell. jongst minnelijk schrijven met Communicatie van zoo important schrijven, niet dan loutere Complimenten, zonder eenigh effect, zijn.

Ik heb, vertrouwende op uwer Ex^{tie} oprechtigheit, onze afgezondene schepen en krijgsmaght van uwe Ex^{ties} jurisdictie afgezonden, om gene nieuwe offensie te geven. Doch zoo ik ook, uit het lang vertoeven van onze afgezondenen bemerke, dat uwe Ex^{tie} ons zoekt te misleiden, zend ik expresselijk deze bark, om dezelve, zoo verre het quartier en ophouden van moort en brandinge niet besloten is, datelijk herwaerts te doen keeren, ten einde zoodanige handeling niet lang slepende gehouden werde, en wy uit hun voorslagh zeker mogen zijn: waer na wy ons te righten hebben. Uwe Ex^{tie} gelieve dan den selven en onze twee Ostagiers hun vertrek toe te staen: gelijk wy mede Martin Fereira, die alhier van wegen uwe Ex^{tie} in gijzeling is, d'ander overleden zijnde, niet langer zullen ophouden.

Voorts wiert, door tusschen-spreken van de geestelijken, die onder ons gebiet behoorden, en door het gezantschap van Dirk Kodde van der Burght, dat in Lentemaent, des jaers zestien hondert een en veertigh, daer op volgde, ophouding van brantstichting en stroperyen, ter wederzijden, besloten: waer over by openbare aengeslage plakkaten, den soldaten, en anderen ingezetenen van de Bahia, geordonneert en belast wierd, uit onze landen te vertrekken: waer door d'onzen de handen los en vry kregen, om de machten van de Kompagnie ten meesten dienste en voordeel te gebruiken. Verdragh van ophouding van brantstigting.

In Zomermaent, des jaers zestien hondert een en veertigh, ontfing Graef Maurits en de Hogen Raden d'artijkelen en edicten van het tienjarigh bestant tusschen haere Ho: Mo: en den koning van Portugael opgerecht, met orde om zulx te doen afkundigen, en puntuelijk en stip t'onderhouden. Gelijk dezelve in Hooimaent, op het Reciff en alom in de landen van de Kompagnie afgekundight en aengeplakt wierden. Waer op, door het stellen van goede orde door Graef Maurits, en de Hoge Raden, alle daden van vyantschap tegen de Portugezen quamen op te houden, en onze forten en vastigheden, tegens d'aenslagen en aenloop des vyants, met goede bezettingen verzekert wierden. Tienjarigh bestant.

Sedert hielden d'onzen met die van de *Bahia* alle goet onderling verstant en verbont en vrientschap, en deden in alle manieren blijken, dat de Portugezen van hen geen infractie of verbreking te vrezen hadden.

Het bestant baert in Brasil groot welvaren.

D'inwoonders, van wat landaert of staet die ook waeren, wierden by de Hooge Raden aen-gemoedight, ten einde, in die tijden van vrede, een ieder zich tot den bouw der landeryen zou begeven: daer in men hen ook zoodanigh de handt bood bood en holp, als de gelegentheit was mede brengende: op dat daer door de vruchten en koopmanschappen meer en meer aengewonnen werdende, de handel, en dienvolgens het inkomen der Kompagnie, zou worden verbetert.

Voorts heeft men getracht alles daer toe te dirigeren, om zoo op het Reciff, als andere plaetsen, eenen goeden koophandel te stabileren en vesten: tot welken einde vele ordonnantien, willekeuren en reglementen gemaekt en afgekundight wierden. Inzonderheit droegen de Hoge Raden zorge, dat de domeinen en inkomsten van de Kompagnie in dien tijt van vrede gebenificeert wierden, om de Kompagnie in hare lasten daer door allengskens te verlichten.

Volgens dien hebben ook de Heeren van de zuiker-molens, met allen yver hunne zuikermolens opgemaekt, en in goeden staet gestelt: de lavradores, of lantbouwers, hunne partidos, of zuikerriet-velden, bearbeit en beplant; zettende daer al by op, wat zy konden bybrengen: ja wikkelden sich zelfs in schulden, op betrouwen van die wederom, met de vruchten van de landeryen, af te leggen: gelijk ook vele zouden hebben kunnen doen, by aldien de verraderlijke aenslagen der Portugesen daer op in korten tijt niet gevolght waren.

Den handel hebben de koopluiden en faktoors, eenigen tijt na 't bestant, zoo ruimelijk, en in zulken menighte gedreven, dat men niet veel diergelijke heeft geweten.

Daer wierden vele millioenen verhandelt. Men zagh slechts na koopluiden, die een weinigh contanten en gerede penningen wisten te geven: hoewel men op tijt zoo veel kon krijgen, als men begeerde: want door de ruimte van gelt scheen men meer op de profijten en voordeelen te zien, als wel op de verzekertheit van de schult.

Kooprijken handel op het Recif.

De Finantien en geltmiddelen van de Kompagnie waren redelijk wel voorzien: zoo dat de Hoge Raden in de jaren zestien hondert veertigh en een en veertigh, parthyen van zuiker deden kopen, en na het vaderlant overzonden.

Op het Reciff en Mauritsstad wiert sterk getimmert: want veele burgers bouwden aldaer treffelijke huizen: waer door dezelve plaetse tot een fraeie en cierlijke stad opsteeg.

Alle pracht en cierlijkheit was'er in overvloet, en de verteringen boven mate groot: want ieder een achte zich, ten aenzien van zijne uitstaende schulden, rijk: invoege zoo wel de koophandel, en bouw der landen, als alle burgerlijke welvaren bloeiden en toenamen.

Tot eindelijk, in het laetste van het jaer sestien hondert twee en veertigh, en in het begin van 't jaer sestien hondert drie en veertigh, alles begon te veranderen.

Verval der Nederlandsche staet van Brasil.

Want na de magasijnen der Kompagnie door verscheide velt-tochten en schipvaerten na Angola, &c. en dagelixe fleete ledigh geworden waren, en uit het vaderlant zodanige toevoer niet meer gedaen wiert, als te voren, zoo mosten de Hoge Raden zich dienen van d'inkomende schulden, tot onderhout van de garnisoenen en andere dienaers van de Kompagnie: en wierden mitsdien de schuldenaers tot betalinge van hunne schulden gedwongen.

In den aenvang van de regeering dezer nieuwe Hooge Raden, was op de kust van Brasil een redelijke macht van schepen, van wegen de Compagnie. Ook waren de magazijnen, zoo van krijghs-tuigh, als eetwaren, wel voorzien. Desgelijx hadmen tamelijk getal van oorloghs-volk.

De Hoge Regering van Nederlants Brasil met die macht toen gestijft, ruste, met goetvinden van den Heere Graef Maurits, verscheide vloten met krijgsvolk, des jaers zestien hondert en veertigh, uit, en zond die na *Spirito Santo*, *Rio de Janeiro*, eilant *Maranhaon*, *Angola*, *S. Thomé*, en andere gewesten af, om die te veroveren: gelijk ook d'aenslagen daer op gelukkelijk uitvielen. Dit veroorzaekte groote schaersheit in de magazijnen.

Hier

Hier quam noch by, dat de koopluiden uit het vaderlant, aen hunne dienaeren en faktoors, om hunne kapitalen en retouren begonnen te ſchrijven: waer door eenigen, die op hun ſtuk letteden, al het gelt, dat zy konden van hunne debiteuren krijgen, tzamen pakten, en na het vaderlant zonden. Hier uit begon grote ſchaersheit van gelt, en by gevolgh ongelegentheit in den handel, te ontſtaen: en continueerde zulx van tijt tot tijt zoo, datmen daer door in d'uitterſte ſchaersheit van gelt quam te vervallen. Vele, zoo Heeren van de zuikermolen, als lantbouwers en andere ſchuldenaeren, gene promte of gerede middelen hebbende, om ten verval-daghe te betalen, dienden zich van hun credit en geloof, en hielden de geborgde penningen tot drie, vier ja meer ten hondert ter maent: waer door veele zoo uitgemergelt wierden: dat zy kapitael noch intreſt konden voldoen.

r uit
caet

Wanneer de Hooge Raden, Hendrik Hamel, Kodde en Bulleſtrate, des jaers 1640. in Braſil aenquamen, ondervonden zy, dat d'Inwoonders, en byzonder de Portugeſen, zoo door koop van zuikermolens, Partidos en Negros, als van allerleie andere koopmanſchappen, toen alreets vervallen waren: want by hen niet alleenlijk de Negros tot 300. en meer ſtukken van Achten gekocht waeren: maer hadden inzonderheit ook tot ongehoorde prijſen allerhande koopmanſchappen aengenomen, ja gehele winkels, zonder prijs of ſtaet te maken, waer uit die zouden worden betaelt, aengeſlagen.

Dit geſchiede alleen op betrouwen, dat de maghtige vloten, die by Spanje uitgeruſt wierden, Braſil wederom onder des konings gehoorzaemheit zouden brengen, en zy daer door van voldoeninge der ſchulden zouden bevrijt en ontſlagen worden.

De faktoors en verkopers op dezen toelegh en ooghwit der Portugeſen zoo zeer niet lettende, verkochten, als door begeerlijkheit van winningen verblint, hunne goederen rijkelijk nit.

Het quaet voornemen der Portugeſen nam evenwel genen voortgang: dienvolgens moſten zy zoo nu en dan al betalen: het welk veel al over intreſt was: zonder by het meerendeel de kapitalen afgeleit wierden.

En alzoo uit het vaderlant van tijt tot tijt noch groote kargeſoenen van koopmanſchappen gezonden wierden, kochten de Portugeſen al weder aen, en hoopten de ſchulden op, en brachten de goederen in pracht en andere onnodige onkoſten door.

Tot eindelijk alles quam te ſtuiten: en de koopman of niet meer hadde om te verkopen, of den Portugeſen niet meer wilde borgen.

Een ieder begon toen om te zien na zijne betaling. De genen, die binnen 's lants handel hadden gedreven, wierden daer over aengeſproken, en te recht betrokken van de faktoors en koopluiden, die de goederen uit het vaderlant hadden gekregen.

Welke eerſte koopers wederom, die de voorſchreve goederen, hen vertrouwt, te landewaerts aen de Portugeſen hadden verkocht en uitgeborgt, van gelijken hunne ſchuldenaers in recht riepen.

En alzoo de Portugeſen noit van meeninge waren, hunnen Nederlantſen crediteuren te voldoen, zoo bleef de binnenlantſe handelaer genoeghzaem geruineert en bedorven: naerdien hy voor de ſchult moſt ſtaen, en dezelve betalen aen d'eerſte verkoopers op het Reciff, en van de Portugeſen, de tweede of derde verkoopers van de goederen, zijne ſchulden niet kon inkrijgen.

Dies men door deze onvoorzichtige en onordentelijke handel, en quade directie van particulieren, in het ſtuk van de middelen, hen lieden vertrouwt, in zoodanige perplexiteit en verwerringe van zaken geraekte, dat'er groote ſchade en verlies voor dezelve uit volghde.

groote verwerring in den koophandel.

Men zagh ieder in de gerechts-banken: en het pleiten was de meeſte occupatie en bezigheit, dat de luiden hadden: waer door zy (mits de grote koſten, die in Braſil daer op liepen) te meer uitteerden, en ten achteren raekten. En als al by vonnis van den rechter de ſchuldenaren waren gecondemneert en gedoemt, zoo quamen andere zwarigheden t'ontſtaen: hoe en waer aen men d'executien derzelven zou dirigeren.

Vele en het meerendeel der Portugeſen zochten zich te behelpen met ſuerte du Corps, of vrygelei, die de zelve niet konden bekomen, hielden zich zich ſchuil.

Vele hadden gene imboel van waerdye of altoos niet, die men kon vinden. En zoo wanneer men de de landeryen wilde executeren en verkoopen, zoo moſte d'executant koper blyven, en op de landeryen gaen woonen, om die te bebouwen: dat den crediteuren, die op het Reciff hunnen handel en dingen te doen hadden, ongelegen quam.

Die over ſchulden in de gevangkenis wierden geworpen, bleven tot koſten van de crediteuren zitten: die door langheit van tijt zoo verre quamen op te lopen, dat velen ſelfs d'ontſlaging en ontſlaking van hunne ſchuldenaers quamen verzoeken. Waer over ieder een raetzaemſt oordeelde, met zijne ſchuldenaren te accorderen en verdragen, op de beſte verzekering en beloften, die zy konden bekomen.

Sterfte der Negros.

Boven d'inconvenientien en ongelegentheden voornoemt, waren voorhene noch andere onheilen ontſtaen: als ſterfte onder de Negros en Braſilianen, door zekre ziekte, *Bexigos* genoemt, de welke een ſlagh van kinderpokjes en beſmettelijke ziekte is, en alle inboorlingen van 't lant aentaſt.

Zulx de lantluiden, door dit affterven van Negros, die hen twee of drie hondert ſtukken van achten gekoſt hadden, in onvermogen gebraght werden. Voegh hier by het gewormte, ratten en watervloeden, die de rietvelden beſchadighden: hoewel de laetſte meer tot een dekmantel genomen wierden, als dat daer door ſlechte gewaſſen in de zuykeren zouden veroorzaekt zijn. Daer beneven ontſtondẽ uit deze verwerring van handel, en mangel van betaling, groote oneenigheden onder de burgeren en inwoonders: d'een den ander om betaling vervolgende, executerende en in de gevangkenis ſmijtende: hoewel noch gratificatien aen den een of ander omgingen, die zy wilden ſalveren en behouden door tranſporten van effecten, zoekende elkandere, met het bekomen van zijne ſchult, te prevenieren: dat in allen deelen d'oneenigheden deed aengroeien: welk ook door eenige quaetaerdige perzonen gevoet wierd, tot groot nadeel van het gemeen beſt.

Verwerring van handel baert oneenigheit.

Yver aengewent om die te vorderen.

Daer op volghde voorders, dat zoo wanneer velen, die door reukeloos uitborgen, hunne betaling niet konden krijgen, zich tot laſteren en ſchelden, zoo van de Hooge Regeering, als de Collegien van juſtitie en leden van die, begaven.

In allen ſchijn, of het geen by hen lieden, door onvoorzichtigen handel, verbrot was, hen door authoriteit en gezagh van d'overheit moſte goet gemaekt worden. En dit geviel dikwils, zoo wanneer de particuliere crediteuren, beneffens de Compagnie, van eenen ſchuldenaer moſt hebben: als wanneer krakeel over de preferentie en concurrentie quam te vallen. Waer over ook vele klachten aen de Vergadering gedaen wierden: en meeſt door die genen, die hunne meeſters goederen verſpilt, of vermindert, of anderſints qualijk bedient hadden: als of die door de regeering in hunne zaken verkort wierden, tegen de notoire en kennelijke waerheit.

Aenwas der uitſchulden van de Kompagnie.

Aengaende vorders de ſchulden van de Kompagnie in Brazil, dezelve wierden ook van tijt tot tijt zoo groot, dat die eenige millioenen bedroegen, gelijk boven is aengeroert. Want by de Hoge Raden, die voor het jaer zeſtien hondert en veertigh in Braſil waren, wierden de geconfiſqueerde zuikermolens, partidos, en andere vaſte goederen en koopmanſchappen, desgelijx groote parthyen Negros, by de Kompagnie op de kuſte van Afrika gehandelt, meeſt al op tijt en paeijen verkocht: waer door de boeken rijk van grote ſchulden quamen te worden, zonder de betaling, vermits den oorlogh, volghde.

De Hooge Raden, Dirk Hamel, Bulleſtrate en Kodde, wenden op hun aenkomſte allen yver en vlijt aen, om zoo veel betaling in gereeden penningen of zuikeren te bekomen, als de gelegentheit van 't lant en d'inwoonders van dien konden lijden; ten einde aen de Kompñe goede retouren moghten werden gedaen, tot verval van d'uitruſting, en andere laſten: gelijk ook in den jare 1641. 1642. en 1643. zoodanige parthyen zuykeren uit Braſil gezonden

zonden wierden, als noit te vooren.

By verloop van tijt groeide de schulden aen, zoo door verkoop van Negros, (die, sedert het veroveren van Angola door d'onzen, in grooter menighte toegevoert wierden) als door de traege betaling van eenige pachters en contractadores, die op hunnen vervallen tijt de paeyen niet konden opbrengen.

…zake …het …val …slae- …-han-

En alhoewel de Hoge Raden, volgens aenschrijven van de Vergadering der Negentienen, alle middelen aenwenden, om de negros voor gerede penningen te verkopen, of andersints tegens zuikeren te ruilen, zoo kon evenwel zulx niet ingevoert worden: dewijl zoodanige koopers achter bleven: waer door ieder slaef tot veertigh, dertigh, en minder stukken van Achten gemijnt wierdt: dies men wederom genootzaekt was te veranderen, om den negros-handel niet onder de voet te smijten, die andersints tot niet zou geraeckt zijn.

Ook moest men nootzakelijk de Negros verkopen; want andersints die niet alleenlijk in de pakhuizen tot laste van de magazijnen bleven; maer storven ook daghelix wegh, tot schade van de Kompagnie.

Invoegen het niet moghelijk was anders dien handel te drijven, en de kassen van de Kompagnie ruim van gelden te doen hebben: temin, dewijl d'inwoonders aldaer weinigh kapitael van zich zelfs hadden: bestaende hunne middelen in zuikermolens, landeryen en negros: uit den welken zy door hunnen arbeit moesten trekken de vruchten: waer mede de gekochte negros zouden worden betaelt.

…der …e …en de …liden …Kom- …ie in …orde-

Aengaende het invorderen der Kompagnies schulden, en inkomen, zoo hebben de Hooge Raden, Dirk Hamel, Bullestrate en Kodde, gedurende hunne regeering, daer toe allen yver en vlijt aengewent, en van jaer tot jaer, in het begin van de Saffara, of zuiker-oogst, niet alleen den schuldenaers aengeschreven, om betaling van hunne schulden: maer ook de dienaers der Kompagnie, die in dezelve plaetsen zich onthielden, gelast, om op de zuikeren van de gemelde schuldenaren te passen, en die voor de Kompagnie aen te slaen.

Men trok hen van tijt tot tijt in rechten, bequam vonnissen t'hunnen laste, en executeerde hen tot de gevangkenis toe.

Ja men committeerde Raden van Justitie en Finantie, die te landewaerts op de zuiker-molens zouden reizen, om de loze en nadeelige vonden en praktijken, die by de particulieren tegen de Kompagnie gepleeght wierden, voor te komen, en de zuikeren voor reekening van de Kompagnie daer uit te doen halen.

En op dat men immers eenen ieder tot betaling van zijne schult zoude dwingen, zoo hebben ook eenige van de Hoge Raden zich niet ontzien twee, drie, en meer weken in het lant rontom te reizen, ten einde de voldoening niet zoude worden nagelaten.

Maer door alle deze devoiren en naerstigheden, raekten de Hoge Raden wederom in andere ongelegentheden: want de vrye koopluiden en faktoors betoonden hun misnoegen, en wierden genoechzaem oproerigh, dat de Kompagnie uit de zuikermolens de zuikeren voor hen weg haelde: daer zy zoo wel crediteuren van de zuikermolens waeren, als de Kompagnie. Hier uit ontstonden calumnien en lasteringen tegens de dienaers van de Kompagnie, die niet alleenlijk in Brasil, met dreigementen tegens de regering uitgekreten: maer ook aen de Vergadering der XIX. boosaertigh overgeschreven en voorgedragen wierden: zoekende eenigen daer door den dienaers voornoemt vreze aen te jagen, en van hun devoir en plicht af te wenden.

Waer door zy in ongelegentheit koomen.

Wanneer dan de Hoge Raden zich in die verwartheit van zaken bevonden, en beducht waeren, dat van tijt tot tijt meerder onheilen veroorzaekt zouden worden, hebben zy alle middelen gepraktizeert en verzonnen, waer door men de gemeente in ruste zou kunnen houden, en eenen ieder zoo veel aen het zijn te helpen, als doenelijk zou zijn.

Wenden middelen aen dat voor te komen.

Dienvolgens wiert eindelijk by verscheide perzonen voorgeslagen, dat de schulden, die de particulieren van ve le heeren der zuikermolens mosten hebben, van wegen en door de Kompagnie zouden worden betaelt of gerescon-

Dat door het maken van zekere Contracten geschiet.

rescontreert, of tegen die van andere overgenomen: en dat wederom, in voldoening van de zelve, aen de Kompn^e. de voornoemde Heeren van de zuikermolens jaerlijx zouden leveren alle de zuikeren, die zy zouden malen. Ook zoumen hier van maken solemnele en vaste contracten, op zekre conditien en artijkelen, die niet alleenlijk voor de Kompagnie voordeeligh zouden zijn, maer ook tot maintenue en hanthaving van de zuikermolen, en inwoonders van het lant zouden strekken, die anderſints geschapen waren in totaele ruyn te raken en gantsch verloren te gaen.

Na lange deliberatie en overlegh, op dit stuk, heeftmen eindelijk raetzaem gevonden, tot deze contracten te conscenderen en koomen, zoo om de gemeine ruste t'onderhouden, als datmen daer merkelijk voordeel voor de Kompagnie kon uit bespeuren: als ook om vele andere gewightige redenen, waer onder de minste niet was, dat men daer mede hoopte vele en merkelijke quade schulden van de Kompagnie goet te maken.

Hier op wierden vervolgens verscheide contracten besloten, ordonnantien daer op gepasseert, en negros in betaling van dezelve verkocht.

Eindelijk lieten de bewinthebbers van de vergadering der XIX. deze accoorden en contracten hun wonder wel gevallen, gelijk zy ook aen de HogeRaden van den zestienden van Hooimaent, des jaers zestien hondert vijf en veertigh, over het tweede contract, met *George Homo Pinto* opgerecht, (dat alleen haest zoo veel bedroegh, als alle d'andere contracten namaels gemaekt) schreven en het zelve approbeerden en goet keurden, in maniere als volght.

Contraten geapprobeert by de Westindische Compagnia.

Over het tweede contract by U E. E. (dat zijn de Hoge Raden) den veertienden December lestleden aengegaen, met George Homo Pinto, vallen verscheide bedenkingen; dewelke wy bevinden, dat by U E. E. met advys van de Raden van justitie en finantie wel en rijpelijk, aen d'eene en andere zijde, zijn geexamineert, zulx dat ten opzichte van dien, als mede van de conditien van 't accoort, by welken het recht van de Kompagnie behoorlijk is in acht genomen, goetgevonden hebben, het voorschreven contract te approberen, met die recommandatie, dat, 't gunt het principaelste is, het effect desselfs zoodanigh met yver magh worden ingevordert, als de tegenwoordige handeling met circumspectie en voorzichtigheit aengestelt is.

Wijders, dat deze contracten, in d'oogen en oordeel van alle verstandigen, voor de Kompagnie profitabel en voordeligh mosten zijn, blijkt hier uit klaerlijk, en strekt als tot een onfeilbaer bewijsteken, dat eenige byzondere koopluiden, die het voordeel van dien vont ook wel konden bemerken, met andere meer naderhant gelijke contracten, op dezelve conditien, als de Kompagnie, met eenige heeren van de zuikermolens, in het overnemen van derzelver schulden, aengegaen hebben.

Doch op dat des te duidelijker en klaerder blijke, met wat circumspectie en voorsichtigheit, tot bewaernis en voldoening van de Kompagnies schulden, dezelve contracten en accoorden tusschen de Kompagnie, en de heeren der zuikermolens, benefſens de debiteuren van de heeren der zuikermolens, gemaekt en ingestelt waeren, zullen wy een derzelver contracten ten toon stellen, en luit dezelve aldus:

Op de wijse die gemaekt waren.

„ COmparerende voor ons Pieter Jansz. Bas, ende Joan van Raetsvelt, Raden van Justitie in Brasil, de Heer Joan van Walbeeck, Assessor van de Hooge ende Secrete Raden, specialijk by de zelven gecommitteert van wegen de generale Geoctroyeerde West-Indische Kompagnie ter eenre, ende *Manuel Fernando Cruz. Sr. d'Ingenho Tapicura* voor hem ende sijne nakomelingen: mitsgaders *Benjamin de Pina*, voor tien duizent ses hondert guldens, *Isacq da Costa* voor dertien duizent hondert en acht guldens, *Joseph Abenacar* voor de somme van vier hondert tnegentig guld.; *Abraham Aboaf* voor negen hondert guld.; *Symon de Vale* voor driehondert vijf en twintigh guld.; *Gaspar Francisco*, en *David Brandao* voor elf hondert drie en dertigh guldens; *Abraham de Touaer* voor duyzent guld.;

„ guld.; *Joan Parente* voor drie hondert „ vijftigh gl.; *Joan de Mendonça de Moeribeca* voor vier duizent drie hondert „ vijftigh gl.; *Jacob Gabay* voor duizent „ vijftigh guld.; *More de Leon* voor „ ses hondert guld.; *Baltasar de Fonsequa* voor ses hondert gulden; *Simon* „ *Gomes de Lisboa* voor vijf duizent negen hondert tien gl.; *Bartolomeus Rodriges* voor negen hondert guld., ende „ *Daniel Cardosa* voor twee hondert „ tien gulden, monterende t'zamen een „ en veertigh duizent vijf hondert zes „ en twintigh gulden: alle crediteuren „ van de voorsz. *Manuel Fernando* „ *Cruz*, ende voort meerendeel debiteurs van de Kompagnie ter andere „ zyde: verklarende ende te kennen gevende, met elkanderen over een gekomen, verdragen ende geaccordeert te „ zijn, dat de voorsz. *Manuel de Cruz*, „ aen de Kompagnie zal betalen de „ somme van *sestigh duizent seven hondert vijf en tnegentigh gulden*: te weten, voor de rekeninge van de compagnie, de somme van *negentien duizent twee hondert negen en sestigh guldens, zoo veel hy aen deselve schuldigh* „ *staet*, en de resterende somme voor sijne crediteuren, ieder respectives achterwezen, omme by de gemelde Kompagnie aen hem, 't zy by rescontre ofte „ andersints, goet gedaen te werden, en „ dat op de naervolgende conditie, te „ weten:

„ Eerstelijk, dat de betalinge zal geschieden in drie achtereenvolgende jaren, daer van d'eerste paye zal ingaen „ in Januarii 1645. 't zy dat in het eene „ jaer of 't ander iets meer betaelt wert, „ zoo zal in het laetste jaer de somme „ moeten afgeleidt werden.

„ 2. Dat de rescontres niet en zullen „ werden afgeschreven op de boeken „ van de Kompagnie, als successivelijk „ naer gedane betalinge van ieder termijn, na proportie van ieders crediteurs achterwezen.

„ 3. Dat de crediteuren van de contractanten, en de debiteuren van de „ Kompagnie, middelertijt met haer „ schult aen de Kompagnie zullen blijven open staen, en by eenigh retardement ofte wanbetalinge, zoo wel op „ elken tijt, als op de geheele somme, „ aensprekelijk en excutabel zijn, ieder „ voor sijn schult, of in plaetse voorsz. te geven obligatie in gelijke manieren. „

De somme van de crediteuren, daer „ geen rescontre met de compagnie tegen is, *sullen andere in plaetse mogen geven, of sullen deselve in twee jaren mogen genieten, yeder ses maenden een vierendeel tegens oude schulden, ende negros: maer geen inkomende vrachten, noch uitgaende suikeren; behoudelijk dat het contract naergekomen, wert, en anders niet, ofte terstont op sijne rekeninge gestelt wordende, te laten vallen 18. per cent, blijvende niettemin deselve verbintenisse.* „

4. De contractanten sullen verbinden „ generalijk hare persoonen ende goederen, en specialijk alle hare onroerende „ goederen, daer van overleverende pertinenten inventaris, by eede gesterkt: „ zullen daer en boven, en tot meerdere „ verzekertheit, zoo veel ende sufficante borgen stellen, tot dat de Hooge „ Raden contentement nemen, onder „ de renuntiatie van benificie ordinis, „ divisionis & excussionis, en dat zoo „ wel voor ieder termijn, daer gebrek „ aenvalt, als voor de geheele somme. „

5. De voorgaende borgen zullen „ zijn gequalificeert, en van vermogen, „ ook met geen schulden, inzonderheit „ aen de Kompagnie, geinvolveert, en „ daer en boven by schepenen van hun „ district gejustificeert. „

6. Men sal alvoren, by affixie van biljetten, notificeren, dat alle, die noch „ eenige obligatie, actien, crediten, inzonderheit speciale verbintenissen op „ onroerende goederen, (nominatie daer „ by te stellen) van de contractanten „ hebben, dat zy dezelve binnen den tijt „ van drie weken komen bekent maken, „ of anders dat daer op geen regard genomen, ofte recht gedaen zal worden, „ als naer 't exspireren van 't aengevangen contract. „

7. Dat den contractant, geduurende het contract, gene nieuwe schulden „ sal mogen maken, als met goetvinden „ van de Heeren Hooge Raden, op pene van nulliteit, ende niet betaelt te „ werden, 't welk publijk zal werden „ genotificeert. „

Item, dat zy onder de hant hare „ zuykeren niet en zullen vervreemden, „ op pene van restitutie, ende den intrest met de kosten daer en boven te „ betalen. „

„ De crediteuren ſullen alle haer achterwezen opgeven, ten behoeve van d'Ed Compagnie, en renuncieren van hare actien, die zy op den contractant zijn hebbende, 'tzy tranſporten, verbinteniſſen, &c. zonder hen daer naer daer mede te behelpen, ofte preferentie te ſuſtineren van eenig reſerve ende achterweſen, 't welk niet toegelaten wort.

„ By aldien de Hoge Raden mochten goet vinden, tot verzekeringe van hunne beloofde betalinge van zuykeren, een perſoon in des contractants Ingenho te ſtellen, om de zuyker voor de Kompagnie t'ontfangen en af te zenden, zal de contractant gehouden zijn, denzelven met logement en koſt, in zijne Ingenho te bezorgen, blijvende deszelfs vordere belooninge tot laſte van de Kompagnie. In conformité van dewelke de voornoemde *Manuel Fernando Cruz*, by advis ende approbatie van zijne voorſz. crediteuren, generalijk heeft verbonden, gelijk hy verbint by dezen ſijn perzoon ende goederen, roerende en onroerende, gene uitgezondert, dezelve ſubmitterende alle rechten ende rechteren, ende ſpecialijk de voornoemde Ingenho *Tapicura*, met de appendentien van dien, naer luit van den inventaris, hier in geinſereert, ende met ee- de geſterkt, de voorſz. Ingenho *Tapicura* zijnde vry ende onbelaſt met zijne landeryen, riet-velden ende weylanden, boſſchagie ende andere dependentiene ende appendentie, daer van zijnde

„ *Acht kopere calderos.*
„ *Tien tackos.*
„ *Paroos.*

„ Ende voorts allerhande koperwerk, tot de voorſz. Ingenho ſpecterende; *tnegentigh ſtux ſlaven*, zoo in de voorſz. *Manuel Fernando Cruz* huyſinge, als in de voorſz. Engenho zijnde, en *ſeſtigh ſtux oſſen*. Ende tot meerder verzekeringe van de voorſz. betalinge, hebben, naer voorgaende juſtificatie van ſchepenen, ieder in zijn deſtrict, henſelven geconſtitueert ende geſtelt, gelijk zy doen by dezen, elx in ſolidum als borgen, ende principale ſchuldenaers, tot naerkominge van deſen: *Senhor Joan de Mendoſe*, woonende in *Moribeca*, ende *Manuel Gomes de Lisboa*, wonende in *Moquiacxe*, zoo wel op de geheele ſomme, als op elken termijn van dien ſpecialijk voor alle andere actien, pretenſien ende crediten, de iemant tot laſte van de voorſz. *Manuel Fernando Crus* noch achter de hant mochte hebben, of die in dit contract niet opgegeven noch uitgedrukt en zijn, om mede d'Ed. Kompagnie daer van te bevrijden. „

„ Als mede, datter onder de hant ende clandeſtine gene zuikeren zullen werden vervremt, om, by gebreke van dien, te verhalen ende doen verhalen aen hunne perſonen ende goederen de voorſz. beloofde betalinge, ende alle koſten, ſchaden ende intereſſen daeromme te doen, ende lijden, onder gelijke ſubmiſſie als boven, met renuntiatie van de exceptie ordinis diviſionis & excuſſionis, hun van de inhouden onderricht houdende, ende alle andere gratien en privilegien, tot non validatie deſes ſtrekkende. Ende verklaren mede de voorſz. crediteuren geſamentlijk, en elk in 't byzonder, haer achterwezen in 't geheel hier voren opgegeven te hebben, ende niet meerder ſomme van de voorſz. *Manuel Fernando Crus* te competeren, als ieder reſpective by ſijnen name ſtaet geſpecificeert. Te vreden zijnde, dat daer inne werde geprocedeert volgens de voorſz. conditie; renuncierende in zulken gevalle van alle dezelve actien, en van alle ſpeciale verbinteniſſen, tranſporten ende preferentie, ten behoeve van de Kompagnie, belovende ende aennemende des niettemin by faulte van betalinge, het kort zoo wel van de gemeene ſomme, als elken termijn van dien ſelven aen de Kompagnie te voldoen en te reſtitueren, in allen ſchijn of dit accoort noit gemaekt en aengegaen en ware. Stellende de executie ter keure van de Kompagnie, omme te beginnen aen de voorſz. *Manuel Fernando Crus*, ſijne borgen, ofte aen haer luiden ende hare goederen, onder verbant ende ſubmiſſie als voren: mits dat in haer regard in zulken gevalle zal wederkeren het zelve recht, dat ſy luiden van te voren, ofte voor 't aengaen van dit contract hebben gehadt; ende daer en boven dat hem actionem ceſſam, op de zelve *de Crus* ende zijne borgen zal werden verleent, om haer goet recht ten beſten te ver-

„ vervolgen. In oirkonde der waerheit „ van 't gene voorſz. is, hebben wy hier „ af verleent onze gewonelijke brieven „ van hypoteecque, met het zegel van juſtitie en ſubſignature, van den ſecretaris van onze Raden beveſtight. „ Aldus gedaen op 't Reciff, dezen „ xxiij. Septemb. 1644.

Op deze voet en wijze waeren alle d'andere contracten gemaekt en ingeſtelt.

Alle de ſchulden, die de lavaradores of lantbouwers aen de Heeren van de zuikermolens, en die weder aen de Kompagnie ſchuldigh waren, beliepen ter zomme van een en twintigh hondert duizent, vijf en twintigh duizent, acht hondert, en zeven gulden.

tra- rom aekt. D'eenighſte oorzake van het maken dezer contracten waeren, gelijk reeds te voore gezeit is, de meenighvuldige en onlijdelijke vexatien en quellingen, die vele particuliere crediteuren den heeren van de zuiker-molens, hunne vat rdeel uit taer. debiteuren, aendeden. Ja het ging zoo verre, dat zy zich niet lieten vergenoegen, of wilden trekken voor intreſt, ten minſte twee en een halve, en meeſt drie ten hondert, en meer, ter maent: of, by mangel en gebreke van dien, de negros, oſſen, koperen en andere gereetſchap, en werktuigen van de zuikermolens aenſloegen: waer door de heeren van de zuiker-molens gedwongen wierden, of zulke exceſſive intereſten te betalen: of te moeten gedogen, dat hunne zuikermolens, tot hunnen ondergang, en tot zeer grote ſchade der Kompagnie, van al het geen, daer door zy gaende konnen blijven, ontbloot wierden. Invoegen dat veele heeren van de zuiker-molens, zulx niet willende verdragen, zy en hunne crediteuren, op verſcheide plaetſen, alreede malkanderen feitelijk begonden aen te taſten: dies indien oit revolte en oproer te verwaghten was, het toen moſte geweeſt zijn: indien men daer in door de contracten niet voorzien had, als een recht bequaem middel om ſulken onheil te weren: want dewijl daerdoor de heeren der zuikermolens van hunne crediteuren ontlaſt wierden, en, in plaetſe van die, debiteuren geworden zijnde van de Kompagnie, onder zulke verzekering, als te voren is aengewezen, en tijt verkregen hebbende, om, hunne molens gaende houdende, op zekere termijnen te betalen, mits alleenlijk belaſt werdende, met een per cento ter maent, zoo wiert daer door alle occaſie weggenomen, om uit dien hoofde eenige revolte te vrezen: voornamentlijk in het begin, de tijt noch lopende, dat de dagh van den eerſten termijn op verre na noch niet omgekomen was.

En om noch wijders aen te wijzen, hoe zich dit alles, in het maken van de contracten, heeft toegedragen, en met circumſpectie en voorzichtigheit daer in gehandelt is, tot dat eindelijk tot het volvoeren van dien, (by proviſie en approbatie nochtans van de XIX.,) gereſolveert en beſloten is, zoo heeft men ſlechts te letten op het geen, vervolgens zal gezeit worden.

Waer in zal bevonden worden: Eerſt, hoe de Kompagnie willende voortvaren met d'executie tegen de heeren van de zuikermolens, en insgelijx de koopluiden, mede crediteuren der zelver heeren, daer door de zaken zich al van den jare 1642. tot het maken van de contracten toe, zoodanigh hebben toegedragen, en laten aenzien, als of het uit loopen wilde tot een totale ruine, en geheele verwoeſting van de zuiker-molens, en vervolgens van de koopluiden: daer beneffens merkelijke ſchade van de Kompagnie.

Ten tweeden: hoe om die redenen de heeren van de zuikermolens, met de koopluiden, hunne crediteuren, zeer inſtantelijk by de Hooge Regeering, hebben aengehouden, om by eenige middelen van reſcontre, door de Kompagnie, van hunne ſchulden te mogen bevrijt worden.

Ten derden, hoe de Raden van Juſtitie, den twalefden Auguſt. ſeſtien hondert vier en veertig, verſtaen hebben, dat, alhoewel zy voor dezen, om redenen alstoen verhaelt, het aengaen van contracten, tot overneming van particuliere ſchulden, in het generael voor de Kompagnie ondienſtigh geoordeelt hadden, ten ware, dat hen de conditien zoodanigh voorquamen, dat zy daer mede merkelijk verbetert waren, dat zy echter naderhant verſtonden, dat de conditien, hen 's daegs

te vore voorgehouden, de Kompagnie genoeghzame verzekering gaven, en dat dezelve daer mede in alle manieren gebenificeert was.

Ten vierden: dat de gemelde Raden van Justitie weder des anderen daeghs zich nader beraetslagende, en hun resolutie openbarende, niet alleenlijk verstonden, dat d'artijkelen, ten dien einde ontworpen, de Kompagnie genoeghzame verzekertheit gaven: maer ook beducht waren, dat dezelve zoo ingestelt waren, dat de contractanten hunne crediteuren daer toe niet zouden brengen: zulx zy oordeelden, dienstiger te zijn, in dezelve iets te modereeren te remitteeren, om dat werk zijnen voortgang te laten nemen, als die tot laste van de contractanten, en hunne crediteuren, noch meer te bezwaren.

Ten vijfden, dat de conditien zelve met advys van de Raden van Justitie, en Raden van Finantie, provisioneelijk en op approbatie van de Vergadering der XIX. op den tienden November, 1644. vast gestelt zijn.

Ten zesten: dat de Hooge Raden biljetten, tot de notificatie en bekentmaking van d'accoorden, die van wegen de Kompagnie met verscheide perzoonen gemaekt waren, deden vaerdigh maken en verzenden: waer by een iegelijk bekent gemaekt wert: dat niemant zoude vermogen nieuwe schulden met de contractanten te maken, als met goet vinden der Hoge Raden, op pene van nulliteit: dat ook alle de genen, die noch iet op de contractanten te pretenderen hadden, het zelve binnen den tijt van drie weken zouden bekent maken: of dat anders daer na daer op geen regard zou genomen, noch recht gedaen worden, als na het voldoen van d'aengevange contracten: mitsgaders hoe dat'er geen andere, als in hun districT gejustificeerde borgen aengenomen zijn.

Uit al het welk lichtelijk af te nemen is, hoe te vergeefs, en tegen de waerheit, by eenige quaetwilligen uitgestrooit wiert, als dat het maken van deze accoorden en contracten, niet als tot schade van de Kompagnie zou gestrekt, en oorzake en aenleidinge tot revolte, muiterye en opstant gegeven hebben.

Want hier tegen dient, uit het geen boven verhaelt is, gelet te worden: dat die contracten mosten gemaekt worden, en ten besten nutte van de Kompagnie gemaekt zijn, om de zuikermolens, lavradores, en andere, in wezen te houden: door dien veel heeren van de zuiker-molens, grof en groot met schulden van byzondere luiden ingewikkelt waren: daer van zommigen alrede vonnis bekomen hadden, en eenige van dezelve heeren der zuiker-molens zochten uit te winnen en te executeren: daer door die zoodanigh gequelt en geplaeght wierden, dat zy niet alleenlijk de zuikeren; maer ook daer en boven hunne negros, ossen, koperen, en andere zaken en omslagh, aen de zuiker-molens behoorende, genootzaekt wierden, om die quelling van den hals te krijgen, in vermindering van schult, zoo nu en dan te laten volgen: waer door de molens mosten stil staen, de rozas of Mandioka-velden niet behoorlijk bearbeit, noch de wortel Mandioka niet schoon gemaekt, gemaelt of geraspt kon worden: waer uit volghde, dat, wanneer aen d'eene zijde d'andere crediteuren zich daer door geruineert en bedorven zagen, en bemerkten, dat niet van de heeren der zuiker-molens, noch van de lavradores, hunne debiteuren, als het zoo soude toegaen, voor hen te bekomen was, zy het zelve, beneffens hunne debiteuren voornoemt, die zich met hen voeghden, by requeste aen de Hooge Regeering te kennen gaven. Aen d'andere zyde bevonden de Hooghe Raden, (na verscheide malen deze zake met de Raden van justitie en finantie wel overleit was) dat, indien het zoo toeging, door het rusten en stil staen van de zuiker-molens, de Kompagnie jaerlix een onwaerdeerlijke schade zoude te verwachten hebben: namentlijk, het missen van acht en dertigh ten hondert in Brasil: zoo over de decimos, pensioens, als recognitie: en noch zeven en dertigh ten hondert, in het vaderlant, zoo over de winst en genot van de vrachten, en avarye, als over d'inkomende convoyen en het grootje op een pont zuyker; makende t'zamen vijf en zeventigh ten hondert op alle zuykeren, die de zuiker-

molens,

molens, alsse gaende bleven, quamen uit te brengen.

Hier quam by, dat vele van de gemelde crediteuren, van de heeren der zuikermolens, merklijke zommen van schulden aen de Kompagnie ten achteren waren, daer van de Kompagnie, ten zy door deze rescontre, by de contracten bedongen, weinigh of niets hadden te verwachten, door dien der zelver middelen, zoo zy voorgaven, meest al onder de heeren van de zuiker-molens, en lavradores, stonden: en wanneer die hen niet betaelden, zy ook of onmachtigh, of ten minsten weigerigh waren, de Kompagnie te voldoen. Dies die genoechzaem, indien de zake in zulken staet gebleven ware, voor quade schuldenaren en insolventen mosten gehouden worden.

Waer over de hooge Raden, om zulke aenstaende gevaer t'ontgaen, hooghnoodigh achten daer op te letten, en eenige artijkelen by een te brengen, op de welke zy, na alvoren gehoort te hebben het advys van de heeren der zuyker-molens, en hunne crediteuren, op d'approbatie van de Vergadering der Negentienen, by provisie en voorraet, de contracten en accoorden voornoemt, aengegaen hebben; zonder daer uit eenigh schadelijk gevolgh zou konnen verzonnen worden: gelijk eenige quaetwilligen verdicht hebben, die voorgaven, niet te kunnen verstaen, hoe, en op wat maniere (schoon het lant in vrede en wezen ware gebleven) de meeste contractanten in den tijt van twintigh jaren, ja noit, de verstrekte Kompagnies middelen zouden hebben voldaen: dienvolgens zou het kapitael, en de gelden, by de Kompagnie verstrekt, verloren gegaen zijn.

Maer hier tegen dient aengemerkt, dat nooit op deze contracten een stuiver aen gelde by de hoge Raden, van wegen de Kompagnie, verstrekt is. Dies het een gekkelijk en belagghelijk zeggen is, hoe de verstrekte middelen van de Kompagnie, schoon het lant in wezen ware gebleven, zoude hebben voldaen kunnen worden.

Daer en boven stonden, , tot bevrijding van schade voor de Kompagnie, en tot voldoening van de contractanten, vijf en twintigh zuikermolens, met al hun omslagh, behalven vele partidos, en boven dien gejustificeerde borgen, en de crediteuren zelfs, verbonden: welke molens ten minsten, d'een door d'andere, 230. 240. en 250. kisten zuiker jaerlix konden uitleveren: waer van de Kompagnie, in den naem van de heeren der suikermolens, ten minsten zouden hebben komen te trekken 140. of 150. kisten van elke molen: het welk jaerlix over de vijf en twintigh zuikermolens, zonder de partidos, vier hondert en twintigh duizent gulden zou hebben komen te bedragen. Dies is het licht overslagh en rekening te maken, dat het voorsz. kapitael van alle de contractanten, beloopende, volgens de lyste daer van gemaekt, ter zomme van 2125816. op hare bedonge termynen zouden hebkonnen betaelt worden: behalve dat noch, in gevalle van wanbetaling, de zuiker-molens zelfs, met hunne negros, koperen, ossen, en gantsche omslagh en fabrijken, als daer voor verbonden zijnde, zouden hebben moeten verkocht worden.

Waerom altijt, zoo wel in Brasil, als hier te lande, by de Vergadering der XIX. met reden verstaen is, dat de Kompagnie by deze contracten wel bewaert was. Ja het was een considerabel en merkelijk voordeel voor de Kompagnie, dat de crediteuren van de heeren der zuiker-molens gehouden waren voor de schuldt, als achterborgen: ja zoo verre, dat de Raden van Justitie op dit punt alleen zwarigheit maekten, dat de contracten hunnen voorgang niet zouden gehad hebben.

Hier mede vertrouwden de Hoge Raden, dat een ieder, en inzonderheit de Portugeze heeren van de zuikermolens, (die in bezit van hunne goederen bleven, en van d'importune en moeielijke maningen, en executie van hunne crediteuren nu waren gesoulageert en verlicht) vernoeging zouden nemen, en by verloop van tijt de verwerringen van koophandel en schulden zouden werden gereddert, en een ieder, zoo niet in 't geheel, ten deele aen het zijn geraken.

Gelijk ook, tot voldoening van de schulden, te landewaerts alle d'ingezetenen, met zoodanige naerstigheit het

het lant bebouwden en beplanteden, als noit te voren geſchiet was: zulx dat het zuikerriet des jaers 1645. in zulke menighte en zoo ſchoon ſtont, dat op die Saffara, of oogſt, een ieder zijn hope geſtelt had.

Oorzake van den opſtant en muyterye der Portugeſen.

Maer het ſchijnt de Portugeſe natie en landaert niet heeft konnen ruſten noch in ſtilte blijven, dewijl die, door beleit en ophitſing van de Portugeſen van de Bahia, niet naergelaten hebben, bedektelijk tegen onzen ſtaet te machineren en toe te leggen, en hunne verraderyen te praktiſeren en in 't werk te ſtellen.

De redenen, die hun hier toe hebben bewogen, zou men gene andere kunnen imagineren noch verzinnen, als hunne quade inclinatie en genegentheit tot ons volk: zulx zy zich niet als geveinsdelijk onze regeering hadden onderworpen. Voegh hier by het verloop van hunne zaken, en beſlommering van zware ſchulden, die zoodanigh waren, dat zy geen middel zagen, om immermeer daer uit te geraken; maer vreesden, door wege van juſtitie en recht, uit hunne goederen te zullen gezet, en gantſch bedorven en arm worden.

Dies het ſchijnt, dat zy uit deſperatie en vertwijfeling middelen van opwerping hebben begonnen te denken; hopende op byſtant van Portugael, die hen by de Portugezen van de *Bahia* wierden toegezeit. Ja eenigen van d'aenzienelijke en voornaemſte Portugezen hebben den onzen, na de revolte en opſtant, ront uit laten weten, dat zoo zy geen byſtant van de Portugeſen uit de *Bahia* kregen, die by den koning van Spanje, ja by den grooten Turk, zouden gaen zoeken.

In het laeſte van 't jaer 1642. wierden eens diergelijke geruchten van verraderſe deſſeynen en aenſlagen der Portugeſen, onder den gemenen man, uitgeſtrooit: doch die liepen toen te niet. Daer op wiert, tot zekerheit van den ſtaet, orde geſtelt, dat alle de Portugeſen hun geweer in de magazijnen zouden hebben te brengen: gelijk ook geſchiede: hoewel zy naderhant, onder verſcheide pretexten en dekmantels, het zelve wel hebben weeten weder te krijgen. Sedert dien tijt heeftmen zonderling van die zaken niet gehoort; maer in goede ruſt en vrede gezeten. Naerdien de Portugeſen, zoo het ſchijnt, om de ſterkte van onze garniſoenen, en dewijl zy van den byſtant van Portugael, of van de *Bahia*, noch niet genoeghzaem verzekert waren, niet derfden attenteren noch ondernemen. Doch d'omſtandigheit, en aenvang van dezen opſtant, dient een weinigh breder aengeroert.

Den dertienden van Wintermaent, des jaers zeſtien hondert twee en veertigh, verſcheen, op verzoek, ter vergadering van Graef Maurits en de Hoge Raden, *Joan Fernandes Vieira*, ſchepen van *Mauris-ſtad*, en droegh voor, hoe hy uit zekere Joden verſtaen had, dat hy, en zijn toekomende ſchoonvader *Beringel*, in het vaderlant berught waeren, als of zy met den zoon van den zelven *Beringel*, brieven aen den koning van Portugael afgezonden hadden, om iet, tot nadeel van dezen ſtaet t'ondernemen.

Vieira beticht van verraderye.

Wel verklaerden zy, dat zy toenmaels eenen brief, en met den zelven een perzoon aen den koning afgevaerdight hadden, maer dat die nergens anders toe ſtrekte; als dat de brenger van dien, tot een eerlijk ampt in des konings dienſt moghte geraken: gelijk hy zeide by de minute, die hy daer noch van had, kon doen blijken. Hy wiert gelaſt, dezelve ter vergadering te brengen, die men bevond niet anders te begrijpen, dan gelukwenſching aen den koning, over de herſtelling van zijn koningrijk, en aenprijzing van den zoon van *Beringel*: zonder dat'er iet tot nadeel van dezen ſtaet in vermaent wiert.

Ontſchuldight zich.

Voorder ſtelde *Vieira* voor, hoe het gantſch dienſtigh voor onzen ſtaet zou zijn, en by die gelegenheit ten hooghſte noodigh, allen den Portugezen ingezetenen hunne wapenen af te nemen, zonder iemant te verſchonen, en zelf zijnen perzoon niet. Voorts zoumen ook den kapiteins *de Campo*, en die onder hen behoorden, hun geweer doen overgeven, uit oorzake die minder, als d'andere, te betrouwen waeren. Ook docht hem raetzaem, orde te ſtellen, dat gene Braſilianen, Mulaten, negros noch Mamelukken, met eenigerhande wapenen, te

te huis, of op den wegh, bevonden wierden.

[…]wint-[…]bers […]witti-[…]den […]lagh […]Por-[…]sen […]rasil.

Desgelijx verwittighden de bewinthebbers van de Vergadering der XIX, van den eersten van Hooimaent, des jaers 1642. Graef Maurits by brieven, dat hen t'Amsterdam by eenen Arent Jansz. van Norden, (die in Brasil voor adelborst ontrent 14. maenden gedient had, en daer nae vry man geworden was,) bericht was, hoe hy zich in dienst op de zuikermolen van Joan Fernandes Vieira, gelegen in de Vargea, begeven hebbende, na omtrent twee maenden tijt aldaer aengesproken was by *Francisco Beringel Labrador*, die hem beloofde eenen man te willen maken, zoo hy met zijnen zoon *Antonio Dandrado Beringel*, voor tolk na Neerlant, en voorts na Portugael trekken wilde. Waer op zy luiden zamen, met het schip de Liefde, van Brasil na Zeelant vertrokken, en van Vlissingen, met de schepen van *S. Hubes*, voortgevaren, en te *Lisboa* wel aengelant waeren.

Na ontrent drie weken had *Antonio Dandrado Beringel*, aldaer aen dezen Arent Jansz. verhaelt, dat hy van Brasil afgezonden was, met eenen brief, by *Joan Fernandes Vieira*, *Francisco Beringel*, *Bernardin Karvailho*, *Juan Biserro*, *Louys Bras Biserro*, onder hun hant-teken, te kennen gevende aen den koning van Portugael; dat zy luiden van volk, gelt, krijgstuigh genoegh verzien waeren, en genegentheit hadden, om Brasil wederom aen den koning van Portugael te brengen.

De koning had den zelven *Antonio Beringel*, tot erkentenis van zijn aengeboden dienst, een Kompagnie vereert. Dies verzochten de bewinthebbers aen Graef Maurits en de Hoge Raden, dat zy op het bedrijf van die luiden achting wilden geven: naerdien zy wel wisten, dat de Portugese natie ten beste niet tot d'onzen genegen was.

Den zestienden van Lentemaent des jaers 1643. braght Graef Maurits ter Vergadering in, het geen hy ondertusschen nader by sekrete correspondentie, die hy hield, verstaen had: dat hier in bestont. Te weten, hoe eenige voorname Portugesen voor hadden onze garnisoenen, ten platten lande leggende, als te *Moribeka*, *S. Antonio*, en op andere plaetsen, even als in *Maranhaon*, op het onverzienste te overrompelen, en doot te slaen: waer toe zy achteden bequaemheit te zullen hebben, zoo wanneer zy op het feest van d'eene of andere Sant by een zouden komen. De voornaemsten, die daer van het beleit hadden, waren in de Vargea woonachtigh, dier voornemen was, met een parthye van d'ingezetenen het Reciff t'overvallen: wel wetende, zoo wanneer de hoofrplaetse vermeestert, en de garnisoenen ten platten overvallen waren, d'onzen Neerlants Brasil niet zouden kunnen verdedigen: naerdien ons krijghsvolk weinigh was, en de Kompagnie zonder koophandel niet wel zou kunnen bestaen.

Voorts wiert by de Hooge Raden in berading geleit: of men de hoofden van dien aenslagh, die den onzen bekent waren, niet datelijk dienden te verzekeren: dan of men daer mede noch wat diende te vertoeven, om het gantsche lant, op het vangen van zoodanige perzoonen, niet datelijk in openbaren oproer te stellen. Wat de Hoge Raden daer op besluiten te doen.

Hier op wiert goet gevonden, met het verzekeren van de hoofden het noch wat aen te zien: eensdeels, dewijl men van den aenslagh niet ten vollen verzekert was; en ten anderen, om dat Graef Maurits, op de vaste kondtschap, die hy wiste te bekomen, den zelven genoeghzaem achte voor te komen.

Dan niettemin wierd raetzaem geacht, de garnisoenen uit het platte lant in de vaste plaetsen te trekken: het Reciff, met het opmaken van de vervalle houte bateryen, en eenige traversen van palissaden aen het inkomen, te verzekeren: en voorts met het leggen van een schip tzeewaerts, en de groote chaloupen ter rivierwaerts, die het aenkomen aen het Reciff met hunne stukken flankeerden, allen toegang tot het zelve zoo bezwarelijk te maken, dat niemant daer op iet zou derven ondernemen.

Verscheide perzoonen verwittighden ook Graef Maurits, en de Hooge Raden, by brieve, den toelegh en aenslagh der Portugesen, op Nederlantsch Brasil, zoo onder bekende als onbekende namen: als, onder andere, zeker van Els, die by brieve uit Serinhaim

rinhaim van den vijf en twintighſten van Maert, des jaers 1643. Graef Maurits te kennen gaf, hoe hy verſtaen had waerachtigh en zeker te zijn, dat een Mulaet, zijnde in de troep van Auguſtijn Kardoſo, in zeker huis in de Fregeſie, gevraeght zijnde, wat zy daer deden, gezeit hadden, dat zy brieven aen zekere luiden, dicht by het Reciff woonende, gebracht hadden: met byvoegen, dat in zeer korten tijt die plaetſe, te weten, Parnambuko, zoude overgelevert en gewonnen worden, zonder Portugees of Neerlants bloet te vergieten.

Ambaſſadeurs van Angola komen op het Recif.

In Wintermaent, des jaers 1643. quamen op het Reciff, met het ſchip, het wapen van Dort, drie ambaſſaduers van den graef van *Sonho*, in Angola gelegen, als *Don Michiel de Kraſto*, koſijn van den graef, *Don Baſtiaen Manduba de Sonho*, en *Don Antonio Ferdinandes*, des graven hofmeeſter. Ieder had een dienaer by zich. Zy brachten negros, met goude halsbanden, voor graef Maurits, en ook vele negros voor de Kompagnie mee. Zy verſcheenen den eenen twintighſten van Loumaent ter vergadering van Graef Maurits, en de Hooge Raden, en verzochten, dat de koning van Kongo by d'onzen tegen den graef niet mogte geaſſiſteert noch geholpen worden Want al ſchoon zy toen gezamentlijk den oorlogh tegen de Portugeſen voerden, zoo was niettemin de Graef beducht, dat den koning van Kongo, op zekere pretenſien, die hy ſuſtineerde, hem ter eener of ter anderen tijde, wel met de wapenen mocht aentaſten.

Hun voorſtel.

Antwoort daer op.

Na rijpen overlegh wierdt den gezanten, op hun verzoek, aengezeit, dat d'onzen hunnen directeur Nieulant zouden aenſchrijven, dat hy allen vlijt en yver zoude aenwenden, om den koning en graef, als gemene bontgenoten van onzen ſtaet, buiten oorlogh te houden, en allen twiſt en oneenigheit, die tuſſchen beide ontſtaen mochte, door zijne bemiddeling wegh te nemen.

De Graef van *Sonho* verzocht by brieven aen Graef Maurits, van daer te mogen hebben eenen ſchoonen ſtoel, met een mantel, kleet, en diergelijke dingen, als ook eenige vaendels, die hem toegeſtaen wierden.

Graef Maurits en de Hoge Raden ſchreven ook brieven aen den koning van Kongo, en Graef van *Sonho*, en zonden aen hen, van wegen de Kompagnie, deze volgende goederen tot vereering. Te weten, aen den koning van Kongo.

Geſchenken door Graef Maurits aen den Graef van Sonho, en Koning van Kongo.

Een lange zwarte fluwelen mantel, met een goude en zilvere kant geboort.

Een fluier, met een goude en zilvere kant.

Een rok van effen fluweel.

Een kaſtoor hoet, met een goude en zilvere hoetbant.

En aen den Graef van *Sonho*.

Een root fluwele ſtoel, met goude paſſementen.

Een lange kaffa mantel, met een goude en zilvere kant geboort.

Een fluier, met een goude en zilvere kant. Een ſulpe rok.

Een kaſtoor hoet, met een goude en zilvere hoetbant.

Zy wierden van Graef Maurits, en de Hoge Raden heerlijk onthaelt, en hen alles getoont, wat'er te zien was. Zy wiſten wonderlijk met het ſlaghzwaert te ſchermen, en maekten een ſchrikkelijk gelaet en gezight. Zy verſtonden zich op de Latijnſe tale, en braghten daer in verſcheide geleerde redenen voort.

Joden maken den aenſlagh der Portugezen op Braſil bekent.

Den dertienden van Wijnmaent, des jaers zeſtien hondert vier en veertigh, maekten *Gaſpar Francisko da Kunha*, beneffens zijne twee medebroeders, die ouderlingen van de Joodſche natie waren, ter vergadering van de Hooge Raden bekent, hoe zy uit eenigen van de hunnen, ten platten lande verkeerende, bericht ontfangen hadden, dat by de Portugeſe ingezetenen wel iet tegen Neerlants Braſil zou mogen ondernomen worden: verhalende voorts d'inditien en kentekenen, die hen tot zulx te vermoeden oorzake gaven. D'ouderlingen wierden voor hunne waerſchouwing by de Hooge Raden bedankt, die beſloten, met bedektelijk t'onderzoeken, allen yver en vlijt te doen, om klaerheit en kenniſſe te mogen bekomen, of de Portugeſen iet op handen hadden: en hoedanig hun toelegh was, om dien tijdelijk te mogen tegengaen.

Alzoo

Alzoo de Hooge Raden van het afkomen van eenigh vaertuigh, met krijghstuigh voor de Portugese ingezetenen, gewaerschouwt waren, besloten zy den zeventienden van Wijnmaent, des jaers 1644. het jaght Nieuwenhuisen, met een galjoot en sloep van den admirael, in zee te laten kruissen, om acht te nemen, of eenige berken, of ander vaertuigh, zich bedektelijk na de kuste van Nederlants Brasil begeven mochten.

Des morgens den elfden van Bloeimaent, des jaers zestien hondert vier en veertigh, vertrok Graef Maurits van het Reciff, na het vaderlant, na hy aldaer, omtrent acht jaren het opperbestier over de burgerlijke en krijgszaken van Neerlants Brasil, gevoert had. De gantsche burgery van het Reciff, en Maurisstad, was in de wapenen, en stont van d'oude stad, tot aen de waterpoort, en de brug langs, op een ry, daer hy doorging, en van de voornaemsten van de stad, en van elk in 't byzonder zeer minnelijk zijn affcheit nam.

Voor de poort stont een paert gereet, daer hy op ging zitten, en reed met een groot gevolgh langs het strant na *Olinda*. De Hoge Raden, de Raden van justitie, en voordere krijghs-bevelhebbers, geleiden hem tot voor by de stad *Olinda:* alwaer die hun affcheit van hem namen. Hy reed met den Heer Bullestrate voort, die afgeschikt was, om hem by te blijven, tot dat de vloote in zee zou zijn.

Ondertusschen stond de Graef verscheide malen stil, en aenschouwde zijn vermaerde burgh, die hy zelf, zoo heerlijk en vermakelijk had doen opbouwen, en toen daer liet: terwijl zijne trompetters het oud deuntje, Wilhelmus van Nassouwen, lustigh opbliezen.

Hy trad eindelijk, met zijn byhebbend volk, in vier vaertuigen, en zoo te scheep. Na 's Graven vertrek, bleef d'opperhoofdige Regering, aen de heeren Hoge en geheime Raden: als Hendrik Hamel, Kodde van der Burg, en Adriaen Bullestrate.

Met de Graef ging een goet deel soldatē, dien men oordeelde toen te konnen missen. In Neerlants Brasil bleven toen noch 18. kompagnien in dienst.

Zijn Exell. ging den twee en twintighsten van Bloeimaent, met een vloot van dertien zeilen, van het Roo Lant tzeil: en quam Bullestrate den zes en twintighsten weer op het Reciff.

Den 22. van Grasmaent, kort voor het vertrek van Graef Maurits, was by de Hoge Raden nagezien, de resolutie, en het besluit wegens d'orde, by de bewinthebbers, over de regeering van Neerlantsch Brasil, op den vierden van Zomermaent, des jaers 1642. beraemt, en hun aenschrijven van den twee en twintighsten van Bloeimaent des jaers 1643: daer by de bewinthebbers belasten, dat by de Hoge Raden dezelve regeering zou worden waer genomen, tot nader besluit.

Hier op wiert by Graef Maurits goetgevonden, om de Hoge Raden, in die regeering, in gevolgh van het zelve schrijvē, te instabileren, dat voor zijn vertrek in den zelven hogen raet zou ontbooden worden, de raet van justitie, de krijgsbevelhebbers, &c. en hen dat bekent te maken. Men vond ook goet, het zelve aen alle buitengarnisoenen en kamers te schrijven, ten einde zy, daer van behoorlijke kennis hebbende, zich daer zouden mogen na schikken. *Vestight de Hoge Raden in de Regering.*

In gevolge dan van dit besluit, ter Vergadering van de Hoge Raden, op den twee en twintighsten van Grasmaent, genomen, om aen de Heeren Hoge Raden, (behalve het gezagh uit kragt van hun commissien, of lastbrief hen toebehoorende) het hoog gezagh, en bestier van Neerlantsch Brasil, (in gevolgh van d'aenschrijving der Heeren bewinthebbers) te laten, zoo ontbood Graef Maurits, den zesten van Bloeimaent, eerst den raet van justitie: daer na schout, schepenen, commissarisen en weesmeesters van Mauritsstad, voorts de predikanten en kerkenraet: de lant en zeebevelhebbers, de commissarisen van de compagnien, de krijgsbevelhebbers van de borgerye, en de voornaemste Joden, in de voorzael van het raethuis.

Aldaer hield hy hen allen voor: en zeide, naerdien hare Ho: Mog:, zijn Hoogh. de Prince van Oranje, en de Ed: Vergadering van de XIX. na een acht jarigh verblijf in die landen, hem *En maekt zijn vertrek bekent.*

verlof gegeven hadden, om zich wederom na het vaderlant te begeven, dat hy hen bedankte, wegens den dienst, die zy, een ieder na zijne gelegentheit en bediening, aen de Kompagnie en het gemeen gedaen hadden: desgelijx wegens de gehoorzaemheit, trouwe, en eerbiedigheit, die zy hem, geduurende den zelven tijt, bewezen hadden. Zeide voorts, dat hy zich van toen af aen der regeering ontsloegh, en beval en belaste hen, uit den naem van haer Ho: Mo:, zijne Hoogheit, en de Vergaderinge der XIX., den heeren Hoogen Raden, (aldaer tegenwoordig, en dien hy zijne geheele commissie en authoriteit na liet,) dezelve onderdanigheit, eerbiedigheit en getrouwigheit, in gevolge van hun commissie en lastbrief, te bewijzen en presteren, die zy tot noch toe aen hem betoont hadden.

Na dan door Graef Maurits den Hoogen Raden in hunne regeering geluk gewenscht was, zoo deden, van d'ontbodene collegien, ieder persoon in 't byzonder, het zelfste.

Neemt zijn afscheit van de collegien.

By die gelegentheit nam ook zijn Excellentie zijn afscheit van dezelve collegien, en bedankte haer als voren, en bood zijnen dienst in voorvallende gelegentheden aen een ieder van hen aen. Daer na nam hy ook in de raetkamer zijn afscheit van de Heeren Hooge Raden, hen bedankende, dat zy hem als goede en getrouwe collegen en amptgenoten, in alle zaken en besoignes bygestaen hadden: als ook wegens d'eerbiedigheit en eere, die sy hem toegedragen hadden: naerdien hy voortaen niet meer ter vergaderinge zou verschijnen. Voorts leverde hy hen zeker schriftelijk memorie over, by hem ingestelt, die hen tot berigt moght dienen, om hunne regeering daer na eenighsints te richten: zeggende bereit te zijn, dies aengaende, zoo het van nooden mocht zijn, nader met hen daer over te spreken.

Wort door de Hoge Raden geluk op sijne reize gewenscht.

Hier op wiert Graef Maurits door de Heeren Hooge Raden gezamentlijk bedankt, hem toewenschende een voorspoedige, en behouden reize, met gezontheit, voorspoet, en goet succes in alle zijne aenslagen en voornemen, en ootmoedigh verzoek, van by alle voorvallen, daer het dienstigh en van node mocht zijn, Neerlandts Brasil ten besten, en tot hunner welstant, te willen gedenken.

Voorts wierd in tegenwoordigheit van Graef Maurits beraetslaeght, wat voet de Heeren Hooge Raden voortaen in die Vergadering zouden dienen te houden: en voornamentlijk, of het presidentschap niet by beurte behoorde om te gaen: naerdien, by het schrijven van de Heeren Bewinthebbers, na het vertrek van zijn Excell. aen niemant van hun driën het presideren of voorzitten, byzonderlijk opgedragen was.

Beraetslaging over de zitting in de Vergadering.

Na daer op verscheide redenen en debatten gevallen waren, wierdt goet gevonden, de zaek daer by te laten blijven, tot nader besluit van de Vergadering der XIX. by de maniere, die tot noch toe, by afwezen van Maurits, in de Vergadering gebruikt wierdt: houdende ieder zijn rang en zitting als voor hene: te weten, eerst Dirk Hamel, daer na Bullestrate, Kodde, van der Burgh, &c.

En ten einde men nu immers zou mogen vernemen, wat van den aengevangen opstant en muitery der Portugesen mocht zijn, zoo wierdt in Louwmaent des jaers 1644. raetzaem gevonden, na de Bahia, aen den gouverneur *Antonio Telles da Sylva*, Gysbert de Wit, raet van de Justitie, en kapitein Dirk Hooghstraten, toen commandeur aen de Kaep van S. Augustijn, af te vaerdigen.

De Wit en Hooghstraten na de Bahia gezonden.

Hun instructie of bericht-schrift van den vijftienden derzelver maent, hield onder andere inzonderheit het volgende in.

Hun berichtschrift.

Den gouverneur, na het overleveren van de geloofenis-brieven aen hem, uit den naem van de Hooge Raden, vriendelijk te groeten, en alle goede vrientschap, correspondentie en onderling verstant aen te bieden.

Voorts hadden zy hem voor te dragen, hoe een geruimen tijt herwaerts, en noch daghelix, uit de landen, onder de gehoorzaemheit der Nederlanders staende, verscheide perzoonen, die grote zommen van penningen aen de Kompagnie, en byzondere ingezetenen van onzen staet, schuldigh waren, na de Bahia zich begaven,

Dies

Dies verzochten zy, dat hy zou gelieven, tot vordering van recht, en om eenen ieder tot het zijne te helpen, deze gevluchte banquerotiers aldaer in hechtenis te zetten, of ten minsten den onzen daer van te doen verwittigen, ten einde de geintereſſeerden tegen den zelven hun recht aldaer zouden mogen vervolgen.

Hen wierden ook in het heimelijk zes byzondere punten belaſt: en eenen generael bedektelijker wijze te doen verſtaen.

Eerſtelijk, wat kracht van krijghsvolk toen in de Bahia ware: desgelijx op plaetſen, hooger om de Zuidt gelegen.

Ten tweeden: wat macht van ſchepen zy aldaer hadden.

Ten derden: wat ſchepen zy uit Portugael of andere plaetſen te verwachten hadden.

Ten vierden: wat handel van negros daer omging, en van waer zy die toen bequamen.

Ten vijfden: of zy handel met die van *Bonas Aires* hadden.

En ten zeſten, hoe die plaetſen haer toen bevonden.

Voorts zouden zy zien te verſtaen, wat de ſtaet eenighſins rakende was, om t'hunner wederkomſte den Hoogen Raden daer van verſlagh te doen.

Alzoo vele en verſcheide geruchten een langen tijt geloopen hadden, als dat eenige ingezetenen, uit de Vergea, en andere perzonen, op verſcheide plaetſen in Braſil, zich tegen den ſtaet van de Nederlanders, zouden opwerpen, zoo waeren zy gelaſt na den perzoon of perzoonen, die daer toe mochten gehouden worden, t'onderzoeken, en te vernemen, wat inkomſte, byſtanden, en hulpe, en van wien d'opwerpingen van die perzonen zich verzekerden.

Naerdien van het Reciff verſcheide ſoldaten, in eedt van de Kompagnie zijnde, zonder paſpoort over landt na de Bahia vertrokken, en van daer na Portugael overſcheepten, zoo zouden zy ook verzoeken, dat zoodanige zoldaten aldaer niet mochten opgehouden, maer na het Reciff overgezonden worden.

D'afgezondenen quamen den achtſten van Sprokkelmaent, des jaers ſestien hondert vier en veertigh, in de Bahia, en laveerden, om voor de ſtadt S. Salvador ten anker te komen: alwaer aen hun boort twee krijghs-bevelhebbers quamen, die, na d'afgezondenen hen hadden bekent gemaekt, van waer hunne komſte was, van wie, en aen wien gezonden, wederom keerden, om den gouverneur, *Antonio Telles da Silva*, des te verwittigen. Komen in de Bahia.

Met den avont quamen zy ontrent de ſtad S. Salvador, en het kaſteel S. Antonio ten anker: alwaer des volgenden daegs de ſergeant major *Domingo Delgados*, en de kapitein *David Ventura*, met eenige minder officieren en dienaers by hen quamen, die door den gouverneur afgezonden waren, om hen te verwellekomen, en uit deſſelfs naem aen te zeggen, dat hy hen met d'eerſte gelegentheit voor de ſtad op de rede met zijne chaloepe zoude doen halen. Worden verwellekomt.

Hier op trokken zy weder na de ſtad, en volghden d'afgezondenen hen des middaghs met het jaght.

Na den middagh ten drie uuren quamen de gemelde officieren, en noch twee of drie andere, met de chaloep of Brigantijn aen boort van d'afgezondeneu, om hen af te halen. Aen lant komende, vonden zy eenige gezadelde paerden ſtaen, door den gouverneur gezonden; daer mede zy den bergh op, en voor het paleis, reden. De wegh was overal met menighte van menſchen bezet. Op het paleis was d'eerſte zale, daer zy door gingen, met waght van ſoldaten bezet: de tweede met vendrighs, en mindere officieren; de derde met kapiteinen en lieutenants, en de vierde met kolonellen, luitenant generaels, en andere hooge officieren, en eenige geeſtelijke perzoonen: nevens den gouverneur, die den afgezondenen tot aen de deur te gemoet quam, en aen d'eene zijde van de zael braght: alwaer ſtoelen gezet ſtonden, daer d'afgezondenen, nevens en over hem, op zitten moſten. Komen ten hove by den Gouverneur.

Na hy d'afgezonden verwellekomt had, deden zy een korte reden aen hem, als, van verblijt te zijn, dat ſy hem in goede gezontheit vonden: dat zy van de Heeren Hooge en geheime Raden aen hem gezonden waren, om hunne genegentheit tot onderhouding Hun reden aen hem.

van goede vrientschap en correspondentie te verklaren: ook hun wensch, tot zijn, des konings, en des staets welvaren: waer toe zy welgenegen en bereit waren, om alle hulpe en dienst te doen. Voorts zeiden zy, hoe hen eenige punten waren mede gegeven, om met hem te verhandelen: daer, en wanneer het den gouverneur gelegen zou komen. Hier over vielen voorts eenige groetenissen, en gesprek van nieuwe tijdingen, die ieder van de staet zijner overheden mochte hebben.

Vertrekken van den gouverneur na hun logement

Wanneer d'afgezondenen hun afscheit namen, om na een logement te gaen zien, zoo bracht de gouverneur hen weder tot aen de deur van de zaal, en deed hen, door den gemelden *Domingo Delgados* en *David Ventura*, tot in zeker groot bequaem huis geleiden, dat in de straet van den bisschop stont, en met goude leere tapisseryen behangen, en met schoone ledekanten voorzien was, om d'onzen t'ontfangen en logeren: hoewel die zich daer tegen stelden, en zeiden, hun eigen huis, kost, en voorders, te willen verzorgen. Dies verzochten zy den gouverneur vriendelijk, dat hy, dien aengaende, voor hen gene moeite dede. Te meer hy wiste, dat hunne Heeren en Meesters daer henen neighden en begeerden, dat d'afgezondenen van weder zijde elk hun eige kost zouden doen. Zy mosten evenwel aldaer blijven, en de kost en drank, dien hy rijkelijk voor dat avontmael, hen toezond, aennemen.

Verschijnen weder voor den gouverneur.

Des anderen daeghs, den elfden, gingen zy tegen den middagh weer na den gouverneur, en wierden, na gehoor verzocht te hebben, met dezelve staetsie ontfangen.

Na ieder, behalve des gouverneurs sekretaris, uit de zael vertrokken was, stelden d'afgezondenen de punten van hunne bezending voor, met een klein verhael over dezelve: en hoe die tot nader vrientschap zouden strekken. Zy leverden hem die, op zijn verzoek, schriftelijk in het Portugeesch vertaelt, over.

Stellen hun punten den gouverneur voor

Zijn antwoort daer op.

Het generael antwoort van den gouverneur was: na alle goede vrientschap en correspondentie met ons volk te trachten: dat hem ook door door zijn meester, de koning van Portugael, by alle brieven, hooghelijk belast was.

In 't particulier en byzonder antwoorde hy, op de punten voornoemt, zijnen krijghsraet en raet van justitie te zullen doen vergaderen, en alsdan den onzen bescheit geven.

Na zy van den gouverneut gescheiden waren, wierden zy, door den sergeant major *Domingo Delgados*, ten zijnen huize gebraght, en aldaer op het middaghmael, nevens verscheide van de voornaemste grooten, wel onthaelt: gelijk des anderen daeghs, ten zelven tijde, by den gouverneur zelf.

Komen weder by den gouverneur ter gehoor.

Den zeventienden quamen zy wederom by den gouverneur ter gehoor, en wierden onthaelt als voren. Voort zeide de gouverneur den afgezondenen, na weinigh andere redenen, met zeer minnelijke woorden: Hoe hy de punten van hunne bezending overwogen had, en daer op niet anders kon besluiten, als het geen hy hen schriftelijk overgaf; verhalende mondeling den zin van 't zelve. Waer op onder andere redenen d'afgezondenen zeiden. *Dewijl dan de wegh ondertusschen voor schelmen en dieven zou open blijven, dat hy immers geliefde van die genen kennis te nemen, of doen nemen, die sich derwaerts na de Bahia mochten begeven, en hunne namen aen te doen tekenen, op dat d'onzen namaels kennis mochten bekomen, waer zy henen vertrokken waren.* Het welke hy aennam te zullen doen.

Vertrekken uit de Bahia.

Na dan eenige redenen van vrientschap, en goede genegentheit, van d'eene en d'andere zijde gevallen waeren, namen zy den twee en twintighsten hun afscheit van den bisschop, en weinige andere perzoonen, die hen door hunne gedienstigheden verplight hadden, en gingen voorders, verzelt met verscheide aenzienelijke officieren, na het paleis, en wierden aldaer met gewonelijke staetsie ontfangen.

Zy bedankten den Gouverneur voor alle genote eere en vrientschap, en wenschten zijne Majesteit van Portugael, en hem, een langduurige en gelukkige regering, en vele victorien tegens de Kastilianen.

De Gouverneur, na bedanking en genomen afscheit, geleide d'afgezondenen tot in de zale, en zond hen, om de

degrote ſteilte (want de ſtad is in het hangen van eenen bergh geſtight) gevoeghelijker af te geraken, negers met hangmakken achter aen, om d'onzen te dragen. Doch zy vonden het gevoeghlijker te voet te gaen, en deden hem bedanken. Zy wierden weer met dezelve ſloep of brigantijn, en officieren en ſpeelluiden, aen hun jaght gevoert.

Na veele eerbiedigheit van wederzyden, ſcheiden d'officieren van d'afgezondenen, en keerden na lant: en d'onze maekten zeil, tot bevordering van hunne reize na het Reciff, daer zy in 't kort behouden aenquamen.

De gouverneur had hen ook eenen brief aen de Heeren Hooge Raden mede gegeven, die aldus luit.

„ DE Heeren Gijsbert de Wit, raet „ van juſtitie, en Diederick van „ Hoochſtraten, Commandeur der mi- „ litie, aen de *Cabo S. Auguſtijn*, van „ uwe Ed. E. gedeputeert, perzoonen, „ die door hare meriten en qualiteiten „ van my behoorlijk zijn gereſpecteert „ en geacht, hebben my uwe Ed. E. miſ- „ ſive behandight, en de materie, waer „ door uwe Ed. E. hen alhier in de *Ba-* „ *hia* hebben gezonden, geproponeert: „ en alhoewel ik altijt zoeke, met de „ grootſte plighten, de correſponden- „ tie van onze nabuurſchap aen een te „ binden en te behouden: zoo is my „ nochtans niet mogelijk geweeſt, an- „ der antwoort te konnen geven, als de- „ ze tegenwoordige, vertrouwende, dat „ uwe Ed. E. by d'experientie, die in „ mijn gemoet bevonden hebben, ge- „ lieven af te meeten, en haer te verze- „ keren, dat ik in al 't gene, dat mijn gou- „ vernement dependeert, gereet ben, „ mijn devoir te toonen, zoo om na te „ komen de ware getrouwigheit, die de „ koning, mijn Heere, my gebiet in de „ capitulen van de vrede t'obſerveren; „ als de natuerlijke affectie te bewijzen, „ Waer mede ik de dankbare vrient- „ ſchap van uwe E. Ed. eſtimere, ende „ deſſelfs benevolentie verwachte, om „ waerdigh te weſen uwe E. E. in voor- „ vallende occaſien te mogen dienen. „ Wiens E. E. perzoonen God almach- „ tigh wil bewaren. *Bahia* den 14. Fe- „ bruar. 1645. Ende was geteikent,

Antonio Telles da Silva.

Over de zes byzondere punten, daer d'afgezondenen bedektelijker wijze na vernomen hadden, deden zy het volgende bericht aen de Hooge Raden.

Bericht der afgezondenen over de 6. punten aen Hoge Raden.

1. Dat het getal van hun krijgsvolk, van den eenen min, en van den anderen meer wierde gezeit te zijn, als van ſommige 3000, van ſommige 3400, van andere 3500, en dat zonder de Braſilianen en Negers. D'onzen daer en tegen konden geen hoger getal aenneemen, dan van 3000, weinigh min of meer, de Braſilianen en negros daer in begrepen, en ook alle die gene, die in andere guarniſoenen, noort en zuitwaerts, waren gelegen, tot *Rio Janeiro* toe excluſive. Deſe macht beſtont in vijf Regimenten; zijnde de drie van blanke ofte Portugeeſche ſoldaten, onder de Colonellen *Joan Darauge*, *Martin Soares*, en N. N. het vierde van Braſilianen, onder de Braſiliaen, *Antonio Philippo Camarao*, en het vijfde van negros, onder den neger *Henricio Dyas*. Deze twee laeſte Regimenten konden t'zamen niet boven 300. man uitmaken, en hadden hunne guarniſoenen om de Noort, ontrent *Rio Reael*, dat is, op de frontier-plaetſe tegens ons, konnende oock dat volk, als zijnde een geſpuys van menſchen, ontrent de ſtadt niet wel geleden worden. Zelfs ook was daer ter plaetſe onder hen moeite ontſtaen, en waren eenige officieren derwaerts getrokken, om ordre daer onder te ſtellen. De Portugeeſche zoldaten dan blijvende, naer rekeninge der onzen, 2700. man beſtaende in drie regimenten, hadden haer guarnizoen in de ſtad *S. Salvador* en forten, uitgezondert een kompagnie, die ordinaris omtrent *Rio Reael* gehouden wiert, en eene, die op 't eilant *Morro S. Paulo* lagh, en dan noch hondert en dertigh, veertigh, of vijftigh man, die tot bezettinge in de Kapitanien van *os Ilheos Porto Seguro* en *Spirito Santo* lagen. Zoo dat het guarnizoen van Salvador, en aenleggende forten, beſtont in 2300. man ruim, 100. mannen weinigh min of meer, onder een kompagnie ſchoon en uitgelezen volk, en wel in 't habijt, waer toe de gouverneur goede zorge droegh, dat zy het bequamen, en haer goede zorge deed dragen, dat zy

het te rade houden en bewaren. Ieder avont hadden vier kompagnien de wacht, eene aen 't palleis, aen de twee poorten elk eene, en eene op de waterforten beneden aen de stad.

2. De macht van schepen, die zy in de *Bahia* bevonden, was zeer gering, meer bestaende in 't getal, dan in de sterkten: want zy telden aldaer in de vijftigh zeilen, zijnde het meeste getal: namentlijk by de veertigh karavellen, twee fluiten, en de rest jachten, en andere kleine en reddelooze scheepkens: immers gene, die veel bequaemheits hadden, om ten oorlogh gebruikt te worden, waer toe zy ook niet konden vermerken, dat eenige preparatie ofte gedachten wierden aengewent, dan alleenlijk, om haer op de kuste van Portugael varende schepen tegens de Duinkerkers, Kastiljanen, en Turken, te beschermen: van welke hen, zoo zy hen te kennen gaven, zomtijts schade wierde gedaen. En was 't ook, om zulx voor te komen, dat by hun aenwezen in de Bahia, aldaer arriveerden twee kloeke schepen, van den koning gezonden, wel ten oorlogh voorzien, zoo van volk (zijnde niet min dan zes hondert man) als van andere ammonitie, onder 't beleit van den generael *Salvador Correa da Sa*, wiens last was, zich met de voorsz. twee schepen terstont na *Rio de Janeiro* te begeven, om alle de ree-leggende karavellen en andere vaertuigen, na de *Bahia* te halen, en die van daer, vervoeght met de gene, die in de Bahia zouden afgeladen zijn, in eene vloote naer Portugael te convoyeren. Zouden ook derhalven ten dien einde alle afgeladene karavellen ondertusschen opgehouden werden, die andersints, na voorgaende wijze van doen, zoo nu en dan, wanneer zy gereed waren, vertrokken zouden zijn. Met de voorsz. twee schepen wierd ook tijdinge gebracht, dat zijn Majesteit van Portugael het maken van karavellen hadde doen verbieden, en het maken van weerbaerder schepen, aen de gene, die schepen maken wilden, hadde doen gebieden, om zoo lichtelijk in sijner vyanden handen niet te vervallen. Hier uit wierd by d'afgezanten afgenomen, en most ook nootzakelijk volgen, dat de lasten, als vrachten, konvoy-gelden, &c. op de koopmanschappen uit Portugael, na Portugaels Brasil, en op de zuikeren uit het zelve Brasil, naer Portugael gaende, des te groter mosten werden, en dienvolgende hare zuikeren kostelijker dan d'onze zouden vallen, en ten zulken lage prijze niet konnende verkocht werden; te meer, daer noch by komende de schaden en interessen, die zy lijden zouden, door 't ophouden van de afgelade karavellen, om onder eene vlote te gaen: daer zy voor dezen, zoo haest zy volladen waren, alleenlijken, om op 't spoedighste aen de markt te komen, hare reize bevorderen.

3. De voorsz. 2. schepen warē die van de Bahia verwachtende, soo sy ter aenkomste der afgezanten verscheide malen te kennen gaven, zonder anders gene, waer van sy zekere tydinge hadden. Niet te min gebeurde, dat zoo nu en dan, zelfs in hun aenwezen, aldaer een karavele of twee, of andere schepen, uit Portugael, en d'eilanden quamen t'arriveren, gelijk zy daer van in hun journael mentie maken.

4. De neger-handel, die aldaer gedreven wiert, mosten d'onzen oordeelen, dat zeer gering en weinig was: alzoo zy zeer weinigh daer van konden vernemen. Het minste daer van men hoorde gewagh maken, was van negers koopen of verkoopen: en evenwel was de prijs van een redelijken goeden neger niet meerder dan 35., en ten hooghsten 40. mil rees, dat 262. 10. gl. en 300. guldens bedraeght: zoo dat d'onzen daer uit mosten presumeren, dat zy noch geen gebrek daer van moesten hebben: maer ter contrarie, redelijk daer van noch voorzien zijn. Die zy nieulijx zoo nu en dan bequamen, wierden genegotieert en gehaelt van *Cabo Verde*, en *Arder*, op welke plaetsen zy hun vaert noch hadden. Als d'afgezondenen op Woensdagh, den achtsten Februarii, de Bahia inzeilden, waren twee schepen van redelijke groote, voerende na hunne gissinge twintigh stukken, en wel bemant, naer zy zien konden, de Bahia uitgezeilt, die hen altijt gezeght wierden, (aen wie, en hoe menighmael zy daer na vernamen) dat na Portugael waren vertrokken: daer zy nochtans, vermits men hen, van de haven waer henen,

henen als Lissabon, Porto Viana, &c. geen zeker bescheit gaf, en ook om eenige andere redenen, vermoedende waren, die hare reize elders hadden genomen; en zoo ook bevonden zy de waerheit, dan eerder niet, voor dat zy op den twee en twintigsten dito weder in hun jaght, en van lant waren. Toen verstonden zy van de mulat *Juliana*, (waer van boven op den 17. Februarii mentie wert gemaekt,) en ook van de twee munniken, dat de voorsz. twee schepen gezonden waren naer Angola, redelijk wel bemant, om te dienen tot versterkinge van de inwoouders in *Masagao*: welke aen de gouverneur in de Bahia geschreven hadden, hoe zy, vermits haer kleen getal, bevreest waren, overvallen en doot geslagen te worden van de negers, inwoonders des zelven lants: dat daerom der voorsz. twee schepen last was, haer volk, by nacht en ontijden, met stilheit aen lant te zetten, t'eenen bequamen plaetse, om haest te *Masagao* te geraken: zonder vyantschap te gebruiken tegens onze natie. Hoe verre dit gaet, en wat den waren last geweest zy, zou den tijt moeten leeren: immers, om dit voor d'onsen verborgen te houden, en misschien ook noch andere zaken, zoo mosten zy alsdoen gelooven, dat de last was uitgegeven, welke zy ontrent den tijt van hun vertrek te weten quamen, dat op hun aenkomste uitgegeven was: te weten, dat gene Nederlanders of Duitschen, 't zy dan overloopers of scheepsvolk van de fluiten, die daer lagen, onder der afgezondenen oogen zich zouden laten vinden, veel min met hen spreken, gelijk ook niet geschiede: wetende d'onzen in 't eerste niet anders te bedenken, dan dat geen Nederlanders aldaer mosten zijn: maer namaels bevonden zy, dat zy alle op de schepen, (sonder te weten hoe veel of weinig) warẽ gebragt, om te beter voor te komen, dat zy met d'onsen, of hun scheeps-volk niet te spreken quamen; ook mosten daer toe dienen, dat, in de twee naest gelegen caravellen, aen ons jaght, waren gestelt, voor alle den tijt, die zy daer waren, zes soldaten, welke niet toelieten, dat eenigh boot ofte persoon hun jaght aen boort voer. Wel onder ten tijtel, dat den onsẽ geen overlast soude geschiedẽ: maer als veel gelooflijker, op dat de gegeve ordre des te beter achtervolght zouden werden.

5. Met *Bones Aires*, en de quartieren, die van Kastiljen bezeten wierden, hadden die van de Bahia, *Rio de Jeneiro*, en andere Portugeese Kapitanien, gantsch geen commercie noch communicatie. In 't begin der afzonderinge van Kastiljen, is by die van de Bahia zulx geattenteert: maer hen qualijk gesuccedeert, door dien die van *Bones Aires* hen vyantlijk bejegenden. Invoegen dat die van de Bahia het daer voor hielden, dat die plaetse door neering of handeloosheit geheel zou vergaen, of reeds vergaen was: want alle dessels welvaren bestaende was in de commercie, die van daer af de geheele kust van Brasil langs geschiede: welke niet vallende, most nootzakelijk volgen, dat uit Peru geen silver, als voormaels, derwaerts wert gezonden, en zoo doende, de plaetse sonder handel blijven. Te meer de koning van Spanje sijne schatten zekerder over de West-indies bekomende, deze onzekere, of zorgelijke reize, langs zijner vyanden kust, meer en meer ongedaen liet.

6. Wat het gerucht, en waerheit of onwaerheit belangt, van dat in Neerlantsch Brasil eenige ingezetenen uit andere plaetsen zich tegen onsen staet zouden willen opwerpen, &c. daer van konden zy in 't minste niet gewaer worden, en derhalven het rapport over dat punt niet geven.

Wat het generael punt belangde: dat bestont voornamelijk in het vernemen na de gelegenheit van de stad S. Salvador, inwoonders, gouverneur, en vordere gelegenheit des Lants.

Na dan de gerughten van de verraderlijke desseynen en aenslagen der Portugesen, die op het jaer veertigh ontstonden, te niet gelopen waeren, heeft eindelijk het voorraet zich in Sprokkelmaent, des jaers 1645. beginnen t'openbaren, als wanneer, behalve verscheide voorige, weder nieuwe geruchten begonnen te loopen, te weten: dat de Portugesen ingezetenen, van Neerlantsch Brasil, de wapenen tegen d'onsen zouden aennemen, en die van de Bahia hun te water en te lande bystant toeschikken.

Nieuwe opstant der Portugesen, 1645.

Tot

Tot uitvoering van dit hun boos voornemen, hebben zy hunnen tijt wel weten waer te nemen, en des te lichter geacht daer toe te zullen geraken: door dien Graef Maurits, en ook met alle de vloten, en een groot getal van zoldaten, na het vaderlant vertroken waren, en gene of weinige wederom daer tegen in Brasil quamen.

Hoge Raden doen na den aenslagh der Portugesen vernemen.

De Hooge Raden hebben daer op met alle naerstigheit onderzoek in verscheide oorden laten doen. Maer wat middelen men gebruikte, zoo kon men zoo veel niet uitvinden; waer op geoordeelt wiert, dat men eenige ingezetenen, die verdacht waren, konde aentasten, en van verraderye beschuldigen.

Daer en boven deden de Hooge Raden, door krijghs-bevelhebbers, en eenigh krijghsvolk, het platte lant aen verscheide oorden verspieden, om te vernemen, of ook eenige perzoonen zich onder d'ingezetenen onthielden, en aldaer het vuur van oorlogh zochten te stoken.

De Hooge Raden deden ook, onder andere pretexten en dekmantels, tot *Rio Reael*, over de riviere van *S. Francisco*, in het leger van Kamaron, volk zenden, ten einde die aldaer eenige kontschap mochten bekomen, of dat volk toerusting ten oorlogh maekte, en last had, om na Pernambuko te trekken. Maer zy konden door alle middelen niets verstaen, dat by zonder fondament en gront hadde. Niettemin hielden de Hooge Raden d'advysen en tydingen, die hen toequamen, van consideratie, ten aenzien zy redenen en bedenken hadden, dat de Portugezen, als een hooghmoedig volk, en in godsdienst, tale en manieren van d'onzen verscheiden, gestadig daer op zouden toeleggen, en alle praktijken en listen aenwenden, om hen zelfs het gebiet der Nederlanders t'onttrekken.

Over dezen toelegh, aenslagh en aenvang der revolte der Portugese ingezetenen, schreven de Hooge Raden, eenen brief van den 13. van Sprokkelmaent, des jaers 1645., aen de Vergadering der XIX., die aldus luide.

Edele, Erentveste, voorzienige zeer discrete Heeren.

„ Gelijk al by de regering van zijn Excell. Graef Maurits, diverse ingezetenen van dezen Staet bedektelijk hebben toegeleght, om met assistentie van eenigh secoers uit Portugael, ofte de *Bahia*, een generale revolte en opstant, over deze gantsche Conqueste, te wege te brengen; voorgevende en den anderen wijsmakende, na dat zy het succes van de haere, in de *Maranhaon*, vernomen hadden, en onze militaire forcen, door de bezetting in *Angola*, *S. Thome*, en de *Maranhaon* verdeelt zagen, dat zy by die gelegentheit, een gewensten tijt hadden, om zich uit onze gehoorzaemheit te onttrekken, en hen onder hunnen nieuwen koning in vryheit te stellen. Tot welk uit te voeren, verhoopende alle zwarigheden lichtelijk te zullen te boven komen, zy te meer geanimeert zijn geworden, na dat zy bemerkt hebben, datmen met het zenden van recreuten van soldaten, en inzonderheit van vivres of meelen, uit 't vaderlant supersedeerde: want daer door de forten van deze gehele Conqueste, van noodige provisie onvoorzien zijnde, en deshalve van tijt tot tijt met *farinha* en versch vleesch uit het lant moetende gespijst worden, zoo wanneer zy alleen meester in het velt waeren, nootzakelijk in hunne handen moeten vervallen: gelijk de kastelen in Portugael, met Spaensch garnisoen bezet, om die oorzake alleen, in 't jaer 1640. tegens de Portugezen niet hadden konnen uithouden. Ook bevonden zy onze magt hier te lande zoo groot niet, datmen, de forten met noodigh garnisoen voorzien latende, eenige troepen van aenzien zoude konnen in het velt brengen, om haer het hooft te bieden.

„ Deze discoersen zijn, sedert een geruimen tijt, veel onder de Portugesen gehouden, en zijn by die genen, die zich by onze regeering meest geoffendeert hielden, en by verandering voordeel verwaghteden, veel op de bane gebraght, om den anderen gaende te maken: maer hebben gene werking gedaen, zoo lange zijne Excell. in het lant geweest is, zoo wel, om datmen

van

" van deze hare meningen gewaerschout " zijnde, een wakend oogh op al hun " doen hielde, als om dat zich noch te " veel krijgsvolk in 't lant bevond: waer " door zy niet wel middel zagen, om hun " voornemen te volvoeren: zulx dat zy, " om die redenen, beter geacht hebben, " dezen hunnen aenslagh tot na het ver- " trek van zijne Excell. uit te stellen. Van " wiens licentie, om op het voorjaer " te mogen na het vaderlant gaen, men " toenmaels alomme volkome kennisse " had, verhopende, dat by zijn afscheit " ('t welk niet zonder een kloeke en wel " bemande vloote, en vervolgens met " merkelijke verzwakking, van de be- " zetting dezer conqueste, konde ge- " schieden) zich schoonder gelegentheit " zoude voorgeven, om hunnen aen- " slagh in het werk te stellen: komende " alsdan noch daer by, dat zy zich tot " den opstant tegen d'onzen, als genoot- " zaekt zouden mogen houden, een ie- " der van hen die impressie hebbende: " dat zijne Excellenties authoriteyt en " gezagh alleen, de militie, en een ieder " in toom hield, en dat dezelve gemist " wordende, zy allezaem tot een roof " en proye aen de exactioneerde officie- " ren en gedebaucheerde soldaten zou- " den gelaten worden. Naderhant zij- " ne Excellentie na het vaderlant vertrok- " ken wezende, hebben die praktijken " niet nagelaten, maer meer en meer toe- " geleit, na dat zy zich wel naeuw op " de sterkten van alle onze guarnisoenen " geinformeert hadden, om hoe eerder " hoe liever, voor dat'er nieuwe sekoer- " sen en vivres uit het vaderlant aenlan- " deden, met hun voornemen voort te " varen: ten dien einde secrete corre- " spondentie houdende, en te landeveel " over en weder zendede, na de *Bahia*, " om krijghsvolk en geweer van daer, " tot hunne assistentie te mogen hebben: " waer toe, zoo het schijnt, hen hope " gegeven is. Ja het is niet buiten ver- " moeden, dat de reize van *Andre Vi-* " *dal*, uit de *Bahia* herwaerts in Augu- " sto jongstleden, onder pretext van zijn " afscheit te nemen, alvorens hy na Por- " tugael, ten dienste van den koning, " trok, nergens anders toegestrekt heeft, " als alle gelegentheit van dezen staet, " op het naeuste te doorsnuffelen, en " daer van in de *Bahia*, en voorts in Por- " tugael, mondeling te rapporteren, der

Portugese ingezetenen humeuren te " ondertasten, en die tot rebellie bequaem " of genegen vindende, diezelve met be- " lofte van prompt secoers uit de *Bahia* " daer toe te animeren: want ons by ee- " nige in 't secreet aengedient is, dat de- " zelve hem hier over in diverse bycen- " komsten heeft gevonden. Doch hoe " gereet, en geanimeert zy ook zijn ge- " weest, en wat apparentie tot goet suc- " ces zy haer zelven by verminderinge " van ons krijgsvolk, en slechte voor- " raet van vivres inbeeldeden, zoo heb- " ben zy evenwel daermede niet derven " voortgaen: vermits zy gewaer zijn ge- " worden, dat men van haer voornemen " kennisse hadde, en om haer te preve- " nieren toeleide, zoo ook, om dat ve- " le, boven vermoede, in 't nieuwe gou- " vernement van de Hoge Raden con- " tentement nemende, het zekere voor " het onzeker verkiezende, haer tot " zulke handel niet hebben willen inla- " ten: zulx dat alles daer by gebleven is, " *zonder dat wy als nu konnen vernemen,* " *of eenige indicien konnen zien, dat daer* " *van onder haer iet voorder gehandelt* " *wert.* Haer principaelste toeleggen, " zoude geweest zijn, voor zoo veel ons " voor het waerschijnlijkste aengebraght " is, om het recif met zijn ingezetenen " op het onvoorzienste te overrompe- " len, achtende, dit hooftstuk volbracht " zijnde, lichtelijk alles te zullen mee- " ster werden: waer toe middel meen- " den te hebben op een verkoop-dagh " van Negros, als wanneer daer bui- " ten achterdenken groote meenigh- " te van Portugesen konden by een ko- " men, en in zulken geval vertrouden " dat zelfs onze Negros, als meest Paeps " zijnde, haer zouden toevallen. Doch " hier tegen is met scherpe wacht, op de " verkoop-dagen te houden, voorsien; " zoo dat het by haer niet en heeft kon- " nen onderstaen worden. "

De voornaemste aucteuren en belei- " ders van dit werk zijn ons ook ge- " noemt, en zouden wezen *Ioan Fernan-* " *des Vieira*, en zijn schoonvader *Fran-* " *cisco Berengel*, met eenige andere, die " wy in verzekeringe zouden genomen " hebben, by aldien wy meerder zeker- " heit van hun voornemen hadden ge- " hadt: waer toe wy alle bedekte mid- " delen hebben aengewendt; doch zoo " veel niet konnen uitvinden, dat wy "

„ hebben konnen resolveren, daer toe te
„ descenderen, ofte ook, om op een
„ nieuw het geweer in te trekken: in-
„ zonderheit, door dien wy voor vast
„ bericht wierden, dat, zoo haest yemant
„ dieswegen aengetast wierde, of men
„ d'ontwapeninge by der handt name,
„ een generale opstant daer op stont te
„ volgen. Ook vonden wy onzen staet
„ zoodanigh gestelt, onze magazijnen
„ ydel van vivres wezende, en tot defen-
„ sie van het platte lant in zulken geval
„ weinigh volk uit de guarnisoenen kon-
„ nende gelicht worden, dat de minste
„ alteratie zeer pernicieuse effecten zou-
„ de hebben kunnen causeren: altoos
„ deze loopende Saffara zoude ten min-
„ sten de Kompagnie, ende de particu-
„ liere Nederlanders, daer mede vruch-
„ teloos zijn gemaekt, zoo slechts die
„ van onze natie, buiten de forten woon-
„ achtigh, een generale massacre had-
„ den mogen ontkomen; waer op in zoo-
„ danigen toestant by de Portugeze in-
„ gezetenen meest zoude toegeleidt
„ worden. Uw Ed. E. hebben hier in ge-
„ sloten, de principaelste informatien,
„ dies aengaende by ons beleit: waer
„ uit kan blijken, dat deze ingezetenen
„ van den koning van Portugael zelve
„ tegen dezen staet opgemaekt worden,
„ of altijt in dat haer quaet voornemen
„ gevoedt worden. Waeromme Uw
„ Ed E. te meerder toestaet te vigileren,
„ dat dezelve niet langer hare noodige
„ bezettingen ende behoeften mogen
„ onthouden werden, daerom aen Uwe
„ Ed. E. meermalen geschreven is. Wy
„ hebben, op d'eerste bekomene infor-
„ matie, dat die van de Bahia, bezuiden
„ het Reciff, in d'eene of andere haven,
„ geweer tot wapeninge van d'ingeze-
„ tenen, ofte secours zoude aen landt
„ werpen, op den dertienden October
„ geresolveert, het jacht Enkhuizen met
„ de galjoot en de chaloupe van den ad-
„ mirael te laten kruissen, om te zien, of
„ sy eenigh vaertuigh, van de Bahia ko-
„ mende, in zee zouden aentreffen: die
„ een tijt lang gekruist, ende niet verno-
„ men hebbende, wederom ingekomen
„ zijn. Daer na het geruchte sterk gaen-
„ de, dat men in de Bahia een vloote
„ gereet maekte, die tot assistentie van
„ deze ingezetenen een groote partye
„ krijghsvolk zoude overvoeren, en
„ hebben geen nader middel gezien om
eens te recht verzekert te wezen, wat „
van die zake ware, de heer Gysbert „
de Wit, en kapitein Dirk van Hoogh- „
straten, met het jaght de Hasewint der- „
waerts te zenden, met een instructie, „
als de copie, hier nevens gaende, uit- „
wijst, die den vijf en twintighsten pas- „
sato vertrocken zijn. Nu op het laeste „
ons te voren gebracht zijnde, dat een „
Portugees kapitein van de Bahia, met „
een vaendrigh en drie zoldaten, deze „
Kapitanien zouden door-reizen, om „
d'ingezetenen tot rebellie t'induce- „
ren, en haer van secours uit de Bahia „
te verzekeren; zoo doen alle uitterste „
devoir om te zien, of wy dezelve kon- „
nen in handen krijgen. Wy zullen „
niet verzuimen vorder alles by te „
brengen, wat, na gelegentheit die wy „
komen te vernemen, de maintenue „
van dezen staet is vereischende. „

Waer mede, &c.

Reciffo den 13. *Febr.* 1645.

Den vierden van Grasmaent, kregen de Hoge Raden, door schrijven van Isaak Rasiere en Kapitein Blaeubeek, uit Paraiba bericht, hoe aldaer het gerucht liep, dat Kamaron, overste der Brasilianen in de Bahia, boven in de Sertao na Siara in aentoght was, om zich met de Brasilianen van die quartieren te vereenigen; en zoo gezamentlijk tegen d'ingezetenen van onzen staet, in de Kapitanie van Rio Grande aen te gaen. Hier op wierdt datelijk door de Hooge Raden, orde aen het Opperhooft, Hans Vogel, in Seregippo Del Rey gezonden, om te vernemen, en op het spoedighsten hem te berighten, of Kamaron met zijn volk (gelijk d'afgezondenen uit de Bahia, den Hogen Raden hadden met gebraght) zich noch in Rio Reael onthield: en zoo niet, waer hy na toe getrokken was: en wat hy mochte voorhebben, ten einde zy zich daer tegen voorzien moghten.

Hoge Raden krijgen tijding van Kamarons afkomẽ

Schrijv daer ov na Seregippo d Rey.

Ook wiert by de Hoge Raden nae *Paraiba* aen d'onzen geschreven, dat zy zich op die geruchten nader zouden hebben te informeren, en hen van alles bericht te laten toekomen.

Den vijftienden van Bloeimaent ontfingen de Hooge Raden schrijven van luitenant Hans Vogel, uit Seregippo del Rey, van den vijf en twintighsten.

ſten van Grasmaent, waer by hy aen hen bericht deed, hoe hy, op d'orde, die hy van de Hooge Raden bekomen had, eenen ſerjant met eenige ſoldaten na het quartier van *Kamaron*, ontrent twalef uuren gaens van *Seregippo del Rey* gelegen, geſchikt had, (onder dekſel of zy eenige verloopen ſoldaten quamen opzoeken,) om te vernemen na de gelegentheit van het zelve quartier, en of *Kamaron* met zijn volk zich daer noch onthield.

Deez luitenant verhaelde, op zijne wederkomſte, dat *Kamaron* zelf in de *Bahia* was, om het paeſch-feeſt te helpen vieren: maer zijn volk, beſtaende in twee hondert blanken, en twalef hondert Braſilianen, aldaer noch hun quartier hadden, en ſterk doende waren, om plantagien en roſſen te maken. Dies zy zich niet tot vertrekken lieten aenzien. Waer uit hy vermoede, dat d'uitſtroijing van *Kamarons* komſte door de *Sertao* t'eenemael valſch was. Doch alzoo twee dagen te voren door een berkier, Jan Hoen, twee Portugeſen, die van *Rio S. Francisko* quamen, aen de *Kandelaria* te lande geſtelt waren, die *Kamarons* aenkomſte na Neerlantſch Braſil te kennen gaven, zoo wiert daer door het gerucht vernieuwt.

Hier op ontboden de Hooge Raden den zelven berkier ter vergadering. en vroegen hem af, wat daer van ware? Deez verklaerde, dat van *Kamarons* optrekken van *Rio S. Francisko*, op den achtſten der zelver maent, geen vermaen gedaen wierdt. Voorts vonden de Hooge Raden goet, de twee Portugeſen, die de tijding uitgeſtrooit hadden, t'ontbieden, om hen daer op t'ondervragen.

Des jaers zeſtien hondert vijf en veertigh, den dertighſten van Bloeimaent, des avonts, kregen de Hoge Raden eenen ongetekenden brief, of zeker ſchrijven, in de Portugeze tale, daer onder ſtont *Plus Ultra*, door eenen Joodſchen arts, met name *Abraham Markado*, in handen: welken brief zy noch dien zelven avont deden vertalen. By denzelven brief gaven drie Perſonen, die niet wilden bekent ſtaen, hen te verſtaen, hoe een goede parthye volks, zich in de *Matta* van *Paraiba* bevond; zijnde van het volk, dat in Rio Real gelegen had, die eerſtdaeghs zouden uitbreken, om alle d'ingezetenen te gelijk tot opſtant en afval te bewegen, en de Neerlantſe forten en krijgsbezettingen t'overvallen, en te overmeeſteren. Dies rieden de gemelde drie perzonen, den Hoge Raden, zulx, met het gevangen nemen van *Joan Fernandes Vieira*, aenrechter en beleider van deze muiterye en opſtant, en eenige andere, te willen voorkomen.

De brief luide, uit het Portugeeſch in het Neerduitſch vertaelt, van woort tot woort aldus:

Inhout.

„ WY verwonderen ons, hoe U E. zoo gantſch zorgeloos zijt, daer men nochtans zeght, dat de *Matta* na *Paraiba* toe, vol kampagniſten is, die uit *Rio Reael* aldaer gekomen zijn. Zy zijn van daer in de maent van Maert gegaen, en beſtaen in een groot getal van Negros, *Mulaten*, *Kamaron*, en veel blancken, en zeggen, dat ſy, om het groot waters wille, noch alle niet aengekomen zijn: zoo dat zy d'anderen noch verwachten. D'oorzake van hunne komſte is, om het volk te doen revolteren, opſtaen, en afvallen, als in de *Marinhao*, en U Ed. in het Reciff te beſluiten. En zoo haeſt het volk tegen U Ed. zal opgeſtaen zijn, dan, zeggen zy, zal groote ſekoers uit de *Bahia* komen, en galioenen om de zee te bemachtigen. D'ingezetenen, die tegen U Ed. de wapenen niet willen in de hant nemen, zullen zy ombrengen, en hun leger in de ſtad Olinda, of in de Vergea ſlaen, en veel volk in de Fregeſien leggen. Zy zeggen ook, reeds veel volks, van die aen U Ed. ſchuldigh zijn, en van andere, ondeugende gezellen, die na nieuwigheit trachten, en daer niet by te verliezen hebben, gereet hebben.

„ Een van die kampagniſten, die van ginder gekomen is, zijnde een perſoon van aenſien en gewiſſe, heeft aen ons driën, die U E. dit verwittigen, gezeght, dat wy U E. zouden waerſchouwen, gelijk wy hier mede doen, als getrouwe onderdanen, U E. zendende dezen.

„ De zelve perzoon zeght noch, dat d'aenrechter van dezen opſtant *Joan*

" *Fernandes Vieira* is, die boven in de " *Matta* al het volk onderhoudt, tot dat " zy alle zullen aengekomen zijn, om " alsdan op een zekeren dagh aen alle " zijden, zoo ten platten lande, als tegen " de forten, een aenval te doen: desge- " lijx tegen alle de buiten-quartieren, " daer Neerlanders leggen. Noch zijn " wy bericht, dat *Vieira* voornoemt " niet in sijn huis slæpt, en tegen U Ed. " goede wacht houdt. En om dit ons " zeggen te proberen, zoo gelieft eens " daer op toe te leggen, of zy hem, met " alle sijne dienaers en faktoors, konnen " gevangen krijgen: en strax zullen sy " verzet staen, en U E. alles konnen ver- " nemen. En met zulx te doen, konnen " U Ed. op hun voordeel zijn, en daer " niet by verliezen. En al gelukte zulx " qualijk, zoo zal evenwel veel daer " mee gedaen zijn.

" Wy verzoeken aen U E. dat ghy " toch zorge voor dit volk draeght, om " der onnoselen zielen wille; op dat sy " niet zeggen, dat men de wapenen te- " gen hen aengenomen heeft: want die " zulx doen, zullen door d'aenrechters " van de muitinatie (want wy die geen " anderen naem weten te geven) daer " toe gedwongen zijn.

" Het is noodigh, dat ghy zonder uit- " stel, datelijk zulx by der hant neemt, " en dat zeer heimelijk: want zy siende, " het openbaer te zijn, zullen terstont " daer op los breken. U Ed. hebben ook " te belasten, goede wacht in de buiten- " forten te houden, en in de haven van " *Kandelaria*, als ook op het Reciff al- " les wel te doen verzorgen.

" Dat U Ed. strax alle de wapenen " van buiten doet intrekken, en datelijk " by brieven alle de heeren van de zui- " ker-molens ontbieden, om met hunne " bouwluiden op het Reciff te komen: " als ook van de Fregesien van de *Vargea* " *Garassu*, *S. Lourença*, *S. Amaro*, *Mo-* " *ribeka*, *de Cabo*, *Pojuka*, en *Serinhaim*: " en dat U Ed, die alle by een hebbende, " hen zeer vriendelijk voorhoudt, dat " ghy die daer ontboden hebt, om by " U Ed. te blijven: alzoo ghy verstaen " hebt, dat'er veel volx van *Rio Reael* " vertrokken is, en hun voornemen niet " weet: voorts hen te verzoeken, dat zy " aldaer sich een weinigh zullen ophou- " den: op dat hen van dezelve geen leet " geschiede, en midlerwijle mogen ver- horen, wat daer van zy: ook hen te " beloven, dat zy, aldaer zijnde, om ge- " ne schulden, noch van de Kompagnie, " noch van particulieren, zullen mogen " aengesproken worden. "

Waer mede U Ed. uwen gant- " schen staet zult verzekeren, en de per- " zonen verplichten. "

Die zelve naerstigheit zullen U Ed. " te *Paraiba* hebben te doen: alwaer " ghy hen in de forten zult konnen by " een houden: desgelijx by die van " *Porto Calvo* in het fort aldaer. En als " d'edeldom of voornaemste perzonen " onder U E. handen zijn, dan zal deze " opstant, zoo men dien voorheeft, gelijk " zeker is, van geen effect en krachte zijn. "

Draeght doch zorge, zonder uitstel, " en laet gene soldaten vertrekken, tot " dat ghy die verraderye ontdekt hebt: " en voorziet doch wel alle uwe garni- " soenen. Ons gevoelen is mede, dat de " vrye Nederlanders zich in de forten " begeven, om in d'eerste woede niet " doodgeslagen te worden. "

Wy drie, U Ed. getrouwe onderza- " ten, hebben nu ons gewisse voldaen. " De remedie bestaet in het gevangen " nemen van *Vieira*: het welk zeer be- " hendelijk en heimelijk moet toegaen; " dewijl hy, naer men zeidt, zeer goede " wacht houdt. U Ed. gelieven te be- " trachten, hoe grootelix haer aengele- " gen leidt, dat zy niet openbaren, dit ad- " vys en bericht van ons gekregen te " hebben: maer zulx heimelik houden. "

Wijders mogen U Ed. verzekert " zijn, dat wy haer, by middel van brie- " ven, van alles, dat wy te weten komen, " zullen verwittigen. En den eenen of " anderen dagh zullen U E. weten, wie " deze drie getrouwe onderdanen zijn. " Wy zouden zelfs by monde niet meer " konnen verklaren, als wy by dezen " brief doen. Op een kort moet U Ed. " daer in voorsien: want zy zeggen, dat " op deze aenstaende feeste alles zal uit- " breken. Wy hebben dit niet eerder te " kennen gegeven, om dat wy het niet " eerder geweeten hebben. U Ed. zy " verwittight, dat zy ook *Francisco Be-* " *rengel*, de schoonvader van *Vieira*, en " *Antonio Kavalkanti* gevangen nemen: " als mede alle de voornaemste van de " Vargeas, en andere plaetsen. "

Was ondertekent *A Verdade.*

Plus Ultra.

Hier

Hier op ontboden de Hoge Raden ter vergadering, Paulus de Linge, president van den Raet van justitie, en den Luitenant Admirael Kornelis Lichthart, en overste lieutenant Garstman, om met den anderen te beraetslaen, en te besluiten, wat hen op dien brief, inzonderheit op de berighten, tijdingen, en kuntschappen, die zy daghelix uit verscheide oorden bequamen, tot behoudenis en bescherming van Neerlants Brasil, te doen stont.

En alhoewel de schrijvers des briefs, zich niet met name wilden openbaren, en de Hoge Raden deshalven oorzake hadden, om aen de zekerheit van hun bericht te twijffelen, zoo wiert evenwel, na zy den brief, en alle voorgaende schriftelijke en mondelijke berighten, wel overwogen hadden, by hen besloten, tot behoudenis van den staet van Neerlants Brasil, tegen alle vyantlijke attentaten en aenslagen te doen, als volght.

Eerstelijk. Van stonden aen orde te stellen, tot het voorzien van alle forten, voor twee maenden, van meel.

Ten tweeden. Aen alle krijghsbezetting kuntschap te doen, om goede waght te houden, en wel op hunne hoede te zijn.

Ten derden. Johan Listry, die kommandeur of bevelhebber der Brasilianen was, aen te schrijven, om de Brasilianen, met hun geweer, in hunne Aldeas vaerdigh en by malkanderen te houden, om op orde der Hoge Raden, datelijk tot den optoght gereet te zijn, daer het de noot zou mogen vereischen: door dien d'onzen, om hunne zwakheit, zonder hen geen volk te velde konden brengen.

Ten vierden. Aen alle kanten en oorden, tot diep in de bosschen, verspieders uit te zenden, om kuntschap en zekerheit te hebben, en daer van bericht aen de Hoge Raden te doen: of zich vyantlijke troepen daer in, en waer zy zich onthielden, en hunne sterkten, en voorts al wat by hem omging.

Ten vijfden wierdt besflooten, *Joan Fernandes Vieira*, die voor hooft en aenrechter van den opstant berught was, en zijne borgen, *Francisco Beringel*, *Vieiras* schoonvader, en *Bernardijn Karvalho*, op het Recif t'ontbieden, en behendelijk zien te krijgen, onder schijn quansuis van een tweede of nader contract of verdragh: daer hy om aenstont, en by die gelegentheit zich van den zelven te verzekeren, om den vyantlijken aenslagh en toelegh, by aldien zy iet quaets zouden mogen voorhebben, daer mede te breken, en tot desselfs kennis te komen. Hier toe wiert zeker makelaer Koin, die het contract negotieerde, zonder eenigh achterdoght gebruikt. Doch de pinxterdagen braghten daer eenigh verlet in.

Voorts wenden de Hoge Raden alle naerstigheit en middelen aen, om *Vieira*, en de perzonen van de Vergea, die hen aengedient waren de voornaemste hoofden en belhamels van dit verderffelijk voornemen te zijn, met list te verschalken en in handen te krijgen: naerdien zulx met gewelt niet kon gedaen worden, dewijl zy zich by nacht uit hunne zuikermolens en huizen begaven, en by daegh zoo goede waght op alle aenkomsten en wegen gestelt hadden, dat zy niet bezet konden worden.

Den een en dertighsten van Bloeimaent sloegh de luitenant Hendrik Haus in de vergadering voor, en nam, neffens den luitenant admirael Lichthart, aen, daer op toe te leggen, om *Joan Fernandes Vieira*, onder schijn van met hem aen het meirtje *Louys Bras Beserra* uit vissen te gaen, in verzekering te bekomen.

Den negenden van Zomermaent bequamen de Hoge Raden schrijven van het opperhooft Koin, uit *Rio S. Francisco*, van den eersten der zelve maent: waer by hy hen bericht zond, hoe *Kamaron* met eenigh volk over de riviere *S. Francisko* getrokken was. Waer op de Hoge Raden moghten raetpleeghen, en eenigh oorloghstuigh derwaerts zenden. Het zelfste bevestighde hy by brieven van den zeven en twintighsten der zelver maent: met byvoegen, dat hy noch niemant van 's vyants volk ontrent het fort had vernomen.

Schrijven van Koin aen de Hoge Raden.

En dewijl inzonderheit alle de geruchten daer op uitliepen, dat in de Matta van S. Laurens, en andere afgelege oorden, vele Bahise soldaten, en menighte van mulaten en negros zich ont-

onthielden, om den onzen op het onverſienſte te komen beſpringen, zoo verzuimden de Hooge Raden niet, verſcheide krijghsbevelhebbers, in die geweſten bedreven, met parthyen af te zenden, om te vernemen wat daer van ware. Die alle, na nauw onderzoek, den Hoogen Raden verwittighden, hoe alles ſich noch in de Matta bevond, als voor hene, zonder te hebben kunnen bemerken, dat aldaer eenige vergadering van krijghsvolk of Mulaten, en diergelijk ſlagh zoude zijn.

Bericht van Moucheron aen de Hoge Raden, van wegen den opſtant.

Den twalefden van Zomermaent bequamen de Hooge Raden van den Direkteur Moucheron ſchrijven van den achtſten der zelver maent: waer by hy berichte, dat hy uit *Rio S. Francisko* gewaerſchouwt was, hoe *Kamaron* en *Henriko Dias*, met zes kompagnien, beſtaende in Braſilianen, Mulaten en negros, de riviere overgetrokken waren: waer door de Hooge Raden gantſch verzekert waren, dat Kamaron het op den Nederlantſchen ſtaet van Braſil gemunt had. Moucheron deed ook bericht, hoe, op het ſluiten van ſijnen brief, twee verſcheide inwoonders in de *Alagoas*, hem hadden laten weten, dat eenigh van hun volk, aen hunne huizen geweeſt ware, om meel te hebben: gelijk zy ook de brieven van die twee inwoonders den Hoogen Raden toezonden, om dier inhoudt te mogen zien.

Men ontfing ook bericht en kondtſchap van *S. Antonio*, en meer andere plaetſen: daer men uit verſcheide tekenen voor eenigen opſtant, die by d'ingezetenen zou voorhanden zijn, en geſmeet wierde, bedught was.

Toelegh der Hoge Raden om Vieira te bekomen.

Hier op wiert beſloten en vaſt geſtelt, of men ſich van *Joan Fernandes Vieira* (die voor aenrechter van dien oproer berucht was) niet zou kunnen verzekeren: naerdien hy ſich met de borgen van ſijn ſchoonvader, *Francisko Beringel* en *Bernardino Karvalho*, op het aenſchrijven van vrygelei, tot de handeling van een tweede contract, niet had willen op het Reciff begeven. Zy zonden dan den luitenant van de guarde, Jochim Denniger, beneffens eenen troep ſoldaten, na de meulen van *Fernando Vieira*, met uitdrukkelijken laſt, om den zelven *Vieira*, en *Beringel* te vatten, en gevangkelijk op het Reciff te brengen. Hy trok dan tegens den avont derwaerts, en bezette en bezingelde in der middernacht zeer ſtille en bedektelijk hun meulen en huizen. Hy deed met een de deuren openen, alle kamers, koffers en kaſten doorzoeken; maer vond niemant: dies hy des morgens met zijnen troep weer van daer vertrok.

Des nachts daer aen keerde hy wederom na deſelve meulen en huis voornoemt, en bezichtighde en bezette die andermael, doch vernam niemant. Wanneer hy een Turkſchen ſlaef en eenige negros vroegh, waer *Vieira* zou te vinden zijn, zoo gaven die hem ten antwoort, dat *Vieira* noch *Beringel* in den tijt van drie weken in hunne huizen niet gelogeert waren geweeſt: maer zomtijts by dage te peerde quamen, en, na eenige orde met der haeſt geſtelt te hebben, terſtont weder op zaten en weghreden.

Deniger doorzocht ook de huizen van *Antonio Kavalkanti*, en *Antonio Bizerra*; maer trof niemant aen: en verſtont uit de negros aldaer, dat zy zich mede al eenige weken had ſchuil gehouden. Hier op trok *Deniger* weer te rugh.

Dies de Hoge Raden, hoe liſtigh zy het werk overleiden, *Vieira*, noch ſijnen ſchoonvader *Beringel* niet machtigh konden worden.

Desgelijx wiert vervolgens Lieutenant Haus Katner, vendrig Slodiniski, de wachtmeeſter Koenraet Hilt, en meer andere, uitgezonden: doch konden noit van eenige vyants troepen in eenige quartieren verſtaen, of dat eenigh volk te dier tijde in de Matta was: anders als eenige weinigen, die hun werk in de Matta te doen hadden.

Zy beſloten ook, ſich op den zelven nacht noch te verzekeren van ſijne twee borgen voornoemt, *Francisko Beringel*, *Vieiras* ſchoonvader, en *Bernardino Karvalho*: desgelijx van *Sebaſtian Karvalho*, ſijn broeder, *Luis Bras*, *Amaro Lopes*, en *Joan Peſſoa*: die de voornaemſte perſoonen in de Vergea waren, daer men quaet vermoeden op had.

Voorts wierd beſloten (in de buiten of verdere geweſten) de volgende perzonen in verzekering te nemen: als

In

In *S. Amaro.*
Antonio de Bulhous.
In *S. Antonio.*
Amador d'Arouje.
Pedro Marinho Falcao.
Antonio del Rasto.
In *Pojuka.*
Joano Kornero de Morais.
Pater Frey Luis, en Francisko Dias del Gado.
In *Serinhaim.*
Joan d'Albuquerq, schoonzoon van *Pero Lopes de Vera.*
In *Porto Calvo.*
Rodrigues de Barros Pimentel.
In *Iguaraka.*
Joan Pimenta.
In *Itamarika.*
Pater Laurenco d'Alkunha.
In *Rio Grande.*
Jan Lestan Navarro.

Vermits nu te verwachten stont, dat dit vuur van oproer nergens heviger zou uitbersten, als in de Kapitanie van *Paraiba*, alwaer d'inwoonders sterk waren, en hunne schulden niet zagen te boven te komen, zoo wiert goet gevonden, voor direkteur op het spoedighste derwaerts te zenden Paulus de Linge, en hem met een zeer breede Commissie - of last-brief te voorsien, om aldaer en in de Kapitanie van *Rio Grande* te mogen verrichten; het geen hy zou bevinden ten dienste van de Kompagnie te vereischen: gelijk hem ook die commissie des volgenden daeghs behandight wiert: als dat hy, t'sijner eerste aenkomste, hondert soldaten, beneffens toebehoorende lijftoght, uit de schepen zou lichten, en die in het fort Margareta leggen, met belofte van twee maent soldye op de hant: ten einde men zich datelijk in beter postuur van tegenweer moghte stellen, en den gedreighden opstant der inwoonders daer mede, zoo veel doenlijk zou zijn, tegen gaen.

En alzoo het, tot bescherming en behoudenis van Nederlantsch Brasil, by die gelegentheit, daer d'onzen zoo schaers van lijftoght voorzien waren, tegens een zoodanigen aenslagh van d'ingezetenen ten hooghste dienstigh was, dat d'onzen, zoo lang het mogelijk was, meester van het vlakke velt bleven, eensdeels, om onderhout te bekomen, en ten andere, om d'ingezetenen in vrede te behouden, om tegens d'onzen niet t'ondernemen, zoo wert goetgevonden, in *S. Laurens*, als de bequaemste plaetse, een gros of vorm van een leger te vormeren. Leger gevormeert.

Om daer toe een begin te geven, wiert de luitenant *Huykquesloot*, leggende in *Iguaraka*, met vijf en dertigh man, en de luitenant Hamel, leggende in *Moribeka*, met een gelijck getal van mannen geordonneert derwaerts te gaen. Ook wiert besloten, Kapitein Wiltschut, van het Reciff, met vijftigh koppen derwaerts te zenden, om by voorraet aldaer te gebieden: gelijk hy ook des anderen daeghs zijn orde bequam: waer na hy zich, in het gebieden van de troepen in S. Laurens, zou te schikken hebben.

Ten zelven einde wiert *Johan Listry*, Kommandeur van de Brasilianen, by brieve belast, zelf in perzoon, zoo haest hy het eenighzins zou kunnen bybrengen, aldaer met drie hondert kloeke en welgeweerde Brasilianen, onder hunne eige bevelhebbers, te komen, om die tot alle voorvallen gereet te hebben.

Des namiddaghs wierden de fortificatien van Maurisstad, en van de nabygelege forten bezightigt, en orde gegeven tot vermaking, daer het nodigh zou zijn. Op den zelven avont wiert *Johan Fernandes Vieira*, noch in zijne zuikermolen versproken: waer uit de Hoge Raden hoopten, hunnen aenslagh op den zelven een goede uitgang te zullen nemen. Doch 't mislukte t'elkens. Ja Vieira, (zoo de factoor van Vieiras zuikermolen, genoemt S. Johan, voor den Notaris Indijk, op het Reciff, den 21. Januar. 1647. by eede heeft verklaert,) had voor d'ontstane revolte of beroerte, wel in zes maenden noit in zijn huis op zijn bedde geslapen: maer was altijt des nachts op andere plaetsen gelogeert. Wanneer hy zich by daghe daer bevond, zoo was hy altijt op het toorentje, dat boven op zijn huis stont, geweest, om uit te zien, of'er eenigh volk na de zuikermolen quam. En als hy het zelf niet kon doen, zoo was eenigh van zijn volk daer op, om alzoo de waght te houden. En zoo haest zy slechts twee of drie mannen te voete of te

peerde

peerde zaghen koomen, en onderkennen konden, wat volk het was; zoo waerschuuwden zy Vieira daer van. Waren het vele Neerlanders, zoo begaf hy zich datelijk in de naeste huizen, of in de bosschen daer by gelegen, en hield zich alzoo schuil. Maer op de komste van eenen of twee, bleef hy by der hant: desgelijx als 'er Portugesen quamen. Ook had hy gewonelijk op alle passen eenighe van zijne negros, om te zien, wat volk overal doorging: die hem daer van tijdingh braghten, om alzoo niet te kunnen betrapt worden.

Sebastiaen Karvalho gevangen op het Reciff gebraght.

Den dertienden wierden *Sebastian Karvalho* en *Antonio* de *Bulhous* gevangen op het Reciff gebraght: maer *Joan Fernandes Vieira*, en d'andere van de Vergea, die zich buiten hunne huizen hielden, waren het ontkomen: want dewijl zy zich zelfs schuldigh kenden, wilden zy zich in hunne huizen niet betrouwen.

En door den Assessor Walbeek ondervraegt

Deez *Sebastiaen Karvalho* wiert ten zelven daghe door den Assessor Walbeek ondervraeght wegen d'aenslagen, die d'ingezetenen op Neerlantsch Brasil voorhadden: waer op hy nader opening deed, en verklaerde, wie d'aenrechters en beleiders van het eetgespan tegen onzen staet waren, in volgende woorden:

Zijn bekenis.

Dat hy een van de drie perzoonen was, die, eenige dagen geleden, by eenen ongetekenden brief, de Heeren Hoge Raden hadde gewaerschouwt van het voornemen van Joan Fernandes Vieira, en eenige andere in de Vergea, door een algemeinen revolte of opstant van de Portugeze ingezetenen: ten welcken einde hen sekoersen uit de Bahia, te water en te lande, zouden toegezonden worden: daer by had hy aengewezen de hulp-middelen, die d'onzen daer tegen te doen hadden, om zulx voor te komen. Dat hy de zekerheit van dezen hunnen toelegh en aenslagh vernomen had uit zeker geschrifte, ingestelt in vorm van een algemeene toestemming, conspiratie, of verbintenis, dat hem, beneven eenen brief, door eenen Portugesen knecht van Joan Fernandes Vieira toe-gezonden was: daer in hy belast wiert dat geschrift t'ondertekenen; zijnde toen noch alleenlijk by twee persoonen, Joan Fernandes Vieira, *en* Louys da Kosta Sepulpeda, *ondertekent: waer by alle d'inwoonders beloofden de wapenen tegen desen staet aen te nemen, en den koning van Portugael met lijf en goet by te staen, tot wederkrijging van hunne afgenome landen van Brasil. Dat hy dat geschrift wel onderschreven: maer aenstonts kennisse daer af aen* Fernando Vale, *en noch aen een derde gedaen had. Dat hy twee of drie dagen daer na met* Fernando Vale *den bovengemelden ondergetekenden brief, aen de Hooge Raden door den arts* Merkado *had doen bestellen. Dat d'opstant algemenelijk over gantsch Neerlantsch Brasil zou zijn: en inzonderheit mee te vrezen stont, in de Kapitanie van Paraiba, daer d'ingezetenen sterk en zeer qualijk tot d'onzen genegen waren. Dat hun voornemen was, eenigh fort aen strant of daer ontrent gelegen, met een aenval onversiens te bemaghtigen, om alsdan bystant te water uyt de Bahia, en oorloghs-tuigh te mogen krijgen.*

Dat zy uit de Bahia twee gallioenen of oorloghs-schepen, en drie of vier fregatten waren verwachtende.

Dat hy het geschrift van conspiratie, verbintenis of eetgespanschap, wel hadde moeten ondertekenen, uit vreze en ontzach van Joan Vieira, *die de genen, die hem tegen waren, liet om den hals brengen: gelijk al eenigen wedervaren was.*

Het zelfste had ook *Fernando Vale* in het ondervragen beleden.

En alzoo hy wegens het graveel gantsch pijnelijk was, hebben de Hoge Raden hem, op sijn verzoek, van vordere ondervraging verschoont.

Toelegh om Vieira te krijgen. † Complicen.

Wanneer men deze nader kennisse van het voornemen van *Joan Fernandes Vieira* en zijne † eetgespan-genoten, door *Sebastiaen Karvalho* verstaen had, wiert besloten, om andermaels een proeve te nemen, of men *Joan Vieira*, alzoo zich die noch ontrent het Reciff onthield, in handen zou kunnen krijgen: als ook sijnen feitoor *Mor Manuel de Sousa*, die in allen dien handel, gelijk den Hogen Raden bewust was, gebruikt wiert: en nevens hen *Antonio Bezerra*, en *Amaro Lopes*, die beide in de Vergea woonden. Doch die daer op uitgezoeden waren, quamen des anderen daeghs onverrichter zake weder-

wederom op het Reçiff, en berichten dat alle die persoonen aldaer niet te vinden waren: en daer en boven dat *Antonio* en *Manuel Kavalkanti*, *Antonio Bezerra*, *Joan Pessoa*, en *Kosmo de Krasto*, zich ten zelven dage uit de Vergea na de Matta begeven hadden.

Ten zelven dage wiert kapitein Wiltschut belast, de notaris *Kaspar Periera*, die het schrift van verbintenis zou ingestelt hebben, en in S. Laurens woonachtigh was, in verzekering te nemen.

Om noch klaerder kennisse van den gantschen vyandelijken aenslagh te bekomen, en te gelijk de kracht van dien, zoo veel doenelijk was, te verzwakken, wiert besloten, aen *Antonio Kavalkanti* en *Joan Pais Kaeral* brieven van vergiffenis te zenden, of men hen, als die met vrouwen en vele kinderen bezwaert waren, van hun voornemen zou kunnen brengen, en op het Reçiff krijgen.

Ten zelven dage wiert *Antonio de Bulhous* ondervraeght, die gene zwarigheit in zijne verzekering maekte, en verklaerde, van al het werk gantschelijk gene kennisse te hebben.

Wanneer *Sebastiaen Karvalho* tot aen den vierden van ooghstmaent op het Reçiff gevangen gehouden was, uit vermoeden van aen den opstant der ingezetenen mede schuldigh te zijn, wiert hem op zijn verzoek by de Hoge Raden toegestaen, na sijn molen te mogen gaen, om die te doen malen: na hy hen alvorens, gelijk gezeit is, klaerlijk betoont had, dat hy een van de drie persoonen was, die hen van het voornemen der ingezetenen by eenen heimelijken brief had gewaerschouwt, en bekent gemaekt, hoe d'afgevallene hem deshalven gedreight hadden te vermoorden.

Den veertienden wierden allen den ingezetenen op het Reçiff, en langs de rivier-kant woonende, belast, hunne huizen van buiten, op d'aengeweze roying, met pallissaden toe te maken, en te sluiten, op verbeurte van twee hondert gulden, die in gebreke zoude blijven. Men besloot, tot versterking der krijgsbezettingen, om alle de krijgsbenden compleet of voltalligh te hebben, alle de * veilige hoeden in te trekken, om, door het verspreit leggen, van die niet overvallen te worden. Ontrent het Reçiff, wiert die last *Haus* aenbevolen, om het in 't werck te stellen. Ten dien einde wiert Kapitein *Fallo*, die te *Serinhaim* gebood, zulx aengeschreven, en daer en boven belast, al het krijghsvolk van *Huna* te lichten, naerdien die plaetse niet verdiende, om eenigh volk deshalven in de waeghschale te stellē. Ten einde nu de krijgsbezettingen hare toegevoeghde plaetsen, door gebrek van leeftoght, niet zouden verlaten, of in 's vyants handen komen te vervallen, wiert den bevelhebbers der zelver aengeschreven, zich van d'inwoonders, 't zy met gemoede of ongemoede, van zoo veel Farinha of meel te voorzien, als doenlijk zou zijn: mits de Kommisen daer van goede rekening zouden houden, en die moeten verantwoorden.

Haus, op verzoeck van de Hoge Raden, deed, tot versterking van Maurits-stad, de grachten van de vijfhoek, en het fort Ernestus, door de soldaten wat uitschieten: desgelijx de wallen en borstweringen van ruighte zuiveren, op belofte van eenige tonnen garaap daer voor aen hen tot eene vereering te geven. Maurits-stad versterkt.

Men vond ook raetzaem, om by laegh water het overkomen te beletten, tusschen den Driehoek, en het fort de Bruin een brantwacht te leggen: als noch een ander, boven de Baretta, welke last den admirael Lichthart opgeleit wierdt te verzorgen.

Ook wiert besloten, gene vaertuigen noch berken uit het Reçiff te zullen laten vertrekken, zonder van de Hoge Raden al vorens daer toe orde te hebben. Van gelijken mosten ook van d'aenkomenden kennis gedaen wordē.

De Majoor van de borgerye wiert belast, de krijghs-bevelhebbers by een t'ontbieden, om hen aen te zeggen, dat de borgerye haer gereet zou houden, om den zeventienden te monsteren. Ook wiert vast gestelt, op dien zelven dagh de soldaten op 't Reçiff mede te monsteren. Monstering der borgery.

Ten zelven dage wierden, in plaetse van eenige burgerlijke krijghs-bevelhebbers, die op hun vertrek stonden, by den krijghsraet nieuwe gekoren.

Men stont *Barnardino Karvalho*, die sich schuil gehouden had, toe, te mo-

gen op het Reciff komen, om ſijn onſchult te doen.

Ten zelven dage trok Paulus de Linge na Paraiba, dien, tot voorvallende nootzakelijkheden, vijftien hondert gulden ter hant geſtelt wierden.

Den vijftienden ſchreef *Ioan Peſſoa*, heere van de zuiker-molen *Pantelio*, die geordonneert was, in verzekering te nemen, als kenniſſe van dezen opſtant hebbende, en gemiſt was, gereet te zijn, om voor de Hooge Raden ſich te komen verantwoorden, en niet als uit vreze gevlucht te zijn. Waer op hem aengeſchreven wiert, vry op het Reciff te mogen komen, om zijne onſchult te doen. Het zelfſte deed *Pater Laurenço Akunha* door ſijnen zwager verzoeken: dat hem ook ingewillight wiert.

Des morgens, den zeſtienden, bequam men heimelijk bericht van eenen pater: hoe *Andreas Vidal*, in perſoon met duizent blanke koppen, boven S. Antonio, en de zuikermolen *Tavekura* zou zijn, in gezelſchap van *Kamaron*, met *d'Indeos Rondelas*, en *Henrique Dias*, beneffens eene bende van gewapende zwarten.

Ten zelven dage wierden gevangen binnen gebraght *Joan Karnero de Maris*, en *Francisko Dias del Gado*, heeren van zuiker-molens, in het gebiet van *Pojuka*, die belaſt waren in verzekering te nemen.

Ten zelven dage verzochten *Amador da Rouje* en *Pero Marinha Falkao*, die in het gebiet van *S. Antonio* woonachtigh waren, en zich beide van de hant gehouden hadden, te mogen op het Reciff komen, om hun onſchult te doen: dat hun toegeſtaen wiert.

De Hooge Raden beraetſlaeghden, na de berighten, die zy van tot dagh van des vyants gelegentheit bequamen, of het dienſtigh zou zijn, het krijghsvolk in S. Laurens te houden, of het zelve op een andere plaetſe te verleggen.

Krijgs-volk in Moribeka geleit.

Na het bezeffen van alle gelegentheden, zoo wiert beſloten, de rendevous of by-eenkomſt-plaetſe te veranderen, en ons volk, en de Braſilianen, die te verwachten waren, in *Moribeka* te leggen, om van den overtoght van de riviere *Sangea* verzekert te zijn: alzoo d'onzen daer door d'ingezetenen ten platten lande, tot aen de kaep S. Auguſtijn toe, konden in plicht en onderdanigheit houden, en ſich van hunne Farinha en beeſten, tot onderhout van het Reciff, dienen: daer anders de vyant, zulx voorkomende, en de riviere van *Sangea* voor henen bemachtigende, door middel van die riviere (als hy by de voorige oorlogen gedaen had) den inwoonders van het Reciff de geweſten, om de Zuid gelegen, met alle hunne gemakken en gerijven zou afſnijden.

Dienvolgens wierdt den kommandeur Wiltſchut aengeſchreven, zich datelijk met zijn volk na *Moribeka* te begeven, en in de kerke te logeren, die hy tegen een overval en aenloop, zoo veel doenlijk was, zou hebben te verſterken. Desgelijx wiert den ſchepenen van Maurits-ſtad, die aldaer waren, aengeſchreven, dat zy by finta, dat is, quotiſatie, de noodige Farinha en beeſten te *Moribeka* zouden willen beſtellen.

Inwooders in wapen gebragt.

By plakaet wiert allen vrye luiden, woonachtigh in de geweſten van *Serinhaim*, *Pojuka*, *S. Antonio*, en *Moribeka*, van wat landaert of ſtaet die zouden mogen zijn, belaſt, zonder uitſtel, en zoo haeſt des doenlijk was, te paert of te voet, met zoodanige wapenen als zy konden uitmaken, zich na S. Antonio te vervoegen, en aldaer te laten inſchrijven, en onderſtellen, onder Kaſpar van der Ley, kolonel, en Johan Hek, lieutenant kolonel van de krijgsvrye luiden ten platten lande, en ſchepenen van S. Antonio en Serinhaim, om hen, onder 't gebiet van die hoofden, tot beſcherming van onze landen, te laten gebruiken. Vermits nu vele van dien de middelen niet hadden, als ſoldaten dienſt doende, zich zelfs t'onderhouden, zoo genoten zy onderwijle vry rantſoen van koſt, als ſoldaten.

Voorts namen Ley en Hek aen, ieder in ſijn gebiet, vijftien hondert *Alquera*, of mudden Farinha, ten behoeve van onze krijghsbezetting, te verſchaffen; mits hen daer voor de betaling promptelijk in gelde geſchieden zou.

Ten zelven dage antwoorde *Antonio Kavalkanti*, die ſijn pardon of vergiffenis toegezonden was, by brieven aen de Hoge Raden, by hem, noch by d'andere

dere inwoonders van de Vergea niets tegen onzen ſtaet voorgenomen te wezen; maer hun verloop geſchiet te zijn, uit vreze van in hechtenis, op de quade geruchten van hunne vyanden, door d'onſen geſtelt te zullen worden. Waer op de Hooge Raden hem aenſchreven: by aldien hy zich onſchuldigh kende, dat hy ſich op ſijne Fazenda en zuikermolen zou begeven: waer door hem zijn vorigh geloof en aenſien wederom zou geworden.

Dewijl nu buiten twijffel onze Braſilianen door Kamaron verzocht zouden worden, om ſich met hem te voegen, zoo wiert by de Hooge Raden beſlooten, om van hunne getrouwheit verzekert te zijn, dezelven door *Liſtry*, hun opperhooft, te zullen zoeken te bepraten, om hunne vrouwen en kinderen, geduurende die onruſt, op het eilant *Itamarika* te brengen, onder ſchijn en voorgeven, dat anders, hunne mannen buiten in den oorlogh zijnde, zy lichtelijk in d'Aldeas zouden overvallen worden.

Ten zelven dage wiert door *Antonio d'Olivera* den Hoogen Raden in 't heimelijk aengedient, hoe het ſekoers, den ingezetenen uit de Bahia toegebraght, in een goet getal blanken beſtaen zou, onder het gebiet van den broeder van *Kavalkanti*: beneffens vier hondert Braſilianen, onder *Kamaron*, drie hondert *Indeos Rodelas* uit de *Sertao*, en vijftigh Negros, onder *Henriko Dias*.

Op den zeſtienden van Zomermaent, wiert de vaendrig van de Guarde *Sloteniski* met elf vierroers en twaelf Braſilianen op kuntſchap uitgezonden, die den vier en twintighſten der zelver maent weer op het Reçiff quam, en het volgend verhael van zijn wedervaren aen de Hoge Raden deed.

Hy had van het Reçiff eerſt zijnen wegh na S. Laurens genomen: van waer hy voorder na de Aldea van Sint Michiel gegaen was: alwaer hy zijne Braſilianen bequam. Aldus trok hy door *S. Franciſco* na *Kaſura*, van *Kaſura* na *Geyta*, van *Geyta* door de *Matta* na *S. Sebaſtiaen*, alwaer hy gene ingezetenen vond, uit oorzake zy alle gevlught waren. Tot *S. Sebaſtiaen* trok hy de riviere van *Tapikura* over, en quam alzoo aen het korael van *Joan Ferdinando Vieira*: en vond in dat quartier grote roſſen. De Negros van dat korael hadden laſt van hunne heeren, om te vluchten, zoo wanneer daer Nederlanders quamen: maer by aldien daer Portugezen quamen, hen te geven, al wat zy begeerden.

Van daer was hy na S. Antonio en 't kapelletje getrokken, en vond op op wegh een huis van *Joan Fernandes Vieira*: daer vijftigh of zeſtigh bokken, en een goet getal hoenderen en hout voor de zieken bewaert wierden, die onder de muitelingen of volk van de Bahia moghten komen. Hy wiert aldaer gewaerſchouwt, van ſich niet bloot te begeven: en quam beright, dat hy in 't korael van de Patres van S. Bento eenigh volk zou vinden. Maer aldaer komende, vond hy de Portugeſen en Negros gevlucht te zijn.

Van daer trok hy na het huis van *Miguel Fernandes*, die al over drie maenden van *Joan Fernandes Vieira* laſt gehad had, om het volk, van de Bahia komende, met Farinha te verzorgen. Deez *Miguel Fernandes* had van daer de Farinha hoger na het korael van *Pedro d'Akunha* gezonden: alwaer ſich d'opgeſtane ingezetenen onthielden, beſtaende in twee compagnien, volgens bekentmaking van zekeren neger, die Sloteniski mee op het Reçiff braght. Deez *Miguel* had ook toen de beeſten uit *Rio Grande* verwaght, die *Joan Fernandes Vieira* ten dien einde van daer ontboden had.

By het korael van *Don Pedro d'Akunha* had ſich de Mulaet bevonden, die kapitein Waldek doorſchoten had: als ook twee Nederlanders, die eenen neerlaegh gedaen, en geen pardon bekomen hadden. *Joan Fernandes Vieira* had dien verſproken, om St. Jans dagh by hem af te waghten.

Van daer was *Sloteniski* recht toe na Una, en van daer na S. Luis gegaen: alwaer hy niemand als den Pater vond, en keerde van daer weer na het Reçiff.

Den zeventienden van Zomermaent wiert by de Hooge Raden, met goetvinden van de Raden van Juſtitie, tot ſliſſing en nederlegging van d'ontſtane onruſte, by plakaet een algemein pardon

Plakaet van pardon afgekundigt.

pardon of vergiffenis, voor alle d'uitgewekene ingezetenen van Neerlants Brasil af-gekundight: uitgezondert voor d'aenrechters en belhamels van den opstant en beroerte. Dit plakaet luide aldus:

Pardon.

" DE Hooge en geheime Raden in " Brasil doen te weten. Dewijl wy, " tot ons groot leetwezen, bevinden, dat " verscheide ingezetenen van dezen " staet, door zommige oproerige en " onrustige perzoonen, zoo wijt opgemaekt en vervoert zijn, dat zy hunne " Fazendas, ja vrouwen en kinderen verlatende, zich in de Matta begeven, " door vrees, dat d'aenrechters van den " opstant uitgeven, dat de Moradores, " ten platten lande blijvende zitten, " door ons en onze soldaten zouden " worden overvallen, uitgeplondert en " vermoort: Zoo is 't, dat wy daer tegen " willende voorzien, en de goede ingezetenen in welvarentheit by de bezitting van hunne haven en goederen behouden, goetvinden, hier mede alomme door ons gantsch gebiet te notificeren en bekent te maken, dat wy " alle d'ingezetenen ten platten lande " tegen zoodanige oproerige en schadelijke perzoonen, in onze bescherming " nemen: belovende dezelve, na onze " uitterste vermogen, voor allen gewelt " en overlast te beschermen en verdedigen.

" En om de genen, die zich alreets geabsenteert hebben, wederom te recht " te brengen, en hun geheel verderf en " ondergang voor te komen, zoo beloo- " ven wy aen allen den genen, die zich " binnen de vijf dagen, na verkundiging " dezes, alhier op het Reciff zullen komen te vertoonen en aengeven, zelfs " ook, die in dezen dele iets tegen dezen " staet zouden hebben mogen begaen, " en sich van de gerevolteerden zullen " separeren, en als vore tot gehoorzame " onderdanen instellen, (uitgezondert " d'autheurs van deze conspiratie) volkomen sauvegarde en pardon, en dat " zy hare landen en Fazendas in volle " vryheit als voren zullen aengegeven, " en den eet van getrouwheit op een nieu " komen doen! Daer ter contrarie wy " alle de genen, die haer by de voornoemde oproerigen en gerevolteerden " zullen blijven houden, en dit ons pardon niet aennemen, en alle de genen, " den zelven in eenigerhande maniere " zullen komen assistentie doen, als vyanden van dezen staet verklaren, lijf en " goet verbeurt te hebben, en dat wy hare perzoonen en goederen, te vuur en " te zwaert zullen vervolgen, &c. "

Het wierdt noch dien zelven avont in de Portugese tale na St. Antonio en na de Vergea gezonden, om des volgenden uchtens bekent gemaekt te worden. Desgelijx wierden des anderen daeghs verscheide plakaten van pardon aen de Patres gegeven, om die in de kerken af te kundigen, en aen de kerkdeuren aen te slaen.

Den achtienden van Zomer-maent wierdt de noodige krijghstuigh na het fort Keulen, in Rio Grande gezonden, en den bezettelingen aengemaent, om wel op hunne hoede te zijn.

By die gelegentheit wierden ook de plakaten van pardon den schout Johannes Hoekx, toegezonden, om die aldaer te verkundigen, ten einde die kapitanie in ruste mochte blijven.

Voorts wiert ook *Antonio Parauba*, Regidoor van de Brasilianen dier kapitanie, aengemaent, dat hy sijne onderhebbende Brasilianen met geweer zoude vaerdigh houden, om dienst te mogen doen, daer het de noot zoude vereisschen, alzoo nu licht gelegentheit zoude konnen voorvallen, daer hy proeve van zijne vroomheit aen de Kompagnie zoude konnen betoonen

Den een en twintighsten van Zomermaent kregen de Hooge Raden uit twee ingezetenen van *Porto Kalvo* bericht, die den zelven morgen met een schuit aen het Reciff gelant waren: hoe *Kamaron* met sijne Brasilianen, en *Hendrik Dias* met sijne geweerde negros, bestaende beider troepen in zeven compagnien, in d'Alagoas, in de zuikermolen Velho zich neergeslagen hadden: en daer na in meerder aenral, tot vier of vijf duizent toe, *Rio S. Francisko*, boven in de Matta, al heimelijk gepasseert waren, en zich als openbare vyanden getoont hadden. Hier mede wiert het voornemen en de toelegh der Portugesen openbenbaer.

Voorts had het opperhooft in *Porto*

to Kalvo ſich tegens hunne aenkomſte verſterkt, die ook beſcheit over lant na het Reciff daer van gezonden had.

tant Pojuka. D'eerſte openbare daden van opſtant, lieten zich in het gebiet van *Poujka* zien. En alzoo ons garniſoen aldaer ſlechts in dertigh man beſtont, onder gebiet van den luitenant Jakob Flemming, en te zwak tot tegenſtant was, zoo wiert hy door de Hoge Raden gelaſt, zich na S. Antonio te begeven, om gezamentlijk des te beſtandiger tot tegenweer te zijn. Ondertuſſchen ſpanden die van *Pojuka* zamen, en overvielen twee ſteigerſchuiten van vrye luiden, en namen d'onzen, die zy konden aentreffen, gevangen, en ſloegen hen doot, behalve een matroos, die het ontquam. Voorts bedreven zy meer ongebondentheden. Hier op ſtelden d'ingezetenen, zoo wel van het vlek, als die ten platten lande woonden, zich onder den heer van den zuikermolen, *Tabatinga Amador d'Arrauio* tegen d'onzen openbaer in de wapenen: daer door hen de paſſagie, om de zuid, te lande afgeſneden wiert, en het fort aen de Kaep van S. Augnſtijn, bezwarelijk de riviere op zijn water bekomen konde.

Den negentienden van Zomermaent, quam voor dagh een Braſiliaen op het Reçiff, die mondeling aen de Hoge Raden verhaelde: hoe hy met brieven door *Joan Blaer* van *Porto Kalvo* afgezonden was: maer die van *Pojuka* hem dien op weegh, aen de *Kamboa* ontnomen, en zijnen kameraet dootgeſchoten hadden. De Hoge Raden verſtonden ook uit den zelven Braſiliaen, hoe *Kamaron* zich in het gebiet van *Porto Kalvo*, met zijn volk bevond, en kapitein *Johan Blaer* in het fort was.

Hier over wiert de raet by een geroepen, en by dien beraetſlaeght, wat den onzen by die gelegentheit, tot beſcherming van Neerlantſch Braſil, te doen ſtont. Voor eerſt wierdt in betrachting genomen, (nadien, volgens oordeel van alle d'onzen, en bekomen bericht der ingezetenen, die tot den neerlantſen ſtaet genegen waren) onſe beſcherming daer in voornamelijk beſtont, of niet dienſtigh zou zijn, een gros van een leger te vormeren, om den vyant in het velt het hooft te bieden, op dat hy, zijnde meeſter ten platten lande geworden, d'ingezetenen niet t'eenemael zich zou onderwerpen: waer mede hy anders zijne macht grotelijx zou hebben kunnen ſtijven, en den onzen den lijftoght af ſnijden, die zy niet ontbeeren konden.

Men leide ook in beraet, waer uit d'onzen de ſoldaten zouden vinden, om dat gros des legers te maken, dewijl de krijghsbezettingen geen volk konden miſſen, en kapitain Wiltſchut, behalve de drie hondert Braſilianen, die hy verwachte, niet meer als hondert en twintigh ſoldaten te Moribeka by zich had.

En alzoo de krijghs-bezetting in de Allagoas, onder Moucheron, beſtaende in twee kompagnien, verſtaen wierd, tot bevrijding van dat wijdſtrekkend geweſt, weinigh te kunnen bybrengen, zoo wiert goet gevonden, dezelve in dien hoogen noot van daer te lichten, en na het Reciff te brengen, gelijk ook voor dezen beſloten, en hem geordonneert was.

Doch aengezien de wegh te lande, door den opſtant van die van *Pojuka*, afgeſneden was, zoo wierdt een berk, die gereet lagh om te kruiſſen, na *Porto Francisko* gezonden, met orde, dat hy, zonder op de bagagie acht te geven, zijne compagnie daer in zou ſchepen, en gene gelegentheit vindende, om al het volk, dat daer was, na het Reciff te brengen; dat hy de reſt, die in het vaertuigh niet kon, te lande na *Rio Francisko* zou zenden, tot verſterking aldaer onder kapitain Koin, om die plaetſe des te beter te mogen verdedigen.

Voorts wierdt, na rijpen overlegh, beſloten, dat kapitain *Fallo* met de krijghs-bezetting uit Serinhaim na S. Antonio zou overkomen, ten einde d'onzen ſich aldaer, na gelegentheit, van hem zou mogen dienen: want naerdien *Kamaron* zich in *Porto Kalvo* bevond, zoo zou onze krijghs-bezetting in Serinhaim tegen die niet kunnen uithouden: behalven dat de zelve te lande in gelegen was.

Ten zelven dage wierden dertigh of veertigh vrye luiden in dienſt aengenomen, en tot verſterking na het eilant *Itamarika* gezonden, onder kapitain Itamarika met krijgsvolk verſterkt.

pitain

pitain *Pieter Seulijn*, heer van de zuikermolen *Harlemi*; dewijl dit eilant van zeer groot belang geoordeelt wiert, en de beide compagnien, d'een in het fort Oranje, en d'andere in de ſtad Schop leggende, ongemeen zwak waren. Ook konden de vrye ingezezetenen van *Itamarika* niet meer als een compagnie uitmaken.

Opgebraghte Portugezen ondervraegt

Ten zelven dage wierden Bas en vander Voorde, Raden van Juſtitie, geſtelt, om den Notaris *Kaſpar Pereira*, die beticht wierdt, het geſchrift van conſpiratie, of eet-geſpan, gemaekt te hebben, t'ondervragen: als ook *Joan Kariero*, *de Maris*, en *Francisko Dias Delgado*, heeren van zuiker-molens, en beide uit het gebiet van *Pojuka*: als mede *Sebaſtiano Karvalho*, om de gelegentheit van dit aengevangen eetgeſpan, en deſſelfs voornemen nader uit hen te verſtaen.

Belijdenis van Karvalho.

Karvalho dan verklaerde op nieuw, ten huize van den overſten lieutenant Haus, wegens den opſtant en muiterye der Portugeſen, het volgende.

Eenige dagen verleden, zonder den juiſten dagh onthouden te hebben, was t'zijnen huize een Portugeſe knecht, hem onbekent, gekomen, uit den naem en van wegen *Joan Fernando Vieira*, met een byzonderen brief aen hem: daer by *Johan Vieira* hem belaſte te tekenen zeker nevens gaende geſchrift, in vorm van eene gemene toeſtemming: daer by alle d'inwoonders beloofden tegens dezen ſtaet de wapenen aen te nemen: zoo wanneer hen eenigh ſekoers uit de Bahia wierde toegezonden: welk geſchrift alleenlijk toen noch by *Joan Fernando Vieira*, en *Louys da Koſta Sepulpeda* getekent was: maer was, na allen ſchijn, om by d'inwoonders getekent te werden, omgedragen. Het ſchrift of de letter was hem t'eenemael onbekent: wiſt ook niet, wie het zelve had ingeſtelt. *Sebaſtiaen Karvalho* weigerde op dien laſt en ſchrijven van *Ioan Fernandes Vieira*, dat geſchrift, te tekenen, en zond den byzonderen brief, met het ander bygevoegt ſchrift, aen *Joan Fernandes Vieira* te rugge, zonder hem anders als mondeling door den zelven jongen ſijne weigering aen te zeggen.

Karvalho deze zake by ſich zelven overwegende, bootſchapte terſtont den zelven avont aen *Fernando Vale*, dat hy hem des morgens op de bergen *Garapes* wilde laten vinden, om hem mondeling te ſpreken: het welk ook geſchiede.

Zy vonden beide raetzaem, de Heeren Hooge Raden door eenen ongetekenden brief daer van te verwittigen. Deez brief, die tot tekening *Plus ultra* had, wierd door *Vale* ingeſtelt, en een of twee dagen daer na in de Pont-ſtraet, in een bakkers huis, aen *Karvalho* te lezen gegeven, en voorts aen den arts *Abraham Markado* behandight, om aen de Hoge Raden te beſtellen.

Voorts bequamen de Hoge Raden den twintighſten van Zomermaent, ſchrijven van *Ley* en *Hek*, uit S. Antonio: waer by die verwittighden, hoe de gantſche *Fregeſie* in opſtant was, en zeſtien of achtien Nederlanders gevangen gehouden werden. Dat zy tot beſcherming tegen die van Pojuka de kerke geſterkt, en eenigen byſtant van het Reçiff verwaghteden, om alsdan die van Pojuka aen te taſten. — Opſtan[d] in St. A[n]tonio.

Na dan de Hoge Raden dit ſchrijven en beſcheit in beraet genomen, en overleit hadden, dat zy om de Noord, in de Kapitanie van *Paraiba* en *Rio Grande*, weinigh opſtants te verwaghten hadden, zoo lang onze vloot onder het Roo Lant bleef gezet leggen, zoo wiert den twintighſten van Zomermaent beſloten, om die van Pojuka tot reden te brengen, en, met hen op het ſpoedighſte te ſtraffen, d'ingezetenen van d'andere lantſtreken in toom te houden, om dergelijk niet t'ondernemen, den overſte luitenant Haus in perzoon met hondert mannen uit alle de Compagnien des morgens na *Moribeka* te zenden; om het volk onder kapitein Wiltſchut, en de Braſilianen, die aldaer waren, by hem te voegen, en zoo na S. Antonio, te komen, om van daer met gemeender maght recht toe na Pojuka te gaen, en deſſelfs ingezetenen onder gehoorzaemheit te brengen: alzoo anders alle onze guarniſoenen om de Zuid van d'onzen op het Reçiff zouden afgeſneden zijn geworden. — Haus [n]a Pojuk[a] gezon[den].

Wel geluckte *Haus* deze velt-toght, — Slaet [...] d'afva[l]ligen.

toght: want hy floegh d'afvalligen in den vlught, en nam die plaetſe en het klooſter wederom in, en overweldigde de paſſen, die d'afvalligen bezet hadden.

Haus verloſte aldaer ook veertigh van onze gevangenen, die de muitelingen hier en daer opgehaelt, en in't klooſter in yzeren geſmeten hadden.

Maer dewijl *Kamaron* met zijne troepen tegen hem in aenkomſte was, zoo verzoght hy byſtant van de Hoge Raden, om meeſter in het velt te mogen blijven: hoewel de Hoge Raden, vermits hunne zwakke bezettinge op het Reciff, *Haus* genen byſtant konden toezenden, zoo lang zy de ſekoerſen uit het vaderlant niet kregen.

Den een en twintighſten wiert by de Hooge Raden goet gevonden, by die gelegentheit, een algemeene biddagh over gantſch Nederlantſch Braſil uit te ſchrijven, tegen den acht en twintighſten te houden, om God Almachtigh van gantſcher herten te loven en te danken, voor alle de groote en onverdiende weldaden, aen hen allen betoont en beweſen, en inzonderheit, het hem belieft had, den verraderſchen aenſlagh, waer mede hunne vyanden bedacht waren plotſelijk en onyerſiens hen allen te gelijk te overvallen en vermeeſteren, tijdelijken t'ontdekken en aen den dagh te brengen.

Het ſchijnt de Portugeſen hunne conſpiratie en verbintenis zoodanigh hadden aengeleit, dat zy in verſcheide oorden op Pinxteren bruilofts-feeſten zouden houden, met tournoy-ſpellen en andere actien en handelingen van vreughde-bedrijven: op welke feeſten d'aenſienelijkſte, zoo krijghs- als burgerlijke-perſoonen, van de Nederlantſche natie zouden werden genodight, die zy alsdan, na gedane onthaling, zouden vermoort, en voorts op alle plaetſen aengevallen hebben, meinende, als de voornaemſten en hoofden van kant zouden zijn, geen tegenſtant te zullen kunnen geſchieden: want men zeidt zy hunnen aenſlagh en toelegh zochten uit te werken op de wijze van de Siciliaenſe Veſperen, Pariſe Bruiloft, of van eenige andere bruiloften in andere koningrijken gehouden. Maer hen wiert voor dien tijt de gelegentheit benomen, om zoo gruwelijken voornemen in't werk te leggen: zulx ſy het zelve tot S. Jans dagh hebben opgeſchort, als wanneer de ſchepen uit de haven van het Reciff zouden vertrokken zijn.

Ook was den Portugeſen wel bewuſt, dat de magaſijnen van krijgstuig zeer zober toen verzien waren: want in eenige jaren was uit het vaderlandt herwaerts geen buſſekruit gezonden: desgelijx dat de levens-middelen mede niet lang zouden kunnen ſtrekken, zoo haeſt het lant voor d'onzen geſloten zou zijn, en daer uit geen toevoer wierde gedaen.

De ſchepen lagen te dier tijde geladen en zeilrede, en waren al na het Roo Lant vertrokken: zulx maer twee ſchepen in de haven van het Reciff bleven leggen.

Dies het ſchijnt, der Portugeſen vertrouwen geweeſt te zijn, by die zwakheit en ſlechte toeſtant van des Kompagnies zaken in Braſil, alles ſonder tegenſtant gelijk t'overloopen, en ſich van Nederlants Braſil met eenen ſlagh t'effens meeſter te maken.

S. Jans dagh daer na gekomen zijnde, was, door d'ondekking van het verraet, hun toelegh en aenſlagh vruchteloos, en wiert toen by d'onzen daer op alles ten oorlogh toegeruſt.

En alhoewel de rebellen niet uit den naem des konings, maer met den tijtel van Goddelijke Vrijheit, uitkreten, deze revolte en opſtant te hebben aengevangen, zoo magh men zich nochtans wel vaſtelijk inbeeldden, dat deze revolte en opſtant van de Portugeſe ingezetenen, niet alleen met kenniſſe van den koning van Portugael, of die van de Bahia geſchiet is; maer dezelve door zijne opruijing en beleit veroorzaekt is: naerdien niet te vermoeden was, dat *Kamaron*, *Henrique Dias*, en andere hoofden, zich buiten ſijn conſent, verlof en toeſtaen met wapenen in deze landen zouden begeven, en den onzen opentlijk den oorlogh aengedaen hebben.

Ook getuyght *Moucheron*, in een Portugeſe commiſſie- of bevel-brief gezien en gelezen te hebben: dat die opſtant en oorlogh ter eere Godts, voortbreiding van de Roomſe Catholijke Godsdienſt, ten dienſt van hunnen koning, en tot hunner aller vryheit ge-

geschiede. Ja hy had ook uit de mont van verscheide Portugese inwoonders hooren zeggen, dat, zoo hun aenslagh van het lant in te nemen, en d'onzen daer uit te jagen, mislukte, zy alsdan van meininge waren, alles te verwoesten en verbranden, ten einde d'onzen gene vruchten noch profijten meer van de landen zouden hebben te trekken. Dan wilden zy met vrouw en kinderen na de Bahia trekken, en daer, of op andere plaetsen, daer gene Nederlanders of Joden waren, gaen woonen: alzoo zy geensints onder de regeering van de compagnie sich stellen of onderwerpen wilden.

Eenigen acht nemende op den zwakken staet, daer in dat rijk toen stont, en daer in de koning noch zoo nieuws bevestight was, oordeelden, dat de koning de hant aen deze muiterye niet zou gehouden, noch daer van geweten hebben. Maer namaels is anders gebleken.

Brief van de muitelingen aen de Hoge Raden.

Den 22. bequamen de Hooge Raden eenen brief, by *Joan Fernandes Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, *Joan Pessoa*, *Manuel Kavalkanti*, *Antonio Bezerra*, en *Kosmo de Krasto Pasos*, geschreven, waer by zy hen te verstaen gaven, hoe zy een lange wijle onder hunne regeering, op d'aenklachte der Joden van verraet voor te hebben, groten overlast geleden hadden, en nu op nieuw door de Joden bericht waren geworden, dat men hen uit hunne Fazendas en goederen wilde stooten, om die aen Nederlanders te geven, die ten dien einde alrede ontboden waren. Dies verzoghten zy, dat de tijt van vijf dagen in het pardon gemelt, alzoo die te kort was, moght verlenght worden: en het pardon zoo algemenelijk moght zijn, dat niemant daer wierden uitgelaten. Of anders getuighden zy voor Godt en alle Katholijke Prinsen, aen de rampen, die daer uit zouden mogen ontstaen, niet schuldigh te willen zijn.

Wat de Hoge Raden daer over beraetslaen.

Des morgens, den drie en twintighsten, vergaderden de Hoge Raden wederom, om te beraetslagen, wat hen op dien ontfangenen brief te doen stont. Na lange en breede discoursen over de gelegentheit van onzen staet, en het vyantlijk voornemen der zelver perzonen, wierden de stemmen, in omvrage gebraght zijnde, zeer verscheide bevonden. Eenigen verstonden, datmen, om oorlogh voort te komen, in zoodanigen gevaer van tijden, daer d'onzen zich zoo zwak van krijgsvolk, en onvoorzien van lijftoght en krijgstuigh bevonden, een generael pardon behoorde te geven, zonder iemant uit te zonderen: Anderen, datmen op eenen brief, die zoo veele kennelijke onwaerheden begreep, niet behoorde te herschrijven. En andere wederom anders. Eindelijk, alzoo de Hoge Raden, geduurende de vergadering, schrijven van den Heer overste lieutenant *Haus* uit S. Antonio bequamen, hoe hy zich gereet vond, om des volgenden daeghs die van Pojuka aen te tasten, met hope van zege te bevechten, en den onzen aen den uitslagh van dien veltoght by dien toestant van zake ten alderhooghsten gelegen was, zoo wiert eenparigh besloten het antwoorden op dien brief, tot des volgenden daeghs, op te schorten, ten einde de Hoge Raden alvoorens zouden mogen verstaen, hoe het met die van Pojuka zou afgeloopen zijn, en zich alsdan daer na te reguleren.

Moucheron komt op het Reciff.

Den acht en twintighsten van Zomermaent quam Moucheron, met de twee compagnien, die in de Allagoas in bezetting gelegen hadden, op het Reçiff te landen. Men besloot zijne compagnie in de Vijf hoek te leggen, en hem over dat fort, als van grooter belang, te laten gebieden: en d'andere compagnie van kapitein Willem Lambertsz. in het fort Ernestus te leggen.

Tijding uit Paraiba.

By brieven van den vijf en twintighsten berighte het Opperhooft in Paraiba, Paulus de Linge, hoe d'ingezetenen, tot meerder verbintenisse van getrouwheit tot onzen staet, aenboden een nieuwen eet te doen: ook dat zich nocht gene beginselen van oproer aldaer lieten aenzien.

Jakok Dassine, heer van de zuikermolen *Supapema*, die met eenigh volk, door de Hooge Raden op kuntschap uitgezonden was, deed den dertighsten van Zomermaent aen hen verslag: hoe zy op verscheide zuiker-molens geweest waren, en verscheide kleine troepen gevonden hadden, die ontrent de twee hondert koppen zouden mogen

gen uitmaken, bestaende in Blanken, Mulaten en Negros: waer by voor hoofden en kapiteinen waeren *Amador d'Araouje*, *Antonio* de *Krasto*, en zeker *Taborda* en *Hendrik Dias* uit de Bahia.

Den 29. van Zomermaent wierdt door last van de Hoge Raden, *Antonio d'Oliveira*, by *Balthasar van de Voorde* tzijnen huize, over den eetgespan der Portugezen, tegen onzen staet, ondervraeght. Die verklaerde, hoe hy in het begin van Zomermaent zich ten huize van *Sebastiaen de Karvalho* had bevonden, in gezelschap van *Francisco d'Olivera*, *Bernardijn Karvalho* en *Sebastiaen de Karvalho* voornoemt, alwaer zeker Portugees, wel bekent van name, by hem quam, die hem een byzondren besloten brief, aen hem en d'andere perzonen voornoemt houdende, met noch een ongesloten geschrift behandighde: welk hy nam te lezen. Maer wanneer hy den inhout zoodanigh bevond, dat daer by d'ondergetekende perzoonen beloofden, zich te kennen en verklaren, voor getrouwe onderdanen van den koning van Portugael: en alreets, by *Joan Ferdinando Vieira*, *Francisco Beringel*, *Anthony da Silva*, en andere meer, die hy niet wilde lezen, ondertekent te zijn, gaf hy den byzonderen brief weder, en weigerde dien te tekenen, en zeide tot zijnen zoon. *Dat hy liever de hant behoorde te laten afhouwen, eer het zelve geschrift te tekenen.* Hier op ging hy terstont wegh na zijn huis: gelijk ook niemant van hun lieden op dien dagh tekende. Voorts verklaerde deez *Olivera* het geschrift noch de hant te kennen.

Hy deze zake by zich zelven overdenkende, wiert te rade den aenslagh aen den dagh te brengen: gelijk hy ook een of twee dagen daerna den zelven, aen *Mattijs Reex* bekent maekte, om de Hoge Raden daer van te waerschouwen, en zijn eedt en plicht te betrachten. Voorts was dit geschrift, volgens de verklaring van *Olivera*, by hondert en meerder inwoonders ondertekent.

Den dertighsten van Zomermaent, wert zeker *Digos Lopes Leyte*, diende Brasilianen gevangen binnen gebraght hadden, by *Bullestrate*, *Dortmont* en andere krijgsbevelhebbers ondervraeght. Deez verklaerde, hoe d'inwoonders van Brasil, om het verraet te beginnen, een brief aen den Gouverneur *Antonio Telles da Silva* geschreven hadden, om bystant van hem te hebben: zoo niet, dat zy dien aen de Kroone van Spanje verzoeken zouden: en by zoo verre die ook weigerigh was, den zelven aen den Turk zouden doen verzoeken: alzoo zy die quade tractamenten der Hollanders niet langer verdragen konden.

Daer en tegen had hy ook daghelix veel schelden op *Joan Ferdinando Vieira* gehoort: en dat hy de galge waerdigh ware, alzoo hy dat verraet tot geen ander inzight gestight had, als alleenlijk, om dat hy de grote schulden aen de Kompagnie en koopluiden niet betalen kon.

De hooge Raden vonden den dertighsten van Zomermaent goet, twalef Soldaten en acht Brasilianen na S. Laurens te zenden, om eenen parthye farinha in te halen, die des anderen daeghs morgens ontrent S. Laurens geslagen wierden, waer van eenige ontkomen waren. Ten zelven daghe bequamen de Hoge Raden tijding, hoe eenige quaetwillige omtrent *Iguarasu* zich hadden opgemaeckt, en de wapenen aengenomen.

In het laest van Zomer, en begin van Hooimaent, voer men voort, met het afsnijden van Mauritsstad, door eenen borstweer: waer toe de Negros van d'ingezetenen van 't Reçiff en Maurisstad gebruikt wierden. De luitenant admirael Lichthart had het opzicht, ten einde alles op het spoedighste, na het bestek van den ingenieur, moght volmaekt worden. Ten zelven dage bequam men tijding, hoe *Joan Laurenço Frances* en *Ioan Dias Leite*, ingezetenen in 't gebiet van *Igarasu*, d'ingezetenen aldaer traghten te doen opstaen. Van 't eilant *Itamarika* verwittigde kapitein *Sluyter*, hoe de Brasilianen van *d'Aldeas*, *St. Michiel* en *Nassau*, bestaende in 80. mansperzoonen, en 110. vrouwen en kinderen, om voor des vyants troepen beschermt te zijn, zich op dat eilant hadden begeven, en de Brasilianen van *d'Aldea Otta* 't zelve mee voor hadden. Mauritsstad afgesneden.

Schepenen van *Goyana* en eenige andere voorname Portugezen, onder dat gebiet

gebiet woonachtigh, beloofden by hun schrijven, de Kompagnie ten uitterste te zullen getrouw blijven: mits dat zy, de noot hen dringende, op het eilant *Itamarika* zich zouden mogen bergen, en aldaer bescherming genieten. Zy wierden voor hunne aenbiedingh bedankt: en hen toegestaen, dat zy, zoo de vyant ten platten lande meester wiert, zich op *Itamarika* of daer het hen beliefde, by d'onzen zouden mogen begeven.

Schepenen van *Igarasu* verwittigden by brieve van den eersten van Hooimaent de Hooge Raden: hoe *Johan Vieira* in de zuikermolen van *Gonsalvo Novo de Lira*, een plakaet aengeslagen had, dat zy datelijk doen aftrekken hadden, en den Hogen Raden toezonden. Voorts beloofden zy alle vlijt en naerstigheit te zullen doen, om d'ingezetenen in rust en stilheit te houden, zoo veel moghelijk zou zijn. Doch bemerkten wel, dat eenigen hunner tot nieuwigheden genegen waren.

Fernando Vale ondervraegt

Ten zelven tijde wiert door B. van den Voorde en Pieter Jansz. Bas, op orde van de Hooge Raden, de perzoon van *Ferdinando Vale* ondervraeght: die verklaerde: hoe *Sebastiaen de Karvalho* aen hem eenen brief gezonden had, daer by hy hem verzocht, zonder uitstel des anderen daeghs morgens vroegh, zich te willen laten vinden op de bergen van de *Garapes*: alzoo hy hen iets had t'openbaren: 't geen leven, goet, en eere betrefte, zonder 't minste woort daer van aen zijn huisvrouw, zijn broeder, of iemant anders, te laten verluiden. En hoewel hy *Vale* lange dagen ziek aen een gezwel in zijnen hals ziek had gelegen, zoo liet hy evenwel zijn peert zadelen, en reed met eenen jongen alleen na de *Garapes*: alwaer hy *Sebastiaen Karvalho* mede met een jongen alleen vond, die hem bekent maekte, hoe hem een brief en ander geschrift toegezonden was te tekenen: daer by van eenige verraderye, tegen onzen staet aen te vangen, gesproken wiert: het welk hem noodigh docht den Heeren hoge Raden te verwittigen. Hy verzocht voort, *Fernando Vale*, alzoo die Neerlandts kon, eenen brief daer van te willen instellen, en dien aen de Hoge Raden te doen beschikken.

Eindelijk vroegh *Vale* hem, of iemant anders daer van kennis had, die zeide: zijn broeder *Bernardijn* daer van te weten, die ook raetzaem vond, 't zelve aen de Hoge Raden t'openbaren. Waer op, om alle verspieders en achterdocht t'ontvlieden, ieder weer na zijn huis reed.

Hier op stelde *Fernando Vale* een Portugesen brief in, volgens bericht by *Karvalho* aen hem gegeven, en liet dien op den dagh van de verkooping der Negros aen *Karvalho* in een bakkers huis lezen. Daer na had hy dien brief in een omslagh aen Dokter *Markado* gezonden, en hem daer by verzocht, den ingesloten brief aen de Heeren Hooge Raden op het zekerste te bestellen, zonder nochtans den inhout van 't zelve omslagh te tekenen.

Vier ge... lade sc... pen va... het Ro... Lant n... het Re... çiff on... boden

Alzoo nu de Hooge Raden uit alle oorden tijding bequamen, dat men een vloot schepen uit de Bahia van de Portugesen te verwachten had, om hunne afgezondene troepen te landen, en d'opgestane Portugesen bystant te doen, zoo wert by hen besloten, vier schepen, Amsterdam, de Moriaen, Noort-hollant, en Groeningen, die by voorraet van hunne reize na het vaderlant opgehouden waren, van het Roo Lant na het Reçiff t'ontbieden, om zich van de zelve te mogen dienen. Ten dien einde wierdt den schippers van dezelve schepen wel striktelijk aengeschreven, dat zy hun uitterften vlijt zouden doen, om te mogen opkomen, en wel acht te geven, dat zy niet beneden quamen te drijven: alzoo den onzen ten hooghsten daer aen gelegen was, dat zy der vyanden macht te water mochten tegen gaen, om te beletten, dat zy zich met elkanderen niet vereenighden.

Haus verwittighde by brieven van den zes en twintighsten van Zomermaent de Hooge Raden uit *Pojuka*, hoe hy eene van de voornaemste belhamels, met namen *Francko Godinko*, gevangen bekomen, en dien aen de galge, by hem en zijne complicen opgerecht, doen ophangen had.

Daeghs te voore had hy voor twee hondert perzonen paspoort getekent, die wederom binnen gekomen, en van geweer ontbloot waren.

Twee of drie van de voornaemste op-

oproermakers, die by name buiten het pardon gesloten waren, verzochten dat uit aller ootmoet.

Amador d'Araouje, met ontrent hondert en vijftigh man, was van daer na de Vergea by *Joan Fernandes Vieira* gegaen: waer over hy orde van de Hooge Raden verwachte, of hy hem zoude volgen: alzoo hy twijffelde, of zulx niet gedaen was, om onze troepen van daer te trekken. Vorders maekte hy den Hoogen Raden bekent, alzoo hy zich met de vrouwen en kinderen van de Brasilianen by de zeven hondert koppen sterk bevond, by aldien geen lijftocht van het Reçiff gezonden wierdt, dat zy alle de beesten van die Fregesie haest zouden op-eeten.

Hier op schreven de Hooge Raden noch dien zelven avont aen *Haus* te rugh, en belasten hem daer by, dat hy de genen, die het pardon verzochten, al schoon het van de voornaemste waren, die den opstant aldaer veroorzaekt hadden, pardon zoude geven, om *Amador d'Araouje* zijn volk en macht t'onttrekken.

Dat hy, na alles te *Pojuka* afgedaen was, het volk, dat aldaer boven de noodige guarnisoenen (die men tot zijn en zijner byhebbende officieren dispositie en goetvinden liet) konde gemist worden, zoude afbrengen, om ontrent het Reçiff tegen de troepen van *Joan Fernandes Vieira* gebruikt te worden. Alwaer hy by die gelegentheit, daer de Hooge Raden in hunne magasijnen geen lijftocht in voorraet hadden, de kost zoude kunnen vinden, op het geen *Johan Fernandes Vieira* en zijne complicen voor het volk van de Bahia en d'opgestane ingezetenen hadden by een doen brengen, desgelijx op de rossen en beesten, die de muitelingen aldaer hadden.

ge- kenen de rgea ken k by. Ondertusschen d'overste Lieutenant *Haus* in *Pojuka* belemmert was, om dat gewest in verzekering te stellen: (naerdien den onzen machtigh veel daer aen gelegen was, dat het Neerlandts Brasil niet te midden van elkanderen gescheiden wiert; dewijl in den winter-tijt daer qualijk om de zuid te varen was,) zoo zochten de geweekenen uit de *Vergea* hunne macht by een te brengen. En om des te meerder en grooter toeloop van d'ingezetenen te kunnen by een brengen; deden *Joan Fernandes Vieira* en *Antonio Kavalkanti*, die zich als opper-hoofden van dien oorlogh tituleerden, niet alleenlijk in de lantstreke van Mauritsstad en *Iguarusu* schriften aen slaen, waer mede zy, met toezegging van prompt en vaerdigh sekoers uit de Bahia, en quijtschelding van schulden, een ieder zochten in de wapenen te brengen: maer deden ook parthyen ten platten lande gaen, die, zonder aenzien van jaren, de luiden met gewelt dwongen om de wapenen tegen d'onzen op te vatten: doende de weigerigen doorschieten of ophangen: welke maniere van doen by *Amador d'Araouje* in *Pojuka* mede wiert gepleeght.

Op deze wijze dan hebben de rebellen van de Vergea, zoo door beloften, als door dreigementen, een groot getal volks by een gekregen, zonder d'onzen zulx konden verhinderen, om dat zy alle hunne macht in *Pojuka* by een hadden.

Om die verzameling evenwel, zoo haest en zoo veel doenelijk was, te stooren, hebben de Hooge Raden de vrye luiden, om eenen tocht te doen, bewilligt, en met vuurroers, die onder de borgerye gevonden wierden, (alzoo de magasijnen daer van ontbloot waren) gewapent: en de genen, die dienst begeerden, aengenomen: eenige soldaten uit de guarnisoenen en forten gelicht, en daer voor borgers in de plaetse geleit: niet tegenstaende hunne zwakke bezetting, en dat zy alrede zoo veel machts, als doenlijk was, onder den oversten Haus, tegen die van *Pojuka* uitgemaekt hadden. Zy voeghden ook hondert Brasilianen van *Paraiba*, die na gekomen waren, onder beleit van kapiteyn Pieter Potti, daer by. De Hoge Raden nemen daer tegen Krijgsvolk aen.

Hier op wiert kapitein *Iohan Blaer*, volgens zijn bericht-schrift, des avonts, den negen en twintighsten van Zomermaent, belast, met een troep van driehondert koppen: (waer onder de 100. Brasilianen van *Paraiba*, onder kapitein *Pieter Potti*, die na gekomen waren,) van het Reçiff te scheiden, en te lande zoo bedektelijk te trekken, dat des vyants troepen van sijn uittrekken en zenden Blaer met Krijgsvolk uit.

en voornemen geen kuntschap zouden kunnen bekomen. Hy was belast zoodanige orde te stellen, met embuscade of lage, op de meeste begangbare wegen te maken, dat hy eenige gevangen zou mogen in handen krijgen, om te weten, waer *Johan Fernandes Vieira* en zijne makkers, en waer het volk, uit de Bahia gekomen, en d'opgestane ingezetene zich onthielden, als ook de sterkte der zelver. Hem was byzonderlijk aenbevolen, d'ingezetenen ten platten lande, die geen tegenweer deden, niet te beschadigen; maer die by hunne have en goederen, als onderdanen van onzen staet, te laten gerust en stil zitten: maer alle de genen, die hy met geweer ontmoeten zou, als vyanden aen te tasten en zien te bemachtigen. De genen, die opgestaen en geweken waren, en pardon quamen verzoeken, zou hy hun geweer afnemen, en hen na het Reçiff zenden: doch hen op wegh voor allen overlast bevrijden.

By wien Haus belast wort sich te vereenigen.

Ook ordonneerden de Hooge Raden den oversten Haus, dat hy, om dit hooftstuk te volvoeren, zoo haest het moghelijk was, met al dat om de Zuid uit de garnisoenen kon gelight, en zoo veel eenighsins zou kunnen vermist worden, na de Vergea zou af komen, om hem met de troepen onder kapiteyn Blaer te vereenigen, en alzoo der rebellen maght, en de aenrechters der oproermakers, daer die zich zouden mogen vinden, aen te tasten, en d'ontstane muiterye en gerezen opstant te dempen en stillen, en gantsch Neerlantsch Brasil wederom in rust te stellen.

Den eersten van Hooimaent wiert by de Hooge Raden in beraet geleit: of men noch eenige persoonen, die meest verdagt wierden, van den opstant kennis gehad te hebben, diende in hechtenis te nemen, dan of men generalijk den genen, die het verzoghten, sauvegarde zou verleenen. Hier op wier besloten, om geen meerder beroerte te veroorzaken, (naerdien te beduchten was, dat, op het in hechtenis nemen van meer personen, d'ingezetenen het platte lant algemeenelijk zouden verlaten) gene perzonen meer in verzekerheit te nemen: maer sauvegarde te geven aen alle de genen, die de zelve begeerden.

Des avonts, den tweden van Hooimaent, bequamen de Hoge Raden tijding, van Kapitein Blaer uit *Mongioppe*, waer by hy berichte, dat hy zien zou, des vyants troepen aen te tasten, daer hy dezelve zou vinden.

Den derden der zelver maent, bevond hy zich met zijne troepen te *Igarusu*.

d'Overste Luitenant Haus verwittighde de Hoge Raden by brieve, van den vierden van Hooimaent, des morgens, uit St. Antonio, dat hy, om de Vergea te verzekeren, zich na *Moribeka* zoude vervoegen, om aldaer eenigh versch volk en orde te verwachten: dat hy den luitenant Flemming met eenigh garnisoen in *Pojuka* hadde gelaten, om die Fregesie in gehoorzaemheit te houden. Ook had hy een compagnie Brasilianen in St. Antonio gelaten, om dat gewest te bevrijden. Voorts bevond hy zich met de rest van het volk in de zuikermolen *Velho*, om van daer voort na *Moribeka* te vertrekken: alwaer hy d'orde der Hoge Raden zou verwachten, wat hy vorders by der hant zou nemen.

Die van Gojana versterken zich.

Ten zelven dage hadden d'ingezetenen van *Goyana* zich sterk op het huis van de schout *Listry* gemaekt, om hen tegen allen tegenval te mogen beschermen. Zy verzochten ten zelven tijde, by brieve, aen de Hooge Raden, veertigh musketten, om d'ongewapende te wapenen, die de Hooge Raden hem ook toezonden, en schreven te gelijk aen Servaes Karpentier, met last en bevel, by dien voorval, het zy met gemoede of met gewelt, het geweer van de Portugeze ingezetenen in te trekken, om aldaer meester te mogen blijven: ten welken einde hy ook alle Nederlanders, zoo veel hen doenlijk was, zou zoeken by een te houden. Doch Karpentier schreef daer op van den elfden weer te rugh, *dat hy zien zou de Portugeze ingezetenen met gemoede t'ontwapenen: dewijl hy geene macht had, om die daer toe te kunnen dwingen.*

Volgens schrijven van den zelven *Servaes Karpentier*, aen de Hoge Raden, van den elfden van Hooimaent des zelven jaers, was ten dien tijde in *Goyana* alles noch in rust en stilte: maer de Brasilianen, in het door-

doortrekken na het eilant *Itamarika*, hadden verscheide Portugese ingezetenen, tot hun grote misnoeging, uitgeplondert, niet tegenstaende, dat by hen ernstelijk verboden was. Doch men kon ten dientijde, zoo veel gezagh over de Brasilianen niet hebben, alsvoorhene, naerdien hunne opperhoofden zich lieten voorstaen, op het bescheit uit het vaderlant, by de Vergadering der XIX. toegezonden, dat zy hun eigen volk hadden te regeren, zonder iemant anders, als de Hoge Regering te hebben te gehoorzamen.

Nadien nu d'afgevalle of weggeweke Portugezen doorgaens hunne vrouwen en huisgezinnen in hunne huizen en fazendas, tot haer groot gerijf en gemak, en tot meer en meerder verherding in hare rebellie, lieten zitten, op betrouwen van door d'onzen niet te zullen beledight worden, zoo gaven eenige Portugese ingezetenen, die onzen staet toegedaen waren, den 3. Julii den hogen Raden te kennen, of't voor d'onzen by die gelegentheit niet geraetzaem zou zijn, alle de vrouwen en kinderen van de rebellen of opgestane Portugesen, uit hare fazendas te doen vertrekken, om die na hunne mannen te jagen.

en ou- en ren eg- ke- rtu- na al ver- en.

Hier op wierden de volgende wightige redenen in consideratie en betrachting bygebracht.

Eerstelijk, zoo wanneer d'opgestane Portugesen hun gantsche huisgezinnen by zich hadden, zy alsdan ongelijk meer lijftocht tot hun onderhoudt zouden van noden hebben: waerom zy genootzaekt zouden worden, des te eerder den voorraet, dien zy van beesten en farinha hadden, op t'eeten, en na andere oorden te vertrekken.

Ten tweeden, zouden zy, wanneer zy hunne vrouwen en kinderen by zich hadden, ongelijk meerder vreze hebben, om van d'onzen aengetast te werden: dewijl zy met dezelve niet wel zouden kunnen wijken.

Ten derden, zijnde met vrouwen en kinderen, en haer gevolgh belemmert, zouden zy hunne legerplaetse des te bezwarelijker kunnen veranderen, en zich na de voorvallen en gelegentheden moeten schikken: waerom sy zich ook des te minder zouden kunnen bedekt houden.

Ten vierden: dat de vrouwen en huisgezinnen uit hare fazendas vertrokken zijnde, die haer by d'onzen van de negers, als bedeckte verspieders, dienden, om haere alle kontschap aen te brengen, de rebellen des te minder kennisse van onze aenslagen en uitgaende troepen zouden hebben.

Na alle deze redenen wel overwogen te hebben, wiert besloten, een plakaet daer over te maken, dat aldus luide:

Plakaet daer over gemaekt.

DE Hooge ende Sekrete Raden „ in Brasil, uit den naem ende „ van wegen de Hoogh Mogende „ Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, Sijn Hoogheit „ den Heere Prince van Oranje, en de „ Generale Geoctroyeerde West-Indische Compagnie, allen den genen „ die dezen zullen zien ofte hooren lezen, Saluyt. Doen te weten: dewijle „ vele van de gene, welke sich reets by „ de drie rebellen, *Joan Fernandes* „ *Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en *Amador d' Araouje*, hebben vervoeght, ende „ dien volgende mede tegen desen Staet „ haer hebben opgeworpen, hare vrouwen, kinderen, ofte andere familie in „ hare huisen gelaten: waerinne zy ook „ als noch zijn verblijvende; zoo ist, dat „ hare Ed. by dezen wel expresselijk zijn „ waerschouwende, dat alle vrouwen „ ende kinderen, 't zy dan dochters ofte „ zoonen, wiens mannen ofte vaders „ haer met de voorsz. rebellen hebben „ vervoeght, binnen den tijt van ses dagen na de publicatie deses, mede uit hare huisen ende by hare mannen ende „ vaders zullen hebben te begeven, en „ hun zonder dezelve niet laten vinden, „ om niet te vervallen in de inconvenientien, gewoon uit zulke rebellyen „ en oproeren t'ontstaen. Te meer ook, „ alzoo hare Ed. niet van meeninge zijn „ dezelve in hare sauvegarde te nemen, „ noch te protegeren: en zullen ook alle „ de gene, die reets brieven van sauvegarde van hare Ed. hebben bekomen, „ indien zy iemant van zoodanige vrouwen ofte kinders, of der zelver goederen in hare huizen logeren, of elders „ op hare landeryen versteken of verbergen, door al zulk doen, metter daet „ vervallen van hunne sauvegarde, ende „ in gelijken staet, met de voorsz. vrou- „

„ wen en kinderen gestelt zijn; wel ver-
„ staende nochtans, ten ware de voorsz.
„ mannen en vaders binnen de voorsz.
„ ses dagen t'haren huize weder keer-
„ den, en van haer Ed. haer pardon qua-
„ men te versoeken. Aldus gedaen en
„ geresolveert ter vergaderinge van hare
„ Ed. de Heeren van de hooge en Secre-
„ te Raden in Brasil.

Des jaers zestien hondert vijf en veertigh hadden zich, by voorval van der Portugesen opstant, vele Nederlanders en Portugesen: als ook ontrent de duizent Brasilianen, te weten drie hondert en negen en zestigh mannen, en de overige vrouwen en kinderen, uit verscheide *Aldeas* of dorpen van het vast lant, op het eilant *Itamarika* begeven, om aldaer tegen d'opgestane Portugesen en vyants troepen verzekert te zijn.

Aengezien nu dit eilant voor onzen staet van groot belang was, zoo wiert in Hooimaent, om alle voorvallende zaken, ten dienste van de Kompagnie, te beter te beleiden, Balthazar van Dormont, Raet van de Finantie, als Direkteur derwaerts gezonden. Desgelijx zou hy ook over het gebiet van *Iguarusa*, als naest gelegen, het gezag hebben.

Den vijfden van Hooimaent des zelven jaers, wiert besloten, een plakaet te doen vervaerdigen, daer by de aenrechters en belhamels van de beroerte en opstant, als *Johan Fernandes Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en *Amador d'Araouje*, by name genoemt, en verklaert wierden, lijf en goet verbeurt te hebben, en gelt op hun lijf gestelt, voor de genen die hen levendigh of doot te leveren wisten, om zich by voorvallende gelegentheit van zoodanigh plakaet te dienen.

Plakaet tegen de belhamels der beroerte.

Dit plakaet luide aldus.

„ DE Hooge ende Sekrete Raden in
„ Brasil, uit den naem ende van we-
„ gen de Ho: Mog: Heeren Staten Ge-
„ nerael der Vereenigde Nederlanden,
„ Sijn Hoogheit den Heere Prince van
„ Oranje, en de Generale Geoctroyeer-
„ de West-Indische Kompagnie, allen
„ den genen, die desen zullen zien ofte
„ hooren lesen, Saluit: Doen te weten,
„ dat, alzoo hare Ed. consteert ende ge-
bleken is, dat *Joan Fernandes Vieira*, „
Antonio Kavalkanti, *Amador d'A-* „
raouje, den gezwooren eet van getrou- „
wigheit ter zijden stellende, zich zoo „
ver hebben verloopen, dat zy, een ge- „
ruimen tijt geleden, haer tot een con- „
spiratie tegen onzen Staet hebben be- „
geven, ende door de Freguesien van „
onze conquesten, aen verscheide in- „
woonders hare brieven hebben afge- „
zonden, en die tot oproer en rebellie „
aengeport, volk by een vergadert, en „
alsnoch trachten by een te vergaderen, „
om haer verraderlijke wapenen, tegen „
den Staat reets aengenomen, te ver- „
meerderen, de getrouwe ingezetenen „
met gewelt hebben gedwongen, ende „
doen dwingen, om die met haer, ende „
hare seditieuse factien te voegen; selfs „
in zulker manieren, dat zy eenige van „
de voornoemde trouwe ingezetenen „
niet alleen met de doot hebben ge- „
dreight: maer ook van 't leven ter doot „
gebracht, en dezelve moordery ook „
reets hebben begaen aen verscheide „
persoonen van de Nederlantse ende „
Brasiliaense natien. Als mede dat zy „
ter publijke plaetsen hebben geaffi- „
geert en doen affigeren, papieren van „
nadeeligen inhoudt voor alle ingezete- „
nen van dezen Staet in 't generael ende „
particulier, en dat onder hunnen naem „
ende opgeraepten titul van gouver- „
neurs van dezen oorlogh (of beter ge- „
zeit, trouwloze rebellie) misbruikende „
ook daer inne de Goddelijke Majesteit „
ende providentie: vorders noch ver- „
scheide andere misdaden gecommit- „
teert hebben: met welke zy haer ge- „
noeghzaem zijn verklarende begaen „
te hebben *Crimen læsæ Majestatis*. „
Soo ist, dat haer Ed: niet langer hebben „
konnen stil staen: maer dezelve *Joan* „
Fernandes Vieira, *Antonio Kavalkan-* „
ti, en *Amador d'Araouje*, ook willen „
verklaren, gelijk zy die verklaren by „
dezen, voor vyanden van dezen Staet, „
perturbateurs van de gemeene ruste, „
bedervers van de goede ingezetenen, „
rebellen tegens hunne wettige over- „
heden, vervallen van alle rechten ende „
vryheden, versteken van hunne goede- „
ren, ende schenders van de hooghste „
Majesteit: stellende niet alleen haer „
Ed. vry ende geoorloft aen allen ende „
een ieder, dezelve *Joan Fernandes* „
Vieira, *Antonio Kavalkanti*, ende „
Ama-

„ *Amador d'Araouje*, gevangen te ne-
„ men, of van 't leven ter doot te bren-
„ gen: maer ook belovende aen den, of
„ dien genen, welke aen de Generale
„ geoctroyeerde West-Indische Kom-
„ pagnie een dienst zal doen, van een
„ van de voornoemde verraders leven-
„ digh in handen van de Justitie te leve-
„ ren, een vereeringe van duizent Karo-
„ lus guldens, ende aen die gene, die een
„ der zelver het leven zal benemen, de
„ somma van een duizent Karolus gul-
„ dens, en noch daer en boven pardon
„ en vryheit, indien de vanger ofte om-
„ brenger eenigh delict mocht hebben
„ begaen: daer noch by doende, indien
„ het een slave ware, die het voorsz.
„ werk quame uit te voeren, hy boven
„ dien zijn vryheit zal genieten. Mede
„ verbiedende haer Ed. wel strengelijk
„ by dezen aen alle ingesetenen van de-
„ sen Staet, van wat qualiteit, natie, of
„ conditie die zouden mogen wezen,
„ dat niemant sich zal vervorderen de
„ voornoemde drie rebellen met wape-
„ nen, vivres, gelt, volk, ammonitie,
„ raet of daet te assisteren; dat niemant
„ haer zal herbergen, verbergen, adver-
„ tentie doen, noch eenige communica-
„ tie of correspondentie met haer hou-
„ den, op pœne van te incurreren het
„ selfde *Crimen læsæ Majestatis*, en voor
„ zulke misdaders vervolght en gestraft
„ te werden. Aldus gedaen, &c.

Ondertusschen de Hooge Raden alle hunne macht tegen de rebellen uitmaekten, en uit alle berichten der gevangenen kuntschap kregen, dat de rebellen, boven de troepen uit de Bahia over Rio S. Francisko, te lande na hun toe getrokken, een groote vloot tot hun sekoers van daer verwachteden, zoo besloten zy, en de Raden van den gerechte, den 29. van Zomermaent, gezanten met een berk na de Bahia, aen den gouverneur *Antonio Telles da Silva* te zenden, om aen hem te vertoonen, hoe *Kamaron* en *Hendrik Dias*, met hunne byhebbende troepen, vyantlijk in Nederlantsch Brasil gekomen waren: zijnde zy perzoonen, die onder zijn gebiet stonden. Al het welk strekte recht tegen het verdragh, tusschen zijne Majesteit, de koning van Portugael, en Hooge Mogende Heeren Staten Generael ingegaen.

Als Balthasar van der Voorde en Dirk Hooghstraten.

Hier toe wierden by de hoge Raden gekoren Balthasar van der Voorde, Raet van Justitie, en kapitein Dirk van Hooghstraten, die toen als opperhoofst over het het fort aen de kaep van Sint Augustijn gebood, en den vierden van Hooimaent by de Hooge Raden van daer ontboden wiert, en aen wiens trouwheit toen by niemant getwijffelt wiert. By zijn afwezen had het gebiet over de Kaep zijn vaendrigh *Barent van Ticklenborgh*. Hen was tot Sekretaris *François Krijnen Springappel*, en tot edelluiden *Gerrit Dirksz. Laek*, *Alexander Solve*, en *Jakob Sweerts*, toegevoeght.

Hun bericht-schrift.

Zy waren, volgens hun berichtschrift, gelast, den gouverneur voor te dragen de gelegentheit van den opstant, en van d'aenrechters, die denzelven veroorzaekt hadden: als ook van het sekoers, den rebellen over Rio S. Francisko te lande toegekomen, die onze ingezetenen voornamelijk daer ingesterkt en aengemoedigt hadden: alzoo zy zonder hoop van bystant zulx niet zouden hebben aengevangen.

Zy hadden ook na des gouverneurs voornemen te vernemen: daer benefsens te begeeren en verzoeken, dat hy *Kamaron* en *Hendrik Dias*, met hun troepen uit Neerlants Brasil, en der Kompagnies landen te rugh ontbieden, en doen vertrekken zou, en daer over straffen.

Wanneer zy gene behoorlijke voldoening zouden verkrijgen, 't zy de gouverneur niet wilde verstaen tot het uitgeven van openbare plakaten, zending van eenen aenzienelijken bevelhebber, om dat volk te herroepen, of andersins, en dat voor hunluider vertrek gene effecten van zoodanige devoiren of waerschijnelijke apparentië, hen quamen te blijken, zoo zouden zy wel expresselijk protesteren over alle schaden, roven en moorden, die onze goede inwoonders, zoo Neerlanders, Portugesen, als Brasilianen, door den inval van dat vreemt volk alreets geleden hadden, en noch zouden lijden. Daer neffens zouden sy den gouverneur verklaren, zulx voor een openbare vyantschap op te zullen nemen, en hunne meesters daer van te verwittigen, om de geledene schade

te

te verhalen op zoodanige wijze, als zy geraden oordeelden. Voorts hadden zy te betoonen, dat d'onzen zich ontschuldigh wilden houden aen d'onheilen en rampen, die zouden komen t'ontstaen uit de middelen, die d'onzen, uit de weigering van dit hun verzoek, gedwongen mochten werden, tot hunne bescherming, by der hant te nemen.

Trekken van het Reçiff.

Zy zeilden den negenden van Hooimaent, des jaers sestien hondert vijf en veertigh, met het schip de gulde Ree, van de rede voor het Reçiff van Pernambuko, en quamen den zeventienden in de Bahia, ontrent den middagh, te landen, en wierden door verscheide Portugese officieren binnen scheeps boort verwellekomt. Zy deden door de zelven aen den gouverneur, *Antonio Telles da Silva*, verlof, om aen lant te mogen komen, verzoeken: alzoo zy, volgens last van de Heeren Hooge en geheime Raden, eenige punten aen hem voor te dragen hadden.

Komen in de Bahia.

Worden ten hove gehaelt.

Den achttienden, des middaghs, wierden zy door den oversten luitenant *Andre Vidal*, kapitain *Pedro Kavalkanti*, en andere officieren, in een brigantijn van boort gehaelt, en na het paleis geleit. Na het afleggen der groetenis, en overleveren van de geloofnis-brief aen den gouverneur, zeiden d'afgezanten, dat zijne Ed. daer uit verstaen zoude, hoe zy in commissie en last hadden, eenige punten met zijne Ed. te verhandelen: die sy bereit waren terstont nader te specificeren, en van stuk tot stuk voor te stellen: of wel op zulken tijt en stonde, als zijn Ed. zoude gelieven te bepalen.

Na de gouverneur van zijne zijde ook de groetenis had afgeleit, en gelukwensching, tot welvaert en voorspoedige regeering der Heeren hooge en geheime Raden gedaen, en de geloovenis-brief overlezen had, zeide hy, wel bereit te zijn, d'artijkelen hen mede gegeven, datelijk te willen aenhooren.

Maken hun aenbrengen aen den gouverneur bekent.

Waer op d'afgezondenen den gouverneur mondeling voordroegen: hoe eenige Portugesen, onderdanen van de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der vereenighde Nederlanden, uit eenige quade genegentheden, tegens hunne gezwore trouwe, heimelijk onder hen hadden gepraktiseert en gesmeet een publijke revolte, of openbare afval en opstant in *Pernambuko* en andere plaetsen, schriften laten omdragen in de huizen van hunne getrouwe vrienden, om by hun getekent en bezworen te worden, en de wapenen by de hant hant te nemen, zoo haest hun eenigh sekoers of hulpe van buiten moght toekomen. Dat in het begin van Bloeimaent *Kamaron* en *Hendrik Dias*, met hunne Brasilianen en Negros, nefsens andere Portugesen, gewapent in *Parnambuko* waren gevallen. Zoo haest de tijding van hunne komste bekent was, hadden *Joan Fernando Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, *Amador d'Araouje*, en andere Portugesen, zich uit hunne huizen geabsenteert en schuil gehouden: vele inwoonders by een verzamelt, zommige met wille, en andere met gewelt: openbare plakaten aengeslagen: zich intitulerende gouverneurs en bestierders van den oorlogh, wegens de vryheit: en zich verstoutende, zoo onrechtveerdigh bedrijf tegens hunne wettige overheden aen te vangen, door het sekoers van die vreemde troepen. Wel ontbraken de Ed. Heeren hooge Raden, door Gods genade, geen middelen, om hunne getrouwe dienaren en onderdanen in vrede en gerustheit te bewaren, den begonnen opstant vorder te stutten, en d'oproerigen met zoodanige strengheit te straffen, als diergelijke verdienden. Maer naerdien haer Ed. niet konden begrijpen, uit wiens orde of last dit volk in den tijt van vrede, gekomen was, om de quade genegentheit van deze muitelingen te voeden en te versterken, zoo konden zy ook zwarelijk vinden, in wat voegen dezelve te bejegenen waren.

Hare Ed. en alle hare onderzaten waren gantschelijk verzekert, wegens d'Ed. geboorte van zijn Excel., zijn ervarene wetenschap in het stuk van staet, en oprechte correspondentie van vrede en eenigheit, die zijne Excell. altijt hadde gebruikt, dat nooit by zijne Excell. zoude worden gedooght, dat zijne onderzaten den genen te hulpe zouden komen, die zich tegens hunne overheden zouden willen opwerpen,

werpen, en inspannen. Ja, eer zou zijne Excell. alle middelen aenwenden, om zoodanige onheilen en onbehoorlijkheden te verhinderen.

Ten dien einde hadden d'Ed. Heeren hooge en geheime Raden hen afgezonden, om zijne Excell. d'overkomste van *Kameron* en *Hendrik Dias*, met hunne troepen, bekent te maken, en te verzoeken, dat zijne Excell. zoude gelieven, dat volk niet alleen te verbieden, den zelven muitelingen met hunne wapenen niet by te staen: maer zelfs ook te beveelen, uit *Pernambuko* en andere kapitanien te vertrekken, op dat die, hen van zoodanigh sekours ontbloot vindende, zich tot hunnen vorigen plicht en gehoorzaemheit zouden keeren, en de bontgenooten de vrede en eenigheit mogen genieten, die by vormele contracten, tusschen zijne Majesteit van Portugael, Don Jan de vierde, en de Ho: Mo: heeren Staten Generael, gemaekt en besloten was.

Het welk haer Ed. ook schriftelijk van zijne Excell. *Antonio Telles da Silva* verzochten, volgens den brief van de heeren hooge Raden, die by d'afgezondenen daer op overgelevert wiert, en aldus luide.

van oge n en er- An- es.

HOe volkomen het bestant tusschen sijne Majesteit van Portugael, Don Joan de vierde, en de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der vereenigde Nederlanden bevestight, by hunne onderzaten van deze kapitanien, in alle artikelen en leden onderhouden is, is uwe Excell. door correspondentie, by brieven en gecommitteerden, gebleeken, en moet zulx getuigen een ieder, die of uit de Bahia, of andere plaetsen in deze kapitanien aengekomen zijn. Immers daer is niet een, die den minsten schijn van inbreuk sal doen blijken. Reciproccelijk is zulx ook altijt van sijne hooghgemelte Majesteit, en uwe Exc. voor zeker en vast gehouden.

Ook heeft men noit konnen gelooven, dat uit dessels naem tegens zoo formele contracten zoude werden gedooght, by iemant van hare onderdanen iets geattenteert te worden.

En hoewel eenige Portugesen, onderzaten van hare Hoog Mog., hare gezwore getrouwigheidt vergetende, tot eene publijke revolte zijn uitgebrooken, en zich met wapenen tegen dezen Staet hebben versterkt, zoo haest Kamaron *en* Hendrik Dias, *met hunne Brasilianen en Negros, neffens andere Portugesen uit de Bahia, onverwagt, buiten licentie, zonder eenigh verzoek, tegen aller volken recht, in deze kapitanien zijn gevallen, hunne maght en wapenen met deze gerevolteerde hebben geconjungeert, en dezen Staet een oorlogh aendoen, niet als eerlijke soldaten, na costuyme van Europa, maer als schelmen en moordenaers; zoo konnen wy echter niet gevoelen, dat dit vreemt volk, door ordre of gedoogen van hooggemelte Majesteit, of uwe Excell. tegens ons, hare bontgenooten, dus danigh werk zouden hebben aengevangen. God lof, ons ontbreekt gene macht, om die gerevolteerden tot hunne vorige plicht en gehoorzaembeit te brengen, het vreemt volk te verjagen, en geheellijck te verdelgen.*

Nochtans, om alle de werelt te betoonen, hoe zeer wy als noch genegen blijven, de hooge aenmanninge en recommandatie van onze principalen, tot onderhouding van het bestant, tegens sijne hooghgemelte Majesteit en zijne onderzaten t'achtervolgen: dat mede geweert werden de sinistre bedenkingen, die andere koningen, princen en potentaten, uit den inval van dit volk voornoemt, zouden mogen afnemen: maer volkomen blijke, dat zijne Hoogh gemelte Majesteit en uwe Excell. sich van deze revolte vry houden, en bewezen werde, dezelve niet te hebben veroorzaekt, noch te willen voeden, Soo is, dat wy uit den naem en van wegen hare Ho: Mo: de Heeren Staten Generael, sijne Hoogheit den Heere Prince van Oranje, en d'Ed. Heeren bewinthebbers der Geoctroyeerde Westindische Compagnie, by dezen aen uw Excell. committeren de persoonen, de Heeren Balthasar vander Voorde, *Raet van Justitie, en* Diederik van Hooghstraten, *Kapiteyn Commandeur van de fortresse aen de Cabo van S. Augustijn, met last en volkomen orde, om aen Uw Excell. deze voorschreve punten voor te dragen, en te verzoeken uit den naem als boven, dat Uw Excell. gelieve, op d'aenkomste van deze onze gecommitteerden, zonder uitstel, by openbare*

m plak-

plakkaten, of andere constringerende middelen, in een dagh uit de limiten van dese kapitanien te doen vertrekken, den voornoemden Kamaron, Henrique Dias, *en andere hoofden, met alle den genen, die zy onder haer zijn hebbende, met alle vigueur doenstraffen, en niet obedierende, dezelve verklaren voor vyanden van zijne Majesteit: alzoo wy niet konnen vinden, dat hare Ho: Mo: zijn Hoogheit, de Heere Prince van Oranje, d'Ed. Heeren bewinthebberen voornoemt, in eenige andere manieren, dies aengaende, behoorlyke satisfactie kan geschieden: die wy nochtans van uwe Excell. zijn verwachtende.*

Onder stont,

Uw. Exc. toegedane vrienden.

Ter zijde,

Reciff den 7. Jul. 1640.

En was ondertekent,

Hendrik Hamel.
A. van Bullestraten.
P. J. Bas.
J. van Walbeek, en
Hendrik de Moucheron.

Antwoort des gouverneurs op de mondelinge voorstel der afgezondenen.

De gouverneur antwoorde op de mondelinge voorstel der afgezondenen, noit de minste kennis van zoodanige revolte en opstant gehad te hebben, veel min door zijne orde eenigh volk, tot bystant of versterking, gezonden te hebben. Dat de Brasilianen en Negros, door last van zijne Majesteit, waren afgedankt, en dezelve, gelijk ook d'andere Portugesen, die dezen muitelingen de hant boden, zeer weinigh moften zijn, en alleenlijk zoodanige, die in de Bahia gezondight en misdaen hadden, zijn ongenade alzoo zochten t'ontvluchten: gelijk ook wel eenigen uit *Pernambuko* in de *Bahia* aengekomen waren: daer over hy evenwel geen quaet vermoeden tegen de Ed. Heeren hooge Raden opgenomen had.

Hem was, zeide hy, aengenaem te verstaen, de verzekertheit, die haer Ed. betoonden, over zijne trouwe en vaste correspondentie, in het onderhouden van het bestant tusschen zijne Majesteit van Portugael en de Ho: Mo: Heeren Staten Generael besloten. Haer Ed. geliefden verzekert te zijn, dat hy in het minste tegen het bestant niet zou doen, om zijn leven by zijne Majesteit niet in gevaer te stellen. En als hy wel zulx zou willen beginnen, dan gene Brasilianen of diergelijke middelen behoefde te gebruiken: dewijl hem andere en zekerder niet ontbraken: Maer hy had echter tot zulx noit gedachten genomen: niet tegenstaende hem wel redenen by de Nederlanders waren gegeven: alzoo zy by dit bestant een schip, uit Portugael komende, op zijne havens hadden verovert, en na het Reçiff van Pernambuko gezonden. Doch de Portugesen hadden door hunne kloekheit, de Nederlanders vermeestert, en in de Bahia gebracht, zonder tegens hen eenige straffe gevolght was.

Hy was ook wel van hun waengeloove en quade achterdocht verzekert, die de hooge Raden tegen hem hadden; alzoo zy moghelijk nu wederom, als voor dezen, hunne gemaghtighden gezonden hadden, meest uit inzicht, om zijn macht, en het geen daer mocht omgaen, te vernemen.

Doch hy zoude zijne raet doen vergaderen, den brief onderzoeken, doorlezen, daer op nader antwoorden, en, volgens verzoek van de Heeren hooge Raden, hen op 't spoedigst afvaerdigen.

Hier mede rees de gouverneur uit zijnen stoel op: en namen d'afgezondenen hun afscheit, en voeren na boort.

Den negentienden, des morgens, wierden d'afgezondenen door een luitenant van boort gehaelt, en ten huize van den oversten luitenant, *Pedro Korea de Gama*, gebracht, die hen, nefsens *Andre Vidal*, en *Paulo de Kunha*, des middaghs op de maeltijt onthaelde.

Tegens den avont wierden d'afgezondenen na het paleis geleit: alwaer hen door den sekretaris van den gouverneur wiert aengedient, een weinig gedults te willen hebben: zijn Excell. was bezigh, met de brieven t'eindigen.

Na eenigh wachten, wierden d'afgezondenen by den gouverneur geleit, die hen mondeling het volgende voordroegh.

Den inhout van den brief, by d'Ed. Heeren

Heeren hooge en geheime Raden aen hem geschreven, te hebben verstaen, en bevonden over een te komen met den voorstel, aen hem by d'afgezondenen, daeghs te vore mondeling gedaen, daer in hy inzonderheit twee punten bemerkte.

Het eerste was haer Ed. verzekertheit, die de hooge Raden verklaerden te hebben, wegens zijne bewezen correspondentie, tot onderhouding van het bestant, tusschen zijne Majesteit van Portugael, en de Ho: Mo: heeren Staten Generael, gemaekt: en haer Ed. vast betrouwen, dat hy geensints die aengevange revolte en opstant veroorzaekt, noch d'opgestanen met eenigh volk versterkt had: het welk hem ten hooghsten aengenaem was te hooren. Dies verzocht hy, dat de Heeren hooge Raden daer van altijt geliefden verzekert te blijven: want by hem noit geen inbreuk tegens het bestant zou geschieden, noch ook in gedachten worden genomen, noch gedooght by iemant van zijne onderzaten iets ter contrarie ondernomen te worden.

Hoewel de Nederlanders, zeide hy, het bestant in verscheide acten en handelingen alreets gebroken hadden: als door het innemen van *Angola*, *S. Thomé*, *Marinhao*, door het plonderen van *Pedro Cesar Mines*; die gevangen zijnde, zeer schandelijk wiert, tegen qualiteit van een gouverneur, en persoon van zoodanige afkomste, die door het ontvluchten, zich in de bosschen heeft moeten onthouden en verbergen.

Desgelijx hadden de Nederlanders een schip, uit Portugael komende, op zijne havens aengedaen en verovert.

D'inwoonders van *Parnambuko* en in d'andere kapitanien, hadden ook gene kleine redenen van klachte. Hy had uit verscheide brieven dikwils verstaen, de opgeraepte en valsche beschuldiging, die de Joden tegens hen voorgaven, en hoe zeer dezelve wierden slooft: dewijl de Portugesen, uit oorzake van dusdanige beschuldigingen, voor eenen tijt zich hadden vertrokken; latende hunne vrouwen en kinderen in hunne huizen.

Men had ook tegens hen de Tapoyers gebruikt: en onder andere mishandelingen, een armen heremijt of kluizenaer opgehangen.

De Heeren hooge Raden hadden altijt getoont, hem verdaght te houden, alzoo in de vorige ambassade, als kapitain Hooghstrate wel wiste, het voornaemste dessein en ooghmerk was geweest, zijn macht en voornemen t'onderzoeken.

Men geloofde ook, dat *Andre Vidal*, *Paulo da Kunha*, en andere officieren in Pernambuko, door hen overgezonden waren, die d'afgezondenen met oogen aldaer zagen.

Belangende het tweede punt: wegen d'invoeringen van het volk, dat de afgezondenen zeiden, in *Parnambuko* te zijn gekomen, daer op antwoorde de gouverneur: dat het eenige Brasilianen en Negros moesten zijn, die hy door orde van zijne Majesteit had afgedankt: en d'onzen wel wisten, wat volk deze waren: zoo hadden mogelijk ook eenige Portugesen zich by hen gevoeght: maer die konden weinigh zijn, en alleen luiden, die in de Bahia gezondight hadden, en zijne straffe ontloopen waren: nochtans buiten zijne kennis: gelijk zelfs voor dezen eenigen in Parnambuko, door heuls handen gedoot waren, voor en aleer hy dezelven had gemist: of van hun verloopen kennis had gekregen: hy doch geenzins kon verhinderen.

Evenwel was hy wel genegen door plakaten dat volk te laten inroepen: doch oordeelde, dat hy weinigh effect en gehoorzaemheit had te verwachten van een volk dat zelf, daer binnen zijnde, in gehoorzaemheit niet kon gehouden worden.

Hy begeerde zijne gemachtighden voorts, op het verzoek der onzen, na Parnambuko af te zenden, om alle ongelegentheden na vermogen te helpen remedieren: gelijk hy in een brief, aen d'Ed. Heeren hooge en geheime Raden, geschreven had, daer mede ons, volgens verzoek van dezelve Heeren, op het spoedighste had willen vervaerdigen: als ook, op dat de Joden niet zouden voorgeven, of d'onzen door hem opgehouden waren.

Hier op gaven d'afgezondenen wederom ten antwoort

Noit hadden de Heeren hooge Raden, wegens den heer gouverneur, eenigh

Antwoort der afgezondenen daer op.

eenigh achterdocht genomen, veel min bevel gegeven, om zijne macht of voornemen t'onderzoeken: maer altoos vertrouwt, het geen van oprechte bontgenooten verwacht wiert: gelijk zulx aen den overften luitenant *Andre Vidal* bewezen was: want hem wiert toegelaten vry overal te reizen, zonder hem eenigh gezelfchap van volk toegevoeght wiert.

De klachten en voorgeven der Joden tegens de Portugefen waren gene, veel min wierden zoodanige geloof gegeven, als de heer gouverneur hen afgezondenen geliefde voor te houden.

Immers de beroerte en opftant was door andere geloofwaerdige perfoonen aen de Heeren hooge Raden geopenbaert.

Ook waren *Joan Ferdinand Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en andere hunne muitgenoten, tegens alle klachten, altijt befchermt, in gerechts-banken, en andere dienften gebezight, en neffens de voornaemfte Nederlanders, by alle heeren in collegien toegang, aenfprake, en plaetfe vergunt. Deswegen zy zich niet hadden t'abfenteren, noch ook de Tapoyers te vrezen, die by de hooge Raden tegens hen niet gebruikt wierden, noch ook ten dien einde ontboden waren.

Noit was ook eenige Hermijt by by d'onzen opgehangen: maer wel was in het gevecht, dat onze krijghs-krijghs-overfte tegen *Amador d'Araouje* gehad had, een kluizenaer, die alarm luide, door de Brafilianen doot-gefchoten.

D'afgezondenen hadden geen laft noch bericht, om met den heer gouverneur over andere punten te handelen, als de gene, die zy wegens deze revolte en opftant hadden voorgedragen.

Evenwel kon het, zeiden zy, voor al de werelt werden verdedigt, dat Angola, en d'andere plaetfen, fonder inbreuk van 't beftant; maer na alle rechten van oorlogh, waren verovert, dewijle duidelijk geartikuleert wierdt, dat d'oorlogh in die gewelten zoude continueren, en de vrede eerft plaetfe hebben, na het accoort aldaer zoude zijn afgekundight.

De Brafilianen, Negros en Portugefen waren niet weinigh; maer in een goet getal overgekomen: niet als afgedankte foldaten: maer alle wel gewapent: gelijk ook ooghfchijnelijk die muitelingen op hunne aenkomfte gewaght hadden. Dan den hoogen Raden was zoo veel aen hun getal of macht niet gelegen, als wel byzonderlijk te weten, onder wiens orde of te laft zy hunne wapenen tegen hen gebruikten. Op dat de Hooge Raden daer door mochten verzekert zijn, op wat middelen zy tegen hen zouden hebben te handelen.

Hoe het dan was, d'afgezondenen verzochten, zijn Excell. geliefde verzekert te blijven, dat den Hoogen Raden ten hooghften aengenaem zou zijn, de goede genegentheit van zijn Excell. te verftaen, op dat veel onnofel bloet verfchoont moght worden. Voorts verzochten zy, dat de gecommitteerden van zijn Excell., met behoorlijke orde voorzien, ten eerften moghten overgezonden worden.

Hier op beloofde de gouverneur zijne gecommitteerden, korts op het vertrek der afgezondenen, te zullen laten volgen: en hield zich verzekert van de goede en oprechte correfpondentie der Heeren hooge Raden, en begeerde aen zijne zijde daer in ook te volherden. Zijne vordere propooften, zeide hy, waren alleenlijk by vorme van difcourfen bygebraght, en niet met voornemen, over het recht of onrecht, by die gelegentheit, te difputeren.

Het docht hem evenwel vreemt, en was nooit by rechtfchape mannen gepleeght, dat men, als bontgenooten, eenen koning aen d'eene zijde zal byftaen, en in andere geweften zijne landen en plaetfen afnemen, onder dekmantel, dat de vrede-handeling aldaer noch niet afgekundight was: daer nochtans de koning zijne troepen uit dezelve geweften geroepen had. Immers, hy kon het tweede bedrijf, tegen *Petro Cefar de Mines* gebruikt, gantfch niet begrijpen.

Afgezondenen fcheiden van den gouverneur.

Na vordere groeteniffen ftont de gouverneur op, en beloofde den afgezondenen, den brief aen de Heeren hooge Raden gefchreven, des anderen daeghs aen boort te zullen beftellen. Waer op d'onzen, na behooren hun affcheit

afſcheit genomen hebbende, weder na boort voeren.

Den twintighſten, des morgens, quam de ſekretaris van den gouverneur aen boort van d'afgezondenen, en leverde hen den brief, aen de Heeren hooge Raden geſchreven, over. Hy verzocht, uit den naem van den gouverneur, eene vertaling van den Nederlantſchen brief, by de hooge Raden aen den gouverneur geſchreven, en die by d'afgezonden mocht ondertekent worden. Dies d'onzen het tranſlaet, in 't Portugees hen mede gegeven, ondertekenden, en den ſekretaris behandighden: die daer op afſcheit nam, en na lant voer.

D'onzen lichten op den middagh met d'ebbe het anker, en vervorderden hunne reize uit de Bahia na Parnambuko, daer zy des namiddaghs, den acht en twintighſten op de rede quamen. Zy deden voorts ten zelven dage ſchriftelijk verſlagh van hunne verrichting aen de hooge Raden, en leverden den brief van *Antonio Telles da Silva*, gouverneur van de Bahia, aen hen over, die aldus luide.

DE heeren Balthaſar vander Voorde, Raet van Juſtitie, en Kapitein Diederick van Hooghſtraten, commandeur aen de kaep van S. Auguſtijn, Uwe Ed. waerdighſte Gedeputeerden, hebben my Uwe Ed. brief behandight: waer inne het U Ed. belieft heeft my te vertoonen de ingeconſidereerde movimenten, waermede d'inwoonderen aldaer gedelibereert hebben, U Ed. hare obediencie t'ontzeggen. Dit nieuws hebbe ik naer behooren aengenomen, ende zoude my ten allerhooghſten daer over gealtereert hebben, ja heel anders als ik aen de Heeren deputeerden liet blijken, ten ware ik gekomen ware, tot mijne rechtveerdighſte verzekertheit, hoewel zulx by U Ed. gelooft wert, dat zoo een vreemde actie, om zoo veele circumſtantien van de getrouwigheit, ende valeur der Portugeſen, geen toedoen ofte voortdrijven van dit mijn gouvernement kan hebben. Ende hoewel ik deze onze welverdiende opinie van onze getrouwigheit, beter zoude konnen juſtificeren, met de proceduren van de correſpondentie, die wy in onzen ſtaet hebben gehouden, dezelve van den beginne af deducerende ende afleidende, om die aen U Ed. te vertoonen, ende preſent te mogen wezen voor alle koningen, prinſen ende potentaten des werelts, dat deze vrientſchap van onze zijde, altijt in alle experientie alzoo vaſt is geweeſt, als dezelve in U Ed. brief, aen U Ed. zijde wert aengegeven en belooft: dan om de paſſie niet meer te belaſten, en de occaſien voor den dagh te brengen, waer mede uitdrukkelijk en waerlijk by U Ed. onderdanen is gevioleert de zuivere vrede en contractatie tuſſchen Sijn Majeſteit, mijnen koning en Heere, en de hooghmog. Heeren Staten Generael van de vereenighde provincien, opgereght ende geratificeert, wil ik veel eer de defecten ende gebreken van dien laten beſlechten by onze buurſchap, dan het mijne te funderen, met U Ed. indachtigh te maken, alle by U Ed. geprocedeerde fauten, en in 't particulier d'expeditie van d'armade na Angola, ten zelven tijde als de heeren Staten Generael de kroon van Portugael met hunne ſchepen aſſiſterende was, ende onſe ambaſſadeurs op 't Reçiff reſiderende waren, die de troupen uit het velt deden retireren, en proteſteerden dat met dezelve armade geen invaſie in eenige haven van ſijne Majeſteit zoude geſchieden, daer die in haer geſicht wierdt gedepecheert, met den roep om naer Weſt-Indien te gaen, daer die naer Angola ging, om 't zelve te conqueſteren.

Het enteren en bemachtigen van 't eilant S. Thomé, en de ſtadt *P. Luy de Maranhao*; het exces waer toe gekomen zijn, om op deze kuſte t'inſeſteren, met op dezelve een van onze ſchepen te veroveren, dat met zuiker geladen uit de kapitanie van *Spiritu Sancto* quam. Het onderzoeken van mijn getrouwigheit by haer door den commiſſaris Greving gedaen, onder dekſel van farinha te komen koopen in zoo een ſteriliteit als zich deze ſtadt bevond, als hy zelve in een brief getuight, en ſeght: *Soo dat ick met deze commiſſie meer ben gezonden om de vrientſchap t'experimenteren, als om gebrek.* De loosheit, die de heeren Directeurs in Angola hebben gebruikt, in de capitulatien met de

Gouverneur *Pedro Cesar Mines*; het flechten van ons fort *Arayal* in *Bengo* : de expulsie van de ellendige inwoonderen uit Angola: d'indecentie en onbetamelijkheit, waer mede zoo smadelijk en verachtelijk den gouverneur in sijn qualiteit en chargie, als een generael van sijn Majesteit wezende, gehandelt en getracteert is. Het welke strijdende is tegens alle menschelijkheden ende stijl van den oorlogh, (ik en spreke niet van de politike natie van Europe: maer van de Barbarische van de werelt.) En eindelijk de bedektheit en geveinstheit, die in U Ed. raet altijt gebruikt is in 't antwoorden aen onze ambassaden, waer mede hebbe getracht, dat in 't voorsz. Rijk van Angola alle acte van hostiliteit zoude cesseren, alwaer by U Ed. geseght wierde, dat het een gesepareerde, ende niet aen Uw Ed. dependerende jurisdictie was: niet achtende de pontualiteit, waer mede ik mijne getrouwigheit zoo veel hebbe gequalificeert met mijn zuiver gemoet, daer ik mede hebbe geprocedeert; want als Uw Ed. aen my klaeghden over den kapitein *Augustino Cardago*, ende eenen *Domingo da Rocha*, die aen dese stadt met een barque met suikeren was gevlucht, hebbe ik dezelve wederom gezonden, ende den kapitein in een straffe gevankenisse gestelt, ter tijt dat hem aen sijn Majesteit overzondt. Ten laesten geinformeert zijnde, dat een soldaet ende een inwoonder van deze mijne kapitanie in Pernambuco hadden eenige insolentien bedreven, met name *Joan de Campos*, en *Domingos Velho Sigismundo*, hebbe dezelve, zonder meer proceduren, als wy, wegens onze publijke getrouwigheit, den anderen schuldigh zijn, terstont laten ophangen. Ende by aldien, hebbende my den tijt alle dese motiven gepresenteert, die zoo wel de schuldige recompense meriteren, ik noit hebbe willen denken, dan op de expresse ende iterative ordre, waerinne sijne Majesteit my belast heeft te houden, stabileren en conserveren met Uw Ed. de effecten van de wederzijtsche vrede en alliantie, opgerecht met de heeren Staten Generael: zoo is nochtans waerachtigh, dat, zoo verre het my, als een soldaet, betreft, (als wanneer ik de plichten der onderdanen en de consequentien van den staet niet aen en sage) ik zoo veel voorgaende occasien niet en hadde behooren voorby te laten gaen; ja veel meer opportune gelegentheden heen loopen, als tegenwoordigh d'intentie van eenige weinige ongewapende Portugesen, het vluchten van een gemiscontenteerde negro, en vereeniginge van een ander, als gerebelleerde, te bedekken, tot zoo een bittere factie en zoo difficultueuse dependentien: waer uit zeer evident kan besloten werden, dat zelfs door gedachten dit gouvernement de verborgene oorzake van dit accident niet en kan wezen, gelijk U Ed. het behoorlijk bekennen; het welke ik ook in de repetitie van deze particulariteiten U Ed. hebbe willen vertoonen tot satisfactie, die ik U Ed. uit natuirlijke affectie ende plicht in dezen ben gevende.

En op dat U Ed. de waerheit mogen weten van de absentie van *Henrique Dias*: Hy is op eenen nacht van zijn wacht in *Rio Reael* aen U Ed. zijde gegaen; en om hem te mogen inhalen, is den kapitein *Mor* van de Brasilianen, *Don Antonio Philippe Camarao* hem nagezonden, dan ziende dat zy beide achter bleven, meende ik, dat zy na *Mocambo* van de *Palmares* van *Rio S. Francisco* waren gegaen, om de zelve aen te tasten: hebbe derhalven (om niet te schijnen dat van mijnent wegen de vrede zoude veranderen met infanterye in 't velt te zenden) twee Religieusen van d'orde Jesu, of Jesuiten, hun nagezonden, om wederom te doen komen: dan geen van beiden heeft dezelve willen gehoorzamen, het zy dat zy voor straffe vreesden, of alreets van d'intentie der inwoonderen aldaer zoo zeer geinfecteert waren, (als ik nu wel kan colligeren) zoo dat tzedert van haer niets verstaen hebbe, als tegenwoordigh van de kondtschap van U E. bekomen hebbe. Nu hebben my dezelve Portugesen geadviseert en overgezonden de openbare oorzake, die haer heeft geconstringeert tot revolte, implorerende, dat ik hun wilde secunderen, als ware vasalen van den konink, mijnen heere, die sy seiden te wezen, alzoo zy verwittight waren van het rigeur en de wreetheit van vier

duizent Tapujas, die wegens U Ed. al in *Rio Grande* waren: ook dat zy groote ellendigheit waren lijdende in hun vluchten, verlatende vrouwen, kinderen, en alles, behalven de dreigementen en wrake van U Ed., uit vrese dat in hechtenisse zouden werden gezet, alzoo U Ed. haer zeer zware beschuldiginge opleiden en vercierden, om hunne goederen te mogen confisqueren, alles door inductie en boosheit van de Joden (die zoo perfide en verraderlijke ontrouwe vyanden van het Christendom zijn). Zulx ik nooit van U Ed. zou gelooft hebben, dat U Ed. hadden geloof geven aen eenige versieringen en loogenen van ongeachte ende bespotte lieden, dewelke U Ed. wijs gemaekt hebben, dat aldaer in de campagnie lieden zouden loopen, die de heeren gedeputeerden alhier zouden hebben gezien.

Ende hoewel ik my persuadere, dat het lichter zoude vallen, in dit succes te disponeren tot de liefde van de vrydom dezer gemeente, en liever onderdrukt te willen wezen van een natuurlijken konink, hun van Godt verleent, als van de groote bitterheit daer zy in blijven. Nochtans, considererende tot wat einde U Ed. my hebben geschreven, en de heeren Gedeputeerden geproponeert, dat ik de voorsz. kapiteinen, *Mor Kamarao*, en *Henrique Dias*, zoude van daer doen vertrekken, en de tumultueuse Portugesen door de bequaemste middelen, die my goet dunken, zoude bevredigen, ter eenre, en de publijque oppressie ende verdrukkinge die Uw Ed. my voorhouden, ter anderer zijde, ende merkende, dat ik zoo na een middel niet en hebbe als wel wenschte, alzoo het seker is, daer deze kapiteinen my door geen persuasien hebben willen obedieren, haer veel minder met macht zullen subjecteren, en dat noch meer is, in zoo verre bosschen en velden als zy nu verstrooit loopen. Mede condescenderende met een prompte wille tot het gene U Ed. zelver goet vinden, ende in alles my toonende, hoedanigh de getrouwigheit der Portugesen is, ende wat zuivere sinceriteit in haer werdt bevonden, die blinkende is met alle geconfedereerden, ende dat sy niet en weten te attenteren om eigene convenientien, hoe groot hun de tijt die ook zoude presenteren, ende van hoe groten importantie die zoude mogen wezen, om in alle confidentien ende vereenigingen stantvastigh met andere natien te mogen blijven: heeft my goet gedacht, voor resolutie te nemen, een gemeene middelaer te wezen, en met de interpositie van mijn authoriteit, als een goede vrient, d'onrusten van die kapitanien te stillen, en U Ed. mits dezen aen te zeggen, dat ik blijve handelende (met de middelen die my licht vallen) om met alle expeditie die mogelijk zal wezen, personen van zoodanige prudentie en voorzienigheit derwaerts te zenden, dat zy met haer voorzichtigheit ende wijsheit, in name van zijn majesteit mijner koning, ende heere, de movimenten ende alteratien, aldaer zullen weten in ruste te brengen; tot welken einde zy aldaer zoo geprovideert zullen komen, dat, by aldien zy haer met zoetigheit ende goede manieren niet en willen subjecteren, haer met macht daer toe zullen constringeren om U Ed. te gehoorzamen, en dat voortaen in haer de verzekertheit magh continueren, om U Ed. goede benevolentie te mogen verhopen, en tusschen ons beide de goede correspondentie en teikenen van vrientschap, die ik vertrouwe, dat Godt onsen Heere wil perpetueren en conserveren tusschen deze twee natien, die zoo goede vrienden zijn. Godt beware Uw Ed.

Bahia den 19. Julii, 1645.

En was getekent

Antonio Telles da Silva.

Hooghstraten deed ook ten zelven dage een sekreet raport ter vergadering van de hooge en geheime Raden, en leverde dat, neffens het schriftelijk raport van hun beide, over: het welk by na van woort tot woort aldus luide:

Na sy afgezondenen aldaer een weinigh geweest waren, quam de kolonel *Andre Vidal*, en de kapitein *Paulo da Kunha*, en korts daer na kapitein *Johan de Sousa*, die zich neffens *Dirk Hooghstraten* neerzette, en stilletjes na zijnen oom *Filippus Pays Barretto* vraeghde: of hy zich mede met d'andere inwoonders opgeworpen hadde.

Waer

ten aen de Portugesen was bewijsende, dat hem zeer aengenaem was. Hy verhoopte, dat Hooghstraten meer en meer daer in zou willen volherden, en hem noch den koning het verzoek aen hem, door kapitein *Don Johan de Sousa*, gedaen, niet willen weigeren: alzoo het zelve geen oorlogh was; maer slechts eene herstelling, die aen den koning Don Johan de vierde gedaen wiert. En was Graef Maurits van Nassau zoo haestelijk niet vertrokken, hy zou mede daer toe geholpen hebben.

Waer op Hooghstraten den gouverneur vraeghde, waer in het was, dat hy hem dienen kon. Die zeide, dat hy dat uit den mont van Johan Sousa verstaen hadde. *Euik*, zeide de gouverneur, *verzoek maer, dat ghy u gantsch en geheel Portugeesch maekt*. Waer op Hooghstraten hem wederom zeide. Dat hy dat niet doen konde, vermits de Heeren Hooge Raden hem met de plaetse van Majoor, op zijne komste aldaer, zouden verzien, en hem alsdan op een andere plaetse gebruiken. Hier op antwoorde de gouverneur hem: *avancement en bevordering van plaetsen, en goederen, zoo partidos, als ingenios, en habitus de Christo, en Commanderyen zullen u by ons niet ontbreken. Doch de tijt lijt niet, om U Ed. hier langer op te houden, op dat u metgezel van der Voorde geen achterdocht krijge. Maer ik zal derwaerts twee ambassadeurs zenden: waer onder Paulo da Kunha mede zal gaen, die aldaer met U Ed. handelen zal. En daer is mijne hant:* die hy Hoogstraten gevende, zeide: *Op het woort van den koning: dat al het geen Paulo da Kunha U E. zal zeggen en beloven, ten vollen zal voldaen worden.*

Hier op deed de gouverneur zijne ontschuldiging, en zeide, niet langer by hem te konnen blijven, om geen achterdenken aen zijnen metgezel te geven. Voorts wenschte hy Hooghstraten goeden avont, en vertrok weder na zijne kamer.

Wanneer dan Hooghstraten en *Johan de Sousa* weder buiten gekomen waren, zoo deed de gouverneur van de Voorde en Hooghstraten binnen komen, alwaer zy over de zaken spraken, volgens hunnen lastbrief, door de Hoge Raden hen mede gegeven.

Doch in het gaen, voeghde zich *Johan de Sousa* weder op de zijde van Hooghstraten, en bleef by de voorige redenen, zeggende: wat behoeft ghy de beloofde bevordering aen te nemen: ghy kont dezelve weigeren ende afslaen, en zeggen aldaer wel te zijn, en verzoeken, ten aenzien van uwe gelegentheit, daer te mogen blijven: want u zullen in den oorlogh gene avancementen en bevordering ontbreken, voor eenen Soldaet als ghy zijt. Hooghstraten over de voorgevallene redenen zich gantsch ontroert vindende, verlangde zeer om aen boort te zijn, en aen van de Voorde het geen, hem voorgevallen was, te verhalen. Gelijk hy, daer gekomen zijnde, de kajuit deed sluiten, om aen hem het voorverhaelt alleen t'openbaren.

Midlerwijle was by de Hoge Regering den 5. en 10. July, in beraet geleit, of voor Neerlantsch Brasil niet geraden zou zijn, de Tapoyers van koning *Jan Duwy*, tot bystant, uit Rio Grande t'ontbieden, om een kort eind van dien oorlogh te maken: dewijl d'onzen anders d'afgevallenen ingezetenen, die doch een Barbarische maniere van moorden tegen ons volk gebruikten, zoo haest niet zagen tot onderdanigheit te brengen. Ook hadden zy de *Rodelas*, zijnde wilde menschen van uit de Bahia, tot hunne hulpe en bystant geroepen. Daer en boven bood koning *Jan Duwy*, na hy d'ontstane muiterye en afval vernomen had, den onzen zijnen dienst, door afgezondenen Tapoyers, aen, en hield zich met een goede troep van zijn volk in *Kunhao* gereet, om op d'orde der onzen af te komen. Beraet[...] men de Tapoye[...] tot bystant za[...] ontbieden.

Maer wanneer de Hoge Raden acht op de verwoesting namen, dewelke hunne komste ten platten lande zou veroorzaken, die niet moghelijk was t'excuseren en ontschuldigen, zoo wiert goet gevonden, alvooren iet daer op besloten wiert, het goetdunken van den overste Lieutenant Haus daer over te verstaen: waer over noch dien zelven dagh aen hem geschreven wiert, die zulx goet vnod.

Den zevenden van Hooimaent verwittighde Haus de Hooge Raden by brie- Schrijve[...] van Ha[...] Vogel aen de Hoge Ra[...] den.

brieven: hoe hy dien morgen van *Moribeka* na S. Laurens zou trekken, om den vyant aldaer aen te tasten: doch zou traghten zich alvoorens by de troepen, onder kapitein Johan Blaer, te vervoegen en vereenigen.

De muitelingen, volgens schrijven van kapitein Johan Blaer van den zesten van Hooimaent, uit *Machiappe*, bevonden zich noch in S. Laurens: alwaer zy al hunne maght by een getrokken, en het volk van de *Matta* gedwongen hadden, zich met geweer te verzien. Dies verzoght hy bystant van noch hondert en vijftigh mannen, om alsdan den vyant in S. Laurens te gaen bezoeken.

Hier op zonden de Hoge Raden, zoo wel aen den overste lieutenant Haus, als kapitein Johan Blaer, brieven door eenen expresse, waer by zy hen belasten, zich met elkanderen te verzamen, om de gewekenen in S. Laurens met gewelt aen te tasten, en van daer te verjagen. Byzonderlijk bevolen zy hen daer toe hun uittersten vlijt te doen: alzoo zy oordeelden, in het ontdoen en verstooren van die troepen, de behoudenis van Neerlantsch Brasil te bestaen.

Den zevenden ontfingen de hoge Raden schrijven van luitenant Flemming uit *Pojuka*, hoe hem door zekeren ingezeten aengebraght was, dat *Kamaron* derwaerts in aentoght, ja alreeds met twee kompagnien in de zuikermolen *Pindora* was. Dies verzocht hy te weten, wat hy in zulken geval doen zou. Hier over wiert hem ten zelven dage aengeschreven, dat zoo wanneer hy zekerheit had, dat *Kamaron* daer ontrent zou zijn, en hy zich, door gebrek van kost en water, niet langer in het klooster zoude konnen houden, alsdan na St. Antonio zou wijken, om hem by dat garnisoen te voegen, en soo te beter tegenstant te mogen bieden.

Ten zelven daghe trok de vendrigh Hartsteyn, met negentigh Soldaten, en dertigh Brasilianen, gelicht uit de guarnisoenen van het Reçiff en *Itamarika*, na de quartieren van *Ajama* en *Jegoaribi*, om te sien, of hy eenige muitelingen zou konnen achterhalen. Hy quam des middags vergeefs wederom, en trok den zelven nacht met al dat volk na kapitein Haus.

Den achtsten ontfingen de hoge Raden schrijven van Haus, uit de boven zuikermolen van *S. Iohan Ferdinando Vieira*, hoe hy dien dagh zou na St. Laurens voorttrekken, om te zien, of de muitelingen hem aldaer verwaghtende waeren.

Haus trekt na S. Laurens.

Hier op wiert by de Hoge Raden besloten, datmen, om dit hooftstuk te volvoeren, waer in zy de behoudenis van Neerlantsch Brasil achten voornamelijk te bestaen, zich op het uiterste zou benauwen, om hem zoo veel sekoers toe te zenden, als hen doenlijk was. Dienvolgens besloten zy, noch derwaerts te laten trekken, de kompagnien van Moucheron, en kapitein Blaer, om hem dien avont te vinden. Voorts verhopende dat midlerwijle de byeenkomste en vereeniging van hem met de troepen van kapitein Blaer, mede zou geschiet zijn.

Wort met volk versterkt.

Des volgenden daeghs bequamen zy tijding van den zelven Haus, dat hy dien dagh zich met de troepen van Blaer vereenigen zou, met voornemen van den vyant, die zich op de zuikermolen S. Johan bevond, aen te tasten.

Den tienden verwittighden de hoge Raden Haus, hoe haer de gelegentheit in S. Antonio en *Pojuka* bevond, en gaven hem orde, tot bystant van die plaetse, zoo veel vierroers en Brasilianen derwaerts in haest te zenden, als hy eenighzins zou missen kunnen, om de passagien of doorgangen van S. Antonio na *Pojuka* en *Serinham* t'openen, ten einde dezelve van d'onzen op het Reciff niet zouden afgesneden worden.

Haus krijght bericht van den toestant van S. Antonio en Pojuka.

Den zelven dagh wiert by de hoge Raden de brief gelezen, hen door *Ioan Fernandes Vieira* en *Antonio Kavalkanti* toegezonden, en by de zelven getekent: waer by zy klaeghden over de twee jonghste uitgegeven plakaten. Maer de hoge Raden vonden niet raetzaem hun schrijven te beantwoorden. Ondertusschen hadden *Amador d'Araouje* den doorgang van *Piderama* weder verlaten, en ging den wegh, dien hy gekomen was.

De Hoge Raden hadden den achtsten van Hooimaent bericht by brieven van den 25. van Zomermaent, van Schout Hoek uit Rio Grande gekregen: hoe aldaer noch gene teke-

nen van opstant bespeurt wierden, en de Tapoyers hen in allen delen vrienden van onzen staet verklaerden. By die gelegentheit had hy goetgevonden, de Portugese ingezetenen t'ontwapenen. De hoge Raden schreven hem ten antwoort, dat zy het ontwapenen der Portugezen voor goet keurden: en maenden hem voorders aen, om de Tapoyers in goede genegentheit tot ons volk t'onderhouden: waer toe het geschenk diende, dat zy *Jan Duwy*, koning der Tapoyers, hadden toegezonden.

Verzoek voor de vrouwen der gewekene Portugesen.

Ten zelven daghe verschenen in de Vergadering der hoge Raden, *Pater Manoel*, *Luis Bras*, *Manoel Fernandes de Sa*, *Kaspar de Mendoza*, *Furtado* en *Jeronimo de Rocha*, alle Portugezen, en verzoghten, dat de vrouwen en kinderen der geweke Portugezen, niet tegenstaende de tijt van zes dagen in het plakaet beraemt, noch op hare Fazendas zouden mogen blijven zitten, of altijt ten minste voor zoo lang, tot dat de rivieren, die wegen het groot gevallen water overliepen, zouden over te trekken en gebruikelijk zijn.

wort afgeslagen.

Dan alzoo de gewekene Portugesen midlerwijle niet onderlieten, eenen iegelijk, zelf met dreigementen van de doot, tegens onzen staet op te maken, en andere onbehoorlijke bedrijven van oorlogh te gebruiken, zoo wiert by de hooge Raden besloten, by den inhout van het plakaet striktelijk en stip te blijven: het welk den verzoekers ook aengezeit wiert.

Muitelingen vluchten voor Haus.

Den dertienden des avonts bequamen de hoge Raden schrijven van *Haus*, van den twaelfden der zelver maent, waer by hy verwittighde, dat hy over de riviere *Kapivaribi* getrokken, en boven door de Matta op den avont aen de Molen van *Arnao d'Ollanda* gekomen was, en aldaer ontrent vier hondert muitelingen gevonden had, die, op d'aenkomste van de verloren troep, zich op de vlught begaven met sneuvelen van eeniger hunner, en waren na Moribeka geweken: van waer zy een open doorgang na de Matta van Brasil hadden. De voornaemsten waeren al des morgens vroegh den wegh op na *Tapikura* gevlugt. Voorts was hy van meining na S. Laurens te trekken, om aldaer d'orde der hoge Raden af te waghten, en die te volgen. Hier op schreven de hoge Raden *Haus* te rugh, dat hy alle ernst en naerstigheit zoude willen aenwenden, om de muitelingen, die toen op de vlught waeren, en geen tegenstant tegen d'onzen dorsten houden, met het kloekste volk te vervolgen, op dat hen geen tijt gelaten wierde, om op nieu hun maght by een te trekken. Dieshalve zou hy tot zijn hooftquartier een zoodanige plaetse dienen te nemen, die daer toe het bequaemste was, en boven dat de commoditeit had, om hem den nodigen lijftoght te verschaffen: naerdien de schaersheit van de magazijnen niet toe lieten, den zelven daer uit t'onderhouden.

Midlerwijle had *Haus* aen *Ley*, opperhooft in S. Antonio, over *Moribeka*, kapitein Fallo, met 100. Soldaten, en een kompagnie Brasilianen, tot bystant toegezonden, tegen de troepen, die zich daer ontrent onthielden.

De hoge Raden belasten het opperhooft aen de Kaep van S. Augustijn, het fort met pallissaden door de Soldaten te versterken. Het opperhooft Ley schreef aen de hoge Raden uit S. Antonio: hoe de muitelingen onder *Amador d'Araouje* en *Pero Marinho Falkao*, zich in de nieuwe zuikermolen in hun gezight onthielden: die hy verhoopte van daer te verjagen, zoo hem eenige bystant toequam. Ook had *Amador d'Araouje* die van Pojuka op een nieuw in de wapenen gezocht te brengen: maer die hadden daer toe niet willen verstaen. Rebe[llen] in he[t ge]biet v[an] S. An[to]nio.

Te dier tijde was in Goyana noch alles in ruste, volgens schrijven van *Karpentier* uit Goyana.

Ondertusschen *Haus* belemmert was, met de rebellen van de Vargea te vervolgen, ontstont op een anderen oort weder nieuwe zwarigheit: want *Pedro Marinho Falkao* had zich in het gebiet van St. Antonio, voor hooft van den opstant opgeworpen. Hy nam de rebellen van *Pojuka* tot zich, en braght zoo veel volks by een, dat hy ons garnisoen in S. Antonio allen toevoer afsneed: waer door die plaetse, de welke gewoon was, haer onderhout uit het lant te krijgen, door gebrek van lijftoght in weinige dagen Opsta[nt] in Poj[uka] door [Fal]kao.

in

in zijne handen zou hebben vervallen. Dies halve waeren de hoge Raden, om die plaetsen t'ontzetten, genootzaekt, Haus in allen spoet te rugh te doen keeren, en derwaerts te zenden.

Op dit bekomen beright der hoge Raden, nopende den toestant in St. Antonio, hield *Haus* zich gereet, om derwaert te trekken: latende kapitein Wiltschut, met een kompagnie Soldaten en alle de zieken in S. Laurens, met voornemen van noch dien avont in de zuikermolen van *Luis Bras* te zijn.

Paulus de Linge verwittighde by brieve van den twalefden uit *Paraiba* de hoge Raden, hoe aldaer alles noch in rust was: doch de Brasilianen van d'Aldeas qualijk in orde te houden waren, van dat zy de Portugese ingezetenen niet plonderden: waer op hy zoo veel orde stelde, als doenlijk was. Aldaer was groote onlust ontstaen onder de Portugese ingezetenen, door het vrystellen van de Brasilianen en Tapoyers, alzoo die van d'Aldeas den luiden alles onttrokken zonder orde: waer door d'ingezetenen grote schade quamen te lijden.

Hier op schreven de hoge Raden hem terugh, dat hy allen vlijt zou aenwenden, om de Brasilianen in orde te houden, en hen het plonderen te beletten: desgelijx de Nederlantsche ingezetenen, die mede niet anders zoghten, als de Portugesen te plonderen. Zy deden ook op lijfstraffe by plakaet het plonderen verbieden, dat aldus luide:

et het e- er ge-

DE *Hoge en secrete Raden doen te weten: Alzoo ons daghelijks grote klaghten te voren komen, dat verscheide van onze ingezetenen, die ten platten lande onder onze gehoorzaemheit zijn blijven zitten, en den eet van getrouwigheit aen deze staet op een nieuw gedaen hebben, van onze soldaten, en ook wel van vrye lieden worden geplondert, ende van hare goederen berooft. Zoo ist dat wy daer tegen willende voorzien, en de voornoemde ingezetenen, by de possessie van haere goederen, mainteneren, die wy ten dien einde sauvegarde verleene, en in onze speciale protectie genomen hebben, lasten en bevelen aen alle officieren en soldaten, en alle die onder onze gehoorzaemheit staen, dat niemant hem zal vervorderen, eenige van onze ingezetenen, op sauvegarde zittende, te berooven van hunne goederen, of in haer perzoon qualijk te tracteren, op lijf-straffe.*

Des avonts den vijftienden bequamen de hoge Raden schrijven van Ley uit S. Antonio, met beright: hoe de muitelingen eenige van onze soldaten, die om beesten na de zuikermolen *Gurapou* gezonden waeren, dootgeslagen, en die plaetsen zoo sterk bezet hadden, dat zy geen lijftoght, daer zy slechts voor eenige weinige dagen van voorzien waren, langer konden bekomen: waer door zy gevaer liepen, om in hunne handen te zullen moeten vervallen. S. Antonio naeu belegert.

Hier van wiert door de Hoge Raden den overste Haus, dien noch dien zelven avont in S. Laurens zou komen, kennisse gedaen, en hem belast, of zelf in perzoon, of onder kapitein Johan Blaer zoo veel maghts, als hy van gezont en kloek volk konde uitmaken, datelijk na S. Antonio te zenden, om het zelve t'ontzetten: alzoo de hoge Raden oordeelden, niet alleen de kaep S. Augustijn, maer ook het gantsch Zuider Gebiet aen de behoudenis van die plaetse te hangen. Derwaerts Haus tot ontzet gezonden wort.

De hogen Raden maekten ook dien zelven avont, dit hun besluit Luy en Hek bekent: desgelijx wierd kapitein Fallo, die den zelven nacht met een kompagnie soldaten, en een kompagnie Brasilianen te *Moribeka* zou zijn, aengeschreven, na S. Antonio te gaen, en dat zy aldaer zouden verblijven en nader orde verwaghten.

Na dan Haus zich, op aenschrijven der hoge Raden, na S. Antonio begeven had, (niet tegenstaende het volk door den gedanen toght, en ongebruikelijke wegen afgemat was,) zoo verliet *Pedro Marinho Falkao*, de aenkomste van *Haus* vernemende, de belegering van S. Antonio, en begaf zich met alle de muitelingen van de drie districten, als *St. Antonio*, *Pojuka*, en *Moribeka*, uit makende een getal van zes hondert koppen, by de rebellen van de Vargea te *Moribeka*. Falkao verlaet S. Antonio.

Den zeventienden van Hooimaent bequamen de hoge Raden schrijven

 van

Tijding van Haus uit Moribeka.

van *Haus* van Moribeka: hoe hem Ley en Hek uit S. Antonio by eenen afgezondenen bode hadden laten weten, dat in *Puerto de Galinas*, *Pedro da Kunba*, twee karavallen met oorloghs-tuigh aengelant waren. Waer op hy datelijk kapitein Johan Blaer met een goede troepe van de klockste soldaten en Brasilianen derwaerts afgevaerdight, en den vaendrigh Hartsteyn, met eenigh volk, daer op noch nagezonden had: maer 't was niet mogelijk met d'overigen, die afgenat waeren, voort te koomen. Dies hy zich met die in Moribeka ter neer geslagen had, om zich wat te ververschen, en nader orde van de hoge Raden aldaer af te waghten: alzoo het toen niet noodigh was, nu de gerevolteerden gevlught waren, dat hy zich met al het volk wijder van het Reçiff begaf.

Slaet sich daer neer.

Hier op wiert by de hoge Raden besloten, dat de lieutenant Admirael Lichthart, met het schip de Moriaen, en al het vaertuigh, datmen gereet kon krijgen, datelijk derwaerts zou gaen, om te zien, of hy die Karavellen te water zou kunnen bezetten, en in handen krijgen.

Haus belast te Moribeka te blijven.

Naerdien nu de gerevolteerden, op d'aenkomste van *Haus*, S. Antonio verlaten, en zich boschwaert in begeven hadden, zoo schreven de Hoge Raden, den negentienden van Hooimaent, aen *Haus*, dat hy te *Moribeka* met zijne troepen zou blijven, en aldaer zijn quartier nemen, om op te op te passen, wat de gewekenen verder zouden mogen by der hant nemen: dewijl *Moribeka* de beste plaetse was, om over het platte lant te heerschen: van waer hy *St. Antonio* en *Pojuka* bequamelijk kon te hulpe komen, en, wanneer des vyants troepen hem te machtigh wierden, na 't Reciff wijken. Hem wiert ook door de hooge Raden kennisse gedaen, hoe *Amador d'Araouje*, *Pedro Marinbo Falkao*, *Joan Pais*, *Kabral*, met al het volk, dat in gebiet van S. *Antonio* en *Pojuka* gehouden hadde, des daeghs te vore, des uchtens, uit d'*Ingenio Moreno Gardo* na *Johan Fernandes Vieira* getrokken waren, om hunne troepen te vereenigen.

Tijding aen de hoge Raden van den toestant in Rio Grande.

Verscheide persoonen, als schout Johan Hock, Roelof Baro, en Jakob Rabbi, verwittighden, by brieven van den vijfden, zesten en zevenden van Hooimaent, de hooge Raden, den toestant in de kapitanie van *Rio Grande*, en hoe zy, beducht zijnde voor de komste van *Kamaron* en andere vyantlijke troepen, die van de Zuid hen moghten komen bespringen: als ook voor de Brasilianen van *Siara* en *Maranhaon* van de Noord, alle de Portugeze ingezetenen ontwapent, en de wapenen in het fort Keulen gebragt hadden. Ook hadden zy, op goetvinden van koning *Jan Duwy*, eene Portugees, met name *Antonio Velello*, met zijnen zoon in verzekering gestelt, die *Duwy* beschuldighde, dat kennisse aen het vermoorden, aen d'onzen in *Siara* gedaen, zou gehad, en oock van den nieuwen opstant geweten hebben. Zy klaeghden voorts over de loze practijken, die de Portugesen in *Rio Grande* gebruikt hadden, om onze Nederlanders te verdrukken, en die uit de Kapitanie te houden. Koningh *Jan Duwy* vond zich gereet, en verzocht alleenlijk, om die Portugezen te mogen dootslaen. Waer om die Portugezen voor een groot gedeelte van *Paraiba* gevlught waren.

Alzoo ontrent dien tijt op het eilant *Itamarika*, omtrent de duizent Brasilianen, te weten 300 en negen en zestigh mannen, en de rest vrouwen en kinderen, geweken waren, die aldaer rantzoen verzoghten, en een groten gang in den lijftoght gingen, zoo wiert den een en twintighsten by de hoge Raden goetgevonden, den commandeur *Listry* daer na toe te zenden, om aldaer orde te stellen, ten einde zy hunne behoeften van lijftoght, uit hunne Aldeas moghten halen, om alzoo de Compagnie daer van t'ontlasten.

De kapitanien van Paraiba, Goyana, Itamarika noch in stilte.

In de Kapitanie van *Itamarika* en *Goyana*, bevond zich te dier tijde alles noch in stilte: desgelijx in de Kapitanie van *Paraiba*, door de goede voorzorge en vlijt van het opperhooft dier plaetse, *Paulus de Linge*. Want wanneer in het begin van Zomermaent de ingezetenen van de Vargea, *Olinda* en *Pojuka*, begonden op te staen, en de wapenen aen te nemen, wiert den hogen Raden verwittight en aengedient, dat zy voor de Kapitanie van *Paraiba* zorge te dragen hadden: alzoo aldaer ver-

verscheide perzonen mee aen de conspiratie en muiterye vast waren.

Dienvolgens vaerdighden de hooge Raden, den dertienden van Zomermaent, *Paulus de Linge* Raet van Justitie af, met een ample Commissie, als directeur, ten einde hy aldaer d'inwoonders in gehoorzaemheit en plight zou houden, en voorders alles doen, het geen ten dienste van de gemeine zaken, en de behoudenisse van 't lant zoude mogen strekken. Deez daer komende, deed datelijk de forten met volk, eetwaren en oorloghstuigh, uit de schepen, die achter het Roo Lant lagen, verzorgen: eenigen van dezelve inwoonders, die van dit verraet verdaght gehouden wierden, in hechtenis nemen, en voort alle d'ingezetenen perzonelijk verschijnen, en hen van nieuws den eet van getrouwigheit afnemen: die ook by hen allen gedaen wiert.

Desgelijx deden de hoge Raden op den eersten opstant, die in het gebiet van *Pojuka*, en omleggende plaetsen: en korts daer aen, in de *Vargea*, *Garassu*, en *Goyana* ontstont, d'ingezetenen, die zich op hunne goederen bleven houden, voor zich ontbieden, en hen den eet van getrouheit met ondertekening van hunne hant vernieuwen. Dan d'aenlanding van het sekoers uit de *Bahia*, dat korts daer op volghde, heeft de plight en deughdelijk voornemen der Hoge Raden te niet en onnut gemaekt.

Den vier en twintighsten quam Ley van *S. Antonio* op het Reçiff, door *Jan Hek* met een brief van geloofenis aen de hoge Raden afgezonden, die voorstelde, hoe vele vrye luiden buiten *St. Antonio* waeren, die, volgens d'afkundiging alom gedaen, zich onder het commando niet vervoeghden: waer door zy zoo veel maghts niet by zich bevonden, als zy wel noodigh hadden, tot bezetting dier plaetse, en om het platte lant voor hen open te houden. Dies verzoghten zy, dat alle vrye luiden, in het gebiet van Maurisstad en St. Antonio ten platten lande gezeten, belast wierden, zich te S. Antonio onder hen te stellen, om hen tot bescherming van 't lant te laten gebruiken.

Ten tweede sloegh hy voor, hoe dienstigh zou zijn, datmen alle de vrye luiden, die zich zelfs niet konden onderhouden, in dienst aenname; dewijl zy dan beter in tught konden gehouden worden.

Ten derde, hoe dienstigh zou zijn, datmen *Porto Kalvo* verliet, om ons ze maght by een te brengen, en des te sterker in het velt te zijn

Ten vierde droegh hy voor de nodigheit van onze maght te lande, in tween te verdeelen, om des te beter het platte lant meester te zijn, op dat niet t'elkens onze gantsche macht, als zich een vyants parthye vertoonde, behoefde op te breken. Als ook dat het garnisoen in *S. Antonio* zoo sterk behoorde te zijn, datmen een parthye, boven de bezetting, om lijftoght en nodigheden kon uit zenden.

Na rijpen overlegh, wiert op het eerst by de hoge Raden besloten, datmen gene vrye luiden, als in het gebiet *S. Antonio*, *Pojuka* en *Moribeka* gezeten waren, tot hunne ongelegentheit behoorde te dwingen, om hen na S. Antonio te vervoegen, en aldaer dienst te doen. *Wat die daer op besluiten.*

Op het twede: dat de Hoge Raden de Heeren Ley en Hek volmaghtighden, om alle vrye luiden, die zich aenboden, in dienst van vier maenden aen te nemen, tot negen gulden 's maents, met een maent op de hant te geven.

Wat belangde het derde voorstel: de hoge Raden konden in geener maniere verstaen, het fort van *Porto Calvo* zoo lichtelijk te verlaten, maer besloten, het zelve ten uitterste te beschermen.

En wat aenging de verdeling van onze maght en gros in tween, daer over zouden zy den oversten Haus schrijven, om, alvooren daer over te besluiten, zijn gevoelen te hooren.

Wijders de voorstel, wegens de versterking van het guarnisoen in S. Antonio, om redenen by hem bygebragt, kenden de hoge Raden voor goet.

De Luitenant Hans Vogel berighte by brieve, van den achttienden en zeven en twintighsten van Hooimaent uit *Seregippo Del Rey*, de hoge Raden, hoe hy eenigh volk gezonden had na de gewesten van *Kamaron*; doch die hadden geen volk ter spraek kunnen *Schrijven van Haus aen de Hooge Raden.*

kunnen komen: alzoo de Portugesen noch Brasilianen daer toe niet verstaen konden.

Hy verwittighde ook, hoe hy uit eenen Portugees (dien zy op wegh, met brieven na *Rio St. Francisco* gaende, hadden aengetast) verstaen had, dat *Kamaron* met een goede troep over *Rio S. Francisco* in de kapitanie van *Seregippo del Rey* gekomen was: desgelijx hoe drie of vier schepen of karavellen van de Bahia, onder het commando van *Andre Vidal*, na *Maranhao* en *Siara* gezeilt waren; hebbende by zich een goede parthye volks.

Hy zond ook den hoogen Raden de brieven toe, die zy den zelven Portugees afgenomen hadden: waer uit men zekerlijk verstont, dat deze revolte en opstant door die van de Bahia gepractiseert en gesmeet, of altijt geweten wierdt: en zy het sekoers daer by gevoeght hadden. Ja zelf wert van den bisschop aldaer aen zeker Pater op het Reçiff daer over geschreven: hoe die verhoopte haest by hem te zijn. Hier op wierdt den Advokaet Fiskael belast zich daer over nader t'informeren, wat correspondentie en onderling verstant tusschen hen beide mocht gehouden zijn.

Tapoyers slaen 35. Portugesen in Kunhao doot.

Midlerwijle hadden de Tapoyers die van *Rio Grande*, (volgens schrijven van de Linge, van den negentienden van Hooimaent, aen de hoge Raden,) op den zestienden der zelver maent, in de zuikermolen van *Kunhao* vijf en dertigh Portugesen doot geslagen, die hunne wapenen aen d'onzen hadden overgegeven: waer door aldaer onder de Portugesen groote vreze ontstaen was, en waren elk weggevlught. Dies verzocht hy, dat zy aenstonts volk daer na toe zenden wilden, om de Tapoyers in ordre te brengen: en alzoo voorder onheil voor te komen: alzoo in *Paraiba* de vreze ook zeer groot was, en de Portugese ingezetenen wel licht by den anderen zouden komen te rotten, onder schijn van zich te beschermen.

Hier op besloten de hooge Raden dan *Asletten*, en kapitein *Willem Lambertsz.* met sijne kompagnie, beneffens twintigh vuur-roers, en vijftigh van het guarnisoen te *Paraiba* en *Rio Grande* derwaerts te zenden, om de Tapoyers na het Reçiff af te brengen, en alzoo het lant en ingezetenen te verschoonen.

Zy gaven ook *Jacob Rabbi* orde, om de Tapoyers af te brengen: desgelijx belasten zy *Roelof Baro*, by de Tapoyers te blijven, om hun te geleiden.

Na Haus dan zijne byeenhebbende troepen te *Moribeka* wat ververscht had, en die tot vechten gantsch kloekmoedig bevond, zoo wilde hy, met bewilliging en toestaen der hoge Raden, een proef nemen, of hy de rebellen, voor d'aenkomste van hun Sekoers, zou in de vlught kunnen slaen en verjagen. Gelijk hy ook de Hoge Raden by brieve van den eersten van Ooghstmaent verwittighde, hoe hy zich gereet hield, om op te breken, en de rebellen in *d'Ingenio* van *Baltasar Moreno* te gaen bezoeken.

Dit gelukte hem in het eerste wel: want hy hen van plaetse tot plaetse verjaeghde en vervolghde, tot dat hy eindelijk, op den derden van Ooghstmaent, aen hunne legerplaetse quam, de welke een hooge, steile en rontom getrencheerde of beschanste en gesterkte bergh was, *Santanton* by d'inwoonders, en by de Portugesen *Reael Novo* genoemt: die niet meer als eenen toegang had. Hy besprong, en taste evenwel den vyant aen, met voornemen van dien, door de dapperheit der onzen te bemaghtigen, en daer mede een einde van den oorlogh te maken. Maer alzoo de rebellen heel sterk op den bergh waeren, en binnen hun voordeel bleven leggen, deden zy *Haus*, met verlies van meer dan hondert doden en gequesten, de wijk nemen. Hoewel anderen het verlies op vijf hondert man begroten. Onder de gesneuvelden was ook kapitein Loo.

Haus [illegible] springt [illegible] rebelle[illegible]

wort g[illegible] slagen.

Hier door wiert Haus gedwongen, zich van daer nader na het Reçiff te vervoegen; dewijl, by versterking der der rebellen maght, die hun sekoers van dagh tot dagh uit de *Bahia* te gemoet zagen, die troep, tot bezetting van die hooftplaetse, niet kon vermist worden.

Wijkt [illegible] het Re[illegible]

Ten zelven daghe, den eersten van Hooimaent, wierdt by den raet van Justicie *Gonsalvo Kabral de Kaldos* ter doot gedoemt: als hebbende den

Kabra[illegible] ter do[illegible] gedoe[illegible]

last

last van *Joan Fernandes Vieira* aengenomen, om in de Kapitanie van *Goyana* zich als hooft van de rebellen, tegen den Neerlantschen staet, te laten gebruiken. Desgelijx wiert zeker *Thomas Pais*, ingezeten te *Tienpio*, ter doot gedoemt, die getraght had eenigh volk op te maken, en het *Johan Fernandes Vieira* toe te voeren.

Ten zelven daghe bequamen de hoge Raden brieven uit *Serinhaim*, die by nacht met een *Senjada* de riviere af, en alzoo over zee gebraght waren: waer by verwittight wiert, hoe de troepen der rebellen aldaer sterk waeren, en de rivier bezet hielden, en de berken, die daer lagen, in den gront gehakt hadden. Ook hadden zy *d'Ingenio Formoso* gantsch uitgeplondert, en de Negros weghgevoert, het vee der Nederlanders geslaght, en dat van de Portugesen vry gehouden.

Waer uit de hoge Raden wel zagen, dat die van Serinhaim, met zich aldus op te werpen, niet als door gewelt van wapenen tot gehoorzaemheit te brengen waren.

Alzoo nu de Hoge en geheime Raden t'eenemael verzekert waeren, dat de Portugeze rebellen met alle nodige Sekoersen uit de *Bahia* geduurighlijk zouden versterkt, en zy ten tegendele in alles verzwakt worden, zoo wiert by hen, ten dienste van Neerlantsch Brasil, den eersten van Ooghstmaent goetgevonden, na het vaderlant *Balthasar van der Voorde*, raet van justitie af te zenden, om de Vergadering der Negentienen van hunne gantsche gelegentheit, en bekommerden toestant mondeling te berighten, en d'afzendinge van de noodige Sekoersen te bevorderen.

Des volgenden daeghs nam *Balthasar van der Voorde*, raet van justitie, zijn afscheit van de Hooge Raden, en ging noch den zelven avont tzeil met de schepen, die gereet lagen, na Hollant, om aen de Heeren bewinthebbers van de Vergadering der XIX. mondeling den bekommerden staet voor te dragen.

Zy gaven hem ook een Credentie- of geloovenis-brief aen hen mee, die aldus luide:

Edele, Erentfeste, achtbare voorzienige Heeren.

Brief van de Hoge Raden aen de Bewint-hebbers.

HOewel de rebellen niet uit den naem van den koning: maer onder den naem van Goddelijke vryheit, proclameren deze revolte te hebben aengevangen, zoo hebben wy nochtans altijt die vaste impressie gehad, dat dese revolte van de Portugese ingezetenen niet alleen met kennisse van den koning van Portugael, of die van de Bahia geschiet is: maer dezelve door zijne instigatie en beleit is veroorzaekt; door dien niet te presumeren is, dat *Kamaron*, *Henrique Dias*, en andere hoofden, haer buiten zijn consent met wapenen in deze landen zouden begeven, en ons openbaerlijk den oorlogh aendoen. Ook zijn wy altijt van dat gevoelen geweest (inzicht nemende op de zwakke staet van dat rijk, waer in de koning noch zoo nieuws bevestight is; een zoo formeele contract van bestant met hare Ho: Mo: aengegaen, en de noodigheit van onze sekoersen tot tegenstant van Spanje) dat hy deze revolte, ja zelve het afzenden van de voornoemde hoofden, met hare byhebbende troepen, tot assistentie van de rebellen, voor zijn doen niet zoude agnosceren, ten ware hy deze conquesten gewisselijk zach t'emporteren, om alzoo zonder effect de blame van trouwloosheit, en 't geen daer uit resulteren mocht, niet op hem te laden. Dit heeft zich ook alsoo in de daet bevonden: want de gouverneur van de Bahia, *Antonio Teles da Silva*, (zoo Uw Ed. Ed. in zijne rescriptie op onze Missive zien mogen) teenemael ontkent, van deze revolte kennisse gehadt te hebben, veel minder dezelve beleit, ofte instigatie daer toe te hebben gegeven: excuserende d'afgezondene secoersen op der Hoofden ongehoorzaemheit en moetwille, zonder hem te vragen, ofte zijn consent, tot assistentie van de rebellen, derwaerts gegaen zijn, presenterende voorts persoonen over te zenden, die deze seditie zullen byleggen, en zulx met zoete middelen niet konnende te wege brengen, die uit de naem van de koning tot gehoorzaemheit en nederlegginge van de wapenen zullen

conſtringeren. Hoe verre dit antwoort en preſentatie tot compoſitie van de ontſtane revolte van hare intentie verſchillende is; konnen Uw Ed. ſien uit het ſchriftelijk rapport van de Heeren van der Voorde en Hooghſtraten ondertekent: alwaer de gouverneur van de Bahia met deze ſolemnele geſubreguleerde woorden hun antwoort: *Dat de Braſilianen en Negros door laſt van ſijne Majeſteit van Portugael waren afgedankt.* Inſgelijx uit dit extract van eenige brieven by die van de Bahia herwaerts aengezonden, en by die van Seregippo eenen bode afgenomen: waer by blijkt, dat die van de Bahia, ook zelve de biſſchop, al in 't jongſte van Majo, kenniſſe gehadt hebben, van 't gene *Joan Fernandes Vieira*, en ſijne complicen, voor hadden. D'extracten uit de zelve brieven hebben wy, tot meerder bewijs, daer nefſens willen zenden. Hier toe zal ook doen dit ſchriftelijk rapport van kapitein *Diederik van Hooghſtraten*, een van de gewezene gecommitteerden na de Bahia, over 't gene hem aldaer wedervaren is, 't welk, als 't eenemael ſtrijdende met het antwoort van de gouverneur op onſe miſſive, klaerlijk haer gantſche voornemen aen den dagh brenght. En alzoo wy daer door t'eenemael werden verzekert, dat deze rebellen met alle nodige ſekoerſen uit de Bahia continuelijk zullen werden verſterkt, en wy ter contrarie in alles werden verzwakt, hebben wy hooghnoodigh, en ten dienſte van dezen Staet geacht, derwaerts aen Uw Ed. ed. te committeren de Heer *Balthazar van den Voorde*, Raet van Juſtitie, om mondeling Uw Ed. ed. deze bekommerden ſtaet voor te dragen, en te ſuppleren, 't gene by de penne niet klaer genoegh mochte zijn uitgedrukt, ofte aldaer niet konde werden afgenomen: ons verzekerende, dat Uw Ed. ed. door deze mondelinge en ſchriftelijke onderrichtinge, en ſijne neerſtige aenhoudinge, tot nieuw en genoeghſaem ſekoers zullen werden geanimeert, dezen Staet met een yver yver te reſtabileren, en deze conqueſten, met alle Uw Ed. ed. getrouwe omderzaten, uit een apparent perijkel van verlies van goet en leven te bevrijden; verzoekende den zelven *Balthazar van den Voorde* by U Ed. ed. favorable audientie magh werden vergunt. Waer mede, &c.

Edele, Erentfeſte, &c.

Reciffo den 2. *Aug.* 1645.

Na dan d'afgezondenen, Balthaſar van de Voorde en Dirk van Hooghſtraten, den twintighſten van Hooimaent uit de Bahia vertrokken waren, deed de gouverneur *Antonio Telles da Silva*, aldaer in aller yl in twaelf ſchepen, die ten dien einde gereet lagen, zoo veel zee en lantvolk van oorlogh ſchepen, als hy kon by een brengen: beneffens zoodanige meenighte van krijghstuigh, wapenen en trijn gereetſchap, als hen tot die invaſie en aenſlagh zou nodigh zijn.

Portu[g] vlote[n] byſta[nd] tegen rebell[en]

Het opperbeleit over de vlote had hy *Hieronymo Serrao de Payva*, als admirael en kapitein Majoor aenbevolen: en het gebiet over het lantvolk, aen de Kolonellen *Martin*, *Soares*, *Moreno* en *Andre Vidal de Nigreiros* gegeven, die beide twee hooftofficieren des konings van Portugael waeren.

De gouverneur *Balthazar Telles da Silva* gaf in het berichtſchrift van den een en twintighſten van Hooimaent (waer na d'admirael *Hieronymo de Payva* met zijne vlote in het zeilen zich te ſchikken zou hebben) quanſuis te kennen, uit redenen van de beroerten en muiteryen, door de Portugeſe ingezetenen van de kapitania van *Parnambuko* aengerecht, (gelijk die hem by brieve door de Nederlantſe Hoge Raden bekent gemaekt waren) dieſelve vlote toegeruſt te hebben, om in allen ſpoet zoodanige exceſſen en buitenſporigheden te helpen remedieren, herſtellen, en te recht te brengen: eensdeels om dat hem zulx door de voorſchreve heeren verzocht was: en ten anderen, om niet te manqueren in d'onderhouding van alle behoorlijke correſpondentie en vrientſchap, hem zoo hooghelijk by de Catholijke Majeſteit gerecommandeert en aenbevolen,

Voor[...] ven d[...] Portu[...] gezen[...] waere[...] die g[...] zond[...]

Hoewel de hoge Raden in eenen brief van den dertienden van Ooghſtmaent, aen *Salvador*, *Korrea*, *Saa e Benavides*, verklaren, noit om byſtant of hulpe tegen de Portugeze rebellen, aen den gouverneur van de *Bahia*, *Bal-*

Balthasar Telles da Silva verzoght te hebben.

In't berichtschrift voornoemt, was d'Amirael de *Paiva* belast, zoo dra hy uit de *Bahia* zou geloopen zijn, zijnen koers na *Parnambuko* te stellen, zeilende van de kust af twintigh of dertigh mijlen, tot op de hooghte van tien graden, gekomen: aldaer zou hy traghten het lant t'ontdekken, en en *d'Alagoas* erkennen.

By aldien nu de winden sterk om de zuid waeiden, eer hy op die hooghte quam, zou hy alle neirstigheit doen, om het lant by naght niet te passeren.

Na het lant erkent te hebben, zou hy met advijs van alle de ervarene lootsen, het volk zoeken te landen, tot meerder zekerheit in *Una*, *Lagomar* of *Tamandare*: het welk drie mijlen na de Zuid van het eilant van *S. Alexo* is.

Wanneer hy die havens niet zou kunnen aendoen, zou hy *Porto Dosser*, *Nambous*, of de *Lagamar* van *Marakaipe* innemen, het welk twee mijlen om de Noord van *S. Alexo* leit.

By aldien hy nu, na alle gedane behoorlijke neerstigheit, gene van alle de gemelde havens zou kunnen inloopen, zoo zou hy *Porta das Gallinhas* neemen, om in allen gevalle het volk trachten te landen, tusschen *Barra Grande* en *Porto das Gallinhas*.

Na het volk met het oorloghs-tuigh gelant te hebben, zou hy met de schepen na de boght van *Parnambuko* loopen, om des gouverneurs brief aen de Heeren van de Hoogen Raet, opperhoofden in die kapitanie, te geven, dien hy terstont op zijne aenkomste hen in handen zou stellen.

Deze vlote dan ging in het laetst van Hooi- of in het begin van Ooghstmaent uit de Bahia t'zeil, en quam, na verloop van weinige dagen, in de Bahia van *Tamandare*, gelegen tusschen de riviere van *Olna* en *Formosa*, vier of vijf mijlen boven *S. Alexo* en *Serinhaim* gelegen, ten anker: alwaer de kolonellen of veltoversten *Martin Soares Moreno*, en *Andrè Vidal de Nigreiros*, den acht en twintighsten van Hooimaent, met achtien hondert of twee duizent soldaten, te lande stapten, met zich nemende een goede menighte van wapenen, buskruit, en andere nootwendigheden: waer onder vele officieren reformados met goet geweer waren.

Op den eersten van Ooghstmaent, des avonts, quamen drie schepen en vijf karavellen, in het gesicht van het Reçiff, die met den duisteren dwars van daer waren, en hun koers om den Noord stelden.

Twee Portugesé schepen komen voor het Reçiff.

Hier op wiert door de Hooge Raden datelijk orde aen de schepen *Zoutelandia* en *Zeelandia* gezonden, die op de ree lagen, dat zy zouden onder tzeil gaen, om op het doen der schepen voornoemt acht te geven, en, zoo zy eenigh volk wilden te lande zetten, zulx te beletten.

De Luitenant Admirael Lichthart verwittighde met een steigerschuit de hoge Raden uit de Kaep van S. Augustijn, wegen de zelve schepen en karavellen: hoe hy niet anders had kunnen bemerken, of hun voornemen was, by zuide de Kaep volk te landen. Dies ontbood hy de schepen derwaerts, om hen aen te tasten, en verzocht van de Hooge Raden last, om in zulken geval het volk van *S. Antonio* tot zijner versterking te mogen lichten, en in het fort te trekken.

Den zelven avont wierden noch door de Hooge Raden de plaetsen aen de Noord gewaerschouwt, om op hare hoede te zijn.

Dien dagh had men de voornoemde schepen noch karavallen niet meer in 't gezicht. De berken, die in zee niet verre van haer geweest waren, zeiden, dezelve alle geladen te zijn, en door de Noordelijke wint niet van de wal konden geraken: dies men vastelijk vermoedde, dat zy haren koers na Portugael stelden.

Vertrekken van daer.

Daer na ging d'Admirael *Paiva* uit de bay van *Tamandere* tzeil, en trof aenstonts de vloot van den Admirael *Salvador Korrea de Saa, e Benavides* aen, die eerst met zijne schepen uit *Rio Janeiro* gekomen was. Hy quam weder met hem in dezelve haven, en vertrok op S. Laurens dagh met alle de schepen te gelijk weer daer uit, en liep na den boght van *Parnambuko*.

Portugesé Admirael komt in, en trekt uit de Bay Tamandere.

Den elfden van Ooghstmaent kregen de hoge Raden eerst tijding en kuntschap door *Jan Hoen*, Barkier, afgeladen na *Seregippo del Rey*, en door

door den Commijs *Jan Barentz*: hoe die omtrent *Una* of *Rio Formosa* een vlote van zeven of acht en twintigh of dertigh zeilen gezien hadden: waer van drie op hen afquamen en geschoten hadden.

Vyants komste den Hogen Raden verwittight.

Ten zelven tijde kreegen zy oock schrijven van den Majoor *Hooghstraten*, van de Kaep *S. Augustijn*, uit het fort *Verdussen*: hoe de vyant, te weten *Andre Vidal*, *Hendrik Dias* en *Paulo da Kunha* aen *Una* gelant, en op *Serinhaim* aengekomen waeren: dezelve plaetse bemaghtight, den Nederlanders quartier gegeven, doch alle de Brasilianen doot geslagen hadden.

Hier op wiert by de Hoge Raden datelijk orde gestelt, om eenige eetwaren en krijghstuig na die Kaep te zenden. Zy hadden ook *Ley* en *Hek* voor twee dagen aengeschreven, dat zy met hun byhebbend volk van *St. Antonio* zouden opbreken, en zich na de Kaep van *S. Augustijn* begeven, om niet bezet te worden.

Die schepen daer tegen toeruften.

De schepen, Deventer en d'Elias, die in de *Passo* lagen, en in het lossen waren, en noch alle de Compagnies eetwaren in hadden, wierden datelijk klaer gemaekt, om buiten te loopen, en by d'andere schepen buiten op de rede te komen, die aldaer ten getale van vijf lagen, als Uitrecht, Zeelandia, Ter Veer, Zoetelandia en de GuldeRee.

Van's vyants komste wiert den 11. van Oogstmaent aen d'overste *Haus* kennisse gedaen en gewaerschouwt om op zijne hoede te wezen, en belast, zich met alle de byhebbende troepen na de zuiker molen van *Hak*, in de *Vergea*, te begeven en vervoegen, om niet van d'onzen op het Reçiff gescheiden en afgesneden te worden, ten ware hy eene andere plaetse daer toe bequaem oordeelde te zijn.

en volk in zee presten.

Desgelijx wierden brieven aen *Dortmont* op *Itamarika*, aen *Karpentier* in *Goyana*, en aen *de Linge* te *Paraiba* afgezonden, om hen des vyants komste met een te verwittigen.

By gebrek van bootsvolk, waer door onze schepen om te slaen onbequaem waren, wierden alle de bier- en waeghdragers geprest, aen de schepen te gaen, om zee te nemen, en op den vyant te kruissen. Ook wierden vier of vijf en dertigh soldaten van den Kommandeur *Moucheron*, die door het voort-trekken quade voeten bekomen hadden, aen boort gezonden.

Uit het schip Elias wierdt duizent, en uit het schip Deventer zes hondert pont kruit aen lant gebracht.

Vyants schepen voor het Reciff.

Kort na den middagh kregen d'onzen een groot getal van zeilen, 's vyants vlote, in't gezicht, die recht op het Reçiff aenhielden, sterk acht en twintigh of dertigh zeilen, en quamen met den avont dwers van het Reçiff ten anker, latende onze schepen, die vier en een jacht waren, ten Noorden van haer leggen.

Men was den volgenden gantschen nacht bezigh, om de schepen d'Elias en Deventer te ballasten, en doen vaerdigh maken, om in zee te mogen geraken.

De Portugese admirael zend brieven aen den admirael Lichthart.

Met den dagh zond de Portugese Admirael van de gezette schepen, (die, gelijk ook d'andere schepen, een witte vlagge van de kampanje liet wajen) in een berkje na onzen Admirael *Kornelis Lichthart*, twee gecommitteerden, als *Martinho de Rebeira* en *Balthasar de Castilho*, met vier brieven: te weten, twee van den gouverneur van de Bahia, *Antonio Telles da Sylva*, een van den een en twintigsten, en d'ander van den twee en twintighsten Julii: de derde was van d'Amirael van de vlote, *Salvador Korrea de Saa Benavides*, en de vierde van *Jeronimo Sarrao de Paiva*, van den twaelfden van Ooghstmaent, beneffens een besloten brief van den gouverneur van de Bahia, aen *Joan Fernando Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en andere rebellen en afgevalle Portugesen.

D'Admirael *Lichthart* voer met de gecommitteerde te lande na het Reçiff, om de brieven voornoemt aen de Hooge Raden te behandigen, die dezelve in het Nederduitsch deden vertalen.

Die by de Hoge Raden gelezen worden.

Den dertienden van Ooghstmaent wierden ter Vergadering van de Hoge Regeering gelezen en geexamineert de brieven van den gouverneur van de Bahia, van den een en twee en twintighsten Julii: als ook dessels schrijven aen *Joan Fernandes Vieira*, *Antonio Kavalkanti*, en andere muitelingen,

lingen, van den vier en twintighsten van Julii, die den Hoogen Raden gegeven was voor een duplicaet van den brief, dien *Andre Vidal* aen hen van den gouverneur voornoemt gebraght had, en by hen geopent was.

Men las ook het schrijven van den generael van de vlote, *Salvador Korrea de Saa Benavides* en van den commandeur van de schepen, *Jeronimo Serrao de Paiva*, die *Andre Vidal* met het krijghsvolk boven *Rio Formoso* te lande gezet hadde.

D'eerste brieven luide aldus.

IN gevolge van U Ed. schrijven, en daer op gedane voorstel, door Uw E. afgezondenen, de Heere Balthasar van de Voorde, *raet van den gerechte, en* Diederik van Hooghstraten, *kapitein en commandeur aen de Kaep van S. Augustijn, waer door U Ed. gelieft hebben, my te verzoeken, dat ik de troepen van* Hendrik Dias, *door de bequaemste bewijzingen, en sterkste middelen, die ik konde bybrengen, zoude doen vertrekken, en willende nakomen mijne gegeven antwoort, dat ik ook in geschrifte by U Ed. gedaen heb, zoo zende ik na die Kapitanie (versta Pernambuko) in deze oorloghvloten, de twee Kolonellen, Martijn Soares Moreno en Andre Vidal de Negreiros, (beide perzonen, aen welker begaeftheden en voorzienigheden niet te twijffelen is) met maght en orde, om aldaer de stilling van d'ontstane beroerten in gehoorzaemheit, waer mede U Ed. gedient en ge-eert behoort te zijn, te bevorderen. Al het welk zal strekken tot herroeping van die oproerige inwoonders, aen wien ik schrijve, hen bestraffende over de onbehoorlijke maniere en overdaet: waer op zy de wapenen tegen U E. hebben in de hant genomen.*

En ten einde U E. moght ervaren, hoedanigh U Ed. die, (te weten de wapenen) van deze Kapitanie en bestiering tot hunnen dienst hadden, zoo heb ik hen geordonneert, genoeghzaem krijghsvolk mede te nemen, om in het velt de halsstarrigen t'onderwerpen, en uit dat lant te verdrijven, die uit dit moghten weghgeloopen zijn.

Ik vertrouwe met God, dat door dit middel de ruste zoodanigh zal bevordert worden, dat, uit deze toevallige beroerten der ingezeten, vele vaste en levendige verbintenissen van onze wederzijdige vrientschap, en verbont van onze beide volken zullen komen t'ontstaen. God beware U Ed. perzoonen.

Bahia den
21. *Julii*, 1645.

U Ed. genegen Dienaer
Antonio Telles da Sylva.

D'andere brief van *Antonio da Sylva*, gouverneur van de Bahia, aen de Hooge en geheime Raden, luide als volght.

IK heb aen de kolonel Jeronimo Serrao de Paiva, *Kapitain Majoor van de vlote (waer mede ik hem ordonnere U Ed. ten dienste te staen) bevel gegeven, dat zoo haest hy het krijghsvolk, by hem tot uwen dienste verzamelt, zal gelandt hebben, terstont aen U Ed. dezen tegenwoordigen zal hebben te bestellen, en met dezelve uit mijnen naem aen te bieden de macht, die hem mede gegeven is, ter beschikking van alle hulpe en bystant, die aen den Hoogen Raet nodigh zal zijn. Aen den welken ik in deze gelegentheit en voorval geerne zou betonen, hoe gereet deze staet is, om in alle vordere gelegentheden te doen alles wat tot hunnen besten, en nu inzonderheit, tot reductie en stillinge van die qualijk bedaghte inwoonders zoude mogen komen te strekken. Ik hope, dat door dit middel alles zoodanigh zal werden bygeleit, dat U Ed. onbekommert zult blijven voor een tweeden oproer, en ik met het vernoegen, dat door mijne bemiddeling en tusschenkoming, het einde van uw voorstel, nu laest my toegezonden, uitgewerkt zal worden. God beware U Ed. perzonen.*

Bahia den
22. *Julii*, 1654.

U Ed. zeer genegen
dienaer

Antonio Telles
da Sylva.

Hy zond ook aen de Hooge en geheime Raden, met den Admirael *Don Salvador Korrea de Sa e Benavides*, eenen brief van volgenden inhoudt.

Derde Brief van den gouverneur Telles.

H*Ebbende afgevaerdight een oorloghs-vlote, onder de twee kolonellen,* Martijn Soares Moreno *en* André Vidal de Nigreiros, *met den kolonel* Jeronimo Serrao de Paiva, *kapitain Major van dezelve, om U Ed. te water en te lande te dienen, (dewijl ik het voorstel, by U Ed. Ambassadeurs, nu laest aen my gedaen, gaerne gehoorzamen wil,) en consceнderen tot d'ernstige voorbede van die qualijk berade inwoonders, zoo heeft het God belieft, dat* Salvador Korrea de Saa Benavides, *generael van de vlooten van dezen staet, en raetsheer in den overzeeschen raet van den koning mijnen Heere, in deze Bahia is komen aen te landen, mede brengende de vlote van Rio de Jeneiro, met voornemen van die na Portugael te geleiden. Doch alzoo ik zoo wel de qualiteiten van de perzonen, als de sterkte van de macht begeerde te verdubbelen, om die alle tot den dienst en beste oirbaer van dien raet te besteden en op te offeren, zoo heb ik goet gevonden, den gemelten generael van d'oorloghs-vloten, mede na die Kapitanie te zenden, op dat hy door zijn gezagh en wijzen raet, dien hy geven zal, d'inwoonders voornoemt, tot de stilheit en ruste, (daer in ik hen, onder de gehoorzaemheit en schuldige plicht van U Ed., wensch te zien,) weer helpe brengen.*

Ik hope dat deze vertooninge voor genoeghzame bewijzen van vrientschap, wegen deze staet, strekken zullen; alzoo U Ed. hier uit kunnen afmeten, hoe grotelijx ik my inwikkele: doende U E. dezen bystant als een oprechte vrient en goede buurman. God beware de perzonen van U Ed.

Bahia den
25. *Julii*, 1645.

U Ed. zeer genegen
dienaer,

Antonio Telles da Silva.

Zin en inhout des gouverneurs brieven.

Men bevond den inhoudt van alle deze brieven daer op te slaen, dat de gouverneur van de Bahia den Hogen Raden wilde te verstaen geven, dat hy de kolonellen, *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, met het lant-krijghsvolk, en *Jeronimo Serrao de Paiva* met zijne schepen, die dat krijghsvolk overgevoert hadden, en daer na noch den generael *Korrea* met de geheele vlote van *Rio Jeneiro*, in conformiteit en gevolgh van de propositie van de gecommitteerden der Hooge Raden aen hem gdaen, en tot voorbede van de gerevolteerde ingezetenen, afgevaerdight had, om dat d'onzen te water en te lande daer van zich zouden mogen dienen, als blijkt uit de brieven voornoemt.

Daer en boven deed de generael door zijne afgezondenen, de kapitein *Martinho de Rebeira*, en den Auditeur generael *Balthasar de Kastilho*, by de Hooge Raden zeer ernstelijk aenhouden, dat zy van dezelve zijne aenbiedinge tot sekoers hem schriftelijk bescheit aen den koning zouden willen laten.

In het boven genaemt schrijven van den gouverneur aen *Joan Fernando Vieira*, en andere rebellen, is voornamentlijk te betrachten en te considereren, hoe hy dezelve noemt, *onderdanen van den koning, en hen sekoers tot hunne defensie en verdediging zend:* hoewel met die restrictie en bepaling, om hen met alle moghelijke zoetigheit tot voorgaende gehoorzaemheit onder d'onzen te brengen.

Dewijl nu de propositie en verzoek der Hooge Raden van hunne gecommitteerden, aen den gouverneur *Telles*, daer toe lagh, dat hy uit Neerlants Brasil *Kamaron*, *Henrique Dias*, en voorts d'andere hoofden, met alle die zy onder zich hadden, en onzen rebellen bystant deden, zoude doen vertrekken, en, ingevalle zy hem niet gehoorzaemden, voor vyanden van zijn Majesteit verklaeren, zoo had de gouverneur ten tegendele, en in tegenstrijdigheit van dit zijn voorgeven aen de Hoge Raden, en verzoek van hunne gecommitteerden, in plaetse van die t'ontbieden, meerder volk uit de Bahia herwaerts afgevaerdight, en de hoofden van het zelve sekoers, in plaetse van hen aen de Hoge Raden te vervoegen, in eene afgelege plaetse, niet wijt van de voornaemde *Kamaron*,

ron, Hendrik Dias, en andere, met hun volk te lande doen zetten.

Voorts wiert by de Hoge Raden zeer wel begrepen, hoe het verſchijnen en zetten op de rede voor het Reçiff, in zoo een conjunctuure en beloop van tijt, als die was, (niet tegenſtaende de Portugeſen in hun ſchrijven anders voorgaven) nergens anders toe ſtrekken kon, als om de rebellen tegen d'onzen te ſtijven, en d'overige ingezetenen, die zich tot noch toe geruſt gehouden hadden, mee tegen d'onzen op te maken. De Hoge Raden hielden zich des te meerder daer van verzekert, alſoo zy reets advijs en berigt van de Kaep *S. Auguſtijn* bekomen hadden, dat ons guarnitoen in Serinhaem zich aen *Andre Vidal*, en de nieuwgelandene troepen had moeten opgeven.

Na alle deze redenen by de Hoge Raden wel overwogen waeren, zoo hebben zy dit zetten op de rede van zoo een grote Portugeze vloot, niet als voor eenen vyantlijken daet kunnen opnemen.

Dienvolgens wiert by hen in beraet geleit, in wat maniere men dezelve van de rede, en de zee voor d'onzen wederom open zou mogen krijgen: naerdien hunne maght van ſchepen, die zy buiten hadden, en tegen de Portugeſen konden gebruiken, in deze vijf ſchepen beſtont, als Uitrecht, Zeelandia, Ter Vere, Soetelandia en de Gulde Rhee: die alle met weinigh oorloghstuigh, en inzonderheit kruit voorzien, en zeer ſlecht met bootsvolk gemant waren, en weinigh Soldaten op hadden: uit oorzake, zy hun guarniſoenen niet te zeer dorſten verzwakken: daer onder de Portugeſe vlote, ten minſte acht of tien ſchepen van aenzien zich bevonden: boven dien geleek het Generaels ſchip van verre een groot galjoen, dat twee lagen geſchut voerde. Dies het aentaſten van die vlote, met onze kleine maght, by de Hoge Raden voor zeer waeghhalſelijk geaght wiert.

Na alles dan rijpelijk overleit was, wiert met eenparige ſtemme beſloten, datmen den generael *Salvador Korrea de Saa e Benavides*, voor zijn aengeboden ſekoers tegen de rebellen zou bedanken, en hem, de redenen te gemoet voerende, die zy tot misvertrouwen hadden, verzoeken van de rede te willen vertrekken, als breeder blijkt uit ſchrijven van den volgenden brief.

Men beſloot dit ſchrijven datelijk aen den Generael af te vaerdigen, om zijn beſluit dien aengaende af te waghten, en midlertijt allen yver aen te wenden, om de twee ſchepen, Elias en Deventer (niet tegenſtaende zy noch den meeſten voorraet van levensmiddelen voor het landt in hadden) tot verſterkking van onze maght, buiten op de rede te krijgen, om dezelve vlote, ingevalle zy op deze aenſchrijving der Hogen Raden niet quame te vertrekken, vyantlijk aen te taſten en te verdrijven, of te bemachtigen. Alzoo de Hooge Raden in aller maniere verſtonden, die gantſche kuſte van Portugeſe ſchepen te moeten vry hebben, om zich tegen de tzamengevoegde macht van die van de Bahia, tegen de rebellen te mogen maintineren en beſchermen.

Men ſloegh ook voor, of men niet eenen van de twee gecommitteerden aen lant diende te houden, ter tijt toe *Jeronimo Serrao de Paiva*, volgens verzoek der Hoge Raden, op het Reciff moght zijn. Maer men verſtont van neen: vermits zoodanigh ophouden oorzake tot langer vertoeven van de vlote zoude mogen geven.

Hier op wiert de brief aen den generael voornoemt, ingeſtelt, waer mede onze gecommitteerden *Gysberth de Wit* en *Hendrik Moucheron*, raetsheeren in de raet van juſtitie, noch dien zelven avont aen boort gingen, en luide die aldus:

Brief aen den Generael Salvador Korrea de Saa è Benavides.

UIt Uwe Senhorias ſchrijven, geaccompagnieert met het ſchrijven van den Heer Gouverneur Generael *Antonio Telles da Silva*, ons door kapitein *Martinho de Rebeira*, en den Auditeur generael, den licentiaet *Balthaſar de Caſtilho*, ter hant geſtelt, en der zelver uwe Senhorias gecommitteerdens mondeling verhael, hebben wy verſtaen, dat uwe Senhorias aenkomſte en zetten, met zoo een vlote op de rede, tot geen andere intentie,

raet

als om ons zijne hulpe, authoriteit en raet te presenteren, tot reductie van de rebellen. Waer voor wy uwe Senhoria ten alderhooghsten verobligeert zijn.

Dan wy en konnen ons niet onthouden, uwe Senhoria te voren te leggen, dat wy Uw Ed. aenkomste, met een vloot van zoo veel schepen, in deze conjuncture van tijt, gantsch bedenkelijk vinden, en dat zoo wel, om dat noit by ons zoodanige assistentie verzocht is, als om dat men, in plaetse van *Kamaron*, *Henrique Dias*, ende haer onderhoorende volk van hier t'ontbieden, onder schijn van de rebellen tot gehoorzaemheit te reduceren, de twee Kolonellen *Andre Vidal* en *Martin Soares Moreno*, met krijghsvolk en ammunitie van oorlogh, buiten onze kennisse, op een afgelegene plaetse, ja tot defensie der selver rebellen, te lande gestelt heeft, daer men, om sijner Excell. intentie te verrichten, (by aldien die is als men ons voorgeeft) zoodanige accommodatie ofte reductie by indaginge ofte strenge placcaten beter zoude hebben kunnen vinden, en wiert alsdan daer noch toe vereischt, dat de voornoemde oversten aen ons geaddresseert quamen.

Dat contrarie uwe Senhorias goet voornemen vele ingezetenen, die haer tot noch toe gerust hebben gehouden, op het arrivement van Uwe Senhoria, met dese revolte, als inbeeldinge hebbende, dat die tot assistentie van de rebellen zoude afgevaerdight wezen, haer op een nieuw tot revolte bestaen in te laten, zoo willen wy uwe Senhoria, wegen de aengepresenteerde assistentie bedanken, en aen uwe Senhoria verzoeken, om zoo haest mogelijk is, met de vlote te willen van hier vertrekken, op dat die ingezetenen, die zoo verkeerdelijk van uwe Senhorias intentie oordeelen, mogen ter neder gestelt worden, en buiten rebellie blijven, 't welk wy in deze gelegentheit voor een goede en aengename dienst zullen opnemen.

Wyders, aengaende uw Senhorias verzoek, om de vloote alhier van water en branthout te voorzien, als hebbende om zijn kort verblijf in de Bahia, zulx aldaer niet kunnen doen, daer toe, en 't gene meerder zoude mogen vereisschen, zouden gaerne, al wat in ons vermogen is, bybrengen, dan om de redenen voren verhaelt, en het onsluimigh weder, waer door daer in weinigh verricht zoude kunnen worden, zoo verzoeken wy vriendelijk, dat voor deze mael zulx geexcuseert mach worden.

Uit den brief van zijn Excell. *Antonio da Silva*, zien wy, dat *Jeronimo Serrao da Paiva* last heeft, na hy de Infanterye onder *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal* zal te lande gestelt hebben, om aen ons uit zijne Excellenties name de maght, die hy onder hem heeft, te presenteren, zoo willen wy uwe Senhoria verzocht hebben, dat uwe Senhoria den zelven *Jeronimo Serrao de Paiva* ons gelieve zonder langer uitstel toe te zenden, om, volgens de last van zijne Excell. wegens d'afzending en landing van dezelve officieren en krijghsvolk nader opening te doen.

Wy gedragen ons voorts tot het mondeling bericht van onze gecommitteerden, *Gysbert de With* en *Hendrik de Moucheron*, raetsheeren in den raet van Justitie, aen de welke Uwe Senhoria gelieve te geven zoodanigh geloof en credijt, als hunne perzoonen, en 't vertrouwen dat wy van hen hebben, verdienen. God beware de perzoon van uw Senhoria.

Reciffo den 13. *Augus*t. 1645.

En was ondertekent

Hendrik Hamel.
A. van Bullestraten.
P. J. Bas.
J. van Walbeek.
G. de With.
J. Albrecht.
Hendrik de Moucheron
J. van Raesvelt, en
J. C. Lichthart.

Dewijle nu d'onzen zich te zwak bevonden, om met vier schepen, en een jaght, des vyants vloote aen te tasten: (naerdien d'admirael een galjoen met twee lagen van acht en dertigh metalen stukken voerde, en 300 koppen op had,) zoo was dan, na des admiraels schrijven wel overwogen te hebben, besloten, hem voor d'aenbieding

ding tot Sekoers tegen de rebellen te bedanken, en het halen van branthout en water, voor de vloote (gelijk zijne gecommitteerden *Ribeiro* en *Kastilho* verzocht hadden) af te slaen, en op hem te verzoeken, dat hy van de rede zoude willen vertrekken, verhopende midlerwijle hunne twee schepen, Deventer en d'Elias, mede buiten te krijgen, om, zoo de vyant op dit hun schrijven niet quam te vertrekken, hem alzoo met meerder schijn van goeden uitslagh vyantlijk aen te tasten, en te verdrijven of te bemaghtigen.

Den veertienden, met het krieken van den dagh, bevondmen alle de Portugese schepen onder zeil, en de meeste al uit het gezight te zijn.

En dewijl men zagh dat de steigerschuit, die de twee Portugese en onze Gecommitteerden de With en Moucheron, na den Portugezen generael zoude voeren, den zelven generael langzaem zoude krijgen, vermits hy verre voor uit was, en dezelve Heeren in het wederkeeren geordonneert waren, aen onzen admirael, die te scheep was, antwoort van den zelven te brengen, of hy, volgens schriftelijk verzoek der Hoge en geheime Raden, *Jeronimo Serrao de Paiva* wilde belasten aen lant te komen, om den Hooge en geheime Raden, in gevolge d'orde van den gouverneur van de Bahia, nader openinge en kennisse van zijne afzendinge en verrichtinge te doen, en ondertusschen *Jeronimo Serrao de Paiva*, zonder de Hooge en geheime Raden te spreken, wel mochte doorgaen, zoo hebben de Hoge en geheime Raden den admirael Lichthart aengeschreven, dat hy met zijne byhebbende schepen zoude onder zeil gaen, om op het doen van de Portugese schepen achtinge te geven, en zijn best te doen, om het schip met de wimpel, daer *Jeronimo Serrao* op was, onder schoot te krijgen, en alsdan op hem te verzoeken, dat hy met zijne byhebbende schepen voor het Reçiff op de rede wilde zetten, en ten einde, als te voren gezeght is, zich in perzoon op de rede laten vinden.

Na men dan hier over beraetslaegt had, en zagh, dat al het schrijven van den gouverneur van de Bahia, belangende de reductie en stilling van de rebellen, op enkel bedrogh gegrontvest was, zoo wiert den Admirael Lichthart voort daer op orde gezonden, om alle Portugeze schepen, die hy konde bezeilen, te doen strijken, en op te brengen, en hen niet anders te handelen, als of zy openbare vyanden waren.

Den acht en twintighsten van Ooghstmaent kregen de Hooge Raden schrijven van den vier en twintigsten der zelver maent, van het opperhooft *de Linge*, uit het kasteel *Margareta* in *Rio Grande*: hoe twalef van des vyants schepen, die het volk aen *Tamandare* gelant hadden, in de bay *Traikona* aengekomen waren. *De Linge* verwittighde ook, uit bericht van zekeren gevangen Portugees van dezelve vloot, dat zy van meeninge waren, daer volk te landen, doch niet eer, voor dat zy het volk, dat zy door de *Matta* waghten, by hen bekomen hadden, om zich met die te vereenigen: of zoo die niet quamen, zouden zy, na des Portugees zeggen, weer na de Bahia gaen. Schrijven van de Linge aen de Hoge Raden.

Hier op wiert *de Linge* belast, zoo veel soldaten, volk en Brasilianen, als Tapoyers, by een te trekken, als doenlijk zou zijn, om hen het landen te beletten: als mede die tegen te gaen, en te weeren, die zich by dat volk zouden willen vervoegen, en zoo allen vlijt aen te wenden, om die Kapitanie in gehoorzaemheit te houden.

Voorts wierdt met den Admirael Lichthart in bedenken genomen, of men derwaerts eenige schepen zou kunnen zenden, om te zien, of d'onzen daer eenigh voordeel op zouden kunnen doen. Hier over vielen verscheide bedenkingen. Eindelijk wiert goet gevonden, alzoo men niet meer als twee schepen op de rede had, en d'andere noch noch niet gelost waren, allen vlijt aen te wenden, om d'andere schepen gereet te krijgen, en te zien wat men zou kunnen verrichten.

Men bracht noch in bedenken, dat men niet varend volk genoeg had, om de schepen na behooren daer mee te bemannen: derhalven die met vryearbeiders, of ander volk van het Reçiff moften bemant worden. Dies niet tegenstaende bleef men volharden, zoo veel maghts te water uit te brengen, als doenlijk zou zijn.

Admirael Licht-hart steekt in zee.

Hier op ging d'Admirael Lichthart, den eersten van Herfstmaent, sterk vier schepen, een jaght, en een fregat, onder zeil. Hy voerde het schip Uitrecht, daer op ik zelf ook mede ging, om te helpen bevorderen, dat ieder zijn plight moght doen. Maer hy wierdt genootzaekt, dewijl zijn schip door het harde weer, en grove zee, niet wilde wenden, om het gevaer van de klippen t'ontgaen, ten anker te komen. Ook brak de fokke-ree van het schip Zeelandia in twee, in het vallen van zijn voor-marszeil, en moest daerom blijven leggen.

Ondertusschen zagen de Portugese schepen en Karavellen onder *Jeronimo Serrao*, ten getale van acht of negen, zoo veel de loef te krijgen, als hun moghelijk was.

De Wit en *Moucheron* quamen met de steigerschuit weer te rugh, zonder de Portugese admirael, door het hart weer en wint, te hebben kunnen bezeilen: dies sy de twee Portugese gecommiteerden aen een karavelle geset hadden, die daer mede voort zeilden.

Den zelven namiddagh kregen de Hooge Raden, by brieven van Hoogstraten, Ley en Hek, van de Kaep van St. Augustijn bericht en kuntschap: hoe des vyants troepen zich in de zuikermolens *Salgado*, *Surchaque* en andere plaetsen afgelegert hadden.

Portugese vloot verschijnt weer voor het Reciff.

Alzoo op den avont, den negen en twintighsten van Oogstmaent, de vloot van de Bahia, die aen de bay van *Traicona* geweest was, haer wederom in het gezicht van het Reçiff vertoonde, zoo wiert, met goetdunken van den Admirael Lichthart, goet gevonden, dat hy zich noch op dien zelven nacht op de rede na de schepen Uitrecht en ter Veer zou begeven, om met dezelve en twee barken op des vyants vlote te passen. Ook wierdt alle yver en vlijt aengewent, om het schip Over-Yssel, zoo als het was, des volgenden daeghs, t'zijner versterking, mede te krijgen; op hope van de schepen Zoutelandia en de gulde Ree, die ontrent de Kaep van St. Augustijn kruiste, mede aen te treffen, om alzoo met genoeghzame maght des vyants vlote te mogen aentasten, of altoos beletten, dat hy op die kuste niet bleve leggen.

Waer op d'Admirael Licht hart in zee steekt

Met den dagh zagh men de Portugese zeilen noch dwars van het Reçiff, zonder onze Admirael, om dat hem de windt niet dienen wilde, om van de wal te geraken, met de schepen Uitrecht en ter Veer, van de reede konde onder zeil gaen. Maer het schip Zoutelandia, van de Zuid komende, daer het kruiste, deed zijn best, om het lywaerste der Portugese schepen, dat hem al vry na was, te bezeilen, en evenwel het ontquam; om dat het te wel by de wind zeilde.

Op den vierden van Herfstmaent vertoonden de Majoor Bayert en Volbergen aen de Hooge Raden, hoe Vierbergen, facteur, of bewints-man van Graef Maurits goederen, hen al-om by de gemeente nagaf, dat zy op de verlede maent gelast waren, om tot uitzichte van het fort Ernestus en deszelfs bescherming, de boomen in des graefs plantagie af te doen snoeijen, en de tuin, stalling, en wat meer schadelijk zou kunnen zijn, af te doen breken; maer hun last zouden te buiten gegaen hebben, met de grote boomen te laten om verre houwen: als of zy alleenlijk voorgehad hadden, dezelve plantaesie te vernielen.

Bayert Volbergen b... geme... aenge... klaeg...

Daer en tegen verklaerden zy, allen yver en vlijt gedaen te hebben, om, zoo veel moghelijk was, niet alleen de volwasse kokosboomen, maer ook alles wat niet recht in het gezicht en hinderlijk was, staende te houden: doch dat zy d'onstuimigheit der gemeente niet hadden kunnen wederhouden noch bedwingen, die zoo groot was, dat zy niet alleenlijk de boomen; maer ook zelve het huis van den Graef wilden onder de voet hebben, en ter neder werpen.

Dies verzoghten *Bayert* en *Volbergen*, dat het zelve in geschriftelijke aentekening, tot hun onschult, moght te aengetekent worden.

D'Admirael Lichthart ondertusschen vervolghde de Portugese vloot, en trof die in de Bay van *Tamandare* aen, sterk zeven ree-zeilen, drie Karavellen, en vier berken: want d'overige waren met zuiker na Portugael vertrokken. En alhoewel onze admirael meer schepen verwaghte, zoo wilde hy evenwel die gelegentheit niet laten

Adm... Lich... hart... de ... geve... vloo...

voorby

Negers Speelende op Kalabaſſen.

voorbygaen, maer besloot den vyant aen te tasten, en aen boort te klampen.

Hy verwittighde by brieve met het jaght de Ree, de hoge Regering, van den zevenden van Herfstmaent, hoe de vyant met elf schepen aen *Tamandare* lagh, en door hem aldaer bezet gehouden wiert, met verzoek van alle hulpmiddel, zoo van schepen, als vaertuigen, hem te willen toezenden, om te zien of hy den vyant zou kunnen opslaen en bemaghtigen.

Hier op wiert goet gevonden, de Schepen Elias en Deventer buiten te zenden: als ook de gereetleggende schepen d'Eenhoorn en Leyden, die na het vaderlant bestemt waeren, als mee het jaght de Ree met al het klein vaertuigh, dat men gereet kon krijgen, na hem toe te zenden.

Des nachts voor den achtsten, was men bezich met het schepen der vrywilligen, in de schepen Elias en Deventer, om die in zee te helpen; doch konden door stilte des morgens niet buiten koomen.

Den zevenden wierden alle Soldaten en burgers, op het eilant Anthoni Vaez, belast, mantjes en schans-korven te maken, om op de wallen te zetten.

Men vond ook goet, het Reciff van het hooft van de reviere, tot aen het hooft van den zeekant, met palisaten te voorzien.

Men leide ook op zeker vrak, dat op het kant van de riviere lagh, vier stukken, om alzoo het strant te bevrijden, tot aen den vijfhoek, en des vyants aenkomste te beletten.

Den achtsten van Herfstmaent liet d'Admirael de bloetvlagge waien, en gaf last, van niet een scheut te doen, voor wy ieder een aen boort kregen. *Lichthart* leide den Portugezen admirael aen boort, die wel 300. man op had, en over de 60. stukken voerde. De Portugees queet en weerde zich dapper, en stont zelf neffens noch eenige anderen voor de kajuit, en had een scheutvry schilt voor hem en een vlammend zwaerdt in de vuist, daer hy al eenigen mee ter neer gevelt had.

Ten leste wiert hy met gewelt overweldight, en de vlagge hem afgenomen, en kreegh vele quetsuuren.

Ondertusschen raekten onze andere schepen ook aen boort der Portugesen: maer als die zagen, dat d'Admirael van de vlagge berooft en overweldigt was, soo ontviel hen t'eenemael de moet: 't Volk vloog als kraeien in zee, om zich van den brant en zweert te bergen. D'onzen volgenden hen met de boot, en sloegen vele in het water doot. Meer als zeven hondert quamen te sneuvelen, en veele gevangen, en zelf d'Admirael beneffens drie schepen, die na het Reciff gezonden wierden: maer d'andere wierden verbrant: dewijl d'onzen die daer niet uit konden krijgen: eensdeels om dat zy d'ankers afgekapt hadden, en zommige aen den gront gedreven waeren: en ten anderen, om dat zy eenige stukjes aen lant gekregen, en eene baterye opgeworpen hadden, daer zy zoodanigh van schooten, als of zy het met handen op onze schepen leiden. Dies wy daer ook niet langer duuren konden. En hadden zy eenen dagh langer gewaght, zy zouden zelfs met gevaer gelegen hebben, om in den gront te raken. Waerom wy onze schepen weer uitwonden. Aldus wiert deze gantsche Portugese vloot vernielt. Portugese admirael verovert.

Na dit gevecht vertrok ik wederom na het Reçiff, om mijne zaken aldaer waer te nemen. d'Admirael verwittigde by brieve, door een visschers schuitje afgezonden, de Hoge en geheime Raden, deze bevochte zege, die aldus luide:

Brief van den Admirael aen de Hoge Raden.

Edele, Erentveste, wijze zeer discrete Heeren.

ZOo als de fluit Leyden, met het jaght de Rhee voorleden nacht voor de *Punto* van *Tamandare* by ons gekomen was, heb ik des morgens met den dagh den raet ontboden, en is by ons besllooten, datelijk binnen de *Barra* te loopen: het welk in volgender wijze gesschiet is.

Het schip Uitrecht, als admirael d'eerste: Ter Veer, de tweede: het schip Zeelandia, de derde: Overyssel, de vierde: Zoutelandia, de vijfde: de Rhee, de zeste: het fluit-schip Ley-

den en het jaght d'Eenhoorn de laeften. Het Doghboort en de Bark was geordonneert, om byftant te doen, daer het nodigh moghte zijn.

Op deze maniere binnen de *Barra* gekomen zijnde, hebben wy aldaer gevonden zeven reezeilen: drie Karavellen, en vier barken. De vyant had aen lant twee bateryen gemaekt, en daer op eenige ftukjes geftelt.

In het aenkomen wiert van des vyants fchepen en bateryen zoo met gefchut als musketten, heftig tot ons gefchoten. Doch wy evenwel met kloekmoedigheit voortvarende, hebben met ons fchip Uitrecht den Portugefen admirael aen boort geklamt, en viel ons volk zoo kloekmoedelijk aen, dat zy het fchip van den admirael der Portugezen datelijk bemaghtighden, en zijne vlagge afhaelden. D'andere fchepen en berken deden ook zoodanigh hun plight, dat wy dezelve vlote en het volk t'eenemael in de vlucht gefla gen hebben.

God zy alleen de lof van deze victorie.

De Portugeze admirael *Jeronimo Serrao de Paiva* heb ik in mijn fchip gevangen, doch is zwarelijk gequeft. Op het Reçiff komende, zal ik hem in handen van U E. overleveren. En alzoo U E. my belaft hebt, het fluitfchip Leyden, en het jaght d'Eenhoorn met den eerften wederom te ftieren, zal ik dezelve hier van daen op morgen vroegh zenden. En alzoo voor ons hier niet meer te doen is, en geen water meer hebben, en de vyant fterk hier aen lant gevlught is, zal ik met den eerften mede moeten volgen. Op het Reçiff komende, zal ik U Ed. met monde naeder fpreken. Dit alleenlijk dienende by bericht.

Ed. Erentvefte wijze voorzienige Heeren,

Bevele U Ed. in Godes befcherming.

Met haeft

Den 9. Septemb. 1645. In 't fchip Uitrecht. Binnen de Bahia de *Tamandare.*

U Ed. dienaer,

Kornelis Lichthart.

Brief van den Admirael Serrao de Paiva aen Andre Vidal.

D'Admirael *Serrao de Paiva* zelf verwittighde by brieve van den 18. van Herfftmaent aen de kolonellen *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, hoe zich dit gevecht toedroegh, en hy by d'onzen gehandelt wiert, in dezen zin over.

ALzoo hier op het Reçiff de fprake gaet, en tot mijner kenniffe gekomen is, hoe U Ed. aldaer zeght, dat de Heer Generael ter zee, Jan Kornelifz. Lichthart, op den dagh, als hy my aentafte, met witte vlaggen aenquam, en veel volk met koelen bloede dootfloegh, zoo is't dat ik U E laet weten, dat twee dagen voor het gevecht, een jaght met een berk, op deze rede, en dicht aen den mont van de bay met een witte vlagge quam. En alzoo in het inkomen van de bay een karavelle en bark lagh, fchoten die op het jaght voornoemt twee of drie fchoten. Maer wanneer de heer Generael twee dagen daer na zelf binnen quam, voerde hy gene witte, maer wel zijne Hollantfche en eenige rode vlaggen.

Wat belangt het dootflaen met koelen bloede, is niet zoo; want niemant op mijn fchip, als in de woede, gebleven is: en ten tegendeele werdt aen vijf of zes perzonen, die fich om laegh verfteken hadden, quartier gegeven: waer onder een foldaet, die zeer gequeft was, en terftont met alle zorghvuldigheit verbonden wiert: zonder aen iemant van d'overigen een flagh, wonde of ftoot meer gegeven wiert: maer men deed hen veel eer allen goet onthael, en verftrekte hen, het geen van node was.

De reden nu, waerom'er zoo weinigen quartier gehad hebben, was, om dat'er gene meer waren: want alle d'andere, uitgenomen weinigen, die met heten bloede ontdaen wierden, fprongen over boort, de Matrofen voor, en de Soldaten na: en was allen vlijt, dien ik met houwen en kerven aenwende, niet genoegh, om hen te dwingen, tot liever in het fchip als in zee te fterven.

En alzoo ik vol van wonden was, gaven my twee of drie perzonen van aenzien quartier, zonder my te kennen: of dat ik zulx van hen eifchte: waer uit blijkt, dat zy het ook aen alle de genen, die hen daerom zouden mogen verzoght hebben, wilden geven en verleenen.

Aen my in't bezonder heeft de generael zoo vele eere en heufcheit bewezen, dat het my onmogelijk is te fchrijven, ja

ja is ook waer, dat wanneer zijne schepen binnen quamen, d'onzen eerst begonnen te schieten. Gelijk ook van de baterye gedaen wiert, die wy aen lant hadden. Dit is alzoo in waerheit toegegaen, die ik verklare, om dat ick al het geen verhaelt is, met mijne eige oogen heb aengezien. Dies U E. dit ook alzoo voor zeker gelieven aen te nemen. God beware U Ed. Perzoonen veele jaren.

Reciffo den 18. September 1645.

Hieronymo Serrao de Paiva.

Hier op schreef *Andre Vidal* door eenen van onze tamboers, (dien d'onzen aen den vyant gezonden hadden) op den negen en twintighsten der zelver maent, eenen brief van volgenden inhout aen den admirael tot antwoort.

WY verstaen zeer wel de forme van UE. brief: alzoo wy zien, dat, in plaetse, daer U E. volgens sijn manhaftigheit en qualiteit met zulken authoriteit als U E. meriteert, behoorde getracteert te worden, buiten alle redenen, en met het selve quade tractement, dat aen anderen gedaen is, gehandelt werdt: hoewel ons dachte dat U E. wel differenter en beter behoorde en meriteert gehouden te zijn, alzoo U E. met eenige koopvaerdy-schepen, zonder eenig voornemen of aenslagh van oorloge, als die heeren wel behoorden gesien te hebben, ons in dese Kapitanie op haer verzoek en commoditeit heeft gebracht: dan men en heeft zich niet t'altereren, vermits over alzoo vele tirannye en geveinstheden, als zy ons bewezen hebben, wy aen haer geen beter onthael en zullen prognosticeren. U E. en hoeft sich niet te moeyen over de groote wreetheit, daerinne ons volk met koelen bloede doot gebleven is, alzoo wy onze zake zoo gejustificeert hebben, om voor de Heeren Staten der Vereenighde Provincien ende alle onse geallieerde Princen te verantwoorden, dat dezelve niet grooter noch rechtveerdiger kan wezen: maer vry van alle suspicie: want wy in de haven van *Tamandare* onze Portugezen uit het diep met steenen en kogels om de beenen gebonden, uitgehaelt, en een groot deel in 't swemmen gesalveert hebben, boven dat vele andere in de vracken van de schepen levendig verbrandt gevonden zijn, alzoo die heeren wreedelijk alle soldaten en zoo een menighte van Christenen willen om den hals hebben, om ons het wederkeren te beletten: waer van alles zy aen Godt, en aen de gene, die 't haer afeisschen zal, rekeninge zullen geven: vermits wy met de Goddelijke barmhertigheit, en met de meer klare redenen van den Koning onzen Heere, verhoopen, dat de motiven, die die heeren veroorzaken, om haer van hare proceduren en schade tot zoo veele moorden te bevrijden, daer toe niet bestant genoegh zullen zijn. Uw Ed. gelieve hem getrooft te houden in zoo een wreede plaetse, alzoo Godt noch de Koning slapen, om de behoorlijke satisfactie te procureren. Godt beware U Ed.

In 't quartier *St. Joan* in de *Vergea*, den 29. September, 1645.

Getekent

Andre Vidal de Negreiros.

Met den zelven tamboer quam ook een vyants luitenant, *Francisko Guomes*, die eenen brief van *Andre Vidal* aen de Hooge Raden braghte, over het staken van het dootslaen en gevangen nemen van vrouwen en kinderen ter wederzyde, die aldus luide.

IN *Igaracu* ontfing ik Uw Ed. schrijvens, waer in U Ed. my te verstaen gaf, hoe dat mijne soldaten de Brasilianen met hare vrouwen om 't leven brachten, noemende hun sijne vassalen: waer af U Ed. veel werx maekten: waer over ik in de waerheit verwondert ben, en dat U Ed. schijnt te begeeren, dat het recht hen alleen over dezelve zoude toekomen, ende niet vry en gemein zijn; want alzoo U Ed. by publijque afkondiginge verboden hebben quartier te geven aen d'inwoonders van onze eige natie, wettelijke onderdanen van den Koning, mijnen Heere, niet alleenlijk om die reden: maer selfs om dat zy gebooren en opgevoedt zijn in deze kapitanie, gewonnen door de Heeren koningen van Portugael, met hun koninklijk goet en 't bloet hunner onderdanen, en dat meer is, by de repartitie gemaekt, en geaccordeert onder de

Brief van Andre Vidal aen de Hoge Raden over het staken van doot-slaen.

Christelijke Princen, zoo schijnt het evenwel, dat U Ed. begeert dat dezelve inwoonders quartier zullen geven aen de Brasilianen, die zy zoo onlangs geleden gebracht hebben tot het licht des Christen geloove, en Catholijke opvoedinge, zijnde hare onderzaten ende vassallen, niet van U Ed. maer van den Koning mijnen Heere. Want of U Ed. schoon dit lant vermeestert hebben, en bezitten, zoo is 't evenwel niet by wettelijke successie, ofte eenig ander recht, waer door het hun toekomt: maer alleenlijk door een oorloghse invasie, waer van de kracht en oorsake versmoort wort, en bedekt de reden met de behoorlijkheit.

U Ed. gelieve ordre te stellen op de maniere van deze vyantschap, en op dezen oorloghe, die wy hoopen dat zoodanigh bestiert zal worden, als men van sijne kloekmoedigheidt verwaght, gevende quartier aen onze inwoonderen, en zoo niet, zal ik hebben te passen op 't gene my best zal denken tot mijne reputatie, en revengie van de lijdende. Dat Uw Ed. ook niet toelaten willen, dat vrouwen, kinderen en oude luiden met koelen bloede vermoort worden, als gebeurt is onlangs geleden in *Tibicupapo*, *Rio Grande* en *Paraiba*. Godt beware Uw Ed.

In 't quartier van *St. Joan*,
den 29. Septemb. 1654.

Andre Vidal de Negreiros.

De Hooge Raden beantwoorden, met kennis van de Raden van Justitie, en den oversten *Garsman*, den zelven brief, en vaerdighden noch dien zelven avont den lieutenant en tamboer af.

Na den acht en twintighsten van Hooimaent, des jaers 1645. *Andre Vidal de Negreiros* en *Martijn Soares Moreno* aen de visscherye *Tamandere*, gelegen tusschen *Olna* en *Formosa*, sterk ontrent achtien hondert of twee duizent mannen: (waer onder vele officieren reformados,) met goet geweer, gelant waren, zoo quamen by dit volk vier kompagnien soldaten uit de Bahia te lande, als ook *Kamaron* en *Henrique Dias*, die zich een langen tijt ontrent *Porto Kalvo*, dat toen noch gebloqueert was, onthielden.

Van daer namen zy hunnen marsch en tocht na de stad *Serinhaim*, en besloten aldaer het fortje of retranchement by de stad: daer toen de luitenant *Samuel Lambert*, en *Kosmo de Moucheron*, als opperhoofden, over geboden, met eene krijghs-bezetting van tachentigh Hollanders, en zestigh Brasilianen.

Twee dagen na hunne komste in *Serinhaim* trokken de vyanden door d'*Ingenio* van Daniel de Haen.

Geduurende het belegh van het fort, was *Henrique Dias* in *Serinhaim*, en aldaer ook gesproken.

Tot aen dezen tijt loochende de veltoversten voornoemt, *Andre Vidal* en *Moreno*, kennis van *Kamaron* of *Henrique Dias* te hebben: het welk de daet anders heeft doen blijken.

De veltoversten voornoemt hadden den kapitein *Paulo da Kunha Sotto*, major, voor uit gezonden, die d'onzen datelijk tot zijnder aenkomste, in de zuiker-molen van *Jaques Peres* dede opeisschen, volgens zijnen brief van den tweeden van Oogstmaent, gezonden aen den kommandeur *Samuel Lambert*, die aldus luide.

Ik ben aen deze zuikermolen gekomen, door last van de Heeren Gouverneurs Martijn Soares Moreno, en Andre Vidal de Negreiros, die niet mede komen: alzoo zy bezigh met volk te landen zijn. Zy hebben my voor uit gezonden, op dat'er van d'eene noch andere zijde gene schade geschieden zou: noch zy aen U E. noch U Ed. aen hen gene overlast zouden doen. En by aldien U Ed. ondertusschen na onze zijde wilde komen, of gaen na eenige andere plaetsen, die haer believen zal, zoo konnen Uw Ed. zulx met mijn paspoort doen: dewijl de voorschreve Heeren veltoversten gekomen zijn, om deze ontstaende beroerten te bevredigen.

God beware Uw Ed.

In de zuikermolen in
St. Antonio, 2. August.
1645.

Paulo da Kunha
Sotto Major.

By

By na in een zelven zin schreven de Portugese veltoversten, *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, aen denzelven kommandeur *Lambert Samuel.*

UE. moet niet van de maniere en wijze van onse komste bericht zijn, en derhalven verwonderen wy ons niet, dat UEd. sich in de wapenen begeven hebt. De Heeren van den Hoogen Raedt hebben eene ambassade aen den Generaelte water en te lande, Antonio Telles da Silva, gezonden, over de beroerten, die de Portugesen in deze Kapitanie verwekt hebben; verzoekende dat zijne Ed. dezelve door zijne bemiddeling en wapenen wilde doen stillen. In het welke hy gaerne heeft bewillight: op dat de Heeren van den Hoogen Raet wel gedient, en onze Portugezen buiten hunne huisen en huisgesinnen niet qualijk gedient zouden zijn. Ten welken einde wy gezonden, en aen dese zuiker-molen van Rio Formoso aengekomen zijn: waer van daen wy op ons vertrek staen, om UE. te gaen besoeken, en in goede vrientschap t'ordonneren: het geen wy besloten hebben, ten meesten oorbaer van het voornemen, dat door het aenslaen van plakkaten op verscheide plaetsen bekent gemaekt hebben. Waer af wy ook een aen UE. zenden, om aen de kerke van Serinhaim aen te slaen.

UE. gelieve dit alzoo te verstaen: en in dezer maniere de wapenen op te schorssen, ten einde onze soldaten geen misvertrouwen krijgen: alzoo wy UE. door de genegentheit, waer mede wy UEd. konnen dienen, vry eene beter onthalinge verhoopen: en ook dat, met de vrientschap, die UE. ons zal doen, uit goede vrede en beleeftheit, d'oproerige Portugesen mogen bevrijt worden, alzoo de bevrediging aen hen, gereserveert zal blijven, zoo als wy vastelijk verstaen, UE. verzekerende, dat uit het contrarie dezes een groot misnoegen aen de Heeren Hooge Raden zal gegeven worden. Godt beware UEd.

Uit de zuikermolen van Formosa, den 4. August. 1645.

Martijn Soares Moreno en *Andre Vidal de Negreiros.*

Des anderen daeghs vorderde *da Kunha* op d'onzen, met noch andere compagnien Soldaten en boeren: voor wien geweer met hunne vloot, om twee duizent mannen te wapenen, mee gebraght was. Voorts omcingelden zy d'onzen rontom, en sneden de fonteyn, riviere, en andere plaetsen hen af.

Midlerwijle namen Roelant de Karpentier, en Daniel de Hoen, paspoort en vrygeleyde van de veldtoversten voornoemt, die toen aen strant bezigh waren, om hun volk te doen landen. Ook deed de vyandt het grof geschut uit de schepen lossen, en in den berk van Karpentier de rivier *Formoso* opvoeren. Vijf dagen na de komste van *Paulo da Kunha* legerde zich des vyants hele macht in en om *Serinhaim*, en stelde zich in volle slaghorde, en eischte de vesting op. Eindelijk gaven d'onzen de vesting, na een belegh van veertien dagen, uit dwang en noot, in handen der Portugesen over: alzoo het eene plaetse van kleinen tegenweer was.

Daer en boven waren zy door de groote en menighte der troepen van 's vyants soldaten van alle kanten bezet en geblokkeert. Daer en tegen hadden d'onzen weinig soldaten tot hunne bescherming, en waren qualijk van kost, en inzonderheit van drank voorzien: waer van den wegh, om het te bekomen, de vyandt den belegerden had benomen. Ook waren alrede vele vrye luiden aen des vyants zyde overgeloopen, die van alle geheimenissen en sterkten der onzen kennisse hadden. De belegerden hadden ook in twee maenden gene tijding van hunne troepen, of van de Hooge Raden, bekomen, niet tegenstaende zy hen dikwils hunnen slechten staet bekent gemaekt hadden.

Wanneer dan gene hope noch schijn van eenigh ontzet voor de belegerden te verwagten was, zoo vonden d'opperhoofden goet, om zich zelfs in geen bloetbadt te werpen, met den vyandt, die hen tot twee reizen had doen verzoeken, t'accorderen, en een verdragh aen te gaen: inzonderheit ten aenzien zy oordeelden meerder dienst aen de kompagnie te zullen doen, met zich by onze andere troepen te vervoegen, die zwak waren, en als-

alsdan den vyandt gezamender handt het hooft te bieden, als zich zelfs in gevaer van lijf en leven te ſtellen.

Dit beſluit wierdt den zeſten van Ooghſtmaent by den kommandeur *Samuel Lambert*, *Kosmo Moucheron*, *la Montagne*, luitenant van het garniſoen, en andere officieren, genomen, en door hen alle ondertekent: waer van *Moucheron* den vijftienden van Ooghſtmaent aen de hooge en geheime Raden op het Reçiff, by monde verſlagh deed, en gaf het den twintigſten ſchriftelijk over. Voorts wiert het verdragh tuſſchen d'onzen en den vyandt getroffen, dat de Portugeſen zelfs aldus ingeſtelt hadden.

Erſt en vooral maken de Portugeſe gouverneurs bekent: hoe zy in dit lantſchap gekomen zijn, op het verzoek van de Heeren hoge Raden, om d'alteratien en beroerten, door de Portugeſe inwoonders verwekt, te ſtillen en bevredigen.

En alzoo hen op hunne komſte aen lant, met een zoo goede meininge, die zy volgen, ter kenniſſe gekomen is, dat de Heeren Nederlanders, niet tegenſtaende zy hen geroepen, en tot deze accommodatie en bevreding ingelaten hadden, vele Portugeſen vermoort hadden: (want zy hadden hen met vriendelijk gelaet binnen eene kerke gelokt, en in dezelve met koelen bloede wreedelijk ter neder gehouwen: insgelijx waren zy in alle andere attentaten en toeleggen, op gelijke wijze voortgeſlagen, en met een gevormeert leger in 't velt gekomen: het welk hen genoeghzame reden geeft, om op den wegh, door den welken zy na het Reciff trekken, gene wapenen achter hunne rugh te laten) zoo is dat zy ordonneren en toeſtaen, deze beſlote artikelen, ter tijt en wijle, zy zich zullen aen de Heeren van de hoge Raden vertoonen, en met hen beſluiten, het geen geraden zal zijn.

Deze artikelen des verdraghs waren de volgende:

Artikelen des verdraghs. Eerſtelijk zullen d'officieren *Samuel Lambert*, en *Kosmo de Moucheron*, met hunne Soldaten uit het fort en vaſt huis vertrekken: te weten met hunne vendels, en wapenen, brandende lonten, bal in den mont, en uitgeſtrekt vendel, tot het Huis toe: van waer zy hunne reize zullen aennemen.

2. Zy zullen op den gantſchen wegh, dien zy langs trekken, hunne degens en vendels dragen: en zullen de Heeren gouverneurs hen, door eenige of meer kapiteinen, doen geleiden, en daer beneffens vaertuigen tot overvoer van hunne goederen verſchaffen; op dat hunne perzonen, huisgezin en goet verzekert op het Reçiff mogen komen.

3. Zy zullen aen *Koſmo de Moucheron* herſtellen, al wat hem ontnomen is, en bevonden zal worden het zijn te wezen, met alle puntualiteit.

4. Zy verbinden ſich met d'inwoonders van deze ſtad, en inzonderheit *de Kamara*, te wege te brengen, dat zy niet gedenken zullen, aen eenig woort, werk, ſpot of ſchandael, dat zoude mogen gepaſſeert zijn.

Zy verbinden zich aen de Nederlanders, die begeren te blijven, hen in bezit van hunne goederen te laten, zoo als zy die te voore bezaten, en als of zy Portugezen waeren. Ook zullen zy alle privilegien genieten, die de Portugeſen genieten, zonder zich oit met hunnen godsdienſt te bemoeien: hoewel met dien verſtande, dat de Nederlanders gene preken zullen houden, noch nalaten, aen de geheiligde plaetſen alle behoorlijke eerbiedigheit te bewijzen. Zy zullen ook hunne ſchulden mogen invorderen, en handel drijven, als de Portugeſen zelfs: en niet gedwongen worden, tegen de Heeren Staten der Vereenighde Nederlanden de wapenen aen te nemen.

5. De commandeur en kapitein zullen aen de Portugeſen alle de Braſilianen, met hunne vrouwen en kinderen, als onderzaten van koning Don Joan de vierde, dien God beware, overleveren.

En zal ter diſcretie en beſcheidenheit van de Heeren Gouverneurs de courtoiſie en beleefde onthaling blijven, die de commandeur en kapitein voornoemt, nopende dezelve, aen hen verzoght hebben.

Op die voet zullen zy het fort met de vaſtigheidt, en het geen daer in is, des namiddaghs, over leveren, mede nemende alle nootwendige voorraet tot hunne reize, die zy doen zullen zoo menigh-

menighmael en zoo haest, als zy begeeren.

Was ondertekent
Andre Vidal de Nigreiros.
Alvaro Fregoso d'Albuquerque.
Diogno da Silveira.
Lopes Laurenço.
Fereiro Betenkor.
Suppolito Abuko de Verkosa, en
Sebastiaen de Guimares.

Na overlevering der vesting, hield *Moucheron* met de Portugese veldoversten een wijle gesprek, en zeide hun, dat deze daet niet met het geen overeen quam, dat zy in hunne mandamenten en brieven te kennen gaven: te weten, dat zy gekomen waren, om de beroerte, by de Portugese inwoonders verwekt, op verzoek der Hooge Raden, te stillen en slissen. Hier op gaven zy veele bedrieghelijke en verwerde antwoorden: bedekkende hun voornemen, met te zeggen: zy wilden de vrede houden en hanthaven, die hunne koning met de hooghgemelde Heeren Staten Generael gemaekt hadden.

Naderhant stelden de Portugesen zich volkomentlijk in alles aen, als of zy meesters van het lant waren: want sy vingen perzonen, die den onzen toegedaen waren: namen informatie en bericht van de Portugese vrouwen met Hollanders getrouwt, spraken burgerlijke vonnissen uit, en stelden die ter executie, en deden *Moucheron* zijne slaven, voor een vierde part van de waerdye, verkoopen

En alhoewel aen de soldaten, vrye luiden, en anderen, die in de veroverde vesting waren, goet quartier by verdragh belooft wierdt, zoo hebben evenwel de Portugese hoofden drie en dertigh Brasilianen, die tot garnisoen daer in lagen, aen de pallissaden gebonden, en alzoo tierannelijk laten worgen: het welk onder die natie grote verbittering heeft gemaekt. Doch de Portugesen brachten tot hunne verschooning by, en zeiden, dat dezelve Brasilianen storven door hunne feiten, die zy, zoo zy zeiden, zelfs bekent hadden: hoewel men het veel meer daer voor houden most, dat het geschiede tot vernoeging van d'inwoonders: alzoo dezelve een requeſt vol klachten tegens de Brasilianen hadden getekent en overgegeven.

De rest der Brasilianen, ten getale van dertigh, bleven in't leven, en wierden aen de Portugese officieren gegeven, om hunne bagagie te dragen. Het vrouwvolk wierdt aen d'inwoonders uitgedeelt. D'overige raken vry.

Voorts verstelden de Portugesen de regeering, maekten, tot kapitein en *Alkayde Major* van die stad en plaetse, eenen *Alvaro Fregoso d'Albuquerque*, en namen in hunnen dienst eenen Fransman aen, die, onder het belegh, met zijn geweer van d'onzen tot den vyant overgeloopen, en *Francisko de Latour* genaemt was. Zy maekten hem kapitein van veertigh mannen, zoo die van d'onzen overgeloopen, als na het accoort in dienst der Portugesen getreden waren. Veranderen den staet des oorlogs.

Zy maekten van de boeren of Portugese inwoonders drie kompagnien, onder de kapiteinen *Pedro Fregoso*, *Ignatie Ferrere* en *Manuel de Mello*: welke compagnien in Serinhaim geleit wierden, om aldaer die plaetse te bewaren.

Zy doopten ook twee Joden in Serinhaim, d'een *Jacquo Franco*, en de ander *Isaaque Navarre* genoemt. In 't kort gezeit: zy stelden zich in alles aen, als heeren en meesters van het lant. Doopen twee Joden.

Meest alle de vrye luiden, die zuiker-molens en andere goederen bezaten, bleven aldaer onder acte van sauvegarde of brieve van vrygeley, en onder belofte van in hunne goederen te zullen werden beschermt. Alleenlijk quamen twee perzonen van de vrye luiden op het Reçiff, die best deden: want hoe schandelijk de luiden daer zijn gehandelt, zal breeder gezeidt worden. Vrye luiden blijven in Serinhaim.

Den vijftienden, des namiddaghs, quam in een berk aen het Reçiff het garnisoen, met twee vrye luiden van Serinhaim, sterk twee en dertigh koppen. D'overige vrye luiden waren by de Portugesen gebleven. Garnisoen van Serinhaim komt op het Reçiff.

Roelant Karpentier, heer van de zuikermolen *Formoso*, en *Daniel de Haen*, heer van de zuikermolen *Itaperahu*, gingen het nieu aengelandt volk

te gemoet, en verkregen van hen, dat zy op hunne zuiker-molen en goederen moghten blijven zitten.

Ten zelven dage gaf de gewezen Commandeur van het zelve guarnisoen ter vergadering op het Reçiff reden, waerom hy die plaetse had opgegeven. Waer op by de Hooge Raden goet gevonden wierdt, hem voor den krijghsraet te doen stellen: om aldaer zijne zaken te verantwoorden.

De vaendrigh, die het garnisoen van Serinhaim na het Reçiff geleide, ten einde het op wegh geen leet geschieden zou, leverde den vijftienden ter vergadering van de Hooge en geheime Raden eenen brief over, die by de kolonellen *Martijn Soares Moreno*, en *Andre Vidal*, op den achtsten van Ooghstmaent ondertekent was. Waer by zy verhaelden, ten wat einde zy door den Gouverneur van de Bahia in Neerlants Brasil gezonden waren, en maten in denzelven de wreetheden, die zy zeiden, de Hollanders tegen de Portugesen gepleeght te hebben, breet uit. In dezen brief was een brief van den zelven gouverneur gesloten, van den 30. van Hooimaent, beneffens een plakaet, dat zy wilden doen verkundigen: waer by zy alle d'ingezetenen van de kapitanie van Parnambuko zouden doen daghvaerden, om peremtoirelijk binnen den tijt van acht dagen voor hem te verschijnen, om hen in vrede te stellen.

Brief van Moreno en Vidal aen de Hooge Raden.

De brief van *Martijn Soares Moreno* en *Andre Vidal* luide aldus.

Uit de zware beroerten en op het hooghste gekomene oproeren, daer de Portugesen zich in deze Kapitania mede opgeworpen hadden, hebben U Ed. gelegentheit genomen, om den gouverneur en kapiteyn generael van Brasil, de Heer *Antonio Telles da Silva* hunne verslagentheit voor te dragen, en den zelven in allen ernst te verzoeken, dat hy die ontstane beroerte wilde helpen stillen, door zoodanige middelen, als hem de sterkte en bequaemste zouden schijnen te zijn.

Op den zelven tijt is van alle d'inwoonders van dit lantschap eenstemmelijk aen den zelven heer om hulpe en bescherming geroepen, om bevrijt te zijn van d'affronten, moorden, stroopinge en vrouwenschenderye, die zy in der daet leden: welke hen hadden doen besluiten en voornemen, om tzamentlijker hant hunne vryheit uit te roepen, en als een gevormeert leger gewapent met stokken (als anders niet kunnende wegens d'ongelegentheit, waer toe hunne slavernye hen gebraght had) hunne eere, op zoo meenigerleie wijze verongelijkt, te verdedigen. Want zy vertrouwden, dat de goddelijke Majesteit eens medelijden met zoo veel kout vergoten bloet zou hebben. Boven dien maekten zy ook aen zijne Ed. bekent, de verbintenisse, die hy hadde, om hen te helpen en bystant te doen: 't zy om dat hy een Portugees van hun eigen volk en bloet was, of om dat hy zich over hunne ellenden erbarmen most. En schoon die redenen zelfs niet in betrachting en aenschouw quamen, zoo behoorde evenwel hun hooghste noot en de natuurlijke reden, ja zelf de politijke consideratie van staet, (waer door zy hem om bystant verzochten) genoegh te zijn, om by hen met de verzochte hulpe niet in gebreke te blijven.

Eindelijk sloten zy voor de laeste reden, dat by aldien zijne Ed. hen niet te hulpe quam, het met gevaer van zijn leven zou zijn, en hy daer voor rekenschap aen God zou moeten geven, by aldien zy aen eenen vreemden Vorst zouden moeten verzoeken: het geen van hunnen natuurlijken geweigert wiert.

Na de Heer gouverneur en kapitein generael, deze nieuwe en hooghdringende redenen, wel rijpelijk overwogen, en zich, op de beqnaemste middelen, tot dit werk (die U Ed. tot zijne verkiezing schenen te laten staen) beraden, en op de kracht van het anghstigh zuchten zijner Portugesen gelet had, zoo heeft hy eindelijk voor een eenigh en bezonder middel besloten, in gevolge van U Ed. bezendinge, zoo grote onruste en beroerte te doen stillen. Maer alzoo der Portugesen vereeniging zoo groot was, (alhoewel het hert zeer noch meerder bevonden wiert, en U Ed. dreighden, hun voornemen ter uitvoering te stellen) zoo heeft hem belieft, dat hier zoodanige perzonen met zoodanige maght zouden komen, dat zy zoo wel met voorsightigheit als

met

met oorlogh zouden te werk gaen, en de gewenschte en voltrokke vrede uit te werken.

Op deze voet, ghy Heeren, komen wy gezonden, en zullen onze maght, ten verzoeke en oorbaer van U Ed., besteden, en onze hulpe verstrekken: in gevolge van onze vrede en het verbont, te wege gebraght, met zoo grote onkoste, als U Ed. wel zullen kunnen verstaen, waer aen wy ons niet laten gelegen zijn.

En ter nauwer noot betrapten wy dit lant, of onze ooren wierden geslagen, en onze herten ontstelt, en met meedogen bewogen, over het onnoozel kermen van veertigh van onze Portugesen, Catholijken en ingeboornen, in eene kerke te *Rio Formoso* vermoort: daer in zy met geveinsde treken, door de dienaers van Uw Ed. gelokt waren: zonder aenschouw te dragen aen achtbare, en droevige stokoude luiden, of aen onnozele kinderen en zuigelingen: die de naturellen des landts aen de borsten van de moeders, t'zamen met hun voetsel, zoo wreedelijk hebben verslonden.

Tot onzer kennisse zijn ook gekomen die zuchten en klachten van vele edele juffrouwen en maeghden in de *Vargea* en *S. Laurenço*, die de Brasilianen van U Ed. zoo schendigh hebben verkracht: voortslaende tot moorden, en andere ongeschikte dertelheden te plegen: beneffens vele andere ongebondentheden, die U Ed. dienaers in *Pojuka* met zoo eene openbare wreetheit hebben aengerecht, dat zy tot het aen stukken kappen van een ouden hermijt, met noch een kint, in zijne eige kapelle, zijn voortgeslagé.

Daer en boven hebben zy besmet en ontwijt de gewijde plaetsen, met het quetsen van beelden der heiligen, en het naekt uittrekken van de koninginne van den hemel, de H. Maeght Maria, onze lieve Vrouwe. Alle grouwel-stukken die, als noit gehoort, d'allerbitterste en stoutste herten doen beven, en vreze en vertwijffeling aen d'edelmoedighste gemoederen aenjagen.

En alzoo wy hebben bevonden, dat U Ed. hebbende geinterponeert d'authoriteit van den gouverneur en kapitein generael, evenwel zoo vele en verscheide zaken hebben gemoveert: vormerende boven dien een zoo sterk leger: het welk tot op den dagh van heden noch in het velt leit: en het dierhalve nodigh is, dat wy U Ed. op het Reçiff zullen moeten bezoeken gaen. In gevolge van onze orde, zoo hebben wy met'er daet besloten, gene maght met allen achter onze rugh te laten: op dat zy ons het een hartzeer op het ander niet zouden aenjagen. Wy zullen dan alle beleeftheit en goede onthaling gebruiken, en voeren met ons de krijghsmacht van deze stad Serinhaim, ter tijt en wijle, dat wy met U Ed. zullen besloten hebben, het geen meest strekken magh ten dienste van Godt en onzen staet: verzoekende dat U Ed. ondertusschen gelieven te doen d'excessen en baldaedigheit van hunne soldaten ophouden. Op dat van haerent wegen geen oorzaek tot een openbaren oorlogh gegeven wort. Want wy van wegen Godt, de Koning, onzen Heer, Don Joan de Vierde, die God beware, en uit den naem van de Heeren Staten, die Godt vermeerdere, aen U Ed. eens en meermalen verzoeken en betuigen, dat de getroffe vredehandeling magh werden onderhouden, die wy alleenlijk mede brengen tot een weghwijzer en onverbrekelijke orde; hebbende daer af de authentijke copie, om satisfactie te doen aen de Princen van Europa. En op dat U E. dezelve ook moghten hebben, zoo zenden wy neffens dezen de copye van de plakaten, die wy in deze capitanie hebben doen aenslaen. God beware U Ed.

Serinhaim den 8. Augusti. 1645.

Martin Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

Het plakaet voornoemt, dat in de bovengemelden brief gedaght wort, luide aldus:

DE *veltoversten Martin Soares Moreno en Andre Vidal de Negreiros, doen aen alle inwoonders en perzoonen, in deze Kapitania van Parnambuko zich onthoudende, weten. Hoe by eenen brief van den Hogen raet, aen den gouverneur en kapitein van Brasil, te water en te lande, bekent gemaekt zijnde, d'oproeren, muiteryen en beroerten, die onder de Portugesen in* Plakaet.

 dezen

dezen oort ontstaen waeren, verzoekende boven dien met eene bezending het tusschenkomen van zijne dienaers en wapenen, om die te stillen, by eindelijk ons na deze Kapitanie tot ten zelven einde heeft gezonden, alwaer wy tegenwoordigh zijn, en gebieden dat alle Portugesen, van wat conditie zy mogen zijn, binnen acht dagen peremtorelijk zullen hebben te verschijnen, op dat wy hen mogen stellen in vrede, als by de heeren Nederlanders verzocht is.

Zoo bidden en begeeren wy van hen uit vrientschap en beleeftheit, waer mede wy tzamen verbonden zijn, dat zy tegen zoodanige Portugesen niet procedeeren, noch wapenen tegen hen neemen: volgens het tractaet van vrede, op pene, dat het contrarie geschiedende, wy groote klachten aen den Hoogen Raet zullen doen, met verzoek dat d'overtreders van dezen gestraft zullen mogen worden anderen ten exempel.

Ik Alexes Antunes heb dit gemaekt: en ik Franco Bravo Desembarquador heb het onderschreven.

Martino Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

Hier op wiert by de Hooge en geheime Raden besloten, dit schrijven niet als kort en bondigh te beantwoorden, en het plakaet met een ander plakaet te wederleggen, en krachteloos te maken

En op dat voor de vergadering der Negentienen zou mogen blijken, dat de feiten en misdaden, in deze brieven en meer schrijven aengeroert, den Hoogen en geheimen Raden t'onrecht toegeschreven wierden, zoo wiert by hen besloten, alle dezelve, by maniere van apologie en verantwoording, te laten wederleggen, en te bewijzen, dat die door de rebellen zelfs veroorzaekt waren. Daer toe, en om de brieven en plakaten te beantwoorden, wierden, beneffens den Assessor *Walbeek*, de Raden van Justitie, *de Wit* en *Moucheron*, gemachtight.

De Bahise troepen trekken ter belegering van de Kaep S. Augustijn.

Van Serinhaim trokken in Ooghstmaent de Bahise troepen na Pojuka en de Kaep van St. Augustijn: alwaer zy zich by het volk van *Kamaron* en *Henrik Dias*, en by d'inwoonders van dien oort vervoeghden. Voorts besloten zy, (na ons garnisoen uit Pojuka en de stad van St. Antonio de Cabo vertrokken was) het fort Verdussen, aen de Kaep van St. Augustijn, van de lantzijde te belegeren: gelijk zy ook kort daer na aen beide zijden van de riviere hunne legers neersloegen, en alzoo dat fort begonnen te bloqueren.

Ondertusschen hebben de Hoge Raden ook niet nagelaten, op de geruchten van des vyants komste, die plaetse van alles te verzien.

De... waer Bulle... te ge... den v... om d... in teg... weer... breng...

Den tweeden van Oogstmaent wiert by hen besloten, eenen uit de vergadering, met namen Adriaen Bullestraten, beneffens den Admirael Kornelis Lichthart, derwaerts te zenden, ten einde zy lieden alle gebreken, die daer mochten zijn, zouden doen herstellen: ook op het fort van der Dussen en de omleggende plaetsen orde te stellen: als mede opzicht te nemen en t'overleggen, of het dienstigh zou zijn de reduit op den bergh Nazaret, desgelijx de baterye aen den zeekant in de mont van het zeegat wederom op te maken, om die plaetse des te beter te verzekeren, en alles in zoodanigen tegenweer te brengen, dat de zelve ten genoege van de compagnie verzekert zou zijn: alzoo het scheen, dat de vyant insonderheit het oogh, om die plaetse te bemachtigen, had. Hier op vertrok Bullestraten met den Admirael den vijfden des morgens, van het Reçiff, en quam tegen den avont aen het fort van der Dussen, aen de Kaep van St. Augustijn. Hy quam den negenden des nachts wederom op het Reçiff: alwaer hy ter vergadering het volgend verhael en verslagh van sijne verrichting deed.

Verh... van z... verri... ting a... de H... Rade...

DAt hy den vijfden van Ooghstmaent van het Reçiff des morgens omtrent ten negen uren vertrokken zijnde, tegen den avont gekomen was, aen 't fort van der Dussen, aen de Kaep St. Augustijn.

Dat hy den 6. deses, wezende Sondaghs na de voormiddaghs predikatie, op den bergh van de Kaep met de Admirael en andere gereden was, en aldaer gevisiteert had het inkomen van 't gat, de vervallen reduite en steene batterye. De reduite had hy gevonden met kleine kosten reparabel te wezen, en de stukken op de bateryen vernagelt, doch het werk aen de zeekant noch in ordre.

Dat

Dat hy een bestek had laten maken, zoo om de reduit op te maken met een fortie van pallisaten, baterye, corps du garde, uitruimen van de grachten, als anders.

Noch een, om de baterye van achter te konnen sluiten met een steenen borstwering, alzoo daer geen hout kon werden gestelt, als pallisaten, corps de garde, fortje, als anders.

Dat hy orde had gestelt, zoo haest het droogh weder was, om de bergh te doen schoon maken, en de ruighten af te branden, als ook de ruighte, die aen de kerke Nazarette stont.

Dat hy het fort van der Dussen gevisiteert, en last gegeven had om 't zelve metter haest in ordre te brengen; alzoo de Heer Admirael alrede met zijn byhebbend volk het zelve fort by provisie met pallisaten had laten voorzien, en vordere ordre gestelt.

Dat hy de majoor Hooghstraten gelast had, dat 't zelve datelijk met pallissaten, volgens het bestek, mochte werden opgemaekt.

Dat hy den zevenden der zelver maent het volk, aldaer garnisoen houdende, ten vollen had laten betalen, als mede de treins-persoonen, en dien dagh voort was gereden, naer St. Antonio, door quade en moeijelijke wegen, en het volk mede aldaer had laten betalen, de trenchementen gevisiteert, en op alles ordre gestelt.

Dat hy het opmaken van de redoute op den bergh Nazareth aen de Kaep, als de steenen batterye om laegh, besteet had, zoo met pallissaden, batteryen en stene borstweeringe, met twee corps de guarden en haer toebehooren, volgens het bestek, voor 900. gl. mits conditie: dat 't zelve in drie weken zoude werden opgemaekt. Aldaer had hy verstaen, datter omtrent Rio Formoso eenigh volk uit de Bahia komende, zou gelant zijn uit de vloot, die de voorleden week op de kust voor 't Reciff gezien was: doch alzoo geen sekere kontschap konde bekomen, had hy een expressen aen den lieutenant *Montangie*, te *Serinhaem* commanderende, gezonden, om uit hem te verstaen, wat hier van mochte wezen: als mede, hoe het met hem en het garnisoen aldaer was gelegen, onder goede beloften, alzoo te lande geen kontschap konden bekomen.

Dat hem aldaer hadden gepresenteert 35. vrye lieden, om dienst te hebben, dat haer toegestaen was.

Dat hy den 8. Dito van daer gereden, met heel quaet weder, ende over de bergen de Hegendos op strant gekomen was, alwaer de Heer Admirael had gevonden: en waren zoo 't zamen de riviere *Sangada* gepassеert en met het wassende water gekomen aen de *Candelaria*, en aldaer verbleven, om dat het volk het strant niet en konde gebruiken. Aldaer verstonden zy, datter in de rescontre van de Heer *Haus* met de rebellen aen den bergh ontrent twee hondert rebellen zouden zijn gebleven: waer onder eenige officieren, en ontrent veertigh of vijftigh van de onze.

Dat *Belchior Alvares* aldaer by hem komende, vertoonde, dat ontrent drie hondert gerevolteerde ingezetenen haer hadden laten verluiden, dat zy gaerne pardon zouden hebben, 't welk hy aen de vergaderinge hadde gerenvoyeert.

Dat, gereet zijnde om na 't Reciff te rijden, een soldaet van haer troep quam, die wat achter was gebleven, aendienende dat hy van de dienaers van de veerman van *Rio Sangado* was naekt uitgeschudt, en heel swaerlijk met een knodse gequetst: welke persoons quetsure gevisiteert, en de zake alzoo bevonden zijnde, was *Belchior Alvares* gelast hem te doen cureren, alzoo men met hem niet over wegh konde: en was kapitein *Pistor* gelast met 20. soldaten te rugh te gaen, om zulke boosdoenders aen te treffen en gevangen te nemen: en alzoo beducht was, dat by de gerevolteerden wel licht een embuscade op hem mochte gemaekt zijn, had hy met den Admirael geresolveert, de Negros met de bagagie af te zenden, en met het ander volk daer na toe te gaen, om *Pistor* en zijn volk te verzekeren: dat zy, aen het veer komende, het huis bezet, en den veerman met zijn drie zoonen gevangen genomen hadden: doch den Mulaet, die het feit gedaen hadde, ontkomen was.

Dat zy die nacht noch na 't Reciff gereden, en met zwaren regen en groot perijkel de rivier aen 't fort *Æmilia* gepassеert waren.

Dat hy den negenden verstaen had door de Negros van *Moses Navarre*, wezende van hem met brieven naer zijn *Ingenio Sursacque* afgezonden, hoe een Embuscade ontrent de *Candelaria* op haer was gemaekt, doch niet en hadden derven opbreken, en dat die Negros van de zelve waren gevangen geweest, doch weer ontlopen waeren.

Schrijven van Hooghstraten aen de Hoge Raden.

Midlerwijle verwittighde de Major Hooghstraten, by brieve van den dertienden van Ooghstmaent, van de Kaep van S. Augustijn, de Hooge Raden, hoe het garnisoen en de vrye luiden van St. Antonio aen de Kaep van S. Augustijn wel aengekomen was. Dies zy nu aldaer twee hondert en taghentigh koppen sterk waeren, bestaende in twee hondert en zeventien Soldaten en treyns-perzoonen, en in drie en zestigh vrye luiden.

Kamaron, *Hendrik Dias* en *Joan Vieira* waren met hunne troepen, kort na het vertrek van d'onzen, in S. Antonio gekomen, die de zuikermolen *Algodais* met volk bezethadden, en de Kolonellen, *Martijn Soares* en *Andre Vidal*, met het volk van de Bahia aldaer verwaghten.

Dies hy *Hooghstraten* rekening maekte, van te zullen belegert worden: en voor gebrek van water vreesde: dewijl hem dat door den vyant ontzet was.

Hier op wiert aenstonts by de Hoge Raden orde gestelt, om 30. verken waters, met een gedeelte van eetwaren en oorlogstuigh, derwaerts te voeren, en wat voorders tot nootzakelijkheit van het garnisoen moght dienen.

Soldaten, vrye luiden, en andere perzonen, die tot bescherming van dezelve sterkte konden dienen, waeren 'er meer als te veel. Dies'er weinigh hope voor den vyant was, om die plaetse te bemaghtigen: ten waere hy met den Commandeur Hooghstraten onderling verstant gehouden had.

Des anderen daeghs kregen de hoge Raden schrijven van *Hooghstraten Ley* en *Hek*, hoe des vyants troepen zich in de zuikermolen *Salgado Zuvisiaque* en andere plaetsen al gelegert hadden: alwaer zy de Kaep te lande blokqueerden.

Vry veel verzekerden zich de hoge Raden van het fort aen de Kaep van S. Augustijn: door dien'er eenige perzonen in waeren, die in voorige oorlogen voorname ampten bedient hadde, en reeds door hen al verhoogt waren, en noch meer verhooght zouden worden: als *Hooghstraten*, *Kaspar van de Ley*, voor deze Ritmeester, *Jan Hik*, *Albert Gerritsen Wedda*, eertijts kapitein van de Compagnie, en andere meer.

Doch het schijnt d'ontrouw en begeerlijkheit by die perzoonen d'overhant genomen had: zoo dat de Commandeur *Hooghstraten*, met toestemming, raet en aenrading van den Ritmeester *Kaspar van der Ley*, en *Albert Gerritsz. Wedda* het fort voornoemt den dertienden van Ooghstmaent voor de zom van zes duizent kruizados, of achtien duizent gulden, benefsens eenige andere genotten, die hem toegestaen wierden, schelmachtigh verkochten, en aen den vyant overleverden. Voorts gingen zy met het garnisoen in dienst van den vyant over: daer *Hooghstraten* een kolonels plaetse over de Nederlanders, en andere natien van onze zijde was toegestaen.

De ... S. Au... stijn ... radel... overg... ven.

In dezer voegen wiert dat fort door eenen perzoon, die by de Compagnie, tot een man gemaekt was, tegen eer en eet aen de Portugesen verraden.

Het bemaghtigen en veroveren van de Kaep van S. Augustijn verwittighde *Martin Soares Moreno*, den gouverneur *Antonio Telles da Silva* by brieve van Herfstmaent, die aldus luide.

Brief ... het v... over... der ... aen ... toni... Telle... Silva

OP huiden, zijnde zondagh, den dertienden van deze tegenwoordige maent, heeft ons God de genade gedaen, van ons te stellen in het bezit van deze sterkte van't puntael, dewelke by den Veltoverste Andre Vidal de Negreiros ingenomen is. En is God zoo goedertieren, dat ons's daeghs daer na des morgens heel vroegh het gelt toequam, dat uw Senhoria aen ons hadde gezonden, met den wijn, dien uw Senhoria my vereerde: met den welken ik deze vrienden onthaelt heb, die ik als noch vergaste. Wy hebben eenen treffelijken koop gedaen: vermits wy, behalve de plaetse, haven en geschut, ook het schoonste volk gekocht hebben, dat zy

heden

heden's daeghs hadden. En zal dit dienen tot een exempel aen allen anderen, om zich mede met allen gemak en gevoeghelijkheit over te geven.

Joan Fernandes Vieira heeft ons Saturdagh avont geholpen met ontrent vier duizent dukaten in gelde, van de inwoonders verzoght: hoewel met gewelt. Maer het heeft ons zoo wel te pas gekomen, als'er iet wezen kan.

Nu zullen wy handelen van deze plaetse wel te versterken. En uwe Senhoria heeft eene haven, zoo goet als die van het Reçiff. En hier mede wil ik uwe Senhoria niet meer moeielijk vallen.

Na zy het fort overgegeven hadden, quam hen een bark van het Reçiff tot bystant, die al hoogh in zee was. Wy zonden op dezelve bark uit kapitein Barreiros, met een andere bark, hen te vore afgenomen, die dezelve met vijf en dertigh man daer in veroverde: beneffens kruit, loot en kogels, die met Gods hulpe vry wel voor ons zullen komen.

Ik verzoek op Uw Senhoria zeer vriendelijk, dat by aldien eenigh perzoon met de tijding van dit succes na het koningrijk gezonden wierde, daer toe kapitein Damiano de Lankois gebruikt moght worden: want het kan lichtelijk gebeuren, dat zijne Majesteit hem eenige vereering doe, en eere bewijze.

Gister avont bequamen wy tijding, dat onze vlote, onder Jeronimo Serrao de Paiva, in Tamandare geloopen was. Ik vreze grootelix, dat de schepen, die uit het Reçiff gekomen zijn, hem zullen aenransen en ontstellen: daer wy hem nochtans ontallijke reizen gewaerschouwt hebben, dat hy na deze rede zou komen, om te zetten.

Kapiava is over lant gegaen, en van die haven vertrokken. Misschien zal deez hem kennis gedaen hebben, dat wy meester van het Puntael zijn. En by aldien zy zich alhier binnen willen begeven, zoo mogen sy het doen: soo niet, het loopt tot hunne verantwoording. Men zeght, dat hen het schip van den bisschop ontbreekt. Ik weet niet, of hen wel eenige poppen in de kop moghten gekomen zijn, van Salvador Korrea te geleiden.

Uw Senhoria is grootelix aen den Serjant Major Diederik van Hooghstraten, en aen d'andere hoofden gehouden. Wy hebben aen hem een Commenda de Christo belooft. Uw Senhoria gelieve my de vrientschap te doen, en hem dezelve, van wegen zijne Majesteit, te bevestigen, met alle moghelijke kortheit, alzoo hy sulx verdient. Hy zeidt, dat hy hier mede niet ophouden zal, en ons volgen wil, en vele diensten aen sijne Majesteit (die Godt beware) doen wil. Wy hebben hem hier te vrede gestelt met eenige andere kleinigheden: daer wy Uw Senhoria van berichten sullen. De Ritmeester Kaspar van der Ley heeft ook veel te wege gebraght: gelijk ook alle d'andere, getrouwt met Portugese vrouwen: gelijk wy uwe Senhoria zullen verwittigen. Deze, zeggen sy, dat in sijn lant een persoon van staet is. Wy hebben hem een Commenda de Christo belooft, met eenige vereering van hondert milleys jaerlix, die hy begeerde voor eenen van sijne zoonen. Uw Senhoria gelieve onze belofte gestant te doen en laten volbrengen: alzoo sijn zoon van deze Portugese Juffrouw is. D'outste zoon heet Jan van der Ley, en de jongste Gaspar van der Ley: voor eenen van beide begeert hy deze vereering. D'overige zijn in hunne huizen, en zoo haest sy komen, zullen wy hen te vrede stellen, en Uw Senhoria verwittigen van alles wat wy met hen zullen handelen. Het zijn alle perzoonen van groot belang, en getrouwt met Portugese vrouwen: het welk ons in dezen wel te passe gekomen is. Uw Senhoria gelieve sich voor wel gedient te houden: alzoo Joan Fernandes Vieira meer in een uure geeft, als ons het Puntael gekost heeft. Maer dit is volk in Barbarie. Hy is in de Vargea, en wy hier in het Puntael, ter tijt en wijle, dat wy alles in ordre zullen gestelt hebben. Kapivara is drie dagen geleden vertrokken over lant. Het kan zijn, dat hy eer daer zijn zal, als dese bark, die God in vrede laet aenlanden, en beware uw Senhoria vele jaren tot bescherming van desen geheelen staet.

Van den bergh van Nazareth den zesten van Herfstmaent, 1645.

Martijn Soares Moreno en

Onder-

Ondertusschen schreven *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal de Negreiros*, uit het Puntael of Kaep van St. Augustijn, zeven of acht verschei-de brieven, van den dertienden, dertig-tighsten en laesten van Oogstmaent, en van den tweeden en zesten van Herfstmaent, waerby zy den Admi-rael *de Paiva* het overgaen van de Kaep van St. Augustijn verwittigh-den, en wel ernstelijk verzoghten, om aldaer met de vlote in die haven te ko-men.

Brieven van Moreno en Vidal nopende het overgaen van de Kaep aen den Admirael de Paiva.

D'eerste der twee laesten luide al-dus.

Mijn Heer.

U E. heeft deze haven van Nasaret en de forten aen onze zijde, bezet met ons volk, zuiver en schoon, om in de zelve met alle zekerheit te zetten, en, by maniere van spreken, zonder anker te werpen. Weshalve wy op U E. verzoeken, bidden en begeeren, dat U E. hier in gelieve te loopen: en wy zullen hier de vlote vertimmeren, en van alle ververfing verzien: daer-beneffens van alle oorloghs-tuigh en volk, dat U E. believen zal, ter tijt en wijle wy besluiten zullen, het geen voorts tot dienst van Godt en zijne Majesteit dienen zal.

De vyant heeft alleenlijk een schip dat vechten kan: de rest is niet meer als klein en zwak vaertuigh.

Hy zoekt ook niet te slaen: maer te zien, of hy U E. van de kust kan doen drijven, en affnijden. En dat is de waerheit.

Mijn Heer, U E. heeft genoegh-zame tekenen van zijne kloekmoedig-heit betoont, en wilt nu, met dyzen en wijken, niet in twijfel stellen d'over-winning, die wy met ons dragen: want U E. in zulken gevalle vele aen God en den koning zult hebben te verant-woorden, over zoo vele duizent zie-len, die aen den name van een armada hangen. Dies U E., heer en vrient, ter-stont herwaerts zal gelieven te komen, met de andere heeren: alwaer U E. een beter eeuwe van uw leven ver-waght, en dat in zoodanige kortheit, als wy U E. zullen communiceren. En alzoo het eene dwaling zou zijn, zoo grooten kapitein meerder aenma-ning te doen, daer de zake zoo klaer is: zullen wy U E. komste te gemoet zien, hier in het huis van Nazaret ge-dekt, om in het zelve alle t'zamen het H. Sacrament te verheffen: waer na wy deze sterkte genoemt hebben. Wy hebben binnen dezelve een Misboek en andere dingen gevonden, die ons dienen konnen. God beware U Ed.

Puntael den zesten van Herfstmaent, 1645.

Martino Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

De tweede brief aen den zelven lui-de aldus.

Het zal U E. nu alreets bekent zijn, hoe wy meesters van dit fort Na-zaret geworden zijn: alwaer U E. ter-stont zal trachten te komen: by aldien de gelegentheit zulx eenighzints toe-laet: alzoo de maght van den vyant te water in twee esquadren verdeilt is, met een brander, volgens het bericht, dat wy bekomen hebben, met voorne-men van u van de kust te drijven: als wy uit eenen brief gezien hebben, van het Reciff zelf geschreven, en met een bark onderschept, die tot sekoers na het puntael quam: houdende aen den Serjant Majoor, die over het fort ge-bood. U E. gelieve dit alzoo te ver-staen, om te doen het geen hem best dunken zal: alles overleggende na sijne gewoonelijke voorzienigheit.

En wy laten U E. weten, dat deze heeren Flamenkos met hunne verrade-rye en ontrouwen handel ons gedwon-gen hebben in de wapenen te komen, en tot eene oorlogh uit te bersten. Wy verzoeken, dat U E. hen op de-zelve wijze ook doet, te vuur en te bloet: want zy het alzoo zoeken. En by aldien U E. voorneemt herwaerts aen te komen, laet het met alle moge-lijke haest geschieden: want alle uitstel schadelijk kan zijn.

Van dezen hebben wy een copy in ons boek gehouden, op dat ten allen tijde van de waerheit magh blijken.

God beware U Ed. Uit het Puntael van het Heilige Sacrament, dezen zesten van Herfstmaent, 1645.

Martin Soares Moreno, en
Andre Vidal de Negreiros.

Het

Het overleveren van de Kaep van Sint Auguſtijn, en wat zich voorders tuſſchen d'onzen en Portugeſen had toegedragen, ſchreef ook zeker *Gaſpar da Koſta Dabreu*, uit de Kaep, aen *Domingos da Koſta*, inwoonder in de Bahia, by brieve, in dezen zin.

IK wenſch dat dit mijn ſchrijven U E. magh vinden in zoo goede gezontheit, als ik uw kameraet van herten begeere. Ik ben in redelijken ſtant in dit Puntael van onze lieve van Nazareth: het welk ten einde van twintigh dagen beleghs zich aen ons opgegeven heeft: en te lichter, om dat de hoofden, die daer binnen het gebiet hadden, met Portugeſe vrouwen getrouwt waren, en hunne goederen daer ontrent leggen hadden. Inzonderheit had de ritmeeſter groote begeerte, om zich over te geven. Men heeft aen hen alle zulke goede conditien toegeſtaen, als zy begeerden: en boven dien noch vier duizent dukaten toegetelt. In het fort hebben wy drie hondert Duitſchen gevonden, het beſte volk, dat zy hadden, en twalef metalen ſtukken geſchuts: waer onder vier, die vier en twintigh pont yzer ſchieten. Mitsgaders noch leeftoght voor drie maenden. Zoo dat, by aldien deze tijdelijke overlevering niet geſchiet was, het ons noch veel volks zou gekoſt hebben: daer wy nu niet meer als een man verloren hebben, die met een kanon-kogel onder de voet geſchooten wiert.

Wy hadden te voore al een berk genomen, die uit het Puntael wilde loopen; ophebbende den ſchout: daer beneffens eenige vrouwen van het Puntael, die na het Reçiff wilden, om tijding te brengen.

Wy hebben dien ſchout en noch een ſchout van Serinhaem genomen, en in handen van d'inwoonders overgelevert, die hem in korte ſtonden van het leven holpen. Een van deze twee was met een Portugeſe vrouw in Serinhaim getrout. Zy zeiden, dat zy hunne handen noch in het Portugeeſch bloet zouden waſſen. Weshalven de vrouwen hen op het lijf vielen, en hen van het leven beroofden, als hen toequam. De verwonnenen zijn meeſt alle op St. Antonio, om na de Bahia verzonden te worden. Velen hunner hebben onder ons dienſt genomen. Men acht dat het getal, zoo van Braſilianen als van Hollanders, dooden en gevangenen, tot duizent driehondert komt. *Salvador Korrea de Saa* komt met zijne eſquadre niet te voorſchijn. My dunkt dat hy geſcheurt is. D'onzen kruiſen hier. Maer het is nu drie of vier dagen geleden, dat wy die niet zien. De Hollander heeft twalef ſchepen in zee: ik meine, dat die met de onze zullen plukharen. Het Reciff is belegert, en alle de forten. *Laurenço Karneiro* is in *Porto Kalvo*, dat zich over wil geven. De Joden zeggen, dat'er ordre gegeven is, om het volk uit *Rio Grande*, *Paraiba*, en *St. Franciſko* na het *Reçiff* te doen vertrekken. Aldaer is groote oneenigheit tuſſchen de Joden en Hollanders: alzoo de Joden zeggen, dat de Hollanders het lant verkocht hebben. Daer gaen vier hooft-officieren na de Bahia: waer onder hun gouverneur van de wapenen, alle gevangenen.

Op den zelfden dagh, als wy het Puntael ingekregen hadden, lande alhier een berk van het Reçiff, orde brengende, dat zy hen niet over zouden geven, tot den laeſten man toe, met veel oorloghs-tuigh en lijftoght, die alles t'zamen wel duizent vijfhondert dukaten bedragen. Den 5. Septemb. 1645.

Gaſpar Akoſta d'Abreu.

Uit dit ſchrijven der gemelde, en uit de volgende brieven, ſchijnt klarelijk te blijken, dat Hooghſtraten dit verraet van de Kaep van St. Auguſtijn aen de Portugeſen over te geven, al te voren, (wanneer hy derwaerts met Balthaſar van de Voorde afgezonden was,) met *Antonio Telles da Silva*, gouverneur van de Bahia, gebrouwen en geſmeet hebbe.

Van gelijken verkocht zeker Serjant zeker reduit, aen de ſtad Olinda gelegen, voor de ſomme van drie hondert gulden aen den vyant.

In het begin van het belegh der Kaep van Sint Auguſtijn, zond *Andre Vidal de Negreiros* aen Hooghſtraeten, Ley en Hik, twee brieven van den dertienden van Louwmaent, door eenen *Juan Gomes de*

Mello. By welken eenen *Andre Vidal* over het qualijk handelen en vermoorden der Portugese inwoonders, door de Nederlanders en Portugesen gepleeght, klaeghde. By den anderen deed *Andre Vidal* aen Hooghstraten, Ley en Hik verzoeken, dat zy zich aen des konings zijde te verklaren, en het fort, volgens beloften in de Bahia gedaen, over te leveren hadden.

D'eerste dezer twee brieven luide, in het Neerduitsch vertaelt, aldus.

Brief van Vidal aen Hooghstraten en Ley.

IK ben dezen morgen aen dit dorp van *S. Antonio do Cabo* gekomen, zeer begeerig om nieus van U Ed. te weten, en van den kapitein van der Ley: wiens handen ik dikmaels kusse. Ik geve U Ed. te verstaen, hoe dat wy door den gouverneur *Antonio Telles da Silva* herwaerts gezonden zijn, alleenlijk om de beroerten, ontstaen onder d'inwoonders van dit lantschap, te stillen: en dat op het verzoek van de Heeren van den Hoogen Raet: waer af U Ed. getuigen zijt. En na dat wy aen Tamandare gekomen waren, hebben wy bericht gevonden, gantschelijk verschillende van het geen wy verhoopen: als te weten, dat in *Rio Grande* de heeren Nederlanders zeven en dertigh inwoonders vermoort, vele jonge maegden onteert, het beelt van onze lieve vrouwe in stukken geslagen hadden: het welk een grouwel en ongehoorde zake is, en niet te geloven, dat van zoo een eerlijke natie zou kunnen gepleegt worden.

In het schrijven van dezen komt tot mijner kennisse, hoe in *Goyana* de Neerlanders door de * Tapoyers een groote menighte van volk hebben laten ombrengen; hoewel ik zulx niet voorzeker kan aennemen: want in zulken gevalle zou men zich moeten verklaren, om aen deze arme ingezetenen bystant en hulpe te doen: naerdien wy verplicht zijn hen te beschermen: schoon het de verachste natie van de werelt was: aengezien zy hulpe van ons begeren, en Kristenen en onderdanen van zijne Majesteit zijn, die Godt beware.

* of Tapmas.

En als de Heeren van den Hoogen Raet ons verwachten tot deze vrede, zoo hebben zy die luiden gaen overvallen en aengetast, en wreedelijk gedoot: waer door ons grote redenen gegeven wordt, om aen U Ed. uit den naem en van wegen God, zijne Majesteit, en Hoogheit, die Godt beware, beneffens de Staten, te verzoeken, dat U Ed. de beslotene vrede niet wilt verbreken: maer die veel eer met alle behoorlijke ruste onderhouden werde. Van onze zijde zullen wy ook alles doen, wat moghelijk is, met den perzoon, die deze inwoonders bestiert.

Dies ik hope dat alles bevredight en gestilt zal worden, zoo wel van U Ed. als van onze zijde.

Met deze bezending gaet de kapitein *Joano Guomes de Mello*, beneffens den luitenant *Francisco Guomes*, die U Ed. my gelieven zult in alle kortheit weder af te veerdigen.

God beware U Ed. vele jaren.

Den 13. van Ooghstmaent
1645.

Andre de Vidal.

D'andere brief luide aldus.

Brief van Vidal aen Hooghstraten.

GEdenkende aen het woordt, dat U Ed. ons in de Bahia gegeven hebt, en aen het geen door de kapitein van der Ley aen den gouverneur *Joan Fernandes Vieira* en den kapitein *Joano Guomes de Mello* toegezeit is, worden wy meer in ons voornemen aengemoedight: want noch U Ed. noch kapitein van der Ley kunnen niet in gebreke blijven in de verbintenisse en gedane belofte: waer mede zy ons zoo hooghelijk hebben verplight.

Wy zijn in dit lant met drie duizent mannen aengekomen: al uitgelezen schoon volk, en met een van de twee oorloghsvloten (terwijl d'andere noch niet aengekomen is) die deftigh wel gewapent is, en U Ed. nu hebt zien voorby varen. Waer mede ik hope, dat nu deze arme ingezetenen bevrijt zullen zijn, alzoo wy en zy zeer begeerigh zijn, om U Ed. in ons gezelschap te zien, en met die genegentheit te beminnen en eeren, als U Ed. wel bekent is.

Wy verzoeken, dat U Ed. doch niet bevreest zijt, bedorven te zullen zijn. Want wy beloven U Ed. te houden en na te komen, al wat *Joan Fernandes Vieira* en *Joano Gomes de Mello* U Ed. hebben aengeboden. Van mijnent wege

ge beloove ik U Ed. vorder te doen, al wat U Ed. begeren zal, en beloove mijn woort te volbrengen, zonder in eenigh punt in gebreken te blijven.

Aen d'inwoonders, die daer zijn, zullen wy vrygelei-brieven geven, en al hun goet in bescherming nemen: gelijk wy te Serinhaim aen den Commandeur, Schout, Karpentier en allen anderen, die zich op zicht van onze maght hebben overgegeven, gedaen hebben. Het welk ik verhopen wil, dat U Ed. ook zullen doen. En om vast te zetten, de maniere waer op men handelen zal, zoo gaet derwaerts *Joano Guomes de Mello*, aen wien wy deze zake alleenlijk vertrouwen, om alles, gelijk U Ed. my gezeit hebt, in het werk te stellen: of dat wy anders mogen besluiten, wat ons goetdunken zal. Ondertusschen beware God U E. vele jaren.

Santo Antonio
do Cabo 13. Aug.
1645.

U E. zeer genege
vrient en Dienaer
Andre Vidal de Negreiros.

Hier op schreven Hoogstraten, Hik en Ley een brief, in dezen zin, hem tot antwoort: waer by sy sich over het vermoorden en qualijk handelen der inwoonders, door de Tapoyers en Nederlanders, ten hooghste ontschuldigden, en den smuikhandel met *Joano Guomes da Mello* quansuis afsloegen.

WY hebben van *Joano Guomes de Mello* U E. brief ontfangen: waer uit wy verstaen, dat U Ed. aen de stad van S. Antonio gekomen waert. Het is ons zeer lief te weten, dat de Heer gouverneur *Antonio Teles da Sylva* de beroerten wil stillen en neerleggen, die in deze quartieren ontstaen zijn. Waer in wy hoopen, dat door U Ed. tegenwoordigheit ook veel gedaen zal worden. Wat belangt d'affronten die U E. verhaelt, die de Tapoyers, en andere moetwilligheden, die de Nederlanders zouden mogen gepleeght hebben, is ons zeer leet. Van onzent wegen is'er niet een kint verongelijkt, en veel minder eenigh eerlijk mensch. Zoo dat U Ed. die klachten aen de Heeren van den Hoogen raet, en niet aen ons kunt doen.

Wat voorts aengaet, dat U Ed. schrijft, dat wy met den kapitein *Joano Guomes de Mello* en met *Francisco, Gomes* lieutenant zouden handelen, dat is in onze maght niet: en verzoeken over zulx op U Ed. zeer ernstelijk, ons met zoodanige bezending niet meer te begroeten. Hier mee kussen wy U Ed. de handen, die God ondertusschen beware.

Blijvende U Ed. dienaers en grote vrienden.

Geteekent

Kaspar van der Ley,
D. van Hoogstraten
Johan Hik.

Hooghstraten maekt des vyants schrijven den Hogen Raden bekent.

Hooghstraten zond ook d'eygenste vyandts brieven: als ook het antwoordt, dat daer op geschreven was, den Hoogen Raden toe, met groote betuiging van zijne plicht te zullen betraghten, en dat de Hooge Raden zich op zijnen perzoon en goede diensten mochten verlaten. En om den Hoogen Raden zijn getrouwheit des te meerder te doen blijken, en verzekering te geven, zoo was dezelve brief ook by Ley en Hik ondertekent.

Hier over schreven de Hoge Raden aen den Majoor Hooghstraten, dat sy hem voor als noch in het commando van 't fort bevestigden: desgelijx aen Ley en Hik, dat zy op hunne bevordering tot eenigh ampt, in voorvallende gelegentheit, zouden acht geven, om alle jaloesie onder die drie perzonen, waer uit anders ondienste stont te rijzen, te weren.

Haus na de Kaep S. Augustijn gezonden.

Dit openbaren van des vyants aenzoek wiert by eenen ieder aengenomen, als komende uit een oprecht herte van getrouheit: waer door te beter gevoelen van den perzoon van Hooghstraten verwekt wiert; want niemant nu aen sijne plicht en de bescherming van die plaetse twijffelde. Doch des onaengezien, alzoo zoodanige aenspreke met den vyandt eenigh vermoeden in de Hooge Raden baerde, zoo hebben zy den oversten Haus datelijk ontboden, en eenen bark gereet gemaekt, om hem t'zijner aenkomste derwaerts na de Kaep van Sint Augustijn te zenden, en op de bescherming des forts behoorlijke en goede ordre te stellen:

alzoo het zelve of een belegering, of een aenval te verwachten had.

Na de Hooge Raden over het schrijven der brieven van *Andre Vidal*, aen Hooghstraten, Ley en Hek, beraetslaeght hadden, en bemerkten, dat het schrijven van den gouverneur van de Bahia, belangende het reduceren en herroepen der rebellen, op enkel bedrogh gegrontvest was: zoo wierdt den Admirael Lichthart voort daer aen door hen orde toegezonden, dat hy alle Portugese schepen, die hy kon bezeilen, zou doen strijken en opbrengen, en hem niet anders handelen, als of zy openbare vyanden waren.

Admirael Lichthart belast de Portugeze schepen op te brengen.

Den vijftienden van Ooghstmaent droegh d'overste luitenant Haus ter vergadering van de hooge Regeering voor, hoe gantsch dienstigh en noodigh zou zijn, aengezien de rebellen, door aenlanding van het sekoers, onder de Portugese kolonellen, *Martin Soares Moreno*, en *Andre Vidal*, zich sterk bevonden, dat de Hooge Regeering, hoe eerder hoe liever, onze troepen van buiten in't Reçif zouden trekken, zoo wel om dat die, als kunnende buiten de Brasilianen gene 300 koppen uitmaken, lichtelijk door den vyandt konden afgesneden en bezet worden: (alwaer sy, niet kunnende door d'onzen van het Reçiff bygestaen worden, zich zouden moeten overgeven:) als ook om dat alle die troepen, tot bezetting van het Reçiff genoeghzaem vereischt werden: by aldien men het zelve tegen des vyants maght (die na alle berighten, inzonderheit daer op, als zijnde de hooftplaetse, meende toe te leggen) zou willen beschermen en verdedigen.

Beraetslaghing of men het krijghsvolk van buiten binnen het Reçif zal trekken.

Tegen dezen voorslagh, om al ons volk binnen de fortificatie te bergen, wierden groote bedenkingen ingebraght.

Eerstelijk, dat men daer mede het platte lant en sijn gerijf volkomentlijk zou verlaten, en den vyandt datelijk voor de poorten van het Reçiff krijgen: waer door d'onzen geen middel zouden hebben, om langer beesten en Farinha tot onderhoudt te bekomen, die zy nochtans zoo hooghnoodigh hadden, om den lijftoght te mogen strekken, en door die de sekoersen uit het vaderlant af te wachten.

Dat de rebellen daer door in maght van volk zeer zouden toenemen, om dat d'ingezetenen, die toen door vreze van onze troepen hen niet derfden toevallen, alsdan tot hunnen gebiede zouden blijven, en genootzaekt worden, mede de wapenen tegen d'onzen aen te nemen.

Dat d'onzen, uit 't veldt zijnde, de Tapoyers, die zy t'hunner bystant tegen de rebellen op ontboden hadden, in de genade van hunne vyanden zouden laten: alzoo dezelve belast waren, *Machiape* of *St. Antonio* aen te doen: alwaer zy, d'onzen niet vindende, lichtelijk konden geslagen en ontdaen worden. Hier tegen wiert ingebraght,

Ten eerste, wegen het afzenden van de beesten en farinha, wert bygebraght, dat d'onzen alsdan by een zijnde, beter voordeel tot toghten en uitvallen ten platten lande, om beesten en farinha, te doen, zouden hebben: door dien de vyant alsdan niet weten konde, waer het op aengezien was: als anders, daer hem ons leger, plaetse, sterkte en alle gelegentheidt bekent was.

Daer en boven konden d'onzen, dewijl zy meester ter zee waren, door middel van hunne schepen, volk te lande werpen, daer zy begeerden, en aldaer om lijftoght uitzien. Waer door de vyant gedwongen zoude worden, zijn maght te moeten verdelen, en dienvolgens het Reçiff des te minder kunnen bloqueren.

Belangende dat de vyant, zoo d'onzen hunnen troepen binnen trokken, d'overige Portugese ingezetenen tegen d'onzen zoude kunnen in de wapenen brengen, zoo wiert verstaen, dat zulx onzen staet weinigh zou kunnen krenken: om dat het voor d'onzen beter was, die voor openbare vyanden, als geveinsde vrienden te hebben: dewijl d'onzen in der daet bevonden, dat zy generalijk alle tot hun volk en verandering geneight waren: en, hoe schoon zy zich aen d'onzen voordeden, evenwel nergens anders toe dienden, als om alle gelegentheit van onzen staet te verspieden, en dien aen den vyant over te dragen.

En als die alle voor vyant verklaert waren, zoo zouden d'onzen beter gelegentheit hebben, om hunne goederen

ren aen te taſten, en tot onzen voordeel te bekeeren: waer uit voor den vyant, geen lijftoght by der handt vindende, te meerder ongelegentheit zou ontſtaen, om het Reçiff te mogen beſluiten, en met uithongering tot overgeven te dwingen.

Het gevaer, dat de Tapoyers, en die van d'onzen, die met hen in aenkomſte waren, door deze intrekking, onderworpen zouden zijn, wiert in grooter betraghting genomen: maer evenwel niet geoordeelt zoo veel behoorden te bewegen, dat men de troepen, die ter behoudenis van Nederlants Braſil zoo noodigh waren, daerom in de waeghſchael behoorde te ſtellen: te meerder, om dat men van hunne afkomſte noch niet ten vollen verzekert was.

Na dan alles rijpelijk overwogen was, zoo wiert op den vijftienden van Ooghſtmaent, ten tegenwoordigheit van de Hoge Raden, en die van juſtitie, beſloten, dat naerdien die troepen, buiten ooghſchijnelijk gevaer van geſlagen, en van d'onzen op het Reciff geſcheiden te worden, niet langer in het velt zoude kunnen gehouden worden, en de gantſche behoudenis van 't Reciff daer aen hinge, dezelve hoe eerder hoe liever in of binnen het Reciff te trekken. Alleen zou men op het huis van de With, dat wel te beſchermen was, by voorraet vijftigh ſoldaten laten blijven, onder het gebiet van kapitein Wiltſchut, om over het platte lant, zoo lange doenlijk was, te gebieden, en tot behulp en hertret te zijn aen onze troepen, die geordonneert waren, alle beeſten en Farinha, zonder onderſcheit, in te halen, om op het Reciff tegen uithongering des te beter voorſien te zijn.

Op het nemen van dit beſluit reed d'overſte Luitenant Haus, tot voorkoming van alle gevaer, derwaerts, om zulx noch dien zelven avont, of ten langſten des morgens, aldaer noch in 't werk te ſtellen.

r- us len ge-

Maer naerdien Haus in gebreke bleef, niet alleenlijk dien zelven naermiddagh; maer ook den gantſchen anderen dagh, met de troepen op te breken, en na het Reciff te trekken, en in dezelve zuiker-molen bleef leggen, zonder op de tijding van des vyandts aenkomſte acht te nemen, zoo wierd hy den zeventienden van Ooghſtmaent, door *Andre Vidal*, die ongelijk ſterker van volk was, onverziens overvallen, en zoodanigh geſlagen, dat ons volk geen tijt hadde, om alle in het geweer te komen.

Wanneer de Hoge Raden verwittight wierden, hoe Haus met zijn byhebbend volk in de zuikermolen van de With door den vyant met maght wiert aengetaſt, deden zy aenſtonts de borgerye en ſoldaten in de wapenen brengen. *Bulleſtrate* en *Bas* vervoeghden zich aen het huis *Boaviſta*, om van daer, als naby orde te ſtellen, op het geen vereiſcht wierden, na d'advijſen, die zy zouden bekomen. *Dirk Hamel* en de Raden van juſtitie bleven op het Reciff, om aldaer t'ordonneren het geen noodigh was.

Het huis *Boaviſta* wiert met twaelf ſoldaten voorzien, tot verzekering van de brugh, die over de riviere lagh.

Weinigh tijts daer na bequamen de Hooge Raden tyding, dat Haus met zijn volk geſlagen was, en zich op het huis van de zuikermolen van de With met zijn volk vertrokken had, en de vyant hem bezet hield.

Hierop wierdt by de Hooge Raden in beraet geleght, of men eenigh volk zou kunnen uitmaken, om hem t'ontzetten. En hoewel men daer toe, om de zwakke bezetting, weinigh middels zagh, zoo wiert evenwel beſloten, hondert vrywillige borgers, en hondert en vijftigh ſoldaten daer toe gereet te maken, om een proeve te nemen, of men het zou te wege konnen brengen.

Maer eer dat volk gereet was, quam een van onze Braſilianen, die alles had bygewoont, in Portugeſe kleding, onder ſchijn als of hy een van 's vyants zijde was, tyding brengen, hoe Haus zich met zijn volk, dat zich op het huis van de zuikermolen voornoemt vertrokken had, op beloſte van aengeboſte quartier, aen den vyant overgegeven had.

Men wilde dat deze neerlaeg meeſt door de onachtſaemheit van den overſten Haus zelf by quam, als die 't volk niet tijdelijk genoegh in 't geweer zou gebraght hebben, als breeder blijkt uit de volgende verklaring van Willem Jacobſz. geweſene kapitein van de kom-

kompagnie van Haus, aen de Hooge Raden, den zesten van Hooimaent, des jaers 1646. gedaen, die aldus luide.

Breder verhael van Haus nederlage.

Des avonts te vore kreegh Haus door eenen neger, dien zy gevangen bekomen hadden, d'eerste kondtschap, hoe des vyants troupen gantsch sterk van *Moribeka* afquamen.

Des morgens daer aen quam een soldaet, die op Sauvegarde lagh, den oversten *Haus* aendienē, hoe de vyant over de riviere trok: en korts daer aen quam de Moleque van den oversten, willende het paert te water leiden na de riviere, met een galop te rugh rijden, hem desgelijx aendienen, hoe de vyandt over de rivier quam, die korts daer na op onze buiten-waght vuur gaf: waer op die zich na 't huis van de With, by den troep, vervoeghde.

D'overste Haus had niet eer het volk in 't geweer doen komen, of alarm laten slaen, voor hy den vyandt in het gezicht had, en de buiten-waght vier gaf: en hadmen toen eerst met den vyant begonnen te schermutselen: Maer alzoo de vyandt maghtigh sterk aenquam, en *Kameron* met zijn volk achterom trok, om de passen en wegen na het Reciff te bezetten, die d'onzen niet konden tegenstaen: dewijl zy niet bestant, en de vyandt te sterk was, zoo sprak Haus de kapiteinen Wiltschut en Blaer, en den Commandeur Listry aen, en vroegh hen, wat hen nu te doen stont. Waer op kapitein Wiltschut had geantwoort: *Ghy hebt ons noit voor dezen raet gevraeght: maek het nu, zoo ghy begeert.* Waer op d'eerste last gaf, om op het huis van de With zich te begeven. Daer tegen wilde kapitein Blaer, dat men de wijk na Maurits-stad zou nemen: alzoo hy wel wiste, dat hy geen quartier zou hebben. Zy hielden het huis by de vier uuren tegen den vyant, zoo lang zy kruit en loot hadden: maer alzoo hun jongste kruit, dat naulix een half vaetje was, in den brandt raekte, en *Andre Vidal* hem quartier aenbood, hadden zy het zelve aengenomen: bedingende by geschrift, dat de Brasilianen daer mede zouden onder begrepen worden: het welk alvorens, eer zy den vyant op het huis lieten, by *Andre Vidal*, en noch twee of drie van de voornaemste Portugesen getekent wiert, dat d'overste *Haus* by hem nam, en in zijn zak stak. Maer de Brasilianen wierden, boven toezegging van quartier, door d'ingezetene Portugesen, op 's vyants bevel, ter neer gehouwen: want zoo haest ons volk van het huis, en aen het voorttrekken was, vielen d'inwoonders, (niet tegenstaende het bedongen accoort) op de Brasilianen aen, en sloegen hen alle doot. De Brasiliaense vrouwen dit ziende, namen hare kinderen by de beenen, en sloegense tegen de muuren doot, om die niet in handen der Portugesen te geven. Alle de Nederlanders, ten getale van twee hondert en vijftig, waer onder d'overste luitenant Haus zelf, kapitein Willem Blaer, en Johan Listry, kommandeur der soldaten, waren, bleven gevangen.

Zy waren eerst vier of vijf dagen in de zuikermolen van Hacq. Midlerwijle verzochten *Joan Fernando de Vieira* en d'ingezetenen ernstelijk op *A. Vidal*, om d'onzen in hunne handen te hebben, en te mogen dootslaen: weer toe *Vidal* geen verlof wilde geven. Maer *Vidal* deed hen over landt na de Bahia voeren. Op wegh wierden zy wel onthaelt en bejegent. Maer by aldien iemant van ziekte of anders sints achter bleef, die wierdt door het lantvolk ter neer gehouwen, dat hen alle ook zou neergemaekt hebben, ten ware hen zulx het convoy belet hadde.

Wanneer zy in de Bahia quamen, wierden zy datelijk by name opgeschreven, en in de quartieren verdeelt. Zy ontfingen, nevens de Portugese soldaten, wekelijk in gelt een endertigh stuivers en een halve, en alle tien dagen een alquerque Farinha. Hen wierdt vryheidt van in de stad te gaen, waer zy wilden, gegeven.

Op hun komste vonden zy den oversten lieutenant Haus, kapitein Wiltschut, en den commandeur Listry, in de Bahia, die zonder uitdrukkelijk verlof niet vermochten uit te gaen, noch iemant te sprake te staen.

Haus wierdt eindelijk na Portugael gezonden, en Wiltschut en Listry in Zomermaent des jaers zestien hondert zeven en veertigh, op een schip gevangen

vangen gezet: waer op noch twee hondert en dertigh gevangene Nederlanders waren.

Zestigh of zeventigh van de gevangene namen in de Bahia dienst: maer Nederlanders wilden zy gene dienst geven.

Door deze gelukkige voortgangen en aenslagen te lande, wiert de vyandt geweldigh moedigh, en kreegh voorders groten toeloop.

Sedert wierpen d'inwoonders van *Paraiba*, *Goyana*, en andere plaetsen daer ontrent, die in gehoorzaemheit gebleven waren, en van nieuws den eet van getrouheit gedaen hadden, zich mee op, en namen de wapenen tegen d'onzen aen: zulx onze garnisoenen en vrye luiden aldaer in de forten tot bescherming en beter verzekering van dezelve, besloten zich te vertrekken.

Wyders, na het overgaen der Kaep S. Augustijn, wiert ons garnisoen aen de Kaep S. Antonio gevoert, en most aldaer het geweer aen de Portugesen overleveren.

Onder de gevangenen bevonden sich ook *Isaak Zweers*, die namaels, met groote lof van strijt en dapperheit, het Vice-admiraelschap van Hollant en Westvrieslant bekleet heeft: beneffens *Abraham van Millingen*, en *Johannes Broekhuizen*, alhier ter stede noch in't leven.

Aldaer quam *Hooghstraten* by hen, met groote aenbieding van kapiteins, lieutenants, en vaendragers plaetsen, indien zy den koning van Portugael wilden dienen: met byvoegen, hy nu gelegentheit had, om hen groot te maken. Maer wanneer zy hem dat afsloegen, zwoer hy, dat hen zulx noch rouwen zoude. In het uitgaen maekte hy drie kapiteinen, te weten, zijn luitenant *Winsel Smith*, *Alexander Boucholt*, en *Klaes Klaesz.* van Amsterdam: die een vrient van *Zweers* en *Broekhuizen* was, en zeide, dat hy alleenlijk dienst genomen had, om daer door gelegentheit te bekomen, om weder by ons volk over te loopen: het welk hy met groote eeden bevestigde.

Voorts wiert hen het gebruik der straet toegelaten: hoewel noit zonder waght, die gestadigh het oogh op hen hield, en hen meest altijt, waer zy gingen, volghde.

Daer na ontbood de Providor *Mor Johannes Broekhuizen*, die, na't afleggen der groetenis, verzocht, dat hy zich in dienst van den koning van Portugael voor commissaris generael van hun leger begeeven zoude: beloovende hem een tractament van hondert gulden ter maent: beneffens zijne tafel: (het welk alreede meer was, als zijne gouverneurs konden vergeven:) of anders zoude sy groot gevaer lopen van vermoort te worden: wanneer hy van daer vertrok.

Hy gaf den Providoor ten antwoort, dat hy, niet tegenstaende gevangen, met eede aen de Kompagnie verplicht was, dien hy om het leven niet vermoght te verbreken.

Hoe, zeide hy daer op, *is het u dan beter en meer eere eenen koning te dienen, als een deel kanalje van koopluiden? Wy hebben nu eenen aenslagh voor, die ons niet kan mislukken. Dan zult ghy zien, hoe des konings zaken, die toch rechtvaerdigh zijn, en uwe eige Heeren begunstigen, zullen floreeren.*

Hier op liet hy eenen dronk brandewijn komen. Na Broekhuizen daer van gedronken had, nam hy zijn afscheit, en vervoeghde zich weder by zijne makkers, verhalende hen het geen voorgevallen was: die ook uit andere Portugesen verstaen had, dat hun aenslagh op het eilant *Itamarika* lagh.

Hier over waren zy op het allerhooghste begaen, naerdien zy wel wisten, dat d'onzen op het Reciff daer op niet verdaght zouden zijn. Dies bedaghten zy duizender handen middelen, om de Hoge Raden binnen het Reciff daer van te waerschouwen: dan konden geen bequamen perzoon vinden, om zich na behooren van te dienen. Eindelijk ging *Isaak Zweers*, den trompetter *Marten Stomp* door beloften van veele en groote diensten en weldaden, die hem daer door zouden toekomen, bewegen, dat hy zich liet gebruiken, om die tijding mondeling aen de Hooge Raden te brengen, met verzoek, of'er eenig middel konden gevonden werden, om hen, die noch op St. Antonio gevangen bleven, te lossen.

Zweers verwittight de Hooge Raden van 's vyants aenslagh op Itamarik.

Na het werk aldus beleit was, nam de trompetter van Zweers zijn afscheit, en ging des nachts de reize na het

het Reçiff aennemen ; achterlatende zijn vrouw en kint. Zweers en Broekhuizen midlerwijle gelieten sich nergens van te weten : maer waren daerom niet minder in een groote vreze en verlangen na d'uitkomste van hun besteken werk. Zy gingen zomwijlen by des trompetters vrouw , en belasten haer wel hooghelijk, het werk bedekt te houden: en , zoo iemant na haren man moght komen te vragen , zonder schroom t'antwoorden ; dat hy van haer na het leger, (dat toenmaels in de *Vergea* lagh,) weghgeloopen was, om dienst te nemen.

Na verloop van eenige dagen quam zeker *Pieter Ritsaart* by hen, die voor bakker aen de Kaep van Sint Augustijn gelegen had. Broekhuizen bestont dien zoo verre de pols te tasten, en terstont gewaer wordende, waer hy gelogeert was, ging hy hem (om in hun werk zeker te gaen) met zoete woorden aen, om hem ook tot dezelve bootschap , daer de trompetter alrede mede wegh was, te bewegen; overmits zy schier half in twijfel geraekt waren , hoe het met hen moght afgeloopen zijn.

Een bakker trekt door aenrading van Broekhuizen na 't Reçiff.

Eindelijk kreegh hy hem ook zoo verre, dat hy besloot , de reize aen te nemen : doch verzocht een briefje, om te betoonen, dat hy genen dienst onder den koning van Portugael genomen had. Hier mede hield hy zich gereet , om met den eersten donkeren nacht te vertrekken.

Zweers en Broekhuizen in gevaer daerover.

Ten zelven dage wierden zy door een Italiaen , genoemt *Jacomo de Perugalho* , gewaerschouwt, dat zy zich, zoo veel moghelijk was , van de straet zouden houden, dewijl zommigen op hun lijf gingen : naerdien zy het afzenden van den trompetter en bakker in de neus gekregen hadden , gelijk Zweers en Broekhuizen ook aenstonts vermoeden, dat het daerom zoude geschieden.

Dies vonden zy raetsaem, niet langer daer te blijven : en verzochten aen den kolonel *Pedro Marinha Falkaho*, dat zy na *Alagoduais* mochten gebraght worden : alwaer veel doortoght na de Bahia viel, om alzoo met den eenen of anderen troep voort te raken: het welk hen toegestaen wiert.

De bakker ondertusschen gelegentheit ziende, maekte zich op wegh , en gekomen in de zuikermolen *Trapicha*, ontmoete twee Portugesen, die hem weder na *St. Antonio da Cabo* braghten, en met den hals in eene tronk leiden. Zy vonden het briefje voornoemt by hem : waer over zulk een gerucht ontstont , dat alle d'inwoonders daer door in de wapenen quamen, met voornemen van Zweers en Broekhuizen in *Alagoduais* den hals te breken : daer toe *Pedro Marinha* zeven man uitzond : maer zy waren door den ritmeester Ley (om dat zy in zijne molen waren , en de bakker niet had willen klappen) noch verbeden. Dit ontstelde d'onzen grotelix.

De ba... ker w... onder... schep...

Des morgens quam de ritmeester Ley hen, het geen geschiedt was, verhalen, en vroegh Broekhuizen, wat hy daer mede in den zin hadde? dan dewijl hy Ley niet betrouwde , gaf hy zich gantsch niet bloot , noch uitte zijne meening.

Vert... des t... petter 't Re... bree...

Den tweeden van Wijnmaent brak, door dronkenschap van des trompetters vrouw , aen den dagh, dat haer man na het Reçiff toe was. Waer over zy terstont gevangkelijk na de Kaep toe gebraght wiert, en wel wreedelijk gepijnight wiert, om te weten, wie haren man na het Reçiff toegezonden had. Maer wanneer zy tot gene bekentenis wilde komen, wierd het Hooghstraten aengedient , die over zulx tegen den gouverneurs zeide : dat het nu niet langer raetzaem was, eenen Neerlander meer in Parnambuko te houden : maer dat men uit zijne oogen most zien , en alle de genen , die den koning niet begeerden te dienen, over lant na de Bahia zenden.

Onz... vang... kom... Alag... duais

Den vierden wierden alle d'onse gevangenen, die ontrent de Kaep S. Anthonio waren , in *Alagoduais* gebraght, en door den kolonel *Pedro Marinha* afgevraeght , of'er iemant onder was, die zijn Majesteit van Portugael begeerde te dienen , die zoude uittreden, en aldaer blijven: daer hy anders na de Bahia zou moeten trekken: het welk een verre en endelooze wegh was, en zouden daer en boven noch groot gevaer loopen , van vermoort te worden.

Toen namen'er zeer vele, uit vreze, dienst. Andere quamen by Zweers en

en Hooghſtraten vragen, of zy ook begeerden te dienen, dat zy dan mede gezint waren te blijven. Maer zy gaven hen tot antwoort, dat zy liever te ſterven hadden, als tegen hun eigen volk te dienen.

Den vijfden trokken zy, onder gelei van een goede troep, zoo boeren als ſoldaten, uit *Alagoduais* na *Pojuka*. Aldaer liet d'Auditeur Iſaak Zweers wederom van d'anderen afhalen, en na de Kaep van St. Auguſtijn brengen, en met den hals in eenen tronk leggen, en voorts zeer zwarelijk pijnigen: alleenlijk om te weten, hoe de trompetter, door wien hun aenſlagh op *Tamarika* ontdekt was, na het Reçiff gekomen was: maer zy konden hem tot gene bekenteniſſe krijgen, en hielden hem in die ſtant noch 5. geheele weken; tot dat zy eindelijk den moet opgevende, hem na de Bahia zonden.

Broekhuizen trok ondertuſſchen met d'andere gevangenen ſchier nacht en dagh voort, tot dat zy op den acht en twintighſten van Slachtmaent, des jaers 1645, aen een kaſteel quamen, genaemt *Tapuao*: gelegen op de ſtrant van de Bahia, ontrent een halve mijle van de ſtad St. Salvador. Van daer wierden zy in tien ſchuiten, onder aen de ſtad gevoert, daer die op haer ſterkſte is: op dat zy van de lantzijde inkomende, niet zouden zien, wat werken en forten daer gemaekt waren.

Broekhuizen wiert, op bevel van den gouverneur *Antonio Telles da Silva*, in een Burgers huis gehuisveſt: en de ſoldaten in een byzonder quartier.

Op weg hadden zy veel zwarighedẽ, gevaer, honger en moordẽ uitgeſtaen.

Den negen en twintighſten deed de gouverneur de trommelen roeren, en daer by uitroepen: dat alle de genen, die zijne Majeſteit van Portugael begeerde te dienen, hy ware van wat natie hy ook moghte zijn, uitgezondert Hollanders, aen het paleis zouden komen: alwaer men gelt en goet beſcheit zou geven.

Den 18. van Sprokkelmaent onderſchepten Zweers en Broekhuizen eenen Brief van verſcheide geheimeniſſen van Hoogſtraten aen Hondius, om aen den Gouverneur te behandigen.

Den eerſten van Lentemaent wierden zy door den ritmeeſter Ley, die zulx te weten gekomen was, daer over by den gouverneur aengeklaegt, die hen terſtont, met dreigementen van de galgh, in het gevanghenis deed zetten. Terwijl de zipier hunne namen opſchreef, quam hem een kapitein, uit laſt van den gouverneur, aenzeggen, dat zy de verraders waren, die met de Nederlanders binnen het Reçiff correſpondentie hielden. Dies beval hy hem, hen wel te bewaren, op dat zy met niemant ſpraken, noch ook gereetſchap kregen om te ſchrijven: daer toe een ſchiltwaght voor het gat geſtelt wierdt, die genoegh te doen had, om de burgers van het gevangenhuis af te houden, die niet deden als roepen: *Em forca los cachiores treidores*, dat is, *Na de galgh, die bedriegers, die verraders*. *Worden daer over in de gevankenis gezet.*

In dien ſtant zaten zy vijf geheele dagen, zonder men hen t'eeten gaf, of na hen quam uitzien: zoo dat zy van honger ſchier geheel verſmachten. Eindelijk bequamen zy, door veel biddens, papier, en gaven toen by geſchrift den gouverneur hun ellende en hongers-noot te kennen, die voorts daer op belaſte, hen t'eeten te geven. *Lijden honger.*

Toen gaf men hen wat wijn en broot, of ſlechts een ſtuk broot, in wijn gedoopt, voor d'eerſte mael t'eeten: en na eenige uuren weer een grooter ſtuk op een zelve wijze: zoo dat zy allengs en zachtelijk weer aen het eeten geraekten. Het ſcheen als of de Portugeſen noch zelfs bang waren, dat d'onzen, met de ſpijze in het eerſt al te gulzig in te ſlingeren, zich zouden doodt gegeten hebben: waerom zy hen eenen tijt lang zeer zoberlijk onderhielden. *Krijgen eeten.*

Op het laeſte van Lentemaent hield de gouverneur een algemeen gehoor, (gelijk hy driemael 's jaers gewoon was te doen) in het welk hy alle gevangenen, daer van hy parthy in zaken is, perzonelijk ging verhooren. Het geviel toen, dat d'onzen ook toegang tot den gouverneur verkregen. Zy gingen eerſt door eene kamer, van wederzijde met lijfwaghten van ſoldaten bezet: daer na quamen zy op de koninglijke zale, rontom met armozijn en damaſt, van alle kleuren, behangen. Aldaer zat de gouverneur, met een regement-ſtok in de hant, hebbende ter rechte handt den koninglijken *Komen ter gehoor by den Gouverneur.*

throon, die vier trappen hooger verheven was, als de plaetse, daer de gouverneur zat. Voor hem op de vloer lagen eenige schoone tapijten. Achter hem stont zijn Sekretaris, en eenige hellebaerdiers. Voorts zaten ter wederzijde alle d'advokaten en rechtsgeleerden, met gedekten hoofde. Achter hem stonden alle de krijghsbevelhebbers met ongedekten hoofde. De gouverneur d'onzen ziende, wenkte dat zy nader zouden toe treden.

Daer na op eene knie vallende, sprak Broekhuizen hem met deze woorden aen.

Wy vertoonen, dat U Ed. wel indaghtigh is, hoe hy ons, nu een maendt geleden, in deze gevangkenisse heeft doen bewaren: in dewelke wy groote ellende uitstaen. Wy konnen niet bedenken, dat wy eenighzins crimen of misdaet tegen Uw Ed. mogen begaen hebben: als alleenlijk met het achterhouden van den brief, U Ed. bekent. Zoo wy hier in eenige fouten mogen begaen hebben, wy bidden U Ed. om vergiffenis.

Wel (zeide de gouverneur daer op) *dat zulx eens in Hollant geschiede.*

Waer op d'onzen weder ten antwoort gaven: *Dat zijn Ed. geliefde in acht te nemen, dat het slechts een particuliere brief was: en geen, die aen zijn Ed. hield.*

Daer na zweegh de gouverneur in 't eerst een weinigh stil; maer gaf evenwel terstont orde, d'onzen t'ontslaen: zulx dat zy toen weer los gingen: maer waren by alle man in de Bahia maghtigh in het oogh, en dorsten zich noit alleen vertrouwen.

Den zevenden van grasmaent wierden Isaak Zweers en Johannes Broekhuizen op een jaght, genaemt *S. Francisko*, gebraght, om mede na *Terceira te varen: alwaer toen noch gene gevangenen henen gebraght waren; zoo dat niemandt van d'andere gissing maekte, of de Portugezen zouden hen, in zee komende, over boort gesmeeten hebben.

* Een der vlaemse eilanden.

Te scheep wierden zy noch slimmer, als oit te vore, gehandelt; want zy mosten de gantsche reize pompen, en daer by schier van honger versmachten: niet tegenstaende meer visch gevangen wierdt, als men met al het scheepsvolk in tien mael kon verteeren.

Den acht en twintighsten gekomen in *Terceira*, quam'er ontrent een uur daer na een Hollantsch schip by hun ten anker: daer zy zoo lang tegen riepen, dat de schipper eenigh volk met zijn boot aen boort zond: aen wien zy hun beklaghten deden, en vraeghden na den schipper, die een Nieuwendammer was, genaemt Marten Pietersz. Honing. Hier door wierden zy vry beter gemoet: maer de Portugesen wilden hun niet uit het schip laten.

Wanneer zy zich dan den twintighsten alleen met den stierman en jongen t'scheep bevonden, voeren zy op hun eige houtje, tegen dank van den stierman, na lant: daer zy de schipper Marten Pietersz. Honing vonden, die hen beloofde van daer te helpen.

Na de middag riep de providoor *Moor* van alle de Vlaemse eilanden, (die op *Terceira*, als het hooft der zelver, zijne verblijfplaetse hield) Zweers en Johannes Broekhuizen, en zeide hen van den brief, dien hem den gouverneur *Antonio Telles da Silva* toegezonden had, om hen daer noch een jaer op het kasteel gevangen te houden: maer hy zeide, dat hy niet gehouden was, zulx t'achtervolgen. Dat hy onder den koning stont, die den oorlogh in Brasil tegen d'onzen gevoert, niet aenging: maer dat hy last had alle gevangenen die daer moghten komen, na Portugael te zenden; dat zy zich ook des mosten getroosten. Hy gaf hen negen rijxdaelders om van te leven, tot dat'er een schip zou vaerdigh zijn.

Den dertienden vertrokken zy met een Fransch scheepje, dat hen voor niet met allen van Terceira na Portugael mee nam. Aldaer vonden zy weer vele van onze gevangenen, die gene andere tijding hadden, als dat zy buiten boort geworpen waren.

Den 10. van herfstm. gingen Zweers en Broekhuizen van Lissabon met een oorloghs-schip, genaemt Prins Hendrik, weder t'zeil, en quamen den vierden van Wintermaent, na zoo veel gevaers en zwarigheden uitgestaen te hebben, binnen de Maes.

De

D'onverwachte nederlaegh van Haus (gelijk bovē verhaelt is) en door dien de forten op het Reçiff maer ten halven bezet waren, gaf aen de burgerye groote verslagentheit: maer om die aen te moedigen, stelden de Hooge Raden alle goede orde op tegenweer in 't werk: waer door zich een ieder des vyandts aenkomste, indien hy iet bestaen en ondernemen had willen, trooste. En om de bescherming van het Reçiff, en de forten daer aen gelegen, des te beter in acht te hebben, ten einde alles, daer toe noodigh, vaerdighlijk mocht uitgevoert worden, wierdt goet gevonden, een van de Hooge Raden, Pieter Bas, tot commandeur op d'eene zijde te stellen.

D'Admirael Lichthart nam de zorge aen, om op de bateryen, en het geen daer toe behoorde, ter bescherming vaerdig te houden.

Tot commandeur in Maurisstad wiert gestelt Hendrik de Moucheron, om geduurende deze zwarigheit alles aldaer in orde te houden: want men begost nu op het verdedigen en beschermen van zoodanige plaetsen te denken, daer men te vore gene gedachten van gehad had.

Alzoo de stallinge en Negroshuizen: desgelijx de boomen en tuinen van Graef Maurits huis, het uitzicht van het fort Ernestus benamen: waer door de vyant gelegentheit had, het zelve fort bedektelijk op den kant van de gracht te naderen en overvallen, zoo wiert eindelijk, (na de zake al eenigen tijt in bedenken genomen was) op ernstigh verzoek der gemeente, die over dit ongeval zeer verslagen stont, en beducht was, dat de vyant datelijk in Mauritsstad zou vallen, besloten, de boomen om verre te kappen, en de tuin, stallinge, en wat meer schadelijk zou kunnen zijn, af te breken: om het welk bequamelijk te verrichten, en ten minste schade van Maurits, wierden Volbergen, en de Major Bayert, als commandeur, uit het fort Ernestus, daer toe gestelt, en gemaghtight. Ook wiert orde gegeven om de huizen, voor het fort de Bruin staende, af te breken: als ook het Hoornwerk daer voor te slechten: 't welk de schanse geoordeelt wiert nadeeligh te zijn.

Voorts wierden de Negros tot het afbreken der huizen in Maurisstad, die d'afsnijding of nieuw retrenchement te na quamen, en de bescherming verhinderden, op verzoek der gemeente, onder opzicht van den Majoor Bex, en de kapiteinen van de borgerye in 't werk gestelt. Huizen in Mauritsstad afgebroken.

Men besloot de Portugese gevangenen tot meerder verzekering, over de schepen te verdelen, en aldaer in hechtenis te houden. Desgelijx wierden eenige vrye luiden, die, om hun plonderen ten platten lande, opgebraght waren, op hun verzoek, voor drie maenden in dienst aengenomen.

Op een valsch gerucht van dat de vyandt den achtienden des voormiddaghs in de *Affogados* zou gekomen zijn, wierdt een compagnie burgers in de wapenen gebraght, om by noot tot hulpe te trekken.

Uit het vaderlant quam ten zelven dage het schip d'Oranjeboom, den een en twintighsten van Grasmaent uit de Mase gezeilt, met een recreute van veertigh soldaten. Aenlanding van het schip d'Oranjeboom.

Voorts wiert nader orde op de waghten van Maurisstad beraemt, en de With en Raetvelt, beneffens d'officieren in Maurisstad, en Aldrichs en Volbergen op het Reciff, tot waerneming van de Ronden gestelt. Orde op de waghten.

By brieve van den zeventienden van Ooghstmaent, verwittighde Balthasar Dormont van het eilant *Itamarika*, (die daer, en over d'omleggende plaetsen tot directeur door de Hooge Raden gestelt was,) hoe *A. Kavalkanti* met eenigh volk zich in *Iguaraku* bevond, en van daer de Brasilianen had doen opeisschen, dat zy zich binnen den tijt van vier dagen by hen zouden vervoegen, op pene van doorgeslagen te zullen worden. Schrijven van Dortmont aen de Hoge Raden.

Den negentienden deed de gemeente de nootzakelikheit van het huis van Graef Maurits af te breken voorstellen: dewijl daer door d'uitsicht van het fort Ernestus verhindert wierdt, en de vyant, indien hy het zelve quam te bezetten, uit de toorens, het volk in het fort voornoemt, zou konnen van de wal houden, en zelf het Reçiff beschieten. Dan de Hooge Raden, beneffens Walbeek, Admirael Lichthart, Aldrich, de With, Raetvelt, Moucheron en Volbergen, namen dit in beden- De gemeente wil Graef Maurits huis afgebroken hebben.

ken, te zien of men het zelve huis zou kunnen bezetten en beschermen, om het staende te houden.

De Wit en de Sekretaris Hamel wierden gemachtight, om in Maurits-stad van huis tot huis t'onderzoeken, wat Negros daer bequaem waren, om dienst te doen, en die met musketten en morgensterren te wapenen. Op het Reciff wierden daer toe den Admiirael Lichthart, en kapitein Bartholomeus van Keulen, orde gegeven.

Men gaf last de zieken, die op het kasteel in genezing lagen, voor zoo veel zy bequaem waren, om dienst te kunnen doen, te wapenen, om het zelve te verdedigen.

De Hoge Raden geven orde aen Dortmont tot bewaernis van het eilant Itamarika

Men beval ook ten zelven tijde by brieve Dortmont aen, dat hy zoo veele Brasilianen op het eilant *Itamarika* zou trekken, als hem doenlijk was: als ook zoo veel beesten daer op te doen drijven, en zoo veel Farinha te halen, als hy zou bekomen kunnen.

By aldien hy in tijt van noodt het gantsch eilant, noch de stadt Schop, niet zagh te verdedigen, had hy zich met alle maght in het fort Orange te begeven, alzoo dat wel te verdedigen was, en men hem altijt te water kon te hulpe komen, en toevoer doen. Karpentier wierd ook gewaerschout, wel op zijne hoede te zijn, om zich tijdelijk op het eilant *Itamarika* te bergen, en die van ons volk en de Brasilianen met zich te nemen, by aldien zy vernamen, dat d'ingezetenen zich tot opstant moghten begeven.

Zenden eenigen op kontschap uit.

Men zond des nachts, na den negentienden, eenige op kuntschap uit: maer hadden niemant daer ontrent vernomen. Ook wierden ten zelven einde verscheide Negros uitgezonden, om te weten, waer en hoe sterk de vyandt op ieder plaetse geinquartiert was.

Des avonts, den negentienden van Oogstmaent, ontfingen de Hoge Raden, door den luitenant *Francisco Mendes*, schrijven van den kolonel *Andre Vidal*: waer by hy betuighde als noch de vrede te willen onderhouden, en over het quaet bedrijf der onzen klaeghde, als breeder blijkt uit het volgende schrijven.

Br[...] An[...] Vi[...] de [...] Ra[...]

DOor den luitenant *Manuel Antonio* hebben wy U Ed. bekent gemaekt, hoe dat wy in deze Kapitanie gelant en gekomen waren, gezonden door den generael van Brasil, den Heer *Antonio Telles da Silva*, ten verzoeke van U Ed. bezendinge, om door de bequaemste middelen, d'alteratien, alhier ontstaen, in vrede en ruste te stellen, U Ed. daer-en-boven te vooren leggende de veelvoudige nieuwigheden onweerdigh en onverwacht by U Ed. geattenteert, die wy te verstaen waren gekomen, soo uit het erbermelijk kermen van zoo veele Ed. Jonkvrouwen met gewelt verkracht, en met een tyrannige wreetheit berooft van haere eere, als uyt het klagen van de Inwoonders van Rio Grande, waeraf veertig van de voornaemste door een geveynst locken in de Kerk, met kouden bloede sijn vermoort geworden, in Compagnie van een Priester, mitsgaders noch twee Persoonen gister in de Salinas. Waer by dan noch komt die Godloose boosheyt waermede onze tempelen, en beelden van de heyligen zoo schandelijk getracteert zijn, datmen gekomen is, tot het uitschudden met die Kerk-rovende handen; de moeder van Godt met zoo eene uittermaten opstinaetheyt, dat de uitdrukkinge daer van verhindert wert door 't respect, en aensien van dezelve. Soo dat wy, zoo om 't gewichte van de voorverhaelde redenen, als ook om dat U Ed. haer leger in 't velt hadden, ons geobligeert hebben gevonden tot onze natuurlijke defensie, en in gevolge van 't gebruik van den oorlog, gene macht achter onze rugge te laten: waer van daen wy ons zouden hebben konnen bedenken, ter tijt en wijle wy met U Ed. mochten besluiten, 't gene best dienen mocht tot onderhoudinge en vast stellinge van onze vrede: want dit het eenige voornemen en oogmerk is van onze komste. Gelijk wy ook hebben betoont in 't vervolgen van onzen march na 't Reçiff, tot aen de stad van *St. Antonio de Cabo*: alwaer den gouverneur *Andre Vidal Joan Fernandes Vieira* gevangen gezet, en met twalef man van sijne guardes hebbende doen bewaren, ons zoo veele vluchtelingen by zijn gekomen, van vrouwen, kinderen, papen, geplunderde

derde en geaffronteerde uit de *Vargea*, uitroepende de tirannien en injurien, die zy geleden hadden van kapitein Blaer, en ſijne ſoldaten.

Dat zy, niet te vreden zijnde met het gene verhaelt is, tot meerder ſpijt en oneere, met hem gevangen heeft genomen drie van d'alderedelſte vrouwen, hare huiſen uitgeplundert, met vele andere onredelijkheden meer. Waer door d'inwoonders, ontſteken over hun leet, en geterght door dit ongelijk (zonder dat wy haer konden verhinderen) haren gouverneur hebben genomen, en ons met zoodanige haeſtigheit verlaten: dat, hoe ſnel wy haer ook vervolghden, hun in de nacht niet hebben kunnen achterhalen, voor en aleer zy nu gevochten hadden in de moolen van *Iſabel Gonſalves*, hebbende toen ter tijt al omcingelt de gouverneur van de wapenen, en U Ed. krijghsvolk, bereidende het gene van nooden was, om in 't onderhuis van *Engenho* vier aen te ſteken, het welke wy met alle kracht hebben voorgekomen, onze perzoonen daer tuſſchen ſtellende, tot behoudeniſſe van het volk, gelijk wy zulx gedaen hebben, bewarende, en met hun onderhoudende alle behoorlijke beleeftheit; alhoewel het ons vele gekoſt heeft, om dat van U Ed. zyde gevochten wiert met gebetene, afgekapte, en vierkante kogels. En alzoo deze ſeditien dagelijx aenwaſſen door de vyantlijkheden, die U Ed. dagelijx tegens ons in 't werk ſtellen, zoo leggen wy U Ed. weder te voren de proclamatie en ratificatie van onſe vrede. Waer over wy proteſteren eens en meermalen, van wegen Godt, onzen koning Don Joan de IV. mitsgaders uit den naem van de Heeren Staten, en voorts van alle onze geconfedereerde Princen, dat U Ed. niet en begeeren te komen tot eene verbreekinge van de gecelebreerde vredehandelinge, en ons gene oorzake en geven tot het voeren van een openbare oorloge, met haer offenſien; vermits het ons dunkt, dat de menighvuldige klachten en kermen hier mede genoegh zijn, die noch excuſeren, ja zelfs juſtificeren de motiven en actien van *Joan Fernandes Vieira*: want ons genoeghzaem gebleeken is, dat hy alleenlijk getracht heeft het bloet van d'onnooſele te beſchermen: 't welk hy wel konnende doen met zijne wapenen, heeft ſijn volk niet gewilt: maer veel eer nu op d'een, nu op d'andere plaets geretireert, om te zien, of hy het vechten konde voorbygaen, tot dat hy ſich nergens meer wiſt te verſteeken, ende genootſaekt was ſich te beſchermen.

U Ed. gelieve op dit ons ſchrijven wel te letten, en het zelfde in te zien met zoodanige conſideratie, als noodigh is voor onze gemeine zake: want ons dunkt, dat den hemel zelfs over deze onze lijtzaemheit geoffendeert is. Godt beware U Ed.

Uit d'Ingenho van
St. Joan Baptiſta de Venje,
den 19. Auguſti, 1545.

Andre Vidal de Negreiros.

Dit ſchrijven wierdt door d'onzen met den zelven lieutenant des volgenden daeghs, met den volgenden brief beantwoort.

Antwoort daer op van de Hoge Raden aen Vidal.

BY ons antwoort op U Ed. Miſſive uit Serinhaim, in dato den achtſten dezes, zal U Ed. konnen ſien, dat wy noch zijner Excell. *Antonio Telles da Silva*, noch U Ed. proteſtatie op het onderhouden van 't tractaet tuſſchen ſijne Majeſteit van Portugael, en de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der vereenighde Nederlanden opgerecht, konnen vertrouwen, om dat hare actien ons gants contrarie getuigeniſſe geven.

Het tenteren van onſe Gedeputeerde, om haer een van onſe principaelſte forten, hem vertrouwt, in handen te ſtellen: het landen van zoo een macht van gewapent volk onder ons gebiedt, buiten onſe kenniſſe, en dat op een ſiniſtre interpretatie van onze Miſſive, aen ſijn Excell. gezonden: het verſchijnen van een machtige vloot op onze rede: het innemen van onze redoute in Serinhaim: het ombrengen van zoo veel onzer Braſiliaenſe ingezetenen, met koelen bloede aldaer gepleeght: het ſommeren van onſe forteſſe aen de Kaep St. Auguſtijn, en ſelfs het aentaſten en overvallen van onze troepen, die wy tot intoominge van de gerlevanteerde als noch in 't velt hielden, en zijn by niemandt anders als voor ſtrijdigh met het voor-

 gemelde

melde contract, en voor genoeghzame hostiliteit op te nemen.

Van onzer zijde konnen wy ter contrarie met de waerheidt dit verklaren, dat het aennemen van onze wapenen niet en is geschiet om eenige hostiliteit te plegen tegen sijne Majesteit van Portugael: maer tot tegenstant van de gelevanteerden, en die haer assisteren: waer toe ons reden gegeven wiert door het intrekken van diversche gewapende troepen over *Rio St. Francisco* binnen onse limiten. Het overvallen van onse barquen in de *Salgados*: het innemen van het huis te Marecape: het gevangen nemen van onze sauvegarden aldaer, en op de *Cambao* en andere plaetsen geleght: het oprechten van galgen, om onze geruste onderdanen tegen ons mede te doen levanteren: het vermoorden van drie onzer ingezetenen met koelen bloede in *Pojuka*: het dootslaen van onse soldaten en Brasilianen, naer *St. Laurenço* om farinha uitgezonden: het uitplonderen der winkels van onze koopluiden te landewaerts gezeten, en verscheide andere actien by de gelevanteerden begaen, (alvooren wy onze wapenen noch ergens vertoont hadden: maer noch alles bybrachten, om met publicatie van pardon de voornoemde gelevanteerde tot ruste te brengen, en die by possessie van hare goederen en fazendas te mainteneren) zijn niet als vyantlijke actien. Wat overigheit is'er, die, (wezende zoodanigh als voren geterght, en sijne goedertierentheit veracht en misbruikt,) langer zoude konnen stilstaen, en sijne wapenen in de schede houden? Is daer iet geschiet, dat naer eenigh oordeel buiten stijl van oorlogh gaet, 't zelve is geweest buiten onse intentie, en hebben de voorgaende verhaelde feiten daer toe oorzake gegeven, ende staet in dit cas meerder voor straffe van rebellye, als andersints op te nemen: en heeft ook noch sijn Excell. *Antonio Telles da Silva*, noch Uw Ed, noch iemant anders, sich zoo weinigh aen te trekken, hoe wy in onzer principalen name dese hare onderdanen regeeren en straffen, als wy ons der regeeringe van Portugael, en dessels Rijx dependentien hebben te bemoeyen.

Voorts konnen wy U Ed. niet onthouden, dat de feiten, t'onzen laste in deze uwe Uw E. missive gementioneert, alzoo niet op te nemen zijn. Het is zoo verre van daer, dat de Tapoyers door onze orde, ofte met onse kennisse, de Portugese ingezetenen in *Cunhao* zouden omgebraght hebben, dat wy de Tapoyers nu al eenige jaren by alle middelen daer van hebben afgehouden: alzoo zy door vele offensien, en aenmaningen tot vyandtschap tegen onzen staet, aen te nemen, van dezelve gepiqueert wezende, trachteden de ingezetenen van die Kapitanie om hals te brengen, 't welk by ons actuelijk belet wort, onze soldatesque en natie dezelve in hare particuliere bescherming nemende.

Vrouwen-schennis is buiten ons weten, en ons noit aengeklaeght; en om zulx te voor te komen, hebben gestrekt de plakkaten, die wy ten dien einde hebben doen emaneren. De bescherminge gedaen aen de vrouwen, gevonden op de Ingenio van *Sr. Arnout d'Olanda*, is notoir, en 't vervoeren van de vrouwen, door kapitein *Johan Blaer* opgehaelt, en konnen wy niet verstaen, om eenige andere oorzaek gedaen te zijn, als om zijn huisvrouw daer tegen te lossen, en ten minsten van injurien te garanderen, alzoo hem alreeds gerelateert was, dat die in Serinhaim onwaerdelijk gehandelt wierde.

Het plonderen en roven is, als voorzeidt is, van de gelevanteeerden eerst begonnen, en 't gene by d'onzen gedaen is, kan op verre na niet bereiken de berovinge van middelen, die zy met haer opstant zoo veele eerlijke lieden, hare crediteuren, hebben aengedaen en getracht te doen: evenwel hebben wy, zoo veel moghelijk was, het zelve gezoght te verhinderen, zoo met sauveguarde als andersints.

Het ombrengen van den persoon in de *Salinhas*, is by vluchtende Brasilianen op den zeventienden deses, buiten onze kennisse, ende t'onzer leetwezen geschiedt, en dat uit verbitteringe om dat hare vrouwen en kinderen, zonder onderscheidt, waren doodt geslagen, en die van hare natie in Serinhaim zoo jammerlijk verworght. Wat de biljetten, van *Antonio Kavalkanti*, in *Iguaracu* uitgestroit, daer toe gedaen hebben, kan U E. ook wel bedenken.

Over

Over de onbehoorlijke kogels, in de jongste rescontre gebruikt, hebben wy meerder oorzake als Uw E. om te klagen: en is onze orde niet anders, als stijl van oorlogh te gebruiken.

Uw Ed. beleeftheit, in 't salveren en tracteren van de gevangene officieren en soldaten, zullen wy tegen U E. in gelegentheit erkennen, en verwachten diens aengaende van Uw E. resolutie met onzen afgezonden tamboer.

Uw Ed. dan ziende uit het voorverhaelde, dat alle de gepasseerde onheilen t'eenemael staen t'imputeren den gelevanteerden, die wy op alle behoorlijke middelen hebben gezoght te bevredigen, en door haer obstinaetheit eerder straffe dan voorsprake en bescherminge meriteren, zoo is het, dat wy tot besluit dezes protesteren voor Godt en alle de wereldt, over alle de actien by zijn Excell. *Antonio Telles da Silva*, en Uw E. tot dato dezes in 't werk gestelt, tot verbrekinge van het onderlinge tractaet tusschen zijn Majesteit van Portugael, en de Heeren Staten Generael der vereenighde Nederlanden opgerecht, ende en willen niet twijffelen, of Uw E. zal op den ontfang dezes, om het voorsz contract niet verder t'infringeren, hem met sijne medegebrachte en ingekomen macht wederom na de Bahia begeven.

Hier op U Ed. rescriptie verwachtende, blijve wy

Uw Ed.

Reciffo den
20. Augusti, 1645.

Des avonts bequam men zekere tijding, dat'er van 's vyants volk in de stad Olinda was. Hier over wiert aen alle forten waerschouwing gedaen, en goede orde gestelt, om den zelven, zoo hy iet moghte ondernemen, tegenstant te doen.

Twee bateryen wierden achter de Moriaens-steegh, en achter de Negros huizen gestelt, om het geheel Reçiff aen de rivier kant te bevrijden, en daer mede alle aenkomen met kanon en sangaden te beletten.

Alzoo verscheide vrye luiden van buiten ingekomen waren, die noch onder geene kompagnien verdeelt stonden, zoo wiert goet gevonden, daer van een kompagnie te vormeren en op te rechten, onder den sekretaris Hamel, als kapitein, en Jeronimo Helman, als luitenant.

Ook wierden twee brantwaghten geleidt: d'een tusschen de schans de Bruyn, en Driehoek: en d'ander tusschen de Driehoek en de plantaesje van Graef Maurits.

De brugge van *Boavista* wierdt ook opgebroken, met twee jokken daer uit te nemen, ten einde den vyant aldaer gene passagie zou hebben.

Uit verscheide kompagnien waren zes en twintigh soldaten, tot versterking van de bezetting, in het fort de Driehoek, geordonneert: alzoo aen dat fort zeer veel gelegen was.

Inzonderheit wiert zeer nauwe orde, door de Hooge Raden, op de fortificatien van Mauritsstad, Anthoni Vaez, het fort Ernestus, Vyfhoek, en andere gestelt, en daer op geordonneert als volght. Orde op de versterking van Mauritsstad.

De Majoor Bayert wiert gelast de vervalle muuren van de stallinge van Graef Maurits door de Soldaten te doen slechten: alzoo dezelve allen uitzicht van het fort Ernestus benamen.

Hendrik Vermeulen had last, met dertigh Negros de ruichte van de plantaesie van Graef Maurits te slechten, en in de grachten te werpen, om alzoo des te beter uitzicht te hebben. De Majoor Bayert wert belast de palisaten, die in Graef Maurits tuin stonden, af te breken, en daermee zijn fort te voorzien, om allen inkoomen te beletten.

Den Ingenieur Pistor en fabrijkmeester wiert gelast, een palisaetwerk aen het fort Ernestus, tegen het inkomen van Maurits thuin, te zetten, en het zelve vijf roeden in de riviere voor inbreeken aldaer te stellen.

Boven de poorte van het fort Ernestus wiert door den fabrijkmeester een houte Wambais gemaekt: om de flank van wederzijden te bevrijden, alzoo dit fort langs den muur aen de riviere gene flankering had.

Alzoo op het Fort Ernestus eenige lichte stukken stonden, wiert den Commisaries Stricht belast, twee halve kartouwen daer op te brengen, die aen het hooft van de brugh stonden, om den gehelen rivierkant t'ontdekken, en daer voor lichte stukken te brengen,

gen,

gen, om de linie te bevrijden.

In het kanael van Maurisstad wierden door den fabrijkmeester twee ryen palisaten gestelt, om het inkoomen te beletten.

De Hoge Raden hebben andermael met de Raden van den Gerechte, de gelegentheit van de nieuwe stad Mauris, bezichtight, om te zien, of men dezelve zou kunnen bezet houden, of moeten slechten: het welk tot des anderen daeghs in bedenken genomen wiert.

In het fort de Vijfhoek wierden twee stukken geschuts gestelt, om langs het water te kunnen flankeren.

En alzoo de bezetting van de hoornwerken aen de Vijfhoek veel volks vereischte, om te verdedigen, zoo wiert den Commandeur gelast, die door de Brasilianen en sijne soldaten voor open te laten leggen, om met kanon daer in en door te kunnen speelen, en alle approsjen en naderniſſen des vyants te beletten. Daer toe wierden noch hondert Negers geordonneert, om met meerder spoet voort te gaen.

Dewijl tusschen het fort de Vijfhoek, en d'Affogades een bosch lagh, met eenige leeghten, die met boomen bewassen waren, zoo wiert den Commandeur van het fort de Vijf-hoek belast, die des volgenden daeghs door de Brasilianen, die in het fort lagen, te laten afkappen.

Voorts wierd Mauritsstad kleinder gemaekt en beschanst, en om het Reçiff alle de wallen verbetert en versterkt.

Aldus wierdt by de Hooge Raden, al van den beginne, met alle naerstigheit gearbeit, ten einde alle de fortificatien, zoo om het Reçiff, als elders, zouden verzekert zijn: die ook in korten tijdt in zoodanigen stant gebraght wierden, dat den vyant, hoewel maghtigh en sterk, daer op, tot aen dien tijt, niet heeft derven ondernemen.

Midlerwijle had zich Dortmont op het eilant *Itamarika* seer vast gemaekt, en waren op het zelve veertien hondert menschen, bestaende in over de zeven hondert vrouwen en kinderen: waer voor hy toevoer van leeftoght verzocht.

Schrijven van de Linge uit Paraiba.

De Linge schreef van den twee en twintigsten uit *Paraiba*, aen de Hooge Raden, hoe hy, op de tijding van de neerlaegh van Haus, goet gevonden had, het garnisoen en de burgerye, uit de stad Frederika in de forten te doen vertrekken: maer dat de Portugesen op zijn vertrek noch in goede gehoorzaemheit gebleven waren. Voorts, dat onze sterkte beneden bestont in ontrent vier hondert soldaten: waer onder vele zieken en kreupelen, in 100. borgers, en ontrent vijftigh Brasilianen.

Ook hadden de Tapoyers twaelf of veertien labaradores, of rietbouwers in die Kapitanie doot geslagen.

Ondertusschen schreven Hoogstraten Ley en Hek, van de Kaep St. Augustijn, hoe zy alle de buiten-huizen afgebrant, inzonderheit het magazijn en de kerke, om een buiten-waght te houden. Ook had de vyandt de bergh aen de Kaep bezet: desgelijx het eilandt om de zuid gelegen.

Op den vijf en twintighsten wierdt orde gestelt op het bezichtigen van de fortificatien van Maurits-stad, om alles, weer zoo haest doenelijk was, in bescherming en verdediging te brengen.

Ten zelven dage berighte *de Linge* den Hooge Raden uit *Paraiba*, over *Itamarika*, by brieve van den acht en negentienden, hoe Willem Barentsz. hem van den veertienden uit *Kunhao* had verwittight, dat hy en Roelof Baro met een troep Tapoyers gereet stont, om daeghs daer aen te volgen: en alles aldaer noch in stilte was. Ondertusschen hadden de Tapoyers op den veertienden der zelver maent het Korael van Pieter Farcharson uitgerooft, dies daer qualijk meer varsch vleesch te bekomen was.

De Hoge Raden inzight nemende op de zwakken bezetting, waer door men gevaer liep van eenigh fort van belang, door een overval, te verliezen, en dat ook de forten in *Rio S. Francisko* en *Seregippo del Rey*, als zijnde te lande van d'onzen op het Reçiff afgesneden, en om hun zwak garnisoen niet kunnende uithouden, doch zouden verloren gaen, zoo wiert, tot behoudenis van Neerlantsch Brasils forten, om die Noorder sterkten des te beter te mogen beschermen, op den zelven dagh als Haus geslagen wiert, met eenparige stemme besloten, het volk en krijghstuigh en grove stukken, zoo

verre

verre het doenlijk was van uit de forten van *Rio S. Francisco* en *Seregippo Del Rey* te lichten en na het Recif te brengen: waer toe het schip Zeelandia met drie berken sou gebruikt worden.

Den vier-en-twintigsten van Oogstmaent wiert by den Assessor *Walbeek*, uit den naem van de Hoge en geheime Raden, het advijs en goetdunken van den Hogen Krijgsraet verzogt, hoe men in die gelegentheyt met het fort en garnisoen van *Porto Kalvo* behoorde te handelen: (naerdien de zwakke bezetting, die aldaer lag, niet bestant was het fort tegen de grote macht te verdedigen: behalve noch dat de kost, nu haer alle passagien te water en te lande afgesneden was, qualijk langer zou kunnen strekken, en dezelve ten einde van lijftoght zich toch aen den vyandt zou moeten overgeven,) of men het garnisoen van daer zou dienen te lichten, het welk, zonder verlies van metalen geschut en geweer van op wegh overvallen te zullen werden, geoordeelt wert niet te kunnen geschieden, of dat men haer die plaetse tot den uittersten zou laten verdedigen, op hope van dat noch bystant uit het vaderlant moght aenlanden: waer mee men die plaetse zou mogen ontzetten.

Het zelfste quam ook in bedenking wegen de forten in *Rio S. Francisco* en *Seregippo Del Rey* en hare bezetting.

NA de Hoge Krijgsraet alles wel overwogen had, bracht die voor hun advijs met eenparige stemmen in, hoe die verstond, datmen by die hogen noot, (daer de hooftplaetse zelve by gebrek van genoegzame bezettinge gevaer liep,) uit alle de drie voornoemde plaetsen, die doch na hun oordeel niet konnen uithouden, het garnisoen behoorde te lichten, en het geschut en krijgtuigh, dat men bergen kon, na het Reciff voeren.

Maer wegens de berging of salvering van het garnisoen van *Porto Kalvo*, als hoogh te lande in leggende, en uit oorzaeke de opkomste van de riviere eng was, zoo bevond men meerder zwarigheyt, en zagh dezelve niet aen strant te geraken: ten zy haer een troep volks, om met haer te vereenigen, te gemoet gezonden wert. Waer toe de gelighte garnisoenen uit *Rio S. Francisco* en *Seregippo del Rey* in passant konden dienen. Ook wiert raetzaem geacht de metale stukken te vergeven en in stukken te laten springen.

Aldus gedaen in den Hogen Krijgsraet den vier-en-twintigsten van Ooghstmaent des Jaers 1645.

En was ondertekent,
Kornelus Bayer
Albertus Oostermans
L. van Harkema.
Jan Denning.
Samuel Lambartz.
Hendrik Advocaet.
Frederik Pistoor.
L. Haelmeister Capitein.
Rene de Mouchy.

Hier op trokken twee berken met volk derwaerts.

Den lasten van Ooghstmaent quam den Schipper van een van de twee berken, die na *Rio S. Francisco*, om het garnisoen van daer te halen, gezonden was, wederom en verhaelde: hoe hy op de riviere van *S. Francisco* tot op een mijle na aen het fort geweest was, alwaer hy door een Portugees vaertuig vol muskettiers gestut wiert, die hem zoo dapper aen vielen, dat hy had moeten den hertret nemen, en wederom buiten loopen, zonder iet te verrichten. Ook had de andere berk, uit vreze van gevaer, na *Seregippo* niet derven loopen: waer over het Schip Zeelandia met haer wederom quam. Voorts verhaelde de Schipper voornoemt, dat de reviere by dien tijt, zonder goede en welvoorziende Galjoten of Jachten, niet te bewaren was.

Alzoo de Berken, die na *Rio S. Francisco* waren gevaren, om het volk van daer, als ook van *Seregippo*, af te halen, onverrichter zake weerom gekomen waren, om dat men opwaerts de reviere niet konde komen, dewyl'er klein vaertuigh van den vyant in den wegh was, zoo wiert by de Hoge-raden goet gevonden daer na toe te zenden, de Dogboot de Spreeu met drie Berken, die in 't zeylen zouden zien het Schip Zeelandia aen te doen, om alzoo te zamen hun reize te vor-

Willem Lambertsz. met drie Berken, gesonden om de krijghs-bezetting van Rio S.Francisco en Seregippo af te halen.

te vorderen, en hun last te verrichten. Deze Berken vertrokken den tweden van Herfstmaent: en had daer over het opperbewint Kapitein Willem Lambertz., als Commandeur.

Verhael van zijne verrichting aen de Hoge Raden.

Den eersten van Wijnmaent quam Kapitein Willem Lambertz. met het Schip Zeelandia en de Dogboot de Spreeu van *Rio S. Francisco* weer aen het Reciff te landen, en deed aen de Hoge raden verhael, als volght.

Komende den twee-en-twintigsten van Herfstmaent op een halve uur van't Fort Mauritius, zagen zy een klein Berkje, dat, nae een schoot gete hebben, opwaerts liep: komende nader, zagen een Karavelle met de berk van Jan Hoen, beide vol volks: daer van de Karavelle tegen het lant liep en zijn volk loste, dat te lande gestapt schermutseerde, om de Karavelle te bevryden. De onzen zetten het met de Dogboot daer dight achter, en zonden, na een weinigh schietens, de Dogboot met eenig volk, om den brant in de selve Karavelle te steken, aen boort komende, bevond de bagagie van ons volk daer in gescheept. Wanneer zy die plonderen en den brant daer in wilden steké, zoo quam een Kanoe met een witte vlagge aen hun boort: waer in Papenheim, de geweze waght-meester van het Fort was, en de Barkier Jan Hoen, met noch eenige vry luiden, die den onsen aenzeiden, by zoo verre zy de Karavelle in den brant staken, dat het Portugees Opperhooft al ons volk met vrouwen en kinderen zoude ter neer hakken. Dies halve verzochten zy de Karavelle niet te willen in brant steken, het welk by de onzen ook gelaten wiert; dewyl die alreets by den vyant in de gront gehakt was.

Vorders zeiden zy, dat het Fort vijf dagen en drie weken belegert was geweest, en toen voor drie dagen overgegaen was, door gebrek van brant en kost. Dat de Portugesen een Serjant met vier Soldaten van *Seregrippo* had gevangen bekomen: waer van zy de Soldaten hadden doorgeslagen, en den Serjant met twee hondert Soldaten na *Seregippo* gezonden, die de onzen van daer zouden halen: alsoo noch maer vier dagen kost hadden.

Acht dagen voor het overgaen van het Fort, was de Overste Lieutenant Haus, de Commandeur Listry, Capiteyn Wiltschut daer lang na de *Bahia* getrokken.

Het verdragh, zeiden zy, was zoodanigh gemaekt, dat de onzen over de *Bahia* na *Portugael* zouden gaen, en van daer na Hollant over schepen behoudens alle hun bagagie: en waren voorts wel gehandelt.

Voorts meenden de Portugesen twee hondert mannen na beneden te schikken, om aen *Belchior Alvares* eilant den onzen de passagie af te snyden, en het uitlopen te beletten: hoewel die te laet gekomen waren, alzoo de onze tijdelijk doorgingen en hen niet waghteden. Zy zeiden ook hoe het fort *dos Afogados* alreets by den vyandt ingenomen was, en den Heer Bullestrate aldaer gevangen hadden bekomen, die onder weg was, om na de Bahia te gaen. Hier op was Kapitein Lambert na beneden de reviere afgelopen, en had aldaer twee dagen met timmeren doorgebracht, en was zoo wederom na het Reciff gezeilt, daer hy den eersten van Wymaent aenquam.

Sterkte van Serегірро den vyant verov[...] en Porto Kalno

Het zelfste is aen de sterkte in *Seregrippo* mede wedervaren: derwaerts de Hoge Raden een berk met leeftoght afgezonden hadden, die tegens orde in *Rio S. Francisco* inlopende, aldaer door den vyant bemachtight wiert. Derhalve zy, daer van ontzet zijnde, het niet langer, als hunne eetwaren strekten, konden onthouden.

De Krijgs-bezetting van *Porto Kalno* was onmogelijk te water af te halen, als te lande ingelegen: en dewijl ook de reviere, derwaerts strekkende, om hare enghte, daer de vyant meester te velde was, niet konde bevaren worden. Dies de bezettingh, zoo haest haer leeftoght ontbrak, gedwongen was het fort aen den vyant over te leveren.

Het volk van deze drie forten wierden met convoy te lande, tegen het gemaekt verdragh, in plaetse van het Reciff, na de *Bahia* geleit. Maer die door ziekte of vermoeitheit niet konden voortkomen, wierden alle op den wegh door de Portugesen ter neer gehouwen.

Vele

Vele soldaten, zoo van de garnisoenen, en van de *Kaep* van *S. Augustijn*, als van den troep van den overste Lambart Haus, uit vreze van op wegh na de *Bahia* te zullen doot geslagen worden, namen by den vyant dienst. Maer alzoo zeker Klaes Klaeszen, die als Kapitein met vier en zestigh man van den vyant gezonden was, om in een embuscade of hinderlage te leggen, tot de onzen overquam loopen, zoo deed de vyant alle de onzē uit mistrouwen op hen, die by hem dienst genomen hadden, ontwapenen en zeer schandelijk in koelen bloede vermoorden, desgelijx alle de Nederlanders, die noch ergens ten platten lande gezeten waren.

De Kapitanie van *Paraiba* bleef, onder bestier van het opperhooft Paulus de Linge, noch eenigen tijt in gehoorsaemheit, of ten minste in schijn van dien, tot ontrent den vijf en twintighste van Oogstmaent des jaers zestien hondert vijf en veertigh: als wanneer die van *Paraiba* vernamen, dat d'overste lieutenant Haus in de Vergea van Olinda geslagen, en hy met meest al sijn volk gevangen genomen was: dat ook de *Kaep S. Augustijn* overgelevert was, het welk schijnt hen de wapenen in de hant mede deed nemen: te meer alzoo vijf of zes Bahiase Compagnien met geweer en krijghstuigh hen door Vidal en andere Portugese hoofden uit *Pernambuko* tot bystant toegezonden wierden.

En alzoo hun voornemen was het garnisoen, het welk in de bescherming van het klooster van S. Francisko lagh: beneffens de burgerye van Fredriks stad, die eene ope plaetse was, te bezetten, en van de forten, die aen den zeekant lagen, te scheiden en af te snijden, zoo werdt by de directeur Paulus de Linge en de officieren, zoo van de soldaten als borgeren, geraetzaem gevonden, het volk in de forten voornoemt met al hunne goederen en omslagh te trekken: eensdeels, om dat die door de Portugesen, die hen nu te maghtigh waren, niet zouden overvallen worden: andersdeels, en inzonheit, op dat deze forten door dat volk zoodanigh zouden worden versterkt, dat men den vyant, met wat maght hy ook aenquame, zoude konnen af-keren: daer andersints, wanneer het garnisoen afgesneden was, de een en d'ander gevaer zou konnen te loopen.

De Brasilianen van dat gewest werden van gelijken onder deze forten ontboden, daer zy zich in afgesteken quartieren met hunne huisgezinnen logeerden: het welk tot merkelijke versterking diende: nadien deze quartieren of beschermeringen, gelijk als buiten werken van de forten waren.

De vyant dan door de Conjunctie en vereeniging van het garnisoen in *Paraiba* niet veel middel ziende, om door gewelt daer meester te worden, heeft, volgens sijne gewoonte, sijne verraderye wederom in 't werk gestelt: en gelijk het Pontael of Kaep S. Augustijn hem voor gelt gelevert was, mee een proef willen doen en onderstaen, of de forten van *Paraiba* te koop waren.

Ten welken einde hy in Herfst-maent des jaers zestien hondert vijf en veertigh, aen Paulus de Linge, directeur en Commandeur aldaer, eenen Ferdinando Rodrigues de Bulhaus of Bailloux, Secretaris van den gerechte van *Paraiba*, afzond, die zijnen last-brief hem openbaerde en zekere merkelijke zom van penningen, ontrent negentien duizent gulden, aenbood: indien zy gelegentheit mochten vinden, waer door de Portugesen meester van de forten voornoemt wierden. Doch in plaetse van gehoor te vinden, wert de gezant door hem in hechtenis gestelt, en des anderen daeghs opgehangen: gelijk de Linge des de Hoge Raden by brieve van den zestienden van Herfstmaent verwittighde. Ondertusschen waren (volgens schrijven van de Ligne van den zesten der zelve maent) uit *Paraiba*, vijf vyandts compagnien, sterk drie hondert koppen, in de Kapitanie van *Paraiba* aengekomen: waer by het jongmanschap van de ingezetenen zich met de wapenen gevoeght had: zy waren in Tibery gelogeert: alwaer zy plakkaten uitgegeven hadden: waer by zy belasten: dat een ieder zich binnen den tijt van tien dagen op zijne zuiker-molen zouden begeven, om die op te makē, op pene van verbeurte.

Om dat door des vyants loopers de passagien, tusschen de Vijf-hoek

en Affogades onvry gemaekt wierden het welk den onzen tot grote ongelegentheit quam te ſtrekken, doordien de weinige beſten, die behouden waren aldaer hunne weide hadden, waer van alreets een parthye door den vyant weg gehaelt was, zoo wert goet gevonden op de bequaemſte plaetſe een houten Wambais tuſſchen beide te leggen, om de ganſche vlakte tuſſchen beide veiligh en t'onzen gebruike te mogen hebben.

Den zes en twintighſten van Hooymaent, was by de Hoge Raden orde geſtelt, dat de ingezetenen van Goyana hun geweer aen Servaes Karpentier moghten overgeven, die by de Hoge Raden, om het zelve t'ontfangen, gemaghtight was.

De ingezeten van *Goyana* deden ſchriftelijk hun klachte, aen de Hoge Raden, over het ombrengen der Portugeſen door de Tapoyers in Kunhao, daer zy zeven en dertigh Portugeſen, die hunne wapenen aen de Nederlanders hadden overgegeven, vermoort hadden.

Dies waren zy beducht dat hen, by ontwapening, het zelfſte moghte wedervaren: waer om zy verſochten hun geweer te mogen behouden, om den Tapoyers te mogen weerſtant doen, en de Hoge Raden orde wilden ſtellen, dat de Tapoyers buiten hunne lantpalen en gebiet mochten blyven. Hier op ſchreven de Hoge Raden aen die van Goyana te ruch: dat het ombrengen der ingezetenen door de Tapoyers buiten hun weten, en tegen hunne orde geſchiet was: maer zy mochten wel verzekert zijn, dat by aldien zy in hunne plicht tegen onzen ſtaet volharden, voor de Tapoyers het minſte niet te vrezen hadden, alzoo zy hen in hunne byzondere beſcherming namen: ook hadden zy niet te denken, dat het ontwapenen van hen, ten quaden einde geſchiede: of om hen ten roof van de Tapoyers te laten, maer alleenlijk tot ſecuriteit en veiligheit der onzen, op dat zy, nadien zy door d'aenrechters en belhamels der beroerte aengezocht waren om zich met hen te voegen, daer op billijke redenen moghten hebben, om zulx af te ſlaen en inruſte te blijven zitten.

Ook ſchreven de Hoge Raden aen Servaes Karpentier, dat hy, onaengezien het verzoek der ingezetenen van Goyana, om eenigh geweer, tot hunne verdediging, tegen de Tapoyers te mogen behouden, met het ontwapenen der zelven zou hebben voort te gaen: daer beneffens te willen order ſtellen dat de ſoldaten en Braſilianen van Marui na den ingezetenen niet beſchadigden. De Hoge Raden om de Tapoyers tot byſtant te doen af komen, gaven Aſtetten en Kapitein Willem Lambertszen beneffens hun bericht-ſchriften, ook brieven mede, om aen Jan Duwy, Koning der Tapoyers, en aen den overſte, Karakara, die een parthye Tapoyers onder zich had, te behandigen.

Aen hen allen werden ook eenige vereeringen gezonden, alzoo zy klaegden dat niemant als Jan Duwy door d'onzen met geſchenken vereert wiert; dies zy daer over jaloers waren.

Aſtetten en Kapitein Willem Lambertſz. namen den acht en twintighſten hun afſcheyd van de Hoge Raden, en vertrokken met een berk na *Paraiba*, om van daer na *Kuhao* te lopen en aldaer de Tapoyers te vinden.

Alzoo de Raden van den gerechte, hoge krijgs-raet, Schepen en borghelijke krijghsraet den Hoge Raden de nodigheit van het af-breken der huizen in Mauris ſtad, en het ſlechten der wallen van dezelve, vertoont hadden, zoo wert op den negen en twintighſten, goetgevonden, eenen ieder, die daer huizen had by trommel ſlagh te waerſchouwen, dat hy zijne huizen zou hebben af te breken binnen den tijt van twee dagen en den opſtal van de zelve te bergen, op pene van anders door anderen te zullen mogen afgebroken worden, die met de af-braken hun voordeel moghten doen. Men beſloot alleen het huis van Jan van Rechteren, dat daer aen ſtont, ſtaende te houden, om dat alleen tot eene reduit te houden, om het geheel plein te konnen beſchermen.

Ten zelven dage wert, in plaets van Kapitein Jan Blaer, die by den vyand gevangen zat, de lieutenant van den overſte Haus, Jan Denniger gezet.

Eenige vrye Negros en andere boden zich ten zelven tijde aen, om t'za-

t'zamen eene Compagnie onder hunnen eigen Kapitein en andere hoofden op te rechten.

Den dertighsten van Ooghstmaent quam Kapitein Willem Lambertz, die uitgesonden was, om de Tapoyers tot ons bystant te doen komen, met een gedeelte van zijn volk van *Paraiba* weer op het Reçiff; waer op de rest zou volgen. Hy deed ter vergadering het volgendt verslagh van zijne verrichting. Hy had grote moeite gehad by den Koning der Tapoyers, Jan Duwey, al eer die eenige Tapoyers had willen afzenden: uit oorzake hy zwarigheit maekte, dat zijne vyanden, midlerwijle hy het man volk miste, moghten koomen, en hem met vrouwen en kinderen dootslaen. Ook had hy ernstelijk aengehouden, aleer hy aen de onzē eenige Tapoyers mede wilde geven, dat men alle de Portugesen in de Kapitanie van Rio Grande zoude dootslaen.

Na Lambert eindelijk twee hondert Tapoyers bekomen had, was hy daer mee in de Kapitanie van *Paraiba* gekomen: alwaer de Tapoyers alle de Portugesen ten getale van hondert, dootsloegen; die zy konden aentreffen alle de Portugese goederen voor goede buit rekenden. Wanneer hy hen dat zocht te verhinderen was de helft van de Tapoyers, na zy veel Negros en andere goederen bekomen hadden, terstont wederom na Rio Grande vertrokken.

Voorts ging Kapitein Lambert met de andere Tapoyers voort na Goyana toe, om op het Reciff te komen, maer wanneer deze Tapoyers hoorden, dat zy tegen-stant in Goyana te verwaghten hadden, waren zy, zonder iet meerders te willen verrichten, te rugh gekeert.

Waer over hy Lambert genootzaekt was zich na het fort Margareta in paraiba te begeven: van waer hy te scheep op het Reçiff quam. De Hoge Raden zonden den zestienden van Herftsmaent brieven na *Rio Grande* aen Koning Jan Duwy, en aen Jakob Rabbi, en Roelof Baro, om hen aen te moedigen, tot hunner beider bescherming, de wapenen met de onzen zamen te voegen, ten einde de Portugesen, die derwaerts gegaen waren, te mogen slaen en verjagen.

Den dertienden van Herftsmaent des jaers 1645. verscheen Jeronimo Serrao da Paiva, Commandeur Admirael van de Portugese vloot, in (*Tamandare* geslagen, en nu by den Admirael Lichthart opgezonden) ter vergadering van de Hoge Raden. Hy wert by hen over het voornemen van den Gouverneur van de *Bahia*, met de afvaerdingh van de vloote onder zijn gebiet en het krijghs-volk in *Tamandare* gelant: als ook over den toelegh en aenslagh van *Salvador Korrea* de *Saa* met de vloot van *Rio Geneira*, scherpelijk ondervraeght. Doch zy konden met gemoede niet uit hem verstaen: als dat hy met de schepen en krijghsvolk uit de *Bahia* zou gekomen zijn, om de ontstane rebellie en muiterien te dempen en stillen, en ten dien einde zijnen dienst den onzen aen te bieden. *Gevange Portugese Admirael komt op het Reçiff.*

Hem wert op zijn verzoek toegestaen, eene brief met eenen Tamboer aen de *Kolonellen Martin Soares Moreno* en *Andre Vidal* te zenden: waer by hy verzocht, dat tegen zijnen perzoon en meer gevangenen Portugesen wisseling moght geschieden.

Alzoo eenige af-gezondenen van de borgerye op den voorigen dagh hart aengehouden hadden, om te vernemen wat de Hoge en geheime Raden, aen de vergaderingh der XIX. aengaende den staet en gelegentheit van Neerlants Brasil, geschreven hadden, uit een beduchten als of de noodigheit van de Sekoersen niet genoehzaem zou uitgedrukt zijn; zoo wert by de Hoge Raeden goet gevonden, om den burgers vernoegingh te geven dat men niet alleen dien; maer ook beide voorige brieven hen zou voorlezen en mede delen, om alzoo alle onlusten voor te koomen.

Den negentienden van Herftsmaent op de middag quamen alle onze schepen uit de Bay van *Tamandare* op de rede te landen en brachten met zich twee vyants schepen en een kleine karavelle met een barkje. Doch ik was al aenstonts na het gevecht na het Reçiff vertrokken. Des avonts wert *Servaes Karpentier* die den vorigen daeghs overleden was, begraven. *Kolonel van de burgerye.*

Den negentienden wert het jaght de Rhee, en de genomen karavelle by de

onzen het Reçiff genoemt, voor de *Kaep* van *S. Augustijn* en daer ontrent te kruissen uitgezonden, om den vyant allen toevoer na de haven te verhinderen.

Compagnie vierroers opgerecht.

Nadien men zagh, dat des vyants troepen toeleiden, om den onzen de beesten af te dryven, en machtigh te worden, en het visschen en hout halen, zoo veel doenlijk was, te beletten, daer niet als grote noot uit ontstaen kon, zoo werdt by de Hoge Raden goet gevonden een compagnie vierroers op te rechten, om op alle aenkomsten te passen, en den vyant wat van de hant te houden.

Deze vierroers wierden uit alle de compagnien, zoo veel doenlijk was, getrokken, en daer over tot Kapitein, met goetvinden van den oversten lieutenant Garsman, Rembagh gestelt.

Op den een en twintighsten van Herfstmaent wert by plakkaet pardon of vergiffenis voor de genen, die by den vyant dienst genomen hadden, afgekondight, en luide aldus.

Plakaet van pardon.

De Hoge en geheime Raden in Brasil doen te weten: alzoo door verscheide ongevallen, eenige van ons volk in 's vyants handen vervallen zijn, alwaer zy, of om hun leven te redden, om niet vervoert te worden, of om andere inzichten, zich in dienst hebben moeten begeven, zoo is dat wy inzicht nemende, hoe dat vele van deselve, door hunne hoofden tot zulx aengevoert en misleit zijn, en mitsdien berou van deze hunne begane misdaet moghten hebben, goetgevonden hebben, gelijck wy goetvinden mits dezen aen alle perzonen, die zich aen onze zijde zullen begeven, pardon verlenen, van al het geen, zy zullen hebben begaen: (uitgezondert Dirk van Hooghstraten, en andere schelmen meer, die als hoofden aen den vyant de plaetsen, hun toevertrout, voor gelt hebben overgelevert) toestaende dat zy op hun voorgaende tractament in hunne oude bediening mogen treden, en dat die paspoort begeren, om na het vaderlant te vertrekken, het zelve zal vergunt worden.

Reçiff belegert.

De vyandt ondertusschen besloot 't Reçiff van de lantzijde, om alle passagien en uitwegen te belegeren; menende de onzen door zoodanige blokkering in hongers noot te brengen, en alzoo tot overlevering van die plaetse te dwingen.

Diens volgens hadden zy met alle macht, zoo die uit de *Bahia* gekomen was, als van de opgereeze Portugese ingezetenen, zich rontom het Reçiff, van de stad *Olinda* af tot aen de *Baretta*, gelegert, en de onzen als met een halve maen besluitende: waer over niemant van het Reçiff te landwaerts kon uitgaen. Zy wierpen ontrent een halve mijle van het fort de Affogados zekere sterkte op, met zes of zeven stukken geschuts, die zy uit *Porto Kalvo* derwaerts gebracht hadden.

Doch alzoo alle onze forten en sterkté wel verzien, en de onzen tegen vyants aenvallen wel gewapent waren, zoo richte hy niet met allen uit.

Bullestrate trekt na Itamarika om ... te stellen.

De Hoge Raden, ziende uit het schrijven van Dortmont, en uit de mondeling berighten van verscheide perzonen, de noodigheit van eenen uit hunne vergadering te machtigen en af te zenden, om op het eylandt *Itamarika* in alles, ter beschermingh noodigh, behoorlijke orde te stellen, en inzonderheit de Brasilianen, die zich ten getale van vijftien hondert, zoo mannen, vrouwen, als kinderen, op 't eilant bevonden, eenigh vernoeging te geven, alzoo zy door *Kamaron* (gelijk den Hoge Raden bericht was) zeer werden aengezocht, om hen aen zijne zijde te krijgen, en wel licht, by quade onthaling, daer na zouden hebben mogen luisteren, zo verzochten zy de Hoge Raet Bullestrate daer toe, om eene reize na *Itamarika* te doen, die met het schip Deventer, den drie en twintighsten van Herfstmaent, met den dagh vertrok, en quam den negen en twintighsten weer op het Reciff: alwaer hy ter vergadering het volgend verhael van zijn reize en verrichting deed.

Ve... van ... ver... tin... de Ra...

Ontrent den middagh was hy voor de reviere van *Maria-Farinha* gekomen: alwaer hy uit den mont van Jan Vos Barkier verstont, hoe de vyant op de stad Schoppe twee harde aen-

aenvallen gedaen had, en met veel volks noch daer om lagh.

Voorts was hy met vijf of zes matrosen in de sloep na het fort Orangie gezeilt: daer ontrent komende, zonden die van het fort den boot uit, met verzoek dat Bullestrate wilde aenleggen, alzoo op den bergh noch zeer geschoten wiert, en men niet wist hoe het aldaer gelegen was.

Waer op Bullestrate twee matrosen met eenen brief aen Dortmont zond, onder beloften van hen 2. Spaense realen te betalen, by aldien zy den brief bestelden en antwoort brachten: die laet in den avont wederom quamé, met schrijven van Dortmont, daer by hy verwittighde, dat de vyant af geweken en vertrokken was.

Met den dagh, den vijf en twintighsten, voer hy met de sloep na de stad *Schop*, en bevond, dat de vyandt, soo door vreze van het aengekomen schip op de rede, als door tegenweer van onze soldaten, niet alleenlijk van daer: maer van het geheel eilant vertrokken was. Hy stelde voorts orde op het vermaken en vernieuwen der vestingen en al wat tot vereischte tegenweer kon doen.

ant Want dewijl op het Reciff en de om-
op leggende forten geen voordeel voor
ant
ika den vyant te doen was, zoo besprong hy den twintighsten van Herfstmaent de stad bergh van *Itamarika*, tot twee en driemael zoo onverziens met grote maght van volk, (hebbende onse overlopers den voortocht,) dat zy den bergh bemachtighden, en de onzen in d'afsnijding na de kerk moesten wijken.

De vyant had onze brantwaght te *Tapecima* overvallen en verbrant; en was alzoo met acht boten en een berk op het eilant gekomen, om het zelve te bemachtigen. Twee dagen te voore, op den 23sten, was de Hoge Raet Bullestrate met het schip Deventer na dit eilant over gesteken, om daer op, op aenschrijven van Dortmont, in alles, dat tot versterking vereischt wiert, noodige orde te stellen, inzonderheit den Brasilianen, die zich op het eilant onthielden: eenige vernoeging te geven, alzoo de Hoge Raden bericht waren, dat *Kamaron* hen zeer deed aen zoeken, om die aen zijne zijde te krijgen: waer na zy, indien zy by de onzen niet wel gehandelt wierden, misschien zouden mogen geluistert hebben.

Men vond niet raetzaem van het Reçiff meer volks te lichten en derwaerts te zenden: dewijl geen forten van het Reçiff iet van hunne bezetting misschen konden, zonder het uiterste gevaer te loopen.

Daer en boven bevonden zich op 't eilant *Itamarika* meer als vier hondert weerbare Brasilianen: dies het beter, na gelang, als het Reçiff voorzien was.

De Hoge Raden en krijghs-Oversten verstonden eenpaerlijk in alle maniere aen het fort Oranje het meeste gelegen te zijn. En in gevalle het gansch eilant of de bergh niet te houden was, dat men de haven met het fort Oranje alleen zoude zien meester te blijven.

Men vond ook, op goetdunken van Bullestrate, raetzaem de stad *Schop*, ten aenzien van hare gelegentheit, in alle maniere te houden: vermits 't fort Oranje van daer zijn hout bekomen most: want die stad was zoodanigh gelegen, dat dezelve, zoo lang men meester te water was, van 't fort Oranje niet kon afgesneden worden, maer altijt derwaerts de wijk nemen.

Het jaght de gulde Ree ging tussche den bergh en het fort Oranje leggen, om de revier tusschen den bergh en het fort Oranje te bevryden: ten einde ook de wijk van den berg na het fort Oranje voor de onzen in alle maniere mocht veiligh en verzekert zijn.

Daer na bestormde de vyant de onzen tot twee of driemael in het fort of af-snijding: hoewel machteloos en met verlies van hondert en vijftigh doden. De onzen hadden slechts vijftien doden en zestien gequesten bekomen.

Een barbier, die van den vyant tot de onzen quam overlopen, begrote het getal van doden en gequetsten des vyants op vier hondert en vijftigh, zelf Kameron en Hooghstrate waren gequetst.

Eindelijk verliet de vyant des nachts tusschen Zondagh en Maendagh, het eilant wederom. Mannelijk en troulijk queten zich aldaer de Brasilianen. Verlaet het weer.

Ook holp meest de bystant, juist ter rechter tijt met Bullestrate (hoewel

wel met mannen van de burgerye) derwaerts gezonden: zonder welken bystant men het gansch eilant verloren had mogen houden.

Men had ook op dit eilant de Brasilianë uit de *Aldeas* van *Goyana*, *Igarassu*, en andere plaetsen daer ontrent, doen vertrekken, om van overvallen bevrijt te zijn, en onze macht door hunne vereeniging tegen den vyant des te bestandiger te zijn.

De Hoge Raden beraetslagen over de behoudenis van Itamarika.

Op den tweeden van Wijnmaent wiert by de Hooge Raden over de behoudenis van het eilant *Itamarika* beraetslaeght; alzoo hen tijdingen en berichten door verscheide perzonen toegebracht waren, dat des vyants jongste aenslagh op dit eilant op eenige geheime correspondentie en onderling verstant met iemant van d'onzen gefondeert was. En hoewel de Hoge Raden niet wisten, wie zekerlijk daer mee te betighten was, zoo besloten zy nochtans, om alle zwarigheit voor te koomen, het eilant voornoemt, dat by dien toestant van machtigh belang voor onzen staet was, Kapitein Sluiter en zijne compagnie van daer te lichten, en in desselfs plaerse de compagnie van Kapitein Willem Lambertz., aldaer te leggen, en aen dien her gebiet van de krijghs-macht op te dragen: gelijk dat ook des anderen daghs in het werk gestelt wert.

Ook wert het fort om de kerk en het fort Oranje met stormpalen voorsien. Voorts vonden de Hoge Raden, op aenschrijven van den oversten lieutenant Garsman en Dortmon, goet het fort om de kerk met een conterscharp te versterken, om een Compn. Brasilianen met hunne vrouwen en kinderen daer in te logeren, en als dan de rest van de Brasilianen na beneden in het fort Oranje te brengen, om des te beter verzekert te zijn.

Men deed ook de reduit, tot bevryding van de waterplaetse, in aller maniere op en gansch weerbaer tegen een aenval maken: alzoo dat fort zonder water niet houwbaer geoordeelt wert, noch waerdigh om de kosten tot versterking daer aen te doen.

Vidal zoekt verlossing van gevangenen

Van den 5den van Wijnmaent zand *Andre Vidal*, door eene Serjant Major *Agustinho de Magalhaes*, eenen brief aen de Hoge Raden: waer by hy hen verwittighde, hoe de Admirael *Serrao de Paiva* hen by twee brieven zijne verlossing uit de gevankenis verzocht had. Voorts verzocht *Vidal* by den zelven, om den zelven Admirael tegen andere van onze soldaten, aldaer gevangen, te wisselen: of wel voor gelt.

By aldien de Hoge Raden daer niet toe verstaen wilden, zoo zouden zy hem gelieven na de *Bahia* aen den gouverneur *Antonio Teles da Silva* te zenden, om hem te rantsoeneren.

Hy deed ook het lossen der soldaten tegen malkanderen versoeken: en dat de inwoonders, by d'onzen gevangen, zoo lang voor dien toeval, voor gelt moghten werden verlost. Doch dit wiert by de Hoge Raden voor dien tijt afgeslagen.

Tap... slaen Port... sen

Ondertusschen had, volgens (schrijven van het opperhooft van het fort in *Rio Grande*, en den schout Johannes Hoek, van den zesten van Wijnmaent aen de Hoge Raden) *Jakob Rabbi*, komende van den tocht van den predikant Astetten, met weininigh Tapoyers en behulp van Brasilianen, en dertigh Neerlantse ingezetenen, het huis van Jan Lestan vermeestert, en vijftien of zestien Portugesen doorgeslagen. Het zelfste meende hy met het huis van *Fernando Mendes* in *Potigi* te doen; maer de Portugesen, ten getale van vijftig, hadden hem weerstant geboden en afgeslagen.

Maer wanneer de onzen verstonden, dat de vyant van daer derwaerts in aentoght was, zonden zy derwaerts volk, die met dezelve Portugesen zich verdragen hadden, op besprek dat zy vijf van hunne voornaemste ingezetenen, in het fort van *Rio Grande* tot gyzelaers zouden geven, ten einde niemant van hen allen zich by den vyandt zou begeven: of anders zou het verdragh breukbaer en krachteloos gehouden worden.

En alzoo, des niet tegen staende, eenige van de Portugesen zich op vluchten na *Paraiba* aenstelden, zoo hadden zy alle de Portugesen, die zy konden krijgen, ter neer gehouwen: niemant als de vrouwen en kinderen in het leven latende.

Na

Na dan de vyant geen kans zagh, om de forten van *Paraiba* en andere plaetsen met verraet door gelt te vermeesteren, heeft hy sedert getraght d'onzen op het Reçiff te blokqueren en uit te hongeren, door het bezetten van alle passen te landewaerts.

Ondertusschen vielen verscheide schermutselen en gevechten voor: inzonderheit hebben de Brasilianen door hunne veltochten en uitvallen den Portugesen veel afbreuks gedaen, en hunne nootwendigheden ten deele uit het lant weten te halen.

In de *Vargeas* van de Kapitanie van *Paraiba* heeft de vyandt, gelijk in *Pernambuko*, mede een fortresse gemaekt, daer zy hun hertret en wijk innamen: te weten, in zeker zuiker-molen, genaemt *St. Andries*, die eenen *Georg Homo Pinto* toequam. Doch die sterkte was van zoodanigen belang niet, om den genen tegenstant te doen, die meesters, of andersints met maght te velde waren.

In de Kapitanie van Rio Grande hebben zich de zaken gantsch anders toegedragen.

De Tapoyers waren (gelijk te vore gezeit is,) in Zomermaent des jaers zestien hondert vijf en veertigh, eenige hondert sterk, in de Kapitanie van Rio Grande, volgens hunne jaerlixe gewoonte, afgekomen. Wanneer zy luiden aldaer de revolte en opstant der Portugeze inwoonders in de Kapitanie van *Pernambuko* vernamen, vervoeghden zy zich, uit een ingeboorene haet tegen de Portugezen, op den zestienden van Hooimaent, in de zuikermolen van *Kunhao*, en brachten aldaer eenige Portugezen om 't leven, ten einde de Portugezen in dat gebiet niet meer zouden opstaen. Zy tasten de Portugezen met zoodanige woede aen, dat de weinige Nederlanders, die daer by waren, onmoghelijk hen zulx konden beletten. Hier door wierden de zaken in de Kapitanie van Rio Grande ook ten besten gereddet.

Van daer trokken de Tapoyers na *Monpobu*, *Goyana*, en *Potosy*, alle plaetsen in de Kapitanie van Rio Grande gelegen: alwaer zy de Portugezen, (die in een cirkel of kring, rontom met palissaden bezet, gesterkt waren,) beneffens de Brasilianen, belegerden, en eindelijk by verdragh vermeesterden. Onder andere punten hield dit verdragh in, dat de Portugezen het leven zouden behouden: mits dat zy daer by stil en zonder geweer zouden blijven. Dan naerdien dit verdragh by eenigen niet onderhouden wierd, die zich datelijk na *Paraiba* by den vyant begaven, zoo wierden de Tapoyers daer door verbittert, en oordeelden, dat de Portugezen hunne beloften van zich stil by de onzen in Rio Grande te zullen houden, geschonden en gebroken hadden.

Dies besloten zy met de Brasilianen mede van hunne zijde het getroffen verdragh niet t'onderhouden; maer de Portugezen, die aldaer noch waren, te vermoorden: gelijk zulx ook geschiede: roepende de Brasilianen, dat zy dat in weerwrake van 30. of 40. van hun volk deden, die *Andre Vidal* in *Serinhaim*, tegen het verdragh, aen de pallissaden aldaer tirannelijk had laten worgen.

In dezer voegen wierd de Kapitanie van Rio Grande t'eenemael voor dien tijt gezuivert, uitgezondert eenige weinigen van de Portugesen, die het ontvlucht waren.

Voorts wierden de goederen, bestaende meest in vee, ten deele by de Kompagnie, ten deele by de krediteuren van deze Portugesen, aengeslagen en verorbert. Waer door onze Magazijnen veel ontlast wierden: zulx d'onzen, zonder het vleesch en Farinha van daer gekomen, geen raet zouden geweten hebben, om die garnisoenen zulken langen tijt t'onderhouden.

Wanneer dan de Portugesen bemerkten, hoe d'onzen ook in Rio Grande meester van het platte landt bleven, en van daer levens-middelen tot onderhoudt bequamen, hebben zy tot verscheide malen troepen derwaerts gezonden, om zulx te beletten: maer wierden t'elkens en ieder mael te rugh gedreven, en gedwongen, weder na *Paraiba* te wijken, mede nemende zoo veel beesten, als sy konden opvangen.

Volgens verklaring van kapitein Klaes Klaesz., op den vijftienden der zelver maent by den Assessor Walbeek, door orde van de Hooge Raden, onder- Sterkte van krijgsvolk des vyants.

dervraeght, waren de vier kompagnien Nederlanders, die de vyant in de *Vergea* had leggen, de naervolgende.

De kompagnie van hem Klaes Klaesz.; ſterk drie en zeſtigh koppen: waer onder drie en twintigh man met ſchietgeweer.

De kompagnie van Alexander Bucholt, ſterk drie en veertigh man: waer onder zes en dertigh met ſchietgeweer.

De kompagnie van Anthony, jongſt dodelijk gequetſt, ſterk zes en dertig man: waer onder twee en dertig met ſchietgeweer.

De kompagnie van Jan de Wit, ſterk veertigh man, doch ſlecht volk, en twaelef met ſchietgeweer.

Boven deze kompagnien had de vyant noch twee kompagnien Nederlanders in het gebiet van *Goyana*, als de kompagnie van Jorge Pieterſz. ſterk zeventien man, meeſt Piekeniers.

De kompagnie van *La Kour*, ſterk negentien man, ook meeſt piekeniers.

In *Paraiba* waren noch twee kompagnien, als die van *Piere Gendre*, ſterk negentien man, en meeſt alle pieken: en die van Eduard Versman, ſterk twintigh man: waer onder ſlechs een roer was.

Dies die acht kompagnien t'zamen twee hondert ſeven en vijftigh koppen uitmaekten. De kolonel daer van was Hooghſtraten zelf: de Majoor, *Francisko la Tour*, gewezene ſchepen in *Serinhaim*, die machtigh tegen de Nederlanders ingenomen was.

Alle de Nederlanders en andere volken waren gedwongen, zich onder te ſtellen, en dienſt onder den vyant te nemen: vermits zy wel wiſten, dat zy, by weigering, onder dekſel van na de Bahia te worden gevoert, zouden doot geſlagen worden: gelijk twee en veertigh man, vrye luiden en ſoldaten, by den vyant aen de kaep S. Auguſtijn bekomen, en dien goet quartier toegezeit was, in het gaen na de Bahia, by de zuikermolen *Konjau*, ontrent *Serinhaim*, dootgeſlagen waren.

Des vyants macht in de *Vergea* beſtont in ontrent zeven hondert man van de Bahia, onder negen kompagnien, die alle goet geweer, zoo van musketten als ſnaphanen, hadden.

Daer en boven waren'er noch duizent Portugeſe ingezetenen, beſtaende in zeer vele kompagnien: waer onder meer mulaten als blanken waren. Al het jongmanſchap was van de Zuid van *Huna* tot *St. Laurens* toe op ontboden. Vele waren gewapent met ſnaphanen, die zy van outs hadden, en met musketten, die zy van den onzen verovert hadden: maer meeſtendeel met pieken.

Dit volk was meeſt een hoop kanalje, die zich op den oorlogh niet verſtond, en gewilligh tegen d'onzen in het velt was.

De kolonel van dit volk was *Joan Fernand Vieira*: de majoor, *Anthony Dias*, uit de Bahia gekomen.

De voornaemſte kapiteinen, die men meeſt achte, waren *Simon Mendes*, *Domingos Fagundos*, en *Johan d'Alburquerque*, beneffens ontrent hondert Braſilianen van *Kamaron*, die meeſt met halve haken gewapent waren. *Hendrik Dias* had onder zich hondert en vijftig Negros, met ſchoon ſchiet-geweer voorzien: met vijftigh Negros van d'onzen. Daer waren ook eenige Tapoyers.

Ieder ſoldaet genoot des daeghs een pont vleeſch, en wat min als een halve kan farinha, zonder iet meer.

Een kapitein trok maendelijk hondert en twintigh gulden: een vaendrig twee en veertigh gulden: een ſerjant een en twintigh gulden: een korporael vijftien gulden, en een ſoldaet twalef gulden. Doch zy hadden niemant als Duitſche kompagnien betaelt. De ſoldaten van de Bahia ontfingen jaerlix hunne afrekening.

Zy waren toen doende, om een fortje met vier punten, en een groot kruithuis, tuſſchen Bierbooms zuiker-molen, en *Caſa de Sobrado*, op te werpen. Waer van op ieder ten hooghſt en twee of drie ſtukken zouden kunnen leggen. Hier toe waren acht ſtukken van *Porto Kalvo* gebracht: waer onder vijf metalen.

Aen en om dit fortje lagen alle de ſoldaten van de Bahia: uitgezondert de compagnie van *Johan de Magahais*, die in de *Baretta* lagh, en de vier Duitſche kompagnien: te weten, alle de Nederlanders in de zuiker-molen van Bierboom, met de kompagnien van *Pedro Kavalkanti* en *Anthoni Iakomo*: en

en in de zuikermolen *de Brito* de rest van de Bahische soldaten, twee of drie kompagnien. D'overige waren Portugesen, Mulaten, ongetrouden, die zy van de Zuid hadden mede gebraght of ontboden.

Deze volken waren ten meesten dele met musketten en snaphanen voorzien, en d'overige met pieken gewapent. *Andre Vidal*, *Joan Fernando Vieira*, en de Majoor Hooghstraten, onthielden zich in *Casa de Sobrado.*

De gantsche krijghmacht bestont in ontrent zeshondert koppen.

By de zuikermolen van *Joan de Mendonce* lagen drie kompagnien ingezetenen: en aen het huis van *Sebastiaen Karvalho* twee, en twee in de zuiker-molen *Mengao*. D'overige lagen, zoo in de *Salinas* en *Baretta*, als in de stad *Olinda* verspreit. In de zuiker-molen van Schot lagh eenigh volk van *Kamaron*: en in het huis van *Joan Kordero de Mendonje*, aen de riviere, de voorwaght: en in het huis van *Lusselen, Hendrik Dias* met zijn volk. In de reduiten van de stad *Olinda* lagen, ten dage zijner overkomst, niet meer als zeventien mannen ingezetenen.

In Slachtmaent kregen de Hooge Raden, zoo uit het schrijven van Paulus de Ligne uit *Paraiba*, als uit den genen, die op het Reçiff quamen overloopen, gewisse kuntschap, hoe uit de Kapitanie van *Rio Grande* na *Paraiba* 400. soldaten getrokken waren: waer onder 200. van de Bahia, en twee hondert ingezetenen van *Paraiba* waren, om zich over het platte landt van die Kapitanie meester te maken, of ten minsten het vee daer uit te voeren, en t'hunnen gebruike af te brengen.

Hier op besloten de Hooge Raden den dertienden der zelver maent, met goetvinden van den oversten Garsman, dien toelegh des vyants te beletten, en hunne troepen te mogen slaen of verjagen.

Den twalefden van Slachtmaent quam Klaes Klaesz. van Amsterdam, voorhene veerman by d'onzen aen de *Kamboa*, by de Kaep St. Augustijn, op het Reçiff overloopen. Hy was na het overgaen van de Kaep St. Augustijn, beneffens d'andere gevangenen, na de Kaep van St. Antonio gevoert, en had aldaer dienst by de Portugesen genomen; hoewel uit inzicht alleenlijk, om daer door gelegentheit te bekomen, van weder by d'onzen over te loopen: gelijk hy by eede aen Isaak Zweers en Johan Broekhuizen verklaert had.

De Portugezen maekten hem kapitein over een kompagnie Nederlanders, die zich zoo uit de bygeslagene troepen, als veroverde forten, hadden moeten onderstellen. Hy wierdt den dertighsten van Wijnmaent, op voorstel van Hooghstraten en Albert Gerritsz. Wedda (die met de kolonellen *Vidal* en *Joan Vieira* daer over gesproken hadden) gelast, om met zestigh Nederlanders, uit de 4. kompagnien, die hem dienden, drie nachten te vore aen de *Salinas* in een embuscade of laeghe te gaen leggen, en op d'onzen te passen, of zy moghten overkomen. Hem waren vier kompagnien ingezetenen toegevoeght, die hem in tijt van noot zouden te hulpe komen, daer op hy zijn hertret zou mogen nemen.

Naerdien dan het beleit van die troepen hem toevertrouwt wierd, was hy, met de voornaemste Nederlanders, na het fort de Bruin gaen leggen: waer door hy gelegentheit kreegh, om zonder belet van de vier kompagnien Portugesen, zich, zoo dra de dagh aenbrak, met de zestigh Nederlanders na het fort de Bruin door het water te begeven, en aen onze zijde over te gaen: naerdien al zijn volk daer toe gezint was.

Dees Klaes Klaesz. wierdt door de Hooge Raden over dit overgebraght volk, op zijn verzoek, en belofte van daer mede goeden dienst aen de kompagnie te zullen doen, als Kapitein en Commandeur gestelt.

Zoo haest dit gerucht in 's vyandts leger quam, wierden datelijk alle d'overige Nederlanders ontwapent, en daer na alle, met vrouwen en kinderen, over lant wegh na de Bahia gezonden, en doot geslagen,

Den tweeden van Slachtmaent bequamen de Hooge Raden schrijven van de Linge van *Paraiba*, van den eersten der zelver maent: waer by hy verwittighde, hoe *Andre Vidal* in die Kapitanie, met twee hondert Soldaten

was aengekomen: als ook, dat *Kamaron* aen *Petri Potty* had geschreven, om hem met sijne onderhebbende Brasilianen van d'onzen af te trekken: dat *Potty* te doen geweigert, en een scherp antwoort daer op gegeven had.

Hier op wierdt by de Hooge Raden goet gevonden, aen *Pieter Potty* twee stukken lijnwaets te zenden, om hem des te meer tot onzen staet te verbinden.

Hy schreef ook van den vierden, dat het daer noch wel stont, en de vyandt niet op hem ondernomen had: en het fort geheel in bescherming was.

De Portugesen deden in den begin van den oproer zeer ernstelijk door brieven en beloften aen de *Regidores*, of opperhoofden der Brasilianen, verzoeken, ten einde zy met hun volk van d'onzen zouden afgaen, en by hen komen: waer na zy alleenlijk niet hebben willen luisteren, maer zonden ook al de brieven, die hen zo van *Kamaron* als anderen toequamen, gesloten, zonder die gelezen te hebben, aen de Hoge Raden, of aen de opperhoofden hunner onderhoorige plaetsen, op dat men hen niet zoude verdaght houden, als of zy eenige de minste onderling verstant met *Kamaron* (die nabloetvrient van *Pieter Potty* was) of met iemant van des vyants zyde zouden houden.

D'onzen doen eenen veltoght.

Sedert zy ook, invoegen voornoemt, door de Portugesen tot overkomen verzoght wierden, hebben zy hen met hun uitvallen zoodanigen afbreuk door plonderen en dootslaen gedaen, datmen aen hunne trouwheit in het toekomende niet behoefde te twijfelen.

Ondertusschen verstond men op het Reçiff, (uit het schrijven van de Linge van *Paraiba*, van den veertienden van Slachtmaent,) hoe drie hondert mannen van d'onzen, met bystant van eenige Brasilianen van *Paraiba*, op avontuur uitgegaen waren, en eene parthye van achthondert aengetroffen hadden, die zy, na een lang en scherp, doch twijffelachtigh gevecht, op de vlucht sloegen, en vele ter neder matsten.

Brasilianen slaen Portugesen doot.

De Brasilianen, hier door aengemoedight, liepen daer ontrent het lant rontom, en vonden eindelijk, in eene zuikermolen van *Andre Dias de Figeireda*, een groot deel Portugezen, op Sinte Martens avont, vergadert: daer zy met groote woede op invielen, en hen alle, beneffens de zoon van *Figeireda*, en den priester, die de Misse deed, doot sloegen, zonder iemant te verschoonen: behalven een bevallige en schoone dochter, welker schoonheits glants deze woeste en onbezuiste menschen zoodanigh in d'oogen schitterde, dat zy daer over verbaest stonden, en haer na hunne wijze zochten te vertroosten: dewelke als dul en razende meende te worden, wanneer zy haren vader en andere vrienden in hun bloet zagh verslagen leggen. De Brasilianen braghten haer op de burgt van *Paraiba*, om haer voor allen leet en overlast te bevrijden.

Tocht der onzen na Rio Grand[e]

Desavonts, den een en twintighsten van Slachtmaent, trokken d'onzen, sterk hondert en zestigh Nederlantse Soldaten, en twee hondert Soldaten, van het Reçiff, met vaertuigh na de Bay *Traican*, en namen noch dien avont, onder den luitenant van Berge, de Schout Hoek, de Residoor of ontfanger *Parauboba*, een anderen wegh na *Kunhao*, om den vyand, die van *Paraiba* in de Kapitanie van *Rio Grande* gekomen was, aen te tasten. Maer de vyant, verwittight van d'aenkomste der onzen, had zich uit *Kunhao* op zijn voordeel in een morasch vertrokken, daer niet als een doorgang op was: alwaer hy op d'onzen, die hem zochten te bespringen, op het onverzienste vuur gaf: waer door d'onzen eenen doode en eenen gequetste bequamen, en onverrichter zake weder terugh moesten wijken.

Loop[t] vrucht[e]loos a[f]

Voorts namen zy hunnen hertret na het kasteel Keulen, eensdeels om het volk te ververschen, en ten anderen om des vyants voornemen te beletten, ten einde hy niet wijder zou mogen inbreken.

Den vierden van Wintermaent wiert goet gevonden, het schip Overyssel en Dogboot de Spreeuw, na de Bahia te laten loopen, om te zien wat schepen en vaertuigen zich aldaer bevonden, om de Hooge Raden daer van te verwittigen, en hun best te doen, om in het heen en wederzeilen eenige prijzen te maken.

Den

Den vijfden wierden by de Hooge Raden alle kapiteinen en andere officieren van de Braſilianen ontboden, en hen aengezeght, dat de Hooge Raden met het ſchip de Zwaen een goede parthye kruit, loot, lonten, en ander krijghstuigh bekomen hadden: met byvoegen, dat hen Hooge Raden geſchreven was, dat eerſtdaeghs een aenzienlijke vloot ſtont te komen. Dit wierd gedaen, om de Braſilianen aen te moedigen, en allen twijffel uit het hooft te ſtellen, van datter geen ſekóers zou komen: gelijk hen de Portugeſen zochten wijs te maken. Hier over waren de Braſilianen verblijt, en namen aen het zelve hun volk bekent te maken.

Den vijfden des avondts quam een Braſiliaen van den vyandt overloopen, die op ondervrage verhaelde, dat alle de Nederlanders, door d'ingezetenen, zonder onderſcheid, dootgeſlagen, en hunnn vrouwen en kinderen tot ſlaven gemaekt waren.

Volgens bericht van zekeren overgekomen Neger van Boekholt, kapitein van eene kompagnie Nederlanders, die onder den vyandt dienſt deden, hadden de Portugeſen denzelven kapitein, uit vreze hy by d'onzen zou overkomen, vermoort, en alle de Nederlanders, die noch in hunnen dienſt waren, ontwapent, en op wegh na de *Bahia* laten ombrengen.

Op den ſevenden van Wintermaent, des jaers ſeſtien hondert vijf en veertigh, vonden de Hooge Raden raetzaem, vier kompagnien vuurroers op te rechten, zoo uit de nieuwe aengekomene roers, als uit de genen, die noch onder de kompagnien waren, om die met gelegentheit in 't veldt te kunnen brengen: alzoo men van de vuurroers beter dienſt als van de muskетten te verwaghten had. De musketten wierden onder de Braſilianen verdeelt.

Hier toe wierdt gebruikt het volk van den overſten Garsman, kapitein Juriaen Rembargar, kapitein Niklaes Niklaeſz. en kapitein Snijder.

In Wintermaent was zeker Portugees, *Gaſpar Gonſalves*, by de Braſilianen op het eilant *Itamarika* gevangen ingebraght, die den Braſilianen wijs gemaekt had, dat de Duitſchen hen aen de Portugeſen verkocht, en zy voor hadden alle na Hollant te vertrekken, en de Braſilianen in handen van de Portugeſen te laten: waer door de Braſilianen geweldig ontroert en ontſtelt wierden, en groote moeite maekten; meenende zulx waer te zijn. En dewijl dees *Kaſpar Gonſalves* na het Reçiff gezonden was, al eer dit tot kennis van Gaſpar Honighhuizen (die den acht en twintighſten van Ooghſtmaent tot Commandeur en opperhooft der Braſilianen op *Itamarika* gekoren was, in plaetſe van Johan Lyſtry, die by den vyant gevangen zat) quam, zoo had die daer over groote moeite, eer hy de Braſilianen kon ſtillen, en tot ruſte brengen. Zoodanige liſte ſtreken gebruikten doorgaens de Portugezen.

Ontrent den zelven tijt trok *Jakob Rabbi*, (volgens ſchrijven van den elfden van Wintermaendt aen de Hooge Raden) tachentigh mijlen te landewaerts in na de Tapoyers, om die t'onzer hulpe af te brengen. Hy trof eindelijk *Oyepe*, de ſtiefzoon van koning Duwy, aen, die hem beloofde, by aldien die van *Siara* tot d'onzen wilden overkomen, zijn beſt te zullen doen, zoo veel volks t'onſer hulpe af te brengen, als hem moghelijk zou zijn. Koning Jan Duwy zelf kon niet afkomen, uit oorzake hy door ziekte veel volks in de *Sartan* verloren had.

Des nachts, voor den zeven en twintighſten van Wintermaent, had de vyant door een afgezonde *Sangada* (zeker vaertuigh) twee poppen met vierwerk aen de boegh van het ſchip de Zwaen geſchroeft: het welk men om de duiſterheit niet was gewaer geworden. Maer zoo haeſt het vier ſich openbaerde, wierdt het datelijk uitgegoten, zonder eenige ſchade te lijden. Hier op wierdt aen alle ſchepen belaſt, zeer ſcherpe wacht te houden. Brant-poppen by de vyant aen de ſchepen geſtelt.

Den dertighſten van Wintermaent wierden by twee ſoldaten den Hogen Raden twee poppen, tot brandtſtichting dienende, aengebraght, die zy over de ſchans de Bruin, nevens een *Sangada*, gevonden hadden. En andere gevonden.

Deze *Sangada*, des nachts menende over te varen, om de poppen aen het een of andet ſchip vaſt te maken, was door de ſchiltwaght ontdekt,

die den brandſtichters toeriep, die daer op uit verbaeſtheit doorliepen, en de Sangada en poppen liet leggen.

Schrijven van de Linge van 's vyants toelegh.

By brieve van den laetſten van Wintermaent, berighte de Linge uit het fort Margareta van *Paraiba* van den dertighſten, hoe een Neger uit des vyants quartier te St. Andries by hem gekomen was, die verhaelde, dat de vyant twee groote barken aldaer had toegeruſt, en ſcheutvry voor een roer opgeboeit. In ieder berk meende de vyant drie hondert mannen te ſtellen, om door het quartier van *Pieter Potty*, opperhooft der Braſilianen, te breken, en dan voort te lande aen te taſten.

Kameron had ontrent drie weken in *Paraiba*, (die zich ſedert meeſt aldaer onthield) geweeſt, en geboden. De vyant was aldaer vijftien of zeſtien kompagnien ſterk. Ook begon hen leeftoght t'ontbreken, en waren vele zieken onder hen, noch hadden ook geen volk meer in de Kapitanie van *Rio Grande*.

Bas trekt na Paraiba en Rio Grande.

Den ſeſten van Loumaent, des jaers zeſtien hondert zes en veertigh, ging de Hooge Raet Pieter Janſz. Bas, uit laſt van de Hoge en geheime Raden, met de karavellen Lichthart en Reçiff, als ook de bark de Blauwe Boer, na de Kapitanien van *Paraiba* en *Rio Grande* t'zeil.

Zijn berichtſchrift.

Hy was, volgens zijn berichtſchrift, gelaſt, te *Paraiba* gekomen, met het opperhooft de Linge te beraetſlagen en overleggen nopende de fortificatie van de forten en ſchanſſen der Braſilianen quartieren, om dien aengaende zoodanigh beſluit met d'aldaer zijnde officieren te nemen, dat dezelve tegen alle aenvallen des vyants moghten verzekert zijn.

Wanneer hy daer niet wijders te verrichten had, zou hy op het ſpoedighſte na *Rio Grande* voortgaen: waer toe die affending eigentlijk ſtrekte. Ook zou hy bericht op alle gelegentheit van die Kapitanie nemen, en inzonderheit wat goederen, zoo wel roerende als onroerende, van Portugeſen, door die ontſtane onruſte en revolte, aen de kompagnie vervallen waren, en alle naerſtigheit laten aenwenden, dat de verduiſterde en ontroofde goederen wederom te voorſchijn moghten gebraght worden, en der Compagnie niet ontzet blijven. Voorts vermaenden de Hooge Raden hem, alles te verzorgen, wat tot dienſte van de Compagnie vereiſcht wierdt, en alle noodige orde te ſtellen, ten einde die Kapitanie voor d'invallen van den vyant bevrijdt, en het fort wel bewaert wierde, en d'ingezetenen in goede ruſt bleven, en zich tot den bouw van hunne landeryen en aenqueeking van beſtiael moghten begeven.

Den twaelfden quam van *Paraiba* op het Reçiff Pieter Duinkerken, met de karavelle Hamel, om uit kruiſſen te gaen, die brieven van de Linge, opperhooft van het fort Margareta aldaer, van den elfden mede braght.

Steen[huizen] zen l[...] tot d[...] zen o[...]

De Linge zond met de zelfde karavelle eenen Pieter Steenhuizen over, die van den vyant overgekomen was, en zich aldaer by hem opgehouden en gedient had. Doch alzoo hy bemerkte, dat de Portugezen alle Nederlanders dootſloegen, was hy het met de vlucht ontkomen.

Verh[...] aen d[...] Hog[...] den d[...] vyant aenſl[...] toeſt[...]

Voorts verhaelde dees Steenhuizen aen de Hooge Raden, dat *Kamaron* met vijf hondert wel geweerde mannen uit *Paraiba* na *Rio Grande* getogen was, om aldaer zich van het platte lant meeſter te maken, en d'onzen te beletten, dat zy van daer gene beeſten of farinha zouden bekomen. Hy zeide ook, dat by den vyandt gebrek van vleeſch, oly, wijn, en andere behoeftigheden was, en dat d'ingezetenen elkanderen inbeeldeden, dat d'onzen, door gebrek van lijftoght, eerlange de forten zouden moeten verlaten, en die in handen der Portugeſen geven. Al het welk ook *de Linge* by brieve van den tienden den hogen Raden verwittighde.

Daer[...] die b[...] raetſl[...] gen.

Over dit ſchrijven van de Linge en bericht van Steenhuizen, wierdt den dertienden van Loumaent by de Hoge Raden Dirk Hamel, Bulleſtraten, beneffens den Aſſeſſor Walbeek, overſte luitenant Garsman, Raetsvelt, de With, Alrich, Volbergen, en Lems, ernſtelijk beraetſlaeght en beſloten: want zy zeer wel bevroeden, indien de vyant meeſter van het platte landt van *Rio Grande* wierd, en den onzen verhinderde, dat zy zich van 't vee en de farinha-velden der Kapitanie niet langer dienen konden, hen zulx, in die on-

ongelegentheit van tijt (daer zy op het Recif, op het eilant *Itamarika* en *Paraiba* door den vyant belegert waren, en niet als daer alleen een vryen uitgang te lande hadden) in de bescherming en verdediging van Nederlants Brasil, en afwaghting van de beloofde sekoersen uit het vaderlant, ten allerhooghsten schadelijk zou zijn.

Hier op wiert dan voorgestelt, op wat wijze, 't zy by wege van diversie, of zending van sekoers, men zulx zou mogen tegengaen, en den vyandt van dit zijn voornemen versteken.

Dewijl nu de vyant zich ontrent het Reçif, *Itamarika* en *Paraiba* zoo sterk bevond, dat, zonder den gantschen staet van Neerlantsch Brasil in gevaer te stellen, daer op niet t'ondernemen viel, zoo wierdt by de Vergadering, na alles wel overwogen te hebben, voor 't best en raetzaemst ingezien, om buiten zoodanig gevaer de Kapitanie van *Rio Grande* te mogen bystaen, en zich in de bezitting dessels als noch te beschermen, Dortmont, opperhooft van *Itamarika*, aen te schrijven, dat hy in allen spoet, met de toegezonde barken, van *Itamarika* na *Rio Grande*, onder het gebiet van den luitenant Welderen, zestigh soldaten en hondert Brasilianen zou afvaerdigen.

Desgelijx wiert aen de Linge, opperhooft in 't fort Margareta te *Paraiba*, belast, dat hy gelijk getal van Solbaten en Brasilianen, onder den luitenant *Bransma*, van *Paraiba* na *Rio Grande* zou zenden, om zich aldaer te vereenigen met de macht, die zich aldaer reeds bevond, en alzoo des vyants voornemen te mogen tegen gaen en stuiten.

Men vertroude dezelve gezaemde maght bestandigh te zijn, om zulx te zullen kunnen uitwerken: en dat het derven van dat volk op het eilant *Itamarika* en de forten van *Paraiba*, zonder gevaer dier plaetsen, voor dien tijt zou kunnen geschieden.

Deze vereenighde krijghs-macht, sterk hondert en twintigh soldaten, en twee hondert Brasilianen, zeilde den negentienden met een galjoot en twee berken na *Rio Grande*.

By brieve van den vijftienden verwittighden Dortmont en den kommandeur Willem Lambertsz., hoe zy een troep van zestigh Soldaten en hondert Brasilianen hadden uitgezonden, die tot in de *Aldea* by *Oubou*, en van daer op de zuikermolen *Arraripe*, waren geweest: maer hadden nergens eenige vyants troepen gevonden, alzoo alles in dien hoek by hem verlaten was. Doch was hier en daer een schoot uit de bosschen op hun gedaen. Aldus waren zy over *Tapasima* weer op *Itamarika* gekomen.

Uit het schrijven van *de Linge* van den twee en twintighsten, uit het fort *Margareta* in *Paraiba*, kregen de Hoge Raden bericht, hoe de Residoor Pieter Potty, met hondert en vijftigh Brasilianen, den vyant, sterk over de vier hondert man, in *d'Aldea Magrebbe* ontmoet was, en zoo aengetast had, dat zy hem op de vlucht gebraght hadde, met achterlaten van over de twintigh dooden. Ook had hy menighte van gequetsten bekomen, daer van d'onzen niet als eenen Brasiliaen gequest was. *Neerlaeg der Portugesen.*

Den negen en twintighsten werdt by de Hooge Raden, Hendrik Hamel en Bullestrate, besloten, de schepen Elias, Oranje-boom, Deventer, Omlandia, en de Zwaen, buiten op de rede te brengen, ten einde, of de vyant met eenige schepen afquam, zich van dezelve te mogen dienen. *Schepen op de ree gebraght.*

Om die schepen te bemannen, wiert besloten, de helft van de bosschieters van 't lant uit alle forten op te lichten.

Bas (volgens zijn schrijven uit het kasteel Keulen, in *Rio Grande*, van den drie en twintighsten van Loumaent, aen de Hooge en geheime Raden) had door het harde weer zijn volk in *Kunhao* niet kunnen landen, om het met de troep onder kapitein Reinbergh te doen vereenigen: dies hy voort na Peringi was geloopen, alwaer hy den veertienden en vijftienden der zelver maent al het volk te lande had doen zetten. *Bas verwittight den Hogen Radē zijn wedervarent.*

Ondertusschen was *Kamaron* van boven door de *Matta* gebroken, en had zich in *Mompabou* en in het huis van Henrik van Hamme met sijne troepen ter neer geslagen, om den onzen het vee, farinha-rossen en vordere gerieven t'ontzetten. Hy had verscheide van ons volk, zoo vrouwen als mannen, onverziens in hunne fazendas over- *En des vyants bedrijf in Rio Grande.*

overvallen en dootgeſlagen. Deſſelfs troepen beſtonden uit vierhondert blanken, vier hondert Braſilianen, en tachentigh Tapoyers, die tot hooft *Antonio Jakomo Beſerro* hadden.

D'onzen brachten hun macht, beſtaende in ontrent 1000. mannen, Braſilianen en Tapoyers, aen het huis van *Jan Leſtan Naverro*, by een, en namen den drie en twintigſten hun wegh derwaerts, om den vyandt te ſlaen, en de Kapitanie van *Rio Grande* te bevrijden.

Jakob Rabbi, en de zoonen van koning *Jan Duwey*, met zeſtigh Tapoyers, waren op den negentienden aen het kaſteel Keulen gekomen. Ook trokken alle dagen noch meer Tapoyers daer voorby, tot byſtant van de onzen.

Voorts verzocht *Bas* voorraet van leeftocht, alzoo daer groote ſleete in de eetwaren was: naerdien onder het kaſteel meer dan vijftien hondert zielen gelogeert waren: want alle oude mannen, vrouwen, en kinderen der Braſilianen waren derwaerts geweken. Hy ſchreef ook om gelt, krijghstuigh, lijnwaet en ſtoffen, tot vereering voor de Braſilianen en Tapoyers: al het welk, beneffens eenigh root laken, ook de Hoge Raden beſloten derwaerts te zenden.

Hoge Raden raetsplegen, of men na 't bevrijden van Rio Grande Paraiba zal zoeken weer te krijgen

Maer alzoo de Hooge en geheime Raden vermoeden, dat de vyant onze macht in de Kapitanie van *Rio Grande* niet zou afwaghten, maer zich weder na *Paraiba* begeven, zoo overleiden zy met elkanderen, op den negen en twintighſten van Loumaent, zeer ernſtelijk, of het geraetzaem zou zijn, den vyandt, indien hy door d'onzen geſlagen was, of van zelf de Kapitanie van *Rio Grande* verliet, met alle macht in de Kapitanie van *Paraiba* te vervolgen, om proeve te nemen, of men ook die Kapitanie zou kunnen wederkrijgen.

Maer aengezien zy de gelegentheit van onze macht zoodanigh bevonden, dat van het Reçif noch van Itamarika, noch van Paraiba, buiten ooghſchijnelijk gevaer, geen volk kon gemiſt worden, om de troepe, die te velde was, te verſterken: dat in tegendeel de vyant middel had, om uit alle quartieren na Paraiba volk te ſtieren, tot tegenſtant der onzen, en d'onzen van dagh tot dagh hulpe uit het Vaderlandt te verwachten hadden, zoo wiert by hen geoordeelt, datmen den ſtaet van Nederlants Braſil met ontijdige progreſſen en aenſlagen niet diende in de waeghſchale te ſtellen.

Dies beſloten zy, *Bas* en de hoofden, dien het beleit van de troepen vertrouwt was, op 't hooghſte de voorzichtigheit aen te bevelen, om onze maght niet te zeer in gevaer te ſtellen, en zich liever te laten vergenoegen, met de bevrijding van de Kapitanie van *Rio Grande*, als voorder na *Paraiba* te gaen, en alles in de waeghſchael te ſtellen.

Overſte Garsman na Rio Grande gezonden tot beſcherming

Den dertighſten van Lentemaent wiert by de Hooge en geheime Raden d'overſte Garsman in een berk met Soldaten na de Kapitanie van *Rio Grande* afgevaerdight, om aldaer, volgens zijn beright-ſchrift, te vernemen, of ſich weerom eenige vyantlijke troepen in die Kapitanie bevonden, waer ter plaetſe zich die onthielden, wat ſterkte en hun voornemen was.

Voorders luide zijn beright-ſchrift aldus.

Na hy daer van kennis bekomen had, zou hy, zoo veel moghelijk was, en met d'aldaer aenwezende macht kon te wege brengen, orde ſtellen, dat de vyant in zijn voornemen mocht geſtut worden. Doch zoo hy daer toe gene genoeghzame macht by der hand had, zou hy den Hogen Raden datelijk daer beright van zenden, op dat zy in allen haeſt zoodanigh ſekoers aen hem zouden mogen afveerdigen, als tot beſcherming van die Kapitanie vereiſcht wiert. Ondertuſſchen was hy gelaſt, allen yver en naerſtigheit aen te wenden, om den vyandt zoo lange op te houden, dat tot den zelven ſekoerſen moghten bykomen.

By aldien nu t'zijner aenkomſte de vyandt reeds zoo ſterk en diep in die Kapitanie was, dat'er geen middel zou zijn, om zijn voornemen tegen te gaen, en men genootzaekt zou zijn, den vyant het platte lant dier Kapitanie te laten vermeeſteren, zoo wierdt Garsman ten hooghſten belaſt en aenbevolen, de beſcherming van het fort Keulen, en de behoudenis van de Braſilianen, met hunne vrouwen en kinderen,

deren, dat die in aller maniere voor des vyants overval moghten bevrijdt zijn.

En alzoo 't in generlei maniere dienstigh zou zijn, by aldien de vyandt moghte voor hebben het kasteel Keulen aen te tasten, dat hy de Brasilianen met hunne vrouwen en kinderen daer in liet besluiten, om dat de lijftoght voor zulken groote menighte niet lang genoegh zoude kunnen toereiken, zoo wiert aen de zorge van Garsman bevolen, in zoodanigen geval dezelve tijdelijk van daer te verzenden na zoodanige plaetsen, daer zy zich buiten merkelijk gevaer van den vyand eenigen tijt konden erneren. Waer toe by de Hooge Raden klein *Siara*, of een andere bequamer oort voorgeslagen wierd.

In het wederkeeren na het Reçiff was hy gelast, (by aldien zonder verlet kon geschieden) *Paraiba* en *Itamarika* te bezoeken en aen te doen, en kennisse te nemen uit de opperhoofden dier plaetsen, van den toestant der zelver, met een de forten en hunne gelegentheden te bezichtigen, om tzijner wederkomste den Hoogen Raden te gelijk daer van berigt te doen.

Volgens schrijven van *Bas* van den 30. van Loumaent, uit het fort Keulen, hadden de troepen van kapitein Reimbach op den vyant, die van *Mompabou* na *Kunhao* geweken was, aldaer op 't eilant in de moeras, zes treffelijke aenvallen gedaen, zonder evenwel zijne beschansing te kunnen overweldigen. D'onzen kregen in die aenvallen ontrent de hondert dooden en gequetsten, en begaven zich weer gezamentlijk, (alzoo zy geen voordeel op den vyant zagen te doen) na het huis van Johan Lestan, om aldaer zich van farinha en vleesch te voorzien: doch zy konden aldaer zeer qualijk noodige leeftocht bekomen: maer mosten zich, door behulp van twee netten, meest met visschen erneren. Ondertusschen was de vyandt weer na *Paraiba* geweken. Acht en twintigh gequetsten wierden in de karavelle Lichthart na het Reçiff gevoert.

Voorts verzocht *Bas* aen de Hoge en geheime Raden versch volk en krijghstuigh, om het werk te mogen hervatten, en den vyant in *Paraiba* te vervolgen. Doch daer over wiert by de Hooge Raden beraetslaeght, en de zake noch eenige dagen in beraet gehouden, ter tijt toe zy nader schrijven van *Bas* bekomen zouden.

Op den zevenden van Sprokkelmaent wiert by de Hoge Raden, met goetvinden van den Luitenant Admirael Lichthart, besloten, de schepen Hollandia en de Zwaen, met het jacht de Vlught, en de karavellen Hamel, Bullestraten en Lichthart, uit kruissen op den vyant te zenden. Schepen uit kruissen gezonden.

De Linge verwittighde by brieven van den elfden van Sprokkelmaent, uit het fort Margareta, in Paraiba, de Hoge Raden, hoe een Neger by hem overgekomen was, die verklaerde, dat *Kamaron* met alle zijne maght zich in de stad *Paraiba* bevond, met voornemen van onze forten aldaer aen te tasten. Waer op hy verzocht, dat het volk hem wederom mocht toegezonden worden. Tijding van Paraiba.

Hier op wiert datelijk by de Hooge Raden geantwoort, en met een berk toegezonden, het geen vereischt wiert.

Met een berk van *Rio Grande* verwittighde de Hoge Raet *Bas* de hoge Raden Hamel en Bullestraten, hoe hy zich noch met zijne troepen by het huis van Jan Lestan bevond, en allen vlijt aenwende, om aldaer den zelven allen nodigen onderhoudt te verschaffen.

Dat ook de vyandt noch in *Momguappe* lagh, en alle toegangen gestopt had. Voorts had hy verscheide Brasilianen op kuntschap uitgezonden, om de rechte gelegentheit van den vyant te vernemen.

Den zeventienden van Sprokkelmaent wiert by de Hoge Raden goet gevonden, het schip de Zwaen, en karavel Bullestraten uit kruissen op den vyant te zenden.

Den achtienden ging het jaght de Vlucht, en den twintighsten het schip Hollandia uit kruissen. Ook wiert ten zelven dage het schip Overyssel gelast in zee te gaen, om tot *Paraiba* op den brantwacht te leggen.

Den een en twintighsten ontfingen de Hoge Raden, Hamel en Bullestraten, schrijven van de Linge uit het fort Margareta, van den achtienden der zelver maent, hoe hy niet vorders voor Schrijven van de Linge aen de Hoge Raden.

dien tijt van den vyant vernomen had, maer wenschte zijn volk, na *Rio Grande* uitgezonden, wederom te hebben, om des te beter zijne forten tegen alle aenvallen des vyants te mogen beschermen.

Veltrogten der onzen.

Den vier en twintighsten wierden eenige Soldaten onder, kapitein Killiaen Snijder, en Klaes Klaesz., uitgezonden, om eenige gevangenen te bekomen, die zich ontrent het eilandt van de *Barette* onthielden. Doch zy quamen den zes en twintighsten weer op het Reçif, en hadden slechs vier mannen van verre gezien.

Een ander troep, die ontrent de stad Olinda was geweest, en gelegen aen de *Bracco de St. Jago*, hadden niemant aldaer kunnen aentreffen. Doch op het afkomen, als zy ontrent de reduit de Bruyn waren, had de vyandt zich op het Landt het Reçiff vertoont, hoewel niet aengevangen: dies deze troep ook onverrichter zake wederom keerde.

Den zeven en twintighsten van Loumaent, des avonts, vertoonde de vyant zich sterk in de *Salinas*: waer op uit het fort de Bruin verscheide scheuten gedaen wierden. Dan hy ging van daer, zonder iet te bestaen.

Tyding van Paraiba.

Ondertusschen waren drie barken met volk uit *Rio Grande* te *Paraiba* aengekomen: het welk de Linge den Hogen Raden by brieve van den tweeden van Lentemaent verwittighde: en hoe d'overige koppen, tot vijf hondert toe, met Pieter Bas alle uuren stonden te verwaghten.

Hy schreef ook den Hoogen Raden aen, dat hy genen vyandt vernomen had, als dat een groote troep in *d'Aldea* of dorp *Magarebbe*, in eene lage zoude leggen: derwaerts hy hondert en twintigh Soldaten en hondert Brasilianen na toe gezonden had, om die op te slaen, en eenige gevangen te nemen.

Op den vierden van Maert quam de Hoge Raet *Bas* met het volk, sterk 500. koppen, weer op het Reçiff, dat van daer na Rio *Grande* gezonden was. Hy deed den vijfden verslagh aen de Hooge Raden van al het geen zich toegedragen had.

Des nachts voor den negenden vertoonde de vyandt zich by het fort Prins Willem, in drie troepen, en schoot uit musketten verscheide schoten, die by d'onzen van het fort beantwoort wierden. Doch op het lossen van het geschut trok hy aenstonts af.

Schermutseling [met] den vyant.

Ten zelven dage wierdt een troep van vijftigh man uitgezonden, onder den luitenant Mos, om kuntschap te bekomen. Zy wierden door twee kompagnien van den vyandt aengezocht, daer tegen zy eenen langen tijt schermutselden, en weken zonder schade onder het fort Waerdenburgh. De vyant nam, zoo haest onder hem met geschut geschooten wierd, de wijk.

By brieve van den achtsten verwittighde de Linge de Hooge Raden uit het fort Margareta, in Paraiba, hoe de vyandt in Rio Grande, op de vijfden ons volk zoo verre uitgelokt had, dat hy hen eindelijk met alle macht te voet en te paerde omcingelde. De lieutenant Jan de Wael, die den vyant met zijne byhebbende soldaten, ten getale van acht en veertigh, te verre en te wanordentlijk vervolght had, was met dertigh man komen te sneuvelen: hoewel de vyandt (volgens bericht van eenen neger, die in het gevecht tot de onzen quam overloopen) mede vele dooden en gequesten gekregen had. *Kamaron*, *Andre Vidal*, en meer Bahische krijghsbevelhebberen, hadden zich by dit gevecht bevonden.

Ten zelven tijde overvielen vijftien Brasilianen in een sterkte, genaemt *Papeku*, leggende zeven uuren boven *Igaraku*, vijf mannen, zes vrouwen, en achtien kinderen, en sloegen die doot.

Tap[oyers] trek[ken] uit [Rio] Gra[nde] na [hun] lant.

Ondertusschen waren de Tapoyers uit de Kapitanie van *Rio Grande* (die jaerlix in Zomermaent, eenige hondert sterk uit het geberghte, volgens gewoonte, afquamen,) weder na hun lant vertrokken. Zy hadden alle peerden en merrien, die konden wegh krijgen, mede genomen, uit vreze van door den regen-tijt overvallen te worden. Zy deden grote schade aen het vee. Dies het meer dan tijt was, dat zy van daer vertrokken, ten einde ons garnisoen haer onderhout aldaer noch bekomen mocht.

Des nachts, voor den negenden van Lentemaent, vertoonde de vyandt zich by het fort Prins Willem in drie troepen,

troepen, ſchietende met musketten verſcheide chargien, die by d'onzen van het fort beantwoort wierden. Doch zoo haeſt met grof geſchut geſchooten wiert, trokken zy af.

Alzoo het gebrek van lijftoght die van het Reçiff hoe langer hoe meer drukte, zoo wierd, om de Magazijnen van de Braſilianen (die een maghtigh groot getal uitmaekten) t'ontlaſten, den zeſten van Lentemaent by de Hooge Raden beſlooten, de op ontbodene Braſilianen van *Rio Grande*, met een kompagnie vuurroers, na het eilandt *Itamarika* te zenden, om aldaer farinha-wortelen te trekken.

Ontrent den zelven tijdt ſtonden de Majoors *Bayert* en *Piſtoor*, ter vergadering van de Hooge Raden, binnen, en vertoonden, hoe hen ter ooren gekomen was, dat onder de burgerye, onder andere redenen, omgingen, dat de Soldaten wel in het velt zouden kunnen gaen, en zy de forten bewaren: waer toe door den Luitenant Admirael Lichthart drie hondert mannen aengeboden waren. Doch dat het aen hun yver en vlijt zou ſchorten en haperen. Dieshalve quamen zy hunnen dienſt aenbieden, om in het velt te gaen, met de kleine macht, die zoude kunnen uitgemaekt, en uit de garniſoenen gelight worden. Hoewel zy zeiden by het beſluit te blijven voor weinige dagen gegeven: te weten, dat het niet als met groot gevaer vermengt was, doordien de macht, die men in het velt kon brengen, zeer klein zou zijn, en evenwel daer door geen lijftocht in het magazijn zou komen. Hier op wiert de Lieutenant Admirael binnen ontboden en gehoort: die zeide, niet te weten oit aen iemant gezeidt te hebben, dat hy eenigh volk zoude konnen uitmaken: alzoo de ſchepen zoo niet gemant waren, om eenigh volk daer van te kunnen vermiſſen.

Des nachts, voor den dertienden van Lentemaent, vertoonde de vyandt zich aen de reduit de Bruin, zoo op de overzyde van de reviere, als op den dijk, tot aen het gerecht, en gaf van daer dapper met musketten en hackken vier: doch trok af, op het loſſen van het grof geſchut uit de reduit.

Hy vertoonde zich ook rontom het fort d'*Afogados*, en gaf vier daer op. Doch trok op diergelijk antwoort af.

Des avonts tuſſchen negen en tien uuren deed de vyant eenen aenval op het houten wambais, (dat zeer ſterk verzien, en tot bevryding van de vlakte, tuſſchen de vijfhoek, en d'*Affogadas* gemaekt was,) en duurde die tot een uur toe in de nacht. en beſpringt het houte Wambais

De vyandt hieuw op verſcheide plaetſen de palliſſaden af, en trachte te ondergraven, en met droogh riet op twee hoeken het zelve werk aen brandt te werpen: hoewel vruchteloos.

Hier op week de vyant af, met achterlaten van eenige dooden, zoo Portugeſen, Mulaten, als Negers. Aen onze zijde bleven twee, en waren vier of vijf gequeſt: waer onder de luitenant Kaſpar Ferdinandes van Grol, die twee gevaerlijke wonden kreeg.

Des morgens wiert orde geſtelt, om de paliſſaden te vernieuwen, en noch een ry paliſſaden daer buiten te ſtellen, en tuſſchen beide met voetangels te beſtrooien.

Den zeventienden kregen de Hooge Raden berigt met de bark Paraiba uit *Siara*, mede brengende zes Braſilianen, met tijding, hoe de overige Braſilianen zich van *Siara* na *Kommeſi* begeven hadden, en na *Rio Grande* niet wilden af komen, uit vreze men over hen wrake mochte nemen, wegens het vermoorden, voorhene aen d'onzen gepleeght. **Tyding** van Siara.

Met dezelve bark verwittighde de Linge van den veertienden der zelver maent: hoe de vyant zich te dier tijde zeer ſterk ontrent het Noorder fort gehouden had, en toen wederom vertrokken was: hoewel hy niet wiſt of na *Rio Grande* of na *S. Andries*. De twee hondert Braſilianen van *Itamarika* en *Rio Grande* had hy noch by zich, en verzocht orde van de Hooge Raden, wat hy met hen doen zou.

De vyandt had de farinha-velden van de Braſilianen in *d'Aldeas Majerebbe* en andere uitgeroeit, en geheel bedorven. Dies de Braſilianen uit onze Magazijnen voortaen zouden moeten onderhouden worden. Waerom hy de ſtaet van het magazijn overzond, en verzoght vooral, met wijn en olie te mogen voorzien worden.

Hier van wierdt Dortmont, opperhooft op *Itamarika*, kennis gegeven, en voorts na *Itamarika* in gereden gelde duizent gulden, en eenigh oorloghstuigh gezonden.

Men zond ook duizent gulden na *Paraiba* aen de Linge, vijf en twintig vaten meel, een vat gort, een vat wijn, drie amen olie, een vat erweten, en krijghs-behoeften.

Voorts wierdt de Linge belast, de Brasilianen, van *Rio Grande* gekomen, wederom daer na toe te zenden, om die Kapitanie voor overval van den vyant te bevryden, en allen vlijt aen te wenden, om kuntschap te bekomen, of de vyant na Rio Grande vertrokken was, en dan orde te stellen, dat zijn voornemen mocht tegen gegaen worden.

Farinha-wortelen by den Admirael Lichthart gehaelt.

Ondertusschen was de Luitenant Admirael Lichthart (volgens schrijven van den een en twintighsten aen de Hoge Raden) met de Soldaten en Brasilianen van het eilant *Itamarika* na het Noorder gat gezeilt, en aldaer de riviere opgeloopen, en had op het eilandt *Tapesoque* een groote parthye van Mandioka-wortel bekomen, die ontrent acht hondert Alquer farinha zouden uitleveren. Deze Mandioka wiert door hem na het eilant *Itamarika* gebracht, en onder de Brasilianen en anderen verdeelt, om alzoo de magazijnen te strekken.

Schepen uitkruissen gezonden.

Den dertighsten van Lentemaent wierdt, met goetdunken en raet van den Admirael Lichthart, besloten, voor de Bahia de volgende schepen te laten kruissen: als Vlissingen, Ter Veer, en de jachten Hasewint, Heemstee, Spreeuw, en Bullestrate.

Desgelijx wiert den zesten van Grasmaent besloten, de karavellen Hamel, Lichthart, beneven de schepen de Zwaen, Soutelande en de Vlucht, voor de Kaep St. Augustijn en daer ontrent te laten kruissen, die den tienden in zee liepen.

Den een en dertighsten van Lentemaent kregen de Hooge Raden schrijven van den vijf en twintighsten der zelver maent uit Rio Grande, hoe *Paulo da Kunha* en *Kamaron* met acht hondert koppen, waer onder drie hondert met vuur-geweer, zich in *Kunhao* bevonden, om aldaer beesten by een te brengen, en die na de Kapitanie van *Paraiba* at te voeren.

Tijding van Garsman uit R. Grande.

Op de aenkomste van d'overste Garsman was, (volgens zijn schrijven van den vierden van Grasmaent aen de Hooge Raden,) de vyandt reeds uit de Kapitanie van Rio Grande vertrokken, en had eenige beesten mede genomen, zonder op d'onzen iet te ondernemen.

D'onzen lagen noch te dier tijde met dertigh of veertigh Soldaten, en twee of drie hondert Brasilianen, aen het huis van *Johan Lestan*, om op het doen van den vyant te letten.

Ten zelven tijde, (volgens schrijven van de Linge) onthield de vyant zich ontrent de forten van *Paraiba*, en maekte nu en dan eenigh alarm, zonder iet aen te tasten. Maer naderhant liet hy d'onzen, ontrent die forten, ongemoeit, en vond in het begin van Zomermaent, geen vyandt zich aldaer meer.

Jakob Rabbi doorschoten.

Des jaers zestien hondert zes en veertigh, des middernachts voor den 5. April, wierdt Jakob Rabbi door beleit van den Oversten Luitenant Garsman, ontrent *Potosi*, drie uuren van het kasteel *Potosi*, niet verre van het huis van eenen Jan Muller (by wien hy dien zelven avont met Garsman vergast was) bedekter wijze aengetroffen, en met twee kogels van het peert dootgeschoten.

Lang had Rabbi voor dit ongeluk gevreest: waerom hy in bedenken was, (volgens zijn eigen zeggen aen verscheide luiden) uit de Kapitanie van *Rio Grande* te scheiden, en zich by de Tapoyers t'onthouden, om het gevaer t'ontgaen.

Deze zake wiert by de Hooge Raden zeer qualijk opgenomen, en van zeer quaden gevolge geacht: naerdien zy vreesden, dat daer door alle de volken der Tapoyers (dewijl zy dezen Jakob Rabbi in zeer hoogen achting en voor hunnen patroon hielden) wel licht tegen onzen staet mochten verbittert worden: als ook dat de Brasilianen hun wel onvernoeght mochten toonen: dewijl zijne vrouw een Brasialin was, en men haer ten minste niet had laten behouden, het geen hy met de doot ontruimt had.

Hier over wiert Garsman, door bevel

vel van den Hogen Raedt van Justitie en Finantie, den vier en twintighsten van Grasmaent in verzekering genomen, en op het schip Hollandia gebraght.

Ondertusschen zou de Majoor *Bayert* by voorraet de plaetse van Garsman waernemen.

Dees Jakob Rabbi was voorhene gecommitteert, om onder de Tapoyers te verkeeren, en by commissie van hare Ho: Mo:, zijne Hoogh: en by de Compagnie gegageert, om de Tapoyers in vrientschap en goede genegentheit tot dezen staet t'onderhouden: gelijk hy tot verscheide malen die volken tot onzer hulpe uit het geberghte, (hunne woonplaetse) afgeleidt had. Hy woonde in *Rio Grande*, op het fort Keulen, en had eene Brasilianin tot eenvrouw; hoewel hy van Duitschen af komst was.

Garsman quam den negentienden weder op het Reçiff, en deed aen de Hooge Raden verslagh van zijne verrichting.

Door het overlijden van den Kommandeur, Kaspar Honighuizen, of opperhooft der Brasilianen, die in het laeste gevecht van *Itamarika* gebleven was, verzochten de Brasilianen een ander opperhooft: waer toe zy Vincent van Drillenbergh opdroegen.

Den zeventienden quamen den Hoogen Raden wederom eenige brieven ter hant, als voorhene by den vyant uitgestrooit, om het volk te doen overloopen. Waer tegen by d'onzen brieven overgezonden wierden, op de namen van eenige Soldaten: daer by zy hunne kloekmoedigheit toonden, en den overloopers hunne trouwloosheit verweten en bekent maekten.

Men vond mede goet, ten platten lande uit te strooien den brief, by den Ambassadeur van Portugael aen hare Ho: Mo: vertoont, dien hy voorgaf van den koning te hebben ontfangen. By welken brief de koning den aengevangen oorlogh, en de troepen, by den gouverneur van de *Bahia*, *Antonio Telles da Silva*, gezonden, herroept: beneffens het antwoort van hare Ho: Mo: op des Ambassadeurs voorstel. Alleenlijk om d'ingezetenen te doen zien, dat'er gene hope voor hen was, om sekoers uit Portugael te bekomen, noch eenige schijn, dat dien oorlogh tot hun voordeel, gelijk zy voorgaven, zoude bygeleght worden. Dit deden ook d'onzen alleenlijk ten dien einde, om hen daer door tegen die van de *Bahia* op te hitsen.

Op den vier en twintighsten van Grasmaent trokken twee kompagnien Portugese Soldaten, d'eene onder kapitein *Laurenço Karnero*, sterk ontrent vijftigh koppen, uit de *Vergea*: en de andere onder kapitein *Pedro Kavalkanti*, uit de stad Olinda, sterk ontrent veertigh man, na *Igarasu*. Hier by hadden sich *Andre Vidal* en Hooghstraten zelfs in perzone vervoeght. Hun toelegh was, om den onzen te beletten, dat die van *Itamarika* gene farinha-wortelen zouden trekken: nadien zy verstaen hadden, dat d'Admirael Lichthart en kapitein Jan Klaesz. daerom uit waren. — *Lanttogt des vyants*

Den vijf en twintighsten trokken zy, gesterkt met een kompagnie lantvolk, uit *Igarasu*. By hen bevand zich zeker Chirurgijn, Kristoffel Mars, een Hooghduitscher, die by den vyandt te vore gevangen was: maer in het voorttrekken was Mars, wanneer hy zijn water maken wilde, van de troep afgedwaelt, en in onze embuscade, ontrent de pas van *Tapasimo*, vervallen. — *Kristoffel Mars, by d'onzen gevangen*

Deez verklaerde (op ondervraging van den Assessor Walbeek, door orde van de Hoge Raden) hoe niet lang te vore noch aen de *Baretta*, *Bierbooms* en *Britos* meulen, en in de stad Olinda negen kompagnien Soldaten gelegen hadden, ieder sterk, d'een door d'ander, veertigh of vijftigh koppen, zonder krijghsvolk in de Vergea te zijn. Ook lagen in de Salinas vijf kompagnien, sterk door malkanderen veertigh of vijftigh koppen. *Hendrik Dias* lagh in Kaspar Kox huis, en had twee hondert Mulaten en Negros by zich. — *Verhaelt des vyants macht en bedrijf.*

Op orde van *Martin Soaros Moreno* waren ontrent twee hondert en zestigh Nederlanders, zoo Soldaten als vrye luiden, (waer onder vijf of zes vrouwen en twee kinderen) in het bosch van *Tabatinga*, tusschen *Sibero Deriba* en *Tabatinga*, door een kompagnie lantvolk vermoort, die men by een doen komen had, na kapitein Klaes Klaesz. overgekomen was, onder

 der

der voorgeven, als of men die na de *Bahia* vervoeren wilde. Behalve die waren noch vele andere vermoort, ten getale in alles van ontrent drie hondert koppen.

Uitroght der onzen om Mandioka.

Alzoo het meel by d'onzen op het Reçif begon zoo schaers te worden, dat'er niet overigh was, om de buitenplaetsen daer mede te voorzien, en evenwel de Brasilianen op *Itamarika*, die aldaer met vrouwen en kinderen in grooten getale waren, hun noodigh onderhoudt mosten hebben: dewijl ook de gehaelde Mandioka toen al ten einde, en de Mandihoka rontom het eilandt *Itamarika* toen al weghgehaelt, of by den vyandt zelf uitgetrokken was, ten einde d'onzen zich daer van niet zouden dienen, zoo wiert by de Hooge Regeering, uit persling van hoogen noot, besloten, een troep van ontrent vier hondert koppen in verscheide vaertuigen uit te maken, om daer mee na *St. Laurens da Praia* of *Tujukapa* te gaen, en aldaer Mandioka of farinha te bekomen.

Deze vier hondert koppen zouden gevonden worden, als volght.

De kompagnie van Klaes Klaesz. sterk 9.
Uit de Vijfhoek 25.
Uit d'*Affogados* 25.
Van *Itamarika*, onder kapitein Willem Lambertsz. 50.
Vrye luiden van daer. 30.
Brasilianen. 150.
} koppen.

Den negen en twintighsten van Grasmaent bequamen de Hooge Raden schrijven van *Itamarika*, dat de onzen, uitgegaen zijnde om Mandihoka of farinha-wortelen te halen, na zy den vyant uit twee of drie van hunne beschansingen verjaeght hadden, een vyants sterkte, die eene diepe gracht voor haer had, en met zware palissaden voorzien was, met groote kloekmoedigheit, doch zeer onvoorsichtelijk, aengetast hadden: waer door zy den Kommandeur van de Brasilianen, kapitein Willem Lambertsz. en twee luitenants verlooren hadden: dies zy zonder farinha-wortelen te bekomen, met zeventien dooden, en zesen-twintigh gequesten, hadden moeten den hertret nemen.

Valt vruchteloos uit.

Hier over hield Dortmont, opperhooft van *Itamarika*, ernstelijk aen, om hem met meel te voorzien: alzoo het Magazijn gantsch geen voorraet had. De vyandt had ook verscheide dooden gehad.

Den eersten van Bloeimaent wierdt by de Hoge Raden besloten, derwaerts twintigh vaten meel, twee vaten gort, twee vaten erweten, een vat wijn en een vat brandewijn te zenden: benefsens duizent gulden in gereet gelt, tot onderhoudt der Brasilianen en de onzen.

Den derden van Bloeimaent kregen de Hoge Raden, by brieven van den vorigen dagh, door den Directeur Dortmont, van *Itamarika* bericht: hoe de vyandt op dat eilant geweest was, en zes negros van eenen Seulijn, vier van de kompagnie, en vier byzondere perzonen, genomen had: Ook hoe de Brasilianen zoo verre reets gedebaucheert en gebracht waren, dat zy zich van d'onzen afgezondert, en zich in het bosch begeven hadden. Zy waren twee mael binnen gedaeght; maer hadden niet willen komen. Waer over d'onzen *Apprisius*, predikant der Brasilianen, met vijf en twintigh Brasilianen, derwaerts gezonden hadden, om de Brasilianen met gemoede zien te bewegen, ten einde zy zich weder by d'onzen mochten vervoegen. Dan zoo zulx niet wilde geschieden, dat zy tegens hen gewelt zouden moeten gebruiken. Doch *Apprisius* wist zoo veel by hen te wege te brengen, en hen te belezen, dat zy wederom inquamen, en zeiden alleenlijk uit hongers-noot vertrokken te zijn, om zich des te beter te kunnen onderhouden.

Tydin van It marik

Voorts verzocht Dortmont nieuwe voorraet voor het Magazijn, en hield inzonderheit hart aen, dat aldaer een bequaem perzoon tot Commandeur moghte gezonden, en de kompagnie van Vosterman verwisselt worden: alzoo dessels Soldaten zich zeer oproerigh aenstelden.

Hier op wiert den zelven dagh, den derden van Bloeimaent, besloten, tot demping en wegneming van deze opgestane zwarigheit, eenen perzoon van gezagh en aen aenzien, te weten, Bullestraten, een van de drie Hooge Raden, derwaerts te zenden, om proe-

Bulle te na marik gezon

proeve te nemen, of hy met eenige perzonen zou konnen accorderen, om het garnisoen van visch te verzorgen, en voorts in alles orde te stellen, het geen ten dienste van de Compagnie vereischt wiert.

Bullestrate dan trok, den vierden van Bloeimaent, met het fregat de Hazewint derwaert, en quam den vijfden des namiddaghs op Itamarika, en den tienden weder op het Reçiff, en deed verslagh van zijne verrichting aen de Hooge Raden: als volght.

Te weten: hy had de werken op den bergh en stad Schop bezichtight, en op het vermaken van het fort Oranje, en op alles goede orde gestelt.

Hy had belast het groot steenen huis, dat boven stont, en het raethuis eertijts was, met palissaden te sluiten en vast te maken, ten einde het niet zou kunnen overvallen worden. Hy had al de Brasiliaense kapiteinen en hooftofficieren by den anderen ontboden, en hen voorgehouden: hoe ons sekoers alle dagen stont aen te landen, en voorts hen vermaent, om tot onzen staet getrou te blijven, als voorhene, en hun volk, zoo veel des doenlijk was, by den anderen te houden. Het welk zy alle aennamen na te zullen komen.

Hierop had Bullestrate hen met eenige wijnen en wat gelts vereert, en stoffe tot kleeding voor den Residoor behandight, het welk by hen dankbaerlijk aengenomen wiert.

In het omrijden en bezichtigen van de passen des eilants, had hy de plantagien en konavialen van Koenraed Pauli, die door den vyant afgebrandt waren, bezightight. Desgelijx de kokos-boomen, die aldaer ten getale van hondert en zestigh door de Brasilianen, uit hongers-noot, om verre gehouwen waren, om zich van die vruchten, als spier, te konnen onderhouden, gelijk zy op meer andere plaetsen gedaen hadden.

Hy had ook met verscheiden perzoonen gesproken, om het leveren van parthyen visch te besteden, ten einde d'onzen zich op het Reçif daer van zouden kunnen dienen. Doch niemant wiert gevonden, die daer aen wilde: alzoo zy zeiden, dat hunne Negros meest gevangen waren, en daghelix verliepen, en het geen zy noch quamen te vangen, op het eilandt wel verkoopen konden, zonder te zouten, of andere kosten daer aen te doen.

Hy was ook met den Residoor van de Brasilianen in besprek, en sloegh voor, of men al sijn volk met gelt, in de plaets van broot, niet zou kunnen contenteren, om alzoo het meel, waer van men slecht voorzien was, te sparen: te meer, naerdien zy van drie netten door d'onzen voorzien waren. Deez nam aen, met de Brasilianen daer van te spreken, en gaf hope van ja: te meer, zy gelt zouden ontfangen, om zich daer van te kunnen dienen.

Alzoo de voorraet van kost op het Reciff, als ook op *Tamarika*, *Paraiba* en *Rio Grande* van tijt tot tijt kleinder wiert, en de sekoersen langer vertoefden, de benautheit toenam, en men, te lande besloten zijnde, geen middel had, om van daer eenigen lijftocht tot strekking van de magazijnen, te bekomen, zulx het t'eenemael op de visch zou hebben moeten aenkomen, zoo wiert by de hooge Raden Hamel en Bas den zevenden van Bloeimaent goet gevonden, om in dat stuk zoo veel te wege te brengen, als doenelijk was, al het zeil-garen, dat te vinden was, op te koopen, en daer van netten te laten braeien: waer mee zedert veel visch gevangen wiert. Vischvangst tot strekking van lijftoght.

In het begin van Bloeimaent, wiert by de hooge Raden in hechtenis genomen, zeker *Johan Vieira d'Allagoa*, op d'aenklaghte van zekeren Portugees, die in Angola een neerlaegh gedaen had, en tot d'onzen gevlucht, en van daer na het Reçiff gekomen was. Johan Vieira d'Alagoa wort met verraet betight.

Dees Portugees verweet en betighte dezen *Vieira* in het aengezicht aen: dat hy hem afgezonden had, om zeker gecijffert parkement, en een doosje, daerin eenige verborge papieren warē, om aen den vyant te bestellen: welk parkement, doosje en papieren den hoogen Raden ter handt gestelt wierden. Hier op wierdt *Johan Vieira*, die zulx ontkende, door den gerechte ter scherper examen gebracht: doch stont het pijnigen uit, en bleef loochenen al wat hem te last geleidt wierd. Maer eindelijk vond men door nader onderzoek onder zijne verzekerde pa-

papieren, diergelijk geçijffert ſchrift, dat door zeker Jode ontçijffert wierd, en hield in een verhael van onze gantſche gelegentheit, met aenwijzinge, in welker maniere de vyandt het Reçiff zoude mogen bemachtigen.

Ten leſten bekende hy zelf, dat hy dat geſchrift in çijffer-letteren geſchreven, en behandight had, om het aen de vyant te beſtellen.

Hy wierd hier over den negen en twintighſten van Bloeimaent met de doot geſtraft.

Raetpleging der HogeRaden over de ſtrekking der lijftoght.

Aengezien nu de lijftoght in de magazijnen gantſch klein wiert, en het rantzoen zijne voortgang nam, en alle voorraet van meel, potſpijze, en vleeſch te gelijk binnen weinige weeken zou opgaen, zoo wiert op den negenden van Bloeimaent by de hooge Raden Hamel en Bas beſloten, (dewijl het broot noch pottagie, zonder onluſt van de Soldaten, niet kon vermindert worden, en het vleeſch by dien tijt, daer zoo veel viſch gevangen wiert, zou kunnen geſpaert worden) aen de Majoors *Beyert* en *Piſtoor*, een voorſlagh te doen, om in plaetſe van een pont vleeſch, het toekomende rantſoen, aen ieder Soldaet zes ſtuivers in gelt te geven, ten einde alzoo, noch vleeſch in voorraet behoudende, des te beter te mogen uithouden. De Majoors, de nootzakelijkheit wel ingezien hebbende, namen aen, het zelve den Soldaten ſmakelijk te maken, en zoo veel te zullen uitwerken, dat zy, in plaetſe van een pont vleeſch, zes ſtuivers in gelt zouden ontfangen.

En alzoo meer en meer de noot aendrong, en het ſekoers zoo lang den onzen ontſtont, waer door zy van alles berooft wierden, zoo wierdt des volgenden daeghs by de hooge Raden beſloten, het broot op een pont, in plaetſe van anderhalve pont, ter weke te bakken: en dat ieder borger, ook de hooge Raden, en alle perzonen van train van de Compagnie, maer twee brooden ter weke zouden ontfangen: de Matrooſen een ieder ook maer twee pont ter weke: Insgelijx de kapiteinen, luitenants, en vaendrighs: doch alle de Soldaten, tot Serjanten toe, zouden noch drie pont tot rantzoen ontfangen.

De Linge verwittighde van den vijfden van Bloeimaent, van *Paraiba*, uit het fort Margareta, hoe de vyant hen toen ontrent de forten ongemoeit liet: en de Braſilianen een partye van hun volk na *Tapoa* gezonden hadden, om gevangens te bekomen.

Overſte Garsman doet de Tapoyers in Rio Grande komen.

Ten zelven tijde quam ter kennis van de hooge Raden, hoe de overſte Garsman, zonder orde en laſt der hooge Raden, van *Rio Grande* eenigh geſchenk aen de Tapoyers gezonden, en die op ontboden had, om in die Kapitania te komen, voorgevende, dat het zou geſchiet zijn, om met d'aenkomende nieuwe regeering nader verbont te maken. Dit baerde in de hooge Regeering gene kleine ontſteltenis, alzoo men zoo ſchaers van lijftocht voorzien was, en, by afkomen der Tapoyers, zy daer van noch zouden moeten voorzien worden, om den ingezenen dier Kapitanie genen overlaſt te doen. Hier op wiert by de hoge Raden beſlooten, aen Roelof Baro te ſchrijven, dat hy allen yver zou aenwenden, om de Tapoyers weer met vrientſchap van daer te laten vertrekken, en niet als eenigen van de voornaemſten te behouden, om die op het Reciff te laten komen, en over 't onbehoorlijk ombrengen van *Jacob Rabbi* te ſpreke͂, en hen dienaengaende geruſt te ſtellen, en verneeging te doen. Men gaf ook orde, om aen hen te vereeren eenigen wijn en gebrande wijn, als ook Nurenberger waren.

Kap... R. ... de v... d'or... zeec... dien...

By zoodanigh beloop en gelegentheit van zaken, hebben de Hooge Raden, zoo lang men het meeſterſchap in de Kapitanie van *Rio Grande* behield, getracht, en allen yver en vlijt aengewent, om de forten, die hen in handen gebleven waren, tot de komſte van het ſekoers uit het vaderlant, te mogen maintineren en verdedigen: want, dewijl de menighte der zielen, die haer op het eilant *Itamarika* onthielden, het zelve eilant zoo kael hielden, datmen niet alleenlijk gene ververſchinge, ten behoeve van 't Reçiff, van daer konde bekomen, maer dezelve eindelijk, tot de kinderen toe, uit de magazijnen der Kompagnie moſten geſpijſt worden, zoo heeft de Kapitanie van Rio Grande, tot op het laeſte toe van mijn verblijf, behalve

halve de fruiten, noch een goede menighte van beesten en farinha uitgelevert: waer mede de Hooge Raden het volk in redelijke gezontheit hielden, en de vivres en eetwaren noch zoo lang strekten, dat men dezelve sekoersen heeft konnen afwachten: het welk hen anders, na allen menschelijken schijn, onmogelijk was geweest.

Deze Kapitanie zou, by die uitlevering van farinha en beesten, ten behoeve van de zuidelijke garnisoenen, noch een geruimen tijt hebben konnen continueren, ten ware de volgende toeval zulx verhindert had.

Wanneer de sekoersen uit het Vaderlant, door de aenhoudende vorst en tegenstrevige winden, boven alle verwachtinge, vertoefden, zoo vervielen de Brasilianen van *Gojana*, die zich met vrouw en kinderen uit d'*Aldeas* van *Gojana*, om voor den vyandt bevrijt te zijn, op *Itamarika* vertrokken hadden, in den uittersten hongersnoot: want dewijl men, na alles dat eetbaer was, op het eilant verteert had, en de vyandt alle passen ten platten lande nauw besloten hield, geen ander middel vond, om die by het leven te behouden, als hen gezamentlijk uit onze magazijnen te voeden, daer nochtans die zoo schaers waren, dat ieder borger niet meer als een pondt broot ter weke genoot, ('t welk noch maer voor twee weken kon strekken, en deshalven tot onderhoudt van de Brasilianen vrouwen en kinderen niet kon besteet worden,) zoo konden de Hooge Raden niet anders doen, als eene proeve te nemen en onderstaen, of men de Brasilianen konde daer toe verspreken, dat zy met gemoede, ontrent twalef hondert zielen, vrouwen en kinderen, van daer na de Kapitanie van Rio Grande zouden willen zenden; alwaer zy zich noch voor een tijt ten platten lande zoude kunnen erneren.

Dies schreven de Hoge Raden den eersten van Bloeimaent na *Itamarika*, aen Dortmont, desselfs opperhooft, dat hy met de Brasilianen aldaer zou spreken, om te zien of men van daer vijf of zes hondert vrouwen en kinderen, met eenigh manvolk na klein *Siara* en *Rio Grande* zoude kunnen verzenden, om aldaer hun onderhoudt te hebben, tot ontlasting van het magazijn. Zy hadden ook den Assessor Walbeek derwaerts gezonden, om de Brasilianen daer toe te verspreken.

Ten dien tijde bevonden sich op het eilant Itamarika vijftien hondert Brasilianen, zoo mannen, vrouwen, als kinderen: waer onder vijf hondert mannen waren, die toght en wacht deden, onder het beleit van Kaspar Honighuizen, schout van Itamarika. Sy kregen elk wekelijk noch geen pont broot door malkanderen.

Voorslag om de Brasilianen van Itamarika na Rio Grande te verzenden.

Na dan dat de leeftocht op het Reçiff meer en meer geheel schaers begon te worden, en de vlote met het sekoers uit het Vaderlant vertoefde te komen, en evenwel d'aenkomste van de zelve, tot het behoudenis des lants, diende afgewaght, zoo wierdt den acht en twintighsten van Bloeimaent, des jaers zestien hondert zes en veertigh, by de Hooge Raden, Dirk Hamel, Bullestrate en Bas, den Admirael Lichthart, Majoors Bayert en Pistor overleit en onderzocht, door wat middel zulx best by hen zoude mogen in 't werk gestelt en volbracht worden.

Eerst wiert het genomen besluit, over het verzenden van de Brasilianen van het eilant Itamarika na de Kapitanie van Rio Grande, vast gestelt, en vervolgens goet gevonden, op het spoedighste het vereischte vaertuigh daer toe gereet te maken, om dezelve te vervoeren, en zoo daer van ontlast te worden.

Vorder wiert in beraet genomen, of men niet een goet aental van krijghsvolk uit alle de forten zoude kunnen lichten, om te zien, of men een goede troep, soo van soldaten als Brasilianen, zoude kunnen uitmaken, met toelegh van d'eene of d'andere plaetse aen te tasten, om Farinha en andere behoeften te bekomen, ten einde zich alzoo des te beter te onderhouden. Doch hier op droegen de Majoors Bayert en Pistor den hoogen Raden voor, de gelegentheit van krijghsvolk in alle de sterkten zoodanigh te zijn, dat wellicht, zoo zy eenigh volk quamen te lichten, d'eene of andere plaetse in gevaer zouden stellen.

Men zagh mede, hoe men niet zeker wist, waer men farinha zou beko-

men: alzoo de vyant overal, daer de onzen op zouden mogen toeleggen, de farinha deed weghhalen: en overzulx veel volks zou komen gevaer te loopen, zonder voordeel te konnen doen: behalve men geene macht had om den vyant te slaen.

Daer en boven wierdt in betraghting genomen, of den onzen al zulx, tegen allen schijn, quam te gelukken, men evenwel daer door gene farinha in overvloet, tot onderhout van de garnisoenen, zou bekomen.

Men vond niettemin goet, een lyste van alle de garnisoenen te maken, om te zien, of men eenig volk by den anderen zou kunnen brengen, om iets t'ondernemen, tot voordeel van den staet.

Dies vond men goet, om zekerder te gaen, de forten wel te bewaren, en het beloofde sekoers noch af te waghten.

Voorts wierd goet gevonden, kapitein De Niger met zijne kompagnie en de Brasilianen, na *Rio Grande* te laten gaen. De Majoors Bayert en Pistor gaven ten volgenden dage de lyste van alle de bezettingen over: waer by zy vertoonden, dat uit de garnisoenen geen volk kon getrokken worden, om in het velt te brengen: als alleenlijk uit d'*Affogados*: hoewel dat weinigh, en daer mee niet te verrichten zou zijn.

Men vond ook raetzaem, het schip Omlandia, beneffens het fregat de Hazewint, na het eilandt *Itamarika* te laten gaen, om de Brasilianen na *Rio Grande* te vervoeren.

Nader overlegh om den vyant in't velt aen te tasten.

De hooge Raden, Admirael en Majoors, leiden den een en dertigsten van Bloeimaent nader in beraet, wegens eenige maght uit te maken, om den vyant in het velt aen te tasten, en waer men die tegen den vyandt zou kunnen gebruiken.

Hier op wiert in aenmerking genomen, dat de vyandt met zijne meeste macht in de Vergea lagh: en schoon die aldaer niet lagh, men evenwel daer gene farinha of andere behoeften zoude bekomen kunnen; uit oorzake de vyandt zelf alle zijne nootdruft van verre halen most.

Ook was men bewust, dat de naeste farinha-landen aen het Reçiff, waren, by St. Laurens, of daer boven, ten minsten vijf mijlen van het Reçiff gelegen: van waer op het Reciff, by middel van eenen tocht, niet te bekomen was: dat de naeste farinha-landen om de zuid lagen, daer groote farinharossen of velden waren: al by *S. Antonio* en *Moribeka*, alwaer, om de maght des vyandts, en om de verre wijte en afgelegentheit, niet aen te komen was. Dat de naeste farinha-velden om de Noort aen *Ingariba* lagen, die mede van de handt en zeekant af lagen: dies daer ook gene overvloet zou te bekomen zijn.

Voorts wierdt noch in omvrage gebraght, of men boven *Itamarika* niet zou kunnen landen, en van daer eenigh volk lichten.

Maer aengezien de Brasilianen op *Itamarika* niet langer konden gehouden; maer wegh mosten gevoert worden: zoo kon men van daer geen volk lichten, of gene Brasilianen in het velt brengen.

Na men overleit had, wat volk men uit de forten zou kunnen lichten, en die met borgers bezetten, zoo wierdt bevonden, dat uit d'*Affogados* zouden zeventigh of tachentigh mannen kunnen gelight worden: en een gelijk getal uit de Vijfhoek en Mauritsstad, en van Antony-Vaez omtrent vijftigh mannen, t'zamen in alles twee hondert en taghentigh mannen: in wiens plaetse borgers van het Reçiff mosten geleidt worden.

Maer aengezien op het Reçiff niet meer als zes kompagnien borgers waren, ieder sterk zeventigh of ten hoogsten taghentigh koppen, die toen om den derden nacht de waght mosten houden: zoo zou daer door die plaetse, daer de vyant meest het oogh op had, in gevaer gestelt worden: alzoo aldaer gene Soldaten in garnisoen lagen.

Wat het varend-volk aenging, dat op de schepen was, met jongens daer onder te rekenen, beliep niet meer als twee hondert en vijftigh koppen: dies daer van niet kon vermist worden: of men most de schepen met al het vaertuigh ledigh laten staen.

Na het een en ander by de hooge Regeering overleidt was, vond men goet, om met alle verzekering te gaen, het aengeschreven sekoers uit het vaderlant af te waghten, en zich na de

be-

beraemde orde van de vergadering der Negentienen te schikken, om de plaetsen, die d'onzen in hadden, wel te bewaren.

Ten zelven dage ontfingen de hooge Raden schrijven van Walbeek van *Itamarika:* hoe aldaer eenige Brasilianen verloopen waren, en een gerucht uitgestrooit was, dat d'onzen hen verlaten zouden: daer door zy alle vol vreeze waren: hoewel het opperhooft Dortmont en andere hen dat uit het hooft gestelt hadden.

Walbeek en Dortmont hadden ook den Brasilianen voorgehouden, hoe zy in getale aldaer zeer groot, en by den tegenwoordigen tijt zeer qualijk te verzorgen waren, of het niet goet ware, dat de meeste maght van hun volk, met vrouw en kinderen, na *Rio Grande* vertrok, om zich aldaer een wijle te onderhouden.

De Brasilianen, hoewel zy in dien voorslagh groot bedenken hadden, uit een beduchten van dat d'onzen hen zouden verlaten, en met de schepen deurgaen, hebben zich niettemin, om hun leven te behouden, beter onderhoudt te bekomen, en hunne genegentheit tot onzen Staet te betoonen, na langh overlegh, zulx aengenomen, en besloten daer na toe te gaen: waer toe zy vaertuigh, lijf-tocht en treinsbehoeften, om zich aldaer in bescherming te kunnen stellen, verzochten: beneffens een hondert, of ten minsten vijftigh Soldaten.

Voorts verzochten Walbeek en Dortmont, op het spoedighste eenige lijftoght, alzoo op het eilant geen meer was, tot hun onderhoudt te willen toezenden.

Hier op wierdt ten zelven dage lijftocht voor veertien dagen derwaerts gezonden, met een parthye kruit, loot en lonten: desgelijx oorloghs-tuigh en treins-behoefte.

Voorts vertrokken boven de twaelf hondert zielen, meest vrouwen en kinderen, welker mannen en vaders in dezen oorlogh gebleven waren, met het schip Omlandia, en eenige jaghten, van Itamarika na Rio Grande.

Ieder hooft wiert tot de reize niet meer als een pont bakkeljauw gegeven, zonder broot, om dat'er zoo veel niet overschoot.

Dit volk was zoo uitgehongert, en quam zoo jammerlijk derwaerts, dat het eer na geraemten en doode lijken, als na menschen geleek.

Wanneer zy nu in de Kapitanie van Rio Grande quamen, tasten zy alles aen, wat zy voor de hant vonden, om hunne honger te stelpen: waer door in 't kort de Kapitanie ten grooten deele van vee, en t'eenemael van farinha ontbloot wiert.

By brieven van den tweeden en vijfden van Zomermaent, verwittighde de Linge uit *Paraiba* den Hogen Raden, dat aldaer geen vyant meer vernomen wiert.

Hy schreef ook, dat in Rio Grande tien Tapoyers van koning Jan Duwy gekomen waren, die zich dapper misnoeght over het ombrengen van Jakob Rabbi betoonden. Waer over de Hooge Raden geraden vonden, hem het volgende tot een vereeringe te zenden. (Geschenken aen koning Jan Duwy gezonden.)

Twee hondert gulden in gereet gelt.

Duizent ellen Osnabrughs lywaet.
Vierhondert kan Spaense wijn.
Twee vaten brandewijn.
Twee amen olie.
Een oxhooft azijn.
Een vat met gezouten vleesch.

Alzoo de Brasilianen, die in het fort de Bruin, Vijf hoek en andere plaetsen lagen, onlustigh wierden, dewijl zy aldaer ontrent de acht maenden hun garnisoen gehouden hadden, zoo verzochten die, den twaelfden van Zomermaent, om te mogen na *Paraiba* of *Rio Grande* gaen. Hier op wierd het goetdunken der Majoors gehoort, die den Hoogen Raden bekent maekten, dat, dewijl toch van de Brasilianen weinigh dienst getrokken wierd, door dien het rantsoen klein viel, men die ook wel zou kunnen vermissen. Men vond dan goet, hen den veertienden van Zomermaent te laten monsteren, om af te betalen, en te bedanken, en zo na *Paraiba* en *R.Grande* met een bark te laten vertrekken: op dat elk onder zijn *Aldea* of volk, daer hy onder behoorde, zou mogen komen. (Brasilianen vertrekken uit de forten na Paraiba en Rio Grande.)

Voorts wiert by de Hooge Raden besloten, in de Vijf-hoek, in de plaetse der uitgetrokken Brasilianen, de kompagnie

pagnie negros van *Manuel de Baro* te leggen. Hier op wierden de Brasilianen gelast, den twintighsten der zelver maent t'scheep te gaen.

Des nachts den elfden, twalefden, dertienden en veertienden van Zomermaent, wiert by den vyandt nu en dan op het fort *d'Affogados*, als ook op de reduit Kijk in de Pot, en het huis *Boavista*, met haken geschoten.

Voorslag om op den vyant uit te vallen.

Den vijftienden van Zomermaent sloegen de Admirael Lichthart en beide de Majoors, Bayert en Pistor, aen de Hooge en geheime Raden voor, om eenen aenslag op de twee kompagnien van de Bahia, en ander volk, dat zich in het huis van *Manuel Kavalkanti*, en daer ontrent by de *Baretta* in *Korkoranos* onthielden, te maken, op hope van aldaer eenigh voordeel te doen.

Ten dien einde wenden zy voor van noode te hebben.

Eerstelijk, de kompagnie van kapitein Killian de Snyder, sterk veertigh koppen.

Ten tweede, de kompagnie van kapitein Klaes Klaesz., sterk zeventigh koppen.

Hier by mosten zich vervoegen kapitein De Niger, uit het fort Fredrik, met dertigh man: luitenant Mos, uit het fort Erneſtus, met tien man, en luitenant Katnar, uit het fort Prins Willem, met twintigh man.

In alles 200. koppen.

Uit de borgerye wiert vermoet hondert vrywillige mannen te kunnen bybrengen, die onder den kolonel Walbeek te staen hadden.

Manuel de Barros zou met zijne Negros vijftigh koppen uitmaken.

T'zamen hondert en vijftigh koppen, die gevoeght by de vorige tweehondert, maekten t'zamen drie hondert en vijftigh koppen uit. Waer over de Major Pistor verzocht te mogen gebieden.

D'Admirael Lichthart bood aen met het vaertuigh te gaen, om het volk voornoemt ter behoorlijker plaetse te mogen landen: te weten, de blanken bezuiden de *Baretta*, en de negros op het eilandt benoorden dezelve. Van waer de negros langs een klein voetpaetje, door het morasch, zouden doorbreken, tot aen de pas van d'*Affogados*, na het voornoemt huis, en van daer de riviere en tusschen leggende *Kamboa* passeren, en van achteren alarm maken.

Waer op de troep, aen de *Baretta* gelandt zijnde, zou hebben op te breken, en zich ook daer na toe in behoorlijke orde vervoegen, om alzoo, door Godes hulpe, den vyant op te slaen.

Ondertusschen zou d'Admirael zijn vaertuigh ter gezeider plaetse gereet houden, om, na verrichter zake, of by andere toevallen, wederom met het volk te konnen afkomen.

Na de Hooge Raden dezen voorslagh getoetst, en daer by overleit hadden, wat voordeel den onzen, by goeden uitslagh desselfs, of schade uit het mislukken, zouden mogen krijgen, zoo wiert evenwel, niet tegenstaende de kleine apparentie, om eenige eetwaren van belang daer door te mogen bekomen, besloten, dien op morgen in het werk te stellen, om de Soldaten aen te moedigen, en ten minsten eenige verversching voor de zieken te bekomen: doordien men bevond, dat de Soldaten, door het gestadigh stil leggen in beslote plaetsen, zonder op hazard en kans uit te gaen, hun moet en kouraesie verslapten, en vele, als wanhopend aen het belooft sekoers, in ziekten vervielen.

Bl... acht...

Deze aenslagh bleef evenwel achterwegen, uit oorzake de wint, tot het opkomen van de *Baretta*, toen het tijt was, niet dienen wilde, en naderhant het gety ongelegen quam,

Ook hadden, in plaetse van hondert borgers, zich slechts vijf en twintigh vrywilligen aengeboden: niet tegenstaende hen schriftelijk belooft was, dat zy, by quetsure, of ander ongeval, volgens den generalen artijkelbrief, als Compagnies dienaers, vergoeding daer voor genieten zouden.

De... ond... nee... het Itan... te v... over...

De vyandt door onze overloopers verstaen hebbende, dat het eilant *Itamarika*, door het vertrek van onze Brasilianen, ten grooten deele van zijne bezetting ontbloot was, zoo heeft hy zich van die gelegentheit willen dienen, en, na het overrompelen van den brantwaght, zich van dat eilandt meester te maken. Want hy besloot zoo veel volks op het eilant te krijgen, dat hy zich genoegh verzekert zou hou-

houden, dat d'onzen zoo veel machts niet konden uitmaken, dat zy hen wederom van daer zouden kunnen drijven.

Hy overviel dan den vijftienden van Zomermaent, met het opgaen van den dagh voor *Passo os Markos*, met drie booten en eenige Sangaden, de Doghboot de Spreeuw, en kreegh'er drie gevangen op. De rest ontquam het met de vlucht; met achterlaten van twee dooden.

D'onzen staken den brandtwaght, voor *Tapasima*, zelfs in brandt, na zy het geschut daer van gelicht hadden. De vyant kreegh het galjoot, dat voor *Tapasima* lagh, en by d'onzen verlaten was, in handen

Op het jaght de Gulde Rhee, dat in het Noorder gat lagh, zonden zy, tot versterking, eenigh volk.

De vyant lagh aen d'overzyde, wel ontrent twee duizent mannen sterk, en had twee metale stukken by zich, die hy van de Doghboot bekomen had, met chaloupen en Sangaden. Hier op scheepte datelijk de vyandt op het eilant *Itamarika* te lande, en schreven noch dien zelven avont *Andre Vidal de Negreiros*, en *Ioan Ferdinand Vieira*, aen den Directeur en Commandeur Dortmont, door eenen jongen, op de Dogboot de Spreeuw genomen, eenen brief van volgenden inhoudt.

Erentfeste, Manhafte.

Alzoo ongetwijfelt U E. genoegh bekent is, het besluit van d'inwoonders dezes lants, om hen eens wederom in hunne vorige vryheit te herstellen, en hen tot dien einde aengeene maght is ontbrekende, het zy dan door gewelt van wapenen, of door eenige andere middelen: doch hoe het zelve gevoeghlijker, en zonder bloetstorting konde geschieden, hoe het zelve hen aengenamer zoude zijn. Dierhalve wy U E. dezen tegenwoordigen toezenden: hoe wy besloten hebben, met alle onze maght U E. op het eilant aen te komen tasten: of ten ware U E. met ons in een verdragh wilde treden: aengezien wy verzekert zijn, geen middel van ontzet voor U E. voorhanden is: en derhalven U E. gerade willen hebben met ons in eenigh verdragh, volgens krijghs-gebruik, te treden. Op dat, zoo na dezen iet door gewelt van wapenen mogbt gebeuren, ons niet zult hebben te wijten. Om dan zulx voor te komen, zoo is't, dat wy aen U E. en aen Uw E. byhebbende krijghsbevelhebbers hunne achterstaende maentgelden betalen zullen, die zy aen de Compagnie te goet hebben.

Wy zullen dan hier op tot morgen U Ed. antwoort verwaghten.

In ons quartier
den 15. Junii, 1646.

Andre Vidal de Negreiros.
Joan Francisko Vieira.

En alzoo d'onzen, op dit eilant, tegen zoodanigen vyants maght niet bestandigh waren, zoo versocht de Commandeur Dortmont aen de Hoge Raden by brieve van den zeventienden, (waer by hy des vyant overval verwittighde) bystant, om het eilandt te mogen beschermen.

Hier op wiert by de Hooge Raden beraetslaeght, of men van het Reçiff zoodanige macht zou kunnen uitmaken, die bestant zou zijn, om den vyant, die buiten twijfel al zijn volk had overgescheept, wederom van het eilant te drijven: dat uit verscheide redenen onmogelijk geoordeelt wierdt te kunnen doen en bybrengen: (Raetplegıng der HogeRaden of men den vyant van het eilant zal drijven.)

Eerstelijk konden van het Reciff en d'omtrent gelege plaetsen of garnisoenen, zonder merkelijk gevaer, niet als ontrent twee hondert Soldaten gelicht worden, gelijk reeds te vore gezeit is: welk getal tot ontzetting of wederneming van het eilant (alwaer schoon het getal verdobbelt) weinig bybrengen kon, ten aenzien van des vyants sterkte: alzoo die zich alreets op het eilant gevest had.

Ten tweeden, zoo most het krijgsvolk in kleine vaertuigen na dit eilant gevoert worden, en daer en boven het zelve van het vast landt door vaertuigen afgesneden worden, om des vyants sekoers en toevoer te beletten: het welk tot overwinning desselfs in zonderheit vereischt wiert. Daer en tegen bevonden zich toen by het Reciff niet als twee berken, daer d'onzen zich in haest van konden dienen, die in dat stuk van geen kracht noch belang souden zijn.

Ten derden, zoo waren levens-middelen tot dien toght van noode: alzoo men daer toe ten minsten voor twalef of veertien dagen van kost diende voorzien te zijn, om niet ter eerster aenkomste, indien de vyandt halssterrigh zich ter weer stelde, vruchteloos te moeten uit het werk scheiden: waer toe geen middel ter werelt was, 't en zy men het weinigh broot, dat noch by het Magazijn was, daer uit gelicht, en het Reçiff en zijne forten t'eenemael van allen leeftocht ontbloot had: het welk onmogeljk niet kon noch diende te wezen.

Dewijl dan onmoghelijk geen bystant van het Reçiff na het eilant *Itamarika* aen Dortmont konde toegezonden worden, zoo wiert by de Hoge Raden overwogen en in beraet genomen, of het fort, dat op den bergh lagh, zich voor eenigen tijt zou kunnen verdedigen.

Raetpleging of men het fort op den berg zal behouden of verlatē

Eerstelijk wiert in bedenken genomen, hoe de plaetse zoo gantsch van leeftocht onvoorzien was, dat dezelve zonder nieuwe voorraet gene week zou konnen tegenhouden.

Ten tweeden: geen voorraet van water was'er by, en kon de fonteyn, indien de vyandt meester in 't velt was, den onzen datelijk benomen worden.

Ten derden: de vyant kon zich op verscheide plaetsen, tusschen het fort Oranje en den bergh, legeren, en alzoo den berg allen toevoer afsnijden: waer door dezelve, van leeftocht en water onvoorzien zijnde, binnen weinigh dagen gewisselijk in des vyandts handen zou hebben moeten vervallen: en d'onzen in dier maniere van volk en alles zouden ontbloot worden.

Ten vierden. D'aenkomste tot den bergh was, van wege zijne groote, voor d'onzen niet bezettelijk: en vervolgens kon de bergh by den vyandt onverhindert ingenomen worden: waer door het fort den onzen onnut, en de vyandt meester van het eilant zou blijven.

Ten vijfden. Het fort was in zich zelven onweerbaer, zoo om zijne kleinte en ongeregeltheit: als byzonderlijk, om dat de muur van de kerk voor een gordijn genomen was, die van zelve, door ouderdom, dreighde te vallen. Die dan om verre geschoten zijnde, zou het fort gantsch open gelegen hebben; alzoo het gene aerde wal noch borstweering daer voor had.

Na dan alles wel en rijpelijk overwogen was, hoe de bergh van het fort Oranje, en vervolgens allen toevoer, zou kunnen afgesneden worden: waer door het gantsch garnisoen, door gebrek van water en spijze, in 's vyandts handen zou hebben moeten vallen, wiert met eenparige stemmen goet gevonden en orde gegeven, het fort op den bergh (om het volk, leeftoght, kanon en andere materialen te bergen) op het spoedighste te verlaten, en na het fort Oranje zich te begeven, eer hen de wegh derwaerts afgesneden wiert, en dat tot sluiting van de haven te maintineren en beschermen.

Wo[r] flote[n] verla[ten]

Hier in wiert des te minder zwarigheit gemaekt, vermits men t'allen tyde, als men meester te velde was, door middel van het fort Oranje, het eilant lichtelijk kon veroveren, en de vyandt evenwel zich van die haven niet zou kunnen dienen.

Dit besluit der Hooge Raden wiert ook des te vaerdiger in 't werk gestelt, omdat de vyant, het oogh op 't fort Oranje hebbende, reeds de konstapels en boschieters van 't zelve fort, door list en geschenken, gewonnen hadden, die hen de zwakste plaetse, om het fort te beklimmen, hadden aengewezen, en den stukken het schroot of scherp afgenomen, ten einde zy zonder weerstant daer van meester moghten worden: waer door het volk van den bergh most afgelight worden, om tegen des vyants voornemen, dat aen den dagh gekomen was, het zelve fort Oranje te mogen conserveren en behouden.

Kon[stá]pels [v]en [het] fort[O]r[an]je v[er]den.

Twee wierden den drie en twintighsten van Zomermaent opgehangen: de andere liepen na den vyant over. Al het welke de Directeur Dortmont den Hooge Raden by brieve van den vier en twintighsten der zelvermaent verwittighde.

Twe[e] daer opge[han]gen.

Hier op verlieten d'onzen den een en twintighsten van Zomermaent het fort op den bergh, en trokken na het fort Oranje, om het zelve te verdigen: waer op de vyant, die geheel sterk op het eilant was, datelijk op den berg quam, alzoo hy dicht daer by lag.

De

De Hooge Raden vonden goet, het jaght Heemstee na het Noorder-gat van *Itamarika* te zenden, om aldaer, beneven het jaght de Rhee, goede waght te houden, ten einde niemant aldaer uit noch in zou loopen, om alzoo altijt mede van die zijde op het eilant te kunnen komen, en den vyant de gelegentheit te benemen, om de vaert op *Paraiba* onvry te maken.

Men zond ook leeftoght, tot onderhout der krijghsbezetting, na *Itamarika*.

Midlerwijle onze zaken haer aldus eenigen tijt, met verscheide voorvallen, hadden toegedragen, hoewel meest tot nadeel van d'onzen, en gene schepen uit het vaderlant quamen, zoo begon de leeftocht op het Reçiff van tijt tot tijt meer en meer zeer te minderen, het welk na eenigen tijt zoo geweldig toenam, dat men alles, wat men by byzondere inwoonders, en in de gemeene pakhuizen vond, gemeen moste maken, en aen niemant meer als een pont broodt ter week wiert uitgedeelt. Eindelijk wierdt na eenigen tijdt de hongersnoot zoo groot, dat veel volks te sterven quam.

Eerst zwollen de beenen by gebrek van verversching: waer op zekerlijk de bleke doot volghde. Katten en honden, die daer zeer veel zijn, wierden als wiltbraet gegeten. De Zwarten haelden de beenen van half-verrotte peerden uit den gront, en lekten de vezelen van het gebeente.

Niet minder was de dorst, die noch door de gewonelijke hitte des lants, en door de herde en zoute kost aengestoken wierdt: want men had'er geen versch water: en al het water, daer ontrent gegraven, was brak.

D'oogen der slaven, die wel het minste kregen, en zelfs niet hadden, waren door bitteren en scherpen honger ingevallen, en stonden zoo wilt, dat het d'onvertzaeghste herten deed verschrikken.

Het quam, in 't kort te gezeit, zoo verre, dat de Hoge Raden (niettegenstaende zy alle uitterste zuinigheit gebruikten, om in genen deele in hunnen plicht nalatigh te zijn) de borgerye het een pont broot, dat zy gehad hadden, hebben moeten opzeggen, om den Soldaten, die zeer tot overloopen by den vyant aengezoght wierden, noch twee mael een pont broot ter weeke te mogen geven: waer mede alsdan te gelijk alle vivres en levensmiddelen ten einde waren: zoo dat ten tijde, toen de borgerye het laeste broot in den mont had, de schepel farinha van taghentigh tot hondert gulden gerezen was, en paerden, honden, katten en ratten meest opgegeten waren, de twee eerste schepen van het gezonden sekoers op den twee en twintighsten van Zomermaent op het Reçiff quamen te landen.

Wanneer wy dan in d'uitterste benautheit waren, en gene uitkomst zagen, zoo wiert by de Hooge Raden voorgeslagen, en ook vast gestelt, door den vyandt traghten heen te slaen, om in het landt te komen: want de meesten wilden liever eens sterven, als van langer hant door den honger te vergaen, en alle dagen te sterven.

De Soldaten zouden den voortoght hebben: vrouwen, zieken, en alle uitgehongerde buiken, die genen tegenstant konden bieden, in het midden blijven, en de Hooge Raden den achtertocht geleiden.

De Joden stonden zeer verlegen; dewijl zy wel wisten, dat de Portugesen hen geen lijfsgena wilden geven: en besloten dienvolgens, met de degen in de vuist, te sterven, liever, als te branden: gelijk dat lot den Portugesen te beurt valt.

Doch God verzagh alle deze zwarigheit, als alle onze hope uit was, met een vrolijker uitkomste. Want men had niet meer als twee dagen tijts, tot dien uitval bestemt, als op den twee en twintighsten van Zomermaent, welken dagh ik noit vergeten zal, twee schepen, de Valk en Elizabet, door de zee quamen bruizen, dat het schuimde. Aen het afwaeien van de Prinsen vlagh kenden wy aenstonts dat het vrienden, en gene vyants schepen waren. Zoo dra zy de zeilen hadden ingehaelt, en het anker laten vallen, deed elk drie scheuten, tot een teken dat zy versch uit het vaderlant quamen. Zy waren voor de kamer van Amsterdam bevraght, en uit Texel den zes en twintighsten van Grasmaent gezeilt, en braghten tyding, dat wy alle uuren sekoers te verwaghten hadden. ['t Reciff ontzet.]

De

De blijdschap die daer was, kan niet verhaelt worden. Het liep al na de haven, wat van den honger noch gaen kon. Elk schreeuwde luits keels van blijtschap, dat'er de lucht van weergalmde: naerdien wy toen voor eerst van dien schrikkelijken honger verlost waren.

De kapitein van d'Elizabet heeft zelf my verhaelt, hoe hy oneerweeghs verscheiden mael tegen zijn volk gezeidt had. *Daer moet noot op het Reçiff zijn. God geef ons dagh aen dagh zulken schoon weer en wint, om daer haest te komen.* Gelijk ook gebeurde.

De schippers kregen elk een goude goude penning, tot eene gedachtenis, met dit opschrift:

Door de Valk en Elizabet
Is het Reçiff ontzet.

Bas trekt na Itamarika. Den drie en twintigsten van Zomermaent vertrok de Hooge Raet Pieter Bas na het eilant *Itamarika*, om op desselfs bescherming orde te stellen, ten einde des vyants vordere progressen zouden mogen gestuit worden.

By brieve van den acht en twintighsten berighte Bas den Hoogen Raden uit het fort Oranje, hoe de vyandt zich noch stil op den berg hield, en hy *Bas* volk uitzond, om vaste kuntschap van des vyants gelegentheit te vernemen.

Den zevenden van Hooimant quam Pieter Bas van het eilandt *Itamarika*, met de kompagnien van kapitein Blauwenhaen en Koenraet Helt op 't Recif, latende aldaer de kompagnien van kapitein Reinier Sikkema en kapitein Dignus Bysterman blijven.

Itamarika van den vyant verlaten. De vyant, volgens zijn bericht, had het geheele eilant verlaten, en alle de quartieren op den bergh afgebrant: het fort op den bergh onder de voet geworpen, en het geschut wegh gevoert: waer onder twee metale stukken waren, en de rest van yzer.

Waerom. Want alzoo van dagh tot dagh meer schepen uit het vaderlandt aenlandeden, heeft de vyant besloten het eilant *Itamarika* wederom te verlaten, uit vreze van dat d'onzen hem door hun klein vaertuigh zouden mogen bezetten.

Ook zagh de vyant wel, dat hy met het eilant voornoemt, zonder het fort Oranje te hebben, weinigh konde uitrichten, om dat het Zuider-gat met het fort Oranje, en het Noorder met onze jaghten besloten gehouden wiert: zoo dat hy van daer niet ter zee kon geraken, om de vaert van de berken te beletten.

Den negen en twintighsten van Zomermaent, verwittighden d'onzen den Hogen Raden van 't huis van *Jan Lestan*, uit *Rio Grande:* hoe aldaer twee zoonen van koning *Jan Duwy*, met twee of drie en twintigh andere Tapoyers, aengekomen waren, die verklaerden van hunnen vader gezonden te zijn, met meeninge van by onzen staet getrouwelijk te blijven, en alles by te brengen, wat hen doenlijk was. Maer zy wilden niet in het kasteel Keulen gaen, voor zy *Roelof Baro* gesproken hadden, die ook door d'onzen ten dien einde ontboden wiert. Tijding uit Rio Grande van Jan Duwy.

Ondertusschen hadden bywijle verscheide byzondere burgers en inwooners t'zamen eenige scheepjes uitgerust, om op den vyant te kapen: daer zommige eenigh voordeel uit trokken: maer de meeste leerden met schade, dat de schepen en der zelver onderhoudt gelt koste. De wijl dan aen d'eene zyde veel t'onderhouden, en aen de andere zyde weinigh te nemen viel, zoo was het haest met dit kapen een uitschei. Kapen op de vyant.

Wanneer de Kompagnies schepen op zekeren tijt een fluit, met wijnen geladen, genomen hadden, en de maets, onder die voor het Reçiff t'ontladen, zich zoo vol en dronken gezopen hadden, dat zy niet alleenlijk hun werk niet konden doen; maer ook in het ophyzen der pypen een lieten vallen, waer door een man quam doot te blijven, en verscheide andere gequetst wierden, zoo ging ik derwaerts na het schip om orde te stellen, en het drinken onder het werken te beletten, en alle voordere onheilen voor te komen. Maer naulix was ik binnen in het schip getreden, of alle de zilvere galon van mijne klederen wiert zwart, en ik kort daer aen geheel blindt, tot mijne groote droefheit; doch de blintheit ging allenxkens na eenige dagen geheel weder over. Desch verwonderlijk.

Dit schijnt de damp van den sterken wijn, die zoo lang in een dichte plaetse besloten had gelegen, veroorzaekt te hebben.

Den

Den tienden ontſtont een groot krakeel tuſſchen de krijghs- en burgerlijke bevelhebbers, wie van beide het oppergebiet of hooftwaght op het Reçif zou behouden:(naerdien de burgerlijke krijgsraet van gevoelen was,dat die dat behoorde te behouden) dewijl dezelve,geduurende den oorlog,altijt de hooftwaght op het Reçiff gehad had.

Hare Ho: Mo: d'Algemeine Staten, op het ſchrijven van brief op brief der Hooge Raden aen hen en aen de Heeren bewinthebbers, nopende den droevigen toeſtant, hongers-noot en uitterſte gevaer,daer in Neerlants Braſil was, hadden den bewinthebbers geraden, eene vloote van 5. of 6000. mannen toe te ruſten, om den vervallen ſtaet van Neerlants Braſil te herſtellen, en de rebellen te verſlaen. En om het volk des te lichter te doen vinden, zoo deden de Staten aen de Kompanjie vijfentwintig kompanjien van hun krijghsvolk over. Daer en boven wierden uit ieder regiment en in alle de ſteden zoo veel volks aengenomen,dat het krijghsvolk in alles ten getale van vier duizent man beliep, zonder het zeevarend volk en vrywillige daer onder te rekenen.

De gantſche vloot, beſtaende uit een groot getal van ſchepen, die de Kompagnie verſchafte, was in Slachtmaent, des jaers zeſtien hondert vijf en veertigh, vaerdigh om te vertrekken. Maer door het ontſtaen van eene ongewoonelijke koude en vorſt, die alle de havens deed toevriezen, lagen de ſchepen op de Hont voor Vliſſingen, de vergaderplaetſe, den tijt van drie maenden, tot aen het begin van Sprokkelmaent des jaers zeſtien hondert zes en veertigh.

Bankert, Admirael van Zeelandt, had het oppergezag als Admirael over deze vloot.

Met deze vloot gingen ook de nieuwe Heeren van den Hoogen Raedt, om de genen te vervangen en af te halen, die Nederlants Braſil zes jaren beſtiert hadden.

Deze nieuwe Heeren waren vijf in getale, als de Preſident Wolter Schoonenburgh, Michiel van Goch, Penſionaris der ſtad Vliſſingen, Simon van Beaumont, Advokaet Fiskael der ſtad Dordrecht. Hen waren bygevoeght, om de zaken der Kompagnie ga te ſlaen, Hendrik Haekx en Trouwens, twee voorname koopluiden van Amſterdam: en tot Sekretaris, Heremijt, advokaet der ſtad Dordrecht.

Over het krijghsvolk zou, als overſte, Sigismond Schop, die voorhene, ten tijde van Graef Maurits, het ampt van veldoverſte in Braſil bekleet had, te gebieden hebben.

Hy was een ervaren krijghsman, en hield ſtrenge orde, die onder het krijghsvolk dikwils vereiſcht wort.

Noit vertrok een vloot uit Hollant na Braſil, die meer ramp en tegenſpoet op zee als deze, leed, den tijt van zes maenden, zoo lange zy op wegh was.

Twee dagen na het uitloopen, quam zy op de reede van Duins, tegen over Nieupoort, ten anker, daer twee ſchepen door den ſtorm en herden wint op het zant aen ſtukken ſtieten.

Drie dagen bleef de vloot aldaer leggen.

Na het weer een weinigh bedaert, en de wint goet was, ging de vloot met van Goch weer tzeil: maer moſt, na twee dagen, in een van de havens van het eilant Wicht zetten, St. Helena genaemt, tuſſchen het eilant en het vaſt lant, daer zy reeds te voore voorby gezeilt was.

Drie dagen te voore was aldaer een rijk geladen Hollantſch ſchip, dat op twee millioenen geſchat wiert, en van Braſil quam, op een klip vergaen: waer van men de ſtukken van het wrak noch drijven zagh. Van drie hondert perzoonen quamen niet meer als dertigh behouden daer af.

Geheele zeven weken bleef de vloot aldaer, door ſtorm en tegenwint, leggen.

By geval quam aldaer een ander Hollantſch ſchip van het Reçiff gezeilt, by de vloot ten anker, dat tyding braght, hoe de Hollanders op het Reçiff in d'uitterſte noot waren, en de vloteling miſſchien die plaetſe al verlooren zou vinden: dewijl'er op zijn vertrek, twee maenden verleden, geen lijftoght meer was.

Hier op ging de vloot, niet tegenſtaende het in de wint was, weer tzeil, en wierdt, door een geweldige ſtorm, langs de klippige kuſt van Poortlant gedreven: daer zy in groot gevaer

was van ſchipbreuk te lijden: want een Schots ſchip, met twee hondert zielen, ſtiet tegen de klippen, in hun gezight, te berſten, die alle verdronken.

De vloot, onder van Goch, liep aldaer achter een klip, ten anker, en quam eindelijk, na het weer bedaert was, uit het groot kanael, tuſſchen Vrankrijk en Engelandt, in de Spaenſche Zee: alwaer tuſſchen van Goch en Beaumont, die alleen van de Heeren by de vloote gebleven waren, over het voeren van de vlagge en ſtellen van orde in het zeilen, een groot krakeel en geſchil ontſtont: naerdien de Zeeuwen, wanneer men krijghsraet hield, van Goch den voorgang toeſtonden: en voorgaven, dat Beaumont alleenlijk onder-admirael was. De Hollanders daer en tegen verdedigden de parthye van Beaumont, en wilden hem tot admirael geſtelt hebben.

Wanneer men zich dan onderling niet kon verdragen, en Beaumont zag, dat van Goch geduurig den voorgang hield, en de Hollantſche ſchepen met d'andere hem volghden, en den zelven koers hielden, zoo zeinde hy alle de Hollantſche ſchepen, by hem te komen, en nam met hen een andere koers, en zeide, met een ſcheut te ſchieten, van Goch adieu, en ſcheide van hem af.

Na veel zukkelens eindelijk, en het uitſtaen van vele ziekten, inzonderheit van ſcheurbuik, quam eindelijk van Goch, met zijn ſchip, een half uur van 't Reçiff den veertienden ten anker, en was d'eerſte van de nieuwe Heeren, die aldaer aenlande.

Den een en dertighſten van Hooimaent, des jaers 1646. quam op de rede het ſchip de blaeuwen Haen: waer op de Heer Trouwens van Amſterdam was: als ook het oorloghsſchip Vliſſingen, van Zeelant, en met het zelve de overſten Sigiſmond Schop, voor de tweede mael in Braſil.

Schop doet verhael van ſijnen uittocht.

Den zeſten van Ooghſtmaent verſcheen de kolonel Schop ter vergadering by Hamel, Bulleſtrate, Bas en Trouwens, met verhael, hoe hy des vorigen daeghs, volgens genomen beſluit, met een troep van ontrent vier hondert en vijftigh koppen, zich onder het fortje, by Olinda gelegen, neergeſlagen had, om eenige gevangens te bekomen, als ook te zien wat gelaet de vyant zou toonen, en hoe hy zich zou aenſtellen. Hier op was de vyant uitgekomen, en had met d'onzen ſchermutſeling gehouden: doch week wederom terugh. Voorts toogh de vyant met eenen troep door de *Bracco de St. Jago*, met voornemen van d'onzen van achteren te bezetten, en de wegh af te ſnijden. Maer d'onzen dwongen hem den hertret te nemen. Een van de onzen wiert in dezen overval ſlechts gequetſt: en Schop zelf kreegh een ſchampſcheut aen het been. Aen des vyants zyde bleven eenige verſlagen, en verſcheide wierden gequetſt.

Den 8. van Oogſtmaent quam het ſchip, het wapen van Dordrecht, met den Hoogen Raet Simon van Beaumont, advokaet fiskael van Dort, aen het Reçiff te landen, en had eenige zieke ſoldaten op. Hy wiert des anderen daeghs van boort gehaelt, en op het Reçiff na behooren verwellekomt.

Den twaelefden, met den duiſteren avont, quam de preſident, Wolter Schoonenburgh en Hendrik Haekx, met een Kompagnies berk, van de Noord op het Reçiff: alwaer zy, door al het krijghsvolk en de burgerye in de wapenen, verwellekomt wierden. Zy hadden het ſchip Middelburgh, daer zy mee overgekomen waren, voor het Noordergat van *Itamarika* laten leggen; dewijl zy daer mee niet konden opkomen.

Het was den een en dertighſten van Hooimaent in het gezicht van de ſtad Olinda gezien: desgelijx het ſchip de Dolfijn, dat by de kamer van Zeelant met levens-middelen bevracht was, en zijne lading te Rochelle ingenomen had.

Beide deze ſchepen waren weer beneden van de ſtad Olinda afgedreven: en quam de Dolfijn den dertienden van Ooghſtmaent aen het Reçiff te landen.

Op den dertienden van Ooghſtmaent quam zeker Neger van des vyants zyde, by d'onzen op het Reçiff overloopen: die berichte, hoe de vyant voor had, aen de pas van de *Barette* eene vaſtigheit te leggen, om d'onzen van allen ingang ten platten lande te weeren, en hen alzoo hunne krachten onnuttelijk op het Reçiff te doen conſumeren.

Hier

Hier op wierdt by den Prefident Schoonenburgh en de Hooge Raden, ten overftaen van den kolonel Schop en Luitenant Admirael Lichthart, befloten, des vyants aenflagh en voornemen voor te komen, en zelfs die plaetfe te verfterken, ten einde d'onzen middel zouden mogen hebben, om met maght te lande in te trekken, en, by de aenkomfte van vordere hulpmiddelen, weer meefter van neerlants Brafil te worden: want alle andere paffagien waren zoodanigh bezet en befchanft, dat die, zonder groot verlies van volk, by d'onzen van den vyandt niet te bemagtigen waren.

Voorts trok de kolonel Schop, in der nacht, met alle macht, die hy by een kon brengen, derwaerts; latende met het waffend water de boots met de bouwftoffen tot de fortificatien volgen.

D'onzen bezetten aenftonts het huis van de *Barette* en maekten het fterk. De weinige vyants foldaten, die aldaer de wacht hadden, verliepen aenftonts.

Voorts verzoght Schop het goetdunken en oordeel der Hooge Raden, of hy aldaer den aenftaenden nacht, met al het volk, noch zou blijven.

Hier op wierdt, met kennis van den prefident Schoonenburgh, de Hoogen Raet Bulleftraten afgezonden, om het werk te bezichtigen, en dien aengaende met zijn Ed. te beraetflagen.

Bulleftrate quam den veertienden des nachts weer van de *Barette* op het Reçiff, en verhaelde: hoe hy reeds het werk aldaer in redelijke verdediging gevonden had: en het in 't kort tegen allen aenval des vyants zou verzekert zijn: als wanneer Schop de noodige bezetting aldaer zou laten, en de troepen wederom brengen.

Den dertienden van Ooghftmaent verfcheen Roelof Baro, die voor hene aen Jan Duwy, koning der Tapoyers, gezonden was, ter Vergadering van de Hooge Raden, en braght eenen brief van den zelven Jan Duwy, van den eerften van Hooimaent: waer by hy den onzen voor de gezondene gefchenken bedankte, en verzocht eenigh yzerwerk, en andere dingen, alzoo hy met zeker volk, de *Pojukus* genoemt, in oorlogh was. Na die volken overwonnen te hebben, beloofde hy den onzen, met alle zijne macht, tegen de Portugefen te zullen te hulpe komen.

Na dan de prefident Walter Schonenburgh en de gezamentlijke Raden, uitmakende de nieuwe regeering, behouden op het Reçiff gekomen en aengelant waren, voorzien met kommiffie van hare Ho: Mo: de Heeren Staten generael, en zijn Hoogh: de Heere Prince van Oranje en Vergadering der XIX., om d'opper-regeering van Neerlants Brafil te bedienen en waer te nemen, zoo beraetflaeghden d'oude hooge Raden, Hendrik Hamel, Bulleftraten en Pieter Bas met hare Ed. om hen, naer gewoonte en op behoorlijke wijze, in hunne bediening t'inftalleren, en de regeering op te dragen. Oude Raden gaen af, en de nieuwe komen aen.

Dies befloot men de Collegien, en voornaemfte perzoonen, die in ampten waren of geweeft waren, ter Vergadering t'ontbieden, om hen zulx bekent te maken.

Vervolgens verfcheenen aldaer eerft de Collegien van den Raet van Juftitie en Finantie, daer na Schout, Schepepenen, Commiffariffen en Weesmeefters van Maurisftad: daerna de predikanten en kerkenraet, de landt en zeekrijghsoverften: d'ouderlingen en voornaemfte van de Joodfche natie, en voor het laeft de Commiffarifen en boekhouders van de Compagnie.

Toen wiert hen allen door den Affeffor Walbeek aengezeit, hoe de hoge Raden, Hendrik Hamel, Bulleftraten en Pieter Bas, van toen af zich van de regeering ontfloegen, hen bedankende wegen den dienft, die een ieder, na gelegentheit van zijn ampt, aen dezen ftaet en de Compagnie gedaen hadde: en inzonderheit dat zy hen in de jongfte oproerige en gevaerelijke tijden met raet en daet bygeftaen, en alle behoorlijke eerbiedigheit, trouwe en onderdanigheit bewezen hadden: hen voorts ordonnerende en belaftende uit den naem van hare Ho: Mo:, zijne Hoogheit de Heere Prinfe van Oranje en de Vergadering der XIX. den Heer Walter Schoonenburgh ende nieuwe hoge Raden, voor

de hooge Regeering van dien Staet te willen erkennen, trouwe en gehoorzaemheit te bewijzen.

Na dan den Prefident en nieuwen Raden geluk gewenfcht was, zoo wiert zulx by d'ontbodene Collegien voornoemt van gelijken gedaen: en d'oude hooge Raden van wegen hunne Regeering bedankt.

Hier op fcheiden d'oude hooge Raden, na aenbieding van hunnen dienft aen de nieuwe Raden, in het geen, daer over zy hun bericht zouden mogen van noodenachten, uit de Vergadering, en heeft de nieuwe Regeering alzoo haer aenvang genomen.

Trouwens fterft.

Des avonts den negentienden van Ooghftmaent overleed de heer Trouwens.

Den twintighften wierden d'oude hooge Raden door den prefident Schoonenburgh in den Raet ontboden, en met hen over verfcheide gewichtige zaken geraetpleeght.

D'oude Raden verzocht om met de nieuwe Raden raet te plegen.

Voorts verzocht de prefident en nieuwe hooge Raden aen d'oude hooge Raden, dat zy, alle dagen ten acht uuren, de Vergadering voor eenigen tijt noch wilden bywezen, met hen op alle voorvallende zaken, ten dienft van de Compagnie, te raetsplegen: gelijk ook om hen te dienen van adviferende en raetgevende ftemmen: gelijk zy ook naderhant met elkandre, over verfcheide gewichtige zaken, geduurende hun vervlijf, geraetpleeght hebben.

Algemene monftering.

Den derden van Herfftmaent wiert een algemeene monftering gehouden over het volk, ontrent het Reçiff in bezetting leggende: als ook over de treyns-perzoonen. Hier toe wierden gemaghtight in het fort Erneftus en Waerdenburgh en *Boavifta*, Haekx met de kommiffaris Zweerts.

Op Antoni Faez en Maurits-ftad, *Beaumont* en *Moucheron*.

Op het Reçiff, met het treyns-volk, van Goch, Hamel en Alrichs.

Aen de *Barette* en omleggende volk, Raetsvelt en Kraeyvanger.

In het fort Willem en Fredrik Hendrik, Volbergen en de kommiffaris Stricht.

In het fort de Bruin, lant en waterkafteel, Bulleftrate en de With.

Den vierden van Herfftmaent raetpleeghden de oude en nieuwe Hooge Raden t'zamen, over het geven van een algemeen pardon en fchrijven na den vyant, zoo in de *Bahia* als anders. Waer op den zeften een tamboer na den vyant gezonden wiert, met een algemeen pardon en fchrijven aen die van de *Bahia*, dat zy vertrekken zouden.

Burge[rs] van h[et] Reçiff [en] Maur[its]ftad g[e]monft[ert].

Den 10 Septmeb. wiert een algemene monftering van de geheele burgery van 't Reçiff en Mauritsftad gehouden, en zeven hondert mannen in de wapenen fterk bevonden. Voorts wiert dezelve voor haren trouwen dienft, aen den ftaet, geduurende de beroerte bewezen, bedankt, en verzocht daer in voort te gaen.

Desgelijx wierden d'afgegane hooge Raden, door de borgerye, voor hunne regeering bedankt.

Den dertienden deden de Hooge Raden lezen het antwoort van de kolonellen uit 't vyants leger, den elfden door een afgezondenen gekomen, op het fchrijven van het Reçiff van den zeften, aen hen gezonden, met het aengeboden pardon. Welk antwoor vol verçierde leugenen en vuiligheit ftak. Als ook, hoe zy niet vertrekken konden, naerdien zy door d'ingezetenen opgehouden wierden. Desgelijx gaven zy voor, dat hun vertrek belet was: dewijl hunne fchepen in *Tamandare* opgehouden waren. Zy melden mede, dat zy op d'orde van hunnen koning wachten: alzoo eene orde gehad hadden, en nu eene nader verwachten wilden. Onder andere roemden zy ook zeer op hunne groote macht.

Brie[ven] by d[e] Port[ugefen] [uitge]ftro[it].

Den twalefden en dertienden wierden brieven by de Portugefen uitgeftroit, die aen den fchout Daems en aen de koopluiden Matthias Bek, Balthafar de Fonfequa, Duarte Sarayva, Gafpar Françisko da Kofta, hielden, en door Joan Fernando Vieira ingeftelt waren.

Zeer breet wiert daer in de macht der Portugefen uitgemeten, en die van d'onzen daer en tegen verkleint.

Daer beneffens dreighden zy, by aldien zy het lant moften verlaten, alles te willen verbranden, verderven en verwoeften, gelijk zy alree in de kapitanie van Parayba begonnen en gedaen hadden.

Deze

Deze brief luide aldus.

DE tijdt en de reden moet U E. vertoont hebben de verzekering van dezen oorlogh, en wat oorzake wy hebben om die te moveren, gelijk ook de gesucceerde occasien uitwijzen, dat zulx een straffe is, die God gelieft heeft te doen over zoo vele boosheden, die in deze landen tegen d'inwoonders begaen zijn, als ik vertrouwe U Ed. wel weten, dat dit waer is, en wat profijt en schade hier uit zoude komen, het welk ten deele geschiet is, en dat met de laeste en groote resolutie der inwoonderen, daer sy haer nu vry sien van de onderdrukkinge van de macht der tyrannige menschen: en ik, als gouverneur van dezen oorlogh (hoewel daer te gering toe) hebbe, met allen in't generael, dezelve resolutie genomen: alzoo U Ed. niet onbekent behoort te zijn de groote macht, die wy tegenwoordigh hebben, ten aensien van de kleine, die U E. hebben en die daerkomen kan; en met het verlaten van de kapitanien van Parayba en Goyana, is veel meer macht by den anderen gekomen, waer door zoo veel te klaerder blijkt het goede voornemen van d'inwoonders, dewelke liever haer leven en goederen willen verliezen, dan zoodanige overlasten te verdragen, als zy geleden hebben: het welke d'oorzake van haren opstant is geweest, en niet het gene U E. zeggen: te weten, dat zy haer om schulden zouden hebben geabsenteert: want tegenwoordigh ziet men wel het tegendeel; alzoo zy meer verlaten als zy schuldig zijn. En by aldien dezelve inwoonders haer met de wapenen niet zullen kunnen verdedigen, zullen zy in gelijke maniere alle andere kapitanien verwoesten. *Derhalven, als een vriendt, geconsidereert hebbende de voordelen, die dezen oorlogh kan geven, dunkt my goet, dat U E. kiesen't geene haer gerieffelijk is, overmits den uitgeroepen en vryen oorlogh zeer resoluyt is, en te meer, daer zoo veel reden zijn, met zoo veel duizent menschen. Want U E. behoort wel te weten, dat die meer als veertien duizent zijn, buiten de Negers en Tapoyers dewelke van Rio Grande af tot Rio St. Françisko toe, op vele plaetsen bevonden worden. Kameron heeft 600. muskettiers, Henrique Dias 500. Negers, 200. Minos en 700. Tapoyers, en, zoo wy die van de Certan wilden zoeken laten, kunnen die tot onzen wille bekomen, en boven al hebben wy God aen onze zijde. Wy weten ook, dat, eer de Heer Sigismundus Schop quam, U E. geen 600. soldaten hadde, en by ontrent elf of twalef hondert man gebracht heeft: waer van, behalve die doot zijn, de meeste part siek leggen, en jongens zijn: alzoo dat d'oude soldaten daer qualijk aen zijn. Zoo dat ik wel weet wat U E. macht is, wanneer ik met gescherpte stokken hebbe verstroit, verslagen en gevangen genomen 2600. mannen; alle oude soldaten, en 500. Brasilianen, behalve die, gequest zijnde, op 't Reçiff gestorven zijn.*

Dit zijn werken van den Hemelgeweest: want alzoo groote schade is geschiet zonder kruit of loot, dat tegenwoordigh zeer zoude verschillen, alzoo wy by ons hebben groote macht, zoo van quantiteit van ammunitie van oorlogh, als van volk, wapenen en artillerye, dat ik U E., als een vriend, bevestige, over de protesten, my door U E. ontrent twee maenden geleden, gedaen. Indien ik het om de wille van de kolonellen uit de Bahia niet gelaten, en haer goetdunken, ten aensien van sijne Majesteit, gevolght hadde, ick zoude reeds het Reçiff, of eenige van uwe forten verovert, of ten minsten groote schade gedaen hebben: maer zoo wanneer alles by accoort niet en wert bygeleght, ben ik geresolveert; als desperaet zijnde, zulken oorlog te maken, dat'er geen zuikermolen, ossen noch negers zullen overblijven, die men niet en zal verdestrueren, eer dat wy ons wederom, door dwang, onder uwe gehoorzaemheit zouden moeten begeven.

Van alle't zelve geloove ik, dat U E. genoeghzaem zijn gewaerschouwt, ten aensien van't welke U E. met alle de andere heeren koopluiden zoodanigen accoort gelieven te maken: waer mede U E. hare goederen niet en komen te verliezen: indachtigh zijnde, dat'er tegenwoordigh vele Ingenhos zijn, die in tien jaren niet zullen konnen malen. De Vargea is in gelijken stant als Parayba en Goyana gelaten, en de beesten zijn op alle plaetsen geconsumeert, dat het

het meeste, is dat de Ingenhos behoeven.

De Heer Sigismundus, die met de macht, die hy gebraght heeft, presumeert het veldt te winnen, gelijk als hy, in den voorgaenden oorlogh, twee vingeren breet gedaen heeft, zal nu het contrarie bevinden: alzoo daer geen inwoonder is, die zulx zal begeeren: en by aldien daer iemant ware, zoude ik hem datelijk doen ophangen. Zoo dat elk voet lants hem veel bloet kosten zal.

Aengaende het zeggen, dat wy vassalen van de Kompagnie waren: waer heeft men in de werelt overweldighde onderdanen van andere natien gesien, die zoo werden gecaptiveert, gelijk als wy getracteert geweest zijn, ja erger als slaven, als U Ed. zeer wel weten; zoo hebben wy ons uit de slavernye willen bevrijden, en zijn wy geen onderdanigheit schuldigh. En zoo wy niet gewacht hadden, dat U E. het lant op goede conditien zouden verlaten, wy zouden den koning van Kastilien of Vrankrijk al om bescherminge verzogt hebben: en onze resolutie is zoodanig, dat, by aldien die ons hadden ontbroken, wy zouden de Turken en Mooren daer toe verzoeken, en zoo U E. en andere heeren het contrarie verstaen, bewaert dezen brief.

Alsoo den tijt de waerheit daer van sal leeren, gelooft ook niemant als die persoonen, die van dese plaetsen gezonden worden; alsoo wy sullen doen, gelijk wy op andere plaetsen gedaen hebben.

Ik hebbe aen U E. goede vrienden geseght, wat in der waerheit passeert, en U E. sullen't selve in den oorlogh bevinden. Nu gelieve U E. *te sien wat ghy my belasten wilt tot* U E. *dienst, dat ik met een goeden wille sal doen. En hoewel de Heeren aen my niet en schrijven, soo ben ik nochtans den genen, die desen oorlogh bestiert, en hebbe alles onder mijn gebiedt, alsoo de kolonellen, die uit de Bahia gekomen zijn, niet meer commanderen als 't volk, dat sy gebragt hebben. A Royal de bon Jesus den* 11. *September*, 1646.

Op den tienden dezes hebben de kolonellen een kapitein gezonden, met antwoort op de brieven, die de Heeren van het Reçiff hadden geschreven. Eenige particuliere aldaer hebben dezelve kapitein eenige vragen gedaen, wegens dezen oorlogh: waer op den zelven kapitein antwoordende, sy hem wederom eenige woorden zeide, die meer scheenen van dronkaerts als van soldaten te komen: maer zulke woorden wilde ik wel hooren: want sy spreken maer met de tonge. Laetse hier buiten komen en van den degen spreken, ik zalse het respect doen observeren, dat den persoonen van de ministers, die den oorlogh bestieren, toebehoort. Ik laet U E dit schriftelijk weten, en soo wanneer het tijdt wort, zal ik het u met den degen toonen, gelijk alle dagen, als wanneer d'uwen uitkomen, gedaen werdt. Bedrieght doch u zelven niet: want Brasil en zal uwe niet zijn. God wil onze wapenen favoriseren, en, zoo wy ons leven verliesen, sal het zijn in defensie van ons H. geloove en vrydom: en alle de heeren koopluiden en andere persoonen sullen verliesen haer leven, goederen en schulden: alsoo sy niet hebben gewilt, noch toegelaten aen te nemen by tijts de versekeringe, die haer tot groot voordeel soude geweest zijn. A Royal den 12. *Septemb.* 1646.

En was ondertekent

Joan Fernandes Vieira.

Den veertienden van Herfstmaent lande, na eene reize van veertien weken, aen het Reçiff het oorlogh-schip ter Veer, voor de kamer van Zeelant, en met het zelve de kolonel Hinderson.

Den vier en twintigsten wierden by den vyant eenige pardon-brieven met hooghdravende woorden uitgestroit: aenbiedende daer by, tot verdragh over hunne schulden te komen: en vele andere onfatsoenelijkheden, en wel inzonderheit, dat d'onzen het lant verlaten zouden.

Den zeven en twintighsten quam den kolonel Schop van *Itamarika* wederom, die met eenigh volk in *Goyana* was geweest: doch had niemant van den vyant gevonden: maer alle de zuikermolens waren aldaer verbrant: doch de rietvelden en rossen of farinhavelden weinigh beschadight. Dan naderhant bevondmen, dat de schade evenwel in *Goyana* zoo groot niet was: alzoo de zuikermolens maer ten deele aengesteken en afgebrant waren.

Den

Den zeven en twintighſten van Wijnmaent deden d'oude Hooge Raden den Heer van Goch onderrichting van verſcheide zaken, den ſtaet van Braſil rakende; en wel inzonderheit over het planten van den wortel Mandihoka: om daer van farinha te maken, en andere aerdtvruchten: als mede op het ſlachten van het vee: daer in men zoo ſparigh moſt gaen als doenlijk kon zijn: alzoo anders, het vee geſlaght zijnde, Braſil niet kon beſtaen: naerdien d'oſſen tot de zuikermolens moſten gebruikt worden, zoo tot het houtvoeren, riet aenbrengen, en de molens om te doen gaen, als veel meer ander werk.

Over het planten van farinha wiert het eilandt *Itamarika*, *Rio Grande* en *Parayba* aengewezen: alwaer zoo veel zou kunnen worden geplant, als men hier en daer van doen zou hebben. Doch dat het met den eerſte diende gedaen te worden: alzoo het ſaizoen ſtont te verloopen.

Na Schop ondertuſſchen verſcheide proefſtukken op den vyant gedaen had, die meerendeels tot ons nadeel uitvielen, wierden wy eindelijk wederom zoo zwak, ten aenzien van de Portugeſen, dat wy ontrent het Reçiff niet dorſten uitvallen: maer beſloten *Rio S. Françisko* te vermeeſteren, dat een voordeelige plaetſe voor ons was. D'aenſlag wiert door de kolonel Hinderzon in het werk geſtelt, die ook wel gelukte: naerdien hy weinigh tegenſtants vond.

Hierop ging den vier en twintighſten van Wijnmaent een vloot, onder beleit van den kolonel Hinderſon, en den Admirael Lichthart, derwaerts tzeil, na de Zuid.

De ſchepen waren Graef Enno, als Admirael, Loanda, Vice-Admirael; het wapen van Dordrecht, Schout by nacht, de blaeuwe Haen, waekende Hont, Hazewint, Arent, Ster, Heemſtede, Vlucht, beneffens acht berken: te weten, vier van de Compagnie en vier bevrachte, met twee groote booten.

Den zeventienden van Slachtmaent bequamen de hooge Raden tyding, hoe onze troepen, onder den kolonel Hinderſon uitgezonden, met het vaertuigh, onder den Admirael Lichthart, aen *Koraſippa* gelandt, en van daer na *Rio St. Françisko* tot aen het fort Mauritia getrokken waren. Het klein vaertuigh was de riviere op gelopen, tot diezelve plaetſe: doch men had genen vyant vernomen: want het volk was overal gevlucht, had alles verlaten, en ook het fort meerendeels geſlecht. Voorts was al het volk over de riviere na *Seregippe del Rey* getrokken. Vier Portugeſen vertoonden zich, en quamen om het pardon ſpreken, dat hen toegezeit was.

Midlerwijle verzagh en hermaekte ons volk weer het fort.

Terwijl nu onze macht daer was, zoo wiert ik belaſt, met een kargiſoen van koopmanſchappen derwaerts te gaen, om te bezorgen, dat ons volk aldaer, daer vleeſch en viſch genoegh te bekomen was, daer van mogt verſien worden: en t'effens, tot voordeel van de Kompagnie, te helpen bevorderen, wat'er mocht voorvallen. Nieuhof trekt mee derwaerts.

Ik maekte my dan gereet, om, neffens d'ingeſcheepte goederen, derwaerts te vertrekken, en ging den vier en twintightighſten van Slachtmaent met het karveel de Bruinviſch tzeil, dat dertigh eeters voerde, en tot ſchip per Frans Franſz. van Amſterdam had.

Een ſterke wint dreef ons wakker voort, en de zon klom ons recht boven het hooft; zoo dat men van een opſtaende piek gene ſchaduwe kon zien.

Ontrent ten twee uuren waren wy tegen over de hoogh getopte bergen, die d'onzen, om de gedaente, de *zadelbergen* noemen, en byna met hunne kruinen tot aen de wolken reiken. Het lant heeft aldaer langs de zee witte zantduinen.

Een halve uure na zonnen ondergang, waren wy tegen de bay *Tamandere* over, en gingen alzoo met eene ſterke koelte voort, en quamen, na twee dagen zeilens, voor den mont van de groote riviere, en door Gods genade, met mooi weer gelukkigh daer in.

De ſchipper en ſtierman waren aldaer even veel bedreven. Wien ik na de gelegentheit vroegh, niemant wiſt 'er af.

Deze riviere kan in de breete naulix met een zes ponder over geſchoten wor-

worden, en stroomt zoo snel af, dat men twintigh mylen in zee zijn versch water verneemt. Des zomers is zy hoogh en des winters laegh, dat misschien het gesmolten sneeu-water, dat des zomers van het geberghte afvloeit, veroorzaekt.

Vijftigh mylen landewaerts in, de riviere op, is een groote waterval, met vele eilanden tusschen beide

Wanneer voor deze riviere de zee ontstelt is, dan gaen de baren zoo yzelijk hoogh, tegen den geweldigen stroom aen, dat die bywijle heele stukken lants, met boomen met al mee sleept: zoo dat het de stoutste en ervarentste zeeluiden doet verschrikken.

Wy zeilden tot aen den avont, als de zon haer achter het geberghte verberghde, en lieten het anker in de riviere vallen. Men most, om hooger op te komen, d'Ooste wint, die aldaer ten drie uuren begint te waeien, verwachten.

Wy zagen een schoonen en lustigen lantsdouw, en vol wilde beesten, die aen den oever gingen. Daer neffens stonden verscheide strooie hutjes.

Wy raekten op eene drooghte, daer wy eerst des anderen daeghs afquamen, en eindelijk noch, met een Ooste wint, aen het dorp *Penedos*: daer wy niet zonder klein vaertuigh aen lant konden komen.

Het dorp leidt aen het hangen van een tamelijk hoogen bergh. Daer stonden te dier tijt weinigh huizen, die d'onzen herbouwt hadden: de rest was door den vluchtenden vyant al afgebrant.

In het fort stont, ten tijde der Portugesen, een klein kerkje, daer d'onzen namaels een wapen-kamer van maekten.

Het was met een zeer hoogen en çierlijken wal omringt, en de rivier vloeit voorby zijne Noortzyde, daer de bergh zeer steil is.

Admirael Lichthart overledē. Den dertighsten der zelver maent wiert d'Admirael Lichthart van een zware ziekte overvallen, uit oorzake misschien hy in de groote hitte te veel kout water uit de rivier gedronken had. Hy wiert in een boot, met een officier en dertien soldaten, na beneden gebracht; maer raekte in korten tijt sprakeloos: want zoo dra als ik beneden ging, om hem te spreken, vond ik hem onmachtigh om antwoort te geven.

Terwijl ik by hem was, gaf hy den geest. Het lijk wiert voorts in een kist gedaen, en met een gepekte persenning wel verzien.

Des volgenden daeghs wierdt het lijk aen boort van de gulde sterre gebraght, om na het Reçiff gevoert te worden. De kist was met de Prinsenvlagh, en zijn geweer, verçiert.

De kolonels, kapiteins en wy alle, als ook vier benden krijghsluiden, volghden het lijk tot aende rivier, daer de soldaten driemael de mosketten losbranden. Ook wierdt het geschut op het fort en de schepen los gebrant.

Tegen den avont voer ik weder met een kanoo na boort, maer die sloegh, door den sterken drift des strooms, om. Aldaer quam my het zwemmen wel te pas: want anders zou ik verdronken hebben. De schipper smeet een luik aen een tou uit, daer een matroos, die wel zwemmen kon, op zat. Ik vatte het met groote moeite en ternauwer noot, (want het was my byna mis gedreven) en raekte aldus, door Godes genade, behouden. Nie... in ... van ... ver... ken...

De soldaten liepen en zochten al op, wat'er te krijgen was. Zy braghten zeven hondert horen-beesten, die aldaer met menighte waren, en drie hondert kalveren op, die alle in het riviers eilant ter weide gegaen hadden, en met soldaten bewaert wierden. De meeste beesten waren niet al te vet: maer hadden goet vleesch, dat, om de hitte, voort most gegeten worden.

Aen d'Oostzyde van den bergh hadden de soldaten hun quartier, in goede orde, van verscheide takken en bladen gemaekt, om zich voor den regen te beschermen. Dit raekte den derden van Wintermaent in brant, en sloegh de vlam, met zulken geweldt, voort, dat alles in een vierendeel uurs in kolen stont. De trommels en trompetten stelden alles in alarm, en verdoofden het geroep van zoo veel hondert menschen. Eenige soldaten, die in de rivier waren gaen zwemmen, konden zoo dra niet weer komen, om iet te bergen, daer zy hunne naektheit mee bedekten. Br... or...

Het

Het geschiede by daegh, dat een groot geluk was: want by nacht zou 'er een groot alarm ontstaen zijn: dewijl eenigen hielden, dat het door verraet: en andere door ongeluk geschiet was: gelijk ik ook vertrou.

De velden stonden toen vol tabak, die aldaer zeer goet valt, doch was noch niet tijdigh: en moet dezelve op zijnen tijt waer genomen en gaegeslagen worden: uit oorzake al het lage lant, door het overvloeien der rivieren, onder loopt.

De kolonel verzocht my om eenige officiers en soldaten, die het al in den brant verlooren hadden, wederom te verzien, en aen hunne maentgelden het af te korten. Maer ik gaf hem ten antwoort, dat my het goet vertrouwt was, en vele niet te goet hadden. Dies ik daer over aen de hoge Raden zou moeten schrijven: (gelijk ik ook deed,) en dan hunne orde volgen.

Den vijf en twintighsten verstonden wy, dat de vyandt zich met verscheide troepen verzamelde: waer op de kompanjien van kapitein Kosin, Schut, Gyseling, Lamontanje en een Brasiliaen, genoemt Tomee, uitgezonden wierden, om hem op te zoeken, en zijne koralen of vee-stallen te verbranden, en de hoornbeesten herwaerts te drijven.

Den volgenden Maendagh kregen wy tyding, hoe ons volk door den vyant zoo omçingelt was, dat'erlichtelijk niet een man zou afkomen. Dit verschrikte d'onzen niet weinigh, die niet wisten wat van de zake zijn mogt. Hier op quamen de Brasilianen al hijgende geloopen, met tijding, dat al ons volk verstrooit en geheel en al verslagen was: en kapitein Schut, Kosin en Lamontagne vechtender handt gesneuvelt waren.

Eer hy uit had, quam een Duitsman, die genoeg met zijne druipende quetsuren te kennen gaf, hoe het gelegen was, en bevestighde het met meer omstandigheden.

Hy voeghde noch daer by: dat de luitenant van Gyseling, de vendrigh van Lamontanje, en van Schut en Kil. met ontrent dertigh soldaten doorgebroken waren, en haest in het qnartier zouden zijn.

D'oorzake van dit quaet beleidt en dezen neerlaegh wiert gezeit te zijn, dewijl d'onzen, tegen het bevel van den kolonel Hinderson, t'effens den vyant onder d'oogen gingen, en hun roers losten, en toen met de degen in de vuist op hem invielen, en alle te gelijk vochten, zonder toeverlaet: het welk de vyant, de domme dapperheit van d'onzen bespeurende, aenlokte, om hen zoo te bezetten en te slaen.

Tegens den avont quamen noch verscheide soldaten in het quartier, die meestendeel met pijlen zeer gequest en doorschoten waren. Eenigen, die hun geweer weghgeworpen hadden, mosten om hun leven looten: Dit viel eenen Duitsman en Brasiliaen te beurt. Doch zoo als zy aen den pael stonden, om doorschoten te worden, schonk de kolonel hen het leven.

De luitenant van kapitein Gyzeling, die zonder geweer in het quartier quam, wiert na het Reçiff gezonden, en aldaer onwaerdigh verklaert, om de Kompanjie meer te dienen: niet tegenstaende hy de Kompanjie den tijt van negen jaren wel en trouwelijk gedient had.

Ondertusschen kreegh ik aenschrijvens, om met d'eerste gelegentheit na het Reciff af te komen, daer het ook niet wel stont, en de zaken niet al te voorbarigh gingen: naerdien de vyant door den laesten voorval geweldigh stout geworden was. *Nieuhof trekt weer na 't Reciff.*

Na ik dan alle zaken, die my te doen stonden, verzorght had, nam ik den zestienden van Wintermaent van den Heer kollonel en den Heer Dames en andere vrienden mijn afscheit, om weder, met het galjoot de Vleermuis, na het Reciff te trekken, en was des avonts ten negen uuren al aen den mont van de riviere. Het was zoo lichte maneschijn, als of het dagh was: zoo dat wy vele visschen, Zaggers genoemt, vingen, die aldaer veel en goet van smaek vallen.

Wy vervorderden onze koers, en ontmoeten vier van onze schepen, die ons toeriepen, dat zy ten einde van lijftocht gekomen waren, en by aldien zy met d'eerste gelegentheit dien niet kregen, het Reciff zouden moeten zoeken.

Den achtienden hadden wy noch

weinigh gewonnen, en konden de ſchepen voor de riviere noch zien.

Met den donker wierdt een klein kintje buiten boort gezet, dat daeghs te vore geſtorven was.

Wy vingen meer viſch, als men vertieren kon.

Den twintighſten was noch al weinigh voortgangs. De maen was zoodanigh geeclipſeert of verduiſtert, dat zy de helft van haer ſchijnſel verlooren had, en bleef aldus den tijt van twee uuren, eer zy haer volkomen ſchijnſel weer vertoonde.

Des volgenden daeghs quamen wy zoo na aen St. Antony, dat wy het volk konden zien wandelen.

Tegens den avont zagen wy Porto Kalvo, dertigh mylen van Rio Sint Françisko gelegen.

Wy hadden geduurigh al veel ſtilte, en vingen veel konings-viſſchen, en een kabeljau. Vorders zagen wy des nachts verſcheide vuuren langs het ſtrant branden.

Den vier en twintighſten waren wy recht tegen over de Kaep Sint Auguſtijn, daer vijf ſchepen in de haven lagen. Wy zagen de Portugeſen aen lant loopen, vernamen aen ſtrant veel volks, en telden zeven Sangaren, daer roeiers op zaten. Wy zouden hen met een ſnaphaen hebben konnen bereiken: maer dorſten, om het riff, zoo dicht niet aen de wal loopen.

Des middaghs quamen wy voor het Reçiff, met zulken donker, dat men het water-kaſteel niet kennen kon. Wy liepen evenwel binnen, en lieten de dreggen voor het hooft vallen.

Ik ſtapte voort te lande, om den preſident Schoonenburgh te ſpreken, en hem de gelegentheit van alles te verhalen. De veldoverſte Schoppe, die my ontmoete, ging met my, om alle gelegentheit van die plaetſe te verſtaen. Voorts deed ik hen beide van alles bericht.

Lagen des vyants.

Den zeven en twintighſten van Wijnmaent had de vyandt twee lagen geleidt, op den wegh, gaende na het fort Prins Willem, voorby de reduit Kijk in de Pot. Hy was geheel ſterk, doch brak niet op, tot ontrent den middagh, als wanneer een kompanjie vierroers van ons over den dijk trok. Waer op 's vyants lagen van beide zyden opbraken, en dapper op d'onzen vuur gaven. Aen onze zyde quamen elf te ſneuvelen, elf of twaelf wierden gequeſt, en drie ſoldaten vermiſt, die men hield gevangen te zijn. De reſt van ons volk trok in orde wederom af, en nam den hertret. Aen des vyandts zyde bleven ook verſcheide dooden en gequeſten.

Ondertuſſchen waren de Tapoyers van d'onzen, met wien zy altijt in vrientſchap geleeft hadden, afgevallen: uit oorzake d'overſte Garsman, eenen Jakob Rabbi, hunnen overſten, vermoort had. Deez was een Duitſcher, en had de zeden der Tapoyers zoodanig aengenomen, dat hy hen byna, in ommegang van leven, in alles geleek: waer over de Tapoyers ſich van hen, als hunnen overſte, hadden laten gebieden. Geweldigh ſpeet den Tapoyers de doot van Jakob Rabbi, die dezen Garsman dreighden, in weerwrake, te dooden.

De hooge Raden namen Garsman gevangen, en maekten, na verſcheide handelingen, al zijn goet verbeurt, en zonden hem ten lande uit. Dit holp evenwel niet, noch deed de Tapoyers veranderen, of de vrede houden.

Den achtienden van Slachtmaent ſloegh van Goch den ouden hoogen Raden voor, hoe hy dienſtigh oordeeldeelde te zijn, met de groote ſchepen een goet aental van volk te zenden, om daer mee wat anders by der handt te nemen, en d'eene of andere plaetſe te verſterken, om alzoo een diverſie in den oorlogh te maken. Waer op de oude hooge Raden hem te gemoet voerden: wat zwarigheit daer uit ontſtaen konde: te meer, dewijl de vyant d'onzen op het Reciff noch vaſt geblokeert hield: en by aldien eenigh ongemak aldaer quam t'ontſtaen, of niet alles in gevaer zoude zijn geſtelt: dat wel diende overleit te worden.

Des anderen daeghs waren zy met den Heer van Goch in nader geſprek over 't geen zy des vorigen daeghs verhandelt hadden. Zy droegen hem dan voor, en oordeelden, datmen den vyant wel zou kunnen aentaſten, als men de geheele maght by den anderen braght, om ontrent het Reciff meer opening te krijgen: dat het zelve wel konde gedaen worden zonder alles in

de

de waeghschael te stellen. Met een wezen zy aen, op wat wijze het zelve zoude konnen werden gedaen, en wat vrucht daer uit te verwachten stondt. Van Goch daer en tegen oordeelde, dat het zijn gevaer zoude loopen: en, als men niet opdede, de vyandt meer zoude versterkt zijn, en d'onzen in machteloosheit brengen. Waer op aen van Goch nader onderricht gedaen wiert.

Alzoo men nu begon te zien, dat met het zenden van pardonbrieven niet gewonnen wierdt, zoo droegh van Goch den eersten van Wintermaent voor; of het niet goet en ware, dat men den vyandt quartier weigerde. Waer op hem ten antwoordt gegeven wiert: dat by hen noit quartier was opgerecht. Doch zy mede weinigh gevangen bekomen hadden; maer dat de vyandt veel van d'onzen in handen hebbende gekregen, meest hadden om den hals gebraght: dan aen alle quartier op te zeggen, dat had zijn bedenken: te meer, dewijl vele ingezetenen geerne in vrede zouden zitten, en, met het opzeggen van quartier, zich mede tot de wapenen zouden moeten begeven. Dies zy oordeelden, dat werk wel diende overleit te worden.

Den drie en twintighsten van Slaghtmaent leiden d'onzen een embuscade of lage by het fort van Affogados. Waer op eenigh volk daer uit trok, en den vyandt van daer aenlokte, die daer op tot onder het kanon aenquam, dat toen onder hen begon te speelen. Toen braken onze lagen op, en vielen op den vyant aen, en quetsten en velden eenigen ter neder.

Op den twaelefden van Wintermaent wierdt het lijk van d'Admirael Lichthart begraven, en was met een kompanjie borgers en twee kompanjiensoldaten verzelt, die elk driemael los schoten: desgelijx deden alle de schepen drie schooten. Boven zijn graf wiert een deftigh veers gestelt.

De Heeren van d'oude regeering droegen den 28. van Wintermaent van Goch voor, hoe zy, een geruimen tijdt herwaerts, van eenige bekladding en klappernyen verstaen hadden, daer mede zy berucht wierden. Het welk zy zeiden, hen dapper te verwonderen: alzoo zy wel wisten, wat yver en naerstigheit door den Advokaet Fiskael gedaen was: als mede door andere, dien het niet toequam te doen. Ja, men had de luiden ten huize ontboden, beloften gedaen, met ampten te zullen vervorderen, en uitstel van betaling te geven: mits dat zy iet tot last van d'oude Regeering zouden zeggen. En als de luiden verklaerden niets te weten, had men hen met dreigementen aengegaen, om alzoo iets uit hen te trekken. Ook had men luiden in de kamers verborgen gehouden, om acht te geven wat'er zoude gezeit worden.

Daer en boven had zeker persoon by de Portugese gevangenen, die toen op het Reciff waren, geweest, om uit hen iets te trekken: en als zy luiden verklaerden niets te weten, had men hun gedreight en aengezeght, dat de nieuwe Regeering het selve van hen wilde weten: en zoo zy het niet wilden zeggen, dat men hen het zelve door den pijnbank zou doen zeggen. Inzonderheit was men, zeiden zy, zeker *Rodrigues de Barros Pimentel* daer over aengeweest, en had hem met den pijnbank gericht.

Van Goch zeide hen, dat hy meermalen van die klappernyen had verstaen: doch dat'er gene bewijzen voor den dagh quamen. Hy meinde goet te zijn, dat men alle en een ieder, die iets hadden in te brengen, by plakkaten zoude doen daghvaerden, om alzoo eenmael een einde daer van te hebben. Waer op de Heeren van d'oude Regeering ten antwoort gaven, dat zy daer in ongehouden waren, en hun zelfs niet behoefden ten spot van alle de werelt te stellen. Doch zoo iemant iets tot hunnen laste had, hy kon dat voortbrengen, om hen daer op te hooren.

Den een en dertighsten droegen de Heeren van d'oude Regeering van Goch voor, hoe hen ter ooren gekomen was, dat een Elbert Krispijnsz. en Paulus Vermeulen, des avonts te vore, op het plein, in gezelschap van Jakob, Quirijn Spranger en andere, gezeidt hadden: dat de hooge Raden verzuimt hadden, *Joan Fernandes Vieira* en andere te verzekeren, en dat zy eenmael den kapitein Denninger hadden

gelaſt *Vieira* te verzekeren: doch daer na den laſt verandert was: waer door hy *Vieira* alzoo ontkomen was.

En alzoo dit een zake van groot bedenken was, en ongeſtraft niet kon doorgaen, zoo wiert daer over by de nieuwe Regeering kapitein Denninger aengeſproken, die zeide, noit iets daer van te hebben gehoort: maer wel, dat hy en andere, volgens hun gedaen rapport, verſcheide malen uitgezonden waren, om *Vieira* en andere te bekomen, volgens den laſt, hen by de hooge Raden gegeven. Ook hadden zy daer toe allen yver en vlijt aengewent; doch hadden hem noit kunnen aentreffen: niettegenſtaende zy gene plaetſen onbezocht hadden gelaten.

Ziet pag. 70. 75.

Hier over ging des morgens Elbert Kriſpijnſen by Bulleſtrate, en deed zijne ontſchuldiging, van die woorden noit geſproken te hebben. Maer wel, dat'er eenige diskoerſen waren gevallen over den opſtant der debatten onder hen: of men dat volk had kunnen aentaſten, zonder meer opening te geven.

Hy getuighde ook, noit van kapitein Denninger zulx hadde gehoort: en, wat meer is, den zelven niet te kennen, of oit te hebben hooren ſpreeken.

Hier op wiert hem aengezeit, dat hy kapitein Denninger en zijn vaendrager, kapitein Helt, luitenant Kattenaer, kapitein la Montanje, de Majoor Reyer, en zijn luitenant Hartſteen zoude willen vragen, wat toch daer in gepaſſeert was.

Denninger had, den tweeden van Loumaent des jaers zeſtien hondert zeven en veertigh, tegen dezen Kriſpijnſz. gezeidt, dat hy verwondert was, dat'er zulke vuile klappernye omgingen Dat niet alleen hy met zijne troepen; maer noch vele andere officieren, tot verſcheide malen, in 't landt, de velden en boſſchen doorloopen hadden, om kuntſchap te bekomen en volk aen te treffen. Ja moſt hy Denninger en alle andere officieren getuigen, dat by de hooge Raden gedurigh allen yver gedaen was, om op alles goede orde te houden, en noit verzuimt hadden om de rebellen te doen opzoeken, en voorts te verrichten, wat daer toe behoorde gedaen te worden: waer toe hy en alle officieren altijt gereet zouden zijn, des verzoght, verklaring te geven. Gelijk ook Denninger het zelfſte voor den Notaris Indijk op het Reçiff, ten behoeve van de hooge Raden, Hendrik Hamel en Adriaen Bulleſtrate, des jaers 1647., met aenbieding van eede, verklaert heeft.

Ziet pag. 67.

Den dertighſten van Wintermaent lande aen het Reçiff het jaght d'Arent, van *Rio St. Françisko*, met brieven van den vierden der zelver maent: daer by beright wiert: hoe boven het fort, op een eilant, de kolonel *Rebellia*, met twee hondert ſoldaten van de Bahia, aengekomen was, en noch meer ander volk verwacht wiert. Ook had men, door afgeworpe brieven, verſtaen, dat'er noch eenigh volk van de Vergea mede verwaght wiert: als de weghgeweken.

D'onzen waren een ſtuk weeghs de riviere op geweeſt: alwaer zy eenigh volk van den vyandt hadden aengedaen: doch waren het door het water ontkomen: achterlatende hun kleederen en geweer.

Den tweeden van Loumaent, des jaers zeſtien hondert zeven en veertig, quam de kolonel Schop weer op het Reçiff, die met ontrent 300. vuurroers in Goyana en alle d'omleggende plaetſen geweeſt was, en alle de rivieren daer ontrent bezichtight; maer nergens geenen vyant vernomen had.

Den vijfden der zelver maent kreeg men ſchrijven uit *Rio St. Françisko*: hoe ons volk aldaer een troep van vijf kompanjien Braſilianen na *Orambou* uitgezonden had, om een troep van den vyant, aldaer leggende, op te ſlaen: gelijk zich ook op d'eerſte aenkomſte van d'onzen een troep van ontrent hondert koppen van den vyandt vertoonde: daer op d'onzen inzetten, en die deden afwijken. Maer dicht daer by had de vyandt een lage van eenige hondert man leggen: die op d'onzen inbraken: waer door d'onzen te rugh moſten wijken, mits achterlatende ontrent hondert en vijftigh koppen: vijf kapiteinen, drie luitenants en eenige andere officieren, daer van een kapitein door bleef.

De gevangene kapiteinen waren Sa-

Samuel Lambert, La Montanje, Gerrit Schut, Kiliaen Snijder, Daniel Koin: de luitenants, Jooſt Koyman, Antony Baliart, Jeronimus Hellemans, met een vaendrager.

Den achtſten van Loumaent quam Michiel van Goch uit den raet, by de oude hooge Raden, en zeide, dat de Raet van meining was, een goet aental van volk uit de Kapitanie van *Parayba* te lichten, om alzoo een gros van een heirleger te kunnen uitmaken, tot een zekeren aenſlagh. Dies verzoght hy van hen te verſtaen, hoe het met die Kapitanie gelegen was, en of men de ſtad van Parayba en S. Andries wel zou kunnen behouden, met weinige bezetting, en of de vyandt, als die met een gros daer zou komen, dezelve van onze andere forten niet zou kunnen afſnijden.

Hier op zeiden de oude Raden aen van Goch: dat de ſtad Frederika geen water had, als dat wel een half quartier uurs van daer gelegen was, en de vyant dat kon afſnijden: desgelijx kon de pas, gaende na de riviere, afgeſneden worden. Ook kon de vyandt licht ons volk daer belegeren: alzoo in de ſtad gene ſterkte waren, als het klooſter, dat van klein belang was: en de *Duarte Gommes* kerk in de ſtad, geduurende de beroerte, by den vyant, verſterkt.

Wat St. Andries aenging, dat was een zuikermolen, gelegen ontrent vier uuren van de ſtad *Parayba*, op de kant van de riviere: die men die paſſagie mee wel kon afſnijden: alzoo mede ontrent vier uuren van het fort Margareta lagh, als men over de riviere was: doch datmen te water daer aen kon komen: maer vele verhinderingh onderweegh kon vallen.

Na van Goch het goetdunken der oude hooge Raden gehoort had, zeide hy, dat aen den Raet bekent te zullen maken.

Den twalefden van Loumaent kregen de hooge Raden ſchrijven, hoe de vyant, met een groote troep volks, in de kapitanie van *Parayba* gevallen, en op een halve uur na by de zuikermolen van St. Andries gekomen was: alwaer die by nacht eenigh van ons volk en Braſilianen hadden gevangen bekomen en weghgenomen: dies van d'onzen vijftigh perzoonen, zoo mans als vrouwen, gemiſt wierden: daer van eenige van den vyandt doorgeſlagen waren. De Braſiliaenſe vrouwen waren daer en boven doot de buiken opgeſneden. *zijn wreetheit.*

Den dertienden van Loumaent wierden by den vyant eenige brieven uitgeſtrooit, houdende aen d'inwooners op het Reciff: hoe geen voorder ontzet te verwachten was: dies het beſt zou zijn, tot een verdragh te komen. De vyanden gaven voor, gezint te zijn van hunnent wege niet te zullen wijken: doch zoo zy daer toe gedrongen wierden, alles zouden afbranden, en alsdan doorgaen. Maer eerſt zouden zy alles opzetten, om het landt te behouden. Zy voeghden daer by, dat de ingezetenen van het Reciff zich door de dienaers van de Kompanjie lieten misleiden: dat zy gene rebellen of muitelingen waren: maer zochten zich vry te ſtellen: gelijk de Neerlanders mede tegen den koning van Spanje gedaen hadden. *Brieven by den vyant uitgeſtroit.*

Den zeventienden quamen vier Negros van eenen Iſaak de Raſſier, die over weinige dagen by den vyandt in *Parayba* gevangen genomen waren, by d'onzen, uit des vyants leger, op het Reçiff, en wiſten te zeggen, dat de vyant in de kapitanie van *Parayba* maer weinigh tijts geweeſt, en wederom van daer vertrokken was. Hy had aldaer vijf Neerlanders dootgeſlagen, met eenige Braſilianen, en eenige gevangen van daer mee genomen, en na de Vergea gebraght. *Parayba by den vyant verlaten.*

Des morgens den twee en twintighſten van Loumaent begon de vyandt met kanon op het houte fortje, aen de Baretta, te ſchieten. Hy had aen de ſtrant, na de zuidzy, een batery opgemaekt, en deed van daer, dien geheelen dagh, met twee ſtukken op het fortje ſpeelen. *De vyant beſchiet het houte fortje aen de Baretta.*

Tegens den middagh, met laegh water, wierden'er vijf kompanjien ſoldaten, met eenige boots en allerhande behoeften, na toe gezonden.

Na de vyandt den gehelen dagh op het fortje geſchoten had, hield hy met den avont op.

D'oude hooge Raet Hamel droegh van Goch voor, dat die plaetſe, alhoewel daer aen niet veel gelegen, en on- *Hamel raet het te verdedigen.*

noodigh was, daer volk te houden, nu evenwel moste verdedight worden: alzoo het d'eerste plaetse was, die den vyant met kanon hadde aengetast: want zoo by d'onzen die plaetse verlaten wiert, het zou den vyandt dapper moet geven, en hy daer uit gelegentheit nemen, om andere plaetsen mede aen te tasten. Doch zoo hy aldaer tegenstant vond, het zou hem den moet doen vallen, en hy wel niet licht andere plaetsen aentasten: te meer, dewijl d'onzen altijt by hoogh water met vaertuigh aen die plaetse konden komen: desgelijx konden zy langs het Reçiff of rif met laegh water te voet daer na toe trekken. Ook kon men den vyant te water uit zee met jaghten dapper in zijne approchien met schieten verhinderen: gelijk dien dagh alree gebleken was.

En aengezien de gelegentheit van 't landt ontrent het Reçiff noch onbekent was, als mee het loopen van de rivieren en moerassen daer ontrent, als ook aen de Baretta gelegen, zoo hebben de nieuwe Raden van Goch daer van onderricht gedaen, en, tot beter onderricht, een kaert behandight van de gelegentheit ontrent het Reçiff, een myle wijt in 't ronde, om alzoo des te beter kennisse te bekomen.

De vyant breekt van 't belegh op. Des morgens den vier en twintighsten bequam men zekere tijding, dat de vyandt voor de Baretta, des voorgaenden nachts, was opgebroken, en het geschut en ander gereetschap mee genomen had. Men gelooft hem dit besluit heeft doen nemen, naerdien hy zagh, dat men hem in zijn werk uit zee dapper kon verhinderen: als mede, dat'er altijt versch volk: desgelijx lijfstoght en krijghstuigh kon werden aengebracht, dat de vyant den onzen niet kon verhinderen. Ook zagh hy, dat d'onzen tegen zijne werken begonnen aen te graven en die af te snijden: dies hy aen het palissaet werk niet licht zou hebben kunnen komen.

Midlerwijle d'onzen aen verscheide kanten door de Portugesen bestreden, en door den hongersnoot geplaeght wierden, quelden ook d'overloopers hen geduurigh. D'onzen met overloopers gequelt. Velen, die aen de sekoersen wanhoopten, begaven zich, uit vreze van doch eerlang in 's vyandts handen te vervallen, by den vyant. Ja het quam zoo verre, dat ook zelfs Serjanten en andere officieren verliepen, toen de twee eerste schepen van sekoers, de Valk en Elizabeth, haer in het gezicht van het Reçiff vertoonden.

Ondertusschen vervaerdigden zich de oude hooge Raden tot de reize, om na het Vaderlant te vertrekken. Hier over hadden zy al den vier en twintigsten van Wintermaent des voorleden jaers met den President Schoonenburg gesproken, en zeiden hem aen, hoe zy nu langh aldaer verbleven waren, ten dienste van de nieuwe Raden, en op hun orde. Na zy nu de regeering hadden overgegeven, zouden zy geerne, ten halve van d'aenstaende Louwmaent vertrekken. Dies deden zy Schoonenburg verzoeken, of hy't zelve geliefde in den raet voor te dragen, op dat eenige schepen mochten gereet gemaekt worden, om hen over te voeren. Hier op wierdt by de nieuwe hooge Raden het schip Vlissingen, tot hun overvoer, hen toegezeit.

Alzoo nu het schip Vlissingen noch niet gekomen was, dat geschikt was, om met d'oude hooge Raden na het Vaderlandt te gaen, zoo spraken die den 25. Januar. des jaers 1647. met van Goch daer over, en zeiden: hoe zy nu aldaer over de zes jaren in het landt geweest waren: daer hun accoort en commissie-brief inhield, dat een van hen met de drie jaren zou overgaen. Waer toe Kodde geordonneert was: doch dat'er geen ander gekomen was, en dat ondertusschen Kodde was komen t'overlijden. Zy voeghden'er by, dat het nu al ontrent drie jaren geleden was, dat zy om hunne verlossing geschreven hadden, en men hen voor twe jaren al belooft had, andere perzoonen tot de regeering te zullen zenden, dat toen eerst over eenige maenden geschiet was. Zoo dat men hen, tot hun groote verkleining en schade van hun huisgezin, ophield. Dies verzochten zy wederom van Goch, dat toch een eind met de schepen mocht werden gemaekt. Dees beloofde hen, allen yver te zullen laten aenwenden, dat de schepen gereet gemaekt wierden, en het schip Vlissingen op ontboden wierdt, om alzoo te kunnen vertrekken.

Op

Op het overgeven der regeering en vertrek der Hooge Raden, Hendrik Hamel, Adriaen Bulleſtrate en Pieter Janſz. Bas, dat in Bloeimaent was, bezat noch de Kompanjie deze naervolgende forten, veſtingen en kaſtelen.

Het fort Keulen, in het inkomen van *Rio Grande.*

De reduit *St. Antonio*, gelegen aen de Noortzyde van de riviere *Parayba.*

Het fort *Reſtingues*, gelegen in de riviere van *Parayba*, aen het eilant *Reſtingues.*

Het fort *Margareta*, aen de zuidzyde van de riviere *Parayba.*

Het Fort Oranje, op het eilant *Itamarika.*

Noſſa Senhora de Concepciano, een oude baterye op den bergh *Itamarika.*

De reduit Juffrouw de Bruyn.

't Fort de Bruyn.

't Fort Waerdenburgh, anders de Driehoek, op den weg of dijk tuſſchen het fort de Bruin en 't Reçiff gelegen.

Lant-kaſteel, anders St. Joris.

Water-kaſteel, op het Reçiff, by de mont van de haven.

Het Reciff.

Maurits-ſtad, op het eilant Antony Vaez.

't Fort Fredrik Hendrik, anders de Vijfhoek.

De Steene Reduit, buiten Fredrik Hendrik.

De Reduit Kijk in de pot, tuſſchen het fort Fredrik Hendrik en Prins Willem.

't Fort Prins Willem, aen de riviere *Affogados.*

Alle deze forten en ſterkten waren te dier tijde behoorlijk met metael en yzer geſchut voorzien. Te weten:

Op het fort Keulen lagen 28. metale, en een yzer ſtuk.

Op de reduit S. Antonio zes yzere ſtukken.

Op het fort *Reſtingues* vier metale, en vijf yzere ſtukken.

Op het fort Margareta, veertien metalen, en vier en twintigh yzere ſtukken.

Op het fort Oranje, zes metale, en zeven yzere ſtukken.

Op *Noſſa Senhora de Conceptiano*, twee metale en acht yzere ſtukken.

Op de reduyt Juffr. de Bruyn, drie yzere ſtukken.

Op het fort de Bruyn, veertien metale ſtukken.

Op het fort Waerdenburgh, vier metale en vijf yzere ſtukken.

Op het lant-kaſteel of St. Joris, elf yzere ſtukken.

Op het Water-kaſteel zeven metale ſtukken.

Op het fort Erneſtus, vijf metale en drie yzere ſtukken.

Op het aerde Bolwerk of Baterye, vijf metale en twee yzere ſtukken.

Wat belangt de forten of ſterkten, die de vyant ten dien tijde in Nederlants Braſil bezaten, en den onzen afgenomen en ontweldight hadden, zullen wy ook in 't kort hier ten toone ſtellen. *Veſtingen der Portugezen den onzen afgenomen*

Seregippo del Rey, Rio St. Françiſko en *Porto Kalvo*, na de Portugeſen die plaetſen door uithongering (gelijk verhaelt is,) in handen gekregen hadden, zoo deden zy het geſchut daer afbrengen, en de forten ſlechten, ten einde d'onzen des te minder daer op zouden toeleggen: wel wetende, dat de diſtricten door d'onzen, niet zonder forten konden beheert worden, die men aldaer op een nieuw alsdan, tot groote koſten, zoude hebben moeten leggen. Pag. 247.

Aen *Punto Tamandere*, daer die van de *Bahia* eerſtmael met hunne maght landeden, en daerna hunne vlote door d'onzen geſlagen wiert, begonnen zy een fort, tot verzekertheit van die rede, op te bouwen, dewijl die hen beſt gelegen quam: alwaer groote ſchepen kunnen zetten en ten anker komen.

Den drie en twintighſten des namiddaghs quam Beaumont by d'oude Hooge Raden, en ſprak met hen van de gelegentheit van *Rio St. Françiſko*, en wat aldaer te doen ſtont. Zy zeiden hem, als voor deſen meermalen aen d'andere Heeren gedaen was, dat het fort, daer het toen gelegen was, ondienſtigh was: alzoo het konde afgeſneden worden. Des men beter daer op diende te letten en onderzoeken, of men niet beter zou doen, met den voorſlagh te volgen, die by hen oude Hooge Raden ſchriftelijk in 't eerſte aengevangen was, om alzoo buiten gevaer te zijn. *Raetpleging over de gelegentheit van Rio S. Franciſko.*

Beaumont ſprak ook over de gelegent-

gentheit van het werk aen de Baretta: en of het niet noodigh zou zijn, aldaer een aerde reduit te leggen, daer de kapel gestaen had, om voor het kanon bevrijt te zijn.

en over 't werk aen de Baretta.

Hier op voerden d'oude Raden hem te gemoet, wat dat werk zou komen te kosten, en hoe weinigh dienst daer van konde werden getrokken: alzoo men op andere plaetsen beter gelegentheit had, om in het landt te komen.

Beaumont meende dat de vyant, als d'onzen daer gene werken hadden, op het eilant over de Vijfhoek konde komen, en alzoo met schieten groote schade doen; dat toen door het werk aen de Baretta belet wiert.

De oude Raden dienden hem aen, dat de vyant, niet tegenstaende d'onzen het werk aen de Baretta hadden, daer daghelix opquam: alzoo d'onzen dat niet konden beletten, of mosten daer geduurigh volk ophouden, en alzoo daer niet was te halen, onnoodigh.

Wat aenging het schieten, de vyant zoude zich wel waghten, daer geschut op te brengen; te meer, dewijl hy met hoogh water daer op kon bezet worden: ook kon hy van daer op het Reciff niet schieten: alzoo zelf het zwaerste geschut, dat d'onze in de vesting de Vijfhoek hadden, het eilandt niet kon bereiken.

Des avondts quamen van Goch en Haekx by d'oude Hooge Raden, en zeiden hen aen, dat het schip Hollandia met den eersten zoude werden toegemaekt, als mede het schip Vlissingen, dat voor de Bahia kruiste, 't welk op ontboden wierd, om ook gereet tot hun vertrek gemaekt te worden, en alzoo na het Vaderlant over te kunnen gaen; waer voor de Hooge Raden hen bedankten.

D'onzen op het Reciff nau belegert.

De vyant begost d'onzen nu te lande op het Reciff geheellijk te benauwen, en alle passen te bezetten: zoo dat men na de lant-zyde niet een voet konde buiten zetten.

Zeker Portugees had, op de bruiloft van zijn dochter, alle onze voornaemste bevelhebbers genoot, op toelegh van hen te vermoorden: terwijl het Portugees krijghsheir van buiten zou oppassen, en in die verwerring op de stad aenvallen. Doch eenige Portugesen en Joden braghten den aenslagh uit.

Ontrent den vijfden van Wijnmaent begon de vyant het fort, *Bon Jesus* by de Portugesen, en by d'onzen Altena genoemt, by het Korael van de hooge Raden, over de riviere, op te maken. Men hoorde wel van d'overloopers, wat'er gaende was; maer kon noit zoo verre komen, datmen het zage: eensdeels, dewijl men door het gedonder van het grof geschut aldaer niet duuren kon: ten andere, was het in 't bosch zoodanigh opgeworpen, dat men het niet zien kon, ter oorzake van het dicht loof der boomen en kreupelbosch. Maer wanneer dat weghgehakt was, zagh men het klaer staen, en daer van uit kartouwen in de stad donderen, dat het rammelde.

Elk quam gewapent, op zijn alarm-plaetse en hoefslagh verschijnen, en stont verwondert en verbaest over de nieuwe vastigheit, door de Portugesen in het kreupelbosch opgeworpen.

Ieder begaf zich in zijne huizen na beneden, om de ongenadige yzere kogels, die daghelix vele menschen van 't leven beroofden, t'ontvluchten.

Onder deze was een zeer schoone jongvrouw, en nicht van den Admirel Lichthart, die haer speelnoot, die des daghs te vore getrouwt was, quam bezoeken. Maer een kogel komt door de muuren gevlogen, en schoot de nieuwgetrouwde midden door, haer op staende voet het leven, en de andere beide beenen benemende. Ik quam, dewijl mijn huizing daer naest stont, op het gekerm boven, en zagh dit ellendigh schouwspel met bedroefde oogen aen. De juffer vatte my om de beenen, daer zy zoo vast aen bestorf, dat zy naulix daer af te krijgen was. De gantsche kamer lagh vol bloet en stukken van menschen, dat schrikkelijk om te zien was. Zy wierdt wel verbonden: maer sterf den derden dagh daerna.

Wanneer ik, niet lang daer na, de ronde ging doen, quam een kogel, en nam twee burgers, daer ik by stont te praten, het leven, en eenen ander, onder het aensteken van een pijp tabak, beide zijne handen wegh.

Alle schepen mostmen uit de haven halen, of zouden in den grondt zijn worden geboort. De huizen wierden plat en om verre geschoten.

Schoppe had, als verhaelt is, *Tapetika* ingenomen en gantsch verdelght, met ontvluchten alleenlijk van twee duizent Portugesen. Doch na verloop van eenigen tijt, en na vele tegenheden, rampen en ongelukkige schermutselingen van d'onzen, groeiden de Portugesen weer geweldigh aen: en wy daer en tegen verminderden. Waer over Schoppe, door orde van de Hoge Raden, den kolonel Hinerson beliste, *Rio S. Françisko* te verlaten, en to *Taperika* te komen. Dit moght evenwel, niettegenstaende het zeer el gedaen was, niet helpen: maer wierden d'onzen ook genootzaekt, *Taperika* te verlaten, om het Reçiff ontzetten, daer het nu meest om te doen was.

Wanneer dan onze gantsche maght, e toen ontrent achtien hondert man n uitbrengen, op het Reçiff by een s, wierdt verscheide mael geraetpleeght, (alzoo men niet meer als voor ven maenden lijftoght had) wat best daen diende, en op wat voet men u aenvangen.

eenigen, en onder andere Schoppe, deelden, dat men meerder volks en er gelegentheit behoorde waer te nen: uit oorzake wy te zwak van k waren. De meesten daer en tegen deelden, dat men behoorde uit te ien, en eenen kans te wagen: want aldien die gelukte, zou men het iff, dat de Portugesen zoo nau te e bezet hielden, datmen niet buide poorten kon komen, daer door etten, om ververschingen leeft te bekomen.

eze voorslagh wierdt vast gestelt aam voortgang. Onze maght dt dan by een geroepen, gemon, en voorts besloten, een uitval te .

t opperbevel wierdt den kolonel aenbevolen: naerdien Schopch niet van zijne quetsure, die t't laeste gevecht ontfangen had, zen was.

n trokken, met het fluiten van de e, landewaerts in, tot by de Gues, en by de plaetse, daer d'onzen toen ook de neerlaegh gehad hadden. Het velt was noch wit van de beenderen der verslagenen van den overleden jare.

De Portugesen ondertusschen vernemende het trekken van onze krijgsmaght na buiten, verlieten in stilligheit hun opgeworpen fort Altena, om zich by malkanderen te voegen, en den onzen gelijkerhant het hooft te bieden.

D'onzen des verwittight, (hoewel de Portugesen dat niet gewaer wierden) namen het fort datelijk in bezetting, en vonden alleenlijk een oude negerin daer in. Aldus wiert het Reçiff van dien bril ontslagen en verlost.

Den zestienden dagh van Grasmaent was nu al opgegaen, en verlost om onzen tweeden nederlaegh t'aenschouwen, als d'onzen den zelven dagh den vyant mannelijk onder d'oogen zagen. Ter wederzyde wiert geweldigh fel gevochten. Maer de vyant, gewent om te winnen, viel met over de vijf en twintigh hondert man des te dapperder aen, en braght d'onzen aen het dyzen, die evenwel noch lang stant hielden, doch mosten eindelijk vlughten. Het ging'er weer, als des verleden jaers, op een loopen: hoewel weinigh hun leven redden: naerdien hondert en vijftigh Portugese ruiters daer op in vielen, en vele schade aen de vluchtende deden. *Krijgen den neerlaegh.*

De kollonel Brink, en de meeste bevelhebbers en vele soldaten, die stant hielden, wierden, ten getale van elf hondert, verslagen: beneffens het verlies van negentien vaendelen. Al het geschut en krijghstuigh, datmen mee genomen had, verviel in 's vyandts handen.

Den vijfden dagh kregen d'onzen eerst verlof van hunne dooden te mogen begraven: die deerlijk van het wilt gedierte en gevogelt geschonden waren, en een yzelijken stank gaven, die de brandende hitte der zon veroorzaekt had.

Toen was'er geen kans, om den vyandt weer het hooft te bieden; maer d'onzen vonden raetzaem, alleenlijk hunne forten te bewaren.

Dewijl nu niet anders kon gedaen worden, of het most uit het Vaderlant komen, dat langzaem byquam, zoo

wierden de meesten zwaerhoofdigh, en datmen het ten leste, zoo het Godt niet wonderlijk verzagh, evenwel noch zou moeten opgeven. De hooge Raet klaeghde over de krijghraet: en de krijghsraet over wanbetaling en sober onderhoudt des krijghsvolks.

Dewijl my dan ook docht, dat, die d'eerste daer van daen ging, het beste deed, zoo begost ik ook om mijn vertrek te denken, by aldien gene andere tyding quam.

Voorts wert het met alle zaken hoe langer hoe slechter: waerom ik vast besloot mijn afscheit te verzoeken, dat ik, hoewel niet zonder groote moeite, verkreegh.

Doch aleer ik van Brasil vertrek, en my na het Vaderlant spoede, zal ik een korte beschrijving doen van eenige Brasiliaense gewassen, &c.

Wortel Mandihoka.

Gelijk het gewest van Pernambuko en gantsch Brasil rijk van dieren is, alzoo groeien daer ook menighten van veelerleie wilde en tamme kruiden, boomen en andere gewassen: waer van wy eenige zullen ten toone stellen, en met het gewas *Mandiiba* en wortel *Mandioka*, het eenighste levensmidd en onderhout der Brasilianen, beginn

De meeste gewesten van Ameri hebben tot noch toe geen gebruik v tarruwe of koorn gehad. Maer milde natuur heeft hen daer voor, onderhout van menschen en beest zekeren gewas verleent, die een vo zamen wortel geeft: want deze wo gedrooght, tot meel gemaekt, en kookt of gebakken, is zoo goet als beste wittebroot, en verschaft den woonders van het wijdstrekkend merika lijftoght.

Dit gewas groeit overal overv digh, en wordt by de Brasilianen niiba en *Mandiiba*, en de wortel *M dihoka* genoemt.

Men heeft veelerleie soorten va gewas, die by de Brasilianen all een ieder met een byzonderen n genoemt worden: maer de wo van alle voeren een en den ze naem van *Mandihoka*, en he voetzame en heilzame krachten; wel in verscheiden trap en graet.

Alle deze gewassen hebben smalle, langachtige, zachte en çie groene bladen, die aen lange stee takjes, by drie, vier, vijf, zes en

ſterswijze by een zitten, en worden by de Braſilianen *Manikoba* genoemt.

Zy hebben een houte knobbelige ſteel of ſtam, van een duim of vinger dik, en zes of zeven voeten hoogh: hoewel de meeſte niet boven een mans lengte opſchieten.

Zy verdeilen zich boven in vele takken, die zich weer in andere kleine takjes verſpreien, daer de bladen aengroeien.

Zy dragen kleine bleekgeele bloemen, die uit vijf bladen beſtaen, en vele gele ſtijlen in het midden hebben. Na de bloem volght klein zaet.

De wortel, *Mandihoka* genoemt, is onzen pijnſternakel niet ongelijk, en anderhalve, twee of drie voeten lang, en een mans arm of been dik, op het eind langwerpigh ront, en van buiten van kleur, als de ſchors van den hazelaer, en van binnen wit en bros, met een dunne ſchel. Hy is vol melkachtigh en lijmigh zap, dat allen dieren doodelijk is.

Dit gewas wil liever op een droogen, dorren en berghachtigen grondt waſſen, als op een kley en vochtigen gront. Ja het is zoodanigh een vyant van alle vochtigheden, dat het alleenlijk in de zomermaenden wil geplant worden, en op gene ſchaduwachtige, maer zonrijke plaetſen. Dewijl dan dit gewas een hoge en zandigen gront vereiſcht, zoo houwen d'inwoonders dichte boſſchen, zoo op bergen, als vlakten, af, en verbranden d'afgekapte boomen, om daer akkers van te maken, die zy *Ko*, en de Portugeſen *Roza* of *Chokas*, en d'onzen roſſen noemen.

De toebereide aerde of akker wort tot ronde berghjes, als molshoopen, gemaekt, die de Portugeſen *Montes de terra Cavada*, dat is, bergen van uitgegrave aerde, en de Braſilianen *Kujo* noemen. Ieder berghje ſtaet derdehalve voet van malkanderen, en is ontrent drie voeten breet, en anderhalve voet hoogh en ront, ten einde het regenwater des te beter daer af kan loopen.

Op ieder heuveltje worden drie ſcheuten of enten, zonder bladen of loof, van dit gewas geplant, ieder van acht of negen vingeren, of een voet lang. Deze ſcheuten, ſchoon van bladen ontbloot, krijgen aenſtonts nieuwe bladen. Ook krijght de wortel daer geen ſchade van, indien ſlechts de ſtam heel en onbeſchadight blijft.

Maer door den wortel Mandihoka kan gene voortplanting geſchieden: want zoo dra die uit d'aerde getrokken en aengeraekt wort, zoo rot hy en en ſtinkt geweldigh.

Na de telgen den tijt van tien dagen in d'aerde geſteken hebben, dan botten of ſchieten zy uit, en geven zoo vele ſcheuten, als zy knoppen of botten hebben. Ieder ſcheut is een vinger lang, en in vele takken verdeilt, en purperachtigh root.

D'akker moet drie of viermael in 't jaer gewiet, en van onkruit gezuivert worden: ter tijt toe het gewas zijn vollen wasdom gekregen heeft, dat in den tijt van acht, negen of tien maenden geſchiet. Het onkruit ſchiet zeer weeldrigh op d'akkers uit, en verſtikt zeer licht het gewas of plantaesje, 't en zy het uitgeroeit wort.

De ſcheuten van dit gewas, en tengere bladen worden door de mieren opgegeten en afgeknaeght, tot groote ſchade van de planters. De wilde dieren, als geiten, &c. als ook oſſen, ſchapen en peerden, eeten ook de bladen af: waerom de planteryen met een ſtaketſel van afgehouwe boomen of palen afgeſchooten worden, om de beeſten daer uit te houden.

De byen, konijnen en andere Braſiliaenſe dieren, zijn ook zeer happigh na de wortels.

En alhoewel dit gewas van takken en bladen berooft wordt, zoo krijght het daer gene ſchade van, indien de wortel ongeſchonden blijft.

De wortels krijgen hunne volkome groote en rijpdom in den tijt van een jaer, na de planting: doch by noot kunnen zy in de zeſte maent uitgetrokken en gebruikt worden: maer zijn dan van klein genot en geven weinig.

Ieder gewas geeft twee, drie, vier, en meer, ja tot twintigh wortelen toe, na de vruchtbaerheit des gronts is.

De rijpe wortels blijven twee en drie jaeren onder d'aerde goet: maer een gedeelte verrot en bederft gemeenelijk: dies men die ten hooghſten niet boven een jaer in d'aerde moet laten blijven: maer hen van nieuws door telgen voortplanten.

Wanneer'er te veel vochtigheit valt, moeten de wortels aenstonts uitgehaelt worden, al was't ook zes maenden voor de tijt van de volkome rijping.

D'uitgetrokke wortel kan naulix drie dagen goet gehouden worden; schoon hy noch zoo wel bewaert wort: dewijl hy verrot, en stinkt dan zeer vuil. Dies, hoe eerder hy tot meel gemaekt wort, hoe het beter is. Hierom neemtmen t'elkens zoo veel uit d'aerde, als men gebruiken wil.

De wortel Mandihoka, *Mandybumana* genoemt, groeit het haestighste van allen op, en wordt het vroeghste rijp: gelijk daer van ook het beste meel gemaekt wort.

Dit gewas tiert het alderweelderighste op een zandigen en meest verbranden gront, als d'andere.

De voornaemste Mandihoka van allen, en die in daghelix gebruik is, wort *Mandiikparata* genoemt, en wast, zonder onderscheit, op alle gronden. Het meel of de farinha wort van deze wortels aldus gemaekt.

De wortel, uit d'aerde getrokken, wort van de dunne schil, met een mes, ontbloot, die lichtelijk daer van gaet, en dan met schoon water afgewasschen. Dan houdt een man den wortel met de hant op den rant van een radt, van vier of vijf voet in 't kruis, dat op de rant met een kopere of blikke plaet beslagen is, die met vele uitgeslage scherpe gaten doorboort is, als een rasp. Het rat wordt door een of twee mannen omgedraeit, als een slijpsteen.

Het raspsel of afgeraspte stoffe valt geduurigh beneden in een bak.

Dit rat wort by de Brasilianen *Ibecem Babaka*, en by de Portugesen *Roda de Farinha*, dat is, Rat des meels, genoemt. De bak heet op Brasiliaens *Meekaba*, en op Portugeesch *Koche de ralar Mandihoka*.

Slechte luiden, die weinigh middelen hebben, raspen den gezuiverden en schoongemaekten wortel met een hantrasp of rijf, die zy *Tapiti* noemen.

Dan wort de geraspte wortel in een langwerpigh ronde zak gedaen, die van schorsen van boomen gemaekt, en ontrent vier vingeren breet is, en by de Portugesen *Espremendouro de Mandihoka* genoemt wort.

Deze zak met het raspsel wort in een pers gedaen, en dan daer uit, met groote kracht, het zap, dat ondeugend en vergiftigh is, geperst, tot dat het raspsel gantsch droogh wort, en van alle zijne vochtigheit ontbloot is.

Het uitgeperste zap wort by de Brasilianen *Manipoera* of *Manipuera*, en by de Portugesen *Agoa de Mandioka*, dat is, water van Mandihoka, genoemt.

Het drooge en uitgeperste raspsel wort door een zeef, die de Brasilianen *Urupema* noemen, gezift: en dan op een ronde breede en ondiepe aerde of kopere plaet, pan of schotel, met vuur daer onder, uitgestort en gedrooght, en gestadigh met een houte spatel of lepel omgeroert, tot dat het genoeghzaem gedrooght is.

Het vat, waer in 't raspsel gedroogt wort, noemen de Brasilianen *Vimovipaba*, en de spatel *Vipucuitaba*.

Dit meel, ten halve slechts gedrooght, zoo dat het noch half week is, wordt op Brasilisch *Vitinga*, en op Portugees *Farinha relada* genoemt.

Wanneer het noch meer gedrooght wort, heet het op Brasilisch *Viekakoatinga*. Maer wanneer het geheellijk gedrooght is, zoodanigh dat het duuren kan, dan wordt het op Brasilisch *Viata* en *Vicica*, en by de Portugesen *Farinha seca*, dat is, gedrooght meel, en *Farinha de Guerra*, dat is, oorlogsmeel, genoemt; dewijl dat gemeenelijk mee in 't leger ten oorlogh genomen wort. Want hoe dit meel meerder gekookt en gedrooght is, hoe het duurzamer is. Maer hoe zeer het ook gedrooght, en hoe wel het voor de lucht bewaert wort, zoo kan het naulix over het jaer goet blijven. Want by aldien slechts de minste vochtigheit daer by komt, zoo bederft het. Waerom de onzen en Portugesen, na den voorgang der Brasilianen, het gedrooght meel tot bollen, (*Bejus* op Brasiliaensch genoemt) en tot dunne koeken maken, en die op een rooster of op eene plaet, met een weinigh vuur daer onder, hert bakken, en in de brootkamers eenen tijt lang bewaren.

Wanneer het zap *Manipuera*, uit den wortel Mandihoka geperst, en in een vat gedaen is, en den tijt van twee uuren te zinken gestaen heeft, zoo blijft

blijft op den bodem een zeer witte droesem zitten, dien de Brasilianen *Tipioja*, *Tipiaka* en *Tipiabika* noemen. Wanneer deze droesem of hef op deze gezeide wijze gedrooght is, zoo geeft het een zeer wit meel, *Tipiocui* geheten, waer van langwerpige dunne koeken gemaekt worden, *Tipiacika* geheten, die zoo goet als witte broot smaken. Het zelfste zap tot een pap of bry gekookt, wordt ook gegeten. Dezelve pap wordt ook in plaetse van stijffel gebruikt, zoo om het linnengoet te stijven, als papier te plakken. De Portugesen maken ook van deze pap, met zuiker en rijs gemengt, en gedisteleert oranje-water daer op te gieten, een konserf van een zeer aengename smaek, die zy dan *Marmelada de Mandihoka* noemen.

Het zap *Mandiga* of *Manipuera* is zoetachtigh van smaek, waerom de beesten daer graegh na zijn: hoewel die alle, na zy het gedronken hebben, aenstonts daer van sterven: want dit zap is den menschen en beesten doodelijk. In dit zap, wanneer het een dagh of twee bewaert wordt, groeien wurmen, die de Brasilianen *Tapuru* noemen, en ook vergiftigh zijn. Dan men heeft bevonden, dat het versch uitgeperst zap, na vier en twintigh uuren, zijnen vergiftigen aert afleit.

Zommige drinken het gekookte zap, zonder eenige ongezontheit daer van te vernemen.

De raeuwe wortel Mandihoka wort, 't zy geheel of in stukken gesneden, drie, vier of vijf dagen in 't water te weken geleidt, en, week geworden, heet dan *Puba* of *Mandiopuba* en *Maniopuba*. Daerna wordt hy onder de assche gebraden, en gewonelijk by de wilde en woeste Brasilianen, die in de bosschen zwerven, genuttight: dewijl hy licht toe te maken is.

Dezelve *Mandiopuba*, by het vuur gedrooght, kan tot het gebruik bewaert worden, en wordt *Kaarima* genoemt.

Dit *Kaarima* stooten zy ook gemenelijk in een houte mortier en met een houte stamper, tot meel, dat zeer wit en fijn is, en dan *Kaarimaciu* genoemt wort. Van dit meel, met ziedend heet of gekookt water beslagen, wort een pap of bry gemaekt, die aengenaem van smaek is, en alleen, of met heele of een weinigh gestoote Brasiliaense peper, *Quiya* genoemt, en met de bloem *Nhambi* gegeten wort: of men mengt 'er andere kruiden, of kreeften of gekookte visch en gekookt vleesch onder, en wordt dan *Minguipitinga* genoemt.

Dit is een zeer gezonde en lekkere spijze, en wordt veeltijts over tafel genuttight: ja de Brasilianen meinen niet lustigh te kunnen leven, indien zy die spijze niet nuttigen. De pappen en dranken, die daer van gemaekt worden, zijn zoo wel den gezonden als kranken heilzaem: want dit *Karima* en ook het meel *Tipiaka* gedronken, of in vorm van een syroop, met water van oranje-bloemen en een weinigh zuiker ingegeven, verstrekt veeltijts een tegengift.

Het meel *Kaarima* dient ook in plaetse van stijffel of lijm, indien het tot een pap gemaekt is, en wordt dan *Mingaupomonga* genoemt.

Van het zelfste meel worden met water, boter en zuiker lekkere koekjes gemaekt, en warm gegeten.

Van den droesem of hef der geweekte Mandihoka, *Mandiopuba* genoemt, wordt ook een week, en half gedrooght meel, als kruim van wittebroot, gemaekt, dat de Brasilianen *Vipuba*, en *Viabiruru*, en de Portugesen *Farinha Fresca* dat is, versch meel, en *Farinha d'Agoa*, dat is, meel van water, noemen. Dit meel is aengenaem van smaek; maer blijft niet boven vier en twintigh uuren goet: waerom het alle daeghs van nieuws gemaekt wort. Men maekt dit meel *Vipuba* ook met de handen tot een bol, en leghtze in de zon te droogen, die dan *Viapuá* en *Miapeteka* genoemt wort, en kan dan lang goet blijven.

De Tapoeyers bereiden dien wortel gemenelijk in dier wijze, desgelijx alle d'andere Brasilianen, en mengen het daerna met het meel *Viata* genoemt, om des t'aengenamer te smaken.

De raeuwe Mandihoka, wanneer die gezuivert is, wordt ook in dunne stukjes gesneden, en met een houte stamper gestampt; en het zap alleenlijk met de handen uitgedrukt en daer na tot meel gedrooght: welk meel *Tiná* en *Mixakuruba* genoemt wort.

De wortel Mandihoka wordt ook op eene andere wijze tot 's menſchen gebruik bereit.

De raeuwe Mandihoka, na die eerſt gezuivert is, wort in ſtukjes, van ontrent twee vingeren lang, en een halve vinger breet geſneden, die dan, zonder het zap uit te perſſen, in de zon te droogen geleidt worden. Deze gedrooghde ſtukjes zijn ſpierwit; en kunnen in plaetſe van krijt gebruikt worden, om te ſchrijven. Zy worden in een houte mortier met een houte ſtamper tot meel geſtoten: welk meel de Braſilianen *Tipirati*, en de Portugeſen *Farinha de Mandicka crua*, dat is, meel van raeuwe Mandioka, noemen.

Van dit meel wordt zeer lekker en wit broot, zoo goet als het beſte wittebroot, gemaekt. Men bakt'er ook zeer goede biſchuit van, *Miapeta* by de Braſilianen genoemt, die te velde kan gebruikt, en lang bewaert worden.

Uit den geſtampten en gekookten wortel, *Aipimakaxera* by de Braſilianen genoemt, wort een witachtige drank, als wei of hui, gemaekt, die aengenaem en amper van ſmaek is. Hy wort laeu gedronken, en *Kavimakaxera* genoemt.

Van den zelven wortel, door d'oude vrouwen met de tanden tot een pap gekaeuwt, wort een drank, met water daer op te gieten, gemaekt, dien zy *Kaon-Karaxu* noemen.

Men maekt ook zeer goet en ſterk bier van de dunne gebakke koeken, die van dit meel gebakken zijn, aldus: Men leidt drie koeken in een vat met water op malkanderen, en laet het dan zamen ſtaen giſten.

Alle de ſoorten van Mandihoka zijn den menſchen, indien zy raeuw gegeten worden, doodelijk: uitgezeit de ſoort *Aipiamkaxera* genoemt, die, zoo vers uit d'aerde getrokken, en by 't vuur of onder d'aſſche gebraden is, kan gegeten worden, en ſmaekt wel. Maer alle de beeſten, zoo wilde als tamme, eeten alle de ſoorten van Mandihoka raeu, zonder ſchade, en worden'er dik en vet van: en niet alleenlijk van de bladen en ſtronk of ſteel van dit gewas: maer ook van den wortel zelven. Daer nochtans hun uitgeperſt zap, alleen ingenomen, zoo wel den menſchen als beeſten even doodelijk is.

Maer de bladen van Mandiiba, te deegh met een houte ſtamper in een houte mortier geſtoten en dan gekookt, worden met olie of boter, tot een ſauſſe gemaekt, by de zwarten en Braſilianen, en ook by de Portugeſen en d'onzen, met groote ſmaek, als melde of gekookte ſpinaesje, gegeten. De bladen kan men ook als ſalade gebruiken.

De Braſilianen eeten 't broot van de wortel Mandioka liever als het Europiſch broot: maer het is den onzen zoo gezont niet, want het is hen ſchadelijk voor de zenuwen en mage, inzonderheit wanneer het te veel gebruikt wort. Het verandert het bloet en maekt het onzuiver.

Een gezont, ſterk en arbeitzaem man, kan met een half ſchepel van dit meel een geheele maent toe.

Een ſchepel gold zomtijts vier, zes, acht, twaelf, en bywijle meer Hollantſe guldens.

Een ſtuk landts met deze wortelen beplant, kan viermael zoo veel opbrengen, als of het met terruwe bezaeit was.

De geraſpte wortel of het meel van de Mandioka, *Pitinga* by de Braſilianen genoemt, heelt en zuivert de wonden en oude zeeren.

Deze wortel groeit ook op het eilant St. Thomee, doch aldaer wort'er het zap niet uitgeperſt: naerdien men in dat ongezont en vergiftigh lant van geen vergif weet.

Deze wortel groeit ook op d'eilanden van Hiſpaniola, Kuba en op andere eilanden: als ook in de meeſte deelen van het vaſt lant van Amerika: alwaer deze wortel *Yuka* en *Kaſſave*, en by de Mexikaners *Quauhkamotli* genoemt wort. Desgelijx wort ook het broot, van dezen wortel, by d'eilanders voornoemt *Kazabis*, of *Kazabi* of *Kakavi* genoemt.

Men houdt de Mandihoka by de inboorlingen van Braſil gevonden te zijn. Namaels is het hout, daer van het geplant wordt, na andere geweſten van Amerika en Afrika overgevoert.

Met het meel van de wortel Mandihoka, alzoo toegemaekt, onderhouden meeſt alle d'inwoonders van Bra-

Suyker
Suyker
Brasielse
Peeper

atfiou
Papayen
indigo
Katfiou
Palalas

Brasil, zoo Portugesen, Brasilianen, zwarten, als mede meest alle de genen, die van ons volk te landewaerts in woonden, hun leven.

Naest de tarruwe is'er ook geen voetzamer spijze te vinden. Onze soldaten waren'er ook zoo toe gewent, dat zy liever farinha, als broot uit de magazijnen voor rantsoen ontfingen.

De zwarten en Brasilianen schieten, onder het eeten, heele handen vol farinha of meel in den mondt, zonder de minste kruim verloren te gaen, schoon zy de handen ook verre van den mont houden.

Sedert d'oorlogen van het jaer zestien hondert vijf en veertigh, was de farinha qualijk, en niet anders als tot zes, zeven, acht, negen, ja tien of elf gulden d'Alquer, (een mate, daer een man een maent van leven kan) te bekomen: waer door de heeren van de zuiker-molens qualijk hunne negers konden voeden, en de molens in treyn houden.

Dies de Hooge Raden zich genootzaekt vonden, allen den inwoonders, een ieder na zijn vermogen en gelegentheit, te belasten, op zekere pene, alle jaren eenige duizent Kovas met Mandihoka te planten, die daer na in de rossen of velden gevisiteert wierden. Die in gebreke gebleven was van zijn finta, dat is, quota of aendeel, niet geplant te hebben, wiert daer voor gestraft: waer door de farinha in zoodanige overvloet quam, dat men d'Alequer voor vier schellingen in gereet gelt op het Reçiff kon koopen, en te landewaerts in minder.

Kaaeo of *Herba Viva.*

In Brasil groeit zeker kruit, *Kaaeo* by de Brasilianen, en by die van Europe op Latijn *Herba Viva*, dat is, levendigh kruit, genoemt; dewijl het in het aenraken zich verroert en neerslaet, en zich schijnt als te bewegen en tzamen te trekken of sluiten; maer breit zich kort daer na weer uit. Ontrent zonnen ondergang sluit het zich ook tzamen, als met droefheit bevangen.

Het zaet is van daer ook na Europe overgebraght, daer uit dit kruit tot volkome wasdom aldaer voortgekomen is.

Kalabassen.

Het gewas of de struik van kalabassen wassen als pompoenen. De gedrooghde schil van de vrucht is zoo hert, vast en sterk, dat daer van allerhande vaten, vleschen, koppen, schotels, schepvaten en diergelijke dingen gemaekt worden.

Men heeft zich met recht te verwonderen, hoe dit gewas vruchten van zoo menigerlei gedaente kan voortbrengen: want men vindt'er naulijx twee, die elkanderen gelijken. D'een is ront, d'andere lang: deez voor, en d'ander achter dik.

Dit gewas geeft alle maenden bloemen en vruchten. De bloem is geel met groen doormengt. Het mergh of vleesch van de vruchten is eerst wit, daer na violet-verwigh. Het smaekt wijnachtigh; maer is niet zeer gezont; uit oorzake het den buik stopt.

Boom Imakaru.

De boom, *Imakaru* by de Brasilianen genoemt, is van middelmatige groote, rondt en graeu van stam, die met scherpe en graeuwe distelen bezet is. Boven heeft hy neerhangende takken. Aen de takken zitten eyronde en platte bladen, rontom met doornen bezet.

Daer is een ander slagh van *Imakaru*, die ook by de Brasilianen *Kaxabu*, en by de Portugesen *Kardon* genoemt wort. Het is een groote boom.

Eerst schiet uit d'aerde een achthoekigh blat, met langwerpige ronde hoeken, die op een ry met sterswijze doorentjes bezet zijn.

Op dit eenigh bladt wassen vele andere bladen, van een zelve gestalte. Ieder bladt is twee, drie, en zomtijts zes voeten lang, en zomtijts een arm dik, en zomtijts dik'er. By verloop van tijt wort het onderste bladt graeu, en verandert in een houtige en dikke steel; hoewel die sponzigh en licht te doorsnijden is.

De bladen, die dicht aen den steel of stam zitten, zijn in plaetse van takken, d'andere in plaetse van bladen.

Aen den stam komt slechts een eenige witte en grote bloem. Daerna volgt een vrucht eens zoo groot als een ey; en

en eyront, en van buiten donkerbruin, die gegeten wort. Deze boom groeit zeer hoogh.

Daer is noch een andere soort van *Jamakaru* of *Kardon*, den vorige in groote van stam, bloem, vruchten en alles gelijk: behalve dat hy driehoekige bladen heeft.

Pako Kaatingá.

Het gewas *Pako Kaatingá*, by de Brasilianen genoemt, wort by de Portugesen doorgaens *Cano do Mato*, dat is, wilt riet, geheten.

Het heeft een rietachtige ronde stengel, van een vinger dik, daer in van binnen een zappigh mergh van zoetachtigen smaek zit.

Rontom zitten hier en daer, aen den stengel, vaste bladen zonder steelen, van zeven, acht en negen vingeren lang, en ontrent drie breet, en zomtijts grooter, van gestalte als een tong.

Zy zijn van boven gladt, en licht groen, van ondere met een zaghte ruighte of wolligheit bezet en witachtigh.

Aen den top van de stengel komt een vrucht als een pijn-appel, negen of tien vingeren lang, met schubben, die aen d'einden goutgeel van kleure zijn. Na verloop van tijt wijken deze schubben van elkandere: en vertoont zich onder ieder schub een bleeke of grijze bloem, als een byenkorf van gestalte en bleek purper van kleure.

Onder den bloem zit een witachtig vlies, als een ront zakje: waer van ieder twintigh of meer zwart blinkende zaden besluit.

De stengel van dit gewas gekauwt, trekt de vochtigheden uit het hooft, en breekt den steen der blaze.

Deze zelve stengel wordt doorgaens in Brasil tegen den zaetvloet gekauwt, en is daer tegen een treffelijk geneesmiddel: te weten, indien de stengel dikwils des daeghs gekaeuwt, en het zap ingeslikt wordt. De zaetvloedt geneest in den tijt van acht dagen, zonder ander geneesmiddel te gebruiken.

Boom en vrucht Kasjou.

In Brasil, en inzonderheit op het eilant Itamarika, groeit met groote menighte, zeker boom *Kasjui* of *Kasjou* genaemt, welken naem ook de vrucht draeght.

Hy heeft donker groene en breede bladen, die voor stomp zijn, en met aedertjes byna dwers doorloopen worden.

Het bloeisel, dat zoo vol als haf aen den boom komt, bestaet uit roode en witte bloemtjes, daer tweederleie vruchten uit groeien. Te weten, onder aen den boom groeien spongiachtige en zappige appelen, en zijn van een verkoelende en t'zamentrekkende kracht. Maer de bovenste smaken als kastanien, en hebben een verwarmende kracht.

De Brasilianen trekken van dezen boom groot voordeel: want zy maken van d'appelen, die onder aen den boom groeien, eenen drank of wijn, dien zy *Kasjouwy* noemen. Deez drank of wijn is wat wrang; maer wort met zuiker verholpen, en zoo drinkbaer gemaekt, als de beste Rijnse wijn. Hy verwekt de vrolijkheit met der haest; hoewel die ook terstont, zonder hooftpijn, weer overgaet.

De bovenste vruchten worden by hen gebraden gegeten, die zeer zoet en aengenaem van smaek zijn, als kastanien.

Pinoguaçu, en anders *Papay.*

In West- en Oost-Indiën groeit zeker boom, die doorgaens by de Javanen en Nederlanders *Papay*, en by de Westindianen *Pinoguaçu* en *Mamoeira*, en anders, van wegen de gestalte zijner vruchten, de Meloen-boom by d'onzen genoemt wort.

Deze boom is tweederlei, een mannetje en een wijfje.

Hy wast zeer haest op, en vergaet ook haest en licht.

Zijn hout is spongiachtigh, en zoo voos, dat men het zelve, als een koolstronk, kan doorsnijden.

De bast aen den stam of struik is doorgaens groen, en met ruiten gestreept, als een schubbigh slange-vel.

Hy heeft zeer groote, breede en gehakkelde of geschaerde bladen, die zich aen lange steelen, om den top, uitbreiden, en de vrucht overschaduwen, de welke haer dicht by malkandere in een

een tros om den top van den stam vertoont. Zy is eerst groen, daerna geel, en peerachtigh van vorm: maer zoo groot ontrent als een kleine meloen, met geel vleesch onder de buitenste schel, dat, raeu gegeten, bykans als een meloen smaekt. De groene worden gemeenelijk by vleesch gekookt en gestooft.

Chili lada of *Brasiliaense peper.*

De roode peper, gemeenelijk Brasiliaense peper by d'onzen, en *Chili lada* by de Brasilianen genoemt, groeit aen strobbelige en knobbelige struiken of ranken van vijf of zes voeten hoogh.

De stam of struik heeft een donker groene bast, met witte vlakjes. Aen de knobbels schieten wollige knopjes uit, die zommige meer als een hant breet lang en wat gebogen zijn, daer een klein wit bloemtje, met zwarte vezelen, uitspruit: waer na een groene peul volght, die in het rijpen schoon root wordt, en van binnen met eenigh zaet bezet is, dat zoo heet als de bruine peper is, en scherp op de tonge bijt, gelijk ook de gehele peul.

Deze peper komt mede in zeker lekker dischgerecht, *Aetzaer* by de Oost-Indianen genoemt.

Het is ook een gemeene sausse by versche visch.

Men snijt ook twee of drie van deze peulen aen schijven, inzonderheit alsse groen zijn, en doet dezelve onder olye, met versch limoen-zap onder een gemengt en geklopt: het welk aen zommige, door zijne warmte, eene graeghte om t'eeten veroorzaekt: maer den genen, die dat niet gewoon zijn, gaet het vel bywijle, door de hitte, van de tonge. Het zout breekt de geweldige hitte.

Deze peper groeit ook in Oostindien, op het eilandt Java, Bengale en andere plaetsen meer. Ook zietmen die hier te lande in de hoven by de liefhebbers groeien.

In Oostindien, aen d'oevers der rivieren, groeit zeker edel gewas met schoone gele bloemen, en is van fatsoen en groote dat gewas zeer gelijk, het welk by d'Arabieren *Halikakabus* of *Alkekengi* genoemt wordt, en ook hier te lande groeit en genoeghzaem bekent is.

Na de bloemen volgen blaesjes, die de vruchten voortbrengen: maer zijn kleinder als de hierlantse, en besluiten het zaet.

D'Indianen en Sinezen eeten dit kruit, met zekere vrucht, *Poma d'Oro*, en *Tamatas* by de Portugesen, en by d'Italianen *Melansana* genoemt, en met *Chili lada* of Brasiliaense peper.

De Portugesen houden dit goet voor de fluimen en raeuwheit der mage te zijn, die in dat gewest zeer gemeen is. Te weten: zy snijden de vruchten *Poma d'Oro* met de Brasiliaense peper aen kleine stukken, en gieten daer olie en eek, met een weinigh zout over, en eeten dat voor eene lekkernye.

D'inwoonders, en ook d'onzen, kauwen de Brasiliaense peper geduurig in den mont, daer zy nochtans brandend heet is, en den mont als in vuur zet.

Zuikerriet.

Het zuikerriet, by de Brasilianen *Viba* genoemt, groeit in West- en in Oost-Indien: doch overvloedelijk veel door gantsch Brasil, en inzonderheit in de kapitanie van Pernambuko.

Het is tweederlei: want het een heeft kleine en het ander grote bladen. Het riet met groote bladen, dat het beste is, vertoont zich met een hoogen stam, van een kinder arm dik, daer de bladen van het riet boven boswijze uitwassen, maer is onder zonder bladen. De bast heeft grove leden. De bladen zijn lang, en donker blaeuachtigh groen.

Het ander riet heeft kleine bladen, en is van onderen tot boven aen den stam met bladen bedekt en groen.

Het zuikerriet wordt van de kleine spruitjes voortgeplant, die men in de aerde steekt, als de ranken van een wijngert, op lange smalle bedden. Het groeit zomtijts wel twalef voeten hoogh, en zeer weeldrigh in vette en mollige aerde, en wil wel van onkruit gehavent zijn, of het wordt verdrukt. Zes maenden na de planting krijght het boven in den top bruin zaet. Dan is het tijt om gesneden te worden: want als het langer staet, zoo verliest het al zijn zap, en wordt hert en zuur.

Het zap van verſch zuikerriet ingezogen, veroorzaekt den buikloop.

De bergen zijn zoo goet niet tot den zuikerteelt en planting, als de lage landen, en aen d'oevers van de rivieren gelegen, die bywijle van den regen overloopen worden: daer de wortel veel langer duuren kan, als die met zout water overſtroomt worden.

Zeker ſlagh van een zwart wurmtje met vleugels, dat de Braſilianen *Guirapeakoka* noemen, en anders doorgaens *Pao de Galinha* op Portugees geheten wort, doet groote ſchade aen het zuikerriet, inzonderheit op vochtige en broekige plaetſen: want het knaeght den wortel af, en doet het riet uitgaen.

De zuiker wordt met vele vlijt en kunſt gewonnen, en ook met zwaren arbeit van ſlaven gemaekt, onder opzicht van eenige meeſters en andere heeren der zuikermolens.

Ons volk was in 't maken van den zuiker tot noch toe zoo niet geoeffent en ervaren, dat de Maetſchappy met dezelve zouden gedient zijn: dies daer toe noch altijt Portugeſen moſten aen de handt gehouden en gebruikt worden, om goede zuiker te maken.

Ter oorzake van de vruchtbaerheit des landts, waren in de kapitanie van Pernambuko vele machtige ingenhos of zuikermolens, en partidos of landeryen opgerecht en geplant, wel ten getale van over de hondert, die alleen in trein waren, en labradores of bouwlieden, met partidos, na eiſch van de zuikermolens, onder zich hadden, dewelke alle met zoodanige maght van menſchen, zoo vrye luiden als negros, of ſlaven van Afrika, bearbeit wierden, dat men, na giſſing, het getal van die wel op veertigh duizent zou kunnen begrooten.

Gantſch Nederlants Braſil kon, in een goeden ooghſt, 20000. of 250000. kiſten zuiker jaerlix geven.

Indigo.

Men heeft ook op het jaer zeſtienhondert een en twee en veertig bevonden, dat d'indigo of *Aniel* in Braſil wel waſſen wil, als men goet zaet heeft: het welk door eenen Gillis Venant uit d'eilanden van Weſt-Indien daer gebraght is.

Ten tijde als wanneer deez Venant in Braſil quam aen te landen, lieten de Hooge Raden hem na bequame landeryen uitzien, daer hy meinde, dat de Indigo beſt waſſen en aengeteelt zoude konnen worden. Dienvolgens wierden by hem zekere landeryen, aen een riviertje, genaemt *Mericra*, uitgekoren: alwaer hem alle nootzakelijkheden gemaekt en toegeſonden wierden. Waer op hy aen het arbeiden viel.

Men heeft ondervonden, dat de mieren, het ſchadelijkſte ongedierte in Braſil, de bladen van het gewas gantſch hebben afgeknaeght: waer van gene verruwe zoude konnen zijn gemaekt geworden, ten ware dees Venant, door den arbeit van de Negros, de mieren met graven, branden en andere middelen, uit het landt had gedreven. Waer na het lof bleef waſſen, en ſchoone indigo daer uit getrokken wiert: waer van de monſters na het Vaderlant overgezonden wierden.

Daer was goede hope, om jaerlix daer van een goede menighte gemaekt en overgezonden te worden: te meer, dewijl de Hooge Raden alrede met andere perzoonen, als eenen Kriſtoffel Ayerſchettel, in onderhandeling waren, die de plantagie mede zoude hebben by der handt genomen: mits Venant hem de wetenſchap van de verwe te doen coaleſceren en zetten, zoude hebben onderwezen.

d'*Aniel*, die in Braſil overvloeigd in 't wilt waſt, heeft wel groote overeenkoming en gelijkenis met de rechte Indigo: maer is niettemin zoodanigh onderſcheit tuſſchen beide, dat daer van gene goede verruwe zoude kunnen gemaekt worden.

Ook zou'er Koutzenillie, zoo eenige gevoelen, in 't wildt waſſen: naerdien zeker perzoon een ſoort daer van meinde gevonden te hebben.

Daer zou mede menighte van katoen kunnen geplant en gewonnen worden: maer alzoo men houdt, dat de zuiker het meeſte profijt geeft, heeft niemant zulx by der hant genomen.

Drogeryen.

Genber wort'er geplant, maer weinigh: dies geen handel daer mee gedreven wort: gelijk ook niet met de wortel *Mechoakanna*, *Radix China*, en andere

dere wortelen en drogeryen, die men door ervarentheit bevonden heeft zeer heilzaem te zijn. Waer onder de voornaemſte zijn: *Herba de Cobra*, of *Herba de Noſſa Senhora*: welker wortel een onfeilbaer geneesmiddel tegen het graveel is: als mede de wortel *Paquoquanha* by de Braſilianen geheten, die tegen alle ziekten onder hen gebruikt wort.

Daer groeien ook weelderigh vele gewaſſen, die derwaerts uit andere geweſten overgebraght zijn: als genber, tabak, rijs, katoen, Turkſe terruwe, Anil of Indigo. Zelf het zuiker-gewas is door de Portugeſen allereerſt van de Kanariſche eilanden in Braſil overgebraght.

De vruchten, die aldaer daghelijx gegeten worden, zijn *Ananas*, *Bananas*, *Mangaba*, *Akaju*, groote en kleine *Arakou*, *Guajaba*, verſcheide ſoorten van *Murukuja*, *Ibapiranga*, *Maſaxanduba*, *Akaja*, *Aratiku*, *Guitakory*, *Biringela*, *Mamaon*, Bakovens, kokosnoten, en verſcheide Indiaenſe vygen.

Onder d'aertvruchten zijn de wortelen *Batatas*, *Nhambi* en *Umbi*, als ook d'Amerikaenſe ekelen, *Munduy* geheten, die zeer goet van ſmake en voetſel zijn, en voor banket verſtrekken.

Het landt van Braſil is, door de menighte van rivieren en poelen, zeer vruchtbaer en luſtigh. Het is op zommige plaetſen vlak en effen, en rijſt op andere met heuvelen en bergen.

Daer het zich in de vlakte wijd en breet uitſtrekt, is het kleiachtigh, vet en vochtigh van gront: (welke oorden by de Portugeſen *Vergeas* genoemt worden) en brenght vele vruchten voort, inzonderheit zuikerriet en allerhande zaetgewaſſen.

De velden, ope landouwen en weiden, zijn minder des zomers; maer allermeeſt in de regenmaenden (alhoewel het lant dan zeer droevigh ſchijnt te zijn) vrolijk en luſtigh groen.

Tarruwe en rogge ſchieten, door de geduurige hitte en weelderigheit des gronts, te haeſtigh en te geil op, en worden al te vroeg rijp: hierom moeten de akkers geduurig bezaeit worden, zonder braek te leggen, en worden meer met zant als meſt tot het voortbrengen van vruchten bequaem gemaekt.

Die van uitheemſche zaden een ooghſt van vruchten verwachten willen, moeten het rijpen verwijlen of beletten: dewijl die langer in de aerde willen gequeekt worden, op dat de gewaſſen, ſchoon groot en rijp geworden, zonder zaet en granen, den lantman in zijne hope niet te leur ſtellen.

In Sprokkel- en Lentemaent, wanneer na het eindigen van den zomer, het vochtigh ſaizoen of regentijt volght, dan worden de planten en zaden in de aerde gedaen: dat in den eerſten avontſtont, en niet des daeghs, noch ſpade in den nacht geſchieden moet.

Al wat diep in d'aerde geſteken wort, daer de zonneſtralen niet doordringen kunnen, loopt gevaer van uit te gaen; dewijl d'aerde, die onder haer korſt, inzonderheit des zomers, zeer kout is, de ſcheuten, enten en zaden lichtelijk bederft. Dat de vreemde en onze eerſt aenkomende lantluiden, tot hun groote ſchade, geleert hebben.

De zaden, gelijk ook de vruchten, worden op ſteile en drooge plaetſen, op een heel andere tijt rijp, als op lage en broekige of vochtige plaetſen. Desgelijx kan men daer de hooge kokos- en palm-boomen, zonder eenige aenſchouw van tijt des jaers of ouderdom van boomen, verplanten, die evenwel weelderigh groeien en voortkomen.

De meeſte inlandtſche boomen en heeſters brengen byna den gantſchen tijt van't jaer bloeiſel en vruchten zeer weelderigh voort: dies men daer aen te gelijk de Lente, Zomer en Herfſt beſpeurt: desgelijx ook de wijngert, citroen, limoen en veele andere boomen, die uit Portugael en Angola overgebraght zijn: als ook veel wortelen, hauwvruchten en moeskruiden, die uit Nederlandt derwaerts overgevoert zijn.

Die rijpe druiven het gantſche jaer door willen hebben, ſnijden verſcheide wijnſtokken in verſcheide maenden, en plukken daer na rijpe druiven: waer uit zeer edele wijn, als Malveſey, geperſt wort.

De druiven, ſchoon zy wel groot waſſen en zoet van ſmaek zijn, worden, door de menighte van ongezijfer en mieren, bedorven, die het zap daer

uit zuigen, zonder iet of weinigh daer in blijft.

Anders heeft men daer verscheide Neerlantsche vruchtboomen gebragt, die zeer weelderigh tieren, en zeer goede vruchten voortbrengen.

De poelen van Brasil zijn, door de geduurige vocht, zoo wel op den gront als boven op, groen, en met geheel verscheiden slagh van poelkruiden en heesters bewassen. Dies men de poelen geen water, maer landt zou mogen noemen. Ook voeden zy zoo wel lant- en water dieren, als visschen.

Ontrent de monden der rivieren, daer ontallijke menighte van oesters en kreeften houden, is het landt met zeker slagh van boomen, *Guaparaba* of *Mangle* by de Brasilianen genoemt, zoodanigh bezet, dat het voor de reizers onbereisbaer is.

Op de steile heuvelen en wijtstrekkende bergen, die op d'eene plaetse kleiachtigh, en op d'andere met grote steenen als geplaveit zijn, is Brasil ook zeer vruchtbaer, en op weinige plaetsen, en zelden, onvruchtbaer of onbewassen: maer het leit overal met dichte boomgaerden en bosschen bewassen: waer over de Portugesen eertijts, met grooten arbeidt, hunnen wegh, in het reizen door het landt, na het kompas hebben moeten richten.

Op de bergen wort zeer welriekent hout gekapt, dat, om de verscheide kleuren en verruwen, en andere uitstekende gebruiken, als inzonderheit het Brasilien-hout, na Europe overgevoert wort.

Brasilien-hout. &c.

De boom of stam van het Brasilienhout is gantsch knobbeligh en bultigh, als dat van d'oude en dikke hagedoorens.

Hy riekt liefelijk, en worden zommige wel twee en drie vademen dik.

De bladen zijn donker groen, klein en stekelachtigh op het eind, en hangen aen dunne steeltjes.

Het spint, dat witachtigh, en ontrent drie vingeren dik is, wordt'er rontom afgekapt.

Dit hout wast ontrent tien of twaelf mylen van strant, in dikke bosschaedjen, onder het geboomte, hier en daer: alwaer het geschilt, en voorts met karren aen strant gebraght worr.

Het wordt meest tot verruwen gebruikt: hoewel men daer ook verscheide werkstukken van maken, en het glat en schoon polijsten kan.

De boom plant van d'uitspruitselen der wortelen voort, en geeft bloeisel noch vruchten.

De Brasilianen noemen dezen boom, uitstekentheits halve, *Ibirapitanga*.

In den begin van het innemen dezer landen, door d'onzen, vondmen in verscheide oorden, in de bosschen, goede parthyen van dit hout, door de Portugesen al afgekapt: het welk toen door de eigenaers, aen de Kompagnie, verkogt en overgezonden wiert.

Sedert wierdt het zelve hout, zoo door d'onzen als Portugesen, van tijt tot tijt gekapt, en op het jaer zestien hondert zes en zeven en veertigh, zoo door der Kompagnies debiteuren als anderen, aen dezelve gelevert.

En alzoo de Hooge Raden, Hendrik Hamel, Bullestrate en Kodde, bevonden, dat daer in buitensporigheit begaen wiert, en alle spruiten, zonder onderscheit, aengetast wierden, waer door in tijt en wijle de stammen zouden vernielt zijn geworden, zoo hebben die daer in by plakkaten voorzien, op dat de houthakkerye t'allen tijde mochte voortgaen en in zwang blijven, en de Kompagnie wat profijt daer mede doen.

Ander fraei en net hout, dat in Brasil valt, en daer ook handel mede zou kunnen gedreven worden, is op Portugeesch genoemt *Pao Santo*, *Gitayba*, Violetten-hout, *Maßaranduba*, cederen hout, en andere soorten, daer men mee fraeie werken van zou kunnen maken.

De boom, *Tataiba* by de Brasilianen geheten, en wiens hout de Portugesen *Pao Amarello* noemen, geeft een gele verruwe.

De boom *Arariba* heeft een aschverwigen schors; maer die wordt, in water gekookt, root, en geeft een rode verruwe van zich.

De boom *Jakauranda*, of *Jaturiba* of witte çeder, en vele andere boomen, lang

verſchaffen goet en bequaem hout tot den huis-en ſcheepsbouw; dewijl het lang duurt, en het water daer niet in trekt.

Uit de ſchorſen van zommige boomen worden door de Braſilianen lonten van gemaekt, en, by gebrek van hennip, touwerk daer van geſlagen.

Gewaſſen Timbo en Tipo.

Onvruchtbare en dorre plaetſen brengen zekere wonderlijke gewaſſen voort, als touwen, zonder bladen, die met een algemeinen naem *Timbo* en *Tipo* genoemt worden. Deze gewaſſen verſchaffen met hunne taeie en buighzame takken den kuipers hoepen: en de geſtampte ſchorſen den leerrouwers en ſcheeps-timmerluiden run en werk.

Vuurhouten.

Met het tegen malkanderen aenſlaen van zekere houten, van de boomen *Karaguata Guacu* en *Imbaiba* geheten, en uit andere gewaſſen, weten de Braſilianen helderder vuur, als wy uit een vuurſteen, te ſlaen. Het *Karaguata Guacu* is een wonderlijk en fraei gewas, met zeer lange, ſpitze, en dikke bladen, die twalef en vijftien voeten hoogh van d'aerde opſchieten. Het brengt een zeer ſchoonen en hoogen ſtam of ſtengel voort, die, tot rijpheit gekomen, boven aen den top gele bloemen krijght.

Van deze gedrooghde ſtam worden ſtijlen of ſtokken tot hangmakken of hangbedden gemaekt.

De bladen verſchaffen zeker werk en dradige ſtoffe, waer van de viſſchers hun garen maken en netten braeien.

Uit d'effe geſteke of ingeſnede bladen druipt een taei en vet zap, dat in plaetſe van zeep gebruikt wort.

De boſſchen worden'er niet alle jaers met bladen bekleet noch daer van berooft: het welk ook niet te gelijk op een zelven; maer op een gantſch verſcheiden tijt geſchiet. Daer en boven wort een gantſche boom niet te gelijk van bladen ontbloot: maer het een gedeelte der bladen valt af, en het ander blijft zoo lang daer aen zitten, tot dat d'eerſte of voorige bladen weer uitſchieten. Dies de boomen in Braſil niet op een zelven tijt bladen krijgen. Maer van eenige boomen vallen zommige bladen af, en andere groeien daer weer aen. Zommige boomen ſtaen altijt vol bladen.

Boomen van verſcheide ſlagh, als hooge rieten, en klimop-gewaſſen, ſtaen'er altijt weeldrigh groen, en kruipen op d'eene plaetſe zeer verre langs d'aerde, en klimmen op andere plaetſen by de hooghſte toppen der boomen op: dies zy ſig van verre als ontoegangkelijke boſſchen vertoonen, dat aengenaem en luſtigh om t'aenſchouwen is: dewijl zy, als prieel-gewaſſen, eene geduurige ſchaduwe geven.

Dies menſchen en beeſten onder de de dichte groente van kreupelboſch en boſſchaedjen leven: en de verborgene wegen van te jagen geven het grootſte vermaek.

Boom- en aertvruchten.

Men heeft'er verſcheide ſlag en aert van ſchoone boom en aert-vruchten: en onder andere geweldige ſchoone en groote oranje-appelen van verſcheide ſmaek.

De vordere vruchten, die, behalve de Mandihoka-wortel, in Braſil tot lijftoght vallen, zijn vele: als rijs, millie, batatas, ananas, banannas, meloenen, pompoenen, ballancias of water-meloenen, pompelmoeſen, komkommers, boonen, bakkovas, vygen, Marakuia, Mangavas, Arataku, Ape; beneffens eenige moeskruiden, als ſalade, kool, radijs, latuw, porcelein, peterſelie, kervel, gele wortelen, karoten, &c.

Vruchten Akaju.

Van gene vruchten maken de Braſilianen meer werks, als van de wilde appelen, *Akaju* genoemt: dewijl zy ongemeen zappigh zijn, en hen niet alleenlijk ſpijze; maer ook drank, die vele maenden goet kan blijven, verſchaffen.

De boom, daer aen de vruchten

Akaju groeien, munt in deught en nutigheit onder alle andere boomen uit, en is den inwoonders van die gewesten, als door eenen goddelijken weldaet, vergunt.

Hy is zeer fraei van aenzien en loofrijk, en spreit zich wijt en breet, met vele schoone takken, uit. Doch hy schiet zoo zeer niet in de hooghte op: maer kromt zich met verscheide boghten, en heeft zijne takken na d'aerde toe hangen.

Hy heeft hert hout, dat dienstigh tot den scheepsbouw is, en geeft in de zomermaenden van self een klare gom uit. De bladen zijn die van de nooteboom gelijk: doch zeer welriekend, en leggen hunnen aromatijke reuk niet af, dan door eene sterke distilleering. Maer veel welriekender zijn de bladen, die, wanneer het in Brasil Lente is, uitschieten: die men dan daerna schoon en hoogh root overal in de bosschen ziet.

De bloemen bestaen uit vijf blaetjes, en zitten, ten getale van hondert, in een kroontje, neffens elkanderen. In ieder bloemtje zit een stijl met een hooft.

Wanneer zy eerst uitschieten, dat in het begin van Herfstmaent geschiet, dan zijn zy spierwit: maer worden aenstonts roosverwigh. Zy zijn welriekend, en vervullen, even als de meilelien, met een zeer liefelijke reuk, het gantsche bosch. De vrucht bestaet uit eene kastanie en appel: want na de bloem volght een kastanie: dewelke boven aen een langwerpige appel uitwast, die uit spongiachtigh en taei vlees bestaet, met beziën en zaethuisjes onderscheiden, en vol zoet en zuurachtigh amper zap is. Dit zap verft en besmet met een yzerroestige kleur zoodanig het linnen goet, dat die door gene kunst kan uitgewassen worden, als eer de boomen weer bloeien. Het versche zap is witachtig als melk, en amper van smaek; maer desselfs kleur en smake vergaet allengs door gesting, en wordt sterk, en verwekt dronkenschap.

De buitenste schel van den appel is zeer dun, en ten deele geelachtigh, en ten deele roosverwigh. Dies deze zeer edele en treffelijke vrucht in fatsoen, kleur, en smaek verschilt.

In de kastanie zit een kern of pit, die beide de gedaente van een schapen-nier hebben. De pit is met een dun vlies bekleet; maer de kastanie met een dikke en spongiachtige asverwige schors: waer in een scherpe en zeer bytende olie zit, die de tonge en lippen als vuur brant, by aldien iemant die onverziens met den mondt aenraekt. Om d'olie in de schel te doen vervliegen, wort de kastanie onder de assche gebraden; en daer na met een hamer gebroken, en de pit daer uit genomen, die jaren lang onbedorven en goet blijft: of zy wort versch gegeten, en smaekt, gebraden, veel beter als een kastanie.

Deze appel, als ook de kastanie, die boven aen den appel vast zit, is den Brasilianen, sedert vele eeuwen, een groote troost tot levens-onderhout geweest.

D'oorlogen, die veeltijts onder hen ontstaen, worden ten deele uit begeerte van die vrucht gevoert: want d'overwinnaers slaen hunne legers by den boom neer, en blijven zoo lang besitters van de veroverde plaetse, tot dat zy alle de vruchten van deze boom afgegeten hebben. Zy rekenen ook daer by, op hunne wijze, hunnen ouderdom: want deze vrucht komt alleenlijk eenmael in het jaer voort: te weten, in Winter, Lou- en Sprokkel-maent: want dan ontbreekt dezelve in het gewest van Pernambuk.

Wanneer de zon van de Steenbokszonnekeerkring, of *Tropicus Capricorni*, terugh komt, dan wort het lant met die wateren bevochtight, die de inwoonders *de regen van Akaju* noemen. Indien dan deze boom van deze regen weinigh krijght, noch daer mee al te veel overvallen wort, zoo belooft hy den Brasilianen een goeden ooghst.

De kastanien zijn in den tweeden graet warm. Indien zy raeu en versch met een weinigh wijn en zout gegeten worden, dan smaken zy als okernoten. Maer de gebraden, of met zuiker ingeleide, smaken veel zoeter en herder: waerom zy ook onder het banket voor eene lekkernye op tafel gezet worden. D'olie, die in een aeder van de schel zit, geneest den hairworm: is warm van de derde tot de vierde graet: en wort in kankerachtige en quaetaerdige zweeren gebruikt.

De

De gom, tot een poeder gestooten, en met een bequame vocht ingegeven, opent de verstoptheden des lijfmoeders.

Uit het zap van deze vrucht wordt ook een drank of wijn gemaekt.

Palm-boomen.

Daer groeit veelerlei slagh van palm-boomen: welker zommigen van zelf in 't wilde, en zommigen, door naerstigheit der inwoonders, in de aerde gepoot worden, en tot een lustige hooghte opwassen.

Onder de wilde palm-boomen is de meeste, die by de Brasilianen *Pindova* genoemt wort, en zeer lustig en hoogh opschiet, en dichte bosschen maekt.

In de zeer verre afgelege bosschen groeit een slagh van palmboomen, dien de Brasilianen *Karavaibam* en *Anachekariri*, en de Portugesen met een Arabisch woordt *Tamar*, dat is, dadel, noemen: misschien om dat hy vruchten als dadelen voortbrengt.

Hy schiet zoo hoogh op als een dadelboom, heeft root en hert hout, met dikke draden van binnen, hoewel van geen gebruik.

De buitenste schors is graeu, en van d'aerde tot zekere hooghte met kraekbeenige schubben of schelferen bezet, die op een ry slekswijze staen. D'onderste zijn langer, daerna worden zy allengs korter: ja vallen ten leste boven af: want hooge boomen hebben den helft van den boven-stam glat: maer het onderste alleenlijk met schobben bezet. Want deze schobben zijn niet anders, als d'overblijfselen der takken, die af of uitgevallen zijn: terwijl de boom in de hooghte opschiet, en andere takken daer uitwassen.

Aen den top des booms zitten de takken bolront uitgespreit, en zien recht na boven, na onderen en ter zyde, gelijk d'Afrikaense dadelboom: maer veel çierlijker van aenzien.

Ieder tak is twee of drie voeten lang en zeer dik, op beide zyden plat of ingedrukt, en met herde en scherpe doornen bezet, die het fatsoen van een brandestoker hebben.

Aen het eind van ieder tak zit een eenigh groen en rondt bladt, met ploien of vouwen, als een waeier, dat van het eind tot byna het midden, in vele andere bladen, van fatsoen als de bladen van den dadelboom, gesneden is. Ieder van deze gesnede bladen is ontrent twee voeten lang.

Tusschen de takken, die de bladen dragen, schieten andere takken van vier of vijf voeten lang, uit: daer uit vele met witachtige wol bezette takjes overhants uitschieten. Aen deze takjes zitten op eene ry overhants bleekgele bloemtjes, zonder stelen, die ieder uit drie blaetjes bestaen.

Na deze bloemtjes volgen vruchten van gestalte en groote als een olijf, die eerst groen, bitter en niet eetbaer zijn: maer worden in het rijpen zwartachtigh, en in Sprokkelmaent zoet.

De Brasilianen noemen deze vruchten *Tirade*, en eetenze raeu en toebereit, voor een lekkernye: maer worden by d'onzen niet gegeten.

De bladen dienen inzonderheit om huizen mee te dekken, en korven van te maken.

De palmboom, *Pindova* by de Brasilianen genoemt, heeft, in plaetse van den schors, witachtigh en rou hout: en in stede van hout, van binnen spongiachtigh en dradigh, en licht ontvonkbaer mergh: waer uit de Brasilianen heilzame en zeer sterke loogh weten te maken.

Behalve dat heeft de boom geen of weinig nuttigheit, en wort alleenlijk tot çieraet, om zijne uitstekende hooghte en fraeie uitgespreide en loofrijke takken, begeert: want de Portugesen verçieren daer mede de portalen en wanden der kerken. Maer d'inboorlingen bedekken hunne hutten daer mee voor de regen. Zy maken daer ook korven en manden van.

De bladen van deze boomen hangen niet neerwaerts in de ronte, gelijk die van den kokos-boom: maer staen meerendeels recht over eind.

Dicht by d'uitschieting der bladen, schieten ook neerhangende takken uit, die trossen van vier of vijf voeten lang, en vol bloemen, voortbrengen. Waer na ook trossen van vruchten volgen, die van gestalte en groote als een hennen-ey, of noch grooter zijn, en op het eind spits toeloopen. Met het ander eind zitten zy in een dop, als een pijnappel.

Den

De rijpe vrucht is van buiten groenagtig geel, of ook bruinagtig. De schel of schors is van buiten dradig als in de kokos-noot: doch zoo dik niet; maer ontrent eens zoo dik als een hennen-eyer schael. Onder deze schel zit een weinigh safraen-geel vleesch, dat byna gene smaek heeft, en by de negers met Farinha of meel van Mandihoka gegeten wort.

Van binnen in dit vleesch zit een zeer herde noot, eyront, als de kokos-noot, en byna van een zelve dikte; maer zonder gaten. In de holligheit van deze opgebroke noot vindtmen een witte en hertachtige pit, van de groote als een okernoot; maer is een weinigh drooger, en zoo zoet niet, als die van de kokos-noot. Het gantsch jaer door hangen rijpe vruchten aen den boom, en de kernen of pitten worden zoo wel by d'inboorlingen als vreemdelingen gegeten.

De Brasilianen noemen deze vruchten *Inajamiri*, dat kleine kokosnoot gezeit is.

Uit deze pit wordt een treffelijke, en witte geurige olie geperst, die verkoelt, en in plaetse van rosen-olie kan gebruikt worden.

De versche olie wordt in de spijze; maer d'oude in de lamp gebruikt.

Uit de schors van de vrucht wordt ook heilzame en geele olie getrokken; maer is zoo verkoelend niet.

Uit den top des booms druipt een klare, welriekende en zeer schoone gom, die in plaetse van d'Arabische gom gebruikt wort.

In den top des houts zit een witachtigh mergh, en van smaek als een versche okernoot, dat, met broot en zout gegeten, een zeer goet voetsel geeft.

Kokos-boomen.

Daer groeien ook kokos- of klapper-noten boomen, die de Brasilianen *Inajaguacuiba*, en de vruchten of noten *Inajaguacu* noemen, die zeer veel van de boomen *Pindoba* verschillen: want zy schieten zelden met een rechten op; maer veeltijts met een krommen of gebogen stam van vier, en zomtijts van zeven voeten dik, en dikwils van vijftigh voeten hoogh.

De boom heeft gene takken: maer aen den top zitten vijftien, twintigh of meer bladen in een ronden kroon, ieder ontrent vijftien voeten lang

Daer groeien ook dadel-boomen, zoo mannetjes als wijfjes.

Alle gewassen en vruchten worden 'er inzonderheit van de groote mieren geweldigh geschonden en opgegeten: hoewel die door middel en behulp van vuur en water verdreven kunnen worden.

Eenige dingen, zoo gewassen als dieren, die in Europe vergiftigh zijn, zijn in Brasil eetbaer, of ten minsten minder schadelijk. Daer en tegen zijn in Brasil eenige dingen vergiftigh, en in Europe niet. Want men heeft in Brasil kikvorschen en vischjes, die ongemeen vergiftigh zijn: daer en tegen worden zekere groote mieren, en het vleesch van eenige slangen, hagedissen, padden, wurmen, en wilde rotten by d'inboorlingen voor lekkernyen gegeten.

Spijze en drank der Brasilianen.

D'algemeene spijze der Brasilianen is het meel van den wortel Mandihoka, dat de Brasilianen *Vi*, en de Portugesen, in een zelven zin, *Farinha de Mandihoka* noemen, daer af te vore wijtloopigh gesproken is. Zy nuttigen ook veelerlei vleesch van wilde dieren en vogelen, als ook van verscheide visschen, krabben en kreeften: insgelijx boom, aert, en verscheide hauw-vruchten: ja ook zekere ongedierten. Zy eeten 't vleesch half gaer, 't zy gekookt of gebraden. Zy kooken in ronde aerde potten, *Kamu* genoemt, die zy zelfs uit goede potaerde maken.

Het vleesch braden zy aldus: Zy maken eene kuil in het zant of in de aerde, en leggen op den gront of bodem der kuil groote bladen van zekeren boom, en op die bladen het vleesch, dat te braden is: dat zy desgelijx met bladen bedekken, en daer zant of aerde over smijten. Boven die aerde stoken zy een helder vuur, en doen dat zoo lang, als hen dunkt het vleesch wel gebraden te zijn. Wanneer'er wel opgepast wordt, is het ongemeen uitstekend lekker van smaek, en overtreft in lekkerheit van smake al het ander gebraden vleesch, hoe het ook zou mogen gebraden zijn. Zulk gebraden vleesch wort by hen *Biaribi* genoemt.

Gebraden of gezoden visch eeten zy met *Inquitaya*, dat is, Zout en Peper. Wanneer zy kreeften of krabben kooken, doen zy daer noit onder het koken zout by: maer eeten die gekookt, met enkel zout of met *Inquitaya*, en smaken dan wonder wel. Kleine visschen braden zy, in bladen van kruiden of boomen bewonden, in korten tijt onder de heete assche, gaer.

Het meel van den wortel Mandihoka nemen zy met de twee of drie achterste vingeren van de rechte hant, en werpen dat, onder het eeten, in den mont, zonder lepelen te gebruiken. Op een zelve wijze smijten zy gekookte peulvruchten in den mondt; en dat zoo vaerdigh en behendigh, dat naulix iet daer van voorby gaet.

Zy eeten dikwils des daeghs: ja ook des nachts, en onderhouden gene gezette tijden van eeten. Zy eeten met ongemeene groote stilte, en drinken zelden onder het eeten: maer na het eeten drinken zy daer op.

In plaetse van lepels gebruiken zy de vingeren of zeker slagh van schelpen.

De Brasilianen gebruiken ook tot hun voetsel het vleesch van verscheide wilde dieren: Als grote en kleine wilde zwijnen, die een navel of bult op de ruch, en zeer goet en heilzaem vleesch hebben.

Ook nuttigen zy het vleesch van rivier-verkens, *Kapiverres* by de Portugesen genoemt, dat zeer smakelijk is.

Drank.

De gemeenste of gewoneljkste en heilzaemste drank der inwoonders van Brasil, is kout rivier of fontein-water, dat aen die gewesten als goddelijk verleent is, en door zijne aengename koelte den genen, die door de hitte der zonne, en lange reize, afgemat zijn, verquikt en zeer verfrischt: het welk inzonderheit van 't fontein-water te verstaen is. Want schoon het rijkelijk en dikwils gedronken wort, zoo verwekt het evenwel in den buik gene winden noch pijne, noch verzwakt de mage: maer men bevind zich daer beter by. Ja het doet ook aenstonts swe-ten, en zet het water af, en ontsteekt de lust van eeten: en maekt dienvolgens d'inwoonders hongerigh.

Het water, dat uit de rivieren *Paray Paratybi* vloeit, is goet tegen de steen der blazen en nieren, graveel en jight: waer over men de luiden zelden van deze qualen hoort klagen.

Men heeft'er luiden, die hondert en meer jaren out worden, en noit eenigen anderen drank, als water, in hun gantsch leven geproeft hebben.

In de wintermaenden is bywijle het water, om de veelvoudige regen, zoo helder en ook zoo kout niet, als in de zomermaenden.

Bejaerde en oude luiden zijn niet min schranderder in de verscheidentheden van de waters te proeven, als de volken van Europe in de verscheide hoedanigheden van den wijn t'onderscheiden: ja men houdt de genen onvoorzichtigh te zijn, die het water, zonder onderscheit te maken, drinken: Want dewijl de meeste wateren van sneeu en metalen ontbloot zijn, en uit de hooghte en uit diepe bronnen, die na 't Ooste staen, neerwaerts schieten, door den langen wegh en geduurige hitte der zonne gekookt worden, zoo zijn zy zeer zoet en dun, en hebben gene droesem of drabbigheyd.

By de negers en gemeen volk wordt ook veeltijts zekere vuile en stinkende drank genuttight, *Garapa* doorgaens genoemt, die van zwarte zuiker en water gemaekt is, zonder byna te gesten; en, voor een geringen prijs verkocht wort. Dezen dranken slingeren beide mannen en vrouwen zeer gulzigh en overvloedigh in, en verslijten daer mede gantsche dagen en nachten, onder het zingen en danssen, zonder ophouden. Onder het drinken kijven of krakelen zy zelden, 't en zy uit jaloersheit.

Men doet'er bywijle eenige bladen van den boom *Akaju* by: door welker hitte de dampen opgewekt worden, die dan de herssenen des te lichter bevangen.

De Portugesen en d'onzen maken ook een luchtigen en koelen drank van water, zuiker en limoenen.

Andere gieten het water op eenigh kruit, en klensen het dan door en drinken het op. Zommigen duuwen een limoen in het water.

Behalve den gemeenen drank van kout en klaer water, maken de Brasilianen ook, uit verscheide vruchten en wortelen, verscheide wijnen, daer zy zich mee vrolijk maken en verlustigẽ: als inzonderheit uit de vruchten *Pakovens*, *Ananas*, *Mangaba*, *Janipaba*, *Karaguata*, &c. Want alhoewel de wijnstok aldaer op een zelven jaer drie en vier mael vruchten voortbrengt zoo groeit die evenwel aldaer in zulken grooten overvloet niet, datmen daer bequaemelijk wijn zou kunnen van perssen.

Eerstelijk hebben zy eenen drank *Kaoi* genoemt, dien zy uit de rijpe vruchten *Akaiu*, en gemenelijk *Kaju* genoemt, die aen den boom *Akayba* groien, bereiden. Zy stampen deze vruchten in een houte mortier, of duuwen het zap slechts tusschen de handen uit, en klensen het dan door, na het een weinigh te zinken heeft gestaen.

Deze drank of wijn is witachtigh als melk, zoo lang hy versch is: maer wort, na eenige dagen, bleker of grauwer.

Hy is zamentrekkend van smaek, en sterk, en bevangt, wanneer hy een weinighje te veel genomen wordt, de herssenen met dronkenschap.

Hy blijft een tijt lang goet; maer wordt eindelijk tot zeer goede en geurige eek of azijn: dien onkundigen den zelven voor wijn-azijn zouden houden.

De wijn of drank *Aipy* wort op tweederleie wijze uit wortelen gemaekt, 't zy met den zelven te kauwen of te stampen: hoewel op beide wijze door opkoking

Op d'eerste wijze kauwen oude vrouwen de gesnede wortelen *Aipimakaxera*, (een slagh van Mandihoka,) en spuuwen het kauwsel, dat als een pap of bry is, en *Karaçu* genoemt wort, in eene pot. Daer na wordt'er water op gegoten, en dan langsaem gekookt, onder het geduurigh omroeren. Eindelijk wort de vocht uitgeperst of gedrukt, dien de Brasilianen *Kavikaraku* noemen, en laeu drinken.

Anders wort dezelve wortel, na hy te deegh gezuivert is, aen stukken gesneden, en dan gestampt en met water gekookt, daer dan een witachtige drank als karrenmelk van komt, die ook laeu gedronken wort.

Deze drank is aengenaem en geurigh van smaek, byna als wei of hui, en een weinigh serpachtigh, en wort *Kacimakaxera* genoemt. Doch beide deze dranken worden met een gemenen naem *Aipy* geheten.

Pakoby is een drank, die uit de vruchten van den boom *Pakobete* en *Pakobuçu* gemaekt wort.

De drank of wijn *Abaty*, wordt by de Portugesen *Vinko de Millo*, genoemt, dat is, wijn van geerst, anders Turksche tarruwe, en *Maiz* by d'Indianen geheten: dewijl die van die granen gemaekt wort.

De drank *Nanài* wordt alzoo by de Brasilianen genoemt; dewijl hy van de zeer treffelijke vrucht *Nana* of *Ananas* gemaekt wordt, die de sterkste van alle d'andere dranken is, en het lichtste dronken maekt.

De drank *Jetici* wort by de Portugesen *Vinho de Batatas* genoemt: dewijl hy uit de wortelen Batatas, en op verscheide wijze onder malkanderen gemengt, bereit wort.

De drank *Beeutingui* en *Tipiaci* worden beide uit het meel van den wortel Mandihoka gemaekt: te weten, uit *Beju* en *Tepioja*

De Brasilianen vindẽ ook grote smaek in den Fransen of Rijnsen brandewijn, dien zy *Kacitata* noemen, en boven mate gulzigh inslingeren, wanneer zy dien bekomen kunnen.

Alle de Brasilianen drinken ook zeer veel en gulzigh tabak. Zy noemen het gantsch kruit of gewas *Petima*, en desselfs bladen *Petimaoba*.

De tabaks-bladen, na die eerst in de lucht gedrooght zijn, leggen zy by het vuur, om die des te gemakkelijker aen kleine stukjes te kunnen wrijven, en steken die dan in de pijpen, die uit de schors of schel van de noot *Pindoba*, of *Urukuruiba*, of *Joçara*, of *Aque*, of uit diergelijke andere gemaekt zijn. Te weten, zy snijden die aen het een eind af of open, nemen de kern of pit daer uit, en polijsten de schel. Dan steken zy in een gat, op d'eene zyde gemaekt, een rietje of houte pijp.

De

De Tapoeyers zuigen uit rechte, groote, en houte of ook steene pijpen, van kley-aerde gemaekt, die zulken grooten ketel hebben, dat een gantsche hant met tabak daer in kan.

Zy gebruiken ook pijpen van pot-aerde gemaekt en gebakken: als ook de genen, die uit Europe derwaerts gebraght, en by hen *Amrupetunbuaba*, en by de Portugesen gebroken *Katunbaba*, en by de Nederlanders noch meer gebroken, Katgebouw genoemt worden.

Wanneer de Tapoeyers, (te weten, de genen, die de dorpen bewoonen, en uit het geslaght der Tapoeyers zijn, *Kariri* genoemt) de dranken *Akavi* of *Aipii* toemaken, dan doen zy dat alle te gelijk. Daer na wordt een dagh beraemt, en die eenen ieder te kennen gegeven.

Zy komen alle des uchtens by een, en zuipen, beginnende van d'eene hoek des dorps, allen den wijn vervolgens van huis tot huis, uit, tot dat'er niet overblijft. Onder het inzwelgen van de dranken, zingen en danzen zy geduurigh. Wanneer iemant hunner door te veel dranks zich overladen en opgeblazen bevind, die doet zich braken, en begint dan op nieu weer te drinken. Die nu het meest kan braken en weer op nieuw drinken, wordt voor den braefsten en dappersten onder alle d'andere drinkebroeders gehouden.

Zoutpannen.

Op de kuste van Brasil heeft men verscheide zoutpannen, die overvloedelijk zout geven.

Op de Noortwest kust van Brasil leggen deze zoutpannen.

De zoutpanne, het Huis ter Woestijne genoemt, leit drie of vier mylen beooste de riviere *Aguarama:* welker eene arm zich oostwaerts te lande in opstrekt, tot deze zoutpanne, en lost, met een spring, zijn water daer in: het welk voornamelijk met de nieuwe Mane geschiet, die aldaer het hooghste water heeft.

Deze panne leidt vijf hondert of vijf hondert en vijftigh treden van de zee af: waer over zy geen water, als van den voornoemden arm der riviere *Aguarama* bekomt.

De rede van deze zoutpanne heeft geen beschut. Alleenlijk is'er een goede vlakke gront: daer men, een halve myle van de wal, niet wel drie vadem water heeft. En alzoo de Brise of landtwindt, die aldaer doorgaens waeit, gewoonelijk in het droogh saizoen, op den avont stil wort, zoo bekomtmen dan gelegentheit, om van des avonts tot des morgens, de schepen te kunnen laden.

Deze zoutpanne maekt alle maenden zout: als alleenlijk daer op gepast wort, datmen in den droogen tijt het zout water daer in laet loopen, en alsdan de rioelen daer op gesloten houdt. Maer als men daer niet op past, dan is men van dezelve niets zekers te verwaghten: dewijl het alrede gemaekte zout met den naeste spring wederom zou overvloeien, en het zelve te niet maken.

Beooste deze zoutpannen leggen in zee de *Baxos*, dat zijn klippen, die met laegh water droogh vallen, en kunnen dan van daer gezien worden.

Zy strekken zich van het vaste lant af, tot wel drie mylen tzeewaerts: doch wel een myle van den wal, daer de rechte doorvaert valt, heeftmen met laegh water geen tien voet diepte.

Het water valt aldaer, met een doot gety, acht voeten: en een West-zuidweste Maen maekt aldaer het hooghste water.

Vijf of zes mylen beweste het Huis ter Woestyne, leit de groote zoutpanne, genoemt *Karwaratama:* alwaer het zeewater, door een rioel ingelaten, in drie weken tijts tot zout wort.

Vijf mylen beweste de groote zoutpanne *Karwaratama*, leidt de riviere *Maritouva* genoemt, die de tweede riviere van die plaetse om de West is.

Deze riviere heeft, in het inkomen met spring en het hooghste water, niet meer dan twalef voet: dies het niet dan een tyhaven is.

Aen d'Oostkant, ontrent een halve myle de riviere opwaerts, is een zoutpanne, die zeer bequaem is om zout te maken.

Na men voorgeeft, zou men met behulp van tien of twalef blanken, tien of twalef zwarten, en twintigh of dertigh Brasilianen, jaerlix in Brasil wel tweeduizent lasten zouts uitleveren.

Men kon met bequame berken aldaer zoodanige menighte zout in de drooge maenden halen, als men in Neerlants Brasil van nooden had.

Ontrent ten halve wege, tusschen *Rio Grande* en *Siara*: als ook in *Siara*, aen de riviere *Wapanien*, leggen mee *Salinas* of zoutpannen.

Koopmanschappen van Brasil.

De meeste, beste en voornaemste koopmanschappen, die in Brasil vallen, bestaen in zuiker, Brasilien-hout, en verscheide andere verf-houten, tabak, huiden, konfituren, genber: als ook katoen, die aldaer in't wilt wast: en indigo, die niet lang te vore by mijnen tijt aldaer geplant geworden was. Maer onder deze waren de zuiker en Brasilien-hout de twee voornaemste.

Doch alzoo de tabak uit d'Eilanden zoo overvloedelijk in Nederlant gebraght wiert, dat'er zonderling geen profijt uit Brasil mede kon gedaen worden, zoo wiert die toen aldaer niet veel geplant: immers niet om grooten handel mee te doen, naerdien d'arbeit daer te dier was, en vermits de zuiker 't meeste opbrenght, waerom zich een ieder tot den bouw van dezelve begaf.

De zuikeren, die door de zuikermolens in Nederlants Brasil gemaekt wierden, quamen jaerlix tot twintigh of vijf en twintigh duizent kisten te beloopen: wanneer de Saffara of zuiker-ooghst goet was.

Bevolking van Neerlants Brasil.

Vrye luiden. De bevolking van Nederlants Brasil bestaet uit vrye luiden en slaven, die van verscheide natien en soorten van menschen zijn, zoo naturellen of inboorlingen, als vreemdelingen.

De vrye luiden dan waren Nederlanders, Portugesen, en Brasilianen, des lants inboorlingen: waer van de Portugesen verre d'andere by mijnen tijt in getale te boven gingen, en wel tien, ja meer, tegen een zouden uitmaken. Zy bezaten ook meest alle de zuikermolens, huizen en vaste goederen, uitgezondert eenige weinige Neerlanders, die zich tot de queking van de zuiker mede begaven: doch raekten meest alle buiten credit en tot onvermogentheit; inzonderheit die, door de muiterye der Portugesen, alles mosten laten staen, en hunne goederen verlaten, ter bescheidenheit der vyanden.

Behalve de genen, die zich tot lantbouweryen begaven, waren'er onder de vrye luiden vele, die zich met koopmanschappen, factoryen en ambachten erneerden.

De koopluiden verkochten hunne waren gewoonelijk met groote winsten, en zouden alle wel gevaren zijn, ten ware zy die zoo mildelijkelijk niet hadden uitgeborght: door welk borgen de Portugesen de middelen van ons volk onder zich sloegen, met voornemen om die nooit te betalen: gelijk (God beterr) d'uitkomste genoeghzaem geleert heeft.

D'ambachtsluiden hebben t'allen tijden groote daghloonen gewonnen, tot drie, vier, vijf en ook zes gulden daeghs: waer door eenigen, zoo nu en dan, met groote middelen na het Vaderlant keerden.

De genen, die herbergh hielden, en den drank met de kleine mate verkogten, quamen ook tot goede winsten, en sleepten veel gelts wegh: desgelijx alle de genen, die in 't klein verkochten, en niet borghden.

Die in Kompanjies dienst waren, 't zy Politijken, Militairen, of andere amptenaren, wierden in hunnen devoir en plicht gehouden, en volgens toegestane conditien gehandelt.

Waerom ook vele luiden, die voor dezen zich te landewaerts met landtbouweryen, ambachten, en andersints erneert hadden, nu hen die gelegentheit, by voorval van den oorlogh, ontbrak, zich wederom in krijghsdienst begaven, dien meest allen tractament wiert toegestaen, gelijk zy voorhene genooten hadden.

Onder de vrye luiden, die buiten dienst van de Kompagnie waren, was de Joodsche natie in grooten getale, die met menighte uit Nederlant in Brasil gekomen was, en zich aldaer ter neer gezet had. De Joden dreven aldaer grooten handel, en, na gelang, vry meer, als ons volk. Zy kochten eenige zuikermolens, en timmerden groote huizen op het Reçiff: en onderhielden zich meest alle met koopman-

manschappen: het welk een goede zake voor *Brasil* zoude zijn geweest: indien de negotiatie by hen binnen de regelen van gewoonelijken handel gedreven geworden, en niet tot zoodanige buitensporigheden en excessen geklommen was.

De slaven van Neerlants Brasil waren of Negers, dat zijn, zwarten, of naturellen van 't lant. Welker laeste of uit *Maranhaon* gehaelt, (die in den oorlogh gevangen waren,) of van de Tapoeyers gekocht waren, die deselve mede van hunne vyanden hadden verovert, en anders zouden dootgeslagen hebben.

Dan alzoo voorhene by d'onzen besloten was, datgene naturellen van Brasil tot slaven zouden gemaekt of gehouden worden, (het zy de zelve gevangene Tapoyers van *Maranhaon* waren, of van wat natie of staet die ook zouden mogen zijn, die den onzen van tijt tot tijt waren toegekomen,) zoo hebben d'onzen de volken voornoemt uit de slavernye getrokken, en geordonneert, dat zy vermoghten te gaen woonen in d'Aldeas of dorpen, en aldaer zoodanige vryheit genieten, als aen andere Brasilianen werdt toegestaen: hoewel met zoodanige bepaling, dat den genen, die van hen by de Portugesen wilden blijven, de landen helpen bebouwen, en de zuikermolens in treyn houden, mits daer voor behoorlijke betaling en belooning genietende, zulx wierdt toegestaen. En op die maniere waren noch vele Brasilianen onder en by de Portugesen gebleven: daermen in *Parayba* en *Ri Grande* vele van in d'Aldeas, in 't begin van den opstant, heeft getrokken: dies toen de slavernye over de naturellen van Brasil, sedert eenigen tijt herwaerts, quam op te houden.

Men had vele negers of zwarte slaven, van verscheiden natie of landaert, op 't Reciff en door gantsch Neerlants Brasil, die voornamelijk het lant bearbeiden, en daer door den Portugesen de kost te vore wonnen; want zonder die zou men de zuikermolens niet hebben kunnen aen het arbeiden krijgen, noch zuiker maken, ter oorzake van den zwaren arbeit en groote hitte der lucht.

Tusschen *Rio Grande* en *S. Françisko* telde men wel veertigh duizent negers, die alle in zuikermolens arbeiden.

Een zwart blinkende huit, platte neuzen, dikke lippen en krult kort hair, wort by hen voor schoonheit gehouden.

Deze negers of zwarten komen meest uit het koningrijk van Kongo, Angola en Guinea. Die de beste en arbeitzaemste zijn, kosten in goede tijden zeventigh, taghentigh, ja hondert en meer stukken van Achten. Bywijle zijn'er ook eenige voor veertien of vijftien hondert gulden verkocht: hoewel zoodanige iet byzonders geleert hadden. Maer by slechte tijden golden zy naulix 40. stukken van Achten. Ziet pag. 47.

Onder de Duitschen was'er niemant van eenigh vermogen, die niet eenige slaven hield.

By de Portugesen worden die slaven als onredelijke beesten gehandelt en onbarmhertigh gehanthaeft. Men moet zich ook met de slaven niet te gemeen maken: anders misbruiken zy de goetheit: maer matelijk gestraft, zijn zy best te regeren.

Men ziet deze negers dikwils vreemde potsen en wonderlijke grepen aenrechten. Het is een zeer overgeloovigh volk, dat altijt met toveryen en andere duivels-kunsten weet om te gaen. Zy wisten ons te zeggen, als'er eenige schepen komen zouden, schoon zy noch op d'andere zyde van de middellijn waren. Was'er iet gestolen, zy wisten het ook aen te wijzen.

Op zekeren tijt was een neger van eene van mijne byzondere vrienden ziek, daer ik my toen ter tijt juist in huis bevond, als'er een oude neger quam om hem te genezen, onder voorgeven van betoovert te zijn. Ik ging, neffens andere, mee in de kooken, om het zelve te zien, en wat deez oude neger zoude aenvangen. Hy deed eerstelijk den zieken opstaen, en nam een branthout, dat aen de haert lagh, en aen het een eind gantsch gloeiend en tot kolen verbrant was. Hy liet den betoverde driemael aen de gloeiende kolen lekken, nam daer na een kopje half vol water, en doofde de belekte gloeiende kool daer in uit, en wreef die daerna zoo lang in, tot dat het water scheen inkt te zijn. Dat water gaf hy

den betooverden te drinken, die het ook met eene teuge byna indronk, en voort daer op een gerommel in het lijf kreegh.

Toen vreef hy hem de zyden, en vatte boven de heupe een hant vol of het vet was: nam daer op zijn toegebogen mesje, dat hy in zijne gezontheit om 't lijf had ſteken, en deed het met de tanden op, terwijl hy met zijne hant noch al vaſt hield. Voorts ſneed hy met het mesje in de ſwarte huit eene ſnee van ruim twee vingeren diep, daer hy een boſch hair, en andere prullen in een gerolt, uithaelde. Daer na ſtreek hy met het overigh zwart water op de ſnee, die voort wederom te zamen kromp, en in weinigh tijts daerna toegeheelt was: gelijk ook de neger gezont wiert.

Onder deze negers zijn ook geweldige gaeuwe zwemmers en duikers, en weten een ſtuk van Achten uit de zee op te halen, daer het al vry diep is.

Zy zijn ook goede viſſchers, en winnen met het viſſchen veel gelts. Het welk aldus geſchiet. Zy gaen, voorzien met een angel en mantje, op drie kurkachtige drijf-houten aen malkanderen vaſt gemaekt, zitten, en roejen zoo, met een riem, verre in zee, en laten de baren over hunne drijf-houten heen rollen. Wanneer zy genoegh gevangen hebben, dan komen zy wederom aen lant.

Het gebeurde by mijnen tijt, dat zulken viſſcher, die zijn dingen wel doen kon, twee of drie mael verkocht wiert. Dit ſpeet hem zoo geweldigh, dat hy, om uit viſſchen te gaen, eenen ſteen mede nam, en met den zelven, aen zijn been gebonden, hem liet zinken, zonder oit weer boven te komen. Waer mee hy de ſmaet genoeghzaem meende gewroken te hebben.

Op zekeren tijt vermoorde zeker zwarte ſlaef zijnen meeſter uit haet, ſneed hem de tonge uit den hals, en deed zijn gevoegh daer weer in: gelijk hy zelf bekende.

Hy wierd, over het bedrijf van dien gruweldaet, levendigh gerabraekt, dat hy gantſch onverſchrikt en ſtijfzinnig uitſtont.

Op eenen tijt baerde zeker Afrikaenſe negerin, gene zwartin; maer eene vrucht, die gantſch ros van huit en van hair was. Men heeft'er ook een jongeling gezien, die uit een zwarte vader en zwarte moeder geboren wiert, en evenwel geheel wit van huit was, en zeer wit gekrult hair en wijnbraeuwen had; maer een platten neus had, na den aert der zwarten.

Men ziet'er oude negers met groote baerden, en gantſch grijs: desgelijx met het hair des hoofts grijs. Het welk geeſtigh om te zien is. De zwarte baert, die op een zwarte huit grijs geworden is, ſchijnt als met meel beſtrooit te zijn.

De naturellen of inboorlingen des lants van Braſil zijn in veelderleie natien of volken, ieder van verſcheiden name, verdeilt. Als daer zijn de *Tubinambos*, *Tobajaras*, *Petiguaras* en *Tapuijas* of *Tapuyers* of *Tapoeyers*: welke laeſte weer in vele andere van verſcheiden name en tale onderſcheiden zijn. Doch de drie eerſten gebruiken een en dezelve tale, dewelke alleenlijk ten deele in d'uitſprake verſchilt: maer de laeſte verſchillen van elkanderen geheellijk in tale. Bra[…]nen

De Braſiliaenſe ingeboorne mannen, die onder d'onzen en Portugeſen woonden, zijn middelmatigh van ſtal, ſterk van lichaem, breet van ſchouderen, en welgeſtelt van leden. D'oogen zijn hen zwart, de mont wijt, het hoofthair zwart en recht of ongekrult: de neuze ingedrukt, niet uit de natuur: maer door bedrijf der ouders, die den jongen kinderen de neuze induuwen: want platte neuzen wort by hen voor eene byzondere ſchoonheit gerekent. Zy beſchilderen het lijf: en zommige ook het aengezicht, met verſcheide verruwen. Zy hebben een yle of gene baert: hoewel'er ook vele zijn, die zwarte baerden hebben.

De vrouwen zijn ook van middelmatige ſtal, wel geſtelt van leden, en niet lelijk van leeft, en ook zwart van hair en ſterk van lichaem. Zy zijn uit de natuur wit van verruwe; maer door de geduurige hitte der zonne, is hen de kleure verandert, die wat na den geelbruinen trekt.

Deze Braſilianen komen vroegh tot de jeught, en worden langzaem oudt: waer door geſchiet, dat vele inboorlingen, en zelfs d'Europers, een jeughdigen en langduurigen ouderdom van hon-

hondert en hondert en twintigh jaren aldaer bereiken: niet anders, als of de hitte der jeught, door de koude des ouderdoms in die warme gewesten, getempert wierdt. Dies zijn de Brasilianen zeer langlevend, en worden zelden ziek, en ook niet lichtelijk grijs.

Hier toe helpt niet weinigh de zeer treffelijke en goede temper van lucht, water en klimaet.

Hierom hebben eertijts eenige Spanjaerts, die in hun Vaderlandt of in Oostindiën noit gezont waren; maer altijt gingen quijnen, zich na Brasil begeven, om die lucht en dat hemelsche water te genieten, als twee van de krachtighste hulpmiddelen tot het leven en gezontheit.

En alhoewel de kinderen der vreemdelingen met geduurige ziekten gequelt worden, en een derde deel der zelver naulix uit de kintsheit komt, zoo moet zulx meer de quade maniere van opvoeding, als d'ongetempertheit der lucht, toegeschreven worden.

Men vindt onder de Brasilianen weinigh kreupelen, of die schief of gebogghelt zijn; maer zijn doorgaens gaeu en rat: het welk met recht te verwonderen is; naerdien de moeders de jong geboorne kinderen noit bakeren of met zwachtels bewinden of binden: het welk zy oordeelen voor de kinderen ongezont, en oorzaeke van ziekten te zijn. Alleenlijk binden zy den jong geboornen kinderen de beenen met zekere zwachtels, die zy *Tapukura* noemen, vast.

Toen de Portugesen alleen het lant van Brasil bezaten en regeerden; eer de Neerlantsche Westindische Kompanjie een voet daer in zette, hielden zy de Brasilianen en naturellen genoeghzaem voor hunne slaven, die zy zoo veel verminderden en te niet maekten, als hen doenlijk was: ja ook zodanigh, dat zy voor taghentigh of tnegentigh jaren in de kapitanie van *Rio Grande* alleen, hondert duizent weerbare mannen, gewapent met pijl en boogh, konden uitmaken: daer men des jaers zestien hondert vijf en zes en veertigh geen drie hondert zou kunnen vinden: door welke uitroejing van dit geslaghten de Brasilianen, gelijk als met een doodelijke haet tegen de Portugesen ingenomen wierden: gelijk d'onzen daer na te recht bevonden hebben.

Daer en boven zijn de Brasilianen zoo door de voorgemelde oorlogen, als ziekten, die zomwijlen onder hen woeden, geweldigh vermindert.

Zy onthielden zich in het landt onder de Aldeas of dorpen van hunne plantagien, en gingen, om eenigh lywaet tot kleeding te bekomen, by zekere heeren van de zuikermolens, op maentgelt werken.

D'Aldeas der Brasilianen waren in *Goyana*, *Parayba* en *Rio Grande*, (hoewel mede een en ontrent *Igarasu* lag:) alwaer zy ontrent de rivieren bequame plaetsen uitgekoren hadden.

De hutten, daer zy in woonen, zijn van houte staken, met palmijt bladeren bedekt.

Zy mogen geenzins het jok van slavernye verdragen: zijn boven mate genegen tot luiheit, en schuuw van arbeiden: inzonderheit de Tapoyers. Zy leven vry en vreedzaem onder elkanderen, 't en zy wanneer zy by den drank zijn: want dan brengen zy dagh en nacht met zingen en danzen over. Vrouwen zo wel als mannen zijn zeer tot den drank genijght, en kunnen niet lichtelijk daer van afgebraght worden: naerdien zy van geen ding meer houden, als van dronken drinken. waer uit krakeelen en andere vuile en lelijke ondeugden onder hen ontstaen.

Zy zijn ook boven mate tot danzen genegen, dat zy met een algemeinen naem *Guau* noemen. Ook hebben zy verscheide wijzen van danzen: welker een *Vrukapi* genoemt wordt. Onder het danzen gebruiken zy ook verscheide wijzen van zingen.

De kinderen hebben ook zekere spelen, welker een *Kurupirara*: d'ander *Guaibipaie*, en derde *Guaibiguaibibuku* genoemt wort.

Zy brengen menighmael den gehelen dagh met ronken en slapen door, zonder naulix eens op te staen: indien zy gene spijze van node hebben, en de noot hen niet dwingt om uit te gaen.

Dicht by hunne hangematten branden zy vuur, zoo wel des daegs als des nacht: des daeghs om hunne spijs ze daer by te kooken, en des nachts om de koude lucht af te keeren, die in deze gewesten des nachts kouder is, als

als in vele gewesten van Europe, van wege de byna gelijke lengte van dagen en nachten, het gantsche jaer door.

Kleeding. De binnenlantse Brasilianen, zoo mannen als vrouwen, gaen moedernaekt, zoo alsse van's moeders lichaem gebooren zijn, zonder eenige schaemte. Maer die aen den zeekant woonen, daer d'onzen en Portugesen komen, hebben slechts een hemde van katoen of lywaet aen: hoewel d'aenzienelijkste mansperfoonen onder hen, by mijnen tijt, al geerne mede een çierlijk kleetje aentrocken, en daer op hoveerdigh waren.

Wanneer de man van huis gaet, dan volght de vrouw hem altijt na, waer hy ook gaet: 't zy ten oorlogh, of verre of naby.

Hy draaght niets, als zijne wapenen: maer de vrouw is als een muilezel beladen: want behalve dat haer van 't hooft af tot op den rugh een korf hangt, (die zy *Patigua* noemen) zoo draeght zy boven op het hooft een andere korf met haer huisraet; of een groore kalabas, met meel. Daer en boven hangen haer op zy de andere kleine kalabassen; daer zy water mee schep pen om te drinken. Daer by moet noch de vrouw een kint dragen; zittende op een katoenen doek of bandt; die aen de rechter schoude hangt. Het kindt zit met de beenen wijt van malkanderen: te weten, met het een been over den buik, en met het ander over de rugh van de moeder geslagen. Daerbeneffens hout de vrouw in d'eene handt eene papegay of een aep, en leidt met d'andere hant eenen hondt by een touw.

Aldus gaen zy beide zonder zorge, en ook zonder gelt in de beurs: maer hebben slechts een kalabas met een weinigh meel daer in, by hen. Op wegh vintmen ook gene herbergen, noch huyzen om in te slapen: maer de bosschen en velden dienen hen tot legerplaetsen, die voor niet met allen spijze verschaffen: gelijk de rivieren, meiren en fonteinen drank: als ook zeker gewas, *Karageata* genaemt, dat tusschen zijne bladen, in de holte, altijt regenwater heeft: tot een groot behulp in dorre en onvruchtbare plaetsen, daer dikwils, op eene streke van tien of twaelf mijlen geen riviere noch beek te vinden is. Tegens den avont, daer zy willen rusten, spannen zy hunne hangmatten aen de boomen, of aen palen

palen in d'aerde geslagen. Dicht daer by leggen zy een vuur aen, om hunne spijze te koken en braden: en eeten en drinken alsdan. Voor de regen slaen zy een hutte van palmboomen takken op.

Wanneer sy t'huis zijn, gaen de mannen des uchtens met een pijl en boge in de bosschen of velden, om eenig wilt gedierte of vogels te vangen: of zy begeven zich in zee, of in de naeste riviere, om te visschen. De vrouwen gaen na de planteryen, en verrichten aldaer haren opgeleiden arbeit. Eenige vrouwen gaen ook met den mannen, om den vangst na huis toe te dragen.

Het wilt gedierte vangen zy op verscheide wijzen: want zy schieten het of met pijlen: of graven diepe kuilen in d'aerde, en bedekken die boven met takken en loof van boomen, en leggen op zekere plaetsen eenigh aes: daer dan het wilt onverziens, uit begeerte na het aes, komt invallen. Deze wijze van vangen wordt by hen *Petaku* genoemt. Of zy maken ook zekere vallen van hout. Zy hebben noch verscheide andere wijze en maniere van wilde dieren te vangen, die zy ook ieder met een byzonderen naem noemen.

Om de vogelen te vangen, gebruiken zy zekere werktuigen, die zy *Jukana* noemen, en van dried'erlei slagh zijn: te weten, *Jukanabiprara*: dat een gereetschap is, dat de vogels by de voeten vangt. *Jukanajuprara* is een gereetschap, dat de vogelen by de hals vat: en *Jukanapitereba*, dat hen midden by het lijf vat.

In de rivieren schieten zy de visschen met pijlen, of vangenze met hoeken, daer zy ronde wurmen, *Kandaguaku* geheten, of krabben, of kleine vischjes, aen doen. Zy maken de visschen zuizeligh, en als dronken, met de bladen van *Japikaj*, of met *Timpotiana*, of met *Tinguy*, of met *Tinguiri*, of met de vrucht *Kururuape*, of met de wortelen *Magui*, of met de schors van den boom *Anda*, en diergelijke, tot dat zy als doot boven op het water drijven. Zy visschen ook met zekere bennen of zeven, *Vrupema* genoemt, die zy van zeker riet, *Vruguiboandipia* geheten, maken.

In zee visschen zy met aes, aen een angel of yzere hoek gedaen, zittende op drie aen malkander gehechte houten, die zy *Igapeba*, en de Portugesen *Jangada* noemen: welke visch-vaertuigen van 't hout des booms *Apiba* gemaekt worden.

Huisraet.

Het huisraet der Brasilianen is gantsch weinigh, en bestaet voornamelijk in een hangmak, om in te slapen, die zy *Ini* noemen.

Deze hangmakken zijn zes of zeven voeten lang en vier breet, en netsgewijze van katoene garen gebraeit, die zy, wanneer zy slapen willen gaen, met beide einden aen twee balken in de huizen of hutten, of aen twee stammen of takken van boomen in 't ope velt, wat hoogh van d'aerde, vast binden: want plat op d'aerde slapen zy niet: eensdeels om het schadelijk ongedierte te mijden: en ten andere om de quaetaerdige dampen, die uit het aertrijk op trekken, te schuuwen.

De Tapoeyers, *Kariri* genoemt, hebben groote hangmakken van twaelef of veertien voeten lang, daer in vier menschen te gelijk kunnen leggen.

De Portugese vrouwen maken zeer fraeie en groote hangmakken, die met verscheiden beeltwerk doorwroght zijn.

In plaetse van schotelen of kannen, gebruiken zy kalabassen, die midden in de lengte doorgesneden, en met een roode verruwe, *Uruku* genoemt, van buiten beschildert, en van binnen met zwart bestreken zijn.

Hunne vlesschen, kannen en kroezen, bestaen uit heele kalabassen van verscheiden slagh, *Kuite*, *Jaroba* en *Kribuka* genoemt. Een heele groote en wijde kalabas kan in zijn hol dertigh of vijf en dertigh kannen nats houden, en wort op brasiliaensch *Kuyaba* genoemt: maer de helft van een lange kalabas heet *Kuipeba*.

De gemeene man maekt messen van zekeren steen, welke messen zy *Itaque* noemen: en ook van riet, die zy *Taquoaquia* heten. Anders gebruiken zy ook Hollantse messen.

Zy hebben ook mantjes van bladen

van palm-boomen gemaekt, die zy *Patigua* noemen, daer in zy al verbergen wat zy hebben. Ook hebben zy andere korven van riet gevlochten. Al dit huisraet noemen zy met een algemenen naem *Karamemoa*. Van rijs en takken maken zy langwerpige en tamelijk breede korven, die zy *Panaku* noemen, en hen inzonderheit in het vervoeren van den wortel Mandihoka dienen, wanneer zy farinha of meel daer van maken zullen. Want wanneer zy verreizen zullen, dan gebruiken zy de korven *Patigua* genoemt: maer de zwarten en slaven gebruiken op het Reçiff de manden *Panaku*, om alle dingen in te dragen.

Wapenen der Brasilianen.

De voornaemste wapenen der Brasilianen zijn pijl en booge, en houte knotsen.

De bogen zijn van hert hout gemaekt, en worden by hen *Guirapara* en *Vrapara* genoemt: maer het hout, daer zy van gemaekt worden, *Guirapariba Vrapariba* geheten.

De pezen der bogen zijn van katoen gedraeit en worden *Guirapakuma* genoemt:

De pijlen zijn van wilt riet gemaekt, en *Uba* genoemt.

De scherpe einden, punten of spitsen der pijlen zijn van zeer hert hout, of van de tanden der visschen, *Iperu* genoemt, of van beenen of riet op verscheide wijze scherp gemaekt.

Eenige pijlen hebben vele punten of spitsen, andere een eenige.

Jaer-rekening.

Het getal der jaren hunnes ouderdoms en loop des levens, rekenen zy, naerdien hen de rechte kunst van tellen onbewust is, by de kastanien van de vrucht *Akaju*; welke kastanie zy *Akaguakaya*, en ook *Akajuti* en *Itimabara* noemen. Want om het getal van hunnen ouderdom t'onthouden, leggen zy alle jaren zulk een kastanie wegh: naerdien de vrucht van dien boom slechts alle jaren eenmael rijp wort: te weten, in Winter- en Loumaent, en duurt tot in Lentemaent.

Hunne jaren rekenen zy van den opgang der regensterre, die zy *Teixu* noemen: waerom zy ook het jaer met denzelven naem bedieden. D'opgang dier sterre geschiet aldaer in onze Bloeimaent.

Godsdienst.

De woeste Brasilianen of Barbaren, die te landewaerts in woonen, hebben byna geen gevoelen van godsdienst, en weten niets van den oorsprong en schepping van dezen geheel-al.

Van den algemeenen watervloet hebben zy eenigh geheugenis: hoewel zeer beuzelzinnigh: te weten, na alle sterflijke menschen door het water verdronken waren, was zeker eenige mansperzoon met zijnen volle zuster overgebleven, dewelke reeds zwanger was. En van die twee had het menschelijk geslaght weer zijnen oorsprong en aenwas gekregen.

Zy kennen ook geenen God, noch bidden iet eigentlijk aen: waerom ook in hunne tale geen naem te vinden is, die God uitdrukt: 't en zy misschien *Tuba*, waer mee zy eenige opperste uitstekentheit bedieden: waerom zy ook den donder *Tupakununga* noemen, dat is, geraes of gekrijs, door d'opperste uitstekentheit gemaekt: want *Akunung* bediet, geraes of gekrijs maken.

Zy weten noch kennen geen hemel noch helle na dit leven: alhoewel zy, door overlevering der ouden, gelooven, dat de zielen, na het scheiden uit den lichaem, overblijven, en zomtijts in duivelen of geesten veranderen, of na waterrijke en lustige boomrijke velden overgevoert worden, en aldaer geduurigh juighen en danzen.

Zy houden, dat de vrouwen en strijtbare mannen, die vele vyanden doorgeslagen en opgegeten hebben, na de doot, na die vermakelijke velden, die zy stellen achter zekere bergen te zijn, gaen, en aldaer juighen en vrolijk zijn.

Voorts gelooven zy, dat alle andere logge, luie en trage menschen, die niet waerdighs in dit leven bedreven hebben, van den duivel, na de doot, gepijnight worden. Deze duivel wort by hen met verscheide namen ge-

genoemt, als *Anhanga*, *Jurupari*, *Kurupari*, *Taguaiba*, *Temoti*, *Taubimama*. &c.

Zy hebben hunne wichelaers of offer-papen, die zy *Paje* en *Pay* noemen, en raetvragen, wanneer zy ten oorlogh trekken, of eene andere reize aenvangen zullen: die hen dan voorzeggen, wat gebeuren zal.

Zy vrezen geweldigh de booze geesten, die zy *Kuripira*, *Taguai*, *Macachara*, *Anhanga*, *Jurupari* en *Marangigona* noemen: hoewel met verscheide betekenissen: want *Kuripari* betekent een godheit der gemoeden of herten: *Makachera* een godtheidt der wegen, die den reizers voortgaet. *Jurupari* en *Anhanga* betekenen enkelijk den duivel. *Marangigoana* betekent gene godheit: maer de ziele van het lichaem afgescheiden, of iet anders, dat d'aenstaende doot voorzeidt: hoewel het den Brasilianen zelfs niet genoegh bekent is: en evenwel het allermeest vrezen: zoo dat zy zomtijts door een ingebeelde en ydele schrik haestigh komen t'overlijden Des niettegenstaende eeren zy die geesten met gene ceremonien of beelden: hoewel eenigen, met staken in d'aerde geslagen, en met geschenken, neffens deze palen geleidt, die geesten trachten te verzoenen. Zelden verschijnen die geesten onder hen zichtbaer.

Zommige houden den donder, eenige den kleinen Beer, en andere andere sterren voor eene godheit.

De Brasiliaense volken *Potiguaras*, hebben een zekere wijze van de genen te betoveren, dien zy quaet gunnen en doen hen sterven.

Deze wijze van te betoveren wordt by hen *Anhamombikoab* genoemt.

Die onder de Portugesen en Nederlanders leefden, volghden de Kristen leere; hoewel zeer koel: gelijk zy ook, tot hun ouderdom gekomen, tot den Kristen godsdienst zich zeer nalatigh toonden. Ook kan men hen bezwarelijk de leerstukken van den Kristen godsdienst inprenten, 't en zy wanneer zy noch jong zijn, en verre van d'ouders woonen.

D'onzen hebben evenwel verscheide Brasilianen bekeert: waer toe allereerst de leeraer Doreslaer goede fondamenten geleit had: wien in d'Aldea of vlek der Brasilianen, de predikant Thomas Kemp volghde, die, als in de Brasiliaense tale wel ervaren, met gene minder yver de zaligheit van dien landaert benaerstight heeft. Noch was hen ten dienste de predikant Dionisius Biskareta, een oudt eerlijk man, en geboren Kastiliaen: als ook een proponent, genaemt Johannes Appricius, die by hen in goet aenzien was, en veel by hen vermoght.

Daer waren onder hen ook drie schoolmeesters, die hen lezen en schrijven leerden, en in de gebeden oefenden. Maer door den opstant en muiterye der Portugesen mosten zy zich uit hunne Aldeas vertrekken: waer door alles in groot verloop rackte.

Ziekten en Geneesmiddelen.

Men weet aldaer van vele ziekten niet, die wy hier te lande hebben. In het genezen der ziekten gebruiken zy enkele geneesmiddelen, en lagghen d'onzen over het gebruik van tzamengestelde geneesmiddelen uit. Met groote schranderheit weten zy die in en uitwendigh te gebruiken, inzonderheit in ziekten, die uit vergif ontstaen zijn. Met hoorne koppen, door zuiging, of door scherfving, en zelf door d'aderlating, trekken en halen zy d'overtolligheit des bloets uit, en gebruiken, in plaetse van een lançet, de tant van een hay, die zy *Kakaon* noemen: zonder welke tant men hen naulix uit ziet reizen.

Wanneer een hunner in eene ziekte gevallen is, dan komen de vrienden, en brengen ieder geneesmiddelen voor den dagh, welker kennis zy door ervarentheit bekomen hebben.

Aenstonts daerna scherven en snijden zy, met de doornen van den boom *Karnaiba*, en met de tanden van visschen, diep in de huit der vleezige deelen van armen en beenen, om het bloet overvloedelijk daer uit te doen loopen Het zelfste doen zy by na door eene zeer sterke zuiging, met den open mont op het beledighde deel te leggen, en meinen daer door het gantsche lidt van ziekte en vermoeitheit te bevrijden.

Braking verwekken zy met gewelt:

te weten, door middel van zekere tzamengedraide bladen, *Karnaiba* genoemt, die zy in de keel fteken.

Wanneer deze en diergelijke geneesmiddelen vruchteloos en vergeefs gebruikt zijn, zoo ftellen zy niet meerder in 't werk; doch laten evenwel den kranken niet leggen: maer dooden den zelven, als of zy aen zijne behoudenis wanhoopten, eenparelijk, en zeer wreet met houte knotfen: hoewel fy hem, en ook hy fich zelven, gelukkig acht, dat hem te beurt valt dus mannelijk te fterven, en hy uit alle ellenden weghgerukt wort. Want hier in glorieren zy, wanneer zy de doot op de lippen hebben.

Zy woeden met geen minder gejuigh tegen het lijk van hun bloetverwant als vyant: het een uit een vuile liefde, en het ander uit een onmenfchelijke wraeke: want zy verfcheuren het zelve, als wilde beeften. Het vleefch fcheuren zy met de tanden van het gebeente af, en eeten het voor een lekker difch-gerecht op.

Baring. Het vrouwvolk is wonder vruchtbaer, baert zeer gemakkelijk, en krijgt zeer zelden een miskraem.

De man gaet, ten tijde des kraembeds, in plaetfe van de vrouwe, d'eerfte dagen na de baring, te bedde leggen, en nuttight lekkernyen en fpijze, even als een kraemvrouw. Want de kraemvrouwen ftaen, aenftonts na de baring, zonder iemants hulp te gebruiken, op, en wandelen, en loopen ter ijl na de naefte riviere, om het lichhaem af te waffen.

De geftorvene kinderen beweenen zy niet boven twee of drie dagen: dat inzonderheit door de moeders gefchiet, die het gantfch huis met gefchrei en geween vervullen.

Verwellekoming. Zy ontfangen magen en vrienden, wanneer die van de reize t'huis komen, met uitgeftorte tranen: welkers ellende en kommer, die zy buiten 's lants uitgeftaen hebben, met veel zuchten en tranen bewenen, en met d'armen hen om den hals te ftaen, en het hooft aen den borft te duuwen.

En alhoewel de Brafilianen eertijts uit het geflaght der menfchen-eeters gefprooten zijn, zoo hebben evenwel eenigen, door het verkeeren en omgaen met d'onzen, hunne Barbaerfcheit afgeleit, en zich zoo menfchelijk en heufch als d'Europers dragen.

Tapuyers.

De volken Tapuyers onthouden zich in de binnenfte geweften van Brafil, verre van ftrant, ten Wefte van de lantfchappen van Brafil, die by d'onzen of by de Portugefen bezeten wierden, en over de bergen, tuffchen *Rio Grande* en de riviere *Siara*, en aen *Rio St. Françisko.*

Zy zijn in verfcheide volken verdeilt, die alle in name en fprake van elkanderen verfchillen: want voor eerft woonen achter de kapitanie of lantfchap van Pernambuko de Tapuyers, *Kariri* genoemt: welker koning *Cerioukeiou* heet: daerna een weinigh verder, de *Karirivafu*: dier koning *Karapoto* genoemt wort: dan de *Karirijou*: vervolgens de *Tararijou*, die by d'onzen de bekenfte waren: welker een gedeelte door eenen koning *Janduy* of *Janduwy*, en het ander gedeelte door eenen *Karakara* beftiert wiert. Andere ftaen onder andere koningen, als *Pritijaba*, *Arigpaygh*; *Wanafewajug*, *Ifering* en *Dremenge*. Die van koning *Janduwy* onthouden zich over Rio Grande na't Wefte, en zwerven op verfcheide woonplaetfen omher: maer komen in Slacht, Winter- en Loumaent nader aen de zee; dewijl de vruchten *Kajous* dan rijp zijn, die binnen in het lant niet overvloedelijk vallen.

De Tapuyers zijn groot van lichhaem, en grooter als d'andere Brafilianen, en fteken boven d'onzen met hals en hooft uit: zijn dik en groot van hooft, bruinverwigh of vael van verruwe, zwart en rou van hair, dat zy over den hals laten hene hangen, doch fcheeren het tot aen d'ooren op het voorhooft af. Eenige fcheren zich ook na d'Europifche wijze: maer al 't overigh lichaem houden zy kael en hairloos, en zelf ook de wijnbraeuwen.

De koningen en Grooten worden van den gemeenen man onderfcheiden, eensdeels aen het hoofthair, en ten andere aen de nagelen: want een koning laet het hair kroonswijze fcheren, en heeft zeer lange nagelen aen de duimen. Maer zijn bloetverwanten

en

en andere krijghsbevelhebbers houden aen alle de vingers lange nagelen: behalve aen de duimen: want het wort by hen voor een groote çieraet gehouden, lange nagelen te hebben.

Zy zijn ongemeen ſterk, en kunnen eenen ſtier ter neer vellen.

Wanneer Prins Maurits t'eener tijde begeerigh was, om te zien hoe de Tapuyers tegen wilde ſtieren zouden kunnen vechten, deed hy, met groote moeite, een wilden ſtier voor zijn huis op het plein, dat rontom met paliſſaden afgeſchut was, brengen. Menighte van menſchen ſchooten derwaerts toe, om te zien, hoe dit gevecht zou afloopen.

Twee Tapuyers, die vechten zouden (want d'andere met hunne vrouwen zagen toe) quamen gantſch naekt op de plaetſe, gewapent alleenlijk met pijl en boge.

De ſtier hen ziende, zette met alle macht op hen toe. Maer de Tapuyers, die zoo ſnel als een paert liepen, en en zich daer op verlieten, ſchooten den ſtier t'elkens met pijlen in de ribben, dat hy lilde. Waer op dan de ſtier met een naer en yzelijk gebrul op hen toe ſchoot. Doch zy verberghden zich t'elkens achter eenen boom, die op het midden van het plein ſtont, en ſchooten den ſtier van daer weer in de zijden. Dit duurde zoo lang, tot dat de ſtier, door al het bloeden en ſpringen, machteloos wierdt. Toen ſprong een van de twee Tapuyers op den ſtier, en vatte hem by de hoornen, en kreegh hem met gewelt onder de voet. Daerna ſprong'er ook d'andere Tapuyer op, en ſloegen beide den ſtier voort doot. Zy brieden hem zoo wat in een gat, in d'aerde gemaekt, daer zy een goet vuur op ſtookten, en aten hem dien dagh noch met hun alle op.

De Tapuyers, beide vrouwen en mannen, en zoo wel gemeene luiden, als grooten en koningen, gaen byna gantſch moeder naekt: alleenlijk hebben zy de roede van hunne mannelijkheit ingetrokken en bewonden in een beurſe of netje, van baſte van boomen gevlochten, en binden het met zeker bantje, dat zy *Takoaynhâa* noemen, vaſt. Wanneer zy willen piſſen, binden zy dat weer los. Zy toonen meerder beſchaemtheit, met d'uitgeſpanne roede te toonen, als ons volk. Op een zelve wijze hebben ook d'andere binnenlantſche Braſilianen de mannelijkheit bewonden.

De vrouwen der Tapuyers bedekken de ſchaemte ſlechs met een bosje van kruiden, of takje met bladen van zekeren boom, dat zy tuſſchen een koorde inſteken, die zy, in plaetſe van een gordel of riem, om den middel gebonden hebben. Diergelijk takje dragen zy ook tot bedekſel voor den aers: hoewel beide die deelen, zoo voor als achter, zoodanigh niet bedekt zijn, of vertoonen haer noch aen d'eene of andere kant. Alle daeghs wort dit bosje van kruiden of loof van boomen by haer vernieuwt.

De mannen binden kransjes, gemaekt van de vermiljoen roode veeren des vogels *Guara*, of *Kaninde*, om het hooft, en laten van't achterſte gedeelte des krans eenige veeren hangen, die uit de ſteert van den vogel *Arara* of *Kamud* getrokken zijn.

Eenigen binden ſlechts een katoene koorde om het hooft: waer aen achter eenige lange roode of blauwe veeren hangen: welke koorden zy *Akanbuaçaba* noemen.

Sy maken ook mantels van dikke katoene draden, en als een net geweven of gebraeit. In ieder knoop ſteekt een rode veder van den vogel *Guara*: waer onder zwarte, groene, gele en bonte veren van de vogels *Aakukaru*, *Kazinde* en *Arara* doorſteken en vermengt zijn: zoo dat de geheele mantel met veeren doorboort is: welke veeren byna op een zelve wijze en geſchikte orde, op malkanderen leggen, als de ſchubben op eene viſch.

Aen het binnenſte eind van zulk een mantel is een kap: dies dezelve mantel het gantſch hooft, ſchouderen en onder-lijf, tot aen de aers bedekken kan.

Deze mantel wort by hen eensdeels tot çieraet, en eensdeels tegen de regen gedragen: dewijl het water daer niet doordringt; maer by af en neer loopt. Men noemt deze mantels in hunne tale *Guara Abuka*. Zy plakken of hechten ook gemeenelijk met waſch of wilde honigh zekere kammen of kuiven: van fraeie vogel-veren aen het hooft, welke kammen zy *Aguana* noemen.

Wanneer hunne vader of moeder ſterft, trekken zy al het hair des hoofts uit.

Zy hebben d'ooren of oorlellen zoo wijt doorboort, dat men een vinger daer in kan ſteken, daer zy eenen been van een aep in ſteken, dat zy *Nambipaya* noemen: of eenigh hout van een vinger lang, met katoene draden omwonden.

De mannen hebben d'onderſte lip doorboort, daer in zy een ſteen, 't zy kriſtal, of ſmaragd, of jaſpes, van de groote als een hazelnoot, ſteken. Dezen ſteen noemen zy *Metara*, en, indien hy groen of blaeu is, *Metarobi*. Maer inzonderheit beminnen zy een groenen ſteen, en dragen dien veeltijts. De wangen zijn aen beide de hoeken des monts doorboort, te weten, in gehuuwde mannen alleenlijk, die in ieder gat een hout, van groote en geſtalte als een ganſen-ſchaft, ſteken, dat als een ingeſlage ſpijker uitſteekt. Of ſy ſteken een ſteen daer in, dien zy *Tembekoareta* noemen. Veeltijts doorbooren zy ook de neusgaten, en doen'er diergelijke houten in, die zy *Apiyati* noemen.

Zy beſtrijken en beſchilderen het lichaem op verſcheide wijzen en leelijk, met zekere bruine verruwe of zap, die uit zekeren appel *Janipapa* geperſt of gedrukt is. Desgelijx beſchilderen ook de vrouwen het lichaem met verſcheide kleuren.

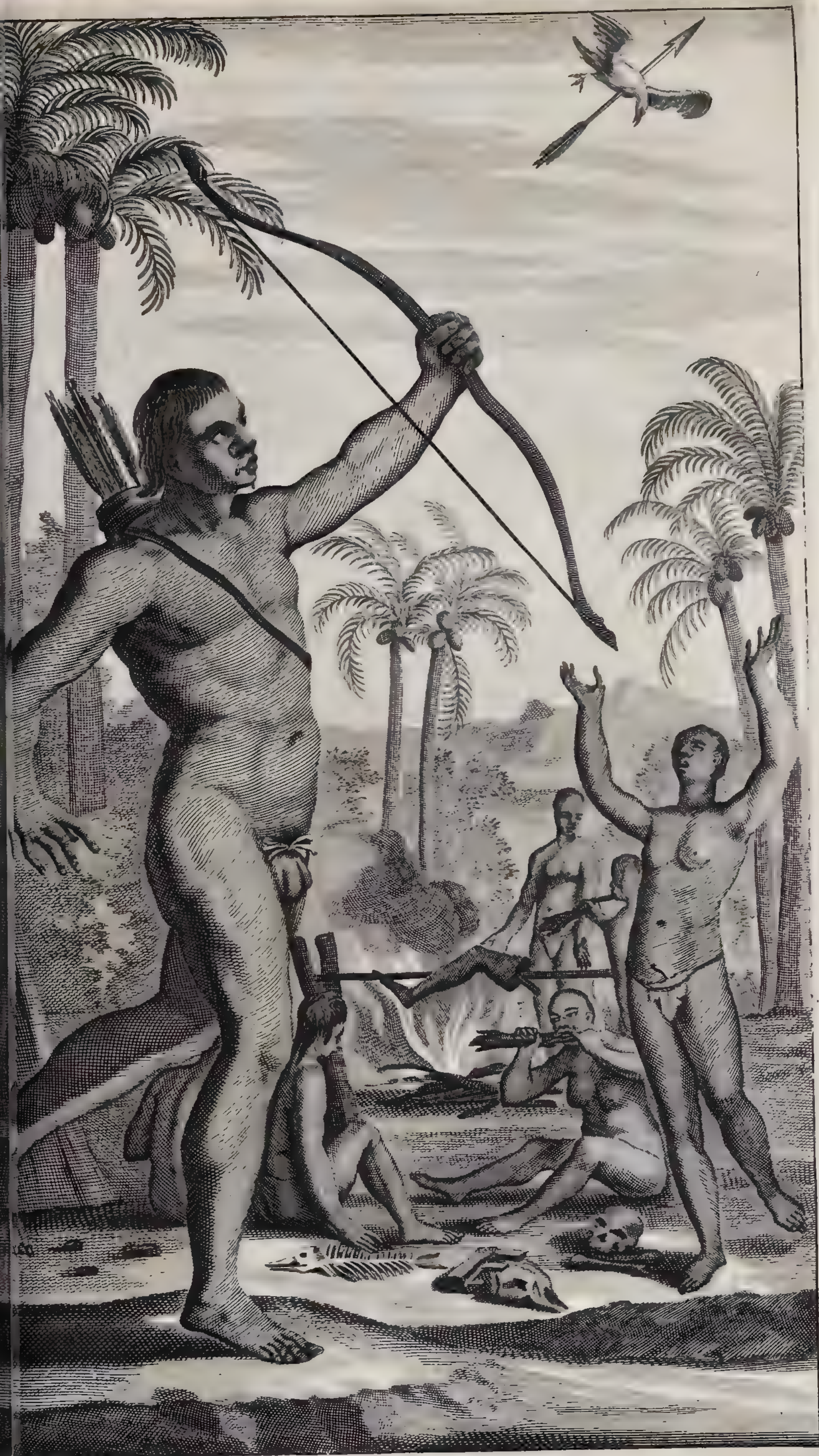
Daer en boven plakken zy over en om het lichaem fijne veeren van verſcheide vogelen, met maſtich of wilde honigh: welke maniere van doen zy *Akamongui* noemen. En aldus vertoonen zy zich, als of zy gantſch ruigh waren.

D'armen verçieren zy ook met zekere kransjes, van verſcheide rode en gele vogel-veeren gemaekt, die zy *Aguamiranga* noemen. Zy voegen'er ook veelerleie Hollantſe koralen onder, welke çieraedje zy *Arakoaya* noemen.

Van de ſchorſen der driehoekige vrucht *Aguay*, die met een draet aen malkanderen gehecht zijn, maken zy kringen als brazeletten, die zy onder de kuiten, rontom de beenen, binden, en die in het danſen eenigh geluit geven.

Zy dragen ſchoenen van den ſchors, *Kuragua* by hen geheten, die zy *Miapakaba* noemen.

Ec-

Een Brasiliaen.

Eenige natien of volken der Tapuyers gebruiken gene boogen; maer schieten hunne pijlen of javelijnen slechts met een hantwerp, uit een uitgeholt hout, als een loop of buis, die in het midden in de lengte doorsneden is. De *Kariri* daer en tegen gebruiken bogen.

De Tapuyers hebben ook knotsen van vast hout gemaekt: zijn van voor lang en breet, en bywijlen met beentjes of tanden van dieren scherp gemaekt. Het hantvatsel of gevest is met katoene lint, of met eenige andere stoffe bewonden. Aen het achterste einde van de knots hangt een bos veeren uit de steert van den vogel *Arara:* desgelijx is ook in het midden een klein bosch gebonden. Deze bos veeren, aen de knots hangende, wordt by hen *Atirabebe* en *Jatitabebe* genoemt.

Hunne trompetten zijn van menschen beenen gemaekt, en *Kanguenka* genoemt. Zy hebben ook andere groter trompetten, van zekere kinkhoren gemaekt, die zy *Nhumbugaku* noemen: en ook eenige van riet gemaekt, die zy *Meumbrapara* noemen.

De Tapuyers zijn zoo goede soldaten niet als d'andere Brasilianen: want zoo haest men hen tegenweer met wapenen doet, begeven zy zich op de vlucht, en loopen zoo sterk als paerden.

De Tapuyers zaeien noch planten niet, noch ook den wortel Mandihoka noch diergelijk: maer leven by wilde boomvruchten, verscheide wortels, kruiden, en wilt gedierte, dat zy opvangen, als ook by wilde honigh, die zy uit de boomen krijgen.

Onder de wortels, die zy gaerne eeten, is zeker wilde Mandihoka, die van zelf voortkomt, en tot de hooghte van een heester en boom opschiet. Voorts is dit gewas in stronk en bladen den tammen Mandihoka zeer gelijk: maer veel geringer in waerdigheit. By de middellantse Brasilianen wort dit gewas *Cuguaçuremia*, en by d'aenzeegelege Brasilianen *Cuaçumandiiba* genoemt. Zy eeten ook menschen-vlees.

Indien de vrouwen een doode vrucht baren, die eeten zy aenstonts op: want zy zeggen, dat die niet beter kan bewaert worden, als binnen d'ingewanden der genen, uit de welke de vrucht voortgekomen is.

De Tapuyers zwerven den meesten tijt op onzekere en verscheide plaetsen omher: gelijk d'Arabische veehoeders: doch blijven evenwel tusschen zekere palen of bestekken zich houdende; tusschen dewelke zy, na de verandering van de saizoenen des jaers, ook hunne leger-plaetsen veranderen.

Zy leven meest in de bosschen, en erneren zich met de jaght: daer zy wonder wel op afgerecht zijn, en alle andere volken byna in overtreffen. Ja zy kunnen met een pijl een vogel in de vlucht treffen.

Zy begraven zich, om de warmte, in het zant.

Na de vrouwen zwanger geworden zijn, onthouden zy haer van het gezelschap der mannen. Wanneer zy gebaert hebben, dan treden zy met het kindt in een bosch, en snijden het den navel met een schulp af, en eeten dien, te gelijk met de nageboorte, gekookt op.

De kraemvrouw, en ook het kindt, wordt des uchtens en des avonts met kout water afgewasschen. Ook bekent de man de vrouwe niet, zoo lang het kint zuight: 't en zy hy by geval niet meer als eene vrouw heeft.

Indien eene vrouw met een anderen man te doen gehad heeft, en d'eige man dat gewaer wort, zoo jaeght hy haer wegh. Maer betrapt hy hen beide op de daet, dan magh hy hen beide dooden.

De moeders dragen inzonderheit groote zorge, dat hare dochters niet eer tot den echt komen, voor zy de maentstonden gehadt hebben: het welk zy den wichelaers en artzen bekent maken, en die het zelve den koning. En aldus wort eindelijk de bruit na het bedde van den bruidegom gebraght. Voorts wort de moeder met gezang geprezen, dat zy d'eerbaerheit van hare dochter zoo wel bewaert en ga geslagen heeft. By aldien nu een dochter huuwbaer is, en evenwel niet ten huuwelijk verzocht wordt, dan schildert of bestrijkt de moeder de dochter onder d'oogen met roode verruwe, en brengt haer by den koning, en zeit hem, wat zy begeert.

Hier

Hier op ontbiet de koning de dochter by hem, en doet hem, op een matte, neffens haer zitten, blaeft haer met de roke van tabak in het aengezicht. Eindelijk ftoot hy met zijne roede tegen de fchamelheit der dochter: indien'er bloet uit komt, dat lekt hy op. Al het welk by die volken voor eerbaer gehouden wort.

De Tapuyers zijn de fnoortfte en erghfte van alle andere Brafilianen: weten niet van God noch zijn gebod, noch willen daer in niet onderwezen worden; maer eeren allermeeft den duivel, ten einde hy hen geen leet noch fchade zoude doen.

Zy hebben onder hen wichelaers en tooveraers, die zy hoogh achten, en over toekomende zaken raet vragen.

Deze wichelaers en tooveraers weten de booze geeften te doen verfchijnen, die zich in de gedaente der Tapuyers zelfs, voor hen vertoonen. Zomtijts nemen die booze geeften de geftalte van eene vliege, of eenigh ander klein gedierte, ook aen, en verzieren, dat die uit hunne mont fpreken, en het toekomende openbaren. Maer wanneer die weder verdwijnen, dan fchreeuwen en huilen alle de vrouwen luitskeels: want alle eerbewijzing beftaet by deze volken in het fchreeuwen en gehuil der vrouwen.

Zy fchuwen het nachtreizen, uit vreze voor flangen en ferpenten, die dan uit hunne fchuilhoeken voor den dagh komen. Zy vangen ook de reize niet aen, of de dau moet door de hitte der zon van 't lant opgedrooght zijn.

Verfcheide volken der Tapuyers, inzonderheit die van koning *Janduy*, of *Jan Duwy*, ftonden t'allen tijden in verbont van vrientfchap met d'onzen, die ook verfcheide malen van hen byftant genoten hadden. Doch zy onderworpen zich evenwel onzer regeering niet; maer ftonden onder hunnen koning *Jan Duwy*, die toen ter tijt gezeit wiert, over de hondert en twintigh jaren oudt te zijn.

Dees koning *Jan Duwy* had by vijftigh vrouwen zeftigh kinderen geteelt: hoewel hy bywijle niet meer als veertien vrouwen gelijk had.

Daer en tegen hadden de Tapuyers op de Portugefen eene onuitfprekelijke hate, en floegen die doot, waer zy hen konden krijgen.

Dus verre van de zeden, huishouding, kleeding, &c. der inboorlingen van Brafil.

Vervolgens zal ik mijne reize na het Vaderlandt verhalen. Ziende dan, gelijk gezeit is, dat het met alle onze zaken hoe langs hoe flechter ging, zoo befloot ik vaft, mijn affcheit te verzoeken, dat ik eindelijk, hoewel niet zonder groote moeite, verkreegh.

Ik ging dan des jaers zeftien hondert negen en veertigh, den drie en twintighften van Hooimaent, met een ftijve koelte, op het fregat d'Fendraght, bemant met taghentigh koppen, onder het bewint van fchipper Albert Janfz. van Groeningen, in gezelfchap van het fchip de blauwe Engel, en het jaght de Brafiliaen, t'zeil: en verliet alzoo dat fchoon en vruchtbaer lant: het welk nu den onzen eenigen tijt voor een hongerplaetfe en moortkuil verftrekt had.

Des avonts was de ftad Olinda Zuidweftwaerts van ons.

Den vijf en twintighften waren wy op drie graden en zes minuiten, hadden de koers Noord-noord-oofte, en een fterken voortgang, en waren dat etmael acht en veertigh mijlen gezeilt.

Des anderen daeghs pafleerden wy de middellijn, en hadden mooi weer en goeden voortgang.

Wy zeilden deur, zonder eenig byzonder merkwaerdigh voorval, tot aen den eerften van Ooghftmaent, en hadden des middaghs de hooghte van negen graden en zes en veertigh minuiten, en waren dat etmael negen en twintigh mylen gezeilt. Des avonts zagen wy de Noortfterre boven d'aerde, die wy in lang niet gezien hadden, na dat wy de Zuitpool of Zuider-kruis eenen tijt lang verlooren hadden.

Den tweeden der zelver maent hadden wy mooie koelte, en waren op de hooghte van elf graden dertien minuiten, en hadden eenen wegh van drie en twintigh mijlen met zeilen afgeleit.

Wy zeilden dus tot aen den zeftienden, meeft met goet weer, en kregen toen zulken ftilte, dat men op de zee zou gefchreven hebben. Wy zeilden of dreven in dan etmael naulix zes mylen voort, en hadden de hoogte van zes

en twintigh graden. Des daeghs was'er toen, door de ſtilte, groote hitte: zoo dat men zich qualijk bergen kon.

Den twintighſten hadden wy weinigh koelte uit den Zuidooſte, en waren op de hooghte van negen en twintigh graden en vijf en veertigh minuiten. Het was zoo geweldigh heet, dat men zich voor de ſtralen van de zon niet kon bergen. De tafel-meſſen, die in de kajuit, onder het verdek, boven de tafel ſtaken, wierden zoo heet, dat niemant dezelve in de handen verdragen kon. Ja men kon met zijne bloote handen of voeten niet aen 't ſchip raken, zonder dat het als vuur brande. De voornaemſte reden van deze overgrote hitte ſchijnt by gebrek van de verkoelende lantwinden t'ontſtaen.

Wy hadden voorts doorgaens weinigh wints, tot aen den negen en twintighſten der zelver maent, als wanneer wy de hooghte van acht en dertigh graden en zes en veertigh minuiten hadden. De zee lagh ſtil en ſtom: doch waren evenwel acht mijlen zoo gezeilt als voortgedreven.

Den derden van Herfſtmaent hadden wy de hooghte van veertigh graden en achtien minuiten: zagen des achtermiddaghs een zeil, en bevonden, wanneer wy het twee glazen achter na gejaeght hadden, een fluit te zijn, die zijne koers na de Virginjes zette. Des avonts zeilden de Braſiliaen zijn fokke-maſt aen ſtukken: dies wy het lieten drijven, om hem in te wachten. Het was toen een topzeils koelte.

Des volgenden uchtens zagen wy het eilant Korfu, of de Raef genoemt, ontrent zeven mijlen van ons, daer wy na toe zetten. Het zelve vertoont zich als een doctkiſt.

Korfu en Floris zijn twee van de negen eilanden, die de Portugeſen de Haviks eilanden noemen, om de menighte van de haviken en ſperwers, die zich daer op onthouden: maer worden by ons de Vlaemſe eilanden genoemt. Het grootſte is Terçera geheten, dat ontrent zeſtien mijlen in het ronde heeft. Het is hoogh en klippigh lant, en zeer vruchtbaer van vele ſchoone vruchten. Daer zijn ſchoone en groote oſſen, en veel quakkels en kanary-vogels. Men heeft 'er zekere fontein, wiens water het hout in ſteen veranderen doet. Ook zijn'er zulke heete bronnen, daer men een ey in gaer kan kooken.

In het gaen domt d'aerde als of zy onder hol was: waerom dit eilant ook met ſchrikkelijke aerdtbeving gequelt is, die de huizen doet ter neder ſtorten, en vele menſchen mee ten val ſleept. Het eilant Pijk heeft zulken hoge rotſe of klip, dat die door de wolken heen ſteekt, en voor de Piek van Kanarien in hooghte, zoo eenigen meenen, niet behoeft te wijken.

Tuſſchen de kuſt van Braſil en d'eilanden voornoemt, wijſt het kompas al Zuide en Noorde. Wy waren acht graden verder om de Weſt, als ons beſtek. Des middaghs hadden wy de hooghte van veertigh graden en vier en dertigh minuiten.

Wy gingen aldus voort, zonder iet byzonders te vernemen, tot aen den zeſtienden, en vermoeden toen omtrent lant te zien, en wierpen grondt. Men zagh tegen den avont landt, Noord-noord-ooſt van ons.

Den zeventienden was het door ſtil. Wy vingen ongemeen veel viſch, meer als wy konden eeten.

Den achtienden zagen wy het eilant Wicht drie mylen Noordwaerts van ons. Ons een ſchip was des nachts van ons geraekt. Eerlang zagen wy de hoek van Doeveren.

Den negentienden voeren wy met een ſtijve koelte voorby Duinkerken en Ooſtende, en quamen noch, eer het middagh was, voor Vliſſingen op de reede ten anker, en dankten God voor behouden reize.

Nieuhof komt voor Vliſſinge op de ree.

Ik voer voort na landt toe, en ruſte my aldaer den tijt van vijf dagen uit, en trok van daer op Middelburg, daer ik vijf dagen verbleef. Van daer trok ik over Dordrecht, Rotterdam, Delft, en Haerlem, op de machtige en vermaerde koopſtad Amſterdam: van waer ik na Weſtindie, des jaers zeſtien hondert en veertigh, uitgevaren was.

Trekt door Hollant,

Voorts trok ik over Zwol, de geboorteſtad van mijnen vader, Joan Nieuhof, na het Graeffchap Bentem, mijn vaderlant, om mijne ouders, daer ik zeer na verlangde, te zien: en ook met een my aldaer eenen tijt lang, na

en komt in zijn vaderlant Bentem.

Ff zoo

zoo vele moeite en ongemak, als ik uitgestaen had, uit te rusten. Maer terwijl ik my aldaer ophield, stierf des jaers zestien hondert een en vijftigh, den vijftienden van Bloeimaent, mijn vader, in zijnen ouderdom van vijf en taghentigh jaren, die van eenen ieder, om zijne deughden, bemint was.

Aldus dan was ik weer, na eene overzeesche reize van eenige weken, uit Brasil, dat gezegenste geweest en recht lust-prieel des aerdtbodems, dat nu door den brant des oorloghs tot zulken deerlijken staet vervallen was, weer in Hollandt, en voorts in mijn Vaderlant gekomen.

Hooge Raden Hendrik Hamel, &c. over de regeering van Neerlants Brasil beschuldigt en verdedight.

Eenige quaetwillige en onkundige luiden leiden de schult van het verloop en verval van Nederlants Brasil op de Heeren Hooge Raden, Hendrik Hamel, Adriaen Bullestrate, Pieter Jansz. Bas, die des jaers 1647. met de schepen Hollandia en Vlissingen van daer vertrokken, en in Oogstmaent in het Vaderlant aengekomen waren.

Inzonderheit hadden Abraham de Vries, Pieter Verhagen, en Johannes Greving, wel eer dispensier van Graef Maurits, het geweldigh op deze Hooge Raden, geladen: en behielpen zich, als herssenlooze menschen, tegen hen met alle vuiligheden, onlijdelijke scheltwoorden, lasterlijke hoonen, en een deel opgeraepte leugens.

Ziet pag. 47, 48.

Zy leiden dezen Hoge Raden, voor den loon van dien loffelijken vond, dien zy in het uitvinden en maken der contracten besteet hadden, te laste, dat zy daer voor groote vereeringen genooten, en zelfs de zakken gevult hadden. Zy riepen ook, dat de Kompagnie door de voorschreve contracten zou beschadight zijn; of dat de contractanten of verdragmakers, daer door in te grooten schult geraekt zijnde, zouden oorzake genomen hebben, op eene revolte of muiterye te zien, en zich zoo den Neerlantschen regeering t'onttrekken: de Kompagnie met een *Nihil*, of niet met allen, te betalen, en zich onder de kroone van Portugael te begeven.

Voor eerst, tot beschuldiging en betightiging der Hooge Raden, braght de Vries een kopye van eene notitie by, door *Joan Fernando Vieira*, zoo hy zeide, overgegeven, inhoudende een geheele versierde en lasterlijke optelling of lijste van vereeringen, die de Heeren Hooge Raden voor het maken van de contracten zouden hebben genoten.

Maer wat die notitie belangt en aengaet, de Hooge Raden verstonden wel, na zy de regeering hadden overgegeven, dat *Joan Fernando Vieira* met eenige Neerlanders, die niet als het vuur van oneenigheit zochten te stooken, zoo wat op het papier by een gebraght hadden, om hun zeggen eenigh schijn te geven: daer eindelijk die notitie uit gesmeet was; daer geen bewijs van overgeleit was, noch zou kunnen worden.

Deze was dezelve notititie, die, zoo deze Hooge Raden in Brasil, in den Hoogen Raet van den president Schoonenburgh en nieuwe Raden verstaen hadden, derwaerts uit het Vaderlant, door alle d'aenzienelijkste Collegien van de regeering, gepasseert en bekent gemaekt zijnde, naderhant door den zelven president en Raden in Brasil gebraght was, met uitdrukkelijken last van de Vergadering der Negentienen, hen zoo daer op, als op de andere belastingen, t'informeren, en daer van kennisse te nemen.

Ja zoo verre, dat men de Hooge Raden, Hendrik Hamel, &c. niet zoude laten vertrekken, voor dat de president en Raden volkome onderrichtinge daer van bekomen zouden hebben, en, zoo zy iets tot hunnen nadeel vonden, hen daer over te doen straffen, na bevinding van zaken.

Hier op volghde dan, dat de gemelde president en Raden alle de perzoonen, die zy konden vernemen, dat eenige kennisse van de contracten moghten hebben, voor zich deden ontbieden, en hen onder eede hoorden: doch vonden niet tot hunnen laste: als blijkt by verscheide informatien, by henluiden genomen: te weten, op den 6. November, des jaers 1646. en in Sprokkelmaent des jaers 1647. Ja daer waren in tegendeel verscheide perzonen, die verklaerden, dat'er by hen wel aenbiedingen van vereeringen geweest waren: maer dat zy by de hoge Raden daer over bestraft geworden waren.

Daer by kan gezien worden, dat de oude Hooge Raden gene zoodanige ver-

vereeringen hebben genooten, nochte willen aennemen: maer zich in allen hun doen zoodanigh gedragen, als zy ampts halve schuldigh waren en behoorden te doen. Ja onder andere is een van deze acten, by *Vieira* zelven getekent. Dies wel te zien is, dat deze notitie versiert en vol onwaerheit was. Zulx de Hooge Raden, gelijk zy aen al het geen, dat hun tegen de waerheit by d'aenklagers nagegeven wiert, onnozel en onschuldigh waren, ook alzoo vry en vrank t'huis quamen.

Doch dat het maken van deze contracten aen de Kompanjie tot groot voordeel, en niet tot schade en nadeel, gelijk de gemelde lasteraers voorgaven, zou hebben gestrekt: blijkt reeds hier uit; dewijl men in de daghelixe notulen van den een en twintighsten van Slachtmaent des jaers 1645. by de Hooge Raden gehouden, vind aengetekent, dat'er apparentie was, by aldien Nederlants Brasil in ruste gebleven was, aen de Kompanjie een extraordinaris retour van zuikeren te doen, zoo wel uit de zuiker-molens van George Homo de Pinto, als uit die van d'andere contractanten: maer de revolte en opstant, van de Portugese ingezetenen eerst verwekt, en toen opentlijk door den koning van Portugael geassisteert en gestijft, hadden hen belet dat te kunnen doen.

Ook hebben de bewinthebbers ter Vergadering der XIX. zelf het maken van het contract met George Homo Pinto (dat byna alleen zoo veel bedroegh, als alle d'andere contracten daer na gemaekt) toegestaen en voor goet gekeurt, als breder te vore op pag. 48. verhaelt.

De Portugesen zelfs pretenderen noch wenden niet eens voor in hun uitgegeve manifest, (vervattende, zoo zy zeggen, de redenen van hunne revolte of opstant) deze contracten tot verschooning der zelve.

Ook was deze revolte, (gelijk namaels openbaer geworden is) al lang van te vore by Portugael gepractiseert en gesmeet, eer deze contracten gemaekt waren.

Gelijke revolte was in Angola, in Afrika, en ook op het eilant Zeilon in Oostindiën (daer nochtans zoodanige contracten niet gemaekt waren) ontrent op een en den zelven tijt aengestelt, als de revolte in Brasil begonnen wiert. Dies hier uit klarelijk blijkt, dat deze contracten daer toe gene aenleiding gegeven hebben; dewijl beide die revolten op eenen tijt, en al lang voor het maken der contracten gepractiseert en gesmeet waren: alzoo anders niet moghelijk was, dat in zes of zeven maenden, die daer alleen sedert het maken van de contracten, tot de tijt van de revolte, tusschen geloopen zijn, zoodanigh werk zoude gepractiseert en gesmeet, en zoo veel volks en andere behoeften, als gebleken is, daer toegerust en uitgewerkt zijn: en dat te gelijk aen alle hoeken, ja zelf tot in Oost-Indiën, daer men qualijk in vijf of zes maenden uit Portugael kan komen.

Vele zouden zich mogen verwonderen, hoe de Portugesen, niet tegenstaende onze menigvuldige forten, die met krijghsvolk bezet waren, zich verstout hebben, op te staen en tegen d'onzen aen het muiten te slaen: en daerom dien opstant eerder d'onachtzaemheit en slecht beleit van de regeeringen zullen toeschrijven, als de maght en 't vermogen der Portugese ingezetenen. Maer die zich daer over zouden mogen verwonderen, denzelven kan geantwoort en te gemoet gevoert worden, dat de zwakheit van de Portugese ingezetenen, door het grote sekoers, dat zy uit de Bahia *dos todos los Santos* bequamen, zoo van Portugesen, onder *Martijn Soares* en *André Vidal*, als Brasilianen, onder *Kameron*, en Negros, onder *Henrique Dias*, ten aenzien van onze garnisoenen, genoeghzaem gesterkt en voorzien was.

De redenen en oorzaken, die de Portugese ingezetenen bewogen hebben, om zich tegen d'onzen op te werpen, en op een nieu in den oorlogh te begeven, houdt men verscheide te zijn: maer zoodanigh als doorgaens verheerde volken aenporren en opmaken, om van hunne kastelen en garnisoenen meester te worden en zich zelfs in vryheit te stellen. Voeght hier by het verschil van godsdienst, tale en maniere, die d'onzen, niet tegenstaende hunne zwakheit, ten aenzien van de Portugesen, trachten in te voeren.

Waerom de Portugesen tegen d'onzen opstonden.

Deze oorzaken by den anderen genomen

nomen, hebben hen de gelegentheit niet doen verzuimen, om d'onzen op't zwakste waer te nemen: voornamelijk toen de Portugesen van den bystant van Portugael, en die van de Bahia verzekert waren, en hen die vaste indruk gegeven was, dat onze staet ten einde van middelen, en vervolgens onmachtigh was, langer eenige sekoersen na Brasil af te vaerdigen: ja dat deze hunne aenslagen, tot welgevallen en genoegen van onzen staet waren, alzoo die trachte, van de zware Brasilise lasten met eere ontslagen te zijn.

Niemant zal ook lichtelijk, die eenigh oordeel heeft, kunnen gelooven, dat deze oorlogh, (die den onzen, zonder declaratie of aenzegging, ja tegen verscheide beloften en verklaringe by den gouverneur van de Bahia, *Antonio Telles da Silva*, aen onze gedeputeerden gedaen, tot verbreking van een tractaet, zoo solemnelijk tusschen den koning van Portugael en Haer Ho: Mo: opgerecht, over den hals quam) zonder kennis en uitdrukkelijke last van den koning van Portugael zou aengevangen zijn: dewijl alle gezonde herssenen genoeghzaem kunnen overwegen en bevroeden, dat geen gouverneur, als *Antonio Telles da Silva*, op zijn eigen gezagh en autoriteit, zulx zoude hebben derven by der hant nemen.

Waer uit blijkt, hoe grootelijx eenigen misleit waren, die zich lieten voorstaen, dat met het saiseren, en in verzekering nemen van eenige weinige Portugese ingezetenen, die oorlogh of opstant, by de Hooge Raden van dien tijt, zoude hebben kunnen voorgekomen geworden.

Het grootste voordeel, dat de Portugesen, na hunne openbare betoonde revolte, afval en vyantschap tegen d'onzen, behielden en verkregen, ontstont geenzints uit hun kloek en strijtbaerheit: maer alleenlijk hier uit, dat d'afgezondene Sekoersen en hulpmiddelen, van dezen staet te traegh, en zoo verdeelt en separaet van tijt tot tijt in Brasil aenquamen.

De Vries en andere quaetwilligen leiden ook den Hoogen Raden te last, dat gezeide Hooge Raden zelfs den brief van ontdekking des verraets, dien *Sebastiaen Karvalho* aen hen geschreven had, aen *Joan Fernando Vieira* zouden toegezonden hebben. Daer van klaerlijk de valschheit blijkt uit het geen op pag. 72. verhaelt is.

Ten tegendele wenden de Hooge Raden alle vlijt en naerstigheit aen, om den perzoon zelven van *Vieira*, indien des moghelijk ware, in hechtenis te krijgen. Doch *Vieira* had zich toen al te vore verborgen en schuil gehouden, gelijk te vore wijtloopiger verhaelt is, zonder zich ergens openbaerlijk, daer hy zou kunnen gevat worden, hebben te derven vertoonen. Zie 70

Eenige quaetwilligen hielden de Hooge Raden verdacht, als of zy de waerschouwinge van vele luiden, aen hen gedaen, niet zouden waergenomen of geacht hebben, en daer na, toen het ruchtbaer was, alleenlijk de mijne gemaekt hebben, als of men de hoofden van de muiterye zocht in hechtenis te krijgen, en by de kop te vatten, even als of zy dat maer in schijn, en niet in tijts gedaen hadden, eensdeels door de contracten voornoemt, en ten andere door de schenkaedjen, die zy van hen ontfangen hadden.

Doch dat het aen de vlijt en naerstigheit der Hooge Raden niet ontbroken heeft, alle middelen by der hant te ne nemen, om, was het moghelijk, de voornaemste hoofden der oproermakers in tijts t'achterhalen, blijkt uit het geen op pag 70. kan gelezen worden.

Onder andere zeggen zy, zou zeker *Gaspar Françisko da *Costa* in den hogen Raet gehoor verzocht hebben, om opening van het verraet te doen, dat de Portugesen in den zin hadden, en wat hoofden men behoorde by den kop te vatten. Maer de Hooge Raden hadden hem met vuile en onbetamelijke woorden weghgewezen, en zijne verklaring niet geacht. K

Doch dat dit verdicht en onwaerheit is, kan blijken by de notulen van den 13 Decemb. des jaers 1644. Want het aenbrengen van denzelven *Akosta*, beneffens zijne twee medebroeders, te zamen ouderlingen van de Joodsche natie, wiert niet alleenlijk by de Hooge Raden in achting genomen: maer daer van ook aentekening gehouden. Zi 5

Voorders getuigen de drie ouderlingen voornoemt zelfs by hunne verkla-

klaringen van den dertighsten Juny, 1646. hoe de Hooge Raden hen over dit stuk, zoo als het gewight en belang van die zake vereischte, gehoort, en onderzocht hadden, met byvoegen, dat de Hooge Raden, als wakkere en zorghvuldige mannen, alles overleidt, en overal zoodanigh beschikt hadden, dat zy zelfs in perzoone, de vermaking der forten bywoonden, en orde op de waghten, en bewaring der zelve stelden, eer oit de vyant zich in 't velt vertoont had.

Zy hadden ook den zelven ouderlingen wel hooghelijk aenbevolen, dat zy door hun beleit zouden zoeken te weten te krijgen, wat eigentlijk der Portugesen voornemen was, en op wat wijze die hunne rebellie en afval voor hadden, en wie de hoofden en belhamels daer van waren: hoewel men het zelve noit geheellijk konde achterhalen, of ten volle te weten krijgen: niet tegenstaende dat zy van hunnent wegen alles by braghten, dat zy gehouden waren. En, zoo iet tot hunner kennis quam, wat in 't particulier omging, en zy den Hoogen Raden daer van verwittighden: zoo hebben de Hooge Raden, verwittight zijnde, van het geen de Joden gehoort en gezien hadden, in alle voorvallen zich, als voorzichtige en zorghvuldige bestierders, gequeten.

Ook stont de raetkamer der Hooge Raden altijt, zonder eenige verhindering, open, om hen gehoor te geven over d'advysen, die zy aenbraghten, en over de voorstellen, die zy deden.

Ook waren, om de waerheit te zeggen, de Hooge Raden zulke groote vrienden van de Portugesen niet, om den opstant te ooghluiken: naerdien die dan niet zouden hebben voorgenomen, hunne desseinen en aenslagh met het vermoorden der Hooge Raden, als hunne vrienden, te beginnen: gelijk men namaels daer kennis van bekomen heeft.

Ook lieten de Portugesen zich zonderling aengelegen leggen, om de Hooge Raden van kant te helpen, en noodighden eenen ieder opentlijk, met eene vereering van zes duizent guldens te beloonen, die zulx zou derven bestaen, en in 't werk stellen en volvoeren.

De Vries &c. braghten ook tegen de Hoge Raden in, dat zy niet in 't zin gehad hadden, de genen na behooren te straffen, die schuldigh waren. Onder andere zouden zy eenen *Jan Karnero de Morais*, en *Françisko Dias Dalgado*, die men zeide, van het verraet te weten, uit hunne gevangkenis ontslagen hebben, die daer op terstont, in 't lant gekomen zijnde, tot hoofden en overheden van de rebellen gestelt wierden. Ja men zou hen daer na noch slaven en andere waren op dagh verkoght hebben.

Dit schijnt een zeggen te zijn, dat byna tegen zich zelfs strijt. Want indien men de genen, die schuldigh waren, niet in 't zin gehad had te straffen na behooren, zoo zou men immers hen niet in arrest en hechtenis genomen hebben, om daerna weder los te laten; maer men zou hen ongemerkt moeten hebben laten doorgaen. Het is zeker, dat verscheide verdaghte perzoonen, tot over de dertigh, door last van de Hooge Regeering, in arrest genomen zijn, zonder men zou kunnen bewijzen, dat iemant los gelaten zy, die niet onschuldigh bevonden wiert. Daer en tegen zijn' er verscheide gevangenen, uit verscheide plaetsen, die, by vonnis van de Raden van Justitie, schuldigh bevonden wierden, op verscheide wijze, elk na zijne verdienste, met de doot gestraft: naer uitwijzing der vonnissen, door den Advokaet Fiskael aen de Vergadering der XIX. overgezonden. Ziet pag. 105.

Wel wierden *Jan Karnero de Morais* en *Françisko Dias Dalgado*, na men hen, na naeuwe ondervraging, aen de verraderye niet schuldigh bevond, uit de gevangkenis ontslagen; maer zijn noit, wanneer zy weder los gelaten en in 't landt gekomen waren, terstont tot hoofden en overheden van de rebellen gestelt. Het welk ook des te meer onwaerschijnelijker is; naerdien zy voor *Christianos novos*, dat is, Joden, gehouden wierden; die by de Portugesen in het openbaer niet geduldet; veel min tot eenige ampten betrouwt worden.

Wanneer men dan niets tot laste van deze luiden vond, en zy van de best gegoede luiden waren, die te lande op hunne goederen woonden, en dat

in die tijde d'oproeren noch in vele oorden, als Rio Grande, Parayba, Goyana en andere plaetsen d'overhant niet genomen hadden, zulx dat zy lieden noch op nieuw den eet van getrouwigheit des jaers 1645. den zeventienden van Hooimaent deden; gelijk ook Paulus de Ligne uit het fort Frederika, in Parayba gelegen, van den vijf en twintighsten der zelver maent schreef, dat alles aldaer noch in rnste was: hoewel de Brasilianen van d'Aldeas qualijk in orde te houden waren, dat zy op de Portugese ingezetenen niet plonderden: waer op hy zoo veel orde had gestelt, als doenlijk was.

Dies'er toen noch goede hope was, dat alles in 't kort weer in orde zou komen, of altoos zich niet zoo verre verspreiden. Dewijl toen ook de Kompanjie met overvloet van Negers belast was, zoo dat men genootzaekt was, dezelve (naerdien men die voor gereede penningen niet kon quijt worden, als alrede tot vijf en twintigh of zes en twintigh stukken van Achten gevallen zijnde, daer die elk wel hondert stukken van Achten waerdigh waren) volgens uitdrukkelijken last van de Vergadering der Negentienen, op drie termijnen te verkoopen, zoo kon men gene redenen bedenken, waerom deze twee losgelaten perzoonen, die twee oude mannen waren, en altijt zich vreedzaem gehouden hadden, en zonder reden, gelijk bevonden was, verdaght gemaekt waren, niet zoo wel gecrediteert zoude werden, als allen anderen, die niet suffisanter als zy luiden waren, en om de Negros te koopen quamen, die doch verkocht mosten worden, en niet als tot groote schade en koste van de Kompanjie opgehouden wierden: gelijk korts daerna gebleken is, dat men de Negros, als men die niet langer verkoopen kon, genootzaekt was geworden, na de Karibische eilanden te verzenden, om daer van ontlast te worden.

Zeer breet weten ook d'aenklagers de bekommering en misnoeging van de gemeente en burgerye op het Reciff uit te meten, die dezelve, over het verloop en verval van den staet van Neerlants Brasil, tegen de Hooge Regeering hadden.

Wel is te gelooven, dat'er eenigen uit de gemeente waren, die zich over de toen loopende geruchten, ziende dat zy qualijk te stuiten zouden zijn, hunne bekommering hadden: als bleek op den dertienden van Wijnmaent des jaers 1645. wanneer eenige gecommitteerden uit de schepenen, borgerlijken krijghsraet, en de voornaemsten van de borgerye, den Hoogen Raden voorhielden, om, tot meeste ruste en vergenoeging van de borgerye, eenigen van de voornaemsten, zoo uit het Collegie der schepenen, als uit de borgerye, geduurende die beroerte, ten dienst van 't gemeene best, der Vergadering van de Hooge Raden by te voegen, om de zelve van advijs en bericht van alle zaken, die tot gemeene bescherming quamen voor te vallen, te dienen.

Hier op wierdt hen door de Hooge Raden tot bescheit gegeven: dat hen bekent was, hoe in voorvallende zaken van gewighte, de behoudenis van Neerlants Brasil betreffende, de Hooge Raden zich niet alleen van advijs van de heeren van de Justitie, Finantie en hoogen krijghsraet; maer ook van schepenen en borgerlijken krijghraet bedient hadden: daer in zy gezint waren te continueren en voort te varen, en zouden dienvolgens gaerne gehoor verleenen aen alle de genen, die iet ten dienste van dezen Staet hen hadden voor te dragen.

Men strooide ook uit, en gaf voor, dat de handel in Angola en een gedeelte van Guinea: beneffens het zenden van noodige behoeften, door het maken van de voorsz. contracten, was verkort geworden; hoewel dat baerblijkelijk valsch was, en zonder eenige reden en schijn van waerheit den Hoogen Raden te last geleit wierdt: naerdien meest alle de contracten in het laeste van 't jaer 1644. gemaekt waren, daer de voorsz. handel al lang te voren in verloop geraekt was, door den oorlogh, zoo by die van de Bahia als Portugael in die quartieren gevoert.

Daer en boven was de handel van Guinea, na het maken van de contracten, van gene erger conditie geworden, als dezelve lange jaren te vore geweest was.

Dan uit al het geen wy te vore wijtloo-

loopigh verhandelt hebben, blijkt klarelijk, hoe deze Abraham de Vries en zijne aenhangers, de Hoogen Raden Hendrik Hamel, Pieter Bas, en Adriaen Bulleſtraten, ten hooghſten verongelijkt hebben, met hen hunnen goeden naem en faem t'ontnemen Dies deze hooge Raden zeer qualijken voor hunnen deughdelijken en oprechten arbeit geloont zijn, dien zy, ten dienſte van de Kompanjie, zich niet hebben laten ontzien aen te wenden: wanneer zy, door Godes zege, met zoo weinigh volks, (dat eindelijk tot een getal van zeſtien hondert twee en tnegentigh koppen, twee kompagnien negros, en alle de jongens en ſieken in de gaſthuizen daer onder gerekent, afgenomen was) in de twintigh plaetſen behouden hebben: want in den beginne van den oorlogh, toen zy met de zieken en jongens niet meer en hadden als 2700. ſoldaten, moſten zy daer mee bezetten ontrent 160. of 170. mylen landts in de lengte: waer onder waren acht en twintigh of dertigh plaetſen, die met garniſoenen bezet en tegen den vyant moſten beſchermt worden: behalve verſcheide ſauvegarden, die hier en daer ten platten lande, tegen het ſtroopen van de boſchloopers, moſten gebruikt worden.

Wanneer daerna zommige Portugeſe ingezetenen met de troepen van den koning van Portugael, onder *Pedro Kavalkanti*, *Henriques Dias*, *Kameron* en andere (toen die alvorens in Zomermaent des jaers 1645. over de riviere St. Françisko bedektelijk in 't lant gekomen waren) de wapenen in de hand genomen hadden, zoo rechten zy evenwel noch al niet uit: maer wierden door de kleine maght, die de onzen noch in het velt konden brengen, verſcheide malen te rugh geſlagen: als tot Pojuka, St. Antony, ontrent St. Laurens, en andere plaetſen gebleken is.

Maer wanneer naderhant de Portugeſen van de Bahia met eene vloot van drie en dertigh zeilen in Tamandare quamen, en aldaer met achtien hondert of twee duizent mannen landden, en de Portugeſe ingezetenen, die zich noch tot aen dien tijt hier en daer ſtil gehouden hadden, maer toen meeſt al mede opſtonden, tot byſtant kregen, zoo wiert daer door by hen een groote macht by malkanderen gebraght, daer mede zy na de *Vargea* quamen, aldaer zy den overſten Haus, ſterk zeven hondert zoo Neerlantſe ſoldaten als Braſilianen, geheellijk in de vlucht ſloegen. Ziet pag. 104, 135.

Deze neerlaegh braght d'onzen in geweldige groote ongelegentheit, en trof hen dapper: naerdien men geen volk had, om alle de bezettingen te beſchermen. Waer over men genootzaekt was, de plaetſen van *Seregippo del Rey*, *Rio St. Françisko* en *Porto Kalvo* te verlaten, om het volk, tot beſcherming van de voornaemſte forten ontrent het Reçiff en andere plaetſen van belang gelegen, te bewaren. Dan dit volk kon men niet bekomen: door dien onze ſchepen en 't vaertuigh, daer henen gezonden, om het volk af te halen, onderwege den vyant aen Tamandere met zijne vloot vonden leggen, en daer op in zee ſtaken, om den Admirael Lichthart met zijne byhebbende ſchepen te zoeken, en hem het zelve aen te dienen. Ziet pag. 245, 140.

Dit gelukte ook d'onzen, en hebben met malkanderen des vyants vloote geheellijk verſlagen: maer wierden echter daer door zo lang opgehouden, dat zy twee dagen te laet quamen, om die van de forten voornoemt af te halen. Ziet pag 115.

Dit alles niettegenſtaende heeft men evenwel, door Godes zege, noch over de twintigh plaetſen, als gezeit is, behouden, en den vyant, na alle de gemelde verliezen, by de Kompagnie geleden, noch tot tweemael toe, uit de kapitanie van Rio Grande, die hy zocht te bemachtigen, doen wijken: als ook uit het eilant Itamarika, daer hy met ontrent drie duizent mannen opgekomen was, na dat zy aldaer een goet getal volks verloren hadden, daer toe de Hooge Raden, zich zelfs in perzoon lieten gebruiken. Ja gantſch Nederlantſch Braſil moet getuigen, dat de Hooge Raden gene moeite noch arbeit ontzien hebben, geduurende den geheelen tijt van hun regeering, met over al tegenwoordigh te zijn, zoo wel als de gemeene ſoldaten, en dat zy het zelve zoo lang uitgehouden hebben, tot dat 'er gene levensmiddelen en voorraet meer waren, en men van volk zoo ontbloot wiert, dat 'er tot bezetting van de plaet- Ziet pag. 151. Ziet pag. 175.

ſen ontrent het Reçiff, Itamarika, Parayba en Rio Grande, geen 1700. koppen, gelijk gezeit is, meer overſchoten.

Hier uit kan men lichtelijk oordeelen, dat het aen den plicht der Hooge Raden niet geſchort heeft: maer die altijt hunne uitterſte vlijt en naerſtigheit, tot weering en ſtooring van de muiterye en opſtant, van tijt tot tijt, zoo te water als te lande, aengewent hebben: niet tegenſtaende het ſober getal van krijghsvolk, daer mede de Kompagnie eenige jaren herwaerts in Braſil voorzien was. Voor eerſt hebben zy altijt zeer zorghvuldigh op het onderhouden en bewaren van de forten gelet: als uit het gene te vore wijtloopigh verhaelt is, en uit de verklaringen van verſcheide officieren, die in dezelve hunne garniſoenen gehouden hebben, genoeghzaem blijkt.

Desgelijx hebben zy inzonderheit overal, zoo in de Bahia als elders, goede acht op het bedrijf der Tapuyers van Siara, en op dat van de Braſilianen uit de Bahia, gehouden, die onder het gebiet van *Kamaron* ſtonden: daer beneffens op de Negros, onder *Hendrik Dias*: daer het eerſte vermoeden van revolte en opſtant van daen quam.

Voorts hebben de Hooge Raden genen arbeit ontzien, maer allen vlijt aengewent, met, onder dekmantel van vrientſchap en commiſſien, expreſſen na de Bahia af te zenden, om zekerlijk te vernemen, na de ſterkte van het krijghsvolk en ſchepen aldaer, en andere plaetſen, hooger om de Zuit gelegen: en wijders na al het geen, dat de gevreeſde opſtant en muiterye tegens dezen ſtaet eenighzins moghte raken: met geduurigh te paſſen op vaertuigh, dat uit de Bahia in de kapitanie van Pernambuko en andere plaetſen zoude komen: met het onderzoeken en vervolgen van de troepen des vyandts of boſchloopers, zoo haeſt daer van ietwes vernomen wiert: zelfs in d'uitterſte † Matten: met te water geduurig op hunne hoede te zijn: met de Portugeſen, die landewaerts in woonden, t'ontwapenen: met het proteſteren tegen dē gouverneur van de Bahia, over de hulpe die hy bedektelijk ſou mogen doen aen d'afgevalle Portugeſen, en het vermanen van denzelven tot zijnen ſchuldigen plicht, volgens het verdragh tuſſchen zijne Majeſteit van Portugael en dezen Staet geſloten: met het zetten van groote zommen op het lijf, 't zy levendigh of doot, van de hoofden der muiterye: die, tot weerwrake van dien, weder de helft meer, te weten, zes duizent gulden op ieder hooft van de Hooge Raden, by afkundiging en aenſlagh van biljetten ſtelden: en voorts met alles te doen het geen deze revolte en opſtaen zoude mogen aengaen.

Ziet Pag. 58. 59. 87.

Ziet pag. 156.

† dat zijn boſſchen.

Ziet pag. 89.

Doch al dit ſchelden en laſteren van Abraham de Vries, (die een onruſtig en oproerigh perzoon was,) en zijne medeplegers, tegen en op de Hooge Raden, ſchijnt inzonderheit en voornamelijk ontſtaen te zijn uit een weerwrake van rechtmatige rechtsplegingen en vonniſſen, die de Raden van den gerechte van Braſil tzijnen laſte, tot ſtraffe van zijne groote moetwilligheit (tegen zijne overheit met grote hertnekkigheit, tot kleinachting van de Braſiliaenſe regeering, bedreven) gevelt hadden.

De voornaemſte oorzake van het verval van Neerlants Braſil wordt by verſtandige geoordeelt, geweeſt te zijn de ſlechte bezetting der ſterkten en forten met krijghsvolk, en de ſchaerſe en ſlechte bevolking van dien, door onze eige Neerlanders en vrye luiden: want door eene ſterke bevolking had eensdeels het landt tegen den vyant kunnen verzekert, en ten andere van het houden van forten en garniſoenen, tot zeer groote koſten van den Staet, en machtige bezwareniſſe van d'ingezetenen, verſchoont worden.

Oo... vo... va... Ne... Br...

Want het is een gemeene ſtijl en by alle volken gebruikelijk, overheerde en overwonne landen of door kaſteelen en garniſoenen of krijghsbezettingen, of door kolonien en bevolkingen in dwang en onderdanigheit te houden.

De Romeinen, om hunne machtige heerſchappye ſtaende te houden, hebben zich van beide, te weten, zoo wel van kolonien als krijghsbezettingen gedient.

De kolonien, die zy in verſcheide landen leiden, waren als ſentinellen of waghttorens, om acht op de verheerde volken te geven: of zy eenigen op-

ſtant voor hadden, op dat zy, des tijdelijk verwittight, met het zenden van ſekoerſen, daer in mochten voorzien.

Het leggen der kolonien geſchiede met d'uitterſte verwoeſting van de verheerde ingezetenen: want op eene uure wierden zy van huizen, landen en alles berooft, en gedwongen, die aen de Roomſe gelicentieerde ſoldaten in te ruimen, zonder hope van oit weder daer toe te zullen geraken.

Evenwel zoo moet niet gedaght worden, dat door zoodanige kolonien en ontzagh des Roomſchen naems alleen zulke maghtige volken in toom gehouden wierden: want behalve de kolonien, zoo hadden de Romeinen hunne geſtadige velt-legers aen alle oorden, die allen opſtant en muiterye wederhielden: naerdien met bezettingen of kaſtelen alleen, zonder zoodanige kolonien, of ook met zulke kolonien, zonder genoeghzame krijghsmaght, geduurigh by der handt te hebben, nooit groote heerſchappye lang ſtaende gehouden is.

Noch is'er een andere maniere van kolonien of bevolking, dewelke van de vorige verſchilt, en van meerder vaſtigheit en geduur is; hoewel Barbariſch en tegen den Kriſtelijken Godsdienſt ſtrijdigh: waer mee men het houden van garniſoenen, en de koſten en ongemakken, daer uit ontſtaende, kan te vore komen. Te weten, wanneer men, na d'overwinninge, de oude ingezetenen ten meeſten deele dootſlaet en verdrijft, en zich alzoo in de bezitting der zelver landen ſtelt, en die met kolonien of bevolking van eige inwoonders doet bewoonen.

De Spanjerts en Portugeſen hebben, na d'ontdekking van Amerika, (ziende zoo een volkrijke en wijt van hen afgelege nieuwe werelt, op gene andere wijze te kunnen beheerſchen en lang in onderdanigheit te houden) die Barbariſche en godlooze maniere van bevolking, met verwoeſting van d'oude ingezetenen, gevolgt en in 't werk geſtelt. Want duizenden van menſchen hebben zy in Amerika, en inzonderheit op het eilant *Kuba*, *Hayti* en meer andere plaetſen, zoo door zwaert, vuur, ſtrop, honger als door het bearbeiden van de mijnen, peerlviſſchery, en andere arbeiden, omgebraght.

De Portugeſen hebben de Spanjerts, zoo niet in de bevolking, altoos in d'ontvolking van Braſil, niet qualijk gevolght: want zy zoodanige verwoeſtingen aldaer onder d'inwoonders hebben gedaen, dat, daer voor dezen etlijke millioenen zielen van Braſilianen, tuſſchen *Rio S. Françisko* en *Rio Grande* plagten te zijn, nu zich daer naulix zoo veel duizenden bevinden. Ja daer leefden by mijnen tijt noch Portugeſen, die geheugeniſſe hadden, dat de kapitanie van *Rio Grande* hondert duizent weerbare mannen konde uitmaken.

Maer des niettemin zijn de Portugeſen daer in te kort gekomen, dat zy, na den voorgang der Spanjerts, de wederbevolking van Braſil niet genoeghzaem ter herten genomen, en zich alleenlijk aen den zeekant ter neer geſlagen hebben, zonder zich in de binnenlanden te veſten. Daer by den Spanjert uitdrukkelijk verboden is, eene kolonie aen den zeekant te ſtichten: (uitgezondert voor ider lantſchap, aen de bequaemſte haven, een, die men noodigh heeft om te lande in te komen:) eensdeels om geen gevaer des vyants onderworpen te zijn, en een gezonde klimaet aen te treffen: en ten andere, dewijl die volken zich qualijk tot den landtbouw en onderhouding van goede wetten konnen begeven.

Die ook de zake wel inziet, zal bevinden, dat de rijkdommen van de Weſtindiſche vloten niet van de zeekant; maer van de binnenlanden herkomen: waerom de Spanjert zich aen de bevolking der zelver zoo hoogh heeft laten gelegen zijn.

Dat de Portugeſen de bevolking van Braſil niet na vereiſch, op de wijze der Spanjerts, hebben kunnen volvoeren, is geſchiet, uit oorzake zy ongelijk meer trek en zucht hadden, om hun fortuin met ſterke vloten in Ooſt-Indien te zoeken) daer zich groote landen en koningrijken opdeden: alwaer zy machtiger overwinningen en overgrooter winſten, met den handel van ſpeceryen, edele geſteenten, en andere rijke waren) deden, als in Braſil, daer hen noch gout noch zilvermij-

dat hy en zijne nakomelingen adel gemaekt worden, en den tijtel van hunne kolonie voeren, en alle zoodanige voorrechten en eeren genieten, als d'edelen en ridders van den rijke van kastilien, volgens de kostuimen van Spanje, doen.

Wel waren onze luiden van de beste en naestgelegenste landeryen tot zuikerriet en plantagien, door het verblijven van de meeste Portugesen in hunne zuikermolens en fazendas, versteken en ontzet; maer dies niettegenstaende zou de begeerte van adel en tytelen, en de hope van met der tijt noch goede profijten t'erlangen, hen genoeghzaem aengevoert en aengedreven hebben, om, in het stuk van bevolking, iet voor te nemen: (naerdien de gantsche kapitanie van *Seregippo del Rey*, een groot gedeelte van *Rio St. Françisko, Rio St. Michiel*, de wijtstrekkende velden van *Uhuaau*, de *Alagoas*, en meer afgelege landen, en inzonderheit het vruchtbaer *Terra Nova* in de *Matta*, als onbewoont, voor hen ope stonden, schoon de meeste, om tot zuikermolens te dienen, te verre van de hant lagen) indien zy daer toe, door den Staet, by bekentmaking aenleidinge gehad hadden. Maer, in plaetse van met byzondere beneficien en genotten de kolonien te bevorderen, en haer eenen tijt lang, zonder afperzing van schattinge en bezwaringe van andere lasten te laten zitten, zoo heeft deze Staet datelijk, na het bemachtigen van Brasil, op profijten aengeleidt, niet alleenlijk de verbeurtgemaekte zuiker-molens der Portugesen ten dierste verkopende; maer hebben ook, in plaetse van de kolonien eenen tijt lang onbezwaert te laten, zoodanige recognitien, vruchten en impositien op alle in en uitkomende waren gestelt, dat de vrye luiden met hunnen arbeit ten platten lande niet konden behouden blijven, Waer door geschiet is, dat zeer weinige zich na buiten tot den landtbouw begaven: maer zich meest alle op het Reçiff bleven onthouden: daer met den eersten groot gelt te verdienen was: eensdeels uit oorzake het de hooftplaetse van Neerlants Brasil was, alwaer grote verkeering van volk was: en ten andere, dewijl de faktoors in den eersten groote kargasoenen van hunne meesters bekomende, die gelden, die daer van quamen, veelmalen, vermits de groote huishuuren, tot timmeren van huizen besteden: waerdoor, en naerdien een ieder zocht zijn huis volbouwt te hebben, om de huuren daer van te trekken, metselaers en timmerluiden, om een pistolet des daeghs qualijk te krijgen waren. Maer alzoo korts daer na de meesters, geen vergenoeging in de retouren bekomende, ophielden van kargasoenen te zenden, en, met het oprechten van het bestant van Portugael, geen prijzen meer aenquamen, zoo quam daer door het spillen van penningen door het krijghs- en bootsvolk in de herbergen, ten meestendeele op te houden, naerdien een ieder zich met zijn kostgelt most behelpen. Dienvolgens nam ook alle nering van dagh tot dagh af: waer door geschiede, dat, in plaetse van aenwas van vrye luiden, veele, voor d'opgereze muiteryen en opstant, om dat zy niet zagen aen de kost te geraken, weder na het Vaderlant vertrokken, Het welk eindelijk voor dezen Staet, gelijk ook geschiet is, qualijk most uitvallen. Zie 41.

Gelijk deze Staet het stuk van de kolonien, (als uit het bovenverhaelde klarelijk blijkt) niet behoorelijk in acht genomen heeft, tot verzekering van Neerlants Brasil, alzoo schijnt die ook niet genoeghzaem, om het door sterkten en krijghsbezettingen te houden, geyvert en gewaekt te hebben.

In het begin van 't jaer zestien hondert een en veertigh, maekte Graef Maurits staet, dat tot bezetting van de forten en plaetsen in Brasil (de *Marinhan* daer niet onder begrepen) volgens eene lijste, waer in het garnisoen van ieder plaetse uitgedrukt stont, om de Portugesen in onderdanigheit te houden, zeven duizent en zes en zeventigh soldaten vereischt wierden, en by dat getal alle zuikermolens, gehuchten en passen noch gantsch onbezet bleven: waer door de quaetwillige inwoonders den wegh open hadden, om, onder schijn van hunnen godsdienst t'oefenen, zonder zwarigheit by den anderen te komen, en hun voornemen, tot nadeel van dezen Staet, met den anderen gezamentlijk te smeden. En, als men al de bewaring van het

het Reçiff en Maurits-ſtad den vryen luiden aenbevolen liet, en het garniſoen van daer en eenige plaetſen quam te lichten, om in het velt te gebruiken, zoo zouden'er altijt, volgens die lijſte, drie duizent vier hondert en zes ſoldaten tot bezetting hebben moeten zijn: waer van niet een man in het velt kon gebruikt worden.

Dan in plaetſe van dit bericht van Graef Maurits aen te nemen, en zich daer na te regeleren en ſchikken, zoo heeft deze Staet, te zeer betrouwende het opgerecht verdragh van den tienjarigen ſtilſtant met Portugael, om de onkoſten te ſparen, den Hoogen Raden van Braſil orde overgezonden, om, tot bezetting van Neerlants Braſil, van *Seregippo del Rey* af tot *Marinhan* toe (het welk midlerwijle door onze wapenen des jaers 1644. bemaghtight was) alleenlijk te behouden achtien kompanjien, ieder van hondert vijftigh koppen; begeerende dat de kompanjien tot dat getal gereduceert en d'overige officieren gereformeert zouden worden.

De Hooge Raden ziende, dat zoo kennelijke misſlagh, by onzen Staet met zoodanige verzwakking van de garniſoenen, begaen wierde, hebben de kompanjien alleenlijk tot het getal van zeven en twintigh gereduceert, tot nader orde. Ondertuſſchen waerſchouwende den Staet, van de ooghſchijnelijke gevaren, waer in men, by mindere bezetting, zoude mogen komen te vervallen.

En dewijl met d'aenſlagen op Angola, S. Thomé en de Marinhan, welke plaetſen (na dier verovering) met krijghsvolk moſten bezet en beſchermt worden, en, met het ontſlaen van de ſoldaten, (die, lang boven hunnen verbonden tijt gedient hebbende, niet op te houden waren, tot welker vervulling gene recreuten van dezen ſtaet gezonden wierden,) het krijghsvolk dapper afnam, zoo heeft de hooge regeering van Braſil zulx zeer ernſtelijk onzen Staet van tijt tot tijt vertoont. Maer 't zy dan om de zware laſten van overzending van nieu krijghsvolk te vermijden, of dat die zich verzekert hield, dat de Portugeſe ingezetenen, zonder byſtant van Portugael, niets zouden derven beſtaen, (waer tegen met het opgerecht tractaet voornoemt voorzien was,) men heeft daer tegen weinigh remedie en middel geſtelt: zoo dat men eindelijk met den ſlagh gewaerſchouwt geworden is.

Men was daer en boven, om het platte lant in onderdanigheit te houden: (uit wiens vruchten het verval van noodige koſten moſte gevonden worden,) by gebrek van genoegzame bevolking, noch genootzaekt, op af en ongelege plaetſen garniſoenen te moeten houden, die te water geen byſtant konden gedaen worden, en dienvolgens, wanneer de oproerige Portugeſen, vereenight met die van de Bahia, meeſter in het velt waren, ten einde van lijftoght, in hunne handen moſten vervallen. Zoodanige afgelege plaetſen waren *Rio St. Françisko*, de *Alagoas*, *Porto Kalvo*, *Huna*, *Serinhaim*, *Pojuka*, *S. Antonio*, *Moribeka*, *Igaraſu*, en de ſtad *Parayba*, die alle, opwaerts de riviere leggende, de toegang te water kon afgeſneden worden. Dies alle de krijghsbezettingen, die men niet tijdelijk genoegh kon lichten, door gebrek van lijftoght, zich hebben moeten overgeven. Dit kon des te lichter geſchieden, om dat men in dat warme klimaet geen vleeſch noch ſpek op voorraet kan opdoen, en uit het Vaderlant niet als zeer bezwarelijk, de noodige lijftoght voor alle garniſoenen kon gezonden worden: waer door die te minder hebben kunnen uithouden. En ten ware het Reçiff, Itamarika, de forten van Paraiba en Rio Grande, de zee ope gehad hadden: (waer door men zich met viſch, zoo tot toeſpijze, als in plaetſe van broot, heeft moeten behelpen) alle die plaetſen waren al lang verloren geweeſt. Ja het quam noch zoo ſcherp by, datmen het laeſte broot in de mont had, toen de twee eerſte ſchepen, de Valk en Elizabeth, met ſekoers aenquamen.

Ziet pag. 144. &c.

Ziet pag. 175. 176.

Ook moſt men den burgers, vrouwen en kinderen, het broot onthouden, om den ſoldaten te geven, die anders dreighden na den vyant over te gaen.

Ondertuſſchen liepen, na mijn vertrek uit Braſil, de zaken der Weſtindiſche Maetſchappy aldaer hoe langer hoe meer ten achteren: dewelke des jaers zeſtien hondert vier en vijftigh

alle ſterkten en plaetſen quijt raekte.

De Portugeſen begonnen het Reçiff in Wintermaent, des jaers zeſtien hondert drieen vijftigh te water, met zeſtigh ſchepen, en te lande met een ſterk heir, te belegeren : dies de Hooge Raden, als de preſident Schoonenburgh, Haex, en veldoverſte Schop zoo door gebrek van levensmiddelen en krijghsbehoeften, als door onwilligheit des krijghsvolk tot vechten, gedwongen wierden het Reçiff, met alle omleggende ſterkten, in handen der Portugeſen over te leveren.

Maer niet wel geviel den Bewinthebbers dit verlies van het Reçiff, en leiden die de ſchult op gemelde Hoge Raden : als die te licht zulk een ſterke plaetſe aen den vyant hadden overgegeven : waerom zy ook, door laſt van de Staten van Hollant en Zeelant, in hunne huizen eenen tijt lang, in verzekering genomen, en met krijghsvolk bewaert : doch eindelijk weer ontſlagen wierden

Sedert bleef Braſil in volkome bezit van Portugael.

D'Algemeene Staten maekten naderhant, op voorſlagh van den Portugeſen gezant in 's Gravenhage, des jaers zeſtien hondert een en zeſtigh, den zeſten van Ooghſtmaent, een verdragh van Vrede met de Kroone van Portugael : waer van de voornaemſte beding-punten de volgende waren.

De Portugeſe Kroone zou hebben aen dezen Staet uit te keeren tachentigh tonnen gouts, 't zy in gereden gelde, of in zuiker, tabak en zout, of uit den tol, die in de Portugeſe havenen gevordert wiert.

De veroverde plaetſen zouden in bezit der genen blijven, die dezelve bezaten.

Den Nederlanders wiert den vryen handel op Portugael, en op de plaetſen en geweſten in Afrika en Braſil, die onder Portugael behooren toegeſtaen: met beding van gene hooger tollen te betalen, als de Portugeſen zelfs geven.

E I N D E.

Drukfouten, misſlagen en byvoeghſelen.

Het eerſte getal wijſt de pagie aen : het tweede de kolom en derde de regel.

Pag. 3.	kol. 1.	regel	musketten vlogen als
3	1.	19.	Twee en twintigh.
18.	2.	31.	Bibenbi.
32.	2.	44.	Alucena, achter het Roo Lant, alzoo by d'onzen genoemt.
40.	1.	6	doen komen.
40.	2.	34.	Buikpijn.
44.	1.	7.	De hant bood en holp.
46.	2.	46	Hendrik Hamel
69.	1.	5.	Lieutenant Hendrik Haus, om
69.	1.	37.	Overſte Lieutenant.
	2.	52.	Raden dien morgen raetpleeghden, en noch dien zelven dagh eenigh oorloghstuig derwaerts zonden.
70.	2.	37.	Slotenski.
		38.	Hilt of Helt.
74.	1.	72	Rodelas.
74.	1.	44.	van dagh tot dagh.
	2.	27.	Le y en Hek, toen ſchepen van S. Antonio en Serinhaim.
75.	2.	10.	S. Antonio, een kapelletje.
76.	2.	28.	Paraupaba
77.	1.	11.	zich daer mee na
77.	1.	51.	Naerdien volgens
78.	2.	55.	Reçiff te lande
90.	1.	20.	16-5.
91.	1.	35.	ſchandelijk gehandelt wiert.
	2.	31.	Beuls
	2.	34	gekregen : het welk
96.	2.	40.	Hy
97	2.	2.	Sa E Benavides.
101	2.	34.	Ley
104.	1.	31.	Tapuyers, die van Rio Grande waren afgekomen.
		52.	Den preker Attetten.
104.	2.	55.	Ooghſtmaent
107.	1.	3.	Porto
	2.	35.	Den tweeden, met den dagh, hadmen
118.	1.	34.	1654
		42.	Na dan
	2.	19.	Dias
126.	2.	39.	van den 6. van Herfſtmaent
133.	2.	28.	Hendrik Hamel
136.	2.	45	of Alagedua in.
137.	1.	1.	En Broekhuizen vragen.
140.	1.	10	D..er
144.	1.	8.	of Nieu Maurits-ſtad
147.	2.	27.	Bulhaus.
148.	2.	28.	Kunhao
	2.	55.	Denniger of Deniger geſtelt.
149.	2.	15.	of Jeneiro.
151.	1.	35.	De ſtad Schop op den
	2.	13.	Braſilianen behalve de Nederlantſe ſoldaten.
169.	2.	23.	Hendrik Hamel
175.	2.	35.	Tot den Joden by de Portugeſen.
177.	2.	49.	vlote.
180.	2.	8.	Antwoort
187.	2.	30.	Pijnbank gedreight
202.			Kasjou en Akaju.
207.			ſchijnt een en dezelve boom te zijn.
213.	1.	5.	hant vol tabak.
215.	1.	28.	Waerom.
217.	2.	15.	Een ontrent.

BLAT-

BLATWYZER.

Aenwijzing voor den Boekbinder, om de platen in te voegen.

JOAN NIEUHOFS
ZEE en LANT-
REIZE,
door verſcheide Geweſten van
OOSTINDIEN,

Behelzende

veele zeltzaame en wonderlijke voorvallen en geſchiedeniſſen.

Beneffens

n beſchrijving van lantſchappen, ſteden, dieren, gewaſſen, draghten, zeden en godsdienſt der inwoonders:

En inzonderheit

een wijtloopig verhael der Stad

BATAVIA,

Verciert doorgaens met verſcheide Koopere Platen.

t'AMSTERDAM,

oor de Weduwe van JACOB van MEURS, op de Keizers-gracht. 1682.

De Schrijver *Joan Nieuhof*, op de Stad Batavia en de omleggende hooven en landeryen.

DE welvaert heeft den weg nae't oosten uitgevonden,
En d'ongebaende zee haer schatten toe vertroud.
Zy veilt haer waer met winst op wisse vaste gronden,
En heeft BATAVIA dus heerlijk opgebout.
Hier zien wy met vermaek een lustige lantsdouwe,
Beplant met gulden ooft en vruchten veelderley,
En tuynen zonder tal en stercke krijgsgebouwen,
En Hofsteen in de schaeu van't loofrijk boom geway.
De bronnen springen hier uit hoogh getopte bergen,
En daelen met gemack zoetvloeyend na beneên,
En schijnen 't kristallijn in klaerigheit te tergen,
En stroomen door de stadt en om de vesten heen.
Nae't Noorden bromt de zee met zoo veel zee kasteelen
Gelaeden met de vrucht van't eeuwigh vree verbont.
Daer ziet men in 't verschiet de Water-Nymphies speelen,
En dobbren op de zee tot aen den horizond
Laet s'weerelts hooft stad vry op haer aeloutheit praelen,
En trotzen op de prael en pronk van't Roomse hof.
Een ander magh haer sterkte en strijtbaerheit verhaelen,
En kroonen haer bedrijf met ruischent lauwer-lof.
Ick stel BATAVIA, de stad der Batavieren,
Veer booven andre steên. Hier vint men't altemael
Wat landen vruchtbaer maekt en steeden kan verçieren,
Met eeuwighdurent lof en heil uit s'heemels zaal.

J. Nieuhof.

SONNET

Aen den Heer

JOAN NIEUHOF

op sijn Reis Beschrijving, en vertrek van Batavia, na 't Vaderland.

GEleerde Nieuhof, die in 't Noorden en in 't Zuiden,
In 't Oosten, in het West, door 't gantse Werelds rond,
Naeukeurig ondersocht, geluckig ondervond
Al watter wonder schijnt voor wonder keurige luyden:
Die 't seltsaemst in den Aert van menschen, beesten, kruiden,
Gestalt van Heemel, Zee en Aerde hebt terstond
't Nieuwsgierig vaderland bekent gemaekt met mond
En Pen, en daer mee nog zijt beesig tot op huyden,
Verlaet gy nu de Stadt, die gy door schrift en dicht
Soo heerlijk stelt ten toon, soo konstig brengt in 't licht?
Wilt gy dit schoone Land nu t'eenemael verlaeten?
Soo mist Batavia de Bloem der Schrijvers van
Haer Lof, en Amstel-stadt bekomt een Nieuhof dan,
Wiens bloem en kleur en geur gants Nederland sal baeten.

P. Ketting. 1670.
in Batavia.

Op de Stad Batavia, op 't eyland groot Java, kunſtig af-geteekend, en geleerdelijk beſchreeven:

DOOR

JOAN NIEUHOF.

Unſt-wijſe Schrijver, die de Pen voerd als 't Penceel,
Pappier, en Parkement, als 't glad geſchaafd Panneel:
Die Inkt, en Potloot is, in ſtêe van held're verven;
Die kunſtig, ſelf Natuur, en Kunſt, met haer getooy,
Weet uyt te beelden, in haar aldermooyſte mooy:
Uw Schrijf, uw Teyken-kunſt, ſal in geen ſterven, ſterven.
Soo hebt gy eertijds, met een vlugge Pen, en Hand,
Het machtig China (door den grooten Cham ontmand)
Na 't leeven afgebeeld, geteykend, en beſchreeven:
Soodanig, dat het ook geleerdheyd heeft behaagd:
En* Taal-kun, dat ſy 't aan de tongen overdraagd;
Sy ſal u, Tijm, en Palm, en Mirh, en Lauw'ren geeven.
Soo beeld gy *Nieu-hof* nu, het nieuw-*Batavia*,
Aan Sunda's oude ſoom, voor 't oogh van Jacatra,
In vollen luyſter af, en maakt haar naam Roem-ruchtig.
Maar, ondertuſſchen, wijl dat gy haar glans vertoond,
Haar oude Vaders met Lauwrier, en Palm bekroond:
Kroond gy u ſelf, en blijft onſterflijk, en doorluchtig.
Hier ſpeeld de Dicht-kunſt, met, en Schrijf, en Teyken kunſt:
Hier teeld de weetenſchap twee Dochters, Nijd en Gunſt:
Hier voed wel-ſpreekendheyd haar eygen Echte-Kind'ren.
Beſchreeven Waarheyt, is des Menſchen Leevens licht:
Dat alle eeuwen, naekt vertoond, aan elks geſicht;
Schoon, dat het valſcheyd, met bedrog, door liſt, wil hind'ren.
Gy *Nieu-hof*, wankeld niet: gy hebt een Staale moed:
Gy ſtoot, en treed en trapt dat Schrik-dier met de voet,
Gy Wied dat On-kruyd uyt de Akkeren van *Nieu-hof*.
Gy plant, en queekt daar in, een on-verwelkbaar Kruyd:
Dat altijd groeyd, en bloeyd, en vruchten geeft, en ſpruyd.
En ſal den planter ſtaagh begroeten, met een nieuw Lof.
Batavia, ſoo jong, ſoo teeder in begin,
Soo wonderlijk geveſt, ſoo vaardig, ſoo geſwin,
Braveerd de ſteeden, die Roem-ruchtbaar zijn, door oudheyd;
Sy ſal u, die haar kruyn ten ſteylen Top-punt heft,
Een Denk-beeld Rechten, dat haar hoogte over-treft:
Daar ſy geplaatſt is, door der *Batavieren* ſtoutheyd.

Batavia den 24. van Wijnmaand, 1670.

JACOB STEENDAM. noch vaſter.

* Sijne Beſchrijving, en uyt-beelding van China, is overgeſet in de Latijnſche Taal: door den geleerden *Georgius Hornius* wijſe hoogh-leer-meeſter der geſchiedeniſſen, in de hooge School der Stad leyden.

Op het Naeuwkeurigh beſchrijven en Teykenen van de Stad Batavia, op 't Eyland Java, in 't Konink-rijk van Jacatra.

Door den Ed.

JOAN NIEUHOF.

Ie eertijts der Chineſen ſtaet volkomen bracht in 't licht,
En meenig deftig ding gaf luyſter door ſijn dicht,
Dees ſtelt ons hier voor 't oogh het hooft van al de ſteden,
Die in het Ooſter-landt, der Batavieren leden,
Met moet en met gewelt, in ſpijt van Dommagon
En 't moedig Britſe Volk, te bouwen eerſt begon.
Dit koſtelijk Gebouw, dat ſiet ghy hier ontleeden
Door Nieuhof, die hier toont met vaſt gegronde reeden,
Van waer dit Jacatra eerſt quam, en hoe 't ging voort.
En hoe Batavia, geſticht door bloet en moort,
Nu heeden legt en pronkt ſoo heerlijk en verheeven,
Dat ſiet gy hier ſoo net geteykent en beſchreeven.
Hy raekt niet ſlegts de ſchors, maer treet door ſteeg en ſtraet,
En toont ons al 't Gebouw, dat ergens aerdig ſtaet.
De Kerk, het Fort, 't Stad-huis, Rievier, en 't huys der Weeſen,
En buyten Tuyn en Hof en wat ſtaet uyt geleeſen.
Dit 's Nieuhof niet genoegh te toonen het gebouw.
Maer deeſe ſchrandre Heer al meerder ſaeken wouw;
Op dat een Nieuweling ſich niet en mocht begeeven
Tot iets, dat ſchaedelijk is. Siet hier dan vlack nae 't leeven
Wat fruyt, wat kruyt, wat blaen, is dienſtig nut en goet
Tot Spijs en tot vermaek: wat bitter ſuur of ſoet.
Wat Vogel, Viſch of Vee, men ſonder ſchroom mach eeten
En ook het Zee-gewas en is hier niet vergeeten.
Wat tot de Keuken hoort of tot de Medicijn,
Of wat voor drank men drinkt, in plaets van bier of wijn.
Hy gaet verhaelen voort veel doen en vreemde ſeeden,
Dat hier in ſwang gaet of willig wort geleeden.
Siet hier Nieusgierig Volk, die dickwils hebt een luſt
In 't leeſen van wat raers, en wenſt een vreemde kuſt
Als naturel te ſien; maer ſchrickt voor d'hooge baaren
En door de woeſte Zee ſoo lang tijt te vaeren.
Komt hier en leeſt dit Boek, hier vint gy goede ſtof,
Tot voeding van u luſt en prijs van Nieuwen-hof.

Den 22. van Louwmaent
1671.

Amico ſuo poſuit non ut voluit, ſed ut potuit integerrimus tuus

ZACHARIAS KAHEINGH.

JOHAN NIEUHOFS,

Gedenkweerdige ZEE en LANT-REIZE, na en door OOSTINDIEN.

NA ik my dan gelijk verhaelt is, in mijn vaderlant eenigen tijt had op gehouden, wert ik daghelix meer en meer met begeerte en drift ontsteke, om ook de gewesten van Oostindien aen te doen en te bezightigen.

Dies trok ik van daer weer na de stad Amsterdam, om my tot de reize na Oostindien te vervaerdigen: gelijk ik my ook, na verloop van eenige weinige weken, op het schip, het Kalf, derwaerts begaf, in gezelschap van noch vier andere schepen: te weten, de Vrede: het Lam, de vergulde Draek en Naerden. Ons schip, het Kalf, was met 34 stukken geschuts gemonteert, en de schipper Kornelis Just geheten

Wanneer deze schepen van alle nootwendige behoeften verzien waeren, liepen wy den drie en twintighsten van Oogstmant, des jaers zestien hondert drie en vyftigh, na genomen afscheit van de E. Ed. Heeren Bewinthebbers, uit het Tessel in zee, om achter Yslant om te zeilen; uit oorzake wy, om zekere gewightige reden, door de Hoofden voorby Engelant niet moghten varen.

Den vier en twintighsten was de koers noorde ten Weste, op 54 graden en 6 minuiten. Des avonts worpen wy gront op 13, en des nachts op 17 vadenen zant gront.

Den 25 was de koers als voore: de hooghte 55 graden 59 minuiten, en wert gront op 23 vaden geworpen.

Aldus zeilden wy tot den negen en twintigsten, op de hooghte van 58 graden, 24 minuiten. De koers was noordt noordt-oost, met een topzeils koelte.

Den dertighsten zagen wy met den geraet Hitlant, leggende op de hoek van Schotlant, omtrent 6 mylen van ons.

Des middaghs bevonden wy ons op de hooghte van 60 graden, 3 minuiten, en op de lengte van 18 gr. en 49 min.

Den eersten van Herfstmant had men de hooghste van 62 graden, 40 minuiten, en de lengte van 19 graden en 2 minuiten, met een styve koelte en herden voortgang. Wy gingen toen zuid west ten weste aen, achter Hitlant om, en tusschen de Fairoose eilanden en Hitlant deur.

Den vierden ontstont een hert en buyigh weder: waer door wy de schepen, het Lam en Naerden, vermisten en uit het gezight verloren. Wy hadden de hooghte van 60 graden en 11 minuiten, en behielden den vorigen koers; doch mosten van weegen het hert weer de zeilen innemen.

Des volgenden daeghs was het weer wat bedaert. Dies wy toen de marszeils weder by zetten: en hadden des middaghs de hooghte van 59 graden, en het eilant Kilda, bewesten Schotlant gelegen, zuidwestwaerts omtrent zes mylen van ons. Aldus vervorderen wy onze reize tot den dertienden, en meest met herden wint: als wanneer onze fokke mast, door het verheffen van een sterken storm, aen stukken brak. *Eilant Kilda.*

Derhalve wy het met een zeil mosten laten dryven.

Des middaghs hadden wy de hooghte van 50 graden, en 1 minuit. Des anderen daeghs wert de fokke mast weer klaer gemaekt: hoewel het buyigh weer noch aenhield; zoo dat men de zeilen wederom most innemen, en het met een zeil laten dryven.

Den zeventienden wert de hooghte van 46 graden en 27 minuiten genomen. Toen ontstont weer een geweldige herde storm, die alle de zeilen schaeloos en reddeloos maekte, en ons van al ons gezelschap deed afraken en alleen zwerven.

Den negentienden zagen wy van verre twee zeilen, welke en wy giſten het Lam, een van onze andere ſchepen, te zijn: gelijk wy naderhant ook bevonden.

Den twintigſten was'er een ſtyve koelte, de koers zuitweſt, en de hooghte van 43 graden, en 35 minuiten. Toen ontdekte haer de kaep Finis Terre (dat is einde der aerde,) de uitſtekende hoek van Spanje, die wy giſten omtrent vyf mylen van ons te zijn.

Des avonts quam het ſchip het Lam by ons, dat volgens berigt van den Schipper en zijn volk, in de voorleden ſtorm van het ſchip de Vrede afgeraekt was, zijn grote ſtenge en maſt quyt geworden was, en zeilen wegh gewaeit waeren: dies volgens was het ſlecht met hem geſtelt.

Wy hadden doorgans een ſtyve koelte, met goeden voortgang, tot den dertigſten: als wanneer wy ons op de hoogte van 30 graden en 20 minuiten bevonden, en hadden het lant van Afrika zuid zuid-weſtwaerts omtrent vyf mylen van ons, met onbeſtendige wint.

Den tweden van Wynmant was de wint en koers als vooren. Wy waren toen op 28 graden en 51 minuiten, en op de lengte van 57 graden, en zeilden nevens het Kanariſch eilant *Lancer otta*, langs den wal hene, en lieten het aen ſtuerboort leggen. Men zagh een zeil; maer kon het niet verpreien.

Des anderen daeghs waren wy nevens het eilant Fretevanture of Fortementum, en hadden het des middags noord-ooſt ten noorde omtrent tien mylen van ons, op de noorder brete van 27 graden 45 minuiten. Wy zeilden alzoo tuſſchen de Kanariſche eilanden deur, en waren dien dagh veertigh mylen gevordert.

Den zevenden zeilden wy met een doorgaenden noord-ooſte wint in dit etmael dertigh mylen, en waren op 19 graden 14 minuiten. Des avonts wiert op veertien vadem gront geworpen, alwaer een Vinkje op ons ſchip quam zitten: niet tegenſtaende wy over de hondert mylen van lant waren.

Den negenden waeren wy op 17 graden 41 minuiten; en zagen des avonts lant, weſt zuidt-weſt van ons, en gingen des nachts met kleine zeilen dryven.

Den tienden, in den daegheraet, hadmen het eilant S. Vincent, een van de Zoute eilanden, vyf mylen zuid-weſtwaerts van ons. De koers was zuidweſtwaerts tot tuſſchen het eilant voornoemt en dat van S. Antoni. Des middaghs wert het anker in de bay van S. Vincent op vier vadem zant gront geworpen. Wy haelden den zelven dagh noch een boot met verſch water, en bragten zeven bokken aen boort.

Ik ging met onze boot na het eilant S. Antony, om ververſching te halen: maer quam ledig en bedrogen weerom.

Den vyftienden kregen wy tien Schilpadden: en die van het ſchip de Draek ook tien, dat een goede ververſching was.

Den achtienden gingh ik met eenige van ons ſchip na den Commandeu van S. Vincent, die ons vriendelijk ontfing en wel onthaelde, en gaf ons ieder een ezel, om weer na de haven te ryden.

Wy vingen een grote menighte va viſch.

Den twintigſten gingen wy met ver ſcheide krameryen na het eilant va S. Vincent, en ruilden daer tegen vel ververſchingen, als oranjeappels, li moenen, bakovens, en pompoe nen.

Ten zelven dagh wert noch al vee viſch gevangen: en quam het oorlog ſchip de Roos, dat na *Brazil* geſchik was, in de haven by ons ten anker.

d'Oude Wiltſchut, commandeu van de krygsluiden, quam my ae boort bezoeken, en was verwonder van ons hier te vinden.

Na men van alles, zoo veel doen lijk viel, verzien was, vervaerdighde wy ons weer tot den zeetoght: da konden voor des anderen daeghs, de vyf en twintigſten, door belet va weer en wint, niet uitkomen.

Het eilant S. Vincent is omtrent vy mylen in't ronde groot, en doorgaen met rotzen bezet, daer niet als mage gras op groeit, tot voetſel voor de wi de bokken.

Het eilant wort beſtiert door een gou verneur of opperhooft, van wegen d Portugeſen, die een Mulaet was, dat een, die van een blanke vader, en zwar moeder geboren is, en deze eilanden eenige jaren geregeert had. Zyne o

derz

S^t V

Y

derzaten zyn Negers en Zwarten, die derwaerts uit verſcheide geweſten gezonden waren, om bokken te vangen, die zy om de vellen alleen dooden, en dezelve na Portugael overzenden: want al het vleeſch daer van kan by hen niet vertiert worden.

Zy leven zonder vrouwvolk, zeer zober, en niet vermakelijk. Zy halen beneden aen den hooghſten bergh, die gedurigh met wolken bedekt is, dat van den dauw door goten na omlaegh lekt, hun water in zakken van bokke vellen gemaekt. Al het ander water is'er brak en zalpeterigh, en dienvolgens onbequaem om te drinken, dan by gebrek 't en zy van beter.

De Gouverneur had zyne wooningh aen d'andere zyde van 't geberghte, dicht by de zeekant, omtrent drie uuren van de haven. Zijn Hovelings hutjes waeren met ſchilden van ſchilpadden bedekt, en ſtonden rontom in verſcheiden klein geboomte, om haer tegen de hitte der zonne te over ſchaduwen.

Ik ging met eenige van ons ſcheeps volk, om op den hooghſten bergh te klimmen, en het lant te doorzien; hoewel mijn geſelſchap het ten halven wegen liet ſteken; maer ik klauterde met groote moeite tot boven op den top: daer ik mijn hoet, door het fel waeien van de wint, quyt raekte. Men kan van den top het geheel eilant overzien, en hoe het rontom met de zee beſpoelt wort.

De bergh is zoo ſteil, en hoogh, dat men, van wegen de yſſeijke ſteile hoogte, niet als op den buik leggende daer af durft zien.

De inwoonders verhalen, hoewel zeer belaggelijk, dat een Konings dochter op dezen bergh zou gebannen zijn, die daer op in een ſlang verandert wert, en zoo lang moet blyven, tot ter tijt toe een van koninglijken bloede daer op komt: dan zal zy weer verandert, en tot haere voorige geſtalte keeren en verloſt worden.

In het afkomen zag ik honderden van kraeien by malkanderen, en ging met mijn gezelſchap, dat my ten halven wege gewachthad, derwaerts om te zien.

Wy bevonden, dat een groote ſchilde-pad op den rugh gevallen was, dien de kraeien zoo levendigh onderhad-

den en begonnen te eeten. Wy maekten onder de beck los, en haelden'er over de driehondert eyeren uit, die een van onze maets in zijne onderbroek knoopte, om ſtruif van te bakken. Het vleeſch wert voor de zieken ſcheep gehaelt.

Het eilant S. Antonis leit drie uuren van S. Vincent, en recht daer tegen over.

Aen de voet van de hooge punt, der oosthoek van dit eilant, is een Santbay, voor kleine vaertuigen, op Portugeeſch genoemt *El Pracaden Siniao*: alwaer omtrent dertigh hutjes ſtaen: daer eenige *Negers* en *Portugeſen* in woonen, die niet ten beſte hebben, als eenige vruchten.

Dit eilant is ook doorgaens vol hooge en kaele klippen. Voor hene waren'er zeer weinigh vruchten: maer nu groeien'er, door vlyt en arbeyt der *Portugeſen*, velerleie vruchten, die aldaer weligh tieren.

De Wyngert draeghter twee mael des jaers: desgelijx meer andere vruchten. Men heefter verſcheiden en velerlei gevogelt, maer inzonderheit is het lant vol wilde bokken.

Het waſſer op den middagh zoo geweldigh heet, datmen naulix daer herden kon.

Toen wy hier eerſt aenquamen, lieten de inwoonders ons niet toe ververſching te halen, maer naderhant onthaelden zy ons vriendelijk, en broghten ons zoo vele vruchten, als wy begeerden.

Het brant'er allenthalve zeer vreezelijk aen ſtrant; dies men zeer verzichtigh te werk gaen moet, wil men zijn vaertuigh behouden.

Zoute eilanden.

Deze eilanden zijn tien in 't getal en werden gemeenlijk de Zoute eilanden genoemt, van wege de meenighte en overvloet van Zout, dat aldaer van zelf voorkomt en valt. Zy leggen omtrent hondert en zeſtigh mylen van de kuſte van Afrika.

Zy zijn allereerſt door de Portugeſen op het jaer vyftienhondert en twee en zeventigh gevonden; van wien zy noch veel bewoont worden.

Wy gingen dan weer ten zelven daghe, den zes en twintighſten, 't zeil met een noord-ooſte wint en topzeils koelte, en waeren dien dagh op 15 gradenen 11 minuiten.

Den zes en twintigſten zagen wy Ilha Blanko, of Witten eilant, alzoo genoemt om zijne witheit van kleur: en is het uitterſte eilant.

Wy hadden in 't eerſte een goeden voortgang; maer kregen daerna ſtilte: en deden dien nacht en dagh niet anders als dryven.

Des anderen daeghs ontſtont een ſtyve koelte, op de hooghte van 14 graden 16 minuiten.

Des morgens wert het lant omtrent tien mylen van ons gezien.

Den derden van Slaghtmaent vorderden wy, van wege de ſtilte, met zeilen niet meer als omtrent drie mylen; en waren op de hooghte van 8 graden 11 minuiten. Des avonts vertoonde haer een hoos omtrent anderhalve myle van ons: het welk vreemt om te zien was: waer van te vooren in de Braſiliaenſche reize geſproken is.

Wy gingen dus langzaem voort tot den achtienden, zonder eenig verhael waerdig, en waren op de hooghte van 5 graden, en door de hollen zee veel meer om de Ooſt gedreven, als wy giſten.

Tot aen den eerſten van Wintermaent was het meeſt ſtilte en ſlappe koelte: waer over wy veeltijts des daegs niet meer als drie, vier of zes mijlen voortzeilden, zonder enige veranderring, en hadden de hooghte van 2 graden 15 minuiten.

Den achten des morgens paſſeerden wy de Linie, en waeren daeghs daer aen op 50 minuiten zuider brete, en op de lengte van 353 graden 10 minuiten, Toen beliep ons een herde Travado of ſtormbui uit den Ooſte met regen, en ſterken wint: waer door de voor marszeils-ſchoot brak.

Des middaghs waren wy op de zuider brete van 1 graet en 37 minuiten.

Men ziet hier dikwils zeer kleine wolken, die in 't kort heel groot en zwart worden: een teken dat zy van om hoogh ſchielijk neerzakken, en alzoo een geweldige wint maken.

Wy hadden deze ganſche maent, doorgaens goede wint, en voortgang, zonder by zondere verandering, en waren op 33 graden, en 52 minuiten, zuider brete, en op de lengte van 358 graden, en 36 minuiten gekomen.

Men bevond des zons ondergang 14 gra-

graden 3 minnuten, N. O.

Door het lang talmen, en zemmelen begon de scheurbuik onder ons volk t'ontstaen en woeden: en ook het water te verminderen.

Den eersten van Loumant hadmen topzeils koelte, en de hooghte van 34 graden 58 minuiten, met harden voortgang, en waren een streke van 39 mylen gezeilt.

Den derden hadden wy de hooghte van 35 graden, en 38 minuiten; en 6 graden, en 29 minuiten lengte. De koers was oost ten noorde. Toen begosten wy na de Kaep van Goede Hope te verlangen.

Den zesten quamen wy met een snedige koelte op de hooghte van 35 grade, en 4 minuiten, en hielden den zelven koers oost ten noorde, en zagen veel steenkroos dryven, en hadden een herden voortgang: dit duurde tot aen den twee en twintigsten; hoewel met veel ziekte, hert weer en wint.

Toen hadden wy des morgens de hooghte van van 31 graden, en 36 minuiten, en zagen lant, tot ons grote blyschap, omtrent drie mylen van ons; daer wy nu omtrent drie weken van ter zy na toe gezeilt waren. Men wierp het dieploot, en bevont op, 58 vadem steengront, en des middaghs op 55 zantgront.

Wy gingen weer in zee, en wenden het des middernachts weer na den wal, en des anderen daeghs weder in zee. Op omtrent 7 of 8 mylen in zee, wert op 80 vadem steek, en zantgront bevonden, en veel vogelen gezien.

Het was zeer dyzigh weer: waer door wy de Draek uyt het gezight verlooren.

Den vyf en twintigsten waeren wy op 32 graden 38 minuiten, 7 of 8 mylen buiten de wal, maer konden geen gront peilen.

Des avonts wert de Draek weerom gezien.

Aldus hielden wy tot aen den achten twintigsten af en aen het lant, en zworven heen en weer, zonder de Kaep te kunnen krygen. Wy wenden het weder na lant, en hadden de hooghte van 32 graden 58 minuiten, en waren een myl van de wal, met groot gevaer: alzoo het'er doorgaens vol klippen is. Dies het tusschen den 32 en 33 graden zeer vuil strant is, daer de zee geweldigh op brant.

Waer door wy gedwongen werden, weer zeewaerts in te steken, tot groote droefheit van ons allen: want wy door al dit zukkelen zoo ziek, en zwak geworden waeren, dat wy naulix ons schip kosten regeren. Eenigen hing al het tantvleesch over de tanden heen. Ja de scheurbuik was zoo verre gekomen, dat de Barbier, die een Hoogduitscher en een gau, en verstandigh meester was, zeide dat zy hun leven niet weer te reght zouden komen. Waer op ik hem zeide, dat hy wel haest binnen acht dagen verandering zoude zien: zoo wy slegts met lieve aen de Kaep konden komen, en het volk groente, en verversching krege: gelijk het ook gebeurde, en tot zyne grote verwondering: dan het was geen wonder: want de meester had noit zulke zware scheurbuik gezien, dewyl hy niet gevaren hadde. Scheurbuik onder het volk.

Den negen en twintigsten, en dertigsten stormde het geweldigh, waer door men het met een zeil moest laten dryven.

De Draek raekte toen weer van ons af.

Tot aen den tweden van Sprokkel maent, mosten wy al van de man afhouden, tot op 34 graden 39 minuiten, zuider brete, en 36 graden, en 32 minuiten lengte.

Den derden wert het weder, om den herden storm, uit den zuid-ooste, van lant gewent, en de fok op de steven genomen.

Des morgen nam de storm noch toe, en sloeg het schover zeil aen flarden: zoo dat een nieu zeil most angeslagen worden.

Den vierden quamen wy met een herde koelte op 33 graden 40 minuiten; zagen toen weder zes of zeven mylen van ons lant. Des avonts hadden wy het *Dassen* eilant een myl van ons, wenden het weer zeewaerts in, en worpen op 60 Vadem zant gront.

Het is'er langs de wal meede heel vol klippen.

Wy mosten al weer of en aenhouden, tot den achsten: als wanneer wy de Tafel-bergh zuidwestwaerts negen mylen, en het Dassen eilant noord noord westwaerts omtrent twee of drie mylen van ons hadden.

Men diepte op 30, 36, en 40 vademen, by kans een halve myl van het lant, schoone zant-gront, en traghte boven het Robben eilant te zeilen. Maer het wiert tegen den avont heel stil; dies most men weder, tot groot onbenoegen des volks, in zee steeken, en had den Tafel-bergh twee of drie mylen van ons.

Den negenden hadden wy den Tafel-bergh omtrent drie mylen van ons: kregen des middaghs een brave koelte, uit den zuid-weste, en raekten eindelijk, na zoo veel zwervens, in de Tafel-bay, op vyf vademen schoone zant-gront, ten anker.

Komen in de Tafel-bay.

Aldaer lagh het Galjoot de Vos, daer *Jan Zymenz* Schipper op was.

De Heer Commandeur *Rietbeek*, die van wegen de Oostindische Kompagnie, aen de Kaep gebood, zond datelijk een sloep met visch, en een loots, die ons binnen braght.

Wy hadden tot hier toe acht doden, en ruim veertigh zieken gehad. Daer en boven was veel van ons volk zoo dapper aen de scheurbuik vast, en daer door afgemat, dat het hoogh tyt was, om ververshing te krygen: naerdien het schip qualijk langer door hen bestiert kon werden.

Ik voer aenstonts met den schipper *Kornelis Just* aen lant, en braght een deel mostert-bladen mee, om te kooken, tot ververshing des volks, te scheep.

De fiskael quam aen boort, en verbood het handelen met de Hottentots, en des nachts aen lant te blyven, zonder last van den Kommandeur *Rietbeek*. Voorts wert water bestelt, en aen boort gebraght, dat aldaer heel goet, en gemakkelijk te bekomen is.

Draek komt binnen.

Den twaelfden quam het schip de Draek binnen, en liet zijn anker achter het Robben-eilant vallen. Het waeide zoo hert, dat het zijn grote marszeil verloor.

Midlerwyle waeren wy met visschen doende: maer konden, van wegen den sterken lant wint, niet vangen.

Den 14, wanneer het weer wat bedaert was, korten wy het dichter na de wal. De Tafel bergh vertoonde zich toen helder en klaer, daer hy anders altijt met wolken bedekt is, die uit het lant komen en daer aen hangen blijven. Dit is een wis voorteken van onweer.

Wy gingen den zelven dag weer uit visschen, en vongen met een trek zoo veel, als de sloep voeren kon. Den Heer *Rietbeek* nam zoo veel voor hem, als veertien kruiwagen konden voeren. Al deze visch bestont in herders, die men langs het strant met hele scholen ziet zwemmen, en met een zege besluit.

De Draek quam nu eerst binnen in de Bay, en had vyftigh zieken plat te koy leggen, en zes en twintigh doden. De anderen waeren zoo zwak van scheurbuik, en andere ziekte geworden, dat zy verklaerden, indien het noch veertien dagen geduurt had, het zouden moeten opgeven, en laten dryven hebben: alzoo zy machtighloos waeren, en de Kaep qualijk konden krygen.

Wy vongen nondertusschen, als het weer toeliet, geduurigh geweldigh veel visch.

Den negentienden waeide de wint zoo heftigh over de Tafel-Bay, dat wy het pleght anker mosten laten vallen.

Tot den twee en twintigsten waeren wy doende met water te halen, en de boot uit te visschen.

De timmer-luiden gingen aen lant, om brant hout langs den oever van de zoute rievier, alwaer een deel kreupel bosch staet, te kappen: datmen daer slechts om 't kappen en 't halen heeft.

Den drie-en-twintigsten, ging ik met noch eenige over het gebergte, om eenigh wilt op te doen, tot aen de versche rivier: alwaer de Negers een getal van 300 beesten by een hadden; maer gingen, zo dra zy ons vernamen, ter yl met hun beesten, zonder ons te verwaghten wegh.

Wy zagen hele velden vol bloemen, als witte lelien, en tulpen. Men zagh'er ook vele patryzen, en reekalven, die zich aldaer met menighte onthouden.

Wy verstonden ook, dat'er een Rinoster, of neushoren, in een morasch vervallen was, die zich, van wege zyne zwaerte, daer niet uit helpen kon.

De Kommandeur *Rietbeek* stuerde eenige zoldaten derwarts, met musketten: maer de kogels stieten op zijn herde gerimpelde huit af. Dies zy hem een gat by de schoft in hakten, en daer in

schoten

M A R E
Hout bay
Bosbergen on bekentlyck
Bergh Valley goet Wey-land
Tafelberg
Lant onbequam te bouwen
Hollantse Rietbeek
Goet lant
Uytgedeelt lant
't Velt tusschen beyde Bayen
Tafel bay
Bay Tafel
Lynie om deur te graven
Onbequaem land
Duynen
Klip
Onbequaem Landt
Tafel bergh
Wind berg
Leeuwen bergh
't Fort
Caerte vande

pag. 7
HIOPICUM.
Robben Eyl.
Dassen Eyl.
Zout Pan
Reyswech door ons volck int land gedaen.
Zaedel bergh
Duytsche mylen 15 in een graet.
Fran. en Eng. mylen 20 in een graet.

ſchoten, tot dat zy hem eindelijk doot kreegen.

De Horen wort noch aen de Kaep in het fort bewaert, en daer uit by wyle de gezontheit gedronken.

Den eerſten van Lentemant was het ſchoon weer: maer veel van ons volk niet genegen om aen lant te gaen: uit oorzake daer zoo weinigh te halen was, en alle ding te dier moſt betaelt worden.

Een musje arack koſte zes ſtuyvers, een musje brandewyn twaelf ſtuyvers, en een watermeloen, zo groot als een kleine kokos noot, vyf ſchellingen: dat velen by hun klein gelt niet te pas quam om wat te koopen: zoo dat zy aen lant niet als verdriet zaegen: daer wel ververſing was, maer zeer dier.

Des anderen daeghs verſtonden wy, dat in de zoute rievier een walviſch geſtrant was. Ik ging met onzen ſchipper en den Kommandeur *Rietbeek*, en zijn huis-vrouw en eenige meer om den zelven te bezien; die vry groot was.

Wy klommen daer boven op, en lieten den trompetter eens luſtigh het deuntje, *Wilhelmus* van *Naſſouwen*, op blazen.

De Zwarten halden'er hachten af, zoo groot alsze ſlepen konden, en begroevenze in het zant, om naderhant t'eeten.

Den zeſten zond de Heer *Rietbeek* eenigh volk na de Hottentots, om te zien of men wat beeſten tegen root kooper, toebaks-pypen, en andere prullen kon verruilen: maer zoo dra zy de onzen vernamen, vlughten zy landwaerts in.

Den negenden was het ſtil, en klaer weer. Veel van ons volk ging aan lant, om hun goet te waſſen: want dewyl wy des anderen daeghs meenden tzeil te gaen, zoo moſt een ieder zich daer na ſchikken.

Een deel kool, en twee ſchapen wert tot ververſching voor de aenſtaende reize aen boort gebragt: maer zeker een zobere ververſching voor zoo veel volks; daer het na brande. Dan men kon niet anders bekomen.

Het volk haelde alle daegh, zolang men daer lagh, twee zakken vol groente, als koolsbladen, en witte beet, die wel de beſte waeren, en moſter-zaet bladen. Al het welck met wat ſpek gekookt, en twee mael des daghs geſchaft wiert: dat het volk verquikte.

De Kaep van Goede Hope leit op 34 graden, en 20 minuiten, zuider brete, en vertoont zich als een peninſul of hangend eilant: want het paelt ten noorde aen het ander vaſt lant, met een enge ſtreke lants, die ter weder zyden, met de zee of twee bayen beſpoelt wort. Kaep van Goede Hope.

Daer zijn verſcheide ſchone havens. Als de Tafel-bay, alzoo na den bygelegen Tafel-bergh genaemt, die ruim vier mylen in 't ronde heeft: dies een hele vloot ſchepen gemakkelijk daer in en uit laveren kan, en dat met alle winden: behalve met een noordweſte wint, die recht het gat invalt. Tafelbay.

Aen het ſtrant, beneden de Tafelbay, by de verſche rivier, heeft de Ooſtindiſche Kompagnie een vierkant Kaſteel, Fort of Veſting, doen bouwen, genaemt de Goede hope: dat met geſchut en krygs-bezetting, tegens des vyants aenvallen, geſterkt is. In dit Kaſteel heeft de Heer *Rietbeek* als, Kommandeur of opperhooft, die van wegen de gemelde Kompagnie daer over gebiet, zijn woonplaetſe en verblyf. Kaſteel.

Daer by is een thuin van vyftien morgen lants, met allerley gewaſſen beplant.

Dicht aen de zoute rivier leit noch een reduitje.

Achter het Fort van Goede Hope zijn verſcheide lanthuizen, en plaetſen, langs de rievier net afgeſteken, daer in kool, en andere groente redelijk wel tiert.

Deze plaetſen worden by verſcheide luiden, uit Hollant derwaerts overgekomen, bewoont, en bebouwt, die gemeenlijk vrye luyden genoemt worden, en voor den vryen lantbouw, eenigh genot van hun gewaſſen en vruchten, aen den Gouverneur betalen en uitrecken.

De gront aen de Kaep is merendeels van klei: waerdoor aldaer alles ook waſſen wil: hoewel die op eenige plaetſen ſtenigh, ſchulpigh, en zandigh is.

Daer omtrent is veel geboomte, hoewel niet als kreupelboſch, dat goet om te branden is. Men zeit te landwaerts in zeer ongemene grote boomen groeien.

In de tuin groeien olyf oranje,perſik, aprikoos,en andere vruchtbomen.

De vlakke velden en dalen zijn met gras, en welriekende kruiden, en bloemen bewaſſen: en zouden ook rogge, taruwe, rys, en gerſt kunnen voortbrengen, indien zy daer daer mee bezaeit wierden.

Daer groeit grote en kleine zuuring met knobbelige wortelen, en veelerlei geurigh vleeſch-kruit: ook groeien aldaer tulpen, boomhuislook, en meer andere kruiden in 't wilt.

Daer groeit zeker worteltje in de aerde, die des winters de Hottentos braden, en in plaetſe van broot gebruyken.

Eenigen malen deze worteltjes ook tot meel.

De ſmaek van zommige is, als die van aert-ekelen of kaſtanien: hoewel andere als anys en zoetachtig ſmaken.

Op zekeren bergh, by het Fort van Goede-hope, zijn door de onzen eenige duizenden van wynſtokken, of wyngertloten geplant, die overvloedigh rype druiven, maer zuuragtige wyn geven.

Doch ſchoon, van wegen de goetheit des gronts, alles daer wel tieren en groeien wil, zoo doen evenwel de ſtormwinden zeer grote ſchade aen het gewas.

De ſterke en herde val-winden komen over de toppen van 't geberghte, inzonderheit in zomer, en Hooimant die zy gemeenlijk met dikke wolken bedekken, als'er onweer ophanden is, en waeien met zulken kracht, dat het meeſt al, wat boven de aerde is, verderft en vernielt wort. Dan gaet de zee zeer hol om dien ſtorm-hoek, en de ſchepen loopen, in het landen uit zee, groot gevaer.

Anders is de lucht omtrent de Kaep zeer goet, en altyt helder, niet te warm noch te kout.

In zomer en Hooimant is het daer herfſt en winter: als dan vrieſt het daer dikwils, tot de dikte van een rugh van een meſch.

In Wyn-Slaght en Wintermant wait'er een zuidelijke wint: dan is het daer kout, als in Hollant, by een noorde wint.

Het regent'er dan dikwils zoo ſterk, als of het met emmeren goot: en vloeit het water over het lage lant heen; tot deſſelfs groote vruchtbaerheit: want het lant wort door de regen verfriſcht en groen.

Het lant is rijk van allerlei tam, en wilt viervoetigh gedierte, en gevogelt. Ge ae Ka

Daer zijn zekere vogels Pinguwyns, *Flamengos*, *Antenayas*, *Alkatraces*, *Fayſons*, *gavoitoyns*, *Garagians*, Jan van Genten, Kaep vogels en andere.

De pinguwijns zijn langzaem van gang, en kunnen lichtelijk op lant met loopen achterhaelt worden. Uit hun neſt zijn zy niet als met ſtokken te krijgen: en wanneer zy daer op betrapt worden, zy zoeken zich met fel byten te verdedigen.

Men heeft'er ook patryzen feſanten, rotganſen, quakkelen, kraien, velerlei muſſchen, bergh-enden met gele nekken, pylſtarten, telingen, ſmienten, hout en water-ſnippen,

Slobben of halve enden. Daer zijn overvloedelijk veel zekere zwarte vogels, zoo groot als ganzen of entvogels, die ſcholfers by de onzen genoemt worden.

Men heeft'er wilde paeuwen, grote blaeuwe, en witte, en zwarte reigers. De witte zijn van middelmatige grote; maer de zwarte zoo groot als meeuwen, die meeſt op de moeraſſchen houden.

Daer zijn rietvogels, met rode bekken en benen, en meerkatten velerleiſlagh van havikken, raven, exters, en zeer grote vogelſtruizen.

Eenigen rekken met hun hals zoo hoogh, als een ruiter, die te paert zit. Zy zijn graeu van kleur, loopen met opgeſpalkte vleugels, zoo ſnel als een paert. Zy eeten allerlei groente, en ſlokken by wyle ſteen, kooper, en yzer in.

Daer zijn zekere vogels, als ganzen, die zeer goede eyeren zonder dooren of geel hebben, en zijn van de grote als ganſe-eyeren. Zy zijn boven mate vet, en hierom by nae onmoghelijk om te eeten, hebbende meer de ſmaek van viſch, als vleeſch.

Daer zijn zekere ganzen, wat kleinder als de hierlantſe: maer hoger van beenen, met graeuwe of witte plekken op 't lijf. Zy zijn boos van aert, en niet wel om tam te maken: dies zy andere

voge-

vogelen, daer zy by gezet worden, doot byten, indien zy hen niet ontgaen kunnen.

Eertijts waeren'er vele vogels, pinguwyns genaemt, die zeer hert van huit, wit en zwart van kleur, en wat groter als een gans zijn. Zy gaen recht op het lant, en kunnen ook zwemmen. Aen ieder voet zijn lere vinnen, die hen in het zwemmen dienen: waer door zy snellen voortgang maken, en de visschen tot hun aes achterhalen: daer hun vleesch zeer traenigh nae smaekt: en diens volgens walligachtigh in het eeten valt, 't en zy het verscheiden mael met versch water opgekookt, en met boter in de pan gebraden wort.

Zy onthouden zich op de klippen, en op 't lant, en ook in zee: en nestelen, en leggen op het zant in eene holligheit hun eyeren.

De flamingos is een zeer schone vogel, van de gedaente by na als een reiger, heeft een geboggelde bek, te dik, of liever te breet, om eenige hardigheit te konnen verbreken. Zy zijn vael-root en heel aerdigh ros-verwig. De pennen zijn eensdeels wit, en eensdeels zwart, en de bovenpluimen, die de rygen pennen bedekken, van een aengename roze kleur.

Daer zijn ossen met dikke en vette schoften. Zy hebben fraeie langе, en kromme hooren.

Eenige hebben de horens ook vlak by het lyf neerhangen, en andere zijn zonder hoorens.

Zy zijn een halve voet groter, als de hierlantse ossen.

Onder andere vreemde water-gedroghten, zijn'er ook zeekoeien die veel groter en zwaerder, als een gemeene Europische os zijn. Zy hebben gene hoornen, maer groote ooren, en korte oogen, dikke benen, en voeten als een olifant, met stompe teenen, en een korte staert. Zy hebben geen hair op 't lyf; maer een gladde en vale huit, en schrikkelijke groote tanden. Zy eeten gras, onthouden zich veeltijts in de moerasschen, en schieten onder het water, daer zy zich zoo lange verbergen, als zy willen. Maer zy komen zelden te voorschyn, en worden dien volgens zelden gezien of gevangen. Het vleesch is als van een os: hoewel sterker. Als het gezouten is, wort het zoo groen en doormarmert, als het Hollantsch gezouten ossenvleesch.

Daer zijn ook yzere verkens, met lange pennen, die zy, wanneer eenigh dier of mensch hen te naekomt, met de huit styf in malkanderen te trekken, zoo vinnigh en fel weten uit te smyten, dat zy iemant gevaerlijk, ja dodelijk kunnen doen quetsen.

Op zekeren tijt is aldaer een leeuw doot gevonden, die zulken pen in de borst had stekẽ: dewelke hem ongetwyfelt de doot aen gedaen had, en door een yzerverken daer in gejaegt was, uit oorzake hy het te na gekomen was. Het vel van dezen leeuw zietmen in het Kasteel noch hangen, tot een gedachtenis.

Daer zijn steen-bokken, haezen, konynen: en landwaerts in vervaerlijke bonte tijgers, leeuwen, wolven, luypaerts, rhinosters of neushorens, rhëen, koeyen, kalveren, haezen, steendassen. Men heeft'er overvloedelijk veel schapen, daer de inwoonders zich me erneren, en aen de onzen tegen root koper, tabak, en tabaks-pijpen en andere kleinigheden, verruilen. Zy hebben geen wol; maer gekleurt hair op 't lyf, gelijk geiten, en zijn lang van beenen. De steerten zijn lang, en dik, en bestaen uit louter vet. De zommigen weeghen twintigh, en meer ponden, en zijn tot groot verhindering en beletsel in het gaen.

Men heeft'er zeker wilt gedierte, jackhals by de Nederlanders genaemt. Het is van gestalte tusschen een vos en hont, en graeuw van hair. Jakhals.

Het gilt en giert des nachts geweldiglijk, en is wonder gretigh na menschen vleesch: en graft en vroet by wyle de doden meer als tien voeten diep uit de aerde. Men zeit het scherp van reuk is, en daer door het aes, en roof voor den Leeu weet op te speuren.

Onder andere onthout zich in 't wilt, een gedierte van grote als een Olifant; maer heeft twee hoorens op de neus staen. Het heeft ook een steert als een Olifant, en een klein bosje zwart hair in den nek, met rechte en ronde hoorens. Op de huit zit kort muisvael hair.

Aen het hooft van de leeuwen-bergh, (die alzoo genaemt wort, om dat hy eenigzints de gedaente van een leggende leeuw vertoont, en een kanonscheut te weste van het fort leit) houden zeer veel grote Bavianen, die zoo snoo zyn, dat zy menigmael de nieusgierigen, die dezen bergh beklimmen, met stenen daer weer afjagen, die zy, of het halve menschen waeren, redelijk weten van zich tesmyten.

Doch verscheurende dieren, als leeuwen, luipaerts, wolven, jakhalzen, en tygers zyn nu zoo veel niet omtrent daer het lant gebouwt wort. Uit oorzake misschien zy voor de menschen vervaert geworden zijn: die dikwils op hun aenleggen. Alzoo van de Compagnie een prys voor de gene gestelt is, die een leeuw, tyger of ander wreet gedierte schiet: waer van alle drie de huiden in 't fort aen de soldering van de zael hangen.

Te lande en te water, houden zee, en lantschilpadden in grote menigte.

De bosschen geven vele byen, die de honigh in holle stammen van bomen maken.

Daer zijn ook honden met root, hair, en korte steerten.

Hottentots visch.

Men heeft'er een zeker-slagh van visch, die de onze Hottentots visch noemen; dewyl de Hottentots die met een hoekje weten te vangen.

Deze is een van de beste visch, die men proeven kan, en smaekt als kabbeljauw.

Men vong'er ook eertyts zeer veele tongen; maer worden nu niet meer gevangen. Doch de meeste menigte van visschen bestaet in onbekende visschen.

In de Tafelbay onthouden zich vele walvisschen: daer van men in 't eerste zeer goede hope had, om traen van te kooken, doch men heeft door ervarentheit bevonden, dat die te mager zijn, en geen voordeel daer van te trekken is.

Torpedo, of kraek visch.

Men vint'er ook zekere visch, die by de Latynen Torpedo, en by de Grieken in een zelven zin Narce, en by de Spanjerts Hugia, en by d'onzen aen de Kaep Kraek-visch, en anders Traeghvisch genoemt wort: niet uit oorzake hy traeg is, om zijn zelven te bewegen, maer om zyne verborge kracht, die men zeit, dat hy by zich zou hebben. Want als hy zich ziet van de visschers beknelt, of van andere visschen vervolght, dan schiet hy eene vochtigheit van zich, die menschen, en beesten op staende voet doet stille staen, en de leden als verlammen: waer over zy gedwongen zyn hun visschen te staken, als met beroertheit geraekt.

d'Inwoonders van dit lant worden by d'onzen, van wege hunne hakkelige sprake, Hottentots genoemt.

Hottentots Kleeding.

De mannen gaen meest naekt, en hebben slechts een onbereit robben, of dassen huit, of schapen vacht, mantels wyze uit drie stukken zamengenait, om de schouderen, en het bove lyf, tot aen de billen, hangen. Het ruigh hangt gemenelijk na buiten, indien het heet is, of na binnen, indien het kout is, en wort met een bant onder de kin vast gebonden.

In het reizen hebben zy gemenelijk, boven deze onderste mantel, een andere met de wol na buyten.

De schoenen bestaen uit een platte lap van een Rhinosters of Neushorens vel, zijn achter en voor even hoogh, en boven op de voet met twee leere riemen toegebonden.

Het hooft is des nachts, of als het regent, met een muts van een jonge lammeren vel, met het ruigh na binnen, bedekt.

Voor de schamelheit hangt een lapje, of velletje van een bonten tyger, of jakhals, of boschkat, die achter met twee kleine riemen toegebonden wort, die by het lyf neerhangen.

Het hair is met kopere plaetjes, duiten, witte horentjes, en grote kralen verciert, en wort hier en daer afgeschoren.

De vrouwen dragen op een zelve wijze, als de mannen, een mantel van een schapenvacht, met de wol na binnen, om het boven lyf; doch die hangt haer wat langer, als die van de mannen. Daer en boven hebben zy het onder lyf tot aen de billen met een ander vel, en de schamelheit met een vierkant velleken bedekt.

Een muts van een schapen, dassen, of Robben vel bedekt het hooft, en wort met een brede schapen-vellen-riem om 't hooft toegebonden.

De schoenen zijn van een zelfste fatsoen

ſoen, en ſtoffe, als die van de mannen.

De mannen zoo wel als de vrouwen, die veel vee hebben, beſmeren niet alleenlijk het lichaem, en aengezight: maer ook hunne manteltjes en mutſen wel dik en vet met ſmeer: maer die geen vee hebben, of arm van vee zijn, dragen zodanige manteltjes niet.

Dies deze ſmerigheit by hen voor een teken van rijkdom van vee, en tot cieraet gehouden wert.

In beide ooren hebben zy tot cieraet grote boſſen van eenige ſtrenge kralen hangen: ieder ſtreng by na van een vierendeel ponts zwaer.

De hals is hen met gele, en rode kopere krael kettingen: en de armen met een elpenbene ring verciert: ook hebben zy aen de voorhant een kopere ring, die tot nypens toe dicht daer om ſluit.

De vrouwen hebben gemenelijk in het uitgaen een lere vierkante zak op rugh, die aen ieder eind met een boſch quaſten neerhangt, en daer altijt d'ene of andere kleinigheit, en ſnuiſerye inſteekt. Die een jong kint hebben, dragen het op de rugh daer by: het welk haer niet weinigh bezwaert.

Om de benen hebben zy, tot cieraet, verſche en ſtinkende dermen van beeſten, twee en drie dobbeldom malkandere geſlagen, dach en nacht. Desgelyx hangen zy beide gedrooghde darmringen om de benen, die zy eensdeels tegen het ſteken van ſcherpe doornen dragen: en ten andere om daer door, onder het danzen, en bedryven van vreughde, geluit en geraes te maken. De mannen hebben ook dusdanige dermen om den hals hangen, en leggen daer in tabakspypen, en andere kleinigheden.

De voornaemſte wapenen der Hottentots zijn Aſagayen of javelys, of ſchichten, dat zijn ſtokken van drie, vier, of vyf voeten lang, aen 't end met een breet yzer, dat voor ſcherp is, beſlagen, die zy zelfs maken, en zeer vaerdigh weten uit de hant te werpen, en handelen.

Zy hanteren ook pyl, en boogh: doch hebben tot noch toe geen ſchietgeweer gebruikt.

Wanneer zy uitgaen, hebben zy gemenelijk in d'eene hant een *Aſagaye*, en in de andere een vogel-ſtruis veer, of een ſtokje, met een ſteert van een wilde kat daer aen gebonden, om daer mee ſtof, zant, en vliegen, daer het lant vol van is, van het aengezight af te keren.

In het nuttigen van ſpyze, zyn de Hottentots boven mate rou, gruizigh, ſlordigh, gulzigh, en onbeſchoft: want zy weten die niet, gelijk andere volken, toe te maken of te bereiden: maer ſlingeren ſtukken, en hachtē van geſtorve beeſten, en doden krengen, raeuw in 't lyf: daer zy de tanden, gelijk honden, gretigh inzetten. Zy ſchokken zelf het ingewant, en darmen raeu in 't lyf, na zy de drek ſlechts een weinigh uitgeſchut, of met de handen uit geduwt hebben. Zelden worden deze gerechten by hen gekookt. Spyze.

By gebrek van geſtorve en dode beeſten, nuttigen zy dode viſch, die zy op ſtrant vinden: alsook moſſelen, alikruiken, en klip-kouſen.

Het vee wort by hen niet geſlaght, 't en zy het door ziekte, ouderdom of ander ongemak niet langer voort kan. Desgelyx worden geen ſchapen by hen geſlaght, 't en zy op bruiloft.

Het vleeſch van zeehonden, of robben wort by hen raeu, of half gaer op 't vuur gebraden, zonder af te waſſchen, genuttight.

Uit de walviſſchen, en andere zee gedroghten, die komen te ſtranden, wort het ſpek, en traenigh vleeſch geſneden, en met groote ſmaek by hun genuttight. Ja zy ſcheppen de traen, die de zon uit de geſtrande walviſſchen heeft doen braden, met hele handen daer uit, en drinken die in. Men vint'er, die ſtukken daer uit ſnyden, en onder het zant begraven, om namaels te nuttigen.

Doch hunne voornaemſte, en daghelixe ſpyze, is zeker ſlagh van worteltjes, die de grote van aertekelen hebben, en by het vrouwvolk uit de rivieren, en andere plaetſen gegraven, en gekookt of gebraden, en zeer gretigh gegeten worden.

Zy hebben zeer grote ſmaek in broot van tarruwe of rogge, dat by d'onzen aldaer gebakken wort, en zy zeer gaerne tegen beeſten verruilen.

Drank.

De voornaemste drank der Hottentots is water, en melk van hunne beesten. Wonder zijn zy op branden, en spaenschen wijn verslingert, hoewel een weinigh hen dronken kan maken. Onder den drank laten zy zich, met schreeuwen, en ander misbaer te maken, luitruchtigh horen.

De Kaffers, of Strantloopers, of Hottentots omtrent de Kaep, zijn geelachtigh, of bruin van veruwe, gelijk Molaten: welke veruwe of kleure zy niet uit de natuur, en van hunne geboorte af hebben; maer bekoomen die door het stryken met zeker vet of smeer, dat zy van verscheide enkele kruiden, die hen bekent zijn, maken, en daer mee het aengezight, en het lijf bestrijken om zwart te zijn. Want men heeft by ervaernis bevonden, dat een dochter, die, zoo dra zy ter werelt quam, in het kasteel by de onzen opgevoet, en groot gemaekt wert, zoo blank als eene Europische vrouw was.

Men zeit, dat zy, indien zy zich daer niet dikwils, en van hunne geboorte af mee smeerden, waterzuchtig zouden worden, gelijk d'andere zwarten van Afrika: en gelijk d'Abyssiniers, die d'eene dye, tweemael dikker als d'andere hebben.

Deze Hottentos, of strantloopers vervoegen zich, op de komste van de Nederlantsche schepen, in de kombuis, by de koks-ketel, en smeren het roet, en zwart van de ketel met vet doormengt, in 't hair, en om het hooft, en aengezicht, om ter deegh te glimmen, en bruin en zwart te zijn: het welk by hen voor een groot cieraet gehouden wort. Waer door zy zeer morsigh, en vuil uitzien, en boven mate stinken. Daer boven hebben zy in de huit kerven, en sneden gemaekt, daer zy, tot cieraet, vet of ongel insteken: dies men de stank van hunne lichamen op, eenen afstant van hondert treden, vernemen kan.

Wezen en gedaente der Hottentots.

Zy zijn doorgaens mager, en klein van lichaem, en lelijk van postuer en aenzien. Maer hebben schone bruine oogen, en scherp gezight, en witte, sterke en herde tanden en zijn dievolgens styf van gebit. De neus is wat platachtig: hoewel niet allen even plat: de lippen, inzonderheit de bovenste, zijn dik, en steken wat uit.

Het voorhooft is tamelijk breet, en wat gerimpelt. Het hair van het man volk is gelijk lammeren wol, kort en gekrult, doch door het besmeren met vet, morsigh en vuil.

Het vrouwvolk heeft wat dikker hair.

De mannen plukken al het hair om de kin uit.

De mannen hebben fraeie beenen, doch dunne kuiten, en zijn zoo vlugh te voet, dat zy eenen sterken stier, in vollen loop, kunnen achterhalen en in loopen en tegenhouden

Het vrouw-volk inzonderheit heeft zeer kleine, en fraeie voeten. De buik is hun dun, en rang, en de billen uitstekende. De handen zijn fatsoenelijk: doch de vingeren lang, en met lange nagels.

Het manvolk is groot van teellit of mannelijkheit. Doch hebben, naer men zeit, alle maer een kloot of bal: want de moeder, zoo drae een knechtken gebooren wort, snyt dien de rechte kloot af, en geeft hem zee-water te drinken, en tabak te zuigen. Door het afsnyden van de rechte kloot, worden zy gezeit vlugger, en vaerdiger tot loopen, gemaekt te worden.

De vrouwen hebben lange borsten, inzonderheit de getrouwde, die zy los en bloot hebben hangen, en daer uit de kinderen, op den rughhangende, te zuigen geven.

De voering schynt haer op de heimelijke plaetse los te zijn, en wat uit te hangen.

De Hottentos zitten veel tyts op de hurken neer.

De voornaemste, ja alle de rijkdom der Hottentots bestaet in vee, dat sommige overvloedelijk veel hebben, en niet doden, 't zy het door ouderdom, of eenige ziekte niet meer voortkan.

Zy hakkelen machtigh in de sprake, en spreken als de kalkoense hanen.

Zy hebben gene lettere noch kunnen in hunne tale lezen noch schryven: hoewel eenigen by d'onzen, aldaer Neerduits spreken, schryven, en lezen geleert is. Dies zy in den aert niet dom; maer schrander, en vernuftigh genoegh zijn.

De Hottentots anders zijn domme, en on-

onvernuftige menschen, zonder kennis, zy hebben geen beleit van eene sterkke plaetse, of vesting te kunnen veroveren. Ja een stenen huis, dat brantvry is, zou genoeg zijn, om hen te we'erstaen: want men behoefde niet dan grendels aen de deuren, om hen daer uit te houden. Zoo men eenige in een huis-sluit, vensters en deure slegs toedoet, zijn zy daer in veel beter bewaert, dan op een vast kasteel, naerdien zy de wetenschap niet hebben, om daer tegen te stoten, 't zy deur of venster, om eene opening, tot hunne verlossing, te maken. Hier in zyn zy onverstandiger, dan d'onvernuftige dieren, die noch gemenelijk gewelt gebruiken tegen de plaetse, daer zy in geraekt zijn.

En hoewel de Hottentots, een lelijk en plomp volk is, en myns oordeels, wel het vuilste, en verachtigste op den ganschen aertbodem, zo zyn'er evenwel onder hen, die schrander en slim genoeg in hun stukken zijn, inzonderheyt als zy geslepen en afgerecht worden. Als onder andere door twee jongens gebleken is, die door d'onzen mee na Batavia genomen waeren, daer zy in korte tyt leerden Duitsch spreken, lezen en schryven.

D'een wert een dienaer, van den Heer Generael *Joan Maetzuiker*.

Na verloop van eenigen tyt, wert hy weer om na de Kaep gezonden, om tusschen d'onzen, en Hottentots als tolk te dienen.

Ik vond hem in myne eerste weeromreize, weder onder zijn volk, en vraegde hem, of hy niet liever by d'onzen, daer hy het beter had, wilde wezen. Maer hy gaf my ten antwoort: liever met zijn volk wilde leven. Ik heb naderhant verstaen, hoe hy tusschen d'onzen en de Hottentots veel twist gerokkent heeft, daer verscheiden menschen, ter weder zyde, om doot gebleven zijn. Waer over de Kommandeur van de Kaep hem, wanneer hy hem eens in handen kreegh, op het Robben eilant bande, daer hy ook gestorven is.

Dieverye wert by hun met stokslagen gestraft: desgelyx dootslagh: hoewel niet uit vreze voor Godt: maer volgens een out gebruik. Zy zeggen dat'er eenis, dien zy Hunuma noemen, die regen, en drooghte geven kan, hoewel zy die niet aenbidden.

De huwelijke staet is by hen in redelijke achting. Een man neemt zoo veel vrouwen, als hy maghtigh is te voeden. Echt.

Een verloofde vryster doet haren eet van getrouheit, en onderdanigheit op een vreemde maniere: want op het huwelijk-sluiten, snyt de moeder haer een lit van de rechter pink af: waer mede zy vast en aen den man verbonden is.

Het afgesneden lit wort begraven, en daer op een koebeest geslaght, daer mee de vrienden zich vrolijk maken, en aldus bruiloft houden.

Terwyl de dochters noch ongetrouwt, en vrysters zijn, kent men haer aen het verciersel, om de beenen: want die hebben ringen van groene rysjes daer aen gevlogten; die zy op haeren bruylofs dag veranderen, en doen'er het gedrooght gedermte van 't koebeest, dat op de bruiloft geslaght is, om: het welk haer in plaetse van een speeltuigh is: als zoo zy in het dansen de benen, na haer stem, weten te bewegen, en deze gedrooghde darmen, op het geklank, doen drillen, het welk aengenaem door de vreemde beweeging is.

Wel zijn de Hottentots, het woeste volk des ganschen aertbodems: doch de gene schynen evenwel myns oordeels te dwalen, die staende zouden willen houden, dat'er gantsch gene kennis of zelf spoor van Godsdienst by zoude zijn: naerdien, volgens een parigh gevoelen van alle Godsgeleerden, geen volk ter werelt zoo Barbarisch is, dat niet eenige Godtheit, 't zy waere of valsche, eert. Schynen Godsdienst te hebben.

Want voor eerst eeren zy de Mane, die zy met ongewoon geschrey, en gezang toejuigen, en begroeten.

Geloof'lijk is ook, dat zy de Zon in geen minder achting houden: naerdien zy dezelve geduurigh met hun vee na volgen, zoo veel moghelijk is: want als de Zon de *Tropicus Capricornu* raekt, heeft men hen naest aen de Kaep (; de Kaepmans uitgezondert,) en hebben zich aen het zuid-oost beekje neergeslagen. Wanneer nu de Zon de middelyn door snyt, en van 't noorde of *Tropicus Cancri* trekt, dan breken zy op, en trekken die na.

Wannneer een herde regen valt, dan kruypen zy in hunne hutjes, zijn zeer

vervaert en bevreest: waer uit zy niet koomen, voor de zelve weder over is. Als dan beginnen zy te hippelen, en trabbelen, heffen hun hooft ten hemel op, en wiegen daer mee: het welk, zoo veel men bemerken kan, een maniere van gebet, en goed en dankbaerheit is: want gevraeght: waerom zy zich, terwijl het regent, schuil-houden? geven ten antwoort: uit oorzake de grote Kapitein quaet is, die hen komt kastyden, en met een element, hunne natuur tegenstrydig bezoeken. By dezen groten Kapiteyn verstaen zy het eeuwig wezen. Zeer node horen zy, datmen van Godt spreekt: gelijk zy ook de genen, die dat doen, bestraffen, en zeggen, dat zy te lichtveerdigh, en met gene genoeghzame eerbiedigheit van het Goddelijk wezen reden voeren.

Indien men hen van den bozen geest ondervraeght, zy wyzen met den vinger na de gront, en wyzen hem u alzoo aen.

Wat belangt d'opstanding, zoo geloven zy, wanneer zy aen de Kaep sterven, by andere, en achter 't gebergte weder op komen zullen. Doch dit en meer andere dingen, zouden zy uit de Portugesen en d'onzen kunnen gehoort hebben.

Zy voeren oorlogh tegen malkanderen, en merendeel, om de beste weiden voor hun vee, die zy alle zoeken, en voor hun vee ook van node heb ben.

By wyle blyvē, in een algemene schermutseling of veltslagh, wel zes of zeven Hottentots doot.

Hottentos zijn velerlei.

De Hottentots zijn velerlei, en worden verscheidentlijk genoemt.

Die dicht aen het fort woonen, of hen daer onthouden, noemen d'onzen Kaepmans: doch is hun eigenste naem, in het Hottentots, *Chouriequa*. Zy zijn de snootste, en argste van alle: naedien zy gestadigh met ons volk, en andere Europers verkeren.

Zy leven meest by worteltjes, visch, en mosselen, en andere schulp-visch, die zy op strant vinden.

Wat verder binnenwaerts, zijn de Hottentots, die de Kaepmans, op Engelsch Tabak-tekemans, en d'onzen Tabaks dieven noemen: uit oorzake zy de groene tabak, die de Nederlanders plaghten te planten, gestadig wegstoolen: zoo dat die daerom nu geen meer planten.

Doch hun eige naem, in het Hottentots, is *Korrochaukwa*.

Noch is'er een geslaght *Chemakwa*, met een klok na het woort, genoemt.

Zy zijn magtiger, en rijker van vee als de Kaepmans, doch in 't minste noch niet als de Hottentots, *Kochukwaes* geheten, die zich noch dieper in 't lant onthouden, veel duizende sterk zijn, en ontallijke menighte van koebesten, en schapen bezitten.

Deze staen onder twee overste: d'een genaemt *Odosy*: en d'ander *Monomana*.

D'eerste was getrout, met de zuster van de tolkinne in het fort, die onlangs te voore, op het verzoek van de Commandeur *Rietbeek*, aen het fort quam: doch liet eerst, met grote onderzoek: vernemen of de Commandeur geen te geringe perzoon was: waer door zyne achtbaerheit anders een grote krak zou krygen: aengezien hy een grote Kapiteyn was.

Rietbeek reed met den zelven *Odesoy* op de paerdejagt; doch *Odesoy* wert van een felle leeuw besprongen, die hem om hals zou hebben gebragt, 't en ware zijn volk met eene grote stoutmoedigheit, en ongelofelijke trouheit, op de zelven gesprongen, en met hunne *Assagaien* doot gelenst hadden.

Des niettemin was hy zeer gequest: het schouderblat lag by na bloot, de nek was zeer beschadight, en het aengezigt onzichtbaer: dies men niet anders oordelen kon, of hy zou daer van gestorven zijn.

Rietbeek wilde hem na het fort hebben, om hem van zyn chirurgyn te doen genezen: maer hy wilde niet: betrouwende zynen eigen meesters veel meer toe.

Deze genees-meesters, de Hottentos, schynen noch al eenige kennisse te hebben, te minste om een gat toe te flikken: maer de littekens blyven staen: als of de wonde toegeschoeit was.

Zy dragen hun poppegoetje, en hulpmiddelen, na de wyze der quakzalvers, by zich.

De kruiden hebben zy in schilden van schilpadden besloten: doch hun worteltjes, klaeuwen, tanden, en horentjes van beesten (want hier in bestaet hunne kunst, en hebben ook eenige kennis van hunne kragte) hebben zy aen

aen een bant geregen onder malkanderen, die zy, op de maniere der tanttrekkers, om den hals hebben hangen: in plaetse de gemene Hottentots koralen, en andere snuiseryen daer-aen hangen hebben.

Daer zijn ook Hottentots, die d'onzen de *Sardinje* luiden of *Saldanhas*, (na de bay *Sardinje* of *Saldanha*, daer zy dichte by woonen,) noemen: maer worden op Hottentots *Krijegoekwa* genoemt.

De Hottentots zeggen, dat in het noord-ooste van de volken *Cochequas*, een zeer magtigh volk in steene huizen woont, dat in burgerlijke wetten voor d'onzen geenzins bezwykt.

Na hun zeggen, zouden zy zo blank, als d'onzen, zijn.

Men vertrouwt, het de Maenluiden zijn, of een geslagt van volk, dat tussen de Maen-bergen in besloten is. Maer alzoo zy weten te verhalen, dat zy mede van gout, en zilver, en andere bezonder heden meer weeten, en zeer na d'Europianen trekken, zoo geloven d'onzen, dat het wel Portugesen mogten zijn, die, uit *Mozambique*, aldaer enige volkplantinge hebben opgerecht. Daer hene ook d'onzen menighmael lant-togten gedaen hebben: hoewel tot weinigh kennis tot noch toe gekomen, en niets uitgerecht is, naerdien zy op ieder-mael, door gebrek van water, gedwongen wierden, te rugh te keren.

Zy weten ook van een geslagt, *Heukumqua*, en van een ander, *Groeman* genaemt, te zeggen.

De Hottentots, of ingezetenen van dit lant, zijn geen van alleen oppermaght te zeer onderdanigh, en houden hun overste meer om welstans-halve, als om dien te gehoorzamen.

Zy hebben gansch gene vaste woonplaetsen: maer dwalen op een zelve wyse, als d'oude Schyten of *Arabieren*, om her, en voeren wyf en kinderen, en vorder tuigh met zich.

Na gout, noch zilver zijn zy geenzins begerigh, 't en ware eenigen, die met ons volk zeer gemeenzaem daghelyx verkeerende, wel aerdigh een dobbelstuiver voor een oortje neemen, en kennen: als wetende van de Hollantse boeren iets daer voor te krygen: daer zy andersints het koper zeer hoog waerderen.

Zy hebben gene vaertuigen, en zijn zeer schuw voor het water, en derven niet verder, dan tot de knien daer ingaen.

Zy zijn tot den arbeit lomer, dan hunne schilpadden: welker vleesch zy nuttigen en op speuren.

De meeste handel, die met hun gedreven wort, is met koper en koralen, waer voor zy koebeesten, en schapen in ruilinge geven. Doch na het voltrekken des handels, moet men hen tot een toegift eenigh tabak, en pypen geven, en met brande-wijn beschenken. De smaek van de brande-wijn en tabak hebben zy, als iet goets in hun zin, van de vreemde volken geleert.

Daer en boven ruilt de nieusgierige zeeman, van hen ook wel vogelstruiseieren, veeren, kleine lant-schilpatjes, die zy *Herego* noemen, en rhinosters-horens.

Het is wonder, zy het kooper-metael, dat aen hun voeten leit, en dagelix by hen vertreden wort, niet gevonden hebben: naer dien men daer vele tekens van kopermynen bespeurt.

D'onzen hebben, op verscheide tyden, verscheide lant-toghten, aen de Kaep te landwaerts in gedaen.

Des jaers zestien hondert en zestigh, deden eenigen eenen lanttoght, en vonden twee nieuwe volken, als *Illunhwa*, en d'andere *Namakkawa* geheten.

Zy waren na, hun vermoeden, dicht by de *Portugesen* geweest, en vermeinden een kanonscheut gehoort te hebben.

Men ziet in het reizen te land-waerts in, een ongeloofelijke meenighte van watervogels, als gansen, kropgansen, eenden, telingen, smienten, doch zijn zo schou en schichtigh, datmen die, op verre na, niet binnen scheuts kan krygen.

De wiltschut des gouverneurs heeft op verscheide plaetsen huisjes van ruigte: waer uit hy het gevogelte wonder wel beloeren, en bedotten kan. Het welk ook d'eenigste middel is, om het te vangen.

Op het geberghte vint men klippige gronden, waer van eenige steenen in hunne holligheit versch water besloten houden.

Eenigh van ons volk vond, in het gaen, op het geberghte, om het

lant

lant te bezightigen, een klipsteen ruim vier vadem lang, en anderhalve breet, dien de natuur, als tot een drinkvat, uitgeholt, en als in 't vier kant een spanne diep ingebyt had. Aen het eene end viel hy wat laegh, als een loozing voor het overvloedigh water, dat het volk daer in vond, en, tot lavenis van hunnen groten dorst, gretigh dronk.

Men ziet'er ongemene grote voogel-struizen, en met zeer lange halzen.

De voogel-struizen zijn ongemeen snel in het loopen, en konnen een peert in vollen ren voor by streven.

Te weten zy rechten hunne vleugelen op, nevens eenige ruige pluimen, tusschen hunne vleugelen gelegen: waer in de minste wint zoo zeer vat, dat hen die, in plaetse van zeilen, verstrekken. Daer by hebben zy zulke yzelijke grote pooten, dat zy daer verre me weten te stappen, en op een louteren draf hene schokken: niet anders als iemant, die eenen steilen bergh met de wint op de ruch afloopt, zich qualijk kan tegen houden. De zelve maniere van de veeren in de wint te zetten, bespeurt men ook aen tamme zwanen.

Eer wy ons verder in zee, van de Kaep begeven, zal ik den Tafel, en Leeuwen-bergh, als ook de Tafel-bay, en 't Robben-eilant, die te vooren ter loop zijn aengeroert, een weinigh breder beschrijven.

Tafel bergh. Twee hoge bergen zijn aen de Kaep, de Tafel en Leeuwen-bergh.

De Tafel-bergh wert alzoo genaemt, om dat hy zich boven plat als een Tafel vertoont.

Hy is omtrent twee Duitsche mylen hoogh, zeer smal, en derhalve qualijk te beklimmen.

Hy wort door eene kloove van een anderen bergh, de Duivels-bergh genaemt, gescheiden.

Aen de zee-zyde is hy bar, en zonder eenigh groente of geboomte: doch aen de lant-zyde staen, in het hangen van den zelven berg, zeer digte en schone bossen, met rechte en opgaende hoge boomen, die tot allerlei timmer-hout dienstigh, en zeer veel te bekomen zijn. Wat lager, en aen de voet van den bergh, staen veel kleinder en lager boomen, bequaem tot branthout.

Onder anderen zyn daer vele wilde amandelboomen: doch de vruchten zijn bitter van smaek, die, volgens zeggen der Hottentots of ingezetenen, eenige vergiftige eigenschap by haer zou hebben. Dies zy niet gegeten dienen.

Daer zijn veel wilde pynappelbomen: hoewelse niet zeer hoogh wassen: maer de vruchten zijn van binnen ledigh.

De Tafel-bay leit op de zuider breter van 34 graden, en eenige minuiten, omtrent vyf of zes mylen noordelijker, dan d'uiterste-hoek in het zuidelijkste van Afrika. Ta ba

Zy leit in een gestalte van een halve mane, en is aen de zyde, tegens het weeden van de volle zee, met het Robben-eilant gewapent.

Het is een zeer schone bay: behalve dat bezuiden het Robben-eilant, na de bay toe, eenige blinde klippen leggen, die men de Walvisch noemt.

Men leit in deze bay met de schepen van negen, tot op zeven vadem water en minder: jaghten en fluiten tot op vier en vyf vadem, fraeie zant-gront.

Doch men dient voor twee ankers, en wel vertuit te leggen, om de ongemene zware winden, die gemenelijk aldaer waien, inzonderheit de zuid-ooste wint.

Voor de Tafel-bay leit een eilant, het Robben-eilant genaemt, van wege de menighte der zee-robben, die zich daer onthouden. R ei

Het is zeer laeg, en omtrent twee Duitsche mylen in 't ronde. Het heeft eenige zantduinen, daer konynen geplant zijn, die heel wel voortzetten.

Het is zeer gul, en met groen kruit bewassen, dat zeker slagh van gele blaetjes heeft, by na van fatsoen, als de boterbloemen: daer de schapen heel vet van worden.

In het noord-ooste van het Robben-eilant, leit op 34 graden, en 33 minuiten, het Dassen-eilant, het welk zynen naem van de menighte der Dassen heeft, die daer in het begin gevonden werden: maer minderen nu zeer: alzoo daer zeer veel worden opgevangen. D eil

Het is een myl in 't ronde, zandigh van gront, en heeft vele robben, en pinguwyns eieren.

Daer woonen vier vryluyden, nevens eenige slaven, op, die zich meest met verkens, en hoenders aen te queken, en traen van de robben te branden,

erne-

erneren: al het welk zy aen het fort, en de vrye-luiden te koop brengen: als mede het vleesch, de gemene spyse der Compagnies slaven.

Voor de bay van Saldanha leggen twee of drie eilantjes, daer de vier vrye luiden voornoemt mede hun jaght, en visschery e hebben, en vangen aldaer ongemeen veel patrysen, en meenigte van herder en andere visch.

De voornaemste rievieren aen de Kaep zijn twee, de Zoete en Zoute revier.

Behalve die, is'er ook een beke d'Liesbeke genaemt: dewyl zy dicht met lies bewassen is.

De Lies-beek neemt zynen oorspronk by een bosch-heuvel, en stort in de zoute revier. Hy is niet breder dan twaelef of veertien voeten, en op zommige plaetsen meerder, en op andere minder; maer is daer en tegen zeer diep.

Even over den bosch-heuvel, of een weinig verder, neemt een andere beek uit een moerasch, of laegh liezigh lant, achter de Hout-bay gelegen, zynen oorsprong. Zy loopt zuid-oost, en ontlast haer door lage duintjes (die tot Cabofalso zich uitstrekken) in de volle zee.

Geen plaetse in de werelt weet van zwaerder stormen, als deze Kaep of uithoek van Goede-Hope.

De schepen zouden het quaet genoech hebben, en genoechzaem onmoghelijk schynen het daer omtrent gaende te houden, 't en waere de nature daer in had verzien, en, tot beschut der schepen, dezen stormhoek met bequame bayen verciert.

Onder deze bayen, is die van *Saldanha*, gemenelijk *Sardinje* genaemt, geensins de slechste, maer een zuivere inwyk buiten alle zee en gevaer: en ten waere het gebrek van versch-water, de Tafel-bay zou voor deze, van bequaemheits halve, moeten wijken.

Daer waeren gemeenlijk zeer zware winden, inzonderheit de zuidooste wint, die van Wyntot Grasmaent waeit, (het welk het zuid-ooster Mouzon is,) die met zulke vrezelijke val-winden, door de klove, (de scheitpael, tusschen de Tafel en Duivelsbergh,) zicht stort, dat, ten zy het een lager wal, en zuiver slecht water was, onmoghelijk eenige schepen, voor anker zouden kunnen rijden; maer daer van wegh spoelen moeten.

Van Gras-tot Wynmaent wait'er de noordweste-wint, (het noord-wester Mouçon genaemt), die ook zomtijts kan doorkluizen; doch nergens na met zulke felheit, of zoo verwaeit: als de zuid-oostewint. Maer achter den Tafel-bergh toont die al wederom even grote kracht door de zelve kloove, als de zuid oste-wint aen d'andre zyde doet. Ganfch geen onderscheit is tusschen deze winden, als dat de zuid-ooste wint droogh en schrael komt: en de noord-weste wint, altijt met regen vermengt is: en daer door ook te meerder schade aen de boomen en vruchten doet.

Wanneer men tegen over de Kaep, omtrent op de zuider-brete van 34 graden is, ziet men blijkelijk tekens, die men heeft waer te nemen, en waer aen men kan bekennen of men dicht by 't lant is of niet. Ten is geen wonder, dat eenige schryvers van d'Indianen (hoewel het tegenwoordigh niet meer bevonden wordt) getuigen, hoe zy, wanneer zy van 't een lant tot 't ander zouden oversteken, en geen lant konden zien, als dan een deel lantvogels mede namen, die zy, wanneer al het lant uit hun gezicht was, lieten met parthyen vliegen, en naer deze hun vlucht, als naer een Kompas, de koers richten. De vogels moeten wel te recht den Oostindisch-vaerders den wegh en het lant aenwyzen: want noch verre buiten 't lant van de Kaep zijnde, ontmoeten u in de woeste zee kleine meeuwtjes, een eigen slagh, die omtrent deeze uithoek vallen, en ieder lichtelijk voor 't lant waerschouwen. Doch alzoo deze wel een honderd myl of twee buiten 't lant houden, zo kan men het lant zo gewis niet vermoeden, dan als men zeker slagh van grote meuwen ziet, met bonte vlerken, die de kenders kaepvogels met bonte mouwen noemen. Gebeurt het dat iemant eenige tortelduiven, van 't lant af gedwaelt, quam te zien, zoo is'er ganfch geen twyfel aen. En is men dicht onder 't lant, en hebbende tusschen de 40 en 50 vademen, wit schulpzant-gront, met rode stukken daer onder gemengt, daer

Tekenen van de Kaep in zee.

voorders duikertjes vernemende, kan men vastelijk geloven, en zich verzekert houden, op het rif van de Kaep d'Aguillas te zijn, schoon geen lant en wiert gezien. Aen de andere zyde of bewesté de Kaep de Goede-hoop, heeft men, behalve deze grote kaepvogels met haer fluwele mouwen, die dikke-trompen, by de Portugesen Trombas genoemt, zijnde dikke holle pypwortelen, die als een ruichte onder de wal op de klippige gronden wast, en met eenige bladeren even bove water leit, gelijk men de zelve in de Tafel-bay, voor het hooft van 't Fort in overvloet vint: 't welk de booten en schuiten, om gemakkelijker aen 't hooft te komen, moeten myden; alzoo gene riemen aldaer kunnen gebruiken. Dit zelve kruit of ruichte is in Japan ook, en van d'inwoonders zeer geacht, die het zelve tot hun kost gebruiken, en voornamelijk in sauffen over visch, als ook in plaets van d'Hollanders en vordere Europianen Agurkjes, en andere *Indianen* hun *Aetsjaer* gebruiken.

De Hottentots, die onbezuisde menschen, waeren zoo boosaerdigh, dat zy niet eene os, of eenige ververschinge aen ons verruilen wilden. Zy maekten ons drink-water, dat wy meenden te halen, onklaer; daer wy ons tegen stelden, en eenigen by het lyf greepen: Maer zy gooiden zoo geweldigh met steenen, dat eenigen van ons onder de voet raekten. Doch uit oorzake zy veel sterker als d'onzen waeren, mosten die de vlught nemen.

Ik was aen de Tafel-berg onderwyle gegaen, om wat wilt te schieten, maer eer ik daer by kon komen, waren de onzen al op de loop.

Des anderen daeghs, ging ik met hen, en verscheide gewapende mannen, met voornemen en opzet van onder hen te schieten, zoo zy weder ons quamen beletten, om onze dingen te doen. Maer zoo dra zy ons vernamen gewapent aenkomen, namen zy, met wyf en kinderen, en al hun have, lantwaerts in de vlught. Eenige hunner zagen van verre zoo wilt als kraeien uit d'oogen.

Vertrek van de Kaep.

Na een verblijf van drie dagen aen de Kaep, wy zetten het, den dertienden van Lentemaent, na 't weste, om het schip de Draek op te zoeken: doch konden het niet vinden. Toen wenden wy het weerom in zee, en hadden de Tafel-bay vyf of zes mylen van ons, en waeren op de zuider brete van 34 graden, en 20 minuiten.

Tot den achtienden des morgens, hadden wy tamelijken voortgang: en des middaghs de hooghte van 38 graden en 26 minuiten, zuider brete, en waeren op 33 graden en 27 minuiten lengte.

Het Kompas wees toen recht zuide en noorde.

Des anderen, en des volgenden daegs, was het regenachtigh en buijigh weer.

Den zeven en twintighsten, begon het geweldigh te blixemen, met groote regen, en sterken wint, die zoo geweldigh toenam, dat het op een herden storm uitliep. Dies alle de zeilen in genomen werden. Wy waeren toen op de zuider brete van 39 graden 20 minuiten, en door de stroom vry om de noord gedreven.

Den eersten van Grasmaent, was het noch al regenachtigh en buijigh weer; gelijk wy zedert den zeven en twintigsten gehad hadden. Wy waeren toen op de hooghte van 39 graden, 21 minuiten en op 95 graden en 30 minuiten lengte, en hadden dat etmael zes-en-dertigh mylen gezeilt.

Des avonts begon het zoo hert te waeien, dat de marzeils mosten ingenomen werden, dat tot den derden duurde. Als wanneer wy het kompas verleiden op 15 graden N. W.

Wy hadden, sedert den zesten van Lentemaent, geen peyl konnen bekomen.

Den zevenden waeren wy op de hoogte van 38 graden en 13 minuiten, en waeren in dit etmael vier-en-veertigh mylen, met een topzeils koelte, gezeilt.

Dit weer duurde, met regen en herde buien, tot den dertienden des morgens. Toen kregen wy helder weer, en waeren dit etmael by de gis zes-en-veertig mylen gezeilt, en op de hooghte van 36 graden en 30 minuiten, en op de lengte van 98 graden en 42 minuiten. Toen kregen wy weer sterke buyen

buyen en zagen veel ſteen-kroos dryven.

Den vyftienden, peilden wy den zonnen opgang, en bevonden 24 graden N. W. Deze was d'eerſte peiling, die wy, ſedert den vierden, om het hert weer gehad hadden.

Des middaghs hadden wy 35 graden 14 minuite brete, en 104 graden en 40 minuiten lengte, en waeren eene ſtreke van vier-en-dertigh mylen gezeilt.

Tegens den avont wert het ſtil; maer duurde niet lang: want de wint verhefte wederom; nu met buyen en dan met regen, dat tot den eerſtẽ van Bloeimaent duurde: als wanneer wy op de hooghte van 12 graden en 18 minuiten, en op 124 graden en 46 minuiten, lengte waeren. Doorgaens was eene ſtyve koelte, die tot aen derden van Bloeimaent ons by bleef.

Des nachts hadden wy ſterke donder-ſlagen, met blixem vermengt, en geweldige travaden, dat tot des anderen daeghs duurde.

Den zeſten van Bloeimaent, des morgens, zagen wy de vaſte kuſt van het eilant Sumatra, omtrent vier of vyf mylen van ons, en loef-waerts een zeil, en bevonden ons op 5 graden en 22 minuiten. Des nachts liep de wint uit de wal, en wiert toen na het zuide overgeleit.

Den 19 hadden wy naulix zes of zeven mylen langs de wal van Sumatra gewonnen, en kregen doorgaens hert weer, met veel blixem, donder, regen, en ſterke travaden. Wy deden ons beſt, om boven de vlakke hoek van de ſtraet Sunda te geraken.

Den twaelfden was het ſtil weer en wint. Des middaghs waeren wy op 6 graden en 5 minuiten, kregen des achtermiddaghs, wederom eene topzeils koelte, en hadden de vlakke hoek voornoemt, ooſt noort-ooſtwaerts omtrent anderhalve myle van ons. Op zeſtien vademen wert gront geworpen. Des anderen daeghs waeren wy omtrent drie mylen van de gemelde hoek.

Den veertienden, hadden wy Keizers eilant, omtrent drie mylen van ons, en zagen des anderen daeghs, zuid-ooſt ten ooſte omtrent vyf of zes mylen van ons; op de hooghte van 6 graden en 45 minuiten, de Prinſen-eilanden; daer wy dien dag meeſt tegen bleven met ſtilte. Prinſen eilanden.

Den zeventienden waeren wy op de hooghte van 17 graden en 10 minuiten, en hadden de Prinſe-eilanden twee mylen van ons, en quamen des avonts omtrent de hoek van het eilant *Java*, (daer wy met ſmerte zeer lang na verlangt hadden,) vier of mylen van ons, en dreven den achtienden als voore, zonder grooten voortgang.

Des anderen daeghs hadden wy de hoek van 't eilant *Java* twee mylen, en des middags de Prinſen-eilanden twe of drie mylen van ons. Wy meenden daer tuſſchen deur te loopen; maer een ſterke wint of travado, uit den ooſte, belette ons: dies wy weerom moſten keeren.

Den twintigſten, hadden wy de hooghte van 6 graden en 41 minuiten, en de Prinſe-eilanden zes mylen van ons, met ſtil weer.

De Prinſe-eilanden bleeven ons den een en twee-en-twintigſten, noch al by, daer wy den drie en-twintigſten meenden voorby te zeilen. Des nachts wierpen wy op dertig vademen ſteekgront, doch het wert toen zoo ſtil, dat wy het anker lieten vallen. De ſtroom ging ook zeer hert, zuidweſtwaerts.

Den vier-en-twintigſten, hadden wy Het eilandt Dwars in de Wegh, noord noord-ooſtwaerts van ons.

Des avonts quam ons een Javans vaartuigh, met ververſing, aen boort dat ons, na zoo veel zukkeling, wel te pas quam. Wy raekten kort daeraen op dertigh vadem ten anker: daer de ſtroom zoo hert ging, dat wy dien en den anderen dagh moſten blyven leggen, en niet voort koſten koomen. Wy kregen noch verſcheide Javanſe vaartuigen aen boort, met ververſching.

Den zes-en-twintigſten gingen wy weerom t zeil; maer konden, van wegen den gemelden ſterken ſtroom, die aldaer altijt zeer ſterk gaet, niet vorderen: dies wy het op vyf en-twintig vaden zetten, en moſten des anderen daeghs noch op anker blyven leggen ryen.

Den acht-en-twintigſten, gingen wy

wy wederom tzeil, op hope van voort te raken; maer moſten des avonts ons anker weer laten vallen. Wy hadden toen *Pulo* (of eilant) Baly ten noord-ooſte, en groot *Pulo-modi* ten ooſte, en klein *Pulo-modi*, ten zuide van ons.

Des avonts gingen wy wederom tzeil, doch konden, wat moeite wy aenwenden, voor de Stad Batavia niet komen, daer wy zoo na verlangden: maer moſten het anker een halve myle van het eilant Rotterdam, op elf vadem ſteekgront, weerom laten vallen.

Den dertigſten gingen wy weerom tzeil; dan konden niet voortkomen: zoo dat wy weerom het anker moſten laté vallen. Het ging hier even als voor de Kaep van Goede-hope: daer wy zoo lang zworven, t'elkens daer voor waren, en evenwel wederom weg moſten. Doch eindelijk quamẽ wy, na veel omzukkelen, met zoo vele zieken, en kranken den zelve achtermiddagh ten vier uure voor Batavia, op vier vadem, en een halve ſteek-gront ten anker.

Komen voor Batavia ter rede.

Ik voer des anderen daeghs aen lant, en trad in de beroemde koopſtad van Batavia, en nam mijn verblijf by zekeren *Gerrit Eppink* van Ulſen, tot ter tijt toe ik weer laſt ontfong, op wat toght ik my zoude begeven. Ik bezagh ondertuſſchen naeukeurigh deze groote ſtad, en rontom gelegen lantſtreke: een ganſch ander geweſt, als Brazyl, hier te voore beſchreven.

Midlerwyle ik my aldus te Batavia op hield, wert door laſt van den Heer Generael *Joan Maetzuiker*, en de Raden van Indien, op ordre en aenſchryven van de Heeren Bewinthebbers, een geſantſchap aen den groten *Cham* van Tartarye (die toen ook voor eenige jaren, met byſtant van d'onderhorige Tarters, 't ganſch Koningrijk van *China* ingenomen had) vervaerdigt, om de vryen koophandel op dat rijk te verzoeken: gelijk de Ooſtindiſche Kompagnie vele jaren, om dien handel te verwerven, by de Sineſen angehouden, en verzoght had: maer zy hadden dien altijt afgeſlagen en op het ſtrengſte verboden.

Nieuhof trekt met de gezanten na China.

Het gezantſcap wert door twe hooftgezanten, als *Iakob* de *Keizer*, en *Pieter* de *Goyer*, bekleet. Twee jaghten werden gereet gemaekt, Koukerk en Bloemendael, die met 90 koppen en verſcheide koopmanſchappen bemant, en geſchenken, om aen den Keizer en eenigen groten te vereren, geladen waeren.

Ik wert voor hof-meeſter, op het jaght Bloemendael beſcheiden.

Op het jaer zeſtien-hondert vyf-en-vyftigh, den veertienden van Hooimaent, gingen de gezanten van de ree van Batavia tzeil, en quamen den vierden van Herfſtmaent in de ſtad Kanton, en den vierden van Bloeimaent, des jaers zeſtien hondert zes-en-vyftigh, voor de ſtad Nanking, en den zeſtienden van Hooimaent in de ſtad Peking.

Na eenigh verblyf vertrokken de gezanten weer uit de ſtad Peking, en quamen den een-en-twintighſten van Slaghtmaent voor de ſtad Nanking, en den acht-en-twintigſten van Sprokkelmaent, des jaers zeſtien hondert zeven-en-vyftigh, voor Kanton, en den een-en-twintigſten van Lentemaent voor de ſtad Batavia op de ree: daer de gezanten verſlag van hun wedervaren, aen den Heer Generael *Johan Maetzuiker*, en aen de Hoge Raden van Indien, deden. Gelijk breder in mijne reisbeſchryvinge dezes gezantſchaps te lezen is, die eerſt in de Neerduitſche, en daer na in verſcheide andere talen, tot Amſterdam, by wylen *Jacob van Meurs* gedrukt, en met verſcheide afbeeldingen van ſteden, dieren, gewaſſen, en draghten uitgegeven is.

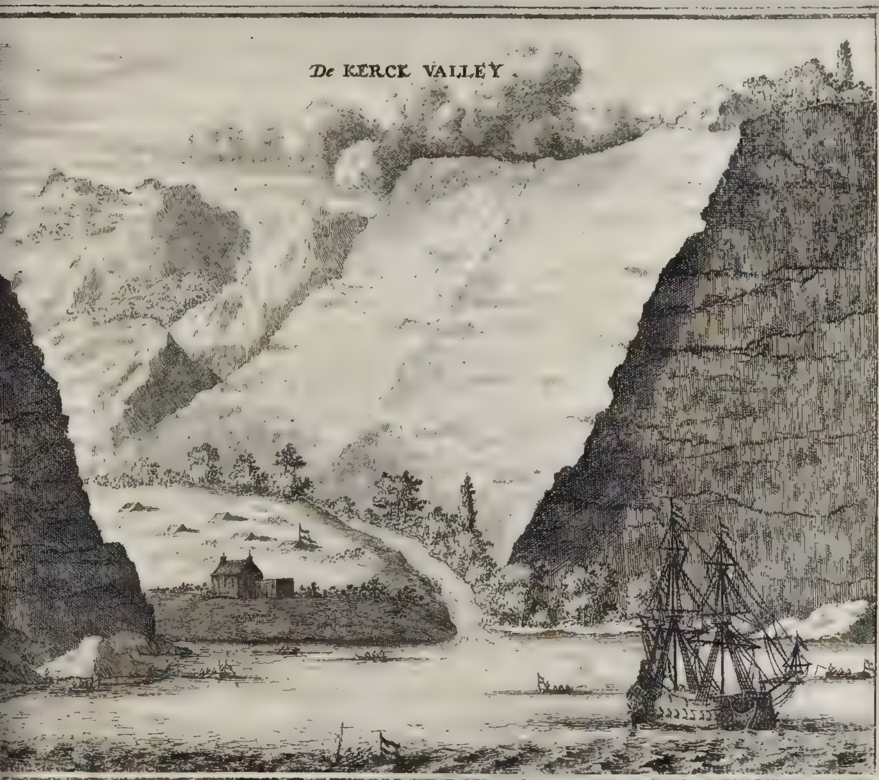
Midlerwyl ik mijn verblyf een wyl in de ſtad Batavia had, wierden acht ſchepen gereet gemaekt, en met Indiſche koopwaren geladen, om na het vaderlant te vaeren: als de Peerel, Prins Willem, Oranje, de gekroonde Leeuw, Achilles, Malakka, Ulyſſes en Hektor.

De Ed. Heer Koenes, (toenmaels eerſte Raet van Indien, en naemaels Schepen der ſtad Leiden,) had het gezagh over de ganſche vloot, en trad op het ſchip de Peerel, de vlagh voerder, groot zevenhondert laſten, en bemant met hondert en tachtigh koppen, en gemonteert met zes-en-twintig ſtukken geſchuts.

En

En al hoewel mijn bescheide tijt noch niet verstreken was, om na het Vaderlant te vertrekken, zoo ging ik evenwel, volgens zijn begeren, met hem derwaerts op het schip de Perel.

Den twee-en-twintigsten van Wintermaent lichten wy het anker, en gingen tzeil, en namen de koers na het eilant S. Helena, daer wy den laesten van Lentemaent, des volgenden jaers zestien-hondert acht-en-vyftigh, wel en behouden aenquamen, zonder enige byzondre voorvallen t'ontmoeten, als het uitstaen van eenige stormen en Travaden: waer door wy bywyle, met al wat op tafel stont, overhoop raekten. Ja het groot schip beweeghde zich, tot verwondering, zoodanigh als of het een klein schip of schuit was. En komt aen het eilant S. Helena.

Het Eilant van

S. HELENA.

HEt eilant S. Helena leit op 16 graden, en 15 minuiten, zuider brete, zeer verre in zee en van allen lant afgescheiden.

Het naeste lant, daer het aenleit, is *Angola*; hoewel op een af stant van drie hondert en vyftigh mylen. Men heeft zich met recht te verwonderen, hoe zoo diep in zee een eilant leit; daer omtrent om noch by geen gront te peilen is.

Het is omtrent zeven mylen in't ronde groot, en vol hooge klippen, die op en tusschen beide vol geboomten staen, en by klaer weer wel veertien of vyftien mylen verre in zee kunnen gezien worden. Dies dit eilant, schoon klein, door deze hooge klippen veel lants bevangt.

Daer zijn verscheide valeyen: maer byzonder de kerk, en appel-valey. In de kerk-valey staet noch een vervalle

 kapel-

kapelletje, daer de Portugesen wel eer hunnen dienst in gedaen hebben.

Het is'er vol, oranje, limoen, en granaet boomen.

Dit eilant was by mynen tijt volkloos, en onbewoont: maer sedert hebben d'Engelsen het in bezit genomen.

Ten tijde der Portugesen, bleef op dit eilant een kluizenaer, onder schijn van boetvaerdigheit, die vele bokken doode, en de huiden verkocht. Maer hy wiert by de Portugesen opgezocht, en weg gezonden.

Noch zijn'er op zekeren tyt eenige zwarten en twee slavinnen gebleven, die zich al tot twintigh vermeerdert, en hunne wooning in het hoogh geberghte genomen hadden: dies men hen met moeite opzoght, en daer af-haelde.

Het is beneden in de valeyen heet, en boven op het geberghte kout. Anders is'er de lucht zeer gezont, en wort door de winden, en regen getempert: want het regent'er dikwils op eenen dagh: daer dan de zon met haere warme stralen op schynt, dat ook het aertrijk vruchtbaer maekt, dat anders uit de natuur zoo wonder vet niet is.

Men heeft'er zeer schoon, en zoet versch water, dat van de bergen en klippen af-loopt, en tusschen dezelve als Kristal door kronkelt en in zee loopt.

Het is een lust te zien, hoe het volk, als het aen lant komt, drinkt, zich daer in wast, spoelt en baet.

De meeste vruchten, en dieren, die daer wassen, en zeer weelderigh, om reden voornoemt, tieren, zyn'er door de Portugesen gebraght: als oranje-boomen, (daer van nu gehele bosschen vol zijn,) granaet-boomen, en verscheide andere, die het gansch jaer door draegen.

Daer groeit ook mostert, peterselie, zuuring, porceleyn, winterkers, en andere moeskruiden meer, die tot verversching, en scheurbuik zeer dienstigh zijn.

Daer groeit ook geboomte; hoewel desselfs hout niet veel byzonders is, en dient nergens beter, als om te branden.

Het is'er ook vol vee, dat'er overvloedigh voorttiert. Onder andere zyn'er byzonder veel wilde bokken, geiten, en rheen, die zich op de klippen weten t'onthouden, en loopen: en zijn hierom niet wel te vangen.

Men heeft'er tamme verkens gebraght, die geweldigh vermenghvuldight zijn; maer zoo wilt geworden, dat men, die ter zake van de klippen, als andere ruighte, qualijk achterhalen kan.

Ook zyn'er veel patryzen, duiven, korhoenders, en paeuwen: maer zoo wilt datmen die niet wel bezetten kan. Want als men hen op den eenen bergh vervolght, dan vliegen zy zachjes over de diepe dalen, op eenen anderen: daermen een uur van doen heeft, eermen den bergh af, en den anderen weer opklautert.

En als men hen al na loopt, vliegen zy zoetjes wederom over, en laten u na zien: ja het is, als of zy de gek met u scheren. Dies men zich eer moede loopt, om wat te vangen, als datmen zig aen 't wilt moede zal dragen. Maer men moet met een heel parthy volks op den jaght gaen, en zien zoo wat te bezetten: anders is'er niet te krygen.

Daer zijn gene verscheurende of vergiftige dieren: als groote spinne-koppen Ook zyn'er veel vliegen

Rontom en over het eilant zwerven veele meeuwen, ter oorzake van de vischrijkheit der ondergelege zee.

Men vind'er verscheide verruwen, en onder andere een rode, die zeer schoon van kleur is.

Daer valt ook zeer wit zout, dat door de Zon uit het zee water gemaekt wort.

En uit oorzake daer omtrent anders geen lant is, zoo is'er de zee vol visch, in zonderheit van makrelen, brasems, karpers, zeehanen en meer andere. Maer men kan die, van wegen de klippen, en groote diepten, niet, als met de hoek vangen: daer men zoo veel mee vangt, als men begeert.

Ja men kan met een kromme spyker, die wat scherp, en daer slechts een veere aengebonden is, zoo veel visch vangen als men wil: want de vis is'eer zeer happigh.

Krabben, oesters, kreeften, en mosselen, zyn'er ook genoech aen de kanten van het water te bekoomen.

Na wy aen het eilant S. Helena van alles

alles ververſcht, en wat'er te krygen was, verzien waeren, gingen wy in het laeſt van Bloeimaent wederom tzeil: mee nemende het koſtelijk retour ſchip Aernhem, dat, na veel zukkelens en tegenſpoeden, een jaer had moeten overleggen. De Heer Koenes zette een deel volk uit ieder van d'andere ſchepen daer op: alzoo veele maets daer van, door kommer, ongemak en ziekten, geſtorven waeren.

Wy namen den ouden koers, waer mee wy voorſpoedigh, en zonder merk-waerdige voorvallen, ons vaderlant in het gezight kregen, en den zeſten van Hooimant, des jaers zeſtien-hondert acht-en-vyftigh, gelukkigh tot Amſterdam aenquamen. Alwaer ik mynen broeder Hendrik Nieuhof (by wien ik ging thuis leggen) en andere vrienden noch gezont vond.

Ik had daghelix groot bezoek van verſcheide liefhebbers, om de Sineeſche ſchriften en tekeningen, die ik met my uit Sina gebraght had, te zien en daer van te ſpreken.

Na ik my aldaer omtrent drie maenden, om wat uit te ruſten, opgehouden, en myne zakẽ zoo daer, als in Zeelant, verricht, en het journael of de reisbeſchreivingh des Sineeſchen gezantſchap aen mynen broeder gelaten had, om onder zijn opzight, en op verzoek van vele voorname perzonen, te laten drukken, zoo beſloot ik wederom na Ooſtindien te gaen. Inzonderheit door de gelegentheit, die my toen d'Ed. Heeren Bewinthebbers deden opdragen, en aenbieden. Ondertuſſchen wierden vyf ſchepen gereet gemaekt, om derwaerts te vaeren onder het gezagh en beleit van den Heer *Adriaen Aelmonde*, te weten, het ſchip Aernhem, groot vyf-hondert laſten, gemonteert met veertigh ſtukken, en bemant met vierhondert en dertigh mannen: daer op Schipper *Jan Tymenſz* was, en ik beſcheide wert. Het tweede ſchip was de Perel. d'Andere waeren drie jaghten.

Wy liepen met deze vloot van vyf ſchepen den twee-en-twintigſten van Wynmaent, des jaers zeſtien-hondert acht-en-vyftigh, uit het vlietzeil. In het uitgaen raekte ons ſchip Arenhem op het zant vaſt, en liep dienvolgens groot gevaer van te berſte te ſtooten. Daer en boven quam een ander ons zoo na, dat de gehele galderye van ons ſchip aen flarſen raekte.

Dan wy quamen, door Godes genade, met hoogh water wederom los, en gingen zoo neffens d'andre ſchepen tzeil.

Den zeſtienden van Lentemaent, quamen wy gelukkigh aen de Kaep van Goede-hope, en lieten het anker in de bay vallen. *Komt aen de Kaep.*

De Perel, met de drie jaghten, quamen den twee-en-twintigſten in dezelve bay ten anker.

Wy voeren voort aen lant, en ſtelden orde op onze zieken. Wy hadden tot hier toe twaelf dooden gehad, maer anders doorgaens gezont volk. Wy haelden dieghelix verſch water, branthout, en ververſching, die men daer bekomen kon.

Bywyle vingen wy veel viſch.

Ik ging met eenigen van myn gezelſchap aen lant, om wat wilt met een ſnaphaen aen de Tafel-bergh te ſchieten. Maer hoogh aen de bergh lagh een groote leeuw te ſlapen, daer wy onverziens dicht by waeren, en zouden hem licht op het lyf gelopen hebben. Ik trad zoet en zachjes te rugh, en zeide tegen myne makkers: Het is niet goet zulke ſlapende honden wakker te maken. Dies wy van daer gingen en den leeuw lieten ſlapen.

Na wy veertien-dagen aen de Kaep gelegen hadden, en van water, branthout, en ververſching verzien waren, gingen wy wederom tzeil, en hadden een voorſpoediger reize, als op myn eerſten toght, met het ſchip het Kalf, en raekten gelukkig tot onder de kuſt van Java. Maer tot onzer aller droefheit ſterf d'Ed. Heer *Adriaen Aelmonde*, (zoo als wy het lant voor ons zagen, daer hy zoo zeer na verlangt had,) aen zyne oude quynende ziekte. Zijn lichaem wert na Batavia gevoert, en aldaer heerlijk begraven. *Vertrekt weer van daer.*

Wy quamen ondertuſſchen des jaers 1658 den 18 van Hooimaent, gelukkigh voor Batavia ten anker, na wy ontrent zeven maenden onderweegh geweeſt waeren, daer, ſedert mynen laſten toght, weinigh aenmerkens *Komt op Batavia.*

kens waerdige zaken voorgevallen waeren.

Komt op Batavia. Wanneer ik d'ingenome koopmanschappen verantwoort, en de rekeninge en boeken overgelevert had, deed ik eenige kleine toghten na de westkust van Sumatra, als na Jambe, en Padame: daer veel peper, en ook eenigh bergh-gout, en zalpeter valt.

Eindelijk quam ik, den tienden van Wintermaent, wederom voor Batavia op de ree.

Trekt na Amboina. Ondertusschen ontfing ik orde, om met het schip Henryette Lowyse, na het eiland *Amboina*, te gaen, dat by schipper *Gerrit Gerritzen* van Vlissingen gevoert wert, en met rys en andere lyfsbehoeften, voor die plaetse, geladen was.

Wy gingen dan den drie-en-twintigsten van Wintermaent, des jaers zestienhondert negen-en-vyftigh, van Batavia tzeil, en raekten in weinig weken gelukkigh onder de hoek van Bimaer, en aldaer tusschen de klippen in groot gevaer: dewyl het schip in een mael-stroom verviel, die het omdreef als een meulen, en zoo snel als een paert zou mogen loopen, en dat op een spacie en bestek van twee of drie scheeps lengten. Wy dreven dicht, met groot gevaer, voor by eenen klip, en waeren naulix een sprong verre daer van. Doch wy quamen noch zonder schade daer van, en endelijk, na het uitstaen van verscheide travaden en stormen, voor het gat van Amboina, daer wy met groote moeite, om den sterken stroom, binnen geraekten, en op zes-en-dertigh vadem ten anker liepen.

De Heer Jacob Hustart, (toen Gouverneur en opperhooft van het eilant Amboina, een man indien oort zeer ervaren, en daer by vroom van leven, en voorzightigh in zijn doen,) ontfing ons zeer beleefdelijk.

Na de scheeps-last ontladen, en alles overgelevert was, deed ik met het operhooft Hustart eenige kleine toghten na verscheide eilanden, die daer omtrent vele leggen, om dezelve te bezoeken en bezightigen.

Onder andere trokken wy na het eilant Buro, daer d'voornaemste inwoonders ons op hun wyze lustigh onthaelden, en toe dronken uit kroezen van bladen van boomen gemaekt, die by na als een roemer gewassen waren.

Het eilant

BOURO of BOERO.

HEt eilant Bouro of Boero leit omtrent vier-en-twintigh mylen van Amboina, en heeft by na dertigh mylen in den omtrek.

De zee onder dit eilant, inzonderheit aen de zuidzyde, is zeer diep: en schieten de steile oevers by na over al rontom dit eilant, als muuren, na de grondeloze diepten.

De zuide-wint maekt aen dit eilant een laegh en hoogh water.

Op het eilant van Bouro leggen hemelhoge bergen, na den boght van *Thamahoo*, de bergen van *Thamahoo* genaemt, die met hunne hooge toppen, en kruinen boven de wolken uitsteken: gelijk men die blaeuwe kruinen van verre uit zee, op een afstant van achtien of twintigh mylen, boven de wolken ziet uitsteken, zonder het eilant onder of de voeten der bergen te kunnen zien: het welk een aengenaem gezight en verschiet geeft, en den zeeman doet twyfelen, of hy lant of lucht ziet.

Aen dien oort leit een bay of bogt aen de zee, de boght van Tamahoo genaemt, die met de bergen voornoemt omringt is.

Men ziet'er gene huizen, hutten of wooningen, en niet als een eenzame en naren oort, met dichte bosschaedjen bewassen en vol wildernissen. In dezen boght komt een rivier uit het lant vloeien

vloeien, die langs hare oevers met altijd groene boomen bewassen is.

Aen 't noordoost eind van 't eiland *Boero* is een bay, *de boght van Kayelle* genaemt, die op verscheide plaetsen wel twee mijlen wijd is.

De oevers en stranden van deze Boght zijn met dichte wildernissen en lustige bosschagien bewassen. Aldaer groeien vele ebbenhout-boomen, doch vallen seer quastig. Aen de binnen kant van de boght staet in een moerasch en in het zeewater een bosch van laryboomen, die yzerhart en rootachtigh hout hebben.

Het eiland *Bouro* is vruchtbaer en dicht met boomen en wildernissen bewossen, en heeft een groene kust. Het zelve eilant geeft Kokosnooten, Banannas, pynang, boontjes, patatas, groenebbenhoute-boomen, lary boomen, katjang, dat een zeker slagh van kleine erweten is, geers, mille, of Indiaensche tarwe, taback, lymas of kleine wrange en zuure limoenen, en veelerleye moeskruyden. Op het geberghte houden civetkatten, daer de Boeronesen of de inwoonders de civet behendelijk weet uit te krijgen, die zy voor een geringe prijs aen d' onzen te koop veilen.

Het gantsch eiland heeft vruchtbare landeryen, en dichte bosschaedjen: Het wort ook met veele rivieren van zoet water doorsneden en bevochtigt. Maer het is daerentegen vervaerelijke en zware aerdbevingen onderworpen.

Op het eilant Bouro hout onder andere zeker vier-voetigh gedierte, van een ongehoorde en wonderlijke gestalte, dat d'Indianen onder de monstreuse of wanstaltige dieren rekenen.

Het heeft de groote van een hont of hert, en hair, als een wint hont, donker-bruin en graeuw van kleur.

Het hooft en de bek is als een verken: en d'oogen en ooren klein: de steert is in twee of drie krullen omgebogen: de voeten en klaeuwen zijn gelijk die van een bok of hert.

Zijn vleesch wort by d'inwoonders en vreemdelingen, voor een lekkerye,

en inplaetſe van herten vleeſch opgediſcht.

Het bekkeneel van dit beeſt heeft de groote van een kalfs-hooft, en beſtaet uit zeer vaſte benen, inzonderheit van beide kake-beenen.

Daer zitten op beide zyden, achter na de keel toe, omtrent twaelf kiezen: maer voor in het begin van de bek zitten in het onderſte kake-been zes tanden, en twee groote in het bovenſte gedeelte, en worden met de bek bedekt: maer in plaetſe van de hontstanden ſchieten uit het middenſte gedeelte des onderſten kakebeens twee zeer groote tanden, en doorbooren de bek. Zy zijn een heele voet lang, een duim dik, en een weinig omgekromt, als de ſlagtanden van wilde zwijnen. In het bovenſte gedeelte van het bovenſte kaeckebeen vertoonen zich ter weder zijden twee holle beenige uitwaſſen of uitſteekſels: waer uit twee hoornen ſchieten, die een vinger dik, twee hantbreeten lang, glat, en effen, als tanden, en hoekswijs omgekromt zijn: zoo dat dit dier, in het eerſt aenzien, met vier hoornen neffens elkander ſtaende ſchijnt gewapent te zijn. Dies ſchijnt dit dier om tweederley redenen onder de monſters gehouden en gerekent te zijn. Eerſtelijk, dewijl het tegen Ariſtoteles ſtrijt, die ſchrijft, dat de hoorendragende beeſten in d' eene kaecke alleenlijk tanden hebben, en de voorſte tanden van de bovenſte kaecken ontbeeren. Ten tweeden, dewijl Ariſtoteles zeidt, dat geen levend gedierte gevonden wort, dat te gelijk hoornen en uytſtekende tanden heeft.

Langs de noortkuſte van *Buro* leggen de negeryen of vlekken *Waiſelonga*, *Fogi*, *Wainite*, *Tomahou*, *Palmatte*, *Hokonima*, *Bara*, en *Liciela*, die des jaers zeſtien hondert drie en zeſtigh door d' onzen wierden afgebrant en in kolen gezet: beneffens al het vaertuigh, dat zy daer vonden: uit oorzaeke d' inwoonders tegen d' onzen waren opgeſtaen.

Op *Boero* leit ook een vlek *Waiſamma* genaemt, en een ander *Ilat* geheten, als ook *Romaite*.

Het zelve eiland ſtaet onder den koning van *Ternate*.

Op het eiland *Buro* wiert door de onzen des jaers 1660 een groote ſterkte gebouwt, uit vreeze de Makaſſaren aldaer komen mogten. Men noemde de zelve *Mandarſchaa*, na den koning van *Ternate*. Zy beſtaet uit vier punten, en heeft bequame woonplaetſe voor de krijghs bezettingen.

Alle de wilden of eilanders van *Buro* (volgens het verdragh met hen en d'onzen gemaekt) zijn gehouden zich rontom de baey of *Boght van Kayelle* met der woon neêr te ſlaen, die zy, onder beſcherming van d' onzen, over de veertien negeryen in fraye woningen, van riet of Adap, en eenige met vertrekken gemaekt, in ruſt en vree onder malkanderen bewonen. Om dezen oort des te gehavender en vruchtbaerder te maken zijn zy verplicht boſſchen en boomen om verre te houwen, en de heivelden in den brant te ſteken, om daer op te zaeien, planten, tuinen en boomgaerden te maeken.

Zy bewoonden te vooren ſlechts kleine hutjes van niet boven een mans lengte hoogh, die langs het ſtrant en in dichte boſſchen ſtonden.

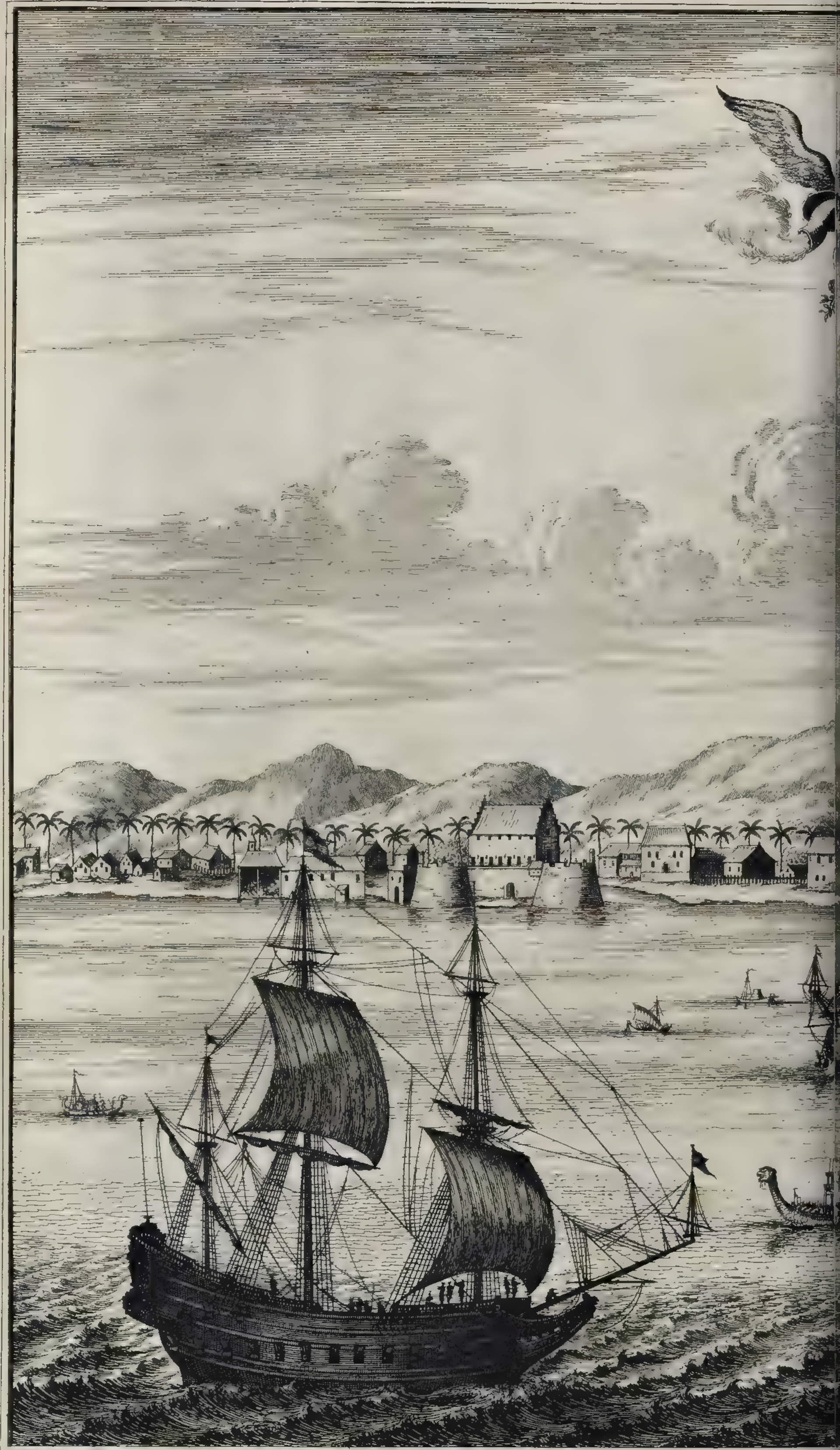
d' Inwoonders zijn ganſch zwart van verwe, en gaen ſlecht, na de wijze van meeſt alle de gebuur-eilanders, gekleet, en beide zoo wel mannen als vrouwen ganſch naekt, behalven een kleetje, dat hen om de lenden en effen boven de knien komt.

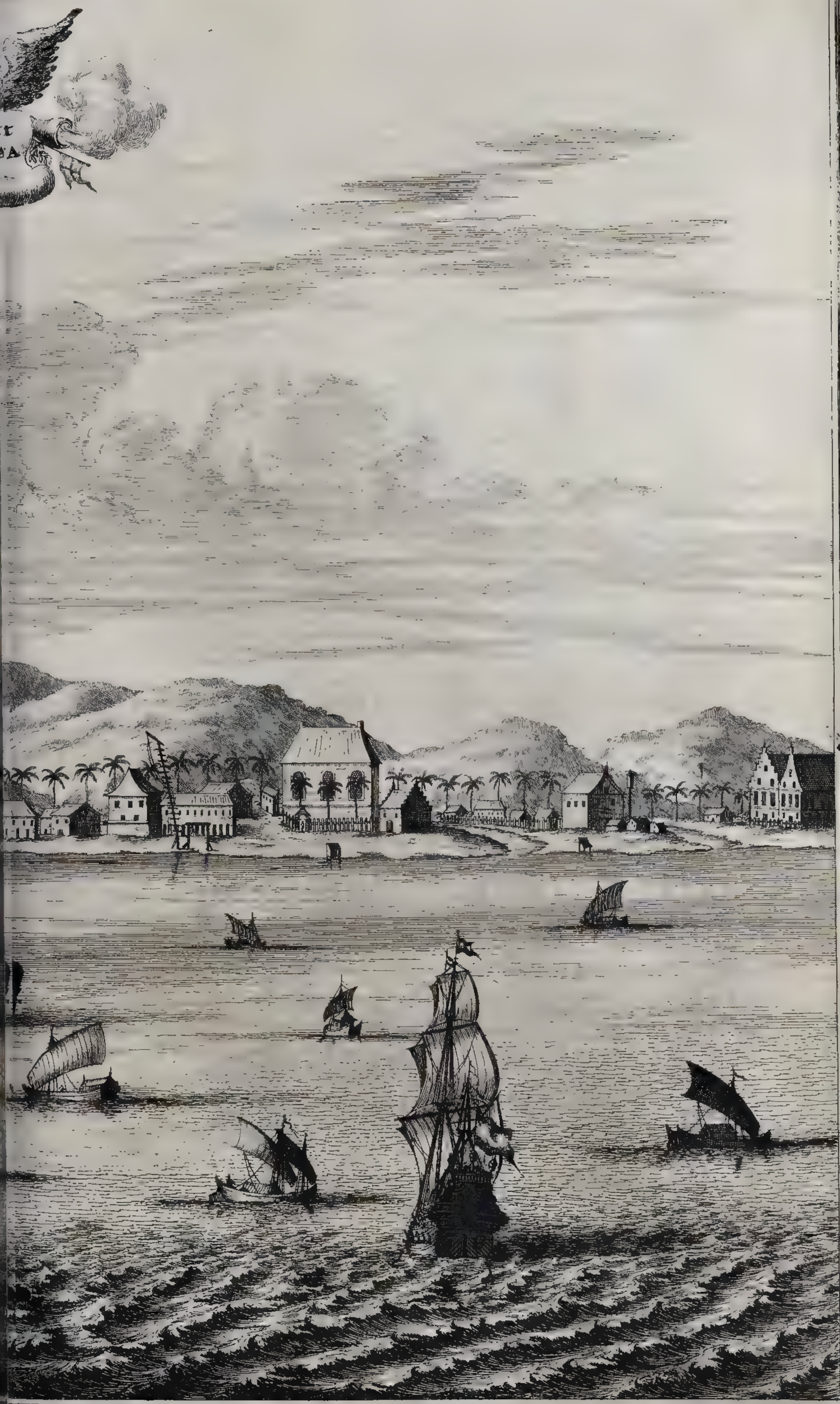
Doch knechjes en meisjes gaen tot aen hun twaelfſte jaer moeder naekt.

Een jongman, die een doghter wil trouwen of ten wijve hebben, kan die van d' ouders voor eenige kleinigheden van eetwaren of voor wat anders van klein belang bekomen.

Een vrouwe, die een kind gebaert heeft, brengt het aen de rieviere, om het zelve en haer te zuiveren, en keert dan weder tot haren gewoonelijken arbeit: midlerwijle laet de man, als kraemheer, zich koeſteren en queeken.

Over d' overleden wort by de bloetverwanten en gebuuren een groot misbaer gemaekt, die, wanneer het lijk begraven is, onder het danſen, zingen, en ſpringen, en maeltijd houden, groote vreughde en vrolijkheit

heyt bedrijven. De graven bestaen uyt metselwerk, en worden met steenen en kley toegemaekt, om voor het wiltgediert bevrijt te zijn.

De gemeene en gewoonelijke spijze der inwoonders is zagouw, geers, milie gedrooghde visch en rijs.

De meeste inwoonders omhelzen de leere van Mahomet, hoewel eenige ook, na de wijse der heidenen, met groten wangeloof, tot het aenbidden en eeren van kaymans of krokodillen genijght zijn: uit oorzake zy beuzelen, dat alle krokodillen uit het paren van een krokodil met des konings dochter, zouden voortgekomen zijn: hierom houden zy ook de krokodillen in bysondere waerde, en willen die niet gedoot hebben.

Wanneer Madira, stadhouder des Ternataenschen konings landen in *Amboina*, tegen d'onzen des jaers 1650 in *Amboina* was opgestaen, vielen ook de lantluiden op *Bouro*, (zoo wel die onder den koning van *Ternate*, als onder de Compagnie stonden) Madira toe, en wilden zich liever doot vechten, als den zelven verlaten. Ook hadden zy des jaers 1652 vier mannen van onze fluit de *Gans* (die omtrent het vlek *Tomahou* op de wagt lagh) die wat te verre boschwaert getreden waren, dootgeslagen.

Na Arnold de Vlaming van Outshoorn des jaers 1652 met een vloot schepen van Batavia na *Amboina* en voorts na het eiland *Buro* overgesteken was, om met d' inwoonders van *Buro* een vrede te sluiten, dit vernam, deed hy de gansche lantstreke van *Buro* den oorlogh aen, en al het groot en kleyn vaertuig verbranden: ook de vlekken *Waiselongo*, *Fogi*, *Waintite*, *Tomahou*, *Palmatte*, *Hokonima*, *Bara* en *Juciela* met den brant vernielen. Met hem quam weêr Mandarscha, koning van *Ternate*, die na Batavia vertrokken was, en een verbont van vrede met de Hoge raden getroffen had.

Eindelijk begaven wy ons van dit eiland weder op zee na het eiland van *Amboyna* toe.

Terwijl wy op *Amboyna* stil lagen, noodighde de heer Hustard de voornaemste van de Compagnies dienaers en vijf van de nazaten der Amboineze koningen, en onthaelde ons met allerhande spijze en drank, die 'er te krijgen was, heerlijk. Na de maeltijd rechten zy verscheide spelen tot tijdverdrijf met ons aen, en toonden zig zeer wel vergenoeght. Waer uit men bemerken kon, dat zy met Hustard in een goet verstant stonden.

Midlerwijl wiert ons schip met zestig lasten nagelen geladen.

Na alles gereet en het schip volladen was, nam ik mijn afscheit van het opperhooft, de heer Hustard, en vertrok den derden van bloeimaend weer na *Batavia*. Nieuhofs vertrek van Amboyna na Batavia.

Onder dit opperhooft staen van wegen de Compagnie alle de Moluksse eilanden, die nauwe achting op alle schepen geeft, of zy ook eenige nagelen vervoeren.

Maer eer ik my van het eiland *Amboyna* op zee begeef, zal ik desselfs gelegenheit en wat bysonders daer op te bezichtigen is, ten toon stellen.

Het Eilant van
A M B O Y N A.

Het eilant *Amboyna* of *Amboyno* werd by veelen onder de Moluksse eilanden gerekent: uit oorzake aldaer mee veele nagelen groeien, gelijk op alle Moluksse eilanden.

Het leit op de hooghte van omtrent drie graden, zuider breete, en omtrent vier en twintig mijlen van het eilant *Banda*, en nader aen *Malakka* en de vaste kust, als eenige van de andere Moluksse eilanden.

Het heeft omtrent vijf en twintigh mijlen in den omtrek, en wort door een grooten inham of golf by na in tween gedeelt.

Daer is een schoone bay, daer men

met de schepen dicht by kan leggen: en omtrent twee mijlen de bay inwaerts leit het Neerlants kasteel *Victoria.*

Dit eiland schijnt als uit twee deelen te bestaen, of twee eilanden te zijn: want het hangt met een hals of engte aen elkanderen vast.

Voor omtrent zestigh of zeventigh jaren lagen op dit eilant zeven en vijftigh negeryen, (dat zijn gehuchten of dorpen) die zoo by Kristenen als Moorse volken bewoont wierden: daer onder waren eenige sterke plaetsen: doch zijn veele en de meeste na der hant door den oorlogh geweldigh verwoest en vervallen.

Way. Onder anderen was *Way* een schoone negerye, aen het noordeind des eilants, een halve uure van strant, op een klippigh gebergte gelegen, en met een steene borstweering gesterkt.

d' Inwoonders waren Kristenen.

Niet tegen staende *Way* door de natuur en konst gesterkt was, zoo wierd het evenwel des jaers zestien hondert drie en dertigh door den Kimelaha op het onversienste overvallen en afgeloopen.

Omtrent die sterkte groeien veele kruitnagelboomen, als ook Zagu en Zaguweerboomen.

Daer omtrent leggen verscheide negeryen langs het strant: daer ook op eenige plaetsen veel nagelboomen en Zagu en Zaguweer wassen.

Dicht onder de negerye van *Way* is veel drinkwater te bekomen, daer in die hete en droge landen veel aengelegen is.

Noussanive. *Noussanive* was eene negerye gelegen aen de riviere, ten westen van het neerlantsch kasteel *Victoria*, en onder het geschut, en is verdeilt in drie buurten.

Daer omtrent wassen veele nagelboomen: want de nagelbosschen en tuinen strekken zich tot op de uiterste lantstreke van die hoek, ten westen uit, als ook aen d' overzijde by *Ayer-Kahouba.* Een koning was toen de eerste perzoon in den lantraet.

Hitto. *Hitto* of *Hitoe* is een oude negerye, gelegen aen strant by het reduit van de Compagnie: alwaer de hoofplaetse van het gansch lant *Hitoe* plagh te zijn.

Wawami. *Wawami*, d' hoofnegerye, leit wat landwaerts in, en meer als een mijle van strant, op een berg van meer als een vierendeel uurs hoogh, met een opgaenden wegh, die in het midden des bergs met palissaden gesterkt is. Boven is de berg langwerpigh, en met een muur van losse steenen opgeleit.

Tusschen het hoogh geberghte en het fort loopt een riviere. In voorige tyden plaghten d' inwoonders zich altijt op dit gebergte met der vlught, als een zekere schuilplaetse, te begeven.

Mo[usala]. De negerye *Mousala* leit op eenen berg van anderhalf uur opklimmens hoogh, en is uit de natuur zoo sterk, dat hy niet licht te veroveren is. Dies niettegenstaende is alles door de magt van wapenen onder het gezagh en gehoorzaemheit van de Compagnie gebraght, die het daer nu alles van harent wegen doet bestellen en bestieren.

De negeryen, die omtrent des jaers zestien hondert en dertigh onder gehoorzaemheit van den nederlantschen staet of Kompagnie stonden, en gehouden waren haer dienst te doen, zijn deze volgende.

Rossenive.

Daer onder zijn begrepen *Rossenive, Amahoesoe*, en *Hattoe.*

Over *Rossenive* gebood zeker Andrea *Rossenive*, des jaers zestien hondert en dertigh, als koning. Van *Amahoesoe* was *Domingos de Kosta Makkakea Poeta* hooft: en van *Hattoe* een Lessemasse hooft.

Deze dorpen waren tamelijk wel, en meer als andere dorpen van mannen en vrouwen bevolkt. Zy deden belijdenis van den Kristen godsdienst; doch waren wat wangeloovigh, en vele hingen het Moorsdom of Mahometsdom aen: uitgezondert die van *Amahoesoe.* Want het hooft van *Amahoesoe* was litmaet van de gemeente, en veel godsdienstiger, als d' andere door den bant zich toonden. Doch het schorte veel aen de koningen en hoofden: waer van koning Andrea van *Rossenive* de vroomste voorganger niet was, doch hy was gansch geveinst en eenzinnigh. Hy leefde ongetrouwt; maer hield veele byzitten: en

en alhoewel d' onze hem menighmael vermaenden, om zich tot den huwelijken ftaet te begeven, zoo heeft hy zich noit daer toe konnen laten bewegen: het welk groote fchandael en ergernis onder d' andere koningen en hoofden veroorzaekte.

Het gemeene volk was ganfch willigh en vaerdig, om dienften aen de Kompagnie te doen, ja vlijtiger als die van andere dorpen. Zy waren *Olifivas*.

De dorpen *Roffenive*, *Amahoefoe*, *Hattoe* zijn gehouden d' eene helft van des gouverneurs *Korrakoren* te beflaen en bevaren: gelijk de dorpen *Kielang*, *Nakko*, en *Hattela* d' andere helft.

Kielang.

Kielang was een der voornaemfte negeryen op de zuidzijde van 't Laytimorfe gebergte, niet verre van ftrant gelegen, hoewel niet gefterkt.

Dicht onder deze negerye is goet water.

Omtrent die ftreeke groeien veele nagelboomen.

Onder *Kielang* behooren de negeryen of dorpen *Kielang*, *Nakko* en *Hattela*.

Omtrent des jaers zeftien hondert dertigh was d' oude Manuel de Silva koning of hooft van *Kielang*: maer droeg de regering aen zijnen oudften zoon over.

Hy was een gezeggelijk en goetaerdigh heer, en de tweede perzoon in onzen landraet.

Anthony Pays was *patty* of hooft van *Nakko*.

Anthony Lopes hooft van *Hattela*.

Alle deze waeren redelijke goede Kriftenen, willigh en wakker.

Ema.

Onder *Ema* ftaen de dorpen van *Oekorilla*, *Lewary* en *Routon lafary*.

Manuel was opperfte of hooft van *Oekorylla*.

Sijmau hooft van *Ema*.

Anthony hooft van *Routon lafary*.

Deze zijn verbonden een *Korkore* van vier *Nadjos* ten dienfte van de heeren uit te ruften

Het is een trouwillig en goet volk, voert den naem van *Olilymas*, behalven *Rauton lafary*. Deze zijn op gelijker wijs als d' *Olifivas* verbonden.

Soya.

Onder *Soya* ftaen de dorpen *Ahoefen*, *Oeritettoe*, en *Amantelloe*.

Deze voeren een *Korrakore* van vier *Nadjos*, zijn redelijk vaerdigh in hunne dienfte, en doen belijdenis van den Kriften godfdienft. De koning en alle zijne voornaemfte *Orangkays* zijn ledematen van de gemeente. Zy zijn alle *Olifivas*, en onder andere deze:

Lourenzo de Sylva, koning van *Soya*.

Anthonio Ahoefen, hooft van *Ahoefen*.

Jeronymo Teholopoe, hooft van *Oeritettoe*, en *Amantelloe*.

Hative.

Onder *Hative* ftaen de dorpen *Taviery*, en *Hokkonaloe*, en *Mardykka*.

Deze dorpen ruften een *Korrakore* van vier *Nadjos* uit. Het zijn goede Kriften, vroome zoldaten, en veele van de hoofden komen ten avontmael des Heeren.

De voornaemfte zijn,

Lourenzo Markus, hooft van *Hative*.

Pedro Anthonio, hooft van *Taviery*.

Lourenzo Mendos, hooft van *Hokkonaloe* en *Mardykka*.

Die van *Mardykka* of de *Mardykkers* is een parthye volk van d' overgeblevene Portugefen, en andere gevrijde flaven, en beftonden des jaers 1630 in omtrent 100 of 120 weerbare mannen, daer de ftaet van *Amboyna* grote dienften van trok. Het waren yverige en trouwe Kriften, zy hadden een ongemene *Korrakore* van vier *Nadjos*, daer mee zy dienft deeden. Zy reeknenden zich mede *Olifyvas* te zijn. De overfte was genoemt, Anthony de Kofto.

Halou.

Onder *Halou* ftaen de dorpen *Hative-Kifchileft*, die redelijk bevolkt zijn. Deze voeren een *Korrakore* van vier *Nadjos*, zijn alle Kriftenen, tame-

melijke zoldaten. De hoofden waren genaemt:

Diego Paty, hooft van *Halou.*

Adam Marano, hooft van *Hatuwe-Kitchil.*

Deze waren met *Olysivas.*

Pouta.

Onder *Pouta* ſtaen twee kleine dorpen, *Kapa* en *Chery.*

De overſten waren:

Steven Terſera, hooft van *Pouta.*

Manuel Lopes, hooft van *Kapa.*

Andrea Pardia, hooft van *Chery.*

Oettomary.

Die van *Oettomary* hebben zoo by den lantvoogd Houtman, als Speult tot driemalen toe opgeſtaen en gemuit; doch zijn in den jare zeſtien hondert zes en twintigh door den lantvooght Gorkum by den anderen geplaerſt, en wiert hen plaetſe op den *Paſſo* gegeven.

Zy ſtonden toen onder een hooft, Don Pedro van Oettomary, die een trouw perzoon was, en droegen zich zedert hunne herſtelling zeer vlijtigh. Het is door den bank kloek volk, en tamelijk goede krijgsluiden. Zy oeffenen ook meer als andere onzen godsdienſt, en brengen in de ſchoolen meer kinderen, als andere dorpen. Zy ruſten een *Korrakore* van vier *Nadjos* uit, en zijn *Oliſivas.*

Onder de Kompagnie ſtaen ook de dorpen *Ourien, Larik, Wakkacſive,* en *Aſſelou.*

De inwoonders daer van zijn alle mooren en ſterke mannen, ſtaen onder d' *Oliſivas*, en hangen ten opzighte van deze ſekte eenigzins aen kapitein *Hittoe:* hoewel de Kompagnie d' opperhoofdige bezitting aen haer hout. Deze twee dorpen ruſten, ten dienſte van de Kompagnie, eene *Korrakore* van vier *Nadjos* uit.

Onder de Kompagnie ſtaen ook de dorpen *Alang* en *Lillebay*; welker inwoonders Kriſtenen zijn, uitgezondert drie of vier huisgezinnen op *Alang.* Het is een goetwilligh volk.

Over *Alang* was Salvador, en over *Lillebay* Baſtiaen Kaſtango, *Paty* of hooft.

d' Inwoonders van de orn dpe *Alang* en *Lillebay* zijn *Oliſivas.*

Deze zes dorpen leveren groote menighte van nagelen uit: want omtrent het jaer zeſtien hondert en dertigh waren aldaer een groote meenighte van nagelboomen geplant, die vruchten begonnen te geven: en de boſſchen van nagelboomen groeiden aen malkanderen.

Die plaetzen leveren des jaers drie hondert *Bhar* nagelen uit.

Aen d' zuidzijde des eilants wierd des jaers zeſtien hondert zes en dertigh de voortplanting en bouw der nagelboomen ernſtelijk bevordert, en ieder huiſgezin was belaſt jaerlix tien boomen te planten, gelijk die oort daer zeer gelegen toe is.

Daer wierden ook Kokus- en andere vruchtboomen door de inwoonders geplant.

Kamariav. Seriwawan, en *Koyrato* zijn drie Alfoeriſche dorpen, en leggen aen ſtrant.

d' Inwoonders houden zich ten dienſte van den nederlantſchen ſtaet, en verſchijnen met eenen Orangkay by wijlen aen het kaſteel van de Kompagnie. Zy hangen zeer aen de *Mardijkers*, en zijn alle heidenen en *Oliſivas.*

Aen de hoek en in de boght leggen vier dorpen, als *Quelipapoety, Amaſſee, Marykque* en *Savoukque. Quelipapoety* ruſte een *Korrakore* van drie *Nadjos* uit, en quam daer mee neffens de andere met den gouverneur te *Pangaien.*

Amaſſee, Marikque en *Savoukque* ruſten een *Korrakore* van vier *Nadjos* uit.

In het dorp *Amaſſee* hadden te dier tijden twee jonge kinderen van den *Orangkay* hun verblijf, en den tijt van zeven jaren by den gouverneur als gyzelaers gewoont. Deze twee borſten hadden de regeering van de gemelde dorpen aen zich getrokken, en ſcheenen iet goets, onder behoorlijk opzicht, ten voordeel van de Kompagnie, te zullen uitrichten.

Op *Amboyna* leggen veele zeer hooge en ſteile bergen, *Gounen* in de taele des lants genoemt, die met bronnen van zeer zoet en klaer water bevochtight worden, en op de toppen verſcheide dorpen hebben leggen. Be Go

Tuſ-

NAGEL-BOOM

Tusschen en op deze bergen leggen ook schoone wandel-plaetsen, en meest onder schaduwrijke bosschen, langs bequame paden.

In tijden van oorlogh dienen zich d' inwoonders tot schuilplaetsen van deze bergen: naerdien die door hunne hooghte en sterkte bezwaerlijk voor den vyant te genaken zijn.

Men heeft'er een klip, d' *Oliphants klip* by d' onzen, van wegen zijne grote en gestalte, genaemt: daer voorby een beke met zoet en klaer water als kristal uit de hooge bergen komt stromen, en op de groene vlakte neerstorten.

Na deze klip gaet men menigmael vermaeks halven uit wandelen.

De lucht is'er ongezont.

Op het eilant van *Amboyna* en andere Moluksse eilanden woet onder de inboorlingen en vreemdelingen een zekere lant-ziekte; die door haere toevallen de Spaense pokken zeer gelijk is, waerom zy by d' onzen ook d' Amboynse pokken genoemt wort: hoewel hier in het onderling onderscheit bestaet, dat deze ook gemeenlijk zonder bekennen of byslapen van een vrouw ontstaet.

In het aengezicht, armen en beenen ja door gansch het lichaem komen builen of geswellen, en in zulken menigte, als exteroogen en wratten in handen en voeten hier te lande. Zy zijn eerst hert, daer na schirreus: maer byaldien zy aen het sweeren raken, dan geven zy een taie en lijmige stoffe uit; hoewel zoo scherp en bijtend, dat daer door diepe en holle sweeren t'ontstaen met eeltige en omgekeerde kanten, komen.

Het is een vuil, schendigh, en lelijk quaet, en komt met de Spaense pokken over een: behalven daer zoo groote pijne niet by is, noch zoo licht eene bederving in 't gebeente ontstaet.

Dit gebrek ontstaet inzonderheit uit eene byzondere kracht of aert des hemels en des lants: als ook uit de lucht, die met ziltige zee-dampen besmet is: daer en boven uit het veel eeten der zeevisschen, en koeken, *Zago* genaemt, als ook uit het veel nuttigen van den drank *Saguweer*.

Indien deze quale versch is, zoo is zy licht te genesen, maer moeielijker, zoo die veroudert is. Zy wort byna door de zelve middelen genezen, door de welke de Spaense pokken, verstopping der milt, en waterzugt genezen worden: te weten, met het kooksel van den wortel *Izina*, *Sarzaparill*, en *Guajakum*: en met sterk kamergang te maken.

Het eilant van *Amboyna* is tamelijk vruchtbaer. Daer groeit veel Milie, geers, tabak, kokos-noten, patatas, pinang, oranjeappelen, limoenen, citroenen, zuikerriet, bamboesriet, en meer andere vruchten. Aert des eilants.

Op zommige plaetsen groeien ook notemuskaten, maer weinigh, en ook zoo goet niet als op het eilant *Banda*. Ook wassen in 't wilt geen notemuskaetboomen; maer wel in de tuinen hier en daer.

Men heeft'er allerlei slagh van vee; en inzonderheit herten, verken, en veel visch.

Maer inzonderheit is *Amboina* vruchtbaer van geroffel, of kruitnagelen, die aldaer welig in 't wild groejen.

De nagelen worden alzoo op Neerduitsch van wegen hunne gestalte genoemt; dewijl zy boven een ront getant hooft hebben, als een spijker, en onder smal, als een platte botte spijker; toe-loopen. Anders worden zy ook Geroffel-nagelen genoemt: welk Geroffel misschien een gebroken Grieksch woort is: want de Grieken noemen een kruit-nagel *Karyophyllon*, dat eigentlijck zoo veel gezeit is, als Noten-blat.

Op de Moluckse eilanden worden dezelve kruit-nagelen *Champe* of *Chanpe*, en op het eilant Java *Sjanke*, en op Malaytsch *Synken* of *Tsinka*, en by d'Arabieren, Turken, Persianen, en meeste Indianen *Kalafur* genoemt. Kruyt-nagel-boom.

De boom, daer aen deze kruit-nagelen groeien, loopt met zijne takken, die dicht tegen malkanderen uitspruiten, als een pyramide boven toe. Hy is omtrent zo groot als een kersseboom, en heeft de gedaente van eenen grooten laurier-boom, en ook ten naesten by zulke bladen, en aen den stam een bast of schors, als d'olijf-boom: te weten, asgraeu van kleur.

Door de bladen loopt een dikke ribbe, waer uit vele zenuwen, maer

wat

wat ſmalder, ter zijden uitſchieten. Zy zitten by wijlen een alleen: maer gemeenelijk veel in getale by malkanderen, aen langachtige ſteeltjes: zijn aen de toppen der takken purpur van kleur, en geven een byzonder ſchoon en aengenaem gezight: maer zijn anders hert en donker groen, zy geven, tuſſchen de handen gewreven, een ſterker reuk als de nagelen zelfs: gelijck ook het hout van de takken na nagelen ruikt en ſmaekt.

D'einden of toppen der takken eindigen in vele dunne ſcheutjes of ſteeltjes: aen welke ſteeltjes knoppen of botten groeien, daer uit vele bloemen ſchieten, tien, twintigh, en meer by een.

Ten leſten waſſen de knopjes tot vruchten, die in het groeien zeer tai zijn, maer hert, wanneer zy volwaſſen zijn. Eerſt zijn zy groen, daer na root of bleeckroot van kleur, als wanneer de boomen zich toonen, als of zy met ſchaerlaken bedekt waren, zoo dat men dan gene bladeren byna kennen kan: dat een luſtigh gezicht geeft. Zy bloeien eerſt witachtigh, byna als kerſſen, en elk blaetje van de bloeſſem is met drie ſtreepjes onderſcheiden. Dan worden de knoppen groen, eindelijk root of ros-bruin van kleur, en daer na geelachtig of geelachtig zwart. Zy hebben de gedaente van een botte ſpijker of nagel, boven aen de kop met een kleine uitholling, daer een ront dopje in zit, dat'er lichtelijck af gaet en bros is. De nagelen zijn anders hert van ſtof, en zoo licht niet te breken. Als'er meer bloeiſel als bladen aen de boom zijn, is het een teken van een rijpen ooghſt van vruchten.

De bloemen rieken veel geuriger by helder en droogh weer; maer minder by regenachtigh weer: waer aen ook de meerder en minder vruchtbaerheydt hangt. Want in een droogh ſaizoen worden dikwils meer vruchten als bladen getelt: hoewel ook in een goet ſayzoen alle de boomen jaer op jaer niet even vruchtbaer zijn: want om het tweede of derde, en zomtijts om het vierde jaer is deze vruchtbaerheyt minder, als of de boom dan zijne krachten weer vergaderde, die door te milde vruchtbaring uitgeput is.

De nagelen worden eenmael des jaers geplukt; te weten, van half Herfſt-maent, of begin van Wijn- tot Sprokkel-maent: welke tijt aldaer de beſte zomer-tijt en tijdighſte ſaizoen is.

Een gedeelte wort met de handen afgeplukt, en een gedeelte met een lang riet, of met een fl gel, aen een touw gebonden, afgeſlagen. Maer deze laeſte wijze van doen is de veilighſte niet: naerdien daer door, indien men niet voorzichtigh te werk gaet, de einden der ſcheutjes gequeſt worden: waer op des volgenden jaers een ſchrale ooghſt volght, hoe vruchtbaer dien het ſaizoen ook belooft.

Wanneer de plukking geſchieden zal, zoo wort de gantſche gront onder den boom uitgewiet en gezuivert, om d'afgeſlage nagelen des te beter te vinden, en niet onder de groente over 't hooft te zien.

De nagelen, die aen den boom blijven, zwellen en worden bol en dik in het rijpen, en veel grooter als d'anderen: maer onbequaem om tot het dagelijx gebruik gebezigt te worden, en zijn hierom by d'onzen ook niet begeert.

Des volgenden jaers vallen die van zelfs af, en werden, ſchoon zy zoo aromatijk van krachten niet zijn, en onbequaem om dagelijx gebezight te worden, in waerde gehouden, en in plaetſe van zaet, tot voortplanting van andere boomen, gebruykt. Hierom worden die nagelen de Moeder der vruchten, of Moer-nagelen genoemt.

Eenigen dier nagelen, dewelke van de boeren over 't hooft gezien zijn, en op d'aerde van zelf afvallen, wortelen ſchieten, groeien binnen d'aght of negen jaren tot een volwaſſen boom op, en geven vrughten neffens d'andere: maer evenwel geven de jonge ſcheuten, die om het tweede of derde jaer verplant worden, overvloediger vruchten.

Men zeit de nagel-boomen hondert jaer in 't leven blijven, eer zy uitgaen.

De verſch gelezen vruchten zijn rootaghtigh, en een weinigh zwartachtig, die dan, om geheel zwart te worden, gedrooght en gerookt, en om voor de wurm-

wurmsteking bevrijt te zijn, een weinigh in zee-water geweekt, en weer gedrooght.

Aldus toebereit, om te verduuren, worden zy op hoopen geleit, en dan t'scheep gebracht, en na alle gewesten des werelts verzonden.

Daer de nagelen aenkomen, worden zy gemenelijk van hunne steelen gezuivert, en die afzonderlijk verkocht. D'onzen noemen die stelen *Nagelgruis*, en de Portugezen *Baston*.

De nagelen zelfs zijn zeer heet en droogh, bitterachtigh en scherp van smaek, zoo wel de groene of onrijpe als rijpe, maer inzonderheit de gedrooghde.

Zy schijnen uit overvloedige gomaghtige en vuurige deelen te bestaen: en hebben een aentrekkende en verdrogende kraght: als blijkt uit het volgende:

Wanneer d'Indianen de nagelen zullen verkopen, of de gekochte leveren, zoo stellen zy gemenelijk in de nagel schuren of pakhuizen een groot vat of bak vol waters, dat in't kort uitwaessemt, en in de nagelen trekt, en die verzwaert, tot merkelijk gewin der leveraers; ja men vindt de nagelen by na zoo veel verzwaert te zijn, als'er water bygezet is. D'onze stellen ook dezen vont van de nagelen te verzwaren, dikwils in 't werk.

Zoo eenigen meenen, zou de kracht van de nagel-boomen door hunne hitte de voght des lants der maten na zich trekken, dat geen groente daer op wassen kan: maer het is een groot misverstant: naerdien de boeren zelfs de groente uitwieden, om den gront schoon te houden: ten einde de boomen des te weeliger zouden groeien, en de vrugten na het afslaen te vinden zijn: hoewel eenigen ook doeken of kleeden in het afslaen onder de boomen spreien, om de nagelen te kunnen vinden.

En alhoewel de nagel-boomen om hunne vruchten alleen aengequeekt en geacht worden, zoo is evenwel ook in de bloemen, bladen, takjes, ja in de gom, die de boomen uitzweeten, een aromatijke kracht, en dezelve verstrekken artzenye.

D'Indiaensche en Portugeese vrouwen trekken uit de groene bloemen en nagelen, door kracht des vuurs, met een helm, een water, of geest, die wonderlijk zoet van reuk, en door een zonderlinge kracht den gebreken der herssenen dienstigh is. Inzonderheit is die tegen zekere lamheit, *Beribery* genoemt, dienstigh.

Tot het genezen dezer qualen worden ook de versche nagelen, klein gekerft, en in zuiker ingeleit, dienstigh gehouden. Uit de nagelen, en selfs ook uit de bladen, wort een krachtige olie getrokken. De nagelen, in melk gekookt, verwekken de lust van byslapen. Zy versterken het hert en ingewant, en maken, gekauwt, een goeden aessem. Zy worden ook versch gezult, en tot gebraet gegeten, om de lust tot eeten te verwekken, en zijn dan zoo heet niet.

Voorname luiden maken ook eek van nagelen, met de groene nagelen in eek te leggen, die dan zeer duurzaam is, en, om over de spijze te doen, en de mage te versterken, en hare tering te bevorderen, groote kracht heeft. D'Indianen noemen die eek *Atzjâr*.

Noch is'er een ander slagh van nagelen, hoewel by den gemeinen man niet in gebruik, dewijl die raer en zeer dier zijn. Zy worden by d'Indianen *Tsinka Papoua* genoemt, dat zoo veel gezeit is, als *getande* of *gekrulde nagelen*: hoewel men hen beter *geairde nagelen* zou mogen noemen, van wegen de gelijkenis, die sy met een koornair hebben, en dewijl zy uit d'opperste scheutjes der takken, als de koorn-airen uit de halmen, schieten. Konings-nagelen.

D'onzen noemen die Konings-nagelen, dewijlze by de Moluksche koningen en grooten, tot waengeloof toe, in waerde zijn, doch niet zoo zeer om de smaek en welriekentheit (hoewel zy die boven andere uitstekender hebben) als om hunne byzondere fatsoen, en ongemeene raerheit: want men zeit, dat tot noch toe niet meer als een of twee boomen, die zulke nagelen dragen, gevonden zijn, en nergens als op het eilant Makjan alleen: en ook eer eenige nagel-boomen op dat eilant uitgeroeit waren.

D'een dezer boomen is grooter als d'ander: maer beide de gemene nagel-bomen gelijk, uitgezeit in hoogte. Ook zijn de nagelen zelfs veel grooter

als de gemene, en van een ander fatsoen, als uit de nevengaende afbeelding te zien is. Maer in smaek, reuk en kracht verschillen zy niet van elkanderen.

Op het eilant Zeilon groeien ook nagel-bomen in 't wilt, maer geven gene vruchten.

Men zeit in oude tijden de nagelen by de Molukse volken van gene waerde waren, ter tijt toe de Sinesen aldaer aenquamen, die het gebruik der nagelen van deze eilanders leerden, dewelke door hen in groote menighte na hun lant, en van daer na Indien, Persie, Arabie, en andere gewesten, gevoert wierden.

Op d'eilanden Ternate, Makjan, Motier, en Batsjan groeiden eertijts overvloedelijk veel nagel-boomen: maer zijn nu geheellijk daer van ontbloot: want d'onze hebben die door de koningen dier eilanden, volgens verdragh, voor eenige jaren, doen uitroeien.

Wilde palm of Zagou-boom.

Op Amboyna groeit een wildepalmboom, of *Zagou*boom, en anders *Papedo* genaemt.

Het gewai of loof van dezen boom heeft de gedaente, gelijk alle andere palm- of kokosboomen, en de bladen hangen aen eenige neerhangende takken, zoo andere schrijven, maer is wat wilder en oncierlijker om aen te zien: d'onderste takken vergaen by wijlen, en hangen by den boom neer. Hy geeft geene vruchten, als het geen men hem met kunst ontrekt. Hy heeft slechts eene vrucht; doch die niet gebruikt wort.

d' Inwoonders maken van het pit, dat in de jonge boomen zit, hun broot. Te weeten, aen den opperſten top groeit een dik hooft of bol, in vorm van een sluitkool, in welkers midden zeker wit meel zit, dat eigentlijk *Zagou* genaemt wort, gelijk het brood, dat d'inwoonders daer van maken, *Zagoumanda*. Eenige willen dat dit *Zagou* niet anders zy, als het binnenste geraspte hout der *Zagou*-boomen. Zy mengen of beslaen dit meel met een weinigh waters, laten het staen rijzen, en zetten het dan in zekere steene vormen te bakken: daer zy gloeiende koolen rontom en boven op leggen. Dit versch broot gegeten, is zoet van smaek, en aengenaem van reuk: maer wort daernae heel droogh en hert, en blinkt in het breken als glas. Zy mengen ook 't meel of de fijnstgeraspte *Zagou* met wat waters in een bak, en laten het zelve eerst opkooken, als witte pap van boekweiten meel, of bloempap van tarruwen meel: daerna steken of duwen zy in die pap het zap van een versche limoen of twee, en roeren dit t' zamen met een stockje om. Deze pap heeft een aengenaeme en zeer verkoelende smake. Zy eeten deze pap met een stockje, dat zy in de bak steken, en draeien het zelve om, en om, zoo lang als 'er genoegh van de bry, die zeer lijmigh en tai by na als terpentijn is, aen blijft zitten: dan steken zy dezelve met het stokje na den mont, en nuttigen die alzoo.

Deze boomen, inzonderheit de jongen, waren ook getijffert, dat is, zijn vocht afgetapt, even als de kokosboom: want aen den top wort een van zijne beste stronken afgesneden, en daer aen een stuk van een hol bamboes riet, (gelijk dat daer te lande in plaetse van vaetjes, tobben, emmers en kruiken gebruikt word) gehangen: daerin dan binnen korten tijt uit dezen uitgehouwen tronk van den *Zagou*boom een groote meenighte van honighzoete vocht vloeit, die eigentlijk *Zagouweer* of *Zageweer* genaemt wort: maer hy is wat wreder, als het zap of de drank van den kokusboom.

Op *Amboyna* wort deze drank gemeenelijk met een bitteren wortel, dien zy met een algemeenen naem op 't Malaitsch *Oubat* noemen, gemengt, om den zelven des te langer goet te houden: want anders wert de zoete *Zagouweer*, na verloop van korten tijt, zuur als azijn: daer voor zy dan ook gebruikt wort. Men brant 'er ook door kracht des vuurs *Arak* van. Deze *Zagouweer* is de gemene drank in alle herbergen daer te lande, en kost het glas nauwlix een dobbeltje.

De *Zaaghweer*, te veel gedronken, is kout en schaedlijk aen de zenuwen: inzonderheit als men heet is: dan moet men dezelve spaerzaem gebruiken: anders volgt 'er de buikloop, en een slagh van beroertheit en lamheit op, die men daer te lande *Beriberi* noemt: waer door veele van d'onze bleek,

bleek, misvervig, en ongezont uitzien.

Zoo vruchtbaer zijn deze boomen van dien vocht, dat een in den tijt van vier en twintigh uuren meer als dertigh kannen *Zaeghweer* kan uitleveren.

Op het eilant *Java* wort zomtijts van d' inwoonders hier en daer een *Zagou*boom gevonden, dien zy tijffe; ren: maer de drank wort in Batavia, zoo veel my bekent is, niet gedronken. Zeker Javaen vond omtrent drie uuren in het bosch dezen boom, dien hy getijffert had.

Men trekt de voght uit deze boomen, zoo lang als ze vergaen: en daerna weder uit anderen.

In het wilt op *Amboyna* zijn boomen, die alle etmael zoo veel *Zagouweer* geven, als een man op zijne schouderen kan dragen.

Onder het eilant van Amboyna behooren eenige andere eilanden, daer omtrent gelegen: als het groot land van *Ceram*: d'eilanden *Manipa*, *Quelang*, en *Amblau*.

Het eilant *Amboyna* bestaet uit twee verscheide gewesten: daer van het eene de Kompagnie in eigendom bezit, en het ander den koning van *Ternate* toekomt.

De Kompagnie bezit in eigendom het lant *Laitimor*, en daer op het kasteel *Victoria*: een Houtwerkje op den rooden berg *Wantrou*, en op de *Passo* van *Baguale* de reduit *Middelborg*: als ook drie nagelrijke eilanden, *Oma*, *Honomoa*, en *Nausalaut*, als ook de gansche kust van *Hittoe*: en daerop de reduiten, *Amsterdam*, op *Hila*: *Rotterdam*, op *Larike*: en *Leiden*, op Hitoe en *Lamma*: en verscheide Houtwerkjes op *Ourien*, *Lebelehu*, *Ceit* en *Way*. De koning bezit de buiten en binnen kust van *Ceram*, d'eilanden *Amblau*, *Manipa*, *Bonoa* en meer andere.

Het kasteel *Victoria* (daer de meeste middelen van de Kompagnie van dien oort in bewaert worden) leit vijf uuren landewaerts in, is met vier sterke bolwerken gesterkt, en met een gracht omringt: het is altijt met sterke krijgsbezettingen en allerleie behoeften verzien.

In de gracht van het kasteel onthield zich veeltijts een groote krokodil, die de ganzen en andere watervogels (daer de heer Hustard een liefhebber van was) voort wegh snapte. Wy bezetten, om dat schadelijk gedroght te vangen, de uitgangen met een deel zoldaten, en andere, die met stokken in de gracht traden om hem op te zoeken, doch konden hem in lang niet vinden. Ten lesten schoot hy met zulken gewelt op den Sekretaris van Hustard aen, die mee in de gracht getreden was, dat hy niet wiste, hoe hy zig bergen zou: maer elk schoot toe, en vielen den krokodil met stokken en hantspaken zoodanigh op het lijf, dat zy hem met gewelt overweldigden, en zoo op het lant sleepten. Hy was geweldigh dik en groot.

Buiten het kasteel woonen verscheide vrye luiden, zoo nederlanders, als andere volken, en ook eenige Sinesen.

Binnen en buiten het kasteel staet eene kerke, daer in Maleitsch en Duitsch gepreekt wort.

d' Inwoonders of Amboynezen zijn olijfachtigh uit den zwarten van verwe. *Wezen, aert en zeden der Amboyzen.*

De mannen hebben groote knevels, en weinig baerts, en een kleetje slechts om het lijf geslagen, dat zy om de lendenen toebinden.

De vrouwen hebben het hair geestig in knoopen gerolt.

Die een doghter trouwt, moet den vader gelt geven. Zoo de doghter niet zwanger wort, is het huwelijk af.

d' Inwoonders waren voorheen een wilt en woest volk, en menscheeters, en heidenen van godsdienst. Maer heden zijn de meeste Mahometanen; hoewel zigh daer ook eenige Kristenen bevinden, die, zoo door de Portugezen tot het Roomsch geloof, als door d' onzen tot den Hervormden godsdienst bekeert zijn: welk eerst zy alderéerst des jaers vijftien hondert zeven en veertigh ontfingen.

Men had eertijts op Amboyna veertigh Roomsgezinde Kristen negeryen of dorpen: maer des jaers zestien hondert en een niet meer als acht.

d' Onzen hebben nu in alle dorpen schoolen, om de jeught te leeren lezen en schrijven, en in den hervormden godsdienst t'onderwijzen, en bekeren.

d' Amboynezen is een ſtout en onvertzaeght volk van aert, doch bedrieghachtigh en meineedigh in al hun handel en wandel, en den beſte niet veel te betrouwen. Zy zijn uit de natuur traegh en ongenegen tot het leren van goede zeden, en willen liever dom ſterven, dan uit eigen drift zich tot heilzame oeffeningen begeven.

Zy gebruiken zeker vaertuigh ten oorlogh, *Korrakoren* genaemt, die zy zeer ſnel met * pagayen weten voort te zetten. Deze *Korrakoren* hebben de geſtalte van eenen draek. De voorſteven vertoont de kop, en d' achterſteven de ſteert.

*of roeië.

Daer is ook zeker ander klein vaertuig, *Paros* genaemt.

De huizen zijn'er van Bamboesriet, en Zaguweerboomen gemaekt en bedekt.

Zy ſlapen op ledekanten van Bamboeſen gemaekt: of ook wel op een matje.

Wapen-vaertuig.

De wapenen der inwoonders zijn pijl en booge, hantpieken, aſſagayen, zabels, rondaſſen, lontroers, en ander ſchiet geweer: al het welk zy met groote vaerdigheit hanteeren. Zy weten ook wonder wel met worppijlen, daer een weerhaek aen is, om te gaen.

Daer en boven gebruiken zy ook ſpatten ten oorlogh tegen hunne vyanden, daer uit zy met kleine pijltjes, voor met een vergiftigh ſcherp, ſpatten, en daer mee gevaerlijke wonden maken, en de menſchen haeſt om het leven helpen, indien het vergif niet voort uitgeſneden wort.

Aert des vrouw-volks.

d' Amboyneſe vrouwen zijn boven mate geil en onkuiſch, en gebruiken veele middelen om de Kriſtenen tot hare liefde te verwekken. Wanneer zy het tegendeel bemerken, en tot haer ooghwit niet konnen komen, 't zy het manvolk haer verlaet, of een weerzin in haer krijght, zoo weten zy hen heimelijk eenigh vergif in te geven, daer zy langzaem aen gaen quijnen, als of zy betovert waren, zonder hun luſt naemaels met eenigh vrouwvolk te kunnen volbrengen: voor al eer zy door het zelfſte vrouwvolk onttovert zijn.

Op *Amboyna* woonen ook vele Sineſen: doch die vertrekken bywijlen na de Moorſche plaetſen, als *Hittoe*, *Loehoe*, en *Ceram*, om de vryheit der Moorſche zekte te genieten, en met de minſte laſten bezwaert te zijn.

Des jaers zeſtien hondert zes en dertigh wierden aen kapitein *Hittoe*, op zijn ernſtigh verzoek, drie of vier Sineſen vergunt: mits dat die, als d'andere, de laſten en bezwaringen, aen den Nederlantſchen ontfanger op Amboyna, opbrengen zouden.

Aen ieder van eenige dorpen, die onder de Kompagnie ſtaen, wiert op gelijke voorwaerde een Sinees toegeſtaen, om hun met Arak te branden te gerieven.

Alzoo ontrent het jaer zeſtien hondert zes en dertigh de ſlaven der burgers dikwils met quaetaerdigheit, of door ſnoo beleit der Mooren, na de Moorſe plaetſen verliepen, en het lant daer door van volk ontblooten, zoo hebben d'onzen daer tegen van tijt tot tijt verſcheide plakaten, om het overloopen der ſlaven te beletten, uitgegeven: ja hebben ook eenigen daerover met de doot geſtraft: het welk onder d'andere grote ſchrik veroorzaekte, en namaels in langen tijt niet geſchiede.

Op Amboyna woonen ook zekere volken, Mardijkers genaemt, die vrye zwarte Kriſtenen zijn.

Het gerecht wert'er by d'onzen door drie vergaderingen beſtiert en bedient, te weten, door den krijghsraet, burgerlijken raet, en weeskamer, die ieder op verſcheide dagen zitten.

De krijgsraet vergaderde des Maendaghs en Donderdaghs. Daer in buytengewoonelijk de gouverneur, opper-koopman, koopman, kapitein, lieutenant, een van de ervarenſte ſerjanten, en de ſekretaris verſchenen. In dezen raet wierden door den Fiskael beſchuldigt en te recht getrokken, in 't algemeen alle de Suppooſten of Bedienden vande krijghsbezettingen, en aenhang van dien.

De burgerlijke raet verſcheen binnen het kaſteel, en beſtont uit vier dienaers van de kompanjie, uit vier voorname burgers: uit vier of vijf Orangkays van den lant raet, na gelegentheit: uit twee ſekretariſen, een Nederlander en een ingeboorne: uit een Amboyneeſche en uit een Nederlantſe

lantse bode, om ieder te bedienen. In den zelven raet had d'opper-koopman des kasteels de voorzitting. Voor deze vergadering wierden, onder vorige goetkeuring van den gouverneur, alle burgerlijke, lijf-strafbare en lant-zaken afgedaen, zonder dat iemant van de dorpen maght had, eenigh byzonder recht buiten deze vergadering t'oefenen of plegen.

De lant-raet of Orangkays van de kamer, dewelke beneffens den Gouverneur en Ed. Raden, raetslagen over lant-zaken, uitrusting van Korrakoren, en bestier van voorvallende zaken, tot afwering van den algemeenen vyant, zaten in orde als volght:

Andrea, koning van *Rossenive*.

Manuel, de oude, koning van *Kilang*.

Laurens de Sylva, koning van *Soya*.

Simaon Ema, hooft van *Ema*.

Lourenzo Markus, hooft van *Hative*.

Diogo Paty Halloe, hooft van *Halve*.

Anthony de Kosta, hooft van *Mardykers*.

Don Pedro, hooft van *Vettomoery*.

Salvador Paty Alang, hooft van *Alang*.

Siman Baguala, hooft van *Baguala*.

Joan Barkabessie, hooft van *Way*.

Steven Tercera, hooft van *Pouta*.

Pedro Anthonio, hooft van *Taviery*.

Fernando Latoehalat, hooft van *Rossenive*.

Het gantsch eilant van Amboyna stont in oude tijden onder een byzonderen en eigen koning: maer is namaels onder dien van Ternate vervallen, by deze gelegentheit, volgens verhael der inwoonders.

Voor eenige jaren heerschte, met de tijtel van koning, over Ternate, zeker *Babou*, zoon van *Cheiroen Diamelou*. Deez had allereerst in dat gewest het Mahometaens geloof aengenomen, en was daer door in grote gunst by de Moorse papen geraekt: waerom zy hem noch heden in hunne gebeden gedenken.

Midlerwijle was tusschen de negeryen of vlekken Warnalete en Makatit, in het gebiet van Warnoela gelegen, onderlinge twist of tweespalt ontstaen.

Wanneer nu die van *Makatit* in krachten tegen de *Warneleters* niet op mogten, zonden zy heimelijk aen koning Babou eenen gezant, met ootmoedigh verzoek van hen bystand te willen doen, en van den overlast der Warneleters te willen bevrijden. De koning stond aenstonts hun verzoek toe, en vaerdighde derwaerts af Hamarou, zijn rijksraet, met een sterke krijghsmacht van volk en Korrakoren, die in 't kort op de hoek van *Saragi*, een kaep tusschen *Erang* en *Lissidy*, ten anker quam.

d'Inwoonders van *Kambello* (die hun beneffens d'inwoonders van *Erang* en *Lyssidy* ook onder de gehoorzaemheit van koning Babou begeven hadden, en vyanden van de Makatiters geworden waren,) rieden den Warneleters Samarou met geschenken tegemoet te gaen, en door dat middel zijne gunste zoeken te bejagen. Hierop vielen de Warneleters en Samarou gezamentlijk in het lant van de Makatiters, tasten hen vyantlijk aen, en overwonnen hen eindelijk. Dan hier mee hield zich Samarou niet vergenoegt, maer heeft ook alle d'omleggende eilanden onder gehoorzaemheit van zijnen koning gebracht.

In dier wijze heeft dit gewest door inwendige twist en tweespalt zijnen vrydom verlooren.

Samarou, zeeghachtigh in zijn land te rugh gekomen, wiert door koning Sabou treffelijk onthaelt, en zijn zoon Robohongy, tot loon van zulken gedenkweerdigen zege, met den tijtel van Salahakkum, dat is, stedehouder over die gewonne landen, verheerlijkt.

Al te vooren was hem de tijtel van Kimelaha toegevoeght, dien ook zijne navolgers in het stedehouderschap, hoewel oneigentlijk, aengenoomen hebben: naerdien Salahakkum, en niet Kimelaha, in de lanttaele eenen stedehouder betekent.

Na de doot van Robohongy volgde zijn outste zoon Adja hem in 't stadhouderschap, en na Adja zijn broeder Bassi Frangi. Daerna Frangy, die door zijn broeders zoon, Sabadijn by Louhou, om zijn snoot bedrijf, en

trouwloosheidt onthalſt wierdt.

Daer na drong Leliatte, zoon van Baſſi Frangy, zonder toeſtemming des konings, zich in het gebiet des ſtadhouderſchaps, hoewel die ook den gangh van zijn voorzaet volghde, en eindelijk gelijke ſtraffe geboet heeft.

Aldus quam Madira, zoon van Sabadijn, tot het ſtathouderſchap, die de zevende in ry der ſtadhouders was.

De Kompagnie zelve heeft met alle magt by Hamſia, koning van Ternate, Madiras verheffingh tot het ſtadhouderſchap zoeken te bewerken en bevorderen, tot vergelding van de goede genegentheden, daer mee zijn vader haer geduurigh bejegent had. Maer wie zou gedaght hebben, dat de zoon, geſprooten van zulken eerlijken vader, zoo trouwloos ja zoo bloedt-dorſtigh van inborſt was? Want deeze Madira, uit het oudt huis Tomogolo geſprooten, (daer de rijxraet Samarou d' eerſte ſtam van was) en ſtedehouder over de geweſten des konings van Ternate, in *Amboyna*, viel des jaers zeſtien hondert en vijftig den koning af, en nam de veſting van Anblauw, Manipa, Liſſidy, klein Hatua, Aſſahoudy, Laala en Nouſſatelo, door hulpe en byſtant van d'inwoonders, in, roofde de goederen, en deed omtrent hondert en tachentigh dienaers van de Kompagnie om 't leven brengen.

Madira valt van den koning van Ternate af.

Zeker Joan Pais, hooft van de negerye van Hatuwe, Tawiro, en Houkonalo, omtrent het kaſteel op *Amboyna* gelegen, had mee, na het gerugt door ganſch Amboyna liep, aen den afval gehouden, en dien helpen ſmeden, dien de preſident Simon Kos (den welken, by afwezen van Arnold van Outshoorn de Vlaming, het gebiet in Amboyna aenbevoolen was) tot voorkomen van gevaerlijker onheilen, binnen het kaſteel op Amboyna in gijzeling deed ſtellen, tot dat de Vlaming daer zou verſcheenen zijn. Hier uit ontſtont een langduurige oorlogh.

Amboyna hoe door de Portugezen ingenoomen.

Het eilant van Amboyna wert door de Portugeezen in het jaer vijftien hondert zes en veertigh op deze wijze ingenoomen. Wanneer Anthonis Galvan opperhooft van het eilant Ternate was, voeren veele jonken of vaertuigen van d'eilanden Java, Banda, Makaſſer, en Amboyna op de Molukſe eilanden, om nagelen te handelen en in te koopen. Galvan des verwittight, ſmeet, ten einde door de aenkomſte van die ſchepen de koophandel der Portugezen niet zou geſtoort worden, op vijf en twintig Korrakoren niet meer als veertigh Portugezen en omtrent vier hondert hulpelingen. Met deze krijghsmacht trok Jakob Lupi Azevedi, opperhooft der Molukſe zee, na Amboyna, den vyant tegen. Het gevecht wiert zonder eenigh vertoeven aengevangen, en de Indianen met grooten neerlaegh op de vlught gedreven en verjaeght. Eenige jonken vervielen in handen der Portugeezen; daer in veel groot geſchuts, een groote meenighte van pijlen, en niet weinigh gelts gevonden wiert.

Wanneer d'overwinnaer Azevedi de ſchrik wijt en zijt onder d'indiaenſche eilanders gebraght had, voer hy daerna langs de kuſt van Amboyna, en ſtelde alle de aenzeegeleegene volken, 't zy met wil of gewelt, onder het gebiet der Portugezen, en veranderde den ſtaet der regering.

Na eindelijk Azevedi zijn werk na wenſch uitgevoert had, voer hy met grooten luiſter en glory weer na Ternate, van waer hy afgeſteken was.

Zedert deden de Portugezen, wanneer zy van Malakka na de Moluken of van daer na Malakka overſtaken, 't eilant van Amboyna altijt gemeenelijk aen, om water te halen.

Des jaers zeſtien hondert en drie wiert Amboyna door d' onzen ingenoomen, en den Portugeezen afhandigh gemaekt: daer op zy grooten buit en oorloghstuigh bequam.

De Neerlanders hebben niet gaerne hun verblijf op Amboyna, alzoo het een ſchraele en zobere oort is.

Na wy dan den derden van Bloeimaent van Amboyna, gelijk verhaelt is, waeren t' zeil gegaen, quamen wy voorſpoedelijk, den negen en twintigſten der zelver maent, voor Batavia op de ree.

Na het uitleveren van onzen laſt, bequam ik orde, om met het ſchip *Achilles*, daer ſchipper Jan van der Werven op was, na Japan te gaen.

Wan-

Wanneer het ſchip vervaerdight en met alderhande koopmanſchappen voor dat kantoor geladen was, nam ik mijn afſcheit van de Hooge Regeering, en ging den achtentwintighſten van Hooimaent wederom t'zeil, onder de vlagge van den Heer Jan van der Laen, die met vijftien ſchepen na Teywan ging, om de ſtat Makao (die treffelijk bevolkt, en met meer als zes hondert zoldaten toen bezet was) te veroveren, en op Koxingas aenſlagen te letten.

Maer omtrent het eilant Anyam overviel ons een afgrijzelijke en ſchrikkelijke ſtorm, diergelijken ik noit gezien noch beleeft heb: dies wy vreeſden alle te zullen vergaen. De ſchrikkelijkheit kan niet beſchreven worden: want de baren ſtonden zoo yſelijk hoogh, dat men de toppen van de maſten van onze andere ſchepen niet zien kon. By wijlen quam de wint vlak van boven zoo ſterk neer, dat het de ſchepen neerdrukte: dan ging de zee ſtijf en ſleght, maer als dat ophielr, joegen de baeren hemel hoogh. Men wiſt by wijlen niet of men baeren of wolken zagh, zoo ſchuimde en ſtuifde de zee: waer over het onmoogelijk ſcheen om daer door te komen.

Het jagt Gorkom (daer op tot koopman François Lansman beſcheiden was, die met my in Zina geweeſt en altijt goede vriendſchap onderhouden had) wiert door de ſchriklijke baren met volk met al in een oogenblik verſlonden.

Wy waren ook in geen klein gevaer van te vergaen, doch God bewaerde ons: maer wy raekten van malkanderen en zeer beſchadight.

Na dat deze vervaerelijke ſtorm wat bedaert was, deed ieder zijn beſt, om met d'ontrampaneerde ſchepen na onze beſtemde plaetſe te gaen: daer wy, na lang zukkelen en tegenwint, den twintighſten van herfſtmaend aenquamen.

Ondertuſſchen was de tijt en het Mouçon, om na Japan te trekken, verloopen: waerom ik de lading, die ik na Japan meende te brenghen, moeſt loſſen, daer ik niet wel in te vreden was.

Wy gingen voorts met de ganſche vloot na de eilanden Piskadores, alzoo het belegh van Makao afgeraden was, en ook uit oorzaeke men voor Koxingas aenſlagen vreeſde.

Wy quamen den derden van wijnmaent in de Kerkbay ten anker, aldaer wiert ik geordeneert in het fluitſchip Leerdam zuiker te laden, om die na Perſie te brengen: dat ook voort in 't werk geſtelt wiert.

De Eilanden

PISKADORES of PEHU.

De eilanden Piskadores, dat is, *Viſſchers eilanden*, en by de Zinezen Pehuw genaemt, leggen op de noorder breete van drie en twintigh of vier en twintigh graden, twaelf of dertien mijlen van het eilant Teywan.

Daer zijn goede havens en twee bayen, of inwijken of inhammen, daer de ſchepen op acht of negen vadem waters vry en veiligh mogen leggen.

In het aenkomen ſtaen twee vervallen forten met ſteene muuren, door de Zineſen gebouwt, (of het een door de Zineſen, en 't ander door d'onzen gebouwt.)

In het midden is noch een fort.

Het lant is graſrijk en vlak: maer ſteenigh.

Daer zijn verſcheide volkrijk-bewoonde dorpen op deze eilanden, want alle die eilanden zijn vol menſchen en wel bewoont.

Men heeft 'er vele vette koebeeſten, en allerhande gevogelt, inzonderheit leeuwerken, zoo vol als gras, die by mooi weer hoog opklimmen en vliegen, en ſchel zingen.

By

By den regentijt heeftmen daer versch water in putjes: maer by droogh weer is het brakachtigh.

Daer wassen veel patatasen en andere vruchten.

Het is 'er altijt vol jonken en vaertuigen uit Tzina: zommige om te visschen, en zommige om te handelen.

In het inkomen van de kerkbay staet aen de noortzijde een Sinese pagode: alwaer goede ankergront is: daer men bywijle uit noot na toe moet, alzoo men op Teywan geene bequame haven voor groote schepen heeft.

De eilanden Piscadores of Pehu genaemt zijn veele in getal: onder andere zijn 'er twee, welker een het Visschers Eilant, en het ander Pehou of Pehu genaemt wort.

Op het zuider eind van de Piscadores staet niet een boom.

Bewesten dit eilant leit noch een klein eilantje. Tusschen beide is het droogh: zoo dat geen jaght of vaertuigh daer door magh.

Wat ten zuiden van daer leit een ander eilant, by d'onzen het Verdrietigh Eilant genaemt.

Het heeft geene reede, maer is rontom schoon.

Westwaerts, een kleine mijle van daer, leit een Steenklippen eilant, die twee eilanden zijn dicht aen malkanderen gelegen: maer met veele klippen tusschen beide en niet bevaerbaer.

Dit eilant is rontom met klippen bezet, die als zeilen zich vertoonen.

Het heeft ook gene rede voor eenige winden

Vertrekken na het eilant Taywan. Zoo dra wy onze zaken op d'eilanden Piskadores verricht hadden, gingen wy weerom na het eilant Teywan t'zeil.

En vermits d'Heer Konjet, die als Gouverneur van wegen de Kompanjie op dit eilant geboot, quaet vermoeden, en ook niet vergeefs, op de Sinezen had, om de groote maght van schepen en menschen, die zich in de riviere Cincheu, op de kuste van Tzina, onthielden, en hunne loopplaetse en vastigheit op d'eilanden van Ey en Queymuy hadden, zoo trok ik, volgens genoomen besluit, den een en dertighsten van Wijnmaent, benevens de jaghten 's Gravelande en Maria, derwaerts, met uitdrukkelijke ordre en last, om ront uit en volkomentlijk te vragen, of Koxinga vree of oorlogh in den zin hadde.

Wy waren gelast aldaer niet langer als tien dagen op bescheit te waghten.

Ik bleef ondertusschen op den stroom by de schepen, om daer zorge voor te dragen, terwijl mijn makker Koxinga zou spreeken.

Alzoo nu de bestemde tijt voorby gegaen was, voer ik ook met de boot derwaerts, om de zaek voort te pressen, en te bevorderen: latende last aen onze schepen, om by alle voorvallen toe te zien.

Ik vond duizenden van menschen op strant; dies ik genoegh te doen had, om door den drang van zoo veele menschen te komen.

Ik raekte by geval by eenen Sinees, die Portugees sprak, dien ik na de onzen vraeghde. Deeze Sinees was voort gewilligh, om my hen te wijzen, en ging voort mee, en braght my aen hun loogement.

Dan zy waren toen daer niet in, want Koxinga, die zijn volk monsterde, had hen verzoght om het zelve te komen zien.

Ik ging mee derwaerts, en vond de onzen aldaer.

Als wy nu verzochten bescheit te hebben, volgens onze orde, of dat wy anders zouden moeten vertrekken, zoo kregen wy ten antwoort: alzoo Koxinga nu doende was met zijn volk te monsteren, dat hy op morgen ons zou bescheit geven: gelijk ook geschriftelijk in eenen brief aen den Gouverneur Konjet geschiede.

Waer by hy beloofde met de Kompagnie geenen oorlogh in den zin te hebben; maer in alle vrientschap daer mee zoght te leven.

Hy stuurde ook, om alle achterdoght wegh te nemen, eenige scheepen met koopmanschap na Teywan: dat evenwel by veelen het quaet vermoeden niet wegh nam; te meer, om dat wy zijne groote maght zelfs gezien hadden, en daer van verslagh deden, na wy den tweeden van Wintermaent wederom voor het kasteel te Teywan aengekoomen waren.

De brief luide van woort tot woort aldus:

Verre van u zijnde, heb ik uwen brief met byzondere vreughde ontfangen, en den zelven meer als eens herlezen, om den inhout des te beter te verstaen. Ghy schrijft van eenige valsche uitstrooisfelen gehoort te hebben, en schijnt daer ook aen te gelooven. Ten tyde mijns vaders Yquams, hebben de Hollanders op Tywan eene plaetse genomen, om den handel, door hem aengeweezen, aldaer te drijven: dien ik in mijne regeering niet hebbe vermindert, dat ghy voor een grote weldaet behoorde te achten.

Zedert eenigen tijt heb ik zoo veel te doen gehad met de oorlogen tegen de Tarters, dat ik om een kleingras voortbrengend eilant geene gedachten neem.

Als ik ook om de oost iet voorheb, zoo laet ik om de west een gerught loopen. Hoe kan dan iemant mijne verborgene gedachten weeten, en wat ik voorgenoomen heb? Hoe kan men dan weeten door geruchten, wat ik besloten heb?

Dat nu zoo weinigh jonken koomen, is om dat zy van wegen den zwaren tol geen voordeel kunnen doen. Dezen jare was de Tarter met eene groote maght in de benede landen van Sina gevallen, om met eene slagh een einde des oorloghs te maken: maer wy greepen hem zoo aen, dat'er over de hondert bevelhebbers op de plaetse doot bleven, beneffens een ontelbaer getal van zoldaten, d'overige namen zeer verwert de vlught. Daerna zijn wy op d'eilanden Ey en Queymuy gegaen, om hen af te lokken, en zoo te vernietigen.

Voorts dat UE. schrijft, van u vyantlijk in de Piskadores gehandelt te hebben, indien zulx geschiet, zoo is het iemant geweest, buiten mijne kennis, die het op mijnen naem gedaen heeft.

Op den brief, voor vier jaren van Batavia aen my gezonden, heb ik toenmaels voort geantwoort, en de geschenken wederom gezonden: daer in ik ook geschreeven vond, dat men aen d'aengehaelde jonken, met haer gelt en goet, zoodanigh twijffelde, dat ik daer uit besluiten moest, dat men my van de pretensie niet veel te wille wist. Dies besloot ik by my zelven, van deze kleine zaeke gedult te nemen, ten einde door meer aen houden tusschen ons geen tweespalt moght koomen t'ontstaen. Na het eindigen van den Tartarischen oorlogh, zal ik bevlijtigen, dat de koophandel zijnen voortgang mag nemen. Ghy kont ondertusschen van uwen kant alles goets daer toe aenwenden, op dat dezelve eenigh voordeel barende zich verheuge.

Geschreven in het veertiende jaer, den negentienden dag der tiende mane der regeering des konings Indik.

Na Koxingas brief gelezen, en overwogen was, wat ons te doen stond, zoo wiert met de meeste stemmen besloten: Koxinga geen oorlogh noch gewelt aen te doen, zoo om zijn verkeert antwoort, als ook om dat zommige niet gelooven konden, dat hy tegen de Kompagnie iet zou derven ondernemen.

Hoewel de Gouverneur Konjet van een ander gevoelen was: gelijk daerna gebleken is.

Dies bleef het werk dan dus steken, en wiert vorders niet gedaen: want men oordeelde het onnoodigh te zijn oorlogh tegen Koxinga aen te vangen: daer de zaken reets op een goede voet scheenen te staen: naerdien hy zocht te handelen: dat voor de Kompagnie beter was, als oorlogh, gelijk ook de waerheit was, als men het lant daer mee houden kon.

Na dan ander besluit genoomen was, vertrokken alle de schepen, ieder na zijne plaetse.

Ik ging met d'ingelade zuiker nefsens het fluitschip Leerdam den elfsten van Wintermaent ook na Garmrou in Perzen t'zeil.

De bovengenoemde eilanden Ey en Queymuy zijn doorgaens hoogh en bergachtigh. Eilanden Ey en Queymuy

De stad Eymny leit op eenen bergh een stukweeghs lantwaerts in, en is met een steene muur omringt.

Buiten de muuren staet een toorn en pagode, na de Sineesche wijze gebouwt, die nu meest verwoest is.

De stat Queymuy leit wat hoger de riviere op, en is nu de hoofstat, daer van ook het eilant zijnen naem voert.

Zy leit mee wat landwaerts in, en heeft een groote voorstat, die van de

riviere begint. Daer ſtaet wat landwaerts in een vry ſterk kaſteel, met een hooge muur omringt, daer op Koxinga zijn verblijf te houden plagh.

Het lant is bergh en ſteenachtigh, waerom aldaer weinigh waſt: als hier en daer komt tuſſchen de bergen eenigh gras voort, daer de koeien ter weide gaen.

d' Inwoonders zijn meeſt viſſchers, die zigh met viſſchen erneeren, gelijk andere met den koophandel.

Sineſen vlughten na Ey en Queymuy.

En uit oorzake den Sineſen het lant van Sina door de Tarters te naeuw gemaekt wiert, en daer en boven grooten toeloop van verdreeven menſchen hadden, (ten getale van 25000 zielen, en over de 500 oorloghs jonken) zo vlugten zy al te ſamen na deſe eilanden Ey en Queymuy, niet zoo zeer om de bequaemheit van de plaetſe, als om dat zy niet wiſten, waer zy zich voor de Tarters bergen zouden.

Na Koxinga nu alles gereet had, en aen d' eene zijde ten hoogſten door de Tartars gedrongen wiert, en aen d' andere zijde weinigh voor d' onzen vreeſde, zoo waeght hy eindelijk den kans, dien hy lang in zin gehad had.

Koxinga lant op Teywan.

Hy komt dan des jaers zeſtien hondert een en zeſtig, den dertighſten van grasmaent, met meer als vijf en twintigh duizend welgeoefende zoldaten, in een groote meenighte jonken, tot op een mijl na onder het kaſteel Zelandia, op Teywan, drijven, en zet met alle zijne magt regt na lant toe, daer hem ſijne lantgenoten, die niet liever als met den overwinnaer wilden houden, met karrë en ander gereetſchap toeholpen.

Voorts zette een groot getal van oorloghsjonken tuſſchen het kaſteel en fort Provintie.

Toen waren d'onzen ten hooghſten verlegen. Volk en vaertuigh was 'er zoo veel niet, om die groote maght van Koxinga tegen te ſtaen.

Dat d'onzen tragten te beletten.

Kapitein Pedel trok met twee hondert en veertigh, en kapitein Aldorp met twee hondert man, uit, om, zoo veel doenelijk was, den vyant het landen te beletten.

Vier van onze ſcheepen, als de Hektor, Gravelant, fluit de Vink, en het jaght Maria, wierden gelaſt, tegen de jonken aen te gaen, dat ook dadelijk geſchiede.

Gev... tuſſ... d'on... en S... ſen.

Voorts gingen 'er wel zeſtigh van des vyants jonken, ieder voor met twee groote ſtukken verzien, op af. Maer zy wierden zoo van onze ſcheepen verwellekomt, dat 'er kort daer aen twee van zonken: d' andere waren zoo doornagelt, dat zy genootzaekt wierden af te houden. Doch vijf of zes jonken zetten het dicht by een, en ſchooten zoo geweldigh, dat de vloot in brant ſcheen te ſtaen, en door de rook men niet een eenigh ſchip kennen kon.

Dan door ongeluk ſprong de Hektor door zijn eigen kruit, met volk met al, beneffens de jonken, die hem op zy lagen. De andere ſcheepen weerden zich dapper, met door den vyant heen te ſlaen, en veel ſchade te doen.

Het jaght Maria raekte in brant, hoewel die met grooten yver noch gebluſt wiert. Daer quamen over de duizent Sineſen te ſneuvelen, behalven de gequetſten.

Kapitein Pedel deelde zijn volk in twee hoopen, en trad zelf moedigh voor aen den vyant tegen.

Na hy zijn volk tot dapperheit vermaent had, valt hy vol moets en vuurs op den vyant aen, die met vier duizen man hem verwaghte, en in volle ſlaghorde ſtont, en met pijlen, als of het hagelde, ſchoot. En alhoewel veele door d' onzen ter neer geſchooten wierden, zoo wil echter de vyant niet wijken, als men wel gemeint had.

d'... vl...

Dewijl nu eenige van den vyant, om eenen heuvel heen trokken, en den onzen op zijde invielen, zoo ſmeeten eerſt zommige zoldaten het geweer neer, die voort van den meeſten hoop gevolght wierden, en zoo op de vlught ſtaken, latende den kapitein in de pekel ſteken: daer hy met niet meer als negentien man ſtaen bleef. d' Andere quamen meeſt weerloos door het water aen de lootsboot, en zoo op Taywan.

Hier op wiert kapitein Aldorp, om dat volk op het kaſteel te houden, terugh geroepen.

De... zeg... pra...

Daer door kon nu den vyant na zijn believen landen, en het fort Provintie, en met een het ganſch lant van het kaſteel afſnijden. Dit alles geſchiede in drie of vier uuren tijts. Dies alles wat landwaerts in was, en alle de Formozanen raadeloos wierden, en zich tot

tot afbreuk van d' onzen laten gebruiken.

De vyant het ſlecht vermoogen der onzen verſtaen hebbende, eiſchte het kaſteel, met veele ſchimpwoorden, op: of dat hy, by weigering, alles zou ter neer houwen, en met vuur en zwaerde verdelgen.

En uit oorzaeke het fort Provintie door den vyant afgeſneden was, en niet kon houden, ſo beraetſlaegden de belegerden of men niet iemant na Koxinga zou toezenden, dewijl hy hen te machtigh was, en zien of men hem niet liever een gedeelte zou mogen toeſtaen, behoudens den vryen vaert en handel, als alles te verliezen.

Daer op quam, volgens verzoek, een bode met eenen brief van vry geleide van Koxinga voor degenen, dien men zou afzenden.

Hierop wierden de koopman Thomas van Yperen, en de fiskael Leonardus met eenen brief aen Koxinga afgevaerdight, die meeſt van dezen inhout was.

Dat hem de Gouverneur, de Heer Generael en Raden van Indien, uit den naem van de Generaele Nederlantſe Kompagnie, deden begroeten, en hem geluk en voorſpoet in zijn doen wenſchten, voor zoo veel het niet tot nadeel van hunne heeren en meeſters was. Dat zy wel wenſchten hem in een andere gelegentheit te hebben mogen zien, en op het hooghſte verwondert ſtonden, dat hy hen zoo onverwaght op het lijf quam vallen, zonder eens den oorlogh aen te kondigen.

By aldien hy nu oordeelde elders in beledight te zijn, men was gewilligh hem vergenoeging te geven, en zoght niet anders als in vriendſchap met hem te verdragen. Voorts waren de afgezondenen of Gemachtighden gelaſt te zeggen: zoo Koxinga na geen verdragh wilde luiſteren, en beide kaſteelen hebben, dat de Kompagnie machtigh genoegh was, om hun leet te wreeken: gelijk zy dat ook doen zou. Waer op d' onzen dan zonder iets te akkordeeren zouden vertrekken.

Hier mee vertrokken de Gemachtigden den derden van bloeimaent buiten het kaſteel na Koxinga toe, die met zijn ganſch leger om het fort Provintie lagh, ſterk omtrent twaelf duizent man, waerover hy het fort weinigh achte.

Zy waren alle wel met wapens verzien. De eerſte met pijl en booge, daer zy wis en doordringend mee weeten te ſchieten. d' Andere met ſchilden, daer zy zich mee dekken, en dringen ganſch onverzaegt, met een zabel in de vuiſt, tot den vyant in, zonder eenigen aenſchouw of ſchroom, wie valt of volght. Het derde ſlagh had breede yzers, als ſlaghſwaerden, of ſtokken van drie of vier voet hoog, die als hunne piekeniers zijn. Wanneer 'er nu wanorde ontſtaet, zoo doen deze krijghsknechten veel quaets.

Als nu de gemachtighden in het leger gekoomen waren, wierden zy door een voornamen bevelhebber in eene groote tente gebraght, om aldaer zoo lange te waghten, tot dat het Koxinga gelegen zou koomen. *Komen in zijn leger.*

Ondertuſſchen trokken verſcheide troepen, en (ſo d'onzen konden bemerken) dikwils dezelve, voorby de tente, om zijne maght zoo veel te grooter te doen ſchijnen.

Koxinga was onderwijle doende met zijn zwart glimmend hair te kemmen, daer de Sinezen groot werk van maken.

Wanneer dan Koxinga gereet was, wierden de Gemachtighden ter gehoor gehaelt, en voor hem gebraght, die onder eene blaeuwe tente, in eenen armſtoel, voor een vierkante tafel zat. Rontom hem ſtonden de voornaemſte bevelhebbers alle in lange rokken gekleet, zonder geweer, die alle ſtil waren, en met een eerbiedigh en zeedigh gelaet nauw toezagen. Aen beide zijden waren eenige zoldaten, als zijne lijfwachten, gerangt.

Voorts ſpraken de Gemachtigden Koxinga op zijn Neerlantſch aen, en leverden hem den brief over, die aenſtonts in 't Sineeſch vertaelt wiert.

Waer op Koxinga zelf in deſer wijze antwoorde. *Koxingas antwoort aen de gemachtigden.*

Dat de vriendſchap, die de Kompagnie met hem heeft gehouden, als ook met andere vorſten van Indien, is en duurt zoo lang, als 'er de Kompagnie voordeel by ziet; maer als zy die daer niet by

 ziet,

ziet, zoo wort dezelve by haer ook niet veel geacht.

Voorts was hy niet gewent te zeggen, wat hy doen wilde, of zijne aenslagen t' ontdekken.

Doch evenwel wilde hy dat wel zeggen, dat hy, om den oorlogh tegen de Tarters, dit eilant in bezit genoomen had: dat het den Sineesen toebehoorde, en niet meer als billijk was, dat zy dat, nu zy het van noode hadden, eenigen vreemdelingen ontnamen, dien't alleenlijk vergunt was daer te woonen. Dat hy niet tegen de Kompagnie quam, maer om bezit van het zijn te nemen. Hy wilde ook wel, dat zy alles, wat haer toebehoorde, wegnamen, zelfs de kasteelen afbraken, en het geschut vervoerden; daer hy zijne jonken en volk wel toe wilde leenen, niet tegenstaende zy hem zoo vyantlijk te water en te lande aengetast hadden: daer nochtans d' onzen genoegzaem ondervonden hadden, wat hy vermoght.

Voorts zeide hy, dat d' onzen hoogmoedige menschen waren, die hun met zoo weinigh volks tegen zijne groote maght dorsten zetten. Dat als hy wilde, dat kasteeltje (meenende het fort Provintie) door zijne krijghsmacht zou doen vernietigen, en niet eenen steen op den ander laten leggen. Dat als hy zijne maght zou willen in 't werk stellen, hemel en aerde zou konnen omkeeren, en, daer hy quam, overwinnen zou.

Dies (voeghde hy daer op) hadden de onzen zich in het kort te bedenken, wat hen te doen stont.

Hier op antwoorden d' afgezondenen:

Dat dit eilant, sedert d' onzen de Piskadores verlaten hadden, door verdrag in eigendom aen hen verhandelt was; maer byaldien Koxinga eenige pretensie of voorwending tegen de Kompagnie moghte hebben, men kon daer van handelen, en hem voldoen.

d' Afgezondenen vertrekken.

Doch na vele woorden over en weder, wilde hy van geen handelen hooren; maer alles geheel hebben. Waer op de Gemachtighden vertrokken, en verklaerden, dat de Kompagnie haer daer van vry gevoelijk zou toonen, en, tot teken, des anderen daeghs, in plaetse van de Prinsenvlagge, de Bloetvlagge waeien.

Kom[…] in he[t] fort [Pro]vinti[e]

Zy hadden aen Koxinga verzoght, om in het fort Provintie te mogen gaen, dat hen toegestaen wiert. Daer komende bevonden zy alles in een zeer zoberen staet, en dat het fort gene acht dagen het zou konnen houden, en naulijx zoo veel kruits had, als, om eenen storm af te keeren, van nooden was: want behalven het uit de natuur gansch niet sterk, en toen daerenboven zoo slecht verzien was, zoo stonden de Gemachtighden den bezettelingen toe, volgens hunnen last, een verdragh met den vyant te maken: mits de krijgsbezetting op het kasteel Zeelandia over te brengen: en wat zy voorders bedingen moghten.

En[…] kast[eel] Tey[…]

De Gemachtighden quamen dien zelven dach noch op het kasteel, en deden verslagh van hun wedervaren: daer over de kasteelvoogt Konjet en de andere lager bevelhebbers zeer bezwaert waeren: naerdien zy van het fort Provintie afgesneden en het gansche lant quijt waren.

Ve[…] ger[…] der[…]

Na alles overleit te hebben, was 'er geene andere hope overigh, als dat men het kasteel zoo lang zou zien te verdeedigen, ter tijt toe men hulpe en bystant van Batavia kreegh, dat met de zuider en noorder Mouçon noch wel een jaer mocht aenloopen, eer men dien bequam. Des onaengezien wiert besloten, het kasteel ten uitersten te verdeedigen: en men liet, tot teeken van dien, de bloetvlagge van't kasteel waeien.

Voorts most het fort Provintie zig overgeven, met geschut en al, blijvende de krijghsbezetting krijghsgevangen.

St[…] T[…] vc[…]

Het volk en alles wat men uit de stad kon bekomen wiert in het kasteel getrokken, ende stat in brant gesteeken.

Dit kon evenwel zoo haestigh niet geschieden, van wegen de meenighte der aenkomende vyanden, of eenige huizen en pakhuizen bleven staen, daer de vyanden zich achter begaven.

H[…] te[…] fc[…]

De vyant bragt agt en twintig stukken geschuts in de stat, die zy daer bloot stelden, om eene bres in te schieten, en dan ten storm daer op te loopen. Doch d' onzen konden de blootstaende Sinesen ook wel treffen, en verwellekoomden hen zoodanigh met

met kogels, spijkers en alderhande schroot, dat het daer omtrent en overal met lijken bezaeit was: waerom zy gansch verwert in de dwersstraten vlughten moesten, en de stukken laeten staen: daer van eenige door d'onzen onbruikbaer gemaekt wierden.

Aen d'andere zijde drongen zes duizent man tot onder het geschut, daer zy ook zoo aenliepen, dat zy wederom moesten afwijken achter eenen heuvel. Hierop vielen de belegerden uit, en vernagelden al het geschut.

Zy zouden toen wel een algemeene uitval gedaen hebben, by aldien zy meer van volk verzien waren geweest, en niet gevreest hadden, dat de vyant dan in 't kasteel, die daer zoo dicht aenlagh, wanneer zy het zoodanigh ontblooten, moght inbreeken.

Des anderen daeghs viel een scherpe schermutseling voor, daer in d'onzen een stuckje, schietende zes pont, bequamen, en in het kasteel braghten.

De vyant ziende, dat het zoo geen bres te schieten was, liet het kasteel nau beslooten houden, en voerde het vernagelt geschut over.

Ondertusschen woeden en speelden zy in een vet en schoon lant, na hun welgevallen, den meester, en namen volk, predikanten, schoolmeesters, en wat zich in de dorpen onthield, gevangen; uit oorzake twee schoolmeesters 't volk in hun dorp had den aengemaent, om de Sinesen doot te slaen, dat zy zeiden wel te doen was, en van andere zou nagevolgt worden. Maer gelijk het gemeenelijk gaet, als een geheime zaek onder veele perzonen bekent is, zoo spat iemant veeltijts uit en brengt den aenslagh in het licht, 't zy uit vreeze van straffe, of op hoope van belooning te genieten. Aldus ging het hier ook, alzoo zeker Formosaen het zelve te kennen gaf, daerop de aenrechters gevat, en levendigh op een kruis gespijkert, en daer mee in de dorpen opgerecht wierden.

Omtrent de Piskadores kreegen eenige Sineese vaertuigen een scheepje van d'onzen met dertien perzoonen gevangen, die zy op een Sinees vaertuigh met dertigh man zetten, en zoo na Koxingas leger toe stuurden. Als zy nu niet verre van het kasteel waren, beslooten d'onzen het scheepje af te loopen: dat ook niet ondoenlijk was, en lichtelijk kon geschieden: want als d'eene helft beneden sliep, was d'andere helft maer boven, die men dan lichtelijk onverwacht op het lijf kon vallen. *Dat de onzen zoeken af te loopen.*

Wanneer dit dan vast gestelt was, om het den aenstaenden nacht in het werk te stellen, zoo komt een Fransman, die onder d'onzen was, 't zy die zorghde of d'aenslagh niet wel moght uitvallen, of om zelf zijne vryheit door zulken daet te bekoomen, en verraet zijne andere maets, en maekt den Sinesen den toelegh bekent, die datelijk andere vaertuigen aen boort zeinden, en alle d'onzen gevangen namen, en in het leger by Koxinga brachten; daer zy hen allen de neus en ooren afsneeden, en handen afkapten, en zoo bebloet en ellendig gestelt in het kasteel zonden, dat een schrik om aen te zien was: zy wierden aldaer alle verbonden, en bleven in het leven. *maer mislukt.*

Als nu het belegh ondertusschen aenhield en langzaem voortging, en Koxinga vreesde, dat d'onzen, door 't lang zukkelen, midlerwijle ontzet moghten krijgen, zoo begon hy met list t'oorlogen.

Onder de gemelde gevangenen, die de Sinesen in de dorpen bekomen hadden, was de predikant Hambroek. Dien zond Koxinga aen den gouverneur Konjet, met voorslagh van het kasteel goedtwilligh aen hem op te geven, zoo wilde hy d'onsen goede voorwaerden vergunnen, en met al hun goet, en al wat de Kompagnie toebehoorden, laten volgen en uittrekken: anders zouden zy het zich naemaels beklagen: en mogt ook wel zijn toorn tegen de gevangene Neerlanders koomen uit te bersten. Met zulken last ging deze na het kasteel, en most zijn vrouw en eenige kinderen in het leger laten blijven. En alhoewel hy wel wiste dat, indien d'onzen het niet opgaven, hy, in het leger komende, met zijne vrouw, kinders en andere Neerlanders daer een gewisse doot t'ontfangen had, zoo riet hy evenwel den belegerden, zich ten uitersten te verdedigen, of misschien God noch ontzet en uitkomst mogt geven. Hy zeide voorts, dat veele jonken Koxinga ontvluchten, en zijne beste zoldaten gebleven waren. *Hambroek van Koxinga tot d'onzen gezonden.*

waren. Dat het ook Koxinga zelven begon te verdrieten, die wel zag dat d'onzen hoopten 't kasteel te houden, tot bystant van Batavia zou gekomen zijn.

Na Hambroek zijne droevige reden geeindigt had, gaf de krijgsraet hem in keure, of hy liever blijven wilde, of in 't leger gaen, daer hy niets als de doot te verwaghten had. Elk bad hem met tranen in de oogen. Twee van zijne dochters, die in het kasteel waren, vielen hem om den hals, en scheenen in haere tranen te smelten.

In 't leger was zijn vrouw met twee kinderen tot onderpant gelaten, die datelijk, wanneer hy achter was gebleeven, zouden vermoort geworden zijn. In het kasteel hadden hem zijne dochters in d'armen vast, en konden van droefheit uit het binnenste van hun ziel gene traanen meer schreien.

Hambroek evenwel maekte zijne dochters armen los, en vermaende nochmael ieder tot stantvastigheit, en zeide in het scheiden: Ik hoop u lieden en onzen gevangenen noch dienst te doen.

Hambroek vertrekt weer na Koxinga.

Gekoomen in het leger, verhaelde hy aen Koxinga, het geene d'onzen hem gezeid hadden: dat zy niet anders met hem konden handelen, als met het behouden van het kasteel. Dit stont Koxinga niet aen; maer wilde het alles hebben. Te meer alzoo hy in het lant ook voor oproer vreesde: naerdien verscheide Sinesen van de Formozaenen wierden doot geslagen. Hier door wiert Koxinga geweldigh verbittert, en dee kort daerna een gerucht loopen, hoe de gevangene neerlanders de Formozaenen tegen hem ophitsten. Dies gaf hy orde en bevel, alle de gevangene neerlanders, wat manlijk, en in verscheide dorpen verdeelt was, te vermoorden. Het welk ook datelijk in het werk gestelt wiert. De meeste wierden onthooft, en anderen nog wreder doot aengedaen, na de Sinesen daer lust toe hadden. De doode lijken, na zy van hun beste goet ontbloot waren, wierden by vijftig en zestigh in groote kuilen, wel tot vijf hondert toe, gesmeeten, zonder iemant te verschoonen, als de lantdrost met omtrent twintigh van zijn volk, die gevangen na Tzina gevoert wierden. Vrouwen en kinderen wierden mee gedoot.

Yzelijk moorden van Koxinga tegen de neerlanders.

De bevelhebbers kochten van d'overgebleven de beste voor zig: de rest was voor den gemeenen man. De vrouwen, die aen ongetrouden mannen raekten, waren 'er beter aen, als die getrouden te beurt vielen: naerdien de Sinese vrouwen, die zeer jaloers zijn, haer allen verdriet en overlast aendeden. Naderhant zijn zy alle by verdragh noch na Batavia gegaen.

Onder deze vermoorden waren ook de predikanten Hambroek, Mus, en Arnoldus Winsheim en veel meer andere, beneffens veele schoolmeesters, die alle onthooft wierden.

Midlerwijle alle deze dingen zich aldus toedroegen, had men op Batavia kennis van Koxingas overval gekregen, door het weggevluchte jaght Maria, dat tegen 't Mouçon aenzeilde, en d'onverwaghte tijding braght.

Datelijk wierden tien scheepen gereet gemaekt, met bootsvolk en zeven hondert zoldaten bemant, die in zomermaent des jaers zestien hondert een en zestigh, onder beleit en gezag van Jakob Kou, afvoeren, en ook niet lang daer na by het eilant Formoza anquamen.

By van via Fo gez

Door deze onverwagte tijding waren de vyanden niet weinigh onstelt: en wierden d'onzen vol moet, op hoope van nu ontzet te zijn. En alhoewel het hert weer was, zoo losten zy eenige zoldaten en busſekruit aen lant. Maer wanneer het hert weer hant over hant begon toe te nemen, zoo moesten de scheepen wederom van de wal in zee gaen, tot groote droefheit van de beleegerden: naerdien de gansche maent verliep, eer zy weer quamen. Het fluitschip Urk dreef met eenen storm aen Formoza en borst. Uit het geberghde volk verstonden de vyanden alle omstandigheit: dat hen wat geruster maekte, alzoo zy meenden dat het veel grooter was.

De ger val uit kas

De belegerden beslooten nu de stad Zelandia aen te tasten, om den vyant zoo na op den hals niet te hebben: als ook de jonken te sloopen, die men bekoomen kon.

Dit nam den zestienden van herfstmaent zijn aenvang; maer in de scheepsstrijt ging de wint leggen: waer over de scheepen daer niet by konden koomen. d'Onzen vielen even-

evenwel in kleine vaertuigen, en roeiden daer na toe. Dog naerdien d'onsen bloot in de vaertuigen stonden, en de Sinesen in de jonken bedekt waren, zoo hadden d'onzen het doorgaens te quaet: te meer alzoo eenige overzeilt en genoomen wierden, dies d'andere na hunne scheepen vlughten.

Twee van onze scheepen raekten vast. Het eene vloogh door het gedurigh schieten op, en het ander verbrande. d'Onzen verlooren by dezen ongelukkigen scheepsstrijt omtrent hondert en dertigh mannen: maer aen des vyants zijde quam veel meer volks te sneuvelen. Hier door bleef de uitval te lande steken.

Ook wiert het volk en goet uit de twee forten om de Noort gehaelt, en op het kasteel gebraght, uit oorzaeke de bezetting in het kasteel dagelijx afnam.

Inmiddels vielen verscheide schermutselingen voor. De vyant, die zoo doende ook weinigh kon winnen, en zijn maght verminderde, begon ook te verflaeuwen.

Men stuurde, om den vyant des te beter te kunnen uitharden, alle vrouwen en kinderen, en die geenen dienst konden doen, na Batavia.

Op het kasteel ontfing men brieven van den Tartersen stadthouder van Hokfieu, die eenige scheepen en volk verzoght, om d'overige macht van Koxinga te verdrijven: met beloften van daerna den onzen op Formoza met groote magt te zullen komen helpen.

Hier op wiert Jakob Kou, volgens zijn verzoek, derwaerts met drie schepen en twee fluiten gezonden, die van alles, zoo van volk als krijgstuig, wel verzien waren. Doch hy ging na de Piskadores, daer zy met hert weer de ankers verlooren: dies hy genootzaekt was drie scheepen wederom na Teywante stuuren. Met de twee overige vertrok hy na Batavia. Daer hy maer passelijk wellekom was. Zoo dat door deze verhindering van den toght na den Tartersen stathouder niet viel.

Dewijl nu de belegerden van zoo veel volks en krijgstuigh ontbloot waren, zoo begosten zy wederom te verflaeuwen, en liepen zommige tot den vyant over: onder andere een serjant, waer door de vyant ons zwak vermoogen en alles verstont. Zy rooiden met een ook Koxinga op, om zig nu van deze gelegenheit en zake te dienen, en door dat middel een einde van de belegering te maken.

Hy verzuimde ook dien kans niet, maer quam met al zijne maght in louwmaent des jaers zestien hondert twee en zestig op de Zantplaet, daer hy drie bolwerken deed opwerpen, en die met acht en twintig stukken geschuts stofferen. *Koxinga bestormt het kasteel Zeelandia.*

d'Onzen ziende den vyant zo dicht onder het kasteel de bolwerken opsmijten, stonden daer door verlegen: want zy wel bevroeden konden, dat dit voor hen het laetste gerecht zou zijn.

Zy deden hun best met het schieten uit grof geschut en musketten, om den vyant in zijne werken te stooren: maer die geen volk ontziende, ging daermee voort, en schoot datelijk met zulk een gewelt op de wallen, dat zy in't kort een bres hadden: daer zy ook tot tweemael toe op stormden, maer wierden mannelijk, met groot verlies, af geslagen. Dies het overal als met doden bezaeit lagh. Hier door begosten zy te schrikken, en het stormen achter te laten, maer voeren geweldig met schieten voort: zoo dat tegen den avont de gansche reduit plat geschooten was, en de belegerden daer geen lijfberging meer hadden. Waerom de onse de stucken vernagelden, en de lonten aen vier vaetjes kruit leiden, die des nachts met een deel Sinesen opvlogen. Men zeit Koxinga even voor't opvliegen daer op gaen wilde; maer door den overgeloopen serjant voornoemt weerhouden was: die hem toonde, hoe gevaerlijk het was, op zulke versche werken, die eerst verlaten waren, te gaen. Hier maekte Koxinga een groot bolwerk op een heuvel, om het kasteel van daer plat te schieten. *Wort door de onzen afgeslagen.* *Koxinga in gevaer.*

En wat tegenweer de beleegerden deeden, zoo met kanon als granaden, de vyanden gingen met 't maken van 't bolwerk voort. Zy verhoogden na de kant de borstweering, brachten gansche pakken met linnen en geschilderde kleeden, tot tegenweer, en wat men voorts kon bybrengen. Zy waren in dien nacht zoo verre gevordert, dat *Versterkt zich tegen het belegh.*

zy

zy tot stormen gereet stonden. Toen wiert by d'onzen in dit uiterste gevaer voorgestelt, of men niet een uitval zou doen, om te zien of men den vyant van daer zou kunnen slaen, uit oorzake men zich in 't kasteel niet bergen kon, dan of men den storm zou afwachten: Anderen sloegen voor om een verdrag te maken; dewijl niet anders meer o-verigh was. Tot uitvallen was men te zwak, en ook onmoogelijk met zoo weinigh volks tegen alle de maght aen te gaen. Waer door het afgestemt wert.

Onmoogelijk kon men ook den storm afwaghten, naerdien alles open lagh, en met zoo weinigh volks alle de maght der Sinesen niet zou kunnen af-gekeert worden, maer zou dus doende zich zelfs al willens op den vleeschbank brengen, en alles, wat 'er noch o-verig was, verliezen. Dies wiert het van ieder afgeraden, en daerom best geoordeelt tot een verdragh te treeden, en het kasteel over te geven; dewijl alle middelen van behoudenis wegh waren. Dit wiert ook voort, onder stilstant van wapenen, in het werk gestelt, en na vijf dagen handelens, en veel stribbelens over en weder, eindelijk een verdragh getroffen, dat meest hier op uit quam.

Kasteel Zelandia gaet by verdrag over.

Alles wat de Kompagnie toekomt, zal aen Koxinga overgelevert worden.

Verd

Al het volk, zoldaten, en die in het lant gevangen zijn, zullen vry na Batavia vertrekken, en ieder zijn eigen goet mogen mee nemen, en van alles tot de reize verzien worden.

Aldus trokken d'onzen aen boort, na een belegh van negen maenden, en sneuvelen van meer als 1600 menschen aen onze zijde, en zeilden na Batavia.

De Gouverneur Konjet, en Raden van Formoza op Batavia komende, wierden voor zoo veele moeite en levensgevaer, dat zy zoo lang uitgestaen hadden, in hechtenis gestelt: hunne goederen verbeurt gemaekt, en Konjet op 't eilant Ay of Ey in een eeuwige gevangenis gebannen. Doch hy is op 't verzoek van zijne Hoogheit, de Heere Prinse van Orangie, en de Heeren Bewinthebbers wederom verlost, en des jaers zestien hondert zes en zeventigh in het vaderlant weer aengekomen.

Dewijl hier dikwils het eilant Formoza gedacht is, zullen wy dat in 't kort beschrijven.

Het Eilant van
FORMOSA.

HEt eilant Formoza leit op drie en twintigh graden en een halve, noorder breete: dies d' inwoonders eenmael des jaers in zoomermaent de zon recht boven het hooft hebben.

Het is langwerpigh, en niet zeer breet, na zijne lengte; want het breit zich in de lengte over de honderten vijf en twintigh mijlen uit.

Het valt doorgaens vry bergachtig, met veele grasrijke laeghten tusschen beiden, daer op veele plaetsen schoone versche rievieren doorvloeien.

Het lant is aldaer zeer vruchtbaer van rijs, maer inzonderheit van zuiker, die het by heele scheepsladingen uitlevert.

Het geeft ook meest alle d'Indiaensche vruchten, die in de warme Indische landen wassen: waervan wy t' zijner plaetse wijtloopig spreken zullen.

Daer tieren ook wonder veele verscheide Neerlantsche vruchten, als wortelen en moeskruiden, derwaerts uit Nederlant gebraght: ook persiken, aprikosen, en meer andere vruchten.

Men vint 'er schoone koebeesten, en ossen, verkens, steenbokken, hazen en konijnen: en by zonder herten by veel duizenden. Zy vallen wat kleinder als die van Europe, en hebben geene hoorens.

Jaerlijx worden 'er vele herten gevangen, en meest om de huiden, daer d'inwoonders grote koophandel mee drijven: want het vleesch is 'er niet geacht, maer de tongen worden noch eenighzins by hen in waerde gehouden.

Men heeft 'er ook veele elanden, die zy, dewijl ze heel sterk zijn, voor de

karren

karren ſpannen, en in plaetſe van paerden en oſſen gebruiken. Als ik en mijn ſchipper op zeekeren tijt by zijne zuſter, die daer aen een Formozaen getrout was, ter maeltijt genoot waren, zoo wierden wy met een karretje, daer buffels voor gingen, gehaelt. De ſchipper, die beter een ſchip als de kar wiſt te beſtieren, wilde zelf voerman zijn, maer prikkelde de buffels zoodanigh met een prikkel, dien men daer toe gebruikt, dat zy op den loop en op hollen raekten. Wy hielden het met groote benauwtheit noch een tijt lang op de kar, en vloogen al over dat ons voor quam, tot het onderſte boven raekte, en wy over hals en kop daer uit ſtoven, en de buffels doorgingen. Wy hadden, t' allen geluk, ons zonderling niet bezeert, en gingen voorts te voet, latende den Formozaen, die 'er zeer wilt en verbaeſt uitzagh, de buffels wederom vangen: gelijk hy ook deed, en ons eerlang met de buffels en kar volghde.

Daer zijn ook veel patrijſen, korhoenders, duiven, en veel kleingevogelt.

Men heeft 'er tijgers en beeren: dan of 'er andere groote, wilde en ſchadelijke beeſten zijn, is my niet bewuſt.

De bergen geven veel zwavels, die men meent d' aertbevingen te veroorzaeken, daer dit eilant geweldigh mee gequelt wort.

Men hout ook dat 'er gout en zilver in de bergen beſlooten is: naerdien 'er bergen zijn, die daer bewijs en blijk van geven, hoewel daer tot noch toe niet in gedaen is.

Daer zijn geene havens voor groote ſcheepen, maer die moeten hun na d' eilanden, omtrent twaelf mijlen van daer gelegen, begeeven.

Het lant is vol volks. Behalven de lantzaeten, of eige inwoonders, de Formozaenen, zijn 'er meer als vijf en twintigh duizent Sineſen, door den Tarterſchen oorlogh verdreeven, allengs en van tijt tot tijt opgekoomen.

d' Eige inwoonders of Formoſaenen, de mannen, zijn bruinachtig geel van kleur, doch vet, ſterk, groot en wel geſtelt van leden, en rat te voet en ſterk van loop. Men vint 'er die zoo ſterk loopen, dat zy een wilt verken of hert konnen inloopen, dat zy op het lijf ſpringen en de keel afſnijden.

De berghluiden zijn kleinder.

De vrouwen zijn wat kleinder als de mannen, maer vet en ſterk, en gaen eenighſins gekleet.

Zy hebben zwart glimmend hair, meeſt met een knoop op het hooft vaſt gebonden.

De mannen loopen des zoomers ganſch naekt zonder ſchaemte: maer die niet naekt gaen des winters, dragen een kleetje van zijde of katoen, dat zy om het lijf ſlingeren, en knoopen het onder d' armen toe, zoo dat d' eene zijde meeſt bloot is. Maer de vrouwen hebben het kleetje om de beenen toegeſlingert. Doch zy houden in byzondere waerde de kleeding, die van hontshair gemaekt is. Zy ſcheeren den honden het hair af, gelijk men hier te lande de ſchapen doet, en ſpinnen en weven het, en maeken daer verſcheide fraeiigheden van. Kleding.

Zy zijn doorgaens trouw en vriendelijk tegen onzen landaert, en zullen niet licht het verbont, dat zy gemaekt hebben, breken.

Zy kunnen eene zake wel vatten en en begrijpen, en zijn van goet oordeel.

Veele hadden den Kriſten gods dienſt reets aengenoomen en wel beleeden. Dies het ganſche eilant met der tijt Kriſten ſtont te worden, naerdien in ieder dorp ſchoolmeeſters, om de jeught te leeren, en predikanten waren.

Dan dit is nu ganſch omgekeert, na dit eilant Koxinga verovert, en in bezit genoomen heeft.

Zy maken van verſcheide wortelen hun broot, hoewel zy meer werks van de rijs maken. Dan zaien niet meer als voor hun gebruik, en komen zelfs veeltijts noch te kort. Spijze.

Hun drank is, gelijk in meeſt Indien, water. Maer zy maken ook een ſterken drank van rijs, in volgenden maniere.

Zy laten de rijs even opkooken, en ſtampen die dan tot een pap of deeg. Dan kauwen een deel oude vrouwen een parthy rijs tot meel, en ſpouwen de quijl in een pot uit, zoo veel als zy oordeelen tot de deegh van rijs genoegh te zijn, om die te doen giſten.

Dit mengen zy onder de geſtampte

rijsdeegh door, werken het t' zamen, en doen het dan in groote aerde potten. Dan gieten zy water daer op, en maken de potten boven toe, en laten het dan zoo twee maenden met de quijl ftaen werken, als of 'er gift in was. Eindelijk wort het tot een fterken en klaren drank, die dronken maekt, en meer als twintig jaren duuren kan en goet blijven, maer wort fterker.

Als zy in het velt gaen werken, nemen zy van dien klaren drank mee, om te drinken, en eeten het dik.

In dezen drank en quijlkoft verbezigen zy de meefte rijs, die zy door den lantbouw gewinnen.

Vrouwen doen den lantbouw

De vrouwen, tegens de gewoonte van meeft alle volken, moeten het werk doen, en den lantbouw gae flaen, en rijs, zuiker, genber, en andere vruchten bearbeiden. Daer en tegen is het werk van de mannen te oorlogen of jagen: anders gaen zy ganfch ledig, hoewel d' oude mannen de vrouwen zomtijts noch wel wat in het velt helpen arbeiden. Maer als de vrouwen met den lantbouw en vruchten niet te doen hebben, dan vangen zy krabben, oefters en gernelen, daer zy veel van houden.

De Mannen erneren zich met de jaght.

De mannen befteden grooten yver in het jagen. Groote menighten van verfcheide dorpen beflaen een groote ftreke lants in 't ronde, en gaen zoo altijt t'zamen, en befluiten het wilt, dat'er in is, zonder het hen dan kan ontkomen: dat zy dan doden, en onder malkanderen deelen. Zy vangen ook vele wilde herten en verkens met ftrikken, die zy aen een krom gebogen riet vaft maken. Wanneer het wilt daer op trapt, zoo fpringt het riet om hoogh, en raekt zoo aen het een of ander been vaft, dat zy dan voort dootfchieten. Of zy hebben eenige rieten van zes voeten lang, met twee of drie weerhouten daer aen gemaekt, en een bel daer aen vaft. Hier mee gaen zy loeren op het wilt, en fchieten die weerhaken met de rieten in 't lijf, dat dan op der loop treckt met de rieten in 't lijf, die het voortfleept. Maer aen het geluit van de bel kan men altijt hooren, waer het wilt is, dat zy dan vervolgen, achterhalen, en den hals affnijden: want door het bloeden uit de quetfure wort het dier machteloos.

Huiz

De huizen, die de Formozanen bewoonen, zijn groot, en meeft van dikke rieten gemaekt, zonder zolders: maer hebben verfcheide deuren, als na 't ooften, weften, zuiden en noorden, en zomtijts wel meer. Zy bouwen de huizen op hoogh lant, en dan zomtijts noch wel twee of drie voeten boven d' aerde, dat zy voor gezont houden.

Huis

Zy vercieren de huizen met gefchilderde katoene kleetjes, met verkens en hertshoofden, houwelen, om mee te werken, pijl en boogh, knotfen en allerhande oorlogstuigh. Maer hun fchoonfte huisraet zijn de hoofden en beenderen van hunne verflagene vyanden.

Zy eeten en drinken meeft uit houte fchotelen, en uit houte bekkens of dikke bamboezen. Zy hebben ook vaten van gebakken aerde, om in te kooken en tot andere dingen te gebruiken.

Reg

Dit groot lant heeft geen opperhooft of koning: maer ieder dorp is een republijk op zich zelf.

Zy kiezen uit de voornaemften onder hen, die veertigh jaren oudt zijn, twalef perzoonen tot raetsheeren, die veel jaren vervolgens regeeren. Zy hebben geen andere maght, als iet tot het gemeene beft met elkanderen te befluiten, en dan het dorp, na zy het doen vergaderen hebben, hun befluit voor te dragen, daer in zy malkanderen de hant bieden en helpen.

De gemeente hout haer ondertuffchen zedigh en ftil, en luiftert nau toe, en fpreekt'er, na het fcheden van de vergadering, onder malkanderen van.

Zoo nu het genomen befluit der twalef oudfte raetsheeren, haer goet dunkt en aenftaet, dan gaet het voort, en anders is het af.

Zy ftellen mee ter uitvoering het geen hunne profeterffen of duiveljaegfters gebieden. Te weten, op zekeren tijt des jaers moeten zy drie maenden naekt gaen: of zouden anders, zoo zy zeggen, geen regen hebben. Of zoo zy op andere tijden te koftelijk met zyde klederen gaen, zoo nemen de raetsheeren hen die af, en fcheuren dezelve voor hare oogen aen

ftuk-

ſtukken. Of zy moeten herte-vellen, rijs, of ſterken drank tot boete geven. Van andere ſtraffen, 't zy aen lijf of leven, weten zy niet.

Behalven deze macht der raetsheeren voornoemt, is'er ieder even veel meeſter.

Alle d'eere, die zy malkanderen aendoen, beſtaet in den ouderdom alleen, zonder eenige nalatigheit, zoo in het verby gaen, (want dan moet de jongſte voor den oudtſten wijken) als in maeltijden, daer den oudſten eerſt voorgedeilt wort, gelijk die ook aen 't hoger einde zit. Dit heeft ook plaetſe in het ſpreken: want de jongſte zwijgt altijt voor ſijnen ouder.

De mannen trouwen, als zy over de twintigh jaren gekomen zijn: maer de vrouwen, zoo vroegh als zy daer toe bequaem zijn.

Zoo lang de Formoſanen noch niet manbaer zijn, mogen zy het hair niet langer als gelijcks de ooren dragen: maer laten het daerna waſſen, zoo lang als het wil, dat ook wilt genoegh ſtaet.

Als een jongman een dogter ten huwelijk verſoekt, ſtuurt hy een van ſijne naeſte vrienden met het huwelix goet, dat in eenige Sineeſe kleetjes, armringen van gevlochten riet, en in eenige breede vinger-ringen van hoorn, of koper, en in eenige andere ſnuiſſeryen van kleinder waerde, beſtaet. Wanneer de dochter dit alles aenſtaet, zoo is het huwelijk geſlooten. Geduurende de jongheit woont man en vrouw ieder alleen: want de mannen woonen niet eer by de vrouwen, voor zy vijftigh jaren oudt zijn, en dat meeſt op 't velt in kleine hutjes: daer zy de vrouwen altemets een weinigh helpen werken.

Wanneer de jongman by zijne jonge vrouw wil zijn, dan komt hy ter ſluik in huis, en op de ſlaep-plaetſe leggen: daer dan de jonge vrouw by hem onderkruipt: maer voor dagh gaet de jongman ſtil weer wegh na zijn eigen huis: dewijl ieder zijn goet alleen heeft en behoudt.

Voor de mannen of vrouwen zeven en dertigh jaren out zijn, laten zy gene kinderen in het leven blijven: maer als een vrou verneemt ſwanger te zijn, dan komt een prieſterin of duiveljaeghſter, en leit de zwangere vrouw op de rug, en drukt en en perſt haer zoo lang, met handen en voeten, op 't lijf, tot haer de vrugt, hoewel niet zonder groote ſmerte, afgaet. Dit doen ſy hierom alleen, dewijl zy meenen, zonde te zijn, voor dien tijt de kinderen te laten in 't leven te blyven. Na dien tijt laten zy eerſt de kinderen leven.

Zoo lang de kinderen klein zijn, houdt de moeder hen altijt by haer: maer na den ouderdom van twee jaren komen zy bywijlen ook by den vader. Zoo licht als de mannen aen een vrou komen, zoo licht konnen zy daer weer afſcheiden, en om allerleye redenen: maer zonder reden daer af te willen ſcheiden, dan zijn zy het huwelix goet, dat zy haer gegeven hebben, quijt. Doch heeft de man reden, als van overſpel, of dat de vrouw hem ſlaet, zoo ontfangt hy het gegeven huwelix goet wederom. Desgelijx van de vrouws kant. Dan mogen zy beide vry weder een ander trouwen: waer door zommige verſcheiden malen in een jaer trouwen. Ook maken zy weinigh zwarigheyt van overſpel, indien het ſlechts ſtil kan gehouden worden. Doch zy myden zich evenwel van bloetſchande.

De juſtitie of het recht wort onder hen door de regeering niet geoeffent: maer ieder wreekt ſich van dootſlagh, diefte, of echtbreuk, zoo als hy beſt kan. Is iemant beſtolen, zoo haelt de beſtolene, indien hy weet, wie het gedaen heeft, zoo veel goets uit het huis van den dief, dat hy rykelijck betaelt is, 't zy met goetheit of gewelt, en hulp van ſijne vrienden: waer uit dikwils groote moeyte ontſtaet, ja dootſlagh geſchiet. De dootſlager moet vluchten, ter tijt toe hy zich met de vrienden van den dootgeſlagen voor verkens of hertevellen verdragen heeft; dan komt hy wederom, en wort van niemant gemoeit. Gerecht.

Overſpel, indien het uitkomt, wort met het geven van twee of drie verkens beſlecht, na d'overſpeelder van macht en middelen is: die de man van d'overſpeelſter daer voor haelt, die hier door met zijnen zwager en vrouw goede maets wort, en in ruſt en vrede leeft.

Bywyle krygen geheele dorpen te-

gen malkanderen oorlogh: en twee of drie helpen malkanderen, ja komen dikwils en overvallen alle de genen, die in de velthuizen zijn, en slaen hen doot. Zy nemen de hoofden, en al wat hen voorders aenstaet, daer uit, daer zy hunne huizen mede verzieren. Zy vallen ook wel by nacht in de dorpen, en overrompelen en verslaen de dorpelingen, eer zy op de beenen komen. Wanneer zy een gelukkigen tocht gedaen hebben, dan wort in het dorp groote vreughde aengerecht, met vreeten, zuipen, brassen en slempen. Die zich in dien velttocht wel gequeeten heeft, wort van een ieder grotelix geëert en aengehaelt.

Wapenẽ. Hunne wapenen zijn lange en brede schilden, in plaetse van rondassen, daer zy zich achter verbergen: korte en brede zabels, daer zy vinnigh mee hakken: assagayen, voor met een scherp yzer beslagen: zy voeren ook pijl en boge, maer gebruiken geen schietgeweer.

My is onbewust, of zy eenige schriften of boeken hebben.

Zy hebben een heidenschen afgodendienst, die zy malkanderen mondelingleeren, en alzoo van hant tot hant by overlevering na laten.

Sy geloven, dat de weerelt van eeuwigheit is geweest, en eeuwigh blijven zal: en de zielen na dit leven goet, na zy gedaen hebben, ontfangen zullen.

Wanneer iemant onder hen sterft, dan maken zy voor zijn huis een stellagie, met eenige vaendels verciert. Zy stellen daer een kalibas met water by, ten einde de ziele haer daer in zou mogen wassen, en reinigen van hunne zonden: als, van binnen 37 jaeren kinderen ter werelt gebracht te hebben, op verbotsdagh kleetjes gedragen, hout, oesters of krabben gehaelt, en andere lomperye meer gedaen te hebben. Maer wat doorslagh, moort, echtbreuk, hoererye, dieverye en andere gruwelijke zonden meer belangt, die rekenen zy niet voor zonde, maer die kunnen met herte vellen, rijs en drank vereffent en wel gemaekt worden.

Gods-dienst. Sy hebben verscheide afgoden, doch twee, die zy byzonder met hare vrouwen eeren.

Wanneer het dondert, dan meenen zy, dat de vrouw met haren man kijft, uit oorzake de man geen regen geeft. Waerom zy de vrouw van dezen god ook meest aenbidden d'Andere, die zy zeggen zeer boos te zijn, bidden zy meest aen, om dat zy hen doch geen quaet willen doen.

De godsdienst wort 'er niet door mannen, maer door vrouwen, die Priesterinnen zijn, verricht. Sy beginnen met den offer van verkens, herten en verscheide vruchten. De Priesterinnen vallen neer, en tieren en beeren, als of zy met den duivel bezeten waren Sy beven en tzitteren, als d'afgod, naer haer zeggen, tot haer spreekt. Midlerwijlen drinken d'omstaenders, die de meeste wijven zijn, haer dronken en vol.

Zy klimmen op de hoeken van hare kerken, staen 'er moeder naekt, en toonen al wat zy hebben, haren afgoden en den volke, en wassen het gansche lijf.

Zy weten geluk en ongeluk te voorzeggen, goet en quaet te voorspellen.

Zy vermeten haer den duivel uit de huizen te bannen, en onreine plaetsen te heiligen.

Voor hene was in eenige dorpen een gewoonte, dat, als 'er eenige ziek waren, die zy meenden niet op zouden koomen, een strik om den hals te smijten, die zy dan daer zoo hoogh by ophaelden, als zy cordeelden wel te zijn. Dan lieten zy dezelve weder vallen, dat hen ingewant en hert in 't lijf borst: daer mee waren zy genezen, te weten, doot, en voelden geene pijne meer.

De dode lijken worden op een lang zantvuur gedroogt, niet zonder grooten stank Ondertusschen houden de magen en vrienden een dootmael met vreeten, zuipen en danzen, verscheide dagen achter een. Als het lijk gedrooght is, laten zy het noch wel twee jaren staen, en begraven het dan eindelijk in hunne huizen.

Dus stont het met de regeering en staet der Formozaenen in oude tijden, maer sedert zy onder de regeering van d'Oostindische Neerlantsche Kompagnie geraekt zijn, hebben zy zich na hunne wetten moeten schikken.

Een der voornaemste van ieder dorp wiert van wegen de Kompagnie als opziender over de plaetse gekooren, die aldaer alles in orde hield, en eens

des jaers aen den Gouverneur rekenschap most doen. Dus ver van Formosa

Na wy dan den elfsten van Wintermaent van Teywan vertrokken waren, quamen wy den dertighsten derzelver maent, zonder iet byzonders te ontmoeten, voor de stad Malakka ten anker: daer de Heer Jan Tijsz. opperhooft van wegen den handel der Kompagnie was.

Het Land en Stad van
MALAKKA.

HEt lant of Koningrijk van Malakka, en anders Maleya of Maleja, na zijne hoofdstat genoemt, leit op die streeke lants, of op dat hangend eilant, dat de koningrijken van Martavan, Queda, Pera en andere begrijpt, en strekt zich tot aen het eilant Sumatra, dat het met zijne straet ten westen en zuiden heeft: gelijk ten oosten de koningrijken van Pan en Johor.

Het lant van Malakka wort by veele schrijvers voor het Gout chersonesus of hangend eilant van Ptolmeus gehouden: want alhoewel Malakka heden geen hangend eilant is: zoo zijn 'er evenwel, die zeggen, dat tusschen het vast lant van Malakka, en eilant Sumatra eertijts geene andere scheiding was, als een kleine streeke lants: maer nu is 'er eene straet of arm van de zee, die twee bevaerbare kanalen begrijpt. Het een wort genoemt het Kanael of de Straet van Sinkapura, om dat het aen de oostzijde van de kaep van Sinkapura begint: en het ander wort het Kanael van Saban geheten, na een eilant ten westen gelegen.

Langs de kust strekt dit lant tot drie of vier en zestigh mijlen verre; want die begint by het eilant Kambilan, of Zabilan by andere genaemt, en eindight aen het eilant van Beitan, die de eigenste grenspalen zijn. Of liever het eindight aen de kaep van Sinkapura, twintigh mijlen van Malakka gelegen.

De hoofdstad is ook Malakka genaemt, en wort voor de geene gehouden, die in oude tijden Takola geheten wiert.

Sy leit op twee graden en een halve noorder breete, tegen over het eilant Sumatra, aen den inham en oever van de zee, en in het hangen van eenen bergh, en aen de west zijde van den mont der riviere Muar, (en anders Gaze, en ook Tyga en Kroisant, of Krijsorant van outs geheeten) die de stad en 't Kasteel van malkanderen scheit, en diep uit het lant komt, en dicht voorby de muuren der stat met een snellen loop in zee valt.

Over de riviere is by de stad eene sterke steene brug met verscheide bogen geslagen, daer men overgaet.

De stad is groot van omtrek, en wert onlangs door d'onzen met een muur van gehouwen oeersteen en rondelen gesterkt. Sy is van binnen dicht betimmert, en bewoont, en heeft sommige wijde straeten en verscheide steegen: de straten en groote wegen zijn met groote boomen geboort.

In het midden leit een bergh, daer een kerk, aen S. Paul gewijt, opstaet, daer tegenwoordigh van d'onzen in gepreekt wort: maer de toorn, kerk en kloosters, door de Portugezen gesticht, vervallen zeer.

De meeste huizen zijn van groote en dikke bamboesrieten gemaekt, die lang duuren konnen, en onvergangelijk zijn, zoolang zy droogh blijven: eenige zijn ook van steen opgebouwt. De huizen zijn doorgaens klein en laegh, met lage kamers en vertrekken, die met weinigh huisraets gestoffeert zijn.

De stad Malakka wiert door Albukerk, des jaers vijftien hondert en tien, voor de Portugeezen ingenoomen, het welk men zeit aldus zou ontstaen zijn.

Seker Emanuel, of liever Mahomet, geboortigh van Arabie, was te dier tijden koning van Malakka. Met dien maekte Albukerk een verbont, maer wiert by den Arabier niet gehouden,

den, en overviel de Portugeezen, en sloegh hen doot. Hierop quam Albukerk voor de stad, terwijl de koning, en alle zijne hovelingen en rijxraeden op de bruiloft van zijne dochter vreughde en goe cier maekten, en viel'er op in, en verbrande een gedeelte der stad. De stedelingen booden grooten tegenweer, tot de vrouwen toe, die met steenen van de daken der huizen smeeten. Na veele en verscheide schermutselingen drongen de Portugezen tegen de gewapende olifanten ter stad in, en dreven den koning ter stad uit, die het ontvlughte, en in de woestijne stierf. De Portugezen bequamen grooten buit: men zeit wel over de twee hondert duizent kroonen.

Zy versterkten de stad met een sterk kasteel, en timmerden zeer treflijke kerken en kloosters. Daer waren, ten tijde der Portugesen, 5 parochien of hooftkerken: maer de kloosters der geestelijken in noch grooter getal. Daer was een fraei collegie huis der Jesuiten met groote vertrekken, die groote weldaden aen de stad bewezen, derwaerts zich de vreemdelingen uit alle oorden begaven.

Onder andere was'er eene kerke, aen S. Maria gewijt, daer in S. Xaverius dikwils zou gepreekt, en groote mirakelen uitgewerkt hebben.

Op een zeer hogen bergh in de stad stont een klooster der Kapuçijnen.

De stad Malakka was onder de Roomsgesinden tot een bisdom opgerecht, en stont onder het aertsbisdom van Goa.

Eenige jaren te vooren, eer de Portugeezen daer quamen, was Malakka slechs een dorp: maer wiert daerna door de Javanen tot een stad gemaekt

Malakka door Matelief beleegert.

Des jaers zestien hondert en vijf bestont d' Admirael Kornelis Matelief met elf schepen en dertien hondert en zeven en dertigh man de stad Malakka, (daer toen, van wegen de Portugezen, Don Furtado de Mendoza, een strijtbaer krijgshelt, over geboot) te bevechten en bespringen. Hy nam vier scheepen van de ree, stak de voorstad in brant, voorts beleegerde hy en beschoot de stad, den tijt van twee of drie maenden, waer uit groote hongersnoot en sterfte van binnen ontstont. De Portugeezen, die zich veel aen deze stad lieten geleegen leggen, quamen met een machtige vloot van Goa tot ontzet: daer Matelief genootzaekt was tegen te slaen. d' Onzen en de vyant verlooren ieder twee scheepen. d' Onzen, die gebrek van kruit hadden, zochten de Portugese scheepen t' enteren, maer de Portugezen staken op de vlught, en begaven zich onder het kasteel: daer Matelief hen vervolghde, en vernielde hunne gansche vloot, bestaende in zestien galjoenen, vier galiassen en veertien fusten: daer over de drie duizent menschen op waren.

Des jaers zestien hondert en zes wiert Malakka door den koning van Johor met een heir van zestigh duizent man belegert.

Door d'onzen veroverd.

Na de Portugezen de stad Malakka omtrent hondert en dertigh jaren bezeten hadden, wiert de zelve, na een halfjarigh belegh, door d' onzen voor de Kompagnie, des jaers zestien hondert een en veertigh verovert.

Men vond 'er een stuk geschuts, dat vier en zestigh pont yzers schoot.

Zedert hebben d' onzen de stad zoo met Neerlanders als Indiaenen doen bevolken en geruftelijk bezeten, onder een opperhooft van wegen de Oostindische Maetschappye.

D'opkomste, eerste stichting, en oorloghs-ampten van Malakka worworden aldus by *Barros* en andere Schrijvers verhaelt.

Malakka wanneer gesticht.

Malakka is allereerst gesticht twee hondert en vijftigh jaren voor de komste der Portugesen in Indien.

Te dier tijt regeerde in Sinkapura, gelegen op een halve graet benoorden de middellijn, zeker Sangesinga, en in de gebuur-gewesten van Java een, met name, Paravisa, die, stervende, twee zoonen naliet: en beval daer over de vooghdyschap aen sijnen broeder: maer deez dode den oudsten, en wierp zich zelven tot koning op: over welke tierannye verscheide Javaensche edelen met den jongsten, Paramisora geheten, het lant verlieten, en vluchten na Sinkapura: alwaer zy by Sangesinga minnelik ontfangen wierden. Dan niet lang daerna dode Paramisora, met bystant van sijne Javanen, Sanseginga, en nam zelf het rijk in bezitting. Maer de

de koning van Siam, (wiens schatteling en schoonzoon Sangesinga was,) dwong hem zijn met gewelt den verkregen throon te verlaten, en een nieuwe woonplaetse te zoeken. Waer op hy zich aen den stroom Muar nederzette, en aldaer een nieuwe vesting, Pago Pago bouwde. Hem volghden twee duizent man: welker eenige Cellati waren genoemt, of, luiden, die op zee by de vischvangst en roverije levẽ: hoewel hy hen, uit eenigh misvertrouwen, in de vesting niet wilde nemen, niet tegenstaende zy hem te vooren Heere van Sinkapura hadden gemaekt. Dies deze zich drie of vier mylen van Muar neersloegen, op eene plaetse na by, daer nu Malakka leit, en vervoeghden sich by d'inboorlingen, half wilden: welker tale Malayan wort genoemt.

Wanneer de plaetse hen begon te klein te worden, trokken zy den stroom een vierendeel mijl hooger op: alwaer een heuvel was, genaemt Beitan, met een ruime vlakte: welker gerijf en schoone gelegentheit Paramisora lokte Pago te verlaten, en zich by hen in deze nieuw geboude plaetse te vervoegen: welke namaels Malakka wiert genoemt (dat gezeit is, balling, of een gebanne man) ter gedachtenis van dit Javaensche ballinschap.

By verloop van tijt is allengs de koophandel van Sinkapura na Malakka verplaetst.

Na Paramisora volghde zijn zoon Saquen Darsa in de regeering, die zich zelven, als vasael, den koning van Siam onderwierp. Deez stelde onder zijne gehoorzaemheit de gantsche lantstreke van Sinkapura, ten oosten, tot Pulo, of eilant Zambilan, welk is ten westen van Malakka, een streeke van dertigh mylen.

De navolgers van Saquen Darsa hebben namaels allengs het Siamsch jok van den hals geschudt: inzonderheit, na de Moren, Persen en die van Zuratte hen tot het Mahometsdom bekeert hadden, en hebben eindelijk de volkome opperhoofdige regeering met gewelt verkregen.

Maer de koning van Siam zond op 't jaer vijftien hondert en twee, en negen jaren te voren, eer de Portugesen Malakka hadden verovert, een vloot van twee hondert zeilen, bemant met zes duizent man, tegen den koning van Malakka, onder 't beleit van de zee-vooght Laosamava Privan, stedehouder van Lugoor, die door storm en onweer wiert verstroit, en verviel, ten dele door verraderye, in der Mahometanen handen.

Malakka heeft een der schoonste havens van gantsch Indien: daer men t'allen tijden van 't jaer in kan komen: daer andere plaetsen van Indien van versteken zijn.

De stad leit wel ten koophandel, en daer komt noch heden veel vaertuigh uit gantsch Indien, als van Bengala, Koromandel, Banda, Java, Sumatra, Siam, en uit andere gewesten, die met rijke koopmanschappen geladen zijn. *Koophandel.*

Ten tijde van de Portugesen was'er ongemeene groote handel, en de stad bezat toen groote rijkdommen van gout, edele gesteenten, en andere kostelijkheden: ja Malakka was als de sleutel der schip-vaert van Tzina, Japan, en van de eilanden na Molukes en Sunda. In 't kort, Malakka was de rijkste en kooprijkste stad van Indien, naest Goa en Ormus.

Eer de onzen zich meester van deze plaetse gemaekt hadden, wiert alle jaren een schip uit Portugael gezonden, dat een maent voor d'andere Oostindische schepen vertrok. Het deed gene oort van Indien aen, 't en zy door noot: maer zeilde regelrecht na Malakka, om aldaer sijne lading in te nemen, die het met grooter rijkdommen te rugh sleepte, als eenigh ander schip.

Door de Straet van Malakka of Sinkapura, en vooorby Malakka, (gelijk gezeit is) moeten alle de schepen varen, die van de Noort, als van Tzina, Japan, Siam, Kambodia, Tonking, en Manilha, na de West willen: te weten, na de kust van Koromandel, Bengale, en andere plaetsen: en weder van de West na d'Noord: zulx door dezelve Straet een groote vaert valt. Waer over de Portugesen in hunnen tijt alle schepen hebben doen vertollen, en tien ten hondert aen tollen betalen: het welk hen een ongeloofslijken rijkdom toebracht. Dan het zelve is by de Nederlantsche Maetschappye, als onredelijk, afgeschaft: en *Groote vaert voorby Malakka.*

wort

wort by haer heden daer niet als gehandelt.

Malakka is een lant, dat uit zich zelfs weinigh of niet uitlevert: maer daer veel waren uit andere plaetsen te merkt gebraght worden: byzonderlijk van 't eilant Sumatra peper, gout, en andere waren: voorts van Ligoor, Pera, Queda, Oudjang, Salang, tin: gelijk de Neerlantsche Maetschappye in dezelve plaetsen mede de tin inkoopt: dewelke zy dan na Malakka voeren, om van daer voort op de kust van Koromandel, Bengala, Persien, en Suratte verhandelt en te gelde gemaekt werden.

De toeloop der koopluiden is'er zeer groot, en de koophandel zeer rijk: waerom d'ouden hetzelve, buiten twijffel, het goutrijk Chersonesus noemden. Men moet'er lang vertoeven, uit oorzake aldaar na het Mouzon, of zeil-winden, of weer-saizoen, af te wachten is.

Men komt'er van Tzina, Molukka, en andere gebuur-eilanden, als ook van Bengala, Koromandel, Banda, Java, Sumatra, Siam, Pegu, en andere gewesten met zeer rijke koopwaren merkten.

De Sinesen brengen aldaer overvloet van zyde, porceleine vaten, Damasten, Brokaden, Satynen van verscheide kleuren, Muskus, Rhabarber, yzer, zalpeter, fijn zilver, groote en kleine peirlen, ivoir, vergulde waeiers. Zy voeren weer van daer, in verruiling, peper, wierook, laken, of kleden van Kambaye, gewrochte en ongewrochte korael, geschilderde katoene kleeden van Palakatte, en andere witte van Bengala, cinnaber, quikzilver, Amfioen, en andere koopwaren en drogeryen van Kambaye. Daer komen ook vele schepen van 't eilant Java, geladen met rijs, ossen, schapen, herten, en zwynen-vleesch, en meer andere waren.

Zulx Malakka de rijkste haven is, dewelke men zou mogen vinden: ja men vont'er eertijts zoo veel gouts, dat groote koopluiden hunne middelen niet rekenden, dan by Bharen gouts; gelijk ook noch: want uit het lant veel stofgout komt, daer d'inwoonders groten handel mee dryven: het welke aen de rivieren gezocht, of uit het geberghte gehaelt wort: te weten, westwaerts op, uit de vermaerde riviere Kedan en Peren of Peragh.

De Moren van de kust plaghten aldaer sterk met lijnwaten, en andere koopmanschappen te komen: maer nu zoo veel niet meer. Ook komt de peper aldaer zoo veel niet als voorhene: naerdien meest alle de plaetsen op de Westkust, of Sumatra, met de kantoren van de Maetschappye bezet zijn: welke kust een groote menighte peper uitlevert.

Men gebruikte eertijts in Malakka geen andere munte, dan van tin, dewelke zwaer in gewicht, maer weinig in waerde was. Of liever men verruilde het een ding tegen het ander: of nam gout en zilver in gewicht aen. Maer heden slaetmen'er gout en zilver. Een reael van achten doet'er gemenelijk twee gulden elf stuivers. Mu[nt] van [Ma]lakk[a]

Men heeft'er tweederlei gewicht: te weten, een groot, en een klein: of een groote en een kleine Bhaer.

De groote Bhaer doet 200. Kattys, ieder Katty gerekent op 26. Tayls of op 38. onçen en een half, Portugaels gewicht: naerdien een Tayl essen anderhalve onçe is. De kleine Bhaer is ook van twee hondert Kattys, een Katty gerekent op twee en twintig Tailen. Volgens andere doet een Bhaer op Malakka twee hondert Kattys Aetschijns, of drie pikol Tzinaes: ieder pikol gerekent op hondert twee en twintigh pont: te zamen drie hondert zes en zestigh pont.

Men weeght met het groot gewigt of Bhaer, peper, nagelen, notemuskaet, foelie, wit en root zandel-hout, Indigo, Aluin, Arents-hout, Civet: en met het klein, quikzilver, koper, blatgout, olye van note-muskaet, benjuin, kamfer, en andere waren.

In Malakka woonen vele vrye luiden, en zijn de meeste Mestiçen en Kastiçen, en eenige Sinesen, Heidenen en Joden, om den koophandel.

De Malayers, of 's landts inboorlingen, is een volk bruin van verruwe, met lang zwart hair, groote oogen, platte neuzen, en groot van stal. W[...] d[...] la[...]

Men zeidt zy meest van de Javanen herkomstigh zijn, daer zy nochtans van oogen niet na gelijken.

Zy gaen meest naekt, met een kleetje K[...]

aleyer met ſyn Vrouw ſoo ſy op Batavia Gekleet gaan.

je slechts om 't lijf, en d'armen en beenen bloot. Zy dragen tot cieraet goude arm- en oor-ringen, en kostelijke gesteenten.

De vrouwen dragen zyde kleeren, met korte hemden; maer met gout en gesteenten geborduurt, en hebben ook 't hair, dat zy lang houden, met eedele gesteenten bezet.

Het vrouwvolk is 'er zoo moedigh en trots, dat het boven alle ander Indianinnen wil uitmunten en geëert zijn.

Men vind ook op Malakka een zeker slag van menschen, Kakkerlakken by d'onzen genaemt; dewijl zy gelijk de kakkerlakken (een zeker ongedierte in Indien) des daeghs, ook met oope oogen, niet veel zien kunnen, maer alleenlijk des nachts. Zy kunnen by duister gelt tellen, naeien en andere dingen doen: dat hen des daegs onmoogelijk is. Deswegen leggen zy zich des daeghs te slapen, maer beginnen aenstonts, zoo dra de zon onder de kimmen is, en d' avontstont valt, weder op te staen.

Van stal en gelijkmatigheit van leden, en ook van verwe, zijn sy den volken van Europe gelijk: hebben grauwe oogen, daer anders alle Oostersche volken zwarte en zwart-bruine oogen hebben.

Het hair is geelachtigh, en hangt dat van de vrouwen, tot achter over de lendenen.

De voeten staen inwaerts geboogen.

Men vind dit slagh van luiden op verscheide plaetsen in Indien, en ook in Africa.

De tale of sprake wort de Malaysche tale, na de Malayers, 's lants imboorlingen, genaemt, die zeer vermaert, en door geheel Indien bekent en verbreit is: want wanneer veele volken van verscheide talen te Malakka gekoomen waren, hebben zy eene byzondere tale opgerecht, die uit d'aengenaemste woorden en fraeiste wijze van spreektrant van andere volken bestaet. Waerom die tale de aengenaemste en geschaefste van alle Oostindische talen is. Ja zy is zoo zoet, dat de gebuur- en andere verre gelegene volken, die op Malakka handelen, de zelve gewoonlijk leeren, zo om den koophandel, als aengenaemheit. Daerenboven achten zy zich veel abelder en heuscher te zijn, als zy die weeten en verstaen.

De Neerlantsche Oostindische Kompagnie heeft ook een gansch woortboek in de Malaytsche tale, met neerduitsch daerneffens, laten drukken, tot gerijf van hunne onderhoorire dienaers en koophandel.

De meeste Malayers zijn of Kristenen of Mahometanen van Godsdienst. Men heeft 'er ook heidenen en joden, die derwaerts ten koophandel koomen. Godsdienst.

Aen de kust is het lant van Maleya meest vlak, effen en moerassigh, en niet zeer gezont: maer binnenwaerts zijn veele heuvelen bergen, bosschen en wildernissen: gelijk dier eenigen uit zee genoegh kunnen gezien worden. Aert des lants.

Daer omtrent wast niet al te veel leeftocht, uit oorzaeke het lant laegh is: als hier en daer in de tuinen. Het is een behoeftigh lant van granen, als rijs, erweten, en diergelijke peulvruchten: maer die worden uit het lant en de gebuurgewesten gebraght. Daer komen dagelijx Bengaelse en Sumatraense Thyanen of vaertuigen, met rijs en andere eetwaeren geladen.

Daer groeien evenwel veele Indiaensche boomvruchten, die men gemeenelijk op het vast lant van Indien vint.

De vruchten, Durions geheeten, wassen 'er beeter en weeliger als op eenige plaetsen in gansch Indien.

Daer groeien Ananassen, Jambos, Mangues, Karambolas en Papaias.

Men ziet 'er heele bosschen met kokosboomen.

Daer groeit zeker boom Zingady, en by de Portugezen de Droevige Boom genaemt, om dat hy des nachts zijne bloemen toesluit.

Men ziet 'er ook kaneelboomen: hoewel in geene groote meenighte, noch zoo goet, als op het eilant Ceilon.

Daer valt Kalambak of Aloëshout, en groote menighte van Benzuin.

Daer groeien ook eenige Indische vruchten, die nergens als in dien oort gevonden worden: maer weinigh Europische vruchten: want men heeft 'er

gene peeren, appelen, pruimen noch kersen.

Daer zijn niet veel offen, koeien, schapen noch peerden: maer moeten die alle byna boven uit het lant koomen. Ook zijn de beesten, die daer omtrent vallen, niet al te vet.

Men had 'er eertijts veel wiltgedierte van allerlei slagh, inzonderheit olifanten en tijgers, en zoo verwoet, dat zy bywijlen na de huizen, en zelf des nagts in de stat quamē. Ja d'inwoonders ten platte lande waren genootzaekt op de boomen te slapen, om daer voor bevrijt te zijn. Maer sedert deze plaetse door d'onzen meer en meer bevolkt wiert, heeft zich allengs ook het wilt gedierte vertrokken.

Kaep Rachado. Barcelai.

Dicht by Malakka is de Kaep of Uithoek van Rachado: als ook de Kaep van Barcelai, dewelke eene hooghachtige bergh is, en op eenen hoek leit.

Berg Madian springt op

Omtrent Malakka leit een groote zalpeterrijke bergh, Madian geheeten, die des jaers zestien hondert zes en veertigh door zijne zalpeterachtigheit opsprong, dat met zulk een gedruis en aertbeving vermengt was, als of de heele werelt scheen te vergaen.

Sinkapura.

Sinkapura is geleegen op de zuider punt of hoek van gansch Asie, omtrent een halve graet noordwaerts van de middellijn, en twintigh mijlen van Malakka.

Na dit Sinkapura wort de Straet van Sinkapura alzoo genaemt.

Sinkapura wierd eertijts door een byzonderen koning bestiert, en was, voor d'opbouwing van Malakka, de voornaemste handelplaetse en woonstede op deze kust, en wiert door de koopluiden van Tzina, Kambodia en andere gewesten aengedaen.

Omtrent de Straet van Sinkapura leit een berg van een zelve name, daer kleine, maer schoone diamanten gevonden worden.

By Sinkapura houden volken in zee in kleine vaertuigen, met vrou en kinderen, die zich met visschen erneeren. Deze volken zijn onderdanen des konings van Jor, en worden Salettes genoemt.

Gekoomen omtrent twee mijlen uit zee, door de straet van Sinkapura, begint de stroom van Johor. In desselfs inkoomen staen twee heuvelkens of eilandekens, gelijk zuikerbrooden: Het een is viermael zoo groot als 't ander, en leit een in 't inkoomen noordnoordoostwaerts, en het ander noordoostwaerts. Aen d' andere zijde des strooms leit een heuvel of bergh: hoewel het land aen de zuitzijde zoo hoog niet is. Voor den stroom is 't tien vadem diep.

West ten zuiden van de stad Malakka leit een eilantjie van omtrent een halve mijle groot, by de Portugeezen Ilha das Pedras genoemt, dat is, eilant van steen. Het heeft goet versch water. Il... Pe...

Een half kartouscheut van de stad leit eén klein eilantje Malakka, anders Ilha das Naos, dat is, eilant van Schepen, by de Portugezen geheeten. Il... N...

Twee mijlen van de stad leit een groot eilant Sapta genaemt. Sa...

Op deezen uithoek of uitsteekende streeke lants, die het lant van Malakka of Maleya begrijpt, en het verste van gansch Oostindien na 't zuiden schiet, leggen verscheide andere koningrijken en steden, als, Patany, Pahan, Pera, Queda, Johor of Jor, Ligor, en voorts meer na 't noorden het koningrijk en de stad van Tanassery.

In 't kort zullen wy de koningrijken van Johor Patany, Ligor en Pahan ten toon stellen.

Het

Het Koningrijk van
JOR of JOHOR.

HEt Koningrijk van Jor of Johor is alzoo gemeenelijk na zijne hooftſtad genoemt, en wort by eenigen ook Goer of Goera, en Joar of Goar, en Gohor geheeten.

Het leit aen de ſtraet van Malakka, en paelt ten deele aen het koningrijk van Malakka, en ten deele aen het koningrijk van Pan of Pahan.

De oude ſtad van Johor of Jor (en anders in eenige kaerten Guar genaemt) was eertijts zeer groot en ongemeen fraei bebouwt. Maer de Portugeezen hebben die des jaers zeſtien hondert en drie dier mate verwoeſt: dat 'er alleenlijk eenige weinige huizen bleeven ſtaen, die evenwel volkrijk bewoont wierden.

Des jaers zeſtien hondert en negen deed de koning van Johor eene nieuwe ſtad hooger den ſtroom op, boven Johor, bouwen, en Batuſabar noemen: waer toe d'onzen, onder den Admirael Pieter Verhoeven, tot byſtant in den opbouw, drie duizend realen van achten uitreikten, die zy uit den buit der Portugeeſche ſcheepen van Makao, by hen omtrent Kabo Rachado verovert, bekoomen hadden. Derwaerts begaven zig de voornaemſte inwoonders der oude ſtad met den woon. Een halve daghreize van Bathuſabar leit eene plaetſe aen zee Sedalli genoemt.

Het lant is zeer vruchtbaer, en geeft meenighte van limoenen, ook citroenen, zoo groot als een mans hooft, bananas, batataſen, ananaſſen en andere Indiaenſche vruchten.

Daer valt zeer veel peper, ook kaneel, buffels, koeien, herten, wilde zwijnen, en veelerlei ſlagh van meerkatten en vogelen, ook eenige zeemonſters.

d' Inwoonders zijn uit de natuur ſtrijtbaer; maer geil, logenachtigh, boven mate geveinſt, en zeer trots.

Zy zijn blontblauw van verruw, breet van aengezicht, krom van neus, en ongemeen zwart van tanden, die zy dus door kunſt, of kauwen van Betel, maken: want zy zwarte tanden voor de ſchoonſte houden.

Gemeene luiden gaen ganſch naekt, behalven een kleetje voor hunne ſchamelheit, welk hen tot op de voeten hangt.

Rijken en luiden van ſtaet dragen een katoen rok, 't zy blaeuw, groen, root, of van andere kleure, byna van fatzoen, als onze hemden, met breede mouwen, voor open tot aen de borſt, en hangende tot op de knien. Kleding.

Zy hebben daerenboven twee zijde of katoene banden van een zelfſte kleure, als de rok: d' een dient hen tot een gordel, hangende met de twee einden tot op de voeten, en d' ander tot een hooftband.

Zy verwen de nagelen geel: en hoe iemant hooger van adel is, hoe hy de nagelen langer laet groeien.

De rijke gaen gemeenelijk met een kris of ponjert op zijde, die met edele geſteenten bezaeit is.

De koning heeft eenige kleine koningen, als zijne leenmannen, onder zich.

Des jaers zeſtien hondert en zes quam hy voor Malakka, met zeſtigh duizent man, een teken van zijne groote krijghsmacht: en kreegen de Portugeezen, in de verovering der ſtad Jor, 1500 metale ſtukken geſchuts.

Die des jaers zeſtien hondert en acht heerſchte, wiert Ratiſpont genaemt, en had omtrent den ouderdom van dertigh jaren. Hy quam by den onzen met dertigh van zijne vrouwen aen de ſcheepen, had drie goude ketten met eedelgeſteenten om den hals. Zijn ponjert was ingeleit met ſaphiren en diamanten, waerdigh vijftigh duizent gulden.

d' Inwoonders zijn half moorſch en half heidenſch van godſdienſt.

Des jaers zeſtien hondert en negen heerſchte over Johor een koning, Jan de Paratuan, dat is, de grootſte koning, die ook koning van Malakka was, en Raya Sybrang, dat is, koning of vorſt

van d' overzijde: twee gebroeders.

Des jaers zestien hondert en elf zond de koning van Atzem den broeder des konings van Jor weer te rugh, met een gelei van zes en dertigh vaertuigen, en twee duizend zijner onderzaten, beneffens veel stukken geschuts en krijghstuigh, om de vesting van de stad Jor weer op te bouwen.

Zoo het gerucht liep, had de koning van Atzem hem zijne zuster ten huwelijk gegeven, en geneegen, om hem in plaetse van zijnen broeder, die het lant beheerde, op te werpen.

Linga is een eilant, dat onder het gebiet des konings van Johor staet, die aldaer eenen stedehouder heeft. Eila Lin

Daer groeit veel Zagu: maer geen rijs.

Het was des jaers zestien hondert en zes met omtrent drie duizend menschen bewoont.

Het Koningrijk van

PAN of PAHAN.

HEt Koningrijk van Pan of Pahan wort by de Portugeezen Paon genoemt, en by andere, na d'Arabische spelling, Phaan: naerdien de Mahometaense Arabieren, uit onkunde van de letter *p*, in dessels plaets de *phe* stellen.

Het paelt ten noorden aen het koningrijk van Patane: leit na by aen dat van Johor, en aen de Straet van Malakka.

De stad Pahan leit omtrent een mijle van strant, en wort alleenlijk by den adel bewoont: want het gemeene volk onthout zich buiten in de voorsteeden. Zy is niet groot, bezet rontom met een wal van wel gehouwen en t'zamen gevoegde palen, tot de hoogte omtrent van vier vadem: en leit op ieder hoek een bolwerk; maer zonder aerde. De straten zijn wijd afgeschut met rieten heiningẽ, en beplant met kokos- en andere boomen: zulx zy eer een voorstad van hoven en tuinen, als een bewoonde stad gelijkt. De huizen zijn van riet en stroo; maer des konings paleis van hout.

In de riviere van Pahan, hoewel zy vry wijt is, kan men geene galeyen gebruiken, dan met hoogh water.

Al 't lant is laeg, en kan jaerlijx omtrent drie hondert bhaar peper geven.

Dit gewest geeft Palo de Aguila, of arentshout, en kalambakhout. Men heeft'er kanfer: maer niet zoo goet als die van Borneo, gout, (hoewel dat slecht is) notemuskaeten, foelie, Sapan hout, diamanten, en pedro de porco, of verkens steen, die krachtiger tegen het vergif, dan de Bezar steen is.

De landewaerts in houden veel olifanten.

d' Inwoonders zijn de grootste bedriegers van de weerelt.

De koning is dien van Siam in het stuk van schattinge onderworpen.

Maer wanneer Albuquerk Malakka veroverde, zond hy gezanten aen hem, om hem van zijne zijde gehoorzaemheit te belooven.

Te Pahan werden veel bassen gemaekt en overal verkocht: zijn beter als de Javaensche, hoewel niet zoo goet als de Portugesche. Men giet'er ook metaele stukken, van drie duizent pont.

D' ingezetenen volgen ten deele de moorsche of Mahometaensche, en ten deele de heidensche leere.

De koning, die omtrent des jaers zestien hondert twaelf heerschte, had ten wijve de jongste zuster der koninginne van Patan. Te dier tijde hadden deeze twee gezusters in acht en twintigh jaren elkanderen niet gezien. De koningin van Patan deed den koning van Pahan verzoeken, haer verlof te willen geven, van na Patan te reizen, om haer te zien: maer als zy dien koning hier toe niet zag te bewilligen, deed zy alle de vaertuigen van Siam, Kambaya, Lugor, en andere gewesten, die met rijs geladen waren, om na Pahan over te steken, beslaen; en zond een vloot van zeventigh zeilen, gemant met vier duizent zielen,

met

met orde aen d'opperhoofden, deze koningin, 't zy met wil of gewelt, te halen.

Een korte wijle daerna quam de koning van Pahan ſelf, met zijn vrouw en twee kleine kinderen, en had zijn lant verlaeten, verwoeſt door hongersnoot, vuur en opſtanding van eenige zijner onderzaeten.

Dan niet een der Grooten aen 't hof der koninginne quam den gevluchten koning van Pahan bezoeken: maer wel deed men alle zijne honden dooden, uit oorzaeke hy die niet kon onderhouden.

Na verloop van eenige dagen deed het werk zich heugelijker met den koning van Pahan op. Want den eerſten van oogſtmaend deed de koninginne een groot feeſtmael aenrechten, over de komſte des konings van Pahan, met het gedans en geſpeel van luſtige danſſereſſen.

De koning van Pahan trok daerna met zijn koninginne, zuſter der koninginne van Patan, weer wegh, en, in plaets van groote geſchenken uit dit hof mee te neemen, verteerde hy byna al wat hy had.

De koning, die des jaers zeſtien hondert en zeven heerſchte, was toen omtrent in zijnen ouderdom van veertigh jaren.

Zijn zoon was getrouwt aen de dochter des konings van Queda.

Het Koningrijk van

P A T A N E.

HEt Koningrijk van Patane of Patany, alzoo na zijne hoofdſtad genoemt, heeft ten zuiden dat van Pahan, op dezelve ooſter kuſt, paelt ten noorden aen dat van Siam: van gelijken aen 't koningrijk van Lugor of Ligor: want deeze twee koningrijken zijn gelijk te zamen tot een koningrijk ingelijft.

De ſtad Patane leit op de hooghte van zeven graden en een halve, of zes en vijftigh minuiten, benoorden de middellijn, na by de zee, en aen de lantzijde, in een moeraſch.

Zy heeft geene haven, daer de ſchepen kunnen zetten, dan op een halve mijle weeghs van daer. Is lang omtrent een halve mijle; maer niet zeer breet: na 's lants maniere bewalt met groote vierkante balken, die aen de zijde flecht behouwen en neffens malkanderen heel dicht in d'aerde met groote kracht gehaeit zijn: ſteekende wel zoo hoogh boven d'aerde, als de groote maſt van een ſchip buiten het bovenet, tot aen de groote mars.

De huizen zijn gemaekt van hout en riet, hoewel heel deurluchtigh en zeer kunſtigh te zamen gevoeght.

De voorſtad is tamelijk lang, hoewel niet zeer breet.

Aen de waterzijde ſtroomt een klein riviertje, dat geheel achter de ſtad weg ſchiet.

De plaetſe, daer des konings paleis ſtaet, desgelijx de wooningen der Grooten, is met een ſterk houten ſtaketſel afgeſchut en omcingelt.

De metzid of kerk der mooren is van gebakken ſteen zeer fraei gebouwt, van binnen zeer koſtelijk vergult, en met kunſtige geſchilderde pilaren verciert. In 't midden, tegen de muur aen, ſtaet een groote vergulde preekſtoel, met vier trappen op te gaen, en boven mate koſtelijk en kunſtig gemaekt. Op dezen ſtoel magh niemant koomen, dan alleenlijk de prieſters van 't lant.

Men heeft 'er ook verſcheide heidenſche kerken: en onder andere drie. Des jaers zeſtien hondert en twee vonden d'onzen in een, die de Siammers daer hadden, een vergult beeld in de gedaente van een man, hoewel zoo groot als een peert. Het was gezeeten met d'eene hant neerwaerts, en d'andere opwaerts ſlaende. Aen ieder zijde ſtont een groote vergulde draek, en beneffens elken draek een ſteene beelt, 't een van een man, en 't ander van een vrouw, met de handen

t' zamen gevouwen, even als of zy baden.

Een diergelijk beeld ſtont in de twede kerke, hoewel ſlechs ten halven vergult, en ten halven root geverft: en ook zoodanigh een in de derde, met een vergulde ſtreep op de borſt.

Achter het altaer van dit laetſte beelt ſtont noch een kleinder van ſteen, in de gedaente van een man, met een groote tuit, hoornsgewijze, op 't hooft.

De prieſters houden zulk een beeld voor den grooten god.

Aert des lants. De lucht is 'er gezont en wel getempert, hoewel het lant niet verre van de middellijn afwijkt, en hierom zeer heet is.

De zomer begint in ſprokkelmaent, en duurt negen maenden lang, tot het einde van wijnmaent, geduurende al dien tijt waeien 'er geſtadelijk zekere eenerlei winden: des middags uit zee, en des nachts uit het lant.

In ſlacht- winter- en louwmaent is'er winter: en dan doet het daer niet als regenen en ſterk waeien uit den noortooſten, zulx men niet kan in zee gaen, tot aen ſprokkelmaent: als wanneer de winden, die na 't ooſten loopen, de regen doen ophouden, en den zomer brengen, om de vruchten te doen rijpen.

Het lant van Patane is zeer vruchtbaer, en heeft de volheit van rijs, en allerlei andere vruchten: waer onder de voornaemſte zijn Durions, Mangeſtans, Ananas, Lancrats, Ramboutans, Piſangs, granaten, oranjen, limoenen, en limoenen gibol; 't welke een ander ſlagh van limoenen is, en daer ook in een groote menighte wel eer uit Tzina gebracht wierden.

Men heeft 'er alle maenden des jaers nieuwe vruchten, doch d'eene maent altijt lieffelijker als d' andere.

De landen worden beploeght met buffels of oſſen, tot den rijsbouw.

Men plant 'er ook peper, die aldaer en in zommige landen daer omtrent, zeer goet en ſchoon waſt, hoewel zy wat dierder te ſtaen komt, als op andere plaetſen.

Rijk is ook het lant en de boſſchen van tam en wilt vee: als hazen, konijnen, (hoewel tengerder van lijf als die hier te lande) herten, veel wilde verkens, tijgers, buffels, olifanten, aepen of meerkatten, ganzen en entvogels, die tweemael des daeghs eyeren leggen, tortelduiven met veeren zoo ſchoon, als die van papegayen.

De wilde zwijnen doen groote ſchaden aen de rijsgewaſſen: waer over de lantlieden gedwongen zijn des nachts wacht daer tegen te houden, om haer te ſchieten of anders te dooden. De gedoode worden onder d' aerde gedolven, en moogen by niemant gegeeten worden: want de mooren (zoodanigh de Patanders en Maleyers zijn) nuttigen geen zwijn-vleeſch, noch willen het niet van andere volken genuttight hebben.

d' Olifanten zeitmen by hen in dezer wijze gevangen worden. Zy komen met een tammen grooten en ſterken olifant in 't boſch rijden. Dees eenen wilden olifant verneemende, ſtelt zich daer tegen ten ſtrijt. Gekoomen by elkanderen ſtrengelen zy hunne ſnuiten door den ander, om elkanderen onder de voet te helpen. Midlerwijle komen eenige, daer toe beſtelt, van achteren, en binden den wilden olifant d'achterſte beenen wel vaſt t'zamen, die hy dan niet derft bewegen, uit vreeze van te vallen, en wort alzoo door grooten honger tam gemaekt, om ten oorlogh te gebruiken, of gedoot, om de tanden, daer de Sineſen veel werks van maken.

De zee, onder 't lant, geeft veelerlei ſlagh van viſſchen. Men heeft 'er kreeften, ſchilpadden, en veelerlei oeſters, in groote menighte.

De drogeryen, metalen en edele geſteenten van Pahan, vintmen ook in dit koningrijk.

D' inwoonders zijn 's lants inboorlingen, of uitheemſchen. Daer zijn ook Sineſen en meſtiſen of halfſlachtigen, en Siammers, die meeſt ten platten lande woonen, en 't zelve bebouwen.

D' inboorlingen of Patanders zijn aſchverwigh van aengezicht, wel gemaekt van lichaem: doch laetdunkend, en hovaerdigh: 't welk zy met hunne ſtaetſie in 't uitgaen genoegh te kennen geven: want die van vermoogen komen niet uit, dan met een grooten ſtoet van dienaers. Daerentegen zijn zy geſpraekzaem, en heuſch in hunnen

nen omgang, zoo wel tegen vreemde, als inboorlingen, doch zijn geene krijghsluiden, nochte in de wapenen geoeffent; maer weinig ſtoutmoedig, en meer genijght tot welluſt, als tot de wapenen.

De kleeding is niet zeer fraei.

De mannen zijn zeer genegen tot vrouwvolk: maer boven mate jaloers, en laten de beſte vrienden elkanderen hunne wijven of dochters niet zien. De mannen moeten, uit kracht van een wet, door bevel des konings, ſedert een lange wijle ingevoert, om de geile dertelheit van Sodomie eniger wijze te betomen, twee of drie goude, of zilvere, of lode klootjes, tuſſchen de voorhuit en 't hooft van de roede, geſtadighlijk dragen.

Overſpel wort by die van Patane met de doot geſtraft, inzonderheit onder de edelen en bevelhebbers des rijx. En moet de vader van den misdadigen, zoo noch leeft, of, by overlijden, anders iemant van ſijne naeſte bloetvrienden, d'uitvoeringe des rechts doen. Dan de misdadige vermagh een maniere van ſterven na zijn welgevallen verkiezen.

Niettegenſtaende deze ſtraffe, ter zake van overſpel, zeer ſtreng is, zoo gaet het daer nochtans boven mate in zwang, uit oorzaeke van de groote geilheit en onkuiſchheit der vrouwen, die nacht en dagh in haere welluſten trachten te baden.

Hoererye, tuſſchen twee ongebonde perzoonen, wort by hen voor geene zonde gereckent. Wanneer eenige vreemdelingen te Patane koomen, om te handelen, dien vraeght men of zy eene vrouwe tot hunnen dienſt van noode hebben. Ook zijn 'er veel jonge vrouwen, die haeren dienſt gaen aenbieden: en magh dan een ieder na zijn welgevallen een uitkiezen, na dat hy met haer eens geworden is over het geen men haer ter maent moet geven: want na de prijs gemaekt is, gaet zy in zijne woonſtede, om hem des daeghs voor kamermeit, en des nachts voor byſlaep te dienen: maer dan moet de man zich onthouden van eenige andere, op pene van onheil, te krijgen. Een vrouwe is desgelijx gehouden te ſchuuwen den omgang van andere mannen. Wanneer nu de manſperzoon vertrekt, geeft hy haer, het geen hy belooft heeft. Zoo iemant van vrouwsperzoon wil veranderen, hy vind gelegenheit genoegh, om zich te vernoegen: uit oorzake d'edelen menighte van ſlavinnen ten dien einde houden, om daer mee gewin te doen.

d'Inboorlingen of inwoonders zijn uit de natuur lui en ledigh, erneeren zich alleenlijk met hantwerken en viſſcherye: leven zeer zoberlijk, drinken meeſt al water, en hebben nergens meer afkeer als van ſterken drank. *Ernering der inwoonders.*

Alle andere neringen, ambachten, en koophandel worden meeſt gedreven door de Sineſen, en hunne Meltilos of Kommiſen, die groote handelaers ter zee zijn, en altijt over en weder vaeren na de omleggende lantſchappen en plaetſen, als Siam, Ligor, Kamboya, Kouchinchina, Makaſſer, Pahan, Jambi, Johor, Bantam, en andere plaetſen, zoo langs de zeekuſte, als te landewaerts in. Derwaerts voeren zy allerhande Sineſe waren, by hen te Patane gekocht, als, porceleinen, potten, pannen, ketels en allerlei ander yzerwerk.

Hun rijkdommen beſtaen meeſt in lant en ſlaven, die zy met een weinigh rijs en viſch des maents onderhouden. *Rijkdom en koophandel.*

Men brengt van Bengale en Malakka na Patane verſcheide kledẽ: die van Java brengen derwaerts zandelhout: die van Borneo, kanfer, ſlaven, was, en Bezoarſteen. Van Siam krijgen de Pataanders rijs, gout, zout en loot: van Sjampa en Kamboye, ſlaven, katoen, kalambak, en uitſtekend aloës hout: van Sina, witte en geele zijde, floers, damas, ſatijn, porcelein, yzer, koper, en diergelijke dingen: van Japan, houwers, koper, en andere waeren. Zy brengen ook veel dingen in 't lant, die zy op andere plaetſen koopen, als van Banda en Amboyna, notemuskaten, foelie, en kruitnagelen: van Timor, zandelhout: van Jamby en Andragny, peper: welk zy ook van Champor, Lihor, Pahan, Mordyllion, en Ligor halen: Pegu zend Patane ook menighte van edele geſteenten toe. De vreemdelingen ſlepen ook veel dingen uit Patane: gelijk die van Lahor en Pahan, rijs, zout, oſſen, gevo-

gevogelt, en andere eetwaeren. Die van Malakka, bezarsteen: die van Borneo, yzer, stael en koper: die van Siam, allerlei slagh van kleeden, en peper: de Sinezen wel, peper, kanfer, wit en geel zandelhout, vellen en olifants tanden, buffelshoorens en diergelijke dingen: de Japanders hertevellen, tin, loot en zijde.

Bestiering. Het lant is schiprijker, als Johor, Pahan of andere gebuurlanden.

Het lant wort bestiert door eenen koning, die, neffens dien van Maleya, schatbaet is aen den koning van Siam, en geeft aen den zelven jaerlijx, tot een erkentenis van onderdanigheit, een gouden bloem, met eenige rarigheden van kleederen, fluwelen en scharlakens.

Des konings raetsheeren worden Mentary geheeten.

Des jaers zestien hondert en twee wiert dit koningrijk door een vrouwe, de koningin, by overlijden van haren gemael, geregeert, den tijt van vijftien en meer jaren. Zy was Pratie geheeten, en toen in haeren ouderdom van vijftien jaren. Zy hield haer meesten tijt in huis onder hare staetjoffers, die veele in getale waren, en niet vermoghten te trouwen: maer wel, by gelegenheit, boeleeren. In het uitrijden op eenen zeer cierlijk uitgestreeken olifant, ('t welk zeer zelden geschiede, en niet als om haer te vermaken) was zy gewoonelijk verzelt met een stoet van over de 2000 edelen en groote heeren, beneffens een groot getal van olifanten, die de wapenen van den overleeden koning en haer koninglijk gewaet en ander hof cieradjen droegen. Gekoomen ter bestemder plaetse, onthaelde zy het geheel gezelschap met overvloet van allerlei spijze en drank, na 's lants wijze, en keerde dan in gelijke orde weer t' huiswaert.

Het lant van Patane is zeer volkrijk, en konnen de steden, dorpen en vlekken hondert en tachentigh duizent weerbaere mannen opbrengen. De stad Patane alleen, met hare voorsteden en onderhoorigh gebiet kan over de 10000 weerbare mannē geven.

Daer wert vierderlei tale gesprooken,

ken: als de Maleysche; Siamsche; Sineesche en Patanische; hoewel 'er de Malaysche meer in gebruik is: gelijk ook meest in alle gewesten in Indien.

De koning van Patane verzocht den oudtsten zoon des konings van Johor, die zes of vier zoonen had, en *Paratuan* genaemt was, voor zijne dochter ten huwelijk: waer in de koning van Johor bewilligde, ende zond denzelven derwaerts, beneffens zijnen jonghsten broeder tot gezelschap.

Na een wijle verblijvens, misging de jonghste zich aen de huisvrouw van den oudsten broeder: waer over zy beide door den oudsten ter doot gebraght wierden.

Namaels heeft de koning van Patane, de vader der dochter, in weêrwrake, zijnen schoonzoon, of oudste zoon des konings van Johor ook het leven doen benemen.

Dit ombrengen van den oudsten broeder, door den koning van Patane, achten de koningen van Johor, *Jan de Paratuan* en *Ragia Sabrang*, gebroeders des gesneuvelden, zich tot grote schande en versmaetheit: naerdien uit kracht van rechten, wetten en gebruiken aldaer te lande over al zoodanigh overspel in dier wijze gedoogt wort.

Hier over deden zy door eenen gezant, afgezonden in gezelschap van den Admirael Jakob Heemskerk, genaemt *Magat Mangsor Hoch*, (doch quam deez op zee te sterven,) en by brieve aen de Hoogmog. Heeren d'algemene Staten bystant verzoeken, tot het beoorlogen van den koning van Patane, ten einde alzoo hun schande en smaet moght uitgewischt worden, voor alle koningen, zoo wel daer te lande, als hier.

Het Eilant
DING DING.

ZOo dra ik mijne zaken by den Heer Jan Tijsz. verricht had, vertrokken wy des anderen daeghs, na een eilant Ding Ding geheten, daer veel branthout en schoon versch water te bekomen was. Het is omtrent 30. mijlen om de noord van Malakka gelegen, daer wy den tienden van Loumaent, des jaers zestien hondert een en zestig, aenquamen. Het leit vol met hoge bergen bestuuwt, en is met veele hoge boomen dicht bewassen.

Daer groeit veelderhande hout en onder ander een soort, dat bleek root en gevlamt is: wy zoghten lang daer na, eer wy het konden vinden. Ende alle boomen, die wy begosten te kappen, waren niet root, tot wy eindelijk bevonden, dat van die boomen het hert alleenijk root is, en al het spint, dat'er zeer dik om zit, is van een andere kleure. Dit hout wort by d'Indianen zeer begeert, die daer vele kostelickheden van maken. Ook is het aengenaem in het oogh.

Men vint'er zulk schoon water, als men nergens in Indien heeft, dat van de rotsen afvalt en met kromme boghten in zee loopt. Het heeft een goede bay voor de holle zee, daer in de schepen veiligh leggen.

Aen den oostkant is een vischrijke bay, de koxbay geheten. Men vangt'er dikwils met een zegen, en eenen trek, een gansche sloep vol visch: als herders, snoek, steenbraesem. De visch moet voort gegeten worden, of zy wordt meeligh: daer de meeste visch van Indien noot van heeft.

Op dit eilandt zijn geene menschen noch wilde dieren, als wilde verkens, die over het water van de vaste kust daer na toe zwemmen, om eenige wortelen, die aldaer wassen, te zoeken. Daer woonen geene menschen

Het is'er wonder vol water vogels: en ziet men ook nergens in Indien zoo velerlei slagh: dies men zich met recht daer over verwonderen moet. Inzonderheit zijn'er veel schuizvogels, die omtrent de groote van een oyevaer en een kale kop zonder veeren, als de bek, hebben, dat mislijk staet.

Daer zijn ook vele ſchilpadden: en aen de ruighte en takken der boomen hangen oeſters, die met het zee water, dan droogh, dan onder water ſtaen.

Het ſchoon water lokte ons aen te zwemmen, dat men daer in de warme landen veel tijts doet.

Ik voelde onder het water, dat my iets in mijn been ſtak, en zagh een ront ding, als een zee-appel, aen mijn been, dien ick afſloegh. Maer alzoo d'angel daer in bleef ſteken, ontſtak mijn been zoo geweldigh, dat ik van pijne my niet bergen kan. Na d'angel uit getrokken was, ging ik een langen tijt, eer het been weer te recht quam.

Vertrek van Ding Ding.

Na wy van alles verzien waren, zoo veel men van deze plaetſe kon bekomen, vervorderden wy onze reize, en vertrokken den veertienden van Loumaent.

Onder het zeilen langhs de kuſt van Sumatra, vong onze trompetter, op den veertienden van Loumaent, een ſteenbraeſem van omtrent drie voeten lang. Hy was ſchoon in't oogh, en ook goet van ſmaek.

Vergiftige braeſem gevangen.

En dewijl wy alle daer zeer greetigh na waren, om van t'eeten, zoo belaſten wy den kok, dien braeſem voor de kajuit te ſchaffen. Wanneer die op tafel gebraght was, vroegh een onder ons of het daer alles was. De kok genoeghde daer over zeer qualijk: en zeide: waer voor men hem aenzagh, of men meende hy daer van geſtolen had? Hy was die man niet.

Maekt het ſcheepsvolk ziek.

Maer niet lang na de maeltijt, wierden wy alle in de kajuit zoo qualijk, en zoo licht van hooft, dat d'een hier, en d'ander op een andere plaetſe, met het hooft in de hant ging neerzitten, ik zeide: verzeker hebben wy een vergiftige viſch gegeten, uit oorzake die ons zoo qualijk bekomt. Dat wy ook datelijk alle bevonden waer te zijn. De Barbier had geene geneesmiddelen te ſcheep, om ons te helpen: dies ſtuurden wy onze ſloep na het ſchip Leerdam om artzenye, en namen alle braekdrancken in. Na veel brakens en meer als veertien dagen als vergeven gegaen te hebben, raeckten wy eindelijk noch weer te recht.

Midlerwijle wy alle zoo ziek waeren, en van benautheit niet wiſten, waer wy ons bergen zouden, quamen eenigen van het volk ons in de kajuit aendienen, hoe de kok zoo qualijk daer aen, en zeer krank was: waer uit wy vernomen, dat hy niet weynigh en het beſte van de viſch gegeten had: en beſpeurden toen wat voor een deghelijken en vromen man hy was. Wy bevonden toen wel het oude ſpreekwoort waer te zijn. Zoo lang als'er wat is, gebeurt het zelden, dat de kok van honger ſterft.

Oo[rzaek] van [de] brae[ſems] verg[iftig]heit

Twee van onze katten, die de graten van dezen ſteen-braeſem gegeten hadden, ſtorven; niet tegenſtaende de maets haer tabaks water, om te braken, in den hals gegoten hadden.

Niemant evenwel van ons ſtorf, hoewel zommigen al vry lang gingen quijnen, gelijk gezeit is.

Of deze viſch nu, die anders niet ongezont en goet van ſmaek is, zoo vele zeequallen, of iet anders gegeten hadde, zou ik niet weten te zeggen. Want deze quallen zijn inzonderheit in de hete landen zeer vergiftigh: wanneer ook een qual iemant aen het blote lijf raekt, brant die by na als vuur. Zy zijn eeltachtigh en week van ſtof of vleeſch, by na als dik kalfszop of ſterre ſchotſel, als men die op het lant ſmijt. Zy zijn omtrent een tafelbort groot, en ook kleinder: hebben rode en purprachtige kantjes en onder acht lellen, die in het zwemmen na drijven, en tuſſchen die vier gaten: dies achter de lellen eene holligheit is. Zy drijven in en op het water. Op zommige tijden van't jaer, hoewel niet altijt, is de zee omtrent Toutekorijn, en op andere plaetſen op de Malabaerſe kuſt, zoo vol quallen, dat men de viſſchery niet gebruiken kan.

Eer wy verder voort-zeilen, zal het nodig zijn, den lezer een kort bericht van het eilant Sumatra ten toon te ſtellen.

Het Eilant van
SUMATRA.

HEt groot en maghtigh eilant van Sumatra wort alzoo gemeenlijk, en anders ook by wijle, by eenige schrijvers, Somatra, Samatra en Zamatra genoemt.

Het leit zuidwestwaerts recht tegen over Malakka, zeven of acht mijlen van het vast lant: heeft ten zuiden het eilant groot Java, en begint aen den Golf van Bengala, op 5. graden Noorder brete, en strekt zich na het zuid-zuid-ooste tot aen de zevende graet zuider brete of bezuide de middellijn, tot aen de straet of engte van Sunda voor by de kuste van Malakka: dies het twalef hemels graden van het zuide tot het noorde begrijpt, eene streke van hondert en dertigh mijlen: en snijt de middellijn daer door.

Het is een groot eilant, strekt zuid-oost en noordwest, en heeft omtrent hondert en vijf en negentigh mijlen in de lengte, vijftigh in de brete, en drie hondert en zestigh in de ronte.

Dit eilant wiert eertijts by eenigen in vier, en by anderen in tien koningrijken verdeelt: waervan met name bekent zijn Pedir, Pazem, Achem, Kampar, Menankabo, Zunda, Andragide, Auru. Andere stellen een getal van dertigh kleine koningrijken: als Daya, Lambry, Achem of Achen of Achin, Biar, Pedir, Lide, Pirada, Pacem, Bara, Daru, Arkat, Irkan, Rupat, Pury, Gaka, Kamper, Kapokan, Andraguery, of Andragide, Jamby, Palimbang, Tana, Malayo, Sakampan, Tulumbavan, Andaloz, Piriaman of Pryaman, Tiko of Tikouw, Barros, Quinchel en Mankapa. Alle deze kleine koningrijken waeren ieder na eene van hunne hooft-steden genoemt.

By ouds wiert ieder van deze kleine koningrijken door een bezonderen koning en opperhooft bestiert.

Maer naderhant zijn die koningrijken tot een minder getal, en het een door het ander t' ondergebraght. Waer onder het koningrijk van Achin wel het maghtigste gebleven is, en voert het gebiet over de rijken en steden van Pedir, Pacem, Daya, Barros, Passaman, Pryaman en Padang, en heeft het grootste gedeelte van Sumatra onder zich: gelijk het ook over de koningrijken van Queda en Pera, op het vast lant gelegen, gebiet.

Andere koningrijken en steden van Sumatra zijn ook door gewelt van uitheemse koningen en vorsten verovert en onder gehoorzaemheidt gebraght: want de zuider delen van Sumatra, als Sillebaer, Dampin, Liampon, Palimbang, Jamby, en andere staen onder het koningrijk van Bantam: of erkennen den groten Mataram van Java tot beschermer. Dies vele kleine koningen van Sumatra heden onder Achin of onder Java staen.

Eenigen houden het eilant Sumatra voor het geen, dat by d'ouden Taprobana genoemt wiert: hoewel veel meer het eilant Zeilan voor het eilant Taprobana te houden is.

Een van de voornaemste plaetsen op Sumatra was de stad Palimbang of Palembang, op de binnen of Westkuste van Sumatra gelegen, die des jaers zestien hondert negen en vijftig, den vier en twintighsten van Slachtmaent, door d'onzen, onder beleit van den Admirael en krijgsoverste Joan vander Laen, verovert en in koolen geleit wiert: het welk in weerwrake van zekren gepleeghde moort geschiede: want de Sumatranen hadden twee jaer te vooren twee van onze jachten, Jakkratra en de Wachter, trouloos en verradelijk overvallen, en het volk wredelijker wijze gedoot. D'onzen door de Palimbangers vermoort

Desgelijx wierden des jaers zestien hondert acht en vijftigh in Herfstmaent twee Neerlanders, die voor tolken te Sillebaer uit de boot aen lant getreden waren, om verversching voor de Fluiten Nieupoort en Leerdam, (die desselven jaers den zestienden van Grasmaent uit het Tessel na oostindien waren tzeil gegaen) op bevel

vel der Orangkayen, wredelijk door de zwarten vermoort, en de afgehouwe hoofden, met bloet en zant begruift, ten toone voor het ander volck, dat in de boot geb'even was, opgeheven.

W'er over een scheeps-vloot na Palim-bang ge-zonden wort.

Om dan wrake te nemen, over deze verraderlijke en afgrijzelijke moort, door den *Pangora* van *Palimbang* aen d'onzen gepleeght, vertrok van de ree der stad Batavia den negentienden van Wijnmaent, des jaers zestien hondert negen en vijftigh, een vloot schepen, onder het beleit van het opperhooft en veltoverste Joan van der Laen, en d'onder-admirael Johan Truytmans: bestaende in elf zeilen, als het schip d'Oranje, de vlagvoerder, de Postiljon, Moluko, het wapen van Batavia, en Charlois: beneffens de Galjoten, Appelboom, Nachtglas, en Hammehiel, als ook de chaloepen, de Kreeft, Tronk, het Vliegende Hart, en de Grote en Kleine Vink. Zy waren gezamentlijk met een getal van zeven hondert krijgsknechten en omtrents zes hondert bootsluiden, bemant.

Komt aen de riviere Palimbang.

Den 30. quam de vloot, zonder eenige merkwaerdige voorvallen gehad te hebben, omtrent de riviere van Palimbang, alwaer zy terstont de jaghten Bloemendael, Koukerken en Kat, als ook de chaloupen, Konijn en Koelang in het gezight kregen, en in de besluiting dezer riviere bevonden.

Ten zelven daghe kreegen zy een Sineesch vaertuigh in het gezicht, dat zijnen koers na Jamby zette. Dit wiert zoo lang by de vloot gehouden, tot dat de onzen de riviere van Palimbang gesloten hadden, uit beduchten het wel lichtelijk de riviere zou mogen insnappen, en kennisse van d'oorzake van de komste der onzen te doen: maer den derden van Slaghtmaent vertrok dit vaertuigh met de chaloep de Tronk na Jamby.

In wat rang de schepen de riviere op-varen.

In het opvaeren langs de riviere volgenden de schepen, Chaloupen, en Jachten elkanderen in dezen rang en ordre.

Als eerstelijk: het fregat, het wapen van Batavia.

De fluit de Postiljon. Het Jaght Bloemendael, als Admirael: want van der Laen was van 't schip Oranje, dat voor de riviere op de wacht bleef leggen, daer op overgestapt.

Het Jaght Koukerken, als Onder-admirael.

Het Jaght de Kat.

De groote Chialoep de Kreeft.

Toen de Galjoten het Nachtglas, Appelboom, Hammehiel, en eindelijk de schepen Charlois en Molukko.

De vijf overige Chaloepen waren gelast gestadigh weerzijts der riviere by en omtrent den Admirael te houden.

Den derden en vierden deden in gemelde rang d'onzen hun best, om de riviere op te drijven.

Des nachts, den negenden, hadden d'onzen een kleine aenstoot van de Palimbangse volken in hunnen brantwaght bekoomen: waer door vier of vijf eenighzins gequetst wierden: dat meest door onverzichtigheit van d'opperhoofden toequam.

K… in zi… de Pa… ba…

Den tienden waeren zy tot boven de rivier, tusschen het eilant Kambora en dessels overkust, in het gezight van de stad Palimbang opgedreven, en kregen drie van 's vyants sterkten in het gezicht: waer van d'eene of eerste *Bamagangan* genoemt was, die aen de Westzijde op de hoek van de riviere des eilants Kombora lagh: en de twee andere aen den Oostkant der riviere, die recht tegen malkanderen over stonden; als *Mathapoura* en *Menapoura*.

De vyant hield zich op d'eerste aenkomste heel stil en bedekt in de sterkten. Waer op d'onzen aenstonts besloten, met hunne vlote en krijghsmaght, de reviere *Palimbang* op te korten.

's V… bra… by… zen… nie…

In het midden der riviere lagen verscheide huizen, als vlotten, of branders, en een paggering van zeer zware en ongemeene balken dwers aen malkanderen gehecht. Te vore wiert derwaerts Schipper Jurjaen Paulusz. met eenige roeisloepen, en het Jaght het Nacht-glas gezonden, om die werken te bezichtigen, en los te doen kappen, en de byleggende branders in den brant te steken en geheel en al te vernielen.

Na dit verricht was, korte d'Admirael met de gantsche vloote de riviere op, en besloot de sterkte Bamagangan aen te doen.

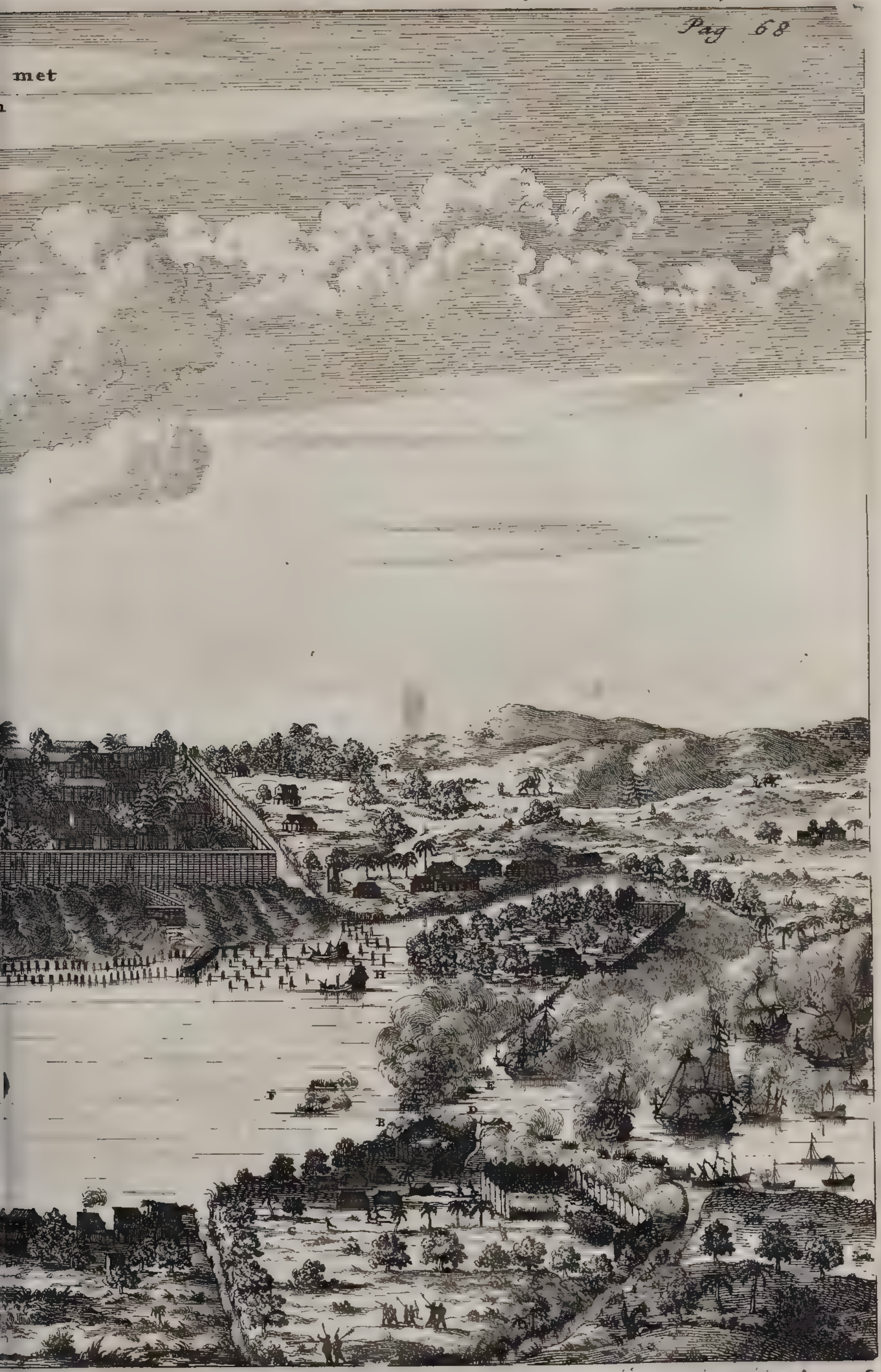
Maer wanneer hy met de vlote binnen scheuts van die sterkte quam, begon

De Stadt

AENWYSINGE

A. t Fort Bamagangian.
B. t Fort Matapure.
C. t Fort Cambare.
D. Branders uyt eerste Fort.
E. De Rivier met een Kettingh gesloote
F. Coninckx vaer tuygen.
G. Moors Papen quartier.
H. t Jaght Jacatra en de Waghter.
I. Chienees en Portugees quartier.
K. Ons Volck landen.
L. Javanen doen uyt val.
M. Coninckx Pallys
N. t Grooten Kanon haeren afgodt.
O. Bolwerck van steen.
P. Groote vaertuygen van den Coninck
Q. Groote Branders van boven.

Pag 68
met

gon de vyant geweldigh met grof geschut, uit de sterkten aen d'oost- en west-zijde, op d'onzen te schieten: hoewel met weinige schade. Dies men geraden vond, dicht voor d'eerste sterkte te korten.

Eindelijk raekte door dit fel schieten hun busse-kruit in den brant, en quam daer door 's vyandts grootste fort te springen: waer door ook eenige huizen daer ontrent in den brant raekten.

Hier op besloten d'onzen, met de jaghten Bloemendael, Koukerken, en de Kat, voor de gemelde sterkte te korten, en dicht onder de wal, tot op een pistool-scheut, t'ankeren: daer beneffens die met kanon en klein schietgeweer zoodanigh te benauwen, en af te matten, dat zy op het veilighste onder des vyants eigen geschut zouden kunnen landen, om tot inneming van die sterkte, en verdrijving des vyants te dienen. Gelijk zy ook, na een heftigh geschiet van wederzijden, dezelve sterkte veroverden, en daer in twee en twintigh stukken geschuts, zoo metale als yzere, met eenigh oorloghs-tuigh, vonden.

Voorts verbleven d'onzen den gantschen nacht in dezelve sterkte, bezetten die met sterke wacht, en keerden datelik het geschut lantwaerts, t'hunner bescherming, na den vyant toe.

De vyant deed evenwel noch een aenval op d'onzen, doch wiert met kloekmoedigen wederstant te rugge gedreven.

D'onze kregen in dit gevecht eenen doode, en brachten dien gantschen nachten nacht zonder slapen door.

De vyant zond op d'onzen ook vijf of zes verschrikkelijke branders, gemaekt van huyzen op vlotten, van zeer groote en zware balken en bamboesen in 't vierkant, aen den anderen wel vast gehecht: waer van het grootste gedeelte ruim de breette der riviere besloegh. Zy quamen fel op onze schepen, al brandende, afzakken: en hadden het jacht Bloemendael en Koukerken, als ook de Kat, (leggende in eene halve mane: te weten, Bloemendael, en Koukerken, met hunne boeghsprieten aen den anderen, en de Kat achter Bloemendael, schip aen schip) genoegh te doen, zoo met afkappen van hunne ankers, als mede met schuiten en boots over stuur te boeghscheren, hun zelven te redden, en den brandt t'ontwijken. Evenwel quam noch een brander het jaght Moluko voor de boegh drijven: waer door desselfs boegspriet reeds in den brant raekte; doch wiert eindelijk noch door behulp van schuiten en boots ontzet, en de brant geslist, zonder nochtans merkelijke schade te bekomen.

Voorts dreven de branders de riviere vruchteloos af, en verdwenen in rook. Doen gene schade

In deze sterkte quamen over de dertigh Javanen te sneuvelen: waer onder d'oude *Quey*, *Tommagen*, *Nadapen Radja*, beneffens zijne twee zoonen, die noch des anderen daeghs in de de stad begraven wierden.

Den elfden, des morgens met den dagh, wiert ook de sterkte Mathapoura verovert: en daer in een getal van vier stukken geschuts gevonden: waer van de gevluchten vier in de riviere geworpen hadden, die d'onzen daer weer uit haelden. Sterkte Mathapoura verovert.

Den gantschen dagh wiert met het afschepen van geschut en krijghs-tuigh toegebraght.

Des namiddaghs staken d'onzen, met acht compagnien zoldaten, na het eilant *Kombara* over, dat die vreesachtige en verslagene menschen zeer verwerdelijk, als hopeloos, verlaten hadden. Het verwonderlijkste van allen was, dat die volken zich zoo lichtveerdelijk uit zulke ongelooffelijke vastigheden lieten verjagen. Eilant Kombara verovert.

In die sterkte veroverden d'onzen twalef stukken geschuts: waer van eenige door de vluchtelingen in putten en modder-poelen geworpen waren; die d'onzen evenwel daer weer uit haelden, en aen boort braghten: beneffens weinigh oorloghs-tuigh.

Des niet tegenstaende, hadden die van de stad *Palimbang*, in wiens gezight dit alles geschiedde, het fluitje de Waghter, (leggende geankert by het in de gront gezonken jaght Jakkatra) in het gezight van d'onzen, in den brandt gesteken, en tot het water toe vernielt. Ook deden de gevluchten des avonts, met een donkere en

harde regen-bui, noch drie heftige aenvallen op d'onzen, waer by zy twee dooden en zes gequetsten bequamen: dies de vyant dien gantschen nacht die sterkte in geduurigen alarm, en wapenkreet, met het schieten uit grof geschut en musketten, hield.

Den twaelfden en dertienden wiert, met het laden van grof geschut, en krijgstuigh, toegebraght.

Na dan uit de drie veroverde sterkten, als *Bamagangan*, *Mathapoura* en *Menapoura*, al het geschut en krijgstuig gescheept was, wiert by den krijghraet besloten, aenstonts het Sineesch quartier, aen d'overzyde gelegen, eerst aen te doen, en voorts na de stad *Palimbang* opwaerts aen te rukken, ten einde door het lang zamelen en toeven den verbaesden vyand geene nieuwe oorzake van weder moetschepping mogt gegeven worden.

In het voorby drijven van die stad, wierden d'onzen alzoo vinnigh en hevigh met schieten uit het grof geschut begroet, als voor de drie sterkten voornoemt: zonder evenwel een van onze schepen (het geen te verwonderen is) in den gront te booren.

Sterckte van Palimbang. De stad *Palimbang* was met hooge en zeer vaste paggers, van grote dikke balken, aen den anderen vast geheght, rontom becingelt, en met grof geschut, en allerlei schiet-geweer, wonder wel voorzien. Dies by na onmogelick scheen, dat die stad by d'onzen kon verovert en vermeestert worden. Daer en boven had zy, tot meerder versterking, een zeer smalle en modderige barm.

Na men evenwel verder en verder opgedreven was, keek d'Admirael zekere hoek af, die aen 't uiteinde van de gemelde pagger lagh: alwaer men gantsch geen geschut meer kon zien, noch ook gene kanon-scheuten van daer gewaer worden. Op die hoek vielen d'onzen met alle maght aen: te weten, in een zeker klein spruitje, dat langs de dwars-pagger, met een sloot, of gracht, met een smalle barm, heen liep. Wort bestormt.

Aldaer gelandt, raekten, met het werpen van hant-granaten, door des vyants eige schietgaten, al de huizen daer ontrent in den brant. Dies aenstonts d'inwoonders van dien oort op de vlught staken. Waer door d'onzen gelegentheit kregen, eenige opening in de pagger van hunne toegemaekte schietgaten te maken, en zich daer binnen te begeven. Gelijk ook d'Admirael van der Laen, Truytman, en kapiteyn Harman, met de troepen, geschaert in drie parthyen, ter stad instreefden, en zich tegen den vyant in slagh-orde stelden.

De vyant bood mannelijk tegenweer, viel met een goet gedeelte, onder een twijffelmoedigh gevecht, en wanhopigh Amok spelen, na den aert dier volken, op den Admirael, en gevolgelijk op Truytman, en kapitein Harman in, die in drie troepen, wel verdeelt, tegens hem in slagh-orde stonden. D' tre ter in,

In dit gevecht bequamen d'onzen zeventien of achtien dooden: daer onder een Lieutenant en Vendrigh, en een Serjant: beneffens eenige gequetsten. Aen 's vyants zijde bleef een ongelijk grooter getal verslagen.

Door het geduurigh regenen, trok d'Admirael, des avonts, met de gantsche maght, weer aen boort; ter tijt toe hy van de gestaltenis dier plaetse meerder verzekering, door branden en andersints, zou hebben bekomen. Doch hy stelde aenstonts orde, om des morgens, voor den dagh, weder aen lant te gaen, en den zege te verkrijgen: gelijk zy ook toen met alle macht weder landden, en ter stad in trokken: dien de stedelingen eenigen tegenstant boden, niet zonder veel bloets vergieten, aen d'eene en d'andere zijde: maer de vyant wierd aenstonts door d'onzen op de vlucht gedreven, en week ter stadt uit, te landewaert in. er ov de

Des koninghs paleis wiert aen de vlamme overgegeven, dat ongemeen met allerlei slagh van oorloghs tuigh voorzien was. Dies het ongelooflijk schijnt te zijn, dat die stad zoo lichtveerdighlijk van dat fiere volk verlaten wierd. De koning zelf gaf al het geen, dat hy in lange jaren, tot 's rijks bescherming, by een gebracht had, ten beste. D ni pa ve

Men vocht'er hant aen hant: zelf Van der Laen velde twee van de voornaemste *Quey Nâbeys* (die wel de meeste roervinken van de gereze ge-

geſchillen waren, en hierom des te verwoeder en hartnekkiger op hem aenquamen) met zijn geweer voor zijne voeten ter neder. D'overigen wierden voorts in de vlucht geſlagen, en zeer verſtrooit verjaeght. Hier op vervoeghde d'Admirael zich na het groot metael geſchut, en deed het, met al het verder grof kanon, uit de rampaerden werpen.

Het is merkwaerdigh, hoe dit volk op hun geſchut, als hun eenigh toeverlaet, hun betrouwen ſchijnt geſtelt te hebben: naerdien zy het zelve met root ſcharlaken, met ramboutijns gevoert, bekleet, en met reukwerken zoodanigh beſtreken hadden, dat de genen, die hunne handen daer aen ſtreken, de reuk of ſtank lang behielden.

Voorts wiert door den Admirael de pagger, en neffens ſtaende huizen, op verſcheide plaetſen in den brant geſteken.

D'onzen in de ſtad komende, vonden 15. van onze 21. gevangenen in de tronk, of boeyen, wel vaſt geſloten, ter wederzyde van des konings paleis, zeer jammerlijk, met meenighte van wonden, gekriſt: waer aen deze moordadige menſchen in het einde noch hunnen bloetdorſtigen aert hebben willen uitbraken. Zy wierden voorts ontbonden, en begraven. Onder de vermoorde was een ſtierman, Jakob de Groot geheten.

Zeker Nederlantſche jongen, die ongeſloten gehouden wiert, was den dans ontſprongen, en tot d'onzen komen overgelopen. D'overige zes perzoonen waren, naer men zeide, landewaerts in gevoert.

Den zeſtienden wiert al het geſchut, krijghs-tuigh, en andere veroverde goederen, t'ſcheep gebraght. Voorts wiert de ſtad met branden en blaken, gantſch in de aſſche geleidt, en geheellijk vernielt.

Ten zelven tijde wiert van boven de riviere, door den vyant, een groote en verſchrikkelijke brander afgezonden. Zy beſloegh meer als de wijtte der riviere, en beſtond in zeventigh of tachentigh huizen, die op vlotten aen malkanderen vaſt waren: maer zoo haeſt d'onzen die in het gezicht kregen, voeren zy die met booten en ſchuiten te gemoet, en ſtakenze, nazy onze ſchepen voorby gedreven waren, in het gezicht van den vyant, in den lichten brant. Ook wiert een goet deel huizen, ſtaende op de kant van de riviere, daer door in koolen geleit.

Den zeventienden en achtienden waren d'onzen noch al geduurigh, met het inſchepen van geſchut, baſſen, en al het ander oorloghs-tuigh, doende: als ook met branden en blaken, en de geheele ſtad in kolen te leggen.

Op zondagh, den drie en twintighſten, wiert by d'onzen op de ſchepen een algemeene dankzegging over de bevochte zege gehouden.

Daer na zeildemen de riviere noch hooger op, om te gaen bezichtigen, of noch eenige negeryen en andere vaertuigen zich op de riviere mochten vertoonen: doch daer quam niet van belang te voorſchijn.

Den twintighſten wiert, door een gevangen Sinees, en eene oude vrouwe, uit den naem van den Admirael Joan van der Laen, en Jan Truytmans, een brief aen den *Pangoran* van *Palimbang* gezonden, die aldus luide:

Brief van d'onzen aen den Pangerang gezonden.

Deze brief wort gezonden aen den Pangerang, en aen alle zijne grote raetsheeren des lants van Palimbang, door den Heere bevelhebber en veltoverſte Joan van der Laen, en den Kapiteyn Joan Truytman, zijnde Kaey Demang, Sittia Bouwa, gebieders over de Hollantſe krijgsmaght, die haer noch tegenwoordigh in de riviere en op het lant van Palimbang bevinden.

Wy hebben niet willen nalaten, achter ons oorloghs beſchik, zijne hoogheit noch eens te indaghtigen van den ſchandelijken moort, die door zijn volk aen zoo veele onnozele menſchen, dienaren van de Compagnie, hier voore gepleeght zy, omtrent deſe plaetſe.

En niet tegenſtaende hoe boos en gevoeligh voor ons die daet ook geweeſt zy, zoo heeft evenwel onze Grote Heer, de Gouverneur Generael en de Raden van Indien tot Batavia, uit een zaghtmoedigh en oprechte genegentheit tot vrede, toenmaels wel gewenſcht en ook onderleit gehad, tot verhoeding van meerder bloetſtorting, deze afgrijzelijke daet en gerezen geſchil met uwe hoogheit

heit, zoo het moghelÿk waere geweest, by te leggen. Tot welken einde naderhant zijn Ed. een vriendelÿcke bezending met twee schepen aen Zijne Hoogheit heeft gedaen, en door den kapitein Johan Truytmans laten voorstellen de middelen en dingen, in reden en billÿkheit gegront, die daer toe hadden kunnen dienen: en ook wel gedient zouden hebben: ten ware Zijne Hoogheit door eenige quaetwillige raetgevers daer van afkeerigh gemaekt, en schandelijk misleit geworden was.

Aengezien dan Zijne Hoogheit allesints in gebreke gebleven is, zich van die goede en minlijke conditien en aenbiedingen te dienen, zoo heeft het den Heere Godt, des hemels en der aerde, zelfs verdroten, en daerom het herte van onzen welgemelten Heere, de Gouverneur Generael, en zijne raden beweeght, na de wapenen te grijpen, en mitsdien te gebruiken de middelen, die God Almachtigh Zijne Ed., tot voorstant van het recht zijner goede onderdanen, heeft verleent.

Dit nu zoo geschiet, en gevolgelijck ons doen van den Hemelschen Godt gezegent zijnde, tot eene rechtveerdige straffe van Zijne Hoogheyts boosaerdige onderzaten, zoo moet uwe Hoogh. evenwel weten, en zich des ook verzekert houden, dat onze daet, tegen uwe Hoogheit en de zijnen begaen, nergens anders om toegeleght en verrigt zy, als in weerwrake van het onnosel vergoten bloet: ook met een onder voornemen en meining, om door dat middel de zaken tot een billijke beslechting, accommodatie en bevreding te herstellen: want onze Heere, de Gouverneur Generael en zijne Raden, meer tot vrede en vriendtschap, dan tot oorlogh en vyantschap, geneight blijven.

Indien zich nu Zijne Hoogheit hier toe mede zoo gesint mocht vinden, zullen wy sijn antwoort hier op, of eenige bezending aen ons, hier verwaghten: alzoo doch genegen zijn tot zoo lange hier te vertoeven, om ondertusschen ons verblijf in sijne Hoogheits landt te nemen: zullende in dien geval deze strekken tot een vrygelei voor den genen, die uwe Hoogheit zal gelieven tot ons af te zenden. Geschreven in't oorlogschip Bloemendael, den 20. *Nov.* 1659.

Was getekent Joan vander Laen.
Joan Truytmans.

Den vijf en twintighsten staken d'onzen noch verder en verder de riviere op, en vernamen bywijlen drie of vier schep-praemtjes, die twee en drie over de riviere staken: beneffens acht of tien huisjes, staende op vlotten, om voor branders te dienen, leggende voor aen in de spruit.

Deze praemtjes konden onmoghelijk by d'onzen bekomen of achterhaelt worden: naerdien zy zich verre genoegh buiten schoots hielden, en datelijk met de vlucht in het bosch ontsnapten. Na de huisjes in brandt gesteken te hebben, dreven d'onzen de riviere weder af.

Den zes en twintighsten quam de geheele vloot weder voor de veroverde sterkten, en bleef aldaer tot des anderen daeghs ten anker leggen.

Ondertusschen zond Pieter de Goyer, opperhooft des Nederlantschen Kantoors van Jamby, uit Jamby, den elfden van Slachtmaent, met de Chaloep de Tronk, vijf en zeventigh kapoenen, hondert hoenders, en vijf bokken, tot een verversching, aen Joan van der Laen en andere bevelhebbers. Het welk al het geen was, dat hy had kunnen bekomen: want alle montkost was aldaer zeer dier, en toen maels geheel niet of weinigh te bekomen; uit oorzake de *Pangoran* van *Andragory* en de jonge koning van *Johor* aldaer den tijt van drie maenden met ontrent twee duizent zielen geweest was.

Desgelijx was op het trouwen of bruiloft houden van de gemelde Majesteit, de jonge *Patuan*, met de dochter van sijne Hoogheit veel groot en klein vee: als ook pluim-gedierte, vertierd.

Met het schrijven van Pieter de Goyer, den zes en twintighsten, ontfingen d'Admirael, en Johan Truytmans, ook eenen brief van den *Pangorang*, van Jambay, als een antwoort op hunnen brief van den 20. November, die uit het Maleisch vertaelt, aldus luidde.

Deze vriendelijke brief komt uit een oprecht en zuiver herte van den Pangorang van Jamby, aen den bevelhebber Joan van der Laen, en * *Deman Sittia Bauwa: welker namen over al zeer vermaert zijn, wegens hun goet verstant*

ſtant en manhaftigheidt tegen hunne vyanden.

Zoo heeft de Pangoran verſtaen, dat de Gouverneur Generael Joan Maatzuiker achtien, zoo ſchepen als Chaloupen, na Palimbang gezonden had: het welk nu met des Pangorans begeerte over een komt. Al wat nu de Gouverneur Generael Joan Maetzuiker gelieft te doen, dat zal de Pangoran niet tegenſpreken: waer aen Joan van der Laen, en Demang Sittia Bauwa, niet behoeven te twijfelen: als mede aen des Pangorans belofte voor deſen gedaen: daer by als noch onveranderlijk by blijft.

Dienvolgens heeft de Pangorang, op den ontfang van den brief, den Zitta Antakka, om tegen de Palimbangers in het lant te oorlogen, na boven geſonden.

Zoo waerſchouwt en beveelt de Pangoran Joan van der Laen, en Demang Sittia Bauwa, wel verdaght en op hunne hoede te zijn: naerdien de Palimbangers mede op hunne hoede zijn.

Dit is het geen de Pangoran aen Jan van der Laen en Demang Sittia Bauwa weet te beveelen.

Den zeven en twintighſten wierden door orde van den Admirael d'overige huizen, die noch vele in getale onder de ſterkte *Manſapoura* ſtonden, in brandt geſteken: als ook de ſterkte zelve, die d'onzen noch in wezen gelaten hadden. Men haelde ook noch ten ſelven dage een ſtuk geſchuts uit de modder van het eilant *Kombara.*

Voorts beſlooten d'onzen de riviere te verlaten, aengezien zy tot noch toe te vergeefs na des *Pangorans* antwoorde, op hunnen brief van den twintighſten der zelver maent, aen hem gezonden, hadden blijven leggen waghten: want zy bleven van gevoelen, dat de *Pangorang* met de zijnen niet veel moets hadden, om iemant tot hen af te zenden: of dat anderſints hunne hartnekkige en hoovaerdige aert niet toeliet, het zelve te laten geſchieden.

Dies lighten zy met d'eerſte ebbe het anker, en dreven door de riviere *Banjarmaſſum* af, om in dezelve mede te verzoeken, of zy noch eenige Negeryen op de rivier kant moghten vinden, en die als dan ook aen koolen te leggen.

Zy dreven dan vijf dagen, tot aen den derden van Wintermaent, de riviere af, zonder huizen, of iet in den wegh vernomen te hebben, en quamen met de gantſche vloot buiten voor de riviere, by het ſchip Oranje. Zy vertrokken den vierden weer na Batavia, en quamen den negenden des namiddaghs met de gantſche ingezette krijgs en ſcheepsmaght voor Batavia op de ree. Komen weer voor Batavia.

De ganſche veroverde buite beſtont in zes en zeventigh ſtukken geſchuts: beneffens hondert twee en veertigh metale en yzere baſſen. Bekomen buit.

Men vond'er geen peper, maer een groten voorraet van rijs en padie, dat door den brant vernielt wiert: als ook al het gevonden vaertuigh zoo klein als groot, tot des konings lange ſpeelvaertuigen toe, die in een groot getal beſtonden. D'onzen namen etlijke dier lange ſpeel-vaertuigen met zich, ter gedachtenis.

Het koningrijk van
A C H I N.

Het koningrijk van Achin leit aen het Noorder eind van Sumatra, op vier graden en een halve. De hooft-ſtad des koningrijks van Achin is ook Achin genaemt, leit aen een luſtigen vliet, en op eene vlakte, omtrent een halve mijle van de zee.

Des konings hof leit in het midden der ſtad, is groot, langwerpigh, en met eene watergracht omcingelt, en op zommige plaetſen met zwaer geſchut geſtoffeert. Het heeft zeven poorten, en is van buiten met een ſtaketſel van paliſaden omringht.

Op de linke zijde van de riviere ſtaet een kaſteel, om des vyants ſchepen het in en aenkomen te beletten.

Meer andere kleine vaſtigheden en

ſterkten zijn op voordeligen toegangen in ruighten en op moraſſen omtrent Achin, tot beveiling van hof en ſtad, gebouwt.

De lucht ſchijnt in dit koningrijk veel gezonder en getemperder te zijn, als op het zuider gedeelte des eilants.

De huizen zijn'er in de hooghte op palen of ſtutten gebouwt, en de muuren en daken met riet bedekt. Men klimt'er by trappen van buiten in: want men derft'er niet om laegh woonen, uit oorzake van het water, dat by wijle zoodanigh oploopt, dat het de gantſche ſtad als overſtroomt.

Des konings grootſte rijkdommen beſtaen inzonderheit in gout, juweelen en olifanten.

Hy hout vele bywijven, die hem niet alleenlijk in het bedde ten dienſte zijn: maer ook voor de zalen en binnenkamers waght houden: beneffens vele gelubden, die ook op hem paſſen.

Naeſt den koning ſtaet de regeering des rijks, aen de vier *Sabandars* en edelen.

Des jaers zeſtien hondert drie en zeſtigh, ſtont de regering des rijks aen eene vrouw, dewelcke, naer men zeide, voorſlagh maekte, om met eenen Hollander te trouwen: hoewel de Hoge Raden op Batavia, om zekere gewightige redenen, daer toe niet bewilligen wilden.

d'Inwoonders van Achin waeren van ouds her voor goede krijgsluiden vermaert, en overtroffen hunne gebuuren in ſtrijtbaerheit, en toonden kloek en ſtout beleit, om hunne vyanden een voordeel en kans af te zien: want niet alleenlijk hebben hunne koningen den gebuurkoningen op Sumatta, landen en ſteden ontweldight en afhandigh gemaekt: maer ook op de vaſte kuſt van Malakka de koningrijken van *Queda* en *Pera* verovert.

Dikwils hebben zy ook de Portugeſen in de ſtad Malakka belegert, en groote ſchade aengedaen: naerdien zy zich altijt vyanden van de Portugeſen getoont hebben.

Sillebaer. Op de Weſt-kuſte, vier mijlen bezuiden de Middellijn, leit in eenen boght, aen een wyden vliet, eene plaetſe, *Sillebar* genoemt. Rontom leggen hooge bergen en wilderniſſen. Het lant rontom geeft overvloedelijk peper. Sillebar ſtaet onder de koning van Bantam.

Aen de We-ſtkuſt van Sumatra leit een groote boght of inham. D'oever is overal met hoge en dichte boſſchaedjen bezet. Desgelijx is de bocht van Sillebar rontom met zeer hoge bergen omringt. Ook is d'oever van de bocht van Sillebar met groente en luſtigh kreupel-boſch bewaſſen. Een weinigh binnen den inham vertoont zich eene uitſtekende hoek, daer achter het ſtedeken of vlek van Sillebar leit.

Eenige weinige minuiten ten zuide van de Middellijn leit de ſtad *Tikouw*, die ſlecht en ſlordigh gebouwt is. Ti[...]

Eenige mijlen ten Noorden van *Tikouw*, leit *Paſſaman*, aen de voet van een hoogh geberghte. Pa[...] ma[...]

Barros leit op de Weſt-kuſt van Sumatra, ontrent eene kleine mijle lantwaerts in, aen een grooten vliet, tuſſchen *Paſſaman* en *Achin*. In deze lantſtreke groeit peper, kamfer, en Benzoin. Ba[...]

Daer na volgen eenige andere plaetſen, als *Sinkel*, *Labo*, en *Dava*.

Pedir leit tien mijlen ooſtwaerts van *Achin*, met geberghte tuſſchen beiden, en was wel eer een koningrijk. Het lant is tamelijk vruchtbaer van rijs en fruit. Pe[...]

Meer Ooſtwaerts leggen vervolgens langs de binnen-kant van Sumatra, *Pacem*, *Dely*, *Aru*, *Kampar*, *Andripouro*, *Jamby*, en *Palimban*. *Andripouro* leit op drie graden en een halve.

Padang leit aen een luſtigen vliet, en wort met Indiaenſch vaertuigh en ſchepen veel bezocht. Pa[...]

Sumatra wort by d'onzen in twee kuſten onderſcheiden: als in een binnen en buiten-kuſt. De binnen-kuſt wort by die van Java de Weſt-kuſt genoemt. De buiten-kuſt des eilants ſtrekt tegen het Noorden: alwaer het koningrijk van Atchin leit.

De lucht is op Sumatra van wegen de groote hitte, door deſſelfs gelegentheit onder de Middellijn, boven mate ongezondt: inzonderheit voor de vreemdelingen, en in den regen- of ſtorm-tijt: want dan heeft men meeſt alle dagen een ſchielicken ſtorm, met herde wint, donder, en blixem vermengt, waer op aenſtonts ſtilten volgen. C[...] zo[...] de[...] va[...] ma[...]

gen. Daer en boven waessemen uit de menighvuldige poelen en moerassen vele vuile en stinkende dampen, die door de hitte der zonne opgetrokken worden, en de lucht ongetempert en besmet maken: waer uit vele quaetaerdige koortsen en langduurige siekten t'ontstaen komen. Dit bespeurtmen inzonderheit op de West-kust van Sumatra: en allermeest aen de buiten-kust, op *Tykouw* en *Pryaman*: alwaer d'ongezonde lucht niet min voor d'in- als uitheemschen schadelijk en nadeeligh is: waer over d'onzen, die aldaer ten koophandel leggen, opgeblazen, bol en bleek van lichaem worden.

Op het Duivels-eilant, en in de riviere *Indapura*, is de lucht zoo ongezont, dat mensch of beest, daer op komende, aenstonts sterft, of datelijk daer wederom afkomende, korts daer aen t'overlijden komt.

es Het eilant van Sumatra heeft lustige bosschen, en yzelijke hoge bergen, vermakelijke dalen, vruchtbare vlakten, vischrijke bayen of zee-boesems, menighte van beken en vlieten met klaer water: ook vele poelen en moerassen, met taen-bosschen bewassen, die het water root maken.

en. De voornaemste vlieten of rivieren zijn *Achin*, *Andregiri*, *Jamby*, *Palimbang*, *Manancabo*, *Banjarmassum*, *Sillebar*, *Indapura*, *Priaman*, die alzo by d'onzen na de bygelege steden, of de steden na die vlieten, genoemt.

Het water in de riviere *Indapura*, en twee mijlen in zee, is bloet-root, dat door de taen-bosschen veroorzaekt wort, die in de moerasschen wassen, en dienvolgens de zee en de riviere met hunne rode kleure verwen: waer door ook het water om te drinken ongezont is.

es Het geeft geers en rijs in overvloet, en byna alle Indiaensche vruchten, als Bananas, patatas, kokos-noten, oranje-appelen, limoenen, tamarind, wasch, zuiker, honigh, genber. Inzonderheit groeit'er door het gantsch eilant ongemeen veel peper, die met hele scheepsladingen door d'onzen van daer vervoert wort.

Op de buiten-kust van Sumatra wierden voor eenige jaren door den oorlogh vele peper-tuinen uitgeroeit; doch zijn naderhant weer aengeplant. Ook zijn'er vele peper-bomen uit-geroeit, en katoen-bomen in de plaetse geplant.

Op de buiten-kust valt ook de beste kamfer in duurzaemheit, en verschilt hier in van de Japanse kamfer, dat in deze alle de reuk in het hout, en die van de buiten-kust van Sumatra in de kamfer zelf zit, zonder dat het hout eenige reuk behoudt.

Daer valt ook lak, witte Benzoin, kalambak of aloës-hout, arents-hout, en wit zandel-hout.

De bosschen voeden in overvloet allerlei wilt gedierte: als olifanten, buffels, tygers, herten, rhinosters of neushorens, wilde zwijnen, apen, meerkatten, slangen, &c. De vlieten, poelen, en moerassen zijn boven mate vischrijk. In eenige houden ook krokodillen. Daer is ook velerlei wilt en tam gevogelte, zoo in de bosschen als op het lant. Ook zijn'er ongemeene groote vleermuizen. Voorts is het vreemt, dat het eilant Sumatra het eenighste in Indien is, dat beeren voet.

De bergen houden in hunne boesem, gout, zilver, koper, tin, yzer, en zwavel besloten. Men heeft inzonderheit aen de buiten-kust van Sumatra goutrijke mijnen: hoewel'er het gout weynigh gegraven wort. Des niettemin heeft de koninginne van Atchin voor eenige jaren daer uit duizent ponden: en de Compagnie voor d'eerste male des jaers 1665. over de 300. ponden getrokken. Men vint'er ook smaragden, hyacinthen, en andere gesteenten.

Op de kruin van den brandenden bergh *Balabam* is een bron, die zekere vocht uitwerpt, als olie. Men heeft'er ook zekere olie of vocht, die uit d'aerde zweet, als peter-olie: of uit de rotsen in d'ondergelege rivieren stort. D'Indianen noemen deze vocht ook *Minjah Tannah*, dat is, olie van aerde. Minjah Tannah of aert-olie. Deze olie wort by d'inwoonders in zulken waerde gehouden, dat de koning van Atchin die op hals straffe verbiet uit het eilant te voeren: dies d'inwoonders dezelve by nacht en ontijden, aen boort van onze of d'Engelse scheepen, steelswijze, brengen.

Deze olie is zwaer van reuk; hoewel niet zeer walghaghtigh. Zy wort zeer

zeer dienſtigh tegen d'Indiaenſche lamheit, *Beribery* genoemt, gehouden. Want zy helpt, indien de beledighde delen daer mee beſmeert worden, de kranken wonderlijker wijze.

Daer groeit op dit eilant zeker riet, dat zich op velerlei wijze om de boomen ſlingert en wint, en tot een, twee, ja 300. vademen voortkruipt: zoo dat men naulix deſſels oorſprong en eind vinden kan. Het is zeer dienſtigh en en bequaem om hoepen van te maken.

Tale. De gemeene tale der inwoonders is de Maleytſche: hoewel zy ook andere byzondere talen hebben en ſpreken: zy hebben ook ſcholen, daer in de jeugt lezen en ſchrijven geleert wort.

Wezen en aert der Inwoonders. D'inboorlingen of eilanders van Sumatra zijn groot van ſtal, en zwart of bruin van verruwe, als de Javanen. Het vrouwvolk is fraei van leeſt en witachtigh, met witte tanden. Het is zeer geil en onkuyſch, en rekent het tot eere, zich voor gelt te laten gebruiken.

Het is een boosaerdigh opgeblazen, ſtout en trots volk, dat zich zelf hoogh, en alle uitheemſche volken laegh acht. Het is zeer tot bedrog en verraderye genijght, en breekt lichtelijk eet en belofte, op een voordeel van beter.

Ieder trouwt, na de Moorſe wijze, zoo vele vrouwen als hy voeden kan: hoewel een van alle de voornaemſte en opperſte mevrouw is. Voorname vrouwen ziet men zelden langs ſtraet gaen.

Binnen 's lants woonen menſcheneeters, *Bataches* of *Batatas* genoemt, die niet alleenlijk vreemdelingen eeten; maer doden hunne vaders in hunnen hogen ouderdom, desgelijx hunne broeders, en eeten die ook.

Rijken zoo wel als armen knauwen geduurigh betel-bladen, met kalk, en Areka of Faufel daer onder gemengt.

Spijze. Rijs verſtrekt hen broot, daer zy een lekker kookſel van weten te maken, en koeken van bakken, daer zy olie over gieten. Zy nuttigen ook viſch en vleeſch, en allerlei groente.

De gemene drank is water: hoewel 'er ook Arak van rijs en kokos-noten gebrant, en wijn de palm gedronken wort.

In het nuttigen van ſpijze zijn de Sumatranen matigh en zober: gelijk meeſt alle d'Indianen in dat ſtuk geen groten overdaet bedrijven.

De meeſte inwoonders, en inzonderheit geringe luiden, gaen met het boven-lijf gantſch naekt, en hebben alleenlijk een kleetje voor de ſchamelheit geſlagen, of om het onder-lijf gewonden: zonder ſchoenen of kouſſen, zoo wel mannen als vrouwen.

Rijke en voorname luiden hebben aen het boven- of opper-lijf een dunne zyde of katoene rok, of van andere ſtoffe, na de Moorſche wijze gemaekt.

Een doek bedekt hen het hooft, met een ſlagh of twee daer om gewonden.

De koningen worden met meer als ſlaeſſe onderdanigheit en gehoorzaemheit by d'onderzaten geëert, niet uit liefde en genegentheit t'henwaerts: maer uit een enkele ingeboorne vreeſe en ſchrik.

De Heerſchers, of overſten, voeren den tijtel van *Pangerang*.

De misdaden, zelfs de geringſten, worden by hen met groote ſtrengheit, als met het afkappen van handen en voeten, geſtraft. Dootſchuldigen worden op een wreede en vervarelijke wyze om 't leven gebraght.

By ouds gaf de koning een misdadige of doodtſchuldige aen eenigen van de menſch-eeters over, die hem, met het afhouwen van hooft, handen en voeten deden doden. Daer na ſmeten zy zout en peper op ſijn vleeſch, of romp, en aten het aldus gantſch raeu op.

Meeſt alle d'inwoonders, en inzonderheit, die langs de zee-kuſt woonen, omhelſen heden de Mahometaenſche godsdienſt, dien zy ſedert vele jaren door vlijt der Mooren aengenomen hebben.

Te vore waren alle d'inwoonders, zoo langs de zee-kuſten als te landewaerts in, heidenen: gelijk zich ook noch vele heidenen te landewaerts in bevinden.

Op het eilant van Sumatra, en inzonderheit op het koningrijk van Atchin, is grote handel en ſchipvaert uit alle oorden van Indien: want aldaer komen Sineſen, Maleyers, Javanen, Kriſtenen, Moren, en andere volken ten koophandel.

D'Ooſt-Indiſche Maetſchappye heeft

heeft ook eenige landen en plaetſen, op de Weſtkuſt van dit eilant gelegen, in beſcherming aengenomen, en met die een verbont opgerecht, van geen peper of gout, aen iemant anders, als aen haer, tot een gezetten prijs, te mogen verkoopen. Deze plaetſen zijn *Priaman*, *Indrapoura*, *Padang*, *Tiko* en *Baros*. Op *Andragiri* had de Compagnie ontrent des jaers 1665. wederom een nieuwe logie geſtelt: doch de kleine menighte van gout en peper, die aldaer ingekocht wiert, kon d'onkoſten van het kantoor niet goet maken.

De voornaemſte waren, die het eilant Sumatra uitlevert, is peper. Daer valt ook gout, tin, en kamfer. Op de Weſt-kuſt vallen ook Pedro Porcos, die het ſtuk over de twee hondert rijxdaelders koſten. Inzonderheit levert *Jamby* en *Palimbang* een groote menighte van peper uit: op welke plaetſen d'Engelſen ook een kantoor hebben, tot wien de koning zeer genegen is.

Daer en tegen worden, in verruiling, door d'onzen op dit eilant te koop gebraght, realen van achten, katoene lijnwaten, Sineeſch gout, draet-yzer, ſtael, lakens, Suratſe dekens, zijde ſtoffen, zout, en meer andere waren. Dus verre van Sumatra

Wy vervorderden voorts onze reize, zonder voorval van meer verhaelwaerdige zaken, en voeren den derden van Sprokkelmaent, voorby Punte Gale, en quamen den vierden van Sprokkelmaent voor Kolomba, beide ſteden op het eilant Zeilon, ten anker.

Na wy onze zaken aldaer verrigt hadden, gingen wy den negenden weer tzeil, en voeren den twaelfden voor by de kaep Komorijn en de ſtad Koylang, en zoo voort langs de Malabaerſe kuſt: daer het ſchip de Vogel Fenix voor de ſtad *Kalkelang* lagh, peper te laden, die by ons quam, om neffens ons na Perſie te gaen.

Wy vonden tegen over het eilant *Baypijn* vijftien of zeſtien ſchepen, onder de vlagge van den Heer Adriaen van der Meyden, om het fort of veſting *Palipatnam* te belegeren en veroveren.

Wy voeren terſtont aen het jaght Vlielant, daer d'Admirael op was, die ons belaſte datelijk mee aen lant te gaen, met zoo veele ſoldaten en matroosen, als'er aen onze ſchepen waren beſcheiden, om deze veſting te helpen innemen.

Wanneer nu alles aen lant was, en alle ſoldaten en bootsgezellen in orde geſtelt waren, en voort trokken, om deze ſterkte met gewelt t'overweldigen en aen te taſten, vonden wy niemant als een out wijf en een jongen daer in: dies wy die veſting zonder ſlagh of ſtoot in kregen: want de vyant had die alreets op onze aenkomſte verlaten. Palipatnam ingenomen.

Het verder voornemen, om de ſtad *Kranganoor* te belegeren, wiert niet raetzaem gevonden, uit oorzake wy toen eerſt de rechte kuntſchap van de ſterkte van die ſtad kregen, en ons daer anders op dienden te voorzien.

Wy vervorden onze reize, en trokken des anderen daeghs, den vijfden van Lentemaent, voorby de baer van Goa: alwaer wy den Kommandeur Roothaes ſpraken, die daer met eenige ſchepen kruiſte, en de baer beſloten hield, zonder dat een eenigh ſchip in of uit moght. Komen voorby Goa.

Wy vervolghden onze koers en reize, en quamen den zeſten op de rede voor *Wingurla* ten anker. Aldaer vonden wy eenige van onze oorloghsſchepen, die haer ververſcht hadden, en wederom na Goa vertrekken wilden: als ook het jaght Bantam, dat geſchikt was, om de koningin van Golkonda na Mocha, (een ſtad in Arabie, aen de hoek van het Roo Meir gelegen) te voeren, die van daer na de ſtad Medina zou trekken, om het graf van den berugten Profeet Mahomet te bezoeken. Zy nam een groote ſchat met haer, om aen het graf van Mahomet te vereeren, en trok met vier duizent ruiters, die haer meer als tachentig mijlen over lant, tot aen *Wingurla*, vergezelſchapt hadden. De ruiters zaten op ſchone Perſiaenſche paerden, die als ſpiegels glommen, en waren vreemt uitgedoſt. Zy waren gewapent met lange maely-rokken, en zommige hadden op de ſchouders ſnacks-hoofden, als d'oude Romeinen. Zy hadden blanke helmetten op het hooft, en waren met pijl en boge gewapent. Vele hadden lange baerden. En te Wingurla. Koningin van Golkonda trekt na Mahomets graf.

In den voortroep reden twee trompetters met twee bazuinen, welker mont voor wel twee ellen wijt was. Zy bliezen by beurten, en maekten een ſterk geluit.

De groote heeren, die by haer waren, zaten ook te paerde, met een voetknecht aen ieder zijde van't paert, die het by den toom leide, tot meerder pracht en ſtaetſie.

De koningin zelve wiert in een koſtelijke overdekte Palakijn, om niet gezien te worden, gedragen: desgelijx alle hare ſtaetjoffers. Voor haer gevolgh gingen verſcheide keemels, die heel antijks toegemaekt, en met koſtelijke dekkleden behangen waeren.

Op eenen zat een herpauk, met een gombe, (die, gelijk hier te lande, op de keteltrommen) met d'armen kruiswijs over een, met een hamertje op een trom ſloegh. De trom was gemaekt van hout, onder ſpits van fatzoen, als een byekorf, en met een dierenvel overtrokken. Op ieder zijde des kemels hing een trom.

De Kommandeur Roothaes, en Santvliet (die te Gamron toen opperhooft van wegen de Kompagnie was) waeren de koninginne wel twee uuren te gemoet gegaen, om haer te verwelkomen.

Terwijl de koninginne daer was, dichte zy zelve aen verſcheide Sekretariſſen, elk in een byzondere tale, brieven voor: waer uit men haer verſtant en taelkunde kon beſpeuren. Zy liet vragen, of het ſchip gereet was, daer mee zy zou vertrekken: en verſtaende dat het klaer was, vervaerdighde zy haer voort tot de reize, om aen boort te komen. Maer als zy daer aen quam, en zagh, dat het ſchip zoo groot niet was, als d'andere, die daer neffens lagen, was zy niet wel daer over in haer ſchik, en qualik te vrede. Doch de Heeren Roothaes en Zantvliet onderrichten haer, dat het jaght, om d'ondiepte van de Roode Zee, daer bequamer, als de groote ſchepen, was. Waer op zy haer liet gezeggen, en beter genoeght ſcheen.

Aen ſtrant was een tente opgeſlagen, en voorts een gang tot aen de ſloep gemaekt, die gantſch met katoen behangen was. Ook was een tent over de ſloep gemaekt. Desgelijx een in het jaght, daer zy onder ging zitten, om niet bezien te worden. Zy gaf den Heer Kommandeur Roothaes en het Opperhooft Zantvliet ieder een koſtelijk geſchenk van gout en diamanten.

De Schipper, die haer met het jaght na Mocha overbraght, reiſde met haer voort, en is, naer ſchijn, Mahometaenſch geworden: want de ſtierman braght het jaght, in plaetſe van de ſchipper, wederom.

Wingurla is een ope dorp, in het koningrijk van Golkonda, dicht aen den oever der zee, vijf mijlen van de ſtadt Goa, en ontrent op de Noorderbreete van vijftien graden gelegen. W... la.

Die van de Kompagnie hebben aldaer een deftigh huis van witte ſteen en plaiſterwerk gebouwt, en heerlijk opgemaekt.

Alle ſchepen, die na Perſien gaen, moeten die plaetſe aendoen, om ſich van branthout en water te ververſchen: dat aldaer om een kleinen prijs overvloedelijk te bekomen is. Anders is'er geen handel.

Na wy van *Wingurla* vertrokken waren, quamen wy den 6. van Grasmaent voor de vermaerde Perſiſche ſtad Gamron, op zes vadem ten anker. K... te... ro...

Ik voer dien zelven dagh noch aen lant, om onze aenkomſte en aenbrengen bekent te maken, ten einde orde op het loſſen moght geſtelt worden, en vond de zaken der Kompagnie in goeden ſtant. Wanneer wy nu onze ingeladen koopmanſchappen hadden overgelevert, (die in een pakhuis geleit, en voorts, volgens de maniere, verkocht wierden) ſtelden wy voorts wederom orde tot de lading, die dagelix geſchiede. Uit oorzake nu de meeſte lading in gemunt gout en zilver beſtont, zouden wy die haeſt en en des t'eerder ingekregen hebben: maer dewijl wy na andere koopmanſchappen moſten waghten, raekten wy eerſt den tweeden van Zomermaent klaer om te vertrekken.

De Heer Jakob Willemſz. Direkteur in Perſie, van wegen de Kompanjie, ging mee op ons ſchip, naerdien zijn tijt aldaer om was, om mee na Batavia over te ſteken.

De vermaerde ſtad Gamron, d'eenighſte zee-haven van Perſie, leit aen een vlakke ſtrant, op de Noorder-brete van

van zeven en twintig graden, tusschen twee kasteelen, aen de kant van den Persischen Golf of zeeboesem, en aen de voet van eenen kalen zant-bergh, vlak tegen 't zuiden, daer loof noch gras op was.

Gamron wiert van de puinhopen en afbraken des kasteels en stadt van Ormus gebouwt: want de verwoesting van die stad was d'opkomste van Gamron.

De stad is aen de waterkant met drie bolwerken, van gehouwen steen, gesterkt, die met yzere gestukken gestoffeert zijn.

Na de lantzijde is zy met een muur van ongebakke steenen bemuurt, die toen geweldigh vervallen waren, dewijl schijnen van dien kant geene vreze te hebben.

De stad Gamron is dicht betimmert. De huizen zijn, na de Persiaensche wijze, zeer antijks en vremt gebouwt. De meesten hebben een vierkante tooren, die verre boven het dak uitsteekt, en boven na de vier winden openingen en gaten heeft, om lucht te scheppen en wint te vangen, die daer door speelt, en het geheele huis verlucht. In den heeten zomertijt leggen zy des nachts daer onder, om gerustelijk te kunnen slapen. De voornaemste huizen zijn van leem-aerde gebouwt, dewelke tot vierkante stukken gevormt, en gestampt worden, die dan zoo hert droogen, dat zy regen en wint verduuren konnen, en zoo sterk als steen zijn. De huizen worden met kalk, van mossel-schelpen gebrant, overwit: waer door het steene huizen schijnen te zijn. Achter af staen veele slechte huizen, die met bladen van dadel-bomen bedekt zijn, en slechts tegen de hitte verstrekken.

De straten zijn nau en kort, en komtmen t'elkens aen een hoekhuis. Zy zijn meerendeels van het een tot het ander huis dwers overdekt, tegen de hitte der zonne: hoewel het daer dan noch evenwel zoo heet en naer is, datmen dezelve niet als met ongemak en flaeute kan gebruiken. Ook zijn de straten niet met stenen beleit: maer bestaen uit herde aerde, t'zamen getrapt, die elk, om de koelte en stof, gedurigh met water begiet, droogen dan door de hitte zoo hert op.

De Hollanders en Engelsen hebben ieder aldaer een loosje, dicht by malkandere: en laet elk zijne vlagge daer van waeien. De Hollandsche loosje leit dicht aen het water, en vertoont haer zeer heerlijk, en is gemakkelijk om te laden en lossen.

Daer is geen versch water: maer d'inwoonders moeten het zelve wel drie uuren gaens uit het geberghte in aerde potten op het hooft, of in bereide lere schape vellen op den rugh dragen. Zy binden of knoopen de beenen t'zamen, en laten de zak op de schouderen en rugh leggen. Dit zwaer en moeielijk werk wort door de slaven voor zonnen opgang verright, eensdeels om de hitte, en ten anderen, om het water des te koelder te houden. Dies het versch water aldaer zoo qualijk te bekomen is, datmen by zommige voorname luiden byna eer een schale wijn, als water kan krijgen. Ook zijn'er geene putten met versch water, als alleenlijk in de regen-tijt. *Schaersheit van versch water.*

Daer groeit niets, als eenige dadelboomen: en evenwel is'er van alles te krijgen, dat derwaerts te lande uit Persie en andere plaetsen gebraght wert.

De meeste drank der inwoonders is water: doch hebben ook, inzonderheit in den handel-tijt, schoone Persiaensche wijn, die hoogh root van kleur, krachtigh, en evenwel zoet van smaek is, als Kanarische wijn. Deze wijn valt ontrent de Persische steden Schiras en Jezd, en wort in groote flesschen en kassen gepakt en gestuuwt, en van daer vervoert.

Men heeft'er ook arak van dadelen en rijs gebrant. Ook wort'er water met zuiker en limoenen toegemaekt, dat in de grote hitte gedronken wort: hoewel het, zoo't overvloedigh gebruikt wort, de roode loop veroorzaekt.

De lucht te Gamron, en in de gewesten daer ontrent, is van Bloei- tot Herfst-maent, zoo ongezont en heet, als ik oit op eenige plaetsen in gantsch Oost- en West-Indien bevonden heb. Waerom de vreemdelingen aldaer niet in verzekerde gezontheit kunnen blijven, als in Winter, Sprokkel- en Lente-maent. Wat belangt de inwoonders, die de lucht des lants gewoon zijn, inzonderheit voorname *De lucht is'er ongezont en heet.*

luiden,

luiden, blijven'er langer, te weten tot aen Grasmaent. Daer na wijken zy, om de hitte te mijden, uit de ſtad na het gebergte, ontrent 10. of 12. mijlen van daer gelegen: daer zy zich dan aen d'oevers van de rivieren, als op hunne hofſteden en luſthuizen, den tijt van vijf of zes maenden, nederzetten en ophouden, verteerende het geen zy met den koophandel gewonnen hebben. Ondertuſſchen laten zy de ſtad van hunne ſlaven en het gemeene volk bewoonen; tot in Wijnmaent, als wanneer de ſchippers en koopluiden wederom komen.

Zy ſlapen, om de hitte, op leere zakken, of met het onderlijf in 't water, of boven in de toorens van de huizen, die ten dien einde, om de koelte te ſcheppen, met lucht-gaten gemaekt zijn.

Zommige gieten rooze-water by den hals in, en laten het onder by de beenen af loopen, om zich te verkoelen.

Het ſchip, dat van wegen de Kompagnie aldaer om den handel blijft leggen, moet met zeilen behangen gen worden, of de planken en balken zouden van malkanderen ſcheuren. Het pek en teer ſtaer met blaesjes, als of het kookte. Ook kan niemant dan de bloote voet op den overloop, van wegen deſſelfs grote hitte, zetten.

Die het derven wagen om, geduurende de hitte, te Gamron te blijven, halen eene quaetaerdige koortſe op den hals: daer zy naulix kunnen van genezen, ſchoon zy daer niet aen ſterven. Ja na de genezing zelf volght een geepsheit van lichaem, die het gantſche leven lang byblijft.

D'oorzake van deze groote hitte ſchijnt, mijns oordeels, te zijn, dewijl de ſtad tegen een kalen zant-bergh, vlak tegen 't zuiden aen leit, die niet als dor zant is, en daer de zon zoo heet met hare ſtralen tegen aen ſchijnt, die aldaer verdubbelen, en dan zoo kraghtigh heet wederom ſtuiten. Daer en boven komt de wint altijt uit den zuiden, en met de hete zonneſtralen uit eenen en den zelven oort, dat ook niet weinigh helpt, om de lught met hitte t'ontſteken.

Hete wint.

Na Lentemaent begint'er de wint te veranderen, en wait gemeenelijk uit den Weſte en Zuidweſte, en wort op eenige tijden zoo ſmoor heet, dat zy de menſchen als verſtikt. D'Arabieren noemen die wint *Elhamudl.* dat is gezeit, *Viſch-wint*, en de Perſianen *Badeſambour*, uit oorzake zy den genen, daer zy opvalt, ſchielijk verſtikt en doot.

Wanneer men een arm of been, of eenigh ander gedeelte van het lichaem der genen, die daer aen verſtikt zijn, aenvat, dat blijft in de handen, als lijmigh vet of ſmeer, en als of het lichaem een maent was doot geweeſt.

Deze wint waeit aldaer gewonelijk in Bloei, zomer, hooi, en oogſt-maent: desgelijx ook ontrent Muaſſil, tegen over oud Ninive gelegen, en ontrent Bagdad. Maer wanneer men, (het geen zeer merkwaerdigh is) in een vaertuig, op eene riviere is, zoo doet deze wint aen het lichaem geen quaet, ſchoon men ook gantſch naekt was.

De burgers van Gamron zijn meeſt koopluiden, die op de ſteden Baſſora, aen den arm van den Eufrates gelegen, Schiras, Iſpahan, Tauris, en Smyrna, handel drijven. Eenmael des jaers, in Wijnmaent, komen de Karavanen, die duizenden van menſchen en beeſten ſterk zijn, uit byna alle geweſten van 't ooſte, als Babylonie, Turkye, Perſie en andere oorden, met allerleie koopmanſchappen op kamelen, dromidariſen en ezels geladen, derwaerts. Van daer ſlepen zy zijde, en andere ooſtindiſche waren te rugh naer hun lant.

Te Gamron is eene treffelijke merktplaetſe van zy, goutlaken, Alkatyven of tapyten, peerlen, die omtrent het eilant *Bahrain* geviſcht worden: als ook van allerleie aertvruchten, pruimen, rozijnen, krenten, nooten, dadels, oranje-appelen, citroenen, granaten, perſiken, en meer andere vruchten. Daer is ook overvloet van groente te bekomen, het welk aldaer van andere plaetſen gebraght wort, maer het meeſte van het eilant *Kiſmis*, drie mijlen van daer gelegen.

Men vint'er ook treffelijken en geurigen wijn te koop, die van de Perſiſche ſteden, *Schiras* en *Tezd*, met grote vleſſen, in kaſſen gepakt en geſtuuwt, overgebracht wort.

Daer komt ook uitſtekend ſchoon ſterk

ſterk en geurigh rozenwater te koop, dat nergens overvloediger als aldaer te bekomen is.

Op Gamron is een grote vaert van alle ſchepen, die van Indien komen, en van daer koopmanſchappen, voor Perſie, Turkye, en andere plaetſen van Aſie brengen.

Te Gamron komen by wijle zulken groote meenighte van ſchepen, dat men daer meer koopmanſchappen als gelt vint: dier aen komen de koopluidẽ aenſtonts na Lar, Schiras, Iſpahan en andere ſteden van Perſie overſchrijven.

Die gereet gelt hebben, en daer mee handel doen, blijven niet in gebreken, van dat gezwint na Gamron over te ſtuuren.

Wanneer de ſchepen aldaer aengekomen zijn, vindmen daer vele koopluiden; maer de meeſte zijn Perſianen, Armeniers, en Indianen, die in Perſie hun verblijf en woonplaetſe hebben. Maer noch wel meer zouden'er uit andere plaetſen komen, indien zy de quade lucht van Gamron niet vreesden: waer door zy gedwongen worden te Iſpahan te blijven, ter tijt toe, d'andere koopluiden weerom komen, van wien zy de koopwaren, die zy van node hebben, koopen.

De vrouwen worden daer zelden, na d'ooſterſche wijze gezien, en onthouden zich in byzondre gebouwen of vertrekken, daer de mannen zomwijl eenen tijt lang by houden, en alle handel zaken dan laten varen.

Het licht vrouwvolk zit des avonts met lanterens voor de deuren op banken, daer de mannen dan na toe gaen, en hunne zinnelijkheit uitkiezen, die dan ook voort mee gaen, en tot hunnen dienſt zijn.

D'inwoonders zijn zeer bruin van verruwe.

D'arme luiden gaen met het meeſte lijf naekt, en hebben ſlechts een kleetje om de middel. In de hitte loopen zommige gantſch naekt: andere hebben niet als een hembt aen.

De rijken zijn koſtelijk op zijn Perſiaenſch gekleet. Daer zijn'er, hoewel eenige weinigen, die zich kleden, als zy in oude tijden deden, en met ringen van gout, zilver en yzer aen d'handen, ooren en neus vercieren.

De gemene inwoonders der ſtadt eeten dadels, in plaetſe van broot of rijs, tot allerhande ſpijze.

Het dient aengemerkt, dat de gewonelijke ſpijze des volks, van *Baſora* af, tot aen *Sindi*, langs de kuſte van Indie, dadelen en viſch is: waer van het grootſte gedeelte in de wint gedrooght wort. Zy nemen de hoofden en 't ingewand van de viſſchen, met de ſtenen van de dadelen, die zy gegeeten hebben, en kooken die t'zamen met een weinigh brak water; dat zy alle avonds de koien t'eten geven, wanneer zy van 't velt komen, daer zy niet hebben kunnen vinden, als ſlechte ruighte en heeſters.

Daer zijn ook hazen, ſchapen, duiven, en patryzen: Maer wat de hoenders belangt, die daer overvloedelijk zijn, worden niet veel gegeeten, uit oorzake zy een ſmake van de zeelught hebben.

Door de naby gelegentheit aen zee is'er overvloedelijk veel uitſtekende viſch. Onder andere treflijke viſch verſchaft de zee Solda en Sardijn.

Daer zijn ook zeer goede oeſters: hoewel die by d'inwoonders des lants niet gegeeten worden: waer over men zelfs daer om na de viſſchers moet ſtieren, wanneer men die wil eeten.

Men heeft'er ook allerhande konfituren en gedrooghde vruchten.

De groote en rijke koopluiden leven aldaer zeer prachtigh, inzonderheit de lantvooght des koninghs van Perſie, die aldaer zijn verblijf houdt.

Aen d'ooſt-zyde, ontrent een uurgaens van de ſtad, is een rijk graf, daer in een Benjaenſe Heiligh voor eenige hondert jaren in begraven wert, onder een wortelboom, door hem zelven geplant, die by de Portugeſen *Arvor das Rais*, dat is, wortel-boom, en by d'Indianen en Perſen *Lul* genoemt wort. Hy wort ook *de boom der Benjanen*, genoemt: 'tzy na den planter of poter, of dewijl de Benjanen daer onder een Pagode, dat is, een heidenſchen tempel, met een Karavanſera, dat is, een gemene lants-herberg, geſticht hebben. Dees boom heeft zich, na zijnen aert, geweldigh verre uitgebreit: hoewel hy niet meer als eenen ſtam heeft, en wort noch jaerlix grooter, en ſchijnt van buiten een geheel boomrijk boſch te

te zijn; want hy beslaet met zijne takken, die weder tot wortelen en jonge boomen worden, ruim zes hondert en vijftigh voeten.

Wanneer d'ingezetenen of vreemdelingen zich willen gaen verlustigen, dan gaen zy na dezen boom toe, en rechten daer onder kleine gastmalen aen: om zich onder zijne schaduwe voor de hete zonnestralen te verbergē

Het graf is met een huisje of Pagode overtimmert, daer in nacht en dagh, onder een zijde verhemelt, eenige lampen hangen te branden.

De gront is met gebakken steen beleit, en aen weerzijden met zitbanken gemaekt, die alle zeer net en schoon gehouden worden: dies het in de dichte schaduwe aldaer zeer aengenaem te zitten is.

Indiaensche Heiligen.

D'Indianen koomen daer veele offerhande doen: inzonderheidt de *Siogs*, anders *Goegys*, *Gioghi*, en *Joeghi*, en op Arabisch, en by de Moren *Fakirs* geheten. Het is een slagh van Benjaense Heiligen: of willen zich daer voor altoos gehouden hebben. Het is een van de vier hooft-sekten der Indiaense Braminos: want in vier hooft-sekten zijn de Braminos verdeilt. D'eerste is *Cenrawaghi*: de tweede *Samarath*: de derde *Bisnou*, en de vierde deze *Siogs*, of *Goegys*.

Zy zitten langs de wegen, met de benen kruislings onder het lijf, na de Moorsche wijze. Zy korten noit de nagelen, maer laten die door malkanderen wassen; dat vervaerlijk te zien is. Eenigen hebben verwarde vlechten van vier of vijf voeten lang, achter aen het hooft. Anderen scheren noit het hair van baert of hooft af. In 't kort, zy zien'er zoo yzelijk en vervaerlijk uit, als men eenige nare helsche geesten of duivelen zou kunnen afschilderen.

Zy mogen gene eige huizen hebben: maer slapen des nachts in de kerken of in de portalen der kerken, of op vuilnis-hopen, hoeken der straten, of inholen en spelonken. Zy gaen of zitten altijt, zoo binnen als buiten de stadt, moeder-naekt, met een kleetje alleen om den middel

D'Indiaensche vrouwen vervoegen zich dikwils by hen, uit aendacht, om d'einden van hunne vingeren aen te raken; ja, (het is schande men het zeidt,) hunne mannelijke leden zeer nederig te kussen: zonder men eenige beweeging of gevoelijkheit in hen bespeurt: want die dan eenige bewegenis daer mede quamen te maken, of eenige gevoelijkheit te toonen, zouden voor onheiligen en onkuischen gehouden worden. Maer zy zien ten tegendeele gene menschen aen, en verdraeien d'oogen op eene vervaerlijke wijze, niet anders als of zy verrukt waren.

Zy leiden alle een gestreng en hert leven, en mergelen het lichaem uit, met verscheide slagh van boete, en en vreemde en onnatuurlijke gebaerden en gestalten des lichaems aen te nemen. Zommigen gaen in donkere holen of kelders zitten, daer geen licht in komt, als door een klein gat. Zy blijven daer eenige dagen in, bywijlen negen of tien, zonder eeten of drinken, met grooten aendacht.

Zommigen, tot meerder boetvaerdigheit, gaen altijt, eenige jaren lang, zonder dagh noch nacht te leggen. Wanneer sy nu willen slapen, dan hangen zy zich by een touw om den middel, aen eenen boom.

Anderen houden hun leven lang, tot aen hunne doot, in het zitten of in het gaen, d'armen boven het hooft, in de lucht, recht opgesteken: waer door in de gewrichten allengs zoodanige herdigheden ontstaen, dat d'armen aldus begroeien, en niet meer kunnen neergebogen worden. Zy blijven nacht en dagh, zomer en winter, in die gestalte, gantsch naekt, en weten, zonder regen en hitte der zonne te schuwen, het steken der muggen uit te staen, zonder zy zich van hunne handen, om die te verjagen, kunnen dienen. Wanneer zy eeten of drinken willen, dat wort hun van anderen, met groten yver en aendaght, in de mont gestoken. Wanneer zy zich te slapen leggen, houden zy noch d'armen in de zelve gestalte uitgestrekt: het welk ongetwijffelt een der grootste pijnen en tormenten is, die het menschelijk lichaem zou kunnen uitstaen. Zommigen vallen de handen uit zwakheit achter over op den rugh: maerdien zy d'armen, die door gebrek van voetsel uitgeteert en uitgedrooght zijn, niet meer buigen konnen,

Men

Goegys of Benjaense Heyligen.

Men heeft'er een ontallijk slagh van andere boetvaerdigen. Zommigen hebben d'oogen altijt na de zonne gekeert. Andere houden d'oogen na d'aerde, zonder oit eenen mensch in het aengezicht te zien, of eenigh woort te spreken.

Zy besmeeren en bestrijken hun zwart en vuil lichaem met allerhande vuiligheden en asch: desgelijx hun ongehavent hair en aengezicht met gestote zandel-hout, en saffraen: maer inzonderheit met koedrek, daer zy dan asch over heen strooien: waer door zy gantsch morssig, graeuw, en vervaerlijk uitzien.

Ten tijde van ons verblijf te Gamron, gingen wy verscheide malen daer heen, om ons in de hitte wat te ververschen. Men laet gewonelijk een kelder met Persiaenschen wijn, en eenige konfituren mee dragen. Daer zijn ook allerhande dadelen, amandelen, nooten, en andere drooge fruiten, wijn, konfituren, en wat men meer zou begeeren, voor ieder, die daer door komt, te koop.

De lantvooght des konings van Persie, die zijn verblijf te Gamron heeft, hout zich geweldigh prachtigh. *Persische Lant-voogt van Gamron,*

De koning zent alle jaers eenige gemaghtighden, dien de lantvooght dan gewoonlijk zonder geweer moet tegen gaen. Indien hy niet wel gehandelt, en zijn lantvooghdye qualijk bestiert heeft, dan slaen zy hem het hooft af. Anders wort hy met een genadenkleet beschonken. Dan komen zy in de stad te zamen, en zijn'er eenige dagen vrolijk. Doch de lantvooght, die toen van 's konings wegen te Gamron gebood, trok den gemaghtighden met een deel volks tegen, en quamen zoo gelijkelijk en vrolijk in de stad.

De posten, die van Gamron na de stad Ispahan loopen, leggen den wegh wonder kort af. Zy worden, uit last des konings, door den lantvooght daer toe gestelt, als zy den proef hebben uitgestaen, dit geschiet, ten overstaen van gemaghtighden, met het opgaen van de zon, gedurigh na een voorgestelde plaets te loopen: daer altijt een met een paert neffens rijt, om nergens *Persische posten.*

te rusten. Dit duurt zoo lang, tot dat de zon hare stralen wederom ondertrekt. Wanneer dit gedaen is, schenkt de lantvoogt hen, tot teken van den uitgestanen proef, een kleet, met den tijtel van looper: daer zy zich dan van de genen, die hun van noode hebben, toe laten gebruiken.

Terwijl iemant van aenzien te Gamron is, komt aenstonts d'één of d'ander inwoonder, die hem als een dienaer of arbeider oppast, en geleit, waer hy wezen wil. Hy staet alle morgen voor zijn logement en loopt hem den ganschen dagh na, om op te passen, en te recht te wijzen: waer voor hy slechts eene kleine vereering geniet.

Herders buiten Gamron. Ik was begeerigh, om de veeherders met hunne tenten, en meenighte van hunne schapen en geiten eens te zien Dies gingik met eenen van deze arbeiders, die my derwaerts braght, twee of drie uuren te landewaerts in, en vond hen eindelijk, by hunne kudde, die zy op een dor en mager zantgras, als hier te lande de duinhelm, weiden. (Ziet de voorgaende afbeelding.) Deze herders, die alleenlijk een kleetje om't lijf hebben, gaen met troepen van schapen en geiten van vier of vijf hondert tzamen. Zy slaen hunne hutten in het vlakke velt neer, hebbben geene vaste plaetse, na de wijze der Arabieren: maer veranderen van stede en gaen gedúurigh van den eenen tot den anderen oort, om t'elkens versche weiden voor hun vee te hebben. En alhoewel de weiden tusschen het geberghte en ontrent Gamron zoo schrael vallen, zoo zijn'er evenwel schone schapen en geiten. Een teken, dat zy zich ook op een zobere weiden kunnen erneren.

De weide, daer op deze beesten gaen, strekt zich tot aen het geberghte uit, dat zich achter de stad, een stukweegs landewaerts in vertoont, en door de hitte zoo verre ook schrael en mager lant is.

Zommige rammen hebben vier horens, en zijn ongemeen groot en schoon. De geiten en bokken hebben meerendeels lang gekrult hair, dat afgeschooren, en daer van verscheide schone kamelotte stoffen gemaekt worden. Zommige hebben geweldige lange ooren, die hen als de brakken nederhangen, en onder de keel kunnen tzamen geknoopt worden. De bokke-vellen worden bereit, die Persie in groote menighte uitlevert.

Dus verre van Gamron, &c.

Een weinigh terrechter hant van de haven van Gamron ziet men het eilant Ormus, in den mont van den Persischen zee-boesem, beneffens eenige andere eilanden, als Queixome, Kesem, en Larek: die wy hier, om hunne merkwaerdige en bezondere zeltzaemheden, op 't kortste beschrijven zullen.

Het Eilant van
ORMUS.

Gelegentheit. Eenigen stellen het eilant Ormus op de hooghte van vijf en twintigh graden en dertigh minuiten, en op de lengte van twee en twintigh graden en vijf en veertigh minuiten: andere op de hooghte van zes en twintigh graden en vier minuiten, en andere weer op de hooghte van zeven en twintigh graden, en zommige op de hooghte van zeven en twintigh graden, en dertigh minuiten Noorder breete.

Eenigen houden het eilant Ormus voor het geen in oude tijden by *Plinius*, *Pomponius*, en *Dionys*, *Ogyris* genoemt wort.

Doch men zou het ook voor dat eilant kunnen houden, het welk *Ptolemeus Vorochtha* noemt.

Het leit in den golf of Persischen zeeboesem, omtrent twee mijlen van het vaste lant van Persie, heeft ten ooste het lant van Karmanie, ten Weste en Zuide, Gelukkigh Arabie, alwaer de straet van Baharem is, en ten Noorde het vaste lant van Persie.

Het is byna driehoekigh, en strekt zich, daer het de grootste kuste of zijde heeft, van het Zuid ooste na het Noord weste, leggende zijne grootste zijde byna gantsch tegen het Oostnoord-

noord-ooste, en strekkende zich van de kluis van S. Lucie tot aen de hoek, of punt, op het welk het kasteel gebouwt is, en die het naeste aen het vast lant leit: daer op eertijts eene Portugese vesting Komoran stont, ontrent eene mijle van het eilant van Ormus.

D'andere zijde loopt van dezelve kluis, van 't zuid-ooste na het zuide en zuid-weste, tot aen de hoek of punt van *Karü*, en van daer na het West zuid-weste, en Weste, en sluit de Basis van den driehoek.

De kleinste der drie zijden strekt haer van *Karu* tot aen het kasteel, en leit na d'andere zijde van het lant van *Mogosthan* toe: welk *Mogosthan* gemenelijk de kuste van Persie genoemt wort, die ontrent twee mijlen van daer leit.

D'omtrek of de kuste van dit gantsch eilant begrijpt ontrent drie mijlen in 't ronde.

Het westerlijkste gedeelte des eilants, aen den zeekant, daer het geberghte eindight, wort *Karu* genoemt: alwaer eenige huizen der Mooren staen: maer zoo veel niet als in den oort van *Turumbake*: hoewel zy ook slecht, en op een zelve wijze, als d'andere gebouwt zijn. Behalve deze, zijn'er andere kleine huizen, die den Augustijner geestelijken toebehoorden, daer in zy zich by wijle gingen verlustigen. Daer is ook een fraeie poel of vyver, omringt met kostelijke schaduwrijke boomen; beneffens een groote bak, met regen-water.

Een zeer hooge bergh doorsnijt het gantsch eilant van 't Oosten na 't Weste. Achter dit geberghte is alles vol bergen, heuvelen, rouwe en onlustige plaetsen: want dit eilant is van binnen gantsch met groote, rouwe en witte bergen bedekt; welker meeste zeer wit en goet zout uitleveren.

Daer is onder andere een bergh, *Kuykastaron* genoemt, dat *bergh der doden* gezeit is

Op het hooghste van deze bergen stont, ten tijde der Portugesen, eene kluize, genoemt *Onse Lieve Vrouwe der Steenrotse*. En, uit oorzake dit geberghte byna gantsch uit zout bestaet, zoo is deze kluize allengs opgeheven; dewijl de top des berghs alle dage aengroeit, van wegen de menigte des zouts, zwavel en zalpeter, die de natuur in den boesem der aerde voortbrengt en opheft.

Men klimt na deze kluize, die 's landts inwoonders grote eerbiedigheit toedragen, langs een klove des berghs, die trapswijze met veele draeien opgaet: dewijl de bergh zeer recht en scherp op-loopt.

Na by den bergh, op wiens top deze kluis gesticht is, is een ronde en zeer hoge heuvel, wiens spits of toppunt, als in een piramide endight. Deze heuvel is van zijne voet, tot aen den toppunt gansch van zout, dat het witste en beste zout is, dat men met oogen aenschouwen magh: dies men dien, in het aenschouwen van verre, voor een bergh met sneeu bedekt zou houden. Zoutberg

Niet verre van dezen heuvel stont een kluis van S. Lucie, achter eenige oude verwoeste toorens, daer in d'oude koningen van Ormus eertijts hun broeders deden bewaren, na zy hen geblint hadden.

In het gaen na de stad, stont ten halven wegen de kluis van Sinte Lucie, en daer by eenige huizen: daer d'inwoonders van Ormus, geduurende de grote hitte des zomers, zich vertrokken: als ook in de genen, die op den oever der zee stonden, welker meeste van riet gemaekt, en met dadelboomen bedekt zijn. Kluis van Lucie.

Tusschen de stad en het geberghte, treet men op eene vlakte, die haer van de kluis van S. Lucie afstrekt: daer op vele inwoonders der stad hunne overwelfde water-bakken hadden, die met sleutels toegesloten wierden: hoewel men daer niet, als regen-water heeft, dat aldaer vergadert wort, wanneer het regent. Vlakte.

Na by en ontrent deze plaetse, daer de water-bakken zijn, is het gantsche lant zout: als ook op andere plaetsen het gantsch eilant door. Het regenwater in de bakken is ongelijk beter, als dat van de putten: doch nergens na zoo goet, als dat van het vaste lant, en van het eilant Queixome gehaelt wort.

Het overige van deze vlakte is vol grafsteden van Moren, Heidenen en Joden, die aldaer onder malkanderen vermengt leggen, zonder eenige on-

derscheit van leere of landaert. Daer zijn eenige overdekt, als kapellen: maer aen alle zijde open.

Menighte van Moorse, Joodsche, en Heidensche vrouwen, zoo hooge als lage, en zoo jonge dochters als vrouwen, komen des nachts deze graven bezoeken, rontom de welke zy haer neer zetten. De meeste brengen derwaerts hare offerhanden en eetwaren, die zy in platte en kleine schotelen quansuis den overledenen, tot zoenoffer der ziele, aenbieden. Eenige van deze volken gaen ook, uit een byzondere aendaght, de graven, die op het prachtighste gestight zijn, bezoeken: dewijl daer zekere godvruchtige luiden in begraven leggen, aen welker gedachtenis zy groote eerbiedigheit betoonen: naerdien zy voor groote Heiligen onder hen gaen.

Aen het eind van dit plein is een ander plein, dat ook tusschen de stad en den bergh strekt, dat de Mooren met een byzondere naem, *Ardemira* noemen: dat gezeit is, *effe velt*, en schoon gezicht: (of, gelijk men op het Fransch in een zelven zin *Bellevidere* zeidt:) alwaer de Mooren van den huize des konings, en de Kadis, of rechters, te peert steekspeelen aenrechten.

Ardemira

Dit plein of vlakte strekt haer westwaerts na de zee toe, op de wegh, die na den oort of streke van *Karu* loopt. Aldaer is de fraeiste en grootste aenkomste van de gantsche stadt.

Achter het geberghte, na het zuid-zuid-weste en na het west-zuid-weste, is een ander gedeelte des eilants, dat tegen het rede beschreven over leit, en den oort van *Turumbake* begrijpt. Maer het is veel kleinder als het ander: dewijl aldaer veel weiniger ruimte tusschen de zee en het geberghte is: hoewel het aenzienlijker, als het ander is: want aldaer zietmen het aeloude lusthuis der oude koningin van Ormus, met eenige kleine boomen, en verscheide dadel-boomen. Men heeft'er noch twee groote water-putten, die na den naem van den oort, daer zy gemaekt zijn, *de putten van Turumbake* genoemt worden: welker water het gezonste en verschte van het gantsch eilant is. Aldaer zijn noch vele andere putten by verscheide voorvallen gegraven.

Turumbake.

In het lusthuis voornoemt is een poel, of liever een regenbak, die met het water uit drie putten van eene kleine riviere, die uit het naby gelegen geberghte komt, opgevult wort. Dit water is zoo zout niet, als dat van d'andere putten, die d'andere zyde des eilants, tegen het Oosten en Noord-noord-oosten over, bevochtigen: dat de zon stolt en in zout verandert.

Dit lust-huis was al voor 50. of 60. jaren in een quaden stant: hoewel het noch eenige kamers had, daer den koning van Ormus zijne huisvesting nam, geduurende de groote zomer-hitte.

In den oort van *Turumbake* stonden eertijts vijftien of twintigh huisjes, die een vlekje of gehucht uitmaekten, en alle van riet gemaekt, en met dadel-bomen bladen bedekt waren: daer in de Moren met hunne vrouwen en kinderen woonden: hoewel zeer jammerlijk.

Daer zijn op veele plaetsen des eilants meer andere huizen van een zelfste fatsoen, en stoffe gemaekt. Vele inwoonders, die in de stad *Ormus* wel gehuisvest zijn, brengen in deze slechte kleine huisjes van *Turumbake* den zomer met hunne vrouwen, kinderen en slaven over: hoewel zy daer zeer weinigh gemaks vinden, en naulix onder dak kunnen schuilen.

Zy nemen aldaer hun verblijf; dewijl zy eensdeels door ervarentheit, en eensdeels door een oude overleving weten, dat het verblijf en de lucht in het velt, veel gezonder, gedurende de grote hitte des zomers, als in de stad is.

Op de Noortzijde van dit eilant leit een stad, ook Ormus geheten. St[...] m[...]

Eer de stad Ormus door de Portugezen verovert wiert, was zy volkrijk bewoont, zoo met inboorlingen, als vreemdelingen, want de grote winsten, die aldaer met den koophandel gedaen wierden, hadden derwaerts een grooten toeloop van koopluiden uit gansch Persie, en Oostindien en ook uit Europe, gelokt: die aldaer, als op eene gemene merckt, ten handel quamen.

In 't kort, Ormus was eertijts de beroemste en neringrijkste koopstad, van den gantschen aertbodem: inzonderheit eer de Portugezen den vaert op Indien

Indien ontdekt hadden. Daer woonden niet alleenlijk Persianen, Arabieren, Abyssiniers, Armeniers, Tartaren, Turken en andere Mahometanen: maer ook vele Italianen, Fransen, Duitsen, Engelsen, Polen, en andere volken van Europe.

Daer woonden eertijts vele Portugezen; hoewel zeer weinigh Spanjerts: want de Portugezen verboden den Spanjerts, derwaerts over den Oceaen te varen: en de Turken beletten hen over lant, tusschen de middellantse zee, en den Persischen zeeboesem gelegen, derwaerts te komen.

Daer waren evenwel eenigen, doch onder den naem en gewaet van andere luiden.

d'Imboorlingen van Ormuz zijn Mahometanen, maer sommigen *Xiays*, of van de Sekte van *Alis*, Mahomets Schoonzoon; als de Persianen. D'anderen zijn *Sunys*, of die Mahomet, *Omar* en *Otsman* volgen, als de Turken. De koning zelf hangt die zekte aen. Behalve deze ziet men daer vele heidenen, als Banjanen, Kambayers en andere volken.

De stad Ormus was ten tijde der Portugezen, eer zy door de Persianen des jaers 1619 ingenomen wiert, zeer prachtigh, uitstekend, en heerlijk: waer om de burgers gemenelijk zeiden: Dat *Ormus, indien de werelt een ring was, daer van het edel gesteente, of diamant zou zijn.*

De Portugesen, na zy de stad verovert hadden, hebben die sedert, van tijt tot tijt, met prachtige gebouwen verheerlijkt.

Het yzer van de deuren en vensters was gansch vergult. Het was daer te lande een gemeen zeggen: dat de Portugezen, by aldien zy meester van Ormus gebleven waeren, heden, in plaetse van yzer, aen de deuren en vensters, niet als gout zouden gehad hebben. Op eene verheventheit hadden zy eene kerke gebouwt, en die aen de Maeght Maria toegeweyt. By de kerke stont ook een Gasthuis der Barmhertigheit.

By de plaetse van de kerke der Barmhertigheit stont de beurs of tolhuis, of Douane, en by de Persianen *Benksal* genoemt. Het was een tamelijk fraei gebouw, en met galderyen van buiten open.

Men had'er, ten tijde der Portugesen, verscheide kloosters: als onder andere een van d'Augustijnen, en een van de Karmeliten. Daer staet noch een hoge kloktoren, Alkoran in d'Arabische tale by de Mahometanen genoemt, die volmaekt, schoon, en veel prachtiger, dan eenigh ander gebouw der stad, gesticht is.

Na de zijde des kasteels stont wel eer een *Moske*, die de Portugesen geestelijken, uit oorzake zy te na aen hun kasteel stont, verwoest en gesloopt hebben: het welk niet alleenlijk by de Mooren van die plaetse; maer ook by alle de nagebuuren van het vast lant, en by den Persianen zelfs, zeer qualijk opgenomen wiert: die daer over tegen de Portugezen met eene onverzoenelijke haet ontsteken wierden: naerdien deze Moske door hunnen koning *Tahamasp* of *Tahamas*, groot-vader van *Schah Abbas*, gesticht was.

Wanneer de stad door de Persianen ingenomen was, quam zy allengs tot een deerlijken staet te vervallen, en wiert byna geheel en al verwoest, en woest: want zy wiert van alle haere inwoonders ontbloot; dewijl die ten dele in het belegh te sneuvelen quamen, en ten dele wegh-vluchten, en na andere plaetsen vertrokken. Alle de kerken en huizen, en andere gebouwen, waeren byna ten gronde gesloopt. Men vond'er niet anders dan eenige winkels, met kleine huisjes in de Bazar of winkel-straet.

De schepen van de Neerlantsche Oostindische Maetschappye, slepen de beste en de fraeiste marmer-stenen, na Batavia, om daer huizen van te bouwen, die zy (onder schijn van ballast in nemen,) wanneer zy weer ledigh van daer vertrekken. Zy zouden al over lang noch meer steenen weggenomen hebben, indien de Kan of overste van Ormus zich eindelijk daer niet tegen gestelt, en hen het weghvoeren der stenen wel strenglik verboden had.

Zelfs de Persianen hebben ook al over lang vele stenen en afbraken van huizen van dit eilant na de stad Gamron vervoert, om daer huizen van te bouwen: want Gamron is meest van de puinhoopen van Ormus gebouwt.

De stad van Ormus lagh ten tijde der Portugezen op 't jaer 1619. aen

aen alle zijden open, het kasteel was zwak, en buiten staet van bescherming. De gracht, om het kasteel, was byna toegevult, en had niet boven zes voet waters. Daer en boven was het te klein, voor noch minder volk, als daer toen hun krijgsbezetting uit bestont.

Ook hadden d'oversten, die aldaer malkanderen, van drie tot drie jaren volghden, na de Portugezen wijze, geen ervarentheit van oorlogh; men had ook gene krijgs-boumeesters, noch volk, die de busschietery verstonden: als slechts een bevelhebber, die out, en zijn ampt niet verstont.

Kasteel. Op d'uitterste Noorder of Noordwester hoek des eilants, dicht na 't vast lant van Persie toe, stont dit oudt vierkant kasteel: daer de zee van twee zijden tegen aen spoelt. Het overigh ziet na de stad toe: tusschen de welke, en het kasteel, een zeer fraeie wapenplaetse of plein, van drie hondert voeten in't vierkant leit, die haer uitzight na de zee heeft.

Het was ten tijde der Portugezen, niet zeer groot, en had slechts vier bolwerken, zonder eenen aerde walgang. De bolwerken en gordijnen waren van zekere kleine vuursteenen, en van kalk, met zeewater gemengt, gemaekt: zoo dat zy niet machtigh waren, het beuken van het grof geschut te kunnen uitstaen: en storten by wijle voor een gedeelte ter neer: hoewel de breuken t'elkens van dezelve stoffe hermaekt wierden

De gracht was niet diep: alhoewel zy met kleine onkosten diep genoegh kon gemaekt worden: dewijl de zee van twee zijden daer in valt, en haer genoechzaem water verschaft. In dezen staet was het kasteel van Ormus, wanneer het onder de Portugesen stont.

De Portugesen stoften geweldigh op de sterkte van dit kasteel, en hielden het voor onwinbaer: daer het nochtans in der daet van klein belang en onsterk was.

De Persianen versterkten het kasteel, na zy het verovert hadden, met nieuwe borstweeringen en vestingen, en rechten zekere schermen of beschutselen op, om daer achter met musketten en pijlen veiligh te kunnen schieten. Buiten op de kant van de gracht wierpen sy een halve mane op, en planten daer op eenig geschut, dat water pas langs d'aerde schoot, en zekere galdery kon beschermen.

Het kasteel is heden noch zeer fraei in staet en wezen. Sedert de koningen van Persie zich daer meester van gemaekt hebben, onderhouden zy daer op eene krijghsbezetting. De Kan van Ormus, die sijn verblijf te Gamron heeft, stelt daer zelf eenen bevelhebber op na zijn wil en welgevallen.

Deze kasteelvoogt houdt zijn verblijf en wooning in het huis, dat eertijts den koning van Ormus toequam.

Ha De haven dezes eilants is in eene bay of zeeboesem, die door twee kapen of uithoeken gemaekt wort: op d'eene kaep staet het kasteel, en op d'andere stont, ten tijde der Portugesen, eene kerke van onze Mevrouw van Hope. Maer zy schiet een weinigh meer na de stad toe: zoo dat de plaetse, daer de groote schepen, galeyen, en zelfs lichte vaertuigen, eertijts ten anker quamen, recht tegen het Noord-ooster gedeelte der stadt leit, tusschen twee kloosters, die de Portugesen aldaer hadden: het een van de Karmeliten, en het ander van d'Augustijnen.

En hoewel die plaetse het diepste van de gantsche bay inwaerts schiet, en de zee by hoogh gety de huizen drie en vier voeten hoogh in het water zet, zoo is evenwel deze bay zoo ondiep, dat by laegh zee-gety de gront of bodem meer, als twee hondert schreden droogh leit: en over hondert en vijftigh schreden van daer, komt het water niet boven een knie hoogh: en selfs op de plaetsen, daer het meeste water is. Waerom de groote schepen, buiten de baye, ontrent zes hondert schreden van de stad, en de galeyen vijf hondert, genootzaekt zijn t'ankeren. Hier door is deze haven niet zeer veiligh: inzonderheit wanneer d'ooste wint stormt, en onweer maekt, die dikwils aldaer de schepen op het lant jaegt. Het gevaer zou noch ongelijk grooter zijn, indien het nabygelegen vast lant, die de haven ten oosten en noordoosten bedekt, en het eilant Queixome, dat de haven ten Noorden en Noordwesten bedekt, het gewelt der zee-baren op hare kusten niet braken.

Eenigen

Eenigen ſtellen twee Bandels of Bayen op het eilant Ormus: een ten Ooſten, en d'andere ten Weſten: met twee gantſch veilige havens, welke door eene kleine ſtroke lants, die verre in zee ſchiet, geſcheiden worden.

Op het gantſch eilant is geen water: behalve in eenige ſcheuten, daer zout water in is: hoewel het een zouter als het ander is. Maer by noot kan men het water drinken, dat uit eenige bronnen of putten geſchept wort, die by laegh zee-gety zich opdoen. Hoe deze putten verder van de bergen zijn, hoe het water minder zout is.

Het regent ook bywijle op Ormus in drie jaren niet.

Men heeft'er alleenlijk eenige weinige putten met zoet water: daer mee de tuinen des konings en Vezirs bevochtight worden.

Ferra Gutxa, koning van Ormus, die op het jaer vijftien hondert en zes en tnegentigh regeerde, vond eenen nieuwen bron van ſoet water te *Turumbak*. Na by dezelve plaetſe, tuſſchen de rotſen, niet verre van zee, komt zeker zout water voort, dat 's lants inwoonders op Perſiſch *Abdarmon*, dat gezeit is *Artzeny-water*, noemen: dat de kracht heeft van kamer-gang te maken, en het lijf van vele onreinigheden te zuiveren.

Vele menſchen komen aldaer op zekere tijden van't jaer dit water drinken, na hun welgevallen, zoo lang als zy genoegh hebben. Wanneer zy nu ontlaſting gevoelen, zoo eeten zy (om verzekert te zijn, of zy gantſchelijk gezont zijn) een weinigh van een oranje-appel of citroen: en indien zy aenſtonts, zoo dra zy die gegeten hebben, de korlen van onderen loſſen, zoo houden zy zich zeer wel gezuivert te zijn.

Wel zijn op dit eilant drie levendige bronnen, die van verſcheide oorden uit den voet des berghs komen, en drie rivieren met klaer en helder water maken: maer het is zoo zout, als het water van de zee zelve.

In het hangen der bergen, die na 't ooſten en zuiden leggen, ſtromen kleine rivieren met zeer klaer water: maer het is mede zoo zout, dat men des zomers, wanneer de bedden, of de killen van deſe rivieren droog zijn, de boordē met groote ſtukken of klompen zouts bedekt ziet. Wanneer dit zout door de hitte der zonne geſtolt is, geeft het de plaetſe te kennen, die tot een bedde aen de rivieren des winters dient.

Ter oorzake van de zoutigheit en drooghte der aerde, ſchijnen alle velden en bergen van dit eilant van verre niet dan zoutklommen te zijn: dat een zeer bar en vervaerlijk gezicht geeft: naerdien de kleur der zout-ſtoffe zich duiſter, verbrant, en aerrachtigh vertoont.

Men heeft'er zekere zoute kley, of pot-aerde: waer van drink- en water-vaten gemaekt worden: dewijl zy het water een friſſche en goede ſmaek byzetten.

Het gantſche lant is niet anders als zout, droogh, dor, en onvruchtbaer. Waer om aldaer byna geen boom noch eenigh gewas groeien wil: behalven eenige weinige op de vlakte en in de tuinen des konings en viziers, die alles, het geen'er geplant of gezaeit wort, volkomentlijk voortbrengen. Het eilant is ook van behoeften tot levens-middelen ontbloot. *Aert en onvrugtbaerheit.*

Alhoewel nu dit eilant gantſch onvruchtbaer is, zoo groeien evenwel op zommige plaetſen eenige boomen, doch brengen gene vruchten voort: behalven eenige weinige dadelbomen, en een kleine vrucht, die aen eenige doornige heeſters groeit, met groene bladen, die een weinigh ſchaduwe maken. Daer en boven groeit'er noch een ander ſlagh van heeſter, die kleine en rouwe bladen heeft; want alle deze heeſters, (waer onder eenigen zeer dikke ſtammen hebben,) zijn zeer onaengenaem in 't oogh, en vol doornen: als ook de weinige kruiden, die deze drooge en onvruchtbare aerde voortbrengt.

Men vindt ook eenige groote en takrijke boomen, en zelfs zeer groen, in d'openingen der rotſen; niet tegenſtaende eenigen geſchreven hebben, dat lover, kruit, noch gras op dit eilant groeit.

Dit eilant geeft veel mineræl of bergh-zout, dat helder en doorſchijnend is: desgelijk zwavel, die op verſcheide plaetſe der bergen valt. In herde winters, wanneer het overvloedelijk regent, wort veel zouts van het water, dat van de bergen afloopt, door

de kraght der zonnen gemaekt.

Al het mineRael of berghzout, datmen oogſchijnlijk ſiet waſſen, is'er zeer ſcherp. Maer men gebruikt'er geen zout, tot ſpijze en gerechten, als dat door de hitte der zonne gemaekt wort: dewijl het mineRael zout het vleeſch, en al wat'er om en aen is, in plaetſe van te bewaren, op eet en verteert.

De Hollanders voeren van het eilant Ormus veel zouts na Indien.

Daer is ook zeker wit pleiſter, dat zy *Gueche* noemen: daer op het vaſt lant overvloet van te bekomen is. Noch is'er zeker rode pleiſter: maer valt zoo goet niet. Zy dienen zich ook van zekre andere ſtoffe, om gebouwen in het water te ſtichten. Deze wort van d'oudſte meſt gemaekt, die men vinden kan: daer men het bovenſte van neemt, en maekt van de reſt klompen of koeken, en laet die in de zon droogen. Wanneer alles wel gedrooght is, dan leggen zy die op een groote hoop, en ſteken'er den brant in, en laten het een wijle branden. D'aſſche, of het geen'er van komt, bewaren zy, en nemen daer een zeker gedeelte van, en ſtampen die op een vlakke, herde en effe plaetſe: waer door zy die bequaem maken om verarbeit te worden, en gebruiken die aenſtonts tot het werk. Want indien men die ſtoffe liet kout worden, en eenen dagh of twee bewaerde, zy zou bederven en nergens toe dienen. Deze ſtoffe ſtaet het water tegen, en blijft vele jaren daer tegen goet. Men heeft op het gantſche eilant gene keiſteenen; maer wel andere, die meerendeels vuurſteenen zijn: waer van ook de muuren des kaſteels ten dele gebouwt zijn.

Op het eilant Ormus valt ook zeker ſlagh van zeer zwart en blinkend zant, dat dienſtigh is om op het ſchrift te ſtrooien. De Portugeſen zonden het eertijts van Ormus na alle hunne kantoren van Indien, ten zelven gebruik.

Men zait, noch heeft daer te lande geen gerſt, noch haver. Men geeft de beeſten, als peerden en oſſen, zekere ſlagh van dikke erreten of boonen t'eeten, na die eerſt tuſſchen twee kleine meulen-ſteenen gemalen, en dan een uur in water geweekt zijn: want zy zijn zeer hart, en zeer zwaer om te verduuwen. Deze erreten worden den peerden alle avonden t'eeten gegeven: maer des uchtens ieder ontrent twee ponden grove zwarte zuiker, die byna als waſch is, die met zoo veel meel en een pont boter toegemaekt wort: waer van de ſtalknechten kleine bollen of klompen maken, die zy hen in de keel ſteken: want anders zouden zy die niet willen eeten. Daer na waſſen zy hen de keel ſchoon uit, die gantſch op malkanderen gekleeft is, en inzonderheit de tanden; het welk hen voor dat voetſel doet walgen.

Des daeghs worden de peerden eenige kruiden gegeven, die op het velt met de wortels uitgehaelt zijn, doch zy moeten eerſt wel gewaſſen, en van d'aerde gezuivert worden.

Men haelt in de gantſche Bay, en langs de gantſche kuſt van het eilant Ormus, van onder uit het water veel houts op: hoewel het grootſte gedeelte klein is: maer goet en gaef. Dit hout komt van de tegen overkuſte of zyde van Perſie, twee of drie mijlen van deze bay gelegen, daer de rivieren het van de toppen en kruinen der bergen, daer zy af ſtorten, met haer ſlepen, en in zee voeren. Het welk een zonderlinge zake is, en die zeer tegen het geen ſtrijt, dat men gemeenelijk op andere eilanden ziet, die na by het vaſt lant, of by eenige andere grote eilanden leggen: na de welke d'over- en afwatering der rivieren veel klein en groot hout na toe ſleept: welk uit of op het water komt, en drijft of daer boven op dobbert, en wort aen den oever der zee merendeels vergaen en verrot gevonden; daer dit hout, dat op deze kuſte gevonden wort, zinkt, en te gronde gaet, en in de zee zelve moet geviſcht worden, en niet geheellijk verrot is. Hierom hebben eenigen, en ook niet zonder waerſchijnelijkheit, gelooft, dat dit hout onder het water zou groeien.

Dit hout verſtrekt branthout op den haert.

Men vind ook op de kuſten van dit eilant, en in de Perſiſche zee van Ormus, onder water, zeker ſlagh van zeer lichte ſteen, en van ſtoffe en dikte als drijf-ſteen, of puin-ſteen: en altijt op plaetſen, daer onderaertſche

vuuren zijn: weshalven deze steen gantsch wit is, en daer in van d'andere steenen van die stoffe verschilt: die meerendeels of zwart of graeuw zijn: maer spongiachtigh of wit, gelijk d'andere. Men vindt'er een groote menigte dier steenen: daer inzonderheit de wintvangen der huizen van gemaekt worden: naerdien die stenen zeer licht zijn, en wel kalk vatten, ter oorzake van hunne holligheden. Ook bezwaren zy de huizen niet: maer maken het gebouw zoo hecht, gebonden en vast, dat het de woedende winden kan tegenstaen: die aldaer zeer groot zijn, inzonderheit ten tijde van de scheidingh der zaisoenen. Eenigen gevoelen, dat deze steenen uit den bergh, die eertijts zou gebrandt hebben, geworpen en gebraekt zijn: want men ziet, tot groot bewijs van dit gevoelen, op den rouften oort des bergs, een groote menighte van stenen, die zoo zwart en verbrant als kolen zijn: waer mede de gantsche rugh des berghs bedekt is, tot aen de vlakte: daer zy by hoopen op malkanderen leggen.

Dat nu de steenen, op d'oever der zee gelegen, wit, en die op den bergh zwart zijn, geschiet uit oorzake d'eerste door het water in den tijt van vele jaren, ja misschien van veele eeuwen, geschuurt, en van hunne vuiligheit en morsigheit gereinight en gezuivert zijn. Deze steenen worden by d'inwoonders *Sanchmay* genoemt, dat *Steen-visch* gezeit is: dewijl die in de zee groeit. En zoo veel steen men daer van haelt, zoo veel groeit'er weer aen: het welk den inwoonders groot voordeel is: naerdien die hun bouw-stoffe verstrekt.

Men zeit, dat eertijts dit eilant den tijt van zeven dagen gebrant hebbe: waer van de kenteekenen noch heden gezien worden: want d'aerde der bergen is rootachtigh, als verbrant: maer de gront der valeyen en dalen is bol als een spons, en gelijkt asch of levendige kalk te zijn. Het is ook geduurigh zware aerdtbevingen onderworpen.

Het geberghte is gantsch met zout bedekt, en de gantsche aerde is zalpeterachtigh.

By het waeien van zuidweste winden ontstaet een zwavelige stank uit het geberghte, die de gantsche lucht besmet, en vergiftight.

Het is op Ormus noch veel heter, als te Gamron.

De hitte woet aldaer meer dan vijf maenden, van Bloei- tot Herfst-maent, of tot in 't begin van Wijnmaent.

De dau valt'er, in het midden van den winter, den gantschen nacht over zeer overvloedelijk.

De hitte is'er in dien zomertijt, des nachts, zoo groot, dat d'inwoonders aldaer niet zouden kunnen leven, 't en zy die door verscheide middelen en kunsten de hitte wisten te temperen en matigen.

Zy hebben ook op de daken der huizen zekere holle vaten, troggen of bakken, die zoo groot, lang en ruim zijn, dat twee perzoonen gemakkelijk in een uitgestrekt, als op een bedstede, kunnen leggen. Wanneer zy dan zullen gaen slapen, zoo vullen zy het vat met versch water, daer zy tot aen den hals gaen in zitten: en alzoo blijven zy den gantschen nacht, onder den blooten hemel, om te slapen.

Men schrijft deze felle en overgrote hitte de dorheit des aertrijks toe: want behalven het zandigh is, is het ook ziltigh en zalpeterachtigh.

Uit oorzake de hitte aldaer zoo boven mate groot is, en die daer door een groote verstrooijing van geesten komt te veroorzaken, zoo zijn d'inwoonders genootzaekt, zich by na geduurigh in het water te baden: hoewel dat water niet zeer gezont noch goet daer toe is: naerdien al het water van het eilant Ormus bak- of put-water is, dat van *Bandel Kongo*, of van het eilant *Queixome* derwaerts gebraght wort, en noch door beweging van loop, noch door de stralen der zonne gezuivert is.

Het water, dat uit de putten gehaelt wort, is zoo vol slijk, dat het zoo wit als melk zich in het bad vertoont. Wanneer het gezonken is, laet het over de twee vingeren dik slijk op den bodem van de kuipen: desgelijx in de vaten, daer het in bewaert wort, om te drinken. Waneeer de hitte zeer groot is, zoo zietmen de zee, die aen de muuren van veele huizen slaet, gantsch vol menschen, zoo mannen

als vrouwen, van allerleie ouderdom. Maer die van Europe gaen weinigh in zee te zwemmen of baden: dewijl het zee-water zoo zout is, dat het de huit doet afschuuren.

Wel zijn de nachten, geduurende den zomer, ongemeen heet, en zeer ongemakkelijk: maer evenwel niet onverdraghelijk: naerdien men met de kussens en peluwen der bedden met water te bevochtigen en besproeien, zich genoegzaem weet te verkoelen.

Daerenboven is de verscheidentheit en verandering der winden, die aldaer blazen, zoo groot: datmen daer over verstomt moet staen: want in niet meer als een halfvierendeel uurs, verneemtmen daer van verscheide werkingen: naerdien d'eene veel heter, als d'andere is. Zommige doen zweten, en andere sluiten en stoppen de zweetgaten.

De winden, die het meeste in dit zaisoen waien, zijn d'Ooste, Zuid-Ooste, Zuid-Weste, en West-Zuid-Weste winden: maer zeer weinigh de Zuide wint: doch deze wint, hoe ongemeen heet die ook is, valt niet zeer ongezont. Daer en boven heeft zy dit byzonders en wonderlijks, dat zy, in het waien over het water, dat in de potten bewaert wort, om te drinken, het genoegzaem verkoelt: hoewel niet de kamers, gelijk eenigen meenen: want deze verandering en onderscheit bespeurt men niet, als in het water, dat in de potten bewaert wort.

Drank. De drank van den gemenen man en slecht volk is water. De oversten en andere groten drinken ook Spaensche wijn, en wijn van Schiras, of Persische wijn; maer dien kan men daer zelden bekomen, en is'er zeer dier.

Men heeft'er ook brandewijn, die van rijs en zuiker aldaer, en ook door gantsch Indien gebrant wort.

Men heeft'er ook zekeren drank *Tari* genoemt, die van eenen boom komt, en zoo zoet als most is: en wort overal in de herbergen en hoerhuizen verkoght: hoewel niet zonder groten paght aen den koning te geven. Hy wort van vijf of zes plaetsen in lere vlesschen op peerden derwaerts gebraght, die op ieder zijde een hebben hangen, en alle daeghs ten getale van vijf of zes hondert in aldaer komen.

Het eilant van Ormuz stont in oude tijden onder byzondere koningen, en heerschers of vorsten, die af komstigh van de koningen waren, die over het vast lant van Arabie, Persie, en andere oorden geboden, in dezer wijze.

D'eerste dezer koningen, die gedacht wort, was een zeker Arabische *Emir* of Vorst, met name, *Mahamed Dramku*, die afkomstig van d'aeloude koningen van Saba of Gelukkig Arabie was. Dees met begeerte ingenomen, om nieuwe landen te veroveren, maekte zich meester van de gebuur-gewesten, strekte zijn heerschappye tot aen den Persischen zeeboesem uit. Hy trad te *Kalayatta*, eén zeestad van Gelukkigh Arabie, met zijn volk te scheep, voer voorby de kust van Persie, en stichte de stad van *Harmus* of *Ormus* op het vast lant. Na hy zijn lant met vrede bestiert had, liet hy tot navolger zijnen zoon Soleiman na, die door de volgende koningen gevolght wiert.

De derde was *Içа*, zijn zoon. De vierde was *Lax Kari*, zoon van *Iça*, die zich uit het hof begaf, om een eenzaem leven te leiden, en verliet sijn rijk.

De vijfde was *Kaikobad*, zijn zoon.

De seste *Iça*, 2de soon van *Kaikobad*.

De zevende *Mamud*, zoon van *Iça*, die zijnen neve *Mir Xabadin Molong*, dien hy verdaght hield, op het kasteel *Gat* zette: maer hy vlughte van daer na het kasteel van Seugon, en nam de dochter van den kasteelvoogt ten wijve.

D'achtste *Xaxanta*, zoon van *Mamud*, die *Molong* vervolghde. *Mamud* quam in een gevecht te sneuvelen.

De negende, *Mir Xabatin Molong*, wiert tot koning verklaert. Daerna troude zijne dochter *Sed Alkatum*, met *Emir*, of vorst *Seyfadin Aben Azar*, zoon van *Aly*, zijn broeder, koning van het eilant *Keys*.

Niet lang daer na overleed *Aly*. Toen verhieven die van *Keys Emir Seyfadin* tot koning.

Eerlang overleed *Mir Xabatin*: Toen maekte zich de Vizir *Xarear* meester van het koningrijk. Ten zelven tijde zetten die van *Keys Emir Seyfadin* af, die na *Harmus* vlughte: alwaer hy wel ontfangen wiert, en belegerde op het kasteel van *Karean* den opgeworpen koning *Xarear*: dien hy doode.

doode. Voorts maekte hy zich meester van het koningrijk.

Na *Emir Seyfadin* zijn rijk in ruſt en vrede had gebraght, trok hy tegen die van *Keys* ten oorlogh op, om ſich over hen te wreken. Hy verſloegh vele, en nam de voornaemſten gevangen. Daer na nam hy de haven op het eilant *Gerun*, heden *Ormus*, in, deed aldaer zijne gevangelingen op eenen bergh dooden, die namaels den bergh *Kuy Koſtaron*, dat is, *bergh der dooden*, genoemt wiert. Eindelijk trok hy na Ormus, alwaer hy de reſt zijns levens overbraght.

D'elfde was *Xabadin Mamud*, zoon van *Iça*, de tweede van dien name, die zijnen oom in het rijk volghde.

De twalefde was *Emir Roknadin Mamud*, zijn neve, zoon van *Hamed*, die hem in de plaetſe volghde. Hy bevocht vele zegens, braght alles, tot aen *Safar*, een lantſchap in Arabie, onder zijne gehoorzaemheit, en regeerde 35. jaren. Hy ſterf des jaers twalef hondert acht en zeventigh.

Na hem volghde zijn zoon *Amir Seyfadin Nocerat*: maer wiert aenſtonts door *Amir Kodbadin Thahantam*, en door *Amir Moechzadin Fulad*, of *Pulad*, verjaeght. Doch na hy zich, met ſijn moeder *Bibi Banuk*, by *Sultan Gehaladin Suraget Mex*, lantvooght van *Kermon*, vertrokken had, wiert hy door ſijnen byſtant herſtelt.

Maer *Mir Kodbadin*, ſijn andere broeder, overwan hem: dies hy in een Tarrank, of lichte bark, na het eilant van *Queyome* vluchte. Aenſtonts deed zeker Melik (of koning) *Seyfadin*, *Kodbadin*, dien hy had bygeſtaen, doden, en de krijghsknechten, die eenen haet op *Malek* kregen, herriepen *Amur Seyfadim Nocerat*, en herſtelden hem op den throon, en verdreven *Malek*. Daerna dooden de twee andere broeders van *Nocerat*, met name *Amir Maſaud*, en *Amir Turkonxa*, hem, en *Bibi Banek* en *Bibi Neyty*, zijne zuſters. Hy regeerde twalef jaren, en ſtierf des jaers twalef hondert een en tnegentigh.

Maſaud was navolger van zijn broeder, dien hy gedoot had. Hy was ſtrijtbaer, maer wreet, en daer over zeer gehaet: want hy deed menighte van het gemeen volk en adel ſterven: dies de grooten des lants hunne toevlucht tot *Amir Bahadin Ayas Seyfin* namen, die een ſlave van koning *Nocerat* was, en daer na lantvooght te Kalayatte, een zee-ſtadt van Gelukkigh Arabie, gemaekt wierdt. Deez voerde een heir tegen *Amir Maſaud*, en dwong hem, zijn hertret na het lant van Kermon te nemen: van waer hy na Syrien vertrok. Hy ſtierf namaels, na eene regeering van drie jaren.

Na *Maſaud* volghde *Bahadin Ayas Seyfin*, die de twee broeders van *Maſaud*, die hem trachten te herſtellen, deed onthoofden.

Midlerwijle quamen de Turken uit Turkeſtan in groten getale, en bemaghtighden vele landen in Perſie, en quamen tot aen het koningrijk van Ormuz, dat zy verwoeſten, en d'inwoonders van daer deden verhuizen, die door bevel van *Azaez*, hun koning, na het eilant van *Queixome* vluchten. Daerna zocht deez eenigh bequaem eilant, om zijn volk te huisveſten, en quam op een woeſt eilant, twee kleine mijlen van *Queixome* gelegen: op wiens eene hoek, zeker oude man, met name *Gerun*, zijn verblijf had, die van zijne viſſcherye leefde, en daer mee de ſchepen verzagh.

Deez ried den koning zich aldaer neer te ſlaen, zonder hy zijn voornemen wiſte. De koning verzoght het eilant van den koning van Keys, dien het toebehoorde. Desgelijx alle d'eilanden van den Perſiſchen zeeboeſem. Hy verkreegh het, met beding van zekere zomme gelts te betalen, en braght daer zijn volk op. Voorts noemde hy dit eilant na de naem van ſijn vaderlant Ormuz; hoewel de Perſianen en Arabieren het gemenelijk *Gerum* of *Gerun* noemen. Deze verhuizing en bevolking van dit eilant, geſchiede des jaers dertien hondert. Deez koning gebood van daer ſedert, over het grootſte gedeelte van Arabie, over een groot beſtek van Perſie; en over de gantſche Perſiſche zee tot aen *Baçora*. Zijne navolgers hielden zich aldus tot aen de komſte der Portugeſen. Hy ſterf des jaers dertien hondert en twalef, in het tweede jaer van zijne regeering.

Zoo andere ſchrijven, had hy zijn koningrijk, na hy de zaken van zijnen

nieuwen staet in orde gebraght had, aen *Amir Ayzadin Gordonxa*, zoon van *Salkor*, en *Bibi Zeineb*, den neve van eenen der vorige koningen, overgedragen, en was toen na Kalayatte, in Arabie, getrokken, alwaer hy geruftelijk stierf.

Gordonxa voerde oorlogh met den koning van *Keys*: dewijl die de schepen van Indiën belette te *Keys* te komen. Maer de koning van *Keys* wiert overwonnen en vlughte. Daer na quam deez weder, en nam eindelijk *Gordonxa* gevangen, onder schijn van hem t'omhelzen, en voorwaerde van vrede te maken. *Bibi Sultan*, gemalin van *Gordonxa*, gaf het bestier des lants aen *Malek Guaya Kadin Dinar*, zoon van *Xamxa*, zijn broeder, over

Na verloop van vijf maenden keerde de koning van *Keys* weder na *Ormus*, en braght zijnen gevangen, *Gordonxa*, met sich, die met groote vreughde in de stad gebraght wiert. Maer *Dinar*, die reeds den koning gespeelt had, wilde *Gordonxa* niet gehoorzamen: dies hy gedwongen wiert van daer na het vaste lant van Persie te vertrekken, en hield zich op het kasteel van *Minab*.

Dinar, die voor de wederkomste van *Gordonxa* vreesde, en zagh, dat zy alle *Gordonxa* toevielen, vluchte na het koningrijk van *Makron*, gelegen tusschen het lant van Persie en *Send*, of *Ind*. Toen wiert *Gordonxa* op 't eilant wel ontfangen, alwaer hy des jaers dertien hondert en achtien overleed.

Na hem volghde zijn zoon, *Amir Mobaresadin Bararon Xa*, die, benefens zijnen broeder, door eenen van sijne hopmannen, met name *Mir Xabadin Issuf*, des jaers dertien hondert en negentien, gevangen genomen, en in de gevangkenis gesmeten wiert.

Voorts bleef *Issuf* koning: doch wiert, niet lang daer na, door *Mir Xa Kodbadin*, d'andere broeder van den gevangen koning, beoorloght: ook quam *Dinar* met een sterk vliegend leger van *Makron*, *Kodbadin* te hulp. Maer wanneer hy *Issuf* veel sterker zagh, maekte hy met hem een verbont van vrientschap. Daer na deed *Issuf* den gevangen koning, en zijne moeder en broeder, doden. *Kodbadin* vlughte van daer na Kalyatte, met *Bibi Mariam*, gemalin van *Ajas Ceysin*. Namaels quam hy onverziens met een groote maght van volks te *Ormus*, en nam *Issuf* gevangen.

Mir Xa Kodbadin, zoon van *Gordonxa*, en toen achtiende koning van Ormus, deed aenstonts *Issuf*, zijne gemalin, en twee zoonen, dooden, nam het eilant van *Keys* in: en de koning *Malek Guayadadin* nam het eilant van *Bahren*, *Katifa*, *Karga*, en *Derab* in, en heerschte over de zee-kusten van Persie en Arabie: van waer hy alle jaers eene groote schatting trok.

Maer wanneer des jaers dertien hondert vijf en veertig *Kodbadin* ter jaght op het vaste lant getrokken was, nam *Rud Xur Nasomadin*, zijn broeder, het eilant van Gerun of Ormus in bezit, en deed zich tot koning uitroepen. Wanneer *Nasomadin* zagh, hoe weinigh volks hem erkende, trok hy van daer na het vast lant. Hebbende daer na *Homer Soiadin*, lieutenant van *Kodbadin*, op zijne zyde gekregen, overwon hy hem door verraet: want deez viel hem met veel volks van zijn krijghsheir toe. Hier op vluchte *Kodbadin* na Kalyatta, en bleef'er een jaer. Wanneer hy namaels bericht van de doot van *Nosomadin* kreegh, en hoe die by uitterste wille zijnen zonen, *Xembe* en *Xady*, belast had, de voeten van *Kodbadin*, te Kalyatta te gaen kussen, en hem het koningrijk over te leveren: maer ziende dat die zich als koningen droegen, zoo trok hy tegen hen ten oorlogh op, en overwon hen, en maekte zich meester van het eilant Ormuz. Hy sterf namaels in Nakelstan, een lantschap van Mogesstan, des jaers dertien hondert zeven en veertigh.

Turonxa, zijn zoon, (die het leven der koningen, zijne voorzaten, zoo in dicht als ondicht beschreven heeft,) wiert na *Kobadin* koning van Ormus. Hy overwon *Xambe* en *Xady*, en sterf, na eene regeering van dertigh jaren, des jaers dertien hondert acht en zeventigh.

Na *Turonxa* wiert sijn oudste zoon, *Mazud*, koning van Ormus.

Na hem, *Xabadin*, de tweede zoon van *Turonxa*.

Na hem volghde *Salgar*, de derde zoon van *Turonxa*. Onder wiens regeering

geering *Sofi Hhalila* gantsch Persie bemaghtighde, en quam tot aen het gewelt, tegen over het eilant Gerun, of Ormuz, gelegen. Maer hy kon aldaer niet overtrekken, by gebrek van schepen. Eindelijk trok *Hhalila* weer te rugh, zonder *Salgar* te bescha-digen, dan in zijne gewesten van het vast lant. Hy heeft gene andere oorlogen van belang gevoert.

Xauwes, zijn navolger, regeerde gerustelijk.

Na hem volghde *Seyfadin*, de tweede van dien name, die regeerde wanneer de Portugesen, des jaers vijftien hondert en zeven, onder gelei van *Alfonses Albukerk*, op het eilant van Ormuz quamen, en Indien met hunne schipvaert begonnen aen te doen.

Hy was toen noch zeer jong, en in zijne kintsheit, en stont onder voogdyschap van zijnen vaders slave, *Atar* of *Kogear* geheten, een man van kloek beleit en groote schranderheit: maer die het niet wel met den onmondigen koning voorhad. Want alle zijne raetslagen schenen hier op te oogen, dat, zoo lang hy leefde, de kroone en koninglijke naem by den onmondigen koning was: maer hy het gezagh en bewint over alle zaken behield.

Hier en tusschen traghte Albukerk door alle middelen en gewelt de stad Ormuz zich voor *Emmanuel*, koning van Portugael, t'onderwerpen, of ten minsten die, met het bouwen van een kasteel, çijnsbaer te maken: want koning Emmanuel had het oogh op de stadt Ormus inzonderheit geworpen, om de Turken, en andere Mahometanen, uit den Persischen zeeboesem, (daer langs zy na Indien met hunne koopwaren voeren) te sluiten, en allen dien koophandel in Portugael over te brengen.

Om dan zijn voornemen uit te werken, en het gebiet over de gantsche zee, die Gelukkigh Arabie van het eilant *Sokotoren*, tot aen den Persischen zeeboesem bespoelt, te hebben, begaf hy zich met zes welbemande schepen op zee. Maer het doght hem een schande te zullen zijn, op die kuste als een zee-rover te schuimen.

Dies nam hy een ander besluit, en traghte het koningrijk van *Ormuz*, den koning van Portugael t'onderwerpen. Hy vertrok dan met zijne krijgsmaght, den twintighsten dagh van Ooghstmaent, des jaers vijftien hondert en zeven, na den mont van den Persischen zeeboesem, en voer voorby de kaep van *Rosalgat*, en liet het anker voor *Kalayat*, (een edele en d'eerste stad op die kuste, en onder het gebiet des koningrijks van Ormuz gelegen) vallen, om te ververschen, en voorraet van lijftoght in te nemen. Komste der Portugezen t'Ormus.

De stedelingen quamen in gesprek met *Albukerk*, en maekten, uit vreze voor onheil en rampen, (want der Portugesen naem was toen by die volken reeds zeer vermaerdt en beroemt,) een verbont van vrede en vrientschap, op zekere voorwaerden, die *Albukerk* zelf hen voorschreef. Toen trok hy na *Kuriatte*, een andere stad des koningrijks van Ormuz, en op de kuste van Arabie gelegen. Maer aldaer vond hy de gemoeden der inwoonders heel anders gezint: want zy liever de Portugesen met de wapenen wilden verjagen, als met hen d'aengebode vrede maken. Hoewel hen dat zeer qualijk verging. Want *Albukerk*, om die woede en trotsheit te bedwingen, lande met een sterke magt van krijgsvolk, en bestormde de stad, daer de krijghs-bezettelingen, na eenigh tegenstant te bieden, uitvlughten. Voorts trad hy in de woeste en verlate stad, en deed die tot schrik verwoesten, en in brant steken: desgelijx de schepen, die voor de stad ten anker lagen. Op een zelve wijze veroverde hy de steden *Maskata*, en *Orfazan*, die ook onder den koning van Ormus stonden, en met sterke wallen en krijgsbezettingen verzien waren. Van daer vertrok *Albukerk* met zijne schepen en krijgsvolk na Ormuz, sijn voornaemste ooghwit, en deed den jongen koning *Zeifadin* en zijnen vooght *Atar* aenzeggen: dat Emmanuel, koning van Portugal, tegen de Mahometanen, vyanden des Kristen naems, (inzonderheit zoodanig de koning en zijne voogden waren,) een doodelijke en eeuwighduurende oorlogh, byna als door erf-recht, aengevangen had, en die niet, als met overgeving van de andere parthye, kon ge-eindight worden. Indien zy gezint waren, eene jaerlixse schatting te betalen, na den voor-

voorgang van vele koningen van Afrika en Asie, dan zou hy in rust en vrede weder vertrekken: maer zoo zy weigerden, zich onder sijne gehoorzaemheit te begeven, zoo moesten zy zekerlijk weten, dat zy tegen hem, tot hunnen ondergang, zouden moeten oorlogen.

De koning, verschrikt door den gelukkigen en voorspoedigen voortgang van Albukerk, en vrezende voor noch erger, geliet zich met liestallige woorden, en een listigh aerzelen, tot vrede te nijgen. Door raet evenwel der rijxvoogt *Atar*, stelde hy de zake uit, en draelde, Albukerk t'antwoorden, ter tijt toe de nieuwe hulp-troepen der bontgenooten, die alle uuren verwagt wierden, uit Persie zouden aengekomen zijn. Wanneer die dan in de stad gekomen waren, gaf de koning, zonder eenigh schoorvoeten en omwegen, Albukerk ten antwoort: Dat de koningen van Ormus niet gewoon waren, tol aen vreemdelingen te betalen: maer van hen te vorderen. Indien de Portugesen gelijk recht en vryheit, neffens d'andere handelaers, genieten wilden, zo zou hen in die haven te handelen vryheit en verlof vergunt worden. Dan by aldien zy kracht en gewelt in 't werk wilden stellen, zy zouden haest gewaer worden, hoe veel gewapende Arabieren en Persianen, van half naekte Kaffers en onbehouwe en plompe Moren verschilden.

De rijxvooght *Atar* had meer als twintigh duizent krijghsknechten in dienst; welker eene gedeelte hy op de koopvaerdy-schepen verdeilt had, die hy langs het gantsche strant deed leggen, en stak met d'oorloghs-schepen zelf in zee: ten einde hy, by aldien misschien Albukerk de vloot, na by strant gelegen, moght aentasten, de Portugesen aldus van achteren en van voren als in een net zou besluiten. Maer Albukerk taste de vloot van *Atar* met een fel gevecht aen, en verоverde alle des vyants schepen, en stak de meeste in brandt, en boorde andere ten gronde, met sneuvelen van vele menschen: daer aen de Portugese zijde niet meer als tien te sneuvelen quamen. Wanneer koning *Zeyfadin* dien neerlaegh bespeurde, en wel wiste, dat het eilant zonder schepen niet kon beschermt worden, zoo zond hy aenstonts eenige gezanten aen Albukerk, met verzoek van vrede; die hy minnelijk ontfing, en gehoor verleende, en deed den brant, die d'andere schepen reeds had aengetast, uitblusschen.

Voorts begon men des anderen daeghs van voorwaerden van vrede te spreken, en te handelen, die ook in dezer wijze getroffen wiert.

Zeyfadin en alle de volgende koningen van Ormus zouden zich onder bescherming en gebiet der koningen van Portugael met goet recht begeven, en hen jaerlix vijftien duizent Serafs tot schatting geven.

Daer en boven zou hy eene plaetse, om een kasteel te stichten, aen Albukerk, na zijn welgevallen en goetdunken, toestaen, en de stichting, met gereet gelt en andere behoefte te hulpe koomen, en bystaen. Midlerwijle wiert het kasteel gesticht, dat Albukerk met groten yver trachte voort te zetten. Maer het Portugeze jongmanschap en adel begon te morren, dat zy gehele dagen in slaeffen arbeit bezigh gehouden wierden: daer de Turksche schepen vry en vrank op zee voeren, op de welke groote en rijke buit te behalen was. Het oproer nam allengs d'overhant, tot dat twee scheeps-hopluiden, met hun volk, zonder *Albukerk* te vragen, of verlof te verzoeken, weer na Indien trokken.

Geweldig speet het dien admirael, dat hy van zulke treffelijke, en byna uitgevoerde zeetoght versteken wiert. Maer hy vond zich genootzaeckt, den tijt toe te geven, en d'andere te volgen. Doch wanneer hy, na verloop van eenige jaren, onderkoning van Indien, van wegen de Portugesen, gemaekt was, zoo braght hy dit werk, na het veroveren van Goa en Malakka, ten gewenschten einde. Het welk in dezer wijze geschiede.

Des jaers vijftien hondert en vijftien deed hy twee en twintigh oorloghs, en vele koopvaerdy schepen toe te rusten. Hy liet een gerught te Goa loopen, met deze vloot schepen na Aden (eene stad aen den mont van het Roo Meir gelegen) te zullen varen: ten einde die van Ormus, den snof van zijnen aenslagh, niet zouden in den neus krijgen.

Ge-

Gekomen te Maskata, keerde hy wederom, en trok recht op Ormuz aen; door wiens onverwaghte komste de koning van Ormuz niet weinigh verschrikt wiert, en een grote ontsteltenis t'Ormuz ontstont. Want de rijxvooght *Atar* of *Kogetear* was reeds overleden, en *Noradin* de stadvooght had koning *Zeifadin* met vergif om 't leven gebraght, en zijne kinderen van het rijk berooft, in wiens plaets hy den broeder van *Zeifadin*, met name *Toro* of *Torunxa*, (gelijk eenigen hem noemen,) gestelt had. Nadien dan *Noradin* *Toro* te vore met veele diensten, en nu met dezen nieuwen weldaet aen hem verpligt had, zoo bestierde hy het rijk en den koning, na goetdunken en welgevallen. En om het rijk noch meer in zijne maght en gewelt te brengen, had hy zich, met dienaers en trawanten, die hem in het byzonder getrouw waren, omringt. Onder deze waeren drie volle gebroeders, die by *Noradin*, dewijl sy hem in namaegschap bestonden, de voornaemste plaetse van waerdigheit en gunste bezaten.

Maer onder alle munte verre uit zeker *Hamedes*, out vijf en dertigh jaren, die in heerschzught en kloek beleit van zaken, den rijxvooght *Atar*, zeer gelijk was. Deez was allengs, met de herten van allen aen sich te trekken, en de zwaertste ampten op zich alleen te nemen, tot die maght opgeklommen, dat hy het gantsche rijk na zijn welgevallen bestierde en handelde: zulx de koning naulix, zonder bevel van dezen *Hamedes*, niet deed of liet. Ja ook *Noradin*, door wien *Hamedes* tot dien top van eere en gezagh gestegen was, scheen, by hem te vergelijken, in't voetzant te leggen, en niet met allen geacht te worden.

Zwaer viel *Toro* deze dienstbaerheit: maer dorst zich evenwel tegen *Hamedes* niet kanten, noch uit zijne handen zich ontslaen, om niet misschien, na 's lants wijze, van oogen en leven berooft te worden.

Wel wiert het verbont, met de koningen van Portugael opgerecht, onkreukelijk gehouden, en der Portugesen oversten, die door Ormus quamen reizen, herbergh verleent, en Emmanuel, koning van Portugael, een jaerlixe schatting, volgens ontwerp van Albukerk, betaelt. Maer evenwel stonden de zaken zoodanigh geschapen, dat *Hamedes*, die een tomeloos gebiet voerde, den koning en het rijk van de Portugesen aftrok, en koning Emanuel eenighzins het gebiet des eilants by bede scheen te bezitten.

Want koning *Toro* had reeds, uit dwang van *Hamedes*, die meer na de zyde der Persianen als Portugesen helde, de mutse, door *Ismael Sofi* overgezonden, ontfangen: desgelijx de gebeden en geloofs-artikelen van *Ali*: (die de Persianen voor hunnen profeet houden) waer by hy beleed en verklaerde, een onderdaen of leenman van den koning van Persie te zijn.

Na alle deze dingen in het licht gekomen waren, besloot Albukerk koning *Toro* uit de rampzalige slavernye van zijne dienstgenoten te verlossen, en geheellijk in de bescherming en getrouwheit van koning Emmanuel te vestigen.

Zoo dra hy t'Ormus quam, omringde hy aenstonts het eilant met zijne schepen, ten einde derwaerts van andere plaetsen gene bystant noch voorraet van lijftocht kon na toe gevoert worden.

Daer na deed hy den koning aenzeggen, dat hy gekomen was, om nieuwe verbont-wetten tussen den koning van Ormus en Portugal te maken.

Koning *Toro*, die over de komste van deze grote vloot schepen verbaest en verslagen stont, vaerdighde aenstonts eene bode aen Albukerk af, en liet hem vragen, wat zijn begeren was. Het kort van Albukerks eischen bestont hier in: Behalve de jaerlixe schatting, die *Toro* den koningen van Portugael ter goeder trouw betalen most, toe te staen een kasteel en herbergh of logie voor de Portugesen by de stad te stichten, om den handels halve.

Dit stont koning *Toro* toe: en wert het verbont met plechtelijke eede ter weder zijde getroffen.

Maer midlerwijle het kasteel ter zelver plaetse, daer het voor zeven jaren begonnen was, gestight wiert, zoo spande *Hamedes* alle sijne krachten tzamen, uit vreze van uit zijn gezagh, door de Portugesen, die in de stad de heerschappye hadden, te raken,

 ken,

ken, om het begonnen werk des kasteels te beletten. Zoo dra men dit vernam, overviel Albukerk *Hamedes*, (die met heerschzugt ingenomen was) en deed hem, door eenige opgemackte perzonen, om 't leven brengen.

Na de doot van *Hamedes* vond Albukerk gene hindernis meer, noch iet, dat hem belette, of in het volvoeren van den opbouw des kasteels kon stooren. Hy deed dan met groote naerstigheit het begonnen werk voltoijen. Zelf koning *Toro* verschafte overvloedelijk bouw-stoffe en andere nootwendige behoeften. Daer na wert ook al het grof geschut, dat tot muiten en opstant zou kunnen aenmoedigen, dien van Ormus ontnomen, en de wapenen van Portugael opgerecht.

Ontrent dertigh mannen van koninglijken bloede, die uit zucht na het rijk, door de koningen of dwingelanden, met een gloeiend yzer, geblindt waren, en in de stadt op 's konings onkoste gespijst wierden (ten einde om hunnent halve geen oproer zou ontstaen) verzond Albukerk na Goa, onder zorge van eenige opzienders, die hen alles, wat tot lijf- en levens-behoefte van node was, op onkoste van koning Emmanuel, zou verschaffen. Aldus zwoer koning *Toro* met de zijnen aen Albukerk getrouwheit, van wegen den koning van Portugael.

Na Albukerk de zaken van Ormus beslegt had, keerde hy weer na Goa. Maer naulix was hy in de stad getreden, of hy overleed dezer werelt.

De Mahometanen noemen dezen Albukerk *Malandy*: dewijl hy van Melinde, een gewest in Afrika, dat zy *Maland* noemen, gekomen was.

Albukerk sterft. Namaels weigerde koning *Toro* den Portugesen, de gewoonelijcke schatting te betalen; dewijl de Portugesen hem niet beschermden tegen *Mokrin*, heer van het eilant *Baharen*, zijn leenman, die de zee onveiligh met kapen maekte, en de koopluiden belette, na het eilant Ormus te trekken.

Sequeira, Luitenant van den koning van Portugael, verving het bewint der zaken, die zeven schepen, met vier hondert Portugese krijgsknechten, aen *Antonius Korrea* gaf: waer by koning *Torro* twee hondert *Terraden* of berken voeghde, met ontrent drie duizent Persianen, onder beleit van *Raiz* of admirael *Xaraf*.

Mokrin vergaderde, aen zijne zijde, een heir van twaelf duizent mannen: onder de welke waeren drie duizent Arabische ruiters, vier duizent Persiaensche booghschieters, en eenige Turkse moskettieren, en weinigh van zijne onderzaten, die niet als met een zabel en javelijn gewapent waren. *Mokrin* quam in het gevecht te sneuvelen: en raekte door dit middel het eilant van Baharen, in handen van den koning van Ormuz, die het aen zekeren *Bardadi* gaf, met beding van hem alle jaers veertigh duizent *Serafs*, tot schatting, te betalen.

Wanneer nu *Sequeira* zagh, dat men zijnen koning bedroogh, ten aenzien van de paghten en tollen, zoo stelde hy Portugeze rechters, en Kommisen aen de haven, tot groot verdriet der Arabieren.

Toro sloegh namaels, op het einde des jaers vijftien hondert een en twintigh, aen het muiten, en deed alle de Portugezen, die hy in Ormuz kon achterhalen, doden: behalve de genen, die zich op het kasteel vertrokken hadden: desgelijx wierden alle de genen, die zich te *Kuriate*, *Soar*, en op het eilant *Baharen* bevonden, ten zelven tijde ter neer gehouwen, of gevangen genomen. Daer na stelde *Toro* alle sijne krachten in 't werk, om het kasteel der Portugezen te bemaghtigen; maer vergeefs. Eindelijk vluchte hy, uit vreze voor de komste der Portugeze vloot, na het eilant van *Queixome*, met alle d'inwoonders van Ormus, en hun goederen. Daer na stak hy de stad in brant, die den tijd van vier dagen duurde.

Maer *Raiz Xaraf*, d'aenrechter der muiterye, wanneer hy de komste der Portugezen vernomen had, en voor straffe vreesde, dode den koning, en stelde in zijne plaetse *Mamud Scha*, een van de zoonen van *Zeifadin*, de tweede van dien name, in sijnen ouderdom van dertien jaren.

Deez maekte vrede met de Portugesen, op besprek van twintigh duizent *Serafs*, tot schatting, aen den koning van Portugael jaerlix te betalen.

Daer

Daer en boven zouden d'inwoonders al het geen, dat zy in de stad den Portugesen ontnomen hadden, herstellen: die zich daer en tegen met gene tollen, noch met het gerecht zouden mogen bemoeien.

Ontrent des jaers vijftien hondert en vijftigh wiert Ormus door de Turken uitgeput en verwoest.

De koning, die des jaers vijftien hondert zes en zestigh over Ormus heerschte, was *Siafirusia*, of *Xafiruxa Gialedin* geheten: en die des jaers vijftien hondert en tachentigh regeerde, *Ferragutxa* genoemt.

Deez laetste, die zeer oudt en bedaeght was, had groote begeerte na het gelt van zekere *Bifatme*, weduwe eener *Rex Bradadiu*, zijn onderdaen, en vizier van Mogostan. Dies floegh hy haer voor, om haer te willen trouwen. Waer op zy hem ten antwoort gaf, *dat zy daer in zou bewilligen, wanneer de koning een nieuwe tuin te Tarumbake zou gemaekt, en een nieuwen bron van zoet water ontdekt hebben.* Aenstonts deed de koning een beter tuin toestellen, als d'eerste, en vond een schoonen bron met versch water. Maer kreegh evenwel het gelt van de weduwe niet.

De koning, die des jaers zestien hondert en zes over Ormus regeerde, was *Xeque*, (dat is, overste of vorst) *Ajo* geheten. Anders wort hy ook by eenige Schrijvers *Ajo-Sja*, (dat is, konig *Ajo*) genoemt.

En alhoewel de Portugesen het eilant Ormus, door kloek beleit van *Alfonses Albukerk*, ten tijde van hunnen koning *Emmanuel*, des jaers vijftien hondert en zeven verkregen hadden, zoo wierdt nochtans de wettige staet-vervolging der koningen des lants, een langen tijt behouden: zoo dat de zonen den vaders in de regering volgden: hoewel met groote onderdanigheit aen de krone van Portugael.

Het eilant van Ormus wiert in die tijden wel door een eenigen opper-vorst bestiert; maer hy moght niet een voet van het eilant zetten, zonder verlof van den Portugesen lantvooght. Wel wiert hy by de Portugesen met grote praght en staetsie gehandelt en onthaelt, en als een koning gedient; maer evenwel was by hem noch altijt eenige onderdanigheit, ten aensien van de Portugese krone: naerdien hy daer aen jaerlix eene schatting moest betalen.

Na de doot van den koning wiert by d'inwoonders een ander uit koninglijken bloede, met groote pleghtigheit, gekoren: hoewel niet zonder bewilliging en toestemming van den Portugesen lantvooght.

Deez nieuwe koning was gedwongen, den eet van getrouwheit en gehoorzaemheit aen den koning van Portugael te doen: waer na de Portugese lantvooght hem, uit den naem van zijnen koning, de scepter en kroone aenbood, en geleide hem met groote staetsie na het paleis.

D'oude koningen van Ormus bezaten ook grote wijdstrekkende landen en steden aen de zijde van Persie en Gelukkigh Arabie: als onder andere in Persie het lant van Lar, en Mogostan: welke laeste gemenelijk de kuste van Persie genoemt wort. Wijdstrekkend gebiet der oude koningen van Ormus.

Het lant van Lar was door zijne rouwe en moeielijke bergen, en door zijne smalle doorgangen, tot groote versterking, en als tot een bolwerk voor het eilant van Ormus, tegen den Pers.

Namaels maekte de Pers den koning van Ormus, Lar, en andere landen, die hy op de vaste kust van Persie bezat, afhandigh: desgelijx namen de Arabieren de landen, die hy op de kuste van Arabie bezat, hem af.

Na de Persianen het lant van Lar, dat eertijts onder eenen byzonderen vorst stont, ingenomen hadden, wiert het eilant van Ormus daer door des te onsterker, en lagh voor den Persisch open.

D'oude koningen van Ormus hadden voor een gewoonte, tot voorkoming van oproer en muitery, alle hunne magen en bloetvrienden, (die eenige voorwending en zeggen op het koningrijk, en tot de krone hadden,) beneffens vrouw en kinderen, in afgesloote kasteelen te zetten: daer op zy, met een prachtigh onthael, zeer nauw gehouden en bewaert wierden, ter tijt toe, de koning op een andere wijze over hen disponeerde. Zy hadden ook eene gewoonte, hunne naeste magen, als broederen, en anderen van koninglijken stam, van het gezight te Hoe zy zich van hun rijk verzekerden.

beroven, om zich des te beter van hen te verzekeren: want blinden werden by hen, volgens 's lants gewoonte, uit het rijk gesloten.

Dit blinden en beroven van gezicht geschiede in dezer wijze. Zy namen een koper bekken uit het vuur, zoo heet als het was, en hielden dat veelmalen voor d'oogen des genen, dien zy wilden blint maken: zoo dat die, zonder iet anders daer aen te doen, het gezight verloren. D'oogen ondertusschen bleven even helder en klaer, als te voren.

Dit blinden geschiede ook, zoo andere zeggen, met een heet en ofgloejend yzer.

Maght en rijkdom der koningen van Ormuz.

De rijkdom der koningen van Ormus was eertijts zeer groot: want uit de tol-gelden, die van d'uit en ingebragte koopmanschappen gegeven wierden, hadden zy zich groote middelen en rijkdommen beschaert, en aldus, door dat middel, de palen huns rijks wijd en breet uitgebreit: naerdien zy de heerschappye over vele nabygelegen eilanden en steden, op het vast lant, zoo op de kuste van Arabie als in Persie, gelegen, gevoert hebben. Die zy naderhant door onachtzaemheit en nalatigheit verloren. Want zy lieten alle zake van oorlogh en vrede, op de zorge van hunne oversten, en bevelhebbers aenkomen, en lagen ten hove in wellust en overdaet verzopen. Wanneer dan de rijxraden en bevelhebbers dit zagen, namen zy, na zy allengs grote middelen en rijkdommen bekomen hadden, het koninglijk gezagh aen, en lieten den koning niet als den bloten naem overigh. Zy hadden het bewint over alle zaken, ja ook over de schatkist, en bestierden eindelijk alles na hun welgevallen en goetdunken, arbeiden alleenlijk om hun eigen gewin, en gelt en goet by een te schrapen. Hier door wiert de maght der koningen verminder: en begonnen hunne kraghten allengs te bezwijken: zoo dat zy den vyant, gelijk voorhene, niet langer konden weerstaen, noch verdrijven; maer wierden de koningen van Portugael in het stuk van schattingen onderworpen en çijnsbaer, gelijk aenstonts breder gezeit is.

Des jaers sestien hondert twee en twintigh wierdt het eilandt en de de stadt Ormuz, den koning van Ormus en den Portugesen, door de Persianen, onder de regeering van den Persischen koning, *Schach Abbas*, en met bystant der Engelsen, afhandigh gemaeckt: het welcke zich aldus toedroegh.

Wanneer de Portugesen de verovering van de vesting *Queyxome* (op de hoek van het eilant *Queyxome* gelegen) vernomen hadden, zonden zy aen den Kam van Schiras, uit den naem van den koning van Ormus en Goazi, om aen hem eenige voorstellen van verdragh te doen. Voorts verzochten zy de vrede, met zulke schandelijke neerslaghtigheit, en zulke klare merktekenen van vreze, dat de Persianen (die zich met d'overwinning der vesting *Queyxome* zouden vergenoeght gehouden hebben, naerdien zy wisten, dat te dier tijde d'Usbeekse en Zagataise Tartaren in het landt van Korozan gevallen waren,) besloten, zich van die gelegentheit te dienen, en in het voorbygaen en ter loop de rijke stad van Ormus uit te plonderen

Hierom zond de Kam van Schiras, (zonder zich langer op het eilant van Queyxome op te houden) aenstonts eene groote menighte van Terrados, of berken, met ontrent vier duizent mannen, zoo Persianen als Arabieren, onder gelei van *Emankulibey*, Lieutenant van den Kam van Schiras. Deez vond de stad wel van alle de Portugesen, en van het meestendeel der Arabieren verlaten: maer evenwel vol van allerleie koopmanschappen, die zy niet op het kasteel hadden willen brengen.

Wanneer dan de Persianen zagen, dat zy in de stad, zonder de minste tegenstant getreden waren, en hunne genaekgraven, zonder vreze voor het geschut des kasteels, konden maken, zo staken zy aenstonts de spa in d'aerde, en brachten hunne affnijdingen tot aen de kant van de gracht: daer zy lichtelijk over geraekten, dewijlze ondiep was. Voorts tasten zy het bolwerk van S Jakob aen, dat zy ondermijnden, en voor een gedeelte sloopte, en in weinigh dagen tijts veroverden, met een gedeelte van dezelve plaetse: zonder de krijghs-bezetting

ting in al dien tijt een eenigen uitval deed.

Den derden van Bloeimaent gaven zich de belegerden, ten getale van vierhondert weerbare mannen, (zonder de vrouwen en kinderen, dewijl men dezelve reeds eenige dagen te vore na Maskate gezonden had) na een belegh van derdehalve maent, over.

Het kasteel wierdt op d'aenbiedingen, die d'Engelsen deden, overgegeven. Te weten, alle de menschen in 't leven te laten, en die in twee van hunne schepen, na Maskate te voeren. Het welk ook stips nagekomen wiert: behalve dat de Persianen sich van den perzoon des konings van Ormus, en van Goazil verzekerden: die met hun huisgezin krijghs-gevangenen bleven: beneffens hun schatten van gout en peerlen, tot buit der Persianen: die over de twee millioenen gouts geschat wierden, behalve andere edele gesteenten en rijkdommen der burgers: als ook drie hondert stukken geschuts. De Persianen verloren in het belegh veel volks. De Portugesen, eer zy het kasteel overgaven, vernagelden al het geschut, en maekten het onbruikbaer.

De koning van Ormus, en andere Arabieren, wierden aenstonts na Persie vervoert, met *Goazil Raia Noradina.* Deez laeste was een onderdaen van den koning van Spanje, en een jong heer, wel gemaekt van leden, verstandigh, en in de historien van Persie en Arabie volkomen ervaren. Hy had in den aenvang des beleghs vijf hondert duizent kroonen, in dukaten en Xerafins, den Persianen aengeboden, om na Maskate of na Goa gezonden te worden.

De rampzalige koning van Ormus bood van zijde, al het zilver, dat hy had, om dezelve gunste te mogen genieten: maer de Portugesen sloegen dat af, niet tegenstaende zy onderdanen van den koning van Portugael waren. Waer uit men zoude mogen vermoeden, dat de Portugesen dat werk te voren met de Persianen heimelijk besteken hadden, wanneer zy aen het eilant *Queixome* om vrede gezonden hadden.

D'Engelsen bedongen voor den bewezen bystant by den Pers, de helft, of een gelijk gedeelte van den tol en andere rechten.

D'oorzake van het verlies van de stad en kasteel van Ormus, was d'opstanding en muiterye der Portugeze soldaten, die op het Portugeez kasteel van het eilant Queixome in bezettingen lagen: dewelke opstonden, en met de vyanden, tegen wil en dank van het opperhooft *Ruy Freira*, parlementeerden. Indien ook het Portugees opper-hooft des kasteels, na den raet der krijgsbevelhebbers, de gracht, die tusschen het kasteel en de stad was, met het openen van eene sluize, vol waters had doen lopen, de Persianen zouden zoo lichtelijk de stad niet vervovert hebben.

Eer de Portugezen Indien ontdekt hadden, kreegen de volken van Europe alle d'Indische koopwaeren, over het eilant, of de stad Ormus: want uit Indien wierden zy te scheep na het eilant Ormus, en van daer na de stad Bassora, langs den Persischen zeeboesem, en *Eufrates* gevoert: welke stad op de byeenkomste van den *Eufrates* en *Tigris* leit. Van Bassora werden zy te lande met de Karavanen op kemels, na de stad *Bagdad*, op den *Tigris* gelegen, gevoert. (By ouds was groote schipvaert op het eilant Ormus.)

Van *Bagdad* trok men door de woestijne van Syrie, een reize van 40. dagen, op *Aleppo*, en van daer op de stad *Tripolis* in Syrie, aen de middelantse zee, een reize van drie dagen. Van *Tripolis* werden de koopwaren over de middellantse zee, na Europe gevoert. Hier uit blijkt, dat Ormus eertijts een pakhuis en schuur der Indische koopwaren was. Maer sedert de schipvaert op Oostindien, voorby de Kaep van Goeder Hope, ontdekt wierdt, is deze wegh en lantreize ten deele vervallen en afgekomen: hoewel ook noch heden bywijle vele Persische en Indische koopwaren, en inzonderheit Persische zijde, over Ormus langs den selven wegh met de Karavane gevoert worden.

Het eilant en de stad, is door zijne gelegentheit aen de monden van den Persischen zeeboesem, en door zijne twee havens, wonder wel tot den koophandel en schipvaert, uit alle gewesten van 't ooste, gelegen.

Na Ormus door de Persianen ingenomen en verwoest was, wiert de koophandel, en stapel der Indische waren, van daer na de stad Gamron, op de kuste van Persie gelegen, overgebraght. Want de ondergang van Ormus, was d'opgang van Gamron.

Vervolgens zullen wy hier de nabyleggende eilanden *Baharen*, *Queixome*, en *Kesem* beschrijven.

Het Eilant van
BAHAREN.

IN den golf of zeeboesem van Persie leggen vele eilanden, die onder den Pers staen: maer het voornaemste van allen is het eilant van *Baharen*, of *Baharem*, of *Bahrem*. *Baharen* wort by *Strabo* en *Plinius* *Tilos* genoemt. Het wort ook by eenigen voor het eilant *Ichara* van *Ptolomeus* gehouden, ter oorzake van desselfs gelegenheit.

Het leit in de straet van *Bassora*, of golf van Persie, tusschen *Bossora*, en het eilant van *Gerum*, of Ormus, zestigh mylen van ieder van deze plaetse, naby de kuste van Arabie, en tegen over de haven van *Katifa*.

Dit eilant heeft veel waters: maer zeer slecht en brak: waer van het beste in diepe putten van *Nanyah*, in het midden des eilants is. Het beste water naest dit is het geen, dat men in zee in dezer wijze vangt.

Men heeft'er zekere aederen van klaer en zoet water, die in de zee naby de stad *Manama*, op de diepte van drie en een halve vadem ontspringen. Zekere mannen gaen des uchtens, twee of drie musket-scheuten van het eilant, met vaertuigen in zee. Wanneer zy aldaer zijn, dan duiken zy na den bodem der zee toe, en vullen eenige aerde potten, of lere zakken, dicht toe, en komen aldus van den gront der zee weer opduiken. Al het welk met grote vaerdigheit en snelheit toegaet.

Men houdt, dat deze bronnen eertijts op het vast lant, verre van zee, waren: maer de zee namaels dezelve bedekt hebbe, na het landt door aertbeving verdronken was.

Dit eilant is ongemeen vruchtbaer en frisch: heeft overvloet van vruchten, inzonderheit van dadelen. Wat belangt de rijs, (beneffens de dadelen de gemeenste spijze der inwoonders) die wort aldaer van het eilant Ormus, en voorts uit Indien gebracht.

Het is vermaert door gantsch Ooste, ter oorzake van zijne rijke en kostelijke peerl-visschery.

De koning van Persie trekt van dit eilant groote inkomsten: want na het in handen van zekeren *Bardadin* vervallen was (na *Antonis Korrea Mokrin*, die dit eilandt van den koning van Ormus te leen bezat,) overwonnen had, zo beloofde hy alle jaers veertigh duisent Serafs aen schatting te betalen.

Daer en boven brengt de handel der peerlen, die op dit eilant gedaen wort, vijf hondert duizent dukaten in gerede penningen op: behalve hondert duizent, die men achter de hant hout, uit vreze voor de Vizier, of lantvoogt, die over dit eilant, van wegen de koning van Persie, gebiet.

De koopluiden komen van alle kanten na dit eilant toe, om allerlei slagh van peerlen te koopen, en die na Indien en andere gewesten te vervoeren: want de beste en treffelijkste peerlen worden onder het eilant van *Bahren*, en onder die van *Gionfar* of *Giolfar* gevischt: uit oorzake die veel grooter en ronder zijn, dan die by d'andere kleinder eilanden gevischt worden, als daer zijn d'eilanden: *Latif*, *Lasen*, *Barechator*, *Zezirafilhar*, *Alul*, *Seran*, *Dsiud*, *Daas*, *Emergocenon*, *Ancevi*, *Serecho*, *Delmefialmas*, *Sirbeniast*, *Aldane*, *Festebruatich*, *Cherizorn*, *Dibei*, *Sarba*, *Agiman*, *Ras*, *Emelgouien*, *Rasagiar*, *Daoin*, *Rasaelchimes*, *Sirkorkor*, *Kasab*, *Konzar*, *Mesendenderadi*, *Lima*, *Debe*, *Chorf*, *Chelb*, *Sarar*, *Suet*, *Mestar*, *Garajat*, *Teuji*, *Golaf*, *Furgatile*, *Sam*, *Gameda*, *Bacha*, en *Jadi*. Want men vind op alle deze plaetsen peerlen: maer die zijn langwerpigh en bultigh. Men vind evenwel ook onder *Maskate*, drie of vier

vier en dertigh mylen van het eilant Ormuz, zeer schoone peerlen.

De peerl-visschery van *Baharen* begint by wijle in Zomer-maent: maer gemenelijk in Hooimaent, en duurt die gantsche maent, en de gantsche Oogstmaent.

Ontrent twee hondert barken maken zamen een gezelschap uit, waer van hondert van het eilant *Baharen*, vijftigh van *Pilfar*, en vijftigh van *Nihely* komen.

De vaertuigen gaen gewonelijk onder *Katar*, eene haven van Arabie, zes mijlen zuitwaerts van *Baharen*, visschen.

De peerlen, die in deze zee gevangen worden, zijn beter, zwaerder, en kostelijker, dan alle d'andere, hoewel van gelijke groote.

Die van *Baharen* visschen met eenen steen, die hen door zijne zwaerte twalef en vijftien vadem neerwaerts onder water hout.

Men verkoopt'er de peerlen by Karaten, en by Abas: waer van drie een Karat doen, en by Matikals, of Mitigals: waer van ieder twee en veertigh Karaten doet.

De kleine peerlen worden by Mitikals verkocht.

Behalve deze algemeene visscherye van *Katar*, geduurende den tijt van twee maenden, worden ook andere byzondere visscheryen, onder *Nihelu*, *Baharen*, *Julfar*, *Maskate*, *Teude*, en *Rozalgate*, in den zee-boesem van Persie, gedaen. Maer deze laetste visscheryen zijn klein: hoewel van groot belang voor de gene, die dezelve ondernemen.

Na gelang d'oesters gevangen worden, zoo worden die geopent: en aenstonts komen de peerlen daer uit. Men zeit, die in Grasmaent van den dauw groeien: waer van deze oesters, wanneer zy zich boven op de vlakte des waters verheffen, eenige droppelen, met zich t'openen, ontfangen, die metter tijt hert worden, en in peerlen veranderen. Indien men die voor Zomer- en Herfst-maent opent, zoo vint men deze peerlen week, als teer of Jodenlijm.

De meeste inwoonders van *Bahren* zijn Arabieren: maer de krijgs-bezetting bestaet uit Persianen.

Het wort bestiert door eenen Vizier, van wegen den koning van Persie. Het stont eertijts onder het gebiet des konings van Ormus: en wiert des jaers zestien hondert en twee door de Portugesen ingenomen. Maer wanneer den Sultan van *Xiras* voor den koning van Persie het Portugees kasteel van *Komoran* had belegert, maekte hy zich meester van het eilant *Baharen*. Namaels zeide de koning van Persie, dat dit eilant niet den Portugesen afgenomen was: maer den vasalen des konings van Ormus, die zijn vasael was: zoo dat de koning van Persie dit eilant sedert het jaer zestien hondert en twee in besit gehouden heeft.

Het Eilant van QUEIXOME, *of* KECHMICHE.

HEt eilant *Queixome* of *Queixume* of *Quezome*, en anders *Kechmiche* by de reis en lantbeschrijvers, en by d'inwoonders des lants *Brokt* genoemt, leit dicht onder het vast lant van Persie, daer het door eenen arm der zee van gescheiden is, en omtrent drie mijlen van het eilant Ormuz, en heeft twee mijlen in den omtrek.

Men heeft'er twee voorname steden: d'eene *Arbez*, en d'andere *Homeal* genoemt: daer de koning van Ormus, ten tijde der komste van *Albukerk*, een sterke krijgsbezetting inhield.

D'andere plaetsen zijn *Lapht*, de haven van dit eilant, desgelijx *Darbaga*, na by *Lapht*, *Chau*, en *Sirmion* of *Sermion*, de beste plaetsen.

Dit eilant is zeer vruchtbaer van koren en gerst: zonder het welk ook niemant op het eilant Ormus zou kunnen woonen: want van dit eilant trekken die van Ormus een groot gedeelte van voorraet voor hunnen paerden. Op dit eilant is ook een schoone water-bron: tot wiens bescherming en be-

houde-

houdenis de Persianen aldaer een vesting gebouwt hadden, uit vreze dat de Portugesen, die toen noch het eilant Ormus bezaten, zich daer meester zouden mogen van maken.

Zoo men eenige Schrijvers geloven magh, zou dit eilant wel eer woest en onbewoont geworden zijn; eensdeels, dewijl 't voor een groot gedeelte door zware aertbevingen verwoest was: en ten anderen, om de grote menigte van adders, slangen, en allerleie andere vergiftige dieren; die aldaer houden: waer uit zulk een vergiftige en pestige lucht waessemt, dat die niet alleenlijk de menschen doot, die aldaer slechs een weinigh tijts hun verblijf houden: maer ook de gewassen zelfs vergiftight. Waer onder een boom is, *Baxama*, of *Baxana* genoemt: wiens vrucht den mensch, zoo hy die alleenlijk proeft, aenstonts verstikt. Het welk ook dessels schaduwe doet, indien iemant niet meer als een vierendeel uurs daer onder verblijft. Daer nochtans de wortel van den zelven boom in andere gewesten een tegengift van alle vergiften is: maer daer is hy doodelijk: als ook dessels blat en vrucht, die *Rabuxit* genoemt wort.

De Portugezen namen des jaers zestien hondert twee en twintigh, den Persianen dit eilant af, en wierpen ten zelven tijde op de hoek, na het eilant Ormus toe, een vesting of burght op. Rontom wiert een brede en diepe gracht gegraven, en met eenen muur versterkt: hoewel de muur zwak, en met aerde van achteren aengevult was. In 't kort, het was eene slechte en onweerbare vesting: naerdienzy met geen geschut verzien was, noch ook op de muuren geen geschut kon geplant worden.

Binnen deze vesting waeren drie waterputten besloten: want de Portugesen hadden die vesting, uit geen ander inzight, terwijl opgebouwt: als om deze waterputten te kunnen beschermen, tot voordeel der Portugesen van Ormus, die zich daer uit van water verzagen. Over deze vesting, had zeker Portugeesch Opperhooft, *Ruy Freira d'Andreada*, het gebiet.

Naulix hadden de Portugezen de vesting volbouwt, of de Persianen quamen dezelve bespringen, en belegeren: hoewel zy geen geschut daer voor geplant hadden: dewijl zy zonder geschut die plaetse lichtelijk in hun gewelt konden krijgen.

Het eilant *Queixome* wiert des selven jaers zestien hondert twee en twintig, door de krijghs-troepen van den lantvooght van *Lara*, te lande, en ter zee door d'Engelsche schepen, belegert.

D'overste *Ruy Freira* bood den Pers evenwel groten tegenweer, en deed een groote meenighte der vyanden, die hem in de vesting belegert hadden, sneuvelen. Ook zou hy de vesting zoo lichtelijk niet hebben overgegeven, 't en ware d'Engelsen gekomen waren, en met hun geschut de vesting dreighden om verre te schieten. Dies vond de Portugees zich genootzaekt de sterkte den vyant over te geven; hoewel op billijke voorwaerden: maer wiert aen 's vyants zijde niet nagekomen.

D'oorzake van dezen oorlogh en belegh dezer vesting, verhalen anderen aldus.

De koning van Persie had het eilant van *Queyxome* voor eenige jaren, ontrent des jaers zestien hondert twalef, den koning van Ormus afgenomen, als ook het eilant *Baharen*, en de vesting *Bandel* en *Mogostan*, op het vast lant, alle welke plaetsen hy niet wilde wederom geven; maer behouden: gelijk hy by brieven den koning van Portugael had doen verstendigen.

Hier over beval de koning van Portugal *Ruy Freira* by brieven, by aldien de koning van Persie het eilant van *Queyxome* en *Bandel* niet wilde herstellen, hem den oorlogh aen te doen, en een vesting op de hoek van *Queyxome* te stichten.

Ruy Freira de Andreada, die in begin van Zomer-maent, des jaers zestien hondert en twintigh, op het eilant Ormus quam, deed, op bevel des konings van Portugal, een vesting op de hoek van het eilant *Queyxome* bouwen.

Het was met eenen muur van steen en kley, of leemaerde omringt: als een slecht gebouw van een byzonder huis: waer op d'Engelsen, met bystant der Persianen, van eene kleine en zwakke baterye, aenstonts begonnen op te beuken: dies de Portugesen de krijghsbezetting, zonder den storm af te wagh-

waghten, *Ruy Freyra* tot overgeving der vesting dwongen.

De Stedehouder van *Schiras*, met name *Emanculichan*, was ten zelven tijde met vijf duizent man te *Bandel*, of *Gamron*, gekomen: waer van hy aenstonts een gedeelte in het belegh der vesting van *Queixome* zond, onder beleit van zijnen luitenant *Emankulibey*.

Ruy Freyra dan gaf zich over, met beding van vryheit voor de bezettelingen, en zelfs voor d'Arabieren, die tot bystant gekomen, en altijdt bestandigh gebleven waren, zonder de minste lafheyt, geduurende het belegh, te betoonen.

D'overste of kapitein der Arabieren was genaemt *Emir*, (dat is vorst) *Genedin Alikamai Zemir Mahomet*.

De krijghsbezetting, daer over *Ruy Freyra* in deze bezetting gebood, bestont in ontrent twee hondert Portugezen, en twee hondert en vijftigh Arabieren, die de koning van Ormus van *Zulfa*, op de kuste van Arabie gelegen, doen komen had, daer zy zeven jaren te vore komen woonen waren, na het oorlogh van *Bandel*. Want voor dien tijt hadden zy in het gebergte van *Hamadi*, in het lant van *Mogostan* gelegen, hun verblijf gehad. Waerom deze Arabieren t'Ormus gemeenelijk *Hamadizas* genoemt worden.

Deze Arabieren bewezen voor de Portugesen een ongemeene kloekmoedigheit, in het belegh van *Queyxome*, en deden eenige uitvallen, en daer door vele Arabieren, die in's vyandts veltleger waren, sneuvelen.

D'Engelsen kregen de plaetse in handen, en beloofden den bezettelingen veiligh na de stadt *Maskate*, op de kuste van Arabie, onder het gebiet der Portugezen gelegen, te voeren, dewijl zy hen niet na Ormus wilden laten gaen: hoewel tot grooten misslagh: naerdien dit getal van onnutte volken meer was om de ongemakken des kasteels van Ormus te vermeerderen, als verminderen.

D'Engelsen evenwel, uit vreze van tijt te verliezen, zonden hen in twee Patachen te lande op het eilant Ormus, van waer zy recht na het kasteel toe liepen.

Eer de Portugese bezetting vertrok, deed de veld-overste der Persianen, die met eenige Soldaten derwaert getrokken was, alle d'Arabiers onthoofden: onaengezien d'aentugingen en klachten, die *Ruy Freyra* aen d'Engelsen deed, van dat zy hun woort niet hielden. Maer die ontschuldighden zich, met te zeggen, dat zy het niet konden beletten: dewijl deze Arabieren te voore onderdanen van den koning van Persie waren geweest. Aldus wierden alle deze Arabieren gedoot, behalve vijftien of twintigh, die d'Engelse bootsgezellen verborgen hadden.

D'Overste der Arabieren, *Emir Genedin*, wiert voor de veltoverste der Persianen gebracht, die hem door *Xarial*, stedehouder van *Mogostan*, zijn schoonzoon, met een pook liet doorsteken.

Het eilant JAREK.

Drie mylen van de kust van Arabie, ten Zuide van het eilant Ormus, en ten Oosten van het eilandt *Kechmiche*, leit een ander onbewoont klein eilant, *Larek* geheten.

D'onzen, die van wegen d'Oostindische Compagnie te Gamron hun verblijf nemen, hebben aldaer, dicht by een poel, een tuin gemaekt: alwaer de herten en verkens, die aldaer in grote menighte zijn, komen drinken.

Zy houden aldaer ook hoenders en schapen, en deze plaetse tot hun lust en vermaek-plaetse.

Hier mede zal ik *Gamron* en het eilant *Ormus*, &c. laten berusten, en my weder ter reize begeven.

Na ik dan weder de lading ingenomen, en my tot de reize verveerdight had, ging ik den tweeden van Zomermermaent van *Gamron* t'zeil, en vervorderde de reize voorspoedigh langs de Malabaerse kust, na het eilant Ceylon, alzoo men het gantsch lant most omzeilen, om aen de kust van Koromandel te zijn. En dewijl ik brieven mee had, die de Commandeur op *Punto Gale*, eene stad van Ceylon, most hebben, zoo bestelde ik die, daer komende, met een inlantsch vaertuigh, zonder aen lant te komen.

Des Schrijvers vertrek na Ceylon.

Na wy ons water ingenomen hadden, verstont men, dat alle de schepen te *Punto Pedro* by een komen mosten: alwaer de heer *Rijklof van Goens* met een leger gereet lagh, om de stad *Sint Thomas*, of *Thomee* te belegeren, daer wy mede na toe gingen.

Wanneer het oorloghs-tuigh en al het gereetschap voor den treyn of nasleep van 't leger ingescheept waren, en de krijghsknechten gereet stonden, om aen boort te gaen, zoo verstont men, dat de Portugezen St. Thomas aen de Jentyven, of heidenen, hadden verkocht en overgelevert: waer door die tocht achter bleef.

Voorts ging ik na *Jafenepatnam*, en bestelde het gene ik aldaer te doen had.

Stad Sint Thomas. De stad St. Thomas leit op de hoogte van ontrent twalef of dertien en een halve graet, Noorder breete, 26 Duitsche mijlen van *Negapatnam*, en anderhalve van den stroom Ganges en de kaep van Komorijn, en een daghreize, of 5. mijlen zuidwaerts van *Paliakatte*, op de kust van Koromandel, en dicht op den oever van de zee.

De stad St. Thomas wierdt anders *Kalamina*, en by 's landts inwoonders *Meliapor* genoemt. Maer de Portugesen hebben haer den naem van St. Thomas gegeven, ter eeren van dien Apostel: gelijk zy noch heden door gantsch Indien, niet alleenlijk by de Kristenen, maer ook by d'Indianen en Mahometanen aldus genoemt wort.

Meliapor bediet eenen pau. Waer mede d'inwoonders, die haer dezen naem gaven, hebben willen te kennen geven, dat, gelijk de paeu de schoonste van alle vogelen gehouden wort, alzoo ook deze stad in schoonheit alle andere steden van 't Oosten overtreft.

Eenige houden de stad St. Thomas of *Meliapor* voor de gene, die by *Ptolomeus Mapura* genoemt wort.

Zy lagh by ouds gantsch verwoest, maer de Portugesen hebben die des jaers vijftien hondert vijf en veertigh herbouwt. Sedert heeft zy zoodanigh toegenomen, dat zy namaels een der fraeiste steden van Indien wierdt, zoo in prachtigheit van gebouwen, als door de menighte van treffelijke inwoonders.

De stad is met een steenen muur en verscheide bolwerken gesterkt.

Eertijts stonden onder het gebiedt derzelve stad over de dertigh dorpen of vlekken.

Het is een van de rijkste zeehavens van gantsch Indien: dewijl zy byna in het midden van alle de voornaemste havens van die gewesten leit: en dienvolgens de bequaemste van allen tot den Oostindischen koophandel is.

Deze stad had onder de Portugesen eenen Bisschop, die onder den Aertsbisschop van Goa stont: maer te vore was zy onder het bisdom van den Bisschop van Koetzijn.

Ten tijde van de Portugesen was in de stad een kerk van S François, die by de Kapuçijnen bezeten wiert: alsook een kerke van S. Jan, en een van S. Maria: daer in d'ongeloovigen onderwezen en gedoopt wierden. Buiten de stad stont eene kerke van St. Luce. In de stad hadden de Portugesen een klooster van Bermhertigheit, en een van St. Lazarus: beneffens drie anderen.

De Jesuiten hadden aldaer een Collegie-huis, die zich daer in groten getale onthielden: waer in de kinderen der Portugesen, en die van voorname Malabaren, of Badagers, onderwezen wierden.

Beneffens het Collegi-huis was onder de stad eene parochie, dewelke over de vijf duizent Kristenen begreep; die van 't heiden- en Mahometsdom door de Jesuiten tot het Kristendom bekeert waren.

Des jaers zestien hondert en vier wierden'er hondert en twintigh door den doop tot de Roomsche Kerk ebekeert.

Men ziet'er de beruchte kerke van St. Thomas. Want die zou, zoo de Portugesen zeggen, aldaer gestorven en begraven zijn: gelijk zy ook noch zijn graf ten huidigen dage in het hangen van het geberghte, boven de stad bewaren, dat in het voorbey zeilen kan gezien worden, en boven met een kapelletje overbouwt is.

Dicht by het Collegie-huis staet op een tamelijken hoogen heuvel een kapel, daer in d'Apostel Thomas, zoo men zeidt, gewoonelijk ter bede ging. De Jesuiten hebben deze kapel, eensdeels uit eerbiedigheit tegen deze plaetse, en ten anderen, om de gods-

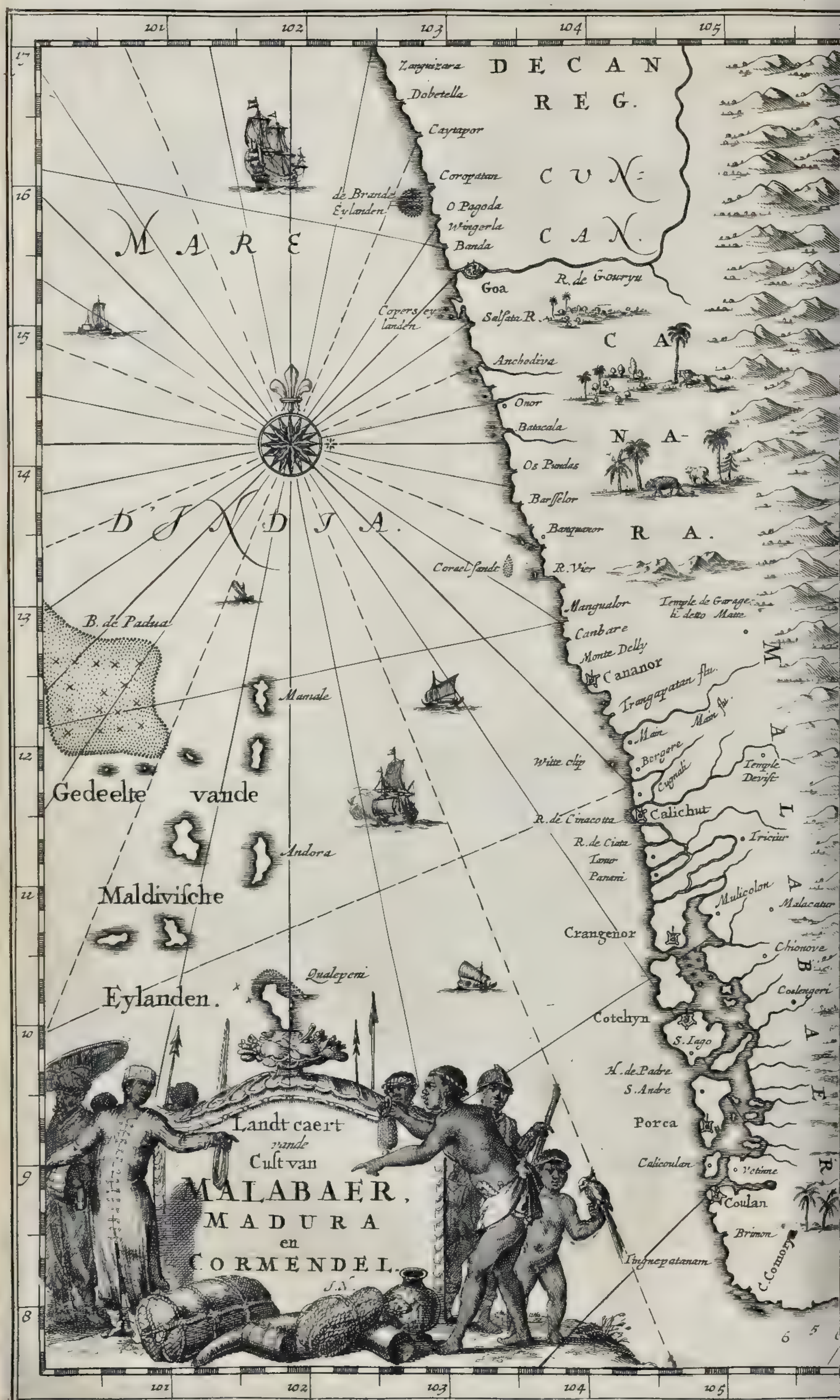
vrucht

pag. 106.

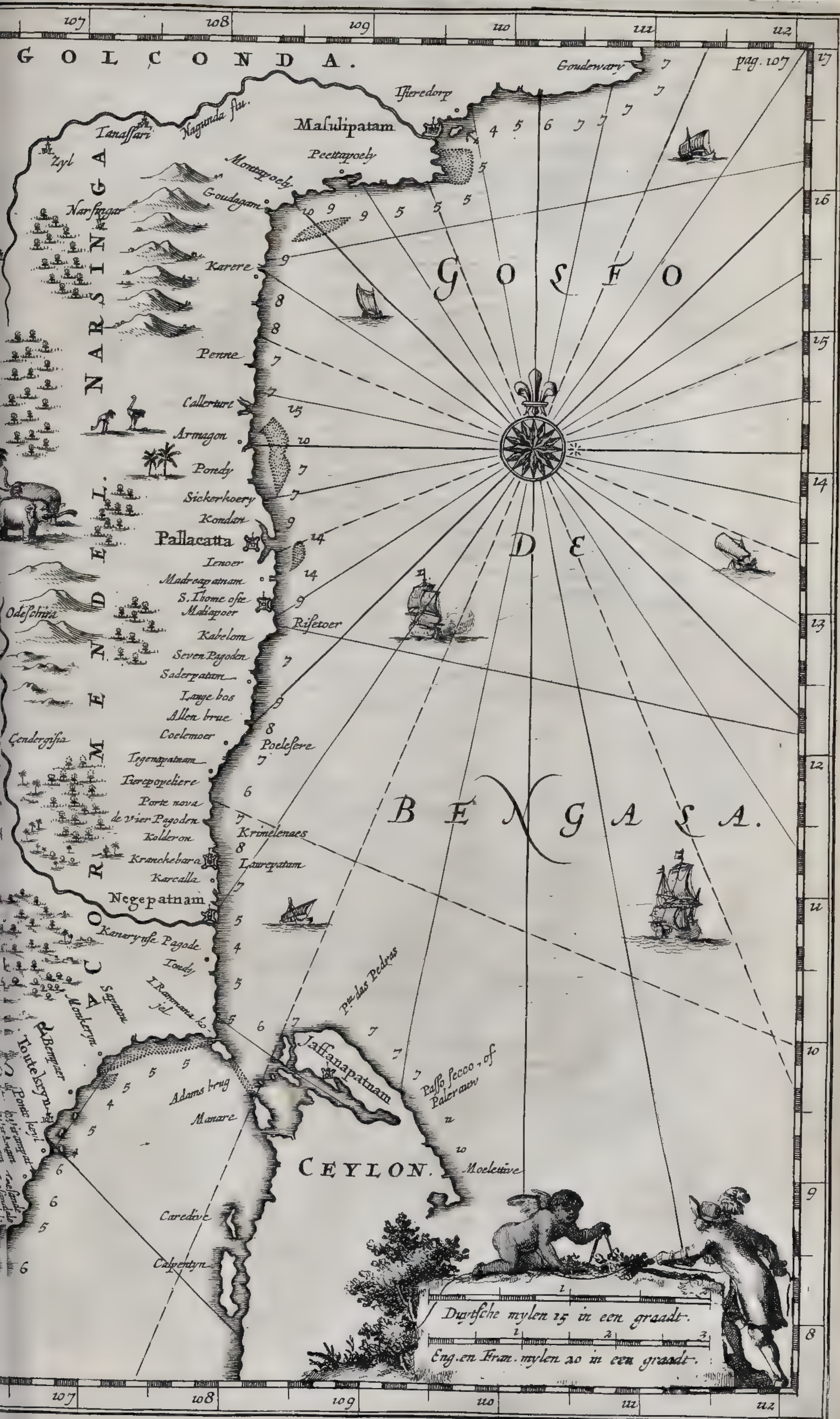

1 de Stadt S.t tome
2 Houte wambuis
3 Franse buyten wacht
4 Pagode trivilicuri
5 Pagger
6 Brandt wacht

op de Kus
ANDE van

Landt caert
vande
Cust van
MALABAER,
MADURA
en
CORMENDEL.
DECAN
REG.
CUN-
CAN.
CA
NA-
RA.
MARE
D'INDIA.
Gedeelte vande
Maldivische
Eylanden.
Zanguizara
Dobetella
Caytapor
Coropatan
de Brande Eylanden
O Pagoda
Wingerla
Banda
Goa
R. de Gouryu
Copers eylanden
Salsata R.
Anchediva
Onor
Batacala
Os Pundas
Barsselor
Banquanor
Corael sandt
R. Vier
Mangualor
Canbare
Monte Delly
Cananor
Temple de Garage li detto Matte
Trangapatan flu.
Main
Main flu.
Bergore
Cugnali
Witte clip
Temple Devist
R. de Cinacotta
Calichut
R. de Ciata
Tanur
Panani
Iricur
Mulicolon
Malacatur
Crangenor
Chionove
Coulengeri
Cotchyn
S. Iago
H. de Padre
S. Andre
Porca
Calicoulan
Vetime
Coulan
Brimon
C. Comory
Ingnepatanam
B. de Padua
Mamale
Andora
Qualepeni
MALABAER

GOLÇONDA.
pag. 107
Goudewary
Isteredorp
Masulipatam
Peettapoely
Nagunda flu.
Tanassari
Zyl
Narsingar
Goudagam
Karere
GOLFO
DE
BENGALA.
NARSINGA
Penne
Callerture
Armagon
Poredy
Sickerkoery
Kondor
Pallacatta
Lenoer
Madreapatnam
S. Thome ofte Maliapoer
Odeschira
Risetoer
Kabelom
Seven Pagoden
Saderpatam
Lange bos
Allen brue
Coelemoer
Çendergifia
Poelesere
Tegenapatnam
Tiretepopeliere
Porte nova
de Vier Pagoden
Kolderon
Krimelenaes
Laurepatam
Kranckebara
Karcalla
Negepatnam
Kanery ofte Pagode
Tondy
Ptª das Pedras
Jaffanapatnam
Passo secco, of Paleraaw
Adams brug
Manare
CEYLON.
Moelettive
Caredive
Calpentyn
Toutelsryn
Duytsche mylen 15 in een graadt.
Eng. en Fran. mylen 20 in een graadt.

vrucht en yver der beevaerders te vernoegen en verçieren: want zy hebben vergulde yzere trappen aen de plaetse doen maken: waer in d'Apostel, naer men zeid, plagh te bidden.

Het kruis, in een steen gehouwen, en zeer oud, naer het schijnt, ja dat gehouden wordt al ten tijden der Apostelen uit den hemel neergedaelt te zijn, hebben zy met een gewelf overslagen, en den bron, uit eene steenrotze springende, met een dak, dat op vier kolommen rust, overdekt.

Daer en boven is deze kapel met andere cieraedjen verrijkt, om de godsvrucht der genen t'ontsteken, die deze plaetse komen bezoeken.

Het hout van het kerkje of kapelletje wort, als een heilighdom, in gout en zilvert gevat en wegh gevoert.

Wy voeren voorts, de kust langs, tot aen de stad *Negapatnam*, om aldaer eenige pakken en koopmanschappen in te nemen.

Negapatan, *of* Negapatnam.

N*Egapatan* of *Negapatnam*, is een koppel-woort, en zoo veel gezeidt als *Slange-stadt*: want *Naga* heeft in de Malabaerse tale de beteke-nis van eene slang: en *Patnam* of *Patan*, bediet eene stad. Men zeidt deze stad alhierom alzoo zou genaemt zijn, dewijl in dien oort, en rontom de stad, vele vergiftige slangen houden, die de Portugesen *Cobros Capellos*, dat is, *Hooft-slangen*, noemen.

Deze stad leid op de hooghte van negen graden en drie vierde deelen, en met hare kaep of uithoek ontrent elf graden, Noorder breete, voorby de klippen van *Romanankir*, by na recht tegen over het eilant van *Manar*, en tegen over *Tripalikorin*, drie mylen van de stad *Tranguabar*, en ontrent negen en dertigh mylen van de kaep van *Komoryn*, daer de kust van *Bisnagar* en *Koromandel* begint, en op de zee-kust.

De stad *Negapatnam* stont eertijts onder de Portugesen, hare stichters, die aldaer ook een fraei kasteel bezaten, *Ragiu* genoemt, dat zy doen bouwen hadden, uit vreze van door den *Naik* of *Neyk*, de heer des lants, overvallen te worden.

Men had'er toen vele kerken, en inzonderheit een klooster der geestelijken van d'orde van Franciskus, die door d'edelen en andere rijke burgers onderhouden wierden.

Noch heden zijn'er fraeie kerken, en groote oude gebouwen en huizen, met kamers, zalen, vertrekken en galderyen, na de Portugese wijze gebouwt.

Onder het huis der Jesuiten stont de kerke van *Tranguabar*.

De stad is heden tamelijk sterk en met weerbare punten, en rontom met water-grachten gesterkt. Ook is zy na hare grote tamelijk bevolkt: hoewel de meeste inwoonders bruin van kleur zijn, als Mestyçen en Kastyçen. Mestyçen zijn de genen, die van Portugese vaders en zwarte moeders geteelt zijn: maer Kastyçen, in tegendeel, van zwarte vaders en Portugese moeders.

Men heeft'er ook Benjanen en Moren, of Mahometanen, die onder alle d'inwoonders den grootsten handel drijven.

Des jaers zestien hondert acht en vijftigh, den drie en twintighsten van Hooimaent, wiert de stadt *Negapatnam* met verdragh by d'onzen verovert: 't welk sich, volgens de gehoude dagh-aentekeninge, aldus toedroegh. *Neerlantsche vlote veraerdigt, om Negapatnam te veroveren.*

Jan van der Laen, als opper-bevelhebber der Nederlantsche krijghsmacht, trok op Vrydagh, den negentienden van Zomermaent des zelven jaers, van de stadt *Jafenepatan*, op het eilant Ceylon gelegen, onder geleide van den Heer Rijklof van Goens, Admirael veltoverste, tot ontrent een kanon-scheut buiten de stad, en vervorderde zijne reize na *Punto da Pedra*, daer hy ontrent des avonts ten anker liep, en vand alle de kleine jachten en vaertuigen, als Workom, de Morgenster, Manaer, de Waterpas, Narsapour, 't galjoot Amsterdam, en de sloep Japara, tot de tocht vervaerdight: behalve het jaght de Duif, dat, by gebrek van water, aen den grondt vervallen was: desgelijx was het jaght Workum aldaer gebleven, door het spillen van drie ankers.

De vloot wierdt aenstonts met zoo vele beesten, en andere ververschinge voorzien, als men kon bekomen.

Den twintigsten quamen de jaghten ter Goes, de Duif, en Workum voor *Punto da Pedra*, mee ten anker: en wierden des anderen daeghs alle de Soldaten uit de vaertuigen overgescheept, die op 't jaght Workum waren bescheiden. Voort deed de Fiskael Lukas van der Dussen de monstering: en bestont het krijghsvolk, in ontrent 500. man, verdeilt in elf vendels: behalve het bootsvolk.

Allen den schippers, by van der Laen aen boort gekomen, deed hy voorhouden, wat hen te doen stont, en waer na zy zich te reguleren hadden. Hy beval hen ook byzonderlijken, wanner zy voor de stad *Negapatan* zouden gekomen zijn, en van't jacht ter Goes een witte vlagge zagen waeien, zy echter de Prinse vlaggen zouden blijven laten waeien. De komste voor *Punto da Pedra*, en wat zich zedert het vertrek van *Jafenepatan* had toegedragen, verwittigde van der Laen by brieve van den een en twintighsten aen den veltoverste Rijklof van Goens.

Komt voor de stad Negapatan.

Ten zelven dage ging de vloot onder zeil, en quam des morgens, den twee en twintighsten, ter reede voor de stad *Negapatan:* alwaer zy de jaghten Pipelen en Narsepour vond leggen, en een Deensche sloep.

Die by d'onzen opgeeist wort.

Voorts liet van der Laen de witte vlagh van't jaght ter Goes waeien, en zond den Fiskael Lukas van der Dussen, en drie bevelhebbers en eenen tolk, met een sloep en een vrede-vlagh, beneffens brieven van geloofnis, aen het Portugeesch opperhooft der stad *Negapatan, Kaspar Alfonso de Karvallo*, en zijne raet, aen lant, om dezelve stad, in den name der Nederlantsche Oostindische Maetschappye, onder redelijke en gunstige voorwaerden, op te eisschen.

Des middaghs quam de Fiskael weder van lant aen boort, met verslag, hoe het opperhooft en sijne raet niemant anders als zijnen perzoon en den tolk had willen binnen laten komen: doch hy was zeer minnelijk ontfangen, en hem in rade gehoor verleent. Hy had met alle bedenkelijke beweegreden de stad opgeeischt, en gemaghtigden, voorzien met volkomen maght en gezagh, om te verdragen, aen boort van den Opper-bevelhebber van der Laen verzocht. Dit namen zy aen des volgenden uchtens vroeg te doen: en verzochten derhalven de sloep weder mochte komen, om de gemaghtighden af te halen: uit oorzake zy gene vaertuigen (alzoo de Jentiven meester van de mondt der reviere waren) konden uitbrengen.

Port[ugeesche] gem[aghtighden] [...] kom[en] aen [boort] om [de] stad [...] te l[everen].

Den drie en twintighsten dan des uchtens voer Verdussen met de sloep en vrede-vlagge weer na lant, beneffens twee vendrighs, en bracht met zich van lant aen boort *Manuel Karvalho*, Jesuit, *Louis de Quintal Parsire*, *Diego Berisero*, hopmannen: en *Antonio d'Almeyde*, luitenant, met geloofnis-brieven en volmaght van het Portugeesch Opperhooft en zijnen raet, om de stad *Negapatan* op eerelijke en redelijke voorwaerde aen de Nederlantsche Oostindische Maatschappy over te leveren.

De voorwaerden, die zy zelfs ontwierpen, waren deze:

Dat hen een kerk ingeruimt, en geestelijke perzoonen, tot bediening van die, te verblijven zoude toegestaen worden.

Dat den inwoonders vry zou staen naer Bengale te mogen vertrekken.

Dat de goederen, den armen behoorende, by henluiden zouden mogen mede genomen worden.

Ga[...] ove[...]

Eindelijk overquam men de stad *Negapatan* op deze volgende punten over te leveren.

Pu[nten] des [ver]dra[ghs].

Uit den naem en van wegen zijne Majesteit van Portugael op den vier en twintighsten van Hooimaent, des Woensdaghs, in de macht van de Nederlantsche Oostindische Maetschappye de stad *Negapatan*, met zijne onderhoorige gebiet en gerechtigheden, neffens al het geschut, krijghstuigh, en wapenen, die tot bescherming der stad gedient en gehoort hebben, over te leveren: als ook alle de sleutelen der huizen en kamers, of de plaetsen, daer dezelve zouden mogen opgesloten leggen.

Dienvolgens aenstonts zoo veel gewapende perzoonen van de Maetschappye in te laten, als men gelieven, en by het Portugeesch opperhooft verstaen

ſtaen zal worden, tot verzekering der Maetſchappy te behoren. Van gelijken alle de goederen en koopmanſchappen, die tot de heerlijkheden der kroone van Portugael behooren, óver te leveren.

De Portugeeſche krijghsbezetting, in de ſtad leggende, zal met ſlaende trommel, brandende lonten, kogels in de mont, zoo verre mogen trekken, tot de plaets, haer by den opperbevelhebber van der Laen aen te wijzen, en aldaer voor de ſtandaert der Maetſchappy ontwapent worden. Behoudens dat de hopmannen en andere bevelhebbers, tot vendrighs toe, zullen behouden hun zijd-geweer, en daer mee vertrekken.

Alle ingezetenen, zoo geeſtelijke als wereltlijke, getroude en ongetroude perzoonen, zullen vry en onverhindert blijven ſitten, en bezitten alle hunne goederen, uitgezeit wapenen, zoo wel huizen, als gout, zilver, koopmanſchappen, ſlaven en ſlavinnen, tot den laetſten van Herfſt- of Wijnmaent des zelven jaers: als wanneer dezelve met bequame ſchepen van de Maetſchappye zullen verzien, en daer mede, tot koſte der Maetſchappye, na Goa, of benoorden van daer, vervoert worden.

Alsdan zullen de geeſtelijke in vrye eigendom vermogen met zich te nemen en vervoeren alle de kerk-çieraedjen, kerken-gewaet, en al 't geen tot den kerken-dienſt behoort, uitgezeit de klokken: desgelijx alle d'onroerende goederen, die hen toebehoren.

Van gelijken zullen de wereltlijke, zoldaten en vreemde koopluiden, niemant uitgezondert, met zich mogen nemen en vervoeren alle hunne onroerende goederen, gelt, gout, zilver, kleinoodjen, ſlaven, ſlavinnen, niets uitgezondert, zelf hun koopmanſchappen, mits die ſijne Majeſteit van Portugael niet toebehoorende.

Den blanken Portugeſen, ten dage van hun vertrek uit de ſtad, zal men hun zijdgeweer herſtellen, om met zich te vervoeren.

Het opperhoofT *Kaſpar Alfonſo de Karvalho* wiert vergunt met zijn geheel gezin, in plaetſe van na Goa, te vertrekken ter plaetſe, daer het hem gelieven zou.

Hier op trokken den vier en twintighſten op den middagh zeven benden Neerlanders, en een Bandaneeſch, nevens den Modlier van Negombo, en zijn onderhoorige Laskaryns, ter ſtad in, om alle poorten te verſien. Men liet de Portugezen, van de bolwerken, met vollen geweer, ieder na zijn huis ten gaen.

Men deed ook een ſtreng gebod uitgaen, geen overlaſt aen d'ingezetenen te doen: 't zy met roven of weghnemen van eenige goederen, op pene van de koorde.

D'opperbevelhebber van der Laen vervoeghde zich in perzoon ook derwaert: en wierden hem door het Portugeeſch Opperhooft, dat ziekelijk was, en aen de poorte hem quam verwellekomen, de ſleutelen der ſtadtspoorten overgelevert. *Van der Laen komt in de ſtadt.*

Voorts bezichtighde van der Laen de bolwerken, ſtelde op alles noodige en vereiſchte orde, en belaſte den ſtedelingen des námiddaghs ten vier uuren te verſchijnen voor het konings- of rechthuis, om aldaer, in gevolge van het verdragh, de wapenen neer te leggen, en ontwapent te worden: gelijk ook geſchiede. *Stelt op alles orde.*

De gewapenden beſtonden in drie hondert zes en zeventigh koppen, verdeelt in zeventien benden, zoo blanken, Meſtiçen als Toepaſſen, zonder onder hen iemant was, die des konings belooning genoot: maer waren alle burgers en inwoonders.

Het geſchut, in de ſtad bevonden, beſtont in acht en twintigh metale en drie en vijftigh yzere ſtukken, zoo grote als kleine, in acht duizent pont pont buſſekruit, ront ſcherp, en ander oorloghs-tuigh, na gelang: achtien klokken, tien grote en ácht kleine.

Ter zelver tijt, als d'onzen daer voor quamen, wiert *Negapatam* door den *Kapado Nagape* van wegen den *Neyk*, de heer des lants, belegert en beſchoté.

Wanneer nu de ſtad by d'onzen verovert was, deed dees *Kapado* verzoeken binnen te komen, om wegen den onverwachten overgang der ſtad te ſpreken. Dit ſtond men hem toe: en Hy braght op ſijn verſchijnen vele hiſtorien en onfatſoenelijke redenen van klein belang by. Dan het voornaemſte was, dat de ſtad en de Portugeſen

den Neyk datelijk zouden overgelevert worden, of die zonder des Neyks verlof niet vertrekken, om aen de zelven sijn voorwending te verhalen, over eenige achterstallige betaling: want zonder dezelve zou de Neyk niet kunnen werden vergenoeght. Dit sloegh van der Laen met alle beleeftheit af, en betuighde groote genegentheit te hebben, om met den Neyk en zijne onderzaten in alle vrientschap te leven en handelen: maer niet te kunnen verstaen, zoo wel in gevolge van het Kristelijk geloof, als gemaekt verdragh, tot dit zijn verzoek.

En alzoo de uure van ontwapent te worden, verscheenen, en de bezetting al aen het trekken was, noodighde vander Laen den selven *Kapado*, om te betuigen alle vriendschap, tot aenzien der zelve: het welk hy met eenige aengenaemheit aennam en by woonde.

D'ingezetenen baden en smeekten zeer, om na Bengala, in plaets van na Goa, vervoert te worden: waer toe Verlaen, om van hen ontslagen te zijn, beloofde, in hunne gunste, aen den veltoverste en Admirael van Goens te zullen schrijven.

Den vijf en twintigsten deed van der Laen by trommelslagh, op pene van te verliezen de krachte van het gemaekt verdragh, uitroepen: Dat ieder, zonder aenzien van perzoon, zijn geweer op het stadthuis zou leveren. Dit geschiede des anderen daeghs, en was men byna den gantschen dagh daer mede bezigh.

Midlerwijle bleef het volk van den *Neyk* in hun belegering volherden: dat schaersheit van levensmiddelen onder d'onzen veroorzaekte. D'onzen waren te *Tranguabar*, een Deense stad, zeer beducht voor grooten oproer en aenval van den Neyk: en braghten daghelix vele pakken kleren, als andere goederen, in de vesting Danisburg: want men voor vast zeide, dat *Wardarasje Purmal*, van de grensen des lants van * *Tansjouwer* by zekeren *Ola* of brief van dezen Neyk op ontboden was, om de stad *Tranguabar* alle moeielijkheden aen te doen: onder voorgeven van deze reden. Het opperhooft der Deenen, Esbek Andriesz. (die toen ten hove was) zou belooft hebben drie kloeke jachten, wel bezet met volk, en van alle oorloghsbehoeften verzien, geduurighlijken voor de bhaar van *Negapatan* te houden: 't welk hy alleenelijk met een klein sloepje vervolght had.

* of Tanjaor.

Den zeven en twintighsten verscheen in de stad *Negapatan* de *Kapado Nagapa*, door den Neyk uit *Maniegoul*, afzonderlijken met een *Ola* of brief aen den opperbevelhebber, Johan van der Laen, afgevaerdight: by den welken de Neyk zich zeer misnoeght toonde over het innemen der stad *Negapatan*. De brief luide aldus.

Brie[f] den aen der

IN het jaer Welenby, den zestienden dagh. Assy Para Neyk zend aen den Hollandschen hopman Moor deze zijne letteren: waer by ik doe verstendigen, hoe de Portugesen uit Negapatan in tien of twalef jaren tijts niets aen my hebben opgebracht, en veel ten achteren zijn geraekt. Te dien einde heb ik mijn velt leger voor de stad Negapatan doen trekken, om de zelve te beoorlogen: ook voorts de stad te doen slechten, en alle de Portugesen, na die t'ondergebraght te hebben, onder mijne gehoorzaemheit, gelijk voor dezen gedaen, blijven woonen.

Dies heb ik alleenlijk UE. om bystant ter zee verzocht: naerdien ik met de Maetschappy in vrientschap sta. Dan nu is my ter ooren gekomen, hoe UE. met de Negapatnase Portugesen verdragen, zijt: en zy de stad aen UE. hebben overgelevert: 't geen ons niet wel behaeght. Ghy behoorde, om de vriendtschap t'onderhouden, ons eerst des verwittight te hebben: zou dan alles wel gedaen hebben. Derhalven moet ghy de stad in handen van mijn volk doen overleveren. Wanneer dan ghy eenen van uw volk tot my kondt zenden, om met my te spreken, ik zal die van de Maetschappye alle eere en vrientschap aendoen: ook in alles vergenoeging geven, om voortaen in alle vriendtschap te volherden. Of andersints, anders doende, zal het niet wel gaen. Doch alzoo ghy verstandige luiden zijt, zoo twijfelen wy hier niet aen, of zult de stad in handen van mijn volk overleveren. Ten welken einde, om getuigen daer uit te zien, zende ik mijn Kapado Nagapa.

Den

Den *Ola* of brief van dezen Neyk, om alle aenstootelijkheit voor te komen, beantwoorde van der Laen in dezen zin.

der s aen leyk

D'Ola aen ons, door uwe Hoogheits gezant Nagapa, geschreven, heb ik met behoorlijke plechtigheden, door het lossen van drie kanon-scheuten, eerbiedelijken wel ontfangen: ook den inhoudt en uw Hoogheyts voornemen wel begrepen.

Daer op weder tot antwoort dient:

Eerstelijk, hoe ons de Portugesen deze gesterkte stad Negapatan, op ons aenkomen alhier, zonder eenig tegenweer, met zoodanigh verdragh, als tusschen elkanderen is beraemt, hebben overgegelevert: dies wy ook genoot zaekt zyn, volgens kristelijke oprechtigheit, de gemaekte punten t'achtervolgen: dewyl wy, zonder uw Hoogheits nadeel, onze vyanden, de Portugesen, waer het zoude mogen wezen, of konnen begaen, alle doenelijke afbreuk trachten aen te doen. Derhalve hope, de vrientschap tusschen Uwe Hoogheit en de Maetschappy daerom onverminderd te zullen blijven. Te meer, aengezien het verdrijven der Portugesen onlangs in het landt van den Neyk van Madure: beneffens in andere landen en koningrijken, de Maetschappy niet qualijk afgenomen is geworden: dies vertrouwen wy vast, deze verkregen zegen uwe Hoogheit mede wel behagen zal, ter oorzake wy hier door meer gelegentheidt hebben bekomen, om den handel der Maetschappy meerder, als voorhene, in uw Hoogheits landt uit te breiden: waer van Uwe Hoogheit niet, als alle voordeelen te verwachten heeft. Ondertusschen hebben wy uwe Hoogheidts meeninge, door twee afgezondene jaghten, door den Fiskael aen de hooge Gemaghtighden, na Jafenepatan doen bekent maken: daer van wy alle uuren het antwoort verwachten: het geen daer op te volgen staet, wert uwe Hoogheit in alles, zoo veel moghelijk, vergenoeging gedaen.

Hier en tusschen was *Kamerapanijk* by dezen Neyk in groote ongunste geraekt, door het aenraden van *Negapatan* te belegeren.

Den dertighsten ontfingh van der Laen, by brieve van den negen en twintighsten van Rijklof van Goens, de bekrachtiging des verdraghs: t'effens orde van de Portugesen, die het verzochten, ten getale van hondert en vijftigh, na Bengale te verzenden, om hen des te eerder quijt te zijn: alzoo zy den onzen voor eerst minder quaet konden doen.

De zaken van den Neyk riedt van Goens door geschenken en vereeringen te vereffenen: maer zoo hy onredelijk bleef, hem te landewaerts in wegh te jagen: hoewel zijnen gezanten allen goet onthael aen te doen, en te verzekeren, dat hy in weinigh dagen daer zou zijn, om met zijne Hoogheit alle geschillen effen te stellen. Dan zoo hy eenige nader vyantschap op de stad gebruikte, niet meer dan in staet van bescherming te blijven, en tegen zijn bedrijf by geschrift aen te tuigen.

Midlerwijle bleef de Neyk noch in het volharden van zijn aengevangen werk, en dicht onder de stad tot aen de gracht leggen, en nam in maght en stoutheit meer en meer toe: waer uit groote schaersheit van levensmiddelen ontstont.

Den eersten van Oogstmaent bequam van der Laen tyding, hoe de veltoverste van den Neyk, voor de stad *Negapatan* in bezeting leggende, een *Ola* of brief van den Neyk aen van Goens bekomen had: en verscheenen des namiddaghs drie perzonen van buiten ten dien einde binnen de stad, met verslagh van het aenkomen van den *Ola*, en de schenkaedjen, met een te verzoeken van orde te stellen, om die met alle eerbiedigheit t'ontfangen. Brief van den Neyk aen van der Laen.

Ten dezen einde zond van der Laen datelijken Hopman Wasch, met een bende Nederlantsche krijghsknechten, en den Modliar van *Negumbo*: beneffens een vendel Laskarijns, buiten de poorte aen dezelve, om hen alle eerbiedigheit en het lossen van drie stukken geschuts t'ontfangen.

Zy bleven alle aldaer tot aen den avont: als wanneer een uit het heirleger in alle stilligheit by den Modliar verscheen, en hem in de Singaleesche tale, om van andere niet verstaen te worden, berichte: dat geen *Ola* noch vereering van den Neyk gekomen: maer alles bedrogh was: en niet anders dien-

diende, als d'onzen door dat middel op het velt een ſtuk weeghs buiten de poort te lokken, en dan t'overvallen: 't welk, alzoo ons volk maer buiten de poort bleef ſtaen, hen in hun voornemen verhindert wiert. Op welk verſlag de hopman en de Modliar met hun volk weder na de ſtad keerden, zonder toen verder van den Neyk te hooren of verſtaen.

Op 't jaer zeſtien hondert en zeſtig in Herfſtmaent, had deze Neyk van *Tanjouwber* de ſtad weer belegert, uit oorzake hy eenigh onbenoegen tegen d'onzen opgevat had, zonder hy door eenige reden tot het aftrekken te bewegen was. Maer de Neerlantſe krijgsbezettelingen vielen ter poorten uit, en velden ontrent vier hondert mannen ter neer. Waer door het onderling geſchil bygeleit wierd.

Des volgenden jaers ſtont de Neyk op nieuws tegens d'onzen op.

Het lant rontom brengt rijſt in zulken overvloet voort, dat d'inwoonders die te koop na verſcheide geweſten vervoeren.

Men heeft'er veel licht vrouwvolk en roffianen.

Tempel Tzina.

Niet verre van de ſtad ſtaet eene pagode of ſteene toren, of heidenſche tempel, *Tzina* genaemt, die haren kruin zeer hoogh in de lucht ſteekt. Zoo men d'inwoonders gelooven magh, zou de duivel den toren op eenen nacht gebouwt hebben.

Aen de Noortzyde leit eene treffelijke voorſtad, die met vele pagoden of heidenſche tempels en kapellen verrijkt is: daer in afgoden beelden van een vervaerlijke geſtalte; hoewel ſlechts van klay-aerde gemaekt, te pronk ſtaen.

Vertrek van Negapatnam na Paliakatte.

Dus verre van *Negapatnam*.

Pagode of tempel Tyripopeliri.

Wy vervolghden voorts onze reize na de ſtad *Paliakatte*, en quamen tot aen d'oude en hoge pagode *Tyripopeliri*, die binnen een fort, een weinig landewaert, in ſtaet, en ik, om zijn out en antijks gebouw, ging bezichtigen.

Het is eene oude heidenſche tempel, wiens gevel vol kleine beeltjes is, die met groten konſt en arbeit uitgehouwen zijn. Daer is een muur rontom met eene galderye, dewelke met grote zerken bedekt is, die op pilaren, ieder van een byzonder beeldt, ruſten: want d'een verbeelt een ſpringend peert, en d'ander wat anders.

De muuren zijn van groote blauwe ſteenen gemaekt, die verre uit het landt, en met groote ſchranderheit en kunſt op malkanderen gebraght zijn.

In d'Indiaenſche tempels is zelden meer lichts, als door de deur-ſchreef daer ingaet, en door een gat in den gevel. Dies zy van binnen eer eene duiſtere moortkuil, als een heiligh huis gelijken.

Ik trad binnen in de pagode, daer in lampen hingen te branden, en klom by eene houte trap op, om uit het gat van den gevel het lant t'overzien. Boven aen 't dak zaten duizenden van groote vliermuizen, die, wanneer zy my gewaer wierden, met zulken groten menighte toeſchoten, om uit het gat te geraken, dat ik geheel en al daer onder verwert raekte, en niet wiſte, waer ik my bergen zou: want zy hingen op malkanderen als by zwermen: zoo dat ik met groote moeite uit de deur geraekte.

Hee[...] mer[...] van [...] mui[...]

Deze vliermuizen zoeken deze donkere ſchuilhoeken en gaten, om dat zy de heldere ſtralen van de zon niet kunnen verdragen.

Na wy gereet waren, gingen wy weder t'zeil langs de kuſt, die vlak en zandigh is, en quamen den vijftienden van Zomermaent op *Paliakatte*, daer wy al ons gout en zilver, dat wy in Perſien hadden ingenomen, loſten, en aen het opperhooft Laurens Pit, volgens de beſcheiden, overleverden.

Ko[...] Pal[...] ten

D'Ooſtindiſche Kompagnie heeft tot *Paliakatte* een ſterk fort of kaſteel, genaemt *Geldria*, met vier bolwerken van gehouwen ſteenen opgemetſelt, die zeer weerbaer en ſterk zijn; dat zy al zedert het jaer zeſtien hondert en negentien bezeten heeft, en by noodige voorval en gelegentheit zou geſtight zijn. Buiten het kaſteel leit een negerye of ſtad, die na de lantzyde met een aerden wal geſterkt is: maer wort ſleght en ſober onderhouden. Doch binnen is het redelijk dicht met hooge huizen betimmert.

Ka[...] Ge[...]

D'inwoonders zijn ten deele Hollanders, en ten dele Jentyven of Heidenen. De laeſte erneren zich meeſt met het maken en verkoopen van katoenen

De Stadt PE
C

A met het

Een Mestice Vrouw.

toen en linnen: want het katoen, dat landewaerts in met groote menighte waſt, geeft aldaer groote handeling: en worden daer van verſcheide ſoorten van konſtigh geſchilderde kleden gemaekt.

De rijs, die aldaer te landewaerts in waſt, wort in overvloet, met andere granen, alle weeks aen de merkt gebraght.

By het kaſteel loopt een revier, die in den regentijt hoogh is, en een diep gat ſchuurt: zulx men met vaertuigen de koopwaren uit de ſchepen kan aen lant brengen. Des zomers droogt deſelve meeſt uit. Dan moet men de goederen derwaerts dragen: het welk moeielijk valt. Zy heeft overvloedelijk viſch, inzonderheit herders, die des zomers veel ſterven, maer bytijts gevangen en dan gedroogt, werden overal vervoert.

In Wijnmaent begint aldaer het Noorder Mouſon, en duurt tot in Slaght- en Wintermaent zoo hert, dat dan gene ſchepen op de rede kunnen blijven. In Loumaent verandert het Mouſon, en wert wederom goet weder.

D'Inwoonders der ſtad Paliakatte zijn meeſt Meſtyçen en Kaſtyçen. Meſtyçen worden die kinderen genoemt, welker ouders met buytenlanders getrouwt zijn: als wanneer een Hollander een Indianin, of een Indiaen een Hollantſche vrouwe trout. De kinderen, uit zulk een huwelijk geboren, zijn Meſtyçen. Maer de kinderen dezer Meſtyçen worden Kaſtyçen genoemt. Aldus zijn aldaer verſcheide inboorlingen, inzonderheit die Thiolen genoemt worden, aen Hollandtſe vrouwen getrout: van gelijken ettelijke Hollanders met vrouwsperſoonen der Thiolen. Waer uit veel Meſtyçen en Kaſtyçen voortgekomen zijn.

Aldaer woonen ook Brahmannen, Benjanen, Penekayers of Thomiſten, en Joden. Onder de Benjanen en Joden heeft men veel rijke koopluiden.

De ſtad is rijk van koophandel. Alle vier weken komt aldaer de Kaffila of Karavane over lant van Agra, Golkonda, Suratte en Kambaia, en gaet weder wegh.

Kriſtenen en Moren ſlepen ook derwaerts hunne koopwaren over zee van het Roo Meir, Perſiaenſchen zeeboeſem, Suratta, Goa, Malabara, Sumatra, en Malakka.

Viſch is te Paliakatta in overvloet, en ander lijftocht wort'er genoegh uit het lant gebracht.

Vertrek van Paliakatte. Na wy hier onze zaken beſtelt hadden, vervorderden wy onze reize na de groote ſtad *Maſulipatnam*, om, beneffens verſcheide koopmanſchappen, hout en andere ſtoffen, tot opbouw van de veſtingen, op Paliakatta te brengen.

Wy lichten den twintighſten van Hooimaent het anker, en quamen met goeden voorſpoet, den twee en twintighſten voor *Maſulipatnam* ten anker. *Komen te Maſulipatnam.* Ik voer dien zelven dagh aen lant, en ſtelde voorts op alles orde om te loſſen, en onze vracht in te nemen. Wy waren daghelix doende met het laden van verſcheide koopmanſchappen, beſtaende meeſt in katoene linnen, en voorts om bouwſtoffen van timmerhout, als anders, in te nemen. Dit duurde tot aen den veertienden van Ooghſtmaent, als wanneer wy weder zeilvaerdig waren, om te vertrekken, en t'zeil gingen.

Ondertuſſchen had ik tijt om de ſtad te bezichtigen.

Beſchrijving der ſtad Maſulipatnam. De ſtad *Maſulipatnam* leit aen den oever van de vlakke zee, en aen den eenen arm van de groote revier *Kisna* geheten, weynige mijlen van *Negenapatnam*, en is rontom met water omringt. Zy is dicht betimmert, en wort van allerleie volken bewoont, die aldaer groten koophandel, inzonderheit in katoenen linnen, indigo, diamanten en andere edele geſteenten, dryven: want *Maſulipatnam* is d'eenighſte handel-plaetſe des koningrijks van Golkonda.

Brugh. Aen de lantzyde, Noordweſtwaerts van de ſtad, leit een tamelijk groot binnen-water, daer over een brugh van twee duizent en vier hondert treden lang geſlagen is. In 't midden ſtaet een huis, voor den gaenden en komenden man, om te ruſten.

Deze brugh ruſt op dikke palen, daer ſchalen, van ontrent twalef of veertien voeten lang, op leggen, en is zonder leuning.

Het is'er meeſt moeraſſig aen dien kant: daer de brugh met een over heen gemaekt is, ten einde men, als men

over het water is, voort tot aen het vast lant kan komen.

De meeste inwoonders zijn heidenen en rijke koopluiden.

De Mooren of Mahometanen, die Persiaensche Mahometanen zijn, hebben daer ook een Metzid of tempel, die in het midden van de stad staet, en met witten steen zeer antijks opgebouwt is.

De huizen zijn alle van hout gemaekt, en met pannen bedekt: want het is door den koning verboden, stenen huizen te bouwen, uit vreze van dat zy dezelve moghten vast maken of versterken.

De inwoonders, als heidenen, gaen met witte katoenen rokken gekleedt, gelijk de Mooren, en met tulbanden op het hooft.

Zy eeten rijs voor broot, en drinken doorgaens water.

Daer is veelerlei visch, als ook veel hoenders, eenden, gansen en verscheiden wilt.

De Nederlantsche Oostindische Kompagnie heeft eene wooning in de stad: als ook d'Engelsche, daer ieder zijne vlagge laet afwaeien.

De Franciskanen, die alle Portugesen zijn, hebben'er een klooster.

Aen het vast lant ziet men een dorp, daer de gouverneur, of overste der stad, een fraei huis heeft, in welk hy zich bywijle gaet verlustigen.

Riviere Kisna. De revier *Kisna* komt diep uit het landt, en stort met zijnen eenen arm ontrent vijf uuren beneden de stad in zee: doch 't is aldaer wat ondiep: waerom de rest na *Masulipatnam* bruist, daer het wat dieper is.

Over deze rivier by de stad is gene brugh geslagen: maer men vaert daer over met vaertuigen.

De rivier *Kisna* is vischrijk, en voet vele krokodillen en andere water- of zee-gedrochten, Zy wort zomtijts in den regen-tijt zoo hoogh, en groot of breet, datmen met schuiten door en over de straten varen kan. Anders is zy des zomers droogh en ook laegh, en voor de stad naulix vier voeten diep.

Een halve myle ten westen van de wal is het laegh lant. Aen d'Oost-zyde staen Palmitas- en Syry-boomen: daer zich op verscheide plaetsen het geberghte achter vertoont. Aen de West-zyde is zoo vol geboomte niet.

Wy vertrokken van *Masulipatnam*, vervolghden onze reize, en quamen den negen en twintighsten wederom voor Paliakatte ten anker.

Dewijl nu tot Palliakatte verscheide koopmanschappen waren, die na Batavia mosten gebraght worden, zoo vonden wy goet dezelve in te nemen: daer ook datelijk orde op gestelt, en met laden daghelix dapper voortgevaren wiert.

Wanneer wy byna volladen waren, quam de fluyt het Perkietje, hier op de rede met tijding, dat de schepen 't Huis te Zwieten, het Zeepaert, de Beurs en Stadthuis van Amsterdam, de Rijzende Zon, en de Wassende Maen, alleenlijk ten dien einde uit het Vaderlant met volk en allerlei krijghstuigh afgezonden waren, om de Malabaerse kust te helpen winnen.

Dit veroorzaekte aldaer in alle genomen besluiten en voornemen verandering: want ieder kreegh last om zich by deze vloot te vervoegen. Waer op wy de ingenome lading weder lieten lossen, om d'oorloghs-vloot mee te volgen: het welk met alle haest geschiede. Dies wy in 't kort gereet waren te vertrekken.

Wy gingen dan den tienden van Herfstmaent t'zeil na *Kolombo*: alwaer de vergader-plaets was aengestelt.

Na dat wy t'zeil waren gegaen, en tot *Punto Pedro* onze lege vaten met drinkwater gevult, en branthout voor de kombuis ingenomen hadden, zoo quamen wy den zevenden van Wijnmaent voor *Kolombo* ten anker, en waren voorts daghelix doende, om den treyn van 't leger in te nemen.

De Kommandeur Roothaes stak met zeven schepen voor af, en wy gingen met de rest van de vloot mede t'zeil, den vijfden van Slachtmaent na *Manepare*, een van de zeven zeedorpen op de kust van *Madure*, om daer alle t'zamen by malkanderen te komen.

Joan van der Werf, Heere Symonsz. en ik, waren over den gantschen treyn van oorlogh gestelt, om het opzicht, zoo wel van ontfang als van uitgift te hebben.

Wanneer wy nu volkomen gereet, en van

van alles, dat tot zoodanigh werk vereiſcht wort, voorzien waren, zoo gingen wy van daer t'zeil, en quamen den zevenden van Wintermaent met de gantſche vloot twee mijlen bezuiden de ſtad *Kolang* of *Koulang* ten anker.

Na alle de Soldaten aldaer terſtont aen lant gezet waren, om deze ſtad te belegeren, verliep ondertuſſchen den dagh met landen, en alle nootzakelijkheden af te ſchepen. De ſchepen haelden ondertuſſchen zoo dicht aen de wal, als doenelijk was.

Den achtſten, na ons gantſch heirleger in ſlaghorde was geſtelt, ſloegen wy weer op wegh, en trokken voort.

De Zwarten hadden een halve uure van de ſtad eene vaſtigheidt opgeworpen, daer zy dapper op onze jaghten uitſchoten, hoewel met weinigh ſchaden: doch maekten daer door het ſtrant zoo onvry, dat wy door het boſch moſten breken, om de Zwarten van achteren aen te vallen.

De timmerluiden maekten de pas voor de veltſtukken klaer, en hieuwen 't al onder de voet wat in den weg was: en de matrooſen maekten de pas met ſchoppen en ſpaden effen.

Een weinigh in het boſch voortgetrokken zijnde, quamen wy op eene kleine vlakte, daer op de linke handt, na ſtrant toe, een klein ſteene huis in een dal ſtont: alwaer men ſtant hield, om wat adem te ſcheppen: dewijl de matroſen veel werks gedaen hadden, om de ſtukken door het gulle zandt, langs het ſtrant te trekken, en daer door gantſch afgemat waren.

De vyant lagh aen de rechte zyde in zijn voordeel, en deed een kleine chergie op onzen voortoght, die terſtont orde kreegh om daer op in te vallen. De Zwarten ſtonden een geweldige chergie uit: maer namen op het leſt na hunne vaſtigheit de wijk. Ondertuſſchen quamen onze veltſtukken aen. Elk maekte zich gereet om te ſtormen: 't welk ook met zulken felle woede toeging, dat de Negros hunne vaſtigheit verlieten, en met de vlucht het zochten t'ontkomen: maer de meeſten wierden doorſchoten. D'andere quamen in 't vluchten om. Zy quamen een kompagnie muskettiers van kapit. Polman, die door het boſch gebroken was, om de ſterkte van achteren aen te vallen, recht in den mont loopen. Daer wierdt dapper ter wederzyde gevochten: en bleven van 's vyants zyde meer als hondert op de plaetſe doot leggen: behalven een groot getal gequetſten. Aen onze zyde waren niet meer als drie dooden: maer vele gequetſten, die voort verbonden, en na de ſchepen gebracht, en met goede zorge gaegeſlagen wierden.

Wy vonden in deze ſterkte twee yzere ſtukken, die datelijk vernagelt, en d'affuiten in ſtukken geſlagen wierden.

Na deze overwinning wierden de poſten overal bezet. Het volk zat, tot ſchuiling voor de hitte der zonne, onder 't geboomte, om zich wat te verquikken en uit te ruſten.

Na verloop van twee uuren, wanneer een ieder het hert wat verſterkt en gegeten had, 't geen by hem overſchoot, ſloegen wy in volle ſlaghorde ten ſtrijde op wegh, na de ſtad *Kolang*, en trokken ter wederzyde voorby heerlijke plantagien, met hooge wallen en enge wegen.

De vyandt ſchoot dapper van de waterpunt: alwaer de Portugeeſche vlagh afwaeide. Maer wanneer zy ons zoo onverzaeght op de muuren zagen aentrekken, begonnen zy te verſlaeuwen, en namen de vlucht, en verlieten de ſtad, daer wy toen voort introkken. Een ieder wiert na zijnen ſtaet en ampt gehuisveſt: en de Soldaten op de punten geplaetſt.

Des anderen daeghs bleven wy ſtil leggen, om uit te ruſten. Maer elk (naerdien wy zoo eene voorname plaetſe, met zoo weinigh moeite, ingenomen hadden) wierdt des te meer aengemoedight, ja verlangde ſlechts, om voort te trekken.

Den tienden, des morgens, wierdt het gantſche leger buiten de waterpoorte gevoert, en in ſlaghorde geſtelt. Na dan de leeraer Baldeus het gebedt gedaen had, wiert ieder een door zijne bevelhebbers aengemoedight, om mannelijk, tot de voorſtant van vaderlant en godsdienſt, te vechten: gelijk zy ook alle, ieder in zijn ampt, beloofden hun beſt te zullen doen, en hun leven voor de Compagnie te wagen. Daer op ging het geroep van 't volk aen: waer onder ook de trommels en trom-

trompetten gehoort wierden, om voort te trekken.

De Heer Ysbrant Goske voerde de voortoght: de Kommandeur Roothaes den achtertoght, beide twee deftige en ervare krijghshelden, die voorhene blijken van hunne dapperheit te water en te lande gegeven hadden.

D'Admirael, de Heer Rijklof van Goens, voerde de batailje of middeltoght.

Wy namen verſcheide veltſtukken mee, om ons daer van te dienen.

Hier moſten wy weder door wegen trekken, daer naulix vier mannen konden doordringen: alwaer de vyant in een fort verſchanſt lagh. Daer op trokken eenige kompanien na de rechte, en andere na de linke hant. De matrooſen braghten ſtorm-gereetſchap aen: en vielen'er zoodanigh op aen, dat wy 't 't zelve, na weinigh tegenſtant, veroverden.

Wy vonden hier maer twee yzere ſtukken, noch geladen, die de vyanden niet eens geloſt hadden. Zoo onvoorziens waren wy hen by gekomen!

Buiten wiert aen wederzyde dapper geſchermutſeert. Doch de vyant vertrok zich allengs, en nam eindelijk geheel de wijk na het hof van hare koningin: alwaer hy weder ſtant hield: hoewel niet lang: want de ſchrik was'er nu al in: dies hy met alle maght vluchte, en wy de plaetſe in bezitting namen, en al het geen plonderden, dat'er te krijgen was.

De vyanden hadden onzen achtertroep op verſcheide plaetſen dapper aengetaſt: uit oorzake men met het grof geſchut door de naeuwe wegen zoo gezwint niet voort kon trekken als men wel wilde. Waer door men zoodanigh verlet wiert, dat ik met de veltſtukken, (daer ik toen het opzicht over had,) moſt ſtil ſtaen, om het geſchut in te waghten: want men kon, wat moeite de matroozen ook deden, met het geſchut, daer aen ieder meer als dertigh mannen trokken, zoo ras niet volgen, als de voortroep voorttrok, die zoo geweldigh doordrong. Derhalve was dit den vyant tot zijn voordeel, die met woede, als dul door den Amfion geworden, ons fel op de zyde aenviel. Doch ik troff'er zoo geweldigh met het geſchut, met ſchroot geladen, onder, dat vele het loopen vergaten, en verſcheide bleven leggen. Door dit ſterk tegenweer bieden, verdedighden wy ons zoo lang, en hielden den vyant zoo lang op, tot dat wy ontzet kregen. De vyant dit vernemende, verliet ons, en liet ons het veld behouden. Ter wederzijde bleven verſcheide dooden, en wierden vele gequetſt.

Wy waren ondertuſſchen tot aen de riviere doorgedrongen, en meeſter van 't velt, en 's vyandts meeſte vaſtigheit geworden.

Wy bequamen hier twee metale, en twalef yzere ſtukken, en zeven of acht yzere baſſen.

Voorts namen wy het koninglijk hof met een in in, zonder grooten tegenſtant. Zoo groot was de verbaeſtheit!

Wy vonden in eene pagode, naeſt het koninglijk huis, genaemt *Matta del Reyne*, eene kiſt met boſſekruit, daer de brant in geſtoken wiedrt: waer door dit oude en antijkſe gebouw, dat met geel koper gedekt was, in een oogenblik door de vlam vernielt wierdt, en in de lucht vloogh. Alles wiert om verre gerukt en onder de voet gehaelt.

Ons krijghsheir verſpreide zich voorts na de rechte en linke hant, om alles te verbranden, wat branden wilde. Aenſtonts zagh men het gantſch boſch vol vuurs, vlam en rook. De bamboesrieten kraekten, en branden als zwavel. Een aengenaem gezight voor ons, maer ellendigh voor onze vyanden, die het alles verloren, en de vlucht over de riviere namen: alwaer zy aen d'andere zyde van den oever bleven ſtaen, en zagen in een oogenblik verbrant, het geen zy in zoo vele jaren hadden opgebouwt. Mijn Neef, Joan Pikkart, toenmaels kapiteyn luitenant, met Willem van Teylingen, waren met eenige ſloepen en volk de riviere Aywijk opgevaren, om de vluchtelingen aen de rivier waer te nemen en onderſcheppen. Maer de vyant, hen vernemende, ſloegh een andere wegh in, om te vluchten. Wel zagen zy hen met heele troepen door de riviere waden; maer koſten daer niet by komen: en dienvolgens niet uitrechten. Pikkart voornoemt liet zich met zijn kompagnie aen lant zetten, en deed in

de

1 t'huys vant Opper hooft
2 Misericordia
3 S.t Franciskus
4 S.t tome
5 topas
6 Nos Sinyoris
7 drie waeter passen
8 Poorten vande Stadt

de veertigh huizen in brant fteken. Waer door wy overal de fchrik zoodanigh in den vyandt braghten, dat zy met groote verbaeftheit vluchten.

Na dit alles verrecht was, trokken wy met gemak wederom af by d'eerfte pagode: alwaer het gantfch leger zich neerfloegh, om wat uit te ruften. Een ieder opende zijn knapzak, en fchafte, wat hy hadde. Ondertuffchen braghten de matrofen de veroverde ftukken in het bofch.

Den zelven avont quamen wy noch zeeghaftigh, als overwinnaers, in de ftad Koulang.

Den twaelfden wierden al de timmerluiden aen lant geroepen, om alle de boomen aen de ftads muuren af te houwen. Voorts wierdt orde geftelt, om de ftad een groot ftuk af te fnijden, en kleinder te maken, en de muuren te floopen: daer wy daghelix meê doende waren.

Midlerwijle zonden d'inwoonders gezanten, en verzochten vrede. Wy verftonden toen, dat op onze aenkomfte, niet meer als dertigh geboore Portugefen in de ftad geweeft waren, die de vlucht na hunnen overften namen.

De Nayros hadden onze komfte al vijftien dagen verwaght, en waren meer als acht duizent fterk. Zy hadden befloten alle Hollanders doot te flaen, uitgenomen eenigen, die zy op hunne roeyfchepen wilden behouden. Maer het viel heel anders uit. Wy waren midlerwijle alle daegs doende met breken en om verre rukken.

Onder het afhalen van eenigh gereetfchap uit het fchip 't Zeepaert, om aen lant te gebruiken, raekte de brant in het fchip: door dien de kombuys niet wel voorzien was.

Het fchip liep groot gevaer van gantfch verlooren te worden: alzoo het reeds in den lichten brandt ftont: doch wiert door de goede orde en groten yver van het volk noch behouden.

Ondertuffchen wierdt goet gevonden, om, op deze overwinning, voort onze voorgenome aenflagen te vervolgen, en de ftadt *Kranganoor* aen te taften.

De Heer Kommandeur Roothaes ging dan ten dien einde met acht fchepen, wel bemant met krijghsvolk, voor af, om de riviere te bezetten.

Den negentienden voer ik aen boort, om de kommiffaris Jakob Borchorft te fpreken: maer daer ontftont zulk een geweldigh onweer, dat ik met groote moeite en gevaer weer aen lant quam. De wint quam eerft over lant, met geweldige regen; maer floegh daer na geheel om. Al het dak waeide van onze huizing in de lucht: en de boomen uit de aerde.

Door het omloopen van de wint lagen onze fchepen, wel ten getale van dertigh fterk, zoo klein als groot, daer toen onze gantfche maght in beftont, in groot gevaer van fchipbreuk te lijden.

Des morgens lagh het Raethuis, dat veel water ingekregen had, dicht aen den wal, tuffchen de klippen: alwaer het zijn roer verloor. Het deed zeyn van in noot te zijn; maer niemant kon het helpen, als God. De menfchelijke hulp was uit.

Het fchip d'Achilles ging daer na mee deur, fpoelde van zijn anker, en quam dwers in de klippen drijven. Doch het kreegh zijn plecht-anker uit: zoo dat het een weinigh boven het Raethuis afdraeide.

Het fchip d'Erafmus raekte mede driftigh, en lagh by een rif in groot perijkel. Verfcheide kleine vaertuigen vergingen, en wierden aen flarfen geflagen, en andere waren heel fchadeloos geworden.

Des middaghs was het Raethuis geweldigh in noot, en ftiet verfcheide malen op de klippen, en quam daer door zijn roer te verliezen. Het gaf fchoot op fchoot, dat het in noot was: maer het was onmoghelijk hem byftant te doen. Dit duurde den gantfchen dagh en nacht: zoo dat des nachts noch gefchooten wierd.

Des morgens bedaerde, door Gods genade, het weer wat: hoewel de zee noch geweldigh hol ging. Dies quamen wy hun nu met volk en vaertuigen te hulp, die werp-ankers uit kregen, om het fchip af te winden: waer door beide de fchepen gelukkigh af geraekten, en den twee en twintighften wat zeewaerts ingingen, om van de gevaerlijke klippen af te raken.

Wy herftelden en kalefaterden de

de kleine vaertuigen, die overgebleven waren. Aldus ging deze ſtorm over: hoewel niet zonder grote ſchade aen 't krijghstuigh, dat in de kleine vaertuigen was, te lijden: doch alle de grote ſchepen wierden behouden.

Den vier en twintighſten wiert het garniſoen of krijghsbezetting, dat in de veroverde ſtad *Kolang* tot bezetting bleef, en in zes hondert en drie en zeſtigh koppen, zoo ſoldaten als matroſen, beſtont, van alles voorzien.

Daer over wiert het bevel aen kapitein Kox en den onder-koopman Jurgen Hendrix Willing, gegeven, die alles zouden waernemen, terwijl ik mede in de belegering van *Kranganor.* moſt gaen.

D'onzen trekken om Kranganoor te veroveren.

Tegens den avont vertrok de Heer van Goens, met het ſchip de Nooteboom en Vlielant, na *Kranganoor.* De Kommandeur Gotske zou met de reſt volgen. Voorts deden wy ons beſt, om 't ſchip het Raethuis te herſtellen.

Den vijf en twintighſten was het roer van het Raethuis weder vaerdigh. Maer ik bleef aen landt met de Heer Gotske, ter tijt toe het boskruit, dat in het Raethuis en andere ſchepen nat geworden was, wederom aen lant gedrooght was.

Wy verſtonden, dat de Nayros van de Portugeſen gelt ontfangen hadden, om tegen d'onzen te vechten. Wel hadden die het gelt aengenomen; maer gingen deur, als het daer op aen quam, en lieten de Portugeſen alleen in de ſtadt *Koulang:* dies zy des namiddaghs, wanneer wy gelant waren, ook deurgingen: als verhaelt is.

Den negen en twintighſten gingen wy met het ſchip de Beurs t'zeil, om de vloot te volgen.

De Malabaren zonden eenen expreſſen en begeerden, dat wy tot des anderen daeghs zouden blijven: het welk wy zelfs afſloegen, om ons met zaken, die daer na wel konden gedaen worden, niet op te houden.

Des volgenden daeghs waren wy voor *Kalkoulang.* Het opperhooft quam aen ons boort met eenige ververſching, die wy aennamen.

Den een en dertighſten gingen wy langs den wal tzeil, en lieten het anker vallen. Een van onſe jaghten raekte ſoo dicht aen de wal, dat wy vreesden of het eenigh onheil zou mogen wedervaren. Dies zonden wy een vaertuigh, met twintigh Soldaten, na het jaght toe, om het t'ontzetten of het noot was.

Den eerſten van Loumaent, des jaers zeſtien hondert twee en tzeſtigh, hadden wy des morgens met den dageraet de ſtad *Koetzijn* ontrent een myle van ons, en raekten zoo dicht aen de wal, dat wy de waght hoorden. Wy zagen vijf ſchepen leggen, die hunne ſtengen geſchoten hadden. Het voorſte ſchip liet de Engelſche vlagh waeien.

Wy quamen noch, met goeden voortgang, dien middagh op de ree voor de riviere *Palliport*, en voeren des anderen daeghs, met alle de vaertuigen vol volks, en met een boot met kruit en loot, en twee veltſtukjes, recht op het lant aen. La[...] met[...]

De vyant deed verſcheide ſchooten met kanon uit de ſtadt *Kranganoor*; doch zonder eenige ſchade.

Wy hadden ons in drie quartieren of oorden neergeſlagen, om alles des te beter te bezetten. Des volgenden daeghs kregen wy twee laſten rijs, en twee metale ſtukken, en daer na alle onze treyn en behoeftigheden, en hielden de ſtad aen de lantzyde, en ook aen rivier-zyde zoodanigh bezet, dat'er niemant in noch uit moght. Wy ſtelden ons met alle maght aen 't graven, en braghten in 't kort onze loopgraven zeer dicht onder de ſtad, en drongen met gewelt aen om de ſtad te naderen: het welk de vyandt met ſchieten uit musketten en grove ſtukken trachte te beletten: daer zy vaerdigh mee wiſten om te gaen, met ſneuvelen van verſcheide van d'onzen.

W[...] lijk[...] qu[...] van[...] ſol[...]

Onder andere wiert zekeren ſoldaet de gantſche ſchouder met den arm weghgeſchoten, die evenwel, op bevel van den Heer van Goens, door den wondmeeſter verbonden wiert, die tot my zeide: *Dewijl hy toch moet ſterven, zal ik hem iet ingeven, om de gevoelijkheidt zijner pijne wat wegh te nemen.* Als hy in mijne tegenwoordigheit op diergelijke ope wonde een pleiſter leide, vraeghde ik den ſoldaet, *hoe hy al voer.* Hy antwoorde met een ſtatig gelaet: *Alwel, ik bevoel my niet qualijk.* Maer deez rampzalige menſch, die

die een recht krijghsmans hert ſcheen in 't lijf te hebben, overleed na eenige weinige uuren.

Na wy ontrent veertien dagen dicht onder de ſtad in onze loopgraven gelegen hadden, en verſcheide ſchermutſelen ter wederzyde voorgevallen waren, beſloten wy, dezelve te beſtormen. Na het genomen raetſlot ging ik, met twee oppaſſers, om den Heer Kommandeur Gotske en Roothaes daer over te ſpreken, en na de gelegentheit, en andere omſtandigheden vernemen, waer men beſt ten ſtorm op de ſtad zou loopen.

Ik ging bywijle tot de midden door het water, en trof den kapitein luitenant Pikkard aen, die de buiten-waght had. Deez zeide my, dat ik niet al te na de ſtad moſte voorby gaen, ter oorzake van het geweldigh ſchieten: waer door vele te ſneuvelen quamē. Ik moſt het evenwel wagen; want anders zou ik te verre hebben moeten omgaen. Ook moſt ik voor den morgen by den Admirael zijn, om over het ſtormen te raetplegen. Ik ging dan dicht onder de ſtad heen. De ſchiltwacht riep op Portugeeſch: *Wie daer?* Ik antwoorde in dezelve tale: dat ik vriendt was. En zoo raekte ik voorby.

De Heer Gotske en Roothaes hadden eenen der Nayros by hen, die hen alle gelegentheit verhaelde, en waer de ſtad op haer zwakſte, en het beſte te beſtormen was.

Na ik van alles bericht was, vertrok ik weer, en was noch voor den morgen by den Admirael, die daer op ook voort beſloot te ſtormen, en zeide in 't vertrek: *Morgen zal de ſtad ons zijn.*

Wanneer nu alles tot den ſtorm vervaerdight was, ging ik wederom op de ſchepen, om aldaer, daer ons zoo veel aen gelegen was, opzicht te houden.

Ondertuſſchen trokken d'onzen op de ſtormplaets aen, en beſprongen de ſtad met groote woede en yver, onder beſcherm van de rook des geſchuts; dat eerſt geloſt wierdt.

Ik zagh van de ſchepen de rook al na de ſtad trekken: het welk ik zeide een goet teken te zijn.

De vyandt weerde zich geweldigh dapper, waer door vele van d'onzen op de plaetſe doot bleven, en vele gequetſt wierden. Dit duurde al een lange wijle. D'onzen drongen evenwel zoo hart op den vyant aen, dat hy eindelijk wijken moſt, en wy ſtormender hant de ſtad inkregen. Kapitein Schuilenburg en Polman wierden beide dapper gequetſt. Tachentigh van de onzen bleven op de plaetſe doot: maer de gequetſten waren veel meer. *en verovert.*

Aen 's vyandts zyde bleven over de twee hondert verſlagen: beneffens een groot getal Neyros, die alle in de rivier' geſmeten wierden: daer in zy lang bleven leggen drijven, dan met den ſtroom af, dan met de zee weer op. Het welk ſchrikkelijk om te zien was.

Het liep hier zoo makkelijk niet af, als te vore, in het innemen van *Koulang*. De kans hing lang in twijffel: of men niet wederom zou hebben moeten terugh wijken. Het welk ook ongetwijffelt zou geſchiet zijn, 't zy onze krijghs-overſten tot dappere en ſtrijtbare voorgangers verſtrekt hadden. Want deze ſtad was zoo ſterk, dat men met recht zich magh verwonderen, hoe wy dezelve zoo dra hebben kunnen veroveren. Het welk billik het goet beleit en ſtoutheit van onſe krijgs-overſten magh toegeſchreven worden.

De ſtadt wierdt daerna uitgeplondert, en tot den gronde verwoeſt: behalven een ſterke ſtenen toren, die op de reviere ſtont, daer een deel volk, tot bezetting en bevrijding van de revier, op gehouden wiert. *en verwoeſt.*

De ſtad *Kranganoor* (te weten het Portugeeſch, en nu het Hollants *Kranganoor*, en een ander dan 't Malabaers *Kranganoor*, nader aen ſtrant gelegen) leit ontrent 4 of 5 mylen benoorden de ſtad *Koetzijn*. Het is de hoofdſtad van een koningrijk van een zelven name, dat ten Noorden aen *Koetzijn*, en ten Zuiden aen *Koulang* paelt. *Beſchrijving van Kranganoor.*

Deze ſtad was, om hare outheidt en ſterkte, zeer vermaert onder d'Indianen. Zy lagh aen den oever van eene groote reviere, een uure landewaerts in, en was met een ſteene borſtweering en aerde wallen omringt. De muur had zeven ſterke bolwerken, en de wal drie van aerde. Op d'eene hoek van de rivier leit noch een ſterke ſtene toren, die de rivier beſchermt, en aen die zijde een bolwerk verſtrekt. Aen de andere kant leit een aerde fortje, dat waterpas langs de rivier en de ſtad

ſchieten kan, en alle vaertuigen het inkomen tegen haer wil beletten.

De ſtad had verſcheide ſchone ſtene huizen, en eene kerk, die boven de huizen uitſtak.

Schans Palliport.

Aen d'overzyde van de rivier, na *Koetzijn* toe, leit een ſchans, genaemt *Pallıport*, die mede tot beſcherming van de rivier is.

Het fort leit op een lang eilant, genaemt *Baypijn*, dat zich tot aen de rivier van *Koetzijn* uitſtrekt.

De koning houdt zijn hof niet verre van daer, in een vermakelijke en luſtige landouw. Hy is een wakker vorſt, in krijghszaken wel geoeffent, en nu een man op het beſt van zijn leven.

Na het veroveren van deze ſterke ſtad, vonden de meeſten geraetzaem, de vermaerde ſtad *Koetzijn*, daer men zeide mede de ſchrik al in te zijn, aen te taſten, en met zulken kracht voort te zetten, om dezelve, waer het moghelijk, in dat lopend ſaiſoen noch te veroveren.

Het leger trekt op ter belegering der ſtad Koetzijn.

Hier op brak ons leger op, en trok met de gantſche macht derwaerts, en wiert weder in drie quartieren of wijken verdeelt. De Heer Ysbrant Gotske lagh aen den zeekant: de Heer Roothaes aen het eind, by de riviere, en d'Admirael in het midden. Dan die van Koetzijn waren zoo niet verſchrikt, als men zich ingebeelt had: maer zy ſtelden zich wel dapper in ſtaet van tegenweer te bieden. En alhoewel wy den Neyros vertoonden, dat wy niet tegen hen quamen, noch om hen in het minſte te beledigen; maer tegen onze vyanden, de Portugezen, zoo begaven zy zich evenwel met macht in de wapenen, en taſten ons vyantlijk op verſcheiden malen aen, als dul en razende van den amfion geworden. Zy quamen met gewelt in onze kompagnien dringen, en dooden verſcheide, eer zy zelfs verſlagen wierden. En niet tegenſtaende zy naekt ten ſtrijde komen, zoo vallen zy evenwel zoo geweldigh tuſſchen pieken en musketten in, als een wilt zwijn.

Niet verre van het hof des konings, (dat in hooghte uitmunt, en verſcheide vertrekken heeft) was een grote pagode, die de Neyros vaſt gemaekt hadden, en daer op zich onthielden. D'onzen drongen met een meer als gemeene kracht daer op in, en deden meer als vier hondert Neyros op de plaetſe ſneuvelen: behalven vele gequetſten, die zich met de gantſche hoop, tot hun behoudenis, op de vlucht begaven. D'oude koningin meende haer in het dak van die oude pagode te verbergen; maer zy wiert daer uitgehaelt, en door kapiteyn Hendrik van Rede gevangen in 't leger gebraght.

Breekt vruchteloos 't beleg op.

Na dat nu deze belegering ontrent twee maenden geduurt had, en het laegh landt byna alles onder water ſtont: (waer door men de loopgraven niet kon gebruiken, en de ſoldaten daer in in 't water ſtonden); dewijl daer en boven onze krijghsmacht met de bezettingen der ingenome plaetſen, als ook door het blijven en overlijden van veel volks, zeer verzwakt was, zoo vont men raetzaem, ſtilletjes op te breken, en de belegering met meerder maght in het voorjaer te hervatten. Dit wierdt dan vaſt, en voort in 't werk geſtelt: het welk zoo ſtil toeging, dat wy in eenen nacht alles ſcheep kregen: hoewel met grote moeite de ſtukken op den natten gront voortgetrokken wierden.

Aldus hadden wy alles des morgens ſcheep: hoewel de Portugeſen dat niet eer als tegen den middagh gewaer wierden, en meenden niet anders, als of men hen met een loozen optoght zocht t'overrompelen en verraſſen. Maer als zy de waerheit daer van eerſt op den middagh vernamen, deden zy de ſtukken rontom de ſtad los branden. Maer wy bleven hen het antwoort daer op ſchuldigh, tot beter en gelegener tijt.

Zoo dra dan de vyant de zekerheit van onze opbreking en vertrek vernomen had, deed hy aenſtonts alle legerwerken ſlechten. Desgelijx wiert alles, wat hen buiten de muuren in de weegh ſtont, om zich des te beter te verdedigen, weghgebroken. Alle bomen, welker zommigen over de muuren hingen, wierden ter neer gehouwen. Voorts wierdt de ſtad, zoo veel doenlijk was, verſterkt en van alles voorzien: want de vyant maekte geen andere giſſing, als dat wy hem op een beter en gelegener tijt zouden komen bezoeken: gelijk ook niet lang daer na geſchiede.

Na wy dan het belegh voor de ſtad *Koetzijn* verlaten hadden, gelijk verhaelt is, zoo wiert de gantſche krijghsmacht, en al de ſchepen, na verſcheide plaetſen verzonden. De Heer Ysbrant Gotske vertrok met een deel ſchepen en volk na Batavia; en andere weer na andere plaetſen. Ik ging met het ſchip de Beurs over de ſtad *Kalkulang* na de ſtad *Koylang*, om daer het gebiet te hebben, en de zaken der Kompagnie ga te ſlaen. Men had goet gevonden en belaſt de ſtad *Kalkulang* te verſterken, en met een goet aental ſoldaten, onder kapiteyn Polman en andere bevelhebbers, te bezetten: ter tijt toe anders met het krijghsvolk zou werden geordonneert: naerdien men de belegering van *Koetzijn* in het voorjaer meende te hervatten.

Wanneer ik dan te *Koylang* den zevenden van Loumaent wel aengekomen was, ſtelde ik voorts orde tot het vertimmeren des kaſteels, om der Kompagnies middelen te bewaren: alsook om de koopmanſchappen en allerley krijghstuigh te kunnen bergen. Ik deed ook wooningen voor my en andere hooft-officieren herbouwen, en alles zoodanigh beſtieren, dat tot het doen van de koopmanſchap na behooren vereiſcht wierdt. Al het welk in korten tijt in goeden ſtant en orde gebraght wiert.

Dies de koophandel, na verſcheide handelingen met de koningin van *Koulang* en andere prinſen, weer begon toe te nemen.

Vervolgens zal ik nu verhalen, hoe ik naderhant met verſcheide koningen en prinſen, uit den naem van de Kompagnie, heb gehandelt en vaſt verbont en verdragh getroffen.

Na het veroveren der ſtad *Kalkulang*, wiert met de koningin van *Koylang*, by voorraet, verdragen en gehandelt, ter tijt toe men een vaſt verdragh en verbont zou maken: Te weten, haer geſchut zou haer wederom gegeven, en het hof ingeruimt worden: daer zy voorts introk, en daerna heerlijk liet opmaken en deftigh opbouwen. Voor hare gelede ſchade wiert haer een ſtuk gelts toegeleit: want het was de meening van d'onzen niet, aldaer koſtelijk oorlog te voeren, en elk een tegen te hebben; maer alleenlijk met vrede te mogen handelen.

De ſtad *Kolang*, of anders *Koulang*, *Koulon* en *Koylang*, de hoofſtad des koningrijks van een zelve name, leit op de Malabaerſche kuſt, dicht aen den oever van de zee, op negen graden, Noorder breete, dertien Franſche mylen, of volgens Linſchoten, vier-en twintig mylen zuidwaerts van *Koetzijn*. Beſchrijving der ſtad Koulang.

Zy is met een ſteenen muur, van 18. of 20. voet hoogh, en met acht bolwerken geſterkt, en heeft een heerlijke en groote voorſtad, die de Portugeſen *Kolang Chyna* noemen.

Kolang beſtaet in twee ſteden, of liever in twee deelen van eene ſtad: het eene wort genoemt Opper- of Malabars *Kolang*, en het ander Neder-*Kolang*. In Opper- of Malabaers *Kolang*, heeft de koning en koningin hun verblijf.

De Portugeſen bezaten wel eer Neer-Kolang, als nader by de zee.

De Paters of Monniken van S. Paul en Françiskaner Monniken, hebben ieder aldaer een klooſter gehad, die met verſcheide hooge torens, kerken en gebouwen verçiert waren. Behalven deze waren'er noch vier andere kerken, ieder na eenen Roomſchen Sant genoemt. In alles waren'er zeven kerken: welker een zeer out, en voor vele jaren door de St. Thomas Kriſtenen getimmert was, die ook na het verkleinen van de ſtad is blijven ſtaen. Daer in leit een Portugees kapiteyn begraven, die te *Koylang* zeſtig jaren geregeert heeft.

De huizen der inwoonders waren zeer ſchoon, en hoogh van gebouwen ſteen opgemetſelt en çierlijk gebouwt. Onder andere was'er een koſtelijk raethuis, dat boven alle andere gebouwen der ſtad uitmunte. Het was twee verdiepingen hoogh. Aen wederzijde ging men onder een portael met een brede ſteene trap na boven.

Maer boven al munt uit het kaſteel of huis, daer wel eer de Portugeſe gouverneur of opperhooft der ſtad in woonde, en toen tot ons logement vervaerdight was. Het leit dight aen de zee, op d'eene zyde van de ſtad. Het is ten deele met oolen, of bladen van kokos-bomen, gedekt, en heeft drie torens: welker een met een çierlijken en antijkſen kap met pannen gedekt

dekt is. Een ander ſtaet aen den zeekant, en is vierkant. Op den welken ik een hooge maſt deed ſtellen, daer de Kompagnies vlagge afwaeit, als men ſchepen in zee ziet.

In het midden is een hoogh gebouw, daer in de Portugeſen wel eer hunnen dienſt gepleeght hebben: dat ik toen in verſcheide kamers liet verdelen, tot woningvoor 's Kompagnies dienaers.

Dit huis is het oudſte en ſterkſte kaſteel, dat de Portugeſen op de gantſche kuſt van Malabar gehad hebben, en is voor eenige hondert jaren door den ervaren veſt-bouwmeeſter *Hektor de la Caſe* gebouwt.

Door orde van de Kompagnie wiert de ſtad namaels toen byna geheel geſleght: alle huizen, kerken en andere gemeene gebouwen, tot den gront toe ter neder geworpen en geſloopt. Voorts wiert de ſtad afgeſneden en verkleint, en met een heele en twee halve bolwerken van de lantzyde geſterkt.

Het voornoemt gouverneurs huis, beneffens de kerke van St. Thomas en andere, met de kloosters en eenige van de koſtelijkſte huizen, werden noch binnen dit beſtek van de verkleinde ſtad begrepen.

Achter deze huizen zijn ſchoone tuinen, met kokos- en andere Indiaenſche boomen beplant, die aldaer welig tieren.

Daer zijn verſcheide tanken of waterbakken, die zeer ſchoon water geven, en door de klippen tot op het welzant doorgehouwen zijn: daer men aen de zyde met trappen neergaet.

Men heeft'er ook eenige putten met verſch water. Anders is aldaer het meeſte water half brak, en zalpeterachtigh.

De lucht is'erboven mate gezont.

Het landt is overal laegh en gebroken: zoo datmen van daer verby *Kalkelang* en *Koetzijn*, tot aen de ſtad *Krangenoor* kan varen.

Desgelijx is het lant rontom *Koulang* zeer luſtigh, en wort voor het vruchtbaerſte van gantſch Indien gehouden. Het is zeer dicht met allerlei ſlagh van Indiaenſche vrucht-boomen beplant: zulx de wegen alleen ledigh zijn.

Daer groeit veel peper, die met zijne ranken by de Indiaenſche boomen hoogh op klimt, en in Lou- en Sprokkel-maent van zijne vruchten ontlaſt wort.

Men ziet'er overal vele ſchoone tuinen met Mangas en andere Indiaenſche vruchten beplant.

Daer is een ſchoone haven voor kleine vaertuigen: maer voor gene grote ſchepen: want de zuide windt is'er vlak op de wal: en de zee jaeght in den regentijt zeer hoogh en hol op het lant aen. De plaetſe, daer de vaertuigen aenkomen, wort *Koydanal* genoemt.

Na de zeekant ziet men zeer rouwe en ongeſchuurde klippen van oerſteen, die los op het zant leggen, en bywijle van de zee werden weghgevoert: waer door het landt daghelix zeer vermindert en afneemt.

De groote rivier *Eywijk* ſtort haer ontrent een klein uurtjen na de Weſtkant van *Koulang* in zee.

D'onzen hebben wel eer te vore de ſtad *Koulang* ingehad. Maer de Neyros vermoorden kapiteyn Hendrik Glunwing, als hy buiten de ſtad uit wandelen gegaen was. Toen vielen zy in de ſtad, en hieuwen alles ter neer. Sedert hebben de Portugeſen die weer bezeten.

Aen de zyde van *Koulang de Chyna* is langs het ſtrant een groot dorp, dat de Jeſuiten voor de *Parvas* hebben gebouwt: het welk een van de ſlechſte geſlachten der Malabaren is, en zich meeſt met de viſchery erneert.

Daer ontrent heeft d'onderkoning des konings van *Trevankor*, als ook de prins *Baryette Poele*, zijne wooning, die beide met aerde wallen verſterkt zijn, en ontrent een vierendeel uurs in 't ronde beſlaen. Zommige hoeken zijn uitgezet, als bolwerken, en met geſchut wel geſtoffeert, om de kruispaſſen en andere toegankelijke wegen, zonder dewelke men daer niet aen kan komen, te beſtrijken. Dies men dezelve bezwarelijk, met gewelt van wapenen, zou kunnen vermeeſteren.

Zoo de Malabaren zeggen, zouden de Maldiviſche eilanden, die daer dwers of ſchuin tegen over, wel zeſtig mylen in zee, leggen, wel eer van het vaſt lant afgeſpoelt zijn: gelijk zich zomtijts een groot ſtuk in zee eenige

klippen

klippen vertoonen. Zy verklaren ook, dat zy niet alleenlijk aen het vast lant zijn vast geweest: maer gedenken daer en boven, dat daer op een kerkje zou gestaen hebben.

De huizen hebben'er doorgaens schone tuinen, inzonderheit die langs de rivieren leggen, dewelke met allerhande bomen, vruchten, bloemen en kruiden bewassen zijn. Onder andere zietmen daer zeer schoone citroenen, die aen gene bomen, maer aen heesters wassen.

De schoonste huizen staen langs de rivier, en zijn gemenelijk twee verdiepingen hoogh, daer men by brede stene trappen van binnen na opgaet. De kamers zijn meerendeels met geele en groene estrikjes gevloert, en het spoorwerk boven de bovenste verdieping met kiaten of Indiaensch eiken-hout beschoten. Eenige zijn konstigh met loofwerk en andere çieraedjen uitgesneden, en zommige met fistonnen, allerhande gevogelt en snakeryen geschildert.

Boven de rivier zietmen vermakelijke prielen achter de tuinen: daer het, inzonderheit des avonts, als de meeste hitte over is, zeer aengenaem is. D'inwoonders zitten aldaer dan met den angel te visschen, en vangen zomtijts veel visch.

De mont van de riviere *Kalchan*, anders *Mangal* of *Mangar*, daer deze stad aen en langs leit, is een groote bay of inham, daer in van verre zich drie groote rotzen op een ry vertoonen. Zy is zoo groot, dat gemeene jaghten van drie hondert lasten daer binnen kunnen komen en aen het hooft lossen en laden. Zy is met hoogh water achtien voeten diep: maer by tegenwint gevaerelijk om in te komen: naerdien de vlakke zee daer op aenbruist.

De zware regen doet de revier over loopen, en sleept veel zants met zich: welke regen, door de menighte van dikke wolken, die aen het hooge geberghte t'zamen gedreven worden, en dan met groote kracht nederstorten, gemaekt wort.

Het lant is'er ontrent mee vlak en moerassigh; maer de lucht zoo gezont niet als te *Koulang*.

Wanneer dan hier ontrent alles op een goede voet stont, en de tijt begost te genaken, om iets weder aen te vangen, zoo ging de Heer Jakob Hustart, Extraordinaris Raet van Indien, den vijf en twintighsten van Wijnmaent, des jaers zestien hondert twee en zestigh, beneffens de kapiteynen *Pierre du Pon* en Hendrik van Rede, met elf schepen, daer hy mee van Batavia gekomen was, voor uit, om *Koetzijn* met gewelt aen te tasten. Waer op de Heer van Goens, met drie andere schepen, noch zou volgen.

Na dat ons leger aldaer aengelandt was, vonden wy de stad toen veel sterker, als wy dezelve des verleden jaers verlaten hadden. *De stad Koetzijn weer belegert.*

Voorts wiert de belegering der stad met zeer grooten kracht en yver voortgezet, en die rontom zeer nau omcingelt en besloten gehouden. Dies de belegerden, die geen ontzet te verwachten hadden, na een belegh van drie maenden, met verdragh, aen de onzen zich overgaven: na de Portugesen die stad over de honder en vijftigh jaren, met toelating van den koning van *Koetzijn*, bezeten hadden. *en verövert.*

De Portugezen hadden den wettigen koning, genoemt *Montadavil*, uit *Koetzijn* verdreven, en eenen ander van 't huis van *Godorme* in zijne plaetse gestelt, en zijne Moeye laten regeren.

Terwijl d'onzen voor *Koetzijn* lagen, was dees prins by my te *Koulang*, die gekroont zou worden, als wy de stad overwonnen hadden. Ik had de groote zael met tapyten als andersints, zoo veel de gelegentheit daer toeliet, laten verçieren: daer de prins *Montadavil* op logeerde, die daghelix by ons quam. Hy was in wit katoen gekleet; maer anders naekt; had het hair met een tuit op het hooft gebonden; ringen aen de vingers, en een goude keten om het lijf. Hy sprak Portugees en Malabaers, en was vrolijk van geest en gelaet. Maer na eenige dagen verzocht hy, alzoo hy eenen tijt lang zich onpasselijk had bevonden, na de koningin van *Koulang* te gaen, om hem wat te vermaken. Hier vond ik zwarigheit in, alzoo d'opzicht my bevolen was, en my mocht te last geleit, en van zijne onderdanen, dier vele hem zeer hoogh achten, qualijk genomen worden, indien hem eenigh ongeval wedervoer: naerdien hy reeds niet *Montadavil, wettige koning van Koetzijn, by d'onzen tot koning gekroont.*

wel was. Doch eindelijk, op zijn ſterk aenhouden, als of hy daer beter hoopte te worden; als ook dat de koningin, welker vriendelijkheit en goetaerdigheit my wel bewuſt was, beloofde alles tot haren laſte te nemen, zoo hem iet mocht overkomen, geleide ik hem derwaerts, en verzocht aen de koningin, dat zy de zaken wilde behertigen. Ik verſtont evenwel, na verloop van eenige dagen, dat het met dien prins niet beter wiert.

Trekt na Koetzijn. Ondertuſſchen quam een van onze jaghten, om den Prins in het leger voor *Koetzijn* te halen: maer hy ontſchuldighde zich, dat hy van wege zijne zwakheit niet kon reizen: gelijk ook waer was. Doch het moſt evenwel zoo voortgaen: uit oorzake het jaght alleenlijk ten dien einde gekomen was, om hem te halen.

Ik ſtuurde mijn palakijn heen, daer de prins, om zijne ziekte, in gedragen wiert, en geleide hem, neffens eenige andere officieren, aen boort. Dan eer hy voor *Koetzijn* in 't leger quam, nam zijne ziekte zoodanigh toe, dat hy in het ſchip ſtorf; doch het doode lichaem wiert evenwel derwaerts gebraght: beneffens zijne broeder. (Sterft op reize.)

Deez broeder was de naeſte aen de kroone, en wiert ook, na wy de ſtad verovert hadden, met eene goude krone gekroont: daer het merk van de Kompagnie ingeſneden ſtont. (Zijn broeder wort na hem tot koningh gekroont.)

Dees regeerde toen voorts aldaer, en hield niet verre van de ſtad, op het Malabaers Koetzijn, alzoo by d'onzen genoemt, in een luſtigen landouw zijn hof. Dees wiſt zijn ontzagh wonder wel te houden, had zijne lijftrawanten en ſpeelluiden, en was gelijk zijn broeder, de vorige koning, koninglijk, na 's lants wijze geçiert.

De ſtad Koetzijn, en by de Portugezen gemenelijk *Cochin*, en eigentlijk *Kakochin* genoemt, is de hooftſtad des koningrijks van een zelven name, en van de gantſche Malabaerſche kuſt.

Beſchrijving der ſtad Koetzijn. De ſtad leit ontrent op tien graden Noorder breete, vier of vijf mylen bezuide de ſtad *Koulang*, en ſtrekt haer langs een groote verſche riviere, *Kolchan* of *Mangal*, of *Mangar* by anderen geheten.

Eenigen ſtellen twee ſteden met den naem van *Koetzijn*: te weten, een oud *Koetzijn*, ontrent anderhalve myle van de zeekuſt landewaerts ingelegen, dat by de Portugezen *Kochin Dacima*, of *Arabiba*, dat is gezeidt, hoogh *Kochin*, genoemt wort, ter oorzake het hooger aen de revier op leit; maer wert by d'onzen Malabaers *Koetzijn* geheten. In het Malabaers *Koetzijn* houdt de koning zijn hof. Het ſtaet dicht op den kant van een binnen-water, en is met verſcheide wooningen en hoge pagoden, na de wijze der Malabaren, wel betimmert. Het ander *Koetzijn* wordt nieu *Koetzijn* genoemt, en leit niet boven een kleine myle van de zee, aen den mont en langs dezelve riviere, en is voor vele jaren door de Portugezen bewoont.

Wanneer deze ſtad onder het gebiet der Portugeſen ſtont, eer d'onzen die verovert hadden, was zy met een ſteenen muur en bolwerken geſterkt, en met koſtelijke kloosters en kerken, en ongemeene ſchoone huizen dicht betimmert. Zy had na de lantzyde eene brave en welbetimmerde voorſtad, die met verſcheide kerken, en met een klooſter van St. Jan, dat na de zeekant ſtont, verçiert was.

D'Auguſtijnen, Jeſuiten en Françiskaner monniken hadden elk aldaer ook een byzonder klooſter, die alle aldaer zeer heerlijk en prachtig opgebouwt, en met ſchoone tuinen en luſtige binnen-plaetſen verçiert waren.

D'inwoonders waren alle Portugeſen.

Maer zedert deze ſtad door d'onzen voor de Ooſtindiſche Kompagnie verovert was, wiert zy meerendeels geſleght en afgeſneden, en met nieuwe ſtene bolwerken, gordynen en brede grachten zoodanigh verſterkt, dat zy nu byna onwinbaer is. Daer is niet meer als eene kerke blijven ſtaen: daer in die van den hervormden godsdienſt preken en leeren.

Onder andere torens, die in deze ſtad waren, munte in hooghte en ſchoonheid de toren en kerk van Sint Paul uit, die van gehouwen ſteen zeer heerlijk opgebouwt was.

Alle de huizen zijn gedekt met kleine tegeltjes van een hant groot, die met haekjes aen de latten vaſt over malkanderen leggen. De latten leggen

zoo

zoo dicht aen malkanderen, dat'er de tegeltjes effe tuſſchen kunnen leggen. Zommige lichtgaten of venſters zijn van traliwerk en andere van geſpouwe rottingen gemaekt: die zy aertigh weten te vlechten. Andere nemen grote platgeperſte en geſchaefde perlemoerſchelpen, en zetten die in ruiten, als in Hollant de glazen: daer de dagh helder doorſchijnt.

Wanneer wy byna de gehele Malabaerſche kuſt verovert, en dezelve met gewelt van wapenen gedwongen hadden, daer van meeſter geworden waré, en de koophandel op zommige plaetſen nu begoſt te wakkeren en redelijk te gaen, zoo was ten hoogſten noodig, met de koningen, prinſen en vorſten des lants in een vaſt verbont en verdragh te treden, en alles, aengaende de koopmanſchappen, met den aenkleven van dien, op een vaſten voet te ſtellen, ten einde de koophandel, tot genoegen van beide zyden, in ruſt en vrede zou mogen geſchieden. Hier op wierden my door den Heer Jakob Huſtart, Extraordinaris Raet van Indien en van Zeilon, en de kuſt van Malabar, laſt en beſcheiden, en brieven van geloofnis toegezonden, om het werk na behooren te bevorderen en uit te voeren.

Na ik dan alle zaken had overleit, en op wat wijze en maniere met elk te handelen was, vervaerdighde ik my tot de reize, en nam zoodanigh volk mee, als ik oordeelde daer toe bequaem te zijn: te weten, eenen Serjant, eenen tolk, eenige ſoldaten, roejers en bootsgezellen.

Ik trok den een en twintighſten van Loumaent, des jaers zeſtien hondert vier en zeſtigh, met een vaertuigh landewaerts in, om na de ſtad *Kalkolang* te gaen, daer ik den twee en twintighſten wel en behouden aenquam.

Zoo dra ik aen lant geſtapt, en in ons loosjement gekomen was, liet ik den koning mijne aenkomſt door den tolk bekent maken, die, na weinigh tijts, met eenen Reſidoor, om my uit den naem des konings te halen, wederom quam.

Toen ik nu gereet was, reed ik met den onderkoopman, Willing, die aldaer de zaken der Kompagnie waernam, na het hof. De koning verleende voorts gehoor, en deed my door den Reſidoor voornoemt by zich brengen. Hy was met alle de voornaemſten, die zich gewonelijk by hem bevinden, omringt. Komt by den koning.

Na het afleggen van de gewonelijke plichtplegingen en groeteniſſen, die aldaer gebruikelijk zijn, langde ik den brief van geloofenis den koning zelven in handen, die hem met behoorlijke eerbiedigheit ontfing, en toonde zich in het lezen zeer vergenoeght. Na het lezen gaf de koning eenen Reſidoor, die groot gezagh aen het hof had, laſt om alles voort met my af te handelen, wat tot welſtant en vrede van beide zou mogen dienen, en dan den koning daer van verſlagh te doen.

Het gemoet van dien vorſt kon men in zijn gelaet en wezen beſpeuren. Hy is zeer oprecht en trou in zijnen handel en wandel: daer de Reſidoor voornoemt zijn voordeel mee doet, die de gantſche beſtiering des rijks in handen heeft.

Wanneer ik met den Reſidoor zoo verre had afgehandelt als toen mijne meening om te doen was, verzocht ik te mogen vertrekken, om van eenige zaken nader orde te halen. Dit wiert my by den koning toegeſtaen. Na genomen afſcheit van den koning, begaf ik my noch den zelven avont met den onderkoopman Willing op de reize, en quam in 't dorp of vlek *Porka* aen: derwaerts ik een Serjant met zes van onze ſoldaten voor af gezonden had. Ik verſtont alhier, hoe de koning van *Porka* voor tien dagen na zijn hof, te *Kudde Malair* of *Koramallur*, of *Koromallo*, dat onder andere wel het voornaemſte, en meer als tien mylen landewaerts in gelegen is, vertrokken was. Ik vond raetzaem derwaerts te gaen. En mits men daer moſt te water varen, zoo maekte ik my daer toe vaerdigh, en begaf my op de reize. Het lant is aldaer overal doorwatert, en met ſloten en grachten doorſneden, als hier in Hollant: dies men daer nergens als op de dijken en dammen wegen vind. Zulx men zich met recht over d'aengenaemheit van dit luſtigh lantſchap, dat met boomen en rijsvelden doorgaens beplant en bezet is, te verwonderen heeft.

Vertrekt weer van Kalkolang.

Trekt na den koning van Porka.

* Zeker vaertuig.

Ik liet ons * Mansiool meer als een uur gaens door een enge sloot trekken, en roeide van daer over een meir, dat Noortwaerts meer als twee mylen breet is, en zoo wijt, dat men aen d'eene zy geen lant kan zien.

Wy quamen daer na in een nauwe en lijnrechte gracht of vaert, met menschen handen gemaekt, tot ontrent een myle lang. Zy heeft een zeer nauwen ingang, en ter wederzyden moerassen, met kreupelbosch bewassen: waer door men de riemen bywijle niet gebruiken kan.

Op het eind van deze vaert vertoont zich een lustigh lantschap, tot aen den voet van het hoog geberghte, dat meest met rijsvelden afgesteken, en vol van allerhande watervogels van verscheide gedaente was, die ik noit ergens anders gezien had.

De rijst wast'er het geheel jaer deur: want d'inwoonders maken de velden met zonderlinge konst en vonden droogh. Op d'eene plaetse wordt de rijs gezaeit en geplant: en op eene andere plaetse is zy half volwassen: en weder op eene andere plaetse is hy tydigh en rijp, om gesneden te worden. Daer wast geen peper, als op het hoge lant, dat weinigh te beduiden heeft. Het krielt'er van menschen.

Eer men aen het hooge landt komt, vaertmen door eene breede loopende riviere, die ter zyde met schoon geboomte, huizen en tuinen beplant en bezet is. Het is naulix te gelooven, hoe aengenaem zich dit boomgewas, daer de huizen in de schaduwe staen, in de rivier spiegelt.

In het voorby varen zagen wy aen een zandigen oever een groote geschulpte krokodil in de zon leggen bakeren: daer de soldaten, door mijn last, vier op gaven: maer hy liet zich zoetjes na den gront zakken. De luiden daer ontrent verhaelden, dat vele menschen door dat vreeselijk groot water-dier verslonden wierden, en waren de geenen daer voor zeer vervaert, die dezen wegh voorby mosten gaen.

Na wy eenen tijt lang deze revier opgevaren waren, quamen wy, al wat verre over den middagh, aen het hof des konings van *Porka*, dat aen de rechte hant van de rivier leit, by een ope dorp, daer in vele St. Thomas Kristenen woonen, die daer groote gerechtigheit hebben. Het is een oud en vreemt gebouw, rontom met aerde wallen en grachten gesterkt, doch daer in geen water dan by den regen-tijt is.

De koning liet toen het hof weer op timmeren en herbouwen, en had'er al twintigh jaren mee bezigh geweest.

Ik zond den tolk voor uit, om mijne aenkomste den koning bekent te maken, en te gelijk een loosjement voor ons te bestellen. Wy waren naulix aengelant, of d'eerste residoor quam aen het loosjement, om ons, uit den naem des konings, ten hoof te halen, en braght my in het vertrek des konings. Ik leverde hem, na gewonelijke eerbiedigheit, de brieven over, die zijnen residoor gebood, my zoo lang gezelschap te houden, ter tijt toe hy de brieven alleen gelezen en hem daer op bedacht had.

Ko[...] den [...] nin[...] Por[...]

Na het lezen des briefs quam de koning met verscheide van zijne dienaers wederom in het vertrek, en vraegde, of ik ook last had, om buiten dezen brief te handelen: het welk verstaen hebbende, begost hy de byzondere genegentheit te verhalen, die hy onzen landaert altijt toegedragen had, wanneer d'onzen langs deze kust noch gene vrede hadden. Hem was ook niet onbewust, hoe vele achter zijnen rugh hem by d'onzen zochten zwart te maken: maer hy zou met der tijt doen blijken, dat hy een vrient van d'onzen was.

Zij[...] spr[...] ve[...] d[...] me[...]

Hy voeghde daer by, dat hy de vlag van d'Engelse en andere had doen strijken, en die van onze Kompanjie laten ophijzen. Maer zy waren noch zoo stout en baldadigh, dat zy hem in zijn eigen lant met een openbaren oorlogh derfden drygen, en voorgaven niet uit zijn lant te willen. Dan zy moghten, zeide hy, vry gedenken, dat zy om die en diergelijke baldadige hooghmoedt nergens als met weer wil geleden wierden. Waer op ik voorts mijnen last bekent maekte. De koning zeide daer op, dat hy den Heer Admirael Hustart zelf wel eens wenschte te spreken: naerdien hem nu het oogmerk van de Kompanjie zeer wel bekent was, en ook niet vreemt voor quam. Waer op ik zeide: dat de Kompanjie zijne vrientschap op het hoogste

ſte waerdeerde, en ook den onzen noch in verſche gedachtenis lagh, het geen gedaen was.

Na verſcheide redenen van eenige zaken, daer in wy zoo verre over een quamen, verzocht ik, of het zijne Majeſteit mocht behagen, om den Heer Admirael Huſtart te *Koutzijn* te komen bezoeken, tot voltrekking van de handeling, die ik hem voorgeſtelt had, en wat voorders tot welſtant van beide zyden moght ſtrekken.

Dit ſloegh den koning zeer beleefdelijk af; zeggende, dat hy, om byzondere redenen, als noch in *Koutzijn* niet mochte komen: maer zoo het den Admirael geliefde tot *Porka* of elders in zijn landt te komen, hy zou niet nalaten zelfs daer te verſchijnen, om de handeling te ſluiten. De Koning vraeghde my, of ik ſchriftelijk rapport en bericht begeerde, hy zou het my aenſtonts laten vervorderen en in mijn loosjement beſtellen. Het welk ik aennam: en verzoght daer op verlof om te mogen vertrekken, dat de koning toeſtont.

Na ik mijn afſcheit van den koning genomen had, geleide hy zelf my tot aen de deure van zijn vertrek, en nam toen weer minnelijk zijn afſcheit. De reſidoor braght my in zijn loosjement, en deed aldaer verſcheide ververſching, zoo van hoenders, piſang, als anders brengen. Het welk voor mijn volk wel te pas quam: dewijl op zommige plaetſen in het opreizen voor gelt niet te bekomen was.

Tegens den avont ontfing ik den *Ola* of brief van den koning door den reſidoor, daer ik noch verſcheide redenen mede voerde.

De reſidoor, die my by den koning braght, toonde my alle de plaetſen des hofs.

Het hof heeft ontrent veertigh treden in 't vierkant, en is byna zoo vol kleine vertrekken als het doolhof van Dedalus was. Zy zijn alle vierkant, en van binnen met kiaten-hout heel konſtigh en wonderlijk fraei, met fiſtonnen, loof- en beeltwerk, en allerhande rariteiten gesneden. Van binnen is een groot effe plein, daer alle de wooningen rontom ſtaen. In eenige zijn ſchoone tanken of water bakken, daer men by trappen na toe af gaet, om in te waſſchen. D'ingangen zijn met brede zerken beleit.

In een der binnen-plaetſen is een put daer om zerken van graeuwen arduin-ſteen, van twintigh voeten in 't vierkant, en anderhalve voet dik leggen, die met ongeloofelijken, ja byna onbedenkelijken arbeit, verre uit het lant gehaelt zijn.

De daken beſtaen in tegeltjes van een hant groot. De lichtgaten zijn van gevlochten rottingen, of parlemoerſchelpen, daer de dagh helder doorſchijnt, gemaekt.

Wanneer ik uit het hof des konings van *Porka* vertrokken, en te *Koulang* aengekomen was, en aldaer wederom had beſtelt wat'er te doen was, vond ik raetzaem na *Koetzijn* te trekken, en den Heer Huſtart zelven te ſpreken, en hem mijn wedervaren te verhalen. Na ik dan hem van alles had verſlagh gedaen, vond hy goet, dat ik nochmaels daer henen zou trekken, en met den koning van verſcheide zaken vooraf handelen, om dezelve vaſt te ſtellen, en te weten, waer na men zich te ſchikken had.

Komt weer te Koulang.

en Koetzijn.

Op bekomen orde, vertrok ik, nefſens eenigen tot mijn gezelſchap, den derden van Sprokkelmaent wederom van *Koetzijn* na het hof des konings van *Porka*, en liet mijne aenkomſt voort bekent maken. Na verloop van eene uure quam een Reſidoor om my boven by den koning te halen, daer hy koſtelijk zat opgetooit, na de Malabaerſe wijze, onder vele van zijne hovelingen. Ik vertoonde den koning, na alle eerbiedige groetenis aen hem afgeleit te hebben, mijn bevel of laſtbrief: waer op hy, na hy dien gezien had, alle zijne dienaers, en die hem gewonelijk verzellen, gebood te vertrekken: als ook mijnen tolk: want de koning wilde my alleen mondeling, zonder tolk, ſpreken: naerdien hy goet Portugees ſprak.

Vertrekt weer na den koning van Porka.

Zijn geſprek en verrichting met hem.

Ik vertoonde den koning, hoe ik wederom gekomen was, om zijne Majeſteit, uit den naem van mijne heeren en meeſters te begroeten, en met een betaling te doen, volgens voorgaende belofte.

En alhoewel, zeide ik, de zom grooter was, als de waerde van dien, dies niet tegenſtaende zullen wy betoonen,

dat

dat wy onze belofte zullen voldoen, en woort houden. Maer de koning zeide ront uit, dat de koopluiden noit de peper te *Koetzijn* gewogen hadden, (gelijk ik op hem verzocht te mogen geſchieden,) en wilde ook niet twijfelen, of de Kompanjie zou d'oude gewoonte alzoo in zijn lant onderhouden.

Voorders verzekerde hy my, met vele omſtandige redenen, onzen koopluiden in alles behulpigh te zullen zijn, en verſcheide vele andere zaken, die wy hier, om wijtloopigheit te myden, zullen voorby gaen.

Handel-plaetse vaſt geſtelt.

Ik verſtont wel, uit al zijn voorſtel, zijn vaſt voornemen in de zaek: te weten, dat men de handel niet zou konnen verplaetſen. En dewijl de Kompanjie noch ſchade noch voordeel daer van kon hebben, zoo week ik daer af, en ſtont toe, dat de peper aldaer zou ontfangen en gewogen worden.

Ik toonde zijn Majeſteit, dat de Kompanjie niemant in zijn goet recht zou verkorten: dat zijne Majeſteit kon zien uit zoo vele roemruchtige voorbeelden, die wy daghelix voor alle de werelt, met zoo vele koningen en prinſen ten toon ſtelden.

De koning was hier over, naer het ſcheen, ten hooghſten vergenoeght, en verzocht, dat voort een faktoor mocht gezonden en geſtelt worden, om de peper aldaer in te koopen en t'ontfangen. Het welk ik zijne Majeſteit beloofde te zullen geſchieden. Daer na beſtelde de koning eenen reſidoor, om de penningen voornoemt t'ontfangen, die ik hem toetelde.

Na ik alles afgehandelt had, dat mijn ooghwit was, verzocht ik mijn afſcheit, dat de koning toeſtont.

Vertrekt van Porka.

Dies vertrok ik des anderen daeghs. De reſidoor quam aen het ſtrant in mijn logement, het welk een klein kerkje was, bezoeken, en uit den naem des konings, volgens 's lants gebruik, met verſcheide ververſchingen vereeren.

En dewijl deez Reſidoor by den koning veel vermoght, zoo verzocht ik hem hertelijken, by alle voorvallen de zaken van de Kompanjie te willen begunſtigen: dat hy aennam, en beloofde te zullen doen.

Wez des k ning

De toen heerſchende koning van *Porka* was een ſtatig vorſt van opzigt, radt en wel gemaekt van leden, en ontrent de dertigh jaren out. Hy was koſtelijk met juweelen, zoo diamanten en robijnen als gout, aen handen, armen en ooren, na de Malabaerſe grootsheit, behangen en verçiert.

Zijn geer

Hy regeert met groot gezagh: want de minſten en meeſten zien hem na zijne oogen, wat zijn believen is.

Niemant heeft'er een voet eigen lant. Het behoort alles den koning toe, zonder hy aen iemant is verplicht.

Hy doet ſtreng recht, en de dieffſtal zoodanigh ſtraffen, datmen daer van gene dieverye hoort.

Die in P ong hoo

Wanneer ik den Reſidoor in de voorzale des hofs eenigh gelt had getelt, en noch doende was, en midlerwijle geroepen wiert, om noch eens by den koning te komen, zoo gaf ik eenen van mijn volk laſt, om achting op het gelt te geven en te bewaren: alzoo meer als vijftigh perzoonen van verſcheiden landaert in de zael waren. De Reſidoor dit bemerkende, begon te lagghen en zeide. *Het is onnoodigh. Niemant zal ſich verſtouten, al wierd het niet geſien, het gelt aen te raken: want wy weten van genen dieffſtal.* Dit quam my zeer vreemt voor, om dat zoo vele Malabaren de ſnootſte dieven zijn, en ſtelen, als ravens, al wat hen voorkomt.

Ko rijk Por

Het koningrijk van *Porka* of *Porkah*, en anders *Perkatti*, is alzoo na zijne hoofſtad genaemt, en paelt ten Noorden aen het koningrijk van *Koetzijn*, ten Zuide aen dat van *Kalkolang*, heeft ten Noord-ooſten *Tekken Berkenkar*, en ſtoot ten Weſten aen de zee. Het beſlaet ontrent twalef mylen in de lengte. De hoofſtad heet ook *Porka* of *Porkah*. Een van d'andere voornaemſte ſteden is, *Koramallur* of *Koramallo*, gelegen op de rivier, waer langs men van *Koetzijn* na *Koulang* vaert.

Oud nin van ka t afg rye neg

De koningen van *Porka* waren by ouds zeer tot afgoderye en afgoden genegen; die elk ten getale van over de negen hondert had. Aen ieder deed men daghelix gebeden en offerhande, bezoght deze beelden alle daeghs ten zes of zeven uuren des uchtens, en ging-

ging'er niet weer van daen, als te twalef uuren, zonder in al dien tijt eenigh perzoon hem kon ſpreken.

Het Roomſch geloof is in dit koningrijk allereerſt opentlijk, des jaers vijftien hondert en negentigh ontfangen. Daer toe de koning zelf aenleiding gaf. Behalve dat reeds te voore daer St. Thomas Kriſtenen waren. Hy ſtont den Jeſuiten toe aldaer kerken te bouwen, en kruiſen over al op te rechnen, en alle de genen te doopen, die Kriſtenen wilden worden. Daer en boven ſtont hy hen toe, dat gene pagode of heidenſche tempel, of Synagoge der Joden, of Moske der Mahometanen by de de Roomsgezinde kerken zou mogen ſtaen. Ook ſtont hy den Roomsgeſinden toe, klokken in hunne kerken te mogen hebben.

Al het welk altijdt ongeſchonden onderhouden is.

De koning, die des jaers vijftien hondert negen en negentigh heerſchte, was *Nambrale* of *Numbrane* geheten, dat Grote of Hoge Prieſter gezeit is.

De koning, die ontrent des jaers zeſtien hondert en veertigh over *Porka* heerſchte, was *Siam Baatſchery Vaubaar* genaemt.

De koning van *Porka* eigent zich het gebiet over dien van *Koetzijn* toe, tegen wien hy ook in oude tijden grote oorlogen gevoert heeft.

Heden ſtaet de koning van *Porka* onder de gehoorzaemheit der Ooſt-Indiſche Kompagnie, daer toe hy alleen door dwang en ſchrik der onzen gebraght wiert, wanneer zy met een ſterk krijghsheir tegen hem in aentogt waren.

De voornaemſte krijgsmaght des konings beſtaet in fregatten, die hy in den regentijt, wanneer de rijsvelden onder water leggen, ten getale van ontrent vijfhondert kan te water brengen.

Wel eer hadden de Portugeſen den vryen handel van peper, met toelating des konings, op dit geweſt. Maer als zy van eenige plaetſen zich meeſter zochten te maken, met toelegh van die te verſterken, zoo deed de koning van *Porka* hen daer over den oorlogh aen, die drie gehele jaren duurde.

Noit hadden d'onzen dit koningrijk bezocht, noch aengedaen, voor op het jaer zeſtien hondert twee en veertigh. De koning, genaemt *Siam Baatſchery Vaubaar*, oud ontrent vier en twintigh jaren, ontfing hen met zeer groote blijdſchap, en rechte met hen een verbont van vriendtſchap op, en ſtont hen den vryen peper-handel toe.

Dit geweſt is zeer vruchtbaer, inzonderheit van rijs; maer heeft een zeer ongezonde luchtſtreke. Het grootſte gedeelte der inwoonders is met zeer dikke pompbeenen, als die van dikke olifanten, gequelt: welke quale het drinken van brak en zalpe-rachtigh water toegeſchreven wordt. Vele menſchen zijn'er ook met blindheit geſlagen, die door het eeten van hete rijs, naer men zeidt, veroorzaekt wordt.

De hooftnering der inwoonders beſtaet in den lantbouw. In den regentijt leggen de meeſte rijsvelden onder water, als ook het gantſche lant van de Kaep *Komorijn* tot aen *Panare Biarbar*.

Het lant van *Porka* levert ook veel peper uit, die meerendeels by d'Engelſchen opgekocht wort, die al voor vele jaren aldaer een loosje gehad hebben.

Binnen 's lants woonen vele Kriſtenen, die door de Portugeſen tot het Roomſch geloof bekeert zijn. Deze vergaderen het grootſte gedeelte van peper, dien zy aen zekeren koopman, een Bramos, door den koning daer toe geſtelt, weten te leveren.

Daer na docht my raetzaem te zijn, na de koning van *Marta* of *de Marten* te gaen, een hooftſtad des koningrijks van een zelven name, en drie mylen zuidwaerts van Koetzijn, aen de riviere, die van *Koetzijn* na *Koulang* loopt, gelegen.

Nieuhof trekt na den koning van de Martē.

Na ik alles overleidt had, in wat wijze en maniere de handel en artijkelen van een verbont beſt geſtelt dienden, en de geſchenken gedaen, zoo reed ik met den onderkoopman Jurjaen Hendriks Willing derwaerts, en quam ten tien uuren te *Karnopoly*: alwaer wy ons verblijf in een huis na de kant van de reviere namen, het welk de Kompanjie voor eenige jaren van den koning gekocht had. Het is redelijk groot van begrijp, hoewel met

 wei-

weinigh gemaks; dewijl het, na de Malabaersche bouwkunst, met hoeken en winkels, opgebouwt is.

De tuin is met eenige palmboomen beplant, die aldaer getijffert worden, tot onderhoudt van hof en huis.

Levert den brief van den Admirael Hustart aen den koning over.

Ik liet mijne aenkomste voort aen den koningh bekent maken, en wierdt niet lang daer na ten hove geroepen en by den koning gebracht. Na het afleggen der groetenissen, die men aen de Malabaerse koningen gewonelijken doen moet, leverde ik aen zijne Majesteit d'*Ole* of brief van den Heer Admirael Hustart over, die van woort tot woort aldus luide.

Jakob Hustart, Raet van Indien, Admirael, lantvooght en bestierder van het eilant Ceilon en de kust van Malabaer, zendt dees Ole, neffens sijne groet, aen den koning de Marten.

Deurluchtige Vorst.

Het is my, op mijne komste alhier, byzonder lief en aengenaem geweest, te verstaen het goet onderling verstant en vrientschap, die uwe Majesteit altijt met d'Ed. Compagnie tot nu toe gehouden heeft. En nademael wy het zelve zeer hoogh waerdeeren, zoo hebben wy den kapitein van Koulang, *Johan Nieuhof, afgezonden, om met Uwe Majesteit een bondige en vaste verbintenisse te maken, tot nader vrientschap en vermeerdering van bontgenootschap. Uwe Majesteit gelieve hem in alles, als mijn eigen persoon, geloof te geven, in het geen hy met uwe Majesteit zal handelen: het welk ik ten allen tijden met gelijk zal erkennen. God beware den persoon van uwe Majesteit, en verleene hem een lang en zaligh leven.*

Koutzijn den tweeden van
Sprokkelmaent, 1664.
Jakob Hustart.

Zijn gesprek en verrichting met den koning.

Daer op vertoonde ik zijne Majesteit in 't lang, waerom ik aldaer gekomen, en wat mijn aenbrengen was, dat ik hem alles van stuk tot stuk voorstelde.

De koning gaf ten antwoort, dat hy sich tot des anderen daeghs daer op wilde beraden en bedenken. Het welk ik gaerne aennam, en vertrok zoo lang na mijn loosjement.

Des anderen daeghs wierd ik ten hove geroepen, en vond het daer vol volks: want alle de voornaemste hovelingen waren daer tegenwoordigh. Zijne Majesteit belaste eenen zijner kapiteinen, die groot gezagh by hem had, met noch twee Moorsche koopluiden, om den handel te beginnen. Dan alzoo ik in ervaring gekomen was, dat aldaer vele Moren woonden, die veel te zeggen hadden, en op *Kananoor* den handel dreven, tot groot nadeel van de Kompanjie, zoo kon ik my van hen niet veel goets belooven noch verzekeren. Maer ik bedacht een middel, om voor te komen, dat zy Moren de Kompanjie zoo niet mochten in den wegh zijn. Dies sprak ik zijne Majesteit zelf aen, en vertoonde,

Dat mijn last niet inhield, om met de Moorsche koopluiden aldaer te handelen, maer met zijne Majesteit zelve.

Dat de Compagnie de gantsche Malabaersche kust de vrede aenbood: en nu de tijd gebooren was, zoo zijne Majesteit geliefde, zelve met my daer af te handelen, om in vrede te leven, en sijn koopmanschap te doen: gelijk ik daer volkomen last van had. Maer zoo Zijne Majesteit niet geliefde, dat ik dan oorlof verzoght, om te mogen vertrekken.

De koning, na weinigh overleghs, zeide. Men zou de punten, dien aengaende, op een *Ole* brengen, en hem eens vertoonen: het welk ik deed. Deze punten bestonden in drie.

Het aenbrengen van den Amfion, en het schillen van de wilde kaneel, en vervoeren van de peper af te schaffen. Deze waren wel de drie voornaemste punten van het ooghwit der Kompanjie. De koning liet dezelve punten in onze tegenwoordigheidt overluidt lezen. Maer daer quamen vele hinderpalen voor: want de Moorse koopluiden, die zoo groot gezagh hadden, zochten het zelve met alle maght te beletten.

Na veel overleghs, en veel over en weergaen van de Residoren, dat zy den koning t'elkens verwittighden, en heimelijk in 't oor luisterden, het welk tot den avont duurde, gaf ons de koning oorlof om naer ons loosjement te mogen

mogen vertrekken, met belofte van des anderen daeghs ons af te vaerdigen: gelijk ook geschiede. Want des anderen daeghs heel vroegh quam de tweede perzoon van 't rijk, met den kapitein voornoemt, en liet zich verluiden, dat ik zaken, tot nadeel van den koning en 't rijk, voorstelde.

Ik vertoonde hem met verscheide redenen, dat wy niet anders als den vryen handel verzochten, en met d'andere lantregeerders van de Malabaerse kust ons alrede verdragen hadden: al het welk ik hen allen voor oogen stelde: als ook het welvaren, dat zy zelfs daer van zouden trekken.

In elk punt wilden zy iets veranderen, en gingen meer als zes mael over en weder.

Ten leste quamen zy, en vraeghdē na de menigte of hoeveelheit van peper, die wy jaerlix zouden begeeren. Ik zeide: men behoefde de hoeveelheit niet te noemen: wy zouden alle de peper nemen, die daer gezamelt wierd. De Moren zouden ons geerne met een gedeelte gepaeit, en de rest zelfs gehad hebben, daer zy zeer by den koning om aenhielden en woelden: maer zijne Majesteit stont ons ten lesten alles toe: behalve het schillen van de wilde kaneel: daer ik ook zoo hart niet op kon staen, ter oorzake wy zelfs die zouden moeten koopen. Daer en boven kon men dezelve met der tijt op zoodanigen prijs stellen, die den schilder de kosten van den arbeit niet zou mogen opbrengen: en dienvolgens zich zelf zou vergeten en vervallen.

Het koningrijk van *Marten* of *de Marten* is byna zoo groot als dat van *Kalkelang*, en strekt Noortwaerts op, tot aen het koningrijk van *Porka*: raekt ten Zuiden aen d'Indische zee, en stoot ten Oosten aen het hoogh gebergte. Het strekt langs de riviere, waer by men van *Koetzijn* na *Koulang* opvaert.

De hooftstad des rijks is ook *Marten* of *Marta* genoemt.

Aen de Zuit-zyde aen de zeekant leit een plaetse, *Panderatoutte* by de inwoonders, en by de Portugesen *Pesse* genoemt, alwaer de koning den onzen een huis te bouwen vergunt heeft. Aldaer plagh alle de peper van verscheide plaetsen, om de goede gelegentheit, gewogen te worden.

Daer is ook eene stad *Podiagabo* of anders *Maulikara* genaemt.

Deze koning heeft zommige landen met den koning van *Kalkelang* gemein: gelijk de meeste rijken aen deze kust zoodanigh door malkanderen zijn verwert, datmen tijt van noode heeft, om dezelve te leeren kennen en onderscheiden.

Het lant is de gantsche kust langs wel bewoont.

Daer wast veel peper, erweten en boonen.

Aen d'oevers van de rivieren zietmen vele rijsvelden en zoutpannen.

De koning is een opperhoofdige vorst, en aen niemant verbonden. Hy houdt geduurigh twaalef hondert Neyros in dienst, en was een man van zestigh jaren, grof van lichaem, en straf van opzicht. Zijn hooft-çieraet was van een wonder en hoogh fatsoen, en van rootschaerlaken, van binnen met katoen vast gemaekt.

Hy houdt zijn hof gemenelijk in de stad *Karnopoly*, dat met een aerde wal van twintigh voeten hoogh versterkt, en vierkant van vorm is.

Het was toen zeer vervallen, waer uit blijkt, dat hy niet zeer begeerigh was om het zelve t'onderhouden.

Men heeft in dit koningrijk al van over langen tijt vele kristenen gehad. Maer de koning heeft het bouwen van hunne kerken niet willen gedogen. Dies bleven de kristenen den tijt van twalef jaren zonder kerke, tot aen het jaer vijftien hondert een en tachentig. De koning, die toen regeerde, gaf hen niet alleen verlof van eene kerke te stichten: maer ook hout in de bosschen te houwen, dat aen de afgoden geheiligt was. Hy stont allen zijnen onderdanen toe, te mogen kristenen worden, en verleende den Jesuiten maght van genen te kastijden en straffen, die, na gedoopt te zijn, na de Kristen wet niet leefden.

De kerke voornoemt voerde den naem van St. Andreas: dewijl zy ontrent de dagh van St. Andreas voltooit was.

Langs dezelve riviere, daer aen het koningrijk van *Marten* leit, wort ook een koningrijk *Batyma* gestelt, met eene stad *Katyapery*.

Men zeidt de koningen van *Batyma* een wet gemaekt hebben: waer by den mannen geoorloft is de vrouwen te dooden, die, van wat ſtaet zy ook zouden mogen zijn, hen eenen dienſt weigeren, zonder eenige ſtraffe daer voor te lijden.

Na ik nu alles had afgehandelt en geſlooten, bood ik de geſchenken den koning aen, die hy door zijnen tweeden perſoon, beneffens eenige andere, liet ontfangen.

En overmits deze perſoonen vele moeiten met ons gehad hadden, en ook behulpzaem waren, zoo vereerde ik aen eenen ieder een kleine ſchenkaedje.

Wanneer wy nu alles klaer waren, wierden wy voor het hof, onder den blooten hemel, beſcheiden: alwaer de koning, en ik daer na, d'*Ola* of brief, daer het verbont of verdragh op geſchreven was, in het gezicht van al zijn volk ondertekende: ten einde een ieper zou konnen zien, hoe oprecht de koning handelde.

Nieuhof neemt zijn afſcheit,

Hier op nam ik mijn afſcheit, eerſt van den koning, en daer na van alle de Grooten, en trok des avonts met mijn volk na ons vaertuigh, dat ontrent een uur gaens van daer in de rivier lagh.

De ſtrant-heer, een onderdaen dezes konings, quam my aldaer verwelkomen, en toonde zich zeer minnelijk en beleeft, met aenbieden van alle dienſten, en vereeren van een deel hoenders, pyſang, en andere ververſching.

en vertrekt weer na Koylang.

Ik nam van dien heer ook mijn afſcheit, en vertrok wederom na *Koylang*, daer ik den negenden aenquam, en alles in goeden ſtant vond.

Wort by den Koning van Kalkolang ontboden.

Midlerwijle ik te *Porka* was, ontbood de koning van *Kalkolang* my in zijn hof, verſtond dat de handeling, tot beider zyden genoegen, met zijnen nabuur geſloten was, dat hem zeer wel behaaghde en aenſtont. Hy vereerde my een koſtelijken palsrok van brakade, die ik, volgens 's landts gebruik, met eerbiedigheit aennam, en bedankte zijne Majeſteit voor zoo vele ontfange eer, op verſcheide tijden van hem genooten, en vertrok voorts.

Wanneer ik den negenden te *Koylang* aengekomen was, quam des anderen daeghs d'eerſte kapitein van de koninginne van *Koylang*, om de tol en het geſchut t'ontfangen. Ik zeide, dat in den tol niet zou gedaen worden: maer ſtont het geſchut, gelijk met haer verdragen was, geerne toe te leveren of te betalen.

Trek den Koning Goe…

Ondertuſſchen liet ik de *Manſiou* vervaerdigen, om na het hof des konings van *Travankoor* te trekken. Maer de *Reſidoren* des koninghs van *Goenree* en *Barijette Pule* verzochten om met my te ſpreken, daer ik met den boekhouder *Cher de Venne* na toe reed.

Zijn rick alda…

Daer waren meer als drie hondert Neyros by malkanderen, die alle niet als van den tol ſpraken. Doch na veel twiſtens en krakeels, wierdt ik te rade om van daer te ſcheiden, en des morgens weer te verſchijnen; hoewel met beding, zoo zy geen ander beſluit namen, dat daer dan niet in zou te doen zijn: dewijl zy eiſchten, dat noch in't verdrag bedongen was, noch niet kon toegeſtaen worden. En dewijl te dier tijde daer niet anders in te doen viel, liet ik het daer by blijven, en quam des avonts weer te *Koylang*.

Den twalefden van Sprokkelmaent, des avonts ten negen uuren, vertrok ik weder over zee, na het hof van *Attingen*: alwaer de koning van *Travankoor* voor eenige dagen was aengekomen. Met den dageraet quamen wy met ons vaertuigh voor het dorp *Mappul*, ontrent vijf mylen Ooſtwaerts van *Koylang* gelegen: maer konden door het geweldigh aenrollen van de zee met ons Mauſiou niet aen lant komen: waer over ik een klein Thonijs moſt huuren, die ons met zonderlinge behendigheit door de baren aen landt braght.

T… At… by… ko… v… va…

Van daer trok ik ontrent een uur langs ſtrant tot aen een groote riviere: alwaer ik met mijn volk in ging zitten. Na ontrent drie uuren roeien en een geweldige groote en ongemeene hitte quamen wy voor het hof aen te landen, en vernamen dat de koning gereet ſtont, om na *Kalkolang* te vertrekken. Wanneer ik zijne Majeſteit onze aenkomſte door den tolk deed bekent maken, liet my de koning terſtont door eenen reſidoor by hem roepen, en vond hem op de bovenſte trap, met de voornaemſten van zijnen ſtaet, ſtaen.

ſtaen. Na ik den koning eerbiedelijk d'*Ola* overgelevert, de geſchenken aengeboden, en in 't kort mijne reden voor hem gedaen had, liet hy d'*Ola* openbaer voor al zijn volk lezen, en de geſchenken weghdragen. Hy zeide zelf my, dat hy my voort antwoort zou beſchikken, hoe zijne meening was; en ik kon, zoo ik begeerde, zoo lang neffens de reſidoors (dien ik de zaek kon voorſtellen) in de tuin onder ſchaduwe van de boomen, dicht by het kaſteel, my onthouden, daer de koning zelf met zijne handt my wees te gaen.

Ik maekte dan den reſidoors (die vier in getale, en door den koning ge maghtight waren,) in 't lang, volgens hun begeeren, mijne mening, en waerom ik gekomen was, bekent. Maer als zy daer over met my wilden handelen, vertoonde ik hen, dat ik, volgens mijne orde, om byzondere reden, moſt met den koning zelven handelen. Met dit antwoort traden zy na den koning, en quamen na weinigh tijts wederom, en zeiden; dat zijne Majeſteit haer over zoo eene gewichtige zake tot morgen moſt beraden, en begeerde dat ik zoo lang zwachten.

Zy vereerden ons, uit den naem van den koning, eenige boſſen piſang, en vergaſten ons voorders dezen dagh.

Aen de Weſt-kant van 't hof, in het hangen van een hogen heuvel, leit een huis, dat met het gewas van verſcheide boomen overſchaduwt is, en een ſchone lommer geeft. Aen d'eene kant gaetmen naer om laegh, langs vlakke en vermakelijke rijs-velden, die rontom met palmboomen beplant zijn. Aldaer wierden wy gehuisveſt by eenen vroomen man, naer het ſcheen: maer zoo ongeloovigh, als iemant van zijns gelijk: want als wy des avonts wat zouden eeten, zoo wilde hy ons gene ſchotels noch iets laten toekomen, om de ſpijze aen te brengen: waer over hy met onze zoldaten in geſchil geraekt was. Wanneer ik d'oorzake daer van wilde weten, zoo zeide deez onnoozele man: *Dat de duivel en 't geluk zijn huis geſchonden en verwoeſt hadde, zoo dra wy daer waren ingekomen.* Daerom begeerde hy ons niet te herbergen; maer verzocht, wy zouden vertrekken, en op een ander gaen. Ik verzekerde hem, dat hy onzent halve niet ongelukkigh zou zijn, en gaf hem daer op eenige fanijns, zoo dat hy het zelve moſt gelooven, en ons toen willigh verzorgen, 't geen wy van nooden hadden.

Des anderen daeghs, den veertienden van Sprokkelmaent, ontrent ten acht uuren, liet my de koning, door eenen Nayier, ten hove roepen: alwaer de vier reſidoors voornoemt voor de poorte ſtonden, en op mijne aenkomſte wachten. Wy traden met malkanderen ter zyde af in den tuin voornoemt: alwaer ik mijn alkatijf of tapijt, beneffens hunne matten, in de ſchaduwe der boomen, liet nederleggen, om te zitten. *Wort weer ten hove ontboden.*

D'eerſte reſidoor zeide, *Dat zijne Majeſteit niet wel te vrede was over het verbranden van het vrouwen-hof te Kolang, en hen daerom gemachtight had, als ook om den handel te beginnen, en zijn Majeſteit daer van verſlagh te doen. Dat zijn meening en voornemen van zijnen brief, aen den Heer Admirael Huſtart geſchreven was, om de zaek van den prins Godormo by te leggen; en dat zy nu wenſchten te verſtaen, wat ik daer in mocht ordonneren.* *Des konings reſidoors voorſtel.*

Dewijl nu mijn voornemen niet was, de zaek met verbloemde woorden voor te ſtellen, zoo zeide ik rond uit: dat *Godormo* zijn ongeluk niemant als zich zelven te wijten had: want als wy voor twee jaren met ons krijghsheir voor *Koetzijn* gekomen waren, om onze vyanden, de Portugezen, te beoorlogen, zoo had onze admirael de witte vlagh laten waeien, om met de oude koningin van Koetzijn in een vriendelijk geſprek te komen. Maer *Godormo* had het zelve verhindert, en d'onzen vyantlijk aengetaſt, en zich altijt zoo gedragen, en deed noch daghelix, als een vyant van de Kompanjie, en het Koetzijnſe koningrijk, dat wy dachten te herſtellen, en daer by op te zetten, wat daer toe van node moght zijn. Ik had zijne Majeſteit tijdelijk genoegh doen bekent maken, als ik voor twee jaren d'eere had, om hem te *Kaligoli* te ſpreken, dat wy Koetzijn met gewelt van onze wapenen overwonnen, en met den wettigen koning, *Monta Davile*, een eeuwig verbondt gemaekt hadden. Dat *Godormo* *Nieuhofs Antwoort daer op.*

dormo gene giſſing behoefde te maken, om oit wederom aengenomen te worden.

Hier op gingen zy na hunnen koning, en quamen wederom, en vraeghden, of men hem dan voor den tweeden of derden perzoon van 't rijk niet zouden willen aennemen.

Om hen nu van dat ſtuk af te leiden, da er zy ſchenen dat met reden niet af te krijgen waren, vraeghde ik hen, of zy *Mouta Davila* niet voor den wettigen koning erken? Zy antwoorden alle van Ja. Toen vertoonde ik hen, dat zy groot ongelijk hadden, eenen perzoon in het rijk op te dragen, die zich tegen zijnen wettigen koning opgeſtelt had, en noch zocht op te ſtellen: dat niet als t'elkens onluſt kon verwekken. Ik wilde hen in alle zaken believen, maer hier van moſten zy niet meer handelen.

Na verſcheide raetplegingen ſpraken zy van de zaken van *Godormo* te herſtellen niet meer; maer zeiden: Hy had voorgenomen met zijne drie broeders in het rijk van Koetzijn te ſterven en begraven te worden. Wy moſten op onze hoede zijn. Ik zeide, dat ik het rijk van Koetzijn doorgereiſt had, dat'er wel plaetſe voor hondert duizent man was, als zy het zochten. Ik verhaelde wyders, dat hunne koning by de Kompanjie in zoodanigh aenzien was, dat wy zijne vrientſchap noit in twijfel hadden getrokken: alhoewel zy de zaek van *Godormo* zoo ſchenen voort te zetten en te begunſtigen. Tot beveſtiging van noch nader vrientſchap, was ik aldaer gekomen, om met hen, gelijk ik met andere koningen alreets gedaen had, ook te handelen.

Terwijl zy zich hier op berieden, quam een gezant van de koningin van *Kolang*, met een *Ola*, klagen, hoe zy noch van den tol niets hadden ontfangen, noch het geſchut niet herſtelt was.

De Reſidoor vraeghde my, hoe ik dit werk verſtond, of wy niet doen wilden, als de Portugeſen gedaen hadden. Maer ik vertoonde hen, dat wy hen dan ook moſten handelen, als de Portugeſen, die hen, d'een by d'ander, doot ſloegen, en andere ongebondentheden bedreven. Dat dit de meeninge van de Kompanjie niet was; maer eenen ieder in het zijn met vrede te laten woonen, en den vryen handel, met den aenkleven van dien, onverhindert te mogen doen. En dit was, zeide ik eindelijk, al het geen, dat ik aen alle de Malabaerſe koningen en prinſen voor te ſtellen had.

Na verſcheide handelingen en redenen, zeide ik, dewijl ik in hen eenige traegheit bemerkte, dat ik al het geen gedaen had, dat tot de vrede diende, en het ſcheen dat zy liever oorlogh begeerden.

Wanneer ik zagh, dat zy daer op zwegen, voer ik voort, en zeide, dat zy een voorſlagh zouden doen, om te zien, of men de zaek in vrientſchap zoude kunnen byleggen, en hen, konde het zijn, zoo zy de reden wilde plaetſe geven, een jaerlixſe vereering toeleide, of eens voor al een ſtuk gelt telde.

De koning verſtont, dat hy zich over deze zaek, daer verſcheiden hun deel in hadden, zou beraden, en dan een Reſidoor tot *Kolang* zenden, om met my voorders te handelen, en een goet verdragh uit te vinden. Ik had alles liever daer af gehandelt: maer de Reſidoors dorſten den koning daer van niet meer ſpreken, en verzochten dat het, volgens believen, te *Kolang* mocht gedaen werden: dat ik voor dien tijt daer by moſt laten blijven, en zien wat daer na af vallen wilde. Maer het zal moeielijk zijn met dien koning te handelen, 'ten zy verſcheide dingen toegeſtaen worden.

De koningin liet my heimelijk weten, dat zy wel genegen was met my te handelen; maer de koning van *Travankoor* moſt eerſt vertrokken zijn: het welk my niet qualijk aenſtont. Voorts verzocht ik haren reſidoor, die my de bootſchap braght, het zelve by haer Majeſteit te bewerken: naerdien ik van wegen de Kompanjie geerne zou zien, dat aen ieder haer vrientſchap gemeen was.

Het geweſt van *Attingen* heeft ons tot noch toe niemant bekent gemaekt. Gev. van ting.

Het is een landt vol van peper, en derwaerts daghelix veel toevoer, uit d'aengrenzende rijken, gebracht wort.

Attingen is het rechte ſtamhuis der Trevankoorſe koningen: maer by gebrek

brek van mannelijken oir, wort een uit de Koetzijnse prinsen gekooren: gelijk de toen heerschende koning, van daer uit den geslachte van *Rammerankoil*, tot het koningrijk van *Travankoor* beroepen is.

Het is hoogh root en steenachtigh lant, daer de peper wast: en dienvolgens is die vaster en kleinder van korl, als elders in de dalen van *Kolang* of *Koetzijn*.

Tusschen het geberghte ziet men niet als rijsvelden, die allengs met trappen neerwaerts loopen, en van boven bewatert worden: dat zeer aengenaem en lustigh te zien is.

Het hof des konings en der koninginne staen recht tegen over malkanderen, en zijn in het hangen van eenen bergh gebouwt, daer tusschen beide lustige rijsvelden zijn.

Des anderen daeghs, ten tien uuren, wierd ik weder ten hove geroepen: wanneer de koning voorstelde, dat het beter te *Kolang* met my te handelen was. En dewijl ik daer niet tegen had, zoo nam ik mijn afscheit van den koning en alle de grooten. Een der residoors vereerde my, uit den naem des konings, met eene vereering, die men, na 's lants wijze, moet aennemen.

Ik trad uit het hof, en ging recht na de rivier; alwaer onze Tonys gereet lagh. Voor mijn vertrek deed ik onzen waert roepen, en eenige fanijns geven. Vertrekt weer.

Toen voer ik de rivier weder af, en quam met zonnen ondergang te *Maypule*: alwaer my de resident van *Tengepatnam*, dien ik mijne komste verwittight had, bejegende.

Wy trokken des volgenden daegs, den zestienden van Sprokkelmaent, weer over zee na *Koylang*: van waer ik terstont onzen tolk na de *Pule* te *Margaty* liet gaen, om te vernemen, waer de koningin van *Goenree* haer toen moght ophouden. Hy braght my daeghs daer aen bescheit: als dat zy voor vier weken landwaerts in vertrokken was, na het lant van *Peretaly*, ruim vier dagh reizen van daer gelegen. En komt weer te Koylang.

Het koningrijk van TRAVANKOOR.

HEt koningrijk van *Travankoor*, alzoo na zijne hoofrstad genoemt, neemt zijn begin aen de kaep van *Komory*, of *Komorijn*, naby de peerlvisschery, en strekt langs de zeekust tot aen *Koylang*, eene streke van twintigh of vier en twintigh mylen: behalve het vermaerde dorp *Paru*, daer over de koningin van *Singnaty* gebiet. Voorts paelt het na 't Oosten aen het rijk van *Madure*, en heeft ten Westen de landen van *Peretaly* en *Kotarkery*.

Het heeft verscheide groote dorpen, die volkrijk by de Mooren bewoont worden; als inzonderheit *Tengepotanen*, *Kuletture*, *Koritypatnam*, en *Allaye*.

Ontrent des jaers vijftien hondert vier en veertigh, lagen ontrent dertigh dorpen langs de zeekust, die door zekere volken, *Makaos* genoemt, die meerendeels visschers waren, en door Mahometanen bewoont wierden.

Maer de beste steden leggen te landewaerts in, daer het landt zich verre uitstrekt, en langhs de bergen, in het gewest van *Naynar*, aen de kaep van *Komorijn*, en na de zyde van de stad *Travankoor*, twintigh steden of groote dorpen. Men ziet'er de stadt *Kotate* of *Kokatti*, een plaetse van grooten handel, ontrent anderhalve myle Noortwaerts van de kaep van Komorijn gelegen: de volkrijke stad *Simintira*, en de grote stad *Matadavalur*, omringt met zes of zeven vlekken, en *Varrage* een klein vierendeel mijls: van *Kotate* en *Talikury*, die de twee voornaemste en maghtighste plaetsen van dien oort zijn.

Kalkelang is eene groote stad, op de grensen van den *Neyk* van *Madure*, en strekt haer anderhalve mijl weeghs uit. Zy leit drie mylen van *Tengepatnam*, en zeventien van *Koylang*, aen een hoogh geberghte, dat haer aen de

eene

eene zyde tot een vesting verstrekt.

Aen d'andere zyde is'se met een muur omringt, die onder van gehouwen, en boven van gebakken steenen, tot vier en twintigh voeten hoogh opgetrokken is.

Het konings paleis staet aen de Westkant, dat met een steenen muur is afgesneden.

Na het Ooste leit een oud vervallen kasteel, op den top van eenen heuvel, die met drie muuren becingelt is.

De voornaemste hof-houding des konings in de stad *Kalkelang*.

Deze stad wort gewonelijk met tien duizent Neyros, voor het invallen van den Neyk van *Madura*, daer zy zeer bang voor zijn, bewaert.

Het is een vruchtbaer landt van peper, rijs, en andere granen. Daer wast veel wilde kaneel, die wel de beste van de geheele Malabaerse kust is. Maer het heeft gebrek van vele andere levens-behoeften.

Een der voornaemste rivieren, die dit landt doorsnyden, is *Mannikorin*, die ontrent de Kaep *Komorijn* in zee stort.

De koning van dit lant wort by eenigen de groote koning genaemt; uit oorzake hy meerder lants dan d'andere koningen van Malabaar heeft. Hy doet zich met grooten pracht dienen, en houdt in zijnen staet veel landtvooghden of bevelhebbers, die zy *Mandigals* noemen: desgelijx vele andere byzondere raetsheeren, *Pullas* geheten.

Hem wort ook by eenigen groot gezag over *Koylang*, *de Marten* en andere landtschappen toegeschreven: maer ik heb het zelfde wel anders bevonden. Zy eeren hem wel als koning; maer gehoorzamen niemant.

Andere maken hem eenen vassal of leenman van den koning van *Narsinga*.

Het lant is overal, waer men zich wendt of keert, vol menschen, die alle, na den aert en wijze der Malabaren, wel gekleet gaen.

Nieuhof trekt na het koningrijk van Goenree.

Den achtienden vertrok ik weder van *Koylang*, in gezelschap van den resident Siewert Bakker, na het koningrijk van *Goenree*.

Wanneer wy te *Kaligoli* aenquamen, verstonden wy van den Residoor des konings, dat de koningin van *Goenree* voor vier weken in 't lant vertrokken was, en noch voor eerst niet weder zou komen, ter oorzake van eene zonderlinge kerken-gewoonte, die zy aldaer te verrichten hadde. Ik verzocht eenen weghwyzer, alzoo ik de koningin van eenige zaken van groot belang te spreken had.

Hy ontschuldighde zich, als dat het onmoghelijk was de koningin te volgen, van wegen de steenige en spoorloze wegen, wel vijf dagen reizens verre in het koningrijk van *Peretalijn*, het welk aen het landt van den Neyk van *Madure* grenst.

Dewijl nu aldaer voor dien toght niet anders, als met moeite en koste, uit te rechten was, zoo liet ik een *Ole* aen den Residoor, om aen de koningin te bestellen, van volgenden inhoudt.

Zijn schr... aen ... koni... van Göe...

Ik was daer gekomen, om hare Majesteit met een klein geschenk te begroeten, en voort met haer eene vaste en eeuwige vrientschap te maken. Dan nademael ik nu het geluk niet gehad had, om hare Majesteit aldus te vinden, zoo twijfelde ik evenwel niet, of hare Majesteit zou de vrientschap van de Companjie, met alle Malabaren voornoemt, gemeen willen hebben. Wy zouden van onze zijde alles daer toe aenwenden, als hare Majesteit met den brenger dezes hare meeninge zal believen bekent te maken.

Ik verstond aldaer, hoe de Trevankoorse residoor te *Kolang China* aengekomen was, die den twintighsten dezer maent door onzen *Petangatijn*, *Thome Bottecho*, liet weten, dat hy daer aengelant was, en verzocht my van eenige zaken te spreken, die zijn koning na mijn vertrek had aenbevolen.

De plaetse was *Kolang China*, in 't kerkje van de Sint Thomas Kristenen. Waerom ik my weder na *Kolang* begaf, daer ik my op de gestelde uur liet vinden.

Dan wanneer ik, na verscheide redenen en lang stribbelen, niet vorderlijx kost uitrechten, ging ik te paert zitten, om weder na de stad te ryden. Als zy nu zagen, dat het mijn meening was te vertrekken, verzochten zy my om noch eens t'zamen te komen: het welk ik toestont.

Na veel moeite en herrewerren, wiert

wiert een verdragh van volgenden inhoudt getroffen.

Nader Verdragh van den Tol der vijf Fanins, 't vervoeren van de peper en inbrengen van den amfion, gemaekt tusschen de Nederlandsche Oostindische Kompanjie, door den koopman Johan Nieuhof, gemaghtighde, ter eenre, en de koning *de Marten Singnaty*, *Goenree*, en *Trevankoor* en *Baryetta Pule*, ter andere zyde.

1. *Niemant zal in dese landen eenig amfion brengen, verkoopen of verruilen, als alleen de Kompanjie.*

2. *Niemant, wie het ook zy, sal eenigh peper of kaneel vermogen uit het lant te voeren, of aen iemant te verkoopen, als aen de kompanjie.*

In het derde punt wiert de prijs, en het geen sy voor den tol genieten zouden, ook vast gestelt en verdragen. Waer by dan alle vordere pretensien of voorwendingen zouden te doot en te niet zijn.

Aldus gedaen in het hof *Matta del Reyne*,
Des jaers 1664. den
21. Febr.

In het wederkeeren van *Koylang*, reed ik langs den wegh na *Matta del Reyne*, en vond de kruis-posten overal met sterken waght bezet. Ik vraeghde *Matta de Pulo*, overste der Neyros, wat dit te beduiden had. Die verhaelde my toen met een bedroeft gelaet, hoe de prins *Bariyette Pule*, eenen Residoor van de koningin, door zijne soldaten had laten dootslaen, en voorts meer als tachentigh huizen verbranden, en vele palmboomen om verre hakken.

Te dien einde waren de soldaten opgetrokken, en zouden hem nu in zijn kasteel belegeren. Maer de Residoor des konings van *Trevankoor* had het zelve belet, met beloften van den prins *Bariyette Pule*, uit den naem van zijnen koning, by den kop te zullen laten vatten, om reden van zijn snoot bedrijf te geven.

Hy had het nu al drie dagen slepende gehouden, en zeide zijn volk niet langer te kunnen bestieren. Ja zorghde voor ongeval, en dat het den eenen of anderen tijt met een schrikkelijke wrake zou mogen uitbersten. Hy had ook geerne geweten, wat'er tusschen my en den koning van *Marta* verhandelt was: doch ik ontschuldighde my, dat ik het zelve noch niet kon verhalen, maer verhoopte, tot beider zijden genoegen, die zake af te doen.

Den twee en twintighsten schreef ik een *Ole* of brief aen den koningin van *Singnaty*, met onzen tolk Bastiaen Ferdinandes, nopende het geen ik met de *Travankoorse Residoors* had verright.

Midlerwijle waren des konings en prinsen volk handtgemeen geweest, daer door verscheide gesneuvelt en gequetst waren. De prins wierd ook in zijn kasteel belegert, die aen my eenen van zijne vertrouden om bystant, en om kruit en loot zond: hoewel ik hem dat om gewichtige redenen afsloegh. En of wel zommigen, by verandering, voordeel zoeken, zoo was my evenwel de ontrouw der Malabaaren in 't gemeen wel bewust. Het is een volk, dat gene verbonden of beloften, als door dwang, wil houden. Ook kan men den eenen niet helpen, of heeft den anderen tegen. Dies is het beter met een koningje, als met eenen koning te handelen, en een ieders vrientschap te zoeken.

Dewijl nu den Residoor des konings van *Travankoor*, volgens ons afsprek, zou komen, om d'overige zaken voort af te doen; maer op den gezetten tijt niet te voorschijn quam, zoo schreef ik daer over aen hem dezen volgenden *Ole* of brief, dien ik met den *Toepas Nikolaes da Kosta* zond.

De kapitein van de stad *Koulang* zend dezen *Ole*, neffens zijnen groet, aen den Residoor van *Trevankoor*, *Narrano Poly*.

VOlgens ons genomen besluit, ben ik weder in Kolang-Tzyna *verscheenen, om den aengevangen handel in vriendtschap voort t'eindigen. Maer uwe Deurluchtigheit heeft zijn toezeggen niet achtervolght. Ook heb ik geen bescheit gekregen, hoe onze verrichting by de koningin van Singnaty wort verstaen. Overmits nu de tijt geen langer uitstel kon lijden, zoo had ik on-* Brief van Nieuhof aen Residoor van Trevankoor.

zen tolk by de koninginne van Signaly, en den Toepas Niklaes da Kosta aen Goenree en Baryette gezonden, om het selve te vragen. Die brengen my tot antwoort, dat aen de koningin de voorgewende tol volkomentlijk moet voldaen worden, dat ik niet kan toestaen. En nademael ik alles heb bygebraght, wat recht en redelijk was, om de zake by te leggen, en evenwel tot noch toe niet aengenomen is, zoo is't, dat ik eenmael, en zoo veelmael als het by rechte vereischt wordt, protestere uit den naem van de kompanjie, tegen uwe deurluchtigheit Narrano Poly, en tegen alle andere, die hem zoo onredelijk zullen handthaven, dat wy ontschuldigh zijn van alle onheilen, schade en oorlogen, die daer nu of namaels uit zouden mogen ontstaen.

Koulang den zes en twintighste van Sprokkelmaent, 1664.

Joan Nieuhof.

Nieuhof verwittigt Hustart zijn wedervaren.

Ik schreef al dit bedrijf en handeling wijtloopigh aen den Heer Hustart over, met byvoegen; dat ik wel wenschte, dat zijne Ed. eens zelve zoo wichtige zake mocht bywoonen, om te zien, tot wat einde men dezelve zou kunnen brengen. Daer op ontfing ik een antwoort, gedaghtekent den vier en twintighsten van Sprokkelmaent in *Koetzijn*. Waer by zijn Ed. liet weten, dat hy zelf over twee dagen meinde te vertrekken: en ik dat aen de koningen van *Travankoor* en *Singnaly* zou laten weten. Waer op ik datelijk posten met eenen brief derwaerts afvaerdighde.

Verhandeling van den tol de Travankoorse Residoor.

Den zeven en twintighsten liet my de Travankoorse Residoor, door den Toepas *Nikolaes da Costa*, weten, dat hy den tol met my wilde afhandelen; maer daer most niemant als de koningin alleen van weten: en hy zou een ander gerught onder het volk doen uitstroien. Maer aengezien dit voor de Kompanjie schadelijk zou zijn, en die ook niet gewent is, met averrechtse treken om te gaen: dewijl daer en boven ook namaels door de Neyros, die aldaer groot gezagh hebben, anders moght gehoort worden, en zeer nadeeligh zijn; inzonderheit naerdien vele grooten, (gelijk ik zelf uit den mont des konings had verstaen) deel in den tol hadden, zoo liet ik den residoor by brieve weten: hoe dat ik wel genegen was, om alles by te leggen en te besleghten: maer het most openbaer geschieden: gelijk met andere Malabaerse vorsten geschiet was, die het voor al het volk lieten lezen: want onze woorden en werken mosten overeenkomen.

Des avonts kreegh ik wederom eenen brief, om des anderen daeghs weder in St. Thomas kerkje te zijn: alwaer ook de Residoor zou zijn.

Ik reed derhalven des anderen daeghs derwaerts, met den boekhouder *Jakob Cherdevenne*. Na veel reden-kaveling raekte ik klaer, met besprek, van dat den Residoor des anderen daeghs zou in de stad komen, om het verdragh, volgens mijn ontwerp, te tekenen: als wanneer ook den handel zijnen voortgang zou nemen.

De koningin van *Signaly* liet op den brief, dien ik aen haer gezonden had, wederom schrijven van volgenden inhoudt.

Den brief, dien de kapitein van Koylang, Joan Nieuhof, *aen my gezonden heeft, heb ik wel ontfangen, en den inhoudt gesien. Ik zal, om dezen handel, in de maent Maert te Kottekkery stuuren. Ik zal het zelve laten weten. Wy zullen malkanderen daer dan wel bejegenen. Ik zal voor goet kennen, al wat mijn gemaghtighde daer dan doet. Om deze zaken heb ik dezen brief belast te schrijven aen den kapitein Johan Nieuhof.*

Des anderen daeghs quam de Residoor des konings van *Travankoor* in de stad, dien wy met alle beleeftheit en eere ontfingen en onthaelden. Na verscheide redenen over en weer waren voorgevallen, en inzonderheit nopende den prins *Godormo*, daer zy noch geduurigh van spraken, vertrok hy wederom dien dagh, tot dat de Heer Hustart, die aldaer verwaght wiert, zou gekomen zijn.

Den tweeden van Lentemaent ging ik, voor het aenbreken van den dagh, met den onderkoning des konings van *Travankoor*, dien zy ook *Gorepe* noemen, en met *Matta de Pulo*, overste van de

de Neyros, na het hof van de koninginne van Koylang, dat toen te Kalliere was, en quam aldaer ten twee uuren na den middagh aen.

Na wy onze aenkomste hadden bekent gemaekt, 'quam voort orde, om ten hoove te verschijnen. Zoo dra ik de geschenken en penningen, om aen hare Majesteit te vereeren en tellen, voor de peper gereet had, wiert ik boven gehaelt.

Meer als zeven hondert soldaten waren in de wapenen, die alle, na de Malabaerse wijze, zeer antijks en vreemt uitgestreken en toegetakelt waren. De koningin was redelijk out van jaren, en gekleet na de Malabaerse wijze, met een kleet van fijn katoen om den middel, en het boven-lijf bloot: zy had slechts om de schouderen een katoen kleetje geslagen, daer de blote armen uitquamen. De lange ooren, armen en hals waren met vele kostelijke gesteenten, goude ringen en armbanden verçiert, en het hooft met een wit katoen doekje gehult. Zy was bruinachtigh van kleur, en het hair was zwart, met een knoop in de nek: maer statigh en koninglijk van gelaet en opzicht, en een verstandige prinçesse, die goede orde in haer landt onderhieldt. Eenige van hare nichten waren byna blank, en op dezelve wijze uitgestreken, met het boven-lijf bloot.

Na het afleggen der groetenis en overleveren en ontfangen der geschenken en penningen, vertoonde ik aen de koningin de voorwaerde van het verdragh en verbondt, dat ik met haer meende aen te gaen, en alreets in orde en in 't net geschreven had, en slechts te tekenen was. Zy liet het tweemael herlezen, om den inhoudt wel te verstaen: en vraeghde eindelijk: of daer mede nu alle vorige verbonden te niet waren, en daer alles in begrepen was. Waer van ik haer Majesteit na behooren onderrechte. Na vele vragen over en weder, stont zy ten lesten alles toe: het welk getekent wiert.

Daer na beval ik hare Majesteit *Jacob Cherde-venne* aen, die in mijne plaets zou volgen: alzoo ik orde be-

komen had, om na *Toutekorijn* te vertrekken, en de zaken der Kompanjie aldaer ga te ſlaen en waer te nemen. Verzocht voorts, dat zy hem daer voor geliefde t'erkennen, en wyders met de aengevange vrientſchap van de Kompanjie te volherden: dat zy alles beloofde te zullen doen.

Nieuhof verzoekt zijn afſcheit.

Hier op verzocht ik mijn afſcheit, van te mogen vertrekken: naerdien ik den Heer Admirael Huſtart alle uuren te *Koylang* verwachte: dat de koningin toeſtont. Zy trok een gouden armbant van haren arm, en vereerde my die tot een gedachtenis van vriendtſchap, tuſſchen haer en de Kompanjie. Zy liet my den zelven door eenen Reſidoor aen den arm doen: maer hy was wat te nau, waerom zy dien datelijk te pas deed maken.

Te vore had zy my ook eenen armbant vereert, wanneer ik d'aenkomſte van den Heer Huſtart haer had bekent gemaekt.

Ik bedankte hare Majeſteit voor zoo vele genote eere, als ik, zedert mijn bewint te Koylang, van haer ontfangen had, en beval haer nochmaels de zaken van de Kompanjie aen.

Komt weer te Koylang.

Ik nam toen mijn afſcheit, en vertrok voorts op Koylang: daer ik des nachts ten twee uuren aenquam, en door de geopende poorte binnen de ſtad trad: alwaer daeghs te voore de Heer Admirael Huſtart, met de ſchepen Eraſmus en Nieuwenhoven, van Batavia aengelant was.

Ik ging des morgens vroegh den Heer Admirael in zijne kamer verwellekomen, en met een alle handeling verhalen: als ook in hoedanigen ſtant het kantoor aldaer nu was: dat hy alles met groot vernoegen verſtont. Voorts ſtelde hy orde op andere zaken, die noch te doen ſtonden, eer ik vertrok.

Onderkoning van Travankoor komt te Koylang.

Ondertuſſchen quam d'onderkoning des konings van *Travankoor* wederom in de ſtad Koylang, om den Heer Admirael te verwellekomen, en van eenige zaken te ſpreken.

Na verſcheide redenen van 's lants beſtiering, by die gelegentheit, voorgevallen, en andere zaken afgedaen waren, liet d'Admirael hem eenige ſchenkaedjen vereeren, en met een aenzeggen: wanneer zijn heer den prins *Godormo* byſtant van volk of wapenen tegen de Kompanjie en het rijk van Koetzijn zou doen, dat hem dan den openbaren oorlogh, van wegen de Kompanjie, zou aengezeit en aengedaen worden.

Hy deed grote beloften, dat het niet zou geſchieden; met byvoegen, dat zijn koning altijt een vriendt van de Kompanjie zou blijven. Waer op hy des avonts wederom vertrok.

Daer na ging d'Admirael aen boort, en datelijk na Kranganoor t'zeil.

Ko… man… de … ters zie… kon… van … lang…

De kommandeur Bitter, die aldaer, beneffens zijne vrouw en gantſch huisgezin, met het ſchip Nieuwenhoven, van Batavia gekomen was, om peper te laden, was'er noch mee doende. Zijn vrouw was begeerigh, om de koninginne eens te zien, daer ik orde in ſtelde, en haer in mijn pallakijn derwaerts brengen liet. De koningin ontfing en bejegende haer beleeft, en was zeer nieuwsgierigh om Hollandtſche vrouwen te zien. De Malabaren deden verſcheiden malen de palakijn een weinigh open, en loerden met groote verwonderingh en nieuwsgierigheit toe: dewijl zy al zoo vreemt op ons zien, als wy op hen.

Na de Kommandeur de Bitter zijn lading ingenomen had, ging hy t'zeil, en vertrok weer na Batavia.

Ni… tre… ho… Ge… &c…

Ik ging den elfden ook t'zeil, en vertrok na het hof van *Goenre*, en den prins *Bariyette Pule*, en beval hare hoogheden *Cherde Venne*: die by voorraet de zaken der Kompanjie te *Koylang* zou waernemen: (naerdien ik, als gezeit is, na *Tutekorijn* ging,) en dat zy hem daer voor geliefden t'erkennen: 't welk zy zeer beleeft aennamen. Voorts zeide ik, dat ik nu gekomen was, om mijn afſcheit van hare Hoogheden te nemen: en twijffelde niet, of zy zouden in de vriendtſchap van de Kompanjie volherden, die haer (des zy wel moghten verzekert zijn) na hare waerdigheden daer voor bejegenen zou: het welk zy beiden ten hooghſten beloofden te doen. Als ik nu daer op min afſcheit nam, vereerden my de prins *Baryette Pule* met een konſtigh gemaekte gouden armbant, en d'onderkoningh des koninghs ſchonk my een koſtelijk zyden kleet.

Na vele eerbewijzingen vertrok ik weder

weder na de ſtad *Koylang*, en vervaerdighde mijne zaken tot d'aenſtaende reize na *Toutekorijn*.

Na ik alles klaer, en de middelen der Kompanjie aen *Cherde Venne* overgelevert, en hem van alles onderrecht had, zoo nam ik mijn affcheit van alle de voornaemſte dienaers der Kompanjie, en vertrok den twalefden van Maert, met den dageraet, na ik aldaer twee jaren de zaken der Kompanjie had waergenomen. Naerdien mijne verbonde jaren byna uit waren, zoo had ik liever gewenſt dien tijt te *Koylang*, daer ik nu den handel op een goeden voet had, en daer in bedreven was, te mogen voort uit blijven: gelijk ik ook ſchriftelijk na *Kolomba* liet weten: maer alzoo het opperhooft van *Toutekorijn* na Perſie moſt vertrekken, zoo kon het voor dien tijt niet anders zijn.

Ik zal eenige verhaelwaerdige zaken van dit lant Malabaer, dat ik zoo doorwandelt heb, den lezer ten tone ſtellen, en deſſelfs gewaſſen, dieren en inwoonders in 't kort beſchrijven.

Het landt of de kuſt van Malabaer wort gemeenlijk zoo verre gerekent en uitgeſtrekt, als daer de Malabaerſe tale geſproken wort. Te weten, het begint vijftigh mylen zuidwaerts beneden Goa, en eindight ten Zuide aen de kaep van Komorijn, die op zeven graden en een halve, Noorder breete, leit, en ſtrekt ontrent 80. mijlen langs de kuſt. Het heeft ten weſte d'Indiſche Zee, en ten Ooſten het hoogh gebergh-te, daer door het van de kuſt van Koromandel geſcheiden wort.

Het lant van Malabar wort gemeenelijk in vijf koningrijken verdeelt: als in *Kananoor*, *Kalekut*, *Kranganoor*, *Koetzijn*, en *Koulang*: daer andere ook het koningrijk van *Porka*, *Tananor* of *Tanor*, *Koykolang* en *Travankoor* by voegen: beneffens vele andere verſcheide kleine koninkrijken, als *Kota*, *Moutingua*, *Badara*, *Chambays*, *Marta*, *Muterte*, en de koninkrijkjes, die op de bergen van Malabaer gelegen zijn.

Het leit ontrent in het midden, tuſſchen de Liny, en Tropicus Cancri: waer door het aldaer altijt des daeghs heet is.

Het is een zeer luſtigh, ongemeen vruchtbaer, vermakelijk en gezont lant.

Het is waterrijk, en meeſt tot aen het geberghte toe, inzonderheit na de zeekant, gebroken: en wordt op vele plaetſen te landewaert in, met ſchone bronnen, meiren, wateren en rivieren, als Hollant, bewatert en doorſneden: waerom men het lant, zonder behulp van vaertuigen, niet bereizen kan: hoewel de wateren ondiep, en dienvolgens voor gelade ſchepen onbevaerbaer zijn. *Aert en vruchtbaerheit des lants van Malabaer.*

Daer waſt overvloedelijk veel, en de beſte peper, die hert en vaſt van korrel, en ongelijk beter, als elders te vinden is. D'inwoonders plaghten de peper voorhene aen alle vreemdelingen tegen zilver, gout, amfioen en andere waren, te verruilen en verkopen: maer ſedert eenige jaren de Neerlantſe Ooſtindiſche Kompanjie de rijken van *Kranganoor*, *Koetzijn* en *Koylang* door gewelt van wapenen heeft overwonnen, en de Portugeſen daer uit gedreven, zoo heeft zy de handeling, met de voornaemſte vorſten en koningen, op zoodanige voorwaerden gemaekt, dat de peper aen niemant, als aen haer, magh verhandelt worden. Tot onderhout van dien zijn de ſteden *Koetzijn* en *Koylang* door d'onzen zoodanigh geſterkt en met krijghsbezetting voorzien, dat zy in onvermogen zijn.

Het lant van Malabaer is doorgaens met klappes of kokosboomen, by boſſchen op brakke plaetſen bewaſſen, die aldaer weeliger tieren, als op eenige andere plaetſen van Indien: ja zommige verheffen hunnen kruin tot 95. en meer voeten hoogh in de lught.

Met d'oly, arak en kayer, of baſt van de vrucht, wort grote handel in d'omleggende geweſten gedreven.

Men heeft'er allerlei ſlagh van hout, dienſtigh tot het bouwen van huizen en grote ſchepen.

De lucht is'er helder en klaer, en in Lou- Sprokkel- en Lente-maent des nachts zeer kout: maer des daeghs onverdraeghlijk heet. In dien tijt valt'er zeer ſterke dau: die inzonderheit de groote koude des nachts veroorzaekt. *Lucht.*

De winter begint'er in Gras- of ten langſten in Bloeimaent, en eindight in Herfſt- of ten langſten in Wijnmaent, met donder, blixem en onweer. Dan zijn'er de meeſte vruchten; dewijl het *Zaiſoenen des jaers.*

onder de regen warm is. Dan begint de zomer, en duurt tot in Gras- of Bloei-maent, met grote hitte, en klare lucht, zonder, of zelden, regen te hebben. Dan wort het zant, door deze grote hitte, op zommige plaetsen zoo heet, dat de inwoonders de bloote voeten daer niet kunnen opzetten: waerom zy ope schoenen, die zy *Siripous* noemen, dragen moeten.

Allen uchtens, tusschen negen of tien uuren, begint'er de Oostelijke wint uit het lant te waeien, en kort na zonnen ondergang de westelijke Wint uit de zee, die beide, zoo de lant als zee-wint, de lucht geweldigh verfrissen en verkoelen. Dit heeft men byna op alle eilanden van dien oort, hoe klein zy ook zijn.

De lant-wint komt noit, dat vreemt is, boven de tien mylen in zee. Het welk zeker gaet en niet mist: waer op men in het varen gissing kan maken.

De saizoenen zijn recht anders als hier te lande: want dewijl geduurende onzen zomertijt, door de groote hitte der zonne alle gewassen verwelken, zoo zijn die in het lant van Malabaer groen en frisch, ter oorzake van de groote regens in het winter-saizoen: want het regent'er den tijt van zes maenden dagh en nacht zeer sterk, zonder men, geduurende dien tijt, de zon ziet. Maer in den tijt van d'andere zes maenden regent het daer noit.

In Wijn- Slacht- en Winter-maent waeien op deze gewesten felle en zware winden.

Wanneer het op de kuste Malabaer zomer is, dan is het op de kuste van Koromandel winter, het welk wonder is; gemerkt die op eene hooghte leggen. Doch dit wort door het hoog geberghte van *Gate* veroorzaekt, dat de winden stuit en ophout: want op een zelven tijt heeft men zomer met eene groote drooghte aen d'Oostzyde van de bergen van *Gate*, die langhs de gantsche kust van Malabaer strekken: daer men ten Westen van dezelve bergen, winter met sterken regen heeft. Desgelijx heeft men in Gras- Bloei- Zomer- Hooi- Ooghst- en Herfst-maent, aen de Zuitzijde van de Kaep van Komorijn zomer, en op een zelven tijt aen de Noortzyde winter. Op d'eene plaetse heeft men den meesten tijt storm en onweer, en op de andere kalmte en stilte.

De gemene huizen zijn'er van bamboesen gemaekt, en met olen of bladen van kokosbomen bedekt, en zommige met koedrek besmeert, zonder sloten, spijkers of glazen. De huizen worden'er niet gesloten: want men vindt'er niet in te stelen. Dies niemant prachtigh gehuisvest is, uitgezeit grote heeren. De deuren zijn laegh; daer men al bukkende moet doorgaen. Huiz

Zommige zijn met loot, andere met koper of tegels, bedekt, en, na de wijze der Malabaerse bouwkunst, fraei opgetoit.

De gemeene gebouwen zijn laegh, en zoo hoogh niet als hier te lande. Eenige hebben twee of drie vertrekken, d'een in d'ander. Het middenste of binnenste heeft een hof, en zeer kleine galderyen, en d'andere rontom van van gelijken na gelang. Deze vertrekken en hoven zijn hierom in dezer wijze gemaekt, om niet het minste droppel water op de zolderingen, te storten of spuwen.

Aen den ingang van alle de huizen, zoo van armen als rijken, zijn groote voorhoven, met muuren of hooge grachten, en sterke houte palissaden omringt.

Deze voorhoven voor de huizen zijn gemaekt om de vreemde reizers t'ontfangen, zoo om te drinken en eeten, als om te rusten en slapen, en zijn niet van binnen, ten einde zy des nachts zouden kunnen weghtrekken, wanneer hen des gevalt, en na het gezelschap gereet is.

De paleizen der koningen en de pagoden zijn gemenelijk van steen opgemetselt, met een aerde wal omçingelt, en met geschut voorzien.

Meest alle de paleizen der koningen zijn op poelen of meiren gebouwt, en hebben eenige een halve myle in den omtrek.

Het hout en schrijnwerk van de huizen is zeer fraei, en met verscheiden beelden lustigh uitgewerkt. De zoldering is net als een gepolijst houten tafereel. Men vindt'er verscheide puinhoopen, die zoo oudt zijn, dat de tijt de geheugenis heeft weghgenomen, hoe vele eeuwen zy gestaen hebben.

Ale-

Alexander de Groote, naer het zeggen van zommigen, zou dit lant doortrokken, en verdelght hebben, al wat hem voorquam, als hy den zeevooght had bevolen, uit den ſtroom de Ganges in zee te loopen, en na Babylon op den Eufrates over te ſteken. Andere meenen ook dat Tamerlanes deze geweſten zou doortogen en verwoeſt hebben.

De Malabaren doen hun maeltijt, zittende op d'aerde, met de beenen onder 't lijf geſlagen, als de ſnijders, na de Moorſe wijze. De drinkvaten, koppen en lepels, zijn van kokos-noten gemaekt. Groote en voorname luiden leggen hun ſpijze in kopere of metale bekkens, of ſchotelen. Zy eeten, in plaetſe van broot, niet anders als rijs: zy nuttigen ook vleeſch, viſch, ſpeceryen en verſcheide lantvruchten, melk en eyeren: als ook het vleeſch van de jakhalſen: maer dier vleeſch ſmaekt als dat van de groote vleermuizen. Zy drinken veel waters, en ook den Sury of voght, dien zy uit de klappesboomen tappen. Eenige boomen geven in een etmael dertigh kannen Sury. Die boomen geven vrught: en als het tyferen al te lang duurt, dan gaen de boomen uit.

Zy diſteleren ook arak uit dien voght: maer die is niet zeer aengenaem, noch zoo gezont niet, als onze brandewijn.

Zy raken in het drinken den rant van de pot met de lippen niet aen; maer gieten het water van om hoogh in den mont.

Eenigen eeten vleeſch noch viſch; maer leven alleenlijk van aerdgewaſſen.

Zy nuttigen den amfion met groote begeerte en ſmaek, en mengen dezelve met arak, tot de groote van een erret. Zy ſlokken die ook zonder arak op, en herkauwen dezelve zoo lang, tot zy knikkebollen, en in ſlaep raken. In dien ſlaep hebben zy genoeghlijke droomen, en ſchijnen als in d'Eliſeeſche velden te wandelen.

Wanneer de Malabaren ten ſtrijde gaen, nemen zy een goet deel in: waer door zy zoo dol en onverzaeght worden, dat zy naekt tegen den vyandt en zwaerden indringen. Wanneer de kraght van den amfion vervlogen is, en zy als wat beginnen te bedaren, dan weten zy niets met allen van het geen, dat'er geſchiet is, en zich toegedragen heeft. Waer uit blijkt, dat de geheugenis daer door zeer verzwakt wort.

Zommige nemen d'amfion alle daeghs: zommige om den tweeden, en derden dagh in.

Het heeft my menighmael doen verwonderen, als ik eenigh verbont of verdragh met hen geſloten had, hoe zy zoo vergeetigh waren.

Als de koningin van *Koylang* my over deze zaek op zekeren tijt eens vroegh: hoe het quam, dat de Hollanders veel wakkerder en beſtandiger waren; daer haer volk zoo veranderlijk en wiſpelturigh was, en nergens geen ſtant hield. Ik ontſchuldighde des haer volk, en leide al den ſchult op den amfion, zeggende. *De Malabaren moſten doen als de Hollanders, die drinken gemenelijk wijn, die, matelijk gebruikt, het verſtant opwekt, de geeſten wakkert, en dikwils de waerheit openbaert.*

Onder verſcheide ſlagh van ſekten, die zich op de Malabaerſe kuſt bevinden, is de ſtam der Brahmannen de geachſte van allen, en onderhoudt byzondere maniere en wijze van leven. Brahmannen onder de Malabarē de geachſte.

Het is een zeer vernuftigh, vaerdig en handigh volk, zachtmoedigh en minzaem, en onderhoudt ongeſchent hun trou en woort.

Hun ampt en beroep is verſcheiden na hun welgevallen: naerdien'er zijn die de wapenen, beneffens de Neyros voeren, en het zelfſte doen, en een zelfſte gewaet als de Neyros dragen: behalven dat zy altijt de gewoonte onderhouden, van zich van vleeſch eeten t'onthouden, en door hun koortje onderſcheiden zijn.

D'andere zijn of prieſters en offeraers van hunne afgoden: naerdien men gene andere zoodanige magh hebben, als uit dien ſtam. Of zy zijn koopluiden: waer van vele ſchatrijk worden, en leven na hunne wijze.

Zy leggen zich ook op de ſterrekunde en andere wetenſchappen, en zijn gelijk onze Filoſofen en leeraers.

Daer zijn'er ook, die de artzenye, apteek-kunſt en alle andere ampten, oefe-

oefenen. Zy eeten noit vleesch noch visch, noch iet dat leven ontfangen heeft, en drinken niet dan water. Zy doen noit maeltijt, voor zy zich gewasschen en gebaet hebben. Daer na bedekken zy alleenlijk met een kleedt de schaemte, en laten het overigh van hun gewaet uit, om gantsch naekt te eeten.

Gene andere, als luiden van hunnen stam, mogen voor hen spijze bereiden; of liever, zy doen het zelfs, hoe groot van staet zy ook zijn: want al zouden zy moeten sterven, zy zouden geen ding eeten, dat van iemant, die van hunnen stam niet is, aengeraekt is. Daer alle andere afgodisten vryelijk het geen mogen eten, dat door de Brahmannen aengeraekt en toebereit is. Zy raken noit, gelijk ook d'andere niet, den mont of rant van het vat aen, daer zy uit drinken; maer gieten zelfs het water van om hoogh in den mont.

Zy dragen een witten tulbant op het hooft, en rode schoenen, en een rok van zeer wit fijn katoen-doek, die hen tot half wegen d'enkelen hangt. Daer boven hebben zy een groot wit kleet, dat hen tot half wegen de dyen komt; dat zy twee en drie mael om het lijf slaen, en laten het van vore tusschen de dyen door schieten, en schortzen het achter op de lendenen met een knoop toe. Zy zijn omgort met een sluier van fijn wit katoen doek, als dat van hunnen tulbant: en dragen ook gemenelijk op de schouderen een stuk wit of gekleurt doek van katoen of zijde: gelijk men hier te lande de mantels draeght.

Zy dragen alle lang hair, en pendanten aen d'ooren.

Het merkteken alleen, dat hen van andere Malabaren doet onderscheidẽ, is een koorde van dunne katoene draden, die zy op hun bloot vleesch in den sluier dragen. Deze koorde is als een orde, die hen in de tempels met grote onkosten en plechtigheden gegeven wort. Waerom men eenen Brahman geen grooter ongelijk kan doen, dan hem zijne koorde aen stukken te trekken. Want hy moet met alzoo grote pleghtigheit een ander nemen: anders zou hy niet meer een Brahman zijn.

Wanneer men ook eenen Bramen wil straffen, zoo wordt hy eerstelijk, met hem van zijne koorde te beroven, afgezet. Desgelijx wort hy daer van berooft, indien hy tegen de ceremonien misdoet.

Wanneer zy met hunne witte katoene rok op straet gaen, en eenen vreemdeling ontmoeten, zoo zeggen zy aenstonts, om hen te kennen, wie zy zijn; dewijl men hunne koorde, die zy op hun bloot vleesch in de sluier dragen, niet zien gaen. Wanneer zy zweeren en de hant op hunne koorde leggen, zoo verdienen zy nootwendigh geloof.

Alle hunne vrouwen hebben de neus doorboort, en dragen daer goude of zilvere baggen, peerlen en edele gesteenten in: als ook goude en zilvere baggen of juweelen aen de beenen, en in d'ooren groote ronde stukken van een zelve stoffe, die in het midden en rontom met kostelijke gesteenten bezet zijn. Maer de vrouwen der Neyros, Mouçois, en andere Malabaren, dragen die niet.

Desgelijx dragen zy brazeletten van de vuist tot aen den elleboogh: dier zommige van gout of zilver, en andere van glas, of schilpadden, zeer prachtigh, en met allerhande verruwen beschildert, en met allerlei beeltwerk doorwrocht zijn.

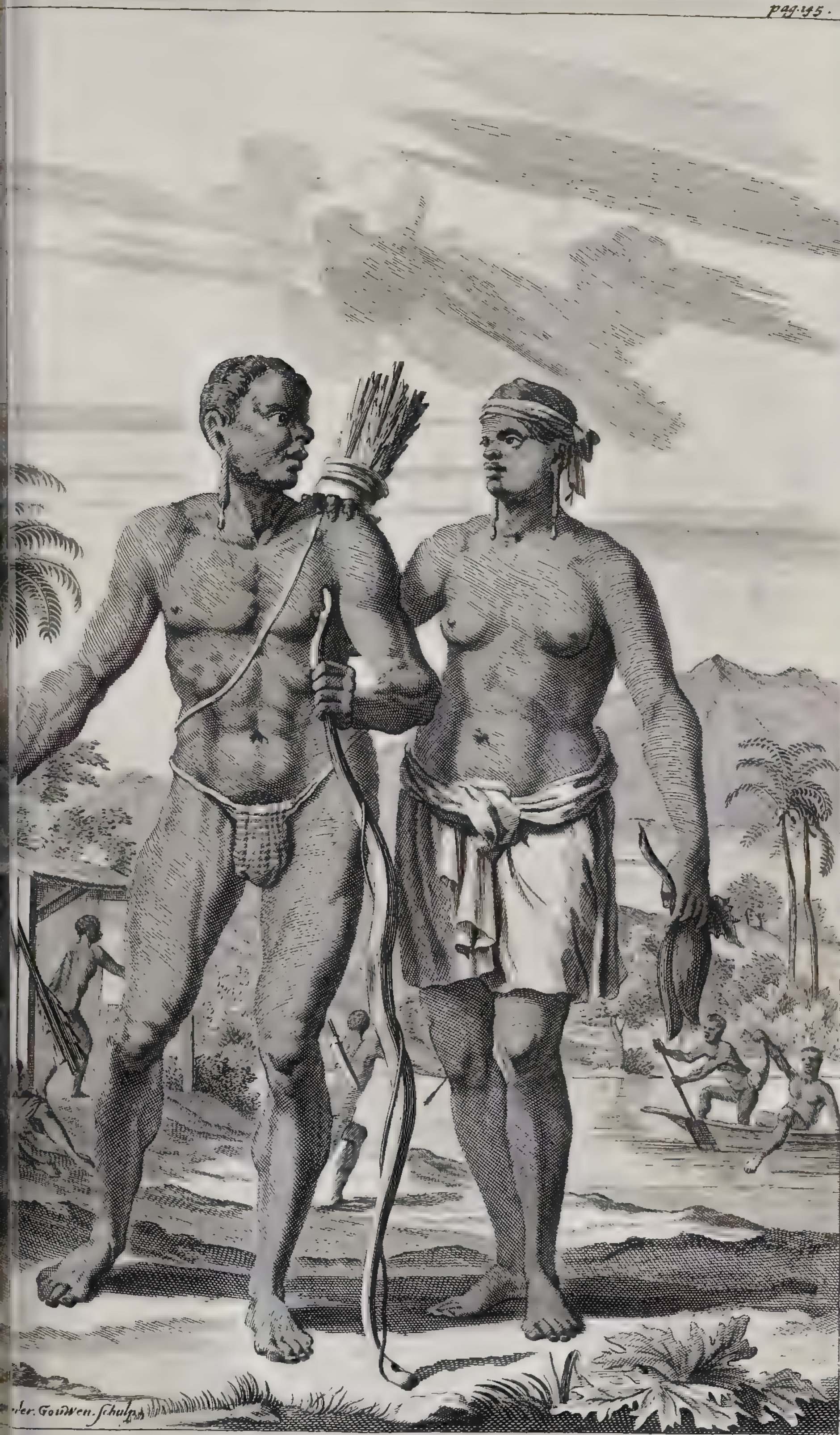
Alle de vrouwen der Brahmannen zijn zeer fraei, en wel gestelt van leden. Ook zijn' er eenige zoo wit als de Portugese of bruine Hollantse vrouwen.

Zy trouwen zeer vroegh, en veeltijts op het zevenste en achtste jaer, zoo mannen als vrouwen: want men laet de kinderen van jonghs af zoo langh met malkanderen speelen, dat het op het lest ernst wort. Maer zy vermengen zich niet met andere stammen.

De mannen mogen tweemael trouwen: hoewel een Brahaman niet meer als eene vrouw trouwt.

Hoe arm zy ook zijn, zoo bewaren en onderhouden zy evenwel altijt hunnen rang. Wanneer andere menschen hen voorby gaen, zoo zijn die verpligt en gehouden, met het buigen des hoofts, hen te groeten, ten teken van eere.

De genen, die Bramenos-Neyros zijn,

Een Malabaarse Man en Vrouw.

zijn, worden niet meer als d'andere gehouden: behalve hunne ſtrengheit.

De koningen ſtellen al hun geloof op hen, en houden altijt de voornaemſten by hen, zoo om de wet, als om raet, en volgen hun gevoelen in alle zaken en voorvallen.

De grootſte onder deze Bramenos en andere edelen, hebben altoos vele menſchen by zich: waer van d'eene een zonneſcherm, d'andere een zilvere ſchotel vol betel, en een ander een zilvere fleſch vol waters, om zich te waſſchen, draeght. De rijkſte worden in palakijns of draeghſtoelen gedragen.

De Bramen hebben, onder ſchijn van godsdienſt, zeker feeſt ingevoert: waer door zy tegen de genen, die zy haten, plaghten te woeden. Te weten: de Malabaerſche koningen hebben voor een gebruik, alle jaers, in Wijnmaent, op de Nieuwe maen, d'overwinningen en zegen, die zy gelooven door hulp en byſtant der afgoden verkregen te hebben, met een plechtige offerhande te gedenken.

Dan moeten zy de huizen van zommige inwoonders, die de Bramen gewoonelijk aenwijzen, laten in brant ſteken.

Deze brantſtichting wort gemenelijk des nachts, op het heimelijkſte, in 't werk geſtelt, zonder d'inwoonders het minſte daer op verdaght zijn, die dan dikwils zelfs ook met huis en goet verbranden, zonder iemant de hant daer magh aenſlaen, om den brant uit te bluſſchen. Dit noemen zy *d'Offerhande van vuur en bloet.*

In Malabaer woonen Benjanen van *Kambaja*, die onder hen ook Bramen van hun lant hebben, die de achtbaerſte luiden onder hen zijn. De Bramen van Malabaer mogen evenwel in hunne pagoden gaen.

Deze Benjanen onderhouden dezelve ſtrengheit en regelen, als hunne Bramen: maer zy zijn minder, en trouwen noit met hen.

In het koningrijk van *Kalekut* is een zeker ſlagh van Bramen, die alle beelden voorbedachtelijk verwerpen en verachten, en onderhouden van hun twintighſte of vijf en jaer de kuisheit. Deze luiden haten, en mogen geen vrouw zien; ja wanneer zy uitgaen, loopt iemant voor uit, en roept luitskeels, *Poo, poo*, dat is, Wijk, wijk; ten einde alle de vrouwen, die haer op wegh bevinden, haer voor hen zouden verbergen.

Deze dragen de drie katoene draden, die aen eene knoop hangen, (het eigen merk der Bramos) niet. Zy onthouden zich ook niet, gelijk d'anderen, van vleeſch, viſch en wijn. Maer om de kuisheit des te lichter te onderhouden, eeten zy daghelix het mergh van zekere vrught, *Karuza* genoemt: want zy door ervarenis hebben bevonden, dat zy door de koutheit van de vrucht voor eenen tijt onbequaem worden, om voort te telen.

De lijken hunner dooden worden niet, gelijk die van andere Bramen, verbrant.

Daer zijn'er, die zich met aſſche begruizen, en in een yzere kou nacht en dagh laten ſluiten, daer zy naulix in zitten kunnen.

Andere branden van zelf het een of ander deel des lichaems, om het uit te mergelen: waer door zy de gunſte des gemenen volks boven mate winnen.

Dus verre van de Brahmannen of Bramen. Dan het dient aengemerkt, dat d'inwoonders des lants van Malabaer zijn of vreemdelingen: of eige inboorlingen en lantzaten. In hoe veelerley volken de Malabaré verdeilt zijn.

De vreemdelingen worden eigentlijk Malabaren genoemt, en zijn, zedert langen tijt, uit Arabie in dit geweſt gekomen: hoewel die zich niet als op de zeekuſten onthouden.

D'eige inboorlingen zijn heidenen, en verdeilt in de gemelde Brahmannen, of anders *Bramenijs*, *Bramos* en *Bramen* genoemt, en in *Nairos* of *Neyros*, en in het gemeen volk, dat * *Moukois* of *Poulias*, en anders *Parvas* genoemt wort.

* of Mouçois.

Anders zijn d'inwoonders in vijf geſlaghten verdeilt: Het eerſte geſlaght is koninglijk: waer onder het huis van *Godormo* zeer naemhaftigh en deurluchtigh uitmunt. Het tweede geſlaght is van de prieſterlijke of geeſtelijke orde, en beſtaet uit de Bramen. Het derde is van de krijghs-orde of edelluiden, en begrijpt de Neyros. Het vierde beſtaet uit koopluiden, en het vijfde uit *Parvas* of viſſchers.

De Neyros zijn krijghs- of edelluiden Neyros.

den van hoogen geslaghte, naest den koning, en zijn de genen, die de wapenen hanteren en oorlogh voeren. Zy gaen gemeenelijk met een schilt aen den linken arm, dat zy hoogh en verheve dragen, en met een bloot zweert aen de rechte hant. Zy zijn stoute en trotse luiden, en wilden in 't eerst den Portugesen niet wijken: waer over daer uit altijt groote moeite ontstont. Eindelijk wierdt het het geschil door een lijfgeveght tusschen eenen Neyros en eenen Portugees beslegt, die beide daer om voghten: hoewel met verlies van den Neyros. Dies de Neyros sedert voor de Portugesen hebben moeten wijken. Anders moeten alle de gemeene Malabaren voor de Neyros wijken.

De Neyros zijn de schoonste en wel gemaekste menschen, als men zou kunnen zien: maer zijn bruin of zwartachtigh uit den olyven van verruwe. Zy scheppen alle groot vermaek in groote ooren te hebben, en maken die door kunst aldus: want zy doorbooren of doorsteken de lel van 't oor den jongen kinderen, zoo knechjes als meisjes, en vullen de holte met kleine rollen van palm-boome-bladen, die dat gedeelte verwijderen, en steken'er van tijt tot tijt een dikker rol in, om het geduurigh noch meer en meer te verlengen, tot zoo lang d'ooren niet meer kunnen groeien noch uit-rekken, en hen op de borsten, en noch lager, hangen. Het wort by hen voor een groote çieraet gehouden, zulke groote en doorgeboorde ooren te hebben, daer zy daer na gout, edele gesteenten en andere çieraedjen insteken.

En alhoewel de Neyros altijt onder de wapenen opgevoedt, en boven mate stout en kloekmoedigh zijn, zoo zijn zy evenwel luiden van zeer zoeten omgang, zeer heusch en wel gemaniert na hunne wijze. Dies niet tegenstaende zijn zy groote roovers, ja beroven en dooden, dikwils de reizers op wegh, indien die niet wel op hunne hoede zijn. Maer alle de Mahometaense Malabaren, die onder hen leven, nemen gewonelijk eenen Neyros voor een stuk gelt met zich, tot veilige hoede en vrygelei, om over lant na de naeste stad te reizen, en nemen in ieder stad, daer zy aen komen, een nieuwen. Aldus kunnen zy door het midden van vele duizenden van Neyros reizen, al hadden zy niet als een zwakken en stokouden, of een jongen Neyros by zich.

De Neyros hebben byzondere gewoonten, die zy zeer stip onderhouden; het welk de Mouçois, of gemeen volk niet doet: want zy verkeren niet als met de Bramen of geestelijken: anders zouden zy zich houden besmet te zijn. Ja indien iemant hen in het voorbygaen aenrakt, de dienaer, die hen het eeten nadraeght, zou het al op de aerde moeten werpen. En indien iemant van een ander geslaght in hunne huizen trad, en hun huis, muuren of deuren aenraekte, zy zouden op die plaetse niet mogen eeten, zonder besmet of bevlekt te zijn. De Neyros maken evenwel daer van zoo veel zwarigheits niet, als de Bramen.

Zy zijn niet ondeugend, noch tot Sodomie of bloetschande genegen. Zelfs de jongmans noch de meiskens, schoon die beide naekt en bloot onder malkanderen verkeeren, zouden niet een geil woort uit den mont laten, noch onkuisch gelaet toonen. Zy lagghen byna ook noit, en houden het lagghen voor een groote onbeschoftheit en onheuschheit, 't en ware zy daer toe groote reden hadden. Ja de anderen zien voor hen neer in tegenwoordigheit van den genen, die lagghen.

Wat de Neyros belangt, die zich aen de poorten der steden houden, om tot vrygeleiders aen de reizers te dienen, die zijn d'armste onder hen, en willen evenwel liever dat doen, als zich tot het een of ander handtwerk te begeven; het welk hunnen adeldom te na zou zijn.

De Neyros leggen zich van kintsbeen af, tot aen het einde van hun leven, op de wapen-oefening, en schermen dikwils tegen elkanderen, met bloote zwaerden en rondassen. Hier door worden zy wonderlijk vaerdigh op de wapenen afgereght. In het worstelen munten zy boven maten uit, en vinden daer in niemant huns gelijk. Zy zijn ook geweldigh snel in 't loopen, en springen iemant, als een blixem, op het lijf. Zy komen naekt ten strijde uit, en hebben alleenlijk de schamelheit

heit bedekt. De wapenen, die zy hanteren en voeren, zijn boge, pijl, javelynen, zwaert en ſchilt. Zy voeren groote ſchilden, daer zy het lijf wonderlijk, in het vechten, mee weten te bedekken en bevrijden.

Aen het geveſt van hun houwers of zwaerden hebben zy klater-gout hangen, dat een groot geluit geeft, en hen door het razen aenmoedight, wanneer zy als dol van den amfion geworden zijn.

Sedert de Portugeſen en d'onzen daer gekomen zijn, hebben zy van hen ook het gebruik van ſchietgeweer geleert: daer zy ook wonder wel mee weten om te gaen, en in orde en op een ry, zoo braef hun roers te gelijk te loſſen, als de Nederlanders zelfs.

Een Neyros magh niet meer, als eene vrouw op een zelven tijt hebben. Maer met de vrouwen ſtaet het anders geſchapen, die ieder op eenmael en een zelven tijt, drie mannen mogen nemen, indien zy willen: behalve dat een Nayros vrouw, uit den geſlachte of ſtam der Bramen, niet meer dan eenen man magh hebben. Alle deze mannen geven tot onderhoudt van deze eene vrouw en hare kinderen, zonder men evenwel hier over onder hen eenige jaloersheit of krakeel heeft.

Wanneer een van deze mannen in het huis met de vrouw gaet, zoo laet hy ſijne wapenen aen de deure ſtaen: als wanneer d'andere niet derven ingaen, voor dat hy uitgegaen is, om den anderen niet te ſtooren.

Deze gewoonte geeft hen dit voordeel en genot, dat iemant, die gene middelen heeft, om een vrouw t'onderhouden, het genot van eene vrouw hebben kan, met eene derdendeel van haer alleenlijk t'onderhouden. Maer dit veroorzaekt evenwel groote onzekerheit der kinderen, die om deze reden niet den vaders in d'erfenis volgen: naerdien deze de kinderen der zuſters zijn, die d'erfenis der oomen genieten.

De Nayros dienen zich van deze volken alleenlijk, in hunnen lantbouw en arbeit: maer in huis hebben zy niet als Nayrosen edelluiden, (gelijk zy luiden zelfs zijn: hoewel zeer arm) die hen ten dienſte ſtaen.

Al dit gemein volk is op een zelve wijze gekleet: naerdien zy gantſch naekt gaen: en zijn alleen met een kleine bant omgort, daer een klein ſtuk katoen doek, of een blat of ſchors van eenen boom om hangt, om de ſchaemte te bedekken. Zy houden zich evenwel trots in huis, en komen noit met gedekten hoofde voor den dagh.

De vrouwen dragen een katoene kleet, dat haer tot op de knien hangt, en lang hair. Doch de mannen derven geen lang hair dragen, als de vrouwen: maer ſnijden het geheel en al af: behalve dat zy op de kruin des hoofts een bos of tros van een hant breet langh laten vallen, dat zy niet geheel en al derven afſnijden.

Alle de Malabaren hebben zwarte tanden, ter oorzake van de betel-bladen, die zy geduurighlijk knauwen. En worden de genen, die de zwartſte tanden hebben, voor d'achtbaerſte gehouden: want die gene betel knauwen, worden voor luiden van ſlechten en lagen ſtaet gehouden.

De Malabaren zijn groote tovenaers en duiveljagers, en weten iemant door toverye, die zy ter plaetſe toeſtellen, daer hy voorby moet, te doen ſterven, en allengs hem het bloet, zonder eeten of drinken, te verteeren.

Zy vallen boven mate gierigh, en zullen om een klein gewin alles ondernemen en beſtaen.

Het vrouwvolk is'er in 't algemein zeer tot onkuisheit en byſlapen genegen. Dochters van achtien en minder jaren zijn daer toe genootzaekt: want zoo lang zy maeght bleven, zou geen man haer willen trouwen: ja de vrouwen, die het meeſte bemint worden, achten haer hooger, als d'andere.

De Malabaren hebben een groote menighte van grof geſchut, musketten en vuurroers; ja hunne wapenen waren eertijts veel beter, als der Portugeſen: maer zy wiſten voorhene de borſtharnas noch ſtormhoeden niet te verherden. Zy maken ook ſterke en brave loopen: als ook lont en buſſekruit.

De kinderen der Neyros worden van jongs af, of van hun zeven jaren, met een zonderlinge zorge, op de wapenen afgerecht en geoefent, en in den oorlogh opgequeekt: maer ieder hanteert niet meer als eenderhande ſlagh van wapenen: dewijl zy houden, dat een

een man zich niet volmaektelijk noch volkomen van alle wapenen kan dienen en behelpen.

De jonge lichamen en tengere ledematen worden met zekere olie en zalve daghelix beſtreken, om de zenuwen des te ſlapper te maken: waer door zy ras en ſlap van leden worden, en zich wonder gezwint weten te wenden, buigen en keeren.

Zy trekken gantſch naekt ten ſtrijde, behalve dat zy alleenlijk een ſtuk doek voor de ſchamelheit hebben.

In het vluchten ſtellen zy hun grootſte voordeel: want zy ontſpringen gezwint hunnen vyant, en vallen hem aenſtonts, eermen het weet, van van achteren weer op het lijf: naerdien zy wonder ſnel en vlugh ter voet zijn.

In het vlughten of wijken weten zy ook van achteren zeer vaerdigh hunne javelijnen en ſchichten op den vyandt te werpen.

Indien de gelegentheit of noot hen dwingt, om van na by te vechten, dan ſchieten zy gezwint op hunnen vyant in, of wijken en verbergen zich zoodanigh achter hun ſchilt, dat zy door geen middel te quetſen zijn.

Maer hoewel alle de Neyros groote krijghsluiden zijn, zoo worden evenwel de genen meer als alle d'andere geacht, die zy *Amokos*, en d'onzen Amok-roepers noemen. Deze zijn boosaerdige, ſtoute, onvertzaeghde, ſterke en opgeblazene menſchen. Zy verloven en verzweren zich, en hunne huisgezinnen, by dieren eede, wrake van eene zake te nemen, en het ongelijk, dat hen, of hunnen makkers is aengedaen, te wreken, en nemen den hemel tot getuigen van hunne belofte en eet, dat die hen, indien zy hunnen plight niet nakomen, de grootſte rampen en onheilen wil toezenden, die hen, en hun gantſch geſlaght, zouden knnnen overkomen.

Deze vervolgen ook de genen, die eenen zouden vermoort hebben, zoo halsſterrigh en verwoet, dat zy niet ſchromen dwers door vuur en zwaert op hen in te vallen, als wanhoopige luiden, en doen ook veel quaets. Tot deze woede helpt hen grotelix het nuttigen van den amfion. Uit deze oorzake zijn zy meer gevreeſt.

De doot of moort van hunne omgebraghten koning, wreken zy met een onvertzaeght herte en groote woede, zonder eenigen ſchroom voor hun leven. Hierom worden de koningen voor de maghtighſten gehouden, die het grootſte getal van Amoks hebben.

Alle de ſteden langs de Malabaerſe kuſt zijn vol van deze Neyros, met hunne wapenen altijt aen 't lijf: dies men in het doortrekken niet anders meint, of men komt door een groot krijghsleger reizen. Doch de meeſten houden zich niet in de ſteden, maer op het velt. Altijt bevind zich ook een groot getal van Neyros by den koning.

De groote Heeren houden gewoonelijk deze Neyros voor zekere wedde, op hunne eige onkoſten, in dienſt. Zy noemen die *Jangays*.

Wanneer een Malabaer met eenen Neyros eenigh geſchil heeft, dan zend de koning aen eenen ieder, op onkoſte van den Malabar, een anderen Neyros, tot zijne veiligheit, en verbiet hen te vechten. Zoo lang die by hen is, derven zy niet vechten, anders zou d'eerſte aenvaller gehouden worden gequetſte Majeſteit-ſchendery begaen te hebben.

Ook zijn de grootſte en achtbaerſte Heeren onder hen de geenen, die dat meeſterſtuk niet mogen aenvaerden, als met verlof en toelating des konings. Deze meeſters worden door het dragen van een goude ring aen den echten arm, of door een oſſen- of buffels-hoorn, onderſcheiden.

Zy trekken ook dikwils op den tyger-jaght.

Vele Neyros leggen zich ook op de wiskunſt, en inzonderheit op de ſterrekunde. Maer zy bemoeien noch vermengen zich met geen hantwerk of koophandel.

Zy nuttigen allerhande ſpijze, uitgezeit koeien-vleeſch, en eeten zeer gaerne verken-vleeſch.

Zy gaen byna gantſch naekt, bloots voets en bloots hoofts, en hebben alleenlijk een groot kleet van wit katoen of zyde om 't lijf geſlagen, dat hen van de middel tot op de knien hangt, en tuſſchen de beenen doorgaet, en achter boven de lendenen toegeknoopt is. Daer boven zijn zy met een fluier van

rode

rode tafetas omgort, daer half goude en half zyde franje, van een zelve kleur, tot een halve voet lang by neer hangt.

Zy laten het hair lang wassen, zonder het oit af te snijden, en zijn hier door van het gemeen volk onderscheiden. Zy binden of knoopen het hair boven het hooft zeer net, zindelijk, en in vorm van een quast of bosch t'zamen.

Zy dragen gemenelijk een schilt aen den linker arm, en een zwaert aen de rechte, dat zy hoogh en verheven dragen. Bywijle dragen zy een javelijn, mosket, of piek.

De vrouven der Neyros zijn op een zelve wijze gekleet, en hebben niet dat hen van elkanderen onderscheit, als de wapenen. Dies men geen knechtje van een meisken kan onderscheiden, 't en zy wanneer het groot is, en de borsten beginnen te zwellen.

Zy mogen niet trouwen dan aen mannen van hun geslaght of soort: en indien het gebeurde, dat een Neyros vrouw zich met eenen anderen, als een Neyros, vermengt had, men zoud haer aenstonts het hooft af houwen.

Indien ook de mannen met vrouwen verkeerden, die gene Nayros waren, zy zouden met de doot gestraft worden.

Dit doen zy, om zich met geen vremdelingen, of met luiden van lagen staet, te vermengen, met wien zy zich in dier wijze gedragen, dat die hen niet derven genaken noch naderen. Ja, wanneer de Nairos langs de straet door de stadt gaen, en iemant van het gemeen volk zien, zoo roepen zy luits keels, *Popo*, dat is te zeggen, Wijk. Want indien iemant van het gemein volk eenen Neyros quam aen te raken, hy zou dien quetsen.

Het gemeen volk van Malabaer, *Moukois* of *Poulias*, en anders *Parvas* of *Parruas* genoemt, is zeer verachtelijk, en wordt als slaven gehandelt. Zy zijn leliker van verruwe, en zwarter als de Nayros: en mogen zulke lange ooren niet hebben, als zy: maer alleenlijk drie vingeren ten hooghsten lang.

Dit gemein volk is van verscheiden staet: want daer zijn eenigen hunner, die op den oever van de zee hun verblijf en woonplaetse hebben. Deze zijn eigentlijk Moukois genoemt, die alle visschers zijn, en zout maken. Langs de gantsche kuste van Malabaer dient men zich van geen ander volk, om te roeien, of in zee te gaen, die daer toe voor loon gehuurt worden.

Hunne vrouwen en dochters doen alle diensten te lande, en laten haer tot allen arbeit gebruiken, ja tot het dragen van lasten toe. Zy maken gene grote zwarigheit, haer lijf voor gelt aen allerlei slagh van menschen, van wat landaert of godsdienst die zoude mogen zijn, ten beste te geven, zonder eenige vreze voor hare mannen, die ook geen gelaet van moeielijkheit zouden derven toonen.

Men heeft'er gene andere hoeren of byzitten, als de vrouwen en dochters der Moukois en Tivas, die alle handtwerks-luiden zijn: want d'andere vervoegen haer niet, als by die van hunnen stam of geslaghte.

Alle deze Moukois, zoo mannen als vrouwen, hebben veel moeiten in het gaen langs de straten, wanneer zy eenen Neyros op een engen oort ontmoeten; dewijl zy genootzaekt zijn een lange wijle te waghten, ter tijt toe zy voorby gegaen zijn.

Men heeft'er ook anderen van een gelijken staet: maer die van een byzonder ampt zijn. Welker eenigen Tivas genoemt worden, die het sap of de vocht uit de kokos-boomen tappen of tijferen. Andere zijn ambaghts-luiden, of lantbouwers.

Dit is evenwel een zelfste geslaght of stam van persoonen, die zich met elkanderen vereenigen: alhoewel tusschen hen eenigh onderscheit van eere is: gelijk de lantbouwers de geachtste en eerbaerste zijn: daerna de hantwerkers en ook de Tivas; maer de geringste of slechste zijn de Moukois of visschers.

D'andere, *Parruas* of *Parvas* genoemt, woonen langs het strant in verscheide dorpen.

De *Parruas*, die op de peerlkust, en op het eilant *Manar* woonen, zijn ook eigenlijk de genen, die voor het dorp *Tutokorijn*, tusschen de kaep Komorijn en het eilant Ceylon, de peerl-visschery doen, en zich inzonderheit daer mee erneren.

Aert der der Parruas.

De *Parruas* is een trots en hertnekkigh volk, wiens genegentheit meer na de wellust als dienst helt. Zy erneren zich alle, of wel de meeste, met de visschery van visch, peirlen, of oesterschelpen, en Sjanken of kinkhorens. Zy zijn zeer goede duikers, en de treffelijkste gewennen zich van jongs af daer toe.

Terwijl de mannen in zee gaen om te visschen, verzamelen de vrouwen en kinderen stamp-peerlen of peerlgruis op het strant.

Zy zijn zeer vreesachtigh en vertzaeght van gemoet; maer vol van allerhande bedriegeryen: want liegen en bedriegen wordt by hen voor gène zonde gerekent, uit oorzake het by hen de maniere en gewoonte is. Zy zijn het geestelijk recht zeer toegedaen. En wanneer iemant zijn schult bekent en beterschap belooft, dan mag hy niet gestraft worden. Het welk aldaer zeer stip onderhouden wort.

Door wat middel en voorval zy tot het Roomsch geloof bekeert zijn geworden.

De Parruas waren voorhene alle afgodisten, en lagen diep in de duisternisse des heidendoms verzopen. Maer uit oorzake zy door de Moren of Mahometanen zeer geplaeght en onderdrukt wierden, zoo raekten zy, by dien voorval, tegen hen in het oorlog, en sloegen, met bystant der Portugesen, het jok van den hals. Hier door kregen de Portugesen gelegenheit van vele Parruas tot den Roomschen godsdienst te bekeeren en te doopen. Want als de Parruas daghelix meer en meer onderdrukt wierden, zonden zy, op aenraden van Jan de Kruis, (die een Malabaer van geboorte was,) een gezantschap na de stad Koetzijn, met verzoek van bystant tegen de Mahometanen, en om den Doop t'ontfangen. Dit gezantschap wierdt door eenige van hunne overheden dier plaetsen, die zy eigentlijk *Pantagitinos* noemen, bekleet. De Portugesen ontfingen de gezanten beleefdelijk, en beloofden aenstonts den *Parruas* bystant te zullen toezenden. Waerom ook de gezanten, eer zy uit de stad Koetzijn vertrokké, den doop ontfingen, en namen, tot erkentenis van dankbaerheit, den toenaem van Jan de Kruis aen, die hun zo troulijk geraden had.

Men vind'er ook nu noch vele onder de *Parruas*, die den zelven toenaem van Kruis voeren.

Na de *Parruas* de Moren, met bystant en hulpe der Portugesen, verdreven hadden, kregen zy weer, gelijk voorhene, de geheele peerl-visschery in bezit. Hier op wierden in verscheide plaetsen en tijden duizenden van *Parruas* gedoopt.

Ten tijde van *Stephanus Gamma*, opperhooft van Indien, van wegen de Portugesen, wierden, ontrent des jaers vijftien hondert, op dertigh plaetsen, twintigh duizent *Parruas* gedoopt. Dan niet lang bleven zy stantvastigh in de nieuwe aengenome leere: maer hadden alleenlijk den naem van Kristenen en Doop behouden, en waren weer, door gebrek van priesters en leeraers, om onderwezen te worden, tot tot d'oude zeden en wijze van leven vervallen. Want weinige Portugesen verstonden hunne Malabaersse tale: en uit oorzake de lantstreke zelve onvruchtbaer is, en gene nootwendige lijfsbehoeften voortbrengt, zoo wierden de Portugese leeraers daer door afgeschrikt, om derwaerts te trekken.

Wanneer dan *François Xaverius*, (die op het jaer vijftien hondert twee en veertigh te Goa, in Indien, gekomen was, en daer te lande gemeenelijk de Groote en Heilige Vader genoemt wierdt) door *Michael Vas*, van dezen gantschen toestant der *Perruas* verwittight wierdt, besloot hy aenstonts, van Goa na de peerl-visschery by de *Parruas*, te trekken, om den vervallen Roomschen godsdienst onder hen te herstellen.

Hy trok dan des jaers vijftien hondert drie en veertigh, in het begin van Wijnmaent, van Goa, (na hy aldaer vijf maenden sijn verblijf gehad, en den vervallen Kristen lere herstelt had) op reize, en nam mee tot reisgenoot eenen *François Mansilla*, dien hy met zich uit Portugael gebraght had, beneffens twee jongelingen, die in de Malabaerse lant-tale ervaren, en voesterlingen van't Collegie van Goa waren.

Zoo dra hy op deze kuste gekomen was, begon hy aen d'Oostzijde van de kaep van Komorijn t'onderstaen, of hy zich van den arbeit der tolken, die hy met sich gebraght had, zou kunnen dienen.

Maer wanneer hy weinigh daer door vorderde, zoo verzon hy een ander

der middel. Hy ontbood alle de inboorlingen, (die eenighzins in de Portugese tale kundigh waren) op eene plaetse by malkanderen, dien, als ook zijnen hulpgenooten, hy beval de voornaemste artijkelen des geloofs, de tien geboden, en eene korte verklaringe daer over, in de Malabaerse tale te schrijven en over te zetten: als ook eene algemeene belijdenis, en andere stukken, dienstigh en noodigh voor de Kristenen te weten. Eindelijk deed hy ook eene preke, na het verstant en begrijp der toehoorders: waer in hy van de voornaemste plichten eens Kristen mensch, hemelsche glorie, en helsche straffe, handelde. Hy stelde hen ook d'oorzake voor, waerom deze ter hellen voeren, en andere de hemelsche glorie deelachtigh gemaekt wierden.

Hy begon van het teken des kruis, en stelde daer na deszelfs verklaring voor: t'effens gaf hy hen ook eene smake van de H. Drievuldigheit, daer zy tot noch toe niets van gehoort hadden.

Wanneer hy dit alles in de Malabaerse tale had doen overzetten, begon hy zelf het van buiten te leeren.

Wanneer *Xaverius* van de peerlvisschery-kust vertrok, waren'er meer als veertigh duizent Kristenen: daer op zijne aenkomste niet meer als vijf en twintigh duizent getelt wierden, en die veel meer heidenen, als kristenen waren.

Xaverius zelf getuight in eenen brief van den twalefden van Loumaent, des jaers vijftien hondert vier en vijftigh, den grooten aenwas des Kristendoms in die gewesten, met de volgende woorden.

Hoe groot het getal der genen zijn, die tot Kristus schaepskoy treden, kan hier uit lichtelijk besloten worden, dat my handen en armen moede worden, door het doopen der genen, die my tegen komen: want zomtyts doop ik gantsche dorpen te gelijk. Dikwils ontbreken my de sprake en krachten, van wegen het zoo menighmael herhalen der artijkelen en hooftstukken des geloofs.

Ook zou hy negen of tien vlekken, van *Bringan* tot aen *Permanel* (twee steden dicht by een op strant gelegen) tot het Kristen geloof bekeert hebben: en zes of zeven vlekken, na by *Bendala* en *Remanankoris* gelegen.

Xaverius zou ook, naer het schrijven der Roomsgezinden, vele mirakelen uitgewerkt, en door dat middel duizenden van menschen, en gantsche dorpen, tot het Kristen geloof bekeert hebben: waer door dagelix het getal der kristenen grooter en grooter wiert: want behalve hy vele van ziekten zou genezen, en duivelen uitgedreven hebben, zoo zou hy ook twee of drie dooden doen herleven hebben.

Eerstelijk had hy eenen zoon van een arme vrow, die in eene put versmoort was, van den dooden opgewekt.

Noch zou hy eenen zoon van een voornamen man, in de stad *Punikale*, van den doode opgewekt hebben. Men zeidt, hy ook een doot meisken weer doen herleven had.

Ook zou hy eene vrouw, die in barens noot met de doot op de lippen, zat, zonder smerte doen verlossen hebben, zoo dra zy de Kristen leere, en doope van hem ontfangen had.

Door het uitwerken van dit mirakel wierden alle d'inwoonders van het dorp, na by *Tutekorijn* gelegen, bewogen, om de Roomse leere en doope t'ontfangen. Ja *Xaverius* braght daer door zoo veel te weegh, dat de kranken, zoo Kristenen als heidenen, hem by zich ontboden, om genezen te worden: gelijk hy ook, met het storten van gebeden, in het Evangelie over de kranken te lezen, daghelix veel tijts versleet, en groote wonderdaden uitwerkte. Gelijk verscheide Roomsgezinde schrijvers, in het leven van *Xaverius*, wijtloopigh verhalen: en onder andere *Jan de Lucenas*.

Alhoewel *Xaverius* grote vruchten in het onderwijzen en leeren der *Parruas*, die onlangs Kristenen geworden waren, gebaert, en vele andere tot het Kristen geloof bekeert had, zoo heeft hy evenwel niet meer als een eenigen Bramen kunnen bekeeren: niet tegenstaende hy daer toe groote moeite aenwende.

Vele *Parruas* zijn ook noch met heidensche waengeloven besmet en bezeten. Ja eenigen hangen die noch dier-

diervoegen aen, dat zy weinigh werk van den Kriſtelijken godsdienſt meer maken.

De Parruas, die zedert vele jaren het onderwijs van de leere des Pausdoms hebben aengenomen en omhelſt, hangen dezelve noch aen, en worden van tijt tot tijt door Roomsgezinde leeraers, die te landewaerts in woonen, daer in ook onderwezen. Zy brengen hunne kinderen een uur of twee gaens te landewaerts in ten doope: want zedert d'onzen, des jaers zeſtien hondert acht en vijftigh, de ſtad *Tutekorijn* in bezit namen, hebben gene Roomſche prieſters meer in de ſtad hunne woonplaetſe mogen houden.

De *Parruas* is een hertnekkigh volk in het ſtuk van de godsdienſt: hoewel met onkunde. De kinderen weten het Geloof, Vader ons, Tien Geboden en Ave Maria t'uiten: daer in de gantſche kennis, zoo van oude als jonge, beſtaet.

De *Parruas* houden geduurighlijk grooten aenhang met de Portugeſen: hoewel met blinden yver, en willen zeer nood van godsdienſt veranderen. Zy dragen doorgaens Pater-noſters of Rozen-kranſen, en ſlaen kruiſſen op het voorhooft en den borſt, na de Roomſe wijze.

De leeraers van den hervormden Godsdienſt, van wege de Maetſchappy, hebben menighmael getraght de kerken der Roomsgezinde *Parruas* langs de zeeſtrant, te hervormen en veranderen; maer de *Parruas* hadden daer toe gene ooren, noch wilden daer na niet luiſteren. Gelijk zy ook toen noch daer toe eenige reden hadden: naerdien de Roomſche leeraers noch overal daer te lande hun verblijf hadden, eer d'onzen *Tutekorijn* noch in bezit hadden.

Na nu *Tutekorijn* door d'onzen verovert was, heeft men weder verſcheiden male beſtaen, om de *Parruas* van leere te doen veranderen, en dien van den hervormden Godsdienſt in te ſcherpen. Maer alle moeite wierdt vruchteloos beſteet en aengewent. Wel wiert'er in 't Portugees gepreekt, maer niet een onder alle de *Parruas* derfde zich in de kerke vervoegen, uit vreze voor de Roomsgezinde leeraers, die daer ontrent zich onthouden.

De *Parruas* beleden tegen *Xaverius*, anders *Michael Jaſſus*, en die daer te dier tijde *Grote en Heilige Vader* genoemt wiert, dat hen, zoo lang zy in het heidendom verzopen lagen, de duivel dikwils met vervaerlijke gezichten en ſpoken verſchrikte: zulx zy des nachts niet derfden uitgaen: ja niet te viſſchen varen, 't en zy met een ſterk gezelſchap. Dikwils voer hy ook in de lichamen der levendigen, en dreighde, niet eer daer te zullen uittrekken, voor zy hem kapellen opgerecht hadden. Aldus eiſchte hy van die verdoolde menſchen zeer zware ſchattingen. Maer ſedert zy de Kriſten leere aengenomen hadden, zoo was de duivel noit in hunne huizen of vaertuigen verſchenen. Waerom zy toen ook in het midden van de nacht uit viſſchen derfden varen, en waren van alle vreze ontſlagen, en behoefden gene gezelſchap met zich te nemen. *Xaverius* had dit alles met groote blijdſchap aengehoort, en vermaende hen, in het aengenome geloof te volherden.

Daer na trok *Xaverius*, na hy de ſtad *Manapara*, en alle plaetſen daer ontrent, bezocht had, met zijne gezelgenoten, na het eilant van Ceylon over.

Alle de Mahometaenſe Malabaren zijn of koopluiden, of zeerovers en kapers: want met roven en kapen op zee erneren zich deze volken. Ma- me- Ma- zijn koo- der zee

Wanneer vreemdelingen in de haven komen, daer deze korzaren zich onthouden, en met hen ten oorlogh willen trekken, die, en hunne vrouwen, onderhouden zy den gantſchen winter.

Wanneer zy gereet ſtaen om ſlagh te leveren, dan nemen zy Betel, en zweeren daer getrouwheit by.

Na zy iet op zee genomen of geroofr hebben, dan onderzoeken zy al het ſcheepsvolk, en het gantſch ſchip, eer zy aen lant komen.

De kapitein en voornaemſte nemen het beſt daer uit: daer na geven zy, het geen hun goet dunkt, aen het gemeen ſcheepsvolk.

Deze volken ſtaen een ongeloofelijken kommer, honger en ongemak op zee uit. Zy gaen zonder eenige opper-

opperhoofden of meesters op zee, en komen evenwel, het geen te verwonderen is, zeer wel met elkanderen over een, zonder eenigh krakeel of twist te hebben.

Men heeft'er vele zeer rijke Malabaerse heeren, die galjoten uitrusten en toereeden, en soldaten en vrywillige roei-slaven betalen, en hen op zee zenden, zonder oit van daer te keeren, 't en zy het een opperhooft van een grooten troep was, en de buit hem toebehoorde.

De koopluiden gaen de waren koopen, die door andere gerooft zijn, om die beter koop te hebben; ja zonder aenschouw te nemen, of zy hunnen magen en vrienden ontnomen zijn.

Zy hebben genen adeldom, dan die van strijtbaerheit en rijkdom.

De koopluiden zijn aen hun gewaet, en aen geen ander ding, te kennen: want zoo wel de koopluiden, als korzaren, dragen gewonelijk wapenen: maer de koopluiden hebben geen lang hair, en dragen een muts van root schaerlaken, in vorm van een kalot, en veeltijts een neusdoek, gantsch rontom omgerolt, in maniere van een tulbant, die zy *Mondu* noemen. Deze neusdoeken zijn met gout, en gekleurde zyde geboorduurt. Zy hebben de baert half afgeschrapt, zonder knevels, en dragen een kleine rok van zyde of katoen, die hen drie vingeren beneden den midden komt: en voorts een kleet, dat hen op de knien hangt. Zy dragen ook een met zijde en katoen geborduurde neusdoek, daer zy hunne beurze in knopen en verbergen.

Wat de korzaren belangt, die dragen lang hair, gelijk de vrouwen, en snijden het noit af: aldus knoopen of binden zy het hair quispelswijze, gelijk alle d'andere Indianen, en zetten een van deze geboorduurde neusdoeken daer boven op. Zy gaen gantsch naekt, uitgezeit dat zy met een zijde kleet, tot aen de knien bedekt zijn.

Maer alle de Malabaren, zoo koopluiden als Korzaren, dragen een mes met een zilver hecht, indien zy middelen hebben, met kleine snuizeryen, als tande-stokers, oorlepeltjes, en diergelijke dingen: dat alles zeer net gemaekt is.

De korzaren hebben de kin afgeschraept: maer zy laten noit de knevels afsnijden: waer door eenigen die zoo lang hebben, dat zy dezelve om het achterhooft kunnen vast binden.

Alle deze en andere Malabaren dragen gene schoenen.

De vrouwen gaen alle eveneens gekleet, en dragen geen ander hooft-hulsel, als hun bloot hair: maer zy hebben zeer groote goude pendanten aen de ooren, en ringen en baggen aen de vingeren en teenen.

Zy dragen een kleine lichte rock van katoen, die haer niet verder als tot aen de middel komt, en een zyde of katoen kleet, dat haer van de middel, tot beneden de deyen hanght. Zy gaen alle ook bloots voets, geljk de mannen.

Alle de Malabaren zijn middelmatigh van stal, en zoo op den borst als op andere plaetsen ruigh van hair.

De vrouwen zijn zeer fraei van aenzicht, en blank; maer klein.

De mannen, die ter zee varen, staen veel ongemaks en kommers uit, en doen meer moeite als men zou gelooven kunnen.

En alhoewel zy Mahometanen zijn, zoo spreeken zy dezelve tale als d'anderen, en gehoorzamen de koningen der Neyros, en betalen schatting aen de genen, in welker lant zy hun verblijf nemen. Zy woonen inzonderheit langs de zeekust.

De priesters van hunne wet bemoeien zich met geen ding, als met trouwen en met de Meszjiden of tempels. Zy zijn alle in wit gewaet gekleet, na d'Arabische wijze, en hebben by zich zeker slagh van menschen, die zy *Abedallen*, dat is, *Gods dienaers*, noemen; die belofte van armoede doen, en gaen aldus het gantsche lant door.

Men vindt'er bywijle dertigh of veertigh op eene plaetse: hoewel zy gemeenelijk niet meer als twee of drie t'zamé gaen, en dikwils een alleen.

Al dit groot landt van Malabaer wierd eertijts door een eenigen koning en opper-vorst, *Sarama Perimal* genoemt, bestiert, die, door sterk aenraden van eenige Arabische koopluiden, die in zijn landt ten koophandel gekomen waren, Mahomets leere aennam, en een Mahometaen wiert. Bestiering des lants van Malabaer.

Namaels wiert deze groote koning

zulk een groote yveraer in het Mahometaensch geloof, dat hy besloot zijn koningrijk te verlaten, en na Mekka en Medina ter beevaert te trekken, om Mahomets graf te bezoeken. Maer alzoo hy gene kinderen had, verdeilde hy, voor zijn vertrek, zijn landt onder zijne vrienden of voornaemste bevelhebbers. Te weten, aen zijnen wapendrager gaf hy het landt van *Kananoor*: aen zijnen scepterdrager *Koetzijn*, en aen zijnen zwaertdrager, dien hy het meeste beminde, *Kalikut*, en aen eenen ander *Koulang*. Voorts gaf hy verscheide stukken landts aen andere, en wilde die gewesten koningrijken genoemt hebben.

Aen zijnen zwaertdrager, dien *Kalikut* ten deele viel, gaf hy den tijtel van *Zamory* of *Zamorijn*, ten einde hy als keizer en opperhoofdige vorst van alle d'andere minder koningen zou zijn: want *Zamorijn* betekent by de Indianen een keizer, en wordt in de tale des lants *Tambarana* geheten, dat zoo veel als *God* gezeid is: gelijk ook alle gebuurvolken, uit oorzake het koningrijk van *Kalekut* het eerste en voornaemste koningrijk van de Malabaerse kust was, de wangeloovige zeden en kerkelijke gebruikelijkheden van dat rijk gevolght hebben.

Hier uit is ontstaen, dat deze vorst, de *Samorijn*, voorwent boven alle andere Malabaerse koningen te zijn.

De twee grootste koningen na hem waren die van *Koulang* en *Kananoor*. Maer de koning van *Kalikut* had gantsch alleen de maght van gelt te slaen.

Daer zijn vele andere heeren in Malabaer, die zich koningen willen doen noemen; maer zijn die niet: uit oorzake zy geen gelt mogen slaen, op pene van door d'anderen beoorloght en verdelght te worden.

Maer de grootheit van den *Samorijn*, of koning van *Kalekut*, wiert zeer vermindert, sedert de komste der Portugesen, die den koning van *Koetzijn* het jok des Zamorijns van den halze hielpen schudden, en hem byna grooter gemaekt hebben, als die van *Kalekut*. De koning van *Koetzijn* hield zich als de *Zamorijn*, of byna ten minste zoo hoogh, waerom hy ook meesten tijt met hem oorlogh gevoert heeft.

Daer en tegen zijn alle d'andere kleine Malabaerse koningen en de Neyros, leenmannen van den *Zamorijn*, en wijken voor hem, en betoonen aen zijne grootsheit eerbiedigheit. Zy spreken van hem als van hunnen opperhoofdigen heer, en derven hem niet tegenspreken: behalve de koning van *Koetzijn*. Dies niet tegenstaende zijn die kleine koningen opperhoofdige heerschers en vorsten in hun lant, en doen wat zy willen.

Wat belangt de koning van *Koulang*, die houdt zich veel oppermachtiger als d'andere, uit oorzake hy verre afgelegen is.

Deze koningen trouwen noit, en houden alleenlijk, na hun believen, welgevallen en goetdunken, een jonge dochter van adelijken stam, dewelke in hun paleis blijft. Wanneer het haer verdriet langer aldaer te verblijven, komt een andere in hare plaetse. Vele koningen evenwel veranderen die niet dikwils, uit zedigheit.

De zoonen, die uit deze jonge meevrouwen gebooren zijn, worden niet voor hunne kinderen gehouden, noch volgen geenzins in het koningrijk, noch in het bezit der goederen des konings; maer alleenlijk in die van de moeder. Wel geven de koningen hen een groote somme gelts, ten einde zy zich des te prachtiger, als andere edelluiden, zouden kunnen onderhouden.

De neven der koningen, en zoonen hunner zusters, zijn hunne erfgenamen.

Deze zusters trouwen noit, maer mogen met elk eenen minne-liefde plegen. Dies wanneer een van deze vrouwen drie of vier zoonen en twee of drie dochters gebaert heeft, zoo wort d'oudste der zoonen tot koning gekoren: en d'andere vervolgens. Wanneer die komen te sterven, zoo valt het rijk op den oudsten zoon van de tweede zuster des konings, en aen zijne broeders na hem. Wanneer die komen t'ontbreken, zoo erven de zoonen van d'andere zuster de kroone. Dies het koningrijk altijt van de broeders op de neven, de zoonen der zusters, overgaet. Indien nu by ongeval gebeurt, dat deze vrouwen gene zoonen krijgen, dan vergaderen de

de voornaemsten van den staet, en maken tot koning eenen van hunne magen, indien zy eenen hebben; maer by aldien niet, zoo kiezen sy eenen ander. Wanneer deze zusters tot den ouderdom van kinderen te kunnen krijgen gekomen zijn, te weten, tot haer dertiende of veertiende jaer, zoo geven zy aen den eenen of anderen jongen edelman, (dien zy onder velen, die daer toe geschik zijn, uitkiezen) groote geschenken. Den zelven doet zy aenzeggen, te komen, om haren maeghde-blom te plukken, en haer zwanger te maken. Deez komt dan met veele staetsie en pleghtigheit, en hangt haer een kostelijk juweel aen den hals, dat zy tot gedachtenis den gantschen tijt haers levens draeght.

Dan neemt hy zijn vermaek, en blijft eenige dagen by haer, en scheidt daer na van haer, en keert na zijn huis. Bywijle wort zy zwanger, en bywijle niet. Wanneer zy niet zwanger is, neemt zy daerna den eenen of anderen Bramen, die haer aenstaet, en slaept by hem, om zwanger te worden.

Wanneer een Malabaerse koningh sterft, wort het lijk drie dagen daer na alleenlijk verbrant.

Aenstonts schrapen zy alle het hair van den hoofde tot de voeten af: behalve de wijnbraeuwen en oogscheelhairen. De prins, d'erfgenaem des rijks, begint eerst. Daerna volgen d'andere, tot het minste heidensch kint des rijks.

Zy verzorgen en slaen dan hunne tanden ga, en kaeuwen niet meer betel-bladen den tijt van dertien dagen: want by aldien iemant die kauwde, men zou hem de lippen afsnijden. Men magh ook in dien tijt van dertien dagen geen visch noch vleesch eeten, en niemant vermagh te visschen, op pene van 't leven. Dan worden groote aelmoesen uit de middelen des konings uitgereikt, en aen vele Bramen spijze gegeven.

Na verloop van deze dagen magh ieder eeten wat hy wil: behalve de nieuwe koning, die dezelve onthouding een gantsch jaer onderhoudt. Hy doet ook zijn hair des hoofts, noch eenigh hair des lichaems, noch zijne nagelen afsnijden. Hy zeidt zekere gebeden alle daeghs op, en magh niet meer als eenmael des daeghs eeten. Voor den eeten wast hy zich; daer na vermagh hy zijne oogen op niemant te slaen, voor hy spijze genuttight heeft.

Op het eind des jaers gaet de naeste navolger des rijks, en andere vorsten van den bloede, en vele heeren, hunnen plight aen den nieuwen koning, met groote pleghtigheit, bewijzen: daer by zich vele duizenden van perzonen bevinden. Dan bevestight de nieuwe koning den prins, die hem moet volgen: desgelijx d'andere navolgers van trap tot trap: daerna bevestight hy de lantvoogdyen, ampten en waerdigheden, aen alle de heeren. Verkiezing van een nieuwen koning.

Na dien tijt magh de nieuwe prins zich niet meer ten hove, zoo lang dees koning leeft, onthouden. Maer alle d'andere navolgers mogen gaen en komen, en aldaer hun verblijf nemen.

Geduurende den tijt van deze dertien dagen, gebiet de prins niet, noch wordt voor koning gehouden: het welk zy doen, om te zien, of zich iemant tegen hem zou willen opwerpen. Maer na verloop van dien tijt, doen hem alle de groten des rijks, en d'oude bevelhebbers en lantvoogden, zweeren, alle de keuren en insettingen van sijnen voorzaet te hanthaven, alle zijne schulden te betalen, en dat hy zal traghten al 't geen te herkrijgen, dat de vorige koningen verloren hebben.

Hy doet deze eet met een blote degen of zwaert in de linke hant, en leit de rechte handt op een vat met olie, daer vele ontsteke pitten of lemmetten in zijn; en van binnen een goude bagh, die hy, onder het zweeren van alles te hanthaven, met het zwaert aenraekt. Na dit gedaen is, leggen zy hem rijs op het hooft, onder het doen van vele pleghtigheden en gebeden, keerende het aengezicht na de zonne toe. Desgelijx zweeren alle d'andere van koninglijcken bloede en groote heeren, hem gehoorzaem en trouw te zullen zijn.

Geduurende de dertien eerste dagen, die als een tusschen-rijk zijn, wort de gantsche staet door eenen Kaimales bestiert, die als een groote kanzelier des rijks is, en zijn ampt erffelijk bedient. Hy is ook opper schatmeester of opziender der inkomsten en schatten des rijks, zonder wien de koning

de ſchatkiſt niet magh bezien, noch daer uit nemen, 't en zy by grooten noot, en toeſtemming van dezen ſchatmeeſter, en vele anderen. Hy ſlaet ook de willekeuren en wetten des konings ga.

Kaimales. De tweede perzoonen naeſt den koning zijn heeren, *Kaimales* genaemt: daer na volgen de Bramenijs of Bramen, die ge-eert worden zoo veel als moghelijk is: naerdien de koning van *Kalekut* zelf een Bramen is, en ook hunne koorde draeght.

Na de Bramen volgen de Neyros, die den oorlogh hanthaven, en in der daet de rechte edelen zijn.

Na de Neiros is het gemeen volk, *Moukois* of *Poulias*, en anders *Parruas* genoemt, gelijk reeds te vore gezeit is.

Het gereght hangt alleenlijk aen de koningen, zonder zy eenige rechters in alle hunne ſtaten hebben. Indien iemandt eenen misdaet begaet, of zijnen ſchuldeiſſcher niet betalen wil, die klaeght daer over aen den koning: die dan de waerheit van de zaek onderzoekt, en eenen iegelijk gelijk en reght doet. In zijn afwezen doen dit de voornaemſten en oppervooghden des rijks.

Indien een vreemdeling of Moukois eenen ander onrecht doet, die vervoeght zich aen den eerſten Neyros, die hem ontmoet, en doet aen hem zijne klachte. De Neyros doet hem op ſtaende voet recht, zonder daer voor aen den Neyros iet betaelt wort, als alleenlijk een geſchenk te geven. Dit heeft plaetſe in zaken van minder belang, naerdien in een grooten misdaet niet zonder believen en wil des konings gedaen wort: want dan is men gehouden recht na hem toe te gaen.

De gemeene ſtraffen van misdaden ſijn lange gevangkeniſſen, en verlies of afhouwen van een lit. Of indien de misdaet de doot verdient, zoo wort de misdadige voor olifanten geworpen, die hem aenſtonts verpletteren. Ook is'er geen andere ſtraffe.

De gevangkeniſſen zijn alle in het paleis der koningen.

Doen van eet. Wanneer onder d'afgodiſten een geſchil ontſtaen is, om een zake, voor het gereght te bewaerheden, zoo leggen zy, in plaetſe van een eet te doen, de hant in ziedend heete olye, of nemen een heet yzer in de hant: of zwemmen over zekere revieren, die vol hagediſſe zijn. Want zy houden, indien zy de waerheit zweeren, dat geen van deze dingen hen zal kunnen ſchaden. Maer ten tegendeele, indien zy loogen en valſch zwoeren, zouden zy daer door beſchadight worden. Doch de proeve der waerheit door een heet yzer is de voornaemſte.

Wanneer de koningen of lantvooghden van Malabaer het volk zwarelijk willen plagen, dan zetten zy takken van eenen boom op zekeren oort in 't ronde. Door deze wijze van doen blijven alle de gene, die in dit beſtek leven, gevangen, en mogen niet daer uitgaen, noch koopen of verkopen, noch eenigen handel drijven, op pene van het leven, tot dat deze takken, door laſt van het gerecht, dat dezelve doen zetten heeft, weghgenomen zijn. Zy doen het zelfſte aen de deure van eenen ieder: wanneer zy iemant willen vaſt houden of gevangen zetten.

Alle d'afgodiſten, zoo Bramenijs als Neyros en Moukois, verbranden de lichamen der geſtorvene menſchen: hoewel voorhene meer als nu; inzonderheit ſedert zy door de Portugeſen en d'onzen in de Kriſten leere onderwezen zijn. Te dier oorzake vergaderen zy met groote zorge, by hun leven, welriekend hout, en andere drogeryen van grote waerde, om dit vuur te maken. D'aſſche wordt onder de bloetverwanten verdeilt, die dezelve bewaren, en op hun feeſtdagen met eenige vocht mengen, en daer mede het aengezicht beſtrijken. Lijk[...] ſie [...] gra[...]

Wanneer een Bramen ſterft, zoo is de vrouw verplight, tot getuigenis van hare genegentheit tot haren man, haer in het vuur te werpen, en te laten verbranden: het welk geſchiet onder het geluidt van ſpeeltuigen, om het geſchreeuw en gehuil te verdooven, en in het byzijn van bloetvrienden, met groote ſtaetſie.

Wanneer zy haer niet wil laten verbranden, magh zy het laten. Maer dan is zy geſchantvlekt, en haer hair wordt afgeſneden, en magh noit meer langh hair dragen, en wort uit het gezelſchap van eerbare vrouwen verjaeght, noch magh niet weer hertrouwen. Doch de meeſte vrouwen willen liever deze

ſchande

ſchande uitſtaen, als haer laten verbranden.

De vrouwen der Neyros zijn niet gehoudé haer te laten verbranden met hare mannen:alhoewel eenigen ook,uit groote genegentheit t'henwaerts, haer in het vuur geſmeten hebben. Zy mogen vryelijk, zonder onteert te zijn, hertrouwen, 't en zy dat zy uit den geſlaghte der Bramen waren. Maer dit beſpeurt men niet onder het gemeen volk.

Wat belangt de mannen, die dragen geen andere rou over de doot van hunne vrouwen, als dat zy niet mogen hertrouwen.

In het ſluiten des huwelijks en trouwen, onder voorname en rijke luiden, recht men groote pleghtigheden en vreughde aen.

In het begin, na zy over een gekomen zijn, en zich verdragen hebben, gaen zy na de pagode of tempel, daer zy eenige ceremonien voor de prieſters doen. Daer na geleiden de magen en vrienden van den nieuwgetrouden, zoo mannen als vrouwen, de bruit of nieuwgetrouwde vrouw, geduurende den tijt van vijftien dagen, alle daeghs na 't huis van den bruidegom, en brengen de reize met vrolijkheit over.

De beſt opgetooide vrouwen zingen en ſpeelen op verſcheide ſpeeltuigen, als trommeltjes, fluiten, en danzen op het geluit van zeker muzijk. De mannen verdrijven midlerwijle den tijt met toezien.

Men bied aen allen dengenen, die daer komen, en zelfs vreemdelingen, een ſchotel met betel aen. De getrouwden zitten op een verheve plaetſe, en zijn prachtigh en koſtelijk gekleet: zommige zijn zoodanigh met juweelen beladen, dat zy die naulix kunnen dragen, en komen bywylen over de twee hondert duizent kroonen te ſtaen.

De zael, daer men in vergadert, is met goude en zyde tapyten opgetooit.

Men onthaelt alle de genoodigden, op onkoſten des bruidegoms, tweemael des daeghs.

De vrouwen, die de bruit geleidt hebben, brengen haer 's avondts weer na huis.

Eindelijk doet men, op het eind van den vijftienden dagh, de nieuwgetrouwden, prachtigh uitgeſtreken, op een koſtelijk uitgedoſten olifant klimmen, en ieder in zijne ſtoel zitten, die tegen elkandre overſtaen en aenraken. D'olifant wordt door eenen Neyros geleit. De magen en vrienden gaen rontom te voet, die hen met ſtaetſie door de gantſche ſtadt geleiden, en houden alleenlijk voor de huizen der magen en vrienden ſtil, daer perzoonen zijn, die hen te gemoet gaen, om hen t'ontfangen, en betel, vruchten, en konfituren aen te bieden. Zy beſtrijken ook met eenige welriekende wateren en drogeryen den olifant, en gaen dan, zonder ophouden, verder voort, om het zelfſte aen een anderen maegh en vrient te doen. Want het zou voor een ſchimp en hoon gehouden worden, indien zy daer in by iemant in gebreke bleven.

Na zy van den olifant afgeſtegen zijn, treden zy in de pagode, daer zy noch eenigen tijt verblijven. Van daer gaen zy na het huis van de bruidt: alwaer het huwelijk voltrokken wort. Ieder perzoon, die zich aldaer bevind, geeft een kokos-noot, die de Neyros, die den olifant geleit, voor hem behout. Aen alle deuren, daer de nieuwgehouwde voorkomen en blijven ſtaen, wordt de kop des olifants met zandel-hout, en gemengt met vele welriekende droogeryen, geſmeert.

Zy beginnen hun jaer in Herfſtmaent, zonder evenwel een zekeren dagh voor den ingang der maent te houden. Zy raetvragen de ſterrekijkers en wichelaers, en nemen voor het begin van't jaer d'uure, die zy gelukkig vinden. Die over vijftien jaren oudt zijn, bedekken dien dagh hun aengezicht en oogen, om niet een eenigh ding te zien. Daer na worden zy door kinderen na den tempel geleit, die met afgoden beelden opgepropt zijn. Wanneer zy aldaer zijn, worden zy ontbloot, en ſlaen zeer ſchichtigh het gezicht en oogen op het geen, dat zich voor hen bevind. Indien zy terſtont het gezicht op het beelt van eenen God ſlaen, dien zy byzonderlijk eeren, zoo houden zy, dat het jaer hun gunſtigh zal zijn. Nieujaer der Malabaren.

In gantſch Malabaer wordt een byzondere tale geſproken, die zy *Malkama* noemen. Zy gebruiken geen papier Tale en ſchrift.

papier om op te ſchrijven: maer trekken en maken de letteren op bladen van wilde palm- of kokos-boomen, met een yzer, als een griſje of pennetje. Zy hebben op deze bladen, behalven hunne geeſtelijke zaken, zeer vele historien, van langen tijt, geſchreven.

De bladen zijn alle op een zelve lengte geſneden, van twee palmen lang en twee vingeren breet.

Zy maken in d'einden van ieder blat een gat, en nemen, om die t'zamen te binden, twee ſtukken van glat gepolijſt hout: daer zy desgelijx gaten in ſteken, en voegen die t'zamen. Wanneer zy nu de bladen in orde hebben t'zamen geleit, en de houten van binnen daer by gevoeght, zoo ſteken zy op beyde zyde door de gaten een koorde of touwetje, en binden alles vaſt te zamen. Als zy willen lezen, maken zy het touwetje los, en ſlaen de bladen open. Zulk een brief of blat wordt in de Malabaerſe tale *Ola* genoemt.

Zy ſchrijven ongemeen vaerdigh, en vlugh: daer in zy onze ſchrijvers verre te boven gaen. Ja zien bywijle onder het ſchrijven om, en ergens anders henen, of ſpreken tegen de genen, die by hen zijn.

De Malabaerſe tale is een zeer zware tale om te leeren: uit oorzake zy uit vele woorden beſtaet, en een eenigh ding zeer vele namen heeft. Ook voert niet alleen een ieder dagh der weke: maer ook ieder dagh des gantſchen jaers, by hen eenen byzonderen naem.

De Portugeſe Jeſuiten hebben al over lang verſcheide boeken, tot ontdekking der Malabaerſe tale, uitgegeven: als onder andere *P. Gaſpar Aquilar*.

Zy hebben zedert vele eeuwen byzondere letteren gehad, die eenige gelijkenis met de Syriſche letteren hebben, en velerlei zijn.

Gods-dienſt der Malabaren. D'inwoonders des landts van Malabaer zijn, gelijk gezeit is, of vreemdelingen, of 's lants eige inboorlingen en lantzaten. D'eige inboorlingen zijn, ten aenzien van godsdienſt, afgodiſten of heidenen. De vreemdelingen zijn Mahometanen, en zedert langen tijt uit Arabie derwaerts gekomen.

Alle de koningen van Malabaer zouden, na het ſchrijven van eenigen, een zelve godsdienſt volgen: maer onder het gemeen volk achtien ſoorten of ſekten van heidendommen zijn, die ieder van elkanderen verſchillen.

Maer zoo veel ik uit anderen heb kunnen beſpeuren, hebben alle 's lants inboorlingen van Malabaer, zoo Bramen, als Neyros en Poulias of Moukois, een gemeenen godsdienſt. Zy zijn alle afgoden- of beelden-dienaers, en bidden, in het opſtaen van den bedde, de zon aen.

In hunne tempels ſtaet een goude koe of een ander beelt, dat zy aenbidden. Hierom dragen zy zulke groote eere en eerbiedigheit dit beeſt toe, dat zy het niet zouden derven ſlaghten noch eeten: het geen niet alleenlijk onder de Bramen; maer ook onder de Neyros en Moukois onderhouden wort. Ja zy hebben voor een gewoonte, de wanden en vloer der huizen met koeien-drek, met water gemengt en beſlagen, te beſtrijken.

Wanneer ook de koning van Kalikut zich baed, dan zijn'er tien of vijftien meiskens, die de koimeſt in zilvere vaten beſlaen, en waſſen met dat beſlagh, tweemael des daeghs, het vertrek des konings, en alle de hoven, inzonderheit daer hy door moet komen, om na den tempel te gaen.

Hun oudſte god is *Parabramma* genaemt, dien zy drie zonnen toevoegen, wien ter eere de Bramen drie kleine koorden, of een ſtreng van drie katoene draden, of drie draden aen een knoop hangende, op het bloot lijf, aen den hals of in den gordel dragen.

Zy bidden niet alleenlijk de menſchen, maer ook de dieren aen, en ſtichten hun tempelen ter eere, die d'aeloude Romeinſche tempelen in praght overtreffen.

Men ziet'er onder anderen eenen tempel van den aep, wiens galderye op zeven hondert marmere kolommen ruſt.

Zy bewijzen ook den olifanten godlijke eere, en houden de koeien in grote achting; want zy geloven, dat de zielen der menſchen in het lichaem van die beeſten, na de doot, overgaen en verhuizen.

Zy hebben vele boeken van hun wangeloovigen godsdienſt, die na by de Griekſche fabelen, en wichelaryen der oude Romeinen komen.

Hun

Malabaarse Lantlopers die Slangen laten Dansen.

vrouw en kinderen leven. Zy leggen zich inzonderheit op den tyger- en olifants-jaght.

D'olifanten worden in gegrave kuilen, met aerde en takken van boomen los bedekt, gevangen: daer in zy onvoorziens vallen, wanneer zy daer over willen gaen.

Zy leggen zich op den lantbouw: hoewel zy die weinigh behertigen: want alhoewel zy zeer vruchtbare landeryen en dalen hebben, indien die slechts bebouwt wierden, zoo worden evenwel de meeste by hen niet bebouwt. Hier door is aldaer geen rijke ooghst.

Zy houden zich met eene vrouw vergenoeght, die zy altijt by zich hebben, en zelf op de jaght: waer in zy zeer veel, van d'andere heidenen dezes lants verschillen, die gemenelijk vele vrouwen trouwen.

Zy verschillen van d'andere Malabaren niet, dan in de verruwe des aengezichts. Zy zijn oprecht en eenvoudigh, minzaem, weldadigh, zonder eenigh logh of bedrogh; stout en kloekmoedigh, leerzaem, vernuftigh en schrander: maer zijn grote tovenaers en duiveljagers, en houden, door hunne toveryen, gesprek met den duivel; hoewel meer, om hier door den uitslag van hun eige, en staetszaken te weten: (naerdien zy zeer nieusgierig zijn,) als om anderen te beschadigen: want zy doen niet, gelijk alle d'andere Malabaren en Indianen, die door hunne toveryen vele menschen beschadigen en om 't leven brengen.

Zy dragen eene groote eere de graven van hunne overledene voorouders toe, en wikken en spellen iets quaets daer uit te vore, indien die geschonden of uitgegraven worden.

Op feesttijden hebben zy een lange rok aen, met een tulbant, als de Mooren, op het hooft. Anders gaen zy meesten tijt met het boven-lijf gantsch naekt, na de wijze van d'andere Malabaren.

Zy hebben den hals, ooren en neus met gout verçiert: want zy doorbooren ooren en neus, en steken daer goude ringen en baggen in. Dit houden ook de Heidense Malabaerse vrouwen voor een groot çieraet: inzonderheit het een neusgat alleen door boort, en met gout verçiert te hebben.

Op hunne feesttijden en gastmalen speelen de dochters op oude ruischpijpen en zeer korte fluiten, en slaen op kleine trommels.

Men vindt gene dieven onder de Malleans: dies zy het huis ope laten staen, en uitgaen, zonder eenige vreze van diefstal: alhoewel alle d'inwooners van een dorp zich te gelijk by wijle na een ander dorp (volgens gewoonte) begeven.

Het een gedeelte der Malleans staet onder den koning van *Turbula*, en het ander onder dien van *Pugnati Perumal*. Maer zy zijn vry, als alle d'andere Malabaren: uit oorzake zy gene andere onderdanigheit betoonen, als aen deze koningen zekere schattingen jaerlix te betalen: want zy hebben anders met hen niet te doen: en leven na hun eige welgevallen en believen, onder zekere opperhoofden, die zy *Arels* noemen, die gelijk hunne kapiteinen en rechters zijn: en ieder heeft in zijn wijk over vijf of zes duizent menschen het gebiet. Wel zijn die hunne heeren niet, maer alleenlijk hunne opperhoofden en rechters.

In ieder gehucht, hoe klein het ook is, heeftmen eenen oversten of bevelhebber, dien zy *Pandara* noemen, en alle gehoorzamen: naerdien zy zijne bevelen stips navolgen en onderhouden.

Zy waren voorhene alle heidenen, eer zy des jaers vijftien hondert negen en negentigh, door vlijt van den aertsbisschop van Goa, in het Roomsch geloof onderwezen wierden. Maer naderhant zijn veele hunner tot het Kristen geloof bekeert. D'eerste, die gedoopt wierden, waren acht van hunne hoofden: waer onder drie *Pandaras*, met hunne huisgezinnen. Sedert heeft men altijt voortgevaren hen t'onderwijzen en te doopen. In het vlek *Priata* wiert ook eene kerke gestight, en aen St. Michiel gewijt.

Zy hadden gene openbare kerken of kapellen, aen hun goden toegewijt, noch eerden die met gastmalen, dansen en andere kerk-gebaeren. Maer ieder had zijnen byzonderen god, die hy in zijn huis aenbad.

Zy worden by de Malabaren hooger en beter, als d'andere gemene ambachts-

Uyt Spruytende Kokes-Nooten.

Kokes Boom
wilde Caneel Boom
Kokes-Nooten

bachtsluiden geacht. Waerom men hen ook voor rein houdt, en geoorloft is aen te raken, en niet min met hen, als met d'andere Nairos en Thomiften verkeeren magh. Zulx zy zich, wanneer zy hen aenraken, of weder van hen aengeraekt worden, niet voor befmet houden.

De Malleanen hebben genen handel noch wandel met de gebuurvolken: zy komen byna ook nooit van 't geberghte: gelijk ook niemant tot hen opkomt. Dies ook de Thomiften of S. Thomas kriftenen, die aen de voeten der bergen hun verblijf hebben, zeer bezwarelijk eenige verkeering of aengang met hun hebben kunnen.

Zy voeren een en dezelve wapenen, als d'andere Malabaren, als bogen en pijlen, met een brede flits of yzer beflagen. Zy hanteren ook Turkfche zabels of houwers, en hebben het gebruik van byzondere roers of musketten: zoodanige by d'andere Malabaren niet in gebruik zijn.

Aen de voet van de rotfen der Malleans, *Karatnara* genoemt, na by het koningrijk van *Karanareta*, ftaet eene kerke der St. Thomas Kriftenen, gebouwt ter eere van St. Auguftijn: waerom zy ook de kerke van St. Auguftijn genoemt wort; dewijl die van d'orde van S. Auguftijn, d'inwoonders van deze plaetfe Kriftenen gemaekt hebben, die zich houden zeer aen hen verplicht te zijn.

Het landt van Malabaer is (gelijk reeds te vore gezeit is) rijk en vruchtbaer van veelerlei aertgewaffen en Indiaenfche vruchten: waer van wy hier eenige, en de voornaemfte, vervolgens zullen befchrijven, en met den kokosboom beginnen.

Langs den geheelen zeekant van Malabaer, en aen de rivieren, niet verre van de zee, groeit op zandige en brakke gronden, d'Indifche palm- of kokos-boom, die in de Malabaerfe tale *Tenga*, in de Brahmanfe *Mado*, en in de Maleyfe *Kalappa* genoemt wort.

Hy fchiet met zijnen afchverwigen ftam, bywijle tot de hooghte van vijf en tnegentigh voeten op, gelijk ik verfcheide, om en by de ftad *Koylang*, met roeden heb gemeten. De ftam heeft omtrent doorgaens zeftien duim in den diameter, of is bywijle zoo dik, als een man omvatten kan: doch is onder dikker: maer behoudt daer na tot aen den top een zelve dikte. Het hout des ftams is van binnen fpongiachtig, en zoo wit, als fijn t'zamen gevouwen papier.

De ftam fchiet niet recht op, en is met leetjes rontom bezet, en zonder takken tot boven aen den top: daer gewonelijk zeftien of achtien, en in een grooten boom ontrent acht en twintig uitfchieten, die een doorgaende ribbe hebben, en met neerhangende altijt groene en groote bladen, als lies of breet riet, van ruim een vinger lang en breet, en drie fpan of anderhalve elleboogh lang, ter wederzijde bezet zijn.

Na de groote en hooghte van den ftam des booms, is de wortel zeer klein, en fchiet niet diep in d'aerde; maer loopt byna flechts boven daer over hene. Dies men zich met recht te verwonderen heeft, hoe zulke hooge boomen de wint kunnen tegenftaen.

De vruchten, kokos-noten by d'onzen gemenelijk genaemt, na den voorgang der Portugefen, die defelve *Coquo* of *Coco* noemen, groeien boven aen den ftam, daer de takken uitfchieten, en zitten aen herde en quaftige rijftige einden van de takken, ten getale van zes, acht, tien en meer, by troffen neffens elkanderen: ieder tros ter zwaerte van zeftigh, of hondert en meer ponden: of zoo zwaer als een man kan optillen.

De rijpe vruchten zijn zeer groot, en worden grooter als een menfchen hooft, en vallen driehoekigh. Zy zijn met een dubbelde fchil bedekt. De buitenfte fchil of bolfter is ontrent een vinger dik, en beftaet uit vele vezelen of draden, als pluys, die in de lengte daer door loopen. Zy is van buiten bruin afchgraeu van kleur, en van binnen rosachtigh. Daer na volght een herde bruine fchil of dop, daer een pit of kern binnen in zit.

De jonge vruchten zijn rondt en eerft geel, of witachtigh geel, daer na donker groen. Aen het voorfte eind zit een kroontje met een fteert, als het loof van de rapen. De pit of kern voornoemt, is wit, en een weinigh uit den gelen, ontrent eenen duim dik of dikker, na de neut groot is, en van

binnen hol: daer in, als zy jong is, ontrent, of na de neut groot is, een halve kan nat, zap of vocht is. Als de vrucht rijp is, vermindert het zap, en zet zich tegen de binnenste schil aen. Dit zap is goet om te drinken. De pit of kern is heel zoet, en niet onaengenaem van smaek: maer wat laf.

Het bloeisel openbaert zich voor de vruchten, boven in den top, binnen het gewey der takken, en is dat van de kastanien gelijk.

De neut wort in drie maenden rijp. Het pit, gedrooght, kan men bewaren en vervoeren, als kastanien. Het pit geraspt, en met zuiker en kaneel bestrooit, is niet onaengenaem van smaek, en verwekt het zaet en lust van byslapen.

De Zwarten, om de neuten af te halen, klimmen en klauteren met handen en voeten, wonder rat tegen de boomen op, en snijden die rijp zijn, met hele bosschen af, en latenze van boven neer op d'aerde vallen, dat het dreunt en davert.

Behalve de vruchten of nooten voornoemt, geeft de boom ook zeker zap of vocht, *Sury*, en gemenelijk by d'onzen Wijn de Palm genoemt. Te weten, men snijt, wanneer men gene vruchten aen den boom begeert te hebben, een tak af, daer dan de vocht of zap geduurigh uitzijpert, dat in een onder gehangen pot of bamboes vergadert wordt. Als men al te veel vocht den boom aftapt, worden de takken bruin: ook dragen de boomen dan gene vruchten meer.

De Zwarten leggen van den eenen boom tot den ander, die op regels geplant staen, stokken, daer zy over loopen, om de getijferde of uitgezijperde vocht af te halen; dat t'elkens, als de pot of bamboes vol is, geschieden moet.

Deze versche vocht is goet om te drinken, en heeft de kracht van dronkenschap te verwekken, als wijn; en smaekt als de beste wijn; maer wort, in de heete zon gezet, in een uur tot eek. Dezelve vocht, *Sury* genoemt, die op den middagh in de potten, dewelke des uchtens aen den boom gehangen zijn, afgetapt wort, is zoet, en des avonts zuurachtigh, des ananderen daeghs eekachtigh: maer den derden dagh wortze zuur als eek, en verliest geheel en al hare zoetigheit.

De vocht, dien een jonge en tengere boom geeft, is zoo sterk en krachtigh niet, als die uit een grooten en ouden boom zijpert, en is ook zoo vol geests niet: waerom zy ook weiniger brandewijn in het disteleren geeft. Doch een zeer oude boom geeft minder Sury als een jonge: maer die van een ouden is zoeter, sterker, en maekt ook iemant eerder dronken.

Uit deze vocht, na zy een dagh in d'afgenomene potten gestaen heeft, wort een geest of brandewijn, met eenige druppelen van oly de kokos daer by te doen, gedisteleert, die zoo sterk is als brandewijn, en by d'Indianen *Arak*, by anderen *Fula* of *Mype* genoemt wort.

Uit dezelve vocht wordt ook een eek aldus gemaekt. Men zet de potten, daer in de vocht uit den boom getapt is, vijftien dagen in kalk: waer door zy sterk aen het gesten raekt, en geweldigh schuimt, en op den bodem van de pot een aschverwige stoffe laet leggen: en verandert aldus in eek.

Uit dezelve vocht wort ook zuiker, *Jagra* genaemt, in dezer wijze gemaekt. In de potten, daer in de vocht uit den boom ontfangen is, wordt een weinigh kalk gedaen, zoo veel als genoegh is, om d'ingezijperde vocht root te maken. Want indien'er te veel kalk by gedaen wort, zoo is de vocht witter, en als melk of de kalk zelve. Maer indien'er te weinigh kalk is bygedaen, zoo is de vocht uit haer eige kleure witachtigh.

Deze vocht *Sury*, met de kalk aldus na behooren vermengt, wort gekookt, en onder het kooken geduurigh met een lepel omgeroert, tot dat zy dik wort: dan krijght men een rode zuiker.

Het dient aengemerkt, dat uit de afgetapte voght, daer te weinigh kalk by gedaen is, geen zuiker kan gemaekt worden. Maer indien'er te veel kalk by gedaen is, en de kalk op den bodem onvermengt blijft leggen, zoo moet men, om de zuiker te maken, de neergezakte kalk eerst uit nemen.

In het maken van de witachtige zuiker of *Jagra*, staet dit daer en boven aen te merken, dat de vocht *Sury*, met

met de kalk doormengt, in verscheide potten, om de kalk te scheiden, overgoten wort, met de potten driemael te veranderen. Want als de vocht des uchtens afgetapt is, zoo wort dezelve des middaghs in een nieuwe pot overgegoten: en aldus voor de tweede mael ten twee uuren: en weder voor de derde mael des avonts, en wort dan gekookt.

De vocht, die des nachts getijfert wort, is beter, als die des daeghs in de hitte uitzijpert, die eer verandert. De versche vocht smaekt byna, als zoet huy, dien d'inwoonders met blaeuwe rozijnen weten toe te maken, of het Spaense wijn was.

De stam van den boom is dienstigh tot den scheeps- en huis-bouw, en de takken en bladen, om op te schrijven, de huizen mee te dekken, en mantjes en waeiers van te maken. Van de schil of dop der neut kunnen verscheide vaetjes en kopjes gemaekt worden: welker zommige bleek, en andere bruin zijn. Eenige worden glat gepolijst en in zilver gevat, die dan zeer çierlijk staen. Van het pluis in de bolster der nooten, *Kayer* genoemt, wort touwerk geslagen, dat lang de verrotting kan tegenstaen: en ook lonten gemaekt, die vinnigh branden.

Men heeft vaertuigen gezien, die van de Maldivische eilanden quamen, (daer op deze boomen in een groote menighte groeien) die geheel en al uit dezen boom bestonden: want de bodem en 't gantsch schip bestont uit het hout van de stam, dat zonder spijker of yzerwerk aen malkanderen vast gemaekt was: de zeilen en touwen uit het pluis des bolsters: de spijze en drank voor het volk uit het zap en pit der noot: de kopjes en schepbekkens uit de binnenste herde schil: de mantjes, waeiers, tenten en hoeden, voor zon en regen, uit de bladen van dien zelven boom: zoo dat het gantsch schip met alle sijne koopmanschappen en uitrusting, van dien boom verzien was. In 't kort, deze boom verschaft den Indianen al wat zy tot hunnen onderhout van node hebben.

Deze boom is zeer vruchtbaer, inzonderheit die op ziltige en aenzeegele plaetsen groeit: maer die op berghachtige plaetsen wast, is zoo vruchtbaer niet, en brengt kleinder vruchten of kokos-nooten voort: welker water onzoeter en ongeuriger is. Hy geeft ook minder vocht of *Sury:* hoewel die sterker is.

Van het vijf en twintighste tot het dertighste jaer is de boom op zijn best en krachtighste, en geeft overvloediger en grooter vruchten, en ook overvloediger *Sury*. Van den tijt af, dat hy vruchten geeft, vallen de rijpe vruchten af, en groeien geduurigh nieuwe weer aen: alhoewel hy, wanneer hy out is, weiniger en kleinder vruchten geeft.

Deze boom leeft lang, en gewonelijk tachentigh en hondert jaren. Wanneer hy verwelkt en aen het uitgaen is, dan worden alle de bladerige takken geelachtigh en als verbrant.

Hy groeit uit het pit van de kokosnote.

D'Indianen zetten eerst zoo vele noten, als zy boomen willen planten, in den gront, dicht by malkanderen, tot dat zy uitschieten. Dan maken zy de gaten, daer de plantaesje staen zal, recht vierkant, en ieder zijde ontrent ½ voet wijt, en zoo diep, dat de spitze van de spruit, die uit de dop te voorschijn komt, met de vlakte van den gront overeenkomt. Dan smijtenze een paer hande vol zant, daer geen zantgront is, en een halve hant vol zout, onder in den gront van 't gat, en zetten daer de noote boven op. Voorts bedekken zy dezelve ontrent half met d'aerde, die uit het gat gesmeten is, en gieten om den anderen dagh, in ieder gat, een pulse of pot waters, wanneer het in den droogen tijt is: het welk men zoo lange onderhoudt, als de note hare wortels heeft vast gezet.

Men plant de noten met het spits eind om laegh, en uit het dik einde schieten twee of drie breede blaetjes: daer het rechte blat na volght. Daer na schieten de takken uit, en vallen de onderste t'elkens af. Aldus wast de boom allen jaren voort, tot zijne volkome hooghte.

Om het vijfde jaer geeft een jonge boom, uit een pit geplant, zijne eerste vruchten: 't zy men denselven wil tijferen, om wijn van te tappen, of laten staen, om nooten te dragen, daer

oly en meer andere dingen van te bekomen zijn.

Men moet goede zorge voor de jonge boomen dragen, dat die van de kevers niet bedorven worden. Deze wurm heeft twee ſcherpe hoorens, in de gedaente van een ſchaerwevel: maer is zoo groot niet. Hy zet zich gemeenelijk in het hert van de jonge boomen, dat hy doot bijt, en onderhoudt zich voorts zoo lange met het jonge ſcheutje, tot zy geheel uitgaen: 't en zy men den wurm voor den dagh haelt, en uit ſnijt: daer de Malabaren behendigh mee weten om te gaen. Dan komt de boom weder tot verhael, en groeit onverlet voort.

Men heeft aen dezen boom bevonden, dat hy op het derde jaer, na de planting of zaeijing, met takken van volkome en volſlage groote bedekt is, en zedert dien tijt de takken beginnen af te vallen: en dan zijn de takken tot de hooghte van anderhalve man, of ook wel van twee mannen, opgeſchooten: en de ſtam, die gantſch met takken rontom bekleet en bedekt is, niet hooger als een halve elle, en ontrent een voet dik.

Alle maenden ſchiet gewonelijk een nieuwe tak uit: vallende midlerwijle d'oude af.

In den drogen, of zomer-tijt vallen de takken meer en hoopiger af, als in den regen-tijt. In den tijt van drie maenden groeien de takken tot volkome groote. Ik heb zelf, om de ſtad *Koylang*, meer als vier duizent boomen doen planten: doch die meeſt door onachtzaemheit van mijne navolgers vergaen zijn.

Daer zijn veelerlei geſlaghten van dezen boom, die aen hunne vruchten te kennen zijn: inzonderheit aen het water, dat in de doppen van de neuten is.

Wilde kaneel-boom.

Een groote menighte van boſch- of wilde kaneel-boomen, groeit in het lantſchap van Malabaer: maer de kaneel is in treffelijkheit en reuk veel ſlechter, als die het eilant Zeilon voortbrenght: want op gene andere plaetſe groeit d'oprechte kaneel, als op d'eilanden Zeylon en Floris.

De Portugeſen noemen die kaneel *Canella del Mato*, dat is, kaneel van 't boſch: de Malabaren *Karua* of *Bahena*, of ook *Kaunama*, dat is, zoet-hout: want *Kau* is, in de tale des lants, hout: en *Nama* zoet gezeit: de Maleyers *Kais Manis*: de Zingaleſen, of inwoonders van Zeylon, *Kurudo* of *Kurundo*: d'Arabieren *Querfaa* en *Querfe*, of *Kerfah*.

Voorhene plagh deze kaneel by de onzen van daer vervoert te worden: maer zedert zy het eilant Zeylon hebben in bezit gehad, wort zulx weinigh meer gedaen.

De boom is van de groote als een oranje-boom, en zomtijts kleinder en zomtijts grooter; maer kleinder als de Zeylonſche kaneel-boom. Heeft vele takken, welker tengere recht zijn. De bladen zijn die van den laurier gelijk: maer breder, bleker en vochtiger, en met drie zenuwen doorregen. De bloem of bloeiſem is wit, en byna zonder reuk. De vrucht is die van den wilden olyf-boom gelijk, in 't begin groen: daerna rootachtigh, en in hare volkome rijpheit zwart en blinkend. Heeft van binnen een ſteentje, die van de wilde olyven gelijk, en is met diergelijk vleeſch bezet: waer uit een zekere groene olyachtige vocht druipt: van reuk als de laurier-bezien, en ſcherp van ſmaek, met een weinigh bitterheit vermengt. Wyders, deze vrucht heeft aen het plat gedeelte een kleinen kelk.

De ſchors van dezen boom, of kaneel, is dik, en zonder eenige uitſteekende ſmaek: hoewel de dunne ſchorſen en takken een weinigh geuriger zijn: doch in alle deelen ſlechter en geringer, als de Zeylonſche kaneel.

Uit den ſchors des wortels wordt een olye en vliegend zout, kanfer genoemt, gediſteleert. Zy is lichter als het water, daer zy te gelijk mee opklimt; klaer en doorſchijnend, geelachtigh, ſterk en welriekend, zeer ſcherp van ſmaek, en diep deurdringend of deurtrekkend: zy beſtaet uit dunne deelen, en die haer in d'ope en vrye lucht lichtelijk verſpreien en vervliegen.

De kamfer is zeer wit, en in reuk veel treffelijker als de gemeene kanfer. Deſſelfs deelen zwemmen of drijven in d'olye, wanneer die eerſt gediſteleert en noch warm is; en zijn met haer onzichtbaer vermengt,

en

en verdonkeren geenſins de deurſchijnentheit en klaerheit der olye. Maer wanneer d'olye kout wort, zoo drijven de deeltjes van de kanfer, en zijn geſcheiden van d'olye, en kleven in veelerlei geſtalte aen elkandre vaſt, en onder andere in lange ſtokken, en zinken, door hunne zwaerte, na den gront van d'olye.

De deeltjes van de kanfer, die aen elkandre kleven, beſluiten eerſt d'olyachtige deelen in zich, en makenze onzichtbaer, die zich daer na van de deeltjes des kanfers, die na boven tot een enger plaetſe gevlogen zijn, ontſlaen en ſcheiden, en door de lichtigheit na boven toe ſchieten.

Deze kanfer is boven mate vervliegend, en ontfonkt en vat zeer gezwint vlam, en laet in't verbranden gene vuiligheit of droeſem na.

Deze olye komt in reuk en ſmaek zeer na met de kanfer over een, en is zoo licht vervliegend, dat zy, ſchoon op geverfde kleederen valt, verdwijnt en vervlieght, zonder ſmet of moet na te laten. Zy ontvonkt en vat ook zeer licht vlam, en verbrandt in korten tijt, en geeft een witachtige en blaeuwe vlam. Op het vuur gezet en warm gemaekt, vervlieght zy ook zeer gezwint, en verſtuift in een witachtige rook, die aen het vuur zeer licht vlam vat.

Indien buſſekruit met deze olye nat gemaekt en gemengt is, zoo vat dat vlam: maer niet als zeer langzaem, en na vele deeltjes van d'olye vervlogen en verteert zijn.

Daer en boven wort deze olye, zoo zy in zwavel of zalpeter, of in beide vermengt, gegoten wort, door de vlam gantſch verteert en vernielt, daer de zwavel en zalpeter onaengeraekt en ongeſchonden blijven.

De damp of rook van d'olye, die uit dezelve, wanneer zy op vuur ſtaet, uitwaeſſemt, en door een drie of vier dobbelde doek ontfangen is, zet zich boven aen tot een ſpierwit zout, dat de kanfer zelve is. Daer en boven werpt deze olye met der tijt eenige kanferachtige deeltjes uit: waer door zy zuiver en klaer wort.

D'olye, die uit de Malabaerſe kaneel getrokken wordt, is doorſchijnend, klaer, geel en blinkend, en ook welriekend, en drijft op het water: daer uit de Zeylonſe kaneel, behalve zoodanige olye, op het water drijvende, ook een olye getrokken wort, die in 't water te gronde gaet.

D'olye, uit de bladen getrokken, is eerſt drabbigh, wort met der tijt geelachtigh, doorſchijnend, en groenachtigh van kleur, en is zoet en ſcherp van ſmaek, riekt een weinigh na kaneel, en gaet in 't water te gronde.

D'olye, die uit de ſchors des wortels, met het vliegend zout, kanfer genoemt, getrokken wort, bezit vele en uitſtekende krachten. Zy is zeer dienſtigh tegen alle gebreken van lamheit, indien in tijts van buiten op de beledighde parthye geſtreken wort. Voor het podagra is zy een uitſtekend geneesmidſtel, en helpt op ſtaende voet, en ſtilt de pijne der beledighde deelen, indien die daer mee beſtreken worden: gelijk zy ook daer toe zeer dienſtigh is, zoo van binnen ingenomen wordt. Zy geneeſt ook quaetaerdige koortſen, en doet zweeten, en verdrijft de winden: ontſteekt de luſt van eeten, en breekt de ſteen der nieren en blaze. Zy geneeſt ook de kuch en andere lange ziekten. In 't kort, deze olye verſtrekt den onzen daer te lande in de gaſthuizen een algemeen geneesmiddel.

De kanfer is dienſtigh in de gebreken des lijfmoeders, om de maentſtonden te verwekken; doet ook zweten, en wort gebruikt in plaetſe van de gemeene kanfer.

D'olye des kaneels, getrokken uit de ſchors des booms, is dienſtigh voor alle gebreken der mage, en in buikpijn, die uit koude ontſtaet,

Het water des kaneels is hertſterkend.

D'olye uit de bladen is dienſtigh tegen de kolijk, indien van buiten op den buik geſtreken wort, en verdrijft de lamheit.

Overvloedelijk groeit in de boſſchen van Malabaer, ontrent *Kananoor*, in 't wilt, zeker gewas, dat by de Malabaren *Zua*, by die van Suratte, *Dekan*, en by de Kanarijns, *Cachoraa*, by d' Arabieren en Perſen *Zerumbet*, en by de Turken *Zeruba* wordt genoemt. Het wil op vele andere plaetſen groejen, zoo de wortel gepoot of gezaeit wort: en noemen het vele hierom wilde

Zua, of Zerumbet.

de genber: en niet zonder reden: dewijl desselfs bladen die van de genber gelijk zijn; hoewel langer en meer geopent. Ook is de wortel grooter, dan de genber.

De wortel wort uitgegraven, en dan gesneden en gedrooght, en na verscheide gewesten vervoert.

Boom Makre of Macer.

In het lant van Malabaer, op het eilant Sint Kruis, des koningrijks van Koetzijn, aen d'oever des strooms *Mangatte*, groeit een boom, die by de Bramanner artzen *Makre* genaemt wort, by d'ingeboore Kristenen *Makruyre*, en by de Portugesen *Arbore de las Camaras*, en *Arbore Sancto*, dat is, *boom van den roden loop*, en *heilige boom*. De *Jogues* of Heiligen van dien oort noemen denzelven boom, in de tale des lants, *Kura Santea Macre Nistusagarul*, dat is, *Macre is den menschen van d'engelen getoont tot hun heil*. By Galenus, Dioscorides en Plinius wort hy *Macer*, en by Avicenna *Talisfár* gegenoemt: want ook d'aeloude Grieken hebben dezen boom, of altoos desselfs schors, onder dien naem gekent.

Het is een breede boom, groter dan den olm-boom, en heeft vele takken. De bladen zijn zes of zeven voeten lang, twee breet, aen de boven-zyde bleek, en aen d'onderste donker-groen.

Men gelooft deez boom geen andere vrucht heeft, als zeker zaet van de groote als een duit, dat dun, hertsgewijze, geel, maer van smaek als een amandel, of pit van een persik, en met een dunne en witte vlies bedekt is. Het leit in zekere blaze besloten, die uit twee zeer dunne t'zamengevoeghde en doorschijnende vliezen bestaet. Deze blaze groeit midden op een blat, en is de blaze niet ongelijk, die in bloeimaent aen d'olmboomen groeit; hoewel een weinigh breeder en platter. Het bladt van deze blaze is in groote andere bladen niet ongelijk: maer stomper van spits, en ontrent de steel smalder, van verruwe tusschen root en geel, oneffen, en met vele rechte vezelen van de steel tot het einde doorloopen, gekrult en rimpeligh.

De boom heeft melkachtigh zap, gelijk de moerbezien-boom, en wortels, die van den steen-palm boom niet ongelijk: zijn dik, groot, en in de breteen diepte verspreit.

De schors dezer wortelen is dik, rou, geborsten, aschverwigh van buiten, maer van binnen wit: vol melkachtigh zap, wanneer hy versch is: maer geelachtigh, als hy gedrooght is, en zeer t'zamentrekkend. En schoon dit zap met eenige zamentrekking een weinigh bijt, zoo gaet nochtans dit bijten haest over.

Deze boom bemint vochtige en zandige plaetsen, en doet byna alle gewassen rontom hem uitgaen.

De schors der wortelen van dezen boom is by de Malabaren en andere Indianen in de hoogste waerdye, en wort ook zeer veel gebruikt in alle de gasthuizen der lantschappen van Sina, Japan, Malakka en Bengale, tegen rode en buikloopen en bloetspouwingen: alwaer men die uit Malabaer ontbiet.

D'artzen, zoo Brahmannen, Kanarijns als Malabaren, genezen met den gestoten verschen schors, gemengt met karne- of zuure-melk, allerlei slagh van rode- en buiklopen. Eenigen weiken den drogen en gestoten schors, tot de zwaerte van een loot, eenen nacht in een mutsje wei, en geven denzelven tweemael des daeghs te drinken, des uchtens en des avonts. Aenstonts daer na geeft men den kranken rijs t'eeten, zonder zout en boter gekookt, en hoender-kuikens, in het afzietsel van rijs gekookt, geweikt en gestooten. Zoo bywijle de noot vereischt, mengt men daer opium onder, tot sterking van het geneesmiddel. Ook wort de schors zeer heilzaem gehouden, om de braking te stempen en mage te versterken, ingenomen met water van kruizemunt en poeder van Mastik.

Volgens berecht van zekeren *Jogue*, heeft een klein stukje van dezen schors meer krachts, als een groote meenighte van *Myrobolaen*-schellen, of van *Areka*: ja wort voortreffelijker gehouden, als de Malabaersche *Koru*. De vrucht of zaet doot en drijft allerlei slag van wurmen uit 's menschen lichaem, en breekt den steen in de nieren. Ook zoude de genen, die den zelven des uchtens gebruiken, vry van den steen en kolijkwee zijn, en niet dronken kunnen worden.

Op

Op dezelve plaetse groeien, behalve den boom *Macer* voornoemt, twee andere boomen, die zeer veel van elkandere verschillen; maer van een zelve kracht met den *Macer* zijn.

D'eerste wort in 't Malabaers *Kurodapala* en *Kuro*, en in *Kanarijn Koru*, by de Brahmannen *Kura*, en by de Portugesen het Malabaersch kruit genoemt, uit oorzake de Malabaren desselfs gebruik allereerst geleert hebben.

Deez boom is een lage oranje boom gelijk, en boven al in bladen: hoewel deze in 't midden een dikker zenuwe hebben, met 8 of 9 andere, zywaerts verspreit. De bloeisem is geel, en byna zonder reuk. Volgens *Garcias* schiet deez boom tot de hooghte van een haagh-appel-boom op, of een weinigh minder, heeft bladen die van den persik-boom gelijk: witte bloemen, van reuk, als die van het geiten-kruit. De schors des booms is bleek-groen, glat en dun, die, zoo gebroken of ingesneden wordt, veel melkachtigh zap uitgeeft, dat taeier en veel lijmiger is, als het zap van de boom *Macer*, zonder smaek, maer een weinigh bitterachtig, en meer kout als droog: in welke graet het de artzen van Malabaer ook stellen.

Met dit gewas geneest men zekerlijk allerleie rode loopen; na dat eerst meerendeels de quade vochtigheden afgedreven zijn: want anders storten de kranken weer lichtelijk in.

De Malabaren, zoo *Garcias* getuight, branden, door kracht des vuurs, uit den wortel een water, zeer krachtigh tegen den rooden loop, in dezer wijze. Te weten, zestien loot van het poeder van deze gestoten wortel wort in een distilleer-ketel gedaen, en in wei van zoete melk en nat van gekookte rijs geweikt: daer na daer by gesmeten het gestoten en gerooft zaet van Ammi, peterselie, koriander en zwarte kumijn, van ieder drie loot: zeven vierendeel loot schellen van Myrobalanen, met vier loot ongezoute boter: waer uit dan, door kracht des vuurs, een water wordt gebrant, welk, tot ontrent een mutsje, met een half musje arak, of weeghbree-water, den kranken te drinken wort gegeven. Zoo nodigh is, doetmen daer by het poeder van de koekjes, die van de zelfde dingen gemaekt worden, uitgezeit de boter.

Ook worden klysteren van het zelfste water, met groot voordeel, gebruikt: maer kout en des nachts ingespuit, uit oorzake van de hitte des lants.

Men geeft, zoo de noot vereischt, dit water tweemael des daeghs in, des uchtens, ten zes uuren: en des namiddaghs, ten twee uuren.

De spijze is rijs, met vet gemengt, en hoenderen, geweikt in het afzietsel of water van rijs, datmen *Kanje* noemt.

Men geeft den kranken geheel en al geen wijn, 't en zy by hoogh dringenden noot, in verouderde roode lopen.

Eenige geven het zap, uit de groene plant gedrukt, tot anderhalve musje, des uchtens in, en zoo veel des avonts, zoo de noot vereischt: maer dewijl het sap bitter en onaengenaem is, zoo geeft men, na het innemen, een dronk wei, om den mont te spoelen. Zoo de Malabaren zien, noch sterker geneesmiddel van noode te zijn, zoo mengen zy gewonelijken daer opium of amfion onder.

Dit kruit is ook een heilzaem geneesmiddel voor de zwakheit der mage; stilt ook het braken, zoo met water van kruizen-munt, of met het poeder van mastigh ingenomen wort.

Ook is de wortel dienstigh, 't zy met het afzietsel van rijs ingenomen, of gesmeert, tegen d'ambeyen en kloven der eers.

Met den damp van het afzietsel der bladen, en die van tamarind, worden gezwolle beenen gestooft: en doeken, in het zelfste afzietsel nat gemaekt, met groot voordeel in de buikloop en waterzucht gebruikt.

D'andere boom, namelijk het derde slagh der genen, die tegen den buikloop dienstigh zijn, wort doorgaens in 't Malabaers *Pavate*, by de Brahmannen en Kanarijns *Vasa Veli*, en by de Portugesen *Arvor contra las erisipolas*, dat is, *boom tegen de roos*, genoemt. Pavate of Vasa Veli.

Het is een heester van acht of negen voet hoogh, niet zeer vol van takken, en met weinigh bladen, de kleine bladen van den oranje-boom gelijk, (behalve het hertje, dat zy niet hebben,) en onder en boven groen. De bloem is klein

klein en wit, beſtaet uit bladen: uit wiens midden een witte veſel ſchiet, met een groen ſpits, is van reuk als de bloem van het geite-kruit: dien hy ook zeer wel van verre gelijkt.

Het zaet is rondt, van groote als dat van den maſtik-boom, uit den groenen zwartachtigh, en wort in 't rijpen zwart.

De ſtam en takken zijn aſchverwig, de wortel wit en onſmakelijk, met eenige bitterheit, en byna zonder reuk.

Boom Jambos of Jambeiro.

Onder d'edele en gemeene vruchtboomen is de gene te rekenen, dien de inwoonders na haren vrucht *Jambos* noemen: en de Portugeſen met een gebroken naem *Jambeiro*.

De Malabaren en Kanarijns noemen de vrucht *Jamboli*: d'Arabieren *Tufa Indi*: de Turken *Alma*, de Perſen *Tufat*.

Men zeidt deez boom, om zijne geurigheit van bloeiſel en zoetheit van vrucht, uit Malakka, (daer hy overvloedelijken groeit) na alle verregelegen geweſten van Indien zou overgebraght zijn.

Men vindt tweederlei ſlagh van deze boomen, elkanderen zeer gelijk, maer de vruchten zijn eenighzins verſcheiden. Zy verbeelden beide, zo wel in wezen en geſtalte, als in groote, een Europiſchen appelboom: vereiſchen gene queking noch byzonderen aert van grondt: maer groeien zoo weeldrigh op vele plaetſen van Indien, dat zy dikwils binnen het vijfde jaer vruchten geven: en wortelen diep, (het geen zelden andere bomen in Indien doen) en vaſt in d'aerde.

Het zijn breede boomen, ſchoon in het oogh, en breiden zich uit met vele loof- en lommerrijke takken, tot de groote van een pruimen-boom. De ſchors, zoo wel van den ſtam als takken, is aſchverwigh en glat: het hout bros.

De bladen zijn byna van groote, als die van den pruime-boom: maer op het einde wat ſpitſer, en zeer ſchoon en glat, een palm en meer langer. Zy hebben groote gelijkenis met d'yzere punt van een groote lancie: zijn boven hoogh, en onder bleek-groen, doorloopen met een eenige, doch rechte zenuwe in 't midden: waer van ſchuinſe aderen na de zyde uit loopen.

De bloemen zijn van reuk en kleure als een roos: maer meer geſchakeert: of, uit den rooden purper, met veele luſtige ſtijlen in 't midden, van ſmaek, als de klaviertjes van den wijngaert, die met hare wijnige ſmaek, zoo te zeggen, een voorſpel van de vrucht zelf maken.

De vrucht heeft de groote van een konings-peer, of als een ganſen-ey, en grooter. Daer is tweederlei: want d'eene is hoogh donker root, ja ſchier zwart: heeft merendeels geen ſteentje, en overtreft d'andere in goetheit van zap. D'ander is uit den witten rootachtigh, heeft een wit en hert ſteentje, niet zeer rontachtigh, van groote als het ſteentje in den perſik, en met een witte en rouwe vlies bedekt.

Niet tegenſtaende deze vrucht zoo goet niet is, als d'eerſte, zoo ſmaekt zy nochtans ongemeen lekker.

By wijle is d'eene vrucht volkomen root, en zonder kern: maer d'andere flaeu purperachtigh, en riekt als een roze.

Deze vrucht is kout en vochtigh, en zeer teder; en bedekt met zulk een dunne en weke ſchil, dat zy met gene meſch kan afgenomen worden.

De bloemen en vruchten *Iambos* zijn van een vochtige temper, doch zeer welriekend: en hierom by alle d'inwoonders onder de voornaemſte lekkernyen geacht: en men eet haer gewonelijken voor alle andere ſpijze, in het begin van de tafel, en des daegs. Zy zijn ook van groot gebruik doorgaens in d'artzenye: want de rouwe vruchten en bloemen worden in zuiker, om te bewaren, ingeleit: en dan in hittige koortſen, ontſtaen uit gal, tot leſſching der dorſt, met groot voordeel gebruikt: nadien zy door hare vochtige koude dezelve verſlaen, en de levendige geeſten verſterken: dies deze vruchten, niet zonder reden, in groote achting onder d'Indianen zijn.

Deze boomen zijn uit het getal der genen, die, door hunne overſchoone verſcheidenheit van bloeiſel en vruchten, de vreemdeling tot verwondering oprukken; niet alleen om het aengenaem gezicht: maer inzonderheit om de geduurige beurtwiſſeling van bloeiſel

ſel en vruchten: want wanneer d'eene zyde of helft des booms van bladen of bloemen is berooft, zoo wort het ander deel zoo lang met rijpe en onrijpe vruchten beladen en verçiert, ter tijt toe d'andere meer bladen heeft gekregen: zulx men in dezelve een geduurige lente, en t'effens den herfſt, maghgenieten. Derhalve ziet men den boom noit zonder bloeiſel of vrucht: naerdien een en dezelve takken ſchier altijt met bloeiſel en groene en rijpe vrucht zijn beladen, en, onder het geduurigh afvallen van bloemen (zulx d'aerde onder den boom bywijle root geverft ſchijnt) weer nieuwe uitſchieten: en andere vruchten eerſt groeien, andere rijp worden: en andere reeds rijp, verzamelt worden.

Deez boom draeght niet eenmael 's jaers: maer geeft alle jaers veelmalen nieuwe vruchten.

Met den boom te ſchudden, vallen de rijpe vruchten zeer licht af: maer de takken te zamen gevat, om de vruchten te plukken, worden zeer licht van den boom geſcheurt.

De vrucht, by de Malabaren *Karkapuli*, en by de Kanarijns *Karkapoli* geheten, heeft de groote en gedaente van een ongeſchilde oranje-appel, en beſtaet geheellijken uit korlen. Eerſt is zy groen, daerna geelachtigh, en rijp zijnde, witachtigh, en zoet zuur van ſmaek. In het midden van het mergh leggen langwerpige, platte en donker bruine zaden, zoo groot als een lit van een vinger.

Deze vrucht groeit aen eenen hoogen boom, die by de Malabaren *Koddam-pulli*, of *Otta-pulli*, en in de Bramanſe tale *Darumbo*, en by de Zingaleſen, of inwoonders des eilants Zeilon, *Ghoroka* geheten wort. Men gebruikt deze vrucht in de ſpijze. Zy wordt by d'Indianen voor zeer heilzaem gehouden, en ſtilt wonderlijken den buikloop, van wat aert die ook zy: en inzonderheit in den genen, die dezelven door te veel byſlapen hebben gekregen.

Wyders, d'onrijpe vrucht, of deſſelfs zap, wort met karnemelk ingenomen, of het poeder van de gedrooghde vrucht, met karnemelk gemengt, en gekookte rijs, maekt wonderlijken een trage mage hongerigh. Ook is deſſelfs zap, en het poeder van de gedrooghde vrucht, zeer dienſtig tegen de ſchemering, katarakten en vliezen der oogen: te weten, het zap, met dat van andere kruiden vermengt, wort geleit op den nagel van den groote teen, aen de zelve zijde, aen de welke iemant de ſchemering des gezichts, of een begin van een katarakt heeft. By de vroedvrouwen is ook het poeder van de vrught zeer in gebruik: want zy dat gewonelijk den kraemvrouwen ingeven, om de nageboorte af te drijven, en de volheit van zogh te doen komen.

Deze vrught wort, gedroght, na andere lantſchappen overgebraght.

Daer is noch een andere ſoort, die een zoete en ronde vrught, van de groote als een kers, heeft, en ook by Linſchoten *Karkapuli* genoemt wort. De boom, daer aen deze laeſte groeit, wordt by de Singaleſen *Kanna Choraka*, dat is, *zoete Choraka*, genoemt. Uit den ingeſneden ſchors of ſtam van beide deze boomen, druipt een gom, *Gotta* genoemt; hoewel die uit den boom *Kanna Choraka* druipt, beter is.

Zeer gemeen is het gebruik der bladen van Aloë, om kamergang te maken, in het landtſchap van Malabaer: en worden dezelve zonder ſchroom, niet alleenlijk kinderen, maer ook zwangere vrouwen, in dezer wijze ingegeven. Zes loot bladen, in ſtukken geſneden, worden met een half loot zwart zout, op een licht vuurtje, gekookt, tot ziedens toe, daer na verzijght, en onder het verzijghſel twee loot zuiker gemengt, en den gantſchen nacht in de lucht gezet. Des anderen daeghs uchtens, ontrent zes uuren, geven zy den genen, dien zy willen ſtoelgang verwekken, dit water kout in, gebieden hem van ſlaep t'onthouden; maer laten hem door de kamer wandelen, op dat des te haeſtiger d'artzenye werke. Drie uuren na het innemen geven zy hem een musje hoenderzop, met eenige greinen van Maſtik in. Na verloop van een uure eet de kranke, en drinkt dunnen wijn. Wyders, de doſis der bladen en verzijgſel wort vermeerdert of vermindert na de natuur en krachten der genen, die

Gebruik der bladē van Aloë by de Malabaren.

dit geneesmiddel zullen inneemen.

Deze wijze van ſtoelgang te maken, inzonderheit voor lekkerbekken, is niet min gemeinder, als die met manne, of verſche mergh van kaſſie geſchiet: en, 't geen meer te verwonderen is, de Malabaren verwerpen alle andere geneesmiddelen van d'apoteken, en kiezen dit alleenlijk.

In Malabaer groeit zekere vrucht, van de grote als een haſelnoot met hare dop: hoewel zoo ront niet: en is wit. Zy groeit aen de takken van zeker gewas, dat gezaeit wort. In d'artzenye, voor zoo veel men is bewuſt, heeftze geen gebruik.

Deze vrught veel genuttight, maekt, zoo dezelve *Serapio* getuight, overvloet van zaet: maer verwekt het bort. Al het welk ook de Malabaren deze vrucht toeſchrijven.

Vrucht Chivi quelenga. By de Malabaren wort deze vrucht *Chiviquelenga* genoemt, en op eenige plaetſen in Malabaer *Kurkas*, en in Kambaye *Karpata*.

Volgens Garcias, zou deze vrucht de gene ſchijnen te zijn, die *Serapio* met een gebroken naem van *Habelculcul* gedenkt: daer hy *Hab-alculcul* had moeten zeggen: het geen *Curcas* betekent: ('t en zy wy zelfs miſſchien *Curcas* gebroken zeggen:) want *Hab* bediet *zaet*, en *al* is zoo veel gezeit als *van* of *des*: zulx *Hab-alculcul* eigentlijk *zaet van Culcul* wil zeggen.

Boom Kumbulu. *Kumbulu* in de Malabaerſe, en in de Bramanſe tale *Bon-Varo* genoemt, is een hooge boom, met een ſtam zoo dik, als een man omvatten kan.

De bladen zitten aen lange, ronde, dikke en groene ſteeltjes: zijn een ſpan en twee of drie duimen lang, en twee palmen breet, en aen de ſteelen met wol bezet.

Aen het einde der ſcheuten van de takken groeien, by troſſen, aen zeer korte ſteeltjes, geele bloemen, die uit vijf ronde en dikke blaetjes beſtaen. Na de bloeiſem volgen langwerpige ronde vruchten, met zappigh, geel en zoetachtigh vleeſch van binnen, welker uitgeperſt zap, hoogh geel en rootachtigh verft.

Eerſt zijn zy groen, daer na bleek geel, flaeu van reuk; hoewel niet onaengenaem.

In het midden van ieder vrucht zit een witachtigh langwerpigh, hert en glat ſteentje, van vorm als een peer, dat een kleine pit of kern beſluit.

Het kookſel of affiedſel des wortels, met een weinigh rijs, is goet in een koortſe, die na het podagra en gicht volght. Met zuure melk, of olye Sirchelim ingenomen, verdrijft het de winden en pijne des borſts.

Het zap der bladen van dezen boom, met zuure melk ingenomen, ſtilt den buikpijn.

De boom, in de Malabaerſche tale *Ganſchi*, en in de Bramanſe *Schivanni* genoemt, groeit op zandige plaetſen, en ſchiet hoogh op, met een ſtam van een mans omarming dik, en is, als ook de takken, met een aſchverwige ſchors bedekt, die van binnen groen is. Boo[m] Gan[schi]

De bladen hangen aen lange, ronde en groene ſteeltjes, zijn over een ſpan lang, en ontrent twee palmen breet, en langwerpigh ront.

De bloemen of bloeiſels hangen aen ronde, bleekgroene, korte en dunne ſteeltjes, en zijn bleekgroen, en beſtaen uit drie, of zelden uit vier blaetjes.

Na de bloemen volgen driehoekige, platachtige, ronde en groene vruchten, die aen lange en groene ſteeltjes hangen, en die driehoekige zaden van binnen beſluiten.

Het vleeſch is dicht.

Het affiedſel des wortels geneeſt het podagra, indien de beledighde parthye daer mee geſtooft wort.

De boom *Pajaneli* is tweederlei: d'een wort in de Malabaerſe tale *Palega-Pajaneli*, en d'ander enkelijk *Pajaneli* genoemt.

De *Palega-Pajaneli*, en in de Brahmanſe tale *Davandiku* genoemt, is een hooge boom, en heeft eenen ſtam, zoo dik als een man omvatten kan, die met een aſchverwige ſchors bedekt is: desgelijx de takken, die niet dwers; maer recht in de hooghte opſchieten, en dik zijn. B[oom] Pa[lega] Pa[janeli]

Uit den ſtam zelf, en ook uit de takken, ſchieten de bladen, die aen lange ſteeltjes hangen.

Op het eind der takken zitten vele klokvormige bloemen by troſſen, aen dikke en groene ſteeltjes, beſtaende uit zes dikke blaetjes, die van binnen

wit,

wit, of witachtigh geel, en van buiten met roode ſtreepen doorloopen zijn. De reuk der bloemen is niet aengenaem; maer ſtinkende.

Na het afvallen der bloemen volgen zeer groote vruchten, van drie ſpan lang, een palm breet, en ontrent een vinger dik. De ſchil is donker groen en dik. Het vleeſch van binnen is tenger en vochtigh, dat daerna hert wort, met plat zaet van binnen.

De ſchors des booms, geſtoten, en met wijn gemengt, geneeſt beenbreuken en wonden, indien daer op geleidt wort.

Het afzietſel des wortels geneeſt de waterzucht.

De jonge bladen, met Malabaerſe ſafraen gemengt, heelen zweeren, indien daer op geleidt worden.

Het ander ſlagh van *Pajaneli*, en by de Bramannen *Davandiku* genoemt, is een hooge boom, en ſchiet met zijne takken in de hooghte op; maer geenzins in de breete, en groeit op zandige plaetſen.

De wortel ſpreit zich wijt en breet uit, en is met een dikke en aſchverwige ſchors bedekt.

De ſtam is zoo dik, als een man omvademen kan, en beſtaet uit bros en vezeligh hout, en is met een donker aſchverwige ſchors bedekt.

De bloemen zijn ook klokvormig, als die van den eerſten boom; maer beſtaen ſlechts uit vijf blaetjes. De vruchten zijn een en dezelve.

Het zap van de gekneuſde bladen, en dat van de vrucht *Kareka* of *Mirabulanen*, t'zamen gemengt, gebruiken de Malabaren, om hunne lijk-kleden mee zwart te verwen.

Het affietſel van den ſchors des wortels verdrijft harde gezwellen, indien daer mee geſtooft wort.

De boom *Pala*, en in de Brahmanſe tale *Santeru* genoemt, is van vierderley ſlagh. Het eerſte is enkelijk *Pala*: het tweede *Kurutu Pala*: het derde *Kadaga Pala*, en het vierde *Kaikotten Pala* genoemt.

Het eerſte ſlag, enkelijk *Pala* geheten, is een hooge boom, verſpreit zijne takken wijt en breet, en groeit op zandige plaetſen.

De wortel ſchiet diep in d'aerde, en is met een donker geele, of rosverwige ſchors bedekt, die melkachtigh en bitter zap geeft.

De ſtam is twee of drie vadem dik, met een asverwige ſchors bedekt: als ook de takken.

De bladen zitten drie, vier en vijf teffens aen het eind der ſteeltjes, zijn langwerpigh rondt, en op het eind aen de ſteeltjes ſmal, dik, en vol melkachtigh zap.

De bloemen zitten troswijze byeen, zijn witachtigh, en beſtaen uit vijf rondeblaetjes: zijn lieflijk en ſterk van reuk; maer zwaer: verwekken zinkingen en verkoutheit, en beledigen het hooft: waerom zy niet geacht zijn.

Na de bloemen volgen vruchten, die vele te gelijk aen kleine ſcheutjes hangen, en zijn lange hauwen of peulen van ontrent een elleboogh langh: doch ſmal, plat en groen, en van binnen vol melkachtigh zap: gelijk de boom zelf melkachtigh, of vol melkachtigh zap is. Hy brengt eenmael des jaers, in Loumaent, vruchten voort.

Het tweede ſlagh van *Pala*, wort op Malabaerſch *Kurutu Pala*, en op Brahamanſch *Kudo* genoemt. Het is een boom van een of twee mans lengte hoogh, heeft eenen ſtam van een voet dik, met een donkere en aſchverwige ſchors, gelijk ook die van de takken is. Kurutu Pala.

De bladen groeien uit de takken en ſcheuten, aen korte ſteelen: zijn langwerpigh ront en voor ſpits.

De bloemen of bloeiſels ſpruiten uit het bovenſte eind der ſcheuten, zijn grooter als die van het eerſte ſlagh van *Pala*, ſpier wit, en beſtaen uit vijf langwerpige bladen.

De vruchten hangen aen ſteelen, veel by een, twee en twee tegen malkanderen over. Zy zijn langwerpigh ront, dik, en melkachtigh van ſchil: in 't eerſt donkergroen: daer na, alsſe rijp worden, van buiten goutgeel van gleur. Van binnen leggen vijf, zes en zeven langwerpige zaden.

Deze boom geeft het gantſch jaer door vruchten, maer allermeeſt in den regentijt.

De ſchors des ſtams geſtooten, en met warm water ingedronken, ſtilt de buikloop, en, met melk, den rooden loop.

Het derde ſlagh van *Pala*, en op Malabaerſch *Kadaga-Pala*, en op Bramans Boom Kadaga-Pala.

mans *Alego-kudo* genoemt, is een lage boom, gelijk de *Kurutu-Pala*, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel schiet veel ondieper in d'aerde, als die van de *Pala*, en is donker bruin van schors en melkachtigh.

De stam wort ook een voet dik, als het tweede slagh.

De bladen en bloemen komen met het tweede slagh byna over een.

De vruchten zijn langwerpige hauwen, of peulen, als die van de *Pala*: maer dikker en zoo plat niet, groen, en ontrent een span lang, en vol melkachtigh zap.

De schors des stams gestoten, en met zuure melk gedronken, stilt den buikloop: desgelijx de schors des wortels, op een zelve wijze gebruikt, stilt den roden loop.

Het afzietsel des zaets is dienstigh in heete koortsen, als ook in een hete lever en podagra, en doot ook den wurm.

Kaikotten Pala. Het vierde slagh, *Kaikotten Pala* genoemt, verschilt weinigh van het derde.

Boom Parua. De boom, op Malabaersch *Parua*, is tweederlei: d'een *Tindaparua*, en d'ander *Anaparua*, en op Bramansch *Bendarli* genoemt.

Boom Tinda-paru. De *Tinda-parua* is een hooge boom, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel heeft een dikke, witachtige en weke schors.

De stam is een mans omarming dik, en met een aschverwige schors bedekt: gelijk ook de takken en scheutjes, die onder den buitensten schors donker bruin van verruwe zijn.

De bladen hangen hier en daer aen korte steeltjes, zijn langwerpigh ront, voor eenighsints spits, en rontom een weinigh getant.

De bloemen hangen ook aen korte steeltjes, en bestaen uit vier bleek groene spitze blaetjes.

De vruchten zijn ronde beziën, dun van schil, eerst groen, daerna witachtigh, en root in het rijpen. Onder de dunne schil leidt een ronde en grove kern.

De wortel gestooten en ingenomen, geneest de vallende ziekte. Het afschietsel der bladen verdrijft alle pijnen; indien het beledighde deel daer mede gestooft wort.

Boo[m] Kav[alam]. De boom *Kavalam* op Malabaersch, en op Bramansch *Benkaro* genaemt, groeit op steenige en zandige plaetsen, schiet met een dikken wortel recht nederwaerts in d'aerde, die met een witachtige of aschverwige en dikke, doch weeke schors bedekt is.

De stam is ontrent een mans omarning dik, en met een dikke schors bedekt, die van buiten aschverwig graeu: en van binnen groenachtigh wit is. Het hout is wit, en kan, gebroken, tot draden of vezelen getrokken worden.

De bladen, die aen langachtigh ronde, en licht groene steeltjes hangen, zijn langachtigh rondt, een span en twee of drie duim lang, en voor spits.

De bloemen zitten by trossen aen groene en hairige steeltjes, zijn klein, en bestaen uit vijf smalle blaetjes.

De vruchten zitten aen een steeltje van gemeene dikte, by twee, drie, vier en vijf doorgaens by malkanderen, en zelden een alleen. Zy zijn ront, en een weinigh langachtigh, dik en hert van schil. In deze vruchten leggen negen of tien boonen, of wel minder: zijn dik, ront, langwerpigh, en ontrent een vinger lang, en glat: met een dubbelde schil bekleedt, die week en wit zijn, wanneer zy jong zijn. Deze boonen gebraden, verstrekken spijze, en zijn eetbaer.

Deze boom bloeit eenmael des jaers, in Sprokkelmaent, en heeft onder de Malabaren, in d'artzenye, geen gebruik.

Boo[m] Am[balam]. Daer is tweederlei soort van den boom *Ambalam*, welker een op Malabaersch enkelijk *Ambalam*, en op Bramansch *Godoe Ambado*: ('t welk by de Bramannen zoo veel gezeit is, als zoete *Ambado*, om dat de boom zoetzuure en geurige vruchten voortbrengt) en d'ander *Kat-Ambalam*, of *Pee-Ambalam* genoemt wort.

d'*Ambalam* is een hooge boom, schiet met zijne takken in de hooghte, en niet veel in de breete, en groeit op zandige plaetsen.

De wortel is lang, en schiet met vele vezelen vast in d'aerde.

De stam is dik, en met een dikken schors bedekt: en het hout week.

De bladen schieten uit tengere en groene steeltjes of scheutjes, en hangen doorgaens vijf, en gemenelijk twee en

twee

twee tegen over, of neffens malkanderen, met een blat op het eind, aen zeer korte steeltjes: zijn langwerpigh ront, en byna eens zoo lang als breet, week, glat, ter weder zijde, hoogh groen van kleur.

De bladen, die het dichtste aen het begin der scheutjes zitten, zijn kleinder dan d'anderen, sterk van reuk, aengenaem zuur van smaek, gelijk de schel van d'Indische Mangas-vrucht.

De bloemen schieten uit tengere en groene scheutjes, zijn klein en wit als sterretjes, en bestaen uit 5 of 6 bladen. De botten of knoppen der bloemen zijn ront, eerst groen: daerna witachtigh. Ten tijde, wanneer de bloemen uit de knoppen beginnen te schieten, wort deze boom van alle zijne bladen ontbloot, en ook zoo lang hy bloeit. Maer met de vruchten krijgt hy weder nieuwe bladen.

De vruchten zitten boschwijze, veel by een, zijn langwerpigh rondt en hert, en de vruchten van d'Indische Mangas, of onze ekelen gelijk. D'onrijpe zijn donkerbruin van schil, en vol zappigh en zuur mergh: maer de rijpe zijn vrolijk groen van kleur: daer na geelachtigh, en aengenaem zuur en geurigh van smaek,, en verstrekken den inwoonders spijze. In het midden zit een groote en harde steen, die byna de gantsche holte der vrucht vervult.

Deze boom brengt tweemael in't jaer bloemen en vruchten voort: te weten, in Lou- en in Sprokkel-maent.

De wortel stopt den vloet der maentstonden, indien die in de vrouwelijkheit gestoken wort. De schors gestooten, en met zuure melk ingedronken, stilt den buikloop. Waer toe ook helpt, indien desselfs zap met rijs gemengt wort, daer van het broot, Apen doorgaens genoemt, gemaekt wort.

Het affietsel des houts stilt den zaetvloet. Het zap der bladen, met de vrucht des booms gestampt, en in de ooren gedaen, stilt d'oorpijn.

D'andere soort van *Ambalam, Kat-Ambalam*, of *Pee-Ambalam* in de Malabaersche, en in de Bramansche tale *Koduko Ambado* genoemt, komt met d'eerste grootelix over een; maer de bladen van dezen boom zijn zoo groot noch langachtigh niet, als die van den *Ambalam*.

De vruchten zijn ook zoo langwerpigh niet, en eenighzins ronder, en een weinig kleinder, en zuurachtigh bitter van smaek: waerom zy ook weinigh gegeeten worden.

Kat-Ambalam of *Pee-Ambalam* is wilde Ambalam op Malabaersch gezeit, en *Koduko Ambado* bediet by de Bramannen bittere Ambado, en wort alzoo genoemt, om dat zijne vruchten zuurbitter zijn.

De boom, op Malabaersch *Agaty*, en op Bramansch *Agasto* genoemt, schiet tot de hooghte van vier of vijf mannen op. De takken schieten recht uit het eind des stams in de hooghte, en verspreien zich niet zeer in de breete. De stam is een mans omarming dik, week van hout, en noch weeker van hert. Boom Agaty.

Uit d'ingesneden schors druipt een dunne en waterige vocht, die daerna dik en gomachtigh wort.

De bladen schieten uit dunne en bleek-groene scheutjes, van byna anderhalve span lang, en hangen twee en twee aen zeer groene steelen. Zy zijn klein, langwerpigh rondt, ontrent anderhalve duim langh, en een vinger breet.

De bloemen hangen aen een licht groen steeltje, vier, vijf en meer by een, bedaen uit vijf bladen: waer van een om hoogh staet.

Na de bloeisem of bloemen volgen langachtige, smalle, rechte en groene hauwen of peulen, van vier span lang, en een vinger dwers breet, met een dikke schil bekleet. In deze hauwen leggen boonen besooten, van smaek, als onse Turkse of Roomse boonen, maer zijn kleinder, in't eerst groen, daerna witachtigh groen, die spijze verstrekken.

Deze boom brengt, in den regentijt, twee en driemael des jaers bloemen en vruchten voort, en ook het gantsch jaer door; maer zelden.

Het zap van den schors des stams in den mont gehouden, of met honigh gemengt, en de mont daer mee gewassen, is tegen d'ontsteking der kele en puisten des monts dienstigh. Het zap der bladen, in de neus gesteken, verdrijft de derdendaeghse koorts.

De boom *Appel*, of *Nalli-Appella* op Malabaersch, en op Bramansch Boom Appel.

Karo Nervoloe geheten, heeft een dikachtigen wortel, met zeer vele hairige vezelen, en is met een safraen-geele schors bedekt.

De stam is vijf of zes palmen dik, en schiet zijne takken in de hooghte. Het hout is witachtigh, en desselfs hert van binnen donker root.

De bladen schieten uit de takken en dunne, groene en vierkante scheutjes, aen korte, ronde en bleekgroene steelen, twee en twee nevens malkanderen: zijn langwerpigh ront, loopen van voore kort en spits toe, en vallen aen de steel ront.

De bloemen of bloeisems zitten kroonswijze by een, zijn klein en wit, of witachtigh bleek groen, en bestaen uit vier kleine en ronde blaetjes.

Na d'afgevalle bloemen volgen ronde beziën: welker onrijpe bleekgroen, en rijpe zwart zijn. Van binnen zit een ronde steen.

De boom draeght eenmael in 't jaer bloemen en vruchten.

De wortel van dezen boom, gestooten en met water ingenomen, stilt den buikloop: met zout of zeewater gekookt, stilt de pijne van podagra, indien het op het beledighde deel geleit wort. Het afschietsel der bladen stilt de pijne van buik en borst, die uit winden ontstaen.

D'olye, uit de schors des wortels getrokken, geneest ook de buik-pijne en verdrijft de winden, indien de buik daer mede bestreken wort. Deze oly, die uit den schors des wortels getrokken wordt, is dun, klaer, gout-geel van kleur, geurigh en aengenaem van reuk, en scherp en bitterachtigh van smaek.

Boom Schageri Kottam.

De boom, op Malabaersch *Schageri Kottam*, en op Bramansch *Sahali* genaemt, groeit tot de hooghte van eenen man, op zandige plaetsen, en heeft eenen stam van een arm dik, en een wortel met een schors van binnen bloetroot, en van buiten zwartachtig.

De bladen schieten uit de scheuten der takken aen korte, ronde en groene steeltjes: zijn groot, langachtigh, voor spits, aen de steel breet, boven donker groen en een weinigh blinkend, en onder licht groen.

Aen de toppen der scheuten groeien aen kleine steelen vele bloemen byeen, die uit vier en vijf langwerpigh ronde, witachtigh groene, en geelachtige bladen bestaen.

Na de bloemen volgen langachtige ronde en peervormige beziën, die in 't eerst donker groen, daerna zwart zijn. D'onrijpe smaken zuur, en de rijpe zoetachtigh, en worden by de Malabaren gegeten.

Het zap der bladen, met zuiker gekookt en gedronken, is dienstigh voor de lever, en stilt de buikloop.

Boo[m] Ko[linil].

De boom, in de Malabaerse tale *Kolinil*, en in de Brahmansche tale *Schera Punka* genoemt, groeit niet boven de twee of drie voeten hoogh, en heeft een stam of stengel van vier vingeren dik: waer uit de takken over dwers schieten.

De stam is hert van hout, en met een aschverwigen groenen schors bedekt, die een bittere en scherpe smake heeft.

De bladen schieten uit kantige dunne, en groene scheutjes, en hangen aen kleine stelen: zijn langwerpig ront, voor rondt en breedt, en aen de steelen smalder, scherp en bitterachtigh van smaek.

De bloemen zijn klein, en als die van boonen, en bestaen uit vier bladen.

Na de bloemen volgen gladde, langachtige, smalle, dunne en platte hauwen, van twee of drie duimen lang, die eerst groen, en daerna donkerroot worden, en langachtige ronde boonen besluiten, dewelke eerst groen, en daerna zwartachtigh worden.

Deze boom draeght tweemael des jaers bloemen en vruchten, in den regen- en in den zomer-tijt.

De gestoten wortel, in melk of zap van de kokosnoot gekookt, is dienstig tegen de vallende ziekte.

Men heeft'er vierderlei soort van zekere vruchten, als onze vygen of vygeboomen, *Atu* op Malabaersch, met een algemenen naem genoemt. D'eerste soort wordt op Malabaersch *Atty-Allu*: de tweede *Itty-Alu*: de derde *Areàlu* en de vierde *Peralu* geheten.

De vygeboom *Atty-Alu*, en in de Bramansche tale *Roembadoe* genoemt, schiet hoogh op, en spreit zijne takken wijt en breet uit. De stam is dikker, als een man omvatten kan.

De

De vruchten zijn platachtigh ront, en aen de steel smalder, eenighzins hairigh en ruigh, en onze vygen niet ongelijk. D'onrijpe zijn groen en vol melkachtigh zap: de rijpe root, en zoo vol melkachtigh zap niet. Van binnen zitten, als in onze vygen, zeer kleine, dunne, langwerpige korlen. In de rijpe vruchten groeien mieren. Deze vygen alleen worden by de Malabaren gegeten, en niet d'andere soorten.

Deze vruchten of vygen, rijp gegeten, stoppen de buikloop.

De boom geeft twee en driemael in 't jaer vruchten, gelijk ook d'andere soorten.

Zy worden alle, zoo d'inwoonders zeggen, uit het zaet der vruchten voortgeplant, die van de ravens gegeten zijn, en met de drek uitgekakt worden.

De tweede soorte, *Itty-Alu* op Malabaersch, en op Bramans *Areka-Golt* genoemt, is de kleinste boom van alle vier, en heeft eenen stam, van een mans omarming dik.

De vruchten zijn klein en rondt, en d'onrijpe groen, en vol melkachtigh zap: maer de rijpe hebben minder melkachtightigh zap, en zijn geel van kleur, en zoo root niet. Van binnen zitten ook vele kerlen, in gestalte en kleure, als die van d'eerste soort.

De derde soort, *Arealu* op Malabaers, en op Bramansch *Bipaloe* genoemt, is ook een hooge boom, als de eerste, en spreit sich met zijne loofrijke takken wijt en breet uit.

De stam is dik, dien twee mannen naulix omvatten kunnen.

De vruchten zijn, gelijk die van *Itty-Aly*, klein en ront, en minder root, anders die van *Itty-Alu* geheel gelijk.

Deze boom is den afgod *Vistnu* toegewijt, die, zoo deze heidenen beuzelen, onder den zelven gebooren is, en desselfs bloemen afgeplukt heeft. Zy eeren en aenbidden dezen boom, en omringen dien met een steenen muur, en verwen denzelven, of de nevensgestelde steenen, root: waerom hy van de Kristen inwoonders *de boom des duivels* genoemt wort.

De vierde soort van *Alu*, op Malabaersch *Peralu*, en op Bramansch *Vadhoe* genoemt, overtreft alle d'andere in hooghte: waerom ook de Bramannen hem, uitstekentheits halve, den naem *Vadhoe*, dat is, *Groot*, gegeven hebben.

De vruchten zijn van een zelve groote, als *Atti-Alu*, maer ronder, en hooghroot, en worden in het rijpen met een wolligheit bezet.

De boom, *Pariti* op Malabaersch genoemt, is vierderlei: als *Pariti*, *Bupariti*, *Kudu-pariti*, en *Schem-pariti*.

De boom *Bupariti*, en op Bramans *Valli-Kari-Kapoesi* genoemt, is een hooge boom, met dichte loofrijke takken, die een zeer fraeie en aengename kroon maken: waer toe veel helpt, dat gene mieren noch muggen dien schenden. Boom Bupariti.

De bladen zijn van gestalte, als een menschen hert, en een palm van een hant groot, voor spits, aen de rechte zyde blinkend groen, en aen de verkeerde bleek groen.

De bloemen of bloeisels zijn klokjes, en bestaen uit vijf langachtigh ronde en witachtige blaetjes.

Na het afvallen der bloemen volgen vijfhoekige geele bollen, die een geele en gomachtige vocht uitgeven, indien men daer in snijt.

Den boom draeght het gantsch jaer door bloemen.

De tweede soort, *Pariti* op Malabaersch, en op Bramansch *Karikapoesi* genoemt, schiet byna tot drie mans hooghte op, en heeft eenen stam, die dun'er is, als een man omvatten kan. Boom Pariti.

De bloemen zijn die van den boom *Bu-Pariti* gelijk, maer kleinder.

Na de bloemen volgen ook langwerpige ronde bollen, met kleinachtige witte hairen bezet.

De bloemen, gestampt met zog van vrouwen, genezen de pijne des hoofts, indienze in d'ooren gesteken worden.

De derde soorte, *Kudupariti*, en op Bramansch *Kapussi* genoemt, schiet tot twee mans hooghte op; maer heeft eenen stam, die niet boven twee palmen dik is. Boom Kudu-pariti.

De bloemen zijn ook klokjes, en van een zelve gestalte en kleure als de voorige: maer hellen meer na den groenen, en zijn kleinder.

De bollen, die na de bloemen volgen, zijn driehoekigh, en loopen boven eng en spits toe: zijn van binnen door

door vliezen in drie laetjes, of kasjes, of holligheden onderscheiden, die ieder drie of vier zaden en dichte en witte wollige draden of vezelen besluiten, daer de zaden dicht in besloten leggen. Uit de witte en wollige draden wordt wol gemaekt.

Deze boom bloeit het gantsch jaer.

De bladen, met koeiemelk gestampt en op het hooft geleit, verwekken den slaep: en stillen dienvolgens de hooftpijn.

De vruchten gestoten, en met water ingedronken, stillen den roden loop.

De vierde soort, *Schem-Pariti*, verschilt weinigh van de derde.

Boom Mandaru. De boom *Mandaru* is vierderlei: als *Chovanna-Mandaru*; waer van twee soorten van een zelven name zijn: *Velutta-Mandaru*, en *Kanschenapuny*.

Chavanna-Mandaru. d'Eerste, *Chavanna-Mandaru* op Malabaersch, en op Bramansch *Tambido-Mandaru* genoemt, schiet tot vier mans hooghte op, en spreit zijne loofrijke takken wijd en zijd uit. De stam is ontrent een voet dik. De bladen hangen aen korte steelen, en zijn aen het bovenste eind in tween geklooft, als boxvoeten: waerom zy van de Portugesen *Peé de Capra*, in een zelven zin, genoemt worden.

De bloemen of bloeisels bestaen uit 5 rondtachtige en langwerpige bladen Welker een, het grootste en breetste, en ront van gestalte is, van binnen purper-root, en van buiten witachtigh.

De vier andere blaetjes zijn langwerpiger, van binnen hoogh root van kleur; maer van buiten bleek root. Twee dezer blaetjes, die dicht neffens het grootste staen, zijn van binnen onder aen, witachtigh: maer de twee andere, van binnen byna gantsch roosverwigh. Na deze roosverwige kleur der bloemen, wort deze boom op Malabaersch *Chavanna-Mandaru* genoemt.

In eenige blaedtjes vertoonen zich ook bloetrode strepen, die men zeit, van het uitgestorte bloet van St. Thomas ontstaen te zijn: want men houdt, die in het landt Malabaer, en op het eilandt Zeylon geleert zou hebben.

Na de bloemen volgen langachtige, zeer platte, en gladde hauwen of peulen, van ontrent zeven of acht duim lang. Van binnen zitten platte en langwerpige boonen: d'onrijpe zijn wit: maer de droge rosverwigh of geelachtigh, en donkerroot van kleur.

Deze boom draeght het gantsche jaer door bloemen, maer in den regentijt veel overvloediger.

De bloemen, met zuiker opgekookt, worden, met groot voordeel, voor rozen-zuiker gebruikt, om zacht kamergang te maken.

De tweede soort van *Chovanna-Mandaru*, is ook een hooge boom, gelijk d'eerste, met loofrijke takken, die zich wijt en breedt verspreien, met een stam van een zelve dikte, en gelijke gekloofde bladen: doch grooter dan die van d'eerste, en van de twee andere soorten.

De bloemen bestaen ook uit vijf of zes langwerpige smalle bladen, die van buiten en binnen hoogh purperroot van kleur zijn. Een alleen is van binnen en buiten met witte strepen, tusschen purpere aderen, geschakeert.

De hauwen van dezen boom zijn de langste van alle de vier soorten, te weten: anderhalve of twee span lang, een duim dik: en ook plat, recht en glat. De boonen zijn van een zelve gestalte en kleur, als die van d'eerste. Hy bloeit ook op een zelve tijt en wijze, als d'eerste boom.

De blote bloemen van dezen boom gegeten, verwekken kamergang. De schors, bloemen en vruchten t'zamen gestoten, en gemengt met water, daer rijs in te weken gelegen heeft, zijn dienstigh, om de gezwellen t'openen en rijp te maken.

De wortel gekauwt, verdrijft de tant- en hooftpijn.

De derde soort van *Mandaru*, *Velutta-Mandaru*, op Malabaersch, en *Davo-Mandaru* op Bramansch genoemt, is een boomtje van een mans hooghte, en ontrent een arm dik.

De bladen zijn ook in tween gekloofd, gelijk die van d'eerste soort: maer de bloemen geheel spierwit, zonder reuk, en bestaen ook uit vijf rondtachtige blaetjes.

De hauwen zijn kleinder, dan die van d'andere soorten: te weten, vier of vijf duimen lang, en een duim dik: maer ook plat en glat. De boonen zijn langwerpigh ront, dikachtigh en veel kleinder

kleinder als die van *Chovanna-Mandura*, geel en minder rootachtigh.

Deze boom krijght twee en driemael bloemen in 't jaer, en overvloediger in den regentijt.

De bloemen, met peper gestoten, en voor het voorhooft gebonden, verdrijven de hooftpijn. Het afzietsel van den schors des wortels verdrijft de jeukte tusschen vel en vleesch, indien de huit daer mee gewassen wort.

De vierde soort van *Mandura*, *Kanschenapou* op Malabaersch, en op Bramansch *Kantsanu* genoemt, schiet byna tot twee mans hooghte op, en heeft ook loofrijke takken, die zich in de breete verspreien, en een stam van byna een halve voet dik. De bladen zijn ook, als die van de drie andere soorten in tween gekloofte: maer veel kleinder, sterk van reuk, inzonderheit des avonts en des nachts, wanneer men die tusschen de handen vrijft.

De bloemen zijn uit den witten geelachtigh, zonder reuk, en bestaen uit vijf blaetjes.

De hauwen zijn van een zelve lengte, als die van den boom *Chovanna-Mandaru*, en van buiten zeer gladt en wolligh, wanneerze jong zijn.

De boonen zijn zeer klein, en van fatsoen en kleur, als die van den boom *Velutta Mandaru*.

De boom krijght twee en driemael des jaers bloemen, en overvloediger in den regentijt.

Het afzietsel van den schors des wortels gedronken, is goet tegen de wurmen des buiks, ontsteking des levers, en ambeyen. Dezelve schors gestoten, verdrijft de gezwellen der oorklieren, heelt de wonden en maekt nieu vleesch, indien op de beledighde parthye geleit wordt.

De boom *Nilikamaram* op Malabaersch, en op Bramansch *Anvali* genoemt, schiet met zijnen kruin tot vier mans hooghte op, en heeft eenen stam van een mans arm dik, die, als ook de takken, met een zwartachtigen schors bedekt zijn.

De bladen schieten met zeer korte steeltjes, uit dunne en ronde scheuten, van ruim een span lang: zy zijn klein, langwerpigh en smal, twee en twee tegen malkanderen over, aen de bovenste zyde donker, en aen d'onderste zyde licht groen.

Des avonts of des nachts fluiten de bladen, die op een zelve ry staen, zich t'zamen, en nijgen tot elkanderen.

De bloemen zitten aen bladige steeltjes, en aen takken, veel by een, zijn klein, en bestaen uit zes smalle witte blaetjes.

Na het afvallen der bloemen volgen de vruchten. Deze zijn platachtig ront, bleek groen, ook de rijpe, en eenighsins deurschijnend, vol zappigh en lichtgroen vleesch, dat zuur, aengenaem van smaek, en wat tzamentrekkend is. In het midden zit een hert steentje, bestaende uit zes afzonderlijke holligheden: in welker ieder een klein en driehoekigh zaet of pit leit.

Deze vruchten worden by de Malabaren gegeten.

Het water, uit de vrucht gedistelleert, is dienstigh tegen de hitte des levers. De vruchten, gedrooght en gestooten, en met zuure dikke melk ingenomen, stillen den roden loop.

De boom, in de Malabaersche tale *Odollam*, en in de Bramansche *Uro* genoemt, schiet tot de hooghte van twee of drie mannen op, en heeft eenen stam van een mans omarming dik, en kromme takken. Het hout des stams is zeer week, het hert van binnen rosverwigh: en de schors donker aschverwigh, bitter en heet. Boom Odollam.

De bladen hangen hier en daer aen takken en dikke steelen, zijn langwerpigh smal, en tongvormigh, dik, vast, melkigh, glat, blinkend, donkerbruin aen de rechte zijde, bitter en scherp van smaek.

De bloemen of bloeisels zitten kroonswijze, aen lange, dikke, melkige en groene steeltjes, en bestaen uit vijf zeer witte en spitze blaetjes.

De vruchten zijn groote langwerpige, ronde, en eenighzins platte en zeer lichte appelen, met een dunne, gladde, melkige, en groen geelachtige schil. Onder de schil zit, van binnen, een dun, witachtigh en melkigh vleesch of mergh, dat waterachtigh smaekt. Van binnen zit een groote steen, van fatsoen als een menschen hert, die twee witte kernen of pitten besluit.

Eenigen houden dezen boom voor den genen, die d'Indianen *Mangas* noemen.

De boom, op Malabaersch *Marotti*, Boom Marotti.

en op Bramansch *Kaitu* genoemt, schiet hoogh op, en heeft dichte en loofrijke takken, die zich in de breete verspreien.

De stam is een mans omarming dik, heeft wit hout, en een dikken schors, die van buiten zwartachtigh groen, en van binnen rootachtigh is.

De bladen groeien hier en daer uit de takken en scheuten, aen korte, groene en ronde stelen; zijn een span lang, en vier of vijf duimen breet, langwerpigh rondt: voor spits, en aen de zijden met scherpe tanden, en byna van gestalte en fatsoen, als de laurierbladen.

De bloemen schieten hier en daer, uit het bovenste gedeelte der takken, ontrent zes of zeven uit een zelve plaetse, troswijze by een, en bestaen uit drie ryen van blaetjes. In d'eerste ry is een sterre van vijf kleine, spitse en dikke donkerbruine ruige blaetjes. In de tweede ry zijn vijf ronde, kleine en rosverwige, en in de derde of buitenste ry vijf spitse en groene blaetjes.

De vruchten hangen aen korte en dikke stelen, en zijn ront of langwerpigh ront, van buiten met een rosverwige en rouwe schil bedekt, en van binnen groen, die een grooten, dikken en geelachtigen steen, met tien of twalef witte en olyachtige pitten van binnen, besluit.

Deze boom brengt het gantsch jaer door overvloedelijk veel bloemen en vruchten voort. Uit de zaden of pitten der vruchten wort een olye getrokken, die pijnstillende is, en de schurfte en jeukte des lichaems geneest, indien daer mede bestreken wort.

Dezelve olye, met de vrucht, die de Malabaren *Paleyo* noemen, gemengt, doot de wurmen in de zweeren van 's menschen voeten, indien die daer mede bestreken worden.

Boom Kaniram. De boom *Kaniram* is van vierderlei soorte: d'een wort enkelijk *Kaniram*, de tweede *Karakaniram*, en de twee andere *Vallikaniram* genoemt.

De boom, by de Malabaren *Kaniram*, wort op Bramansch *Karo* genoemt, schiet hoogh op, en heeft loofrijke takken, die zich wijd en zijd verspreien.

De wortel is dik, ongemeen bitter, en met een geelen schors bedekt. De stam heeft de dikte van twee mans omarmen, en is met een zwartachtigh asverwige schors bedekt.

De bladen groeien twee en twee tegen elkanderen over, en zijn langwerpigh ront, in het midden het breetste, voor spitsachtigh ront, zeer bitter van smaek, en wilt van reuk.

De bloemen of bloeisels zitten aen scheutjes kroonswijze by een, bestaen uit vijf of zes bleek-groene, spitse en dikke bladen.

Wanneer de bloemen in de botten te voorschijn komen, dan wordt de boom van alle zijne oude bladen berooft: en krijght dan weer, met de botten der bloemen, nieuwe jonge bladen.

De vruchten zitten aen korte steeltjes een alleen, of twee, drie, vier en meer by een: en zijn ronde gladde appelen, eerst groen van kleur, daerna goutgeel. Het vleesch of mergh van de onrijpe vruchten is witachtigh en een weinigh waterigh: maer dat van de rijpe spierwit, slijmerigh, zeer bitter van smaek, en met een dikachtige brosse schil bedekt.

De boom draeght in de zomertijt bloemen, en in den wintertijt vruchten.

Van binnen in 't vleesch leggen rontachtige platte zaden, die zeer bitter van smaek zijn.

Het zap uit de bladen geperst, en met het afzietsel der bladen ingenomen, stilt de hooftpijn: maer te veel gebruikt, brengt de doot aen: doch kan die voorgekomen worden, met menschen-drek t'eeten.

Twee of drie zaden alle daeghs ingenomen, tot twee jaer lang, maekt dat de vergiftige bete van den slang, *Cobra de Capelo* by de Portugesen genoemt, gene schade doet.

De boom, op Malabaersch *Manjapumeram*, en op Bramansch *Pariataku* genoemt, schiet tot de hooghte van drie of vier mannen op, en heeft dikke en loofrijke takken, die zich in de breete verspreien. Bo Ma me

De stam is een arm dik, en met een aschverwige schors bedekt.

De bladen hangen twee en twee, kruiswijze tegen elkanderen aen, eindigen voor in een smalle spitse, zijn aen de boven zijde donker, en aen d'onderste

derſte helder-groen, zamentrekkend en bitterachtigh van ſmaek.

De bloemen zitten aen ſtijve ſteeltjes, by vijven neffens malkanderen: zijn zoet en liefelijk van reuk, als de beſte honigh, en beſtaen uit zes, zeven en acht bladen, die van buiten en binnen witachtigh en waterachtigh van kleure zijn.

De vruchten zijn langwerpigh plat en groen, en beſluiten twee ronde platachtige zaden.

Deze boom is by de Malabaerſe artzen in geen gebruik.

De boom *Champakám*, op Malabaerſch, en *Champo* op Bramanſch genoemt, is een hooge boom, met dichte en loofrijke takken, die zich in de breete verſpreien.

De ſtam is een mans omvatten dik, en heeft een dikken ſchors, die van buiten aſch verwigh, en van binnen week, bitter en ſamentrekkend van ſmaek is.

Het hout is wit.

De bladen zijn langwerpigh rondt, loopen voor langwerpigh ſpits toe, en zijn een ſpan en meer langer, en vier of vijf duim breet, aen de boven-zijde donker en blinkend, en aen d'onderſte zijde helder groen: bitter en ſcherp van ſmaek.

Aen d'einden der ſcheuten van de takken groeien bleekgroene bloemen, die ſcherp en welriekend zijn, en beſtaen uit langwerpige blaetjes, op een driedobbelde ry neffens elkandere De blaetjes in d'eerſte ry zijn ontrent acht, en byna eens zoo breet, als die van de tweede ry, en op het eind rontachtigh en een weinigh ſpits: maer die in de tweede ry zijn ſpits'er: en die in de derde ry klein, kort, en op het einde het ſpitſte van alle, en bleek geel.

Na de bloemen volgen vruchten, die troswijze byeen zitten, en langwerpigh ront, eenighzins bultigh, en met een dikke ſchil bedekt zijn. De onrijpe zijn groen: de rijpe witachtigh bleek geel, ſcherp van ſmaek, en onaengenaem van reuk. Van binnen leggen drie of vier zaden, die aen d'eene zyde rondt, en aen d'andere plat zijn. In de rijpe zaden zit van binnen een dun, vochtigh en melkachtigh mergh, dat met een inkarnaet roode vlies bedekt is. Van binnen zit een grootachtige zwarte ſteen.

De boom bloeit tweemael in 't jaer, behalve wanneer hy oudt is.

Uit de bloemen wordt een welriekend en hertſterkend water getrokken.

De boom, *Elengi* in de Malabaerſche, en in de Bramanſche tale *Vavalli* genoemt, ſchiet hoogh op, en heeft loofrijke en dichte takken, die zich in de breete verſpreien. Boom Elengi.

De ſtam is ontrent zoo dik, als twee mannen omvatten kunnen: en van buiten met een donker-bruine en rouwe ſchors bedekt, die van binnen melkachtigh zap heeft.

Het hout des ſtams is ook melkigh, zwaer, en zeer duurzaem onder 't water; maer verrot zeer licht buiten het water.

De bladen hangen aen kleine, groene en ronde ſtelen, zijn langwerpigh ront, dik, en loopen voor kort ſpits toe.

De bloemen of bloeiſels zitten vijf of zes by een, aen groen geelachtige ſteeltjes, zijn witachtigh, of uit den geelen witachtigh, ſterswijze, van zeſtien langwerpige en ſpitze bladen, en geurigh van reuk. De Malabaren maken van deze bloemen ruikertjes en kransjes.

De vruchten zijn langwerpig ront, en als olyven: eerſt groen: daerna geel en rootachtigh van ſchil, met geel en meeligh vleeſch. Zy worden by de Malabaren gegeeten. Van binnen zitten een of twee grootachtige ſteentjes, die langwerpigh ront, eenighzins plat, en donker bruin en blinkend zijn.

Deze boom geeft tweemael des jaers bloemen.

De Malabaren diſteleren uit de bloemen een welriekend water, dat dienſtigh voor de genen is, die droevigh van gemoet en koortſigh zijn.

De vruchten, in warm water geſtampt en ingenomen, zijn dienſtigh voor de vrouwen, die in barens noot zitten.

Daer groeit ook *Caſſia Fiſtula, Konna* op Malabaerſch, en op Bramanſch *Bajo* genoemt: als ook *Tamarind, Balam-Pulli*, of *Maderam-pulli* op Malabaerſch, en op Bramanſch *Sinza* genoemt.

In het landt van Malabaer valt ook kardemom, Borborri, genber, en een weinigh aloë: als ook eenige Bezoarſtenen,

fteenen, zalpeter, wafch, honigh en gommelak; hoewel die flecht en ftokachtigh is. Daer groeit ook katoen. In 't kort, het lant is deurgaens vruchtbaer van allerhande Indifche boomen aerdt- vruchten.

Dieren van Malabaer.

De boffchen zijn vol allerlei gevogelte: waer onder de paeuwen wel den prijs verdienen, niet alleen om hunne pluimen; maer ook om hun welfmaekend vleefch, dat kort en wit is.

Geen oort in de werelt, daer meer water-gevogelt van allerlei flagh en fatfoen is, als aldaer: het welk de waterrijkheit des landts veroorzaekt. Men vint'er onder andere vogelen, die zoo mak en tam zijn, datmen die met ftokken kan dootflaen: want vele inwoonders, de heidenen, die, na de wijze van Pythagoras, de verhuizing der ziele van het een in het ander lichaem toeftaen, willen niet een eenigen vogel, ja het alderminfte gedierte, tot een luis toe, dooden: maer zetten die op d'aerde. Waerom het wilt gedierte geweldigh aldaer aengroeit.

Daer zijn overvloedelijk veel verkens, die goet en fmakelijk vleefch hebben, dat in Indiën heel gezont gehouden wort.

overvloet van hoenderen.

Maer boven al zijn'er byzonder veel hoenders: en kan men aldaer een goet hoen voor twee ftuivers, desgelijx dertigh eyeren voor een zelven prijs bekomen.

Op zekeren tijt had ik driehondert hoenders, te *Koylang*, gekoght, tegen de komfte van onze fchepen, die ook korts daer aen quamen peper te halen Maer op een morgen wierden zy alle, in het bouwvalligh kerkje van S. Thomas, daer in ik haer had doen bewaren, doot gevonden. Men zoght na d'oorzake des doots; doch kon die niet vinden, of aen de hoenders iet zien. Maer een van de Malabaren zeide: daer moet voorzeker een *Cobre Kapel*, (dat is, een hairige en zeer vergiftige flang) in zijn; hoewel men dien niet kon vinden Dan ten leften vernam men dien flang onder een deel afgekapte klappes-boomen leggen. Wanneer die boomen wegh getrokken wierden, zette de flang zich in 't ronde, en toen recht op de fteert, en fpalkte de twee vinnen, die hy onder de kop heeft, op, (daer zich dan een natuurlijk tronye in vertoont) en blies met yzelijke blikken van zich. Een van onze foldaten verftoute zich, en vloogh op den flang toe, en floegh hem doot. Uit den opgefneden buik haelde hy meer als een hant vol vets, om tot artzenye te gebruiken, en ook twee eende-pooten, die de kok aldaer aen de fonteyn gefmeten had.

Daer is verfcheide flagh van wilt gedierte.

Vl[eer]m[uizen].

Daer zijn vleermuizen van verfcheiden flagh. Onder andere zijn'er zoo geweldigh groote, dat zy de vleugels of vlerken zoo lang uitrekken kunnen, als een man uitvademen kan. De kop en hals is root, en het lijf zwart, en zijn van fatfoen als een vos. Zy zien geweldigh fnel en gaeu uit de oogen, en hebben vele fcherpe tanden, daer zy allerhande boomvruchten mee weten te knappen. De vleugels of vlerken zijn kael en velligh, als die van de kleine vleermuizen in Hollandt, daer de pooten en fteert aen vaft zijn: dies zy niet gaen noch ftaen kunnen. Aen ieder vleugel hebben zy eene haek, als een kleine vinger dik, daer zy fich mee aen de takken van de boomen hangen. Uit oorzake zy niet gaen noch ftaen kunnen, zoo kruipen zy met den bek en pooten al voort, en hangen dan aen de haek. Maer zy kunnen fnel vliegen. Zy zitten met duizenden in de boffchen aen de boomen; dies iemant, die dezelve begeert te fchieten, niet miffen kan. Maer al wat men raekt, blijft in de dichte boomen hangen. Zy zijn zoo wilt, dat men dezelve niet tam kan maken. Wanneer zy gevangen zijn, bijten zy hen zelfs de vleugels, en al wat zy bereiken kunnen, met den fcherpen bek af.

Ik liet eens twee t'zamen bijten, die malkanderen de kop kraekten, als nooten, tot dat zy doot waren. Zy byten een brandende kaers af, en flokken, uit een wilde boosheit, vuur in. Zy zuipen de Sury, of vocht des kokesbooms, uit de bamboefen, daer zy in getijfert is, die hen zoo dronken maekt, dat zy rollen.

Zy werpen gewoonelijk twee jongen, en gemenelijk in holle boomen.

De Malabaren eeten het vleefch, dat

dat eenighzins na muskeljaet smaekt, en niet aengenaem is.

Men vint'er ook zeker gedierte, jakhalzen by d'onzen genoemt, die ontrent de gedaente van wilde vossen hebben, en ros en grijs van kleur, en zoo groot als een gemeene boeren hont zijn. Zy zijn dun van hair, en veeltijts schurft. Zy loopen des nachts met groote troepen, en inzonderheit by nieuwe mane, ontrent de steden en dorpen uit de bosschen, en maken met gillen en schreeuwen een geluit, als een mensch: dies zy verscheide malen onder d'onzen, eer die dit gedierte kenden, alarm gemaekt hebben: naerdien zy niet anders meenden, als of'er een deel menschen waren. Zy zijn zeer gretigh na menschen vleesch, en graven de dooden uit d'aerde, zoo men die, met het opleggen van zeer zware steenen, niet wel bewaert. Zy zijn zeer wilt, en schier niet om te temmen.

De Malabaren hadden eens een jakhals in een strik gevangen, die zy levendigh, aen twee stokken gebonden, by my te *Koylang* braghten. Zy eeten het vleesch van jakhalsen, dat als van vleermuizen smaekt.

Dus verre zy van het lant der Malabaren gesproken.

Na ik dan den twalefden van Lentemaent, gelijk verhaelt is, van *Koylang* t'zeil gegaen was, kregen wy, met weinigh voorspoets, des avonts in de wint: waerom wy ons anker mosten laten vallen, en konden niet eer als ten elf uuren voortraken, als wanneer wy met de lant-wint tzeil gingen.

Vervorderen de reize.

Den dertienden hadden wy schoon weder, met weinigh koelte: dies wy den wal langs liepen. Maer om dat de windt oost-zuid-oost liep, mosten wy het in zee zetten: doch wenden het tegen den avont weer na de wal, daer wy het anker mosten laten vallen, en raekten ten tien uuren, met de landtwint, weerom tzeil.

Den veertienden hadden wy slappe koelte, en waren noch niet meer als twalef mylen van *Koylang*.

Den vijftienden waren wy tegen over de stad *Tengepatnam*, lieten een kanon-

Komen tegen over Tengepatnam.

kanon-scheut na landt gaen, om den daer zijnde resident *Koek* te spreken, die ook aen boort quam. Na alles afgesproken was, vervorderden wy onze reize, zonder aen lant te gaen. Tegen den avont ontstont een geweldige herde storm, die ons het gebruik der zeilen belette, en dwang het anker te laten vallen.

Den zestienden, des morgens, als het het weer wat begost te bedaren, gingen wy weer tzeil: maer mosten het door tegen-windt weer boven *Pulon* zetten: alwaer de Portugesen een kerkje van St. Marten hebben, dat niet verre van de kaep van Komorijn is.

Den zeventienden raekten wy voorby deze kaep: maer de tegenwint hield ons zoodanigh op, dat wy den achtienden eerst aen *Toutekorijn* quamen, de hooft- en voornaemste plaetse der zeven zeehavens van de kust van *Madure*.

Komen te Toutekorijn.

Aldaer vond ik vry wat te doen in verscheide zaken, zoo in het bestier van den handel der Kompanjie: als in de regeering der inwoonders, die alle onder het gezagh van de Kompanjie staen, en zich langs de kust van *Madure*, in zeven voorname dorpen, hebben neergeslagen: daer van *Toutekorijn* het voornaemste en de hooftplaetse is. D'andere zes dorpen zijn *Mannapara*, *Alendale*, *Wiranypatnam*, *Pommekiel*, *Baypaer* of *Vaypaer* en *Bempaer*.

Zeven zeedorpen der kust van Madure.

Wanneer ik dan het kantoor te *Toutekorijn* meer als een half jaer bedient had, en in den handel ervaren en bedreven was, kreegh ik orde van den Heer van Goens, om weerom na de stad *Koylang* te vertrekken, en die stad, als voorhene, te bestieren: inzonderheit dewijl ik by de Malabaerse koningin bekent was, en wiste wat in den handel en wandel daer te doen was. Ik droegh voor mijn vertrek alzoo weder de middelen der Kompanjie aen Laurens Pijl, in tegenwoordigheit van kapitein van Reede, tot Drakenstein, volgens schriftelijk bescheit, over.

Ik vertrok dan den negentienden van Grasmaent, des jaers zestien hondert vijf en zestigh, van daer weder over lant na de stad *Koylang*.

Het getal der inwoonders van deze 7 zee-dorpen of zee-havens beliepen, des jaers hondert vier en tzestigh, meer als over de twintigh duizent zielen, en zijn alle visschers. Te weten,

Hun rijk...

Toutekorijn had ontrent tien duizent
Mannepaer vier duizent
Alendale acht hondert
Wirany Patam negen hondert
Pommekiel, of *Punikael*, tweeduizent acht hondert.
Baypaer zeven hondert
Bempaer acht hondert
} menschen.

Behalve deze woonden by de Kaep van Komorijn, en te landewaerts in, een groot getal van menschen.

Alle deze zeedorpen hebben heerlijke kerken, door de Portugesen gebouwt, inzonderheit *Mannepaer* en *Bempaer*; maer staen nu ledigh, door het verdrijven der Portugesen, dier Priesters evenwel in de omleggende dorpen komen Mis doen, daer d'inwoonders met meenighte na toe gaen. En alhoewel deze volken Roomsche Kristenen willen zijn, zoo toonen zy zich in al hun bedrijf meer heidenen, als Kristenen te zijn.

Men kan te *Toutekorijn* jaerlix een groot deel van alle koopmanschappen vertieren; uit oorzake alles van buiten moet ingebraght worden. Want aldaer woont veel volks, en dienvolgens moet'er veel wezen: en alhoewel 'er van d'omleggende en de te landewaerts in leggende dorpen iets gebraght wordt, zoo moeten hier nochtans vele andere dingen zijn: waerom dit aen de Portugesen voorhene groote winsten aenbraght.

Toutekorijn, en anders *Tutukurijn*, of liever *Tutukury* of *Tutakurijn*, of *Tutokory*, is heden de hooftplaetse van de gantsche kust en de negen zeedorpen of zeehavens. Het is een open vlek, zonder poorten; maer heeft hoge en heerlijk gebouwde steene huizen.

Daer zijn drie groote of hooftkerken, door de Portugesen gestight, die haer verre (dewijl het daer vlak is) in zee vertoonen. In d'eene kerke wort nu by d'onzen vanden hervormden godsdienst gepreekt. Daer is een klooster der Françiskanen: welk de Kompanjie tot

tot haren dienst geschikt, en heerlijk doen vertimmeren heeft.

De Nederlantsche Oostindische Kompanjie heeft'er een kantoor: maer de Nijk van *Madure* wil haer aldaer gene vastigheit laten hebben.

Ik begost de tuin ook met een steenen muur t'omringen, om de middelen der Kompanjie, die aldaer zijn, t'allen tijden des te beter te beschermen. Maer de Jentyven zorghden voor eene sterkte of vesting. En wanneer zy zich jaloers deden blijken, liet ik het werk aenstonts steken.

Ik liet het huis by mijn afwezen aldaer vermaken, dewijl het zeer vervallen was, en daer een hooge mast oprechten, daer de vlagge van de Kompanjie afwaeide, dien men verre in zee kon zien.

Deze plaetse is allereerst door d'onzen, des jaers zestien hondert acht en vijftigh, na weinigh tegenstants, alzoo dezelve open was, voor d'Oostindische Kompanjie gewonnen, en den Portugesen afgenomen.

Daer is gewoonelijk een koopman, als opperhoofr: beneffens eenen onderkoopman, twee of drie assistenten, en een krijghsbevelhebber met eenige soldaten.

D'eerste koopman of opperhoofr was Edward Ooms: de tweede Kornelis Valkenburgh: de derde Willem Boesem: de vierde Joan Nieuhof: en my volghde Kornelis Pijl, de vijfde.

Voor *Toutekorijn* is goede zandtgront in zee, op 5 vadem en een halve.

Drie kleine mylen van *Tutekorijn*, by de watten of klippen van *Remanakor*, en na by het koningrijk van *Narsinga*, leit het dorp of vlek *Punikael* genoemt.

Te *Punikael* stont eertijts een Portugeesch kasteel, dat met eene bezetting van veertigh koppen gesterkt was.

Twee mylen van daer stont een vermaerde heidensche kapel der Bramos, *Trichanduri* genaemt, op dewelke, als ook op hunne afgodendienaers, de Portugesen dikwils met woorden en werken scholden: want zomtijts sloegen zy de handen aen de Bramos, en plaeghden hen, uit dertelheit, met allerleie vonden van baldaet, hoon en wederwaerdigheden. Zwaer viel den heidenen dit ongelijk en deze smaet te lijden, dies begaven zy zich met de vlucht tot de nabygelege volken van *Narsinga*, *Badagas* genoemt. Die, des verwittight, eensdeels op de Portugesen, en eensdeels op de nieuwe Kristenen (die men zeide aen het zelfste ongelijk de handt gehouden te hebben) verbittert, en met haet ingenomen wierden. Om dan het ongelijk, dat den afgod en afgodisten door de vreemdelingen wedervoer, (die ook d'inboorlingen, om het zelfste te doen, hadden aengemoedight,) te wreken, riepen zy het jongmanschap, door zekere tekenen, na 's lants gewoonte, tot de wapenen, en quamen in een oogenblik tijts ontrent ten getale van zes duizent mannen t'zamen.

Zy trokken dan, met grammen moede, recht na het dorp *Punikael* toe; daer het kasteel der Portugesen stont, dat by geval toen, onder andere dingen, van bussekruit schaers verzien was, daer mee weinige Portugesen te dier tijde groote troepen van Barbaren gewoon waren op de vlught te drijven.

Dit was den *Badagas* niet onbewust: die ook daer van door heimelijke verspieders en overdragers kuntschap gekregen hadden. Weinigh hadden de Portugesen op de *Parvas*, d'inwoonders dier plaetse, te hoopen: want zy zijn geenzins woest van aert: maer zachtmoedigh, en meer op visschen en zwemmen, als op de wapenen afgerecht.

Wanneer zy dan de komste der vyanden vernamen, en hun onvermogen van hen te kunnen wederstaen bemerkten, zoo besloten zy zich heimelijk na de vaertuigen, die op strant lagen, te begeven. De *Badagas* dit bespeurende, traghten hen te vore te komen, en den wegh af te snijden, om niet na zee te kunnen vluchten.

Reeds liep een gerucht, dat de vyant naby was: waerover elk op een goet heenkomen begon te denken. Zommigen namen de vlucht na ongebaende wegen. Anderen braghten, al het geen, dat zy konden meesleepen, terwijl uit de huizen, en traden daer mee in de vaertuigen. Anderen wierden eindelijk radeloos, en wisten niet wat zy doen zouden, en liepen herwaerts en derwaerts dolen, en zochten het t'onvluchten. De vrouwen inzonderheit

derheit maekten een groot misbaer, en vertoonden een droevigh ſchouwſpel, met hare kinderen t'omhelzen, en den mannen om byſtant te roepen, en hemel en lught met geſchrey en geween te vervullen.

Stantvaſtigheit van Antoni Kriminalis.

Antonis Kriminalis, die voor eenige dagen aldaer, volgens gewoonte, gekomen was, ziende dit droevigh ſchouwſpel, en daer toe geen middel om het tegen te ſtaen, dan met vrede van de *Badagas*, op eerlijke voorwaerden, ootmoedelijk te verzoeken, trad na de ſchepen, en vermaende *Johan Fernandes Korrea*, opperhooft, om vrede, in die ongelegentheit van zaken, te verzoeken, en den Barbaren op eenige eerlijke wijze te bevredigen. Maer deze ſloegh dat af, met voorwending, dat geen opperhooft, zonder krenking van d'eere en glorye des Portugeſen naems, van de Barbaren vrede kon verzoeken: dies wilde hy liever gelegenheit verwaghten van zich te wreken, als die ellendige *Paravas*, die ſich evenwel onder beſcherming der Portugeſen begeven hadden, uit zoo groot een gevaer te redden.

Wanneer dan *Kriminalis* niet zagh uit te rechten, ylde hy, om zich by zijne gemeente te begeven. Maer de Portugeſen zoghten het te beletten, met te zeggen, dat het geenzins noodigh ſcheen, zijn leven in zoo een merkelijk gevaer te ſtellen, dat allen den anderen Kriſtenen zoo hooghnoodigh was. Zy betuighden hem, dat hy zich niet aen de woede der Barbaren moſte opofferen: naerdien zy zijne behoudenis liever als hunne eigen kinderen hadden. Maer hy, meer door het gekerm en geween der genen, die in noot waren, als door de reeds behoudene Portugeſen bewogen, trad, als een goet herder, weder in de kerke, daer hy des uchtens den godsdienſt gepleeght had.

Toen liep hy na ſtrant toe, als bekommert voor de behoudenis van de zijnen, en dreef alle de genen, die hy kon, in de vaertuigen. Maer wanneer de Kriſtenen hem, elk om ſtrijt, een vaertuigh aenboden, en hertelijk baden, dat hy zich toch uit het tegenwoordigh gevaer wilde begeven, zoo yverde hy met de grootſte moeite, om het volk daer in te helpen: en bleef zelf op het lant.

De *Badagas* midlerwijle, die na geen voorſlagh van vrede wilden luiſteren, waren vol moet en vuurs, en ſchoten met pijlen op de Portugeſen van verre, die met vreze van landt ſtaken. Vele wierden ook van na by met lancien doorſtoken. Eenige hadden ook vuurroerts, die onlangs te vore hen toegebraght waren; hoewel zy daer zoo vaerdigh niet mee wiſten om te gaen: maer wiſten evenwel met hunne lode kogels eenigen te treffen. Zes geſchote Portugeſen quamen namaels te ſterven.

Antonis Kriminalis, zich zelven vergetende, en zijn ampt, als een goet herder, traghtende te bedienen, trad met een bly en ſtantvaſtigh gemoet na de *Bagadas* toe, wanneer hy hen tot zich zagh naderen, niet om tegen hem te vechten: maer om overwonnen te worden, en te ſterven.

Wanneer hy een booghſcheut weeghs van den eerſten troep afſtont, wiert zijn metgezel en tolk voor zijne oogen dootgeſchooten: op welker ſneuvelen hy zijne handen en oogen hemelwaert ſloegh, en op zijne knien viel. D'eerſte troep trok hem voorby, zonder hem eenigh leet of quaet aen te doen, als zijne hoet af te nemen. De tweede troep raekte hem niet eens aen. Maer een in de derde troep, die uit Mahometanen beſtont, ſtak hem met een ſtael in de linke zyde, en doorgriefde zijn ingewant. Wanneer andere meenden, dat hy aen die wont geſtorven was, ſchoten zy op hem toe, om zijne klederen uit te trekken: maer hy leefde noch, en gaf hen met eige handen zijne rok, en bebloede borſtrok. Toen ſtont hy op, en trad in de kerke, niet verre van daer, om by het altaer, zijn leven, als een ſlaghtoffer, Gode op t'offeren.

De *Badagas*, die meenden, dat hy na de kerke trad, om zijn leven te behouden en redden, volghden hem na. Hy hen vernemende, keerde zich na hen toe, met dezelve ſtantvaſtigheit van wezen, als d'eerſte mael, en kreegh een tweede ſteek, en viel op zijn knien, ontfing toen een derde ſteek: waer door hy op zijne zijde viel.

De *Badagas* ſchreeuwden aenſtonts luitrughtigh, vielen op hem aen, en hieu-

hieuwen het hooft van den romp, dat zy t'effens, met de bebloede borstrok, in den tempel van *Trichanduri*, als een zegeteken, boven aen de roos des tempels ophingen.

De romp wiert door d'overgeblevene Kristenen, met een weinigh aerde bedekt, naerdien zy, uit vreze voor de wederkomste der *Badagas*, den tijt niet hadden, om die dieper onder d'aerde te steken. Maer de Portugesen hebben den romp daer na dieper onder d'aerde begraven.

Niet verre van *Punikael* leit een groot vlek, *Putanam* genoemt.

Daerna zietmen langs de kust de steden *Bembar* of *Bempaer*, *Kalekure*, *Beadal*, *Manankor*, of liever *Remanakoris*, en *Kanhameira*.

Van daer komt men aen *Negapatan*, daer de kust van Koromandel begint. Maer een van de voornaemste steden van deze kust is *Periapatan*, na by de klippen van *Remanankoris*, en wort voor de hooftstad der *Maravas* gehouden.

De *Maravas* zijn berghluiden, barbaersch en woest van aert, leven alleenlijk op den roof, en zijn gantsch tot quaet doen genijght. Wel hebben eertijts eenige Jesuiten, die de kerke van *Periapatan* bestierden, hen een weinigh en allengs hunnen woesten en wilden aert doen verlaten: doch de meesten namen weer hun vorigen aert aen.

Daer is ook een vlek, *Tripalikory* genoemt, gelegen op d'andere zyde der klippen of watten van *Romanankoris*, recht tegen over *Negapatam*: wiens inwoonders alle Kristenen zijn.

Op de gantsche peerlkust leggen ontrent vijf en twintigh, of ten hooghsten dertigh dorpen: waeronder, behalve de voornoemde, *Trichandar*, of *Trekandar* genoemt, *Kallegrande*, *Chereakalle* de voornaemste zijn.

D'inwoonders van deze zeehavens zijn alle zwert van verruwe, sterk en welgestelt van leden.

Het is een arghlistigh en bedrieghlijk volk, daer niet op te vertrouwen is. Zy achten hunne vrouwen weinigh, en houden gemenelijk twee of drie byzitten: waer door vele zestien of achtien kinderen hebben.

De mannen dragen een enkelt linnen kleetje, dat zy om het lijf henen slaen, en dekken het hooft met een katoene doek, die zy *Romare* noemen.

Kleding. De gemeene vrouwen dragen een Pannebaeytje of licht kleetje, dat zy laten schilderen. De voornaemste gaen met goude armbanden en ringen: doch vallen over haer lijf en in huis morssig. Het hair slingeren zy met een knoop in malkandere, achter aen het hooft, na de Malabaerse wijze. Anders zijn zy wel besneden van tronie en heusch.

Zy eeten vleesch en rijs: maer drinken niet anders als water, dat zy meer als een half uur gaens van strant allen morgen, in potten op het hooft, van daer dragen, en uit putten, die zy daer gegraven hebben, scheppen.

Ernering. D'inwoonders erneren zich met de visschery van peerlen, visch en Sjanken, en met de zeevaert en de weverye. Zommigen varen met vaertuigen na *Kalpentien*, *Kolomba* en de Malabaersche kusten, om te handelen met konstig wit en geschildert linnen.

Daer woonen veel katoen en linnen-wevers, en konstige schilders op katoen, dat zy met groot gedult en vlijt doen. Ik heb'er gehele behangsels van ledekanten en andere dingen laten schilderen, die byzonder fraei en wel gedaen waren. By mijnen tijt namen deze hantwerken geweldigh toe: alzoo ik veel liet doen, en het zelve, zoo veel doenelijk was, bevorderen.

Bestiering. d'Inwoonders van deze zeehavens hebben hunne byzondere rechters, die door het oppethooft, van wegen de Kompanjie, (de kapitain van de zeven zeehavens by hen genoemt) allen jaers vernieuwt worden.

Uit elk dorp stellen zy vier der voornaemste onder hen voor: waer uit de kapitein twee na zijn behagen en welgevallen voor het gemeen best uitkiest, die den eet van getrouheit aen zijne handen moeten doen.

Zy doen alle gemene en burgerlijke zaken, ieder in zijn dorp, af: maer alle zware en halszaken komen te *Toutekorijn*, de hooftplaetse, daer de raet uit negen aenzienelijke perzonen bestaet: daer de kapitein de voorzitter van is.

De Portugesen geven niet aen de Kompanjie: maer aen den Neyk van

Madure: dat evenwel d'inwoonders van de gantſche kuſt jaerlix moeten doen.

Dit wordt met raet en daet, zoo als het opperhooft beſt oordeelt goet te zijn, uitgetelt, en een iegelijk wordt na gelang van zijne goederen geſchat.

Die op den gezetten tijt niet betaelt, wordt ſtreng, door het volk van den Neyk, geexecuteert: waer uit bywijlé tuſſchen d'inwoonders en de ſoldaten van den Neyk groot geſchil ontſtaet, die niet licht, als met geſchenken of met de wapenen, neêr te leggen zijn: gelijk by mijnen tijt geſchiet is.

De Neyk van Madure eiſchte een groote ſchatting van de *Parvas*. Ik zond onzen Serjant, met eenige ſoldaten tot zijn gelei, om te verzoeken, of hy iemant geliefde te ſtuuren, om te handelen: naerdien onmoghelijk die ſchatting in dien tijt kon opgebraght worden. De Neyk ſtuurde daer op zijnen overſte, met een goet aental van ruiteren, om te zien, of men met hem zou konnen verdragen. Ik ſtelde den overſte alle zwarigheit en onmoghelijkheit voor oogen: waer mee hy zich wat gezeggen liet. Voorts zeide ik, dat hy zijnen Heer, uit den naem der zeven zeehavens, twee koſtelijke zilvere ſchotelen, met een goet deel dukaten daer in, zou aenbieden. Dit nam hy aen te doen: dat ook den grooten Neyk wel geviel, en zich daer mee genoegen liet. Hy zond my, tot groot genoegen van d'inwoonders, een koninglijke Sjerp, ſtijf van gout geborduurt, tot eene vereering.

De zeven zeehavens wierden, eer de Portugeſen daer met hunne vlote aengekomen waren, door den koning van *Marten* geregeert, onder het gehoor der koninginne van *Tengauſy*, die zy zwaren tol betalen moſten.

De *Parvas* woonden toen in het lant, en volghden den oorlogh van den geen, die hen het meeſte gelt gaf.

Oorlogh tuſſchen de Parvos en Portugeſen.

Een der *Parvas* raekte t'eener tijde met de Mooren zoodanig in geſchil en krakeel, dat zy hem met gewelt aengrepen, en neus en ooren afſneden. Seer qualijk wiert deſe daet by d'andere *Parvas* opgenomen, die zich daer over, om wraek te nemen, alle in de wapenen begaven, en zoo tegen de Mooren optrokken. Zy kregen eenen van hunne aenzienlijkſte koopluiden gevangen, dien zy, om hun leet te wreken, beide ooren afſneden, en lieten hem, na veel ſchande en ſmaet geleden te hebben, weer loopen. Hier uit ontſtont een geweldige oorlogh. De Moren trokken met een machtigh leger, van over de dertigh duizent mannen ſterk, op, en ſloegen hun leger, niet verre van *Toutekoryn*, neer. De *Parvas* waren niet boven de vijf duizent mannen ſterk: maer alle wel gewapent, en verlieten zich meer op hunne goede zake en groote ſtoutmoedigheit, als op de menighte van hun volk. Zy traden, met groote kloekmoedigheit, tot het gevecht, en deden de Moren, na het leveren van een grooten ſlagh, het velt ruimen. Over de zeven duizent bleven op de plaetſe verſlagen leggen. Andere, dien het lant te nauw viel, begaven zich op de ruime zee: maer wierden, door een harden ſtorm uit den Zuidweſten, zoodanigh beloopen en voortgejaeght, dat men ſedert tael noch teken van hun vernomen heeft, of iemant hunner te voorſchijn gekomen is.

Na deze overwinning namen de *Parvas* de zeehavens in, en ſtelden de gemelde koningin te vrede; mits dat zy zoo veel ſchattinge betalen zouden, als de Mooren gedaen hadden, dat hen onmoghelijk te doen was. Derhalve ontſtont allengs groot jammer en hertzeer. Zommigen wierden in hechtenis gezet, anderen ellendigh geſlagen en tot ſlaven verkoght, en zoodanigh gehandelt, dat zy ten leſten na middel uitzagen, en met malkanderen raetpleeghden, om zich van die tierannye t'ontſlaen en verloſſen.

De Portugezen waren aldaer met hunne vaertuigen van Koetzijn, in den jare 1490. eerſt aengekomen en gelandt; en hadden toen aldaer al over de veertigh jaren gehandelt: waer door de *Parvas* tot kennis van hun vermogen gekomen waren.

Derhalve vonden de *Parvas* goet, een gezantſchap aen de Portugeſen, na Koetzijn, te ſtuuren, en hunne armoede en noot bekent te maken, met aenbieding, van hun in alles te willen gehoorzamen, en hun geloof aen te nemen, by aldien zy hen van de tierannye, daer mee zy gedrukt wierden, wilden

wilden verloffen. Deze gelegentheit wiften de Portugefen zoo wel in acht te nemen, dat zy zich in weinigh tijts meefter van de zeehavens maekten. Desgelijx was hun vloot zoo haeft daer niet gekomen, of de *Parvas* lieten hun in den jare vijftien hondert drie en dertigh, op eenen dagh, doopen. Daer na hebben zy noch groote moeite met de Malabaren, Koromandellers en anderen gehad. Ten leften verdroegen zy zich met elkanderen aldus. Te weten, de Portugefen zouden het gebiet over de kuft hebben, en de *Parvas* een zekere zom van penningen jaerlix, na vermogen, uitreiken: op die voet worden zy noch geregeert.

De lantvorften zouden t'elkens, als de peerl viffchery was, mee eenen dagh viffchen.

Naderhant heeft de Nijk van *Madure* deze landen ingenomen, en de Portugefen by hunne voorgaende voorwaerden gelaten; en hun gebiet over de *Parvas* beveftight, en groote vryheit aen de Roomfche geeftelijkheit vergunt; die het beftier tot aen den jare zeftien hondert en dertigh in handen gehad hebben: wanneer de koning van Portugael aldaer den eerften kapitein beveftight heeft, om de macht der geeftelijkheit wat te befnoeijen: waer uit veel onheils ontftaen is.

De *Parvas* wierden in tween verdeelt, en trokken vyantlijk tegen malkanderen op. En dewijl deze landaert een waengeloovigh volk is, dat veel van de papen houdt, zoo hadden altijt de geeftelijke groot voordeel; en benamen den kapitein al zijn gezagh, zonder de koning het kon verhoeden. Zy bouwden kerken en kloofters, en maekten hun rijk zoodanigh, dat de gemeente arm en beroit wiert.

De Jentiven of heidenen roeiden daer zoodanigh onder, dat den *Parvas* bywijle het vaft lant te bang viel, en gedwongen wierden de vlucht met wijf en kinderen, na hunne vaertuigen, te nemen, en zeilden zeewaerts in na d'eilanden, of na andere plaetfen, daer zy zich veiligh konden erneren.

Nu wordt het beftier over de *Parvas* aen den kapitein, van wegen de Portugefen, betrouwt, dien zy alle gehoorzamen.

Ieder dorp heeft twee rechters, die alle jaers verandert worden. Zy zitten twee mael ter weke, om eenen ieder gehoor te geven, en alle kleine zaken af te doen, met hunne Petangijns of overheden, die erffelijke officieren of amptenaers zijn, en van d'een op den ander overgaen. Deze ontfangen de fchattingen, en moeten eenmael des jaers, in het openbaer, voor al het volk rekening doen, en alle ftaetszaken meeft af handelen.

Ten tijde van de Portugefen moften de Jentyven of heidenen niet een Fanin meer vorderen als d'ingezette fchattingen, of zy gingen met hut en mut onder tzeil na d'eilanden, en dan moften hen de Refidoren een deel quijt fchelden, eer zy weer komen wilden.

Het fchijnt, dat zy nu zich zoo verre niet vertrouwen, welk d'oorzake is, waerom de heidenen hen nu veel meer op den hals leggen, als behoorlijk is, of als zy wel dragen kunnen.

Nu worden de *Parvas* t'elkens met nieuwe laften bezwaert, en moeten noch wel driemael zoo veel geven, of de heidenen verbieden hen het water, of iet anders, waer door zy hen dan dwingen.

Het lant of koningrijk van den NAYK van MADURE.

Het landt of koningrijk van den Nayk van *Madure*, daer de gemelde zeven dorpen aenbehooren, paelt ten Weften aen het koningrijk van *Travankkor*, heeft na't Oofte de zee, en ftoot tegen het Noordwefte aen het landt van den Nayk van *Taniaor*, of *Tanjauwer*, en leit tuffchen het lant van Malabaer, by de kaep Komorijn, en tuffchen Koromandel beflotē.

Het ſtrekt zich langs de gehele binnen-boght, en langs d'Ooſtkuſt, tegen over het eilandt Zeylon, van de kaep Komorijn, daer de kuſt van Malabaer eindight, tot het vlek van *Bempaer*, of riviere *Ulton*, eene ſtreke van vijf en zeventigh mylen. In de breete ſtrekt het landewaerts in, tot ontrent dertigh mylen.

De zeekuſt, gemeenlijk de peerlekuſt, na d'in zee gelege peerlebanken, genoemt, ſtrekt bykans Zuide en Noorde, en loopt op zommige plaetſen meer als een halve myle landewaerts in.

De voornaemſte ſtad des lants, en hof des konings of Neyk, is *Madure*, vijf dagh reizens Noortwaerts van de ſtad *Koylang* gelegen.

Deze ſtad is met vele prachtige pagoden of heidenſche tempels verçiert, die zeer ſchone en hooge vergulde torens hebben.

Op de kuſt van Madure waſt lover noch gras, als alleen wat witte hagedoorn en huislook: en het water is'er brak.

Alles is'er evenwel, tot nootdruft van's menſchen leven, genoegh en overvloedigh te krijgen: welk diep uit het lant en van d'omleggende plaetſen aldaer gebraght, en te *Toutekorijn* op de merkt verkocht wort.

Men heeft verſcheide malen bezocht, om kokos en andere Indiaenſche boomen aldaer te planten: maer die willen daer niet tieren.

Het lant is vol wilt van hazen en patrijzen. De hazen gelijken onze kouijnen byna, en hebben wit vleeſch; doch ſmaken meer na hazen-vleeſch. De patrijzen zijn zeer ſmakelijk, hebben kort vleeſch, roode pooten en ronde bekken.

Daer zijn muizen, zoo groot als katten, die gene katten derven aendoen. Als men haer vervolght, zoo zetten zy haer in een ſtoel of kas, of waer in zy kunnen komen, en bijten als honden van zich: waerom zy niet als met groote moeite kunnen overweldight worden. Zy zijn van fatſoen en kleure als de hierlantſche muiſen; maer hebben geen hair, en een rimpelige en ſchobbige huit, als die van eenen olifant. Zy krabben onder de fondamenten van de pakhuizen deur, en doen groote ſchade aen de koopmanſchappen.

Daer zijn ook kleinder en roode muizen, die na muskus rieken. De katten willen die ook niet vangen; maer loopen daer voor te rugh.

Daer zijn ook ſlangen en andere vergiftige dieren.

Op een morgen, als ik opſtont, zagh ik, dat een ſlang in mijne kamer was geweeſt, die door een gat, daer de kamer, om de hitte, door geſpoelt wiert, ingekroopen was. Hy had zijn oud vel aen den ſtijl van de ledikant afgeſtroopt, dat'er des uchtens noch aenzat, zonder ik den ſlang eens vernomen had.

In Wijn-Slacht- en Winter-maent waeien'er weſtelijke winden, zoo hert en fel over het hoogh geberghte, dat uit fijn zant beſtaet, dat men gene vijf treden van zich zien kan. Het regent hert te landewaerts in, en aen de kaep Komorijn: doch nimmermeer in *Toutekorijn*: maer des nachts dauwt het daer ſterk. Dan is het kout: en dienvolgens, om de groote verandering, ongezont. De winden waeien daer bywijlen zoo geweldigh heet, als of zy uit een oven quamen. Wanneer deze hete winden waeien, magh men zich in het velt niet begeven: en d'inwoonders moeten voor het heet zant ſchoenen dragen.

De Nayk, of koning van Mandure, houdt te Madure, de hoofdſtad des lants, zijn hof.

Hy bezit verſcheide lantſchappen, die ieder door een byzonderen reſidoor, of lantvooght, beſtiert worden.

De lantbeſtierder heeft het gebiet en beſtier over alles. Die toen ter tijt regeerde, was *Bormâlapalles* geheten.

Voorts heeft ieder dorp eenen rechter, dien d'inwoonders groote eere bewijzen.

De Neyk, om' alle zijn amptenaers en bevelhebbers in plicht te houden, gebruikt deze liſtigheit. Zeven mylen van Madure leidt een vermaert dorp, genoemt *Zwela-Baddy*, dat met een kaſteel verſterkt is: daer op alle de vrouwen der reſidoors, lantvooghden of bevelhebbers, haer verblijf hebben: die door meer als drie hondert *Laskarijns*, dat zijn gelubden, zoo nau bewaert worden, dat niemant, zonder

hunne

hunne kennis, by haer kan komen. Wanneer nu iemandt genegentheit heeft, om zijne vrouw eens te ſpreken, die moet het zelve van den Neyk verzoeken, en na een of twee dagen wederom vertrekken. Ondertuſſchen zijn'er vele, die de wijven beſparen, en zich met hoeren behelpen.

Door dit middel komt de Neyk te vore, dat zijne bevelhebbers gene nieuwigheden derven aenrechten: want dewijl'er noch zommige zijn, die eenige liefde en trek tot hunne vrouwen en kinderen hebben, zoo zou de Neyk, indien zy iets traghten aen te rechten, aen hare vrouwen het weten te verhalen.
En aldus blijft het lant in ruſt en vrede.

De meeſte inwoonders des lants van Madure zijn Jentyven of heidenen: (zy worden ook by eenigen *Badagas* genoemt): hoewel vele door de Portugeſen tot het Roomſch geloof bekeert zijn.

De Jentyven zijn goede ſoldaten: hoewel by de Malabaren niet te gelijken: nademael de Neyk van *Tanjaor*, die nergens na zoo maghtigh is, hen zoo veel werks verſchaft.

Men heeft daer te lande drie Neyken of Nayken: als de Neyk van *Madure*: de Nayk van *Tanjaor*, by d'onzen de *Tansjouwer*, en *Tanjouwer*, en *Teuver* genoemt: en de Nayk van *Gingi*, anders by d'onzen de *Cingier* of *Chengier* genoemt.

Neyk of *Nayk*, of eigentlijk *Naieka*, is zoo veel gezeit als leenvorſt of ſtadhouder: want hunne voorzaten waren voorhene ſlechts leenheeren en lantvooghden of ſtadhouders van die landen, en ſtonden onder gehoorzaemheit des konings van *Vidia Najar* of *Bisnagar*, of *Narſinga*: tegen wien zy zich namaels opwierpen, en namen, ieder in hun lantſchap, den koninglijken tijtel en ſtaetjaen.

De Nayk van *Madure* was lang, met den Nayk van *Tanjaor*, in geſchil geweeſt, en had hem met gewelt verſcheide plaetſen afgenomen. Ten tijde van mijn aenweſen te *Toutekorijn* ging d'oorlogh geweldigh hevigh aen.

De *Tanjouwer*, die toen met een groot heir geſterkt was, viel den Neyk van *Madure* met zulk een kraght en gewelt op 't lijf, dat hy in weinige dagen innam, dat hem de Neyk in langen tijt had ontweldight. Waerom zijn krijghsheir begoſt te vertzagen, en aen het geluk, dat hem eenigen tijt zoo gedient had, te wanhoopen. Dies verzocht de Neyk van *Madure* hulpe en byſtant aen de Kompanjie, om den *Tanjouwer* te verdelgen, en zond ten dien einde den lantvooght aen my, door den welken hy aenbood, ons eene van zijne havens, tot verzekering van onze hulpe, te willen ingeven.

Het is dien lantaert niet wijs te maken, dat wy onze verbonden, zonder gewichtige redenen, niet konnen breken: derhalve heb ik den lantvooght liever het zelve ontraden, als afgezeit, wel wetende, dat d'oorloghsvlam niet alleenlijk van naby alles verteert, maer ook van verre verzengt: dat ons niet diende: nademael wy daer buiten waré. Wy moſten evenwel genoegh ſchade by dezen oorlogh in onzen koophandel te *Toutekorijn* lijden: daer men anders vry wat meer voordeel zou hebben konnen doen.

Onder, langs of tuſſchen de kuſt van Madure, of der zeven zeedorpen, en het eilant Zeylon, leggen in zee verſcheide vermaerde peerlbanken: waerom ook deze tuſſchen gelege zee de peerlviſſchery genoemt wort. Peerl-banken.

Deze peerlbanken zijn eigentlijk klippen van witte koraelſteen, die bywijle ook wel met zant overſpoelen: aen welke klippen de oeſter-ſchelpen, op eene onbekende wijze, vaſt groeijen. Zommige banken ſtrekken tot twalef en dertien, en eenige wel tot vijftien vademen diep zeewaertsin, en leggen zoo verre van lant, als het oogh toedragen kan.

Zommige banken leggen op vijf, zes en zeven vademen; hoewel de duikers niet dieper als vijf vademen na de gront kunnen gaen.

D'oeſters leven zes jaren. Na verloop van die jaren gaen de ſchulpen van zelfs open, en de peerlen tot niet: waerom men dezelve zeer nauw moet waernemen en ga ſlaen: gelijk my de duikers verſcheide getoont hebben, welker zommige al meeſt vergaen, en andere vol drek en vuiligheit zaten.

De peerl-banken worden alle jaers bezoght, om te vernemen of de ſchulpen, daer zy in groeien, haren vol-

volkomen wasdom hebben. Dit bezoeken geschiet gemenelijk in Wijnmaent: want dan is de zee overal stil en zeer klaer. Wanneer zy dan tot volkomen wasdom gekomen zijn, zoo wort de peerlvisschery uitgeschreven, en het geheel landt door bekent gemaekt.

Derwaerts komen, uit alle gewesten van Indiën, Arabien, Turkyen en uit vele andere oorden, bywijlen meer als over de vier duizent menschen, met vrouwen en kinderen t'zamen, die dan tenten langs de strant, met vlaggen en wimpels, opslaen: daer dan alles te koop komt, als op een kermismerkt.

Peerl oester schelpen hoe gevisch worden.

Het visschen van peerlen of oester-peerl-schelpen, geschiet door middel van duikers en schuiten. De schuiten zijn ontrent zoo groot als steigerschuiten, en achtien of twintigh voeten lang, en worden *Tonijs* genoemt. Dikwils leggen drie of vier hondert schuiten t'effens te visschen.

Ieder schuit of Tonijs heeft gemeenelijk acht of negen steenen: want zommige schuiten drijven boven de banken: andere laten voor en achter eenen steen, in plaetse van een anker, hangen.

In ieder schuit zijn vijf, zes, zeven, ja bywijle acht duikers: die d'een voor en d'ander na duiken en na de grondt gaen.

De duikers zijn gantsch naekt, en hebben slechts een kleetje om het lijf. Maer elk heeft een net om den hals, en een paer hantschoenen aen de handen, daer zy de scherpe oesters mee van de klippen trekken, om de handen niet te quetsen noch te bezeeren.

Elk heeft ook eenen steen van een halve voet lang, en ontrent vijftigh pont zwaer, in het duiken, om dra te gronde te gaen. Boven in den steen is een gat, daer een touw met een strop aen vast gebonden is. In het nederduiken of zinken zetten zy de voet in de strop, en nemen het touw, wiens eind een ander in de schuit vast houd, in de linke hant, houden met de rechte hant de neus toe, en halen den adem in, en laten zich aldus zinken. Gekomē op den grondt, geeft de peerleduiker een trek of ruk aen het touw: waer op de geen, die in de schuit zit, den steen ophaelt. Dan schropt de visscher, zoo dra als hy kan, zijn net vol oesterschelpen, en krabt die van de klippen af. Hy strekt het net vol oesterschelpen, over zijn hooft, en geeft een trek aen het touw. Waer op de geen, die in de schuit zit, het net ophaelt. Daer na drijft de peerlduiker zelf ook op: en dikwils een groot eind van de schuit, die met wint of stroom verdrijft: doch daer in wort by hen weinigh zwarigheit gemaekt: want zy kunnen zwemmen als eenden. Als d'een op is, duikt weer een ander na beneden. Dit duurt zoo lang, tot dat zy d'oesters van alle de klippen afgekregen hebben.

Deze duikers kunnen den adem viermael zoo lang inhouden, als iemant van ons. Zy moeten van drie tot vijftien vadem diep duiken; maer niet dieper; dewijl zy den adem niet langer kunnen inhouden.

Zy gaen des morgens in den dageraet, met de lantwint, gelijk uit in zee; en komen des namiddaghs, met de zeewint, weer in.

Die de schuiten toebehooren, zijn meesters, en bestellen de duikers, en die hen ophalen. Beide deze hebben, als arbeiders, hun daghloon.

Alle d'aengebraghte oesters worden op een hoop gesmeten, tot de gantsche visschery gedaen is: die van Wijnmaent tot Slacht- en Wintermaent duurt. Dan wort de zee vol quallen: waer door het visschen belet wort.

D'oesters leggen midlerwijle ijselijk te stinken in de groote hitte: het welk groote ongezontheit veroorzaekt, en zommigen krank maekt.

Eindelijk, na de visschery geeindigt is, wort van de Kompanjie en Neyk, een huisje van planken opgeslagen, met de vlagge daer op. Elk heeft zijne gerechtigheit van d'oesters: want alle de schuiten visschen een dagh voor den Neyk, en een dagh voor de Kompanjie. Zy bevrijden ook de visschers voor allen overlast, en het opperhooft met de rechters rijden daghelix langs het strant, om allen twist en ongemak voor te komen.

Ten lesten worden in het huisje voornoemt, de peerl-oester-schelpen, in het byzijn en ten overstaen van gemaghtighden, geopent.

In ieder schulpe zijn gene peerlen, ja in de meeste zijn gene of kleine.

1 toute Couryn
2 't Huys vant Opper hooft
3 de Kerck
4 Woonhuys
5 St. Poul
6 Capell
7 Een Hoop Parrel Schulpen
8 Allerhande Koopluyden en Natien
9 Parrel Vissers
10 t Jacht vant Opper hooft
om alles te Visenteeren
11 Tenten daer alles gedurende de
Parrel Vissery in verkoft wert
12 t Hoog gebergte Bellagaete
of Raselgatte.

te
S
voor
Corryn.
2
3
4
9
9
9
10

Maer in zommige schelpen leggen vijf, zes, zeven, ja acht peerlen. Enige peerlen leggen in het water: andere in het vleesch, en zommige, doch weinige, zijn dicht aen de schulpen vast: gelijk ik verscheide tot een rariteit gehad heb.

Wanneer nu de peerlen uit de schulpen genomen zijn, worden die door een blikke zeef gesorteert, en, na de zeef groote of kleine gaten heeft, gewaerdeert. Elk sorteering wort aen de meestbiedende verkoght. Het peerlgruis, of stamp-peerlen, dat mee gevischt wort, wort by onçen verkoght.

Het vleesch van deze oesters wordt wel gestooft; maer het is een weinigh sterk, en hertachtigh, en niet zoo aengenaem van smaek, als dat van d'Engelse oesters.

De peerlen worden schoon en blinkend met gestoten rijs en zout gemaekt.

Van de schulpen wort schoone en witte kalk gebrant.

Het peerlgruis of de stamp-peerlen zijn tweederlei, nieuwe en oude. De nieuwe stamp-peerlen worden daghelix, door het vrouwvolk, uit de vuiligheit vergadert.

Het oud peerlgruis wordt uit den gront, met zant met al, tot aen de wellen van het zout water, met de spa, wel zes, zeven, acht en meer voeten diep, gegraven, en is wat zwarter, en ook zoo veel niet waert.

Zy laten d'uitgegrave stoffe in de zon droogen, en het stof en fijn zant door de wint wegh vliegen en stuiven, blijvende het zwaerste, dat is, het gruis, op den bodem leggen: dat zy dan den voorkoopers, die hen eenigh geldt op handt gegeven hebben, met kleine parthyen toebrengen. Dit gruis heeft weinigh te beduiden: ja kan een mensch nauwlix de waerde van drie duiten daeghs daer mee winnen. Zeker een zobere winst! die evenwel genoegh is, om in dit lant het leven t'onderhouden.

Behalve de peerlen, worden daer ook zekere hoorens gevischt, die d'inwoonders *Sjankos* noemen. Deze hoorens zijn als trompetten Marijns van vorm, dik, en spierwit van kleur. Hier maken zy arm- en duim-ringen van; welke laeste zy in 't schieten met den boogh gebruiken, en zijn veel beter en schoonder, als die van ivoir. Dit zeegewas onthoudt zich meest op de diepte van acht tot twalef vadem; eene streke van ontrent tien mylen weeghs langs de kust van *Vyraamdes Laam*, tot *Ilha Doce* toe.

Deze visschery begint in het midden van Wintermaent, en duurt tot half Bloeimaent: als wanneer de zee daer ontrent zoo vol quallen komt, dat gene duikers na de grondt kunnen gaen.

Onder deze zeehoorens vindtmen bywijlen eenen, dien Konings-hoorn genoemt wort; hoewel nauwlix alle hondert jaren een. Men kan tusschen dezen en d'andere hoorens geen ander onderscheit zien, als dat de konings-hoorn het ope aen de verkeerde zyde heeft: is van binnen root, en van buiten groen. In het water rollen of gaen deze konings-hoornen voort, dien de andere, als een koning volgen; dies de visschers die ook in het water moeten naloopen om te vangen.

Zeer hoog en kostelijk worden deze konings-hoornen by hengewaerdeert; en maken de Jentiven inzonderheit daer veel werks van, en geven bywijle acht hondert realen voor een eenigen hoorn.

Ook worden de koningen van Golkonda, en andere, uit zulken hoorn gezalft.

By mijnen tijt droomde zeker visscher, dat hy eenen konings-hoorn ving: het welke hy des daeghs aen zijnen kameraet verhaelde, die tegen hem zeide: *Zoo ghy eenen vangt, ik zal dien half hebben*: dat den droomer aennam. Des daeghs gingen zy beide, volgens gewoonte, uit visschen, en de droomer ving eenen konings-hoorn; maer wist den anderen daer van niet met allen te wil. Het geschil quam eindelijk zeer hoogh, en voor de rechters. Maer als men den aenklager verhoorde, was'er geen bewijs, als zeghswoorden: en d'een, die den konings-hoorn gevangen had, looghende alles: dies de rechters daer in niet doen konden. Waer over de geen, die den hoorn gevangen had, hem behield.

Hy wiert my, om dat ik een liefhebber van rariteyten was, aengeboden, en kocht hem ook voor hondert en zeven-

ventigh realen. Doch een van de rechters wilde my aenſtonts twintigh rijxdaelders winſt geven.

Met deze Sjanken wort ook groote handel in Bengale gedreven, alwaer de inwoonders die dier opkoopen. Zy maken daer armringen en andere fraejigheden van: ook weten zy die zoo net en glat te polyſten, en zijn zoo ſpierwit, dat geen yvoir daer by te gelijken is.

De viſſchery van de Sjanken is mee een van de voornaemſte middelen, daer door dit volk hun levens-nootdruft weet te zoeken.

Men moet wel zorge dragen, dat by d'inwoonders, in plaetſe van Sjankos, gene peerl-oeſters opgehaelt worden; maer dat alle de peerl-oeſters zoo lang zitten blijven, tot dat zy tijdigh zijn.

Ik had verſcheide luiden, die daer op paſten. Eens braghten zy my een Moors ſchuitjen, van d'inwoonders van Kalipatnam, op, die, in plaetſe van Sjankos, peerl-oeſters meenden te viſſchen. Na hen ſcherp ondervraegt te hebben, verſtont ik eindelijk, dat zy uit louter armoede daer toe gedreven waren: waerom ik hen liet gaen.

Zoo eenigen gevoelen, zou het gegraven peerl-gruis door de hooge vloeden, toen alle d'eilanden, als Zeylon en de Maldiviſche eilanden, van't vaſt lant afgeſcheurt en geſpoelt wierden, zoo diep aldaer onder het zant geraekt zijn, wanneer zich in vorige tijden ter zelver plaetſe de ſchelpen openden: welk peerlengruis daer toen bleef leggen: nademael zy te dier tijde daer geen werk van maekten.

Het peerlgruis wort by de mannen meeſt gegraven, als zy niet viſſchen: of by de vrouwen en kinderen, wanneer de mannen uit viſſchen zijn.

Vele peerlduikers worden door de haeyen verſlonden: dies met recht te verwonderen is, dat men noch volk daer aen krijgen kan. Maer elk hoopt, dat hem het ongeluk juiſt niet treffen zal. Ook doen zy de haeyen door de bezweerders of duiveljagers bezweeren, (daer in zy, niet tegenſtaende zy Kriſtenen zijn, groot geloof ſtellen) tot voorkoming van ramp en onheil. En alhoewel vele het leven daer by inſchieten, zoo meenen zy nochtans, door dit bezweeren, daer af te komen; dewijl zy zien, dat vele, die het bezweren in 't werk ſtellen, daer behouden afgekomen zijn. Weshalve deze peerlviſſchery voor zommigen zoo wel niet afloopt en eindight, als zy begint.

Na alle mijne zaken te *Toutekoriyn* afgedaen, en de middelen der Kompanjie aen Laurens van Pijl, die als opperhoofd in mijne plaetſe zou volgen, en aen den onderkoopman Kornelis van Duin, overgelevert waren, zoo maekte ik my wederom ter reize gereet, om over het hoogh geberghte van *Balligate*, de naeſte wegh, over lant, na *Koylang* te reizen. Nie[...] trek[...] Tou[...] rijn [...] Koy[...]

Wanneer ik nu mijn affcheit van de voornaemſten had genomen, begaf ik my, des jaers zeſtien hondert en negentien, op de reize, onder gelei van eenige ſoldaten, tot beſcherming, beneffens verſcheide arbeiders, om het goet te dragen.

Men vint'er gene herbergen, en op vele plaetſen op wegh niet te koop: waerom men zich daerna ſtellen moet.

Maer na eene daghreize wierden wy van een ſterken troep Malabaerſe roovers overvallen, die met krits, pijl en boogh gewapent waren. Ik trad uit de palankijn, en belaſte den ſoldaten hun geweer klaer te maken, daer de Malabaren, inzonderheit voor ſchietgeweer, zeer bang voor zijn. Zy hadden reeds twee ſlaven aengepakt, die eene kelder met Perſiaenſchen wijn droegen, op hoope van daer in eene ſchat te vinden. Maer als zy d'onzen zich zagen ſchrap ſtellen, om onder den hoop los te branden, zoo verlieten zy ons; hoewel tegen wil en dank, en volghden ons noch lang na. Maer ziende, hoe wy op onze hoede waren, bleven zy eindelijk geheel achter.

Ik trok alzoo over het yzelijk hoog geberghte van *Balligate*, dat zich hondert en twintigh mylen verre uitſtrekt, en uit geheel ront fijn zant, als ſtof, beſtaet, en ongetwijfelt voor vele eeuwen ongelijk hooger geweeſt is: uit oorzake in Wijn-Slaght- en Wintermaent, het zant zoo geweldigh verſtuift, dat het den geen, die het niet gezien heeft, ongeloofelijk ſchijnt te zijn: want de felle weſtelijke winden drijven't zant tot op het eilant Zeylon, eene ſtreke van vijftigh mylen, over. Geb[...] van [...] gat[...]

Men

Men magh dan te *Toutekorijn* qualijk een venster open zetten, of alles is vol stof. De wint drijft dit zant als een stof-wolk, naerom hoogh. Wanneer de zon, by eenige tijden, in dit root zant schijnt, schijnt de lucht als in een brandt te staen, dat schrikkelijk en vreemt om te zien is.

Dit hoog gebergte veroorzaekt ook wonderlijke verandering in de jaer-saizoenen: want benoorde de kaep Komorijn is het in Gras, Bloei, Zomer, Hooi en Herfst-maent, winter; en bezuide die kaep Zomer. Aen d'eene zijde heeftmen herde winden, donder en blixem, en aen d'andere zijde stil en schoon weer en een lieflijke zomer. Op dien tijt onthouden zich op dezen bergh zware wolken, die daer op een hoopen, en sterke winden, die met een grote regen uitbersten, of het met emmers neder gegoten wiert: en met zulken water-vloet, dat alle rivieren vol raken, en veel zants mee sleepen: waer door zommige rivieren voor eenigen tijt onbevaerbaer zijn.

Na ik de reize over het geberghte had afgeleit, quam ik den vijfentwintighsten van Grasmaent te *Koylang*: alwaer door de sterk neergevalle regen alle velden blank stonden.

Volgens genomen besluit, om de stad kleinder te maken, en na de lantzyde met een heele en twee halve bolwerken te versterken, liet ik alle huizen, kerken en toorens, en wat ons in de weegh stont, af breeken, en alle boomen om verre houwen.

Ik deed ook dertigh duizent steenen, van twee voet lang, en een voet dik en breet, houwen; die, van wegen den arbeit, wat kostelijk vielen. In 't kort wierden de grontvesten tot deze nieuwe zeevesting uitgegraven, en de steen, kalk en hout, van d'afgebroke gebouwen, aengebraght; Voorts wierdt het werk zoodanigh gevordert, dat ik den eersten steen van den grontvest, den eersten van Zomermaent leide, en daghelix daer dapper deed aen arbeiden en mee voortvaren.

Ondertusschen ging ik met een inlandtsch vaertuigh over *Kalkolang*, na de stad *Koetzijn*, om den Heer Kommandeur Kolster te spreken, en met hem te beramen, hoe men de kantoren van *Koylang*, *Kalkolang* en *Karnopoly*, op de beste voet, tot voordeel van de Kompanjie, zou kunnen te *Koylang* bedienen.

Wanneer wy alles overleidt en vast gestelt hadden, vertrok ik van Koetzijn, na ik my aldaer drie dagen opgehouden had.

Onderweeghs overviel ons een geweldige storm: waer door ik genootzaekt wiert het water te verlaten, en op het landt te vernachten, by aldien ik niet vergaen wilde. De windt was zoo fel en hert, dat hy boomen uit d'aerde scheurde, en alles ter neer velde, wat'er ontrent stont, dat niet byzonder vast was. Dit weer duurde den meesten nacht; maer bedaerde des anderen daeghs wat. Toen vervorderde ik mijne reize, en quam den vierden dag, na mijn vertrek uit *Koetzijn*, te *Koylang* aen.

D'oorlogh was'er noch niet t'eenemael ge-eindight. Veele volken van den koning van *Travankoor* storven van ongemak. De koning was te *Mansassi*; maer de koningin onthield haer te *Koylang*.

Dewijl nu de sprake ging, dat de koning van *Travankoor*, die een groot leger by een had, zou af komen, om die van *Kalkolang* onverziens in het landt te vallen, zoo zond ik den onderkoopman *Cherdevenne*, met een brief van den kommandeur Kolster, aen den koning, om d'oorzake te vernemen: waerom hy hen met zoodanige maght op den hals quam. Maer hy braght van zijne voornaemste hovelingen bescheit, dat niemant den koning spreken moght, voor hy zijne gewoonelijke kerken-dienst in de pagode van *Soirmal* had afgedaen, dat al eenigen tijt duurde. Midlerwijle lagh het leger stil, en wiert niets in d'oorlogh gedaen.

Ondertusschen had ik te *Koylang* alles weer op een goeden voet gebragt, en was daghelix met het ophalen van de nieuwe muuren doende, die reeds zoo verre gevordert waren, dat zy een goet eind boven d'aerde waren, en haest zouden voltooit en voltrokken zijn.

Wanneer dat zou gedaen zijn, was mijne meening, om als dan na het vaderlandt te vertrekken; dewijl mijne verbondene jaren byna uit waren.

Maer na Jakob Hustart na Batavia vertrokken, en de Heer van Goens weder in zijne plaetse gekomen was, zoo raekte ik met hem over de regeering van *Toutekoryn* in krakeel: waer over ik, door last van den Heer van Goens, wederom van *Koylang* na de stad *Kolombo*, op het eilant Zeylon gelegen, most vertrekken: blijvende kapitein van Reede te *Koylang* in het bestier.

Nieuhof trekt na Kolombo.

Dewijl nu de tijt van 't jaer, dien men door geheel Indiën in het varen moet waernemen, verloopen was, zoo kon men de zee niet gebruiken: maer most de reize over lant, langs den zeekant nemen, eene streke van zestigh mylen weeghs, die zeer verdrietigh en moeielijk te reizen is: want men vint 'er nergens herbergh voor gelt: 't en zy d'een of ander Roomse dorppaep zoo goetaerdigh is, dat hy iemant in huis neemt: naerdien aldaer langs strant meest Roomsgezinde Kristenen woonen, en hier en daer staet een kerkje.

Komt te Toutekorijn.

Na eenige daghreizen quam ik eindelijk te *Toutekoryn*, daer ik het jaght Maria vond, om na de stad *Kolombo* over te steken: alwaer ik des anderen daeghs, den achtienden van Oogstmaent, des jaers zestien hondert zes en zestigh, behouden aenquam.

Te Kolombo.

en op Batavia.

Na ik my byna een geheel jaer aldaer had opgehouden, vertrok ik eindelijk, met het jaght Brederode, na Batavia, en lande aldaer, zonder voorval van eenige aenmerkenswaerdige zaken, den twintighsten van Hooimaent, des jaers zestien hondert zeven en zestigh.

Ik verbleef op Batavia den tijt van drie geheele jaren, stil en buiten dienst van de Kompanjie, en vertrok eindelijk, des jaers zestien hondert en zeventigh, van daer weer na het vaderlant.

Geduurende mijn laeste driejarigh verblijf op Batavia, ging ik gestadigh de stad, zoo buiten als binnen, bezichtigen en doorschouwen, en alle desselfs gebouwen beschrijven en na 't leven aftekenen: desgelijx alle boomen en kruiden, die in, ontrent en verre buiten Batavia te landewaerts in in de bosschen groeien. Doch verre buiten de stad derfde ik my noit alleen begeven, uit vreze voor het wilt gedierte en de wrede Javanen: maer nam altijt, in 't opzoeken van verscheide vruchten, en aftekenen van boomen, eenige, met goet geweer voorzien, tot mijn gezelschap mee: hoewel niet zonder groote moeite, ter oorzake van de dichte bosschaedjen en ongebaende wegen.

Doch eer ik trede tot het beschrijven van de gemelde dieren, boomen, vruchten, kruiden en der groote stad Batavia, gelegen op het groot eilandt *Java*, zal ik de gelegentheit van dit eilandt in 't korte verhalen, en den lezer ten toone stellen.

Eilant van GROOT JAVA.

Het eilandt, gemeenelijk en doorgaens *Groot Java* genoemt, tot onderscheit van een ander klein Java, anders *Bali* geheten, leidt ontrent zes graden bezuide de middellijn, recht tegen over het zuider eind van het groot eilandt *Sumatra*, met de straet van Sunda tusschen beide, op een afstant van vier of vijf mylen ter plaetse, daer het eilandt Dwers in den Wegh leit.

Ten Noorde leit het eilant *Borneo*, daer tusschen beide een bequame vaert voor kleine schepen en vaertuigen is: ten Ooste het eilant *Bali* of klein Java, met d'engte van *Balambuam* tusschen beide: en ten Zuiden den Grooten Oceaen.

Het strekt zich in de lengte tot ontrent hondert en dertigh of veertigh mylen uit: te weten, van de straet Sunda, tot d'engte van *Balambuam*, byna Oost en West; hoewel een weinigh zuid en noordelijker.

De breete van dit eilant is verscheiden: maer wort in zijnen omtrek op ontrent drie hondert mylen begroot.

De Noort-kust van Java heeft zeer schoone inhammen, bochten, baeyen, havens, en neeringrijke koopsteden: en

leggen

DE N

WE POORT.

leggen daer onder vele andere kleine eilanden in zee.

Het eilant Java was in vorige tijden in verscheide en vele kleine koningrijken verdeilt: naerdien ieder stad van eenigh belang onder een byzonderen koning en opperhoofdigen vorst stont en bestiert wiert. Maer heden wordt gantsch Java door twee opperhoofdige vorsten bezeten: d'een is de keizer van *Mataram*, en d'ander de koning van *Bantam*.

D'eerste bezit het grootste gedeelte des eilant, na 't Ooste: en d'ander het kleinste gedeelte na 't Weste: want na de *Mataram*, (alzoo wert de keizer gemeenelijk by d'onzen, na zijne hof- en hoofdstad *Mataram* genoemt, en anders ook keizer der Javanen en van Groot Java) eenigen der oude kleine koningen van Java, met gewelt der wapenen, had t'ondergebraght, heeft hy zedert zijne heerschappye over die overwonne gewesten, na het Ooste gelegen, uitgebreit.

De keizer, die by mijnen tijt het gebiet over het grootste gedeelte van Java voerde, was een jonge vorst, *Sousouhounan Ingelaga* geheten, en een zoon van *Sultan Mahomet*.

Onder deze twee machtige opperhoofdige vorsten moeten verscheide andere buigen: hoewel'er noch verscheide groote landen zijn, die onder byzondere eige Heeren en heerschers staen, inzonderheit langs de zeekust, daer zommige met volkome macht heerschen en gebieden. Ook staet de stad Batavia, en onderhoorige lantstreke, onder het gebiet der Oostindische Maetschappye.

Verscheide kooprijke en welbebouwde steden leggen op Java, inzonderheit op de binnenkust: als, te beginnen van 't Ooste na 't Weste, de stad *Balambuam*, *Panarukan*, *Passarvan*, *Joartan*, *Surabaaya*, *Brandaon*, *Sydayo*, *Tubaon*, *Kajaon*, *Japare*, *Pati*, *Dauma*, *Samarang*, *Mataram*, des keizers hoofdstad.

Voorts leggen langs de binnenkust van Java, Westwaerts aen de zee, de steden *Taggel*, *Charabaon*, *Dermayaon*, *Manukaon en Karavaon*. Daerna volgt de stad Batavia, die by d'onzen bezeten wordt, dier beschrijving wy aenstonts op 't korste en bondighste zullen laten volgen.

Tien of twalef mylen van Batavia leidt de vermaerde en kooprijke stad Bantam, daer d'Engelsen een loosje hebben, en den meesten koophandel drijven.

Aert en wezen der Javanen.

D'inwoonders, de Javanen, is een stout, wreet, hertnekkigh en moedigh volk; bruin van kleur, plat van aengezicht, hebben dun, kort en pekzwart hair, grote wijnbrauwen en hooge kaken. Zy roemen zich een oudt volk, en van de Sinesen herkomstigh te zijn: gelijk zy ook, als de Sinesen, kleine oogen met groote ooghleden hebben.

De mannen zijn sterk van leden, en wel tot den oorlogh geschikt: de vrouwen vallen doorgaens klein.

Kleding.

De mannen hebben een katoen kleetje, twee of driemael om 't lijf geslagen: dat luiden van vermogen met gout geçiert, of gebloemt of gestreept dragen.

De vrouwen hebben het kleetje van onder d'armen tot aen de knien. Anders loopen zy naekt, en bloots voets.

Zommige mannen hebben twee of drie vrouwen: en houden daer en boven noch verscheide bywijven, na een ieders staet en vermogen.

Zy maken weinigh zwarigheits van liegen en bedriegen.

Godsdienst.

De aenzeegelege Javanen zijn Mahometanen van leere, die zy voor ontrent hondert en vijftigh jaren aengenomen hebben. Te landewaerts woonen noch meest heidenen, die niet eeten, dat leven ontfangen heeft.

Zy houden hunne raetsplegingen als de hitte over is, tot midden in der nacht.

Vruchtbaerheit des eilands van Java.

Het eilant is doorgaens zeer vruchtbaer; maer om d'onbereisbare en ongebaende wegen van binnen by velen noch onbekent.

Men heeft'er zeer hooge bergen, die met hunne kruinen boven de wolken uitsteken, inzonderheit de peperbergh na 't Zuide.

Daer zijn ook groote wildernissen en bosschen, die den onzen noch ten vollen niet bekent zijn.

Tusschen Batavia en Bantam, na 't Noorde, leggen volkrijke landen en schoone rijsvelden, en vol tam en wilt vee.

Daer valt zout en zwarte peper; maer

maer is zoo goet niet, als de Malabaerse peper: ook rijs, en byna alle Oostindische vruchten in overvloet.

In de bosschen vallen vele schoone vruchten, die alle te Batavia ter merkt gebraght worden.

Men heeft'er veelerlei visch, en verkers, ossen, schapen, en ander tam vee, die schoon en smakelijk vleesch hebben. Daer is ook veel gevogelte en wilt gedierte: en in de bosschen schrikkelijke groote en boose tygers, rhinosters, en andere wreede en wilde dieren. In de rivieren houden ook krokodillen, Kaymans by d'Indianen genoemt.

Temper der lucht en saisoenen des jaers.

Wat belangt de lucht van deze landouwe, die is, mijns oordeels, zoo matigh, getempert, frisch en gezont als elders in gantsch Indiën. D'Ooste en Weste winden waeien aldaer het gantsch jaer langs de wal, met de gemeene lant- en zee-wint.

De getijden of saizoenen hebben hunne verandering aldaer, even als in Europa: uitgezondert dat de zon den inwoonders tweemael boven het hooft schijnt.

De zoetste tijt van 't jaer begint in Grasmaent, en duurt, met een doorgaende Ooste wint en helderen hemel, tot Slachtmaent toe: als wanneer de stormtijt begint aen te komen, met een donkeren lucht en regen, die bywijlen drie of vier dagen, en meer, achter malkanderen aenhoudt, en al het lage lant blank en onder water zet: waer door het meeste ongedierte gedoot en weggenomen wort, dat anderzints groote schade aen d'aertgewassen zou doen.

De stormtijt eindight in Grasmaent: als wanneer men weer een klaren hemel krijght.

In Wintermaent nemen d'onguure Weste winden daghelix meer en meer toe: en kan de zee dan naulix bevaren worden.

In Sprokkelmaent waeit de Weste wint met ongestuime vlagen: en de wegen worden week en waterrijk. Dan weerlight en dondert het met felle slagen.

In Lentemaent wort'er weer gegezaeit: deze maent verschaft ook smakelijke fruit.

In Bloeimaent is het aldaer de zoetste tijt van 't jaer.

In Hooimaent is de rijs en het zuikerriet rijp.

In Herfstmaent is'er de zon op het heetste

In Wijnmaent zijn'er de bosschen vol vruchten.

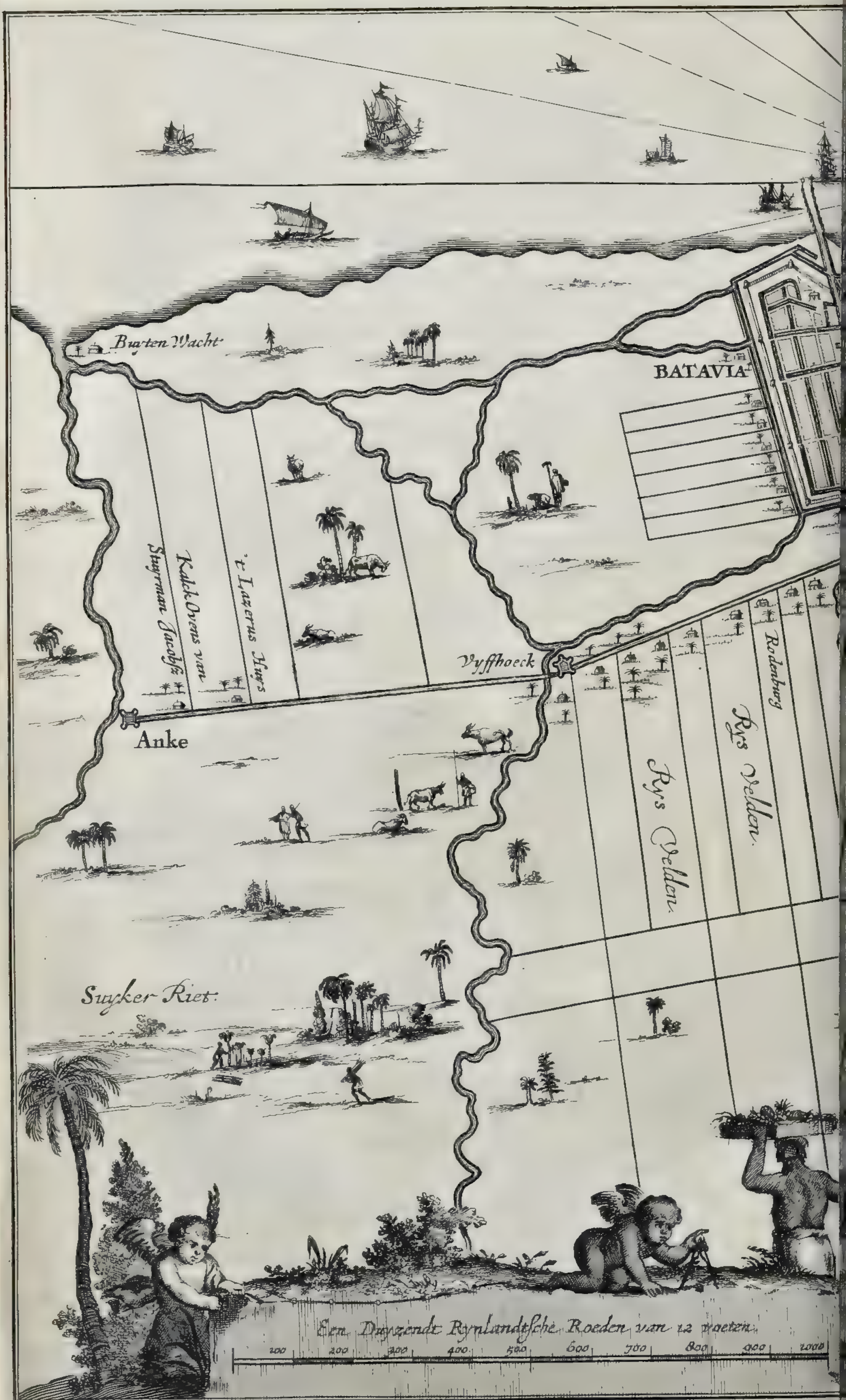
De temper en matigheit der lucht veroorzaekt aldaer zoodanige vruchtbaerheit en voortteeling van alle dingen, dat'er weinige landen gevonden worden, of zy zullen gewilighlijk voor den rijkdom van dit gewest wijken: want waer wort'er meer vee en gevogelte van allerlei slagh en aert, als ook zee- en rivier-visch, en het geen in schulpen en hoorens steekt, (dat God de Heer tot onderhoudt van 's menschen leven geschapen heeft,) als aldaer in en om dit eilant gevonden?

De versche wateren, die de stad Batavia in twee wijken van een scheiden, en met hunne klare en blinkende stromen uit de toppen van het geberghte komen nederdalen, verdeelen hunnen loop in verscheide spruiten of scheuten. Deze spruiten doorsnijden en doordringen d'omleggende landtstreke, en komen weder omtrent Batavia te zamen: alwaer zy zich door eenen mont in de ruime zee uitgieten, en het al verquikken, wat zich langs haren groenen waterkant, en in de stad en haven ophoudt.

Stad BATAVIA.

DE stad Batavia, alzoo by d'onzen voor vele jaren, in hare eerste opbouwing, genoemt, wiert te voore, en noch heden by de Javanen en Sinesen, *Kalappa* geheten, te weten, na de vrucht van zekeren palm- of kokosboom, die daer ontrent overvloedigh voortkomt, en in de wildernis plagh te groeien: wiens vrucht de Javanen *Kalappa* noemen. Anders wordt de stad ook den naem van *Jakatra* by de Indianen gegeven, welke naem afkomstigh schijnt te zijn van zeker boomgewas, dat d'Indianen *Jakkas*, en de Hollanders Schrookzak noemen.

Niet lang voor de komste der Mooren of Mahometanen in Indiën, was Batavia slechts een open vlek, en wiert door Heidense menschen bewoont. Eerst was het slechts met staketten van bamboe-

Buyten Wacht
BATAVIA
Kalck Ovens van
Stuyrman Jacobsz
't Lazerus Huys
Vyffhoeck
Anke
Rodenburg
Rys Velden.
Rys Velden.
Suyker Riet.
Een Duyzendt Rynlandtsche Roeden van 12 voeten.
100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

't Nieuwe huys van H.r Bisschoff
Kalck Oven vande Mey
Ansjol
Speelenburg
Javaens
Ambon
Kosfallen
Nieuwe ge Planta:
Saag-land.
Quartier
Maslands
Iacatra
Rys Velden.
Pampier molen
Suyker Riet en Rys Velden.
Van Hoorn
Noordwyck
Briel
Nieuwe Plantage
Buyten Wacht
Rys Velden
Landt Caerte van BATAVIA met haer onder hoorende Forten
J. N.

bamboesen gesterkt; maer is allengs tot een stad aengegroeit, wanneer de inboorlingen het oorlogh tegen den koning van Bantam en andere nagebuuren hadden opgenomen, en loffelijk uitgevoert.

De stad Batavia leit op vijf graden 50. min. zuider breete, aen de binnenkant en Noortzijde van het eilant Java, op een effen, doch lage en morassige vlakte. Zy is van vore, ten Zuide, met een eilantrijke zee, en van achteren, ten Noorden, met schoone bosschen en hemelhooge bergen omringt. Zy wordt met een riviere in de lengte doorsneden, en in twee wijken verdeilt: leit in een vierkanten muur, van karaelsteen, beslooten, die met twee en twintigh vaste bolwerken en punten gesterkt is: met name: *Amsterdam*, *Middelburgh*, *Delft*, *Rotterdam*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Vyanen*, *Gelderlant*, *Catzenellebogen*, *Oranje*, *de Nieuwe Poort*, *Hollandia*, *Diest*, *Nassou*, *Zeelant*, *Uitrecht*, *Vrieslant*, *Overyssel*, *Groeningen*, *Zeeburgh*, *Kuilenburgh*, en *Middelpunt*.

De barmte, onder de muur, is met dikke schaalen beschooit, en wiert des jaers zestien hondert en zeventigh met een hegge van witten hagendoorn, van drie voeten breet, en ontrent vier roeden van de muur, beplant.

De stad heeft in hare muuren vier voorname poorten: waer van twee zeer kostelijk en bouwkunstigh aen de Zuidzyde opgemaekt zijn. D'eene is geheten de Nieuwe poorte, en d'andere Diest. D'eerste wierdt des jaers zestien hondert een en dertigh, en d'andere des jaers zestien hondert zeven en vijftigh, door den vermaerden bouwmeester en landtmeter, *Johannes Listing*, gemaekt. De derde poorte staet aen d'Oost-zyde, en heet Rotterdam, en de vierde, Uitrecht, aen de Westzyde.

De stad Batavia is aen of in een zeeboesem, of bay gelegen, die ten Ooste tot aen een hoek of kaep, *Karowan* genoemt, en ten Weste tot aen den Ruigen Hoek strekt, na de stad Bantam toe, die, ontrent op een zelve streke, twalef mylen van daer leit.

Binnen en buiten deze bay leggen zeventien of achtien eilantjes: alwaer de bulderende baren van de zee tegen aen ſtooten, en, met daer op te breken, hare gramſchap afleggen: waer door meer als duizent ſchepen aldaer het gantſch jaer door op de ree vry en veiliger voor alle winden bevrijt kunnen leggen, als elders in de gantſche werelt.

Kleine vaertuigen en ſpeeljaghten loopen dicht aen den wal, en zetten zomwijlen in de modder, zonder een anker te laten vallen: of in den binnenkant, aen wederzyde van de rivier, daer beter gront is: welker waterloop met twee hooge bakens wort aengewezen.

De riviere is aen beide zijden met zware ſtukken van korael-ſteen afgedijkt, tot dicht aen den boom, die allen avonts ten negen uuren toegeſlooten, en met ſoldaten bewaert wort, die ontrent het tolhuis een ſterke krijghswaght hebben. En ten einde de doortoght der genoemde riviere wat zou ontlaſt worden, wierdt aldaer, des jaers zeſtienhondert zeven en zeſtigh, een nieuwe haven afgepeilt, alwaer de jonken en kleine zeejaghten bequamelijk konnen leggen. Alle vaertuigen, die door den boom komen, moeten zekere tol betalen. De zouthaelders geven een, en de ſteenhaelders twee realen.

Boom. Have

De ſtad is met breede buitengrachten omringt, die op zommige plaetſen zoo diep zijn, dat'er niet te gronden is: inzonderheit wanneer de zee haer met een ſpringvloet tegen de ſtromende riviere aenzet, dan ſtaet het water doorgaens met den boort van de barmte gelijk, en houdt eenige ſtraten buiten de ſtad mee blank en onder water: waerom men dezelve dan qualijk gebruiken kan.

Alle blokken, erven of perken der ſtad zijn, na gelegentheit van haren aert en plaetſe, wel geſchikt en fraei geleght: want de meeſte huizen hebben luſtige achter-plaetſen en ſchoone hoven, die met boomen, en veelerhande kruit en bloemen beplant, en met waterputten, pompen en bequame gemakken verzien zijn.

De

Tygers Graf

De ftraten leggen alle op een rechte lijn, en zijn doorgaens dertigh voeten breet, en aen wederzyde, buiten de leningen der huizen, met een voetpat van gebakken fteenen beftraet.

Men heeft'er acht, zoo rechte als dwersftraten, die alle dicht betimmert zijn, en wel bewoont worden. Waer onder de Prinfe-ftraet een van de voornaemfte is. Zy loopt uit het middelpunt van de burght of kafteel, regelrecht op het raethuis aen, en wort met twee dwarsgrachten doorfneden, en in drie deelen verdeilt.

Naeft de Prinfe- volght de Heereftraet, die haer begin aen de Noordtzyde van de binnen-gracht tegen over het kafteel heeft, en ftrekt haer, met eene rechte ftrepe, na het hert van de Nieuwe poorte toe.

D'eerfte dwersftraet aen d'Ooftzyde der ftad voert den naem van den gewezen lantdroft *Jan Firment*, mifschien uit oorzake hy de meefte huizen aldaer op zijne koften heeft doen bouwen.

De tweede wort de Merktftraet genoemt: daer de derde, de Petavijnsftraet geheten, tegen aenziet.

De vierde is de Gafthuis-ftraet. In het inkomen uit het kafteel van de Prinfe-ftraet, is de Prinfen-fteegh, aen de linke-hant.

Alle deze ftraten en ftegen voornoemt leggen aen d'Ooftzyde van de groote riviere, daer wy nu zullen met gedaghten overvaren, en aen d'andere zyde weer te lande treden.

Aldaer zietmen de barmte wijd en breet met boomen beplant, en dicht betimmert. De huizen ftaen'er alle op een rechte lijn, en loopen dicht op de poorte van Dieft.

D'eerfte ftraet, in dit gedeelte der ftad, is de Jonkers-ftraet, die door een dwers-gracht in twee ftraten wort verdeelt.

De tweede ftraet loopt dwers door dit deel der ftad heen, en begint van de Punt Uitrecht: waerom zy ook de Uitrechtfe ftraet genoemt wort.

Wy zullen weer terugh treden, en de binnen-grachten en burghwallen, bezien, die de ftad geen klein gemak en çieraedt toebrengen.

Men telt'er in alles vijftien grachten: waer onder de Tygers-gracht de alleraenzienelijkfte, in heerlijke huizen en gebouwen, is. Zy is aen wederzijde dicht betimmert, en, gelijk meer andere, met veelerhande boomen beplant, die hun groen gewai wijd en breet uitbreiden, en den wandelaer zommiger wegen, met hun luftige, dichte en lommerrijke fchaduwe, daer geen zon kan doorfchijnen, verluftigen. D'oever is met gehouwe fteenen ten water uitgetrokken, die meeftendeel anderhalve voet breet zijn. Zy is op vier plaetfen met vier overwelfde fteene bogen, van twalef voeten breet, overflagen. Op het eind is een houte brug: gelijk aenftonts zal gezeit worden.

Nu zullen wy van de ftads binnengracht, achter de huis-timmerwerf, alwaer ook de gefchutgietery ftaet, beginnen.

Deze gracht heeft drie bruggen.

Daer aen volght de Kaymansgracht, met vier bruggen.

De derde is de Tygers-gracht, daer vijf bruggen van koraelfteen over leggen: uitgenomen d'eene voornoemt, die na 't Zuide leit, en van hout is.

D'eerfte dwers-gracht is de ftads binnen-burghwal, met eene brugh. Daerna volght de Groene gracht, zonder overgang of brugh.

De derde wort de Leeuwinne-gracht genoemt, en loopt onder zes bruggen door, van de Middelpunt af, regelrecht na de Rotterdamfe poorte toe.

Ten leften volgt de Binnen-gracht, met eene brugh overflagen.

Deze zijn alle de binnen-grachten en burghwallen van de Ooftzyde der ftad.

Nu volgen de grachten van de Weftzyde.

D'eerfte is de Jonkers-gracht, met drie bruggen.

De tweede wort de Rinoftersgracht genoemt, en heeft ook drie bruggen.

De derde is de ftads-binnengracht, daer drie bruggen overleggen.

D'eerfte dwarsgracht na 't Noorde, is de ftads binnen-gracht.

De tweede ftoot tegen de timmerwerf aen, en wort de Javaenfe gracht genoemt.

De derde heet de Sineefe gracht, die eene brugh heeft.

Op mijne aenkomfte te Batavia heb

heb ik eenige maenden op deze gracht gewoont, ten huize van een burger, Marten Klaesz., gebynaemt d'Yrsman, Alwaer ik deze gracht aftekende, volgens de nevensgaende afbeelding, tot aen de muur van het kasteel toe.

De vierde dwers-gracht begint van de Punt Vrieslant, en loopt regelrecht onder drie bruggen door, na de Nieuwe Brugh en Visch markt toe.

Daerna volght de stads-binnengracht, met eene brugh.

Deze zijn alle de grachten en burgwallen van de gantsche stad: daer in alles zes en vijftigh bruggen overgeslagen zijn, die meestendeel met koraelsteen en bequame boogen opgemetselt zijn: behalve die over de buiten-grachten geleit, en met valbruggen en hoge staketsels, versterkt en toegetakelt zijn.

Gemeene Gebouwen der stad.

KRUIS-KERK.

ONder de gemeene gebouwen der stad is de Kruiskerk zeer naemhaftigh en aenzienelijk, die des jaers zestien hondert en veertigh van witten korael-steen opgemetselt en bouwkunstigh gestight is.

In het midden van het dak staet een toorentje, dat zeer aerdigh met booghstijlen en yzerwerk, onder den weerhaen, verheven en overtogen is.

Het heeft slechts eene klok, die niet geluit wort, dan als men preeken zal.

De hoek- en bovenste steenen, op de spitsen van de gevels, zijn alle met heerlijke en prachtige çieraedjen uitgehouwen, en boven op de punt met cherubijnen gestoffeert.

Maer de tijt, die het al met zijne stale handen verbrijzelt, heeft dit gebouw, in korte jaren, niet weinigh van zijnen uitwendigen luister ontbloot, door de lucht, die yzer en stael verteert, en hier in deze gewesten veel hongeriger toehapt, als in de landen van Europa.

De preekstoel en zitplaetsen der overheden en bevelhebbers, zijn alle zeer net gemaekt, en met yzer en ebbenhoute stukken treffelijk uitgestreken.

De vergaderkamer, alwaer de kerkenraet t'zamen komt, is met dezelve netheit en pracht van bouwstoffe gemaekt.

Dit gebouw is van binnen zeer ruim en luchtigh, en met vijf kopere kroonen verçiert, die uit Hollant gebraght, en aldaer opgehangen zijn.

In d'andere wijk der stad wierd, by mijn aenwezen, eene nieuwe kerke gebouwt, daer daghelix dapper aen gearbeit wiert. Het metselwerk was toen meest voltoit, en van gebakken steen çierlijk opgehaelt.

Op het kasteel is ook een achtkantig kerkje, dat des jaers zestien hondert vier en veertigh begon gestight te worden. Het is van binnen zeer licht en helder, en met een plat dak overdekt, dat op twee houte zuilen rust. De vloer is met witte en blaeuwe geslepe steenen, çierlijk en kunstigh toegeleidt. De bovenste luchtgaten zijn met schone gebrande glazen, en beneden met gespouwe rottings, na de wijze van Indien, verçiert en geestigh uitgestreken. Het gestoelte, en wat'er meer gezien wort, is van Kijaaten, en ander kostelijk hout, onverbeterlijk gemaekt.

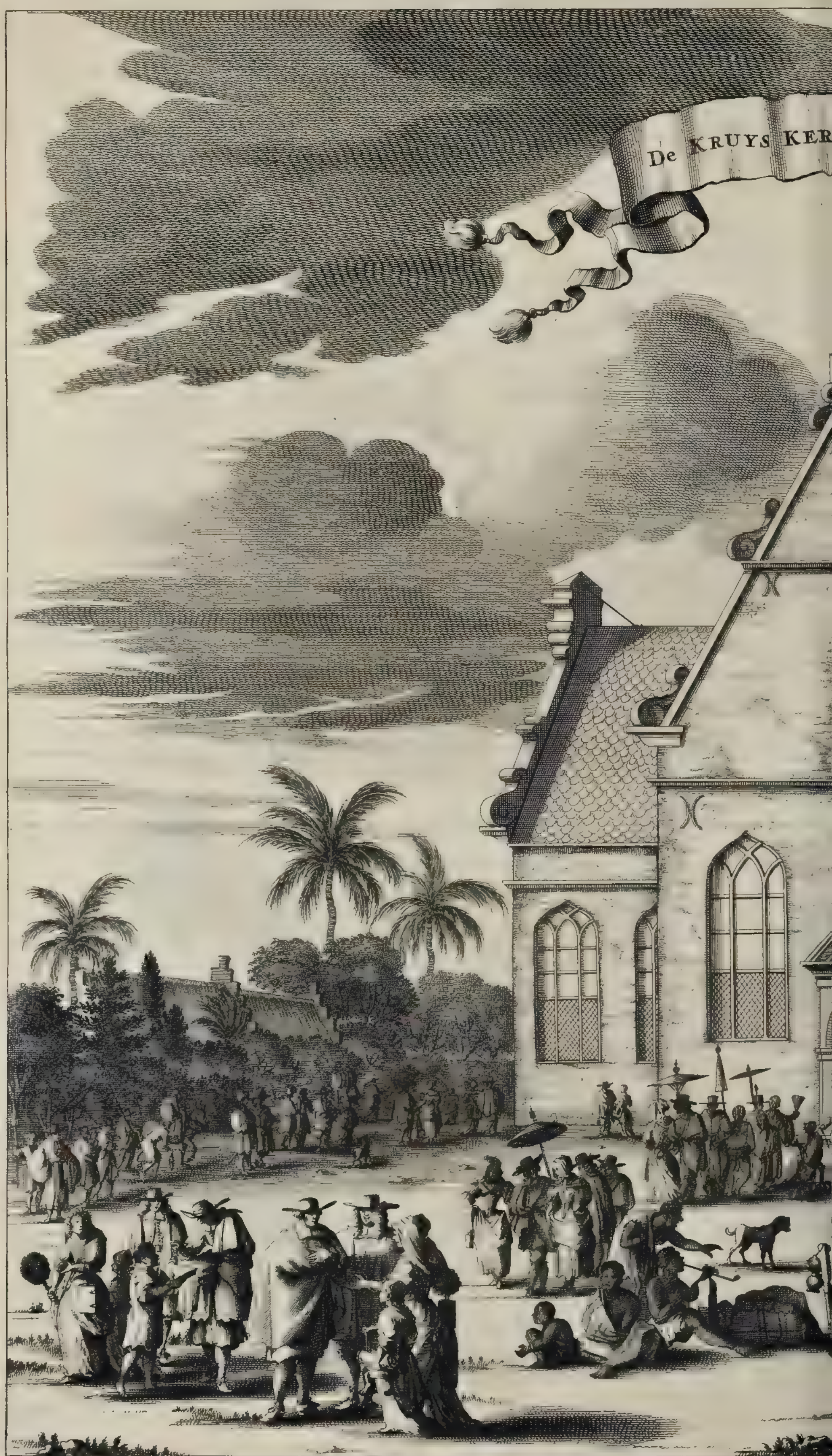
RAETHUIS.

HEt raethuis staet byna in het midden en hertje van de stad, op een groot en effen plein. Het wierdt op het jaer zestien hondert en twee en vijftigh van gehouwen en gebakken steen gebouwt, heeft twee verdiepingen, en gaet met een wendeltrap na boven. D'ingang is recht in het midden, en, na de Korintische orde, bouwkunstigh opgehaelt, en boven met een steene wandelry verzien en gekroont: daer men uit d'opperzael kan intreden, en na buiten zien.

Als'er hals-recht gedaen wordt, dan recht men voor het raethuis een schavot op.

De vensters van dit huis zijn alle, na de mate van het werk, zeer hoogh en heerlijk, en met glazen en yzere tralien, verlicht en toegestelt.

Aldaer hebben de Heeren Raden van den gerechte hunne zitplaetsen en vertrekken: desgelijx de Heeren Schepenen, Weesmeesters en bevelhebbers van

De KRUYS KER

ATAVIA

RAET of STADTHUYS.

van geringe zaken: beneffens de Heeren van den burgerlijken krijghsraet.

De binnenplaetſe is aen wederzyde met een hoogen ſteenen muur, op een breede voet, met dubbelde zuilen, bouwkunſtigh beſloten: alwaer de geweldige hooftman, met andere dienaers van den gerechte, hunne wooningen hebben. Daerneffens is de boeien en bekommer kamers.

Aen den Weſtkant van den ingang woont de ſtokwaghter met zijn volk.

Dit werk wierdt by mijn tijt alles vernieuwt, met een heerlijk aenzien, na het groot buiten-plein. Het ſtrekt zich van de Tygers-gracht tot aen de Heeren-ſtraet.

GASTHUIS.

HEt gaſthuis ſtaet op den kant van de groote riviere, die door de ſtad ſtroomt, tuſſchen de Nieuwe poorte, en tuſſchen de poorte Dieſt. Daer in worden alle zieken en kranken, die anders geen middel hebben, om van te leven, ingebraght: zoo dat'er bywijle meer als twee of drie hondert te verzorgen zijn, die alle met bequame ruſtplaetſen en vertrekken gerijft kunnen worden.

Ook zijn'er huizen en gebouwen voor d'opzienders, en hun gevolgh en dienaers, die alle zeer zindelijk gehuisveſt zijn. Aldaer woont de geneesmeeſter, apteker, wondtheeler, ziekentrooſter, boekhouder, ſchatmeeſter, en oppaſſer met zijne ſlaven, die het huis helder en ſchoon houden, en den zieken handtreiking doen en verbedden.

Alle deze luiden worden van de gemeene Maetſchppye onderhouden en rijkelijk beloont.

Behalve deze zijn'er noch drie voorname Heeren van dezelve Maetſchappye geſtelt, die op alles toezight hebben, en ieder weke de ſchouwe doen, en onderzoeken wat'er omgaet: inzonderheit of'er ook zieken bevonden worden, die wederom dienſt kunnen doen.

Binnen het beſtek van den muur is

een plein, met boomen beplant, tot verlusting en verquikking: alwaer men na de riviere kan uitgaen, en langs eene houte steiger in het water klimmen, om zich te ververschen.

De krankbezoeker doet'er des morgens en des avonts het gebedt, het welk met het luiden van eene klok, die in eene dak-tooren hangt, aengevangen, en met een geestelijken lofzang geeindight wort.

De preeke wort alleenlijk des zondaghs gedaen, door eenen voorlezer: waer in een iegelijk gehouden is te verschijnen, 't en zy door zwakheit belet, om uit den bedde te gaen.

SPINHUIS.

DAer is ook, tot temming van het lichtveerdigh, ondeugend en ontuchtigh vrouwvolk, een spinhuis of tuchthuis opgereght.

Het heeft nergens geen uitzicht, als na den Oostkant van de burghwal: alwaer eenigh yzer traliewerk in de deure gemaekt is, dat van binnen met een houten venster, (dat niemant als d'opziender ontgrendelen kan) bebolwerkt is. Aldaer wordt d'onkuisheit geboeit en opgesloten, en gestadigh aen het werk gehouden, om hare lichtvaerdigheit te betreuren, en een leven te leiden, dat eerlijken luiden gene hinder noch ergernisse toebrengt.

Over den omslagh van dit huis zijn, uit de wetvergadering der schepenen, twee Heeren gestelt, die 't zelve in orde houden, neffens een vrouwspersoon, om het huis te bewaren, en het volk op een taxt te zetten, die zy alle daeghs moeten afdoen, of hebben de geesselzweep te verwachten. Maer zware misdaden, die de tuchtelingen komen te begaen, worden aen den raet van den gerechte opgedragen.

Alle Zondaghs wort'er voor dit lichtveerdigh vrouwvolk, om haer de vreze Godes in te scherpen, eene preke gelezen, in tegenwoordigheit van de voornoemde Heeren, die een iegelijk, op zware straffe, moet gehoor verleenen.

VLEESCH-HALLEN.

DIcht op de kant van de rivier, over 't water, staen twee vleeschhallen of slachthuizen, die op palen en houte stutten gevest, en met klaten planken beschoten zijn, onder een verheven pannendak. Alle vuilighe-den, die het slaghten der beesten gemenelijk met zich slepen, kunnen bequamelijk in de rivier gesmeten worden.

Alle weeke wort'er, tot gerijf der inwoonders, tweemael geslagt. De slaghters hebben ieder daer byzondere banken, om het vleesch uit te veilen, voor zoodanige waerde, als daer d'overheit het op gestelt heeft: hoewel de meesten het zelve na hun goetdunken en welgevallen verkoopen, zoo dier als ze kunnen.

Het runtvleesch gold by mijnen tijt vier stuivers het pont: desgelijx het verkenvleesch: maer het schapenvleesch is'er dierder: uit oorzake rijke luiden daer zoo veel voor betalen.

Al het vee, dat'er geslaght wordt, moet door den pachter gewaerdeert of getaxeert worden: waer van de slaghter, zonder eenige tegensprake, de tiende penning betalen moet. Maer ingevalle de waerdye te hoogh genomen was, na het oordeel van alle de slaghters, zoo moet de pachter het zelfste voor den eigensten prijs behouden.

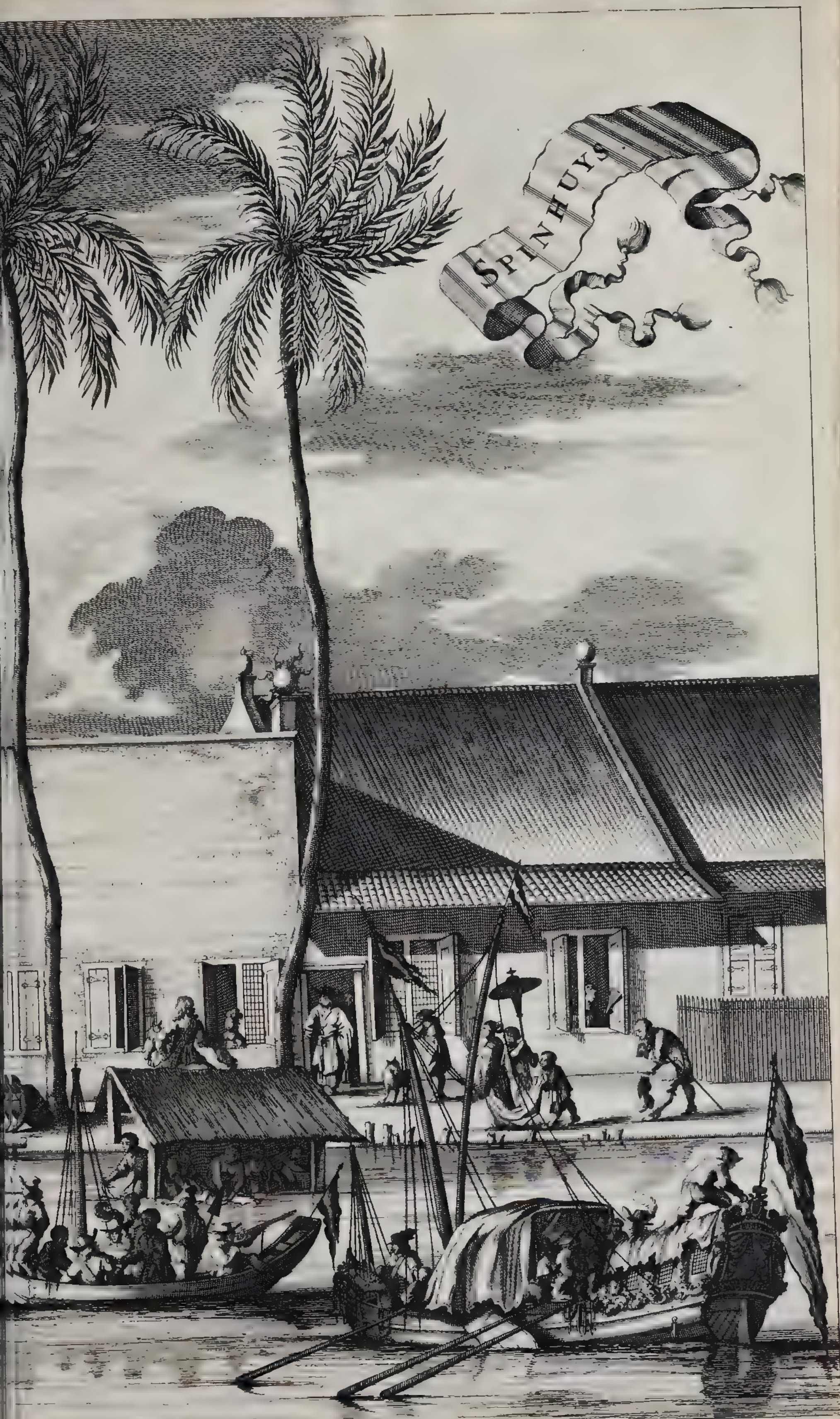
Gemaekte Kleeren, en *Stoffe-merkt.*

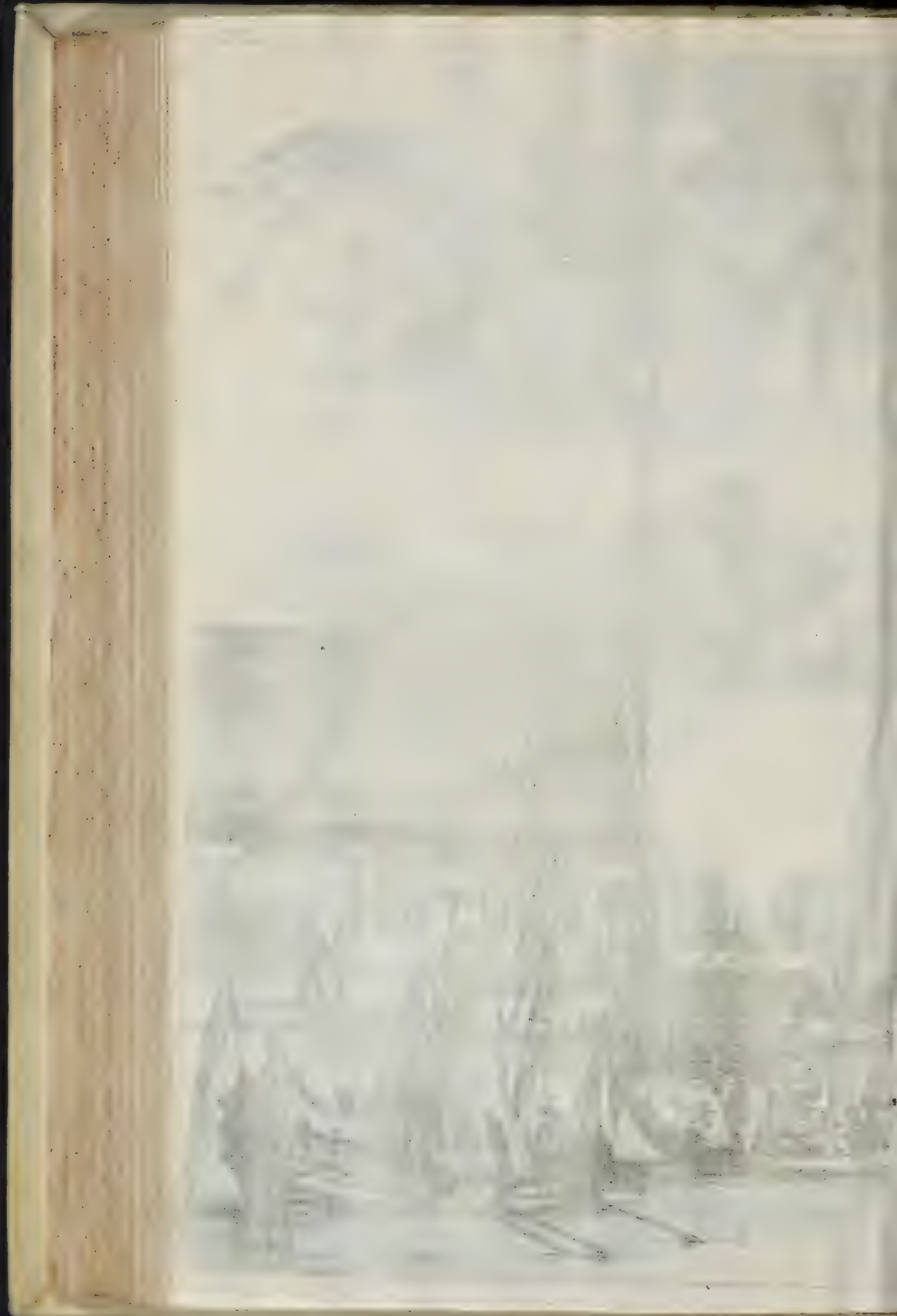
AEn den Westkant van het groot pleyn, na d'eene zyde, tegen het raethuis, staet een huis of beurs, daer in allerhande stoffen en gemaekte kleeren, geschildert en ongeschildert lywaet, beneffens veelerleie krameryen, en winkelwaren, door de Sinesen verkocht worden.

De Sinesen hebben aldaer hunne byzondere winkels, daer voor zy alle maenden drie rijxdaelders aen den pachter betalen moeten, die gehouden is van den ontfang rekenschap te doen, en het huis schoon en klaer te houden.

Dit

SPINHUYS

Het SLAGHT ofte
op BATAVI

AAL

Dit huis of deze beurs is van hout opgebouwt, en met kijate deelen beschoten, die na boven toe aen het dak getralijt zijn, om lucht te scheppen.

Het heeft van binnen vijf doorgangen, die aen wederzijde in onderscheidelijke winkels verdeelt zijn: en van buiten vijf ingangen, die nacht en dag open staen: dewijl de koopluiden des avonts hunne waren opkramen, en des morgens die weer voordoen en ten toon stellen, voor een iegelijk, die lustigh is wat te koopen: daer de Sinesen eenen iegelijk, met ongemeenen yver, toe aenlokken: 't geen hen niet scheelt of het met bedrogh of oprechtigheit toegaet: indien'er slechts voordeel aen vast is. Dies men daer voorzichtigh moet te werk gaen: of men wort bespot.

Men kan aldaer anders zijn gerijf beter bekomen, als elders, daer dat volk zijne groote winkels heeft, en geweldigh op zijne achtbaerheit schijnt te staen. Inzonderheit wanneer het iemant aentreft, dien zijn baetzuchtigen aert vreemt en onbekent is.

Stads Paerden-stal.

AEn d'Oostzyde van het stadhuis is een aenzienelijk gebouw opgerecht, en geschikt tot een stal voor de paerden. Het is gantsch, van onderen tot aen den top, van gebakken steen opgemetselt, en çierlijk uitgestreken, onder een hoogh pannen-dak,

Het is van binnen met rekken, kribben en draeiboomen, zeer wel verzien, en doorgaens met grove hartsteenen beleit, die met goten en verheven stallingen zoodanigh gemaekt zijn, dat men de mist van de paerden met gemak kan weghnemen, en verspoelen.

De ry-plaetse is heel luchtigh en breet: desgelijx de deuren: alwaer men aen beide zijden in en uitrijt.

D'eene deur staet na het Zuide, dicht op den kant van de stads binnengracht: waer door de paerden te water worden geleit en gewasschen.

Behalve de koets en wagen-paerden, staen aldaer gemenelijk meer als

 hon-

hondert ſtuks op ſtal, die daghelix door berijders worden afgeright.

De beſte paerden komen uit Perſien en Arabien, en koſten de Maetſchappye aldaer veel gelts: zoo dat d'onzen menighmael voor ieder paert 200. rijxdaelders en meer, moeten geven, die noch nergens na van de beſte ſtal is: want de beſte paerden willen de Perſianen om geen gelt afſtaen.

Het is aenmerkens waerdigh, hoe zindelijk de Perſianen dezelve opqueeken, en, zonder ſlagen, na hun hant wennen. Dierhalve laten zy zich van onze ſtalmeeſters, die in 't gemeen met ſcherpe ſpooren en ſlaghriemen gewapent zijn, zeer langzaem en traeg temmen, en toomkeerigh maken, eer zy al doen wat een ruſtigh en afgerecht ros toekomt, om zijnen berijder in geen gevaer van het leven te brengen.

Van Japara, en andere plaetſen, op het eilant Java gelegen, worden ook vele paerden op Batavia gebraght: maer moeten in alle deelen voor de Perſiaenſche paerden wijken.

Zommige laten hen wel en gemakkelijk handelen, en doen hun dingen treffelijk, wanneerze ſlechts van den beginne af, door een goeden pikeur, worden afgeright. Maer het meeſtendeel is de bek al gebroken, eer zy op Batavia komen.

D'inboorlingen berijden die alle met een watertoom, waer aen de ketten zoo hecht geklonken is, dat men die niet verſchakelen kan. Hier door ſlaen hunne paerden de kop in de lucht, wanneer men die met gene loſſe teugel wil laten loopen. Om hen dit gebrek t'ontwennen, zoo gebruiken onze berijders den ſpringriem, daer dit moedige dier door getemt wort.

Het Sinees Sieken- en Oude-Mannen Huis.

OP de Rhinoſters-gracht, allernaeſt het ſpinhuis, ſtaet het zieken en oude-mannen-huis der Sineſen.

De plaetſe is met een hooge ſteenen muur

YS op
IA.

muur besloten, en heeft bequame vertrekken, en een lustigh voorhof, om de zieken te verquikken.

De bouw wierdt op het jaer zestien hondert zes en veertigh begonnen en voltooit. Daer in worden alle zieken en ouderlooze weezen, als ook die gene nootdruft hebben om van te leven, ingebraght, en uit de gemeene middelen onderhouden.

Die toneel-speelen of vuurwerken aenrechten, of trouwen, of hunne dooden begraven, moeten aen dit huis de gerechtigheit, daer toe staende, betalen. Ook wort'er van de rijke Sinesen, binnen hun leven, en by uitterste wil, veel bygebraght. Dies dit huis een goet inkomen heeft.

D'opzicht is aen twee Neerlanders, en aen twee Sinesen, bevolen, die, nefsens eenen Sekretaris, orde op het geen stellen, dat moet gedaen en gelaten worden.

Weeshuis.

OP het eind van de West-kant van de Rhinosters-gracht, staet het Weeshuis: waer in alle ouderlooze kinderen, die hunne ouders in hunne kintsheit verlooren hebben, opgevoet en groot gemaekt worden.

Het is met een hoge steene muur omringt, en van binnen met bequame vertrekken voor de bedienaers der wezen verzorght.

Dit huis heeft, mijns wetens, tot noch toe gene inkomst; maer heeft zijn onderhoudt van den daghelixen gift en godspenning.

Stads Meesters en Konstenaers huis.

AEn d'Oostzyde, in eene hoek van de stad, is het begrijp of woonplaetse van alle kunstenaers en handtwerksluiden, die in dienst van de Maetschappye zijn: als huistimmerluiden, molenmakers, metselaers, geschutgieters, steenhouwers, beeltsnijders, steenleggers, schilders, spiegelmakers, glasblazers, draeiers, metaelbranders, landtmeters, ingenieurs of

vernuftelingen, goutproevers, letterſnijders, tinnegieters, waterwerkers, kaertemakers, tekenaers, enz. Alle deze luiden hebben aldaer bequame ruſt en arbeit-plaetſen: behalve die der Maetſchappye lijf-eigen zijn: alwaer drie Duitſchen het gezagh over hebben, om die aen het werk te houden.

Daer is noch een wondtheeler en ſchoolmeeſter, die des avonts het gebedt onder de timmerloots doet: alwaer een ieder, op verbeurte van zekere boete, gehouden is te verſchijnen.

Alle deze luiden ſtaen onder het gezagh van den bouwmeeſter dezer ſtad, die aldaer een zeer ſchoone wooning heeft, beneffens eene ſchrijfkamer voor twee klerken.

Alle die, om hunne bedreve misdaden, verwezen zijn, om eenige maenden of jaren in de ketting te gaen, werden aldaer geklonken, en door eenen ſterken krijghswaght bewaert, en tot zwaerder werk aengewent.

Deze plaetſe wordt des avonts ten negen uuren toegeſloten, en door lijfeigene ſlaven van de Kompanjie bewaert, tegen allen oploop en onraet, die onder zoo vele verſcheide menſchen lichtelijk zou kunnen veroorzaekt worden.

Aldaer had ik ook voor eenen tijt mijne ruſtplaetſe en kamer; alwaer ik deze beſchrijving van de gantſche ſtad Batavia, en wat daer ontrent getekent is, ontworpen heb.

Pakhuizen van zeil en touwerk.

NA den zeekant, in het inkomen van de groote riviere, aen de rechte hant, is eene bequame plaetſe tot de ſtoffen en gereetſchappen van den opbouw der ſchepen en zeejaghten geſchikt, die te Batavia, en voornamelijk aen het eilant Onruſt, opgebouwt en vertimmert worden.

Aldaer ziet men de pakhuizen voor zeil en touwerk: als ook de ſmits en blokemakers winkels: en het huis van den Uitruſtmeeſter. Dit is een zeer hoogh en ſterk huis, van gebakken ſteenen opgemetſelt, en met fraeie kamers en plaetſen verzien.

In het midden van de deur, na de ſtad, is een ſchrijfvertrek, daer de boeken gehouden worden: met een gemak voor zee- en paskaert-makers.

Aen deze werf worden alleenlijk kleine jaghten en roei- en vlotſchuiten gebouwt, die men gebruikt om na de ree te varen, als'er wat te laden of te loſſen is. Maer de groote ſchepen worden aen het eilant Onruſt vertimmert, dat ontrent een myle van Batavia, na 't Weſte, leit. Het is ſterk beſchanſt, en met ruime pakhuizen voor grove waren, daer de ſchepen mee geballaſt worden, verzorght.

Lijnbaen.

DE Lijnbaen leit tegen de timmerwerf over, in de hoek der ſtad: alwaer de touwdraeiers op den binnenbarm een lange en luſtige loopbane hebben, onder het geway en lommer van grote nooteboomen.

Hunne wooning ſtaet'er tegen over, op een klein eilant: alwaer de weverye mee aen vaſt is.

Daer langs, weſtwaerts op, ſtaen 's Kompanjies pakhuizen, alwaer de peper, kaneel, nooten, nagelen, bloemen of foely, ontfangen en uitgegeven worden.

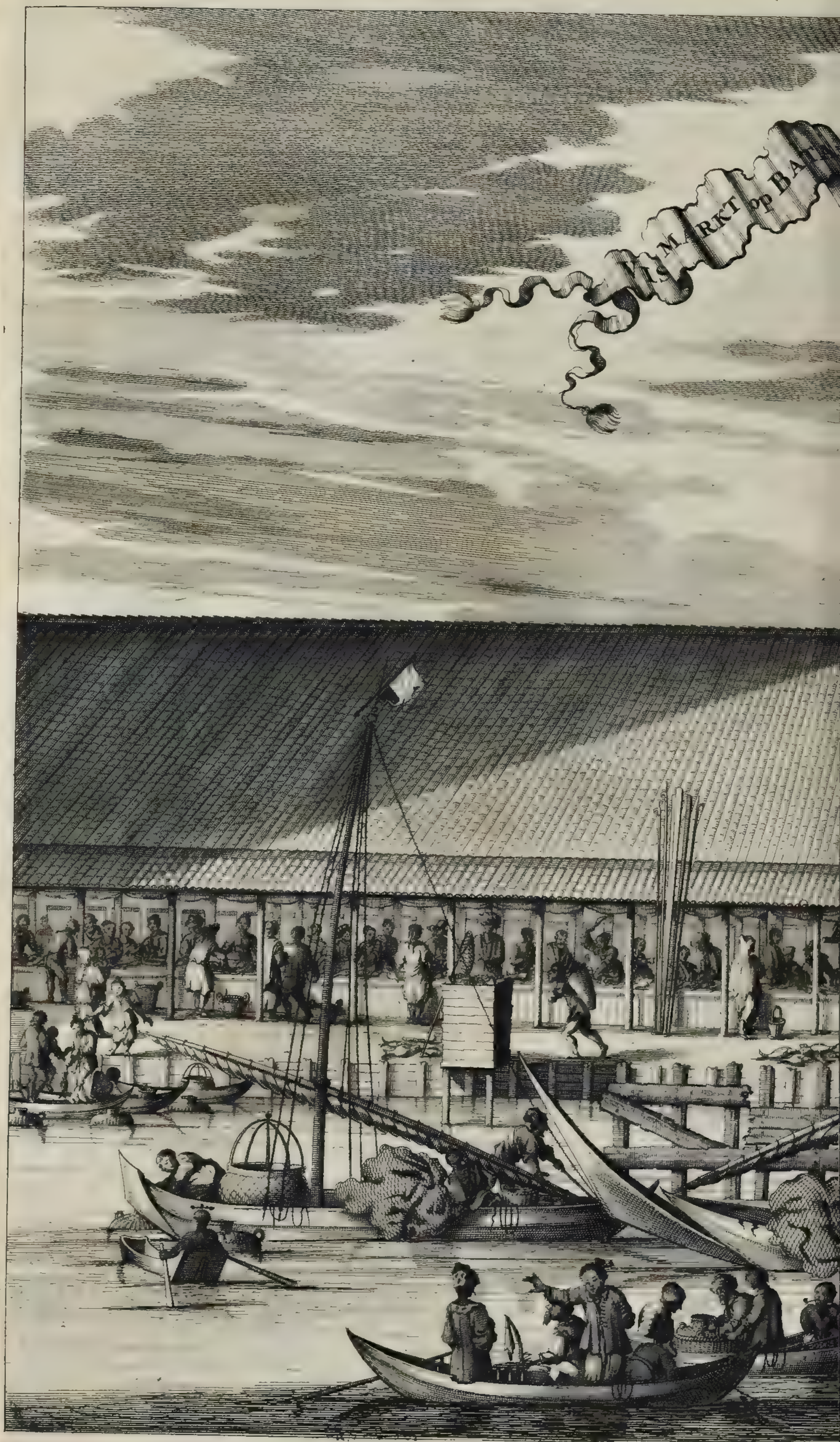
De bevelhebber heeft'er zijne byzondere wooning.

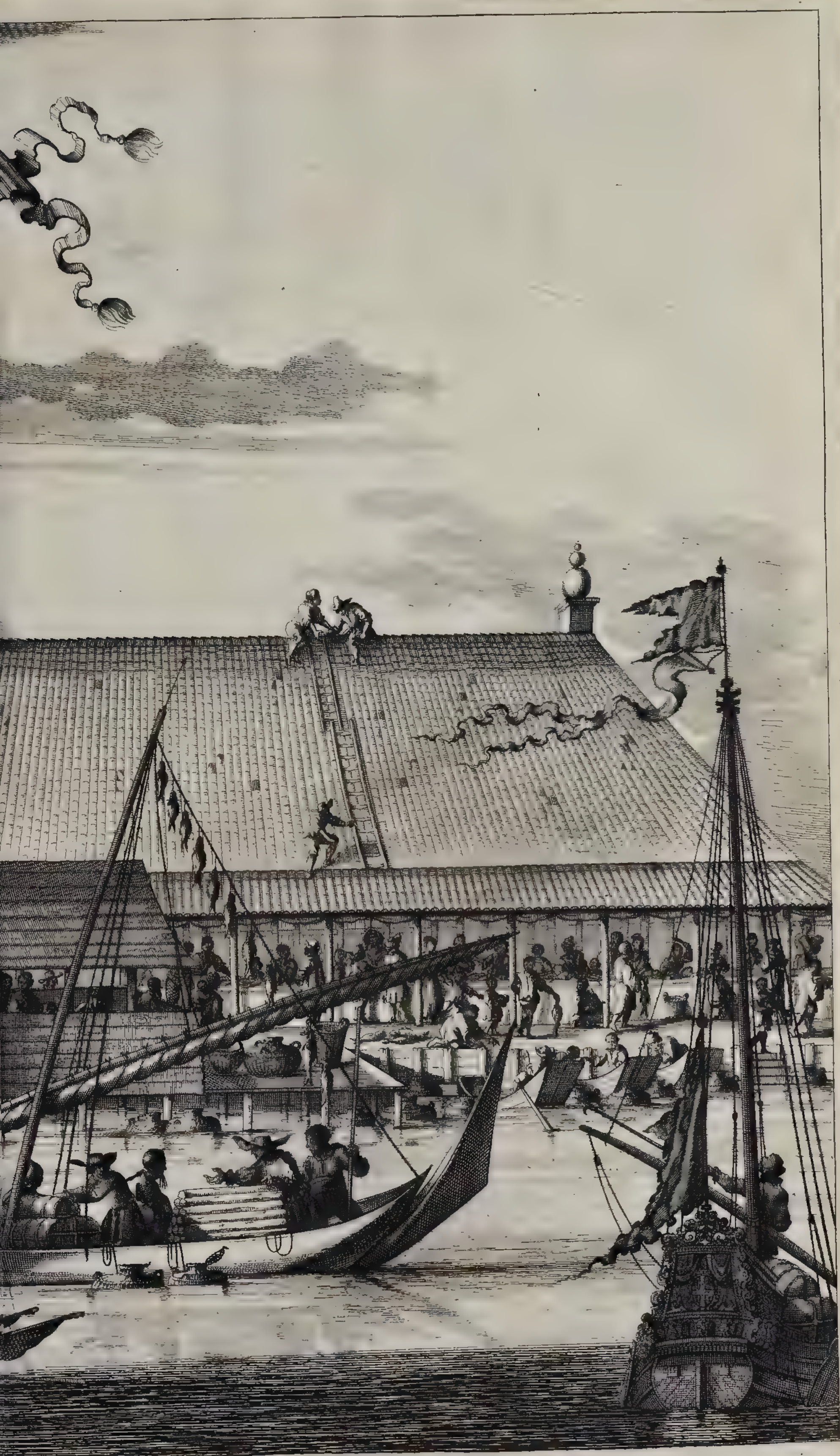
Het Rijs-pakhuis.

DAer ontrent, aen het bolwerk Amſterdam, ſtaet het rijs-pakhuis, dat mee van geen klein begrip is: alwaer men door een deur na buiten kan komen, en de vraghtſchepen waernemen en ontloſſen.

Dit pakhuis wiert by mijn tijt vertimmert, en des jaers zeſtien hondert en zeventigh, met een hoogen ſteenen muur, uit den gront opgehaelt.

Het vierkant is eene plaetſe, die aen de binnen-werf ſtoot, en met een ſteene muur beſloten is: alwaer d'algemeene

VIS MARKT op BA

meene ontfanger zijne wooninge en rekenkamers heeft: als ook de boomwachters, penningmeesters, en wontheeler, die 's Kompanjies dienaers, aldaer woonachtigh, ga slaet en verbint.

Het Praeuwen-huis.

HEt praeuwenhuis staet dicht aende rivier, en is alzoo genoemt, dewijl vele praeuwen of kleine vaertuigen al daer op den wal gehaelt, en vertimmert worden: want *Prao* betekent in de Maleytsche tale een klein vaertuigh of roeischuitje.

Aldaer woonen verscheide scheepstimmerluiden, en werkmeesters, met zommige bootsgezellen, die zich altijt gereet en veerdigh moeten houden, om op de kleine vaertuigen te roeien, of elders te varen, daer het hen door den onderhooftman aenbevolen wort; onder wiens gezagh dit gantsch gezelschap bescheiden is.

Aen de West-kant van de kleine werf staet een kleine wooning: alwaer de gezaghhebber met zijn volk gehuisvest is.

Tot dus verre hebben wy de voornaemste algemeene huizen of gebouwen, en timmerwerven der stad, met al hun aenschouwelijk omtrek, en wat ons eerst voorquam, en het oogh behaeghde, gezien, en zoo nauw na het leven waergenomen, getekent, en met behulp van de pen vertoont, als ons eenighzins na de gelegentheit van tijt en plaetse doenlijk was. Nu zullen wy vervolgens de vier groote merktplaetsen ten toone stellen, en met de vischmerkt, als de voornaemste en neringrijkste van allen, beginnen.

Vischmerkt.

DE vischmerkt leit op den West-kant van de groote riviere, en staet op houte stutten, en is met hoogh spoorwerk en pannen overdekt.

Tegen het midden is een huisje over het water voor den afslager gebouwt: daer alle visschers moeten aenleggen, wanneer zy uit zee komen: alwaer de vangst datelijk, by openbaren afslagh, aen den meestbiedenden wordt opgedragen.

De vischkoopers of mijnders zijn alle Sinesen, die hunne byzondere banken hebben, daer zy alle maenden twee rijxdaelders voor moeten betalen, eer zy hunne gemijnde visch mogen uitveilen en verkoopen.

D'afslager betaelt terstont, na de verkooping, den koop van d'afgeslage visch, en geniet, voor het verschot der penningen, voor ieder reael, twee stuivers.

Aldaer kan een iegelijk zijn gerijf bekomen, en te merkt gaen, na hem de beurs gespekt is, en zee of rivier-visch, of modder of schelp-visch koopen, zoo veel of weinigh als hy begeert.

Deze neering duurt aldaer van des morgens ten tien uuren, tot des achtermiddaghs ten vier uuren. Dan vertrekken de vischkoopers, achter de vleeschhal, op den kant van het water, alwaer een ongeloofelijke menighte visch aengebraght, en metter haest verkocht wort.

Aen het Zuid-eind heeft d'afslager een bequame wooning, daer uit hy alles kan overzien, wat'er omgaet.

Rijs of Koorenmerkt.

DE rijs-of koorenmerkt stoot aldaer tegen het Noorden dwers tegen aen, en is na die zelve schikking, als de vischmerkt, gebouwt: behalve dat'er gene toonbakken zijn.

Men ziet'er veelerlei slagh van granen, die, tot gerijf der inwoonders, met kleine mate (*Ganting* daer ter stede genoemt) worden uitgemeten, en voor zoodanige waerde verkoght, als de merktgang meebrengt.

Deze mate houdt gemeenelijk dertien of veertien ponden rijs, en kan gemenelijk voor zes stuivers gekocht worden.

D'ykmeester heeft eene byzondere wooning aen het eind, en verzorght den openbaren yk, die tweemael des jaers op het stadhuis, in Lou- en Zomermaent, ten overstaen van twee schepenen, gedaen wordt: alwaer een iegelijk, die maten en gewighten gebruikt, gehouden is te verschijnen, om die te laten yken, mits betalende van ieder yk zes stuivers.

Hoen-

Hoendermerkt.

ONtrent de Nieuwe brugh, alwaer men langs de riviere, na de kruiskerke gaet, is de Hoendermerkt, daer de hoendermelkers hun vleugel-vee, met heele bennen vol, ter merkt brengen. Men koopt'er bywijle een gemeen hoen voor drie ſtuivers. Maer de welgevoetſte en zwaerſte zijn dierder.

De meeſte hoenderverkoopers zijn alle zwarten, die men *Mardijkers* en *Toepaſſen* noemt.

Langs deze merkt ſtaen verſcheide hutjes, van bamboeſen gemaekt, daer in allerhande gedrooghde viſch, uyen, look, eyeren, potten en pannen te koop zijn.

Groenmerkt.

DE groenmerkt begint aen de nieuwe brugh, en ſtrekt langs de rivier, tot aen den brugh by de Middelpunt. Aldaer vindt men allerhande ſlagh van boom- en aerdvruchten, die de Sineſen en zwarten aen den merkt te koop brengen, en betalen den honderſten penning voor paght of tol. Het krielt'er van vier uuren des namiddaghs, tot des avonts toe, van menſchen: zoo dat men qualijk door den drang kan heen dringen.

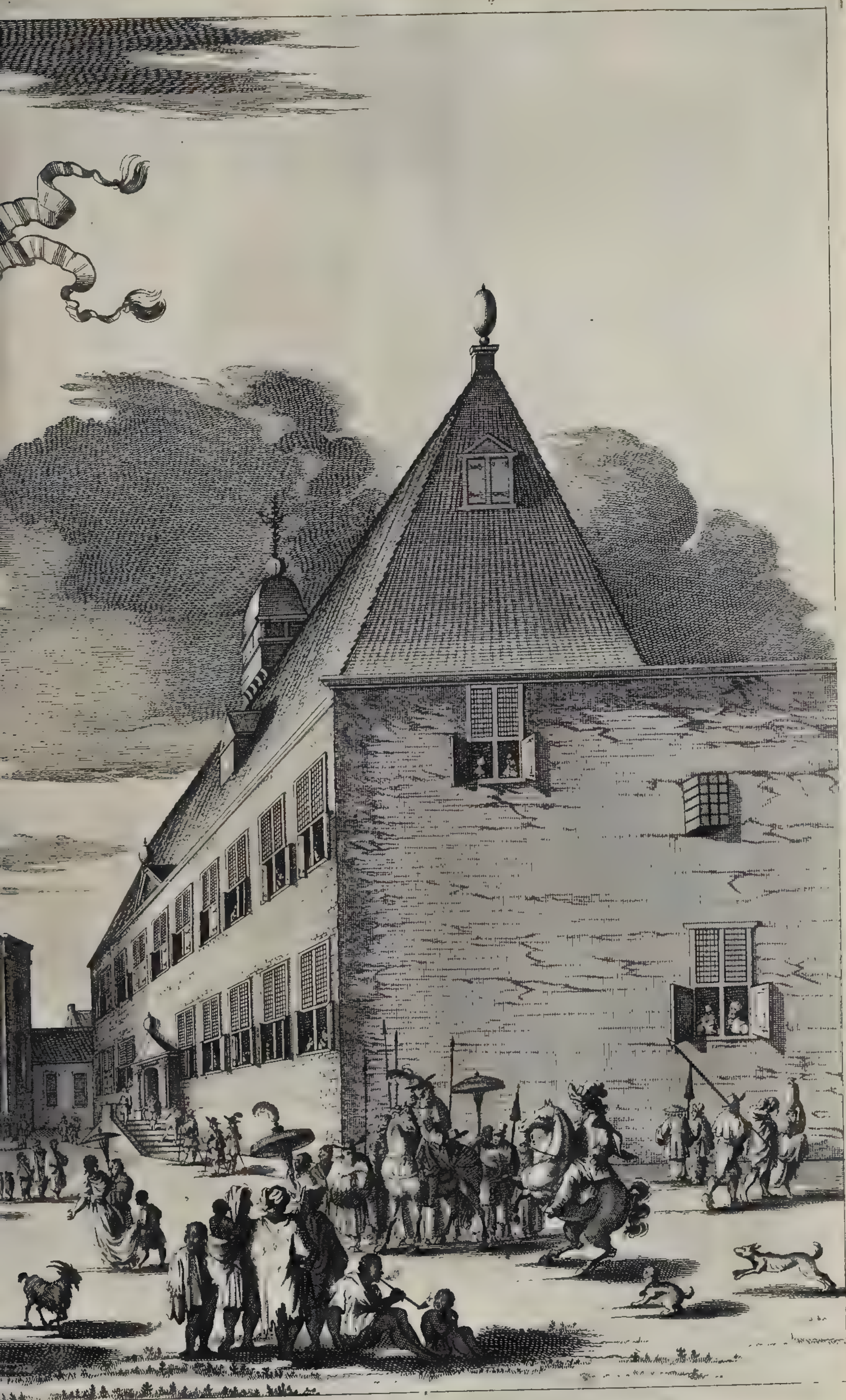
Latijnſe en Griekſe Schoole.

OP de Tygers-gracht is de ſchoole, daer de Latijnſe en Griekſe tale geleert wort. Zy komt na achteren op de Kaymans-gracht uit, met een hoge ſteene poorte aen de ſtrate. Zy heeft van binnen een ſchoone plaetſe, alwaer zich de geeſt der leerlingen verluſtigen kan, en is van binnen, na den aert en wijze der ſcholen, in tamelijke geſtalte.

De rektor of opper-ſchoolvooght heeft'er een fraeie wooning.

Behalve deze hooge ſchoole zijn'er noch

GOEVERNUERS HUYS
BINNENT KASTEEL

noch verscheide andere hooge schoolen, daer de jongheit in de duitsche letterkunst, goede zeden en godsdienst onderwezen en geleert wordt: daer toe zommige inboorlingen, inzonderheit de Toepassen, zoo toenijgen, dat zy voor gene andere volken behoeven te wijken.

De noodige boeken worden niet alleen uit het vaderlant overgezonden: maer men heeft'er op het jaer zestien hondert zeven en zestigh ook eene drukkerye beginnen toe te stellen: daer alreets eenige boekjes met goet geluk zijn uitgekomen.

Het eerste tijtboek wiert te Batavia, des jaers zestien hondert negen en vijftigh, door Kornelis Pijl uitgegeven.

Kasteel, Slot, of Burght.

HEt kasteel, slot of burght, leit in een vierkante vorm, vlak tegen de stad aen, en ziet, met twee geslote punten, de Diamant en Robijn, over alle haer vesten heen: d'eene langs de Tygers-gracht, en d'andere, langs een rechte lijn, door de Heere-straet, op het middel-punt van de Nieuwepoort.

Aen de Westkant loopt de riviere dicht langs de muur, die met een barm van de groote gracht is afgesneden. Deze zijde wordt met de Westzyde van de stad, die aldaer vlak en open leit, besloten.

De twee andere bolwerken, de Peerl en Safyr, leggen na de zee toe.

Buiten den Westkant is het al effen en laegh lant, hof, tuinen en hofsteden, die meestendeel met fruitdragende boomen dicht beplant zijn.

De bolwerken en gordijnen des kasteels, zijn alle met witten koraelsteen uit den gront opgehaelt, en met bequame wooningen en sterke krijghswaghten verzorght.

Het heeft zeer wijde en op zommige plaetsen zeer diepe grachten, die het wassend water noch wijder maekt.

De barmte is des jaers zestien hondert negen en zestigh, na de Westzyde, met een hooge hegge van witte hagendoorn, zeer çierelijk beheint: waer van d'eerste vinding met recht den Heer predikant Heermannus Bushof magh toe geschreven worden.

Behalve de çieraet, die deze doorn-hegge dit sterke slot en buitenschanssen toebrengt, zoo geeft zy ook groot voordeel aen de vesten: daer men zich, by voorval van vyantlijke feyten, dapper van zal konnen dienen: inzonderheit daer men niet voor den borst heeft, als aerde, die na weinigh weinigh maenden tijts, genen storm zal konnen uitstaen. Zoo krachtigh en onweerstandelijk werkt de lucht in d'opgeworpe wallen: wanneer de zon, het groote daghlicht, met zijne goude stralen, aen de Zuytzijde van den evenaer begint op te dagen en na den hooghsten trap te klimmen.

In dit kasteel woont de gouverneur, of opper-stedevooght en landtbestierder van Nederlantsch Indien, beneffens alle de Raden van Indien, die te Batavia zijn bescheiden: als ook de koopluiden van den ontfang en uitgift der koopmanschappen, en rekenkamers, daer de boeken van verdiende maentgelden gehouden worden. D'algemeene boekhouder, en Sekretaris van den Hoogen Raet, de hooftman van de wapenkamer, de geneesmeester: de wondtheeler en onderhooftman des krijghsvolks, en alle de hulpgenooten, als tot zulken omslagh vereischt worden, zijn alle aldaer in welgebouwde wooningen en werkplaetsen gehuisvest. Waer onder het huis van den opper-stedevooght boven alle uitmunt, in aenzien en praght van heerlijke kamers en vertrekken.

Het is van gebakken steen, met twee verdiepingen, opgehaelt, en zoo hoogh gespoort, datmen het pannendak zeer verre in zee, over alle huizen en bolwerken heen, kan zien, en aen een daktoren kennen, die recht in het midden staet, en zeer bouwkunstigh verheven is.

Het yzerwerk, op den top van de kap, vertoont een schip, dat door de wint wort omgedreven, als een weerhaen: waer in te bespeuren is, dat de werkmeester zijn uitterste vermogen daer aen te kost geleit heeft.

D'ingang des huis is recht in 't midden, met een brede stene trap; alwaer men aen wederzijde kan optreden, en na binnen gaen.

Aldaer vergadert de Hooge Raet

in een byzonder vertrek, en beschikt de zaken van staet.

Daerneffens is de Sekretarye en reken kamer.

Daer is ook een groote voorzael, die met blinkend wapen-tuigh, bloetvlaggen en standaerden pronkt, die de Hollanders hunnen vyanden, in verscheide veldt- en zee-slagen, hebben ontweldight, en aldaer, tot een langduurige gedachtenis en zegen-prael van hunne overwinningen, opgehangen.

Aldaer wordt allen avonts het gemeen gebedt gedaen: als ook aen een ieder gehoor verleent, die wat te verzoeken heeft.

Men heeft'er ook eene ruime wandelry en lustige binnen-plaetse, die, door d'aengename schaduwe van een hoogen tamarinden-boom, noch lustiger gemaekt wort.

Van daer gaet men, door een enge poorte, van de gordijn over de barmte, met een smalle brugh, op een speelhuis, dat boven het water is gebouwt: van waer men de gantsche werf, met een groot gedeelte van 't vierkant, en het inkomen der riviere, tot de ree toe, kan aenschouwen.

Aen het Oost-eind van dit huis, gaet men door een staketsel, dat aen de reken-kamer staet, daer de verdiende maentgelden ingeschreven worden: gelijk reeds te vore gezeit is.

Dit gebouw is aen d'eene zyde gantsch heerlijk vernieuwt, en met een steene muur opgemetselt. Het heeft een plat dak, en van binnen bequame schrijf-vertrekken, en rust en wandelplaetsen. De vloer is met graeuwe hertsteenen zeer net en effen beleit.

De meeste boekhouders en schrijvers houden aldaer een algemeene tafel, die de schatmeester, voor een ieders kostgelt, moet verzorgen, en maken dat'er alles vol op is.

De wooningen van de Heeren Raden staen alle zeer praghtigh en kostelijk aen de Zuitzyde des kasteels, en zijn in twee blokken, door de landtpoorte, verdeilt, die aen wederzyde twee sterke krijghswaghten heeft.

De wapenkamer is mede op dezelve wijze bouwkunstigh, als de renkenkamer, gestight. Zy strekt haer langs de gordijn na het Ooste, met eene verdieping, daer de zwaertvegers, bussemakers, en andere kunstenaers, onder werken. Aldaer heeft een ieder zijne byzondere bank, schroef en gereetschap.

De hooftman van de zeekamer heeft zijne wooninge recht daer tegen over, in de Noortzyde van het binnenblok: alwaer de koopluiden, geneesmeester, wontheeler en apteker, mede gehuisvest zijn.

De pakhuizen, daer vleesch, spek, wijn, Bronswijkse mom, Hollantsche boter, olye, azijn, en andere levensbehoeften, in bewaert worden, hebben aldaer alle bequame plaetsen. Ook zijn'er kelders, daer in het bussekruit en de vuurwerken in opgesloten worden

Het kasteel of burght heeft twee voorname toegangen, en vier poorten. D'eerste en aenzienelijkste wordt de lantdeure genoemt, en is des jaers zestien hondert zes en dertigh gebouwt. Aldaer leidt een steene brugh over de gracht, op veertien bogen, die met gehouwe steenen uit den grondt van het water zijn opgetoogen. Zy is zes en twintigh roeden lang, en tien voeten breet, en met klinkers bestraet. Zy heeft aen wederzyde een steenen schutsel, en is in de midden met een van twee steene staketsels afgesneden.

De water-deur ziet na het Noorden, en verstrekt de bezetting, zoo wel voor eene sterke krijghswaght, als den opzienders van de pakhuizen aen wederzyden, langs de gordijn, voor een schrijf-kamer. Zy wiert des jaers zestien hondert en dertigh gebouwt, naer uitwijzing van het opgehouwen jaergetal.

De kleine deuren staen in de gordijnen, tegen het Ooste en Weste, en hebben geen gebruik, als by geval, dat'er aen de kanten iets te lossen of te laden is: als grof geschut en kogels, moortkrissen en rustkarren, die aldaer op den barm van d'Oostzyde, in goede schikking worden opgeleght.

De vlakke grondt, langs de halve gordijn, na de stad toe, beneden de punt de Robijn, verstrekt den krijgsknechten eene dril-plaetse. Aldaer worden de nieuwelingen, die niet geschikt met hun geweer weten om te gaen, alle morgen in de wapenkunst,

door eenen drilmeester, die daer zijn byzonder werk van maekt, en anders gene bestelling heeft, onderwezen.

Sedert eenige jaren herwaerts is'er ook een houte trek-brugh gemaekt, over de gracht, ontrent het bolwerk de Safyr: zoo datmen daer langs de gantsche stad om en om kan gaen, tot aen den boom: alwaer men met een vlotschuit moet overvaren.

Het voornemen was, by mijnen tijt, om op de punt de Robijn een andere kloktooren te zetten: waer van alreets verscheide schetsen op het papier gebraght waren: als ook hoedanigh de poorten Rotterdam en Uitrecht zouden vernieuwt, en na de bouwkunst opgemaekt worden: beneffens het uitleggen van de stad na 't Ooste en na 't Noorde, tot aen de boght van de groote riviere, zoodanigh, dat het kasteel aen de Noordkant, recht tegen over het middelpunt zou leggen.

Dus verre van de stad Batavia en hare voornaemste gemeene gebouwen van binnen. Nu zullen wy dezelve van buiten gaen bezichtigen.

De reden is lichtelijk te vatten, waerom d'overheeren dezer stad hare sterkte na 't Ooste, tot aen de riviere *Ansjol*, en na 't Weste tot aen de riviere *Anke*, langs den zeeboesem van Batavia, uitgebreit, en te lande, na 't Zuide, met de vesting Noortwijk, en met de vijf-hoek Rijswijk en Jakatra besloten hebben. Waer door d'eigenaers der binnenlanden hunne akkers en tuinen nu met gemak en veiligh kunnen bebouwen en bezaeien, en al het geen verzamelen, dat hen door Godes zegen en zwaren arbeit is toegebraght.

Men heeft buiten de stad vele schone dreven en rivieren, rijs- en rietvelden, en tuinen, die alle met verscheide vruchtboomen beplant, en zommige met heerlijke huizen en lusthoven verçiert zijn.

Men ziet'er allenthalven vele steenen pannebakkeryen, en een goet getal zuikermolens, die den eigenaers groote voordeelen, en de stad geen klein gerijf, toebrengen.

Om nu eenen iegelijk tot den lant-

bouw des te meer aen te lokken, zoo heeft de Hooge Regeering dezer ſtad, de groote riviere boven Noortwijk, des jaers zeſtien hondert negen en vijftig, doen opſtoppen, en met twee breede en diepe grachten, d'eene na Rijswijk, en d'andere na de ſchans Jakatra, laten verleggen. Waer door alle de binnenlanden, na den aert van de zaeytijt, kunnen bedijkt en overwatert worden.

Na het Weſten wierdt een van deze ſpruiten in eene gracht geleidt, die regelrecht op het midden van de ſtadt aenloopt, en ontrent de tweede brugh van de Nieuwe Poort, door een hoogen dam en hecht ſchutwerk, opgehouden wort.

Aldaer ſtaen zeven molens: waer van d'eene een koren-molen is: d'andere zijn kruit-molens, met een zaegh- en papiermolen: die alle door kraght des waters, dat voor dezen dijk opgeſtuwt wiert, omgaen, en de Maetſchappye groot voordeel toebrengen.

De molenaers en opzienders hebben aldaer alle hunne byzondere wooningen, en plaetſen, om hunne werkſtoffen te bereiden, en van de handt te zetten.

In het aenkomen uit de ſtad, beneden dijks, wort de zwavel gezuiveet: alwaer mede voor den zuiveraer en zijn volk fraeie wooningen en werkhuizen opgerecht zijn.

En ten einde de landtzaten hunne waren met meerder gemak, en minder koſten in de ſtad zouden brengen konnen, zoo wiert aldaer des jaers zeſtien hondert acht en vijftigh, een zware ſteene ſluis geleit, en met ſterke ſchutdeuren verzorght: maer het water welde met zoodanige menighte onder den gront door, dat dezelve gantſch reddeloos en onbruikbaer geworden is. Dieswegen is naderhant een overtoom gemaekt voor alle vaertuigen, die daer aenkomen, en hunne waren na de ſtad brengen.

Lazarus-huis.

VOor eenige jaren ontſtont in de ſtad Batavia eene krankheit, die gewel-

geweldigh voortwoede, en zoo afschuwelijk en aenklevende was, dat een iegelijk dezelve zocht te mijden, als de peſt. Om dat nu zoodanige zieken, en de genen, die met die quale beſmet waren, ſich zouden kunnen afzonderen, zoo wiert buiten de ſtad, en poorte Dieſt, bezijden den wegh van *Anke*, een huis gebouwt, en den naem van Lazarus-huis gegeven, daer in alle de genen, die met zoodanige ziekten beſmet zijn, ingebraght, en met ſpijze, drank en geneesmiddelen onderhouden, en na vermogen genezen worden.

Over dit huis hebben eenige uit de oudſte en aenzienelijkſte vaderlanders opzicht en zorge.

Waſchblekery.

AEn d'Ooſtzyde van de Molendijk, is des jaers zeſtienhondert negen en zeventigh een waſchblekery toegeſtelt, en daer toe een huis opgerecht, om het linnen bequamelijk wit te maken en te bleken.

Het water, daer toe noodigh, wordt door t'zamengebonde bamboeſen, uit den molendijk in de kuipen, en elders daer het dienſtigh is, geleit.

Alle deze gebouwen behooren de Maetſchappye eigen toe, die ik hierom na't leven, door my afgetekent, vertoont heb.

Anders ziet men hier, als hier vorens aengeroert is, eene groote menighte van huizen, die de huurlingen der Maetſchappy, en vrye burgers geſtight hebben: doch ik zal die overſlaen, om het werk niet al te verre uit te breiden.

Wy keeren dan weder na de buitenveſten en ſchanſſen. Die leggen alle in vlakke velde, en zijn met aerde wallen en water-grachten beſchanſt, en met een dikke hegge van witte doornen omheint: uitgezondert de Vijf-hoek en *Ansjol*, die met ſteene muuren opgemetſelt en verſterkt zijn. D'andere hebben ieder een vaſte waerburg in het midden ſtaen, met twee lagen ſtukken grof geſchut, die over de wal- Buiten-veſten.

 len

len hene zien, en het velt wijd en zijd bevryen.

Alle deze gemelde krijghswachten, bolwerken en schanssen: als ook het kasteel en stad Batavia, zijn doorgaens van wapentuigh en leeftoght voor de inwoonders en bezettelingen, een geruime reex van maenden, ja van jaren, overvloedelijk verzien.

Het grof geschut wordt allerwege zeer naeu waergenomen en fix gehouden. Het staet alle op sterke rustkarren en vlakke beddingen van kijate schalen, en is meest zeer zwaer van metael toegestelt.

D'Oppas is aen verscheide bosschieters, en het gezagh daer over, aen een hooftman toevertrouwt, die mede over de vuurwerken gestelt is, en zijne wooning op de punt de Diamant houdt.

De bezetting wort altijt na de maet van de sterkte vast gestelt, en zoo lang onderhouden, als de gelegentheit het zelve toelaet. Zy bestaet gantsch of meest uit voetknechten.

De ruiterye wort onder het gevolgh van den gouverneur of opperst en stedehouder gerekent: maer moet evenwel hare tocht en wacht mede waernemen, en, by voorval van krijgh en oorlogh, den stoutsten weerstant, na het eerste aentreffen, uitstaen.

De ruiterye heeft'er vele en by zondere voorrechten, om haer des te heerlijker te houden.

De voorrijder of ritmeester wordt uit de dapperste bevelhebbers gekooren, die in de krijghsoeffening te peerde afgerecht zijn.

De wapens der ruiterye bestaen in een breet zijdgeweer, met een lange, en twee korte hantbussen. Zy moeten alle zondaghs, in het blanke harnas, wapenschouw, en in goede schikking voor d'overheit verschijnen.

Inwoonders.

D'inwoonders der stad Batavia zijn alle vrye luiden, of huurlingen van de Maetschappye, en bestaen in verscheide volken of landaerden: waer onder

Een Malyer Krvos Overst

Een Moorse Kramer met Syn Vrouw

Een Amboneese Soldaat.

H. Cause. sculp

onder boven al de Hollanders d'aenzienelijkste zijn, en in rijkdom en eerampten uitmunten.

Sinesen.

De Sinesen doen'er mee grooten handel en koopmanschap, en brengen deze stad groote neeringh, profijt en gerijf toe. Zy gaen alle Indische volken in zee- en lantbouw verre te boven.

De groote visscherye wort door hunne neirstigheit meest onderhouden: desgelijx alle rijs, riet, graen en wortelakkers, moes en boomgaerden.

Zommigen winnen de kost met het trecknet en tootebel. Anderen loopen met d'angelroe langs de revier en stadsgrachten, en vangen katvisch, krabben en garnelen, met de mant, zonder garen. Eenigen plukken of breken oesters van de boomen: of halen * Moriskes, die zy met heele bennen vol langs de zee opscheppen. De voornaemste onder hen doen, als gezeit is, groote koopmanschappen, daer zy zich wonder wel mee weten te behelpen.

* ...likrui...en.

Zy pachten de zwaerste tollen en schattingen, van de Maetschappye, en weten overal voordeel uit te vinden. Doch sedert eenige jaren herwaert hebben andere volken hen vry wat gauwigheit afgezien: inzonderheit om iemant te bedriegen, daer zy zeer behendigh in zijn, en niemant aenzien, als my self gebleken is.

Zy leven aldaer na de wetten van hun lant, en hebben eenen hooftman, die hunne zaken by de hooge heerschappye hanthaeft, en ten besten duit.

Zy gaen na 's lants wijze, met een wijde rok en breede mouwen van kotoen of zijde na een ieders staet. Het hooft hair is hen niet op de Tarterse wijze geschooren, gelijk in Sina; maer dragen 'er lang hair, dat sy zeer cierlijk gevlochten hebben.

Haere huizen en wooningen staen door de gantsche stad verspreit: maer het meestendeel is aen de West-zyde, ontrent de groote riviere, gehuisvest: hoewel zy ook d'Oostzyde byna in hebben, en bezitten de voornaemste en neeringrijkste hoekhuizen.

De huizen zijn'er meest alle laegh by de aerde gebouwt, en hebben onder niet meer als een vierkant, met het dak daer boven.

Maleyers.

De Maleyers hebben in Batavia zoo veel handels niet, met koopen en verkoopen, als de Sinesen: en erneren zich meer met de groote visscherye, daer zy zeer gaeu en neerstigh in zijn.

Haere vaertuigen zijn zeer glat, en aerdigh, na d'Indische maniere, toegetakelt, met een stroo-zeil, dat zy by mooi weer zeer hoogh opzetten, om spoedigh aen de merkt te komen. Desgelijx kunnen zy mede haere riemen toeleggen, en roien.

Hun hooftman woont in de stad, op de Rinosters gracht: alwaer de meeste menighte van dezen landaert haer mee heeft ter neer gezet.

De kleeding der Maleyers is van lichte en dunne stoffe, 't zy zijde of katoen: doch voorname Vrouwen draagen kleederen van geblomde of gestreepte zijde, die haer zeer geestigh om het lijf slingert. Het hair, dat pik zwart is, hebben zy achter aen het hooft in een knoop geslagen.

Maer de mannen hebben een doek om het hooft gebonden, zoo om de vastigheid, als om het hair by een te houden.

De koopluiden, die zich van dezen landaert te Batavia onthouden, zijn naest de Sinesen wel de gaeuste in het stuk van den Koophandel, hoewel zy nergens na zoo grooten Koophandel drijven.

De huizen der Maleyers zijn te Batavia zeer slecht gebouwt, en met olen bladen bedekt, en veeltijts rontom met kokos en andere boomen beplant.

De meeste kauwen geduurigh betel bladen, en drinken Tabak uit verlakte rietpijpen met een steenen ketel.

Mooren.

Wat de Mooren of Mahometanen belangt, die dragen en erneren zich bykans even eens. Zy woonen mede aen dezelve zijde, en zittē meest op haer ambachten. Eenigen loopen met de mars langs de straten, en verkoopen allerleie krameryen, koralen en glaze peerlen. Andere hebben hunne hutten aen de groote merkt-velden, daer zy de waren vertoonen, om te verkoopen.

De voornaemste erneren zich met koopmanschappen en korael-steen, die zy met haer eige vaartuigen van d'eilanden halen, en wederom aen de branders overlaten. De kleding is na de Moorse wijze.

Amboynesen.

De Amboynesen woonen buiten de stad, in een byzondere wijk, aen de lincke hant, op de wegh van Jakatra, allernaest de plaetse, daer de Sinesen haer dooden begraven.

Aldaer heeft een van haer oversten, (die de Maetschappye eenige jaren voor hooftman gedient, en zijn kloek beleit en groot gemoet in verscheide oorloghstoghten loflijk betoont en bekent gemaekt heeft,) een heerlijk huis doen bouwen, en na de wijze der Amboynesen zeer aerdigh optooien.

Het gemeen volk onderhoudt zich meest met den bouw der huizen van bamboesen, die zy zeer behendig weten op te maken, en te bereiden. Zy bescheren de raemen van de vensters mede zeer frai met gekloofde rottings, die zy op verscheide manieren, om licht daer door te scheppen, met starren en ruiten toestellen, en met vele veranderingen, tot verwonderens toe, verzien.

De Amboinesen is een stout en onverzaeght volk, en wreet van gelaet, met lang zwart hair. Zy zijn tot opstaen en muiten zeer genegen: ook heeftmen den beste Amboinesen Mooren niet veel betrouwen.

Men heeft onder de Amboinesē zeer kloekmoedige en strijtbare Soldaten.

Hunne voornaemste wapenen zijn zware zabels en langwerpige schilden, daer mee zy hun lijf tegen de how van een zabel en scheut van een pijl weten te beschermen.

De mannen hebben om het hooft een katoen doekje, met verscheide slagen gewonden, daer de einden gemeenlijk by neerhangen. Tusschen beide steken bloemen en andere ciraedjen.

De Vrouwen dragen slechts een pannebaytje of dun kleetje om 't lijf, en een katoen doekje om de schouderen geslagen, daer de armen meest bloot uitkomen.

Hunne huizen zijn van planken opgeslagen, en met olen bladen bedekt, en tamelijk hoogh gebout; hoewel het een hoger, als het ander, met twee of drie wooningen of vertrekken achter malkanderen. De kleding is na de Moorse wijze.

Javanen.

De Javanen woonen aen den anderē kant van de Sinese grafstedē, in bamboese huisjes: waer van eenige na lantswijze, zeer net opgemaekt, en met het zelve riet of gewaey van kokosboomen zeer glat en dicht gedekt zijn.

Zommigen der Javanen erneren zich met den lantbouw en planten van rijs. Andere maken kleine schuitjes, daer d'inwoonders hunne waren mee aen de merkt brengen: als ook gras, hout, en al het geen, dat hen voorkomt, daer zy gelt voor weten te krijgen.

Zy varen mede in zee op de groote visscherye. Hunne vaertuigen loopen zoo vaerdigh en snel door het water, dat d'onzen dezelve hierom Vliegers noemen. Zy zijn voor en achter met klampen van dikke schalen opgeboeit, en zoo geboogen, als de hoorens van een halve maen.

De Javaense mannen, gaen meest naekt, behalven dat zy een kleetje om de midden dragen, dat hen tot over de knien hangt. Zommige hebben daer een sluier omgebonden, daer zy een pookje of eenig ander geweer tusschen steken. Het hooft hebben zy met een muts bedekt, doch gaen bloots voet.

De huizen maken zy doorgaens net'er en zindelijker, als andere Indianen, te weten van gekloofde bamboesen op malkandere geleit. Zy bouwen daer

Een Jauaense Koopman.

Een Javaanse Man en Vrou

Makasserse Vergiftige Spatters.

Een Toepas ofte Mardigker met Syn Vrouw.

Tymorese Soldaten.

…een Makaßer met syn Vrouw soo sy op Batavia Gekleet gaan.

daer ook groote afdaken aen, daer zy onder gaen zitten.

Mardijkers of *Toepassen*.

De Mardijkers of Toepassen zijn lantzaten van verscheide Indiaensche volken, die hierom, mijns oordeels, Toepassen genaemt zijn, dewijl zy de manieren, zeden en gods-dienst van dengenen, daer zy by woonen, lichtelijk aennemen, en hen zelven toepassen.

Zommigen zeggen, dat zy van de Portugesen na den Topaes alzoo allereerst zouden genoemt zijn, die d'alleredelste steen, in den tweeden trap, naest den diament is: daer men veelerleie verwen inziet, die t'elkens met een draei veranderen. Het zy hoe het wil: die naem komt met den aert des volks, en het Nederduitsch woort, niet qualijk overeen: want zy weten zich zelven alle dingen zeer wel toe te passen

Zy woonen binnen en buiten de stad: en hebben zommigen van hen zeer kostelijcke huizen.

De voornaemsten behelpen zich met den koophandel, en varen met hunne eige vaertuigen aen de naestgelege havens en eilanden, daer zy vrygelei-brieven toe verkrijgen, om hunnen handel vry en onverhindert te mogen drijven.

Andere bouwen en beplanten akkers en tuinen, en leven van de vruchten en het vee, dat zy zelfs opqueeken, en aen de merkt brengen, om te verkoopen. Zy doen mede verscheide ambachren, en hebben hunne byzondere oorlogs-benden en hooftmannen, die mede in den krijghsraet zitten: als ook hunne eige scholen en leermeesters, om de jeught in de letterkunst en gronden van den godsdienst t'onderwijzen.

De kleeding der mannen is meest na de Hollantse wijze, 't zy van gestreepte of andere stoffe met ope mouwen. Zy dragen broeken, die hen tot op d'enkelen hangen, en hebben hoeden op het hooft.

De vrouwen gaen na de wijze van andere Indiaense vrouwen gekleet.

Zy bouwen beter huizen, als andere Indianen, die zy doorgaens van steen en met pannen gedekt, en vry hoogh en cierlijk met bogen opgehaelt zijn: desgelijx d'afdaken voor de huizen, na de tuinen toe.

De plaetse om de huizen is met bamboesen afgeschoten, en met allerhande Indiaensche boomgewassē, kruiden en bloemen beplant. Aen de andere zijde houden zy verkens, hoenders, duiven en kalkoenen, die zy aenqueken om te verkoopen.

Makasserse Soldaten met Spatten.

De voornaemste wapenen der Makasserse Soldaten, die zy in den oorlogh tegen hunne vyanden gebruiken, zijn zekere vergiftige pijltjes van een grote voet lang. Aen het vooreind zitten kleine scherpe en spitse visch tantjes, en aen het achter eind zekere dopjes van voos hout.

De spitsen dezer pijltjes worden lang te voor, eer men die gebruikt, in vergif gedoopt en dan gedroogt

Dit vergift, is een zap, dat uit de schors der takken van zekeren boom, als die uit pijnboomen, druipt.

Hy groeit op het eilant Makasser te landewaerts in, en op drie of vier eilantjes der Bougissen, ontrent het eilant Makassar gelegen.

Deez boom komt in hooghte met den nagelboom overeen, en heeft byna diergelijcke bladen.

Het versch zap van dezen boom is zeer dodelijk en vergiftigh, ja heeft een ongeneezelijke kracht by zich.

De pijltjes met dit vergif gewapent en toebereit, worden door de Makasserse Soldaten, niet met de boge, maer uit zekere spatten gespat: even gelijk men hier te lande met ronde proppen van potaerde uit spatten na het gevogelt spat.

Zy kunnen daer mee op een afstant van vier roeden, by stil weer hun voorgestelt doelwit treffen.

Men zeit de Maskassaren zelfs geen hulpmiddel tegen dit vergif weten: maer die met deze vergiftige pijltes getroffen zijn, koomen aenstonts daer op te sterven: want het vergif dringt gezwint tot in het bloet en levendige geesten door, en veroorzaekt een ge-

weldigen brant. Men hout het zekerste genees-middel tegen het vergif van dese pijltjes te zijn, het eeten of inneemen van menschen-drek, zoo dra men gewont is: want de gequesten die stoffe ingenomē hebbende, rakē daer door aen het braken, en maken aldus het vergif krachteloos. Door dit middel hebben verscheide van onze krijghsknechten, die door Makasserse Soldaten met deze vergiftige pijltjes gequest waren, het leven behouden: hoewel andere, onaengesien het gebruik van menschen-drek, aenstonts na de quetsure gestorven zijn: en eenige twee of drie dagen daer na noch geleeft hebben.

Daer te lande groeit zeker wortel van gedaente als een zuiker-wortel, doch bitter van smaek, die men ook voor een sterk, en zeer goet tegen gift hout, en van d'onzen meenighmael daar tegen beproeft en gebruikt is; naerdien het inneemen van menschen-drek zeer afkeerig en walghachtigh is: te weten men kauwt deze wortel, en besmeert met een weinigh van het kauwsel het gat van de quetsuure.

Timorese Soldaten.

De Timorese Soldaten, of inwoonders van het eilant Timor, gebruiken Sandel-houte zwaerden, in den oorlogh, daer mee zy met een slagh een man midden kunnen doorhouwen: want op het eilant Timoor, een der Molukse eilanden, en zuid-zuidoost-waerts, voorby het eilant klein Java, en omtrent op tien graden zuider-breete gelegen, groeien hele bosschē met wit en geel zandelout, dat d'eilanders Chandaua noemen.

De Timoresen is een woest en ongeschikt volk; doch strijtbaer. Zy waren voorhene alle heidenen: maer de meeste hangen nu Mahomets leere aen, hoewel eenige ook tot het Roomsch geloof bekeert zijn.

Bougissen.

De Bokjes of Bougissen (die wel eer op drie of vier eilantjes, na by 't eilant Makasser gelegen, woondē) is een stout en strijtbaer volk, gebruiken, tot wapenen, zabels, werp-pijlen en schilden, en weeten zeer wel hun geweer te hanteren.

Zy gaen meest naekt en dragen slechts een naeu kleetje om de midden tot aen de knien. Het hooft is met een platte mutse gedekt.

De vrouwen gaen, gelijk andere, na d'Indiaensche wijze gekleet

Sedert de Hollanders met de koningen van Makasser in oorlogh geweest zijn, hebben de *Bougis* of *Bougissen* en anders by d'onzen gebroken Bokjes genaemt, mede hunne wooningen op verscheide plaetsen binnen en buiten de stad Batavia genomen, ter tijt toe men zagh, wien het wankelbaer geluk des oorloghs wilde toevallen en dienen.

D'oude koning der Bougissen hield zijn hof ontrent den buitenwaght, daer men van Rijswijk na Noortwijk gaet.

De koningin van den jongen koning wierdt eene wooning in de stad vergunt Doch naderhant, wanneer de Hollanders, door klock beleit en dapperheit van den veltheer, Kornelis Speelman, de Makassers hadden overwonnen, en d'aenpalende landen onder hunne heerschappye gebraght en bevredight, zoo is die koningin, met haren gemael, eene wooning in de Heere-straet toegevoeght.

Dit huis reikt tot aen de barm van de riviere, en heeft van binnen een lustige wandel- laen en blom-tuin. D'overige plaetse wort belommert van eenen wijngaert, die ongemeene schone druiven draeght, en by mijnen tijt, des jaers zestien hondert zes en zeventigh, zoo dicht met bolle trossen bezwangert was, dat de rancken nederbogen, en den gragen aenschouwer scheenen te nodigen, om met zijne edele vrucht te ververschen.

D' intrede van de deure, na de strate voornoemt, is zeer fraei, na d'orde der aeloude Jonische bouwkunst, uitgestreken, en met eene getralyde wanderly en wapen in den gevel verçiert.

De binnen-kamers en saletten zijn mede zeer lustig, en zoo net geschikt, dat'er een koning van Indiën met zijn

gevolgh bequamelijk kan woonen.

Alle deze vreemde volken maken, behalve de Hollanders, een groot getal van weerbare mannen uit, die men voor eenigen tijt bevonden heeft, volgens de gehoude aentekening, ten getale van zes duizent zeven hondert en twintigh te beloopen: te weten, Vier hondert Toepassen of Mardijkers waren binnen de stad, onder twee hooftmannen, Manuel Symesz. en Antony Tomesz. die ieder twee hondert onder zich hadden.

[margin: ...etal der ...reemde ...olken te ...atavia.]

Zeven hondert en tien woonden buiten de stad, onder drie hooftmannen, als

Anthony Louys	over	2500
Pieter Alvis		300
Jugey Pietersz.		160
	t'zamen	710
	in alles	1100
Petangatijns		70
Ambonesen		600
Maleyers		201
Sinesen, die hooftgelt betalen tegen 900, zijn wel		1200
Mooren		200
Javanen: in 't quartier binnen de Nieuwe poort,		750
Javanen: By het Chinees kerkhof,		1500
Javanen: In 't quartier buiten de nieuwe vest		800
De volken *Balys* buiten de vest.		300
	t'Zamen	6720.

Of nu dit eilant maghtigh genoegh is, zoodanige menighte van menschen, als in het bestek van deze stad gevonden worden, te voeden, kan men lichtelijk afnemen uit den overvloet, die jaerlix met geheele scheepsladingen na Amboina en andere gewesten, vervoert wort. Wel wast aldaer, noch wort gene tarruwe gezaeit, maer die voorraet kan men by wijle, wanneer de voorraetkamers van Japan en Suratte al gesloten wierden, met rijs vergoeden.

De voornaemste ambaghten en kunsten worden in deze stad van de Hollanders geoeffent en in het werk gestelt: daer zommigen zich wel mee weten t'erneren.

[margin: ...ssten ...nn... ...ten.]

De Sinesen hebben mede onder hunne inboorlingen goede metselaers en timmerluiden, die hen van eenen ieder om daghloon of beding laten gebruiken. Zy maken zeer glat schrijnwerk en hechte kisten, die zy, met zwavelsteerten, zonder elders eene pen in te steken, zoo net en dicht in malkanderen weten te voegen, dat'er nergens by na gene tzamenkomste of voegen te kennen zijn.

Eenigen verkoopen ook zuikerbier, als ook gekookte kost en Sury, Arak, of Indische brandewijn: waer van zy Massak maken, en *Follepons*, gelijk het d'Engellanders noemen, daer de gemeene luiden hunne stuivers, met gene gesloten hant; maer ope hert, en vrolijk voor laten stuiven.

Maer d'aenzienlijkste gasthouders en herbergiers zijn de Hollanders, die zoo wel als andere volken, twee realen ter maent geven moeten: en daer en boven noch voor ieder legger Spaenschen wijn, dien zy vertappen, zeventigh realen.

D'Arakbranders zijn meestendeel Sinesen, die voor ieder ketel alle maenden vijftigh realen moeten opleggen, en aen den ontfanger betalen.

Bestiering der stad.

D'Algemeene staetbestiering is gestelt op den grondt en voet der vereenighde Nederlanden, die in orde, naest d'alleenheersching, opgetelt wort: alwaer de ridderschap en leden het hooghste gezagh hebben, en is, om gewichtige redenen, in zes collegien of amptgenootschappen verdeilt.

D'eerste en hooghste raetsverzameling bestaet uit de Raden van Indien zelfs: waer in de gouverneur, of opperste stedevooght, altijt voorzitter is. Dit hooge en heerlijk ampt heeft tot aen mijnen tijt d'edele Heer, Johan Maetzuiker, bekleet. In deze vergadering worden alle zaken van staet verhandelt, en de berightbrieven der bewinthebbers ontfangen en beantwoort. Hunne zitplaetse is, als te voore verhaelt, te weten, in het huis van dezen opper-steevoogt, daer alle daeghs gehoor verleent wordt, voor eenen iegelijk, die wat te verzoeken heeft.

De tweede raetsvergadering bestaet in negen perzoonen: behalve den

voorzitter, die gemeenelijk een Raet van Indien is. By mijn aenwezen wierdt dit ampt door den hooghgeleerden Heer, Pieter Antonifzoon Overwater, bekleet. Hy bewaert ook het groot zegel, waer in het beeltenis van eene vrouw gedreven is, die in 't midden van een vaste burght staet, met een schale in d'eene, en een zwaert in d'andere hant, beneffens dit opschrift: ZEGEL VAN DEN RAET VAN JUSTITIE DES KASTEELS BATAVIE. Dit amptgenootschap wort *de Raet van het gerecht* genoemt. Alle zaken van 's lants heerlijkheden en schatkamers komen voor deze vergadering: uitgenomen burgerlijke bezwarenissen, en bevelschriften van afstant, en diergelijke gebodtbrieven, die door den Hoogen Raet worden afgedaen en verleent. Zy nemen mede kennis van beroep en herstelling van den gerechte der schepenen: mits de beroeper vijf en twintigh reaelen te berde te brengen heeft, voor boete, wanneer het vonnis goet gekent wort.

De rechtsverzorger heeft zijne stem, neffens den raet, in borgerlijke zaken. Hy trekt zijn voordeel uit de boete, dat een derde deel van 't hondert is. Maer als de zommen meer bedragen, dan heeft hy een zesten deel. Zijn ampt is, te verzorgen, dat de hoogheit en heerschappye der vereenighde Nederlanden, in haer eer en stant, gehouden wort.

De Sekrataris of geheimschrijver moet alle zaken, die in deze vergadering voorvallen, op de rol brengen, en alle getuighschriften en handelingen, die de rechtsverzorger en landtdrost in het vervolgh van hunne pleydoyen of dingtalen dienstigh zijn, zonder loon schrijven. Hy heeft alle bewijsschriften en te bert gebraghte penningen en goederen in zijne bewaring, daer hy behoorlijk boek van houden moet.

De deurwaerder doet alle dagingen en bekommernissen, en moet voor de raetkamer opwaghten, zoo lang als de zitting der raden duurt. Hy draeght een uitvoerstok, en een zilver schilt op de linken borst: waer in het wapen van den Raet gesneden is. Hunne gevangens bewaert de geweldige. Deez ontfangt voor sluitgelt van ieder perzoon een halve reael, en houdt drie tafels voor zoodanige luiden. D'eerste betalen een achtste deel, de tweede een vierde deel, en die aen de derde tafel gespijst worden, een halve reael.

Dit genootschap voornoemt heeft zijne zitplaetse op de raetkamer, op het stadhuis, na den oostkant, op de tweede verdieping, en vergadert alle weke twee mael of meer, na meer of min te pleiten is. Aldaer magh een ieder zijne eige zake verdedigen: maer kan het gewijsde nergens anders als in het vaderlant betrekken.

De derde raets-byeenkomste bestaet in schepenen, en wort uit d'eerlijkste en oudste vaderlanders gekooren. Zy zitten gemeenelijk driemael ter weke: als des maendaghs, woensdaghs en Donderdaghs, van zevenen tot elf uuren voor den middagh. Zy worden op hunne verkiezing met vijftigh rijxdaelders: en daer en boven alle zes maenden met hondert rijxdaelders vereert.

Voor dit amptgenootschap worden alle rechtzaken der vrye burgers bepleit en afgedaen: met dien verstande, dat een ieder vry staet, het gewijsde voor den raet van den gerechte te beroepen: gelijk te voore aengeroert is. Wanneer de dienaers der Maetschappye met vrye luiden wat te vereffenen hebben, dan moeten zy die voor dezen raet betrekken. Desgelijx magh geen borger noch vryman voor den Raet van den gerechte beroepen worden: maer moet zijnen eischer voor de schepenen ten antwoort staen, en zijn recht vervolgen.

Deze raetsheeren maken mede keuren en bevelschriften, op gemeene timmeraedjen, bruggen en straten, met kennis van de hooge Heerschappye, die dezelve moet bekrachtigen.

De voorzitter bewaert het zegel van staet, en beroept den Raet na zijn welgevallen. Hy doorzoekt de rol, en draeght alle zaken, die in staet van wijzen staen, ter vergadering voor. Hy heeft by overeenkomste een dubbelde stem, en is doorgaens een Raet van Indien. By mijnen tijt bekleede dit ampt de Heer Pieter van Hoorn. Alle brieven en schepenkennissen worden

den by twee raetsheeren verzegelt: waer voor d'eigenaer gehouden is een reael te betalen. Maer mogen geen verbontschrift hooger bevestigen, als tot gemeen gelt-gewin, dat by mijnen tijt drie vierde deelen ten hondert was.

De lantdrost heeft in dit genootschap, als'er halsrecht voorvalt, een besluitende, en in burgerlijke een bedenkende stem. Hy trekt een derde deel van alle boeten, tot onderhoudt van zijne dienaers.

Het getal dezer Heeren bestaet uit negen perzoonen: waer onder twee Sinesen zijn, die alle op hunne verkiezing den eet van oprechtigheit, in handen van den opper-stedevoogt, moeten doen. Zy hebben eenen deurwaerder, die de Stads-bode genoemt wort. Hy draeght, in het bedienen van zijn ampt, een uitvoer-stokje, met een zilver wapenschilt, daer het merk van de stad in gesneden staet.

Hunne gevangens worden door een stokbewaerder vast gezet en verzorght.

Het vierde lit of bank van het bestier dezer stad bestaet in de vergadering van Weesmeesters, die mede, gelijk de schepenen, uit d'oudste en aenzienelijkste borgers voorgedragen en verkoren worden: uitgenomen de voorzitter, die mede een Raet van Indien is, welk ampt, by mijn aenwezen, door den Heer Laurens Pit bedient wiert. Zy bestaen uit vijf perzoonen: waer onder drie borgers zijn: d'andere zijn huurlingen van de Maetschappye. Zy verzorgen alle de middelen van de ouderlooze kinderen, en onderzoeken hunne sterf-huizen: maken beschrijving van goederen, en laten niemant van hunne kinderen elders heen trekken, zonder hy behoorlijke aenwijzing van alle zijne middelen gedaen heeft.

Het vijfde raetgenootschap bestaet uit het bewint der bevelhebbers van kleine zaken: waer in een Heer uit den raet van 't gerecht voorzitter is. Alle perzoonen, die zich in den echten staet begeven willen, moeten hunne geboden voor dezen Raet verzoeken, ten overstaen van getuigen. Wanneer een jongman een en twintigh, en een maeght achtien jaren out is, zoo wordt het huwelijk van luiden van eer en aenzien toegestaen: maer zy vermogen gene onkristenen met Nederlanders, noch Nederlanders met inboorlingen, die geen Duitsch kunnen, laten trouwen. Geringe zaken, daer de schepens zich niet mede mogen bemoeien, worden voor dit amptgenootschap bepleit, en ten eersten afgedaen. Zy zitten mede tweemael ter weke, en hebben hunne raetskamer op het stadhuis.

Het zeste en laetste lit van dit groot lichaem der stad en gemeente, bestaet in de borgerlijke krijghsraet: waer in de opperhooftman van de vrye volken en inwoonders d'eerste zitplaetse bekleet; die by mijnen tijt de Heer Pieter van Hoorn was. Alle kleine zaken worden door den waghtmeester voor dezen Raet gebraght, en ten eersten afgedaen. Maer zaken van belang komen voor den rechtsverzorger of stadsdrost, en voor de Heeren Raden van den gerechte of schepenen, die daer over het oordeel strijken.

Zy vergaderen mede op het stadhuis, en verleenen alle weken eenmael gehoor.

Alle deze Raets-byeenkomsten, of rechtbanken, hebben ieder hunne byzonderen Sekretaris of geheimschrijver, klerken en Deurwaerders; die hunne onderhout van de Maetschappye krijgen: uitgenomen eenigen, die hun voordeel uit de schade van eenen ander trekken: achtervolgens de bevelschriften daer van gemaekt, en by de Hooge Raden goet gekeurt en ondertekent.

Nu schiet noch over te verhalen, hoedanigh de kerkelijke staet en raet bestiert wort.

Deze bestaet uit predikanten, ouderlingen en oprechte armen-verzorgers. Zy hebben hun vergaderplaetse in een byzonder afschutsel aen de kerke, en komen niet t'zamen, als op het ontbot van den voorzitter, die dat eerampt alle maenden afleit, en aen eenen ander overlaet, om zorge voor zoo vele zielen te dragen, als hunne zorge toevertrouwt zijn. Kerkelijke staet en raet.

De predikanten of voor-leeraers zijn alle, tot de bediening der kerke in het vaderlant aengenomen, en aldaer bekraghtight, en worden van de gemeente zeer ge-eert.

Belegeringen en rampen van Batavia.

Batavia, de hof- en hooft-ſtad van Nederlantſch Indien, heeft, ſedert de onzen het bezeten hebben, verſcheide rampen, ſtormen en belegeringen van 's lants inboorlingen, of Javanen, uitgeſtaen. Want zoo dra d'onzen zich des jaers zeſtien hondert en achtien, na het innemen der ſtad Jakatra, (namaels by d'onzen Batavia genoemt) met opwerpen van eene veſting en kaſteel, ter zelver plaetſe hadden verſterkt, zoo begonnen zich ook d'inwoonders der ſtad, door opruijing der Engelſen van Bantam, uit een onbedachten yver, tegen hen te verſterken en begraven: waer uit een geweldige oorlogh ontſtont.

D'Engelſen deden de lantzaten in hunne legerplaetſen een ſtormkat bouwen, daer zy hun grof geſchut, dat wel eer hen door de Hollanders geſchonken was, in goede orde hebben op geplant, en daer van dapper vuur gegeven. Dit gevaerte lagh vlak tegen het nieuw bolwerk van de Hollanders over: waer door het hen groot hinder toebraght, en in het optrekken van hunne aengevange vaſtigheit zeer verachterde. Dies deed d'opperſtedevooght, Johan Pieterſz. Koen den raet by een roepen, en droeg dien voor, wat onheil zy alree van den vyant ontfangen hadden, en, na ſchijn van alle omſtandigheden, noch meer ſtonden uit te ſtaen, by aldien die niet wierdt aengetaſt, en in zijn begonnen werk geſtoort, eer hy zich wat beter beſchanſt had.

Hy gaf den raet dan in bedenken, of men den vyandt niet met een deel volk zoude konnen overrompelen, en uit zijn voordeel doen verhuizen, om ademtocht te halen.

Na alles ten nauwſten overwogen te hebben, zoo wierdt eenſtemmigh goet gevonden en vaſt geſtelt, datmen het Graven gedeelte, en de wijk der Sineſen: als ook de wooning der Engelſen, en hunne ſchietſchans, den aenſtaenden morgen, met het doorbreken van den dagh, kloekmoedelijk zou aentaſten, en verdelgen al wat zich repte, om tegenweer te bieden.

Achtervolgens het voorgenomen beſluit, zoo hebben d'onzen hun volk gewapent, en in drie troepen verdeelt. D'eerſte en voornaemſte wierdt door Pieter van den Broek, die namaels opper-ſtedehouder van Nederlants Indien wiert, gevoert. De tweede ſtont onder Pieter Dirkſz, en de derde en laetſte trok met Pieter van Ray op.

Hier mede vielen d'onzen uit, en beſtormden 's vyant veſten, op drie wijken t'effens. De Javanen weerden hen in 't eerſt zeer hertnekkigh, en branden hun grof geſchut uit de waerburgh, aen de riviere, geduurigh op de Hollanders. Maer toen zy hunne beſtookers den moet zagen verdubbelen, om te winnen of te ſterven, zoo begon hen het herte t'ontzakken. Dies verlieten zy hun voordeel, en deiſden allengs na hun toeverlaet, uit hunne oude werken, die de Hollanders weder innamen, en in weinigh uuren met geringe moeiten afbraken, en al het geen verbranden, dat hunne vyanden met zwaren arbeit, in vele dagen hadden opgebouwt en voltrokken.

Inmiddels wierdt uit de ſtad zoo heftigh met grof en klein geſchut geſchoten, dat de Hollanders het beſtormen van de nieuwe ſchietſchans, op den kant van de rivier, moſten laten ſteken.

Zy ſchoten evenwel met hun grof geſchut tot des avonts; maer konden gene opening maken, om'er in te vallen: dienvolgens moſten zy ophouden, en aftrekken met verlies van vijftien ſoldaten, en acht of tien gequetſten. In het midden der ſtad, die met een ſteenen muur beçingelt was, ſtont mede een hooge ſtormkat, geſtoffeert met zwaer metale geſchut, dat d'Engelanders van hunne ſchepen gelight, en daer op geplant hadden: daer ſy den belegerden groote ſchade mee deden: als ook van de ſchietſchans voornoemt, in den mont van de groote riviere, die de belegeraers met ſtackwerk en ſtammen van dikke boomen toegeſtopt hadden, om het doorwateren na de ree onveiligh te maken.

Het grof geſchut donderde geduurigh aen wederzijden: maer de belegeraers hadden het meeſte en grootſte voordeel: naerdien hunne bolwerken gereet en veerdigh waren, die de belegerden, by gebrek van volk en gereetſchap, langzaem en traegh moſten optrekken, en dieswegen genootzaekt wier-

wierden hun borstweer met fijn lywaet en kostelijke katoene kleden te verzekeren.

Terwijl elk zijn best deed, om zich te beschanssen, zoo deden de Hollanders wederom eenen uitval op het bolwerk, aen den oever voor den mondt van de riviere, die zy bezwarelijk konden missen: maer wierden, met verlies van zeven Soldaten, weer te rugh gedreven, beneffens een onderhooftman, dien de Javanen het hooft afsloegen, en, ten trots van de belegerden, op een hooge bamboes, recht tegen het kasteel over stelden.

Ondertusschen hadden d'Engelsen te Bantam vernomen, hoe de belegerden hunne wooningen afgebroken en verbrant hadden; derhalven pooghden zy de hunne daer mede aen de vlam op te offeren; maer de Pangeran was'er tegen, en wilde het zelve niet toestaen.

Men zou qualijk konnen gelooven, dat zoo weinigh volks zulken groot en geweldigh heir, welk door d'Engelsen met raet en daet noch ondersteunt en bygestaen wiert, zoo lang kond ophouden, en alle hunne aenslagen ontzenuwen.

De gantsche macht der Hollanders bestont slechts in drie hondert en vijftigh zielen: waer onder niet meer als twee hondert en veertigh weerbare zoldaten konden getelt worden. Daerentegen had de koning van Jakatra alle zijne maght by een verzamelt, die men achte te dien tijde, (behalve de hulpe der Engelsen) wel met vier duizent gewapende krijghsknechten in het velt te zullen komen.

Toen men hier te lande malkanderen dus dapper in het hair gezeten had, zoo quam de zeevooght der Engelschen, met elf kloeke oorloghsschepen van Bantam, en liep in het gezicht van de Ree voor de stad Batavia.

Derhalven voer d'oppersteedevoogt der Hollanders zelf aen boort, en zakte met zijne byhebbende schepen, en onverschrokken moet, op d'Engelsen af, na hy de bewaring op het slot, aen den hopman Pieter van den Broek, had bevolen, en als stadhouder voorgestelt.

D'Engelsen lieten de bloetvlagge waeien, en de Hollantse schepen door eenen trompetter op-eischen. Maer zy verstonden wel haest, dat'er niet anders als kruit en loot voor hen ten besten was.

Wanneer nu de Hollanders bemerkten, dat hun de vyant te machtig was, zoo hebben zy hunne zeilen bygezet, en zijn, al vechtende, Oostwaert aengestevend, na Amboyna, om zich met meerder maght te versterken: na zy het kasteel met noodige oorloghs-gereetschappen, en wat zy meer konden missen, hadden verzien. D'Engelsen vervolghden hen eenige dagen, doch met weinigh voordeel, en keerden, met achtien schepen, wederom, en lieten het anker voor de rede van Batavia in den gront vallen: waer door de belegerden te water en te lande beslooten en vast geblokeert wierden. Zy beschermden evenwel hunnen schans zoo dapper, met kloekhertigh tegenweer, en uitvallen, dat hunne doot-vyanden, hoe verbolgen en machtigh zy waren, ten lesten noch gedwongen wierden, om stilstant van wapenen te verzoeken, op hoope, dat'er een eerlijke overeenkomste en gewenschte vrede, zoo zy voorgaven, uit zou booren worden: waer toe de Hollanders ook niet onwilligh waren: maer begeerden twee aenzienelijke perzoonen in verzekering, eer zy hunne gezanten wilden uitzetten, om de vrede-handel te beginnen: het welk aen wederzijde goet gevonden wiert.

De *Dommagon*, des konings broeder, zeide: Hoe de Hollanders in eene geltboete van vier duizent rijxdaelders vervallen waren: uit oorzake zy d'Engelsen in zijn gebiet beoorloght hadden, tegen het uitgedrukt gebodt, daer over met hem zelven gemaekt en in geschrift gestelt. By aldien zy nu de katte, met het nieuwe bolwerk, niet wilden afbreken, dat men hen dan ten allerminste met een zom van acht duizent rijxdaelders most beschenken.

Na vele en menighvuldige wispeltuurige veranderingen, daer deze inboorlingen geduurigh van zwanger gaen, braghten zy ten laesten eenige stukken op 't papier, die aen wederzyden bevestight wierden: nademael de Hollanders, door gebrek van busse-

kruit, niet machtigh waren, hun kasteel, tot de wederkomste van den opper-zeevooght, te beschermen.

Deze schielijke verandering en billijke voorwaerde voor de belegerden mishaeghde den Engelschen, al t'onverzettelijk, hoe onbillijk zy ook was, wanneer men acht neemt op de feitelijke daden, die van den beginne dezer onruste voorgevallen waren: want de belegerden zouden hunne vastigheit aldaer, en hunne wooning te Bantam, voor eene zekere zom van penningen aen den koning te vereeren, inhouden en bezitten als te voren.

Dieswegen bedachten zy eenen list, om de Hollanders te bedriegen, en kregen zoo veel geloofs, dat de stadtstouder, Pieter van den Broek, op ernstigh verzoek van de voornaemste Javanen, uit het kasteel trad, om den koning met zijn gezelschap te vereëren. Maer hy wiert terstont, op zijne aenkomste ten hove, met zijn by hebbend gevolgh, aengetast en vast gezet, en met yzere boeiens aen handen en voeten gestoten. De koning dreighde hen allen eene wreede doot aen te doen: inzonderheit den stadhouder van den Broek: of dat hy zijn volk zou belasten, het kasteel datelijk op te geven, met al het geen dat'er in was. Maer de belegerden trokken zich deze dreigementen zoo weinigh aen, dat zy zich weer tot vechten vaerdigh maekten, om hunne doot-vyanden te betoonen, dat hen die daet en verraderye ten hooghsten mishaeghde.

Toen brachten d'Engelschen meer grof geschuts uit hunne schepen aen lant, en moedighden de Javanen dapper aen, makende die zoodanigh tegen de Hollanders verbittert, dat zy den gevangen stedehouder, aen handen en voeten geboeit, met een strop om den keel, tot aen de muuren des kasteels sleepten, en dreighden hem te dooden: by aldien hy zijn volk tot het overgeven van het kasteel niet wilde aenmanen. Daer en tegen heeft hy hen, als een dapper krijghshelt en voorvechter van zijn volk en vaderlant, tot de bewaring van hunne sterkte vermaent en aengemoedight, om dezelve tot den laetsten adem toe, te beschermen. Waerom de Javanen, en twee ontaerde Engelschen, die daer neffens stonden, hem met de strop achter over rukten, en, als een onredelijk dier, langs d'aerde weder na het hof sleepten: het welk hy alles met een fier en onvertzaeght gemoet uitstont, en zommigen Engelschen zoo in het hert trof, dat zy zich over de begane schendingen begosten t'ontschuldigen, en ten dien einde brieven met pijlen na binnen schoten, en betoonden, hoe zy hunne oude nukken van voorbetuigingen niet vergeten hadden.

De Hollanders waren nu byna ten einde van bussekruit gekomen, en zagen, zonder middel van dat kruit, geen kans, om hunne schans tegens zoodanige vyanden, die hun nacht en dagh in de wapenen hielden, te beschermen. Dies wierden zy genootzaekt met hen in gesprek te treden, en quamen dienvolgens over een. Te weten, Het volk en kasteel, met al het oorloghstuigh, zou aen d'Engelschen, en de koopmanschappen, gereede penningen en kleinoodje, in de maght van de Javanen, overgelevert worden.

Dit geschiede den eersten dagh van Sprokkelmaent, des jaers zestien hondert en negentien; en was getekent door *Wydurk Rama*, koning van Jakatra: desgelijx door den bewintsman der Engelschen, en door alle zijne Raden, als ook door alle de Raden der belegerden.

Als nu de Hollanders gereet stonden, om zich zelfs, met al wat zy bezaten, aen hunne hals-vyanden over te geven, en gene menschelijke hope meer voorhanden was, om hen te helpen, toen daelde de goddelijke hulpe van boven, en ontzette d'Engelschen en Javanen van al het geen, dat zy reeds in huune handen, en verovert hadden, door deze navolgende gelegentheit.

De *Pangoran* van Bantam had zoo haest gene kennis van deze overeenkomste bekomen, of die mishaeghde hem boven mate zeer. Derhalve liet hy den *Dommagon* voor hem roepen, en gaf hem datelijk last, om zoo veel volks by malkanderen te rukken, als hem noodigh was, om den stadhouder in zijne handen te krijgen, en verder te verzorgen, dat hem de heerschappye van het kasteel, en den buit niet ontsnapte.

Deez

Deez trok terstont met vier duizent zoldaten op, en trad, komende te Jakatra, ongevraeght by den koning in zijn vertrek, en paste hem de naekte ponjaert op zijne bloote borst, zeggende: *Koning, geve u gevangen, of dat gaet'er deur.* Over welke onverwaghte moortrede en doodelijke uitsprake, die het blank stael noch doodelijker voortdreef, de koning zoodanigh verschrikte, dat hy al ten beste voor zijn leven gaf, en op staende voet met zijne gemalin en eenigen zoon landewaerts in vertrok: zonder men oit meer van hem heeft vernomen. Zommigen meenen, dat hy zich naderhant tot de visscherye zou begeven hebben, om zijn leven t'onderhouden. Maer dien de moortlust van Moorse Mahometanen bewust is, zal dat qualijk kunnen gelooven.

Als de *Dommagon*, of stedehouder des konings, dit nu aldus gezwint had uitgevoert, nam hy de stadhouder van de Hollanders in zijne bewaernis, en traghte het slot met een in zijn gewelt te krijgen: maer de bezettelingen wilden het zelve hem, zonder eenige voorwaerden, niet overgeven. Zy beriepen zich op het gemaekte verbontschrift, en zeiden, dat men hen wederom zocht te verraden.

Onder dit zamelen en dralen vermerkten de Hollanders, dat hunne vyanden om den buit begonnen te zintwisten: waer door hen de klem en vreze wat van het herte begon te wijken. Zy moedighden derhalve elkanderen aen, om hun kasteel in te houden, en geen van hunne tegenstrevers meer te vertrouwen, zoo lang zy met elkanderen over hoop lagen.

D'Engelsen waren niet wel te vreden, als zy gevoelden, dat hen de Bantammers muilbanden. Dies braghten zy al hun grof geschut, dat zy van de schepen hadden kunnen lichten, met kennis van de belegerden, wederom aen boort: waer door de Hollanders niet alleenlijk moet schepten; maer versterkten hen daghelix zoodanigh, dat den Javanen de dullen moet wat begon te ontzakken.

Toen gaven d'onzen hun kasteel den naem van Batavia, en lieten dien met groote letteren op een bort spijkeren, en boven de Waterpoort, in het oogh van al de werelt, ten toon stellen.

Aldus stonden de zaken aen wederzyden geschapen, wanneer het langh verwaghte ontzet voor de belegerden, op den vijf en twintighsten dagh van Lentemaent, des jaers zestien hondert en negentien, verscheen. Als d'oppersteedevooght, Jan Pietersz. Koen, wederom uit de Molukse eilanden, voor de stad Jakatra, met eene vloot van zeventien schepen quam opdonderen.

Hy braght al het volk, bestaende in elf hondert weerbare mannen, die hy in twalef troepen verdeelt had, datelijk aen landt, en trok regelrecht op de stad aen, dewelke hy ten gronde toe liet afbreken.

D'inwoonders stonden den eersten storm dapper tegen: maer konden de krachtige hooftstoffe van het vuur niet verduuren. Derhalve begonnen zy van het borstweer af te wijken, en stelden ten lesten hunne behoudenis in d'openbare vlucht. De Hollanders vervolghden hunne vyanden dapper op de hielen, en gaven niemant lijfsgena, als weerloze wijven en kinderen.

Deze verovering geschiede den dertighsten dagh van Lentemaent voornoemt, des jaers zestien hondert en negentien: welken dagh d'inwoonders noch alle jaers, met een gemeenen dank- en biddagh vieren, en vertoonen zich alsdan voor de hooge Overheit te voet en te paerde in de wapenen.

Ten zelven tijde verzeilde d'Opper-steedevooght daer op met de gantsche vloot, na Bantam, en begeerde van den *Pangeran*, dat hy hem alle de gevangenen terstont zoude toezenden: of zou dezelve met gewelt komen halen.

Deez worstelde aldaer in 't eerste met maghtelooze armen, na hunne quade gewoonte, wel wat tegen: maer als hy zagh, dat de blixem van het grof geschut in zijne daken begon te slaen, en het geen jok, maer ernst en rechtschape dapperheit was, zoo heeft hy de gevangenen, te gelijke met de hoope van het kasteel, (dat nu Batavia genoemt was) te vermeesteren, laten varen.

Toen d'Engelsen dit verstonden,

en

en hunne aenslagen en ongeoorlofde burgerlijke streken valsch, en voor al de werelt ontdekt waren, zoo verlieten zy het lant, en toonden het tegendeel van te voore, als zy met elf schepen tegen zeven Hollantsche schepen, van den middagh tot den avondt toe, schutgevecht hielden, en zich lieten verluiden, dat zy meester van de zee en gantsch Indien waren.

Het eerste werk, dat zy op d'aenkomste van de Hollantsche vloot, by der hant namen, was het anker te lichten, en hun zeilen los te maken. Daer na deed hun Admirael een schoot, en ging deur: daer d'andere schepen alle op volghden, en liepen de straet Sonda uit.

Als de Bantamer gewaer wiert, dat hem zijne gewaende vrienden en bontgenoten verlaten hadden, (zonder wiens hulpe en bystant hy zich zelven niet machtigh kende, om Batavia te winnen, en de Hollanders uit dat gewest te verdrijven,) zoo vertrok hy met zijn volk en verstrooide legerscharen weer te rugh, en nam al het geen mede, dat hy zoo onrechtveerdigh had verovert. Waer door de Hollanders hunne handen ruim kregen, en grepen het goet geluk, dat hen zoo lieflijk aenlokte, by het hair.

Wanneer d'onzen nu bespeurden dat d'omleggende lantdouwe zeer gezont en vruchtbaer, en daerbeneffens met eene goede ree verrijkt was, alwaer meer als duizent schepen voor alle winden veiligh en beschut kunnen leggen, zoo besloten zy, en stelden terstont orde, eer iemant het dachte, om aldaer eene sterke stad te stichten, die van het kasteel Batavia, tegen de macht van alle hunne vyanden, zou kunnen verdedight worden. De naeste gelege eilanden verschaften tot den bouw kalk en steen genoegh. De verdere nootwendigheden van hout en andere stoffen wierden van de bontgenooten voor gelt gekocht.

Toen dit nu aldus wierdt aengevangen, en met gezwinde werkluiden achtervolght, zoo wiert d'yverzucht der Javanen daer door weer opgewekt, die zoodanigh aen het hollen raekte, dat de Mataran, des jaers 1629, met een machtigh heir van 12000 mannen, onder opperbeleit van den prins van Madura, op d'onzen quam afzakken, en legerde zich zoo dicht onder de muuren der stad, datmen hunne buitenwerken met handtbussen beschieten kon. Zy deden verscheide stoutmoedige stormen, des nachts, met een luitruchtigh veltgeschrei, om des te afschrikkelijker te schijnen, als by dage, wanneer men malkanderen het wit van d'oogen ontdekken, en zien kan, wat een ieder in den schilt voert. Maer de belegerden dreven hen t'elkens met den donder van 't geschut weder te rugge, en overvielen bywijle de bolwerken van de belegeraers zelfs; die zy dan door hunne vuurwerken lieten af branden, en verschaften hunne vyanden werkstof genoegh: maer genen tijt om dezelve te herstellen.

Om nu al te doen, wat het vernuft in diergelijke oorloghs-buien kan bybrengen of bedenken, tot nadeel en afbreuk van zijnen tegenstrever, zoo hadden de Javanen de stroomende rivier boven de stad, met afgehouwe boomstammen toegestapelt, en alle doode lichamen van menschen en beesten, die dagh op dagh storven, en een ontelbaer getal scheenen uit te maken, derwaerts gesleept, en in het water geworpen: het welk daer door niet alleen onbequaem wiert om te drinken: maer veroorzaekte ook zoodanigen stank, dat de naeste lucht daer door allenthalven wierdt ontsteken: waer uit groote onlust en ziekte ontstont: waerover de belegerden hunnen dorst met zout water lesschen mosten. Maer eindelijk vonden en dolven zy zommige putten op, die wat beter water gaven. Daerna deden de belegeraers, op den twintighsten dagh van Wijnmaent, des jaers zestien hondert negen en twintigh, een algemeenen storm op de Zuitzyde van de stad. Zy versterkten hun volk reis op reis, met versche benden, en vielen zeer onvertzaeght en dapper op de vesten aen: maer vonden zoodanigen tegenweer, dat zy met verlies van weinigh volk mosten afwijken.

In het verschoeijen bestormden zy Maeslants Waerburgh: alwaer niet meer als 15. soldaten tot bezetting in lagen, die hen zoo manhaftig verweerden, als de vyant kloekmoedig aenviel.

Wanneer nu al hun kruit en loot verschooten, en voor dien tijt gene hope was om meer te bekomen, zoo begonnen zy zich met vloersteenen en dakpannen zoo lange te verweeren, als'er te halen waren. Ondertusschen bemerkten de Javanen het gebrek der onzen, en d'onbequaemheit van hun eigen storm-gereetschap, om den Waerburgh te beklimmen. Dies traden zy dicht aen de voet van de muur, en slingerden een zwaer vygertou om de vesten, met voornemen van de geheele Waerburgh om verre te rukken, en met macht van menschen over hoop te halen. Maer als de stedelingen het zelve gewaer wierden, zoo deden zy, tot ontzet van hunne lantsluiden, eenen uitval op de Javanen, die genen stant hielden; maer achter in hun voordeel dijsden; uitgenomen eenigen, die liever sterven als wijken wilden.

Den eersten van Slachtmaent, zes uuren na zonnen ondergang, deden de Javanen hunne legerplaetsen op drie verscheide plaetsen in brant steken, en vertrokken, zoo heimelijk als zy konden, weer lantwaerts in, na zy de stad drie maenden en tien dagen belegert hadden.

D'onzen waren wel te vreden, dat zy van zoodanige raeuwe gasten, die hen zelfs genoodight hadden, ontslagen waren.

Zy vonden in de verlate legers niet te plonderen: maer waren verwondert, wanneer zy op eene kleine plaetse meer als acht hondert menschen vonden leggen, die alle met malkanderen vermoort, en jammerlijk om 't leven gebraght waren.

D'oorzake van dit gruwel-stuk was ontstaen uit eene hooghhertige spotrede van den prins van Madura, en aldus bygebraght.

De Mataran had in de voorige belegering eenen van zijne voornaemste hooftmannen, met een goet getal soldaten, den koning van Jakatra te hulpe gezonden, om de stad te winnen: maer als hem het zelve ondoenlijk was, en derhalve onverrichter zake most wederkeeren, zoo wierdt hy daer over van den voornoemden prins bespot, en met herde woorden aengetast: want hy zeide: *Was het zake, dat men my zoodanige macht had toevertrouwt, ik zou het kasteel gewonnen hebben, of mijn leven daer voor te pande gelaten hebben.* Dit wiert den Mataran daerna aengedragen, als hy voorgenomen had, de tweede belegering zelf aen te vangen. Dies gaf hy dien snorker het opperste bevel over zoo vele oorloghs-benden, als d'ander van te vore onder zijne gehoorzaemheit gehad had, en liet hem daer mee optrekken. Dan als deez zoo vele maenden en dagen te vergeefs had geoorloght, om het kasteel te winnen, zoo gaf hy, (als reeds te voore is verhaelt) zijn leger aen de vlam ten beste, en daght met gemak weerom na Madura te vertrekken. Maer de Mataram deed hem het zelve door eenen van zijne oversten beletten, en op staende voet, met alle zijne byhebbende hooftluiden en soldaten, die hem gevolght waren, op hoope van goeden buite, den kop afslaen, zeggende: *Nu moet ghy uw woort met de waerheit bekrachtigen, om het kasteel te winnen, of hier op staende voet sterven,* Dit was een ellendigh schouwspel en deerlijk om aen te zien voor vrienden en vyanden.

De Javanen hebben dezen ongeluk-kigen toght, daer in zy meer als dertigh duizent soldaten lieten zitten, haest uit den zin gezet: want des jaers zestien hondert vijf en vijftig begonnen die van Bantam hunne ooren weer op te steken; doch konden den Hollanders weinigh hinders toebrengen. Hunne troepen hielden wat verre van de hant, en hadden zoo vele kans niet als te vore, om tegen den donder van 't grof geschut in te dringen. Dies trokken de Hollanders zelfs tegen de Javanen in 't vlak en ope velt op: (waer uit men d'arme lantman gejaeght had: na al het gewas van rijs en zuikerriet vernielt, en gantschelijk bedurven was,) daer zomtijts eenige herde bejegeningen voorvielen. Maer de Javanen hadden den meesten tijt den neerlaegh: waer door zy het oorlogh moede wierden. Te meer als zy vernamen, dat Arnold de Vlaming met een goet getal van Soldaten uit de Molukse eilanden op Batavia aengekomen was. Derhalve lieten zy den krijgh varen, en maekten vrede, die zy

noch onderhouden, en laten de Hollanders, die hen te machtigh zijn, ongemoeit.

Sedert hebben d'onzen, tot meerder bescherming en versterking van de stad en kasteel, verscheide vestingen of forten een stuk weeghs daer buiten te lande, en aen de zee kant, doen leggen: als ten Oosten, aen de zeekant, het fort *Ansjol*, en aen de West-kant het fort *Anke*: maer te landewaerts de forten de Vijf-hoek, Rijswijk, Noortwijk en Jakatra.

Ziet pag. 212.

Het fort *Ansjol* leit ontrent twalef hondert roeden buiten Batavia, aen de Oostzyde, aen zee, by de kalkovens: derwaerts men langs een rechten wegh na toe gaet. Het is van vierkante steen opgehaelt, en wort altijt met een deel soldaten bewaert.

Fort Anke. Het fort *Anke* leit ontrent vijf hondert roeden buiten de stad, aen de riviere, een weinigh landewaerts in, en niet aen zee. Het is ook in 't vierkant gebouwt, en met rode pannen gedekt. Daer ontrent woonen verscheide lantluiden, langs de riviere: dewijl de landouw daer ontrent zeer vruchtbaer is. Daer staet ook een kalkoven, en dicht daer by het Lazarus-huis.

Fort Jakatra. Het fort Jakatra staet op de kant van de riviere, ontrent vijf hondert treden Noordoostwaerts buiten de stad Batavia. Men gaet derwaerts langs een rechten wegh, die zeer lustigh met boomen en plantagien ter wederzyden dicht bezet is. Aen dien oort leggen de meeste tuinen en plantagien. De Sinesen, Amboinesen, en andere vreemde volken, hebben daer hun quartier en wijk.

Tusschen de forten Jakatra en Rijswijk, leidt, benoorde de stad Batavia, op de riviere, 't fort Noortwijk. Het is mee, gelijk d'andere, in 't vierkant van steen opgemetselt, en met roode pannen gedekt.

Fort Noordwijk.

Buiten de stad Batavia hebben eenige voorname burgers verscheide tuinen en lusthuizen gemaekt. Onder andere staet op de groote riviere, buiten Batavia, het huis van kapitein Burgs, die met allerhande slagh van Indiaensche boomen beplant is. Het huis is, na de wijze van de meeste Indiaense huizen, met een afdak gebouwt, daer men boven op, voor de zon, en onder, dewijl het open is, luchtigh zitten kan.

Op de rivier staet een aengenaem speelhuisje, dat in de hitte op het water geen klein vermaek en aengenaemheit geeft: inzonderheit het gevogelt, als zwanen, gansen, en andere watervogels, die in dit water houden.

Buiten Batavia, op de groote riviere, staet ook het huis van eenen voornamen burger, Strantwijk genoemt, dat weleer het speelhuis van den Steehouder, de Heer Johan Maetzuiker, was. Het is zeer luchtigh en lustigh, met een aerdigh en antijks dak, en voor met een uitstek getimmert. Het heeft een schoone tuin, die met allerhande vruchtboomen en bloemen beplant is.

Sinese grafst[ede]. Buiten de nieuwe poorte, rontom in lustigh geboomte, ziet men een grafstede, door de Sinesen, na hunne wijze prachtigh, gebouwt, ter eere van hunnen oppervooght *Sequa*. Het bestaet in een heuvel met opgeworpe aerde daer voor, en in verscheide metselwerken, die alle wit gepleystert zijn. In het midden staet een tafel, met een kan daer op: daer de Sinesen t'elkens het een of ander, 't zy spijze of gelt, insmijten, tot zoene van de ziele der overledenen.

Iavaense en Indiaense gewassen, boomen, kruiden en bloemen.

DE lantstreke in en ontrent de stad Batavia: als ook het gantsch eilant Java, is wonder vruchtbaer in het voortbrengen van de meeste gewassen, die door gantsch Indien gevonden worden, en wy vervolgens hier zullen ten toon stellen.

Onder de mirakelen der natuur, die op dit eilant Java gezien worden, is onder andere een het volgende: Te weten, kruiden en planten, die op andere plaetsen der werelt uit de natuur week en zacht zijn, worden aldaer veel met een houtachtige steel of stengel gezien. Als te zien is aen het gemeen kaesjes-kruit, dat lage en houtige stengels heeft, en fraei bloeit en kaesjes voortbrengt.

Daer en boven zijn'er vele soorten van boonen en Lupijnen, die op Java aen

aen de boomen groeien, dat in Europe ongehoort is.

Het lant van Java, ontrent Batavia, is zeer vruchtbaer: want de Hollantse zaden, en die uit Persie en Suratte derwaerts al over eenige jaren gebragt zijn, en noch gebraght worden, tieren-'er weelderigh, en geven overvloedigh vruchten.

Aerdvruchten.

Hollantse koolen, indien ter rechter tijt ter aerde gebraght en gemest zijn, worden volkomen rijp: maer indien iemant die onachtzaem handelt, en niet ga slaet, dan ontaerden zy, en schieten uit tot heesteracht ige en houtige bladen.

Het schijnt de natuur, als met voordaght, vele zuure en zamentrekkende kruiden aldaer in Indien voortgebragt te hebben, tegen de felle en woedende lantziekten: als roode loop, bort, kramp, enz. die gemeenelijk uit de galle ontstaen.

Men heeft'er veelerleie soorten van driebladen: inzonderheit koekkoexbroot, die zoo in de bosschen, ontrent de rivieren, als in de tuinen groeien.

Daer groeit porcelein, sparsjes, endivie, latuw, weeghbree, bekabung, waterkers, peterselie, radijs, roode en witte beet, en diergelijke moeskruiden: die eensdeels uit zaden derwaerts uit Hollandt gebraght, en eensdeels van zelfs in het wilt groeien

De radijs groeit'er veel langer, en is smakelijker: waer onder een korte en dikke soort, die in plaetse van rapen gekookt worden. De Sinesen leggen ook de radijs en bladen in een pekel, en eeten die, om de lust van eeten te verwekken.

Daer groeit een zeker soort van Mandragoras, Belladona by d'Italianen genoemt, dat by d'Indianen in groot gebruik, tegen de geduurige en heete koortsen, is. Het wort in eek of pekel ingeleit. De vruchten onder de assche gebraden, eeten gezonden en kranken in plaetse van salade.

Wijngert.

De Wijngert is aldaer zeer vruchtbaer, wanneer men den zelven na behooren hanthavent en waerneemt. Wie den wijngert allereerst aldaer gebraght en in d'aerde gesteken heeft, zou men met zekerheit niet kunnen zeggen noch weten: naerdien men in gene daghregisters van alle de reizen, die zedert het jaer vijftien hondert vijf en tnegentigh derwaerts gedaen zijn, daer van iets aengetekent vind: 't welk buiten twijfel zou geschiet zijn, by aldien men deselve elders gevonden had.

Hy wast in de stad Batavia zeer weeldrigh op, en meest by vele huizen, daer plaetse is. De vruchten kan men het gantsch jaer door genieten, wanneer men die op zijne orde en tijt laet snijden. Anders heeft men van eenen rank, alle drie maenden rijpe vruchten. Veertien dagen na hy gesneden is, vertoont hy de knoppen van zijne trossen: die, na verloop van andere veertien dagen, in hunne volle bloeisel staen, en voorts in twee maenden daer na bolle en rijpe druiven zijn.

In de hoven, buiten de stad, wil de wijngert zoo wel niet tieren: uit oorzake misschien van de leegte des lants: of dat het noch niet genoegh van sijnen zouten en zalpeterachtigen aert gezuivert is: dat metter tijt kan onderzocht worden. De wijnteelt zou den inwoonders groot voordeel aenbrengen, indien die gelukken wilde.

Men ziet'er ranken, die trossen met rijpe druiven dragen, die de zwaerte van veertien onçen, of een pont, en meer hebben. Anders zijn aldaer op eenige plaetsen druiven, die ongemeen groot, en zoo grof van bessen zijn, als de Spaense moskadellen.

Blaeuwe boonen.

Overal, langs de wegen buiten Batavia, groeit in struiken en struwelen zeker gewas, met zeer dunne en taeie ranken, als die van de hoppe, en spreit zich wijt en breet langs d'aerde uit, of in de lucht: wanneer het ontrent zich eenigh steunsel vind, daer het by om hoogh kan klimmen, op een zelve wijze, als het loof of de ranken van Turkse boonen of erweten.

De bladen zijn byna, als die van den rozenboom.

De bloem spruit uit een groen

 knop-

knopje, en is zoo groot als een enkelde roos, onder fpits: maer zeer fchoon hemelsblaeu van kleur, en in het midden geel.

Het geeft wrange en wilde vruchten: waerom het van niemant geacht en voortgeplant wort.

Indiaenfch Moeskruit.

Het Indiaenfch moeskruit, alzoo by ons allereerft genoemt, waft op Batavia in verfcheide tuinen, heeft bladen van groote als de fuuring, daer eene bleke ribbe langs deur loopt. Het heeft een fchoonen purperen bloem, die uit een groen fteeltje, met vele kleine knopjes, voortkomt. Zommige zijn fneeuwit: andere met purpere en groene vlammen geplekt.

De bladen en ftengels hebben de fmaek van het moeskruit Bajan, en worden als beet gekookt, en fmaken niet vreemt, alffe wel toegemaekt zijn.

Moeskruiden.

D'Indianen houden de moeskruiden, en alle eetbare kruiden, in groote waerde en achting: want de meeften, die van Suratte en de kuft van Kormandel op Batavia komen, eeten byna alleen aertgewaffen: na den voorgang van Pythagoras, die geen vleefch van eenigh levend dier proeven wilde: naerdien hy de leere van de verhuizing der ziele ingezogen had: gelijk ook de meefte Indiaenfche heidenen die leere aenhangen.

Aldus onthouden die menfchen zich noch heden van roode boonen, en al wat onder de kruiden een roode kleure, en eenigh gelijkenis met bloet heeft. Dit is ook d'oorzake: waerom d'Indianen, die anders flechte en onkundige menfchen zijn, grondige kennis van kruiden en boomen bekomen hebben.

De Malayers noemen alle moes en eetbare kruiden, in hun tale, met een algemeene naem *Seir:* maer artzenye of genees- en vergiftige kruiden, *Oubat.*

Daer groeien op Java en ontrent Batavia veelerleie moeskruiden tot 's menfchen voetfel: als roode en witte beet, peterfeli: alle foorten van latuw, dil, venkel, fparsjes. Men heeft 'er ook veelerlei aertvruchten, als water-meloenen, pompoenen, komkommers, citrullen; desgelijx vele hauw-vruchten van boonen en erweten, die by ftokken, heefters en boomen opklimmen.

Fokky-Fokky.

De vrucht, by d'Indianen *Fokky-Fokky* geheten, is langwerpigh rondt als een peere, en bywijle grooter als een elle, en ruim zoo dik als een mans arm. Zy is vol klein zaet, en heeft een dunne, doch zulken gladde fchil, dat men zich, als in een fpiegel, daer tegen kan fpiegelen. De bladen zijn rouw, en als met wol bezet, doch grasgroen. Het gewas fchiet tamelijk hoogh op.

Deze vrucht is een van de voornaemfte vruchten in Indien, en niet alleenlijk eetbaer; maer van een zeer lekkere fmaek, indien zy met wijn en peper gekookt wordt, en fmaekt dan eveneens als de ftoelen van onze artisjokken. Het is een gemeene fpijze, zoo by d'Indianen als d'onzen, gelijk de rapen hier te lande: en geeft goet en lichtverteerend voetfel, en heeft een water afdrijvende kracht, en is dien volgens zeer goet tegen den fteen van nieren en blaze.

Noch is'er een andere wilde foort van *Fokky-Fokky*: doch die heeft geene langwerpige ronde vrucht: maer een heel ronde. Wanneer zy rijp wort, is zy geel. De ftengel is gantfch met doornen bezet.

Deze wilde vrucht wort niet als van rhinofters en wilde zwijnen gegeeten.

Jambos.

Over al op de vlakke velden van Java groeit een boom, wiens vrucht de Malayers *Jambos*, en d'onzen Javaenfe fleen en Pruimkens noemen; want de boom is den wilden fleen of pruimboom in alles zeer gelijk.

De vruchten zijn ook zamentrekkende van fmaek; maer niet onliefelijk. De rijpe vruchten zijn geel van kleur: maer de hierlantfe wilde pruimen of fleen, purperachtigh zwert. Zy koomen in krachten met elkanderen

ten over een: want op een zelve wijze, gelijk hier te lande, wordt het zap dier vruchten, met water van Champakka en rozenwater, tegen d'ontsteking der kele, amandelen en spruuw gebruikt. Het zap, van binnen ingenomen, is dienstigh tegen den rooden loop, bort, en andere gallige qualen. Dies dit zap van d'Indische vruchten *Jangomas*, in alles het gebruik van het zap van d'*Acacie* der Ouden, of van de hierlantse sleen voldoet.

Kubeben of *Kumuk*.

Op het eilant Java alleen, aen den oever van den vliet Sunda, groeien in de bosschen in 't wilt, zekere vruchten, die by d'Arabieren *Kubeben* en *Quabeb*, by de Javanen *Kumuk*, en by alle d'Indianen, behalve de Malayers, *Kubab Sini*, dat is, *Sineesche Kube*, en ook by eenigen *Kubachim* genoemt worden: niet om dat zy in Sina groeijen: maer dewijl zy derwaerts vervoert worden.

De boomen, daer aen deze vruchten groeijen, zijn in bladen en takken onzē appel-boomen niet ongelijk: hoewel kleinder: maer klimmen als klimop by de boomen op. De bladen zijn als die van de peper; maer smalder.

De vruchten *Kubeben* zijn rondt, kleinder als de peper, donker bruin van verruwe, en geven, met de naelt daer in gesteken, eenige vocht, als de kruitnagelen, uit.

Zoo hoogh worden deze vruchten by de Javanen geacht, dat zy die niet als gekookt willen uit het lant gevoert hebben, om op andere plaetsen niet geplant te worden. Zy worden rijp en onrijp van de boomen geplukt. D'onrijpe zijn licht en rimpeligh van huit, en besluiten van binnen, in de ledige holligheit van den schil, een kleine, weke en witachtige kern.

De rijpe vruchten zijn effe, niet rimpeligh, van binnen blaeu, en hebben een grooter pit, zijn hierom zwaerder als d'onrijpe. D'onrijpe hebben een zeer aromatijke, scherpe en middelmatige bittere smaek, die in het kauwen na het hooft trekt. De rijpe zijn zoo scherp noch bitter niet, en zenden, in het kauwen, ook de dampen opwaerts: maer evenwel minder, als d'onrijpe.

Men houdt deze vruchten in den derden graet warm en droogh te zijn. Zy zijn goet voor een slijmige maegh, en zuiveren den borst van taeie en lymijge vochigheden, verdrijven de winden, en helpen de koude qualen des lijfmoeders.

Wanneer men die lang met mastik kauwt, trekken zy de fluimen uit het hooft, en versterken de herssenen.

De Iavanen, en andere Indianen, hebben deze vruchten in groot gebruik, en gebruikenze, in wijn geweekt, om het zaet en de lust van byslapen te verwekken, en om de mage te verwarmen. Drie of vier vruchten gekauwt, en in den mont gehouden, verdrijven de draeijing en zuizeling des hoofts: doch men moet de vergaderde vocht t'elkens uitspuwen, en eindelijk ook de Kubeben zelfs. Onder het kauwen dienden ook de neusgaten toegehouden te worden, ten einde de reuk en damp des te beter na het hooft trekt.

Duivels-drek of *Hin*.

De Javanen, Malayers en andere Indiaense volken, hebben in groot gebruik, om hunne spijze geurigh te maken, en te sausen, zeker zap of specerye, dat zy Hin, en d'Arabieren Altit, en wy hier te lande duyvelsdrek, op neerduitsch, en op latijn *Asa Fœtida*, dat is, stinkkende *Asa*, van wegen zijne vuile en lelike reuke, noemen: Dit gewas, uit wiens wortel dit zap geperst wort, groeit in het Koningrijk van Persie, tusschen de stad Gamron en Lara.

Dit gewas is twederlei: het eerste is rijsachtigh, by na als de waterwillige hier te lande: uit wiens ingesneede bladen en scheuten het zap of duyvels drek of Hin met een pers geperst wort, dat gelijk, alle andere zappē, in de zon hert wort en een lichaem krijght. Het tweede slagh is veel stinkkender, en is een zap, dat uit de wortels van dit gewas geperst wort.

Dit zap, als ook d'Amfioen, is een van de voornaemste koopmanschappen, die door gansch Indien by d'onzen verhandelt worden.

De Oost Indische schepen, die na het eilant Java en andere gewesten van Indien vaeren, voeren altijt een

groote menighte van dit zap uit Persie derwaerts, het welk d'onzen aen d'inwoonders op Java, in verruiling van hunne inlantse waren, verhandelen.

Kardamom, groote en kleine.

Kardamom (alzoo by d'Arabieren, en by d'Indianen *Meliguettas* genoemt,) groeit ook op het eilant Java: zoo wel de kleine als de groote.

De kleine Kardamom heeft een steel, als het riet, met leetjes onderscheiden (gelijk ook de bladen niet daer van verschillen) en groeit op een zelve maniere, hoopswijze, by een. Maer de Kardamom schiet naulix tot de hooghte van twee of drie voeten op: en de bladen, tusschen de handen gewreven, geven een zeer liefelijke reuke. Ontrent den wortel schiet eerst een air uit, gelijk men in de Spica Nard ziet, met kelken: daer op bleke bloemen groeien, die van d'oranje-boomen bloemen zeer gelijk.

Na het afvallen der bloemen volgen in dier plaetse hauwen of peulen, die het welriekend zaet van Kardamom besluiten. Deze zaden zijn geel van kleure: maer worden, door langheit van tijt, donker en vermiljoenroot.

De Kardamom is een treffelijke specerye, en bezit uitstekende en groote krachten: want zy heeft eene liefelijke warmte, en die met 's menschen natuur over een komt: zonder eenigen brandt in d'ingewanden na te laten: waerom zy ook alleen, zonder eenige andere spijze, kan gekauwt en gegeten worden. Zy drijft de pis af, verwekt de maentstonden der vrouwen, opent de verstoppingen van milt en lever, en maekt, gekauwt, een liefelijken aedem.

De groote Kardamom wast overvloedelijk in de bosschen van Java, en krijght bloemen aen een steel, even als een hyacinth.

Zy verschilt van de kleine Kardadamom in veelerleie manieren. Eerstelijk schiet zy boven een mans hoogte op. De bladen zijn ook grooter: de steel is niet met leden of knobbeligh, als het riet: maer op de wijze van een uijen-steel. Daerenboven smijt de kleine Kardamom ontrent zijne wortelen airen uit. Haer zaet eindelijk, of peulen, is langwerpiger, en zomtijts een vinger lang. De bladen evenwel, en bloemen, komen in reuk over een, behalve dat de bladen van de groote Kardamom niet alleen ongelijk grooter: maer ook aen d'averechtse zyde, als motte-kruit, wolligh zijn.

Het gantsch gewas is fraei van aenzien, vrolijk groen, en heeft witte bloemen met purpere randen.

Moulit Bebek, of *Indiaensche Hemelsleutelen.*

Het slagh van kruit, dat men hier te lande Hemel-sleutelen noemt, groeit in de tuinen van Batavia, met een weinigh verhevener steel, als de Kardamom, en is altijt groen. De bladen verschillen ook, en zijn rontom geschaert of ingehakkelt.

De Malaiers noemen dit kruit, na de gestalte, *Moulit Bebek*, dat *Eentsbek* gezeit is: want het verbeelt zeer wel een averechtsen eenden-bek.

D'inwoonders gebruiken de gekneusde bladen van dit kruit tegen hun schorftheit, en andere gewoonelijke zweeren, die uit gal ontstaen. Met eek gestampt, zijn zy ook dienstigh tegen de rooze. De Malaische vrouwen leggen dit kruit ook boven op het hooft der kinderen, ter plaetse, daer de naden noch niet t'zamen gegroeit zijn, om de hersenen te versterken: en om des te beter de kraght te doen doordringen, scheeren zy het hair met een scheermes af.

Indiaensche Zuuring.

Op het eilant Java, en op d'omleggende eilanden, groeit een wonderlijk slagh van zuuring, die geheellijk niets met d'Europische zuuring gemeen heeft. Zy schiet tot de hooghte van een mans lengte op, met een vaste, sterke en kantige steel, als die van de hennip. De bladen zijn ook die zeer gelijk, met scherpe doorntjes, die hier en daer uitsteken.

De bloem is die van het keeskruit gelijk: bestaet uit een enkel blat, en is van een zelve groote, die in den omtrek witachtigh geel: maer in den kelk purperachtigh is.

De

De bladen, gekauwt, ſmaken als zuuring: maer zijn vetter en lijmiger op de tong. Het zaet is ſtekeligh of doornigh, en als dat van de Kardebenedikt. Het is kout en drooghachtigh van aert.

De Malaiers gebruiken dit kruit onder d'eetbare kruiden voor moeskruit. Zy wrijven ook de bladen op een marmer-ſteen, met ſchraepſel of zagelis van zandel-hout: daer by doen zy olie van kokos noten en eek, en maken daer in doeken nat, en leggen die op het hooft voor de tantpijn, welke uit gal ontſtaet, en veeltijts de herſſenvliezen ontſtelt.

Benjoin-boom.

Op Java groeit ook de boom, uit wiens ingeſneden ſchors des ſtams de welriekende gom *Benjuin* of *Benjuin* druipt.

Het is een gewas of boom, die uit vele ſcheuten of takken, van een arm dik, beſtaet.

Nardus.

Ontrent en niet verre van Batavia, groeit overvloedelijk een gewas, *Nardus* genoemt, dat by de Javanen in de keuken, om de ſauſſen van viſch en gezoode vleeſch een geur te geven, in groot gebruik is.

Men leit de gedrooghde Nardus in eek, op een zelve wijze als gouts-bloemen hier te lande Men kookt'er ook, met zuiker, een ſyroop van, die tegen de koude gebreken der ingewanden, als van lever en milt, dienſtigh is, en alle verſtopt heden opent.

Deze eek en ſyroop geneeſt ook de ſteken en beten van ſlangen en ſcorpioenen: 't zy van buiten opgeleit, of van binnen ingenomen.

Opium of *Amfioen.*

Anfioen of Amfion by d'Indianen, en by de Grieken en Latijnen *Opium* geheten, is een zap van heulen of maenkoppen, en by d'Indianen en Iavanen in ongemeen groot gebruik, inzonderheit wanneer zy ten ſtrijde zullen treden: waer door zy dan als dol, uitzinnigh, razend en tot vechten aengemoedight worden.

D'Amfioen wort by d'Indianen met groot voordeel gebruikt: want indien men van d'amfioen niet verzien was, men zou qualijk in die zeer heete geweſten eenige genezing kunnen doen: inzonderheit in den rooden loop, bort, heete koortſen, en andere qualen, die uit de gal ontſtaen.

Arme Indianen koken uit de bladen en ſcheuten van den heul een ſlechter ſoort van amfioen, die zy in de zon laten hert worden. Dit ſlag noemen de de rijken *Pouſt*, en de genen, die het gebruiken, ſchimpswijze *Pouſti*, als of men bedelzakken wilden zeggen. Daer en tegen drijven d'armen den rijken het woort van Amfioniſten weer tot ſchimp toe: waer mede zy quanſuis hun overdaet en welluſt willen verwijten.

Pyzang of *Bachoven.*

De vruchten Pyzang of Indiſche vygen, en anders Bachoven by d'onzen gebroken, na den Portugeſen naem *Pakovia*, genoemt, worden by de Maleyers *Pyzang*, en anders *Bananas*, by de Iavanen *Gedans*, by de Sineſen *Thio*, by andere Indianen *Quelli*, by d'inwoonders van het eilant Sint Thomee *Quella*, en by d'Arabieren *Maus* en *Muzą* geheten.

De ſtam van dit gewas loopt van onderen, als met langwerpige ſchulpen of ſchubben, na om hoogh: daer aen deze vruchten groeien. Hy ſchiet tot de hooghte van twintigh en dertigh voeten, in zes maenden tijt, op, en heeft de dikte van vier voeten in de ronte: maer is zoo voos en week, datmen den zelven met een meſch kan ſnijden, als een koolſtronk. Het heeft een ſchoon gewai, en loof van bladen: dier zommigen wel anderhalve voet breet, en vijf, zes of zeven voeten lang zijn: aen de bovenſte zyde grasgroen, en aen d'onderſte vael, met een dikke ribbe in 't midden.

De vruchten hebben boven een geel kroontje, zijn zeer liefelijk om aen te zien, en byna als langwerpige komkommers, met d'enden halve maens wijze na malkanderen toe gebogen. D'onrijpe zijn groen, of papegaygroen van kleur, en de rijpe geel-

geelachtigh, en zien van binnen mee uit den geelen.

Wanneer de vruchten haren wasdom hebben, om gesneden te worden, dan wordt de stam tot onder aen den gront wegh genomen, en de vrucht, die noch groen is, aen de balk in huis opgehangen, om te rijpen, die in weinige dagen daer na bleek geel en rijp wordt. Zy hebben een dunne schil, die lichtelijk met de hant, zonder behulp van eenigh werktuigh, kan weghgenomen worden.

De boom of vrucht geeft geen zaet; maer een schoonen purperen of paerssen bloem of knoop, zoo groot als een struis-ay, die boven in den top, uit een hert of scheut, voortkomt, en opent zijne bladen op verscheide tijden. Zoo lang als de stam vruchten genoegh heeft om te voeden, dan vallen de bladen by trappen, allengskens af, en laten voor ieder bladt een regel vruchten.

Uit de knoop voornoemt spruit een lange tak, daer de vruchten troswijze, bywijle ten getale van meer als een of twee hondert stuks, aenzitten: en hebben aen eenen tros twee mannen byna een draght.

Elk stronk, stam, of struik brengt maer een tros met vygen voort.

Daer zijn veelerleie geslaghten van deze vruchten, die alle by d'inwoonders met namen, gedaente en smaek onderscheiden zijn.

Het gebruik van deze vruchten is menigerlei. Zommigen weten dezelve in de Zon te droogen, en zoo smakelijk als Portugese vygen te maken: gelijk ik op S. Antony, een van de Zoute Eilanden, heb gezien.

D'onzen bakken deze vruchten in de pan met boter en eyeren, of met boter alleen, en houden dezelve voor een groote lekkernye. Aldus toebereit, worden zy gezeit te verkoelen, goet voetsel te geven, en den buik week te maken.

De rauwe vruchten zijn eggerig en tzamentrekkend: en dierhalve onbequaem om raeu t'eeten: want zy zijn walgelijk, veroorzaken winden, en doen braken, en de mage omkeeren. Ook verwekken zy den geenen, die haer niet gewoon zijn t'eeten, den rooden loop. Evenwel worden zy, om haer aengename smake en reuk, wel raeu gegeten, indien zy lang voor hare volkome rijpheit afgesneden zijn. Dan blijft de schil bywijle groen, en het binnenste krijght met der tijt zijn eigen aert en aengename smaek, niet ongelijk de weeke zuiker-peeren of zappigegroentjes, en wort rinsachtig.

In de doorgesneden vrucht vertoont zich van binnen een kruis.

De bladen van dit gewas worden gebruikt, om allerhande goet in te pakken, en na de merkt te brengen.

Wanneer ik des jaers zestien hondert en zestigh, met den Heer Jakob Hustart op het eilant *Buro* was, Ziet pag. 25.
braghten d'inwoonders alle hunne spijze voor ons, in deze bladen, op den disch, die met dezelve bladen ook gedekt was: desgelijx bestonden de hantdoeken uit deze bladen. Zy wilden uit geen glas, dat hen door d'onzen wiert aengeboden, drinken: maer hadden een bladt van zekeren boom, dat zy daer toe bequamelijk gebruikten: uit het welke zy alle dronken, en meenden dan geenen dienaer van noode te hebben, om de glazen te laten spoelen.

De Javanen gelooven, dat de bladen van dit gewas eene ongemeene kracht hebben, om vuur uit te lesschen: derhalve planten zy het gemeenelijk dicht by hunne huizen, om die bladen in tijt van noot by der hant te hebben.

Na de tronk of struik van dit gewas tot den grondt toe met de volwasse vruchten afgesneden is, schieten uit den wortel, rontom de voet van den ouden stam, nieuwe spruitjes van zelfs, in groote menighte, weer voort, die in weinigh tijts hunnen volkomen wasdom krijgen, en weer nieuwe vruchten voortbrengen. Dies men deze vruchten het geheel jaer door genieten kan.

Dit gewas groeit met kleine moeite, en door geheel Indien in zoodanige menighte, dat men voor eene stuiver een geheele tros koopen kan. Zy komen het weeldrighste in vette en molige aerde voort.

Eenige willen, dat deze vruchten de genen zouden zijn, die de bespieders uit het lant van Belofte in het leger Israëls braghten. Men vind'er ook, die gevoelen, dat Adam en Eva hunne schaemte

Indiaense Vygen
Bambos

Indiaense Vygen

ſchaemte met deze bladen zouden bedekt hebben. Andere ſchrijven, dat Adam van deze vruchten, tot zijnen val, in het paradijs zou gegeeten hebben. Waerom zy by eenigen ook *Paradijs-appelen* genoemt worden.

Bamboes-kruit.

Het bamboes-kruit of gewas groeit overal op Batavia in opgerichte bamboeſen, die aen d'opperſte einden geklooft zijn, zonder het zijne wortelen in d'aerde ſchiet, en waſt, zonder aerde, buiten het water, en gaet nergens als in het water uit: het geen met recht verwonderens waerdigh is. Het heeft onder een dikachtigh knobbeltje, daer zommige vezeltjes uitſchieten, die hun voetſel uit de lucht en dau trekken, en hunne bladen en bloemen vertoonen.

Het heeft ſpierwitte bloemen, die uit vijf langachtige en gekronkelde bladen beſtaen, en eenighzins na de witte lelien zweemen; gelijk zy ook ruim zoo liefelijk als die ruiken, en hebben geel zaet van binnen. Deze bladen ſpruiten aen het einde van dunne en buigende takjes: daer aen langachtige en ſmalle bladen groeien.

Dit gewas dient niet alleenlijk tot een aengename reuk; maer ook tot een vreemt ſchouſpel in 't oogh, en wijſt ons aen, hoe wonderlijk zommige dingen in de natuur geſchapen zijn.

Knoop-bloem.

De bloem, dien de Maleyers *Boengo Soeſan*, de Javanen *Bunbang Uugo*, en de Sineſen *Lieuhoa* noemen, wort by de Portugeſen *Fule de Botano*, dat is, *bloem van de knoop*, geheten, om zijne gelijkenis, die hy met eene knoop heeft.

Hy groeit overal zeer gewilligh, en hem wordt, om zijne byzondere ſchoonheit, en hooge purpere verwe, (die, na de bloem afgebroken en verdort is, noch even ſchoon en groeiend blijft) in de hoven der liefhebbers van kruiden en bloemen geerne plaetſe vergunt.

Hy heeft anders gene reuk, en zou ongetwijfelt onder de jongvrouwen wel voor de beſte geacht zijn, byaldien hy zoo ſchoon van reuk, als kleure was. Hy waſt als onze bruine klaver: maer is heel anders van bladt: naerdien de bladen uit een dun bruin ſteeltje, tegen malkanderen uitſpruit. Ook komt het bloemtje tuſſchen twee bladen, uit een groen knopje, voor den dagh.

Witte Eglentier.

Deze Eglentier, by de Javanen en Maleyers *Boenga Dadu*, en by de Sineſen *Tyntſou* genoemt, heeft bladen en knopjes als de hierlantſe rozenboom: maer de bloemtjes, die ſpierwit zijn, vallen zoo groot niet, en hebben ſpitsaghtige blaetjes. Zy hebben een reuk, als onze roozen: maer zoo krachtigh niet.

Men zeit, deze Eglentier-boomen allereerſt uit Perſien na Batavia door d'onzen overgebraght zijn, een weinigh na de tijt, wanneer d'onzen aldaer eerſt quamen te woonen, om die ſtad te ſtighten.

Uit de blaetjes van deze witte eglentieren wordt te Batavia rozen-water gebrant: waer toe deze boomtjes by zommige liefhebbers zeer zorghvuldigh worden aengequeekt, en met bamboeſen-ſtokken onderſteunt, om hen in de lucht te verheffen. Het rozen-water wort tot verſcheide zaken gebruikt, als ons rozen-water.

Jakkas.

De boom, die de vruchten, *Jaaka* of *Jakkas* by de Portugeſen, en by de Maleyers en Javanen *Nanka*, en by de onzen *Schroot zakken* genoemt, voortbrengt, is een van de grootſte vruchtdragende boomen, die in Indien gevonden worden. Hy waſt gaerne op hooge landen, die droogh en molligh zijn, en ſchiet tot de hooghte van eenen eekel-boom op. De bladen zijn onder blaeu, en boven grasgroen, rontachtigh, en zoo groot niet als de bladen der kerſſenboom. Hy heeft geen bloeiſel: maer de vrucht komt uit het dikſte van den ſtam en uit de takken te voorſchijn, en wordt zoo groot en zwaer, dat een eenige bywijle meer als negen of tien ponden weeght, en acht duim in de middellijn heeft, en anderhalve

halve voet lang is: want de minste of kleinste van deze vrucht is zoo groot en grooter als een kauwoerde: zoo dat de gemeene takken die niet zouden kunnen dragen. Zy zijn ongemeen schoon in het oogh, en van gestalte als pompoenen of groote meloenen, en van buiten als ananassen of pijnappels.

De vrucht is eerst groen: daer na alsse afgesneden is, wordt zy rijp en geel. Zy heeft van buiten een, herde dikke en scherpe huit of schel, die allerwegen met driekante stekelen bezet is, die in korte en groene doornen eindigen: maer dezelve zijn geenzins scherp of stekeligh: alhoewel zy schijnen te steken.

Binnen deze huit zijn verscheide kasjes, laetjes of kamers, als in de rate van een byenkorf, daer kerlen, pitten, of kastanien in zitten, die langer en dikker als dadelen, en met geel vleesch, dat men eet, overtogen zijn. Ieder korl is ontrent zoo groot als het lit van een duim. Men heeft zomtijts in een van die groote vruchten meer als hondert korlen gevonden. Zommige zijn van binnen geel en andere wit. De hertste zijn de zoetste en beste.

De reuk van de vrucht is aengenaem. Zy zijn aertachtigh en raeu van smaek, indien zy raeu gegeten worden, en maken vele winden. Maer indienze gebraden worden, als kastanien, dan zijnze geurigh van smaek, en verwekken de lust van byslapen: waerom het gemeen volk die gewoonelijk veel eet.

Deze vrucht, zoo men die te veel eet, ontsteekt het bloet bijster, en maekt het hitsigh. Zy verwekt langdurigen buikloop, zweering in den enteldarm, en doodelijke bloetgang. In 't kort, de vrucht *Jaka* is gantsch ongezont, en zeer zwaer, door hare zoetigheit, om te verteeren, en gaet by na onverteert, van onderen af, als zy door den mont ingenomen is: want haer geel vleesch, dat om de kerlen zit, is vast en zoo tai, dat het naulix met de tanden kan afgebeten worden. Maer de kerlen zelfs geven eene witte stoffe van zich als room; doch blijft tai en lijmigh, aen de vingeren hangen. De kerlen worden van d'inwoonders gekookt, en met een korentje zout gegeten: het welk een goede kost is, als men gene rijs noch broot heeft.

Men heeft tweederlei slagh van deze vruchten: d'een wordt *Barka* genoemt, en is de beste, en d'ander heet *Papa* of *Girasol*, en is zoo goet niet: het welk men aen de weekheit verneemt; want indien menze met de hant aenvat, zoo wijkt het voor de vingeren.

Deze vruchten groeien door gantsch Indiën; maer de beste op het eilandt Zeylon, en op de kust van Malabaer: gelijk ik by mijn aenwezen aldaer zelf heb bevonden: want de koningin van *Signati* vereerde my, onder andere, met een van deze vruchten: die zoo edel en welsmakende was, dat ik diergelijke naderhant noit heb bevonden.

Bloem Siampiri.

Deze bloem wordt by eenigen de bloem van *Kamboja* genoemt, dewijl hy van daer op Batavia zou gebraght zijn: hoewel andere willen, dat die allereerst uit *Tzina* zou gekomen zijn: daer hy *Pekjahoa* geheten wort.

Hy wast binnen en buiten de stad Batavia in allè hoven zeer gewilligh-lijk aen gehakkelde en knobbelige heesters, die zomtijts twalef voeten hoogh opschieten.

Hy heeft geen zaet; maer dikke en vette blaetjes, die aen de punten wit zijn, en loopen bleek geel na binnen. Zommige hebben buiten op de bladen eenige roode aertjes.

Hy wast boven uit den top van de takjes, en breit zich in een breeden stoel, met verscheide bloemen en knoppen uit. Zijne reuk aert na onze Mey-bloemen: maer is sterker en zoo zoet niet.

De bladen van den stam zijn lang, spits, en grasgroen, met vele aedertjes. Het hout is asgraeu, en boven aen de punt, daer de bloem uitgroeit, met verscheide jonge uitspruitselen bezet.

Bloem Katsiepiri.

De bloem *Katsiepiri* by de Malayers, en *Konban* by de Javanen, en *Mieuhoa* by de Sinesen genoemt, wast in de tuinen op Batavia, aen een heester, van gedaente als de palmboom,

die

die wat hoogh opgeschooten is: maer de bladen zijn wat grooter.

Hy spruit uit een bleekgroen knopje, als d'Iris, is welriekend, schoon van gedaente, en heeft dikke vette blaetjes, die zoo zuiver wit zijn, als eerst neergevallen sneeu. In het midden is een geel hert, met steelen of uitspruitselen.

Deze blom wort by d'inwoonders, om zijne welriekentheit en schoone gestalte, zeer geprezen, en in de meeste hoven aengequeekt: en gelt dikwils een eenige blom twee stuivers.

Arroz of *Rijsblom*.

De rijsblom wort op Portugeesch, in een zelven zin, *Fulo di Arroz*; op Malaytsch *Boengo Pitsia Pria*; en op Javaensch *Pella Sidanga*, genoemt. Te weten, hy wordt de rijsblom genoemt, van wegen zijne reuk: want hy riekt eveneens als rijs, die eerst uit de ketel komt en gekookt is.

Hy wast aen eenen rank, die zich wijt en zijd uitspreit, als de wijngert; en schoone en breede bladen, als die van den queepeeren-boom, heeft: die zoo groen als look zijn. Hy groeit zoo dicht in malkanderen, dat gene zon daer door kan schijnen, en wort met bamboesen om hoogh geleidt. Het bloempje heeft witte enkelde blaetjes, die van binnen met groene streepjes doortogen zijn. In het midden staet een spits puntje, dat rontom met knopjes bezet is.

Pompelmoesen.

De vruchten of appelen, pompelmoesen by d'onzen, by de Portugesen *Jamboa*, by de Malayers en by de Sinesen *Thoe* genoemt, groeien byna nergens in gantsch Indiën, als op groot Java, en binnen en buiten Batavia, in verscheide hoven.

Dit gewas en vrucht komt niet als van de kerl of zaet, en van zijn eigen afzetsel, als door kunst, voort. Op het eerste jaer, na het afgezet is, draeght het al vruchten: maer de plant, die van de kerl of zaet voortkomt, geeft die eerst om het derde of vierde jaer.

Deze vruchten of appels zijn van buiten goutgeel van kleur, en eenigen van binnen bloetroot, en smaken als zomerkerssen. Andere zijn wit en wat zoet'er. Zy gelijken zeer wel een oranje-appel van buiten en van binnen: maer zijn meer als vijf mael zoo groot: want zommige wegen tien en twaelf pont, en zijn in de ronte tien of twaelf duimen dik: dies twee of drie menschen genoegh aen een appel t'eeten hebben.

Zy hangen met bossen van vier of vijf dicht by malkanderen, onder aen dunne takjes, die met bamboesen onderstut worden, of zouden anders, door de groote der vruchten, breken, of tot aen den gront neerbuigen.

De boomen hebben een geway of loof, als d'oranje-boomen: behalve dat de takken wat dikker en dichter, en de bladen breeder zijn. Zy hebben een wit bloeisel, met witte bladen, en geel zaet van binnen, en van de groote als onze appel-bloeisel, daer uit de vruchten voortkomen.

Het is te verwonderen, en zeer vermakelijk om aen te zien, hoe de taeie takken, door 't gewighte van zoo grote en gout-geele vruchten en groene bladen, neerbuigen na d'aerde, als ofze de menschen komen noodigen, om hen te plukken.

Dit ooft duurt jaer in jaer uit.

D'afgeplukte opgehange vruchten kunnen vier of vijf maenden duuren en goet blijven.

Deze vrucht tiert zeer weeldrigh en wast gaerne in een vetten grondt, dien men zeer schoon moet houden, inzonderheit ontrent den stam.

Mangas of *Manges*.

De meeste en beste Indiaensche vruchten heeft men het gantsch jaer door: uitgenomen eenige, waer onder de vrucht, by de Javanen *Mangas*, en by de Malayers *Pao Ampelam* genoemt, mee gerekent magh worden.

De boomen, daer aen deze vruchten groeien, zijn zommige zoo hoog, dik en breet van takken, als de grootste eikenboomen in Europe, en hebben takken als de mispelboomen.

Aen dunne scheutjes, die uit het uitterste einde van de takken voortkomen, zitten heel kleine witte bloempjes, daer uit de vruchten met

zoodanige meenighte groeien, als het takje verdragen kan, en worden metter tijt, in het rijpen, zoo zwaer, dat men de jonge boomen onderstutten moet.

De voornaemste ooghst of saizoen dezer vruchten is in Herfst- en Wijnmaent: dan buigen de takken van de meenighte neer, en vertoonen hunne goude vruchten, die wonder liefelijk in het oogh staen. Wel heeft men deze vruchten het geheel jaer deur; maer in zulke groote meenighte niet, als in deze twee maenden. Ook dragen de meeste boomen slechts om het andere jaer.

De vruchten zijn wat grooter, als een pruim: en in 't eerst groen, en worden daerna geel, of uit den oranje. Zommige zijn met eenige vlakken geplekt, die zeer aengenaem staen, en hebben van binnen een zelve kleure. Zy zijn byzonder schoon in het oogh: maer in der daet wat wrang en t'zamentrekkend.

D'inwoonders maken van deze vruchten verscheide toespijze, die zeer wel smaken, en liefelijk en aengenaem om t'eeten zijn. Zy koken d'onrijpe vruchten in pekel, en weten die zoodanigh te zouten, dat zy zoo goet zijn als Portugese olyven, en dezelve smake bykans hebben. Eenige worden gezooden, en met edik en groene peper ingeleit: die dan by gebraden vleesch of visch niet onliefelijk te gebruiken zijn, en als onze agorkjes. Zy worden ook in zuiker ingeleit en bewaert, wanneerze eerst gezoden zijn, en verstrekken het vrouwelijk geslaght, die gaerne Thee drinken, mede voor eene van hare voornaemste lekkernyen. Men doet de buitenste schel en binnenste kern wegh, en stooft dan de rest met zuiker, boter en eyeren, als appelzop of kruisbessen: het welk een aengenaem en lekker dischgerecht op de tong, en gezont voor de mage is. De rijpe vruchten zijn zoo gezont niet, indien men die overvloedelijk veel eet: maer matelijk gebruikt, niet ongezont, en goet voor de roode loop.

Deze boomen komen uit de kernen voort, en groeien eenige jaren, eer zy vruchten dragen; doch blijven ook weer eenige jaren staen, eer zy vergaen.

Mangostan, of *Manges Tanges*.

De vrucht, by de Malayers *Mangostan*, en by de Javanen *Manges* geheeten, is onder alle vruchten van Indien d'allerwelsmakenste: gelijk zy ook den roem draeght, d'aengenaemste smake van alle Indische vruchten te hebben. Zy groeit meest omtrent Bantam, en ook in eenige oorden van Malakka.

De boom, daer aen deze vrucht of appel groeit, wast niet hooger als onze pruime- of moerbeziën-boom, en heeft onder een rechten stam, van een mans been dik onder de knie, met ruige basten, die allengs vermindert en groen wordt, en spreit zich met zijne takken tegen malkanderen uit, als een nagel-boom. De bladen en takken zijn lustigh om aen te zien.

D'appel of vrucht hangt op het eind van dunne en buigende takjes, en is met twee blaetjes bedekt: die van binnen zeer schoon groen, en van buiten wat bleker, en zommige wel twee palmen lang, en met vele adertjes doorlopen zijn. De vruchten vertoonen haer zoo liefelijk en aengenaem, dat men zeggen zou, deze de vrucht was, die Eva bekoort en graegh gemaekt had om t'eeten. Zy komt uit een bleek knopje voort, dat zich bloeiende open doet, daer dan d'appel in groeit. Boven op den top of kruin van den appel staet een kroontje, dat zich open breit, wanneer d'appel tot zijne volkome groote groeit. Dit kroontje wijst aen, door zijne stralen, hoe vele pitten of korrels ieder appel in zich besloten houdt: want zoo vele stralen als'er zijn, zoo vele kernen zijn ook in d'ope *Mangostan*: te weten, zomtijts zes, en zomtijts acht. D'appels, die de meeste pitten hebben, zijn gemeenelijk de beste.

D'appel heeft een dikhuidige schil, als van een granaet-appel, die van buiten purperachtigh, en van binnen bleek is, en lichtelijk open gaet, als men dezelve tusschen de handen duwt. De smake is wat eggerigh of tzamentrekkend, als de schil van een granaet-appel: maer een weinigh bitterder.

Het vleesch, dat buiten om de binnenste pitten zit, is zeer dun van delen;

en spierwit of bleek-root: het welk men met den mondt van de korrels afdoet en eet. Het is zeer liefelijk en byzonder aengenaem van smaek, verkoelt d'inwendige parthyen ook matelijk, en zal niemant overladen, hoe veel men daer van eet: daer anders d'Indiaensche verkoelende vruchten groot gebrek van hebben. Zy wordt niet ongezont; maer goet tegen de koortse gehouden.

Aen het onderste gedeelte, of den bodem, rontom de steert, is zy met drie of vier byzondere schillen bedekt.

Deze vruchten worden van Bantam zoo overvloedelijk veel na Batavia gevoert, datmen aldaer eene groote meenighte voor eenen schelling bekomen kan.

Ik heb te Batavia, in verscheide tuinen, vier boomen gevonden, daer van d'een menigte van vruchten droeg: des zy aldaer ook wel schijnen te willen aerden en tieren.

Katappers- of *Indiaensche amandel-boom.*

In Indien zijn, mijns wetens, gene fruit- of vruchtdragende boomen, die van hunne bladen ontbloot worden, als deze alleen: die, als ook desselfs vrucht, *Katapper* genoemt wort.

Hy wast zeer hoogh en fraei in de lucht, en heeft dikke takken en bladen: onder wiens aengename schaduwe men zich voor het steken der heete zonne-stralen genoeghzaem kan verbergen en verlustigen.

Hy heeft het fatsoen, aenzien of gedaente van een hoogen beukenboom; maer de bladen zijn meer, als een hant lang, en wat smalder, met gele ribben en aedertjes doorloopen.

De boom heeft een rechten stam, om den welken schoone en groene takken, met drie en meer kroonen, in orde en op eene ry boven malkanderen, uitwassen. De vruchten hangen by trosjes of bosjes, aen het eind van de takken, en het bloeisel daer nefsens: dat met kleine witte bloempjes, die geel zaet hebben, beneffens een deel groene knopjes, die noch niet open zijn, om een dun en lang vezeltje, uitgewassen en zoo ordentelijk bezet is, als of het gerecht was.

De vrucht is van buiten met een groene bolster bezet, als een ookernoot, die in het rijpen verkrimpt en geel wort. Binnen de bolster is, in een schale of dop, gemeenelijk een, en bywijle twee pitten besloten. Deze pitten zijn zoo zoet als een amandel, en hebben ook dezelve gedaente, en worden raeu, en ook anders, genuttight, en taerten daer van gebakken, die zoo goet als amandel-taerten zijn. Zy worden in Indiën zeer veel toegemaekt, en voor een zonderlinge aengename en voedzame spijze gehouden.

De dop is zoo hart, datmen die nauwlix met tanden kan kraken.

Daer is meer als eenerlei slagh van deze vruchten: want zommige hebben een bleek rootachtige schil, en zijn wat grooter: en andere een geele, gelijk gezeit is.

Javaense Rottangs.

De rank van dit gewas groeit meest in alle deze landen met menighte, zonder men het zelve behoeft aen te queken.

Daer zijn verscheide soorten of geslaghten van dit gewas, die men alle aen hunne gedaente onderscheiden kan. Zommigen hebben dezen rank onder het riet gestelt, en ook alzoo genoemt: misschien om gene andere oorzake, als dat ettelijke in zoodanige verdeiling opwassen. Anders is'er niets dat na den stam of blat zwijmt.

Deze rank is van binnen gantsch voos, en loopt tot boven in de toppen van de hooghste boomen, die hy zoo vast en dicht omvat, datze ten leste, door gebrek van lucht, vergaen.

Het gebruik van deze rangen is in Indiën boven mate menighvuldigh.

Die tot een leunstok en hantgebaer voor de beste gehouden worden, komen uit Siam en Japan.

Zy dragen mede, na hunnen aert, verscheide vruchten: gelijk hier in de nevensgaende prent na 't leven zijn afgebeelt. Zy zijn bruin van kleur, en byna van fatsoen als een aertekel, en met een schil van buiten bezet, die van gedaente, en zoo dun is, als een slangen-vel. Van binnen zitten twee pitten, die wit, maer hart en wrang van aert zijn, en hierom niet gegeten worden.

Al het geen men van deze vruchten kan eeten, zit allernaest de buitenste schil, dat zeer welsmakend is.

De Sinesen weten deze vruchten op veelerhande maniere toe te maken, en gebruiken die by andere spijze, als men hier te lande gezoute of ingeleide olyven doet. Daer wort ook een olye uit geperst, die dienstigh is, om wonden te genezen.

Boom en vrucht Anoene.

De boom en vrucht, by d'onzen en Portugesen *Anoene* genoemt, wort by de Malayers *Sarborassa* geheten.

De boom en vrucht *Anoene* groeit op verscheide plaetsen in Indiën, en schiet tot de hooghte van een gemeenen appelboom op: heeft rouwe en herde bladen, die in 't eerst schoon groen, en daerna bruinachtigh worden, als de vrucht begint te rijpen, en wassen tegen malkanderen over, als die van den boom *Gojavaas*: maer zijn zoo breet niet.

De boom geeft geen bloeisel: maer de vruchten komen van een knopje voort, als de Portugese vygen.

De vrucht heeft een rouwe schille, die bykans zoo getekent zijn als de pijnappel, met schubben, en is bleek groen, en in drie maenden rijp: die dan van den boom afgenomen en zoo lang bewaert wort, tot dat zy begint week te worden, en zich bequamelijk met de hant laet breken.

Zy is dan van binnen aen te zien als een verrotte mispel, en besluit verscheiden zaet. Maer haer vleesch is zoo aengenaem en zoet van smaek, dat men zich qualik daer van verzaden kan.

D'inwoonders doorhouwen de bast van dezen boom tot op het hout toe, om dien meerder vruchten te doen dragen: gelijk men zeit van onze grote noote-boomen, hoe de takken, in het afplukken der vruchten, meer geknot en geslagen worden, hoe zy meerder vruchten dragen.

Daer is noch een ander geslacht van deze vruchten, die d'inwoonders *Alanoene* noemen. Deze zijn ongelijk kleinder: desgelijx de boomen, die wel heesters gelijken, en hebben ook smalder bladen, doch wel een span lang. De vruchten zijn zoo groot als een groote appel Sina: van buiten geelachtigh met oranje gemarmert: en van binnen witachtigh, met eenigh bruin zaet. Zy zijn edeler van smaek, en ruiken in het opdoen, als versch rozenwater, en verquikken en vermaken de hersenen, zoo wel met haren reuk, als de tonge met haren smaek: waerom zy van eenen ieder zeer begeert worden.

Deze vruchten wassen mede van een langachtigh groen knopje, dat zich in drien opent: daer van binnen een ront knopje inzit: waer uit de vruchten voortkomen.

Dadel-boom.

De dadel-boomen groeien overvloedigh veel in Persie, ontrent Gamron, op zantachtige gronden, daer in zy wonder wel weten te tieren.

Men heeft deze boomen by mijnen tijt ook op Batavia beginnen te planten: gelijk ik die in de tuin van eenen Pieter Koleth zien opkomen, en aldaer den jongen stam, met zijne takken, na 't leven getekent heb. Of hy tot volkomen wasdom zal opgroeien, en vruchten dragen, zal de tijt leeren.

De dadelboomen leven lange jaren. Zy hebben mede, als de kokos-boomen, een kleinen wortel, en zijn boven dik'er, als onder, van stam.

Het mergh uit de boom genuttight, vermeerdert het zaet, en lust tot byslapen. D'inwoonders van Persie, ontrent Gamron, eeten de dadelen by alle toespijze, als of men hier te lande het broot, of in Indien de rijs doet.

Zy hangen met geele dopjes aen de boomen, en zijn zeer aengenaem en zoet van smaek: inzonderheit als zy noch groen zijn.

Daer is onder de dadelboom een mannetje en een wijfje; daer van het wijfje alleen de vruchten draeght. Ook is verschil tusschen beide in de hooghte: want het wijfje is dikker en lager van stam: doch het bloeisel is eenerlei, dat boven uit den kruin des booms, in een tros en scheede schiet, en ontrent zoo dik als een arm is. Het gaet na eenigen tijt open, en brengt de bloemen te voorschijn, daer aen de vruchten groeien.

De

Boom Anoene
Dadel Boom
Vrucht
Anoene
Water Lemoen

Annanas

De Persianen snijden dezen tros, eer die open gaet, van 't mannetje af, en verdeelen denzelven in zoo veel parthyen, als zy wijfjes-boomen hebben. Daer na spouwen zy den tros van het wijfje open, en geven aen elk een gedeelte van het mannetje: welk dan overvloedigh vruchten voortbrengt.

Andere verhalen zoo veele beuzelen, die tusschen het mannetje en wijfje zouden geschieden, dat ik dezelve niet de moeite waert acht te verhalen.

Water-Meloenen of Patekas.

De water-meloenen, by d'Indianen *Batiek*, en anders *Patekas* of *Pateko* genoemt, wassen byna in alle landen, die tusschen den *Tropicus Cancri* en *Capricorni*, of den Noord en Zuid-zonnenstant, gelegen zijn: maer hoe nader aen de Liny of Evenaer, hoe dezelve beter en volkomender zijn. Men heeftze meest het gantsch jaer door, uitgenomen in den voornaemsten regentijt.

Zommige zijn van buiten wit: gelijkze op Batavia meest vallen: maer de roode zijn de beste. Zy hebben buiten om een dun en groen vliesje of schil, die zijne hardigheit na binnen allengs verliest.

Het binnenste of vleesch is glinsterend en krakachtigh, en smelt in den mont als zuiker. Die week en slibberigh zijn, worden niet geacht.

Zy hebben zwart zaet, van gedaente als ons pompoenen-zaet, en eenigen bloetroop zap of water.

Zy kruipen met hun loof en stengels, eveneens als pompoenen, langs d'aerde, en beslaen geheele akkers, en gelijken in het opgaen, met hunne ranne, allerbest na komkommers.

De vrucht is zoo vol zoet en liefelijk vleesch, dat aen een eenige zomtijts vier perzoonen genoegh hebben, om t'eeten.

Onder alle vruchten, die met raeu eet, is geen zoo aengenaem als deze, en diemen zelden te veel kan eeten: schoon men een reefje moet uitbinden: want het gaet haest weer over. Het matelijk gebruik is evenwel het beste: want dan ververschen zy, en verwekken den honger: anders veroorzaekt het veel eeten in een quade mage den bloetgang.

Dit gewas tiert het weelderighste in zandige aerde. Het wordt ook in het vaderlant, in de hoven, gequeekt: maer de vruchten zijn'er veel waeteriger en laf.

Ananas.

De vrucht *Ananas* wordt alzoo by d'onzen, na den voorgang der Portugesen, geheten, en is op Maleytsch en Javaensch *Nanas*, en op Sineesch *Unglay* genoemt.

Het gewas, daer aen deze vrucht wast, groeit gaerne in schaduwrijke plaetsen, en in zoete en gulle aerde.

In het midden schiet'er een lustige stronk uit, zoo dik als een duim, en wat meer als een voet hoogh: daer onder aen, en weinigh boven d'aerde, de vrucht aenwast, als een meloen, doch met een schoon gekleurde en scherpachtige schil bezet is. Te weten, zy zijn van buiten geelachtigh root, met met oranjeverruwige streepjes geschakeert, die na boven allens uit den groenen hellen. De doorsnede vrucht ziet uit den geelen. Eenige vruchten hebben vijf duim in de ronte, en negen in de lengte, en wegen by wijle vijf of zes ponden.

Onder en ter zijde groeien uitspruitselen uit, als huislook of Aloë, met vijf-tien of zestien getakte blaetjes. Deze bladen zijn van een zelve kleure als de vruchten, in 't midden groen, en aen de kanten oranje-verwigh.

Een recht rijpe Ananas is een van de lekkerste vruchten, die men in Indien vind, en smelt in den mont, als zuiker. Maer d'onrijpe hebben een scherpbijtende en vergiftigen aert by haer. Zelfs de rijpe hebben een doordringende en scherpe kracht, als sterk water. Diesmen dezelve zober gebruiken moet, indien men in gene ongezontheit wil vervallen. Hierom, wanneermen deze vrucht eeten wil, zoo snijtmen die in stukken of schijven, en giet'er, om de scherpigheit uit te trekken, Spaensen wijn op, die dan na de geur van de vrucht smaekt. Men laet die ook by wijle slechts in een weinigh versch water leggen, om de raeuheit te verteeren en uit te trekken. Evenwel verhit de vrucht dan noch de

keel:

keel: dies zy in brandende ziekten en hete koortsen, de hitte en brant noch meer ontsteekt. Zy doet daer en tegen water maken, en is dienvolgens goet voor het graveel.

Indien men deze vruchten niet eenigen tijt in wijn liet weeken, zy zouden 't vel van 't verhemelt des monts, en de tonge, doorbijten, en de koortse en doodelijken bloetloop verwekken.

Zy worden ook bywijle gekonfijt en in zuiker ingeleit: zoodanigh dezelve zomtijts ook uit Westindie na Europe overgebraght worden: en smaken dan zeer zoet en lekker.

De reuk van deze versche vrucht is zoo krachtigh, dat zy, wanneer men die opsnijt, een gantsche kamer vervult, en riekt zoo liefelijk, als een versche rooze. De smake komt byna met die van de groote aertbezëin overeen: maer is wat zerper: waer door men lichtelijk bekoort wordt, om zoo veel t'eeten, als de graeghte vereischt. Het welk de mage daer na zeer lastigh valt, en d'inwendige parthye zoodanigh verhit, dat daer koortse of buikwee uit ontstaet. Waerom men, in 't eeten van deze vruchten, wel op zijn hoede moet zijn.

Op het eilant Zeylon zijn'er zeer veel, en goet van smaek. Die te Batavia of op Java groeien, zijn zoo zerp en krachtigh niet, maer vallen wat laf'er en wateriger.

De vrucht wort in zes maenden rijp. Dan snijt men de steel aen den grondt af, en laet den jongen spruit staen. Of men snijt d'afzetsels, of uitspruitselen, de kroon van de rijpe vrucht, af, en steekt dezelve, zonder wortel, in de aerde, die dan weder voortwassen, en nieuwe planten voortbrengen.

Deze vrucht Ananas groeit byna in in alle gewesten van beide Indien. Zoo eenigen willen, zouden de planten of gewassen van deze vruchten allereerst voor vele jaren uit Brasil na Oost-Indien overgebraght, en aldaer geplant zijn.

Betel.

Onder d'Indiaensche aertgewassen, die het menschelijk geslachte met zijne ruischende bladen voordeel of voetsel aenbrengen, is het geen, dat by d'Indianen *Betel* of *Betele*, by de Maleyers *Siry*, by de Javanen *Sury*, en by de Sinesen *Lauheu* genoemt wort, niet het geringste: inzonderheit in Indien, daer hy op alle plaetsen genoegh bekent is.

Het is een gewas, van verre aen te zien, als dat van de zwarte peper, en klimt en loopt, met zijne taeie ranken, by andere stammen, palen, staeken, of wat het vind, tot steunsel, even als de hoppe, en hooger op, en maekt boven dezelve, verscheide krullen en kritsen in de lucht.

Het groeit gaerne in welgemeste aerde, en bemint schaduwachtige plaetsen: zoo dat het onder den blaeuwen hemel, in de openbare lucht, zeer ongewilligh en langzaem voortkomt. Het wort ook niet als in warme plaetsen geplant. Zelf in Indien kan het de koude lucht niet verdragen. Waerom het ook niet als in warme landen, ontrent den zeekant, en niet landewarts in, wassen wil. Ja het moet des nachts, in de wermste plaetsen, voor de koude bedekt worden, zoo teer is het.

De ranken en bladen gelijken die van de peper zoo wel, dat geen onderscheit tusschen beide is. De bladen zijn bywijle wel zes duim breet, en ook zoo lang; en bruin-groen, daer langs heen dunne ribben deurloopen, met vijf of zes zenuwen ter zijde, en hangen aen steeltjes van een vinger breet.

De smake schijnt wat speceryachtigh, en doordringend en tzamentrekkend te zijn.

Het gebruik van dit bladt is zoo gemeen, dat niemant in Indien is, of weet het zelve te gebruiken; inzonderheit by d'inwoonders, die het nacht en dag in den mont hebben, en kauwen, om te betoonen, dat zy zonder het zelve niet leven kunnen.

Zy nemen een enkel bladt, dat zy met wat kalk van gebrande oesterschelpen bestrijken, en vouwen het zelve zeer aertigh en net te zamen, in vorm en gedaente van een peperhuisje. Daer in steken zy dan het vierdegedeelte van de noot Areka, of anders Pinang genoemt, die den Betel een zamentrekkende aert en kraght byzet, en den mont vechtigh maekt: waer

door

door men t'elkens ſpuuwen moet.

Het eerſte ſpeekſel, zap, of de quijl, is root, als geronnen bloet, en wort uitgeſpogen, maer het laeſte ingeſlokt.

Dit ſpeekſel maekt de lippen der jongvrouwen zoo roosverwigh en gloeiend, als hare wangen, wanneer de werkende kracht van dit kruit de herſſenen heeft ingenomen: waer van de oude Pinang of Areka het kraghtighſte is: ja eenigen worden zoodanigh door dit kaeuwen in hunne herſſenen bevangen, dat zy heel van zich zelfs vallen, ſchoon zy het zelve wel gewent zijn te kaeuwen. Het veroorzaekt altijt in de genen, die het niet gewent zijn te kaeuwen, zuizeling in het hooft: doch het gaet voort over, wanneer men hen zout om de tanden wrijft, want dan komen zy aenſtonts weer by zich zelfs.

Het ingezwolgen zap wort gezeit, door zijne tzamentrekkende kracht, de mage te verſterken, als men het eerſte, daer de kalk mee vermengt is, uitſpuuwt. Het ſluit een walgende maeg, verdrijft de dronkenſchap, verquikt en hout een menſch wakker en luſtigh. Het is goet voor een ſtinkenden adem, tantpijn en ſcheurbuik: geeft ſterke en vaſte tanden, en goet tantvleeſch: hoewel die daer door ros, ja zwart worden, en als ebbenhout glimmen, daer d'Indianen zeer hoovaerdigh op zijn. Maer onze jongvrouwen weten die zwartheit met geſtampte houtkoolen te verdrijven, en hare tanden witter als elpenbeen te maken. Daer en tegen doet veel betel, met pinang en kalk, altijt gekauwt, de tanden verteeren en uitvallen.

Betel, zonder kalk gekauwt, geeft groen zap of ſpeekſel: maer met kalk gekauwt, root.

Luiden van vermogen doen'er wat muskus, amber of kamfer by. Als men iemant in Indien komt bezoeken of aenſpreken, zoo biet men hem aenſtonts een ſchotel met betel aen.

Voorname luiden ſpuwen het eerſte quijlſel niet op de vloer: maer in een zilvere quijl-pot.

Pynang-boom.

D'oude kruitbeſchrijvers hebben dezen pynang-boom mede onder het getal van de palmboomen gerekent: miſſchien om dat zijn ſtam, loof en gewaſ den kokos-boom niet ongelijk is. Hy heeft zijn begin uit het pit van de noote, als de kokos-boom, en waſt geheel Indien door, inzonderheit op *Ceylon*, daer met de vruchten of noten van dezen boom grote handel gedreven, en van daer na de kuſt van Madura en elders, met geheele laſten vervoert wort.

Na de planting van de dop of noot draeght hy mee, na weinige jaren, vrucht, die onder de bladen een groote en dikke ſchede te voorſchijn brengt, met ſtrobbelige rijsjes, die dicht in malkanderen groeien, en om en om met kleine witte bloemtjes bezet zijn. Deze bloemtjes geven des morgens een aengename reuke van zich, die haer wijd en zijd in de tuinen omher verſpreidt.

Na deze bloemtjes volgen de vruchten of noten, die by d'Arabieren *Fauſel*, by d'Indianen *Areka*, en by de Maleyers *Pynang* genoemt worden, Zy waſſen aen wederzijde van ſtijve ribben, dicht aen malkanderen, en zijn in 't eerſt groen, daerna worden zommige geel, andere zijn oranjeverwigh.

Zommige noten hangen wat ylder aen ſtrobblige rijsjes: andere, die root en uit den oranje zien, hangen byna als druiven, en komen onder de groene ſchede, uit een groenachtige ſchil voort. Zy zijn van buiten, eer men tot het mergh of kern komt, met zeer taie vezelen bezet.

De boomen verheffen hunne kruinen zoo hoogh, als de kokos-boomen: maer zijn niet dikker in het kruis als zeven duimen en een halve. De takken zijn zoo lang en veel niet, als die van de kokos-boomen. Maer de bladen zijn korter en breeder.

De boomen ſtaen wonderlijk in het aenzien, dewijl zy zoo geweldigh dun, en byna zonder takken zijn: waer door zy, wanneer een ſterke wint waeit, heen en weer ſlingeren, en evenwel, dat wonder is, niet breken.

De ſtam is van binnen voos, en heeft buiten om een herde ſchil, die tot latten op de huizen, en anders, kan gebruikt worden: waer toe zy, om hare effe lengte, zeer bequaem zijn.

Deze vrucht heeft de geſtalte van eenen ekel: hoewel viermael grooter. Maer wanneer zy van hare vezelen of draden ontbloot zijn, dan zijn de noten niet grooter, als de noten-muskaten, en hebben van binnen byna het zelfſte aenzien. Zy zijn eggerigh en tzamentrekkend: en dienvolgens goet voor de mage.

Deze vrucht is nergens toe nut noch dienſtigh, als by het kauwen van de betel bladen: daer d'Indianen groot werks van maken en geheele dagen mee bezigh zijn. Zy hebben daer een byzonder gereetſchap, als eene ſcheere, toe, daer mee zy de noot van hare taeie vezelen ontblooten, en in vier deelen ſnijden, indien zy groot is: of in twee, by aldien zy klein is. Een dier ſtukken ſteken zy in een betel-bladt, na het zelve met kalk van gebrande oeſter-ſchelpen is aengeſtreken. Dit kaeuwen zy zoo lang, het vogtigheit van zich geeft, en ſpouwen daerna het overblijfſel uit. Maer de oude Pynang, met het bladt betel, vergaet hen gantſch in de mont.

Het uitſpouwſel is in het eerſt het geronnen bloet niet ongelijk.

Die de noot Pynang niet gewent zijn te kauwen, inzonderheit wanneer zy onrijp is, krijgen daer door lichtelijk eene zuizeling in de herſſenen, en vallen roereloos van hen zelfs.

Suryboa.

Suryboa is een gewas, of rank, dat geweldigh dik om de pynang-boomen oploopt, en zeer hoogh waſt: die op ryen of regels geplant ſtaen, daer het zeer luſtigh en vermakelijk is tuſſchen, en in de ſchaduwe te gaen wandelen.

De bladen en takken zijn eveneens als die van de Betel of peperrank, daer de vruchten ſeer cierlijk by neerhangē.

Het geeft vruchten, die de gedaente in het aenzien van de Bengaelſe peper hebben, en hangen aen een dunne groene ſteel van twee vingeren lang. Zy zijn groen en cierlijk, en als met vierkante ruitjes omtrokken, en ruim een hant breet, en naulix zoo dik als eene

eene kleine vinger. Van binnen zit wit mergh met klein zaet.

Men gebruikt deze vrucht by d'Areka, in plaetse van Betel, en is niet onaengenaem om te kauwen. Men snijt dezelve midden deur, en neemt de lengte van een pynang, mede in het midden van malkanderen gescheiden. Deze beide stukken bintmen met een draetje van katoenen garen t'zamen, en bestrijkt die met kalk van oesterschelpen gebrandt, als de betel. Zy heeft dezelve werking, en wort meest van groote heeren en rijke luiden gebruikt; dewijl zy kostelijker, als de betel-bladen valt.

Dap-Daf of *Dap-Dap*.

Dap-Daf of *Dap-Dap* is een zeer aengename vrucht, zoo wel raeu als gestooft, en smaekt tusschen zoet en zuur, en heeft eene verkoelende kracht. Zy groeit onder uit den stam van eenen boom met schoone bladen, en komt uit fraeie bloempjes, vol van smalle en roode blaetjes, voort. Zy is wat rootachtigh, met zwarte stippeltjes vermengt, langwerpigh van fatsoen, en rompeligh gebogen als een konkommer. Van binnen leit een witachtige kern of pit, die aengenaem van smake op de tong, en met een witachtige schil besloten is.

Deze boom draeght het geheel jaer door vruchten, en groeit eigentlijk op de Molukse eilanden, en in de hoven op Batavia: werwaerts zy van daer gebraght is: maer tiert weeliger op zijne geboorte-plaetse: want op Batavia wort hy geweldigh van de mieren, die aldaer aen alle vruchten groote schade doen, geplaeght en onder de voet gehouden.

D'eigenaer van den tuin, daer ik dezen boom uittekende, onderhield dien met een staketsel, daer een steene vloer van binnen in lagh, met een grippe vol waters, die om den boom heen geleit was. Evenwel was de boom zoo vol mieren, datmen de vrucht qualijk kennen kon.

Takkatak, of *Roode bessen*.

De vrucht, by de Maleyers *Takkatak* of *Boa Burun*, en by de Javanen *Kannekoeni* genoemt, worden by d'onzen *roode Bessen* genoemt, van wegen de gelijkenis der gedaente met onze hierlantse bessen: hoewel zy in deught en kraght veel daer van verschillen.

Deze bessen wassen aen een zeer hogen boom, met groote bladen, als die van de kastanien, en komen met groene knopjes voort, en zitten by menigte, aen risjes, by malkanderen, en zijn van de zelve groote als de hierlantse; hoewel zeer wilt en wrang van smaek: maer worden des niettemin veel begeert. Zy worden op Batavia als roode bessen gebruikt, en op verscheide tijden, na den aert des saizoens, met heele bennen vol, op de merkt gebraght, en ter begeerte verkocht. Zy wassen om de stad Batavia, in verscheide tuinen, en geven alle drie maenden rijpe vruchten, doch meest in Herfstmaent.

Boom Morongo.

Men ziet dezen boom, die by Portugesen en d'onzen *Moringo*, by de Maleyers *Ramongy*, en by de Javanen en Sinesen *Kelor* genoemt wort, met zijn loof en gewaei, niet alleenlijk in alle hoven en tuinen, maer ook voor de deuren van de huizen staen wassen.

Deze boom heeft wit bloeisel of bloemen, die uit een wit knopje voort komen, met geel zaet van binnen.

De vruchten hangen verscheide by een, en zijn in een harde schee of hauw besloten, gelijk de Turkse boonen: behalve dat de schede ront, veel langer, en om en om gekrult en gehoornt is.

Wanneer de vruchten rijp zijn, zoo worden dezelve geplukt, en de takken boven aen den top afgehouwen, die daer na weder uitbotten, als de willige boomen, en geven dan weer vruchten, als te voore.

Het loof van den boom is dicht en fijn, en bykans van smaek als de koekoeks-bladen in Nederlandt: hoewel zoo zerp en doordringend niet. Dit loof wort gestooft met vleesch, of alleen, als spinagie, en is zeer smakelijk en verkoelende: gelijk ook de peulen van dezen boom: die by vleesch of alleen gezoden worden. De jonge worden, als peulen zonder schellen,

zeer mals: maer de oude houden van binnen een taei vleesch: zoo dat men de scheede door de tanden moet trekken, eer men de boonen, en het geen'er eetbaer in is, zonder hindernissen kan eeten. Dies het genot en plezier, dat deze boom geeft, een iegelijk bekoort, om denzelven te planten, en aen zijne vruchten deelachtigh te worden.

Hy wordt van eene tak, die men slechts in den gront behoeft te steken, geplant, en wast zoo weeldrigh voort, als de wilgen hier te lande, en begint, na verloop van eenige maenden, te bloeijen en vruchten te dragen.

Boom Torre of *Boom-peulen.*

De boom, by de Maleyers *Torre*, by d'onzen boompeulen, by de Portugesen *Tary*, en by de Javanen *Rombang Juri* genoemt, schiet niet hooger als een gemeene appelboom op.

Hy brengt zijne vruchten, die schalen, hauwen of peulen zijn, aen dunne takjes voort, die recht neer komen te hangen, en ontrent een vierendeel van eene elle lang, en zoo dik als een kleine vinger zijn

In de schalen zitten zomtijts meer, als acht of tien kleine erweten, die tot sause, by andere spijze, gebruikt worden: desgelijx de blaetjes, die klein en rontachtigh zijn, en aen dunne takjes zitten: als ook de bloemen, die dezen boom verwondering en aenzien geven. Deze wassen halve maens wijze, uit een groen knopje met purpere punten, die na binnen met rechte strepen loopen.

Uit het binnenste bladt groeien lange vezeltjes, die voor aen de punt gele hairtjes hebben. De steel is groen, als ook de beker of kelk: alwaer de bladen van de bloemen wit beginnen te worden, en loopen met papegaeygroene ribbetjes, ten einde uit, tot aen de roode kleur, dat byzonder cierlijk staet.

D'inwoonders gebruiken de bladen, als een byzonder heelmiddel, tegen de beten der slangen, daer het vleesch gekneust is. Zy mortelen of wrijven de groene bladen tusschen twee keisteenen, en smijten dan daer wat zout onder.

Dit wort t'zamen op de gezwolle, of gekneusde plaetse geleit, die terstont verlichtenis gevoelt, en aen de beter hant geraekt.

Duivels of *Helsch-kruit.*

Het schijnt de Portugesen aen dit gewas of kruit den naem van *Folio di Inverno*, dat is, *bladt der Helle*, gegeven hebben: uit oorzake het zoo wilt wast en voortloopt in hoven en tuinen, daer 't niet gezaeit noch geplant wort. De Maleyers noemen het *Garrak*, en de Javanen *Klatte.*

Het heeft verscheide heilzame krachten, die den menschen zeer dienstigh zijn, tot geneezing van eenige ziekten en krankheden.

Daer is tweederlei aert, die men aen de verwe kan onderscheiden: want het een heeft groene bladen, en groeit weelderiger, en veel hooger als't ander. Het is bruin root, even als de bladen van de roode kool, en klimt op tot de hooghte van twalef en veertien voeten van d'aerde, en heeft breede gehakkelde bladen, aen lange steelen.

Uit den top rijst een spruit vol bruine knopjes, die allengs open bersten, en geelachtigh bloeisel te voorschijn brengen. Daer eindelijk een vrucht met een bolster, als in een kastanie, uit voortkomt, die eetbare boontjes besloten hout.

Breede Nomerado, of *bont Moes-kruit.*

Het moeskruit, breede *Nomerado* by de Portugesen genoemt, wort by de Maleyers en Javanen *Bajan Diendia*, en by d'onzen *bont Moeskruit* geheeten. De gedaente van het bladt, dat men aen de steel van dit Moeskruit, zoo schoon als een marmere tulp, ziet pralen, is van gedaente of fatsoen als onze bete, en heeft ook het zelfste gebruik in de keuken. Maer het wordt meest om zijne veelvoudige blaetjes, die boven in den top staen, verschoont, en, als een kostelijk hof-cieraet, zorghvuldelijk ga geslagen.

Men vint'er noch een ander geslagt van dit gewas, dat van kleure, onze roode koole gelijk is, en van de Sinesen opgequeekt, en met groote menigte te Batavia aen de merkt daghelix te koop

koop gebraght wort. Het is zeer liefelijk om t'eeten, 't zy het zelve alleen, met een hoen, of ander versch vleesch aen het vuur te stoven gezet wort.

Kappok, of Javaense boomwol.

De boom, daer aen de Javaense boomwol groeit, wort by de Maleyers *Kappok*, by de Javanen *Jerondo*, en by de Sinesen *My* genoemt. Hy heeft niet alleenlijk, tot vermaek der oogen, schoone groene bladen; maer ook een groene stam.

Hy schiet met zijne stam tot de hoogte dikwils van een mastboom op, en smijt zijne takken niet schuin opwaerts als andere boomen; maer dwers ter zijden uit, op een gelijke ry en lengte, met twee en drie kroonen. De schors des stams is wit, tot aen de benedenste takken, en wort daerna groen, tot aen den top toe.

Hy krijght aen zijne takken witte bloemen, die grof van bladen zijn, en uit een knoop, als een anjelier, voortkomen. Na die volgen de vruchten, die zoo groot als een hennen-ey: maer lang en spits, en eerst groen zijn, en daer na zoo bruin als een dor eikenbladt worden.

Deze vruchten hangen by steelen aen het midden en einde der takken, gemeenelijk by paren, en zelden een alleen. Zy bersten eindelijk by de steel open, en vertoonen de witte wol, die om het zaet is heen gewassen, en haer wijd uitbreit, wanneerze in de lucht en zonne komt.

Het zaet is zwart, en byna van aenzien als de bruine peper: maer zoo rimpeligh niet.

De wol, katoen of dons van deze vruchten wort in Indien in Wijn- en Slachtmaent vergadert, en daer mee groote koopmanschap gedreven: want zy wort gantsch Indien door begeert, om daer mede kussens, bedden en bultzakken te vullen, in plaetse van veeren, die aldaer niet in gebruik zijn. Maer zy kan, om haer kortheit, niet gekemt, noch kleeden daer van geweeven worden. Men moet deze wol voor de minste vonk van vuur of vlam waghten: want het vuur vat'er licht in, en slaet zoo gezwint voort, dat het naulix met water kan uitgebluscht worden.

Deze boom wast gewillighlijk, daer hy geplant wort.

Jamboesen.

De boom, *Jamboes* by d'Indianen en Javanen, by de Portugesen *Rosado*, by de Maleyers *Jamboe Ramus*, en by de Sinesen *Ileyapont* genoemt, geeft een aengenaem gezight en oogenlust, wanneer hy in zijne kracht en bloeisel staet. Hy schiet zoo cierlijk, in vorm van een pyramide, in de lucht op, als of hy door kunst geschooren en onderhouden wiert: want de takken groeijen noch door, noch voorby malkanderen. Hy groeit en schiet zoo hoogh op, als de hooghste peere-boom in Europe, en wortelt diep en vast in de aerde.

De bladen zijn schoon groen en langachtigh. Aen d'einden van dunne takjes komen eerst groene knopjes: waer na bloemen met bloet roode blaetjes volgen, die roode vezeltjes van binnen besloten houden. Eindelijk volgen de vruchten, die langwerpigh, en van groote en fatsoen als een zuikerpeer zijn. Zy zitten met meenighte van drie, vier en vijf en twintig by malkanderen. Eenige zijn root en eenige wit: doch hebben alle eenerleie smake en kracht: hoewel de witte voor de beste gehouden worden. Zy rieken lieflijk en roosachtig, doch zijn wat voosachtigh, en hebben van binnen een herden steen, daer een groote bittere pit in zit; maer wort niet gegeten. Buiten om dezen steen zit het vleesch om zoo dik, als dat van de groote peeren, dat men alle kan nuttigen.

Zommige bloemen, daer geene vruchten aen komen, ontlossen zich meesten tijt van de takken, en vallen af: waer door dan de bodem of gront, beneden den boom, als met root schaerlaken schijnt bedekt te zijn. De stengen of steelen van deze bloemen zijn root van gedaente, als het bieslook: maer zoo lang niet. Deze bloemen hebben eene liefelijke smake, die zerp zoet is: zoo dat men dezelve, in plaetse van zalade, eeten kan.

De vruchten hebben een liefelijke en zerp zoete smake, en verkoelen de

hitte der mage, en mogen zelfs van kranken gegeeten worden. Zy worden meest gestooft met wat zuiker, en smaken dan eveneens, als of men gestoofde peeren eet.

De beste heb ik op het eilant Zeylon gegeeten: daer deze vrucht zeer overvloedigh valt.

Deze boomen komen van het zaet voort, en dragen in het vierde jaer, na zy geplant of gezaeit zijn, en driemael in het jaer: dies men in alle sayzoenen rijpe vruchten aen den boom heeft.

Men zeit deze boom uit het peperrijk Malakka, om de liefelijke reuk der bloemen, en smaek van vruchten, na verregelege gewesten overgebraght is.

Noch is'er een ander geslaght van van Jamboesen, die op het eilant Amboyna wassen, en aen kleine boomen, als kerssebóomen, groeien De smake is wat wrang en wiltachtigh: dies deze boom meer om de fraeiheit van van zijnen aert, als om de smake en goetheit van zijne vruchten geplant wort.

De vruchten zijn root van kleur.

Wilde pruimen, of *Boa Malakka.*

Onder zoo veele vruchten, die men niet raeu, noch uit de handt kan nuttigen, of men men trekt zijn gezicht, als een die azijn heeft gedronken, of iet op de tonge krijght, dat noch zuurder is, magh de gene niet vergeten worden, die op Neerduitsch *wilde pruimen*, op Portugees *Nelyka*, op Maleyts en Javaens *Boa Malakka*, en op Sinees *Soaly* genoemt wort. Zy wassen met groote menighte aen dunne takjes, zijn groenachtigh, en van groote als onze kroosjes. Het vleesch is van binnen witachtigh. De takjes hebben kleine groenachtige blaetjes, die dicht aen malkanderen zitten, en zijn byna van gedaente als de porsblaetjes, die in Hollandt in de Veenen wassen.

Deze vrucht heeft een rinse smaek en verkoelende aert: waerom zy by zommige zeer begeert wordt: hoewel zy anders zoo aengenaem niet is.

De voornaemste van deze vruchten vallen in Oogstmaent, als wanneer dezelve met groote menighte te Bataviaop de merkt gebraght worden.

Kanarie-boom.

De boom Kanarie by de Maleyers, Javanen en Sinesen genoemt, is een Indise eekelboom. Hy wast zeer hoog en heeft een ongemeen schoon geway of loof van takken, en gladde bladen met aedertjes deurloopen. De stam breidt zich beneden, na den loop van de wortelen, zeer wijt uit, met holle bochten, die den reizer op zommige plaetsen voor eene rust- en zitplaetse kunnen verstrekken.

De wilt schutten weten dezen boom in het bosch best te vinden: uit oorzake zy door zijn toedoen groot voordeel trekken, als hy zijne rijpe vruchten, die eekelen zijn, en van wilde verkens zeer begeert worden, laet afvallen. Dan houden zy de waght op eene bequame plaetse, en schieten al het geen, zonder onderscheit, dat onder den boom ter weide gaet, ter neer, en met zulken meenighte, dat men het versch vleesch daer van alle daeghs te Batavia bekomen kan.

De vrucht van dezen boom is een ekel of noot, dewelke na een klein bleek geel bloempje volght, en aen schrankelige takjes wast, die aen de leetjes misselijk en wanstaltigh geknobbelt zijn.

Buiten om de noot zit eerst een groene en weeke schil, die men afdoet, of van zelve afvalt: daer onder leidt, om de noot, een dop, zoo dicht en yzer-vast besloten, dat men die niet kraken kan; maer met een hamer gebroken en opgeslagen moet worden. Waerom dezelve aldaer ook weinigh geacht wordt. Anders is de pit zeer zoet en wit, en zeer liefelijker om t'eeten, als de beste amandelen, en leidt van buiten met een vliesje besloten.

Kamille-bloem, of *Fulo de Madre.*

In en om de stad Batavia, in alle tuinen, wast zekere bloem, die in reuk en gedaente weinig van onze kamillebloem verschilt: doch of die dezelve krachten heeft, staet noch t'onderzoeken.

De Toepassen noemen dien met een

een Portugese naem, *Fulo de Madre*, dat is, *bloem der Moeder*, of *Moerbloem*: om dat het bladt en de bloem onze Moerbloem of Matricaria gelijk, of misschien het zelfde is. Het heeft een groot gehakkelt blat, en wast ontrent een voet hoogh. De bloem komt uit een groen knopje voort, en is spierwit, met verscheide getakte blaetjes, dubbelt op malkandere, zoo groot als een middelmatige angelier.

Bloem van Viervuuren.

Deze bloem spruit uit een klein knopje voort, en is van fatsoen als een enkelde angelier: maer zeer schoon root van kleur. Hy bestaet uit vier gehakkelde blaetjes, daer eenige geestige krulletjes boven uitschieten.

De blaetjes zijn van binnen donker, en van buiten bleekgroen, en zeer aertigh, met rontachtige streepjes doorwassen, die allengs, na het spits van het blat, dat byna de gedaente van een hert heeft, kleinder uitloopen.

Deze bloem wordt meer om zijne blozende verwe, als andere deugden, (daer andere bloemen om begeert worden) in de hoven en tuinen plaetse vergunt: maer vergaet haest.

Alli of *Water-bloem.*

Men ziet'er weinigh staende wateren, of daer wast d'een of d'ander bloem op. Maer nergens vint men meer van deze bloemen, *Alli* geheten, als langs de tussengracht van *Ansjol* en Jakatra.

Het is een cierlijke bloem, en kan in huis, in water, bewaert worden. Hy komt uit een langachtigen en sterken knoop voort: is bleekgroen, met eenige steeltjes, van binnen wit met geel zaet. Wanneer hy open gaet, is hy by na als een tulp of lely, van gestalte: maer het bladt blijft van buiten groenachtigh, en is van binnen wit, met geel zaet.

Wat byzondere krachten deez bloem heeft, is onzeker: maer hy wort om çieraet meest by eenige liefhebbers van bloemen bewaert.

Witte Violet of *Jarron.*

De bladen van deze bloemen zijn even zoo gekartelt, en door malkanderen gekronkelt, als de hierlandtse violieren. Waerom men die gevoegelijk witte violieren noemen kan: die haer nergens in ongelijk zijn, als in de reuk. Zy groeien buiten Batavia in't wilde, aen kromme heesters. Die deze heesters in de hoven planten, kappen den stam een weinig boven d'aerde af, en queken d'uitspruitsels, daer bloemen met meenighte aen groeien.

D'inboorlingen zeggen, dat deze bloem van het eilant *Baly* is overgebraght, die denzelven *Jarron Jarron* noemen; maer de Maleyers *Benga Susun*, de Javanen *Malati Rompah*, en de Sinesen *Belehoa.*

Hy heeft gene reuk als des morgens, eer de zon de dau van zijne blaetjes heeft afgezogen. Hy heeft groote gelijkenis met de Katsiopiri, maer is zoo sterk van reuke niet.

Het bladt is bleek, en van gedaente als een persik-blat: maer wat breeder. De bloem komt uit een bleek groen gedraeit knopje voort, van groote als een dubbelde tijloos: maer is sneeuwit van kleur.

Kappas, of *boomwol van Bengale.*

Een zeker slagh van katoen of boomwol groeit te Batavia, dat uit Bengale gebraght, en aldaer voortgeplant is. Het wort by de Sinesen *Algoedang*, by de Maleyers en Javanen *Kapas* of *Kappas* genoemt, en bloeit en draeght het gantsch jaer door.

Wanneer de bloem afvalt, dan vertoont zich de knop, daer het katoen of witte wol in wast. De bladen hebben drie hakken, en gelijken zeker kruit, dat hier te lande Ende-voet genoemt wort. De bloem is bruin-root, en heeft van binnen witte spitsen of pijlen.

Van dit katoen worden lywaten en andere dingen gemaekt.

Batsjan, of *wilde Mangas*, anders *Stinkers.*

De vrucht, *Batsjan* by de Javanen, Maleyers en Sinesen genoemt, is een geslaght van *Mangas*, of wilde *Mangas*, en wordt van d'onzen, om zijne sterke en onaengename reuk, *Stinkers* genoemt: want men kan deze vrucht op de merkt eer rieken, als zien.

De

De boom, daer aen deze vrucht groeit, is heel ſchoon in 't oogh, en by na als de Mangas; maer de bladen zijn groover en ook wat grooter, als die van d'amandelboomen, en donker groen.

Zijn bloeiſel is ook van de Mangas, dat geel is, en door verſcheide rijsjes uitgebreit, onderſcheiden. Deze ſtaen alle om en om in takjes, en zijn recht purperverwigh.

De vrucht is groen, en van fatſoen en groote als een gemeene limoen. Van binnen zitten amandelen, die aengenamer en ſchoonder in het oogh zijn, als van ſmaek: doch is de ſmaek van de vrucht zoo onaengenaem niet als de reuke: maer zy is wat wrang en bitterachtigh, en in deught by de Mangas niet te vergelijken: waerom zy ook weinigh te Batavia wort geplant; maer komt met groote menighte in Wijn- en Slacht-maent van Bantam na Batavia, en wordt aldaer op de merkt te koop gebraght.

Marokko of *Da-Dap.*

Ontrent Batavia, en door het gantſch eilant Java, waſt een boom, *Marokko* of *Morukko* by de Portugeſen, en by de Javanen *Dap-Dap* of *Dadap*, by de Maleyers *Darradap*, en by de Sineſen *Oy Senſio* genoemt. Hy heeft bladen, als die van de popelier; maer wel eens zoo groot. Zy rieken verſch en aengenaem, en hangen aen geele ſteelen.

Wanneer men dezen boom van verre en in 't verſchiet ziet ſtaen, zoo ſchijnt hy even als met bloemen bedekt te zijn: want ieder bladt is langs zijne aedertjes met geel, door het groen heen, gemarmert, en zeer geeſtigh geplekt.

's Lants inwoonders leggen deze bladen op de pot met verſch gekookte rijs, en laten die daer onder ſtaen meuken; waer door dezelve van de bladen een liefelijke en aengename reuk krijght, en veel aengenamer wort om t'eeten. Anders ſchijnen deze bladen, zoo veel men tot noch toe heeft kunnen weten, geen gebruik te hebben.

Kruit Dutter.

Het kruit, by de Maleyers en Javanen *Ratſiobonk* geheten, wort by de Sineſen *Bantohoa*, by de Turken en Perſianen *Datura*, by d'Indianen *Duroa*, en by d'onzen gebroken *Dutter* genoemt. Het waſt in Indien by na op alle wegen en in alle wilderniſſen: hoewel eenigen het zelve ook in hunne hoven queeken, om zijnen liefelijken aert. Het waſt niet hooger noch dikker als een bruine kool-ſtruik, en heeft onder aen den ſteel ook dezelve gedaente. Maer de bladen zijn hakkeligh, breet en bleek-groen. Het heeft verſcheide bloemen, die des morgens open gaen, en ſluiten zich tegens den middagh, wanneer de Zon begint te ſteeken, weder. Zy zijn van binnen ſpierwit, en van buiten bleek-geel.

Zommige zijn bykans een handt lang, en voorts ront als een klok. Andere zijn aen den rant wat gehakkelt. Na deze bloemen volgen ronde vruchten, die licht groen van ſchel, en om en om met ſpitze of ſcherpe doornen bezet zijn, als de klitſen: maer zuiver en zoo kladdigh niet. De grootſte zijn niet grooter, als een geele pruim: daer klein geelachtig zaet in beſloten is. Of dit kruit de kracht heeft, om iemant voor eenen tijt van zijne zinnen te berooven, als zommige geloven, dat heb ik noch niet vernomen. De Toepaſſen en andere zwarten, die het buiten Batavia, in hunne hoven hebben, houden het voor leugens, en weten verder nergens meer af: doch eenigen gebruiken de bladen.

Het is eigentlijk een ſoort van nachtſcheye of Bilſen.

Kananga.

De boom, by de Maleyers, Javanen en Sineſen *Kananga* genoemt, heeft eenige geele of papegay-groene blaetjes, die onder zijn bloeiſel ſtaen, en by de Betel gegeten worden. Dies men zijne hooge kruinen in de meeſte tuinen, ontrent de luſthuizen of elders aen de kant, boven alle fruit-boomen ziet uitſteeken. Men heeft niet kunnen vernemen, dat hy anders elders toe gebruikt wort.

Behalve deez, onder andere boomen, aen zijne neerhangende en kreupele takken, wel te kennen is, zoo ziet men gemenelijk in de top een wintmole, die met haer geklep de veugelen vervaert: inzonderheit de groote vleermuizen, die zich in deze boomen vergaderen, en by hun achterſte klaeuwen aen de takken

takken hangen, met het hooft om laegh, dat zeer vreemt om te zien is, inzonderheit als'er zoo vele by malkandren hangen, als'er byna bladen aen den boom zijn.

Kyaten of *Indiaensche eiken-boom.*

Schoon deze boom gene eetbare vruchten verschaft, zoo brengt hy evenwel den inwoonders van dit eilant, daer hy wast, met zijn hout groot voordeel toe: gelijk alle menschen, die aldaer iet van fatsoen hebben laten timmeren, zullen getuigen: want het hout van dezen boom is zoo goet en duurzaem, als ons eiken-hout.

De boom steekt met zijnen kruin hoogh in de wolken: als de balken getuigen in verscheide aenzienelijke gebouwen van kerken en huizen, zoo op Batavia als elders, daer het de kroon van al het timmerhout spant, dat aldaer of elders magh groeien. Hy is licht aen zijne groote takken en breede bladen te kennen, die langs de takken uitschieten, en met groene aederen doorloopen, en vael van verwe zijn, als de schaerley of saly.

Zy zijn ook rou: dies men die voor vygen-bladen zou mogen aenzien: maer zijn rontom niet ingehakkelt.

Aen d'uitterste einden der takken ziet men een bloem, als die van de hoppe: daer van binnen een ekel in groeit: waer van deze hooge boom voortkomt.

D'inwoonders gebruiken de bladen tegen de pleuris of zyde-wee. Zy nemen uit de kokos-nooten het water, en zieden het zelve met een gedeelte van deze bladen op de helft, en geven het zelve den zieken te drinken, om van de pijne verlost te worden.

Men ziet'er balken, die zoo recht, als een strael, en veertigh voeten lang zijn, en tot in den top twee en een halve voet in't kruis hebben.

Men vint'er verscheide planken, die drie voeten en meer breet zijn.

De Maleyers noemen dezen boom *Kyati*: desgelijx d'onzen het hout, *Kyaten-hout*.

Het hout is uitstekend hert: en de planken gevlamt: op een zelve wijze, als het eiken-hout. Want het is duurzaem, en wort niet licht wurmstekig. Ook is het zoo zeer niet eenige kleine mieren onderworpen, die het hout in korten tijt op-eeten. Zoo dat groote balken, schoon zy van buiten heel en gaef schijnen te zijn, dikwils van binnen door het ongedierte zijn opgegeten.

Katolas of *water-vlesschen.*

De vruchten, by d'onzen, na hare gestalte water-vlesschen geheten, noemen de Maleyers en Javanen *Katolas*, en de Portugesen gebrooken *Katilas*.

Het is geen boom, heester, kruit noch spruit: maer een rank, die zich van een korentje zoo wijd en zijd uitspreit, dat hy met zijne bloemen en bladeren gehele huizen bedekt.

D'Indianen leiden hem veeltijts in hunne hoven met bamboesen, over de sloten en tanken, (dat zijn vyvers, daer zy zich in wassen en baden,) om voor de hitte der zonne bevrijt te zijn.

Hy heeft zijnen voornaemsten Ooghst- in Grasmaent: doch meest het gantsche jaer, en groeit zeer weelderigh. Het bloeisel is byna als van onze pompoenen, en valt ook mee van zelf af, zonder daer vruchten van komen.

Deze vruchten zijn twederlei. Eenige worden zoo groot, als een gemeene pompoen: en andere, dewelke de beste zijn, niet grooter als de hierlantse konkommers of meloenen.

Haer gebruik is eenerlei. Zy worden gebruikt tot toespijze by versch vleesch, en anders.

Daer is noch een ander geslaght van dit aertgewas, dat een arm lang groeit, en zoo dun is als een rotting, met witte, gele en roode plekken, die geschubt lijken als een slangevel. Een, die ik daer getekent heb, was 13. duim lang, en drie en een halve in de middellijn dik, en woegh een pont en drie vierendeel.

Wanneer de hoveniers deze vrucht langer willen hebben, als zy natuurlijk wast, zoo binden zy eenigh gewight, met een draetje, aen het eind, en laten het zelve nederhangen: dan groeit zy, tot verwonderens toe, in de lengte.

Het bladt en de rank is byna als die van de pompoenen De vrucht is groen geelachtigh van buiten, en van binnen wit: desgelijx de korrels of zaet.

De schil, die men af moet snijden, ziet uit den groenen.

Bloem Champakka.

Op het eilant Java groeit een groote menighte van welriekende en velerleie kleurige bloemen. Dies men hele boeken zou moeten beslaen, indien men die alle beschrijven wilde.

Onder de voornaemste en uitsteekenste bloemen is een, die *Champakka* of *Sjampakka* by de Maleyers en Javanen, en by de Sinesen *Vinhoa* genoemt wort.

De boom, daer aen deze bloemen groeien, wast tot de hooghte en gestalte van een peeren- of persik-boom, en heeft lange en gekronkelde bladen, met vele aedertjes. De takken wassen eerst van den stam af recht uit: daer na zetten zy zich recht om hoogh: en zommige zijn zoo dun en zwak, dat men dezelve niet beklimmen kan: maer de bloemen, die boven op den top staen, worden met een bamboes-riet afgenomen: naerdien men, wegens de dunne takjes, daer anders niet by kan komen.

Deze bloem wordt by d'Indianen, om zijne liefelijke reuk, zeer begeert, en in alle festoenen, of kranssen van bloemen, gebruikt: of dezelve worden anders niet geacht.

Hy riekt als een roze, met een violier vermengt, en is zoo krachtigh van reuk, datmen dezelve in de huizen kan ruiken, wanneer hy elders voorby gedragen wort. Dies zommigen, dien hunne sterke lucht tegen staet, genoegh geplaeght zijn: nademael die daghelix langs de straten gedragen wort, om te verkoopen.

Zy zijn van tweederleie kleure, goutgeel en groen, als de bloeisel van de Spaense oranje boomen, en van gestalte als d'Engelse safraen.

D'Indiaensche vrouwen gebruiken ook dezen bloem in hare edele zalve, *Borborry* genoemt. Zy steken ook deze en andere bloemen in haer hair, tot çieraet, en om by het manvolk des t'aengenamer te zijn.

Behalve deze bloemen heeft de boom noch eene vrucht, die, even als een druiven-tros, aen de takken hangt, en mede van die kleur en groote is: maer is wilt en nergens toe nut: zoo dat deze boom om de bloemen of bloeisem alleen aengequeekt wort.

Groote Klimboonen, &c.

De rank, daer deze boonen aengroeien, (die de Maleyers en Javanen *Katsjang Parang* noemen) wast zoo hoogh en vast, met verscheide uitspruitselen, dat hy boven de hooghste lusthuizen noch krullen in de lucht maekt. Hy wordt beneden aen den gront zoo dik, als een mans arm, en en verwisselt zijne bladen en vruchten, zonder te vergaen, als onze boonen. Zy hebben een schoon groen en dicht bladt, met aedertjes doorloopen. De bloeisem of bloemtjes zijn purperachtigh, eerst boven spits, en gaen daer na open. De schalen, daer de boonen inzitten, zijn als d'onze, groen van kleur, met een purpere ribbe langs heenen.

Men heeft'er veelerlei aert en slagh: waer van deze meest begeert worden.

De boonen zijn bont, en van fatsoen als onze Turkse boonen, en laten hen, gekookt, zeer wel eeten, en zijn niet vreemt van smaeke. Maer zy hebben herde bolsters: behalve de schale of hauw.

De Moorse boonen, *Fabas de Moro* van d'inwoonders genoemt, zijn veel grooter, en wassen mede zeer hoogh op. Zy planten die ontrent de Pynang-boomen, daer zy weeldrigh tegen op loopen. Zy zijn met de schale, meer als een voet lang, en een duim breet. Men vindze meest by de Sinesen en Javanen van dit lant: maer worden, om hunnen aert, die wat na 't wilt smaekt, by ons volk weinigh gegeten: gelijk d'andere. Fabas Moro.

De boon *Gondola* klimt ook seer hoog op, en geeft een aengename schaduwe. De bladen worden gestooft, en zijn zeer goet en verkoelen. Zy duurt niet meer als een jaer: daer de boontjes zomwijlen wel drie of vier jaren groen blijven. Boone Gondo

Ik heb van de groote klim-boonen, op Koulang geplant, die zoo vol vruchten hingen, dat van vier of

of vijf boonen, die ik rontom een lusthuis had geleit, bykans een geheel ſcheepel vol quamen.

Kadjang.

Kadjang; alzoo by de Javanen en Maleyers, en by de Sineſen *Petau* genoemt, is een ſoorte van erweten of wikken, die om hun daghelix gebruik, by eenen ieder op Batavia bekent zijn. Zy waſſen rontom Batavia op de akkers met groote menighte, en zeer weeldrigh.

De rijpe vruchten worden na hunne graden afgeplukt en in de lucht gedrooght.

D'erweten zijn zoo groot als de wikken, die hier te te lande in het winter-kooren waſſen, en zitten in een groene bolſter, en zijn eerſt groen, en daer na zwart. Tuſſchen elk blat komt een knoopje, daer een bloempje uitſpruit: daer de wikken uitgroeien.

Deze wikken verſtrekken het varend volk een lekkere en zeer gezonde potſpijze: wanneerze met een ſtuk ſpek of wat uyen en boter gekookt worden: want zy houden het lijf en den buik gezont en wel.

Men kan dezelve in een vochtige pot, binnen drie etmael, doen voortkomen of uitwaſſen: en te ſcheep, op lange tochten tot ververſching, voor eene ſalade eeten.

Boom Makandou.

De boom, wiens vrucht de Javanen *Makandou* noemen, heeft zeer brede, dikke en ſchoone bladen. De bloemen zijn wit en langwerpigh. Na die afgevallen zijn, volght de vrucht, *Makandou* genoemt, die volkomentlijk een pijnappel verbeelt: behalve dat hy zoo ſpitsront niet toeloopt, noch zo ſteenhert niet is: maer gantſch week. D'onrijpe vrucht is groen; maer de rijpe geel.

Voorts is de vrucht ſlijmigh, en byna ſmakeloos. De Maleyers eeten dezelve, onder d'aſſche gebraden, tegen den bloetgang, bort, kuch, aemborſtigheit en zijde-wee: om zijne emplaſtijke kracht, die in hare ſlijmerigheit ſteekt.

Op Java groeit zeker breede boom, met bladen als die van den eſſchenboom, en met een quaſtige of knobbelige ſtam. Hy draeght vruchten, byna als hazelnoten. Wanneer'er de ſchillen van zijn, zijn zy eetbaer en niet quaet van ſmaek: maer een weinigh zamentrekkend.

De bladen, op de wonden en zeeren geleit, zuiveren en heelen die, en maken in 't kort een litteken daer aen. Het zap der bladen, tot een lepel vol ingenomen, verdrijft de wormen.

Daer groeit een heeſter uit, die niet hoogh van d'aerde opſchiet, en eerſt geele bloemen, als die van de Nachtſchaye, voortbrengt. Waer na vruchten, veele by een, volgen, die in hare onrijpheit groen: maer in hare rijpheit ſchoon root, en ront van geſtalte zijn. Wanneer men die tuſſchen de handen wrijft, geven zy zulke ſtinkende reuke van zich, als Duivels-drek noch *Sagapenum* niet kan hebben. Hierom houden d'Indaenſe vrouwen die ook voor de neus der genen, die het moerſpel hebben.

D'Indianen zeggen, dat zy niet eetbaer zijn, en ook nergens anders, als voor de quale voornoemt, gebruikt worden.

Daulontas.

In de boſſchen van Java groeit een heeſter, tot eene mans hooghte, en ſpreit zijne takken wijd en zijd uit, als de water-willige in Hollant. Ja deze heeſter kruipt zoo weelderigh voort, dat de Sineſe tuinluiden die met vuur en ſtael moeten uitroeien.

De bladen zijn die van de Balſamina niet ongelijk: en desgelijx op de kant ingeſneden.

Hy draeght een kroontje van bloemen, als de vlier: waer na bittere beziën volgen.

De bloemen of bladen rieken als kamille bloemen, en ſchijnen een en dezelve kracht te hebben.

Het afzietſel van de bloemen en bladen is dienſtigh tegen de kugh en langdurige lantziekten: en geen geneesmiddel, dat ſterker de maentſtonden der vrouwen verwekt.

Vrucht Mangam.

Mangam is eene vrucht, die de Javanen hooger, als eenigh tegengift in de werelt, achten: 't zy Bozoar of Maldivische noot, of iet anders.

De boom, daer aen deze vrucht groeit, wast op de graven der koningen, De vrucht is van de groote als een kokos-noot. Op het eind of top van deze vrucht zet de koning van Bantam een beker of kroes, en drinkt dien den grooten en uitheemschen gezanten, tot teken van zijne gunste, toe.

Simbar Mangiram of *Tando Rousa.*

Ontrent de rivieren op Java, inzonderheit in het koningrijk van Bantam, groeit een plant of gewas, dat met zijne bladen een elants-hoorn zoo levendigh verbeelt, als geen schilder zou kunnen afmalen: waerom de Javanen het *Simbar Mangiram*, en de Maleyers *Tando Rousa* noemen: het welke beide een elants-hoorn beteekent.

Het heeft geenen wortel: maer in diens plaetse een veenachtige klomp. Het groeit daer en boven niet, met aerde bedekt: maer leidt of bloot op eenen steen, of in een hollen stam van eenen boom, en smijt na alle zijden zijne bladen uit.

Het gewas is vol zap en altijt groen: want het wort noit dor: maer wanneer de bladen bywijle door den regen verrotten, zoo komen aenstonts, met de eerste zonneschijn, weer nieuwe bladen te voorschijn.

De Javanen gebruiken de bladen, gelijk men hier te lande de wortels of bladen van de witte lelien, doet: te weten, in pappen, om op gezwellen, die uit koude ontstaen zijn, te leggen. Maer zijn in de rooze niet goet. Waer uit te besluiten is, dat dit kruit of gewas warm van aert is. Het welk ook de bittere en warme smake te kennen geeft. Van binnen ingenomen, verwekt het sterken stoelgang, en doot, op den navel geleit, de wurmen en maeien.

Tratty of *Waterbloem.*

De bloem, dien de Maleyers en Javanen *Tratty*, of *Tongjong Tratty*, de Sinesen *Tienhoa*, en de Portugesen *Fulo de Tanke*, dat is, Meirbloem, noemen, is een groote en schoone bloem, en wast gemeenelijk in slooten en stilstaende wateren. Hy heeft een hooge steel, die wel een heele vadem boven het water uitsteekt, dat vreemt te zien is, en schijnt van aenzien onze tulpen gelijk te zijn: maer is wel ruim eens zoo groot en breet van bladen. Eenige zijn voor aen de punten van de bladen purperachtigh en verliezen hunne verruwe allengs, na den steel toe, in wit of bleek geel. Andere zijn spierwit, en gevormt als de eerste.

Deze bloemen geven een aengename lucht van zich, wanneer de knop eerst open gaet, en vertoont ons zijne inwendige schoonheit, die zeer liefelijk is om aen te zien, en om zijne grote en schoone kleure ieders oogen na zich trekt.

Zy komen uit een groenagtige knop voort, die met het opgaen van den bloem opebarst, als de peonien.

Eenige bladen staen als de bloemen om hoogh, en zijn zoo breet als d'omtrek van de rant van eene hoet en schoon groen. Andere leggen vlak op het water neer, even als onze waterplompen, en zijn meest ront: daer de steel met de bloem recht in het midden aengroeit.

Na het afvallen van de bladen groeit in het midden een kelk of kroon, die beneden bleek geel zaet, in ronde huisjes, heeft, en zoo groot als de vlakte van een mans handt, en groen van gedaente is. Daer in zitten ook veele kleine groenagtige gele boonen, die in het voorhooft met hunne tipjes bloot leggen, en vertoonen de gelijkenis van de Egyptische boonen van Dioskorides. Te weten, deze kelk of kroon is voor plat, en als met een mesch in het midden doorgesneden, en vertoont ontrent dertigh boonen in de ronte.

Wanneer deze boonen allengs groot worden, zoo maekt ieder zich een byzondere kelk. Rijp zijnde, vertoonen zy in gestalte een kelk, van een hazelnoot zonder dop, die zy ook van smake

ſmake niet qualijk gelijken: want zy zijn zoet: hoewel een weinigh waterachtigh. Zy worden daghelix te Batavia op de merkt te koop gebraght.

Dit gewas ſchijnt een ſoort van plompen te zijn: want het is in breede en roode bladen, en in ſteel en wortel, die gantſch gelijk: doch in bloem verſchilt het van onze hierlantſche waterplompen, die in Hollant wit of geel is; maer in Indiën is hy ſchoon purper. Het verſchilt ook in vrucht en kelk van onze hierlantſche waterplompen.

De bladen van dit gewas worden gezeit in den derden graet kout te zijn, als de hierlantſe water-plompen: waerom d'onzen aldaer, na den voorgang der Maleyers, het afzietſel in hete ziekten, brandige koortſen, freneſye en doodelijke roode loopen, gebruiken.

Men heeft'er noch een ander ſoort, die bleek purperachtige bloemen, en zulke ſpitſe bladen niet heeft.

Men heeft'er driederlei ſlagh van zulke watergewaſſen, die met recht beziens waerdigh zijn.

Daer groeit in de poelen en rivieren waterkroos, een aengenaem en greetigh voetſel voor d'enden, die de Sineſen aldaer overvloedelijk veel houden.

Daer groeit ook in de ſtilſtaende wateren en rivieren potamogeyton, of fonteyn-kruit, en water- weegbree, die tong en keel, in het kauwen, door zijn hitte, brant en ſchrookt.

Vrucht Langzap.

Alhoewel men in Indiën zeer vele treffelijke vruchten het geheel jaer deur heeft, zoo komt deze vrucht, die by de Maleyers *Langzap*, by de Javanen *Kakaſan*, en by d'onzen en Portugeſen gebroken *Lanſen* genoemt wort, alleenlijk eenmael des jaers, in Sprokkelmaent, uit.

De boomen, daer aen deze vruchten, met groote menighte en zeer çierlijk by troſſen, als druiven, hangen, zijn groot en breet, en hebben een zeer ſchoon geway en bleek-groene bladen, als laurier-bladen, of als die van de kaſtanie-boomen: hoewel niet geſchaert noch gehakkelt.

De vruchten hebben van buiten eene weke en geele ſchil, als onze perſiken: die een witte en ſcherpe vocht uitgeeft. Zy zijn van gedaente als onze geele pruimen: maer een weinigh root, en van binnen witachtigh, met ribbetjes onderſcheiden.

Het binnenſte mergh of vleeſch ſmaekt zuur of wijnachtigh, en als aelbeſſen; doch wat tzamentrekkende: maer zoo liefelijk, dat men zich naulix verzaden kan. Zy zijn doorgaens by alle d'inwoonders beroemt, dewijl zy de hitte der koortſe gemeenelijk temperen.

Gemeenelijk zijn van binnen twee of drie pitjes, daer men den aenwas moet afzuigen, om te nuttigen: maer de ſchel is bitter en ondeugend: gelijk ook de ſteentjes.

De vruchten komen van een klein geelachtigh knopje voort, dat na het bloeiën de vrucht voortbrengt.

Dit ooft groeit overvloedelijk op het eilant Amboina, en inzonderheit op Gilolo: daer de ſtapel is. Gelijk die by mijnen tijt aldaer met groote menighte aen de merkt gebraght wierden.

Een ander ſlagh van vruchten groeit op Java ontrent Batavia, die by de Maleyers *Boa Rampi*, en by de Javanen *Kapundung* genoemt wordē, en alleenlijk in d'uitterlijke gedaente van d'andere verſchillen; maer zy hebben beide een en dezelve ſmake en krachten. Waerom dezelve bequamelijk Javaenſe Lanſen zouden kunnen genoemt worden.

De rijpe Ooghſt dezer vruchten is in Wijnmaent, en worden uit het lant den inwoonders op Batavia toegebraght.

Purpere pruimen.

De purpere pruimen worden alzoo by d'onzen, na hunne kleure, genoemt; maer by de Javanen *Gapak*, en by de Maleyers *Boka Gobok*. Zy waſſen aen boomen, die niet zeer groot zijn, en hangen met grote menigte aen de takken. Zy zijn van groote als kroosjes, van buiten purperachtigh, en van binnen witachtigh, met een rode ſteen. De ſmaek is wiltachtigh, en vry wat zamentrekkend.

Jambulang of *Krieken.*

De vrucht *Jambulang* is een ooft als onze krieken: waerom de Hollanders haer ook dien naem gegeven hebben: maer de Javanen noemen dezelve *Duat*, en de Maleyers *Kriango.* Doch zy is den krieken meer van verruwe, als van gedaente en vorm gelijk: want zy is langwerpigh. De ſmaek is ook vry wilder en wrang, en niet veel aengenamer als die van de groote ſleen: wanneer zy in het laeſt van den herfſt eens of meermael berijpt zijn. De boomen, daer aen deze vruchten groeien, waſſen ook veel hooger als een krieken-boom, en ſpreiden hunne takken wijd en zijd uit. Het bladt is donker groen, en aen de ſteel ſmal, en achter breeder, en niet ſpits aen het eind, en wordt ter wederzyde met ribben doorloopen.

De bloem of bloeiſel beſtaet uit rootachtige blaetjes: daer vezeltjes uitſpruiten.

Deze vrucht wordt in Herfſt- en Wijnmaent met hele bennetjes te Batavia ter markt gebraght, en zeer goet koop gekocht. Zy wort zeer goet voor den rooden loop en het bort gehouden.

Enkelde en dubbelde Schoèn-bloem, of *Fulo de Sapato.*

D'enkelde Schoenbloem wordt by de Portugeſen in een zelven zin, *Fulo de Sapato*, dat is, bloem des ſchoens, genoemt: uit oorzake die tot het zwart maken, of bruineren der ſchoenen, zeer treffelijk is: want de bloem, gekauwt, geeft een zwart zap van zich.

Daer is tweederlei ſlagh, die men in een manneken en wijfken zou kunnen onderſcheiden, even als onze peoni-bloemen.

Uit de bloem, die donkerroot, en van fatſoen als onze gemeene rooze is, waſt een geele ſteel, die boven zeer aerdigh met een kroontje, met geele pluisjes, bezet is. De bladen zijn ſchoon groen en getant of gehakkelt, als de bernde netelen: daer een geeſtigh knopje, vol ribbetjes, uitſpruit. die zich open doen, en den bloem te voorſchijn brengen.

De ſmaek der bloemen is tzamentrekkend: en dienvolgens kout van temper. Men trekt'er, door kracht des vuurs, een water uit, dat dienſtigh in heete koortſen is, en voor het voorhooft geſlagen wort, om den ſlaep te verwekken.

Daer is noch een derde geſlaght van deze bloemen, die enkelde bladen, en een izabelle of lijfverwige kleure hebben. Deze bloemen waſſen aen heeſters, die hooger als onze eglentiers opſchieten. De takken ſpreiden zich wijt en breet uit, en worden tot heggen gebruikt, en om de luſthuizen geleit. Men maekt'er ook manden van.

D'inwoonders waſſen 't hooft met het afzietſel van de bladen. De bladen, met azijn ingenomen, houden zy goet voor den buikloop: als ook voor gekneuſt vleeſch, dat door ſtooten verplettert is, wanneer die gekneuſt op de gequetſte plaetſe geleit worden.

Dit gewas groeit geerne in de verdubbeling van de zon, en hitte: waerom het ook veeltijts tegen de muuren, daer d'Ooſter zon vlak op ſchijnt, geplant wordt: als in Europe tegen het Zuide wort gedaen, wanneer men de Zon van noode heeft, tot zoodanige boomen en planten, die ons uit warme geweſten toegebraght zijn.

Daer is ook een ſchoenbloem met dubbelde bloemen: hoewel zy nergens in van elkandere verſchillen, als in de gedaente der bladen, en het kroontje, dat in de midden ſtaet. De kleure van beide is robijn root, en gloeit zoo uitnemend, dat zy met gene verruwe af te malen is.

Bloem Dukol.

Deze bloem wordt by de Javanen *Dukol*, by de Maleyers *Bale Adap*, en by de Portugeſen *Fulo di Poço*, dat is, Put-bloem, genoemt. Hy waſt overal in dikke heggen en hagen, aen een heeſter van twalef of dertien voeten hoogh, en heeft boven in den top een bladt zoo wit als ſneeuw, dat gemenelijk recht over eind ſtaet: daer de ſchone oranje verwige bloemen zich om en tegen aen vertoonen en flikkeren, die by trosjes aen malkanderen zitten.

De bladen zijn donker groen, met een witte aeder in het midden.

Wring-

Wring-pruimen.

De vrucht, by de Maleyers *Boenga Tanjong*, by de Javanen *Kombang*, by de Sinesen *Kauky*, en by d'onzen Wringpruimen genoemt, wast aen eenen zeer hoogen boom, met gekronkelde bladen. Hy heeft kleine lijfverwige bloemtjes, die des morgens open staen, en een wonderschoone en liefelijke reuk van zich geven; maer sluiten zich, tegen zonnen opgang, weder dicht toe.

De vrucht is naulix zoo groot als een hazelnoot en van een zelfste fatsoen: eerst groenachtigh en daer na bleekroot en oranjeachtigh. Het vleesch, of het geen eetbaer is, zit van buiten aen een bruinen steen, is oranjeverwigh, en smaekt onaengenaem en wrang. Waer om deez boom meer, om zijn cierlijk geway en welriekenden aert van bloemen, in de hoven geplant wort, als om de aengenaemheit van zijne vruchten, die by ons volk niet zeer begeert worden.

Karembolas.

De vrucht, by d'Indianen *Karambolas* en ook *Kamozia*, *Karabelli*, *Chamarah* en *Bolunbach* genoemt, groeit in Indien op verscheide plaetsen, aen eenen boom, die teder van stam, takken en bladen is. Hy komt uit zijn zaet voort, en schiet zoo hoog op, als een kersse-boom, en krijght bleek-blaeuwe bloemen, daer uit de vruchten voortkomen, die in 't eerst groen, en daerna geel en deurluchtig worden, en hebben de gedaente van een pompoen; maer vallen kantigh.

Zommige dezer boomen geven (het geen wonder is) vruchten van zoo liefelijk en verquikkende smaek, dat niet aengenaemers kan gesmaekt worden. Andere zijn wederom zoo zuur en wrang, dat zy niet alleen den mont; maer de kele toetrekken, als of zy den mensch wilden verstikken en van het leven berooven. Wanneer men dezelve doorsnijt, vertoonen zy de gedaente van een sterre, met vijf hoeken, van binnen.

De bladen van dezen boom zijn schoon groen van kleur, met blaetjes als een roos; maer zonder takken en vol ribbetjes.

Boea Bidara of *Massam*, of *Steek-pruimen.*

De boom van de vruchten, die by de Maleyers en Javanen *Boea Bidara*, by de Sinesen en Portugesen *Massam*, en by d'onzen Steekpruimen, van wegen haer stekelige en doornige takjes, genoemt worden, schiet met zijn loof en takken hooger, als onze krieken- of kerssen-boom op, en heeft asgraeuwe bladen, daer drie aederen doorloopen. Hy heeft kleine takjes, om en om met scherpe doorntjes bezet, die men ten eersten qualijk kan zien, en derhalven den onvoorzichtigen, in het afplukken der vruchten, lichtelijk quetsen.

Deze boom draeght het gantsch jaer door vruchten, en zoo overvloedelijk, dat de teere takjes gantsch nederbuigen: dies men zich met recht over de zeltzame vruchtbaerheit van dezen boom te verwonderen heeft.

De vruchten hebben de groote van eene hazelnoot, zijn donker-groenachtigh. Het vleesch is van binnen wit, daer een lijfverwigh steentje in zit. Zy komen voort uit kleine geelachtige sterswijze bloemtjes, met vijf blaetjes, daer ook vijf vezeltjes of stijlen tusschen staen.

Men eet deze vruchten gemenelijk raeu uit de vuist. De smake is liefelijk zuur, en wat tzamentrekkend. Zy verdrijft de hitte en dorst.

Deze boom groeit buiten Batavia in 't wilt: maer d'onze hebben dien, om de aengename smake van zijne vruchten, voor eenige weinige jaren, buiten en binnen de stad, in de hoven en tuinen beginnen te planten.

Javaense Rapen.

D'onzen hebben dit gewas, dewijl het als onze rapen, onder d'aerde wast, den naem van Javaense rapen gegeven, die de Javanen en Maleyers *Gadang* noemen. Zy wassen knobbeligh, by na als artizjokken onder d'aerde, en zijn byna van groote als onze hierlantse rapen: hoewel zy in fatsoen, smaek en vleesch, daer van verschillen. Het bladt of lof is donker groen met wit-

achtige aedertjes: daer boven een takje, vol purpere bloemtjes, uitgroeit.

Men houdt deze rapen geen quaet voetsel te gezen: als zy wel toegemaekt zijn, en matigh, of niet veel, gebruikt worden.

Duivels-broot of *Paddestoelen.*

Men heeft'er verscheiden slagh van duivels broodt of padde-stoelen, die de Maleyers *Kulet*, en de Javanen *Jamor* noemen. Zommige zijn ros: an dere bleekgroen: en andere zoo bros, dat zy in het aenraken breken. Zy groeien, zonder zaet, van de vochtigheit. Zommige worden, gelijk ook hier te lande, voor eene lekkernye gehouden, en met wijn en zuiker toegemaekt: want anders hebben zy eene vieze reuk en smaek.

Indiaensche Safraen of *Borbori.*

Het gewas, wiens wortel de Iavanen *Borbori*, en de Portugesen *Saffran di Terra*, dat is, Saffraen onder d'aerd, d'Arabieren *Kurkum*, en d'Europische artzen op Latijn *Radix Curcumæ*, dat is, wortel van Kurkuma, noemen, heeft bladen als die van de witte nieswortel. Zy zijn dik, breet en groot: hoewel glat en vol aederen. Het heeft een dikken stengel, en schiet redelijk hoogh op. De bloem is schoon purper. De wortel is byna als die van het kruit Gentiane.

Na de bloemen volgen stekelige vruchten, als kastanien met de bolsters. D'ope vruchten vertoonen een ront zaet, van fatsoen als erweten.

De wortel verft saffraen geel: waerom die ook by eenige schrijvers Indische Safraen genoemt wort.

De Maleyers gebruiken dezen wortel niet alleenlijk onder d'artzenyemiddelen: maer kooken die ook te gelijk met visch en vleesch, om geur en gezontheits halve. Ook wordt die tot visch of vleesch, of iet anders, als toespijze gebruikt.

Het is het alderuitstekenste geneesmiddel voor verstoppinge der ingewanden, te weten, van lever, long en milt: en verdrijft de graveel-pijn, steen in de nieren en blaze, opent de verstopte stonden, helpt alle gebreken der vrouwen, en verdrijft de barensnoot. Voor al is het een byzonder en eigen geneesmiddel in de geluwe. In 't kort gezeit: deze wortel magh met recht onder d'openende geneesmiddelen de voornaemste plaetse bekleeden: want het opent alle verstoptheden, en doet het water loozen.

Deze wortel komt ook in zekere zalf, die de Javanen met een zelven naem *Borbori* noemen: daer mede zy, zoo vrouwen als mannen, het gantsch lichaem besmeeren.

Het zaet, in hoender- of weren-zap gekookt, is ook dienstigh in de voorgemelde gebreken, en geeft goet voetsel.

Indiaensch boom-huis-look.

De Indiaensche boom-huis-look groeit op Iava niet in d'aerde: maer op de Mangas-boomen, en op zekeren Indiaenschen eiken boom, *Kyati* by de Maleyers genoemt, daer aen het vast zit, gelijk hier te lande de Marentak: hoewel op die boomen ook de Marentakken groeien.

Het gewas of heester heeft langwerpige bladen, van smaek als zuuring: maer veel dikker en zappiger: zoodanigh de bladen van ons gemeen huislook zijn.

Het heeft wonderlijke langwerpigh ronde wortelen: waer uit vezelen schieten, die ook op stenen of boomen vatten en vast houden, en aldus wassen.

De bloem is klein, die van het Guigelgail-kruit gelijk: maer wit, aromatijk van reuk en citroenachtigh: waerom die by de Maleyers tegen de ziekten van zenuwen en hersenen gebruikt wort.

Een konserf van de bladen en bloemen gemaekt, is ook voor kramp en het bort een goet geneesmiddel.

De bloemen, in zuiker geleidt, zijn al zoo hertsterkend als die van bornaesje.

Na den bloem volght een vrucht van een halve vinger lang, slijmerigh en laf van smaek: waer in zaet, zoo groot als geerst, besloten leit.

Dit gewas staet, door eene verborgene kracht, alle verrotting en bedervingtegen: waerom het te recht tegen de gemelde felle ziekten, als een tegen-

tegengift, by d'inwoonders gebruikt wort. De Maleytse artzen houden geen krachtiger genees-middel, als dit gewas, tegen vergiftige wonden, die door Javaense pijlen, pooken, kritsen en assagayen veroorzaekt zijn: want de Javanen, de wreetste onder alle menschen, vergiftigen hunne pijlen, poken en kritsen, met het bloet van zeker vergiftigh hagedis, die d'onzen, na zijn geluit, *Gekko* noemen.

Indiaensche Veronica of *Eerenprijs*.

In de velden en bosschen van Iava groeit een kruit, *Veronica* of eerenprijs by ons genoemt, met een witten bloem, dat de Maleyers en inwoonders van Iava *Oribat Matta* noemen, het welk een geneesmiddel voor d'oogen betekent: dewijl desselfs uitgedrukte zap goet voor loopende en ontstekende oogen is.

Het zelfste zap en afzietsel van het gantsch kruit geneest de kuch, teering en andere lantziekten.

Het heeft ook een pis afdrijvende kracht: waerom d'inwoonders het in de gebreken van nieren en blaze gebruiken: als ook in de zaetvloet, die uit een onzuiver bystapen ontstaen is.

De gestote of gekneusde bladen heelen de zweeren van voeten en scheenen, indien zy daer op geleidt worden: want zy droogen zeer treffelijk op: maer deze zweeren zijn, om de vochtige temper des klimaets, zeer zwaer te genezen.

Kolkâs.

Kolkâs, alzoo by d'Arabieren en Mooren genoemt, is een gewas, dat dikke wortelen heeft, en breede, grote bladen, en roode troswijze vruchten, als het Arum of Kalfs-voet voortbrengt.

Het heeft een vergiftigen aert: waerom de Iavanen de wortelen, aen schijven gesneden, drie of vier dagen in een loopend water te weken leggen: om de slijmerige stoffe, die het by zich heeft, af te wassen: want in deze slijmerigheit bestaet zijne vergiftige kracht. Dan leggen zy de wortelen, na die in een pers uitgeperst zijn, in de zon te droogen, en malen of wrijven de gedrooghde wortelen tot meel: daer dan koeken van gemaekt, en in plaetse van rijs en broot gebruikt worden. De Maleyers en Sinesen bereiden en gebruiken de wortels op een zelve wijze.

Deze is dezelve wortel, die door den neerlaegh der Mataraensche Iavanen zoo berught wierdt, wanneer zy d'onzen des jaers zestien hondert negen en twintigh, in de stad of op het kasteel Batavia, belegert hadden: want hy veroorzaekte onder hen in de legers een doodelijken roden loop, wanneer zy door hongers-noot geperst waren; dewijl al de rijs, die van de stad Tengal na het leger moste gevoert worden, door ons volk onderschept en verbrant was. Dies waren zy genootzaekt, met dezen wortel byna alleen, eenige weken, in den grootsten hongers-noot, het lijf te houden.

De Sinesen en Maleyers kooken dezen wortel ook: maer smijten het eerste kooksel wegh, en doen'er dan weer versch water op, en eeten die dan met eek, olie van kokos-nooten, en peper: gelijk hier te lande de roode beetwortelen.

Indiaense Betonie-Boom.

D'Indiaensche Betonie-boom heeft geplekte of gevlakte bladen, als ons longe-kruit.

De bloemen wassen airswijze, die by na duizent in eene air zijn, hebben een bleekachtige blaeuwe kleur, als de rosmarijn-bloemen hier te lande.

Het afzietsel van dit kruit is zeer dienstigh tegen het bloetspouwen, tering en de kugh, welke de Maleyers *Sahit Haty*, dat is gezeit, ziekte des herten, noemen: dewijl zy het herte, lever, longe, ja de milt zelve, den naem van herte geven: en klagen, wanneer een van deze werktuigen ontstelt is, dat zy *Sakit Haty*, dat is, pijne aen het herte, hebben.

D'Indiaense vrouwen houden het uitgedrukte zap van dit kruit voor een treffelijk tegengift tegen de steken van slangen, scorpioenen, en andere vergiftige beten.

Indiaensch gras.

Op Iava groeit allerlei slagh van gras. Onder andere een, dat aen den top van de steel vier kruiswijze airen heeft: maer bladen als het gemeen gras.

Daer en boven groeit'er een gras van een zelven slagh, met zes of acht zoodanige airen, die klein zaet besloten houden.

De Maleytse artzen gebruiken de wortels en het gantsch gewas tegen den rooden loop, droppel- of koudepis, zweeren en pijne der nieren en blaze, en om de maentstonden der vrouwen te doen komen.

Noch wast'er een ander slagh van gras, dat in den wortel alleen van het gemeen gras verschilt, en drie of vier knobbelen voortbrengt, die, gekauwt, eene smaek als kruitnagelen hebben: maer zijn zoo heet niet.

Indiaensch Monthout:
of *Langondi* en *Alkanna.*

Het Indiaensch monthout wort alzoo gevoeghlijk by d'onzen genoemt: dewijl de bloemen, bladen en takken volkomentlijk ons monthout verbeelden: hoewel de bladen eenighzins zoeter als monthout rieken. De bloem is ook, hoewel van een zelve gestalte, verscheide van kleure: want die van het Indiaensch monthout is blaeuachtigh: maer die van het hierlantsche is witter als sneeu. Maer de beziën van beide zijn zwart.

Met dit gewas komt over een, en is een medesoort, zeker heester, die by d'Arabieren *Alkanna* en *Henne*, en by de Persianen *Chinne* genoemt wordt: maer het heeft kleinder bladen.

De bladen van *Alkanne* zijn door gantsch Indiën in gebruik, om de tanden, lippen, en inzonderheit de nagelen, root te verwen: het welk voor een groote cieraet onder de Moren gehouden wort. Deze verruwe wort in dezer wijze toegemaekt. De bladen, op eenen steen, met een marmere stamper, gewreven, worden in klaer water geweikt, met een weinigh kalk: waer uit dan een roode verwe ontstaet: waer mee ook de Persianen en Turken de steerten der peerden verwen.

De bladen, gekaeuwt, geven eenige prikkeling op de tonge: hoewel zonder eenige uitstekende scherpheit.

Beide deze heesters zijn by de Maleytse vrouwen in zoo hooge achting en eere, dat de geen voor den godloosten mensch van de werelt gehouden wort, die eenigh quaet woort daer van zeit. De rijke vrouwen gebruiken de bladen in alle wasschingen van hare kinder-bedde, en in alle gebreken des lijfmoeders. Ja zy zeggen, dat meer is, dat zy d'outheit beletten. Maer in der daet hebben deze bladen, inzonderheit van *Lagondi*, groote krachten: want het afzietsel dezer bloemen, is wonder dienstigh tegen d'Indiaensche lamheit der leden, *Beribery* genoemt.

Het is een zeer edel gewas, en groeit door gantsch Indien. De Maleyers noemen dit Monthout *Lagondi.*

Indiaensche boom Salie.

D'Indiaensche boom *Salie* schiet tot de hooghte van twee mannen op, en groeit ontrent Batavia zeer overvloedelijk by heele bosschen: want zy spreit wijd en zijd zijne wortelen uit; even als het zoethout in Europe: dies de genen, die deze *Salie* in de tuinen planten, naulix dezelve kunnen uitroeien.

De bloemen zijn witachtigh blaeu: en de bladen zeer lang, rieken liefelijk, en verstrekken eene schaduwe tegen de hitte der zonne.

Indien dit boomgewas wel in de tuinen gequeekt en gehanthavent wordt, zoo laet het veel van zijne wiltheit af: het welk geschiet, met de wortelen en scheuten op zekere tijden behoorlijk af te snijden. Het is dan zoo goet in de spijze, als de tamme salie hier te lande: als ook tegen alle ziekten en qualen van de lijfmoeder en zenuwen. De Maleytse vrouwen gebruiken het in hare gemeene stovingen en wasschingen, met het Indiaensche monthout of *Langondi*, en met den heester *Daullontas* genoemt.

De bloemen worden ook by onze artzen daer te lande ingeleit, en zijn zeer dienstigh tegen alle koude gebreken van herssenen en zenuwen, en zetten ook het water af, en verstrekken

ken dienvolgens een goet geneesmiddel voor de waterzucht.

Lange Salie groeit'er zeer weinigh: en ook niet veel rosmarijn, die met zoo groote zorge tegen de hitte der zonne moet bewaert worden, als hier te lande des winters tegen de koude.

Indiaensch Verbene of *Yzerkruit.*

Op Iava groeit een Indiaensch *Verbene* of Yzerkruit, dat onze verbene zeer gelijk is: maer d'airen zijn herder en langer.

D'inwoonders, en ook d'onzen, na hunnen voorgang en lessen, gebruiken de gestoote bloemen, op zeere scheenen: want zy droogen treffelijk op: het welk in alle wonden vereischt wordt, die inzonderheit op Batavia, om de hitte en warme temper des luchts, zeer zwarelijk genezen worden.

Het uitgeperste zap der bladen, tot een lepel vol ingenomen, geneest het kolijk, bloetgang, bort, en andere zodanige gebreken, zonder onderscheit, met ongemeen groot voordeel.

D'Indiaensche vrouwen houden dit voor een heiligh kruit, en goet tegen alle toveryen.

Indiaense Duivels-melk.

Overal in de bosschen op Java, wast een wonderlijk slagh van *Esula* of Duivels-melk. Dit gewas schiet zeer hoogh op, en heeft dikwils een driekantigen stam, stronk of steel, van een been dik.

Het is vol doornige bulten, die evenwel, dewijl zy week zijn, niet steken. De bladen groeien hier en daer, en zijn de bladen van onze gemeene huislook zeer gelijk.

Uit d'ingesnede of gequetste steel druipt een melkachtigh goutgeel zap, als uit het gewas, Duivelsmelk genoemt. Dit geel zap is zeer bijtend, en bevlekt kleeren, ja aengezicht en oogen.

Uit dit zap wort een extract of uittreksel gemaekt, dat tegen de waterzucht, lamheit, Indische ziekte, *Beribery*, en andere koude qualen, zeer dienstigh is: want het maekt sterken kamergang, en zet het water kragtig af.

Dit gewas verschilt niet in gedaente noch in wijze van wassen, van het geen, dat zekere geele traen of zap uitgeeft, die in d'Apteken gebroken *Gutta Gemou*, en by d'Indianen *Lonan Kambodja* genoemt wort; dewijl het in het koningrijk van *Kambodja* wast.

Peerl-kruit.

Daer wast ook een kruit, by ons peerl-kruit, en in't Latijn *Milium Solis* genoemt, dat van het hierlantse in bloem, steel en bladen niet veel verschilt. Maer de vrucht is veel grooter, en zoo hart als steen, die van binnen een eetbaer meel begrijpt. Het wort op Portugees *Terva da Rosarios*, dat is, kruit der Rozenkranssen, genoemt: dewijl, ten tijde der Portugesen, d'arme Maleytse vrouwen en slavinnen van die vruchten hare rozen-kranssen of paternosters maekten. Zy gebruikten dezelve ook in plaetse van hals-ketenen, als rijke vrouwen goude ketenen.

Het kruit en zijne vruchten is dienstigh tegen de gebreken van nieren en blaze.

Boa Kamba of *Indische peeren.*

De vrucht *Boa Kamba* of *Kaman* by de Javanen, en *Boa Binsil* by de Maleyers, en *Letsise* by de Sinesen geheten, noemen d'onzen Indische peeren, van wegen hare gelijkenis en groote, die zy met de hierlantse peeren hebben.

De rijpe zijn bleekgroen, met zwartachtige vlakjes of plekjes, zijn van binnen niet vol als onze peeren: maer al het goet, dat'er aen is, zit tegen de buitenste schil aen; zoo dat zy van binnen een holligheit met eenigh blaeu zaet hebben.

Men ziet deze vruchten weinigh in de hoven van Batavia: dewijl zy niet zeer aengenaem; maer wrang van smaek zijn: hoewel lustigh in het oogh.

De voornaemste ooghst dezer vruchten is in Sprokkelmaent: als wanneer zy te Batavia, met groote menighte, op de merkt gebraght worden.

De boom, daer aen deze vrucht groeit, schiet zeer hoogh op, en heeft zeer grof en bros hout en bladen.

Rambuſtan of *Rampoſtan*.

Onder eenige weinige vruchten, die zonder bloem of bloeiſel, uit een knopje, haer waſdom hebben of voortkomen, heeft deze vrucht, *Rambuſtan* of *Rampoſtan* by de Maleyers genoemt, mede hare plaetſe: want zy komt uit een klein groen knopje voort.

Zy waſſen aen een hoogen boom, als onze kerſſe-boom, en hangen met heele bosjes by malkanderen aen zeer dunne, lange en teere takjes, en ſchijnen van verre aen te zien, als kaſtanien, wanneer die noch aen hare eige bolſters aen de boomen hangen, en zijn heel purperverwigh. Zy hebben van binnen een kleine zuure ſtoffe, die men van den ſteen afzuight, om te nuttigen, en zeer liefelijk en zerpzuur van ſmaek is.

Het is zeer vermakelijk t'aenſchouwen, wanneer deze vruchten rijp zijn, hoe de dunne en tedere takjes buigen, door de minſte der vruchten.

De voornaemſte tijt van rijpen is in Sprokkelmaent, wanneer zy met grote menighte tot Batavia op de merkt gebraght en verkoght worden.

Noch is'er een ander ſlagh van deze vruchten, die *Rambuſtau* of *Rampoſtan Kafry*, dat gehairde Kaffers-vrucht gezeit is, genoemt worden: uit oorzake de buitenſte bolſter met zwarte takken bezet is, en het aenzien heeft, als het hooft-hair van eenen Moors- of Moorjaens-kop. De takjes, daer deze vruchten aen zitten, zijn zoo lang niet, als de voorige purperachtige vruchten.

En alhoewel deze vruchten in uitterlijke gedaente zeer veel van elkandere verſchillen, zoo zijnze nochtans van binnen eveneens van ſmake, en zonder groot onderſcheit.

Romani of *Satarra*, anders *Gandaria*

De vruchten, by de Maleyers *Satarra*, by de Javanen *Gandaria*, en by de Portugeſen *Romani* genoemt, zijn even als onze geele pruimen van gedaente: maer ruim zoo groot. Zijn van binnen de vruchten Mangas niet ongelijk, en ſmaken gelijk de *Batſian* of ſtinkers, gelijk d'onzen die noemen: hoewel zoo zuur niet. In het eerſt zijn zy van buiten groen, en worden daer na geel, met oranje kleur vermengt. Het binnenſte is ook geel van kleur.

D'inboorlingen leggen deze vruchten met menighte in zout of pekel, en gebruiken dezelve voor eene lekkere toeſpijze, als in Europe d'olyven. Zy zijn niet onſmakelijk; maer vallen wat hairiger als de vruchten Mangas.

Japanſe bloem.

De Japanſe bloem, en in een zelven zin op Portugeeſch *Fule de Japan*, op Maleyts *Boenga Japan*, en op Sineeſch *Quihoa* genoemt, groeit geerne op ſchaduwachtige plaetſen, aen een ſtronkje van een voet of anderhalve hoogh. Zommige ſtronken hebben witte, andere lijfverwige of purpere bloemen, als hier te lande de ſtokroozen, die uit lange en ſmalachtige leetjes, tuſſchen de bladen, te voorſchijn komen, en laten zich zeer cierlijk, boven malkanderen zien. Wanneer de blaetjes van d'onderſte bloemen verſlenſt zijn, dan komen weer andere boven uit: waer door men altijt bloemen heeft. Aen de ſteel, daer de blaetjes zijn afgevallen, groeit een knopje, daer zwart zaet in is, zoo fijn als tabaks-zaet. Dit gewas komt ook zeer gewilligh, zonder wortel, voort: wanneer men ſlechts een takje in d'aerde ſteekt.

Men heeft van deze bloemen mijns wetens, anders niet als het vermaek, dat men in het aenſchouwen daer van neemt.

Boom Patty.

De boom *Patty*, by de Maleyers en Javanen genoemt, waſt veel ontrent Batavia in verſcheide hoven, en wort by d'inwoonders, om zijn takken en ſchoon geway en loof, daer men voor de hitte der zon onder ſchuilen kan, hoogh geacht.

Hy groeit ontrent tot de hooghte van eenen appelboom, en heeft dunne takken: aen welker einde de vruchten, aen ſteelen van ontrent een ſpan lang, by drien tzamen hangen, die wilt, zamentrekkend, wrang en onaengenaem

naem van smake zijn: dies zy, mijns wetens, van niemant gebruikt worden. De vruchten zijn gekartelt als de pijnappelen, daer van binnen eenigh zaet inzit.

De bladen zijn schoon groen van kleure, en staen zeer dicht en net aen malkandere, dat een wonder fraei en lustigh gezight geeft.

Goutsbloemen.

De bloemen, die d'onsen goutsbloemen noemen, worden alzoo meer om de kleur als gelijkenis geheten. Het blat is donker groen, als dat van den appelboom: maer wat kleinder.

Boven aen de takjes groeien verscheide lange oranje knopjes, die aen het eind met vier hoogh gekleurde oranje-blaetjes open gaen, en met hun brandende kleure ieders oogen na zich trekken: waerom zy ook van de liefhebbers in de hoven opgequeekt en onderhouden worden, zonder zy, mijns weten, ergens toe goet of quaet zijn.

Jager-boom.

De Jagerboom is een soort en geslagt van wilde palmboomen, en heeft eenen stam, die met een graeuwen schors bedekt, en rontom als vol ringen is.

De bladen hangen zeer cierlijk aen lange geelachtige steelen, en zijn schoon groen van kleur. D'onderste, als die out worden, hangen neerwaerts, en worden geel in het verdorren. Anders is deze boom zeer aengenaem in 't oogh.

De vrucht van dezen boom is veel kleinder, als de kleinste kokos-noot, en heeft gene andere nuttigheit noch gebruik, als dat d'inwoonders daer syroop en zuiker uit trekken, die zy het geheel lant door vervoeren, en daer mee grooten handel drijven.

Het hout van den stam des booms is onvergangkelijk, als het onder een dicht dak wel bewaert wordt. Het is zoo hert, datmen het niet houwen, booren of zagen kan, en laet sich niet anders, als met een klein beiteltje en een houte moker bearbeiden en scheiden: daer mee wordt'er een gat in gehakt, in plaetse van booren, om een houte pen daer in te drijven. Zommige Indianen maken van de gaefste afscheutsels boogen, die zeer taei en sterk zijn. De Sinesen op Batavia maken van de takken of bladen, waeiers, die zy daghelix gebruiken, om in de hitte der zonne het aengezicht te verkoelen.

De Malabaren gebruiken de bladen, (die zy *Olen* noemen) om op te schrijven, gelijkmen hier te lande op papier, van doek gemaekt, schrijft. Zeer aertigh weten zy deze bladen of olen toe te stellen, inzonderheit wanneer zy aen iemant hunne meening, gelijk wy met brieven van papier, willen laten weten. De bladen zijn ontrent drie vingeren breet, en anderhalve ellen lang, en op het eene eind met een gaetje doorboort, daer een koortje doorgestoken wort, om zoo vele bladen aen malkanderen te rijgen, als zy tot het ontwerp van hun schrijven van noode hebben Het schrijven geschiet met een yzere priem of stijlet, daer mee zy de bovenste gront of vlakte der bladen zeer behendigh weten te doorsnijden, om de letters in te drukken, die noit uitgaen. Dit weten zy meestendeel by 't gevoel te doen, zonder het gezicht daer by zoo gestadigh te moeten hebben, als wy by het schrijven.

De bladen mogen zeer lang duuren, en vergaen zelf in het water niet lichtelijk. Ik heb verscheide brieven van verscheide Grooten, aen de Malabaerse kust, op zoodanige Olen of bladen geschreven, ontfangen.

Uit deze boom wordt ook een zap getijfert of getapt, als uit de kokosboom, dat zoet is, als het gekookt wort, en smaekt dan, als mos, en kan iemant dronken maken. Maer meer wordt daer zuiker van gekookt. Het wort anders, ongekookt, voort zuur.

Deze Jager-boom is onder zoo vele geslaghten van palmboomen, als'er in Indien gevonden worden, geen van de minste: dien d'inwoonders ook, om zijn menighvuldigh gebruik, zeer zorghvuldigh voortplanten en aenqueken, inzonderheit op het eilandt Zeylon en Jafnapatnam, daer men hele bosschaedjen van deze boomen ziet.

Boom en vrucht Billingbing of *Blinbing.*

In en ontrent Batavia groeit een boom, die uitterlijk van aenzien en opflagh wonderlijk is, en zeer cierlijke en fraeie bladen heeft, die alle naer om laegh hangen.

Uit den ftam, die dik is, en uit de takken, fpruiten kleine takjes vol groene knopjes, daer welriekende, roode bloempjes, als kleine lelien, uit voortkomen: waer na de vruchten volgen, die by trosjes daer aen hangen, en van groote en fatfoen als kleine komkommers of agorkjes, en zoo dik als een duim, en een vinger lang zijn. Zy hebben een groene fchil, en van binnen eenigh zaet, als dat van de konkommers: maer wat ronder. Deze vrucht wort by de Maleyers en Javanen *Billingbing* of *Blingbing* genoemt.

Deze boom doet wonderlijke werking: want men berooft hem niet alleenlijk van zijne welriekende bloemtjes en fmakelijke vruchten: maer de bladen en baften worden hem mede ontnomen en tot genezing van 's menfchen krankheden en onderhouding van gezontheit gebruikt.

Hy is onder de boomen, als het fchaep onder de beeften. Het is niet genoegh, dat hy eens zijne vruchten geeft; maer zy villen en fnijden hem daer en boven de baft tot aen den wortel toe, op zommige plaetfen, van den ftam. Aldus zou de boom gehakkelt en gefchonden blijven ftaen, by aldien de milde natuur hem niet had verzien met bloemen en vruchten, die den geheelen ftam, en het dikfte van de takjes, zoodanigh bezetten, als of zy, door kunft, met feftoenen waeren behangen.

De vrucht is zeer zappigh, verkoelend en ongemeen fcherp-zuur of amper van fmaek: waerom hy uit de hant niet raeuw kan gegeten worden; maer geeft in de fpijze een aengename rinfe fmaek, en laet haer wel met zuiker inleggen en konfijten.

Uit het zap wort daer te lande, by onze artzen, ook een fyroop gekookt, tegen de heete ongetempertheit des levers en brandt des bloets. Men gebruikt die fyroop ook in het kookfel van ongepelde of ongedorfchte rijs, *Pady* genoemt, in heete en geduurige koortfen. Zy ftilt ook wonderwel de dorft.

Iets wonderlijks heeft deze vrucht, want niettegenftaende zy ongemeen zuur is, zoo verdrijft zy evenwel de zuurigheit of amperheit, indien iemant, door het eeten van d'eene of andere vrucht, de tanden eggerigh en ftomp worden, zoo dra men dezelve proeft.

Indiaenfche Hontstonge.

Het kruit hontstonge, alzoo van wege zijne geftalte en gelijkenis met eene hontstong geheten, wordt by de Maleyers *Sudu-Sudu*, by de Javanen *Suroe*, en by de Sinefen *Kautfu* genoemt.

De ftronk is onder heel dik en boven dun. Wanneer men de bladen aftrekt, zoo ziet men uit den ftam eene melkachtige vochtigheit druipen, op een zelve wijze, als uit onze melkdiftelen. Deze vocht is goet voor pijne in d'ooren, wanneer men een druppel of twee in dezelve laet druipen.

Men ziet dit gewas in weinigh tuinen; maer meeft in 't wilt groeien: uit oorzake het by d'inwoonders in de geneeskunft alleenlijk gebruikt wort.

Bitter-groen.

Het gewas of rang bitter groen, wort alzoo by d'onzen, van wegen zijne bittere fmake, genoemt.

Het waft in en buiten Batavia in verfcheide hoven, en klimt tot in den top van de naefte opflagh, daer het aenraekt, op een zelve wijze, als de rank, gewas of loof van de komkommers; maer de bladen zijn hakkeliger en fpits'er.

Het heeft eene vrucht als eene kommer, die geelachtigh, en vol groene ftreepjes en ftipjes is, met een dikachtige fchil, die van binnen geelachtigh is, daer een roode kern en holte in leit. In hare rijpheit iffe met oranje-kleur gemarmert.

Deze vrucht wort by ons volk weinigh, om hare bitterheit en onaengename fmake, geacht. Maer d'inwoonders weten dezelve toe te maken in hunne fauffe, die zy *Karry* noemen, en met

Sagou Boom
Ziet
Jager Bo
Peper
Sagou
Peper

Blimbing
Honts
Tonge
urions
Blimbing

met rijſt, tot eene klomp met de handen t'zamen geduwt, in den mont ſlingeren.

De wortel en bladen gebruiktmen aldaer in het bier, dat met zuiker zoet gemaekt wort, om de walghachtige bitterheit te verdrijven, en om des te langer goet te houden: want dan kan het wel twee of drie dagen duuren: wanneer het kookend in fleſſchen wordt afgetapt: anderſints is het terſtont zuur.

Durions.

Nergens in gantſch Indien wordt eenigh ooft gevonden, dat de wonderbare kracht en liefelijkheit van dit ooft te boven gaet. De reuke van deze vrucht is, als die van de verrotte uijen, en zoodanigh, dat zy eenen iegelijk, dien haer onbekent is, onluſtigh maekt om het aengenaem pit aen te raken, veel weiniger, dat men genegentheit zoude krijgen, om dezelve te eeten. Maer wanneer men de zoetheit van de ſmake op de tonge begint te proeven, dan kan men zich qualijk daer van verzaden.

De boomen, daer deze vruchten aen groeien, zijn krom, en quaet om te beklimmen, vol takken, en hebben herde bladen, van een halve ſpan lang, voor ſpits, en veeltijts aen de buiten zijde graeu, en aen de binnen zyde ſchoon groen. Zy ſtaen gelijk met de hooghſte boomen in Europe, en gelijk onze beukeboomen by d'eiken.

De vruchten *Durions* hangen by troſſen aen de dikte van de takken, om hare zwaerte, die d'enden van de dunne ſcheutjes niet zouden kunnen dragen. Zy komen uit een groene knop voort, die allengskens grooter wordt, en eindelijk open barſt, daer uit dan een bloem of bloeiſem van iſabelle kleur te voorſchijn komt, die van buiten herde ſchillen en vette bladen heeft. Deze bloem brengt een ſtekelige vrucht, ontrent zoo groot als een meloen voort, met een bolſter van buiten zeer ſtekeligh, als de vrucht *Jaka:* en deswegen quaet om aen te taſten. Zy is in 't eerſt groen en daer na geelachtigh. Ieder heeft van binnen vier huisjes of laetjes, daer de zoete eetbare vrucht in een ſteen of pit in zit, als die van een perſik, en zoo groot als een kaſtanie, met witachtigh mergh van binnen.

Van wegen de ſtekelige bolſter dezer vrucht, traptmen die eerſt, als men dezelve wil eeten, zoetjes met de voet plat of in ſtukken, om zich niet te bezeeren.

De *Durions* hebben anders geen gebruik, als om raeu t'eeten, en zijn de gezontſte vruchten van Indien, indien matigh gebruikt worden. Maer te veel gebruikt, ontſteken het bloet door hare drooge hitte, en maken puiſten in het aengezight. Zy ſchijnen vyandtſchap met de betel te hebben: want als zy daer by komen, verrotten zy, en willen niet groeien.

Deze vrucht wort in drie maenden rijp. Haer voornaemſte ooghſt is in Wijn- en Slachtmaent: hoewel ik die ook te Batavia op de merkt in Ooghſtmaent rijp gevonden heb. Anders heeftmen dezelve het gantſch jaer door: doch zoo overvloedigh niet.

Zy groeit veel ontrent Bantam: van waer die na Batavia wordt gebraght. Ik heb dezelve vrught allereerſt gevonden op het lant van Kriſtiaen Kandelaers, aen de groote rivier gelegen, die door de ſtad Batavia vloeit. Men vindtſe ook op andere plaetſen meer: dies deze vrught aldaer zoo wel, als te Bantam, waſſen wil. Maer zy groeit nergens beter als ontrent Malakka, daer men ze ongemeen groot en ſchoon vint.

Peper.

De peper, van de Maleyers *Lada* of *Laden*, en van de Javanen *Maritſia* genoemt, waſt aen zwakke en kronkelige rankjes, die vol knopjes zijn, en eveneens als klimop of hop, by boomen, ſtokken, ſtutſels en ſtaken, daer zy neffens gepoot worden, om vaſt te houden en op te klimmen. Ja zommigen groeien tot boven in de hooghſte boomen, en dalen en hangen, wanneer zy niet hooger kunnen, met de toppen en einden weer neerwaerts.

Aen de ſteeltjes van deze ranken groeit de peper by trosjes, bosjes of risjes, die daer dikwils zoo vol aen zitten, datmen de bladen qualijk onderſcheiden kan.

De bladen, die uit de knopjes van de ranken

ranken ſpruiten, zijn groen, en meeſt met ribben in de lengte doorloopen, byna als de bladen van kaneel, ſpitsachtigh, en aen de linke zyde met groene rimpeltjes bezet, en zommige meer als een hant breet, lang bitterachtigh van ſmaek, en heet op de tong.

Na de bladen komen ſteeltjes te voorſchijn, als eerſt aen de hazelaer, met pluisjes, en eindelijk groeien beziën, als die van d'aelbeziën; maer met langer boſſen. In het rijpen worden deze beziën zwart.

De peper is onder de ſpeceryen een van de grootſten handel in Ooſtindien, en brengt de Maetſchappy groot voordeel toe.

De beſte peper waſt langs de kuſt van Malabaer, ontrent de ſtad Koylang: alwaer ik den zelven met meenighte voor de Maetſchappye heb ingekocht.

De peper wort geplant op een vrughtbaren en vochtigen gront, en geeft binnen het jaer vruchten. Zijn voornaemſten oogſt is aldaer in wintreen Loumaent, doch op andere plaetſen vroeger of laeter, na het klimaet is.

Op het eilant Java wort hy in Wijnmaent rijp, en in Slacht- en Wintermaent gezamelt.

De peper wordt groen geplukt, en op matten in de zon gedrooght, en wort dan zwart.

Daer na beſluiten zy die in baeltjes van tachentigh en tnegentigh ponden, zoo vele een man kan dragen, en brengen die ter plaetſe, daer men den ontfang heeft.

De beſte peper is van binnen wit, vaſt en ſcherp, en daerom waerdiger en dierder. Daer is ook lange peper.

De peper wort in Indien ook groen ingeleit, en tot ſpijze gebruikt, om te verwermen.

De S gou-boom, in de nevensgaende af beelding vertoont, is op pag. 234. beſchreven.

Wilde uyen.

De Portugeſen hebben dezen bloem den naem van *Sabollas de Matte*, dat is, wilde uyen, gegeven; dewijl zijn wortel den bol van d'uyen niet qualijk gelijkt. Anders heeft hy geen gemeenſchap met dat aertgewas. De Javanen en Maleyers noemen dien *Hakung*, en de Sineſen *Taukio*.

Deze bloeme waſt in een tros, boven op een dunnen ſtengel, die zomzijts meer als drie voeten hoogh opſchiet. Zy komen uit een root knopje voort, zijn ſchoon root en wit, met purpere ſtrepen doormengt, en meer als een hant lang.

Het is een ſchoone bloem, en wort overal in de tuinen op Batavia aengequeekt. De reuke is ook niet onaengenaem, inzonderheit des morgens, als de dau noch blank op de blaetjes leit.

De bladen van dit gewas zijn meer als drie voeten lang, breiden zich wijt uit, en loopen met kronkelende golven ſpits toe.

Patattes.

D'aertvruchten of wortelen, *Patattes* by de Portugeſen, na den voorgang der Braſilianen geheten, worden by de Maleyers *Ubi Iora*, by de Javanen *Ubi*, en by de Sineſen *Hantſoa* genoemt.

Deze wortels waſſen onder d'aerde aen ranken, die byna een loof, als dat van de komkommers hebben. Zommige ranken geven witte, en andere blaeuwe bloemē, in vorm van klokjes.

De Sineſen planten deze wortelen of aertvruchten in de velden om Batavia, op ſmalle en lange velden, die aen wederzyden met voorens van welgemeſte aerde opgegraven zijn. Te weten, de voorſte top van den rank wort afgeſneden, en in d'aerde geſteken. Dan laetmen den zelven zoo weelderigh voortloopen, als hy kan. Daerna dektmen denzelven hier en daer, zomtijts een of meer voeten van malkanderen, met vette aerde: daer de rank dan zijne wortels onder uit ſchiet, die in weinigh tijts volwaſſen zijn, en zommige zoo dik worden als een arm, en meer als een voet lang.

Eenige zijn van buiten root, die men te Batavia voor de beſte houdt: doch zijn nergens na zoo goet niet, als in Brazil, inzonderheit aen Rio Sint Francisko: alwaer deze wortel van binnen en buiten root is.

Deze wortel verſchaft den onzen een goede toeſpijze, by viſch en vleeſch gekookt, en ſmaekt zoo zoet als zuiker, en overtreft in aengenaemheit van ſmake, verre onze pinſternakelen

kelen of aertjizokken. Zy worden ook zomtijts, met zout, wel raeu, of met olye en azijn, als salade, gegeten: maer zijn dan hert te verduwen. Doch het is beter men dezelve in hete assche doorwarmt, en week maekt of braet: alsdan smaken zy byna als kastanien, en zijn gezont voor iemant, die loslijvigheit heeft: het welk ons volk in Indiën en meest in alle landen, die onder de middellijn leggen, en hunne lange armen tot aen den zonnenstant uitstrekken, onderworpen is: waer toe deze aerdvrucht een gemeen gebruik heeft, en wort, om die quale te genezen, dieswegen van alle volken in beide Indien zorghvuldighlijk opgequeekt: waerom dezelve ook zeer goet koop zijn, en kan iemant voor een halve stuiver zoo veel koopen, daer hy eene maeltijt mee doen kan.

Op het eilant St. Thomee werden deze wortels, in plaetse van broot, gegeeten.

Men maekt ook een drank van dezen wortel aldus. Men kookt eerst groot deel van deze wortelen in een ketel met weinigh waters, en dicht toegestopt, tot zy murruw zijn. Dan stampt of vrijft men die klein, en doetze in een vat met water, dat dan in in tweemael vier en twintigh uuren begint te gisten en werken: als wanneer men het vat moet toestoppen. Na het uitgewerkt is, wordt het zoo sterk als bier, en klaer en helder.

Injames of *Byra.*

Behalve de patattes heeft men te Batavia eenen wortel, dien de Portugésen *Injames*, met een Brasiliaense naem, de Javanen en Maleyers *Byra*, en de Sinesen *Siatsini* noemen.

Hy heeft een schoon groen blat, dat dik en geaedert is.

De wortel heeft in het kruis gemeenelijk vijf of zes duimen, en is zomtijs wel anderhalve voet lang, met een bruine schorsse overtogen: maer van binnen is hy gantsch wit.

Uit de steel komt een groenachtige bloem te voorschijn.

Deze wortel wort te Batavia dagelix op de merkt gebraght, en by stukken verkoght. Een eenige wortel weeght gewoonelijk vijftien katty, een katty gerekent op een pont en een vierendeel. Dies men met eenen wortel wel dertigh menschen kan spijzen en verzadigen.

De smake is zoo liefelijk en aengenaem niet, als die van de patattes. Hy valt ook veel drooger, en kropt de keele, en stopt den buik, en wort, om zijn grof voetsel, dat zwaer om te verdouwen is, by ons volk weinigh gegeeten. d'Inlanders evenwel houden veel van dezen wortel, en queken dien zorghvuldigh op.

Blaeuwe pruimen of *krieken.*

De boom, daer aen blaeuwe pruimen of krieken groeien, heeft een schoon gewaei van takken en bladen, en komt met den moerbeziën boom in hooghte en alles over een: behalve de bladen.

Deze boom is te gelijk met bloemen, rijpe en onrijpe vruchten beladen, en derhalve waerdigh, om in alle tuinen, neffens de beste boomen, plaetse te hebben.

Het hout is kronkeligh en tay; zoo datmen zich, in het opklimmen, aen de dunste takjes wel betrouwen magh.

De bloemen of bloeisels hebben een aengename reuke, inzonderheit des morgens, wanneer de dau noch op het velt leit.

Deze vruchten worden te Batavia van d'inwoonders en lantsluiden weinigh geacht, uit oorzake zy met groote menighte derwaerts uit het gebergte afgebraght worden. Anders is de vrucht niet onaengenaem, en aert min of meer wat na de dadelen: maer is wat drooger en wilder. Dies ziet men te Batavia weinigh hovenieren, die dezen boom aenqueken.

Deze vruchten komen uit kleine knopjes voort, die uit vijf witte blatjes bestaen, en zitten aen takjes, als onze eyer-pruimen. Zy zijn eerst groen, dan bruin rootachtigh, en hebben van binnen witachtigh vleesch, en gemeenelijk drie steenen.

De Maleyers en Javanen noemen deze vruchten of pruimen *Boa Soa* of *Sau*, de Sinesen *Theely* en de Portugesen *Fruite de Manilha*, dat is, vrucht van Manilha.

Ik heb te Batavia niet meer als ee-

nen boom gevonden, die te gelijk met bloemen en rijpe vruchten beladen was.

Oranje appelen.

Men heeft te Batavia verſcheide ſoorten van oranje appelen: waer onder drie de voornaemſte zijn, als, gemeene, Japanſe en Sineeſe oranje appelen. De boomen dier appelen zijn van eenerlei hooghte: maer verſchillen in bladen. De Japanſe boomen hebben breeder bladen, als de gemene, en de gemene breder bladen, als de Sineſe appelboomen.

Zy zijn alle onderſcheiden in de ſmake: maer zeer liefelijk en verquikkende.

De Javaenſe appelen zijn de grootſte, en vol zap, trekkende wat na het zuur.

De gemene zijn zommige zoo zoet als zuiker, en andere heel zuur.

De Sineſe appelen hebben de ſmake tuſſchen zuur en zoet, en worden aldaer meeſt geacht. De ſchil is zoo dun als een vlies, dies men dezelve gemakkelijk met de hant kan afdoen. Zy worden in zuiker ingeleit en gedrooght, als de Portugeſe vygen, en geheel Indien door vervoert.

Kleine of wilde Jamboeſen.

Alhoewe deze vrucht, by d'onzen kleine of wilde Jamboeſen, by de Maleyers en Javanen *Jamboe* geheeten, geen gemeenſchap met de Jamboeſen, te voore beſchreven, heeft: naerdien d'een aen zeer hooge boomen waſt, en een ſchoon bloeiſel heeft, daer deze aen lage boomen, als onze moerbezien, zonder bloeiſel, van een groen knopje, te voorſchijn komt, als de vygen, zoo is haer ſmaek en gebruik nochtans eenerlei. Zommige dezer vruchten zijn zeer aengenaem van ſmake, en verſlaen den dorſt. Men vind'er ook bloetroode en witte, met eenig root gemarmert, aen een zelven boom hangen. Zy hangen met gehele troſſen by malkanderen, en bedekken de bladen en takken, met hare menighte, zoo dicht, als of ze met root laken behangen waren. Zy zijn zoo groot als een kleine zuikerpeer.

In Amboyna heeft men deze vrucht zoo overvloedigh, dat de grondt onder deze boomen, van d'afgevalle vruchten, geduurigh vol leidt, en daer mee bedekt is, die dan, van een iegelijk die wil, mogen opgeraept en gegeten worden. Men vind'er te meer, dewijl de meeſte inwoonders aldaer Mooren of Mahometanen zijn, en dierhalve gene verkens opvoeden, die haer met dit ooft meſten en vet maken, als in Europe met ekels.

Tabak.

Op alle plaetſen in Indien waſt het kruit tabak, die ook, na den voorgang der Portugeſen, by de Maleyers en Javanen Tabako: maer by de Sineſen *Hun* genoemt wort.

De tabak wordt by d'inwoonders, om zijn daghelix gebruik, zeer zorghvuldigh opgequeekt, en groote handel daer mee gedreven, inzonderheit op het eilant Ternate, die voor de beſte vermaert is, en derhalve te Batavia meeſt gezoght wort.

Zy binden verſcheide bladen by boſſen, met geſpouwe rottangs, te zamen, die zy zeer ſtijf en aertigh weten te beleggen, en ontrent twee ponden zwaer maken: waer van de beſte altemers wel drie dobbeltjes gelden: maer door den bank koopt men die te Batavia voor twee ſtuivers, na zy goet zijn.

In Amboyna hebben d'inwoonders in 't gemeen eenige plaetſen by hunne huizen ſtaen, daer ze daghelix tot hun gebruik af halen, zonder zy zich met de verdere plantaesje bemoeien.

Op Batavia ſlaen de Sineſen en Javanen den bouw van tabak gae, die daer groot gelt mee winnen

De tabak waſt'er zeer gewilligh: maer wil een vetten gront hebben. Men ziet'er planten, die tot acht voeten hoogh opſchieten, met bladen van veertien duim lang en acht duim breet.

Men ziet gene Indianen, die uit pijpen zuigen: maer zy nemen een blat of meer t'zamen, na die groot zijn. Dit bladt of deze bladen ſteken zy op het eind aen, en zuigen dezelve aldus aen het einde: waer onder die van Ternate meeſt begeert worden, en gelden de twee, van een vinger lang, op Batavia wel een ſtuiver.

De

De vrouwen zuigen flechter tabak, die zy op dezelve wijze rollen, en in een ſtukje van drooge pyſang bewinden.

Fula Mogori.

In Indien is geen bloem, dien d'inwoonders meer achten, en zorghvuldelijker aenqueken, als de gene, die by de Portugeſen *Fula Mogori* of *Mugri*, dat is, bloem Mogori, en by de Javanen *Kombans Malati*, en by de Sineſen *Badihoa* genoemt wordt. Zy planten denzelven in hunne tuinen op lange welgemeſte bedden, daer zy op paden tuſſchen beiden kunnen doorgaen, en de bloemen van wederzijden afplukken.

De ſtam, daer aen deze bloemen groeien, verheft zich niet hooger, als een voet of twee van d'aerde, en ſtaet als kreupel-boſch of ſtruwelen, met zijne takjes door malkanderen, die bequaem zijn om heggen te maken.

De blaetjes zijn gladt, als die van de queepeerboomen.

De bloem is zoo wit als ſneeu, en beſtaet gemeenelijk uit vier blaetjes, die meerendeels geſlooten zijn. Zy hebben de reuk en aerden na de zoetigheit van onſe witte lelien: maer zijn wat onliefelijker, en zoo zoet en honighachtigh niet: rieken anders zeer liefelijk, en zijn ongemeen fraei van aenzien. Zy zijn niet grooter als de bloeiſem van appelboomen.

Deze bloemen worden aen ſnoeren geregen: waer mee de Javanen, zoo mannen als vrouwen, hun hair vercieren, inzonderheit wanneer zy iets byzonders voor hebben om vrolijk te zijn. Ik heb te Japara een tournoi-ſpel te peerde gezien, daer de Javanen meeſtendeels met deze bloemen, als St. Jacob met zijne ſchelpen, behangen waren. Eenigen hadden de ſnoer achter hunne ooren gedaen, en verſcheide malen omgeſlagen, die hen tot op den borſt neerhing.

Uit de bladen van deze bloemen wort een water getrokken, dat zeer hertſterkend en goet tegen de flaeute, en veel beter als ons rozen-water is. Het wort zoo krachtigh, als water van oranje boom-bloeiſel gehouden. Het is ook zeer dienſtigh in heete geduurige koortſen en in hooftpijn, die uit gal ontſtaet.

De Javanen waſſen en beſtrijken ook het aengezicht met dit water, om het blank en fraei te maken.

De gekneuſde bladen zijn goet voor zeere en loopende of druipende oogen: naerdien zy die opdroogen, verzachten en helder maken.

Men heeft'er dezen bloem meeſt het gantſch jaer door en in zulken meenighte, dat de ſlaven daer mede langs de ſtraten loopen, om te verkoopen.

Arroe da notte of *droevige boom.*

De droevige boom wort alzoo genoemt; dewijl hy alleenlijk des nachts, na den ondergang der zonnen, begint te bloeien, en zijne bloemen of bloeiſel uit te breiden. Waerom de Portugeſen den zelven ook op Portugeeſch *Arvore da noyte*, dat is, *boom des nagts*, noemen. Anders wort hy te Goa *Parevatako*, op Malakko *Singadi*, in 't koningrijk van Dekan *Pul*, by d'Arabieren *Guart*, by de Perſianen en Turken *Gul*, en in de Malabaerſe tale, uitſtekentheits halve, *Mogli*, dat is *boom*, geheten: gelijk ook het water, uit zijne bloemen gebrant, de Malabaren het water van Mogli gemeenelijk noemen.

Daer is noch een ander ſlagh van dezen boom, die des morgens begint te bloeien, en des avonts van zijne bloemen ontbloot wort.

Deze boomen groeien ontrent Koetzijn en op Malakka.

Boenga Mera of *Kombang Merak.*

Dit gewas, by de Maleyers *Boenga Mera*, by de Javanen *Kombang Merak* en by de Sineſen *Konkuſiou* genoemt, heeft ſchoone groene blaetjes, aen dunne ſteeltjes, die dicht by malkanderen ſtaen. Het heeft bloemtjes, die eenighzins na onze anjelieren zwijmen: zijn zeer ſchoon root, en boven geel, met eenige lange ſtijltjes. Zoo dra deze bloemen zich hebben geopent, verwelken zy aenſtonts, en vallen af; latende meerendeels een peule in de plaetſe, daer kleine wikjes in zitten, die zoo wrang en wilt zijn, dat men dezelve nergens toe gebruiken kan.

Katſian.

Onder veelerlei ſlagh van zeer goede eetbare boonen, die in Indien groejen, worden de gene voor de beſte gehouden, die by de Maleyers *Katſian Goedi*, by de Javanen enkelijk *Katsjan*, en by de Sineſen *Lak Goetuin* genoemt worden.

Zy waſſen om en om Batavia zeer weelderigh, en zietmen daer gantſche akkers mee beplant: daer de Sineſen zich wel mee weten te erneren.

De ſteel of ſtronk, en de ſchel der boonen, zijn bleek groen, en wat ruigachtigh. De bladen zijn gladt, en van fatſoen als die van de Turkſe boonen, met vele aedertjes doorwaſſen. De bloemen of bloeiſels zijn wit, en komen uit een groen knopje voort.

Men heeft deze boonen meeſt het gantſch jaer door, en brengen te Batavia geen kleine vervulling aen. Zy hebben een verſterkende kracht, en geven den arbeitsman goet voetſel. Zy worden meeſt te ſcheep genuttigt, en kunnen op zee lang goet blijven.

Turkſche terruwe of *Maiz.*

De Turkſche terruwe, by d'Indianen doorgaens *Maiz*, by de Maleyers, Javanen en Sineſen *Jangon* genoemt, groeit op verſcheide plaetſen in Indien, en te Batavia, zeer gewilligh op de akkers en in de hoven, als men een van koorens die om den tros of air zetten, afneemt, en in d'aerde ſteekt.

Deze terruwe wort aldaer alle drie maenden rijp.

Het wort in de buitenſte ſchille gekookt en ook gebraden, en by de inwoonders voor eene groote lekkernye gehouden.

Eenige gewaſſen geven witte, andere rode terruw.

In Indien groeit ook overal rijs, genber, katoen, en op vele plaetſen zuiker, vygen, queepeeren, appelen, limoenen, en meer andere vruchten.

Dus verre zy geſproken van de boomen, vruchten en aertgewaſſen, die zoo in gantſch Indien, als ontrent de ſtad Batavia, en op het eilandt Java waſſen. Vervolgens zullen wy d'Ooſtindiſche dieren beſchrijven, en met de viſſchen beginnen.

Verkens-viſch.

De verkens-viſch is vijftien of zestien vingeren lang, en gemeenelijk zeven breet. De huit is dik, en zoo dicht met herde ſchubben overdekt, datmen dezelve met geen werktuigh, daer men diergelijke water mee ontwijt, kan open doen. Maer als zy wel gekookt is, dan gaen de ſchubben los, en de huit wordt zacht, datmen dezelve zoodanigh met gemak kan wegh nemen.

Haer vleeſchachtigh viſch is ſpierwit, en zoodanigh van draet, als de borſt van een gekookte kalkoen. De mont of bek is, na de geſtalte en mate des gantſchen lichaems, zeer klein: maer wel met ſcherpe tanden bewaert, die onder en boven dicht by malkanderen ſtaen, en zeer wit en blinkende zijn. Boven op den rugh, die bruin van kleur is, zit een ſcherpe pen, van ontrent een halve vinger lang, die zy verroeren, en ſchrap zetten kan, om haer te beſchermen: desgelijx zit eene pin ontrent den navel. D'overige vinnen zijn week, fladderigh en doorluchtigh, van bleek blaeuwe verruwe, daer gemeenelijk drie blaeuwe ſtrepen doorloopen. De buik is van onderen wit en blinkend, als zilver: maer de zijden zijn met bleek geel vermengt: 't welk allengs na boven in een aſchgraeuwe kleur verdommelt.

D'oogen zijn groot, en van verruwe als van bruin glas, dat zeer klaer en blinkend is.

De gekookte viſch heeft een goede ſmaek.

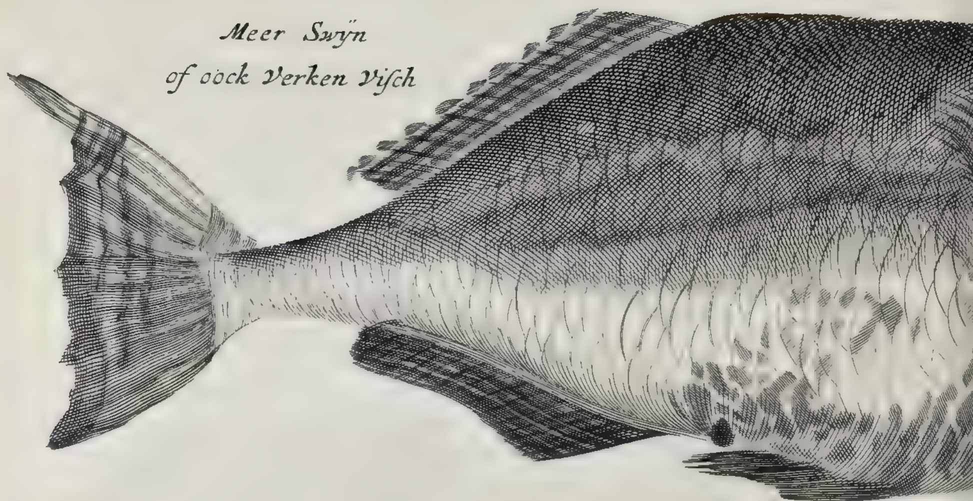
Amboyneſe viſch.

D'Amboyneſe viſch wordt alzoo gemenelijk genoemt; dewijl zy op het eilant van Amboyna, in verſch water, en in de rivieren, haer onthoudt, en gevangen wordt; hoewel weinigh: dies men dezelve zeer raer houdt: inzonderheit dewijl ſe aengenaem van ſmaek is.

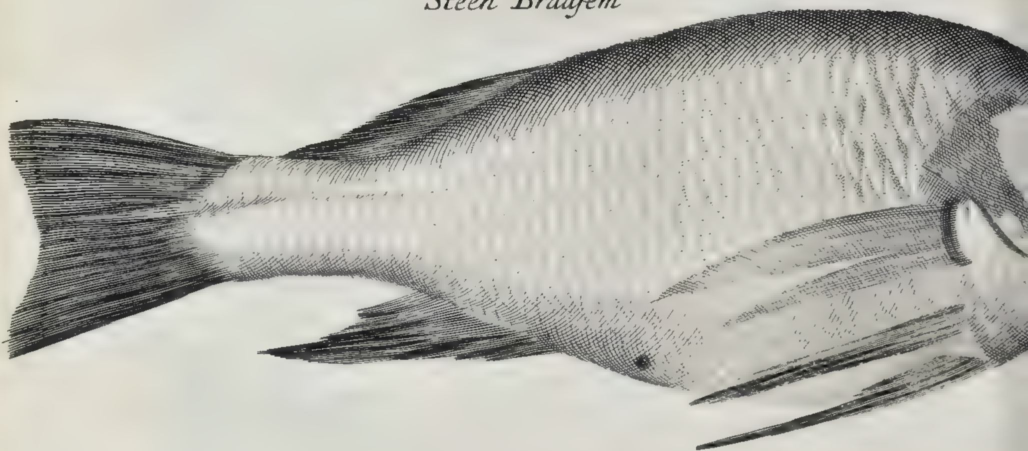
Zy is ontrent een ſpan lang, en zwijmt eenighzins na de baers: niet alleenlijk in gedaente; maer ook in ſmaek, die wrongelachtigh is.

De kleur is uit den bruinen, met

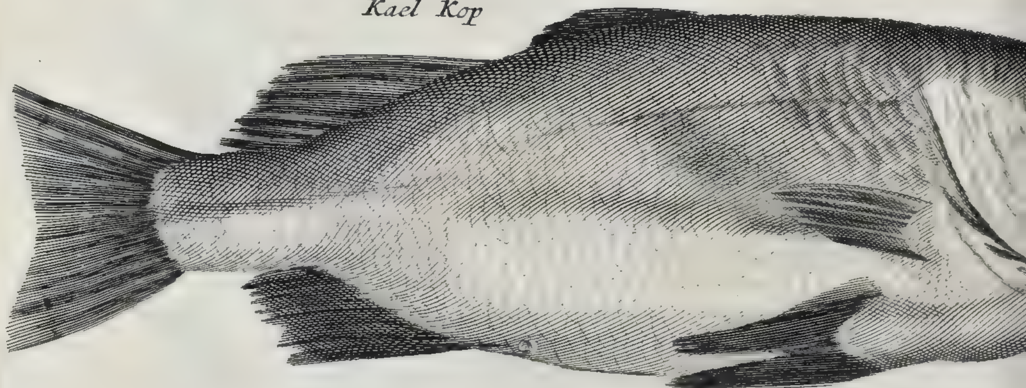
blaeuw-

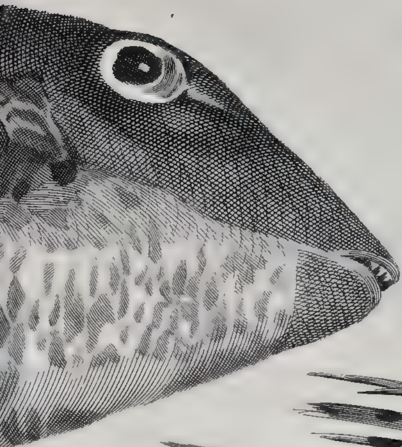
Meer Swÿn of oock Verken Visch

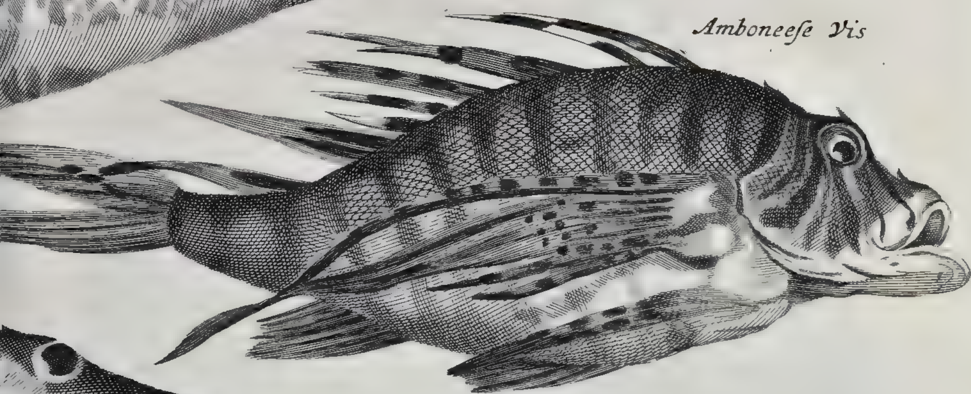
Steen Braasem

Kael Kop

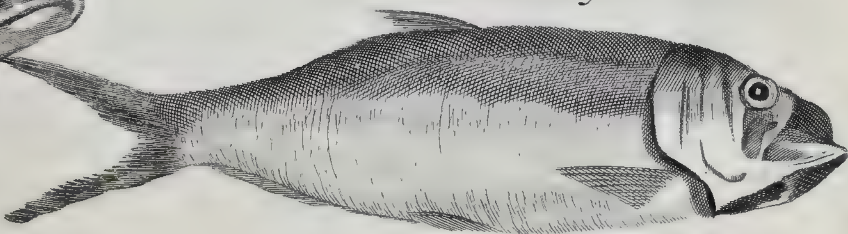

Amboneese Vis

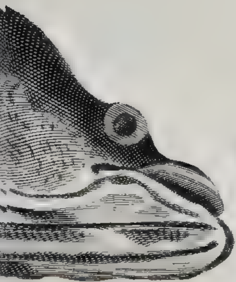

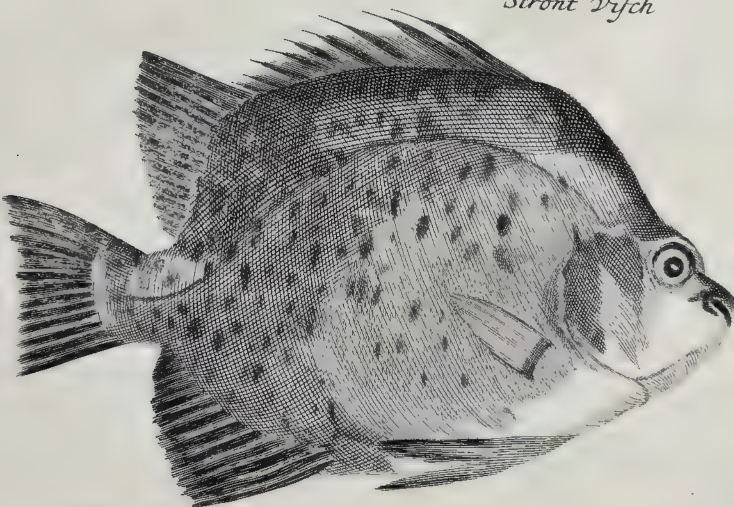

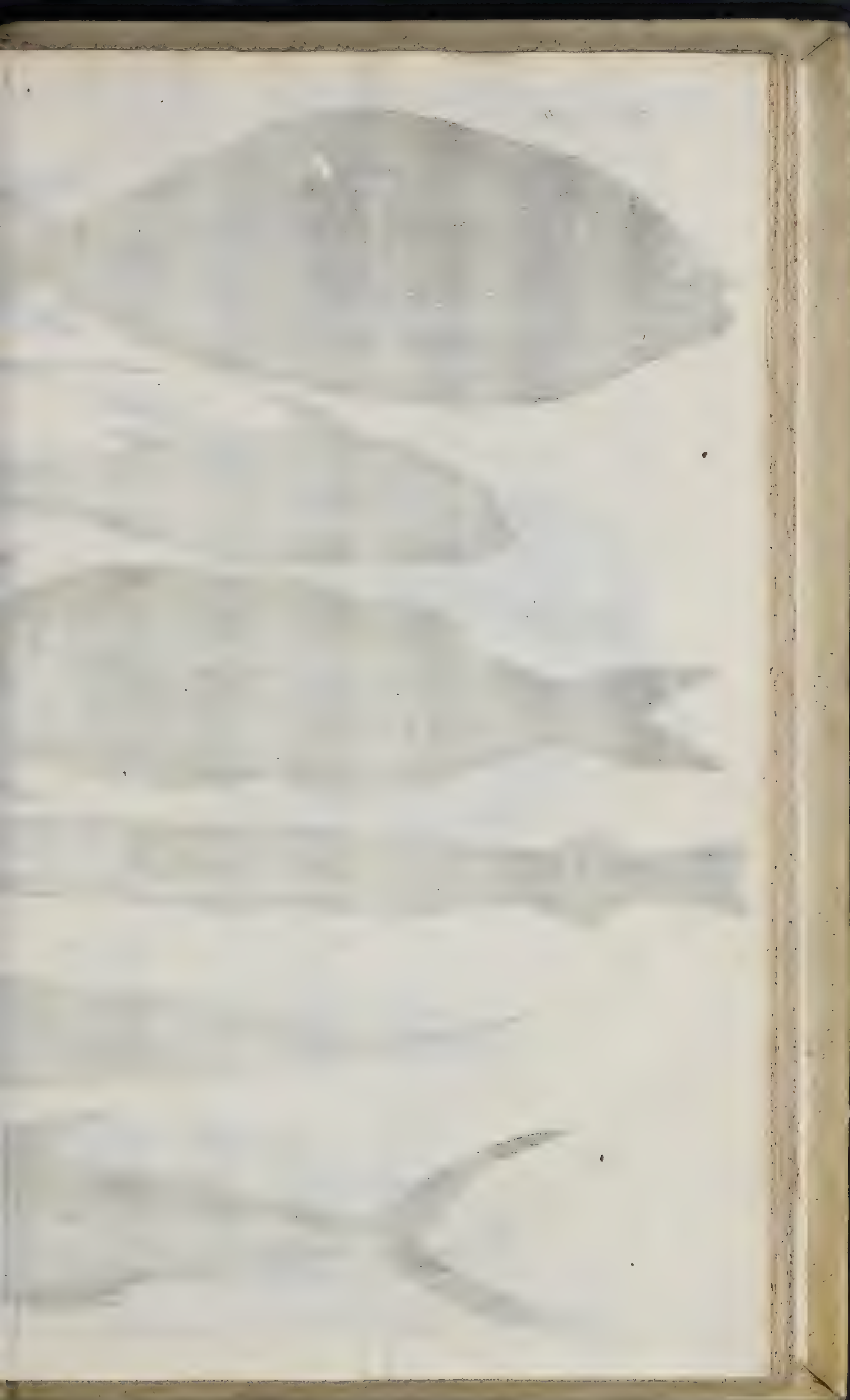
Meer Bleÿer

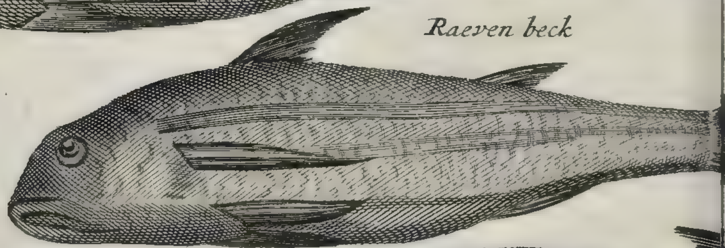
Stront Vifch

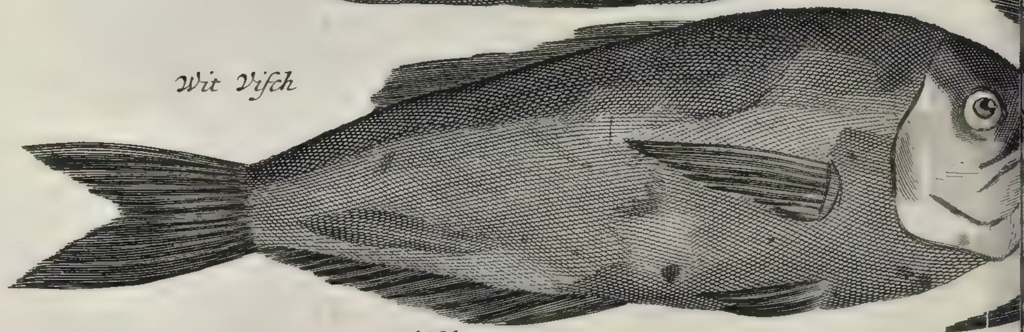

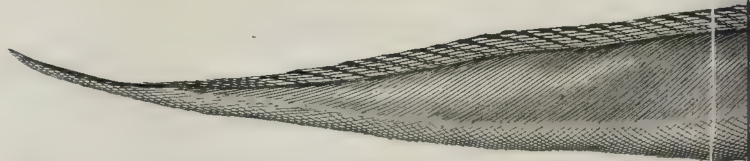

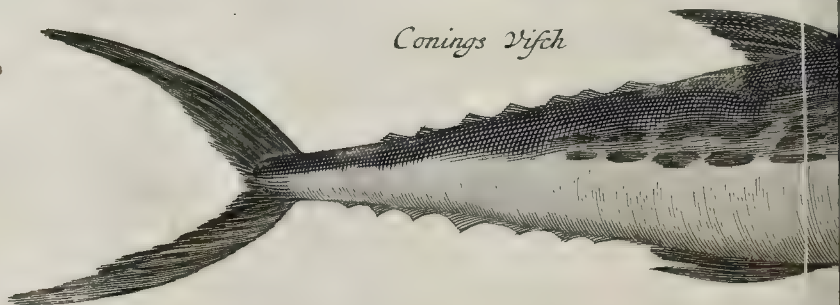

Geel Stardt

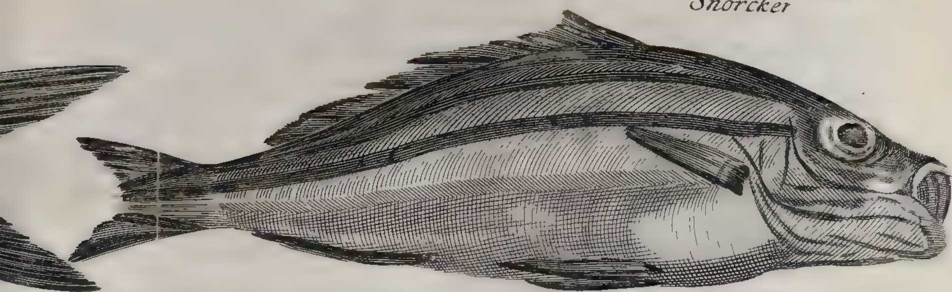

Raeven beck

Wit Visch

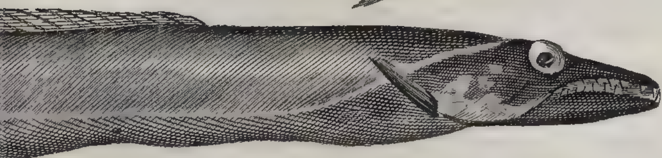

Naeld Visch

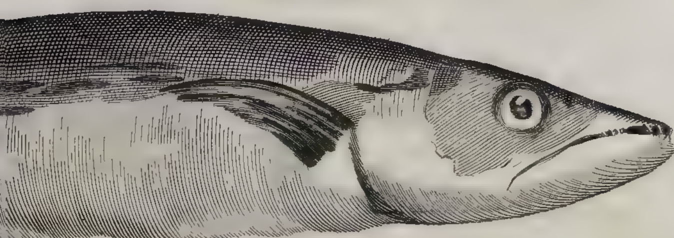

Meer Ael

Conings Visch

Snorcker

Meer haen

blaeuwachtige ſtreepen onder de bek. De vinnen onder de bek zijn ook blaeuwachtigh: maer die aen de zijde groenachtigh en gevlakt.

Het is een gezonde viſch, en, met een goede ſaus, zeer aengenaem van ſmaek.

Steenbraeſſem.

De ſteenbraeſſem is een ſchoone en groote viſch: en de zommige wel vier voeten lang. Zy gelijkt eenighzins onze braeſſem; waerom zy by d'onzen alzoo genoemt wordt: maer verſchilt veel in groote: naerdien de ſteenbraeſſem veel grooter is.

D'oogen zijn groot: de bek rootachtigh, die zy geweldigh wijt kan open ſperren: desgelijx de vinnen na achteren en de ſteert.

Zy houdt in de ruime zee, en wort met de hoek gevangen: alzoo men die met het net niet wel bezetten kan.

Men eet deze viſch gezoden en gebraden. Eenige krimpen in het ſnijden: waerom d'onzen die krimpers noemen: maer deze vallen wat hartachtigh, en zoo ſmakelijk niet, als de andere.

Kaelkop.

De viſch kaelkop is alzoo genoemt; dewijl haer de kop en nek kael ſchijnt te zijn: hoewel het lijf dicht met ſchobben bezet is.

Zy is graeu van kleur, en heeft de bek, die zy wijt kan opſpalken, met roode vlakken geplekt.

De oogen zijn geel en groot, en glinſteren en puilen uit de kop.

Zommige zijn meer als twee voeten lang.

Deze is een van de beſte ſlagh van viſſchen, die men in Indiën vindt, en goet en aengenaem van ſmaek, 't zy men die gezoden of gebraden eet.

Zy houdt zoo wel in zout, als in verſch water, en wort in alle beide gevangen.

Meer-Bleyer.

Onder zoo veelerlei ſlagh van viſſchen, als'er in Indien gevonden worden, die de meeſte, indien men dezelve niet aenſtonts eet, meeligh worden, zoo vint men'er ook eenige, hoewel zeer weinigh, die haer laten zouten en inleggen, als haringen of Sardijn: gelijk deze, die men dan tot groot gerijf, by ongelegentheit, door gantſch Indien vervoeren kan.

Zy is ontrent zoo groot als een haring, maer wat kort'er en breeder.

De rugh' is groenachtigh, en de buik onder wit, met een geſpleten ſteert. De kop is vreemt van fatſoen, en de bek en d'oogen groot. Zy worden doorgaens met groote menighten gevangen: naerdien zy, by hele ſcholen, onder de haring tzamen zwemmen, inzonderheit op de Malabaerſe kuſt: alwaer de rijs-velden daer mede gemeſt worden.

De ſmaek is niet vreemt noch onaengenaem: doch aert niet na die van onze haringen.

Stront-viſch.

De ſtrontviſch is alzoo by d'onzen genoemt; dewijl zy veeltijts, en meeſt in ſekreten, gevangen wordt: daer zy gaet aezen: waerom zommige haer niet veel achten: hoewel zy heel goet van ſmaek is, 't zy gezoden of gebraden.

Zy is platachtigh, en qualijk een ſpan lang, en byna zoo breet: heeft een blaeuwachtigen buik en bruine plekken op het lijf.

Geel-ſtaert.

De viſch geel-ſtaert is van fatſoen en groote als een braeſſem, heeft voor in de bek ſcherpe tanden, die recht vooruit ſtaen,

De kleur op de rugh, en na de ſteert toe, is geelachtigh, en die van de ſtaert heel geel: waer van zy ook den naem voert. De buik is blaeuachtigh, en na voore bruinachtigh. De vinnen zijn root. Zy wort in het zout water, met de hoek gevangen, en meeſt by de klippen, en is heel goet van ſmaek, en zeer gezont gegeten.

Naelt-visch.

De Naelt-visch is een geslaght van snoeken of geepen, heeft een lange en spitse bek, vol tanden, en groote en glinsterende oogen.

De kleur ontrent den buik en steert is purperachtigh, en die van de rugh bruinachtigh. Zy is rondt van visch, ontrent anderhalve voet, en meer, lang, en snel in het zwemmen.

Zy is zeer goet van smaek: maer valt wat hart van visch.

Ravens-visch.

Ravens-visch wort alzoo van wege zijne gedaente van bek genoemt, die haer onder de kop zit. Zy is ontrent een span lang, fraei van gestalte, op den rugh en steert rootachtig, en trekt onder den buik na den geelen. Aen ieder zijde loopen twee geele strepen, die allengs verdwijnen. Zy is hart en wit van visch, en goet en gezont om te eeten, 't zy gezoden of gebraden: maer wort by d'onzen veeltijts tot watervisch gebruikt. Zy hout in het zout water.

Konings-visch.

De konings-visch is alzoo genoemt om haer uitstekentheit en treffelijkheit van smaek: want zy is zeer aengenaem van smaek en gezont gegeten, en een van de beste visschen, die men in Indiën vind. Zommige zijn wel vijf voeten lang. De steert is lang en gespleten. De rugh en zijden zijn met verscheide bruine plekken gevlekt, en de buik na beneden wit. Zy kunnen den bek wijt open sperren, en zijn gretigh en happigh na aes.

Aelen.

In de rivieren en stilstaende wateren houden ook groote menighte van aelen, die boven op den rugh zwart van kleur, en onder vael, lelijk en geel zijn, met bleek vaele plekken gespikkelt.

Men zeidt zekerlijk, dat zy met de water-slangen paren: zoo dat het gezight alleen een schrik aenjaeght. Zy zijn om haer walgelijke vettigheit ongezont t'eeten.

Daer is een ander soort van ael, van een waterslang voortgeteelt. Zy is ros van kleur en strepen, en geelachtigh over het lijf. De kop is voor heel spits, met kleine oogjes. Deze visch is droog van smaek en ongezont, en wordt by niemant als by d'inboorlingen gegeten. Zommige zijn anderhalve voet lang, en zien'er vergiftigh uit.

Meir-ael.

Men vint ook op verscheide plaetsen van Indien een wonder en vreemt slagh van meir-aelen of water-slangen, van ontrent drie voeten lang en bruin van kleur: maer ruitswijze met zwarte plekken gespikkelt, als de huit van een slang. Het voorste gedeelte des lijfs is dun, het achterste byna eens zoo dik, en van voren als een quastige knots. Het hooft en de bek is langhtigh, die zy gemeenelijk wijt open spert. De bek is met zeer scherpe tanden bezet; hoewel die naulix zichtbaer zijn.

Hy leeft op den boden van steenige holen, daer hy aest en vet wort, en verstrekt den inwoonders een aengenaem en lekker voetsel.

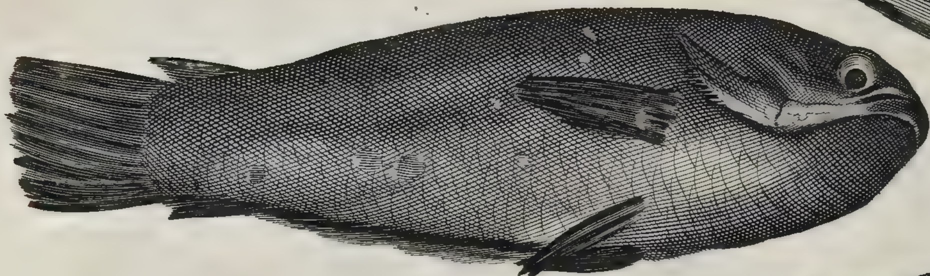
Men bespeurt iet byzonders in deze meir-aelen: want de genen, die hen dooden of ontwijden, worden als met schrik en beving, ja bywijle met flaeute, bevangen: hoewel die niet lang duurt: maer aenstonts overgaet en ophoudt. Waer uit blijkt, dat in het een of ander gedeelte eenige vergiftigheit schuilt, die, by ophouding van het leven des beests, in de lucht wordt verspreit.

Meirhaen.

De Meerhaen is een wonderlijke visch van fatsoen, en gelijkt eer een zeemonster, als een gemeene visch. Zommige zijn wel twee voeten lang, plat en breet in een gedrongen: zoo dat een groot deel kop is, en voorts het lijf breet. Boven staen twee lange vinnen, welker eene heel lang is, en onder drie, die alle zeer lang zijn. De steert is gespleten: die bruinachtigh, en het lijf blaeuwachtigh is. De huit

bliukt

Verkens Visch

Knorhaen

Paddekop anders Aal quabbe

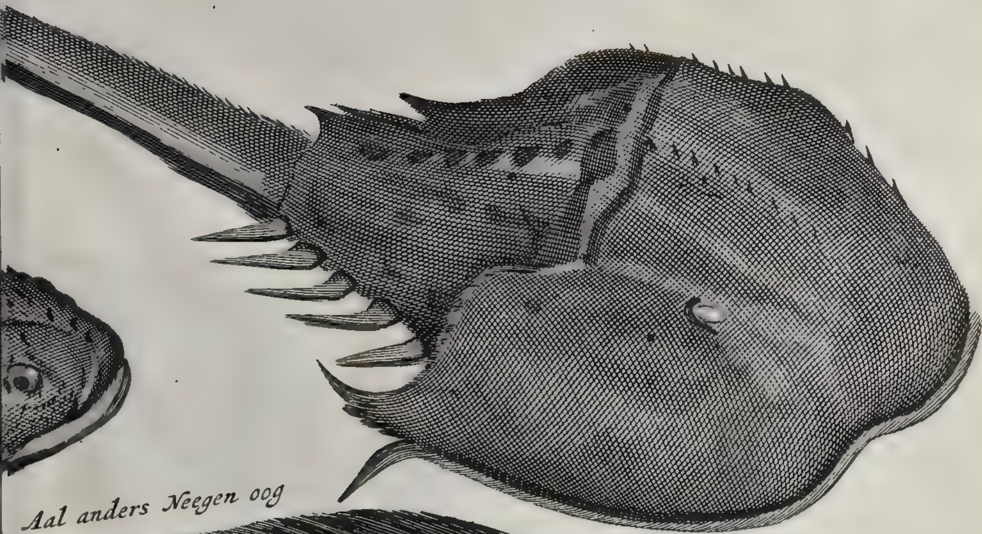

Elefants Neus

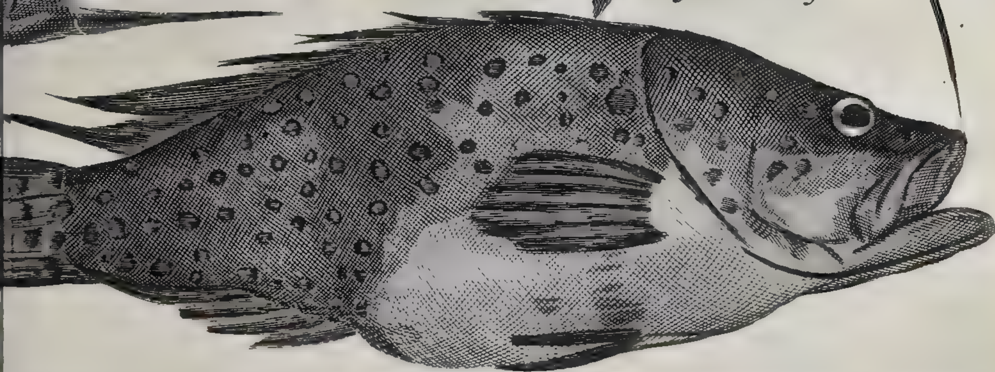
Kromrugh

Zee luis

Aal anders Neegen oog

Penne Visch

Jacob Everß

blinkt als louter zilver, uit den purper. Aen de zijde zijn de vlotvinnen rootachtigh.

Zy worden in het zout water gevangen, en zijn goet van smaek, zoo gezoden als gebraden.

Witvisch.

De Witvisch heeft een dikken en stompen kop, is op den rugh bruinachtigh, en aen den buik blaeu, en trekt na den geelen. Zy is schilferachtigh van visch, en gelijkt na den Sardijn: is anders goet van smaek, 't zy gezoden of gebraden. Zy wort met groote menigte in het zout water, ontrent her landt, met de netten gevangen: maer by zommigen niet veel geacht.

Knorrepot.

De visch, knorrepot, wordt alzoo genoemt; dewijl zy, gevangen zijnde, knort, daer nochtans de visch anders zonder stem, en stil is.

Over den rugh loopen, aen ieder zyde, twee bruine en een geele streep. Zy is dik van visch, heeft kleine schobben, de lengte van een span, en een kop ontrent als een pos. Zy is goet van smaek, en wort gezoden en gebraden gegeten: maer meest tot watervisch gebruikt, als de kleine baers of pos hier te lande.

Verkens-visch.

De verkens-visch, by de Portugezen in een zelven zin, *Pixo Porkos* genoemt, is verscheide van de vorige verkens-visch: want deze is naulix een span lang, bruin groenachtigh van kleure, met zwarte schobben, vinnen en steert, en oogen uit den geelen.

Het is een dikke en vette visch, en goet van smake, en wort in versch water gevangen.

Knorhaen.

De visch, Knorhaen, wort alzoo by d'onzen, van wegen zijn knorrend geluit, genoemt, dat zy maekt, wanneer zy gevangen wort. Zy is dik en rondt. De huit is gladt: maer wonderlijk gevlakt en geknobbelt: bruin van kleur, met zwartachtige streepen.

De kop is dik, stomp en knobbeligh: en de bek groot, met roode ooghjes. De steert is achter stomp. Aen ieder zyde van't lijf zit een rootachtige vin, om haer voort te zetten. De visch is goet van smaek, 't zy gezoden of gebraden.

Zee-luis.

De zee-luis is een wonderlijk en vreemt fatsoen van een visch, van meer als een voet lang: en een geslaght van schulpvisch.

Het is een ronde klomp met een lange steert, en vele takken aen beide zijden. De kleur is graeu uit den groene. Zy houdt ontrent Batavia: maer wort niet of weinig van ons volk gegeten: maer wel van de Javanen en Sinesen.

Negen-oogen of *Bont-ael.*

Negen-oogen of Bont-ael is een geslaght van ael-quabben. Zy zijn meer als een voet lang, gladt van huit, en vet als ael: maer wat anders van fatsoen. Zijn op het lijf bruinachtigh van kleur, hebben onder het lijf purpere vinnen, en boven op het lijf verscheide geele plekjes: als of daer iet vergiftighs instak.

De kop gelijkt na eene slek met horens. De vinnen zijn ook, als die van de pennevisch, vergiftigh: dies men zich daer voor wachten moet.

Zy houden in stilstaende wateren en poelen: worden gestooft gegeeten,

ten, en zijn niet onaengenaem.

Kabos of *Aelquabben.*

Kabbos is mee een ſoort van Aelquabben, als de vorige; hoewel wat grooter: want zoodanige zijn over de twee voeten lang, en heel vet. De huit is ook glat, en zonder ſchubben, en bruinachtigh van kleur: doch de buik bleeker, met zwarte plekjes. De kop is ſtomp, daer d'oogen voor in ſtaen. Zy ſmaken, zoo gezoden als gebraden, heel goet.

Penne-viſch.

Penne-viſch is een ſoort van aelquabben, gladt van huit, en zonder ſchubben: ziet op den rugh uit den bruinen, en heeft een bleeck blaeuachtigen buik, en ontrent de lengte van een voet.

De vinnen zijn ſcherp en bruin, hoewel zeer vergiftigh: want als iemant zich met dezelve quetſt, en iets daer van in de quetſure blijft zitten, zoo is het qualijk te genezen. Anders is de viſch goet van ſmaek: doch veel gegeten, wort dezelve zoo gezont niet gehouden.

Sy hout in verſch water en ſtilſtaende poelen.

Elefants-neus.

De viſch, Elefants-neus genaemt, is een geſlaght van geepen, en vreemt van fatſoen. d'Onderſte bek is een ſcherpe pen gelijk.

Het lijf is aertigh geſpikkelt en gekartelt, en midden over loopt een groene ſtreep. Zy is rondt van viſch, en wort in het zoute water gevangen: heeft een goede ſmaek, 't zy gezoden of gebraden, en is van groote en ſmaek als onze groote ſpiering.

Jakob Evertſzen.

Jacob Evertſz. is een heel ſchoone en groote viſch, van over de tien voeten lang. Eenige wegen ter zwaerte van vier hondert ponden.

De buik is dik en blaeuachtigh, en het lijf bruinachtigh; dat neffens de ſteert en kop vol roode zwarte plakken zit. De bek is groot en wit, de ſteert ſtomp en bruin. Na de rugh loopen groote vinnen opwaerts.

Kromrugh.

De viſch Kromrugh is alzoo na zijne gedaente genoemt. Sy is gladt van huit, zonder ſchubben, witachtigh van buik, en geel van ſteert en vinnen. Sy wordt door gantſch Indiën gevangen, en zeer begeert, om de harde en goede ſmake, 't zy gekookt of gebraden.

Men vint'er, die over de vier voeten lang zijn.

Hoorn-viſch.

De Hoorn-viſch is ontrent een ſpan lang, en by wijle langer, heeft eenen kleinen mondt; maer een zeer groten kop, na mate van het lichaem (want het meeſt is kop) en geene ſchubben. De huit is ſchoon en blinkend van kleur. De rugh is blaeuwachtigh, de buik witachtigh, en de vinnen en ſteert geel. Maer het lijf heeft, zoo dikwils men het omkeert, een anderen glans.

Kroeſſen.

De viſch Kroeſſen is een baſtert karper, ontrent een ſpan lang, en wat breet, en met ſchobben bezet. De ſmaek van deze viſch is goet, inzonderheit wanneer zy geſtooft is. Sy houdt in verſch water.

Bot.

De bot is van gedaente en grootte als d'onze; maer heeft de bek vol tanden; waer mee zy vast kunnen houden, al wat zy achterhalen.

Deze visch is goet en aengenaem van smaek, als de Hollantse bot.

Men heeft'er ook scharren en tarbot, met weinigh onderscheit van de onze: en zijn lekker, en geven goet voetsel.

Klipvisch.

De klipvisch is een soort van visch zonder schubben, gladt van huit, plat en breet, als groote scholien, met een breede staert. De rugh is bruinachtig met witte plakjes gestippelt: maer de zyden na de buik toe wit'er, en wonderlijk gestreept. d'Oogen en bek zijn als die van een braessem. Zy smaekt zeer goet, 't zy gezoden of gebraden.

Kabeljauw.

De kabeljauw is'er ontrent van grote en kleur als d'onze: maer heeft scherpe vinnen op den rugh, en den ondersten bek heel voor uit staen.

De visch is smakelijk en schilferachtigh; doch wat drooger als onze kabeljauw.

Hoornvisch.

De hoornvisch voornoemt, heeft een hoorn boven op de kop, en onder twee, die weerhakigh en bros zijn. Deze hoorn is zeer vergiftigh: want als men zich daer mede steekt, zoo zweert het voort: en zoo van de hoorn in de wonde iet blijft zitten, dat lichtelijk door de brosheit geschiet, dan is die bezwarelijk te genezen.

Platvisch.

De platvisch is ontrent een voet lang, gladt van huit, zonder schubben en wijt van bek, maer blinkt als zilver. Op den rugh is een smal vinnetje: en aen ieder zyde een klein vinnetje. Onder den buik, met steert met al, is slechs een vin.

Deze visch heeft wel een goede smaek; maer is zoo hairigh, dat zy by velen niet gegeten wort.

Zy houdt in versch water, en wordt met het net en hoek gevangen.

Rootvisch.

De rootvisch is een geslaght van braessem, en bloetroot van kleur en vinnen: onder den buik blauwachtigh, met twee geele vinnen aen de zyde. Het lijf is vry dik, en de kop loopt voor spits toe. De bek is groot, en de oogen geel. Sommige zijn wel vier voeten lang.

Bitter-visch.

De Bitter-visch is omtrent van groote en fatsoen als een karper, heeft grote schubben, en rootachtige vinnen, en een steert, daer twee zwarte strepen om loopen.

Sy zijn schoon in't oogh, en goet van smaek, zoo gezoden als gebraden: maer zoo vol kleine graetjes en hairig, dat men die niet als met moeite kan eeten: waerom by velen geen werk van die visch gemaekt wort.

Papegays-visch.

De Papegays-visch is alzoo na de gestalte van zijne papegays-bek genoemt. Sy is ruim een voet lang, en valt op eenige plaetsen grooter.

De huit is groen van kleur, en na de kop met geel doormarmert. De vinnẽ zijn blaeuw en d'oogen groot en glinsterend, van schoon blaeuw, met geele ringen omringt.

Sy heeft groote schubben en twee ry tanden, zoo hart als been, en een sterk gebit: waer mee zy menighmael in het vangen de hoeken af bijt.

Haer aes is oesters, mosselen, en andere hoorens, die zy met haer sterk gebit weten te kraken, om de visch daer uit te halen.

De visch is hart, doch goet van smaek.

Stompneus.

Stompneus is een visch ontrent van groote als een schelvisch, en ront van lijf. Onder de buik is zy geelachtigh van kleure, en heeft ook gele vinnen.

De bek zit onder de neus, die heel ſtomp is. Sy is ſchilferaghtigh van viſch, als verſche ſchelviſch, en goet van ſmaek.

Hairviſch.

De hairviſch is van groote en gedaente ontrent als een karper: maer plat'er en de kop wat anders van fatſoen. Sy heeft groote ſchobben en een geſplete ſteert. Sy is goet van ſmaek, zoo gezoden als gebraden: doch vol kleine graetjes, en hierom een weinigh afkeerigh.

Zantſpiering.

De zantſpiering is van groote en kleure als de kleine weiting, en ront van lijf: maer wat geelachtigh onder den buik. Sy wort in 't zout water gevangen, en is goet van ſmaek, 't zy gezoden of gebraden, of gedrooght. Men gebruiktze ook veel tot waterviſch.

Pokviſch.

De pokviſch is doorgaens meer als een voet lang, heeft gene ſchubben: maer een gladde huit, die blinkt zoo ſchoon als een duivenhals, van allerhande kleur, zoo dikwils als men de viſch omdraeit en verroert: want zy vertoont haer nu blaeu, dan groen, purper en van allerhande kleure.

D'onderſte buik ſteekt op een vreemde wijze voor uit.

Sy is langachtigh, en niet breet, byna van gedaente als onze groote ſpieringen, met een geſplete ſteert. De bek is vol tanden. Sy heeft een tamelijke goede ſmaek; maer wort evenwel van d'onzen, om de menighte van zijne kleine graetjes, niet veel gezogt: maer meeſt by d'inlanders gegeten.

Sineeſche viſch.

De Sineeſche viſch is een ſlagh van meerpoeten, ront van geſtalte, en een ſpan lang. Sy heeft een kop als een ael, een groote ſteert en kleine ooghjes. De rugh is groenachtigh en de buik van onderen wit. Sy wordt in verſch water gevangen, en ſmaekt, 't zy gezoden of gebraden, goet: hoewel wat weekachtigh.

Die in ſtilſtaende poelen gevangen worden, houdt men voor niet zeer gezont.

Pitviſch.

De pitviſch is ontrent zoo groot als een groote ſpiering, ront van lijf, zonder ſchubben, met blaeu en geel zeer fraei geſpikkelt. D'oogen ſtaen uit de kop, die zy in en uit konnen trekken. Op de rugh ſtaen ſcherpe getakte vinnen: waerom andere viſſchen haer niet licht achterhalen. Sy houden in modderige ſloten: maer zijn evenwel goet en aengenaem om t'eeten. Sy zijn wonder vlugh en ſnel, en ſpringen van d'eene in d'andere ſloot.

Harder.

De Harder is een ſchoone viſch, die op vele plaetſen in Indien gevangen en gedrooght, en door gantſch Indien vervoert wordt. Sy is fraey in 't oogh en witachtigh, met wat purper en blaeuwachtigheit vermengt. Sy is boven mate ſnel in het zwemmen, en ſpringt, alſſe bezet is, niet alleenlijk over het net; maer over een gantſch vaertuigh heen.

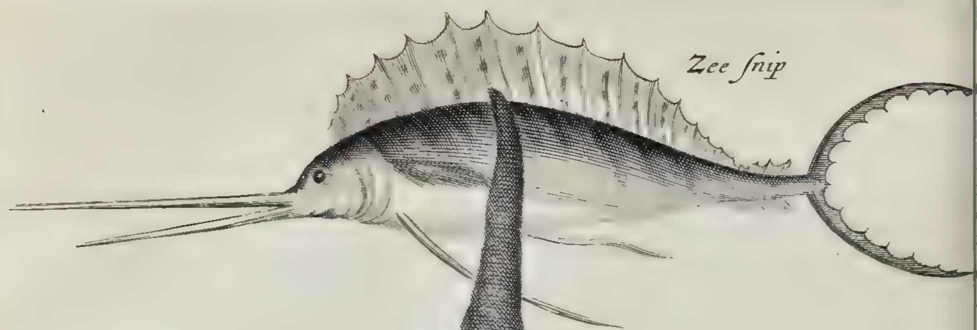
Men eet deze viſch gezoden en gebraden, en is op zekere tijden vet en lekker. Sy wort op vele plaetſen in Indien in groote menighte gevangen, en overal gedrooght, dat op ſtrant in de zon geſchiet.

Bywijle komt deze viſſchen eene ziekte over: want tuſſchen het vleeſch groeien wurmen, dan worden zy hairigh, en krijgen vele graten en beenen, en zijn onſmakelijk en niet gezont om t'eeten.

Zee-ſnippen.

D'onzen noemen veeltijts vreemde viſſchen, daer men genen naem van weet, na de naeſte gelijkenis van het geen ons beſt bekent is. Op een zelve wijze noemt men ook de zeeſnippen alzoo, om zijne ſnippen-bek.

Sy hebben groote en glinſterende oogen: en zommige de lenghte van ruim vijf voeten. De kop zwijmt na die van een verken. Op den rugh zitten

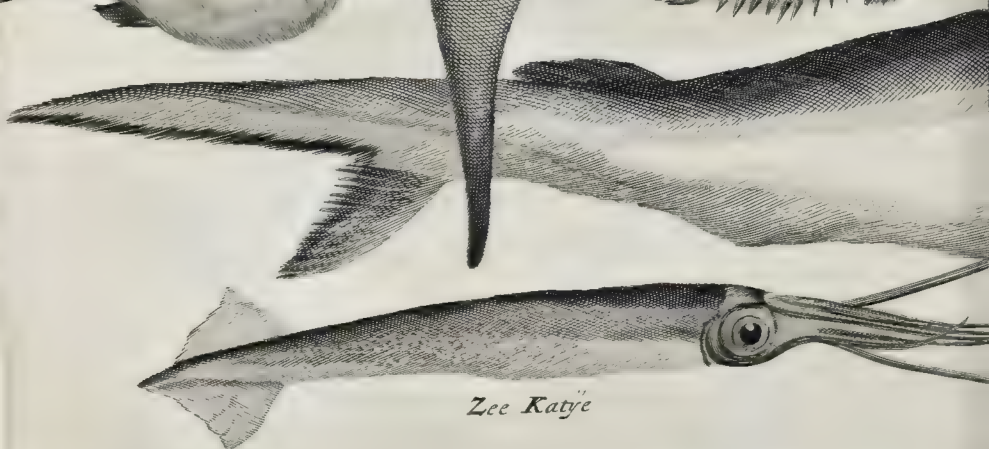

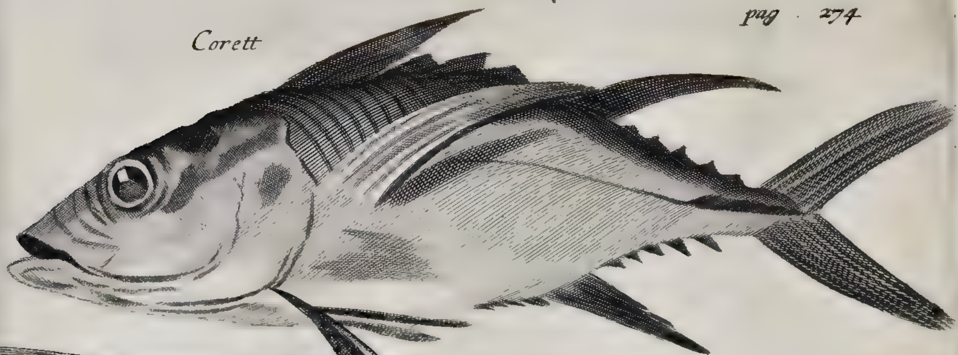
Zee Duÿvel

Zee Egel

Corett

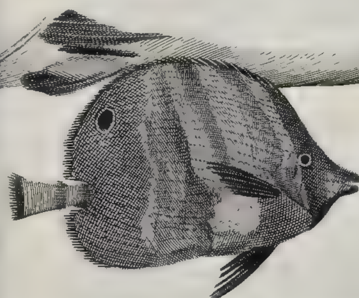

Stip Vis

Zee Adelaer

Suiger
Suiger

Haÿe

Klip Vis of Soldaten Vis

ten hooge en ſtekelige vinnen, die met vlakjes in orde geſprikkelt zijn, en, als een kam, van de kop tot de ſteert gaen.

Koret.

Zommige koretten zijn zes en zeven voeten langh, hebben groote en gele oogen, en een wijt geſpleten gele en graeuwachtige ſteert, met gele vinnen. Onder de buik, die blaeuwachtigh groen is, en onder de ſteert, zijn verſcheide vinnen. Sy zijn wonder ſchoon van glans, en blinken als zilver, wanneer zy gevangen worden: dat in de groote zee met de ſpeelhoek geſchiet.

Sy ſmaken, zoo gezoden, als gebraden, goet en aengenaem, en zijn niet ongezont om t'eeten: waerom deze viſch een ſchoone ververſching voor de genen is, die dezelve op zulken langen tocht vangen.

Zee-duivel.

Wel te recht wort dit ſlagh van viſſchen een *zeeduivel*, van wegen zijne ijſſelijke en vervarelijke gedaente, by d'onzen genoemt. D'oogen ſtaen aen d'eene zyde, en de bek in de holligheit, voor by de kop. Sy hebben een roggen-ſteert, en aen ieder zyde twee lange lellen, die allengs ſpits toe-loopen. De huit is voor aen de kop vol bruine ſtipjes, en het lijf op zommige plaetſen doorkerft. Eenigen zijn heel groot, en wel zeven of acht voeten lang.

Het is mede een geſlaght van roggen: maer ſterk en grof van viſch, en zwaer om te verteeren.

Stipviſch.

De Stipviſch heeft een gevlakte huit: is goet van ſmaek. Sy wort veel in zee, omtrent het eilant Vincent, met de hoek gevangen.

Zee-duif.

De zee-duif wort alzoo na zijne gedaente genoemt; dewijl de kop na een duif zwijmt, en de borſt, als een groote kroppert, voor uit ſtaet. Deze viſch heeft gene ſchobben; maer verſcheide vlakjes, ieder van een byzonder ſlagh, op de huit.

Sy wordt niet veel gevangen; en is ook de beſte viſch van ſmake niet.

Zee-egel.

De zee-egels worden alzoo met recht genoemt, om dat zy vol ſcherpe pennen zitten, als een egel. Zy hebben ontrent de groote van een hooft, en een ronde bek, met groote oogen, die rontom met ſcherpe pennen bezet zijn. Sy kunnen niet ſnel noch ſterk zwemmen: waerom zy van d'andere viſſchen licht zouden kunnen achterhaelt worden: hoewel zy voor d'andere viſſchen niet vrezen, die anders malkanderen geweldigh vervolgen, uit oorzake zy uit de natuur wel gewapent zijn.

Zuigers.

De zuigers zijn levens-groote in de prent vertoont: hoewel'er ook grooter gevonden worden. Sy zijn blaeuw van kleure, met heldere geele oogen, gladt, zonder ſchobben en ſlibbérigh. Sy hebben gene tanden; maer kevers, daer zy zoo hart en vaſt mee zuigen, dat zommige haer eerder laten dooden, als afdoen. Sy zitten de hayen zoo vaſt aen het lijf, dat zy die niet alleenlijk niet los laten: maer als men de hayen vangt, blijven zy daer aen zitten, en laten zich met haer vangen. Sy worden, by gebrek van andere ſpijze, ook gegeten: alhoewel zy niet aengenaem van ſmaek zijn.

Hayen.

Zommige hayen zijn wel acht, tien en veertien voeten lang. Sy hebben geen gladde huit; maer ſcherp als een vijl, en twee ryen of regels tanden, en zommige drie en vier in den bek, die zy met het tantvleeſch bedekt houden. D'oogen ſtaen voor na den mont toe. Haer vleeſch is tranigh en hert. Het is een zeer ſtout en ſchadelijk zeegedroght, en ontziet zich geen levendigh menſch aen te doen: naerdien het iemant, die in zee zwemt, een arm of been, met eene beete van 't lijf bijt.

De hayen werpen levendige jongen, die de moeders over al achter na volgen, en by quaet weder zich in haren buik verbergen, en loopen by ſtil weder daer in en uit.

Gewonelijk volgen eenige vifſchen, van een voet lang, de hayen, die effen zoo zwemmen en ſtil houden als de hayen. Men kan deze viſſchen, by ſtil weder, in de klare zee duidelijk zien.

Zeekatje.

Een zeekatje (gelijk in d'afbeelding levens-groote getekent ſtaet,) is wonder vreemt van maekſel en kleur. De oogen zijn veel grooter als het lijf, na gelang en mate. De rugh is purperverwigh, de buik bleekblaeuw, en na beneden met purpere vlakjes geſpikkelt. De ſteert is, ten aenzien van het lijf, zeer groot, en bleek root: door dewelke alleen het zwemmen geſchieden moet: naerdien het gene vinnen heeft.

Het heeft voor aen het hooft zeven vinnen, die voor uit ſtaen, als die van de garnelen. Het geeft een goet eeten, inzonderheit als het gedrooght is.

Klipviſch of *Soldaten-viſch.*

Klipviſch is een geſlaght van braeſſems: maer worden veeltijts niet boven een ſpan lang, en zijn plat en bleek van kleur. De rugh is met ſcherpe vinnen, als een baers, bezet: de ſteert is ſpits: en d'oogen geel.

Het is een van de beſte viſſchen, die men in Indien vind, en lekker van ſmaek, zoo gebraden, als gezoden: want zijn viſch is wit, hart, ſchilferachtigh en gezont.

Zee-adelaer.

De zee-adelaer is een wanſtaltige viſch, heeft een lange ſteert als een rogh, met grote vinnen als vleugels, en een mismaekte en dikke kop. Sy is graeu van kleure, en ſmaekt als rogh.

Zeekat.

De zeekat is een ronde viſch, van ontrent een ſpan lang, en wonderlijk van fatſoen: want het achterlijf is een langwerpige klomp; daer een hooft met eenige pennen voor af hangt. De oogen zijn langh en heel groot, de huit glat en uit den blauwen, en bruinachtigh op het lijf.

In het ingewant vindmen zekere zwarte gom, die de Sineſen gebruiken, om haer ink te maken.

Deze viſch wort als ſchol gedroogt, en by d'inlanders zeer begeert: hoewel hy hart van viſch is.

Springers.

De viſch Springers worden alzoo by d'onzen genoemt: dewijl zy geduurigh uit het water ſpringen en ſpeelen. Sy zijn van groote en dikte als een haring, hebben op den rugh, tot de ſteert toe, gene vinnen. De kop is knobbelachtigh: en de kleur des lijfs uit den grauwen, met zwarte vlakjes geſpikkelt; maer witachtigh na den buik toe. Sy kijken vinnigh uit d'oogen, en zetten de kop voor uit, alſſe ſpringen willen.

Sy worden in zout water gevangen, en ſmaken goet, byzonder alſſe gebraden zijn.

Pampus.

De viſch Pampus is ruim een voet lang, een ſpan breet, en van gedaente en kleur als een ſchol: maer d'oogen ſtaen op beide zijden, en de bek recht: de huit is plat en gladt.

Sy is goet van ſmaek, 't zy gezoden of gebraden, en wordt mee als ſchol gedrooght, en ook zoo gegeten.

Peyxe Kok.

De Peyxe Kok, dat is, viſch-kok, wort alzoo by de Portugeſen genoemt, om dat zy, gevangen zijnde, een geluit en ſtemme van kok geeft.

Sy wort veel aen het eilant St. Vincent gevangen, is in haer zelve zoo byzonder lekker niet: maer ſmaekt ſlechs redelijk.

Blazers.

Blazers zijn groote en onbezuiſde viſſchen, die haer bywijle in de ruime zee vertoonen en onthouden. Sy worden alzoo genoemt, dewijl zy het water inhalen, en met groot gewelt wederom uit, in de lucht, blazen.

Witviſch.

Witviſch is ontrent zoo groot als de wyting. De buik hanght rondt uit, de

de rugh is recht, en de bek ſtaet om hoogh. De ſteert is geſpleten als een vork. Op de rugh is een vin, en van den buik tot de ſteert is het vol kleine vinnetjes. Het lijf is geſtreept als de graten van een viſch. Voor aen de bek zitten twee lange lellen.

Deze viſch is zeer zoet van ſmaek; hoewel zy beter gekookt als gebraden ſmaekt.

Vijf-vingerviſch.

De vijf-vinger-viſch is alzoo na vijf zwarte plekken genoemt, die deze viſch aen weder-zyden heeft: als of zy daer met vijf vingeren gegrepen was.

Sy is ruim anderhalve voet langh, heeft een kleine kop, na hare groote; maer een groote bek, en na de ſteert toe bruine getakte vinnen. De kleur van de huit is ſchoon en blinkend, als zilverachtigh, blaeu en purper, zonder ſchubben.

De ſmaek is goet; maer wat drooghachtigh. Sy houdt in zout water, en wordt op alle plaetſen, in gantſch Indiën, gevangen.

Karappa of *rontviſch.*

Karappa is een rontviſch, als wyting, en ook niet al te hert van viſch; hoewel niet onaengenaem van ſmaek. De kop en ſteert is klein; maer de buik, na de groote van de viſch, dik. Onder aen den buiten-kant, tot de ſteert toe, zitten eenige vinnen, als d'aelen hebben.

Vliegende viſſchen.

Zommige vliegende viſſen zijn zoo groot als een koretje. Sy zijn op den rug blaeuachtigh van kleur: desgelijx de vleugels: maer de ſteert is bruinder. Sy hebben groote oogen en geelachtige groote vinnen, en zijn van fatſoen eene ſpiering niet ongelijk.

Sy ſmaken niet onaengenaem, 't zy gezoden of gebraden.

Men kan hen door geen liſt vangen; uit oorzake zy zoo ſchichtigh en vreesachtigh zijn. Soo dra zy het minſte vernemen, ſtuiven zy uit het water op, uit vreeze voor verſlindende viſſchen.

Sy vliegen met groote ſnelheit zonder beſtier, zomtijts tegen de zeilen en want aen, en vallen zoo op de ſchepen neer.

Splitſteert.

Splitſteert is een ſlagh van ronde en langwerpige viſſchen, met een lange en geſpleete ſteert: waer na zy by de onzen ſplitſteerten genoemt worden.

Sy hebben eene kop als een haring, en zijn van de groote als een makreel. Boven aen de kop zit een lange, en onder aen de bek twee lellen: als de garneels-hoornen: maer zijn dikker, die zy in het zwemmen dicht aen het lijf verbergen.

De ſmaek van de viſch is wat wreet: waer over niemant veel moeite aenwent, om die te vangen.

Tongen.

Zommige tongen zijn ontrent een voet lang, en van kleur als de hierlantſe. De kop is vreemt van maekſel: naerdien zy ſcheele oogen en een ſchieve mont aen d'eene zyde zitten hebben. De viſch en ſmaek is byna als die van d'onzen.

Bonyt.

De Bonyt is een viſch byna van gedaente als de Koretten: maer heeft kleinder vinnen, en blaeuachtige ſtrepen over 't lijf, die haer allengs na de ſteert in malkanderen verſmelten. De rugh is donker groen, en de buik onder wit: d'oogen zijn blaeuw en groot, met gele kringen. Sommigen zijn anderhalve en twee voeten lang, en blinken, in het ophalen uit het water, als zilver.

Sy zijn, verſch gegeten, goet van ſmaek: maer ſmaken beter, wanneer zy een weinigh in 't zout leggen, en gebraden worden.

Sy worden in de groote zee gevangen, en volgen gaerne de ſchepen. Sy zijn geweldigh happigh, en ſlokken al op wat haer voorkomt: waerom zy ook licht te vangen zijn.

Zwaertvisch.

De Zwaertvisch heeft een leelijk en schrikkelijk gezicht, een diepen en hollen bek, en een kop als een uil. De huit is scherp en karteligh, als een vijl, de rugh graeuw van kleur, zonder schubben, en de buik wit. Aen ieder zyde van het zwaert, dat ruim vijf voeten lang is, staen zeven en twintigh tanden. De gemeene hebben de lengte van vijf en twintigh voeten, met het zwaert, en de dikte van twee mans omarmingen. By d'oogen staen twee snuifgaten, daer door zy het water in en uit snuiven.

Siap Siap.

Siap Siap, alzoo by de Javanen genoemt, is een visch, die zeer begeert, en alleen tot watervisch gegeten wort, om zich wat te ververschen, als men wat te veel gedronken heeft. Sy wort by Batavia in zoet water gevangen.

Bontvisch.

De bontvisch komt met haren naem, in de kleure, recht overeen, die bont is. Sy is ontrent een voet lang, en vry dik: bruin van kleur, aen steert en vinnen, en vol bleek blaeuwachtige plakken, tot in de steert toe.

De huit is zonder schubben. d'Oogen zijn geel, met blaeuwe ringen rontom. Onder den hals hanght een krop, die, zeer wonderlijk gestreept, na de steert toe loopt. Sy heeft aen ieder zyde een geele vin, en, na hare grote, een klein bekje.

Deze visch wordt by d'inlanders zeer gezocht en begeert: maer heeft eenigh vergift by haer, dat men in het schoonmaken moet afnemen, en daer in zeer voorzichtigh zijn. Anders is de visch goet van smaek.

Vijfoogen.

De vijfoogen zijn alzoo van wegen hare vijf zwarte oogen, met gele ringen, die zy in de vinnen aen de steert hebben, genoemt. De huit is geelachtigh van kleur, glat en zonder schubben. Het lijf is dikachtigh. Zy hebben een kleine kop, en een lange neus, die over de bek hene staet, en zien vinnigh uit d'oogen. Voor hebben zy twee roode vinnen, en een blaeu steertje, dat heen en weer overgaet. Sy worden in versch water gevangen, zijn wit van visch, en goet van smaek.

Zee-vleermuis.

De zee-vleermuis is alzoo van wege zijne gedaente genoemt, en heeft twee yzelijke geelachtige vleugels, met drie blaeuwe strepen, die cierlijk over het lijf hene gaen. De steert is langh, de kop dik en de bek groot.

Het schijnt een slagh van roggen te zijn: gelijk zy ook als rogh smaekt, wanneerze gekookt is.

Grundelings.

Men heeft'er grundelings ontrent een vinger lang, en naulix zoo dik. De huit is blaeuwachtigh bleek, van verscheide kleuren, en zonder schubben. De steert is klein en gespleten.

Sy wort in versch water gevangen, en is goet van smaek.

Men heeft'er noch een geslaght van deze kleine visjes, die zich in zee onthouden, en met zulken menighte gevangen worden, dat d'inwoonders daer mee de gansen, eenden en watervogels mesten. Men kan bywijle een heele kanoe of bootje vol voor acht of tien stuivers koopen.

Karpers.

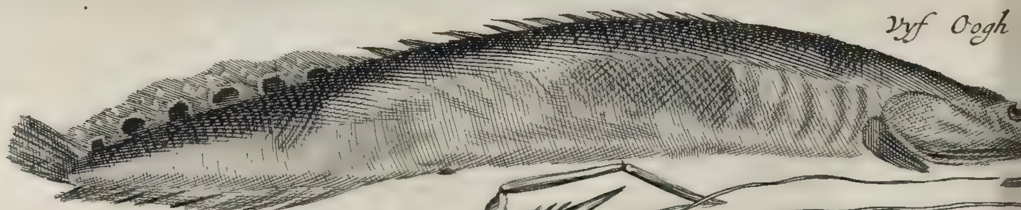
Groote en schoone karpers houden in de loopende waters in Indien, die in gedaente en smaek van d'onze niet verschillen.

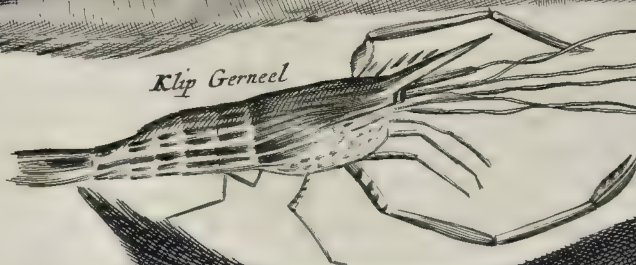
Zeemonster.

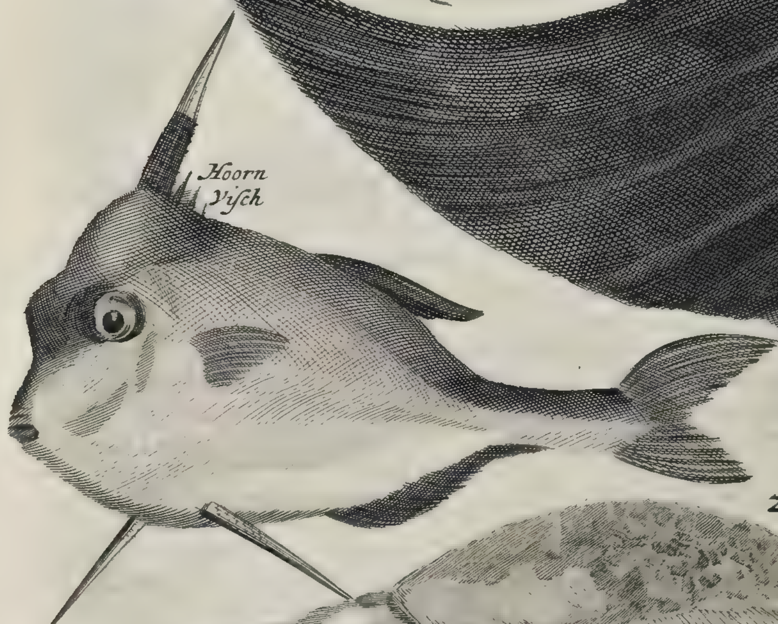
Het zeemonster is een wonderlijk wanschepsel, dat eene ster van acht takken, vol knopjes, op het hooft heeft, Boven staet een gewas, als een bisschops-mijter. Van de zyde des hoofts schieten twee vinnen of pennen, zoo lang als het monster zelfs is. Het heeft een misselijke bek, en achter een breede steert, daer het in het zwemmen alleen zich mee weet voort te zetten: want het heeft anders gene vinnen.

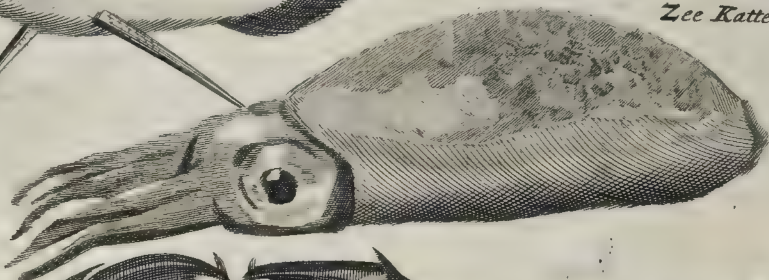
Gar-

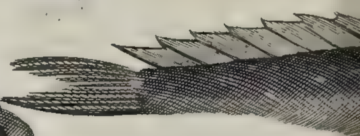

Vyf Oogh

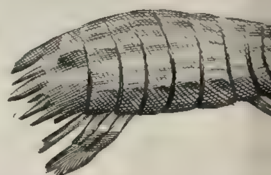

Klip Gerneel
Zee Vleermuis

Hoorn
Visch

Zee Katte

Pit Vis

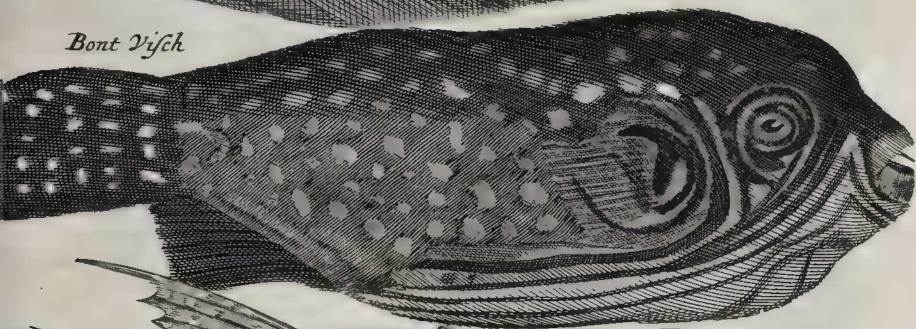

Meer Krabbe

Vliet Gerneel

Zee Gerneel

Lant Krabbe

Bont Visch

Garnelen en Kreeften.

Men heeft'er allerlei ſlagh van garnelen, en onder die ook in grooten overvloet ſteurkrabben, die op de rug, zaeghswijze, getant zijn. Eenigen zijn ongemeen groot, en wegen de zes een pont zwaer. Sy zijn zeer lekker van ſmaek en ongemeen gezont: waerom zy den aemborſtigen, en die bloet uit de longen ſpouwen, een artzenye verſtrekken.

Zee garneelen worden in het zout water gevangen. De grootſte zijn een ſpanne langh, hebben ſchilden als de hierlantſe garnelen. Uit de kop ſchieten verſcheide pennen: waer aen twee zeer dunne en lange horentjes hangen. Sy hebben een roode geſpleete ſteert, en een vale kleur.

De ſmaek van de viſch is goet en zoet. Men kan met vijf of zes een goede maeltijt doen.

Vliet-garnelen houden in het verſch water, en zijn van groote als onze zee garnelen. Sy zijn blaeuwachtigh van kleur, hebben een ſmalle kop en dik achter-lijf. Voor uit de kop, die zeer miſſelijk van geſtalte is, ſchieten twee lange pennen, als draden. De ſteert is ſtom. Sy zijn week van ſchulpen en ook van viſch: waerom zy by d'onzen niet begeert worden: maer d'inwoonders eeten die met groote ſmaek.

In de zoete rivieren worden ook kreeften gevangen, die in gaten en holen, ontrent d'oeſters, houden. Sy zijn beter van ſmaek en drooger van viſch als de zee-kreeften.

Zeeſtarre.

De zee ſtarre is een wonderlijk en zeltſaem ſchepſel met vijf takken, zoo net als men die met een pençeel zou kunnen afrekenen. Sy zijn uit een geelen rootachtigh: ontrent een duim dik, en hebben een dikke, herde en bultige huit, en duizenden van beentjes, die zich bewegen. In het midden is eene opening, daer zy eenigh voetſel doortrekken, om te leven. By ſtil weer kruipen zy in zee: maer by hart weer kleven zy elders aen, om van de baren niet op 't lant geſlingert te worden.

Sy worden niet, noch hebben eenig gebruik van ſpijze of artzenye; maer worden meeſt, als iets raers, bezien.

Zee-krabben.

De zee-krabben zijn ontrent een ſpan groot, ſchoon van kleure, met geelachtige en zeer aerdigh geſpikkelde ſchilden, en van achteren groenachtigh. Sy hebben drie purpere ronde vlakken, daer witte ringetjes om zijn. De ſcheeren zijn aen het lijf uit den geelen, en dan wit, en voor aen ſchoon en hoogh purper, met ſcherpe klauwen, daer zy vinnigh mee houden en geweldigh vaſt knijpen. d'Oogen ſtaen op pennetjes, wel een vinger breet uit het hooft.

Daer zijn blaeuwe krabben, welker zommige anderhalve voet groot, en zeer ſchoon van kleur zijn: want het ſchilt is purperachtigh met witte vlakjes doorzaeit, die allengs in flaeu verdwijnen, als of s'er op geſchildert waren. De ſchaeren zijn ſchoon blaeuw van kleur, en na't lijf toe purperachtig. Het ſchildt is voor mee, als de voornoemde krabben, getakt. d'Oogen ſtaen ook op kleine puntjes, wel een vinger lang uit het hooft. De voorſte ſcheeren hebben zeer ſcherpe takken en klaeuwen: dies zy met voorzichtigheit moeten aengetaſt worden. Sy worden in het zout water gevangen, en zijn vol van ſmakelijke viſch.

Daer is ook een ſoort van krabben, ſnel in 't loopen, en wat kleinder als de andere: zy hebben ook d'oogen op twee pennen, die meer als twee vinger breet hoogh zijn. In het loopen zetten zy die om hoogh, om beter van haer te zien. Anders leggen zy die achter twee pennen neer, die zy aen ieder zijde hebben, onder dun en boven wat dikker, om die te bewaren.

Het ſchilt op het lijf is gewolkt als gemarmert. De ſcheeren en poten zijn purper van kleur en aerdigh getakt. Achter hebben zy als twee ronde blauwe ſchiltjes, die met geelachtige kantjes bezet zijn. De viſch is goet en zoet van ſmaek. Men vind'er op eenige plaetſen, die heel groot zijn, en veel viſch in hebben.

Daer is een ſoort van zee-krabben, van de groote, als de blauwe krabben: hoewel men die lichtelijk aen de kleu-

re en de ſmake onderſcheiden kan: want de ſchilden trekken na den groene, en de ſcharen zijn rootachtigh. De oogen ſtaen wel een vinger breet, op pennetjes, uit het hooft. Het ſchildt is voor aen aerdigh, als een handt, vervolgens getakt.

Dit ſlagh van krabben is het beſte, dat in gantſch Indien gevonden wort: want zy zitten vol witte, ſchoone en ſmakelijke viſch.

Men vint'er, op zommige plaetſen, zulke groote krabben, die, al wat zy met de ſcheeren vaſt krijgen, te pletteren drukken.

De krabben en alle ſchulpviſſchen zijn beſt met de volle maen.

Zommigen verkruipen haer eenigen tijt van 't jaer in d'aerde, en veranderen van ſchilt. Sy leggen zoo lang naekt in d'aerde, daer zy haer dicht verſtopt hebben, ter tijt toe zy weer een ſchilt gekregen hebben.

Men houdt alle d'Indiaenſe krabben voor beter van viſch, als de vaderlantſe.

Moſſelen en *Oeſters.*

Men heeft'er moſſelen van de groote, als onze Zee- of Vlie-lantſe moſſelen: hoewel doorgaens grooter. Zijn binnen en buiten bruin, en evenwel vol ſchoone en witte viſch. Sy worden gekookt, en op een ſelve wijſe met ſauſe, als hier te lande, gegeten; en ſmaken ook byna eveneens.

De ſteert-moſſelen zijn van groote, als d'onze, en een weinigh groenachtigh, en ook goet om t'eeten. Na het open end hebben zy twee ſcherpe horentjes, en na het toe-end een bleekachtige ſteert, die, op den grondt, aen het een of ander aerdtrijk, vaſt in den modder zit, en die zy uit en in kunnen rekken, na het water waſt of valt.

De St. Jakobs ſchulpen worden'er als moſſelen gekookt, en zijn ook bykans van viſch en ſmaek als moſſelen.

Daer zijn verſcheiden ſlagh van oeſters, en zommige, die grooter zijn, zitten aen de klippen: andere groeien aen de wortelen en takken van de boomen, die met laegh water droogh ſtaen, en dan afgenomen worden, en anders onder water ſtaen. Sy zijn alle zoo zoet en aengenaem van ſmaek, als men zou mogen begeeren. Sy worden met ſpeceryen geſtooft, en ook rau met lamoen-zap en peper en zout gegeten. Men gaet bywijle, met een limoen in de zak, na buiten, en eet'er zoo veel en verſch, als iemant begeert.

Purper-ſlekken.

De purper-ſlekken worden overal, aen de eilantjes tegen over Batavia, gevonden. De hoornen zien uit den geelen, en zijn zeer groot, als een citroen, en hebben aen het toeeind aerdige krullen. In deze hoornen zit een groote ſlek, die dik, vet, geel van kleur, en met nette zwarte ſtreepjes verciert is. De ſlek wort gekookt en als alikruiken gegeten: maer valt vry hert van vleeſch, en is evenwel by de Sineſen zeer begeert. Binnen in de ſlek is een purpere verf, die tot verſcheide zaken kan gebruikt worden, als om te verwen, en roode inkt van te maken.

De Sineſen weten deze hoornen zeer gladt te polijſten: en houden die, als ook de ſlekken, in groote waerdye.

Men heeft'er groenachtige hoorntjes, met zwarte ſtipjes en ſtrepen, zien aen den mont uit den roode, zijn van binnen wit, en hebben de groote van een klein kints hooft. De ſlek, die van binnen inzit, is zoo bont van kleur, als de hoorentjes. Sy worden als alikruiken gegeten, en ſmaken wel

Men heeft'er noch een ander cierlijk gedraeit hoorentje, bleek root van kleur, met wit gemarmert, dat root in een verſmelt. Het is zoo groot als een gemeene oranje-appel. De ſlek is ook bont, wit, en root, als het hoorentje, gekleurt, en wordt gegeten als alikruiken: maer is wat hertachtigh van vis, en zwaer te verteren.

Quallen.

De quallen is een levendigh zeegewas: hoewel men niet zeggen kan, dat het viſch of vleeſch is: noch been noch graet: noch hooft noch ſtaert, noch ingewant heeft: maer het is een lillende ſtof, als kout kalfs-zop of ſterreſchotſel.

Zy zijn ontrent zoo groot als een tafelbort, en ook kleinder. Zy hebben rontom aen d'einden heel nette purpere

pere kantjes, die zy in het zwemmen bewegen, en zich daer mee voortzetten, en laten de reſt nadrijven, dat uit lellen beſtaet. In het midden zit iet, dat in de groote als witachtigh, en in de kleinſte blaeuwachtigh is: daer miſſchien al hun leven en kracht in beſtaet.

Wanneer zy op het landt drijven, vervallen zy voort, en gaen lichtelijk van malkanderen, en worden tot niet.

Zy dienen nergens toe. De Sineſen alleenlijk branden daer arak af, die zeer heet en ongezont is, en den bloetloop, zweering der longen, bloetſpouwen, tering, en eindelijk de doot veroorzaekt. Wanneer zy het bloot vel van eene menſch, in het zwemmen, aenraken, dan branden zy het byna als vuur: daer op kleine blaren volgen. Waer uit hun brandende hitte te beſpeuren is.

Doraden.

De Doraden worden by eenigen ook zeebraeſſems genoemt, en is een ſlagh van dolfijns en tonijnen. Sy hebben op den rugh lange ſpitſe vinnen, en een groote ſteert met takken. Onder het lijf ſtaen drie vinnen: welker laeſte haer uit de ſteert loopt. Zommige zijn wel vijf voeten lang, en meer breet als dik.

Zy ſmaken beſt gezouten en gedrooght: maer zijn hert van viſch en leggen lang in de mage. Sy worden veeltijts met de hoek gevangen: en zijn, om hare groote ſnelheit, niet wel met de harpoen te vangen.

Sy zwemmen zoo ſnel, dat geen ſchip met volle zeilen haer ontzeilen kan. Sy ſpringen bywijlen vijf en zes voeten hoogh uit het water, na de vliegende viſſchen, en, als zy gevangen worden, zomtijts over het ſchip hene.

Roggen.

Men heeft, in d'Indiſche geweſten, geweldige groote roggen; ja eenige zoo groot als een tafel, aen welker een meer als veertigh menſchen genoegh t'eeten hebben. Sy hebben een lange ſteert, dat ijzelijk om te zien is: maer zijn van kleure als onze roggen.

Het gebeente is kraekbeenigh en de viſch ſmaekt byna als die van de vaderlantſe roggen: doch valt, om hare grote, wel zoo grof van viſch. De vinnen zijn groot en trekken na den purperen.

Met de ſtacchel van een rogh de baſt van eenen boom opgekrabt, zal de boom uitgaen.

De jonge roggen zijn beter als d'oude, die hert t'eeten en verteeren zijn.

Alle geſchobde viſch ſchiet kuit; maer de gladde, zonder ſchobben, werpt levendige jongen.

Indiaenſe en Javaenſe vogels en viervoetige dieren.

Vogel Emeu of *Kaſuaris.*

Op d'eilanden Sumatra, Banda, en andere nabygele Molukſe eilanden, houdt zeker vogel, die by d'inwoonders *Emeu* of *Eme*, en anders gemeenelijk by ons *Kaſuaris* genoemt wort.

Hy gaet ſtatigh, met opgerechten hals en hooft, en is dan ontrent vijf voeten hoogh: maer heeft in de lengte, van de borſt tot de ſteert, drie voeten. Het hooft is, na de groote des lichaems, zeer klein, glat, en zwartachtigh blaeu van kleur.

Voor aen den hals hangen twee rootachtige vellige lellen.

D'oogen zijn groot, en ſtaen brandende en wilt in't hooft. Achter die ſtaen kleine en bloote oorgaten.

Een weinigh boven het ſcherp van de bek ſtaen twee gaten, in plaetſe van neusgaten. Uit het midden van de bek ſchiet, tot aen den kruin des hoofts, een herde, rootachtige en blauachtige of donker geelachtige ſchilt of ſchulp: die inzonderheit het mannetje heeft.

Sy zijn hoogh, dik en grof van beenen, die als met bruin-geele eeltige ſchorzen bedekt zijn. De voeten en tenen zijn ook dik en hert, ſchobbigh en zonder ſpooren: maer voor ſtaen drie lange en hoornige klaeuwen: waer in deze vogel van den ſtruisvogel verſchilt: dewijl hy voor en achter geen gekloofde voeten heeft, als de ſtruis.

Hy is naby gantſch met pennen, of liever met pluimen, bedekt, die donker-

ker-rooten zwart zijn. Die op de borst en dyen zitten, schieten altijt twee en twee uit een selve klein bultje: maer die de steert maken, zijn langer en herder dan d'andere, en zoo wonderlijk gevormeert, dat de huit, van verre aen te zien, niet met pluimen; maer met een hairige vilt alleenlijk schijnt bedekt te zijn.

Onder de pluimen, die de zijden bedekken, zitten vleugels, of liever scherpe pennen verborgen, die om te loopen dienen, in plaetse van een zeil, en niet om te vliegen. Dies deze vogel zich naulix van d'aerde kan opheffen: waerom men hem ook onder de vogels niet kan rekenen.

Deze vogel is zeer gulzigh in het eeten, slikt alles in wat hem voorkomt, tot yzer en stael toe: ook gloejende koolen. Al het welk hem weder afgaet als het ingeslokt is. Ja hy werpt het bywijle, na verloop van een jaer, onverteert weer uit. Anders eet hy ook groente.

Sijne sterkte bestaet niet in de bek; maer in de voeten: want hy is zeer snel en sterk in het loopen: en kan geen man hem achterhalen.

Wanneer hy boos is of hem iemant te na komt, dan slaet hy met de dikke voeten achter en ter zyden uit, als een paert.

Hy leit groenachtige eyeren op de aerde, in eenige ruighten, die veel kleinder en dunder als hoender-eyeren, en doorgaens met donker groene bultjes verçiert zijn. De doier wort by de inwoonders gegeten.

Hy heeft gene tonge noch steert.

Vliegende Katten.

Onder het geslaght der vleermuizen magh met recht gestelt worden, een zeker soort, die van zommige niet oneigentlijk *vliegende Katten* genoemt worden: naerdien zy in groote kop, steert, lijf en alles, byna met de katten over een komen. Zy verschillen evenwel geheellijk vande vleermuisen: want in plaetse de vleermuizen aen een haek hangen, zoo hangen deze katten aen de klaeuwen, en bedekken zich

zich met hunne vellige vleugels: waer over zy geen levend beest gelijken: maer niet anders als of'er een zakje hing. Het hair is doorgaens uit den bruinen rosachtigh: maer op den rugh zwart. Zy hebben van de voorste pooten tot d'achterste, aen ieder zyde, een vel, dat van buiten dun met hair bekleet is; door wiens middel en hulpe zy vliegen, en stieren zich met de steert te recht.

Men heeft'er ook een soort als apen, en gevleugelt als deze katten. Zy hebben scherpe tanden en klaeuwen, en een zeer snel en levendigh gezicht.

Wanneer zy gevangen zijn, zien zy geweldigh wilt en leelijk uit d'oogen.

Jagervogel.

Op eenige plaetsen in Indien vindt men zekeren vogel, Jager-vogel genoemt. Het lijf en de borst is hem gantsch zwart, en de steert wat meer uit den graeuwen. De kop is veerloos en bruingeel. Onder de kin hangt een lel, even als in de kalkoenen. De bek is met kringen bezet, misselijk van gestalte, en dubbelt: want boven uit de bek schiet als noch een hoorn uit.

Men rekent hunne jaren na de kringen, die zy op de bek hebben: want alle jaren komt'er een by, als op de hoornen van een os Zy zijn'er zeer schaers: waerom zy zeer dier verkocht worden, als'er eenige gevangen zijn.

Dronte of *Dodaers.*

Op het eilant Mauritius inzonderheit, houdt zeker vogel van een wonderlijke gestalte, *Dronte*, en by d'onzen *Dodaers* genoemt. Hy is van groote tusschen een vogel-struis en Indische hoen: en verschilt in gestalte, en komt ten deele daer mee over-een, ten aenzien van de veeren, pluimen en staert.

Hy heeft een groot en wanstaltigh hooft met een vel bedekt, en verbeelt dat van een koekoek. d'Oogen zijn groot en zwart, de hals krom, vet, en steekt voor uit. De bek is boven mate lang, sterk en blaeuwachtigh wit: behalve d'einden: waer van d'onderste zwartachtigh, en bovenste geelachtig zijn, en beide spits en krom. Hy spert den bek leelijk en zeer wijt open, is ront en vet van lijf, dat met zachte en graeuwe pluimen, als die van den struisvogel, bedekt is. De buik en aers is dik, die byna op d'aerde hangt: waerom, en van wegen hunnen loomen gang, deez vogel Dodaers by d'onzen genoemt wort.

Aen beide zijden zitten eenige kleine pluymige pennen, in plaetse van vleugels, uit den gelen witachtigh, en achter aen den stuit, in plaetse van de steert, vijf gekrulde penne-veeren van een zelve kleure.

De beenen zijn geelachtigh en dik; maer zeer kort: doch met vier vaste en lange pooten.

Deze vogel is langzaem van gang en dom, en laet zich lichtelijk vangen.

Het vleesch, inzonderheit dat van den borst, is vet en eetbaer. Hy is zoo zwaer, dat hondert menschen aen drie of vier Dronten genoegh t'eeten hebben.

Het vleesch van d'ouden is, zoo niet gaer gekookt is, zwaer om te verteeren. Het wort ook ingezouten.

Veeltijts hebben zy een grooten en herden steen in de mage, die holachtigh en evenwel hart is.

Perkietjes.

De perkietjes zijn ontrent zoo groot als een spreeuw, schoon groen van kleur. De bek is geel, en rontom schoon root. De hals is root met groen gemengt, en de vleugels voor aen schoon geel.

Zy onthouden zich met grote meenighte t'zamen in dichte bosschen, en maken een geweldigh gekrijt en getjilp, als zy eenen mensch of iemant vernemen. Zy zijn licht tam te maken, en wel en volkomen te leeren spreken. Men heeft'er verscheide geslaghten, die alle zeer schoon van kleur zijn, en kunnen spreken leeren: maer de nevensgaende afgemaelde zijn wel de fraeiste en meeste gewilt.

Martijntjes.

De Martijntjes zijn byna zoo groot als een exter, gantsch zwert van kleur; maer geel van bek. Zy hebben ook achter aen het hooft een geel kapje; als

als mede aen de zyde van 't hooft. In het midden van de vleugels zijn de veren spierwit. De pooten zien uit den geelen, en hebben sterke en kromme klaeuwen.

De Javanen houden veel van dezen vogel, maken hem tam, en leeren hem fluiten en spreken. Zy spreken met een grove stem, en zoo duidelijk als een mensch.

Men heeft'er noch een geslaght van dien zelven aert, die wat kleinder vallen. Zy worden gantsch Indien doorgevonden, en eeten rijs, papayen en andere groene boomvruchten.

Kraeyen.

De krayen zijn'er byna van fatsoen, als tussen d'oyevaer en reiger, en bleek blaeuachtigh van kleur. De kop en het midden van den hals is wat bruinder, en de steert wat meer gekrult, en de bek spits. Zy onthouden zich meest in de wildernissen, en vliegen geweldigh wijt: ja men zeit zy al heel uit Indien over in Europe heen vliegen, en met zulken orde, dat zy altijt eenen leitsman volgen, die dan bywijle verandert en achter aen vlieght.

Vogel Rubus.

De vogel *Rubus* is ontrent van de groote als een spreeuw. Hy heeft een blaeuwe bek en beenen, en een rooden rugh en steert, en witte en zwarte vleugels. Op het hooft is hy groen. Achter in de steert zitten twee lange veeren: waer door hy van verre wel een paradijs-vogel gelijkt.

Vleermuizen.

In Indien zijn op verscheide plaetsen ongemeene groote vleermuizen, en van de groote als katten.

Op Java zijn ook gemeene vleermuizen, van de groote als een duif, die in de bosschen houden, en van de Javanen voor een groote lekkernye gehouden worden.

Zy komen des nachts bywijle in de kamers, indien de vensters om de hitte open gelaten zijn, en bijten in de voeten der genen, die slapen, en trekken'er een

een groote menighte bloets uit: hoewel met grooter schrik, als gevaer.

Gwira.

De vogel Gwira is van tweederlei slagh, en beide wit, met bruine veeren geschakeert. d'Een heeft een rooden buik, en d'ander een blaeuwe steert, met een lange veder daer in: het welk in het vliegen vreemt om te zien is.

Poero.

Poero is een lang en smal veugeltje, niet dik, en, met de steert en bek, meer als een span langh. De bek is lang en kromachtigh, en de steert als die van de vogel Guira. Het heeft blaeuachtige veeren, met geel gemerkt, en kleine pootjes. Het leeft by mieren.

Krop-vogels.

Men vind op Java ook kropvogels, van fatsoen als een gans: maer veel grooter. Zy hebben onder aen de bek een groote krop hangen, die zy in en uit kunnen trekken, en daer in, in het visschen, veel visch verbergen. Zy hebben toevoeten als de zwanen, om de visschen te kunnen nazetten, en een krommen hoek voor aen de bek, daer zy dezelven wel vast mee kunnen vatten.

Zy zitten in de ruighten, en loeren op de visch met zulken yver, dat zy temets, eer zy het weten, gevangen zijn. Zy zijn zeer happigh na aes, en slokken levendige oesters in. Als die dan in de krop beginnen te gapen, zoo spuwen zy die uit, en halen'er de visch uit.

Zy konnen een lelijk geluit maken, en houden veel op het eilandt Dingding.

Eenden.

Overal door gantsch Indien worden eenden met groote menighte gevonden, en verschillen weinigh in grote en smaek van de hierlantse eenden. Zy zijn bruinachtigh geel van kleur, zwart van bek en pooten, hebben een kuif op het hooft, en een dikken buik. En gelijk de Westindische eenden de borst en krop om laegh hangt, zoo gaen deze ten tegendele by na met den borst recht op, als de pinguwijns, en schijnen van verre of zy kleine dwergjes waren.

d'Eenden willen in Indien niet wel aen het broeien, ter oorzake misschien van d'overgroote hitte, die in het broeien zeer lastigh valt. Dies is men genootzaekt, d'eyeren onder de hoenders te leggen, of in d'ovens en peerden-mist uit te broeien.

Het vleesch van de welgevoede is niet ongezont.

Wijtbekken.

De wijtbekken zijn alzoo van wege hunne wijde bek genoemt, die hen heel onder het oogh heen komt, en hebben naulix de groote van eene duif. Zy zijn vael van kleur, zwart van vleugels, en om d'oogen en onder de bek wat witachtigh.

Zy vliegen met menighte in 't wilt, en worden ook veel gevangen en dagelix te Batavia aen de markt te koop gebraght en verkocht: want zy hebben zeer schoon en goet vleesch.

Strantloopers.

De strantlooper is een geslaght van snippen, en van groote, als onze houtsnippen. Zy hebben groenachtige gele veeren, met zwart doormengt: en worden daghelix te Batavia aen de merkt gebraght en verkocht. Men eet hen gebraden en gezoden, en smaken byna als houtsnippen.

Tortelduiven.

De tortelduiven zijn wat kleinder als d'onze, en geelachtigh graeu van kleur. Zy hebben een zwart slaghveeren in de vleugels, en een zwarte steert met witte veeren gemengt, en zijn onder den hals wat helderder van kleur. De borst is wat rootachtigh.

Zy onthouden zich met groote menighte ontrent de rijsvelden, en hebben vet en goet smakelijk veesch, als het gebraden is.

Gansen.

d'Oostindische gansen zijn veel fraeier en grooter als d'onzen, en zwijmen wat meer na de zwanen: want zy hebben veel langer hals als de hier-

lantſe. De bek is zwart en de hals een weinigh na den gelen trekkende. De rugh, vleugel's, bouten en ſteert, zijn donker graeu, met wat lichter veeren gemengt: anders is het onderlijf wit. De ſtem of geluit is wat heeſcher, als die van onze ganſen: maer verſchillen in ſmaek van vleeſch, en aert weinigh van elkandre. Ook zijn de pooten root.

Men heeft'er wilde, die op de rivieren houden, en ook tamme, die in huis opgefokt worden.

Roof-vogelen.

Men heeft op verſcheide plaetſen van Indien vele ſtoute roof-vogels, als arenden, havicken, ſperwers, en veel ander diergelijk ſlagh: en inzonderheit groote kiekedieven, die veel quaets doen, niet alleenlijk onder het wilt gevogelt, en boven al op korhoenders en patrijzen: maer zelf op de huishoenders en kuikens, daer zy zeer heet na zijn: doch de hoenders, die haren vyant wel kennen, maken, zoo gau als zy hem zien, een yzelijk geſchreeuw: waer op alle de kuikens komen loopen, en haer verkruipen, zoo als zy beſt konnen. Daer zijn'er, die zoo groot en ſtout zijn, dat zy een jong verkentje in de klaeuwen vatten, en daer mee deur kunnen gaen, en in het boſch of op de klippen, daer zy zich meeſt onthouden, verſcheuren.

Men heeft'er ook een ſoort, die zich met uitgeſpanne wieken, in de lucht weten op te houden, en op de windt zweven, zonder de wieken te verroeren: maer ſtieren zich met de ſteert, na hun believen, te recht.

Onder alle deze roofvogels, munt in ſnelheit zeker ſperwer uit, dien de Sineſen *Jin* noemen. Hy is groenachtigh bruin op den rugh, en van borſt wat wit'er. Heeft rootachtige ſnelle oogen en een geelachtige bek, met een kromme en ſcherpe haek. De pooten zijn ook geel, en met ſcherpe en lange klaeuwen gewapent, daer zy de wapenloze veugeltjes mee vervolgen en in de lucht vatten: ja zelfs tot in de huizen, en tot by en aen de menſchen.

Kokoy.

Kokoy is een geſlaght van reigers: maer veel ſchoonder als de hierlantſe. Sy zijn voor geel en achter groen. Op het hooft zit eenen pluim van ſchoone veeren, die langs den hals afhangen. Daer is weinigh vleeſch aen. De jongen hebben geen onſmakelijk vleeſch: maer d'ouden taei, viſſigh, en gantſch niet aengenaem.

Kolibry.

Kolibry is het kleinſte vogeltje, voor zoo veel men weet, dat gevonden kan worden. Het is ontrent zoo groot als een keever. Het heeft een ſcherp bekje, dat niet dikker als een groote naelt is, daer mee het zijn voetſel uit de bloemen zuight: hoewel zommige zeggen, dat het meeſt van den dauw leeft.

Het heeft een byzondere ſchoone kleur, als de regenboogh, of als de vleugels van duiven of eenden, en krijght, zoo dikwils als men het aenroert, een andere kleur.

Het maekt zeer behendigh een vaſt en ſchoon neſje, van vaſte ſtoffe, onder een tak van een oranje- of limoen- of katoen-boom, tegen het zuide: om niet alleenlijk van het gezicht, maer ook van de Noorde wint bevrijt te zijn. Het leit eyeren als erten.

Noch is'er een ander ſlagh; hoewel zoo fraei niet, dat ſchoon zingt, en naulix vier en twintigh aeſen weeght. Men kan dit klein beesje naulix hooren vliegen: want het maekt een geluit als een draei wint. Men vangt het tuſſchen de handen en onder de hoet, als de pennevogels of witjes.

Vogels als lijſters, of *Quakkels*.

In de boſſchen van Java vliegen by ſcholen vogels, als lyſters, en zijn van de groote als duiven: maer in de kleure onzen quakkels zeer gelijk: doch hebben een weinigh langer bek, en geven ook by tijden een geluit, als de quakkel gemenelijk doet: hoewel het van de ſtemme en het geluit des quakkels zeer verſcheiden is, en gelijkt beter na het vervaerlijk geluit, dat de pittoors hier te lande maken.

Deze

Deze vogel is zoo kout van natuur, dat, wanneer hy, in de kou geſloten zijnde, niet in de zon gezet, en onder hem zant in de kou geſtrooit wordt, machteloos wort, en gevaer loopt van te ſterven: waerom hy des nachts, en by zonnen ondergang, zich in de ſtammen van de boomen in malkanderen rolt, en met zijne vederen bedekt. Maer wanneer de zon opgaet, dan zingt hy aenſtonts, en kan zijn geluit eenige ſchreden verre gehoort worden. Dies deze vogel te recht met zijn geluit voor een morgen-wekker dienen kan, om iemant vroegh, met zonnen opgang, op te wekken.

Quakkels.

De quakkels zijn'er byna van grote als d'onze, hebben op den rugh bruine, en aen den borſt blaeuwachtige veeren. Het overigh lijf is met bruine veeren gedekt. De bek is geel en de pooten voor met drie klaeuwen, en achter met een bezet.

Zy quakken niet, noch geven geen geluit: maer worden alleenlijk voor de keuken gevangen. Het vleeſch ſmaekt lekker en goet.

Rijsvogels.

Rijsvogels zijn van de groote, als een hoen; maer wat langer op de beenen, en hebben heel lange klaeuwen, en bruine veeren op het lijf, en een root kopje. Zy eeten gaerne rijs, daer zy ook by d'onzen den naem van voeren, en ſmaeken lekker, byzonder alſſe gebraden zijn.

Feſanten.

Men vint ook op verſcheide plaetſen van Indien feſanten. De ſteert is lang en ſpits. Het vleeſch ſmaekt gebraden lekker. Zommige zijn ſpierwit voor op den borſt, en om d'oogen.

Pennevogels.

Pennevogels zijn'er met menighte, en van verſcheide kleure en groote. Zy hebben voor een lange bek, die zy opkrullen, en, als zy willen, uitdoen, om hun voetſel uit de bloemen te zuigen. Eenige zijn wonder ſchoon van kleur, en met blaeu, wit en zoo hoogh root geſchakeert, dat geen ſchilder met de penceel zoodanigh die zou kunnen vertoonen.

Zy zijn ontrent, met uitgeſlage vleugels, een hantbreet groot. Andere hebben grooter vleugels en een dik lijf, en voor twee pluimtjes op de kop.

Houtduiven.

De houtduiven zijn ontrent van de groote, als onze tamme duiven, en op den rugh bruin geſpikkelt. De buik is wit, de borſt purperachtigh, en de pooten rootachtigh. Zy zwijmen wonder wel in fatſoen na de tortelduiven, en korrekotten, als onze duiven. Zy onthouden zich in dichte boſſchen, en worden zeer, om hun goet en vet vleeſch, begeert.

Zommige houden hen in hokken, en maken die zoo half tam. Sy paren dan ook, en teelen voort.

De meeſte ſpijze is rijs.

Lory.

De Lorys zijn ontrent zoo groot als de papegayen, die men in Neerlandt ziet: maer geweldigh wonder ſchoon en hoogh van kleur: want de borſt is hoogh ront, en de krop met gele veren doormengt. De vleugels zijn ſchoon groen, en het hooft boven blinkend zwart, en de bek geel.

Gene vogels zijn'er, daer d'Indianen meer van houden: want zy geven bywijle voor eenen dertigh rijxdaelders. Zommige leeren zeer duidelijk verſcheide talen ſpreken.

Zy zijn ongemeen makentam, en vliegen de menſchen op ſtraet na.

Men vint'er verſcheide ſoorten, die groote en lange ſteerten hebben, en eenige van drie vierendeel ellen lang, die men Indiſche ravens en Kakkataus noemt. De buik is geel en de rugh blaeu.

Men heeft'er ook ſpierwitte, met een geele kuif op de kop, die zy, wanneerze boos zijn, recht over eind weten te zetten.

Daer zijn ook zekere vogels, als onze exters of lijſters van groote en geſtalte, die veel duidelijker en netter eens menſchen ſtem nabootſen, als een pape-

papegay; hoewel veeltijts met een ontijdigh en ongeregelt gekakel.

Zy zijn blaeu van veren en met donker blaeuwe en asverwige stippen of plekjes gespikkelt: maer hebben aen den hals een gele kuif en het hooft met zwarte en zachte veeren, als fluweel, bezet.

Geelvinck.

De geelvinken zijn'er ontrent zoo groot, als een leeuwerk, hebben een geel en dik bekje en roode pooten. De veeren zijn bleek geel, en met graeu aerdigh geschakeert. Zy houden met groote menighte by malkanderen in de bosschen en wildernissen, en worden met het net gevangen en daghelix te Batavia overvloedigh veel op de merkt te koop gebraght. Het gebraden vleesch is lekker, en smaekt byna als dat van vinken.

Rijsmossen.

De rijs-mossen zijn ontrent van de groote, als onze mossen, en ook vaelachtigh van kleur: maer hebben een korten en dikken bek, en na de steert eenige zwarte veeren, en het onderlijf witte, met blaeuwe pooten.

Zy vliegen met duizenden t'zamen, en doen groote schaden in de rijsvelden, als de rijs aen het rijpen is: waerom d'inwoonders genootzaekt zijn molokken en andere dingen te maken, om hen te verdrijven, of zelfs het gewas te bewaken. Zy worden gebraden gegeten.

Perkietjes of *Peroket.*

De Perkietjes, of eigentlijk Peroketten, zijn zoo groot als leeuwerken, en schoon groen van kop en vleugels, en onder de vleugels op den rugh root, met een helder groene borst en schoon gekleurt kort steertje.

Zy vliegen met menighte in de digte bosschen: maer zijn tenger van aert: waerom men dezelve zeer naeu moet wachten. Dit slagh spreekt niet: maer wort alleenlijk om de schoone pluimen gehouden. Zy leven by rijs en andere boomvruchten.

Alle perkietjes, papegayen en andere vogels van dien aert, doen groote schade aen de vruchten en rijsvelden.

Hoenders.

De hoenders zijn wit en fraei van kleur en veeren: hebben een bloetroot kammetje en baert, met een lange en roode steert, en aen de voeten eenige veeren. Zy vallen klein, en ruim zoo groot als Nederlantsche duiven: maer zijn vol moet en trots na hare grote. Het vleesch is goet van smaek. Deze zijn eigentlijk Siamse hoenders, en uit Siam na Batavia overgebraght.

Men vind'er ook hoenders met zwarte veeren, zwarte beenen en zwart vleesch, dat evenwel goet van smaek is, en voor de zieken zeer gezont gehouden wordt. Zy worden meer om vermaek als profijt gehouden.

Eenige hebben hair in plaetse van veeren. Andere hebben de veeren verkeert staen, en averrechts gekrult; want zy staen, in plaetse van na achteren, en na het lijf toe, na voore, en van het lijf af.

Reigers.

Ontrent Batavia onthouden zich vele reigers: als ook in andere gewesten van Indiën, daer laegh en waterachtigh landt is. Zy zijn van groote ontrent als een Neerlantsche reiger, en graeuachtigh van kleur: hebben lange veeren en zwarte vleugels.

Wel onthouden de reigers zich altijt ontrent en aen de kant van het water, daer zy met de lange beenen ingaen en hun aes zoeken: maer nestelen op de boomen.

Het vleesch smaekt wat taei en vischachtigh.

Springers.

De vogels, Springers, zijn alzoo by d'onzen genoemt; dewijl zy geduurig van d'eene tak op d'andere springen. Zy zijn van groote als een lijster, en fluiten ook alzoo: hebben een zwert hooft, vleugels en steert: maer den borst en buik wit. Men vind'er veele te Batavia, die dezen vogel, om zijn byzonder geluit, by een keten aen het been vast houden, en met gekookte rijs voeden. Hy is licht tam te maken.

Bosch-

Boschduiven.

De Bosch-duiven zijn ontrent van fatsoen en groote, als de hierlandtsche duiven : maer schoonder van kleur: want de hals en borst is uit den groenen, en op het lijf en onder de steert is het purperachtigh, en de steert en vleugels blaeu, met witte kanten.

Zy onthouden zich met menighten in de wildernissen en dichte bosschen ontrent Batavia, en worden daghelix aen de merkt te koop gebraght.

Het vleesch is goet en niet onaengenaem van smaek, wanneer het gebraden wort.

Goutvinken.

De goutvinken hebben zeer aengename pluimen, en ontrent de groote van onze goutvinken. De bek is bleek root : de kop spierwit, en het boven lijf en de vleugels schoon blaeu, de buik root, en de steert donker blaeu. Zy vliegen met duizendenden binnen en buiten Batavia, en worden by d'inwoonders, om hunne schoonheit, in in kouwen gehouden. Zy eeten meest rijs.

Scorpioenen.

Men heeft te Batavia overvloedelijk veel grote scorpioenen, en eenigen een vierendeel lang. Daer zijn ook zeer veel kleine. Ja naulix kan men eenen steeen verroeren, of daer zitten eenige scorpioenen onder.

Sy onthouden zich in de hoeken, achter kisten en kasten, stoelen en banken, spiegels en schilderyen, en in de oude muuren.

De kleine zijn ontrent een vinger lang, en het lijf is zoo dik als een pen, en vol leetjes. De kleur is geelachtigh met bruine stipjes gespikkelt. Sy hebben voor twee scheeren met twee scherpe knijpers, en een lange steert, die zy meest opkrullen en op den rugh dragen. Aen het eind zit een scherpe, harde en vergiftige angel, daer zy mee steken.

Sy loopen op acht lange pooten, byna gelijk de kreeften.

De beete of steek van eenen scorpioen wort zeer vergiftigh en gevarelijk, ja doodelijk gehouden, zoo men die niet voort helpt: want in den tijt van weinige uuren wordt de gesteke perzoon een lijk.

Andere daer en tegen houden de bete of steke van eenen scorpioen daer te lande zoo vergiftigh niet, als in Italie of Spanje.

Een scorpioen doot gekneust en op de steke geleit, of in d'olie verdronken, en dan daer op geleit, trekt het vergif uit. Een schijf radijs op eenen scorpioen geleit, doot dien terstont.

Ter oorzake dit dier zoo vergiftigh en gevarelijk is, moet men het voorzichtelijk handelen : want men magh 'er naulix een spiegel of schildery, of iet anders, van de want af nemen, of een stoel of bank verzetten, zonder eerst te zien, of 'er gene scorpioenen achter zitten, om niet gestoken te worden.

Men zeidt, dat de mieren eenen scorpioen bywijle zoodanigh bezetten, en aen de pooten hangen, dat zy zich niet weten te bergen, noch verweren; waerom hy zich zelven met zijnen angel by de kop in doot steekt: en wort dan van de mieren weg gesleept.

Duizent-beenen.

De *Duizentbeenen* zijn ontrent vijf of zes duimen en meer lang, en eenige byna als een vinger dik, ros van kleur, vol leetjes en beenen : waerom die *Duizent-beenen* genoemt worden. Sy hebben twee knijpen, die zoo vergiftigh steken, als die van de scorpioenen: want hun vergif wordt mee zoodanigh krachtigh gehouden, als dat van de scorpioenen.

Hunne steke veroorzaekt zulken felle pijne, dat zy byna den mensch tot razens toe dol maekt : maer die wort, als de bete en steke van den scorpioen, met zijne olie genezen.

Sy onthouden zich mee, als de scorpioenen, overal in de hoeken, achter kisten en kasten, in de muuren en op vochtige plaetsen.

Hagedissen.

In Oost- en West-Indien heeft men ongemeen veel hagedissen van verscheiden groote, kleur en soorten.

Onder andere is op 't eilandt Java

en groote menighte van hagedissen, die niet langer als een voet zijn. Naulix kan men een voet in het gras neerzetten, of men ziet dit zeer vreesachtigh gedierte hier en daer opspringen.

Daer zijn'er, die groote en blinkende schobben op het lijf, en zulke glinsterende oogen hebben, datmen die in de zonne-schijn wel op een uur gaens zien kan. Anders zijn zy leelijk gesprenkelt, en doen iemant in het aenzien verschrikken.

Noch is'er een soort van huis-hagedissen, die veel kleinder als de velt-hagedissen, en bleekgroen van kleur zijn. Zy houden zich aen de zolders en aen de muuren van de huizen, en erneren zich met vliegen, spechten, muggen en mieren. Zy houden zich als onbeweegelijk, en als ofze aen de muuren geschildert waren, wanneer zy op dit ongedierte loeren, om het tot hun voetsel te gebruiken. Wanneer zy dan hun aes zien te bereiken, schieten zy schichtigh daer op toe, en vatten het.

De steert van eene hagedis groeit weer aen, wanneer die met een stok afgeslagen is.

Alhoewel deze hagedissen afschuwelijk van aenzien zijn, zoo doen zy evenwel den mensch geen quaet. Sy komen in de slaepkamers, en loopen den slapenden over het aengezicht, en maken hem, door zijne koude leden, wakker, zonder eenige schade te doen.

In de boschen van Java en in de poelen en slik: als ook in de holen en spelonken, houdt een zeker slagh van eene hagedis, of om beter te zeggen, een soort of geslaght van eenen landtkrokodil; dewijl hy meer te lande als in het water leeft, en wort eigentlijk by d'Indianen *Leguaen* genoemt.

Wat de gestalte belangt, daer in komt hy wonder wel met eenen krokodil overeen: maer is veel kleinder: want de grootste zijn niet boven vijf, of ten hooghsten zes voeten lang: daer een gemeene krokodil wel 15. 20. en meer voeten lang is: hoewel de Javanen zeggen, dat op de bergen wilde en grooter houden.

Dit dier heeft een rimpelige en leelijk groene schubbige huit: zoo dat men van het zien alleen vervaert zou worden. Het vleesch is evenwel spierwit, als dat van konijnen, en lekker van smaek.

De bek is wijt, de kop langachtigh, en de steert zoo lang, als het gantsch lichaem. Aen ieder voet zijn vier poten, die met scherpe en groote nagels gewapent zijn.

Vliegende hagedis of *gevleugelde draek.*

In de bosschen op het eilant Java houden zekere vliegende hagedissen of draken, by groote menighten. Sy hebben vier pooten, en een lange steert, na mate des lichaems, en de huit, met bonte plekken, zeer fraei gespikkelt.

Sy hebben vellige vleugels, als die van vleermuizen, die zy onder het vliegen opheffen: maer anders kan men dezelve, wanneer zy die by de zyden laten neerschieten, naulix zien.

Sy vliegen wel, te weten met gekruis en gesnor: maer kunnen het niet lang uithouden. Sy springen van den eenen boom op den ander, die ontrent twintigh of dertigh treden van elkanderen staen.

De Javanen houden deze hagedissen niet voor vergiftigh, en handelen die, gelijk ook andere hagedissen, met de handen zonder hinder en onbeschadight.

Aen de keel zitten van buiten twee gele blazen, die zy onder het vliegen opblazen, en in plaetse van een zeil gebruiken. Sy leven by vliegen, mieren en ander klein ongedierte: maer worden zelfs ook dikwils den grooten slangen tot aes en voetsel.

Kikvorschen.

Men heeft'er kikvorschen, ontrent zoo groot als hier te lande, donker geelachtigh en met bruine plekken op het lijf, als de hierlantse.

Dit slagh wort daghelix te Batavia op de merkt gebraght en verkoght, die de Sinesen en inboorlingen voor wat raers, en als wiltbraet houden: doch eeten niet als alleen d'achterste bouten.

Men

Men heeft op Java eenigen, van de groote als een konijn, die zeer lelijk en afschouwelijk zijn, en ook niet gegeeten worden. Deze konnen een geluit maken, als of'er een os bulkte, of koe brulde.

Vuurvliegen.

De vuur-vliegen worden alzoo by d'onzen genoemt, dewijl zy des avonts, wanneerze vliegen, als vuur branden, en zoo klaer lichten, dat men van verre zou meenen, zoo veel ontsteken lonten te zien: ja men zou daer by schrijven kunnen. Men vangtse des avonts, door middel van vuur of licht, daer zy tegen aen vliegen, en worden dan gegrepen. In de dooden vergaet het licht.

Sy zijn ontrent een duim breet en lang: hoewel op eenige plaetsen grooter. De kop is bruin, daer twee horentjes op uit steken, en de hals root. Sy hebben twee harde bruine vleugels, die zy in het vliegen oplichten, daer zich de dunne vleugels, daer zy mee vliegen, onder verbergen. In het vliegen ziet men eerst het licht, dat eenige vochtigheit is, die op de rugh, in een zwart blaesje, zit. In het loopen verbergen zy dit licht met de vleugelen, en kan dat dan niet gezien worden. Sy vliegen zonder eenigh geluit.

Sy houden in den regentijt met grote menighte in de bosschen en boomen, en leven van de bloemen der boomen.

Daer is verscheiden slagh.

Horselen.

De horselen is een boos en vinnigh ongedierte, en steken met een sterken angel zeer vergiftigh. Sy zijn ontrent twee vingeren breet en lang, bruinachtigh van kleur, en hebben in 't midden van 't lijf een gele streep.

Sy maken hunne nesten zeer aerdig aen de balken vast, als de wespen aen de takken van de boomen doen, en leggen daer in eyertjes, en broeijen met groote menighte uit.

Sy leven van verscheide boomvruchten en andere zappigheit. De dootgeslage geven een lelijke reuk van zich.

Kakkerlakken of *Kakalakkas.*

De kakkerlakken worden alzoo gebroken by d'onzen genoemt: want de rechte naem is *Kakalakkas*, gelijk de Portugesen hen noemen: dewijl zy eyeren leggen, die in kleur en gladdigheit het gemaekte lak verbeelden.

Sy zijn ontrent zoo groot als de horselen, en bruinachtigh van kleur, en hebben twee lange hoorens op het hooft. Sy konnen snel en rat loopen, en ook vliegen. Sy leven meest tot schade van de menschen.

Gene kisten of kasten, hoe dicht zy zijn, of zy graven van zelfs daer in. Het is wonderlijk hoe deze beesten in drooge koffers en kisten, daer niet als droogh wollen of linnen goet in is, zonder eenige eetwaren, evenwel het leven kunnen houden. Sy groeien ook in nieuwe en schoone scheepen, die uit het Vaderlant komen, onder weegs, inzonderheit als onder de liny alle luizen sterven, dan begint men deze dieren te vernemen, Op de weeromkomste, wanneer men onder de liny deur is, en d'onzen weer luizen krijgen, dan vergaen deze kakkerlakken allengs.

Wanneer zy op papier, linnen of laken zich neer zetten, dan eeten en knagen zy, als motten, die gantsch aen stukken: dies de kakkerlakken, als een schadelijk ongedierte, groote schade aen papieren, boeken en andere waren doen.

Jakalat.

Dit ongedierte laet niets onaengeraekt noch ongeschonden, inzonderheit in het onderste gedeelte der huizen. Dit geschiet door de vochtigheit en warmte des aertrijks, die beide verrotting veroorzaken. Hierom zijn de woonsteden in het bovenste gedeelte der huizen veel gezonder: dewijl die drooger zijn: gelijk die ook door deze beesten en mieren niet gequelt noch geplaeght worden.

Sprinkhanen.

Op Batavia is een soort van springhanen van ontrent een vinger lang, en zoo dik als een pen, met verscheide leetjes. Sy hebben zes beenen, en twee hoorentjes voor aen het hooft.

Men heeft'er springhanen van verscheide slagh en groote. Eenigen hebben een gelen buik, bruine vleugels en twee hoorens op het hooft. Sy kunnen geweldigh springen, door middel van twee lange en sterke beenen: waer van zy ook dien naem voeren. Sy vliegen te mets met menighte by malkanderen.

Noch is'er een ander slagh ontrent van dezelve gedaente, groen van kleur, en een vinger lang. Deze komen op eenige tijden in zommige landen, by heele zwermen, in zulke meenighte over, dat zy de lucht, als een wolk, verduisteren, en vallen met zulken menighte neer, dat het gantsche lant daer door bedorven, het aertrijk bedekt, en alles afgegeten wort: waer door menschen en beesten van honger sterven, of na andere plaetsen verhuizen moeten: gelijk in Tzina, en op het eilant Tajowan meermalen geschiet is.

Blaerbijters.

De blaerbijters zijn alzoo genoemt, van wegen het bijten der blaren op des menschen huit. Sy zijn van verscheiden slagh, groote en kleur, en ontrent zoo dik en lang als een vinger. Sy hebben groote oogen, en onthouden zich gaerne langs het water. In Wijnen Slachtmaent heeft men die te Batavia met groote menighte.

Schaerwevels.

De schaerwevels zijn alzoo genoemt, dewijl zy voor aen de kop een knijp als een schaer hebben, daer zy geweldigh mee knijpen, en wat zy gevat hebben, niet los laten, al zou men hun de kop aftrekken.

Daer zijn'er van verscheide groote en fatsoen, en zommige over de vijf duim lang, en bruin zwart van kleur. In het vliegen lichten zy hunne stijve schulpvleugels opwaerts, daer onder zy dunne vliezige vleugeltjes verbergen, om niet beschadight te worden, die zy bewegen, en daer mee vliegen.

Sy leven by groente van zommige boomen, die zy weten uit te kiezen.

Mieren.

Mieren zijn op Batavia en door gants Indien ongemeen veel van verscheide groote. Zommige zijn ruim een vinger lang, en ros en zwart van verruwe, met en zonder vleugelen. Zy doen groote schade aen koorn-vruchten en eetwaren, zoo ten platten lande, als in de huizen. Zy doorbijten, als een zeef, huis, kisten en kasten: en kan men niet voor haer verbergen, als dat in het water staet, of aen een terigh touw hangt. Anders dragen zy in eenen nacht weg al wat zy vinden.

Zy houden goede orde in het aenhalen: want een ledige mier zal altijt voor een belade wijken.

Bonte kevers.

De Bonte kevers onthouden zich veel in de tuinen en hoven ontrent Batavia. Zy zijn ontrent vijf duimen, met de hoorens, lang, die bruin van kleur, sterk en hoogh verheven staen.

Het lijf en de kop is geelachtigh: en de vleugelen zijn uit den groenen, met gele plekjes gespikkelt.

Zy vliegen door de lucht als de schaarwevels, zonder eenigh geluit, en leven by groente, als de springhanen.

Schrenkels.

De schrenkels worden alzoo by de onzen genoemt, van wegen hunne schrankelige gestalte des lichaems. Zy zijn over het lijf en de beenen bleekgroen van kleur, en hebben voor twee groote pooten, met schilden als kreeften. Het is byna een soort als springhanen, en leven ook by groente, als de springhanen: maer zy konnen niet vliegen, en ook niet ras loopen.

Onder de schrenkels magh zeker wanschepsel ook met recht gerekent worden: wiens kop en hals wonderen misselijk van gestalte, en het achterlijf dik en vet is: daer achter twee pennetjes uitkomen.

Voor staen twee pooten, met schilden van een vreemt fatsoen. Sy hebben twee vleugels; maer kunnen van wege de zwaerte des lichaems weinig vliegen.

Spinnekoppen.

Men heeft'er veelerlei slagh van spinnekoppen, en van verscheide grote. Zommige zijn over de vier duimen

men lang, en hebben dikke beenen.

Eenige hebben acht pooten, en een dik gespikkelt achter-lijf, en een ronde kop met twee bruine oogen. De bek is met twee scherpe haken gewapent, daer zy mee kunnen bijten. Sommige maken van deze haken tandestookertjes, die zy in gout zetten.

Luchs.

Luchs is een boosaerdigh en vinnig dier, van de groote als een hont, gelijk het daer na eenighzins lijkt, als ook na eene kat. Het is bruin rosachtigh gewolkt, met zwarte strepen, heeft een korte steert en heel zwarte ooren.

Het is boven mate snel, en leeft by den roof.

Sukotyro of *Sukoterio.*

Het dier Sukotyro, alzoo by de Sinesen genoemt, is wonderlijk en seltsaem van gestalte. Het is ontrent zoo groot als een os, heeft een snuit als een verken, twee lange ruwe ooren, en een lange, wanstaltige hairige steert, en twee misselijke oogen, die spits en om hoogh staen, en gantsch anders, als in andere dieren. Aen de zijde van het hooft, neffens d'oogen, staen twee lange hoorens of baktanden, die wat dunder als olifants-tanden zijn.

Het leeft by groente, en wort zelden gevangen.

De Jakhalzen, hier in de prent vertoont, zijn te vore op pag. 19 en 181. beschreven.

Bult-ossen.

Aen de kaep van Goeder Hope, en inzonderheit aen het eilant Madagascar, zijn eenige ossen, die een dikken bult op den schouder hebben, die niet als enkel vet is, dat d'inwoonders in plaetse van boter smelten, en eeten. Deze beesten hebben zoo veel niervet niet als andere. Eenigen krijgen twee en drie kalveren te gelijk.

Makaßerse vos.

De Makasserse vos is alzoo genoemt, dewijl hy veel op het eilandt Makasser hout en gevonden wort.

Hy heeft een ongemeene lange en opgerechte ruige steert, met platte voeten, lange nagels en korte ooren, gelijk hier na 't leven vertoont wert.

Apen en *Meerkatten.*

Daer zijn veelerlei slagh en soorten van apen en meerkatten, die ieder een byzonderen naem voeren. Zommige zijn heel klein: andere van middelbare groote: en zommige weer zoo groot, als een gemeene jongen van acht jaren: gelijk zulk een geweldige groote by mijnen tijt te Batavia was.

In vele plaetsen van Indien, daer de inwoonders gene beesten dooden, vermenighvuldigen zy geweldigh, en worden zoo tam, dat zy de menschen weinigh schroomen. Sy onthouden zich anders meest in de bosschen, daer zy by de vruchten leven.

Eenigen zien uit den groenen, hebben een lange baert en wijnbraeuwen, als d'oude mannetjes: het welk wonder vreemt om te zien is.

Onder andere is'er ook een slagh, die d'Indianen *Cikatik* noemen, die een zeer lange en rouwe steert hebben: waerom zy van zommige, hoewel t'onrecht, een vos genoemt worden, zoo ten aenzien van het fatsoen, als om de kleur.

Ook is'er een soort, *Sarogose* genoemt, met een lange steert, die zy altijt recht om hoogh dragen.

Andere worden by d'onzen doodshoofden genoemt; dewijl zy zeer wit bleek en doots van aengezicht uitzien.

De *Surikatjes* zijn ontrent van grote en fatsoen als een eekhorentje, en geelachtigh vael van kleur. Sy hebben korte en ronde ooren, groote oogen, en een lange en ruuwe steert, die grooter als het gantsche beest schijnt. Sy konnen geweldigh verre van den eenen boom en tak tot op d'andere springen, zonder oit te missen: want zy stieren zich met de steert te recht, en schijnen dan als te vliegen.

Men heeft'er een zeker slagh van meerkatten of apen, dat gantsch niet quaetaerdigh is, en van de groote als een

een rat: maer hebben een lange fteert, die zy veeltijts recht op dragen.

Sy zijn groen van kleur, hebben zacht, dicht en wolligh hair, dat graeu om d'oogen, en aen de poten wat witter is. d'Ooren zijn kort en de bek fpits met een bruine fnuit en pooten, als die van eene aep. Sy zijn'er weinig te vinden: maer zoet om mee te fpeelen.

Een Sanguwijntje is ontrent zoo groot als een rot, en byzonder radt en gaeu. Het heeft een zwarte tronie of aengezicht, en handen en ooren. Het lijf is bruinachtigh zwart, en de rugh met eenige bruingeele hairen bezet. De fteert is lang.

Het leeft by boom-vruchten, en heeft gene onaengename reuk, en is aerdigh om mee te fpeelen.

Mieren-eeter.

Het dier mieren-eeter wordt alzoo by d'onzen genoemt; dewijl zijn voornaemfte voetfel en aes mieren is, die hy met zijne tonge uit de neften haelt.

Daer is driederlei flagh. Het eerfte is wel zoo groot, als een halfwaffen verken. Het tweede is vry kleinder: en het derde is als een kat; maer wat langer. Sy zijn alle ros van kleure, bleekachtigh byna als een vos: hebben aen d'eene zijde een fchuinze ftrepe, een fpitze en lange fmuil, voor met een gat, kleine ooren en een kop als een verken.

Hinden en *Herten.*

Hinden en herten worden door geheel Indien met menighte gevonden, die zich meeft in de wilderniffen onthouden, daer weide voor hen is. Sy laten zich lichtelijk tam maken, en weiden by ander tam vee. Sy zijn ontrent van groote als de hierlantfe en rosachtigh van kleur, en zommige met witte ftipjes geplekt. Sy hebben groote ooren, lange beenen, en den buik wit. Het mannetje heeft hoorens, die onder aen de kop ruigh, en boven hert en bruin zijn. Hun vleefch is zeer zoet en fmakelijk.

De vellen der hinden worden bereit en tot verfcheide dingen gebruikt, en daer mee groote handel gedreven, byzonder op het eilant Tayowan: wanneer d'onzen dat bezaten. Sy wierden by duizenden aldaer gevangen, en allermeeft om de huiden, die op Japan verhandelt wierden. Eenige liefhebbers bewaren daer ook niet als de tongen van tot eene lekkernye.

Yzere verkens.

Buiten Batavia, en op verfcheide plaetfen van Java in de boffchen, houden yzere verkens in groote menighte. Sy knorren als verkens, en hebben het lijf met fcherpe herde pennen, als yzer, bezet: waerom zy met recht den naem van yzere verkens voeren.

Sy zijn van verfcheiden groote en fatfoen, en eenige zoo groot als een hont: maer wat langer en lager op de beenen. Sy hebben een bruine kleure, een graeuwe kuif op de kop, en een hazen-mondt: onder en boven twee groote tanden, als een paert, ooren als een menfch: de twee voorfte voeten als een das, en de twee achterfte als een beir.

De pennen, die in het lijf zitten, zijn een voet of anderhalve vierendeel van een elle lang, wit en zwart gemarmert, zoo dik als een ganfe-fchaft, en op het eind heel fcherp en hert. Als zy zich verfteken en kruipen, leggen zy de pennen neer: maer als zy boos of benaut worden, zoo fteken zy die tegen hunne vervolgers op, en weten de huit zoo toe te nijpen, dat'er de pennen met een byzondere kracht, en zulke fnelheit uitvliegen, dat zy ook iemant daer mee ter doot quetfen kunnen: waerom het gevaerlijk is hen te naderen, alfſe boos zijn. Voor eenige jaren heeft men aen de Kaep van Goede Hope een dooden Leeuw gevonden, met zulken pen in de borft, die zonder twijfel daer van geftorven was: uit oorzake hy het yzer-verken wat te na gekomen was.

Sy verkruipen zich des winters, en leggen dan in een ronde kloot, zonder eeten of drinken, als of zy doot waren.

Sy leven by groente en wortelen, en veranderen van pennen, gelijk andere beeften van hair.

Sy ftinken, wanneer zy befloten zijn, geweldigh.

In de mage van zommige groeit een fteen,

ſteen, die doet zweeten, en goet tegen de koortſe en alle vergiftige ziekten is. Op een zelve wijze als de ſteen, die in de gal-blaze van de wilde verkens groeit, en op Portugeeſch *Piedra da Puerco*, dat is, *ſteen van het verken*, genoemt wordt. Hy is ook wonder dienſtigh tegen de ziekte het bort, dat de Javanen *Morderi* noemen: en daer te lande zoo zeer gevreeſt wort, als in Hollandt de peſt: naerdien zy den menſch gemeenelijk binnen weinigh uuren tijts door.

Tamme en wilde Verkens.

De verkens zijn in Indien van verſcheide ſoort en ſlagh, en de meeſte kael; andere hebben wat hair op het lijf.

Men houd het verken-vleeſch in Indien zeer gezont te zijn, en licht om te verteeren, en beter als oſſen- of ſchapen-vleeſch: inzonderheit als het wel gevoedt is. Anders is het vleeſch wat wekelijk. Het is by de Sineſen zeer begeert, en, ook verſch, niet onaengenaem van ſmack: waerom men het den zieken en zwakken doet eeten.

De wilde verkens erneren zich meeſt met vruchten en wortelen, die zy uit den gront zoeken en wroeten. Sy zwemmen heele waters over om hunne koſt te zoeken: gelijk ik zelf by Malakka, op het eilandt *Dingding*, gezien heb.

Het wilt verken-vleeſch is wel zoo droogh als het tam; hoewel daerom niet ſlimmer. Dies het by velen ook meer als vleeſch van tamme verkens geacht wort.

In de galblaze van d'Indiaenſe wilde verkens groeit een ſteen, die hierom gemenelijk op Portugeeſch *Piedra da Puerco*, dat is, *ſteen van het verken*, genoemt wort. Hy is week en zacht in het aenraken, heeft een zweetafdrijvende kraght, en is dienſtigh tegen alle quaetaerdige koortſen. De ſteen wort een nacht in wijn te weken geleidt, en dan de wijn gedronken. Men geeft ook het afſchraepſel van den zelven ſteen, ter zwaerte van vijftien of twintigh greinen, met wijn, tegen dezelve ziekte in.

Zwangere vrouwen wort die ſteen niet ingegeven: want men hout zekerlijk, dat hy misdragt veroorſaekt: gelijk ook de Malaytſe vrouwen zeggen, dat zy, wanneer hare maentſtonden niet wel ſchieten willen, ſlechts den ſteen in de hant dragen of houden, en daer by groot voordeel vinden.

Schapen.

De Javaenſche ſchapen zijn ontrent van groote als d'onzen. Daer zijn witte en ook bonte, met witte en roode vlakken, kort van ſteert, doorgaens kael of met weinigh wol. Het vleeſch houdt men wel gezont: maer evenwel zoodanig niet als in 't vaderlant: daer men het zelve verre boven 't verken-vleeſch ſtelt. Ten tegendeele wort in Indiën het verken-vleeſch het gezontſte geoordeelt.

De ſchapen hebben veeltijts twee bellen aen de keel hangen, als op zommige plaetſen de verkens.

Men vind op zommige plaetſen ſchapen met zulke lange ooren, dat men die haer onder den hals kan t'zamen knoopen. Andere hebben zulke dikke en zware ſteerten, van twintigh, dertigh, ja veertigh pont zwaer: die niet als enkel vet zijn. De ſteerten worden meeſt gekookt gegeten: want dan is dat vet niet onaengenaem

Eenige hebben ſlecht hair, als de geiten, en geen gekrulde wol.

Sy worden gemolken, en de melk verkocht.

Bokken en *Geiten.*

De bokken en geiten zijn'er vry wat kleinder, als de ſchapen.

Daer zijn witte, bonte, en andere met tamelijk lang hair. Het vleeſch is zoo aengenaem noch zoo gezont niet als dat van de ſchapen; maer valt wat ſterker, inzonderheit dat van de ouden. Evenwel hebben de jonge bokken op verſcheide plaetſen van Indiën ſmakelijk vleeſch.

Eenige hebben ook heel lange ooren en de hoorens recht op het hooft ſtaen.

Op eenige plaetſen werpen zy drie en vier jongen.

Zy worden mee gemolken, en de melk verkocht, of kaes daer van gemaekt.

Buf-

Buffels.

De buffels zijn veel grooter, als een groote Deense os, en ook veel sterker. Sy hebben geen hair, als d'olifanten, en een vale kleur. Het vleesch is kort en goet: maer niet wel zoo mals, als dat van onze ossen, en valt ook zwaerder te verteeren: inzonderheit wanneer het out is: waerom het beter voor arbeiders is, als voor de genen, die stil zijn, of het lichaem niet bewegen. Deswegen wordt het ook meest van de slaven en slecht volk gegeten.

De hoorens leggen hen vlak aen het hooft, als die van onze koeien. Sommige hebben geweldige zware en pikzwarte hoorens, die zeer schoon kunnen gepolijst, en daer van verscheide fraeie dingen gemaekt worden: als onder andere gevesten van degens.

De tamme buffels worden, om hunne sterkte, tot den arbeit gebruikt: zoo in de zuikermolens, als voor kar en ploegh. Men doet hen een keting in, of door den neus, in plaetse van een toom, daer mee zy bestiert worden. Sy geven melk, die zeer gezont geoordeelt, en daghelix te koop gebragt wort.

De wilde buffels, die zich in de bosschen onthouden, zijn boos, wreet en qualijk te vangen.

Ossen en *Koeien.*

Ziet pag. 293. Op verscheide plaetsen in Indiën zijn ook ossen en koeien, die goet vleesch hebben, en goede melk en boter geven, die by de huizen verkoght wort.

Zommige zijn bont, root, wit, en van allerhande kleuren. Eenigen hebben de hoorens recht op het hooft staen: anderen heel krom, en groote hangende ooren.

Het ossen-vleesch is op d'eene plaetse beter en gezonder, als op d'andere. Het wort'er ook gezouten: maer in de heete plaetsen wil het zout niet vatten: zoo dat het boven drie of vier dagen niet duuren kan. Waerom het meest versch gegeten wort.

Op Batavia zijn koeien en ossen, die eigentlijk van Suratte gebraght worden, en vallen niet veel grooter, als een groote hont. Men gebruikt die veel, als wat raers, voor kinder-wagentjes, als hier te lande de bokjes. Sy zien'er zeer wilt en boos uit, als of zy alles vernielen wilden, inzonderheit osjes.

Paerden.

Paerden zijn'er van verscheiden slagh en kleur, als bruin, zwart, wit en appelgraeu.

Die op Java vallen niet al te groot: maer dik en dicht van hals, omtrent als de Westfaelse of Noorweeghse paerden: zijn evenwel sterk en arbeitsaem: doch zoo moedigh niet als de Persiaense paerden, die in schoonheit, snelheit en moedigheit, boven al uitmunten: en van daer, als ook uit Suratte, na Batavia overgebraght worden.

D'Indianen oorlogen meest te voet, en gebruiken de paerden tot den arbeit, en om op te rijden in het reizen.

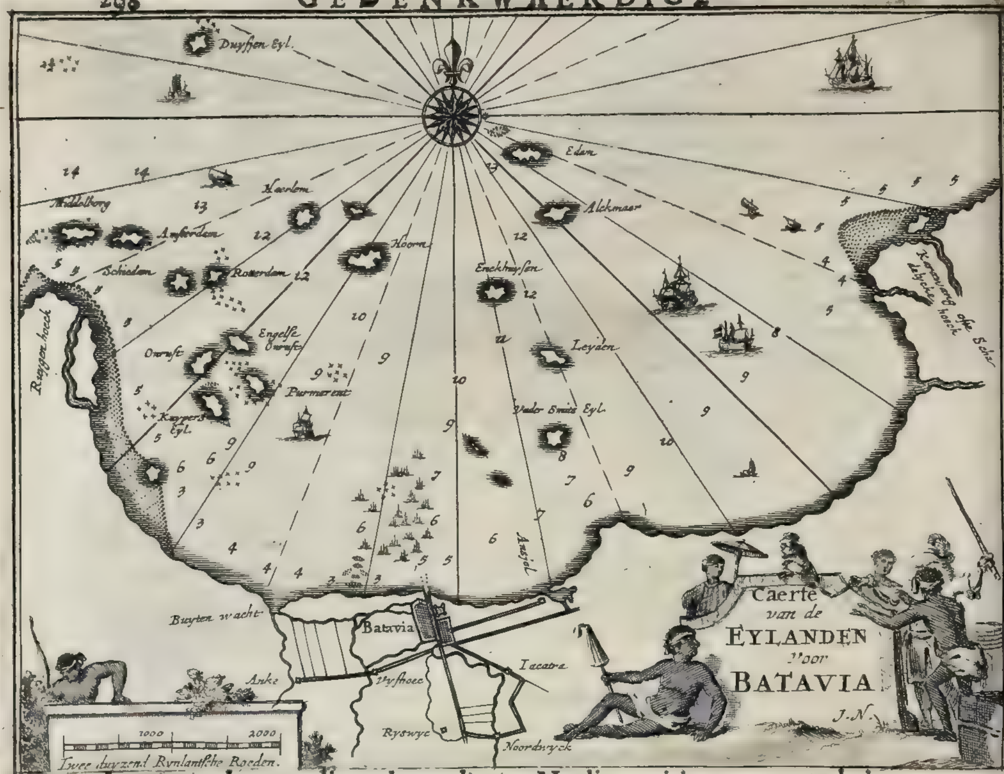
Dus verre zy van het eilant Java en Batavia gesproken. Vervolgens zal ik mijne reize na het Vaderlant vervorderen.

Na wy dan klaer en van alles voorzien waren, lichten wy, na het gegeven zein, den zeventienden van Wintermaent, des jaers zestien hondert en zeventigh, het anker voor de ree van Batavia, en gingen, met de landtwint, onder zeil. Ziet pag. 194. Nieuhof vertrekt van Batavia na het vaderlant

Wy voeren tusschen verscheide eilanden door, ten Zuide voor Batavia, tusschen de Ruigen-hoek en Karowan gelegen, welker meeste na zommige van de Hollantsche steden genoemt zijn, als, Kuipers eilant, Onrust, daer gemeenelijk de schepen vermaekt worden, klein Onrust, Schiedam, Amsterdam, Middelburgh, Purmerend, Rotterdam, Duifkens eilandt, Haerlem, Hoorn, Enkhuisen, Edam, Alkmaer, enz.

Wy quamen noch dien zelven avont onder het eilandt, de Menscheneeters genaemt, ten anker: daer het schip Zuidpolsbroek vast raekte, en tot den avont zitten bleef; doch raekte toen weder los.

Aldaer wiert de monstering gedaen, en alle persoonen, die aen de Maetschappy te quaet waren, weder aen

lant gezonden, om die weder te dienen.

Na dit gedaen was, gingen wy wederom tzeil, en hadden den negentienden de hoek van Bantam ten Weste, en *Pulo Baly* Noordwest van ons. Doch door stilte en tegenstroom mosten wy het anker op vijftien vademen laten vallen.

Den twintighsten quam het viktalie-schip de Goude Leeuw onder den wal van Bantam, met verversching, op ons afzakken: dewelke aenstonts op alle de schepen verdeilt wiert.

Wy gingen toen weder tzeil: maer mosten, door stilte, het anker op vijftien vadem laten vallen.

Des anderen daeghs vervorderden wy weder de reize, en hadden den drie en twintighsten *Krakketou*, de derde hoek van het eilant Java, Oost-zuidoost van ons, en drie en twintigh vadem diepte.

De kommandeur liet de witte vlagh waeien, om daer op, als het gewoonelijk zein, alle d'opperhoofden van de andere schepen aen boort te doen komen, en te vernemen, of ieder van water en andere nootwendige dingen voorzien was.

Na dit verricht was, vertrok het jacht de Goude Leeuw weer na Batavia. Wy hadden toen de Noorthoek van het Prinssen-eilant West ten noorde, en den vijf en twintighsten desselfs Zuid-hoek ontrent vier mylen van ons.

Des middaghs voer de kommandeur aen alle de schepen, om te zien, of ieder zijn schip ook behoorlijk hadde opgereddert, en deed voorts op alles orde stellen. Na hy alles beschikt en ieder tot zijnen plicht vermaent had, voer hy des namiddaghs weder aen boort.

Wy waren toen op de hooghte van zeven graden een en veertigh minuiten, Zuider breete, en hadden verscheide travaden; hoewel die niet lang duurden; maer t'elkens overgingen.

Den een en dertighsten hadden wy de hooghte van negen graden en vier en vijftigh minuiten, en des namiddaghs een herde travado met schrikkelijken donder en blixem; doch het duurde niet lang.

Den eersten van Loumaent, des jaers zestien hondert een en zeventigh, stierf een bootsgezel.

Wy zagen toen onverwaght landt,

Zui-

Zuiden ten Oofte van ons: maer bevonden, door het napaffen der koerfen, het eilandt *Mony* te zijn, en wy Zuid-zuid-weft, vier en zeftigh mylen van het Prinfen eilandt waren: want de fterke ftroom had ons zoo veel Oofteljjker gedreven. De gegifte breete was tien graden negen en twintigh minuiten. Eilant Mony.

Den tweeden hadden wy het voornoemt eilant Zuide ten oofte van ons, en bevonden het wel twee en vijftigh minuiten Noordelijker te leggen, als het in de kaerte ftaet.

Den derden waren wy niet meer als vier mylen van het eilant voornoemt. De bootsman, Jakob Willemer van den Bofch, wierdt doot in zijne kooi gevonden. Hy had des daeghs te vore een zweet-drankje ingenomen: daer het zommigen op leiden.

De voorfteng raekte boven aen het ezelshooft ftukken, die wy evenwel den zelven dagh noch weder maekten. De gegifte hooghte was elf graden en vijftien minuitien.

Den zeften, des middaghs, hadmen de hoogte van dertien graden en veertien minuiten, en den negenden de hooghte van veertien graden en zeventien minuiten.

Den zelven dagh ftierf Dirk Indijk, gewezen koopman en fiskael in Bengale, aen zijne langduurige en quijnende ziekte. Zijne kifte en alles wiert datelijk, in tegenwoordigheit van den gantfchen krijghsraet, verzegelt. En aengezien hy voor geweldigh rijk uitgekreten wiert, zoo quam des anderen daeghs de kommandeur zelf, met alle d'andere opperhoofden, aen ons boort, om alles op te fchrijven. Dirk Indijk overleden.

Des anderen daeghs zeilden wy in datetmael twee en dertigh mylen, en hadden tot den negentienden goeden voortgang, als wanneer wy ons op twintigh graden vier en vijftigh minuiten, en op de lengte van hondert en vijf graden en veertien minuiten bevonden.

Den zes en twintighften deed de kommandeur tzein om aen boort te komen, het welk gefchiede, om het verfchil der lengte te vergelijken. Men bevond de minfte en meefte flechs een graet en 33. minuiten te verfchillen: waerom gene verandering wierdt gemaekt.

Den tweeden van Sprokkelmaent hadmen de hooghte van negen en twintigh graden. Het begon hert te waeien, met regen en fchrikkelijke donder en blixem, en herde travaden uit den Wefte, die tot den vierden noch duurden. Daer na hadmen verfcheide dagen, nu goet en dan hert weer, zonder voorval van eenige verhaelwaerdige zaken.

Den zes en twintighften, met het doorbreken van den dagh, wierdt het loot op hondert en twaelf vadem diepte geworpen, zonder noch lant kon gezien worden.

Daer op liet de kommandeur een fcheut en het gewoonelijk tzein, met het waeien van de witte vlagh, doen, tot waerfchouwing voor d'andere fchepen.

Des middaghs hadmen de hooghte van vijf en dertigh graden en zeventien minuiten, en den koers weftwaers. Het was een zeer aengenaem weer, en de zee verbolgen. Men zagh eenige walviffchen, die het water, als rook, in de lucht bliezen: als ook zee-robben en quallen. De verandering van het water toonde ons genoegh, dat wy niet verre van landt waren. Dies liet men des anderen daeghs het loot wederom na de gront gaen, en bevondt zeventigh vadem diepte, zonder men noch lant kon zien.

Den acht en twintighften, ontrent vier uuren voor dagh, wierden wy het lant Noord Noord-weftwaerts van ons gewaer, en wierpen op vijf en veertig vadem gront, en na zonnen opgang, op acht en dertigh vadem. Wy hadden het landt ontrent drie mylen van ons, dat heuvelachtigh, en langs de ftrant wit van kleur was, met eenparigh vlak voorlant. Zien lant.

Des middaghs hadden wy de hoogte van vier en dertigh graden en zes en dertigh minuiten, met klaer en kout weer.

Den eerften van Lentemaent waren wy op de hooghte van vijf en dertigh graden, namen de koers Zuid-oostwaerts, en zagen Noord-ooftwaerts zeer gebroken en heuvelachtigh lant. Des avonts wiert de diepte van vijf en zeftigh vadem gepeilt, en noch al bergachtigh lant gezien.

Den vierden zagen wy noch al lant:

wierpen gront op acht en veertigh vadem: en tegen den avont op twintigh.

Den zesten, voor zonnen ondergang, zagen wy de vermaerde Stormhoek van de Tafel-bay, aen de Kaep van Goede Hoope, en lieten het anker, ontrent vijf uuren voor zonnen ondergang, in de Tafel-bay, voor het fort, op acht vadem waters, vallen. Wy dankten Gode, die ons dus verre zoo genadelijk geleit en bewaert had.

Komen aen de Kaep van Goeder Hope.

Wy vonden aldaer drie schepen, als de gekroonde Vrede, Damiaten, en een jaght, zeilree leggen, om na Indiën te varen, en verstonden uit de vrienden den goeden toestant van ons Vaderlant, en dat de kommandeur Ysbrant Gotske, den tweeden van Sprokkelmaent, aldaer voorspoedigh aengekomen, en den vier en twintighsten daer aen, met drie retourschepen, weer na het Vaderlant vertrokken was.

En nademael onze kommandeur, eenige dagen herwaerts, ziekelijk was geweest, ging een van ons volk aen landt, om aen den kommandeur van de Kaep, Hakkius, onze aenkomst en toestant bekent te maken. Maer des volgenden daeghs voer hy zelf aen lant, en nam zijn verblijf in de ordinaris plaetse.

Den achtsten quam aldaer het jaght Maria, van het eilant Madagascar, ter ree, op hebbende den Marquis *de Mondeverguin*, Viceroy van wegen den koning van Vrankrijk, van dat eilant en andere plaetsen, die onder zijn gebiet staen.

Marquis Mondeverguin komt aen de kaep.

Hy was een heer van groot aenzien, en byna 70. jaren oudt. Hy liet den kommandeur Hakkius weten, dat hy gaerne aen lant wilde komen, als men hem na zijne waerde en staet wilde inhalen: daer hem antwoort op wierdt gezonden. Maer het zy hy daer geen behagen in nam, of uit beduchten en de loopende geruchten van oorlogh met Vrankrijk, hy ging, zoo dra hy water en branthout in had, tzeil, eer men het vermoede.

Vertrekt weer.

Het fluitschip Spanbroek quam van Zeylon, tegen den avont, aldaer mee ter ree, met tyding, hoe de Cingalesen, onder den vermaerden koning *Radya*, de wapens weer begosten ter hant te nemen.

Ondertusschen verzuimden wy genen tijt, om onze schepen schoon te maken, en van drinkwater, branthout, en alle verversching, te voorzien. Ieder van de gemeene maets wiert des daeghs een half pont schapen vleesch, en zoo veel kool en wortelen, als daer toe van noode was, gegeven.

Het fluitschip de Zantlooper, dat met ons van Batavia gekomen was, om deze plaetse met rijs en andere behoeftigheden te verzorgen, bequam aldaer orde, om over het eilant Mauritius wederom te keeren, beneffens de fluit Bunschooten, die mee doende was om de rijslading aen lant te brengen.

Tot den zeventienden van Lentemaent waren wy bezigh, om ons van nootdruft en behoeftigheden te voorzien, en te ververschen.

Ten zelven dage beriep de kommandeur den breeden Raet, en hield dien voor: hoe onze legdagen byna ten einde waren: dies, zoo noch iemant iets gebrek had, dat kon bekent maken: want hy was van zins, zoo wint en weer toelier, des Zondaghs, den twee en twintighsten van Wintermaent, het anker te lichten en na het Vaderlant te vertrekken, zonder na de twee achtergebleve retourschepen te wachten: het welk dan ook vast gestelt wiert: waer op ieder hem van alles voorzagh.

En nademael de geruchten van oorlogh met Vrankrijk liepen, zoo wiert ieder belast, zich zoodanigh gereet te maken, om, by alle voorvallen, zich te kunnen verweeren, en slaghvaerdig houden.

Den twintighsten ging het volk by beurte, en volgens gewoonte, aen lant, om zich te ververschen.

Den een en twintighsten wiert het goet van den overleden Indijk, aen het schip 't Hof Breda, verkocht: waer by ieder, die wilde, van lant en d'andere schepen quam om te koopen.

Goet van Indijk verkocht.

In het verkoopen wiert, in een binnen-beursje van een broek, in een root zakje, hondert dertien stuks diamanten gevonden, die alle gewaerdeert en beschreven waren, uitgenomen vier groote, daer gene briefjes van waerdering by waren, als ook een houten doosje, met Bezoar-steen. Al het welk t'zamen gebonden en verzegelt, als contrebande goederen, en aen den

kom-

kommandeur behandight, en naderhant aen d'E. Heeren bewinthebbers overgelevert wierdt.

Den twee en twintighsten, na het houden van het afscheitmael, liet de kommandeur hen fein doen, om te vertrekken. Wy waren toen vijf schepen, als de Vryheit, het Wapen van ter Veer, het Hof van Breda, Zuidpolsbroek en Spanbroek.

Hier op deed ieder zijn best, om het anker voor den boegh te krijgen; maer waren, door het hart waeien, meer als drie uuren doende.

Na Zonnen ondergangh lagh de steert van de Tafel-bay ontrent derde halve myle van ons.

Des volgenden daeghs liet de kommandeur de witte vlagh waeien, om zich te beraden over het verleggen van het kompas. Waer op vast gestelt wiert, het zelve drie graden westerings te verleggen.

Den drie en twintighsten kregen wy de hooghte van drie en dertigh graden, en peilden den Tafel-bergh Zuidoost ten Oosten, achtien mylen, van ons.

Zien het eilant St. Helena.

Wy zeilden aldus na het eilant Sint Helena, en zagen het den twaelefden van Grasmaent, op de hooghte van zestien graden en vier en veertigh minuiten, ontrent zeven of acht mylen van ons; zonder eenige byzondere voorvallen gehad te hebben: als nu goet weer, en dan weder regen en altemets stilte.

Den dertienden, des morgens, zagen wy, met zonnen opgang, het eilant St. Helena ontrent vijf of zes mylen van ons.

De kommandeur deed een scheut, en liet de vlagge waeien: waer op alle d'opperhoofden van d'andere schepen aen boort quamen. Daer wierdt overleit om een vasten koers tot het eilant Asçension te beramen, en op hoe vele graden lengte men dan de liny zou doorsnijden.

Den vier en twintighsten hadmen de hooghte van vier graden en twee en dertigh minuiten.

Den zeven en twintighsten waren wy op zestien minuiten, Zuider breete, en zeilden Noord-west ten Weste heen, met een Ooste windt, en herde koelte. Des volgenden daeghs hadden wy een graet en vijftien minuiten, Noorder breete; dies wy toen de Liny gepasseert waren. Passeren de Liny.

Den negen en twintighsten hadden wy de hooghte van twee graden en acht en dertigh minuiten, en vele regen-buyen en travaden.

Den veertienden van Bloeimaent wiert uit het schip, het Hof van Breda, een scheut gedaen, uit een vermoeden van lant te zien. Maer men bevond, dat de zon zoo door de wolken op de baren flikkerde, dat het scheen als of zy over een klip of zantplaet hene rolde. De zee lichte des nachts wonderlijk, en scheen of zy gantsch in vuur stont: dies wy in een brandende zee scheenen te zwemmen: want alle sprengkels stooven voor den boegh, als louter vuur, op: dat schrikkelijk om te zien was. Dit ziet men doorgaens meer in warm, als kout weer geschieden.

Den vier en twintighsten waren wy op de hooghte van vijf en twintigh graden en negen en twintigh minuiten, en zagen toen allereerst mos of kroos drijven, en bevonden ons in de kroos-zee te zijn.

Des anderen daeghs zagen wy veel kroos drijven; doch met gene groote, maer dichte bosschen: waer uit wy oordeelden, dat wy wat Oostelijker waren, als wy meenden: de schepen krijgen aldaer heele velden van dit gewas voor de boegh, en kunnen niet, als met groote moeite, daer door komen. Ziet Brasiliaense Reize pag.

Den dertighsten stierf onze konstapel, Hans Timmer, en wiert, na scheeps gebruik, over boort gezet.

Wy waren op de hooghte van zes en twintigh graden vijftien minuiten, en zagen noch al kroos drijven, daer wy over en deur zeilden: desgelijx op den eersten en tweeden van Zomermaent.

Wy vervolghden dus onzen koers tot aen den dertienden van Zomermaent, als wanneer de kommandeur den breeden raet deed vergaderen, om het verschil der lengte en breete te vereffenen, en het kompas op vier graden westerings te verleggen, en Noorde ten Ooste aen te gaen, om de havens van ons Vaderlandt te bezeilen.

Den vijftienden was het regenachtigh en donker weer, en zoo mistigh, dat wy alleenlijk twee schepen ontrent ons konden zien: deden derhalve een kanon scheut, en losten alle uuren een musket, om niet van malkanderen te raken.

Ontrent middernacht liet my de kommandeur by hem voor zijne slaepplaetse roepen, in tegenwoordigheit van Hendrik Span, Schipper, en d'eerste Chirurgijn, en de krankbezoeker. Hy klaeghde, hoe hy zeer zwak en krank was, en van zijne tijdelijke middelen wilde disponeren. Na dat gedaen was, verzocht hy, dat wy, na zijn overlijden, doch wat op nalatenschap acht wilden nemen, en verzegelen, en zoo den Heeren bewinthebbers der kamer van Amsterdam overleveren.

Kommandeur overledē. Des morgens ten zes uuren ontbood hy my wederom, en begeerde zijn testament wat te veranderen. En terwijl de boekhouder dat op een regel of twee na gedaen had, overleed hy zeer schielijk; waerom hy het zelve niet heeft kunnen tekenen.

Wy lieten terstont de vlagge ter halve stenge waeien, en deden tzein, om den breeden raet aen boort te beroepen. Het lijk wiert in een kiste, achter op de kampanje gezet, om mee na het Vaderlant te voeren.

Den acht en twintighsten overleed Huibert Theunisz. matroos, aen het water, dat men op de wederom-reize van Indien veel onderworpen is.

Des anderen daeghs wiert landt gezien, Noorde ten Ooste van ons, en tegen den avont grondt, op de diepte van hondert vijftien vadem, gepeilt.

Door de dijzigheit van 't weer, konden wy onze andere schepen niet zien: waerom wy bywijle een musket losten, om by malkanderen te blijven.

Komen tegen over het eilant Fulo. Den dertighsten waren wy tegen het eilant *Fulo* over, en verstonden tegen den middagh uit die van een klein Fuloos vaertuig, dat, ontrent veertien dagen geleden, elf grote schepen daer voorby gepasseert waren: en het tusschen Vrankrijk, Engelant en Hollant noch wel stont.

Wy ruilden wat versche visch, als kabeljau, voor hemden en schoenen, aen hen, daer zy zeer om verlegen waren. Men koopt'er een kabeljau voor de waerdye van twee stuivers.

Wy lieten ondertusschen een kanonscheut doen, om de kruizende oorloghs-schepen te waerschouwen, dat wy onder lant waren.

Den eersten van Zomermaent dreven wy tusschen Fulo en Hitlant: alwaer wy een klein vaertuigh aen boort kregen, en daer in het lijk van den overleden kommandeur zetten, om het op Hitlant te begraven. Die van het vaertuigh ontfingen zes rijxdaelders tot eene vereering, met toezegging, als zy bescheit van hun opperhooft kregen, dat de begraving na behooren gedaen was, dan noch zes rijxdaelders zouden hebben. Komen tusschen Fulo en Hitlant.

Des middaghs quamen de kruissende oorloghs-schepen, Middelburgh en Leyden, in onze vloot, en verwellekomden elkandere met vele eerscheuten.

Wy ontfingen daer mede brieven van onze Heeren en meesters, daer uit wy verstonden, wat ons te doen stont: en maekten voorts den bewinthebbers ter kamer van Amsterdam, door een klein briefje, onze gelegentheit bekent.

Wy hadden weer eene doode aen 't water gestorven: en ook een ander, den derden July. Desgelijx stierf des avonts de quartiermeester aen het water. Ook lagen noch veel andere meer in de kojen aen het water ziek: dat den gezonden des te meer werks verschafte: inzonderheit aen de pompe, daer doorgaens vier mannen mosten aenstaen; 't welk van den achtienden van Grasmaent geduurt had, zonder men het lek kon vinden.

Den vijfden was de lucht onguur, en zoo kout, dat het naulix te verdragen was: doch met goede voortgang.

Den zesten was het hol water, en goet weer, en wierdt gront op achtien vadem geworpen.

Den zevenden stierf weer een aen het water, en wierdt op zestien vadem zant-gront geworpen. Het was kout en regenachtigh weer: en wierden zeven schepen te ly van ons gezien. Door dit weer storte ons volk geweldigh in ziekte: en bleven meer als twintigh plat in de koy leggen, en stonden

ſtonden noch meer te volgen, aengezien d'ontvangene viktalie reeds verteert was. Dies men weder by het out rantſoen moſt leven.

Tegen den avont ſcheide het ſchip, het wapen van ter Veer, van ons af, en raekte haeſt uit het gezicht.

Den achtſten van Zomermaent zagen wy de kuſte van ons waerde Vaderlandt, daer wy Gode voor dankten.

Wy namen noch eenen loots uit de vaertuigen over. Het ſchip Spanbroek liep van ons af, om het Spanjerts gat in te loopen: en wy vlak voor windt heen: maer moſten, door de ſtilte en verloop van ty, by leggen, tot achtermiddagh ontrent vier uuren: wanneer de vloet weer lantwaerts keerde, en quamen des avonts in Teſſel ten anker, dankende Gode voor behouden reize.

Komen in Teſſel.

Des volgenden daeghs quamen de Heeren bewinthebbers, Silvius, Bekker en Schagen aen ons boort. Deze Heeren ſtelden orde op de loſſing en lading, en ontſloegen het volk van den eedt, dat met lichters vertrok.

Na wy de juweelen en diamanten der Maetſchappy hadden overgelevert, vertrok ik met een kaegh, en quam des anderen daeghs t'Enkhuizen, en den elfden tot Amſterdam.

Ondertuſſchen quam aldaer zijn Vorſtelijke Genade Graef Maurits van Naſſau, met zijn jaght, om na Zeelant, en voorts na Kleef te gaen.

Hy liet my, hebbende mijne aenkomſte verſtaen, by hem ontbieden. met wien ik een lang geſprek, nopende den ſtant van Braſil en Ooſtindien hield, en toonde hem alles, wat ik daer van in ſchrift en prent ontworpen had. Voorts begeerde hy, dat ik 's anderen daeghs by hem ten eeten, ten huize van den Heer Dokter Willem Piſo, zoude komen, daer verſcheide regeerende Heeren van Amſterdam, beneffens eenige groote Heeren, die hem vergezelſchapten, ook genoodt waren. Na de maeltijt, alzoo de Graef op zijn vertrek ſtont, nam ik mijn afſcheit van hem.

Nieuhof komt by Graef Maurits.

Na verloop van eenige dagen verſcheen ik in de vergadering der Heeren bewinthebbers, om met hen van alle mijne zaken te ſpreken, die my voor alle trouwe en plichten, aen de Maetſchappye in Indiën bewezen, bedankte, en eindelijk my weder met een koopmans plaetſe begiftighden.

verſchijnt in de vergadering der bewinthebbers.

Ik ging dan des zelven jaers wederom tzeil met het ſchip de Pijl, na Ooſt-Indiën, om mijnen derden tocht aen te vangen.

Einde der eerſte en tweede Ooſt-Indiſche Zee- en Lant-reize.

DERDE

Derde ZEE- en LANT-REIZE van JOHAN NIEUHOF,

Met het schip de PYL, na d'eilanden van Majotte en de Afrikaense kust van Mozambique.

Getrokken uit desselfs gehouden journael, door den schipper Reinier Klaesz. *te rugh gebraght, en aen zijnen broeder* Hendrik Nieuhof *behandight.*

NA dan onze koopman, Johan Nieuhof, met het schip de Pijl, tzeil was gegaen, quamen zy den achtienden van Wintermaent tegen de Fransse kust.

Den eersten van Loumaent, des jaers zestien hondert twee en tzeventigh, waren zy op de hooghte van negen en twintigh graden, by de Kanarise eilanden, en ontrent drie mylen van het eilant Teneriffo, hebbende tot dus verre drie dooden gehad.

Komende aldus uit de barre en koude winter, begonnen zy d'aengename en warme lucht te gevoelen, en ontmoeten aldaer het jacht, de gestoorde Leeuw, dat na West-Indien zijne reize gemunt, en tot schipper Ernst Rang op had.

Onder zoo veel volks, als daer op was, vond hy zijnen ouden vrient en reisgenoot, Matthias Raquet, die derwaerts voor vry man ging, en met hem in Brasil geweest was. Zy waren beide zeer verwondert, van elkanderen in zulken ruimen zee t'ontmoeten.

Zy hadden dat etmael eene streke van twee en veertigh mylen afgeleidt, en quamen, zonder voorval van eenige merkwaerdige zaken, den vierden van Sprokkelmaent onder de liny, en den zestienden der zelver maent op zes en dertigh graden en 36. minuit. Zuider breete: alwaer zy d'eilanden van Joan Kristiaen d'Akonha zagen, die steil en hoogh zijn, byzonder het westelijkste; want dat heeft een piek of top, als die van de Vlaemsche eilanden, en is met wolken bedekt.

Den achtsten van Grasmaent waren zy op de hooghte van drie en dertigh graden en dertigh minuiten, en zagen de Kaep van Goeder Hoope, daer zy het anker in de Tafel-bay op vijf vadem lieten vallen. Zy vonden aldaer zeventien schepen, en twee hoekers: waer onder dertien Oostindische retour-schepen waren, die na het Vaderlant zouden gaen, en den vier en twintighsten vertrokken. Z en de Kaep van Goeder Hope.

In het schip de Pyl was een scheepje of chaloup, genaemt de Boogh, t'Amsterdam by stukken of gesloopt gezet, dat aen de Kaep wederom in malkanderen gevoeght en opgezet wiert, om aldaer mee de kust langs Sofala, Mozambique en de Majotse eilanden des te beter te kunnen aendoen en onderzoeken.

Na het klaer gemaekt en vervaerdight was, gingen zy, den dertighsten van Grasmaent, met de Pyl en Boogh, beneffens een Hoekers Boot, de Goutvink, dat na het eilant Mauritius zou oversteken, t'zeil: daer op Huigens met zijn huisgezin was, die op Mauritius opperhooft zou zijn.

Dus voortzeilende, waren zy, den zesten van Zomermaent, op zes en dertigh graden en drie minuiten, met een stijve koelte, en hadden in dat etmael

mael eene ftreke van een en dertigh mylen afgeleit. Aldaer fcheide de Goutvink van den Boogh, en vervorderde zijne reize na Mauritius. Desgelijx vervolghden de Pijl en Boogh hunne reize: hoewel de Pijl den Boog, om zijne welbezeiltheit, geftadigh moft inwaghten: naerdien die de Pijl niet volgen kon.

Den twintighften zagen zy het eilant Madagaskar, dat binnen 's landts hoogh en berghachtigh is, en waren ontrent drie mylen buiten den wal, zonder gront te kunnen peilen.

Zy zeilden voorby een uitftekende hoek, die zich als een eilant vertoonde. Aen den wal ziet men klippen, en wert, een myle buiten den wal, op vijf en twintigh vademen gront gepeilt. Daer by leidt een rif, daer het hert op brant en de zee, met groote ftorting, geweldigh op aenraeft.

Des vooormiddaghs ftierf Johan Nieuhofs jonge, met name Frans, geboortigh van Ongele, op de kuft van Koromandel gelegen.

Zy waren op vier en twintigh graden, en moften, uit oorzake de wint des nachts uit het lant quam, af en aen den wal houden, en wierpen, dicht aen den wal, op veertigh vadem grondt; maer hadden twee of drie mylen buiten den wal genen gront.

De Boogh zeilde langs den wal, en de pijl voor uit.

Den twee en twintighften vonden zy een klein eilantje, een halve myle van de wal, daer de Pijl het anker, op zeventien vadem, liet vallen.

Zy gingen, alzoo men na de zee wint moft waghten, met de boot uit viffchen, en quamen met twee vaertuigen, daer eenige zwarten in waren, wederom van het lant, die wat kokosnoten en water-limoenen mee braghten.

D'onzen verftonden uit eenen, die een weinig Engels fprak, dat de Boog, die voor uit gezeilt was, in de bay van Auguftijn, aen het eilant Madagaskar, ten anker lagh. Derwaerts de Pijl ook na toezeilde, en vond de Boogh in de riviere, voor een eilantje, ten anker leggen.

Aen de riviere vertoonen zich twee witte hoeken.

De zwarten braghten den onzen wat kalabaffen, kadjang en boontjes, en beloofden ook flaven te brengen. Dies Hugo en Johan Nieuhof des anderen daeghs aen landt traden, om te zien, wat'er te verrichten mocht zijn: doch vonden weinigh van belang. Voorts braghten de zwarten daghelijx meer fruit.

Den derighften ruilde Nieuhof twee flaven voor de Kompagnie, ging uit viffchen en ving, in de mont van de riviere veel vifch.

Den tweeden van Hooimaent zeilde de Boogh in de riviere, om te krengen: naerdien hy onder aen de fteven wat fchadeloos geworden was. Zy fpanden netten, om fchilpadden te vangen; maer konden gene krijgen.

Des middaghs quam de kapitein van de zwarten aen boort, en verruilden eenige flaven aen d'onzen.

Den zevenden ging Nieuhof eenige mylen om den Noord, om te vernemen, of'er eenige flaven te verruilen of handel te doen was. Desgelijx ging het fchip de Pijl mee tzeil: maer zouden, volgens affprek, in de Majotfe eilanden weer by malkanderen komen.

Den veertienden was Nieuhof met de Boogh, na ontrent zeventigh mylen gezeilt te hebben, op de hooghte van zeftien graden en zes en vijftigh minuiten, en zagen Zuidwaerts het vaft lant van Mozambique, hadden drie mylen van de wal, op hondert vadem, grondt, en bleek en wit water met een rif, daer het geweldigh op brande. Het lant vertoonde zich vry hoogh.

Des anderen daeghs hadden zy het eilant *Primi Aris* anderhalve myle van hen, en noch op hondert vadem genen gront.

Den achtienden waren zy op zeftien graden vijftien minuiten, en zagen wit en duinigh landt, en quamen op den avont tegen een rif op achtien vadem ten anker: hoewel het achter het fchip wel zeftigh en zeventigh vadem diep was.

Den twintighften voeren zy voorby een grooten inboght en zeerif: daer het op het drooghfte zes vadems waters is.

Den twee en twintighften liepen zy tuffchen de Zuidelijkfte eilanden van Mozambique, genoemt St. Jakob

en St. Joris, en quamen daer op negen vadem ten anker. Zy vonden'er een groot Portugeesch schip, achter het fort leggen, daer een Generael op was, die na Goa ging, en uit Portugael gekomen was, beneffens twee of drie kleinder scheepen. Een Portugeesch vaendrigh van het schip voornoemt quam aen boort, en zeide, belast te zijn, den onzen te zeggen, dat zy zouden laten volgen, wat d'onzen begeerden.

De Pijl quam ook by den Boogh ten anker. Verscheide Portugese vaertuigen quamen om goet te kopen. Ook quam'er een Portugeesch schip van Sofala met slaven: en het Portugees opperhooft van Mozambique met twee scheepjes van Sofala, na een uitreize van acht maenden.

Men had dien dagh geweldigen donder en blixem, die daer te mets schrikkelijk ontstaen.

Den eersten van Ooghstmaent vertrokken de Pijl en Boogh, na zy van water voorzien waren, en zetten den koers Oostwaerts na het eilant Madagaskar en Masyeleyn, om slaven en ververſching te bekomen, en zagen den tienden het lant van Madagaskar, op vijftien graden en drie en vijftigh minuiten, en quamen op tien vadem, een halve myle buiten den wal, die zich als een ronde bergh vertoont, ten anker.

De Boogh ging met de sloep de riviere dieper in, zagen twee scheepjes met masten, en verscheide kanoos: doch die wilden niet aen boort komen, alzoo zy malkanderen niet verstonden.

De windt loopt'er alle vier en twintigh uuren het kompas ront: dies men daer langs de wal na believen zeilen kan.

Den twaelfden ging Nieuhof na het eilant *Makandari* en *Magelagie*, tzeil, om te vernemen of'er ook eenige handel viel, en nam eenen Zwart mee, die de Madagaskarse tale spreken kon, en zeide, dat'er slaven, koeien, schapen en ander goet te krijgen was.

Den vijftienden quamen de Boogh en Pijl weer by malkanderen, hadden weinigh opgedaen. Negen vaertuigen, met vierkante zeilen, voeren hen voorby.

Wanneer zy dan aldaer niet meer wisten uit te rechten, gingen zy weer t'zeil, en vonden noch in een klein riviertje een vaertuigh, dat hen ververſching beloofde: maer zy bequamen niet als acht hoenders: doch kregen daer van bericht, dat om de Noord genoegh te krijgen was.

Na vijf dagen zeilens quamen zy in een groote bay, op zes en zeven vadem ten anker. Aldaer verstont men, dat aen d'overkust genoegh te krijgen was, en kregen bericht, dat *Magselagie* en d'eilanden *Makandari* noch verder om d'Oost lagen.

Den twee en twintighsten hadden zy een eilant, ruim een mijle, van hen, en zetten het op elf vadem. Het water viel'er met een spring twaelf en dertien voeten laegh.

Den vier en twintighsten ging Nieuhof met den boot tzeil na de riviere *Magselagie*, en zeilde den boght, in de riviere, op, om daer na te vernemen.

Hy quam den zes en twintighsten wederom, met verhael dat het de riviere was, daer *Magselagie* op lagh, dat een volkrijke plaetse was, daer ververſching en slaven genoegh te bekomen waren: dat'er een Engelsch schip met slaven lagh, om na de Barbados te varen: beneffens eenige Moorsche schepen en groote vaertuigen, om met slaven te handelen. Waer over Hugo en Nieuhof derwaerts voeren, en quamen den dertighsten wederom.

Ontrent twee mijlen landewaerts in heeftmen een hoogen rugh lants: en op het eilandt staet een hooge boom.

Den een en dertighsten voer Nieuhof met een deel koopmanschappen aen lant, na den koning. Doch kon niet handelen: alzoo d'inwoonders te weinigh voor de koopmanschappen geven, en voor ieder slaef zestien realen hebben wilden: dat Hugo te veel docht.

Den tweeden van Herfstmaent voer Nieuhof met Hugo weder aen landt, met eenige nagelen en speceryen, om voor het laest te zien, of hy zoude kunnen handelen: dewijl de koning voor de nagelen gelt geboden had: en Nieuhof de slaven tegen twaelf realen ieder slaef zou aennemen: maer hy quam

des

des avondts met Hugo weder aen boort: want de koning noch inwoonders wilden niet handelen, en lieten daer en boven de putten, die d'onzen om versch water te scheppen, gegraven hadden, toewerpen. Dies men wel zagh, dat daer niet meer te doen viel: gelijk ook de meeste Madagaskars quaetaerdige luiden waren.

Den zevenden overleed de huisvrouw van Hugo.

Zy vervolghden aldus hunnen koers, en quamen den negenden in den bocht van de riviere *Marigando:* daer zy des volgenden daeghs met een voorvloet, beooste de hoek, op acht vadem ten anker liepen: en zochten'er versch water, dat zy op de Westhoek van de bay bequamen.

Nieuhof had eenige zwarten van Masiliagio gesproken, die hem zeiden, dat hun koning, op redelijke conditien, met hem wilde handelen: waer op hy en Hugo besloten derwaerts tzamen met den Pijl te gaen: gelijk zy ook aldaer verscheide dingen verhandelden, en braghten twee en twintigh slaven, drie koebeesten, bokken en andere verversching mee, dewelke hen voor dien tijt zeer wel quam.

Den twee en twintighsten besloten zy zes en dertigh of veertigh mylen om den Noort te zeilen, daer, volgens bericht van deze slaven, slaven en verversching genoegh te bekomen was.

Nieuhof ging met den boot voor uit, om allen gevaer, zoo van klippen als andersins, t'onderzoeken, en quam in de bay van Jongman, daer het tien, twalef en vijftien vadem diep was.

Dus voortzeilende, quamen zy den zeven en twintighsten, ontrent den middagh, aen *Punto* of hoek *Parmira*, by een van de Vijf Eilanden, op dertien graden en dertien minuiten, ten anker.

Den negen en twintighsten waren zy op de hoek van *Konquiso*, daer zy eenige vaertuigen vonden te visschen. Het middelste eilandt heeft een ongemeene en zeer hooge steile klip: dies daer niet op te komen is: en men kan dezelve zeer verre uit de zee zien.

De visschers wezen den onzen, dat hooger op de koning woonde, en aldaer slaven en verversching te bekomen waren. Hier op ging Nieuhof, beneffens den stierman en eenigen van het volk, met de boot, hooger op, mee nemende eenen visscher, om hen den wegh te wijzen.

Hy ging den eersten van Wijnmaent met den Boogh tzeil. De Pijl bleef in de bocht leggen visschen, en aldaer tot den zesten der zelfster maent zukkelen.

Den zevenden, op vrydagh des morgens vroegh, zagen die van de Pijl den Boogh uit de boght komen. Hy dede twee scheuten na malkanderen, dat een quaet teken en van groote ongelegentheit was, en liet ook de sjouw waeien. Waer op de schuit van de Pijl derwaerts voer, die kort daer na met de schipper van de Boogh wederom quam, en aen Hugo en voordere scheepsraet verhaelde, hoe de koopman Johan Nieuhof, beneffens den stuurman en eenige andere maets, met de schuit van den Boogh aen lant gevaren was, te weten, in den boght van *Antsgoa* of anders *Ant Ofy Sambo*, en by zommige van d'onzen de Moordenaers bay genoemt, om den koning te spreken, en te zien wat handeling voor de Maetschappy daer vallen moghte.

Na de Boogh twee of drie dagen daer gewaght had, quam het schuitje met Nieuhof en zijn volk niet wederom, zonder men wist, hoe het met het zelve afgeloopen was: dies de Boogh zijn anker lichte en tzeil ging, en quam weer by de Pijl.

En alhoewel in den scheepsraet besloten wierdt, dat de Boogh met het bootje weer derwaerts zou gaen, om na den koopman Nieuhof en d'andere te vernemen: zoo heeft Hugo, tegen het genomen besluit, uit quaetaerdigheit belast, weerom tzeil na het eilant Mauritius te gaen: zeggende, om het werk een schijn te geven, dat hy slechs voor zes maenden van eetwaren voorzien was: daer zy alreeds zoo lang hadden leggen zukkelen: (hoewel hy de oorzake daer van was.) Dies hy voorwende, Mauritius misschien niet zou kunnen krijgen, en derhalven alle van honger vergaen moeten.

Wel was dit waer: maer men had evenwel, met verlies van weinigh tijts, na Nieuhof en zijn volk kunnen ver-

nemen. Derhalve besloot Hugo weer na de Kaep te gaen, en zich daer eerst van levens-middelen te voorzien. Waer op de Pijl en Boogh des namiddaghs het anker lichten en tzeil gingen. Zy hadden in het uitzeilen twintigh, vijf en twintigh en dertigh, en dan weer twintigh en vijf en twintigh vadem waters, en voeren tegen den avont voorby eene zantplaet, Zuide ten Weste en Noorde ten Ooste van het grootste eilant van de drie, op de hoek van *Konquiso*, ontrent drie mylen van het eilant, en van het Noordelijkste lant en het groot eilant *Noussy*.

Aldus is aldaer onze schrijver, Johan Nieuhof, gebleven, die zoo vele jaren te water en te lande, op zoo vele vreemde kusten van West- en Oost-Indien gezworven had, zonder men tot noch toe iet zekers van hem vernomen heeft.

De Pijl en Boogh vervolghden hunne reize, en waren den achtsten op twaelf graden en veertigh minuiten, en hadden des avondts de west-hoek van St. Sebastiaen Noord-oost vijf of zes mylen van hen, doch konden gene gront peilen.

Des volgenden daeghs voeren zy voorby een klein eilantje, dat vol boomen stont, gelegen drie mylen van de Kaep S. Sebastiaen. En naerdien zy door tegenwint en stroom lang zworven, zoo vervielen zy in groote ongemakken, tot een rechtvaerdige straffe voor Hugo; want zy met een lepel rijs een etmael zich mosten behelpen: waer door niet weinigh volk krank wiert en sterf.

Eindelijk, na lang zukkelen en uitstaen van vele armoede, honger en kommer, quamen de Pijl en Boogh, den zeventienden van Wintermaent, aen de Kaep van Goeder Hoope: daer Hugo niet al te wellekom was: ook wiert de schipper van den Boogh afgezet, uit oorzake hy zoo haest was weggevaren.

De Pijl en Boogh lagen aldaer niet meer als tien of twaelf dagen, en gingen, na zy van lijftoght voorzien waren, den eersten van Loumaent, des jaers zestien hondert drie en zeventig, weer tzeil: te weten, de Pijl, om Hugo na het eilandt Mauritius over te brengen, en dan met een lading van ebbenhout na Batavia te gaen: en de Boogh wederom na de plaetse, daer hy Nieuhof en het ander volk gelaten had, om hen, indien zy noch in 't leven waren, van daer te halen.

Na de Pijl en Boogh van malkanderen gescheiden waren, heeft men in langen tijt van den Boogh niet vernomen: dies men meende, dat hy gebleven was. Doch eindelijk heeft men zekerheit bekomen, hoe de maets het schip, uit oorzake het geen hooft had, afgeloopen, en aen Mosambique aen de Franssen verkocht hadden. Dies men niet weet, of eenigh volk van de Boogh ter gemelder plaetse aen lant geweest zy, of iet van Nieuhof vernomen hebbe.

De Bewinthebbers ter kamer van Amsterdam hebben eindelijk, op verzoek van zijnen broeder, Hendrik Nieuhof, des jaers zestien hondert zes en zeventigh, besloten, een jaght van de Kaep derwaerts te zenden, om te vernemen, of ook iemant noch mocht in 't leven zijn, om die dan van daer te halen.

Hier op vertrok des jaers zestien hondert zes en zeventigh, den twee en twintighsten van Bloeimaent, het jaght Voorhout van de Kaep derwaerts, en quam den twintighsten van Herfstmaent wederom aen de Kaep, met twee hondert en vijftigh slaven: met bericht, hoe die van het jaght den Koning gesproken hadden, maer had hy den veinsert gespeelt, en nergens van willen weten. Men heeft sedert, voor en na, verscheide, doch onzekere tijdingen van Nieuhof en zijn volk gehad; maer het is ongetwijffelt, dat zy alle, in d'eerste woede, door de inwoonders doorgeslagen zijn.

E I N D E.

AEN-

AENWYZING
voor den
BOEKEBINDER,
om de Printen te plaetſen.

Viſch-prenten.

BLATWYZER

der namen van de voornaemste koningrijken, eilanden, steden, dieren en gewassen.

Gewassen, boomen, vruchten en kruiden.

Boom

Visſchen en zeegedrochten.

EINDE des Regiſters.

Drukfouten en misſlagen.

P. 3. lin. 4. lees, bedekt is, hun water in zakken van bokke vellen gemackt, dat van den dau daer na om laegh lekt. P. 11. lin. 47. Javelijns. P. 32 lin 44 ſchieten wortelen. p. 40 lin 45. Kajet P. 41, lin. 46. Eymuy. p. 83. lin. 23. Dit. 105. Larek. 183. p. 41. lin. 18. Jaervogel.

